an.-siq. 1. N. 5.

43
7 B
6

XIII.

V

M. FABII QVINTILIANI INSTITVTIONVM ORATORIARVM LIBRI XII.

Declamationum eiuſdem liber.

VIRTVTE DVCE, COMITE FORTVNA.

APVD SEB. GRYPHIVM
LVGDVNI,
1540.

M. FABIVS QVINTILIA-NVS TRYPHONI BI-BLIOPOLAE SA-LVTEM.

EFFLAGITASTI *quotidiano conuitio, ut libros, quos ad Marcellum meum de Inſtitutione oratoria ſcripſerã, iam emittere inciperem. Nam ipſe eos nondum opinabar ſatis maturuiſſe: quibus componendis, ut ſcis, paulò plus, quàm biennium, tot alioqui negotijs diſtrictus, impendi: quod tempus non tam ſtylo, quàm inquiſitioni inſtituti operis, propè infiniti, & legendis autoribus, qui ſunt innumerabiles, datum eſt. Vſus deinde Horatij cõſilio, qui in Arte poëtica ſuadet, ne præcipitetur editio, nonumq; prematur in annum, dabam ijs otium: ut refrigerato inuentionis amore, diligentius repetitos tanquam lector perpenderem. Sed ſi tantopere efflagitantur, quàm tu affirmas, permuttamus uela uentis, & *oram ſoluentibus bene precemur. Multum autem in tua quoque fide ac diligentia poſitum eſt, ut in manus hominum quàm emendatiſſimi ueniant.*

*ora

M· FAB· QVINTILIANI IN ORATORIAE

inſtitutionis librum primum, ad Marcellum Victorium, prooemium.

POST *impetratam ſtudijs meis quietem, quæ per uiginti annos erudiendis iuuenibus impenderam: cum à me quidam familiariter poſtularent, ut aliquid de ratione dicẽdi componerem, diu ſum equidem reluctatus: quòd autores utriuſque linguæ clariſſimos non ignorabam multa, quæ ad hoc opus pertinerent, diligentiſſimè ſcripta poſteris reliquiſſe. Sed qua ego ex cauſa faciliorem mihi ueniam meæ deprecationis arbitrabar fore, hac accendebantur illi magis, quòd inter diuerſas opiniones priorum & quaſdam etiam inter ſe contrarias, difficilis eſſet electio: ut mihi ſi nõ inueniendi noua, at certe iudicandi de ueteribus, iniungere laborem non iniuſtè uiderentur. Quamuis autem nõ tam me uinceret præſtandi quod exigebatur fiducia, quàm negandi uerecundia: latius ſe tamen aperiente materia, plus quàm imponebatur oneris, ſpõte ſuſcepi: ſimul ut pleniori obſequio demererer amãtiſſimos mei: ſimul ne uulgarem uiam ingreſſus, alienis demum ueſtigijs inſiſterem. Nam cæteri ferè, qui artem orandi literis tradiderunt, ita ſunt exorſi, quaſi perfectis omni alio genere doctrinæ, ſummam eloquentiæ manum imponerent: ſiue cõtemnentes tanquam parua, quæ prius diſcimus ſtudia: ſiue non ad ſuum pertinere officium opinati, quando*diuiſæ profeſſionũ uices eſſent: ſeu, quod proximum uero, nullam ingenij ſperãtes gratiam circa res, etiamſi neceſſarias, procul tamen ab oſtentatione poſitas: ut operum faſtigia ſpectantur, latent fundamenta. Ego cùm nihil exiſtimem*

*diuerſæ

arti oratoriæ alienum,ſine quo fieri non poſſe Oratorem fatendum eſt: nec ad ullius rei ſummam, niſi præcedentibus initijs perueniri:ad minora illa,ſed quæ ſi negligas, non ſit maioribus locus,demittere me nõ recuſabo:nec aliter, quàm ſi mihi tradatur educandus Orator, ſtudia eius formare ab infantia incipiam. Quod opus Marcelle Victori tibi dicamus, quem cum amiciſsimum nobis, tum eximio literarum amore flagrantem, non propter hæc modò(quanquam ſunt magna)digniſſimũ hoc mutuæ inter nos charitatis pignore iudicabamus: ſed quòd erudiendo nato tuo, cuius prima ætas manifeſtum iter ad ingenij lumen oſtendit, non inutiles fore libri uidebantur:quos ab ipſis dicendi uelut incunabulis,per omnes, quæ modò aliquid Oratori futuro conferant, artes, ad ſummam eius operis perducere deſtinabamus. Atq; eò magis, quòd duo iam ſub nomine meo libri ferebantur artis Rhetoricæ,neq; editi à me, neq; in hoc comparati. Nanq; alterum ſermone per biduum habito, pueri quibus id præſtabatur, exceperant: Alterum pluribus ſanè diebus,quãtum notando conſequi potuerant, interceptũ, boni iuuenes,ſed nimium amantes mei, temerario editionis honore uulgauerant. Quare in his quoq; libris erunt eadem aliqua,multa mutata,plurima adiecta,omnia uerò cõpoſitiora, & quàm nos poterimus, elaborata. Oratorem autem inſtituimus illum perfectum: qui eſſe niſi uir bonus non poteſt. Ideoq; non dicendi modò eximiam in eo facultatẽ,ſed omnes animi uirtutes exigimus. Neq; enim hoc conceſſerim,rationem rectæ, honeſtæq; uitæ, ut quidam putauerunt,ad philoſophos relegandam: cum uir ille uere ciuilis, & publicarum,priuatarumq; rerum adminiſtrationi accommodatus,qui regere conſilijs urbes, fundare legibus, emendare iudicijs poſsit, non alius ſit profectò, quàm orator. Quare tametſi me fateor uſurum quibuſdam, quæ philoſophorum libris continentur: tamen ea iure, uereq; contenderim eſſe operis noſtri, proprieq; ad artem oratoriam pertinere. An ſi frequentiſsime

de iuſti

de iuſtitia, fortitudine, temperantia, cæteriſq; ſimilibus ſit diſſerendum, & adeò, ut uix ulla poſſit cauſa reperiri, in quam non aliqua quæſtio ex his incidat, eaq́; omnia inuentione, atq; elocutione ſint explicanda, dubitabitur ubicunque uis ingenij, & copia dicendi poſtulatur, ibi partes oratoris eſſe præcipuas? Fueruntq́; hæc, ut Cicero apertiſſime colligit, quemadmodum iuncta natura, ſic officio quoq; copulata, ut ijdem ſapientes, atq; eloquentes haberentur. Scidit deinde ſe ſtudium, atque inertia factum eſt, ut artes eſſe plures uiderentur. Nam ut primùm lingua eſſe cœpit in quæſtu, inſtitutumq́; eloquentiæ bonis male uti, curam morum, qui diſerti habebantur, reliquerunt. Ea uerò deſtituta, infirmioribus ingenijs uelut prædæ fuit. Inde quidam contempto bene dicendi labore, ad formandos animos, ſtatuendaſq; uitæ leges regreſſi, partem quidem potiorem, ſi diuidi poſſet, retinuerunt: nomen tamen ſibi inſolentiſſimum arrogauerũt, ut ſoli ſapientiæ ſtudioſi uocarentur. Quod neq; ſummi Imperatores, neq; in conſilijs rerum maximarum, ac totius adminiſtratione Reipub. præclariſſimè uerſati, ſibi unquam uendicare ſunt auſi. Facere enim optima, quàm promittere maluerunt. Ac ueterum quidem ſapientiæ profeſſorum multos & honeſta præcepiſſe, &, ut præceperũt, etiam uixiſſe, facilè cõceſſerim: noſtris uerò temporibus ſub hoc nomine maxima in pleriſq; uitia latuerunt. Non enim uirtute, ac ſtudijs, ut haberentur philoſophi, laborabãt: ſed uultum, & triſtitiam, & diſſentientem à cæteris habitum peſſimis moribus prætendebant. Nunc autem, quæ uelut propria philoſophiæ aſſeruntur, paſſim tractamus omnes. Quis enim modò de iuſto, æquo ac bono, non & uir peſſimus loquitur? Quis non etiam ruſticorum aliqua de cauſis naturalibus quærit? Nam uerborũ proprietas, ac differentia, omnibus qui ſermonem curæ habent, debet eſſe communis. Sed ea & ſciet optime, & eloquetur Orator: qui ſi fuiſſet aliquando perfectus, non à philoſophorum ſcholis uirtutis præ-

Lib. 3. de Oratore.

cepta peterentur. Nunc neceſſe eſt ad eos aliquando autores recurrere, qui deſertam, ut dixi, partem oratoriæ artis, meliorem præſertim, occupauerunt, & uelut noſtrum repoſcere: non ut nos illorum utamur inuentis, ſed ut illos alienis uſos eſſe doceamus. Sit igitur Orator uir talis, qualis uere ſapiens appellari poßit: nec moribus modò perfectus (nam id, mea quidem opinione, quanquam ſint qui diſſentiant, ſatis non eſt) ſed etiam ſcientia, & omni facultate dicendi: qualis adhuc fortaſſe nemo fuerit. Sed non ideo minus nobis ad ſummam tendendum eſt: quod fecerunt pleriq; ueterum, qui etſi nondum quenquam ſapiẽtem repertum putabant, præcepta tamẽ ſapientiæ tradiderunt. Nam eſt certe aliquid conſummata eloquentia, neq; ad eam peruenire natura humani ingenij prohibet: quod ſi non contingat, altius tamen ibunt, qui ad ſumma nitentur, quàm qui præſumpta deſperatione quò uelint euadendi, protinus circa ima ſubſtiterint. Quo magis impetranda uenia erit, ſi ne minora quidẽ illa, uerum operi, quod inſtituimus, neceſſaria prætcribo. Nam liber primus ea, quæ ſunt ante officium rhetoris, continebit. Secundo, prima apud rhetorem elementa, & quæ de ipſa rhetoricæ ſubſtantia quærũtur, tractabimus. Quinq; deinceps inuentioni: nam & huic diſpoſitio ſubiungitur: Quatuor elocutioni, in cuius partem memoria, ac pronuntiatio ueniunt, dabuntur. Vnus accedet, in quo nobis orator ipſe informandus eſt: ut qui mores eius, quæ in ſuſcipiendis, diſcendis, agendis cauſis ratio, quod eloquentiæ genus, quis agendi debeat eſſe finis, quæ poſt finem ſtudia, quantum noſtra ualebit infirmitas, diſſeremus. His omnibus admiſcebitur, ut quiſq; locus poſtulabit, dicendi ratio: quæ non eorum modò ſcientia, quibus ſolis quidam nomen artis dederunt, ſtudioſos inſtruat, &, ut ſic dixerim, ius ipſum rhetorices interpretetur, ſed alere facundiam, uires augere eloquentiæ poßit. Nam plerunq; nudæ illæ artes, nimiæ ſubtilitatis affectatione frangunt atq; concidunt quicquid eſt in oratione generoſius

neroſius

neroſius,& omnem ſuccum ingenij bibunt, & oſſa detegunt: quæ ut eſſe,& aſtringi neruis ſuis debent, ſic corpore operienda ſunt. Ideoq; nos nō particulam illam, ſicut pleriq;, ſed quicquid utile ad inſtituendum oratorem putabamus, in hos XII. libros cōtulimus,breuiter omnia demonſtrando. Nam ſi quantū de quaq; re dici poteſt,proſequamur,finis operis nō reperietur. Illud tamen in primis teſtandū eſt, nihil præcepta atq; artes ualere,niſi adiuuante natura. Quapropter ei cui deerit ingenium, nō magis hæc ſcripta ſunt, quàm de agrorū cultu ſterilibus terris. Sunt & alia ingenita quædam,quæ adiuuant,uox, latus patiens laboris,ualetudo,conſtantia,decor:quæ ſi modica obtigerunt,poſſunt ratione ampliari. Sed nonnunquam ita deſunt, ut bona etiam ingenij,ſtudijq; corrumpant. Sicut & hæc ipſa ſine doctore perito, ſtudio pertinaci, ſcribendi,legēdi,dicēdi multa & continua exercitatione,per ſe nihil proſunt.

Quam ſpem,de filio recens nato,præcipiat pater, & à quali nutrice,& inter quos collactaneos educandum curet. CAP. I.

IGITVR *nato filio, pater,ſpem de illo, primum quàm optimam capiat: ita diligentior à principijs fiet. Falſa enim eſt querela, pauciſsimis hominibus uim percipiendi,quæ tradantur eſſe conceſſam,pleroſq; uerò laborem, ac tempora tarditate ingenij perdere. Nam contrà, plures reperias & faciles in excogitando,& ad diſcendum promptos. Quippe id eſt homini naturale. Ac ſicut aues ad uolatum, equi ad curſum, ad ſæuitiam feræ gignuntur: ita nobis propria eſt mentis agitatio, atq; ſolertia: unde origo animi cœleſtis creditur. Hebetes uerò, & indociles,non magis ſecundum naturam hominis eduntur,quàm prodigioſa corpora,& mōſtris inſignia. Sed hi pauci admodum. fuerit argumentum,quòd in pueris elucet ſpes plurimorum: quæ cum emoritur ætate, manifeſtum eſt non naturam*

deſeciſſe, ſed curam. Præſtat tamen ingenio alius alium. concedo: ſed ut plus efficiat aut minus: nemo tamen reperitur, qui ſit ſtudio nihil conſecutus. Hoc qui peruiderit, protinus ut erit parens factus, acrem quàm maximè curam ſpei futuri Oratoris

Nutrices. impendat. Ante omnia ne ſit uitioſus ſermo nutricibus, quas, ſi fieri poſſet, ſapientes Chryſippus optauit: certe quantum res pateretur, optimas eligi uoluit. Et morum quidem in his haud dubie prior ratio eſt, recte tamen etiam loquantur. Has primùm audiet puer, harum uerba effingere imitando conabitur. Et natura tenaciſſimi ſumus eorum, quæ rudibus annis percipimus: ut ſapor, quo noua imbuas, durat: nec lanarum colores, quibus ſimplex ille candor mutatus eſt, elui poſſunt. Et hæc ipſa magis pertinaciter hærent, quæ deteriora ſunt. Nam bona facile mutantur in peius: nunc quando in bonum uerteris uitia? Non aſſueſcat ergo, ne dum infans quidem eſt, ſermoni, qui dediſcendus

Parentes. ſit. In parentibus uerò quàm plurimum eſſe eruditionis optauerim. Verum nec de patribus tantum loquor: Nam Gracchorum eloquentiæ multum contuliſſe accepimus, Corneliam matrem: cuius doctiſſimus ſermo in poſteros quoq; eſt epiſtolis traditus. Et Lælij filia, reddidiſſe in loquendo, paternam eloquentiam elegantiorẽ dicitur. Et Q. Hortẽſij filiæ oratio apud Triũuiros habita legitur, non tantũ in ſexus honorem. Nec tamen ij, quibus diſcere ipſis non contigit, minorem curam docendi liberos habeant: ſed ſint propter hoc ipſum ad cætera magis diligentes.

Pueri. De pueris, inter quos educabitur ille huic ſpei deſtinatus, idem, quod de nutricibus, dictum ſit.

Quales præceptores ac pædagogi eſſe debeant: & à quo ſermone, & qua ætate auſpicandum ſit. CAP. II.

Pædagogi. DE pædagogis hoc amplius: ut aut ſint eruditi planè, quam primam eſſe curam uelim: aut ſe non eſſe eruditos ſciant. Nihil enim peius eſt ijs, qui paulum aliquid ultra primas literas progreſſi

progreßi, falſam ſibi ſcientiæ perſuaſionem induerunt. Nam & cedere præcipiendi peritis indignantur, & uelut iure quodam poteſtatis, quo fere hoc hominum genus intumeſcit, imperioſi, atque interim ſæuientes ſtultitiam ſuam perdocent. Nec minus error eorum nocet moribus. Siquidem Leonides Alexandri pædagogus, ut à Babylonio Diogene traditur, quibuſdam eum uitijs imbuit, quæ robuſtũ quoq;, & iam maximum regem ab illa inſtitutione puerili ſunt perſecuta. Si cui multa uideor exigere, cogitet Oratorem inſtitui, rem arduam, etiam cum ei formando nihil defuerit, præterea plura, ac difficiliora ſupereſſe. Nam & ſtudio perpetuo, & præſtantißimis præceptoribus, & pluribus diſciplinis opus eſt. Quapropter præcipienda ſunt optima: quæ ſi quis grauabitur, non rationi defuerit, ſed homini. Si tamen non continget, quales maxime uelim, habere nutrices, pueros, pædagogos: at unus certe ſit aßiduus, dicendi non imperitus: qui ſi qua erunt ab his præſente alumno dicta uitioſe, corrigat protinus, nec inſidere illi ſinat: dum tamen intelligatur, id quod prius dixi, bonum eſſe: hoc, remedium.

A ſermone Græco puerũ incipere malo: quia Latinus, qui pluribus in uſu eſt, uel nobis nolentibus ſe præbet: ſimul quia diſciplinis quoq; Græcis prius inſtituendus eſt, unde & noſtræ fluxerunt. Non tamen hoc adeò ſuperſtitioſe uelim fieri, ut diu tantum loquatur Græcè, aut diſcat, ſicut pleriſq; moris eſt. Hinc enim accidunt & oris plurima uitia in peregrinum ſonum corrupti, & ſermonis, cui cùm Græcæ figuræ aßidua conſuetudine hæſerint, in diuerſa quoq; loquendi ratione pertinacißime durant. Non longè itaq; Latina ſubſequi debent, & cito pariter ire. Ita fiet, ut cùm æquali cura linguam utranq; tueri cœperimus, neutra alteri officiat. Quidam literis inſtituendos, qui minores ſeptem annis eſſent, non putauerunt, quòd illa primum ætas & intellectum diſciplinarum capere, & laborem pati non poßit. In qua ſententia Heſiodum eſſe plurimi tradunt, qui ante

grammaticum Ariſtophanem fuerunt. Nam is primus ὑποθήκας, in quo libro ſcriptum hoc inuenitur, negauit eſſe huius poetæ. Sed alij quoque autores, inter quos Eratoſthenes, idem præceperunt. Melius autem, qui nullum tempus uacare cura uolunt, ut Chryſippus: nam is, quamuis nutricibus triennium dederit, tamen ab illis quoque iam informandam quàm optimis inſtitutis mentem infantium iudicat. Cur autem non pertineat ad literas ætas, quæ ad mores iam pertinet? Neq; ignoro toto illo, de quo loquor, tempore uix tantum effici, quantum conferre unus poſtea poſsit annus. Sed tamē mihi, qui hoc ſenſerunt, uidentur non tam diſcentibus in hac parte, quam docentibus pepercìſſe. Quid melius alioqui facient, ex quo loqui poterunt? Faciant enim aliquid neceſſe eſt. Aut cur hoc, quantulumcunq; eſt, uſque ad ſeptem annos lucrum faſtidiamus? Nam certe quamlibet parum ſit, quod contulerit ætas prior, maiora tamen aliqua diſcet puer eo ipſo anno, quo minora didiciſſet. Hoc per ſingulos annos prorogatum, in ſummam proficit: & quantum in infantia præſumptum eſt temporis, adoleſcentiæ acquiritur. Idem etiam de ſequentibus annis præceptum ſit: ne, quod cuique diſcendum eſt, ſerò diſcere incipiat. Non ergo perdamus primum ſtatim tempus, atq; eò minus, quòd initia literarū ſola memoria conſtant: quæ non modo iam eſt in paruis, ſed tum etiam tenaciſſima eſt. Nec ſum adeò ætatum imprudens, ut inſtandum teneris protinus acerbe putem, exigendamq; plenam operam. Nam id in primis cauere oportebit, ne ſtudia, qui amare nondum poteſt, oderit: & amaritudinem ſemel perceptam etiam ultra rudes annos reformidet. Luſus hic ſit: etiam rogetur, & laudetur, & nonnunquam ſciſſe ſe gaudeat. Aliquando ipſo nolente doceatur alius, cui inuideat: contendat interim, & ſæpius uincere ſe putet: præmijs etiam, quæ capit illa ætas, euocetur. Parua docemus, inſtituendum oratorem profeſsi: ſed eſt ſua etiam ſtudijs infantia: &, ut corporum mox etiam fortiſsimorum

rum

rum educatio à lacte, cunisq; initium ducit, ita futurus eloquentiſsimus edidit aliquando uagitum, & loqui primum incerta uoce tentauit, & hæſit circa formas literarum. Nec ſi quid diſcere ſatis non eſt, ideo neceſſe non eſt. Quòd ſi nemo reprehendit patrem, qui hæc non negligenda in ſuo filio putet: cur improbetur, ſi quis ea quæ domi ſuæ recte faceret, in publicum promit? Atque eò magis, quòd minora etiam facilius minores percipiunt: &, ut corpora ad quoſdam membrorum flexus formari niſi tenera non poſſunt, ſic animos quoque ad pleraque duriores robur ipſum facit. An Philippus Macedonum rex Alexandro filio ſuo prima literarum elementa tradi ab Ariſtotele ſummo eius ætatis philoſopho uoluiſſet, aut ille ſuſcepiſſet hoc officium, ſi non ſtudiorum initia, à perfectiſſimo quoque tractari, pertinere ad ſummam credidiſſet? Fingamus igitur Alexandrum dari nobis, impoſitum gremio, dignum tanta cura infantem (quanquàm ſuus cuique dignus eſt) pudeat'ne me in ipſis ſtatim elementis etiam breuia docendi monſtrare compendia? Neque enim mihi illud ſaltem placet, quod fieri in plurimis uideo: ut literarum nomina, & cõtextum prius, quàm formas, paruuli diſcant. Obſtat hoc agnitioni earum, non intendentibus mox animum ad ipſos ductus, dum antecedentem memoriam ſequuntur. Quæ cauſa eſt præcipientibus, ut etiam, cum ſatis affixiſſe eas pueris recto illo, quo primum ſcribi ſolent, contextu uidentur, retroagant rurſus, & uaria permutatione perturbent, donec literas, qui inſtituuntur, facie norint, non ordine. Quapropter optime, ſicut hominum, pariter & habitus & nomina edocebuntur. Sed quod in literis obeſt, in ſyllabis non nocebit. Non excludo autem, id quod eſt notum, irritandæ ad diſcendum infantiæ gratia eburneas etiam literarum formas in luſum offerre: uel ſi quid aliud, quo magis illa ætas gaudeat, inueniri poteſt: quod tractare, intueri, nominare, iucundum ſit. Cum uerò iam ductus ſequi cœperit, non

inuti

inutile erit, eas tabellæ quàm optimè inſculpi, ut per illos uelut ſulcos ducatur ſtylus. Nam neq; errabit quemadmodum in ceris (continebitur enim utrinq; marginibus) neq; extra præſcriptum poterit egredi, & celerius, ac ſæpius ſequendo certa ueſtigia, firmabit articulos, neq; egebit adiutorio, manum ſuam manu ſuperimpoſita regentis. Non eſt aliena res, quæ ferè ab honeſtis negligi ſolet, cura bene, ac ueslociter ſcribendi. Nam cum ſit in ſtudijs præcipuum, quoq; ſolo uerus ille profectus, & altis radicibus nixus paretur, ſcribere ipſum, tardior ſtylus cogitationem moratur: rudis & confuſus intellectu caret: unde ſequitur alter dictandi, quæ ex his transferenda ſunt, labor. Quare cum ſemper, & ubiq;, tum præcipue in epiſtolis ſecretis, & familiaribus delectabit, ne hoc quidem neglectum reliquiſſe. Syllabis nullum compendiũ eſt, perdiſcendæ omnes: nec, ut ſit plerunq;, difficilima quæq; earum differenda, ut in nominibus ſcribẽdis deprehendantur. Quinimo ne primæ quidẽ memoriæ temere credendum: repetere, & diu inculcare fuerit utilius: & in lectione quoq; non properare ad continuandam eam, uel accelerandam: niſi cum inoffenſa, atq; indubitata literarum inter ſe coniunctio, ſuppeditare ſine ulla cogitandi ſaltem mora poterit: tunc ipſis ſyllabis uerba complecti, & his ſermonem connectere incipiat. Incredibile eſt quantum moræ, lectioni, feſtinatione adijciatur. Hinc enim accidit dubitatio, intermiſſio, repetitio, plus quàm poſſunt audentibus: deinde cum errarunt, etiam ijs, quæ iam ſciunt, diffidentibus. Certa ſit ergo in primis lectio, deinde coniuncta, & diu lentior: donec exercitatione cõtingat emendata uelocitas. Nam proſpicere in dextrum (quod omnes præcipiunt) & prouidere, non rationis modò, ſed uſus quoque eſt: quoniam ſequentia intuenti priora dicenda ſunt: & quod difficilimum eſt, diuidenda intentio animi, ut aliud uoce, aliud oculis agatur. Illud non pœnitebit curaſſe, cum ſcribere nomina puer (quemadmodum moris eſt) cœperit, ne hanc

Bene ſcribẽdi ſtudium.

Feſtinatio morã affert.

*operam in uocabulis uulgaribus, & fortè occurrentibus*ponat: protinus enim poteſt interpretationem linguæ ſecretioris, id eſt, quas Græci γλώσσας uocant, dum aliud agitur, ediſcere: & inter prima elementa conſequi rem poſtea proprium tempus deſideraturam. Et quoniam adhuc circa res tenues moramur: ij quoq; uerſus, qui ad imitationem ſcribendi proponentur, non otioſas uelim ſententias habeant: ſed honeſtum aliquid monentes. Proſequitur hæc memoria in ſenectutem, & impreſſa animo rudi uſque ad mores proficiet. Etiam dicta clarorum uirorum, & electos ex poëtis maxime (nanq; eorum paruis cognitio gratior eſt) locos ediſcere inter luſum licet. Nam & maxime neceſſaria eſt oratori (ſicut ſuo loco dicam) memoria: & ea præcipue firmatur, atque alitur exercitatione: & in his, de quibus nunc loquimur, ætatibus, quæ nihildum ipſæ ex ſe generare queunt, propè ſola eſt, quæ iuuare curam docentium poßit. Non alienum fuerit exigere ab his ætatibus, quò ſit abſolutius os, & expreßior ſermo, ut nomina quædam, uerſusq; affectatæ difficultatis ex pluribus aſperrime coeuntibus inter ſe ſyllabis catenatos, & ueluti cōfragoſos quàm citatißimè uoluāt: χαλινοὶ Græcè uocantur. res modica dictu: qua tamen omiſſa, multa linguæ uitia, niſi primis eximuntur annis, inemendabili in poſterum prauitate durentur.*

*perdat

Memoria.

Vtrum utilius domi, an in ſcholis erudiantur. CAP. III.

SEd nobis iam paulatim accreſcere puer, & exire de gremio, ac diſcere ſeriò incipiat. Hoc igitur potißimum loco tractanda quæſtio eſt, Vtilius'ne ſit domi, atque intra priuatos parietes ſtudentem continere: an frequentiæ ſcholarum, & uelut publicis præceptoribus tradere. Quod quidem cum iis, à quibus clarißimarum ciuitatum mores ſunt inſtituti, tum eminentißimis autoribus uideo placuiſſe. Non eſt tamen dißimulandum, eſſe nonnullos qui ab hoc propè publico more, priuata

qua

quadam perſuaſione diſſentiant. Hi duas præcipuè rationes ſe-
qui uidentur: unam, quòd moribus magis conſulant, fugiendo
turbam hominum, eius ætatis quæ ſit ad uitia maxime prona:
unde cauſas turpium factorum ſæpius extitiſſe utinam falſò ia-
ctaretur: Alteram, quòd quiſquis futurus eſt ille præceptor,
liberalius tempora ſua impenſurus uni uidetur, quàm ſi ea-
dem in plures partiatur. Prior cauſa prorſus grauis. Nam ſi
ſtudijs quidem ſcholas prodeſſe, moribus autem nocere con-
ſtaret, potior mihi ratio uiuendi honeſte, quàm uel optime di-
cendi uideretur. Sed mea quidem ſententia iuncta iſta, atque
indiſcreta ſunt. Neque enim eſſe oratorem, niſi bonum uirum,
iudico: & fieri etiam, ſi poſſet, uolo. De hac re igitur prius.
Corrumpi mores in ſcholis putant: nam & corrumpuntur in-
terim, ſed domi quoque: & ſunt multa eius rei exempla, tam læ-
ſæ hercle, quàm conſeruatæ ſanctiſsimæ utrobique opinionis.
*tantum Natura cuiuſque *tamen, curáq; diſtat. Da mentem ad peiora fa-
cilem, da negligentiam formandi, cuſtodiendiq́; in ætate prima
pudoris: non minorem flagitijs occaſionem ſecreta præbue-
rint. Nam & eſſe poteſt turpis domeſticus ille præceptor: nec
tutior inter ſeruos malos, quàm ingenuos parum modeſtos con
uerſatio eſt. At ſi bona ipſius indoles, ſi non cæca, ac ſopita pa-
rentum ſocordia eſt, & præceptorem eligere ſanctiſsimum
quenque, cuius rei præcipua prudentibus cura eſt, & diſci-
plinam, quæ maxime ſeuera fuerit, licet, & nihilominus ami-
cum grauem uirum, aut fidelem libertum lateri filij ſui adiun-
gere: cuius aſsiduus comitatus etiam illos meliores faciet, qui ti-
Indulgētia. mebantur. Facile erat huius metus remedium. Vtinam libero-
rum noſtrorum mores non ipſi perderemus. Infantiam ſtatim
delicijs ſoluimus. Mollis illa educatio, quam indulgentiam uo-
camus, neruos omnes & mentis, & corporis frangit. Quid non
adultus concupiſcet, qui in purpuris repit? Nondum prima
*coquum uerba exprimit, & iam *coccum intelligit, iam conchylium
poſcit

*poſcit. Antè palatum eorum,*quàm os inſtituimus. In lecti=
cis creſcunt: ſi terram attigerint, è manibus utrinque ſuſtinen=
tium pendent. Gaudemus ſi quid licentius dixerint. Verba ne
Alexandrinis quidem permittenda delicijs,riſu, & oſculo exci=
pimus. Nec mirum: nos docuimus: ex nobis audierunt: noſtras
amicas, noſtros concubinos uident. Omne conuiuium obſcœnis
canticis ſtrepit, pudenda dictu ſpectantur. Fit ex his conſuetu=
do, deinde natura: diſcunt hæc miſeri antè quàm ſciant uitia
eſſe. Inde ſoluti, ac fluentes non accipiunt è ſcholis mala iſta,
ſed in ſcholas afferunt. Verum in ſtudijs, magis uacabit unus
uni. Ante omnia nihil prohibet eſſe iſtum, neſcio quem, unum
etiam cum eo, qui in ſcholis eruditur. Sed etiam ſi iungi utrun=
que non poſſet: lumen tamen illud conuentus honeſtiſsimi, tene=
bris, ac ſolitudini prætuliſſem. Nam optimus quiſque præceptor
frequentia gaudet, ac maiore ſe theatro dignum putat. At ferè
minores ex conſcientia ſuæ infirmitatis hærere ſingulis, & offi=
cio fungi quodammodo pædagogorum non indignantur. Sed
præſtet alicui uel gratia, uel amicitia, uel pecunia, ut doctiſsi=
mum, atque incomparabilem magiſtrum domi habeat: num ta=
men ille totum in uno diem conſumpturus eſt? aut poteſt eſſe
ulla tam perpetua diſcentis intentio, quæ non ut uiſus oculorum,
obtutu continuo, fatigetur? cum præſertim multò plus ſecreti
temporis ſtudia deſiderent. Neq; enim ediſcenti, ſcribenti, & co
gitanti præceptor aſsiſtit, quorum aliquid agentibus cuiuſcunq;
interuentus impedimento eſt. Lectio quoque non omnis, nec
ſemper præeunte, uel interpretante eget: quando enim tot au=
torum notitia contingeret? Ergo modicum tempus eſt, quo in
totum diem uelut opus ordinetur. Ideoq; per plures ire poſ=
ſunt, etiam quæ ſingulis tradenda ſunt. Pleraque uerò hanc con=
ditionem habent, ut eadem uoce ad omnes ſimul perferantur.
Taceo de partitionibus, & declamationibus rhetorum: qui=
bus certe quantuſcunq; numerus adhibeatur, tamen unuſquiſq;
totum*

*quàm mores inſt.

*totum feret. Nõ enim uox illa præceptoris, ut cœna, minus pluribus ſufficit: ſed ut ſol, uniuerſis idem lucis, caloriſq; largitur. Grammaticus quoque ſi de ratione loquendi diſſerat, quæſtiones explicet, hiſtorias exponat, poemata enarret: tot illa diſcent, quot audient. At enim emendationi, prælectioniq; numerus obſtat. Sit incommodum (nam quid fere undique placet?) mox illud comparabimus commodis. Nec ego tamen cõ mitti puerum uolo, ubi negligatur. Sed neque præceptor bonus maiore ſe turba, quam ut ſuſtinere eam poſsit, onerauerit: & in primis ea habenda cura eſt, ut is omnino fiat nobis familiariter amicus, nec officium in docendo ſpectet, ſed affectum: ita nunquam erimus in turba. Nec ſane quiſquam literis ſaltem leuiter imbutus, eum in quo ſtudium, ingeniumq; perſpexerit, non in ſuam quoque gloriam peculiariter fouebit. Sed ut fugiendæ ſint magnæ ſcholæ (cui ne ipſe quidem rei aſſentior) ſi ad aliquem meritò concurritur: non tamen hoc eò ualet, ut fugiendæ ſint omnino ſcholæ: aliud eſt enim uitare eas, aliud eligere. Et ſi refutauimus quæ contra dicuntur, iam explicemus, quid ipſi ſequamur. Ante omnia, futurus orator, cui in maxima celebritate, & in media *Rep. uiuendũ eſt, aſſueſcat iam à tenero non reformidare homines, neq; illa ſolitaria, & uelut umbratili uita palleſcere. Excitanda mens, & attollenda ſemper eſt, quæ in huiuſmodi ſecretis aut langueſcit, & quendam uelut in opaco ſitum ducit, aut contrà tumeſcit inani perſuaſione. Neceſſe eſt enim ſibi nimium tribuat, qui ſe nemini comparat. Deinde, cum proferenda ſunt ſtudia, caligat in ſole: & omnia noua offendit, ut qui ſolus didicerit, quod inter multos faciendum eſt. Mitto amicitias, quæ ad ſenectutem uſque firmiſsimè durant, religioſa quadam neceſsitudine imbutæ. Neque enim eſt ſanctius ſacris iiſdem, quam ſtudijs initiari. Senſum ipſum, qui communis dicitur, ubi diſcet, cùm ſe à congreſſu, qui non hominibus ſolum, ſed mutis quoque animalibus naturalis eſt,*

ſegre

*ſegregarit? Adde quòd domi ea ſola diſcere poteſt, quæ ipſi præcipientur: in ſchola, etiam quæ alijs. Audiet multa quotidie probari, multa corrigi: proderit alicuius obiurgata deſidia: proderit laudata induſtria: excitabitur laude æmulatio: turpe ducet cedere pari: pulchrum ſuperaſſe maiores. Accendunt omnia hæc animos: & licet ipſa uitium ſit ambitio, frequẽter tamen cauſa uirtutum eſt. Non inutilem ſcio ſeruatũ eſſe à præceptoribus meis morem, qui, cum pueros in claſſes diſtribuerant, ordinem dicendi ſecundum uires dabant: & ita ſuperiore loco quiſq; declamabat, ut præcedere profectu uidebatur. Huius rei iudicia *præbebantur, ea nobis ingens palmæ contentio: ducere uero claſſem, multo pulcherrimum. Nec de hoc ſemel decretum erat, triceſimus dies reddebat uicto certaminis poteſtatem. Ita nec ſuperior ſucceſſu curam remittebat: & dolor uictum ad depellendã ignominiam cõcitabat. Id nobis acriores ad ſtudia dicendi faces ſubdidiſſe, quàm exhortationes docentium, pædagogorum cuſtodiam, uota parentum, quantum animi mei coniectura colligere poſſum, contenderim. Sed ſicut firmiores in literis profectus alit æmulatio: ita incipientibus, atq; adhuc teneris, cõdiſcipulorum, quàm præceptoris iucundior, hoc ipſo quòd facilior, imitatio eſt. Vix enim ſe prima elementa ad ſpem tollere effingendæ (quam ſummam putant) eloquentiæ audebunt: proxima amplectuntur magis: ut uites arboribus applicitæ, inferiores prius apprebendendo ramos in cacumina euadunt. Quod adeò uerum eſt, ut ipſius etiam magiſtri (ſi tamen ambitioſis utilia præferet) hoc opus ſit, cum adhuc rudia tractabit ingenia, non ſtatim onerare infirmitatem diſcentium, ſed temperare uires ſuas, & ad intellectum audientis deſcẽdere. Nã ut uaſcula oris anguſti ſuperfuſam humoris copiam reſpuunt, ſenſim autẽ influentibus, uel etiã inſtillantibus complentur: ſic animi puerorum quantum excipere poſſint, uidendum eſt. Nam maiora intellectu, uelut parũ *aptos ad percipiendum animos non ſubibunt. Vtile igitur eſt habere,*

Ambio uirtutis cauſa.

*ꝓbabantur

*apertos

b quos

quos imitari primum, mox uincere uelis: ita paulatim & ſuperiorum ſpes erit. His adijcio, præceptores ipſos nō idem mentis, ac ſpiritus in dicendo poſſe concipere ſingulis tantum præſentibus, quod illa celebritate audientium inſtinctos. Maxima enim pars eloquentiæ conſtat animo: hunc affici, hunc concipere imagines rerum, & transformari quodam modo ad naturam eorū, de quibus loquimur, neceſſe eſt. Is porrò, quò generoſior, celſiorq; eſt, hòc maioribus uelut organis commouetur: ideoq; & laude creſcit, & impetu augetur, & aliquid magnū agere gaudet. Eſt quædam tacita dedignatio, uim dicendi tantis comparatam laboribus ad unum auditorem demittere: pudet ſupra modum ſermones attollere. Et ſanè concipiat quis mente, uel declamantis habitum, uel orantis uocem, inceſſum, pronunciationem, illum deniq; animi, & corporis motum, ſudorem (ut alia præteream) & fatigationem, audiente uno: non'ne quiddā pati furori ſimile uideatur? Non eſſet in rebus humanis eloquētia, ſi tantùm cum ſingulis loqueremur.

Qua ratione puerorum ingenia dignoſcantur, & quomodo tractada ſint. CAP. IIII.

TRadito ſibi puero, docendi peritus ingenium eius in primis, naturamq; perſpiciat. Ingenij ſignum in paruis præcipuum, memoria eſt (Eius duplex uirtus, facilè percipere, & fideliter continere) Proximum imitatio. Nam id quoq; eſt docilis naturæ: ſic tamen, ut ea, quæ diſcit, effingat, non habitum fortè, & inceſſum, & ſi quid in peius notabile eſt. Non dabit mihi ſpem bonæ indolis, qui hoc imitandi ſtudio petet, ut rideatur. Nam probus quoque in primis erit ille uere ingenioſus: alioqui prius duxerim tardi eſſe ingenij, quàm mali. Probus autem ab illo ſegni, & iacente plurimum aberit. Hic meus, quæ tradentur, non difficulter accipiet: quædam etiam interrogabit: ſequetur tamen magis, quàm præcurret. Illud ingeniorum uelut præcox genus, non temerè unquam peruenit ad frugem.

Hi ſunt

Hi ſunt, qui parua facilè faciunt: & audacia prouecti, quicquid illic poſſunt, ſtatim oſtendunt. poſſunt autem id demum, quod in proximo eſt: uerba continuant, hæc uultu interrito, nulla tardati uerecundia proferunt. Non multum præſtant, ſed citò: non ſubeſt uera uis, nec penitus immiſsis radicibus innititur: ut quæ ſummo ſolo ſparſa ſunt ſemina, celerius ſe effundunt, & imitatæ ſpicas herbulæ, inanibus ariſtis ante meſſem flaueſcunt. Placent hæc annis comparata: deinde ſtat profectus: admiratio decreſcit. Hæc cùm animaduerterit, perſpiciat deinceps, quonam modo tractandus ſit diſcentis animus. Sunt quidam, niſi inſtiteris, remiſsi: quidam imperia indignantur: quoſdam continet metus, quoſdam debilitat: alios continuatio extundit, in alijs plus impetus facit. Mihi ille detur puer, quem laus excitet, quem gloria iuuet, qui uictus fleat. Hic erit alendus ambitu: hunc mordebit obiurgatio: hunc honor excitabit: in hoc deſidiam nunquàm uerebor. Danda eſt tamen omnibus aliqua remiſsio: non ſolum, quia nulla res eſt, quæ perferre poſſit continuum laborem (atque ea quoque, quæ ſenſu, & anima carent, ut ſeruare uim ſuam poßint, uelut quiete alterna retenduntur) ſed quòd ſtudium diſcendi, uoluntate, quæ cogi non poteſt, conſtat. Itaque & uirium plus afferunt ad diſcendum renouati, ac recentes, & acriorem animum, qui ferè neceßitatibus repugnat. Nec me offenderit luſus in pueris: eſt & hoc ſignum alacritatis, neque illum triſtem, ſemperq́; demiſſum, ſperare poßim erectæ circa ſtudia mentis fore, cùm in hoc quoque maxime naturali, ætatibus illis, impetu iaceat. Modus tamen ſit remiſsionibus, ne aut odium ſtudiorum faciant negatæ, aut ocij conſuetudinem nimiæ. Sunt etiam nonnulli acuendis puerorum ingenijs non inutiles luſus, cùm poſitis inuicem cuiuſque generis quæſtiunculis æmulantur. Mores quoque ſe inter ludendum ſimplicius detegunt, modò nulla uideatur ætas tam infirma, quæ non protinus quid rectum, prauumq́; ſit, diſcat:

b 2 tum

tum uel maxime formanda, cum ſimulandi neſcia eſt, & præcipientibus facilè credit. Frangas enim citius, quàm corrigas, quæ in prauum induruerunt. Protinus ergo ne quid cupide, ne quid improbè, ne quid impotenter faciat, monendus eſt puer. Habendumq́; in animo ſemper illud Vergilianum:

Georg. 2. *–Adeò in teneris conſueſcere multum eſt.*

*Cædi uerò diſcipulos, quanquàm & receptum ſit, & Chryſippus non improbet, minime uelim. Primùm, quia deforme, ac ſeruile eſt, & certè quod conuenit, ſi ætatem mutes, iniuria. Deinde, quòd ſi cui eſt mens tam illiberalis, ut obiurgatione non corrigatur, is etiam ad plagas, ut peßima quæq; mancipia, durabitur. Poſtremò, quòd ne opus erit quidem hac caſtigatione, ſi aſſiduus ſtudiorum exactor aſtiterit. Nunc ferè negligentia pædagogorum ſic emendari uidentur, non ut pueri facere, quæ recta ſunt, cogantur: ſed cur non fecerint, puniantur. Deniq; cū paruulum uerberibus coëgeris, quid iuueni facias, cui nec adhiberi poteſt hic metus, & maiora diſcēda ſunt? Adde quòd multa uapulantibus dictu deformia, & mox uerecundiæ futura, ſæpe dolore uel metu*exciderunt: qui pudor refringit animum, & abijcit, atq; ipſius lucis fugam, & tædium dictat. Iam ſi minor in deligendis cuſtodum, & præceptorum moribus fuit cura: pudet dicere, in quæ probra, nefandi homines, iſto cædendi iure, abutantur, quam det alijs quoq; nonnunquam occaſionem hic miſerorum metus. Non morabor in parte hac: nimium eſt, quod intelligitur. Quare hoc dixiſſe ſatis eſt: In ætatem infirmam, & iniuriæ obnoxiam, nemini debet nimium licere. Nunc quibus inſtituendus ſit artibus, qui ſic formabitur, ut fieri poßit Orator, & quæ in quaq; ætate inchoanda, dicere ingrediar.*

*accidunt

De Grammatica. CAP. V.

PRimus, *in eo qui legendi, ſcribendiq́; adeptus erit facultatem, grammaticis eſt locus: nec refert de Græco, an de Latino loquar, quanquàm Græcum eſſe priorem placet: Vtrique*

eadem

eadem uia eſt. Hæc igitur profeſsio, cùm breuiſsimè, in duas partes diuidatur, rectè loquendi ſciẽtiam, & poëtarum enarrationem, plus habet in receſſu, quàm fronte promittit. Nam & ſcribendi ratio coniuncta cum loquẽdo eſt, & enarrationem præcedit emendata lectio, & mixtum his omnibus, iudicium eſt. Quo quidem ita ſeuere ſunt uſi ueteres grammatici, ut non uerſus modò cenſoria quadam uirgula notare, & libros, qui falsò uiderentur inſcripti, tanquam ſubdititios ſummouere familia permiſerint ſibi: ſed autores alios in ordinem redegerint, alios omnino exemerint numero. Nec poëtas legiſſe ſatis eſt: excutiendam omne ſcriptorum genus, non propter hiſtorias modò, ſed uerba, quæ frequenter ius ab autoribus ſumunt. Tum nec citra muſicen, grammatice poteſt eſſe perfecta, cùm ei de metris, rhythmiſq; dicendum ſit. Nec ſi rationem ſyderum ignoret, poëtas intelligat: qui (ut alia mittam) toties ortu, occaſuq; ſignorum in declarandis temporibus utuntur. Nec ignara philoſophiæ, cùm propter plurimos in omnibus ferè carminibus locos, ex intima quæſtionum naturalium ſubtilitate repetitos, tum uel propter Empedoclem in Græcis, Varronem, ac Lucretium in Latinis, qui præcepta ſapiẽtiæ uerſibus tradiderunt. Eloquẽtia quoque non mediocri eſt opus, ut de unaquaq; earum, quas demonſtrauimus, rerum dicat propriè, & copioſe. Quò minus ſunt ferendi, qui hanc artem ut tenuem, ac ieiunam cauillantur: quæ niſi oratori futuro fundamenta fideliter iecerit, quicquid ſuperſtruxeris corruet: neceſſaria pueris, iucunda ſenibus, dulcis *ſecretorum comes: & quæ uel ſola omni ſtudiorum genere, plus habeat operis, quàm oſtentationis.

Critici.

*ſectatorũ

De literis, & earum poteſtate.

CAP. VI.

NE quis igitur tanquam parua faſtidiat grammatices elementa: non quia magnæ ſit operæ conſonantes à uocalibus diſcernere, ipſaſq; eas in ſemiuocalium numerũ, mutarumq;

partiri:ſed quia interiora uelut ſacri huius adeuntibus,apparebit multa rerum ſubtilitas : quæ non modò acuere ingenia puerilia,ſed exercere altiſſimam quoque eruditionem, ac ſcientiam poſſit. An cuiuslibet auris eſt exigere literarum ſonos? non hercle magis, quàm neruorum. At grammatici ſaltem omnes in hanc deſcendent rerum tenuitatem, deſint'ne aliquæ nobis neceſſariæ literæ, non cum Græca ſcribimus (tum enim ab iiſdem duas mutuamur) ſed proprie in Latinis:ut in his ſeruus,& uulgus, Aeolicum digamma deſideratur, & medius eſt quidem u, & i,literæ ſonus. Non enim ſic optimum dicimus, ut opimum: & in here,neq; e, planè,neq; i,auditur.An rurſus aliæ redundent, præter illam aſpirationis ⊢: quæ ſi neceſſaria eſt, etiam contrariam ſibi poſcit ⊣. Et q,quæ & ipſa quarundam nominum nota eſt:& k,cuius ſimulis effectus,ſpeciesq;,niſi quòd paulum à noſtris obliquatur. kappa apud Græcos,nunc tantum in numero manet : & noſtrarum ultima x, qua tamen carere potuimus,ſi non quæſiſſemus. Atq; etiam in ipſis uocalibus grammatici eſt uidere ,an aliquas pro conſonantibus uſus acceperit: quia Iam ſicut Tam ſcribitur,& uos ut cos.atq; ut uocales iunguntur,aut enim unam longam faciunt,ut ueteres ſcripſere,qui geminatione earum uelut apice utebantur:aut duas,niſi quis putat etiam ex tribus uocalibus ſyllabam,quod nequit fieri, ſi non aliquæ officio conſonantium fungantur. Quæret etiã hoc, quomodo duabus demum uocalibus in ſeipſas coëundi natura ſit,cũ conſonantium coëat nulla,niſi alteram frangat. Atqui litera i, ſibi inſidit. Conijcit enim eſt ab illo iacit. Et u,quomodo nunc ſcribitur uulgus,& ſeruus.Sciat etiam, Ciceroni placuiſſe aiio, maiiamq; geminata i,ſcribere:quòd ſi eſt,etiã iũgetur ut conſonans. Quare diſcat puer,quid in literis proprium,quid commune,quæ cũ quibus cognatio:nec miretur,cur ex ſcammo fiat ſcabellum:aut à pinna,quod eſt acutũ,ſecuris utrinq; habens aciẽ, bipennis : ne illorum ſequatur errorẽ,qui quia à pennis duabus

Scabellum.
Bipennis.

hoc

hoc eſſe nomen exiſtimant, pinnas auium dici uolunt. Neq; has modò nouerit mutationes, quas afferunt declinatio, aut præpoſitio, ut ſecat ſecuit, cadit excidit, cædit excîdit, calcat exculcat, & ſic à lauando lotus, & inde rurſus illotus, & mille alia: ſed & quæ à rectis quoq; caſibus ætate tranſierũt. Nam ut Valeſij, & Fuſij in Valerios, Furioſq; uenerunt: ita arbos, labos, uapos, etiam & clamos ac paſſes, ætatis fuerunt. Atq; hæc ipſa s, litera ab his nominibus excluſa, in quibuſdam ipſa alteri ſucceßit: nam mertare, atq; pultare dicebant, quomodo fordeum, fœduſq;, pro aſpiratione, uel ſimili litera utentes: nam contrà Græci ita aſpirare hæc ſolent, ut pro Fundano Cicero teſtem, qui primã eius literam dicere non poſſet, irridet. Sed b, quoq; in locum aliarum dedimus aliquando, unde Byrrhus, & bruges, & belena: necnon eadem fecit ex duello bellum, unde duellios quidam dicere bellios auſi. Quid ſtlatum, ſtliteſq;? Quid d, literæ cum t, quædam cognatio? Quare minus mirum, ſi in uetuſtis operibus urbis noſtræ, & celebribus templis legantur Alexãter, & Caßantra. Quid o, atq; u, permutatæ inuicem? ut Hecoba, & notrix, Culchides, & Pulyxena ſcriberẽtur: ac (ne in Græcis id tantum notetur) dederont, ac probaueront. ſic ὀδυσσεὺς, quem ὀλυσσέα fecerunt Aeoles, ad Vlyßem deductus eſt. Quid? non e, quoq; i, loco fuit, ut Menerua, & leber, & mageſter, & dijoue, & ueioue, pro dijoui, & ueioui? Sed mihi locum ſignare ſatis eſt. Non enim doceo, ſed admoneo docturos. Inde in ſyllabas cura tranſibit: de quibus in orthographia pauca annotabo. Tum uidebit, ad quem hoc pertinet, quot, & quæ ſint partes orationis: quanquàm de numero parum conuenit.

De partibus orationis.

Veteres enim, quorum fuerunt Ariſtoteles, atque Theodectes, uerba modò, & nomina, & coniunctiones tradiderunt: uidelicet quòd in uerbis uim ſermonis, in nominibus materiam (quia alterum eſt, quod loquimur, alterum, de quo loquimur) in coniunctionibus autem eorum complexum eſſe iudicauerunt: quas cõiunctiones à pleriſq;

dici ſcio: ſed hæc uidetur ex ſyndeſmo magis propria trãslatio. Paulatim à philoſophis, ac maxime Stoicis auctus eſt numerus, ac primũ cõiunctionibus articuli adiecti, póſt præpoſitiones, nominibus appellatio, deinde pronomen, deinde mixtũ uerbo participium, ipſis uerbis aduerbia. Noſter ſermo articulos non deſiderat, ideóq; in alias partes orationis ſparguntur. Sed accedit ſuperioribus interiectio. Alij tamen ex idoneis autoribus octo duntaxat partes ſecuti ſunt, ut Ariſtarchus, & ætate noſtra Palæmon, qui uocabulum, ſiue appellationem nomini ſubiecerunt, tanquam ſpecies eius. At ij, qui aliud nomen, aliud uocabulum faciunt, nouem. Nihilominus fuerunt, qui ipſum adhuc uocabulum ab appellatione diducerent, ut eſſet uocabulum corpus uiſu, tactuq; manifeſtum, domus, lectus: Appellatio, cui uel alterum deeſſet, uel utrunq;, uentus, cœlum, deus, uirtus. Adijciebant & aſſeuerationem, ut heu: & attractionem, ut faſceatim: quæ mihi non approbantur. Vocabulum, an appellatio dicenda ſit προσηγορία, & ſubijcienda nomini nec'ne, quia parui refert, liberum opinaturis relinquo.

Declinare in primis nomina, & uerba ſcire oportere pueros, & genera noſſe, ac caſus.

CAPVT VII.

NOmina declinare, & uerba in primis pueri ſciant: neque enim aliter peruenire ad intellectum ſequẽtium poſſunt. Quod etiam admonere ſuperuacuum fuerat, niſi ambitioſa feſtinatione plerique à poſterioribus inciperent: &, dum oſtentare diſcipulos circa ſpecioſiora malunt, compendio morarentur. Atqui ſi quis & didicerit ſatis, & (quod non minus deeſſe interim ſolet) uoluerit docere, quæ didicit: non erit contentus tradere in nominibus tria genera, & ea quæ ſunt duobus, omnibuſue communia. Nec ſtatim diligentem putabo, qui promiſcua (quæ epicœna dicuntur) oſtenderit: in quibus ſexus uterq; per alterum apparet: aut quæ fœminina poſitione mares, aut neutrali

trali fœminas ſignificant: qualia ſunt muræna, & Glycerium. Scrutabitur mille præceptor acer atq; ſubtilis origines nominũ, ut quæ ex habitu corporis Rufos, Longosq; fecerunt. Vbi erit aliquid ſecretius, Syllæ, Burri, Galbæ, Planci, Panſæ, Scauri, taliaq;: & ex caſu naſcentium: hinc Agrippa, & Opiter, & Cordus, & Poſthumus erunt: & ijs quæ poſt natos eueniunt, unde Vopiſcus. Iam Cottæ, Scipiones, Lenates, Serani, ſunt ex uarijs cauſis. Gentes quoq;, ac loca, & alia multa reperias inter nominum cauſas. In ſeruis iam intercidit illud genus, quod ducebatur a domino, unde Marcipores, Publiporesq;. Quærat etiã, ſit'ne apud Græcos uis quædam ſexti caſus, & apud nos quoq; ſeptimi. Nam cum dico haſta percuſſi, non utor ablatiui natura: nec ſi idem Græcè dicam, datiui τῷ δορί.

De uerbis & uerborum appellationibus.

CAP. VIII.

SEd in uerbis quoq; quis eſt adeò imperitus, ut ignoret genera, & qualitates, & perſonas, & numeros? Literarij penè iſta ſunt ludi, & triuialis ſcientiæ. Iam quoſdam illa turbabunt, quæ declinationibus non tenentur. Nam & quædam participia, an uerbi appellatiões ſint, dubitari poteſt: quia aliud alio loco ualent, ut lectus, & ſapiens. Quædam appellationibus ſimilia, ut frondator, nutritor. Iam, itur in antiquam ſyluam, non'ne propriæ cuiuſdam rationis eſt? Nam quod initium eius inuenias? cui ſimile, fletur. Accipimus aliter: ut,

Panditur interea domus omnipotentis Olympi. Aliter: ut, Verg. in Bu.

Totis Vſqueadeo turbatur agris.

Eſt etiam quidam tertius modus: ut, urbs habitatur: unde &, campus curritur, mare nauigatur. Pranſus quoq;, atque potus diuerſum ualent, quàm indicant. Quid? quòd multa uerba non totum declinationis ordinem ferunt? Quædam etiam mutantur, ut fero in præterito. Quædam tertiæ demum perſonæ figura dicuntur, ut licet, piget. Quædam ſimule quiddam patiuntur

uocabulis in aduerbium tranſeuntibus. Nam ut *noctu, & diu, ita & dictu,& factu. Sunt enim hæc quoq; uerba participialia quidem,non tamen qualia dicto,factoq́;.*

De uirtutibus,& uitijs orationis.

CAP. IX.

IAm cum oratio tres habeat uirtutes , ut emendata, ut dilucida,ut ornata ſit:quia dicere apte (quod eſt præcipuum)pleriq; ornatui ſubijciunt:totidem uitia, quæ ſunt ſupradictis contraria , emendate loquendi regula (quæ grammatices prior eſt pars) examinet. Hæc exigitur uerbis aut ſingulis,aut pluribus. Verba nunc generaliter accipi uolo:nam duplex eorum intellectus eſt: alter,qui omnia per quæ ſermo nectitur ſignificat : ut apud Horatium:

Hor. i Arte. *Verbaq; prouiſam rem non inuita ſequentur.*

alter, in quo eſt una pars orationis,lego,ſcribo. Quam uitantes ambiguitatem quidam dicere maluerunt, uoces,dictiones, locutiones. Singula ſunt,aut noſtra,aut peregrina:aut ſimplicia,aut compoſita:aut propria,aut tranſlata : aut uſitata,aut ficta. Vni uerbo uitium ſæpius,quàm uirtus ineſt. Licet enim dicamus aliquid propriũ,ſpecioſum,ſublime:nihil tamẽ horum,niſi in complexu loquendi, ſerieq; contingit. Laudamus enim uerba rebus bene accõmodata. Sola eſt,quæ notari poſſit uelut uocalitas,quæ

εὐφωνία. *εὐφωνία dicitur : cuius in eo delectus eſt , ut inter duo quæ idem ſignificant,ac tantundem ualẽt, quod melius ſonet,malis. Prima barbariſmi,ac ſolœciſmi fœditas abſit. Sed quia interim excuſantur hæc uitia,aut conſuetudine,aut autoritate, aut uetuſtate,aut deniq; uicinitate uirtutum(nam ſæpe a figuris ea ſeparare difficile eſt) ne quem tam lubrica obſeruatio fallat,acriter ſe in illud tenue diſcrimen grammaticus intendat:de quo nos latius ibi loquemur,ubi de figuris orationis tractandum erit. Interim uitiũ, quod fit ſingulis uerbis, ſit barbariſmus. Occurrat mihi forſan aliquis, Quid hic promiſſor tanti operis dignum ? aut quis hoc*

neſcit

neſcit, alios barbariſmos ſcribendo fieri, alios loquendo? quia Barbariſmus quod male ſcribitur, male etiam dici neceſſe eſt: qui uitioſe dixerit, nõ utiq; & ſcripto peccat. illud prius adiectione, detractione, immutatione, tranſmutatione: hoc ſecundum, diuiſione, complexione, aſpiratione, ſono contineri? Sed ut parua ſint hæc, pueri docentur adhuc, & grammaticos officij ſui cõmonemus. Ex quibus ſi quis erit planè impolitus, & ueſtibulum modò artis huius ingreſſus, intra hæc, quæ profitentium commentariolis uulgata ſunt, conſiſtet: doctiores multa adijciẽt, uel hoc primũ, quòd barbariſmum pluribus modis accipimus: Vnum in gente, quale ſit, ſi quis Afrum, uel Hiſpanum Latinæ orationi nomen inſerat, ut ferrum, quo rotæ uinciuntur, dici ſolet canthus, quãquàm eo tanquam recepto utitur Perſius: ſicut Catullus ploxenum circa Padũ inuenit, & in oratione Labieni, ſiue illa Cornelij Galli eſt, in Pollionem. Caſnar aſſectator è Gallia ductum eſt. nam maſtrucam, quod Sardum eſt, illudens Cicero ex induſtria dixit. Alterum genus barbariſmi accipimus, quod fit animi natura, ut is à quo inſolenter quid, aut nunaciter, aut crudeliter dictum ſit, barbarè locutus exiſtimetur. Tertium eſt illud uitiũ barbariſmi, cuius exempla uulgò ſunt plurima, ſibi etiam quiſq; fingere poteſt, ut uerbo, cui libebit, adijciat literã, ſyllabam'ue, uel detrahat, aut aliam pro alia, aut eandem alio, quàm rectum eſt, loco ponat. Sed quidam ferè in iactationem eruditionis ſumere illa ex poëtis ſolent, & autores, quos prælegunt, criminãtur. Scire autem debet puer, hæc apud ſcriptores carminum, aut uenia digna, aut etiam laude duci, potiuſq; illa docendi erunt minus uulgata. Nam duos in uno nomine faciebat barbariſmos Tinca Placentinus (ſi reprehendenti Hortenſio credimus) preculam pro pergulam dicẽs, & immutatione, cùm c, pro g, uteretur, & tranſmutatione, cũ r, præponeret e, antecedenti. At in eadem uitij geminatione, & Metieo Suffecieo dicens Ennius, poëtico iure defenditur. Sed in proſa quoque eſt quædam

iam

*Tarimenũ pro Traſi=

iam recepta immutatio. Nam *Cicero Canopitarum exercitum dicit, ipſi Canobon uocant, & * Tharſomenum, pro Thraſumeno, multi autores, etiam ſi eſt in eo tranſmutatio, uendicauerunt. ſimiliter alia: nam ſiue eſt falſum aſſentior, Siſenna dixit aſſentio, multiq; & hunc, & analogiam ſecuti: ſiue illud uerum eſt, hæc quoq; pars conſenſu defenditur. At ille pexus, pinguiſq; doctor aut illic detractionem, aut hic adiectionem putabit.*

Quid, quòd quædam, quæ ſingula procul dubio uitioſa ſunt, iuncta ſine reprehenſione dicuntur? Nam *& dua, & tre, & pondo diuerſorum generum ſunt barbariſmi. At duapondo, & trepondo, uſq; ad noſtram ætatẽ ab omnibus dictum eſt, & rectè dici* Meſſala *confirmat*. *Abſurdum forſan uideatur dicere barbariſmum, quod eſt unius uerbi uitium, fieri per numeros, aut genera, ſicut ſolœciſmum: ſcala tamen, & ſcopa, contráq; hordea, & mulſa, licet literarum mutationem, detractionem, adiectionem non habeant, non alio uitioſa ſunt, quàm quòd pluralia ſingulariter, & ſingularia pluraliter effiruntur: & gladia qui dixerunt, genere exciderunt. Sed hoc quoq; notare contentus ſum, ne arti, culpa quorundam peruicacium, perplexè uidear & ipſe quæſtionem addidiſſe*. Plus *exigunt ſubtilitatis, quæ accidunt in dicendo, uitia, quia exempla eorum tradi ſcripto non poſſunt, niſi cùm in uerſus inciderũt, ut diuiſio* διαίρεσις *Europai: & ei cõtrarium uitium, quod* συναίρεσιν, & συναλοιφὴν *Græci uocant, nos complexionem dicimus: qualis eſt apud P. Varronem:* Cùm te flagranti deiectum fulmine Phæton.

Nam ſi eſſet proſa oratio, eaſdem literas enunciare ueris ſyllabis licebat. Præterea quæ fiunt ſpatio, ſiue cùm ſyllaba correpta producitur, ut:

Italiam fato profugus— *Seu longa corripitur, ut:*

Vnius ob noxam, & furias— Extra carmen non deprehendas, *ſed nec in carmine uitia ducenda ſunt. Illa uerò non niſi aure exiguntur, quæ fiunt per ſonos. quãquàm per aſpirationem, ſiue*

ſiue adijcitur uitioſè,ſiue detrahitur,apud nos poteſt quæri,an in ſcripto ſit uitium,ſi h,litera eſt,non nota:cuius quidem ratio mutata cum temporibus eſt ſæpius.Parciſſime ea ueteres uſi etiã in uocalibus,cum œdos,ircosq; dicebant. Diu deinde obſeruatum,ne conſonantibus aſpiraretur,ut in Graccis, & triumpis. Erupit breui tempore nimius uſus, ut choronæ, chenturiones, præchones adhuc quibuſdam inſcriptionibus maneant. Qua de re Catulli nobile epigramma eſt.Inde durat ad nos uſque uehementer,& comprehendere, & mihi: nam mehe quoque pro me apud antiquos Tragœdiarũ præcipuè ſcriptores in ueteribus libris inuenimus. Adhuc difficilior obſeruatio eſt per tenores. quos quidem ab antiquis dictos tonores comperi,uidelicet declinato à Græcis uerbo,qui τόνους dicunt: uel accentus, quas Græci προσῳδίας uocant, cùm acuta, & grauis, alia pro alia ponitur, ut in hoc Cámillus,ſi acuitur prima:aut grauis pro flexa, ut Céthegus,& hic prima acuta.Nã ſic media mutatur,aut flexa pro graui,aut apice circunducta ſequente:quam ex duabus ſyllabis in unam cogentes,& deinde flectentes dupliciter peccant. Sed id ſæpius in Græcis nominibus accidit,ut Atreus: quẽ nobis iuuenibus doctiſſimi ſenes acuta prima dicere ſolebant, ut neceſſariò ſecunda grauis eſſet.Idem Térei,Néreiq;. Hæc de accentibus tradita.Cæterum iam ſcio quoſdam eruditos,nonnullos etiã grammaticos ſic docere, ac loqui, ut propter quædam uocum diſcrimina,uerbum interim acuto ſono finiant,ut in illis: H,aſpiratio.

–Quæ circum littora,circum Piſcoſos ſcopulos–

Ne ſi grauem poſuerint ſecundam,circus dici uideatur, nõ circuitus.Item Quantum,Quale,interrogantes,graui:comparantes,acuto tenore concludunt:quod tamen in aduerbijs ferè ſolis, ac pronominibus uendicant, in cæteris ueterem legem ſequuntur. Mihi uidetur conditionem mutare, quòd his locis uerba cõiungimus. Nam cùm dico,circum littora, tanquam unum enuncio diſſimulata diſtinctione:itaque tanquam in una uoce,una eſt

acuta

acuta, quod idem accidit in illo:

–Troiæ qui primus ab oris.

Euenit, ut metri quoq; conditio mutet accentum, ut:

–Pecudes, pictæq; uolúcres. Nam uolúcres media acuta legam. quia etſi natura breuis, tamē poſitione longa eſt, ne faciat iambum, quē non recipit uerſus heroicus. Separata uerò hæc à præcepto noſtro non recedent: aut ſi conſuetudo uicerit, uetus lex ſermonis abolebitur. cuius difficilior apud Græcos obſeruatio eſt: quia plura illis loquendi genera, quas διαλέκτους uocant, & quod alias uitioſum, interim aliàs rectum eſt: apud nos uerò breuiſsima ratio:

Accentuum regulæ.

*Nanq; in omni uoce, acuta intra numerum trium ſyllabarum continetur, ſiue eæ ſint in uerbo ſolæ, ſiue ultimæ, & in his aut proxima extremæ, aut ab ea tertia. Trium porrò, de quibus loquor, media longa, aut acuta, aut flexa erit. eodem loco breuis utiq; grauem habebit ſonum: ideóq; poſitā ante ſe, id eſt, ab ultima tertiā acuet. Eſt autem in omni uoce utiq; acuta, ſed nunquàm plus una, nec ultima unquā: ideóq; in diſsyllabis prior. Præterea nunquā in eadē flexa, & acuta: quia eadē flexa ex acuta: itaq; neutra claudet uocē Latinā. Ea uerò, quæ ſunt ſyllabæ unius, erūt acuta, aut flexa, ne ſit aliqua uox ſine acuta. Et illa per ſonos accidunt, quæ demonſtrari ſcripto non poſſunt, uitia oris & linguæ ἰωτακισμοὺς, & λαμβδακισμοὺς, & ἰσχνότητας, & πλατειασμοὺς feliciores fingendis nominibus Græci uocant: ſicut κοιλοστομίαν, cū uox quaſi in receſſu oris auditur. Sunt etiam proprij quidā, & *inenarrabiles ſoni, quibus nonnunquā nationes reprehendimus. Remotis igitur omnibus, de quibus ſuprà diximus uitijs, erit illa, quæ uocatur ὀρθοέπεια, id eſt, emendata cum ſuauitate uocum explanatio. Nam ſic accipi poteſt recta.*

*ineuitabiles. Vel, inumerabiles

Solœciſmus.

Cætera uitia omnia ex pluribus uocibus ſunt, quorū eſt ſolœciſmus: quanquàm circa hoc quoq; diſputatum eſt. Nam etiam qui contextu uel cōplexu orationis accidere eum cōfitentur, quia tamē unius emēdatione uerbi corrigi poſsit, in uerbo eſſe uitiū, nō in

ſermone

ſermone contendunt: cum ſiue amaræ corticis, ſeu medio cortice, per genus facit ſolœciſmum: quorum neutrum quidem reprehendo, cum ſit utriuſq; Vergilius autor. Sed fingamus utrũlibet non recte dictum: mutatio uocis alterius, in qua uitium erat, rectam loquendi rationem ſic reddit, ut amari corticis fiat, uel media cortice, quod manifeſtæ calumniæ eſt: neutrum enim uitioſum ſeparatim eſt: ſed compoſitione peccatur, quæ iam ſermonis eſt. Illud eruditius quæritur, an in ſingulis quoque uerbis poßit fieri ſolœciſmus, ut ſi unum quis ad ſe uocans dicat, uenite: aut ſi plures à ſe dimittens, ita loquatur, abi, aut diſcede. Necnon cũ reſponſum ab interrogatione diſſentit, ut ſi dicenti, quem uideo, ita occurras, ego. In geſtu etiam nonnulli putant idem uitium ineſſe, cum aliud uoce, aliud nutu, uel manu demõſtratur. Huic opinioni neq; omnino accẽdo, neq; planè diſſentio: nam id fateor poſſe accidere uoce una, non tamen aliter, quàm ſi ſit aliquid, quod uim alterius uocis obtineat, ad quod uox illa referatur, ut ſolœciſmus ex cõplexu fiat eorũ, quibus res ſignificãtur, & uoluntas oſtẽditur. Atq; ut omnẽ effugiã cauillationem, fit aliquando in uno uerbo, nunquã in ſolo uerbo. Per quot autem, & quas accidat ſpecies, non ſatis conuenit: qui plenißime, quadripertitã uolunt eſſe rationẽ, nec aliam quàm barbariſmi: ut fiat Adiectione, ut: Veni de Suſis in Alexãdriã: Detractione, ambulo uiã, Aegypto uenio, nec hoc fecit: Trãſmutatione, qua ordo turbatur, Quoq; ego enim hoc uolui, autẽ nõ habui. Ex quo genere an ſit, igitur, in initio ſermonis poſitũ dubitari poteſt: quia maximos autores in diuerſa fuiſſe opinione uideo, cũ apud alios ſit etiã frequẽs, apud alios nũquã reperiatur. Hæc tria genera quidã diducunt à ſolœciſmo, & adiectionis uitium πλεονασμὸν, detractionis ἔλλειψιν, inuerſionis ἀναστροφὴν uocant: quæ ſi in ſpeciẽ ſolœciſmi cadẽt, ὑπερβατὸν quoq; appellari eodem modo poſſe. Immutatio ſine controuerſia eſt, cum aliud pro alio ponitur. Id per omnes orationis partes deprehendimus,

Solœciſmus in geſtu.

ἔλλειψιν.

Immutatio.

mus frequentiſſime in uerbo,quia plurima huic accidunt: ideoq́; in eo fiunt ſolœciſmi per genera,tempora,perſonas,modos,ſiue quia ſtatus eos dici,ſeu qualitates placet, uel ſex,uel, ut alij uolunt,octo:nam totidē uitiorū erunt formæ, in quot ſpecies eorū quodq́;,de quibus ſupradictum eſt,diuiſeris. Præterea numeros, in quibus nos ſingularē,ac pluralē habemus, Græci & δυϊκόν. Quanquam fuerunt,qui nobis quoq; adijcerent dualem,ſcripſere, legêre, quod deuitandæ aſperitatis gratia mollitum eſt, ut apud ueteres pro male mereris, male merere: ideoq́; quod uocant duale,in illo ſolo genere conſiſtit, cum apud Græcos & in uerbi tota ferè ratione, & in nominibus ferè deprehendatur,& ſic quoq; rariſſimus eius ſit uſus:apud noſtrorum uero neminem hæc obſeruatio reperiatur,quin è contrario:

Deuenere locos– &: Conticuere omnes– &: Conſedere duces– aperte nos doceant, nil horum ad duos pertinere:Dixere quoq;,quanquam id Antonius Rufus ex diuerſo ponit exemplum, de pluribus patronis præco pronuntiet. Quid? non Tit.Liuius circa initia ſtatim primi libri, Tenuere, inquit, arcem Sabini.& mox:In aduerſum Romani ſubiere? Sed quem potius ego, quàm M. Tullium ſequar? qui in Oratore, Non reprehendo,inquit,ſcripſere,ſcripſerunt eſſe uerius ſentio.Similiter in uocabulis,& nominibus fit ſolœciſmus genere, numero, proprie autem caſibus. quicquid eorum alteri ſuccedet, huic parti ſubiungatur licet per comparationes, & ſuperlationes, itemq́; in quibus patriū pro poſſeſſiuo dicitur,uel contrà. Nam uitium,quod fit per quātitatem, ut magnum peculiolum, erunt qui ſolœciſmum putent,quia pro nomine integro poſitū ſit diminutum.Ego dubito,an id impropriū potius appellem, ſignificatione enim deerat.Solœciſmi porrò uitium non eſt in ſenſu, ſed in complexu.In participio per genus, & caſum,ut in uocabulo:per tempora,ut in uerbo: per numerum,ut in utroq;,peccatur.Pronomen quoq; genus,numerū, caſus habet, quæ omnia

recipiunt huiuſmodi errorem. Fiunt ſolœciſmi, & quidem pluri mi per partes orationis: ſed id tradere ſatis non eſt, ne ita demũ uitium eſſe credat puer, ſi pro alia ponatur alia: ut uerbũ ubi no men eſſe debuerit: uel aduerbium ubi pronomẽ, & ſimilia. Nam ſunt quædã cognata, ut dicunt, id eſt, eiuſdẽ generis, in quibus, qui alia ſpecie, q̃ oportet, utetur, non minus q̃ ipſo genere per mutato, deliquerit. Nam & an, & aut, cõiunctiones ſunt: male tamen interroges, hic aut ille ſit. Et ne, ac nõ, aduerbia: qui tamẽ dicat pro illo, ne feceris, non feceris: in idem incidat uitium: quia alterum negandi eſt, alterum uetandi. Hoc amplius, intrò, & in tus, loci aduerbia: eo tamen intus, & intrò ſum, ſolœciſmi ſunt. Eadem in aduerſitate pronominum, interiectionum, præpoſitio num accident. Eſt enim ſolœciſmus, in oratione comprehenſio nis unius ſequentium, ac priorum inter ſe inconueniens poſi tio. Quædam tamen & faciem ſolœciſmi habent, & dici uitioſa non poſſunt, ut tragœdia Thyeſtes, & ludi Floralia, ac Mega leſia: quanquàm hæc ſequenti tempore interciderunt, nunquàm aliter à ueteribus dicta. Schemata igitur nominabuntur, frequẽ tiora quidem apud poëtas, ſed oratoribus quoq; permiſſa. Verũ ſchema ferè habebit aliquam rationẽ, ut docebimus eo, quẽ pau lò antè promiſimus, loco. Sed hoc quoq;, quod ſchema uocatur, ſi ab aliquo per imprudentiam factum erit, ſolœciſmi uitio non carebit. In eadẽ ſpecie ſunt, ſed ſchemate carent, ut ſuprà dixi, nomina fœminina, quibus mares utuntur: & neutralia, quibus fœminæ. Hactenus de ſolœciſmo. neq; enim artem grammaticã componere aggreſſi ſumus: ſed cùm in ordinẽ incurreret, inho noratã tranſire noluimus. Hoc amplius, ut inſtitutum ordinẽ ſe quar, uerba aut Latina, aut peregrina ſunt. Peregrina porrò ex omnibus propè dixerim gentibus, ut homines, ut inſtituta etiam multa uenerũt. Taceo de Thuſcis, & Sabinis, & Præne ſtinis quoq;: nam ut eo ſermone utentem Vectium Lucilius in ſectatur, quemadmodum Pollio deprehendit in Liuio Patauini-

Solœciſmus. *Schemata.* *Peregrina uerba.*

tatem: licet omnia Italica pro Romanis habeam. Plurima Galli= ca ualuerunt, ut rheda, ac petoritum quoq;: quorum altero Cice ro tamen, altero Horatius utitur. & mappam quoque uſitatum circo nomen, Pœni ſibi uendicant: & gurdos, quos pro ſtolidis accipit uulgus, ex Hiſpania duxiſſe originem audiui. Sed hæc di uiſio mea, ad Græcum ſermonẽ præcipuè pertinet: nam & ma= xima ex parte Romanus inde conuerſus eſt. Et confeſſis quoque Græcis utimur uerbis, ubi noſtra deſunt: ſicut illi à nobis non= nunquam mutuantur. Inde illa quæſtio exoritur, an eadem ra= tione per caſus duci externa, qua noſtra, conueniat. At ſi repe= rias grammaticum ueterum amatorem, neget quicquam ex La= tina ratione mutandum: quia, cùm ſit apud nos caſus ablatiuus, quem illi non habent, parum conueniat uno caſu noſtro quin= que Græcis uti. Quinetiam laudet uirtutem eorum, qui poten= tiorem facere linguam Latinam ſtudebant, nec alienis egere in= ſtitutis fatebantur. Inde Caſtõrem media ſyllaba producta pro= nunciarunt, quia hoc noſtris nominibus accidebat, quorum

Propria nomina in o.

prima poſitio in eaſdem, quas Caſtor, literas exit. Et ut Palæ= mo, ſic Thelamo, & Plato (nam ſic eum Cicero quoque ap= pellat) dicerentur, retinuerunt: quia Latinum, quod o, & n li= teris finiretur, non reperiebant. Nec in a quidem, atque s lite= ras exire temere maſculina Græca nomina recto caſu patie= bantur. Ideoq; & apud Cælium legimus, Pelia cincinnatus: & apud Meſſalam, Bene fecit Euthia: & apud Ciceronem, Her= magora. Nec miremur, quòd ab antiquorum pleriſq;, Aenea, &

In as.

Anchiſa ſit dictus. Nam ſi ut Mecœnas, Suffenas, Aſprenas di= cerentur, genitiuo caſu non æ litera, ſed tis ſyllaba terminaren= tur. Inde olýmpo, & tyránno acutam mediam ſyllabam dede= runt: quia una, aut duabus longis ſequentibus, primam breuem acui noſter ſermo non patitur. Sic genitiuus Achilli, & Vlyſſi fecit, ſic alia plurima. Nunc recentiores inſtituerunt, Græcis no minibus Græcas declinationes potius dare: quod tamen ipſum

non

non ſemper fieri poteſt. Mihi autem placet Latinam ratione ſequi, quouſq; patitur decor. Neq; enim iam Calypſonē dixerim, ut Iunonem: quanquā ſecutus antiquos C. Cæſar utitur hac ratione declinandi. Sed autoritatem conſuetudo ſuperauit. In cæteris, quæ poterunt utroq; modo non indecēter efferri, qui Græcam figuram ſequi malit, non Latinè quidem, ſed citra reprehenſionem loquetur. Simplices uoces prima poſitione, id eſt, natura ſua conſtant: Compoſitæ autem præpoſitionibus ſubiunguntur, ut innocens: interdum repugnantibus inter ſe duabus, quale eſt imperterritus: alioqui poſſunt aliquando continuari duæ, ut incompoſitus, reconditus, & quo Cicero utitur, ſubabſurdum: Aut è duobus quaſi corporibus coaleſcunt, ut maleficus. Nam ex tribus noſtræ utiq; linguæ non conceſſerim: quamuis capſis, Cicero dicat compoſitum eſſe ex cape, & ſi uis: & inueniātur, qui Lupercalia, æquè tres partes orationis eſſe contendant, quaſi luere per caprum: nam Solitaurilia, iam perſuaſum eſt eſſe ex ſue, oue, & tauro. Et ſanè ita ſe habet ſacrum, quale apud Homerum quoq; eſt. Sed hæc non tam ex tribus, quàm ex particulis trium coëunt. Cæterum etiam ex præpoſitione, & duobus uocabulis dure uidetur ſtruxiſſe Pacuuius:

Compoſitiones nominū.

In xj. Odyſ.

Nerei repandiroſtrum incuruiceruicum pecus. *Iunguntur autē, aut ex duobus Latinis integris, ut ſuperfui, ſubterfugi: quāquàm ex integris an cōpoſita ſint quæritur. Aut ex integro, & corrupto, ut maleuolus: Aut ex corrupto, & integro, ut noctiuagus: Aut duobus corruptis, ut pediſſequus: Aut ex noſtro, & peregrino, ut bicliniū: Aut contrà, ut epitogiū, & Anticato: Aut ex duobus peregrinis, ut epirhediū. Nam cū ſit præpoſitio ἐπὶ Græca, rheda Gallicum, nec Græcus tamen, nec Gallus utitur compoſito: Romani ſuum ex utroq; alieno fecerunt. Frequenter autem præpoſitiones quoq; copulatio iſta corrumpit, inde abſtulit, aufugit, amiſit, cum præpoſitio ſit ab ſola: & coit, cum ſit præpoſitio con: ſic ignaui, & erep. & ſimilia. Sed res tota magis Græ*

gis Græcos decet, nobis minis ſuccedit: nec id fieri natura puto, ſed alienis fauemus, ideoq; cum κυρταύχενα *mirati ſumus, incuruiceruicum uix* [illegible] *riſu defendimus.*

De uerbis proprijs & translatis, uſitatis & nouis, & de quatuor quibus ſermo conſtat.

CAPVT X.

Propria uerba quæ. PRopria ſunt uerba, cũ id ſignificant, in quod primũ denominata ſunt. *Translata,* cũ alium natura intellectũ, aliũ loco præbẽt. *Translata.* Vſitatis tutius utimur: Noua nõ ſine quodã periculo fingimus. Nam ſi recepta ſunt modicã laudem afferunt oratori: repudiata, etiã in iocos exeunt. Audendum tamen: nanq;, ut Cicero ait, etiã quæ primò dura uiſa ſunt, uſu molliuntur. Sed minime nobis cõceſſa eſt ὀνοματοποιΐα: quis enim ferat, ſi quid ſimile illis meritò laudatis λίγξε βιὸς, & σίζ' ἀτμὸς fingere audeamus? *Home. 4. Ili.* Iam ne balare quidem, aut hinnire fortiter diceremus, niſi iudicio uetuſtatis niterentur. Eſt etiã ſua loquentibus obſeruatio, ſua ſcribentibus. Sermo conſtat ratione, uetuſtate, autoritate, & cõſuetudine. Ratione præſtat præcipue analogia, nonnunquam & etymologia. Vetera maieſtas quædam, &, ut ſic dixerim, religio cõmendat. Autoritas ab oratoribus, uel hiſtoricis peti ſolet. Nã poëtas, metri neceſſitas excuſat: niſi ſiquando, nihil impediente in utroq;, modulatione pedum alterum malunt: qualia ſunt:

–Imo de ſtirpe reciſum. &:

–Aëriæ quo congeſſere palumbes. &:

–Silice in nuda. & ſimilia, cum ſummorum in eloquẽtia uirorum iudicium pro ratione, & uel error honeſtus eſt, magnos duces ſequentibus. *Cõſuetudo.* Conſuetudo uero certiſſima loquendi magiſtra: utendumq; planè ſermone, ut numo, cui publica forma eſt. *Analogia.* Omnia tamen hæc exigunt acre iudicium. Analogia præcipue, quam proxime ex Græco transferentes in Latinum, proportionem uocauerunt. Eius hæc uis eſt, ut id quod dubium eſt, ad aliquid ſimile, de quo nõ quæritur, referat; ut incerta certis probet. Quod

bet. Quod efficitur duplici uia, cõparatione ſimiliũ, in extremis maxime ſyllabis (propter quod ea, quæ ſunt è ſingulis, negãtur debere rationem) & diminutione. Cõparatio in nominibus, aut genus deprehẽdit, aut declinationẽ. Genus, ut ſi quæratur, funis maſculinũ ſit, an fœmininũ, ſimule illi ſit panis: Declinationẽ, ut ſi ueniat in dubiũ, hac domu dicendum ſit, an hac domo, & domuũ an domorũ, ſimulia ſunt domus, anus, manus. Diminutio genus modo detegit. Et ne ab eodẽ exemplo recedã, funẽ maſculinum eſſe funiculus oſtẽdit. Eadem in uerbis quoq; ratio cõparationis, ut ſi quis antiquos ſecutus, feruẽre breui media ſyllaba dicat, deprehẽdatur uitioſe loqui: quòd omnia, quæ e, & o literis fatendi modo, terminantur, eadem, ſi in infinitis e literam media ſyllaba acceperunt, utiq; productam habent, prandeo, pendeo, ſpõdeo, prandere, pẽdere, ſpondere. At quæ o ſolã habent, dummodo per eandẽ literã in infinito exeant, breuia fiunt, lego, dico, curro, legere, dicere, currere. Etiamſi eſt apud Lucilium:

Feruit aqua, & feruet, feruit nunc, feruet ad annum.

Sed pace dicere hominis eruditiſsimi liceat, ſi feruit putat illi ſimule currit, & legit, feruo dicetur, ut curro, & lego, quod nobis inauditum eſt. Sed non eſt hæc uera comparatio: nam feruit illi eſt ſimile ſeruit: quam proportionem ſequenti dicere neceſſe eſt feruire, ut ſeruire. Prima quoque aliquando poſitio, ex obliquis inuenitur, ut memoria repeto conuictos à me, qui reprehenderant, quòd hoc uerbo uſus eſſem, pepigi. Nam id quidem dixiſſe ſummos autores, confitebantur, rationem tamen negabant permittere: quia prima poſitio, paciſcor, cum haberet, naturam patiendi, faceret tempore præterito, pactus ſum. Nos præter autoritatem oratorum, atq; hiſtoricorum, analogia quoq; hoc dictũ tuebamur. Nam cũ in XII. tabulis legerimus: Ni ita pagunt, inueniebamus, ſimile huic, cadunt. Inde prima poſitio, etiam ſi uetuſtate exoleuerat, apparebat pago, ut cado: unde non erat dubium, ſic pepigi nos dicere, ut cecidi. Sed meminerimus, non per

*omnia duci analogiæ poſſe rationem, cum ſibi ipſa plurimis in
locis repugnet. Quædam ſine dubio, conantur, eruditi defende-
re, ut cũ deprehenſum eſt lepus, & lupus, ſimili poſitione, quan-
tum caſibus, numeriſq; diſſentiant, ita reſpondent, non eſſe pa-
ria: quia lepus epicœnũ ſit, lupus maſculinum: Quanquam Var-
ro in eo libro, quo initia Romanæ urbis enarrat, lupum fœmi-
nam dicit, Ennium, Pictoremq; Fabium ſecutus. Illi autem iidem
cum interrogantur, cur aper apri, & pater patris faciat, illud
nomen poſitũ, hoc ad aliquid eſſe contendunt. Præterea quoniã
utrunq; à Græcis ductũ eſt, ad eam rationẽ recurrunt, ut πατρὸς
patris, κάπρου apri faciat. Illa tamen quomodo effugient, ut nomi-
na quãuis fœminina, ſingulari nominatiuo* VS *finita, nunquam
genitiuo caſu in* ERIS *ſyllabam terminantur, faciat tamẽ Ve-
nus Veneris? Item cum* ES *literis finita per uarios exeant geniti-
uos, nunquã tamen eadẽ* RIS *ſyllaba terminatos, Ceres cogat
dici Cereris? Quid uero, quæ tota poſitionis eiuſdem in diuer-
ſos flexus exeunt, cũ Alba faciat Albanus, & Albenſis, uolo, uo-
lui, & uolaui. Nam præterito quidẽ tempore, uarie formari uer-
ba, prima perſona, o litera terminata, ipſa analogia confitetur.
Siquidẽ facit cado, cecidi, ſpondeo ſpopondi, pingo pinxi, lego
legi, pono poſui, frãgo fregi, laudo laudaui. Non enim cum pri-
mum fingerentur homines, analogia demiſſa cœlo, formã loquẽ-
di dedit: ſed inuenta eſt poſtquàm loquebantur, & notatum in
ſermone, quid quo modo caderet: itaque non ratione nititur, ſed
exemplo: nec lex eſt loquendi, ſed obſeruatio: ut ipſam analo-
giam nulla res alia fecerit, quàm conſuetudo. Inhærent tamen
quidam moleſtiſſima diligentiæ peruerſitate, ut audaciter po-
tius dicant, quàm audacter: licet omnes oratores, aliud ſequan-
tur: & emicauit non emicuit, & conire non coire. His permut-
tamus & audiuiſſe, & ſciuiſſe, & tribunale, & faciliter, dice-
re: frugalis quoque ſit apud illos, non frugi: nam quo alio mo-
do fiat frugalitas? Iidem cẽtum millia nummũm, & fidem deũm,*

oſten

oſtendant duplices ſolœciſmos eſſe, quādo & caſum mutant, & numerum. Neſciebamus eum, ac non conſuetudini, & decori ſeruiebamus: ſicut in plurimis, quæ Tullius in Oratore diuine, ut omnia, exequitur. Sed Auguſtus quoq; in epiſtolis ad C. Cæſarem ſcriptis emendat, quòd is calidum dicere, quàm caldum malit: non quia illud non ſit Latinum, ſed quia ſit odioſum, &, ut ipſe Græco uerbo ſignificauit, περίεργον. Atqui hanc quidam ὀρθοέπειαν ſolam putant: quam ego minime excludo. Quid enim tam neceſſarium, quàm certa locutio? imò inhærendum ei iudicio, quoad licet: diu etiam mutantibus repugnādum: ſed abolita, atque abrogata retinere, inſolentiæ cuiuſdam eſt, & friuolæ in paruis iactantiæ. Multum enim eſt literatus, qui ſine aſpiratione, & producta ſecunda ſyllaba ſalutauit, auete, eſt enim: & calefacere dixerit potius, quàm quod dicimus, & conſeruauiſſe. His adijciat face, & dice, & ſimilia. Recta eſt hæc uia: quis negat? ſed alia eſt & mollior, & magis trita. Ego tamen non alio magis angor, quàm quòd obliquis caſibus ducti, etiam primas ſibi poſitiones non inuenire, ſed mutare permittunt, ut cum ebur, & robur ita dicta, ac ſcripta in ſummis autoribus, in o literam ſecundæ ſyllabæ transferunt, quia ſit roboris, & eboris: Sulphur autem, & guttur, u literam in genitiuo ſeruent: ideoq; iecur etiam, & femur controuerſiam fecerunt, quod non minus eſt licentioſum, quàm ſi ſulphuri, & gutturi ſubijcerent in genitiuo literam o mediam, quia eſſet eboris, & roboris: ſicut Antonius Gnipho, qui robur quidem, & ebur, atque etiam marmur fatetur eſſe: uerum fieri uult ex his robura, ebura, marmura. Quòd ſi animaduerterent literarum affinitatem, ſcirent ſic ab eo, quod eſt robur, roboris fieri, quomodo ab eo, quod eſt miles, limes, militis, limitis: iudex, uindex, iudicis, uindicis, & quæ ſuprà iam attigi. Quid? non ſimiles quoque, ut dicebam, poſitiones, in longe diuerſas figuras per obliquos caſus exeunt? ut uirgo, Iuno: fuſus, luſus: cuſpis, puppis, & mille alia: cū

*emendatur

illud etiam accidat, ut quædam pluraliter nõ dicantur, quædam contrà ſingulari numero: quædam caſibus careant: quædã à primis ſtatim poſitionibus tota mutentur, ut Iupiter. Quod uerbis etiam accidit, ut fero, tuli, cuius præteritum perfectum, & ulterius non inuenitur. Nec plurimum refert, nulla hæc, an prædura ſint. Nam *quid progenies genitiuo ſingulari, quid ſpes plurali faciet? Quomodo autem quire, & ire, uel in præterita patiendi modo, uel in participia tranſibunt? Quid de alijs dicam, cùm Senatus Senatus Senatui, an Senatus Senati Senato faciat incertum ſit? Quare mihi non inuenuſte dici uidetur, aliud eſſe Latinè, aliud grammaticè loqui. Hæc de analogia nimium.*

Etymologia. *Etymologia, quæ uerborum originem inquirit, à Ciceronedicta eſt notatio, quia nomen eius apud Ariſtotelem*

Cic. in Topicis. *inuenitur* σύμβολον, *quod eſt nota: nam uerbum ex uerbo ductum, id eſt, ueriloquium, ipſe Cicero, qui finxit, reformidat. Sũt qui uim potius intuiti, originationẽ uocẽt. Hæc habet aliquando uſum neceſſarium, quoties interpretatione res, de qua quæritur, eget: ut cùm M. Cælius ſe eſſe hominem frugi uult probare, non quia abſtinens ſit (nam id ne mentiri quidẽ poterat) ſed quia utilis multis, id eſt, fructuoſus, unde ſit dicta frugalitas. Ideoq; in definitionibus aſſignatur etymologiæ locus. Nõnunquam etiam barbara ab emendatis conatur diſcernere, ut cùm triquetram dici Siciliam, an triquedram, meridiem, an medidiem oporteat, quæritur, aliaq; quæ conſuetudini ſeruiunt. Continet autem in ſe multam eruditionem, ſiue illa ex Græcis orta tractemus, quæ ſunt plurima, præcipueq; Aeolica ratione, cui eſt ſermo noſter ſimilimus, declinata: ſiue ex hiſtoriarum ueterum notitia, nomina hominum, locorum, gentium, urbium requiramus, unde* *Bruti, Publicolæ, *Pithici: *cur* Latium, Italia, Beneuentum: *quæ* Capitolium, *& collem* Quirinalem, *& Argiletũ appellandi ratio. Iam illa minora, in quibus maxime ſtudioſi eius rei fatigantur, qui uerba paulum declinata, uariè, & multi*

*Brutij *Pici

multipliciter ad etymon reducunt, aut correctis, aut porrectis, aut adiectis, aut detractis, aut permutatis literis, ſyllabis ue. Inde prauis ingenijs ad fœdiſſima uſq; ludibria labūtur. Sit ne cōſul à conſulendo, an à iudicādo. Nam & hoc couſulere ueteres uocauerunt. Vnde adhuc remanet illud, Rogat boni conſulas, id eſt, bonum iudices. Senatui nomen dederit ætas: nam ijdem patres ſunt: & rex, & rector, et alia plurima indubitata. Nec abnuerim tegulæ, regulæq; & ſimilium his rationem. Iam ſit & claſſis à calando, & lepus leuipes, & uulpes uolipes. Et etiam'ne à contrarijs aliqua ſinamus trahi, ut lucus, quia umbra opacus parum luceat, & ludus, quia ſit longiſſime ab luſu: & Dis, quia minime diues: etiam ne hominem appellari, quia ſit humo natus. quaſi uerò non omnibus animalibus eadem origo, aut illi primi mortales antè nomen impoſuerint terræ, quàm ſibi: & uerba ab aëre uerberato. Pergamus, ſic perueniemus euſq;, ut ſtella, luminis ſtilla credatur. cuius etymologiæ autorem clarum ſanè in literis nominari in ea parte, qua à me reprehenditur, inhumanum eſt. Qui uerò talia libris complexi ſunt, nomina ſua ipſi inſcripſerunt, ingenioſeq; ſibi uiſus eſt Caius cœlibes dicere, ueluti cœlites, quòd onere grauiſſimo uacent, idq; Græco argumento iuuit, ἠΐθεους enim eadem de cauſa dici affirmat. Nec ei cedit Modeſtus in inuentione. Nam quia Cœlio Saturnus genitalia abſcidit, hoc nomine appellatos, qui uxore careant. *At Lælius pituitam, quia petit uitam. Sed cui nō poſt Varronem ſit uenia? qui agrum, quòd in eo agatur aliquid, & graculos quia gregatim uolēt, dictos Ciceroni perſuadere uòluit (ad eum enim ſcribit) cum alterum ex Græco ſit manifeſtum duci, alterum ex uocibus auium. Sed huic tanti fuit uertere, ut merula, quia ſola uolat, quaſi mera uolans nominaretur. Quidam non dubitauerunt etymologiæ ſubijcere omnem nominis cauſam, ut ex habitu, quemadmodum dixi, Longos & Rufos: ex ſono, ſtrepere, murmurare: etiam deriuata,*

Conſulere.

*Gabinius

*Ait Aelius

ut à uelocitate dicitur uelox: & compoſita pleraq; his ſimilia, quæ ſine dubio aliunde originem ducunt: ſed arte non egent, cuius in hoc opere, non eſt uſus, niſi in dubijs.

De uetuſtis uerbis, & quibus uerbis ſit utendum, & de autoritate. CAP XI.

VErba à uetuſtate repetita nõ ſolùm magnos aſſertores habent: ſed etiam afferunt orationi maieſtatem aliquam, non ſine delectatione. nam & autoritatem antiquitatis habent: & quia intermiſſa ſunt, gratiam nouitati ſimilem parant. Sed opus eſt modo, ut neq; crebra ſint hæc, neq; manifeſta: quia nihil eſt odioſius affectatione: nec utiq; ab ultimis, & iam obliteratis repetita temporibus: qualia ſunt toper, & antigerio, & exantlare, & proſapia, & Saliorum carmina, uix ſacerdotibus ſuis ſatis intellecta. Sed illa mutari, uetat, religio, & conſecratis utendum eſt. Oratio uerò, cuius ſumma uirtus eſt perſpicuitas, quàm ſit uitioſa, ſi egeat interprete? Ergo ut nouorum optima erunt maxime uetera, ita ueterum maximè noua. Similis circa autoritatem ratio. Nam etiam ſi poteſt uideri, nihil peccare, qui utitur his uerbis, quæ ſummi autores tradiderunt, multum tamen refert, non ſolum quid dixerint, ſed etiam quid perſuaſerint. Neq; enim tuburchinabundum, & lurchiabundum iam in nobis quiſquam ferat, licet Cato ſit autor: Nec hos lodices, quanquàm id Pollioni placeat: nec gladiola, atqui Meſſala dixit: nec parricidatum, quod in Cælio uix tolerabile uidetur: nec collos mihi Caluus perſuaſerit, quæ nec ipſi iam dicerent.

De conſuetudine. CAP. XII.

SVpereſt igitur, conſuetudo: nam fuerit penè ridiculum, malle ſermonem, quo locuti ſint homines, quàm quo loquantur. Et ſanè quid eſt aliud uetus ſermo, quàm uetus loquendi conſuetudo? Sed huic ipſi, neceſſarium eſt iudicium, conſtituendumq; in primis idipſum, quid ſit, quod conſuetudinem uocemus. Quæ ſi ex eo, quod plures faciunt, nomen accipiat, periculoſiſſi

culoſiſſimum dabit præceptum, non orationi modò, ſed (quod maius eſt) uitæ. Vnde enim tantum boni, ut pluribus, quæ recta ſunt, placeant? Igitur ut uelli, & comam in gradus frangere, & in balneis perpotare, quamlibet, hæc, inuaſerint ciuitatem, non erit conſuetudo, quia nihil horum caret reprehenſione: at lauamur, & tondemur, & conuiuimus, ex conſuetudine. Sic in loquendo, non ſiquid uitioſe multis inſederit, pro regula ſermonis accipiendum erit. Nam ut tranſeam, quemadmodum uulgò imperiti loquuntur, tota ſæpe theatra, & omnem circi turbam exclamaſſe barbare ſcimus. Ergo conſuetudinem ſermonis uocabo conſenſum eruditorum: ſicut uiuendi, conſenſum bonorum. Cõſuetudo.

De orthographia. CAP. XIII.

NVnc, quoniam diximus, quæ ſit loquendi regula, dicendum, quæ, ſcribentibus, cuſtodienda. Quod Græci ὀρθογραφίαν uocant, nos recte ſcribendi ſcientiam nominemus. Cuius ars, non in hoc poſita eſt, ut nouerimus, quibus quæq; ſyllaba literis conſtet (nam id quidem infra grammatici officium eſt) ſed totam, ut mea fert opinio, ſubtilitatem, in dubijs habet: ut longis ſyllabis omnibus, apponere apicem, ineptiſſimum eſt, quia plurimæ natura ipſa, uerbi, quod ſcribitur, patent: ſed interim neceſſarium, cum eadem litera alium, atque alium intellectum, prout correpta, uel producta eſt, facit: ut malus, utrum arborem ſignificet, an hominem non bonum, apice diſtinguitur. Palus aliud priore ſyllaba longa, aliud ſequenti ſignificat. Et cum eadẽ litera nominatiuo caſu breuis, ablatiuo longa eſt, utrũ ſequamur, plerunque hac nota monendi ſumus. Similiter putauerunt illa quoque ſeruanda diſcrimina, ut ex præpoſitionem ſi uerbum ſequeretur ſpecto, adiecta ſecundæ ſyllabæ s litera, exſpecto: ſed ſi pecto, remota s ſcriberemus. Illa quoque ſeruata eſt à multis differentia, ut ad, cum eſſet præpoſitio, d literam: cum autem coniunctio, t acciperet. Item cum, ſi tempus ſignificaret, per q: ſi comitem, per c: ſi uero cauſam per q, ac

duas

duas ſequentes u u ſcriberetur. Frigidiora his alia, ut quicquid, c quartam haberet, ne interrogare bis uideremur. Et quotidie, non cotidie, ut ſit quot diebus. Verũ hæc iam etiam inter ipſas ineptias euanuerunt. Quæri ſolet, in ſcribendo præpoſitiones ſonum quem iunctæ efficiunt, an quem ſeparatæ, obſeruare conueniat: ut cum dico obtinuit, ſecundam enim b literam ratio poſcit, aures magis audiunt p. Et immunis, illud n, quod ueritas exigit, ſequentis ſyllabæ ſono uictum, m gemino commutatur.

Eſt etiam in diuidendis uerbis obſeruatio, mediam literam conſonantem priori, an ſequenti ſyllabæ adiungas. Aruſpex enim, quia pars eius poſterior à ſpectando eſt, s literã tertiæ dabimus: Abſtemius, quia ex abſtinentia temeti compoſita uox eſt, primæ relinquetur. Nam k quidem in nullis uerbis, utendum puto, niſi quæ ſignificat, etiam ut ſola ponatur. Hoc eò non omiſi, quòd quidam eam, quoties a ſequatur, neceſſariam credunt: cum ſit c litera, quæ ad omnes uocales uim ſuam perferat. Verum orthographia quoq; cõſuetudini ſeruit, ideoq; ſæpe mutata eſt. Nam illa uetuſtiſsima tranſeo tempora, quibus, & pauciores literæ, nec ſimiles his noſtris, earum formæ fuerunt, & uis quoque diuerſa: ſicut apud Græcos o litera, quæ interim longa, ac breuis, ut apud nos: interim pro ſyllaba, quam nomine ſuo exprimit, poſita eſt. Et Latinis ueteribus, d, plurimis in uerbis ultimam adiectam, quod manifeſtum eſt etiam ex columna roſtrata, quæ
*Duillio eſt *D. Iulio in foro poſita. Interim g quoq;, ut in puluinari Solis, qui colitur iuxta ædem Quirini, ueſpurg. quod ueſperuginẽ accipimus. De mutatione etiam literarum, de qua ſupra dixi, nihil repetere hic neceſſe eſt. Fortaſſe enim ſicut ſcribebant, etiam ita loquebantur. Semiuocales non geminare diu fuit uſitatiſsimi moris: atq; econtrario uſq; ad Accium, & ultrà, porrectas ſyllabas geminis, ut dixi, uocalibus ſcripſerunt. Diutius durauit, ut e i iungendis eadem ratione, qua Græci ει uterentur: ea caſibus, numeriſq; diſcreta eſt, ut Lucilius præcipit:

Iam pueri

Iam puerei uenere, e poſtremum facito atque i,
Vt puerei plures fiant. ac deinceps idem:
Mendacei, furei'q; addes e, cum dare furi Iuſſeris.

Quod quidem cum ſuperuacuum eſt, quia i tam longæ, quàm breuis naturam habet, tum incommodum aliquando. Nam in ijs, quæ proximam ab ultima literam e habebunt, & i longa terminabuntur, illam rationem ſequētes utemur e gemina: qualia ſunt hæc, aureei, argenteei, & ſimilia. Idq; ijs præcipue, qui ad lectionem inſtituentur, etiam impedimento erit, ſicut in Græcis accidit adiectione i literæ: quam non ſolum datiuis caſibus in parte ultima aſcribunt, ſed quibuſdam etiam interponunt, ut in λῃστῇ, quia etymologia ex diuiſione in duas ſyllabas facta deſideret eam literam. Ai ſyllabam, cuius ſecundam nunc e literam ponimus, uariè per a, & i efferebant, quidam ſemper, ut Græci, quidam ſingulariter tantum, cùm in datiuum, uel genitiuum caſum incidiſſent. Vnde, Pictai ueſtis, & aulai Vergilius amantiſsimus uetuſtatis carminibus inſeruit. In ijſdem plurali numero e utebantur, hi Syllæ, Galbæ. Eſt in hac quoque parte Lucilij præceptum, quod quia pluribus explicatur uerſibus, ſi quis parum credat, apud ipſum in nono requirat. Quid, quod Ciceronis temporibus, paulumq; infrà, ferè quoties s litera media uocalium longarum, uel ſubiecta longis eſſet, geminabatur? ut cauſſæ, caſſus, diuiſsiones, quo modo & ipſum, & Vergilium quoque ſcripſiſſe manus eorum docent. Atqui paulùm ſuperiores, etiam illud quod nos gemina dicimus, iuſsi, una dixerunt iuſi. Etiam optimus, maximus, ut mediam i literam, quæ ueteribus u fuerat, acciperent, Caij primum Cæſaris inſcriptione traditur factum. Here nunc e litera terminamus: at ueterum Comicorũ adhuc libris inuenio, Heri ad me uenit. quod idem in epiſtolis Auguſti, quas ſua manu ſcripſit, aut emendauit, deprehenditur? Quid non Cato Cenſorius, dicam, & faciam, dicem, & faciem ſcripſit, eundemq; in cæteris, quæ ſimiliter

liter cadunt, modum tenuit? quod ex ueteribus eius libris manifeſtum eſt. Et à Meſſala in libro de s litera poſitum ſibe, & quaſe ſcriptum in multorum libris eſt. Sed an hoc uoluerint autores, neſcio. T. Liuium ita his uſum ex Pædiano comperi, qui & ipſe eum ſequebatur. hæc nos i litera finimus. Quid dicam uortices, & uorſus, cæteraq; ad eundem modum, quæ primò Scipio Africanus in e literam ſecundam uertiſſe dicitur? Noſtri præceptores ceruom, ſeruomq; u, & o literis ſcripſerunt, quia ſubiecta ſibi uocalis in unum ſonum coaleſcere, & confundi nequiret: nũc u gemina ſcribuntur ea ratione, quam reddidi: neutro ſanè modo uox, quã ſentimus, efficitur. Nec inutiliter Claudius Aeolicam illam F ad hos uſus literam adiecerat. Illud nunc melius, quòd Cui tribus, quas præpoſui, literis enotamus, in quo pueris nobis ad pinguem ſanè ſonum, quoi utebantur, tantum ut ab illo qui diſtingueretur. Quid, quæ ſcribuntur aliter, quàm enuntiantur? Nam & Caius C, litera notatur, quæ inuerſa mulierem declarat, quia tam Caias eſſe uocitas, quàm Caios, etiam ex nuptialibus ſacris apparet. Nec Cneus eam literam in prænominis nota accipit, qua ſonat, & coluına, exempta n litera: & Cõſules geminata s s c o s s. legimus: & ſuburra cũ tribus literis notatur, c tertiam oſtendit. Multa ſunt generis huius. Sed hæc quoque uercor, ne modum tam paruæ quæſtionis exceſſerint. Iudicium autem ſuum grammaticus, interponat his omnibus. Nam hoc ualere plurimum debet. Ego, niſi quod conſuetudo obtinuerit, ſic ſcribendum quicque iudico, quo modo ſonat. Hic enim eſt uſus literarum, ut cuſtodiant uocem, & uelut depoſitum reddant legentibus. Itaq; id exprimere debent, quod dicturi ſumus. Hæ ferè ſunt emendate loquendi, ſcribendiq; partes: duas reliquas, ſignificanter, ornateq; dicendi, non equidem grammaticis auſfero: ſed cum mihi officia rhetoris, ſuperſint, maiori operi reſeruo. Redit autem illa cogitatio, quoſdam fore, qui hæc, quæ diximus, parua nimium, & impedimẽta quoq; maius aliquid

ius aliquid agendi, putent? Nec ipſe uſq; ad extremam anxietatem, & ineptas cauillationes deſcendendum, atque his ingenia concidi, & comminui credo. Sed nihil ex grammatica nocuerit, niſi quod ſuperuacuum eſt. An ideo minor eſt M. T*ullius orator, quòd idem artis huius diligentiſſimus fuit, & in filio, ut epiſtolis apparet, rectè loquendi uſquequaq; aſper quoq; exactor? Aut uim* C. *Cæſaris fregerunt editi de analogia libri? Aut ideo minus* M*eſſala nitidus, quia quoſdam totos libellos, non de uerbis modo ſingulis, ſed etiam literis dedit?* N*on obſtant hæ diſciplinæ per illas euntibus, ſed circa illas hærentibus.*

De lectione pueri. CAP. XIIII.

S*Vpereſt lectio, in qua puer ut ſciat, ubi ſuſpendere ſpiritum debeat, quo loco uerſum diſtinguere, ubi claudatur ſenſus, unde incipiat, quando attollenda, uel ſubmittenda ſit uox, quid quo flexu, quid lentius, celerius, concitatius, lenius dicendum, demonſtrari, niſi in opere ipſo, non poteſt.* V*num eſt igitur, quod in hac parte præcipiam, ut omnia iſta facere poßit, intelligat. Sit autem in primis lectio uirilis, & cum ſuauitate quadam grauis, & non quidem proſæ ſimilis, quia carmen eſt, & ſe poëtæ canere teſtantur: non tamen in canticum diſſoluta, nec *pſalmate (ut nunc à pleriſq; fit) effœminata. De quo genere *plaſmate optime* C. *Cæſarem prætextum adhuc accepimus dixiſſe: Si cantas, male cantas: ſi legis, cantas. Nec proſopopœias, ut quibuſdam placet, ad comicum morem pronũciari uelim:* E*ſſe tamẽ flexum quendam, quo diſtinguãtur ab ijs, in quibus poëtæ perſona ſua utentur. Cætera admonitione magna egent, in primis, ut teneræ mentes, tracturæq; altius quicquid rudibus, & omniũ ignaris inſederit, non modo quæ diſerta, ſed uel magis, quæ honeſta ſunt, diſcant: ideoq; optime inſtitutum eſt, ut ab* Homero, *Homerus.* *atq;* V*ergilio lectio inciperet: quanquàm ad intelligendas corũ* *Vergilius.* *uirtutes, firmiori iudicio opus eſſet. Sed huic rei ſupereſt tempus, nec enim ſemel legentur. Interim & ſublimitate heroici*

carminis

carminis animus aſſurgat, & ex magnitudine rerum ſpiritū ducat, & optimis imbuatur. Vtiles tragœdiæ, alunt & Lyrici: ſi tamen in ijs nō autores modò, ſed etiam partes operis elegeris. Nam & Græci licēter multa, & Horatium in quibuſdā nolim interpretari. Elegia uerò (utiq; quæ amat) & hendecaſyllabica, quibus ſunt commata Sotadeorum (nam de Sotadeis ne præcipiendum quidem eſt) amoueantur, ſi fieri poteſt: ſi minus, certè ad firmius ætatis robor reſeruentur. Comœdiæ, quæ plurimum ad eloquentiam conferre poteſt, cùm per omnes perſonas, & affectus eat, quē uſum in pueris putem, paulò pòſt, ſuo loco, dicam. Nam cùm mores in tuto fuerint, inter præcipua legenda erit: de Menandro loquor, nec tamen excluſerim alios. Nam Latini quoq; autores afferent utilitatis aliquid. Sed pueris, quæ maxime ingenium alant, atq; animum augeant, prælegēda: cæteris, quæ ad eruditionem modò pertinent, longa ætas ſpatium dabit. Multum autem ueteres etiā Latini conferunt, quanquàm pleriq; plus ingenio, quàm arte ualuerunt. in primis copiā uerborum: quorum in tragœdijs grauitas, in comœdijs elegantia, & quidam uelut ἀττικισμὸς inueniri poteſt. Oeconomia quoque in his diligentior, quàm in pleriſque nouorum erit, qui omnium operum ſolam uirtutem ſententias putauerunt. Sanctitas certè, &, ut ſic dicam, uirilitas ab his petenda, quando nos in omnia deliciarum uitia, dicendi quoq; ratione deflexìmus. Deniq; credamus ſummis oratoribus, qui ueterū poëmata, uel ad fidē cauſarum, uel ad ornamentum eloquentiæ aſſumunt. Nam præcipuè quidem apud Ciceronem, frequenter tamen apud Aſinium etiam, & cæteros, qui ſunt proximi, uidimus Ennij, Accij, Pacuuij, Lucilij, Terentij, Cæcilij, & aliorum inſeri uerſus, ſumma non eruditionis modò gratia, ſed etiam iucunditatis, cùm poëticis uoluptatibus aureis, à forenſi aſperitate reſpirent: quibus accedit non mediocris utilitas, cum ſententijs eorum, uelut quibuſdam teſtimonijs, quæ propoſuere, confirment. Verum priora illa

*ra illa ad pueros magis, hæc ſequentia ad robuſtiores pertine=
bunt: cum grammatices amor, & uſus lectionis, non ſcholarum
temporibus, ſed uitæ ſpatio terminentur. In prælegendo, gram=
maticus & illa quidem minora præſtare debebit, ut partes ora=
tionis, reddi ſibi ſoluto uerſu deſideret, & pedum proprietates,
quæ adeò debent eſſe notæ in carminibus, ut etiam in oratoria
compoſitione deſiderentur: deprehendantq; quæ barbara, quæ
impropria, quæ contra legem loquendi ſunt poſita: non ut ex
his utique improbentur poëtæ (quibus, quia plerunque ſeruire
metro coguntur, adeò ignoſcitur, ut uitia ipſa alijs in carmine
appellationibus nominentur. Metaplaſmos enim, & ſchematiſ=
mos, & ſchemata, ut dixi, uocamus, & laudem uirtutis neceſ=
ſitati damus) ſed ut commoneat artificialium, & memoriã agi=
tet. Id quoque inter prima rudimenta non inutile, demonſtrare
quot, quæque uerba, modis intelligenda ſint. Circa gloſſemata
etiam, id eſt, uoces minus uſitatas, non ultima eius profeſſionis
diligentia eſt. Enimuero maiore curã iam doceat tropos omnes,
quibus præcipue, non poëma modo, ſed etiam oratio ornatur,
ſchemata utraque, id eſt, figuras, quæq; λέξεως, quæq; διανοίας
uocantur. quorum ego, ſicut troporum, tractatum in eum locũ
differo, quo mihi de ornatu orationis dicendum erit. Præcipue
uerò illa infigat animis, quæ in œconomia uirtus, quæ in deco=
ro rerum, quid perſonæ cuiq; conuenerit, quid in ſenſibus lau=
dandum, quid in uerbis, ubi copia probabilis, ubi modus. His ac=
cedat enarratio hiſtoriarum, diligens quidem illa, non tamen
uſque ad ſuperuacuum laborem occupata. Nam receptas, aut
certe claris*oratoribus memoratas expoſuiſſe ſatis eſt. Perſequi* *autoribus
*quidem quod quiſq; unquam uel contemptiſſimorum hominum
dixerit, aut nimiæ miſeriæ, aut inanis iactantiæ eſt, & detinet,
atq; obruit ingenia, melius alijs uacatura. Nam qui omnes etiã
indignas lectione ſchedas excutit, anilibus quoq; fabulis accom
modare operam poteſt. Atqui pleni ſunt eiuſmodi impedimentis*

grammaticorum cõmentarij, uix ipſis, qui compoſuerunt, ſatis noti. Nam Didymo quoque, quo nemo plura ſcripſit, accidiſſe compertũ eſt, ut cum hiſtoriæ cuidam, tanquam uanæ repugnaret, ipſius proferretur liber, qui eam continebat. quod euenit præcipue in fabuloſis uſq; ad deridicula, quædam etiam pudenda: unde improbiſſimo cuiq; pleraq; fingendi licentia eſt, adeò ut de libris totis, & autoribus, ut ſuccurrit, mẽtiatur tutò, quia inueniri, qui nunquam fuere, non poſſunt. Nam in notioribus frequentiſſime deprehenduntur à curioſis. Ex quo mihi inter uirtutes grammatici habebitur, aliqua neſcire.

De officio Grammatici, & quæ primordia ſint dicendi. CAP. XV.

ET finitæ quidem ſunt partes duæ, quas hæc profeſſio pollicetur, id eſt, ratio loquendi, & enarratio autorum: quarum illam methodicen, hanc hiſtoricen uocant. Adijciamus tamẽ eorum curæ quædam dicendi primordia, quibus ætates nondum rhetorẽ capienteis inſtituant. Igitur Aeſopi fabellas, quæ fabulis nutricularum proxime ſuccedunt, narrare ſermone puro, & nihil ſe ſupra modum extollente: deinde eandem gracilitatem ſtylo exigere cõdiſcant, uerſus primò ſoluere, mox mutatis uerbis interpretari, tũ paraphraſi audacius uertere, qua & breuiare quædam, & exornare, ſaluo modò poëtæ ſenſu, permittitur. Quod opus, etiam cõſummatis profeſſoribus difficile, qui commode tractauerit, cuicunq; diſcendo ſufficiet. Sententiæ quoq; & Chriæ, & Ethologiæ, ſubiectis dictorum rationibus, apud Grammaticos ſcribantur, quia initium ex lectione ducũt. Quorum omnium ſimilis eſt ratio, forma diuerſa: quia ſententia uniuerſalis eſt uox, ethologia perſonis continetur. Chriarum plura genera traduntur: Vnum ſimile ſententiæ, quod eſt poſitum in uoce ſimplici, dixit ille, aut, dicere ſolebat: Alterum quod eſt in reſpondendo, interrogatus ille, uel, cum hoc ei dictum eſſet, reſpondit. Tertium huic non diſſimile, cum quis non dixiſſet, ſed aliquid

Chriæ.

*aliquid uel feciſſet, etiam in ipſorum factis Chriam eſſe putant: ut Crates, cum indoctum puerũ uidiſſet, pædagogum eius percuſſit. Et aliud penè par ei, quod tamẽ eodem nomine appellare non audent, ſed dicunt χρειῶδες: ut Milo, quem uitulum aſſueuerat ferre, taurum ferebat. In his omnibus & declinatio * per* *per omnes *eoſdem ducitur caſus, & tam factorũ, quàm dictorum ratio eſt.* duc. *Narratiunculas à poëtis celebratas, notitiæ cauſa, nõ eloquentiæ, tractandas puto. Cætera maioris operis ac ſpiritus, Latini rhetores relinquendo, neceſſaria grammaticis fecerunt. Græci magis operum ſuorum & onera, & modum norunt.*

An oratori futuro neceſſaria ſit plurium artium ſcientia. CAP. XVI.

HAec de grammatica quàm breuißime potui, non ut omnia dicerem, ſectatus, quod infinitum erat, ſed ut maxime neceſſaria: nunc de cæteris artibus, quibus inſtituendos priuſquàm tradantur rhetori, pueros exiſtimo, ſtrictim ſubiungam, ut efficiatur orbis ille doctrinæ, quem Græci ἐγκυκλοπαιδείαν *uocant. Nam iiſdem ferè annis aliarum quoque diſciplinarum ſtudia ingredienda ſunt: quæ quia & ipſæ artes ſunt, & eſſe perfecta ſine his orandi ſcientia non poteſt, nec rurſus ad efficiendum oratorem ſatis ualent ſolæ, an ſint huic operi neceſſariæ, quæritur. Nam quid, inquiunt, ad agendam cauſſam, dicẽdam'ue ſententiam pertinet ſcire quemadmodum* in data linea* *in ducta *conſtitui triangula æquis lateribus poßint? Aut quò melius, uel defendet reum, uel reget conſilia, qui citharæ ſonos nominibus, & ſpatijs diſtinxerit? Enumerent fortaſſe multos, quamlibet utiles foro, qui nec geometren audiuerunt, nec muſicos, niſi hac cõmuni uoluptate aurium, intelligant. Quibus ego primum hoc reſpondeo, quod & M. Cicero ſcripto ad Brutũ libro frequentius teſtatur, nõ eum à nobis inſtitui oratorẽ, qui ſit, aut fuerit, ſed imaginem quandam concepiſſe nos animo perfecti illius, ex nulla parte ceſſantis. Nam & ſapientem formantes, eum qui ſit*

futurus conſummatus undique, & ,ut dicunt, mortalis quidam Deus, nõ modo cognitione cœleſtium uel mortalium putant inſtituendum, ſed per quædam parua ſanè, ſi ipſa demũ æſtimes, ducunt, ſicut exquiſitas interim ambiguitates: non quia ceratinæ, aut crocodilinæ poßint facere ſapientem, ſed quia illum ne in minimis quidem oporteat falli. Similiter oratorem, qui debet eſſe ſapiens, non Geometres faciet, aut Muſicus, quæq; his alia ſubiungam: ſed hæ quoq; artes, ut ſit conſummatus, iuuabunt. Niſi fortè antidotum quidem, atq; alia, quæ morbis, aut uulneribus medentur, ex multis, atq; interim contrarijs quoq; inter ſe effectibus componi uidemus, quorũ ex diuerſo fit illa mixtura una, quæ nulli earum ſimilis eſt, quibus conſtat, ſed proprias uires ex omnibus ſumit: & muta animalia mellis illum inimitabilem humanæ rationi ſaporem, uario florum ac ſuccorũ genere perficiunt: nos mirabimur, ſi oratio, qua nihil præſtantius homini dedit prouidentia, pluribus artibus eget? quæ etiã cum ſe non oſtendunt in dicendo, nec proferunt, uim tamen occultam ſuggerunt, & tacitè quoque ſentiuntur. Fuit aliquis ſine his diſertus: Aſt ego oratorem uolo. Non multum adijciunt: Sed utiq; non erit totum, cui uel parua deerunt, & optimum hoc eſſe conueniet, cuius etiam ſi in arduo ſpes eſt, nos tamen præcipiamus omnia, ut ſaltem plura fiant. Sed cur deficiat animus? natura enim perfectum oratorem eſſe non prohibet. Turpiterq; deſperatur, quicquid fieri poteſt.

De Muſice, & eius laudibus.

CAP. XVII.

Atque ego uel iudicio ueterũ poteram eſſe contentus. Nam quis ignorat Muſicen (ut de hac primum loquar) tantum iam illis antiquis temporibus non ſtudij modò, uerumetiam uenerationis habuiſſe, ut ijdem muſici, & uates, & ſapientes iudicarentur? Mittam alios, Orpheus & Linus, quorum utrunque dijs genitum: alterum uero, quia rudes quoque atque agreſtes

animos

animos admiratione mulceret, non feras modò, ſed ſaxa etiam, ſyluasq́; duxiſſe, poſteritatis memoriæ traditũ eſt. Et Timagenes autor eſt, omniũ in literis ſtudiorum antiquiſſimã muſicen extitiſſe. Et teſtimonio ſunt clariſſimi poëtæ, apud quos inter regalia conuiuia laudes heroum, atque Deorum ad citharam canebantur. Iopas uero ille Vergilij, non'ne canit Timagenes.

–Errantem lunam, ſolisq́; labores? & cætera. Aeneid. 1.

Quibus certe palam confirmat autor eminentiſſimus, muſicen cum diuinarum etiam rerum cognitione eſſe cõiunctam. Quod ſi datur, erit etiam oratori neceſſaria: ſiquidem, ut diximus, hæc quoque pars, quæ ab oratoribus relicta, à philoſophis eſt occupata, noſtri operis fuit, ac ſine omnium talium ſcientia non poteſt eſſe perfecta eloquentia. Atq; claros nomine ſapientiæ uiros nemo dubitauerit ſtudioſos muſicæ fuiſſe, cum Pythagoras, atq; eum ſecuti, acceptam ſine dubio antiquitus opinionẽ uulgauerint, mundum ipſum eius ratione eſſe compoſitum, quam poſtea ſit lyra imitata. Nec illa modò contenti diſſimilium concordia, quam uocant ἁρμονίαν, ſonum quoq; his motibus dederunt. Nam Plato cum in alijs quibuſdam, tum præcipue in Timæo, ne intelligi quidem, niſi ab ijs, qui hanc quoque partem diſciplinæ diligenter perceperint, poteſt. Quid de philoſophis loquor? quorum fons ipſe Socrates iam ſenex inſtitui lyra non erubeſcebat. Duces maximos & fidibus, & tibijs ceciniſſe traditũ, & exercitus Lacedæmoniorũ muſicis accẽſos modis. Quid autem aliud in noſtris legionibus cornua, ac tubæ faciunt? quorum concentus quantò eſt uehementior, tantò Romana in bellis gloria cæteris præſtat. Non igitur fruſtra Plato ciuili uiro, quem πολιτικὸν uocant, neceſſariam muſicen credidit. Et eius ſectæ, quæ alijs ſeueriſſima, alijs aſperrima uidetur, principes in hac fuere ſententia, ut exiſtimarẽt ſapientũ aliquos nonnullam operam his ſtudijs accõmodaturos. Et Lycurgus duriſſimarum Lacedæmonijs legum autor, muſices diſciplinã probauit.

Atq; eam natura ipſa uidetur ad tolerãdos facilius labores, uelut muneri nobis dediſſe. Siquidem & remuges cãtus hortatur. nec ſolum in his operibus, in quibus plurium conatus præeunte aliqua iucunda uoce cõſpirant, ſed etiam ſingulorum fatigatio, quamlibet ſe rudi modulatione ſolatur. Laudem adhuc dicere artis pulcherrimæ uideor, nondum eam tamen oratori coniungere. Trãſeamus igitur id quoq;, quòd grammatice quondam, ac muſice iunctæ fuerũt. Siquidem Architas, atq; Ariſtoxenus, etiam ſubiectam grammaticen muſicæ putauerunt, & eoſdem

Sophron. *utriuſq; rei præceptores fuiſſe, cum Sophron oſtendit, Mimorum quidem ſcriptor, ſed quem Plato adeò probauit, ut ſuppoſitos capiti libros eius, cum moreretur, habuiſſe tradatur: tum Eupolis, apud quem Prodamus & muſicen, & literas docet. Et Maricas qui eſt Hyperbolus, nihil ſe ex muſicis ſcire, niſi literas confitetur. Ariſtophanes quoque non uno libro ſic inſtitui pueros antiquitus ſolitos eſſe demonſtrat. Et apud N[illegible]um in Hypobolimæo ſenex, qui repoſcenti filium par[illegible]*

*exponens *tionem impendiorum, quæ in educationem contulerat,* opp[illegible]nens, ſe pſaltis & Geometris multa dicit dediſſe. Vnde etiam*

Lyra in cœnis. *ille mos, ut in conuiuijs poſt cœnam circunferretur lyra: cuius ſe imperitum cum Themiſtocles confeſſus eſſet, ut uerbis Ciceronis utar, habitus eſt indoctior. Sed ueterum quoq; Romanorum epulis fides ac tibias adhibere moris fuit. Verſus quoq; Saliorum habent carmen. Quæ cum omnia ſint à Numa rege inſtituta, faciũt manifeſtum, ne illis quidem, qui rudes ac bellicoſi uidentur, curam muſices, quantam illa recipiebat ætas, defuiſſe. Deniq; in prouerbium uſque Græcorum celebratum eſt, indoctos à Muſis, atque Gratijs abeſſe. Verum quid ex ea propriè petat futurus orator, diſſeramus. Numeros muſice habet duplices, in uocibus & in corpore: utriuſque enim rei aptus quidam modus deſideratur. Vocis rationem Ariſtoxenus muſicus diuidit* in ῥυθμὸν & μέλος ἔμμετρον, *quorum alterum modulatione, can*

*Aliàs, in ῥυθμὸν & ἐμμελὲς.

ne,canore alterum,ac ſonis conſtat. Num igitur nõ hæc omnia oratori neceſſaria? quorum unum ad geſtum,alterum ad collocationem uerborum,tertium ad flexus uocis,qui ſunt in agendo quoq; plurimu,pertinet. Niſi forte in carminibus tantum,& in canticis exigitur ſtructura quædam, & inoffenſa copulatio uocum:in agendo ſuperuacua eſt:aut non compoſitio,& ſonus in oratione quoque uarie pro rerum modo adhibetur, ſicut in muſice. Nanq; & uoce, & modulatione grandia elatè,iucũda dulciter,moderata leniter canit, totaq; arte conſentit cum eorum,quæ dicuntur,affectibus. Atqui in orando quoq; intenſio uocis,remiſſio,flexus,pertinet ad mouendos audientiũ affectus. Alia quoq; & collocationis,& uocis,ut eodem utar uerbo,modulatione concitationẽ iudicũ,alia miſericordiam petimus,cum etiam organis,quibus ſermo exprimi non poteſt, affici animos in diuerſum habitũ ſentiamus.Corporis quoq; decens,& aptus motus,qui dicitur εὐρυθμία, eſt neceſſarius,nec aliunde peti poteſt,in quo pars actionis non minima conſiſtit,qua de re ſepoſitus nobis eſt locus.Agè,ſi habebit in primis curam uocis orator,quid tam muſices propriũ? Sed ne hæc quidem præſumenda pars eſt,ut uno interim contenti ſimus exemplo C. Gracchi, præcipui ſuorum temporum oratoris, cui concionanti conſiſtens poſt eũ muſicus, fiſtula,quam Tonarion uocant,modos, quibus deberet intẽdi,miniſtrabat. Hæc ei cura inter turbidiſſimas actiones,uel terrenti optimates,uel iam timenti fuit. Libet propter quoſdam imperitiores, etiam craſſiore,ut uocant,muſa,dubitationem huius utilitatis eximere: nam poëtas certe legendos oratori futuro conceſſerint. Num igitur hi ſine muſice? At ſi quis tam cæcus animi eſt,ut de alijs dubitet:illos certe,qui carmina ad lyram compoſuerunt? Hæc diutius forent dicenda, ſi hoc ſtudium uelut nouum præciperem. Cum uerò antiquitus à Chirone, atque Achille uſque ad noſtra tempora apud omnes,qui modò legitimã diſciplinam non ſint peroſi,durauerit,non

rit, non eſt committendum, ut illa dubia faciam, defenſionis ſolicitudine. Quamuis autem ſatis iam ex ipſis, quibus ſum modò uſus, exemplis, credam eſſe manifeſtum, quæ mihi, & quatenus muſice placeat, apertius tamen proferendum puto, non hanc à me præcipi, quæ nunc in ſcenis effœminata, & impudicis modis fracta, non ex parte minima, ſi quid in nobis uirilis roboris manebat, excidit, ſed qua laudes fortium canebantur, quáq; & ipſi fortes canebant: Nec pſalteria, & ſpadicas etiam uirginibus probis recuſanda: ſed cognitionem rationis, quæ ad mouendos, leniendosq; affectus plurimum ualet. Nam & Pythagoram accepimus, concitatos ad uim pudicæ domui afferendam iuuenes, iuſſa mutare in ſpondeum modos tibicina, compoſuiſſe. Et Chryſippus etiam nutricum, quæ adhibentur infantibus, allectationi, ſuum quoddam carmen aßignat. Eſt etiam non inerudite ad declamandũ ficta materia, in qua ponitur tibicen, qui ſacrificanti Phrygium cecinerat, acto illo in inſaniam, & per præcipitia delato, accuſari, quòd cauſa mortis extiterit. Quæ ſi dici debent ab oratore, nec dici citra ſcientiam muſices poſſunt, quomodo non hanc quoq; artem neceſſariam eſſe uſui noſtro, uel iniqui conſentient?

Commodam Geometriam oratori.

CAP. XVIII.

IN *Geometria partem fatentur eſſe utilem teneris ætatibus: agitari nanq; animos, atq; acui ingenia, & celeritatem percipiendi uenire inde concedunt: ſed prodeſſe eam, nõ ut cæteras artes, cum perceptæ ſint, ſed cum diſcatur, exiſtimant. Id uulgaris opinio eſt, nec ſine cauſa ſummi uiri etiam impenſam huic ſcientiæ operã dederunt. Nam cum ſit Geometria diuiſa in numeros atque formas, numerorum quidem notitia non oratori modò, ſed cuicunq; primis ſaltem literis erudito neceſſaria eſt. In cauſis uero uel frequentißime uerſari ſolet, in quibus actor, non dico, ſi circa ſummas trepidat, ſed ſi digitorũ ſaltem incerto, aut*

to,aut indecoro geſtu à computatione diſſentit,iudicatur indoctus.Illa uero linearis ratio,& ipſa quidem cadit frequenter in cauſas:nam de terminis,menſuriſq; ſunt lites. Sed habet maiorē quandam aliam cum arte oratoria cognationem. Iam primùm ordo eſt geometriæ neceſſarius,non'ne & eloquētiæ? Ex prioribus geometria probat inſequentia, & certis incerta: non'ne id in dicendo facimus? Quid illa propoſitarum quæſtionū concluſio,non tota ferè conſtat ſyllogiſmis? Propter quod plures inuenies,qui dialecticæ ſimilem, quàm qui rhetoricæ fateantur hanc artem. Verum & orator etiam ſi raro, non tamen nunquàm probabit dialecticè. Nam & ſyllogiſmis ſi res poſcet,utetur,& certe enthymemate, qui rhetoricus eſt ſyllogiſmus. Deniq; probationum quæ ſunt potentiſſimæ, grāmaticæ ἀποδείξεις uulgò dicuntur. Quid autem magis oratio,quàm probationem petit? Falſa quoq; ueriſimilia geometria ratione deprehendit. Fit hoc & in numeris per quaſdam, quas ψευδογραφίας uocant, quibus pueri ludere ſolebamus. Sed alia maiora ſunt. Nam quis non ita proponenti credat? Quorum locorum extremæ lineæ eandem menſuram colligunt,eorum ſpatium quoq; quod his lineis continetur,par ſit neceſſe eſt.at id falſum eſt. Nam plurimum refert,cuius ſit formæ ille circuitus:reprehenſiq; à geometris ſunt hiſtorici,qui magnitudinem inſularum ſatis ſignificari nauigationis ambitu crediderunt. Nam ut quæq; forma perfectiſſima,ita capaciſſima eſt.Ideoq; illa circūcurrens linea,ſi efficiet orbem,quæ forma eſt in planis maxime perfecta, amplius ſpatium complectetur,quàm ſi quadratū paribus oris efficiat. Rurſus quadrata triangulis, triāgula ipſa plus æquis lateribus, quàm inæqualibus.Sed alia forſitan obſcuriora,nos facilimum etiam imperitis ſequamur experimentū. Iugeri menſuram ducentos & quadraginta longitudinis pedes eſſe,dimidioq; in latitudinem patere,non ferè quiſquam eſt qui ignoret:& qui ſit circuitus,& quantum campi claudat, colligere expeditum.At

Iugerum.

centeni & octogeni in quanq; partem pedes idem ſpatium ex=
*clauſæ *tremitatis,ſed multo amplius* diuiſæ quatuor lineis areæ faciũt.*
*Id ſi computare quem piget, breuioribus numeris idem diſcat: nam deni in quadram pedes,quadraginta per oram, intrà,centum erũt. At ſi quinideni per latera,quini in fronte ſint,ex illo quod amplectuntur, quartam partẽ deducent eodem circunductu. Si uerò porrecti utrinq; undeuiceni ſingulis diſtent,nõ plures intus quadratos habebunt,quam per quot longitudo ducetur: quæ circumibit autẽ linea,eiuſdem ſpatij erit,cuius ea quæ centum cõtinet. Ita quicquid formæ quadrati detraxeris,amplitudini quoq; peribit. Ergo etiam id fieri poteſt,ut maiore circuitu minor loci amplitudo claudatur. Hoc in planis: Nã in collibus uallibusq; etiam imperito patet, plus ſoli eſſe quàm cœli. Quid? quòd ſe eadem geometria tollit ad rationem uſq; mundi? quæ cum ſyderum certos conſtitutosq; curſus numeris docet, diſcimus nihil eſſe inordinatum atq; fortuitũ,quod ipſum nonnunquam pertinere ad oratorem poteſt. An uero cum Pericles Athenienſes ſolis obſcuratione territos,redditis eius rei cauſis, metu liberauit: aut cum Sulpitius ille Gallus in exercitu L. Pauli de lunæ defectione diſſeruit,ne uelut prodigio diuinitus facto militum animi terrerentur, non uidetur eſſe uſus oratoris officio? Quod ſi Nicias in Sicilia ſciſſet,non eodem confuſus metu, pulcherrimum Athenienſium exercitũ perdidiſſet. Sicut Dion, cum ad deſtruendam Dionyſij tyrannidem uenit,nõ eſt tali caſu deterritus. Sint *exempla licet uſus bellici,tranſeamusq; quòd*
**extra*
Archimedes unus obſidionem Syracuſarum in longius traxit: illud utiq; iam proprium eſt ad efficiendum quod intendimus, plurimas quæſtiones,quarum difficilior alia ratione explicatio eſt,ut de ratione diuidendi,de ſectione in infinitum,de celeritate augendi, linearibus illis probationibus ſolui ſolere, ut ſi eſt oratori,quod proximus demonſtrabit liber, de omnibus rebus dicendum, nullo modo ſine geometria eſſe poſſit orator.

De pri

De prima pronuntiatione,& geſtus inſti=tutione. CAP. XIX.

DAndum aliquid comœdo quoq;,dum eatenus,quà pronũtiandi ſcientiam futurus orator,deſiderat. Non enim puerum,quẽ in hoc inſtituimus,aut fœmineæ uocis exilitate frangi uolo,aut ſeniliter tremere:nec uitia ebrietatis effingat,nec ſeruili uernilitate imbuatur,nec amoris,auaritiæ,metus,diſcat affectum,quæ neq; oratori ſunt neceſſaria,& mentem præcipue in ætate prima teneram adhuc,& rudem inficiunt. Nam frequens imitatio,tranſit in mores. Nec geſtus quidem omnis, ac motus à comœdis petendus eſt:quanquam enim utrunq; eorum ad quendam modum,præſtare debet orator, plurimum tamen aberit à ſcenico, nec uultu, nec manu, nec excurſionibus nimius. Nam ſi qua in his,ars eſt dicentium, ea prima eſt,ne ars eſſe uideatur. Quod eſt igitur huius doctoris officium? In primis uitia,ſiqua ſunt,oris emẽdet,ut expreſſa ſint uerba,ut ſuis quæq; literæ ſonis enuntientur. Quarundam enim uel exilitate, uel pinguitudine nimia laboramus:quaſdam uelut acriores parum*efficimus,& alijs non diſsimilibus, ſed quaſi hebetioribus permutamus. Quippe ρ literæ qua Demoſthenes quoq; laborauit,λ ſuccedit,quarum uis eſt apud nos quoq; : & cum c,ac ſimiliter t non ualuerunt,in g ac d molliuntur. Ne puero quidem illas circa s literam delicias hic magiſter feret, nec uerba in faucibus patietur audiri, nec oris inanitate reſonare, nec quod minime ſermoni puro conueniat, ſimplicem uocis naturã pleniore quodam ſono,circũlinire,quod Græci καταπεπλασμένον dicũt. Sic appellatur cantus tibiarum,quæ præcluſis quibus clareſcunt foraminibus, recto modo exitu grauiorem ſpiritum reddunt. Curabit etiam,ne extremæ ſyllabæ intercidant,ut par ſibi ſermo ſit,ut quoties exclamandum erit,laterum conatus ſit ille,nõ capitis:ut geſtus ad uocẽ,uultus ad geſtum accõmodetur. Obſeruandum erit etiam,ut recta ſit facies dicẽtis,ne labra detor

detorqueantur, ne immodicus hiatus rictum diſtendat, ne ſupinus uultus, ne deiecti in terram oculi, ne inclinata utrolibet ceruix. Nam frons pluribus generibus peccat. Vidi multos, quorũ ſupercilia, ad ſingulos uocis conatus alleuarentur, aliorum conſtricta, aliorum etiam diſsidentia, cùm altero in uerticem tenderent, altero penè oculus ipſe premeretur. Infinitum autem, ut mox dicemus, in his quoq; rebus momentum eſt. Et nihil poteſt placere, quod nõ decet. Debet etiam docere Comœdus, quo modo narrandum, qua ſit autoritate ſuadendum, qua concitatione conſurgat ira, quis flexus deceat miſerationem. Quod ita optime faciet, ſi certos ex comœdijs elegerit locos, & ad hoc maxime idoneos, id eſt, actionibus ſimiles. Iidem autem ad pronuntiandum non modo utiliſsimi, uerum ad augendum quoq; eloquentiam maxime accõmodati erunt. Et hæc, dum infirma ætas maiora non capiet. Cæterum cum legere orationes oportebit, cum uirtutes earum iam ſentiet, tum mihi diligẽs aliquis, ac peritus aſsiſtat, neq; ſolum lectione formet, uerum ediſcere etiã electa ex his cogat, & ea dicere ſtantem clare, & quemadmodum agere oportebit, ut protinus pronuntiatione uocem & memoriam exerceat. Ne illos quidem reprehendendos puto, qui paulum etiam palæſtricis uacauerunt.

Palæſtrica.

Non de ijs loquor, quibus pars uitæ in oleo, pars in uino conſumitur, qui corporis cura mentem obruerunt. Hos enim abeſſe ab eo, quem inſtituimus, quàm longiſsime uelim. Sed nomẽ eſt idem ijs, à quibus geſtus motusq; formantur, ut recta ſint brachia, ne indoctæ ruſticæ'ue manus, ne ſtatus indecorus, ne qua in proferendis pedibus inſcitia, ne caput oculiq; ab alia corporis inclinatione diſsideant. Nam neq; hoc eſſe in parte pronũtiationis negauerit quiſquam, nec ipſam pronuntiationem ab oratore ſecernet. Et certè quod facere oporteat, nõ indignandum eſt diſcere, cum præſertim hæc chironomia, quæ eſt, ut nomine ipſo declaratur, lex geſtus, & in illis tẽporibus heroicis orta ſit, & à ſummis Græciæ uiris, &

ab ipſo

ab ipſo etiam Socrate probata, à Platone quoq; in parte ciuiliũ poſita uirtutum, & Chryſippo in præceptis de liberorũ educatione compoſitis nõ omiſſa. Nam Lacedæmonios quidem etiam ſaltationẽ quandã, tanquam ad bella quoq; utilem, habuiſſe inter exercitationes accepimus. Neq; id ueteribus Romanis dedecori fuit. Argumẽtum eſt ſacerdotum nomine, ac religione durans ad hoc tempus ſaltatio. Et illa in tertio Ciceronis de Oratore lib. uerba Craſsi, quibus præcepit, ut orator utatur laterum inclinatione forti, ac uirili, non à ſcena & hiſtrionibus, ſed ab armis, aut etiam à palæſtra, cuius etiã diſciplinæ uſus in noſtrã uſq; ætatem ſine reprehenſione deſcẽdit. A me tamen nec ultra pueriles annos retinebitur, nec in ijs ipſis diu: neq; enim geſtum oratoris componi ad ſimilitudinem ſaltationis uolo, ſed ſubeſſe aliquid ex hac exercitatione puerili, unde nos non id agentes, furtim decor ille diſcentibus traditus proſequatur.

An prædicta diſcenda ſint eodem tempore.

CAP. XX.

QVæri ſolet, an, etiam ſi diſcenda ſint hæc, eodem tempore tamen tradi omnia, & percipi poſsint. Negãt enim quidam, quia confundatur animus, ac fatigetur tot diſciplinis in diuerſum tendentibus, ad quas nec mens, nec corpus, nec dies ipſe ſufficiat. Et ſi maxime patiatur hæc ætas robuſtior, tamẽ pueriles annos onerari non oporteat. Sed nõ ſatis perſpiciunt, quantum natura humani ingenij ualeat, quæ ita eſt agilis, & uelox, ſic in omnem partẽ, ut ita dixerim, ſpectat, ut ne poſsit quidem aliquid agere tantũ unum, in plura uero nõ eodẽ die modò, ſed eodem temporis momento, uim ſuã impẽdat. An uero citharœdi non ſimul & memoriæ, & ſono uocis, & pluribus flexibus ſeruiunt? cum interim alios neruos dextra percutiũt, alios læua trahunt, continent, probant, ne pes quidem otioſus certã legem temporũ ſeruat. Et hæc pariter omnia. Quid nos agendi ſubita neceſsitate deprehenſi? non'ne alia dicimus, alia prouidemus?

cum

cum pariter inuentio rerum, electio uerborum, compoſitio, geſtus, pronuntiatio, uultus, motusq; deſiderentur. Quæ ſi uelut uno conatu tam diuerſa parent ſimul, cur nõ plurimis curis horas partiamur? cũ præſertim reficiat animos, ac reparet uarietas ipſa, contráq; ſit aliquanto difficilius in labore uno perſeuerare? Ideo & ſtylus lectione requieſcit, & ipſius lectionis tædium uicibus leuatur. Quamlibet multa egerimus, quodam tamẽ modo recentes ſumus ad id, quod incipimus. Quis non obtundi poßit, ſi per totum diem cuiuſcunq; artis unum magiſtrum ferat? mutatione recreabitur: ſicut in cibis, quorũ diuerſitate reficitur ſtomachus, & pluribus minore faſtidio alitur. Aut dicant iſti mihi, quæ ſit alia ratio diſcendi, ſi grãmatico ſoli deſeruiamus, deinde geometræ tantum. Omittamus interim quod didicimus, mox tranſeamus ad muſicum, excidant priora, & cùm Latinis ſtudebimus literis, non reſpiciamus ad Græcas, & ut ſemel finiam, nihil faciamus niſi nouißimum. Cur non idem ſuademus agricolis, ne arua ſimul & uineta, & oleas, & arbuſtum colãt: ne pratis, & pecoribus, & hortis, & aluearibus auibusq; accõmodent curam? Cur ipſi aliquid forẽſibus negotijs, aliquid deſiderijs amicorũ, aliquid rationibus domeſticis, aliquid curæ corporis, nonnihil uoluptatibus quotidie damus? quarum nos una res quælibet nihil intermittẽtẽs fatigaret. Adeò facilius eſt multa facere, quàm diu. Illud quidẽ minime uerendum eſt, ne laborẽ ſtudiorum pueri difficilius tolerẽt: neq; enim ulla ætas minus fatigatur. Mirum ſit forſitan, ſed experimẽtis deprehendas. Nam & dociliora ſunt ingenia prius quàm obduruerunt. Id uel hoc argumento patet, quòd intra biennium quàm uerba rectè formare potuerunt, quamuis nullo inſtante, omnia ferè loquuntur. At nouitijs noſtris, per quot annos ſermo Latinus repugnat? Magis ſcias, ſi quẽ iam robuſtum inſtituere literis cœperis, nõ ſine cauſa dici παιδομαθεῖς eos, qui in ſua quidq; arte optime faciant. Et patientior eſt laboris natura pueris, quàm iuuenibus.

Videli

Videlicet ut corpora infantium, nec caſus, quo in terram toties
deſtrũtur, tam grauiter affligit: nec illa per manus & genua re-
ptatio, nec poſt breue tẽpus cõtinui luſus, & totius diei diſcur-
ſus, quia pondus illis abeſt, nec ſe ipſi grauant: ſic animi quoq;,
quia minore conatu mouentur, nec ſuo niſu ſtudijs inſiſtunt, ſed
formandos ſe tantummodo præſtant, nõ ſimiliter fatigãtur. Præ-
terea ſecundum aliam ætatis illius facilitatẽ, uelut ſimplicius do-
centes ſequuntur, nec quæ iam egerint, metiuntur. Abeſt illis
etiam adhuc laboris iudiciũ. Porrò ut frequẽter experti ſumus,
minus afficit ſenſus fatigatio, q̃ cogitatio. Sed ne temporis qui-
dem unquã plus erit, quia his ætatibus omnis in audiendo profe-
ctus eſt. Cùm ad ſtylum ſecedet, cùm generabit ipſe aliquid, atq;
componet, tum inchoare hæc ſtudia uel non uacabit, uel non li-
bebit. Ergo cum grammaticus totum diem occupare nõ poßit,
nec debeat, ne diſcẽtis animum tædio auertat, quibus potius ſtu
dijs hæc temporũ uelut ſucciſiua donabimus? Nam nec ego cõ-
ſumi ſtudentẽ in his artibus uolo, nec ut moduletur, aut muſicis
notis cantica excipiat, nec uti ad minutißima uſq; geometriæ
opera deſcendat. Non comœdum in pronũtiando, nec ſaltatorẽ
in geſtu facio: quæ ſi omnia exigerem, ſuppeditabit tamen tem-
pus: longa eſt enim quæ diſcit ætas, & ego non de tardis inge-
nijs loquor. Deniq; cur in his omnibus, quæ diſcẽda oratori fu-
turo puto, eminuit Plato? qui non contentus diſciplinis, quas Plato.
præſtare poterant Athenæ, non Pythagoreorũ, ad quos in Ita-
liam nauigauerat, Aegypti quoq; ſacerdotes adijt, atq; eorum
arcana perdidicit. Difficultatis patrocinia præteximus ſegni-
tiæ. Neq; enim nobis operis amor eſt: nec quia ſit honeſta, atq;
rerũ pulcherrima eloquẽtia, petitur ipſa, ſed ad uilem uſum, &
ſordidum lucrum accingimur. Dicant ſine his in foro multi, &
acquirant, dum ſit locupletior aliquis ſordidæ mercis negotia-
tor, et plus uoci ſuæ debeat præco: ne uelim quidem lectorẽ dari
mihi, quid ſtudia referant computaturum. Qui uero imaginem
ipſam

ipſam eloquentiæ diuina quadam mente cõceperit, quiq́; illam, ut ait Sophocles non ignobilis tragicus, reginam rerum oratio-nem ponet ante oculos, fructumq́; non ex ſtipe aduocationum, ſed ex animo ſuo, & cõtemplatione, ac ſcientia petet perpetuũ illum, nec fortunæ ſubiectũ: facile perſuadebit ſibi ut tempora, quæ ſpectaculis, campo, teſſeris, ocioſis deniq; ſermonibus, ne di cam ſomno, & conuiuiorũ mora conterunt, Geometræ potius, ac Muſico impendat, quãto plus delectationis habiturus, quàm ex illis ineruditis uoluptatibus? Dedit enim hoc prouidentia ho minibus munus, ut honeſta magis iuuarent. Sed nos hæc ipſa dul cedo longius duxit. Hactenus ergo de ſtudijs, quibus antequàm maiora capiat, puer inſtituendus eſt: proximus liber uelut no-uum ſumet exordium, & ad rhetoris officia tranſibit.

M. FAB. QVINTILIA-NI DE INSTITVTIONE
Oratoria, liber Secundus.

Quando rhetori ſit tradendus puer.

CAP. I.

TENVIT *conſuetudo, quæ quotidie magis inualeſcit, ut præceptoribus eloquentiæ, Latinis quidem ſemper, ſed etiam Græcis interim diſcipuli ſerius quàm ratio poſtulat traderentur. Eius rei duplex eſt cauſa, quòd & rhetores utique noſtri ſuas partes, omiſerunt, & grammatici alienas occupauerunt. Nam & illi declamare modò, & ſcientiam decla mandi, ac facultatem tradere, officij ſui ducunt, idq́; intra delibe ratiuas, iudicialesq́; materias: nam cætera, ut profeßione ſua minora, deſpiciunt. Et hi non ſatis credunt excepiſſe, quæ derelicta erant, quo nomine gratia quoq; his habenda eſt: ſed ad Proſopopœias uſq;, & ad ſuaſorias, in quibus onus dicendi uel maximum*

xinum eſt, irrumpunt. Hinc ergo accidit, ut quæ alterius artis,
prima erant opera, facta ſint alterius nouißima; & ætas altio=
ribus iam diſciplinis debita, in ſchola minore ſubſidat, ac rheto=
ricen apud grāmaticos exerceat. Itaq; quod eſt maxime ridicu=
lum, nō antè ad declamandi magiſtrum mittēdus uidetur puer,
quàm declamare ſciat. Nos ſuum cuique profeßioni modum
demus, & grāmatice, quam in Latinū trāsferentes Literaturam
uocauerunt, fines ſuos norit, præſertim tantum ab hac appella=
tionis ſuæ paupertate, intra quam primi illi cōſtitere, prouecta.
Nam tenuis à fonte, aſſumptis poetarū hiſtoricorumq; uiribus,
pleno iam ſatis alueo fluit, cum præter rationem recte loquendi
nō parum alioqui copioſam, propè omnium maximarū artium
ſciētiam amplexa ſit: & rhetorice, cui nomen uis eloquendi de=
dit, officia ſua nō detrectet, nec occupari gaudeat pertinentem
ad ſe laborem, quæ dum opere cedit, iam penè poſſeßione de=
pulſa eſt. Nec inficiabor, aliquē ex ijs, qui grammaticen profi=
teātur, eouſq; ſciētiæ progredi poſſe, ut ad hæc quoq; tradenda
ſufficiat. Sed cum id aget, rhetoris officio fungetur, nō ſuo. Nos
porrò quærimus, quando ijs, quæ rhetorice præcipit, percipien=
dis, puer maturus eſſe uideatur. In quo quidem non id eſt æſti=
mandum, cuius quiſq; ſit ætatis, ſed quātum in ſtudijs iam effe=
cerit. Et ne diutius diſſeram, quando ſit rhetori tradendus, ſic
optime finiri credo, cū poterit. Sed hoc ipſum ex ſuperiore pen
det quæſtione. Nam ſi grammatices munus uſque ad ſuaſorias,
quæ ſunt apud rhetorem materiæ inter rudimenta dicendi, pro=
rogatur, tardius rhetore opus eſt. At ſi rhetor prima officia ope
ris ſui non recuſat, à narrationibus ſtatim & laudandi uitupe=
randiq; opuſculis cura eius deſideratur. An ignoramus, antiquis
hoc fuiſſe ad augendam eloquentiam genus exercitationis, ut
theſeis dicerent, & cōmunes locos, & cætera citra complexum
rerum perſonarumq;, quibus ueræ fictæq; cōtrouerſiæ cōtinē=
tur? Ex quo palàm eſt, quàm turpiter deſerat eam partem rhe=

torices inſtitutio, quam & primam habuit, & diu ſolam. Quid autem eſt ex iis, de quibus ſuprà dixi, quod nõ tum in alia quæ ſunt rhetorum propria, tum certe in illud iudiciale cauſæ genus incidat? An non in foro narrandum eſt? qua in parte neſcio an ſit uel plurimum. Non'ne laus ac uituperatio, certaminibus illis frequẽter inſeritur? Non cõmunes loci, ſiue qui ſunt in uitia directi, quales legimus à Cicerone cõpoſitos: ſeu quibus quæſtiones generaliter tractantur, quales ſunt editi à Quinto quoque Hortenſio, ut, ſit'ne paruis argumẽtis credendum, & pro teſtibus, & in teſtes, in medijs litium medullis uerſantur? Arma ſunt hæc quodammodo præparanda ſemper, ut his, cùm res poſcat, utaris. Quæ, qui pertinere ad oratorem nõ putabit, is ne ſtatuam quidem inchoari credet, cum eius mẽbra fundentur. Neq; hanc, ut aliqui putabunt, feſtinationem meam ſic quiſquam calumnietur, tanquam eum qui ſit rhetori tradẽdus, abducẽdum protinus à grammaticis putem. Dabuntur illis tum quoq; tempora ſua, neq; erit uerendum, ne binis præceptoribus oneretur puer. Non enim creſcet, ſed diuidetur, qui ſub uno miſcebatur labor, & erit ſui quiſq; operis magiſter utilior, quod adhuc obtinent Græci, & à Latinis omiſſum eſt, & fieri uidetur excuſatè, quia ſunt, qui labori iſti ſucceſſerint.

De moribus & officiis præceptorum.

CAP. II.

ERgo cum ad eas in ſtudijs uires peruenerit puer, ut quæ prima eſſe præcepta rhetorũm diximus, mente cõſequi poſſit, tradẽdus eius artis magiſtris erit. Quorum in primis inſpici mores oportebit. Quod ego nõ idcirco potiſſimum in hac parte tractare ſum aggreſſus, quia non in cæteris quoque doctoribus, idem hoc examinandum quàm diligentiſſime putem, ſicut teſtatus ſum libro priore: ſed quòd magis eius rei neceſſariam mentionem facit ætas ipſa diſcẽtium. Nam & adulti ferè pueri ad hos præceptores transferuntur, & apud eos iuuenes etiam

facti i

facti perſeuerant. Ideoq; maior adhibenda tum cura eſt, ut & teneriores animos ab iniuria ſanctitas docentis cuſtodiat, & ferociores a licentia grauitas deterreat. Neq; uerò ſatis eſt ſummam præſtare abſtinentiam, niſi diſciplinæ ſeueritatẽ cõuenientium quoquẽ ad ſe mores, aſtrinxerit. Sumat igitur ante omnia parentis erga diſcipulos ſuos, animũ, ac ſuccedere ſe in eorundem locũ, à quibus ſibi liberi tradantur, exiſtimet. Ipſe nec habeat uitia, nec ferat. Non auſteritas eius triſtis, non diſſoluta ſit comitas, ne inde odium, hinc contemptus oriatur. Plurimus ei de honeſto, ac bono ſermo ſit. Nam quò ſæpius monuerit, hoc rarius caſtigabit. Minime iracundus: nec tamen eorum, quæ emendanda erunt, diſſimulator: ſimplex in docendo, patiens laboris, aſſiduus potius quàm immodicus. Interrogantibus libenter reſpondeat, non interrogantes percõtetur ultro. In laudandis diſcipulorum dictionibus nec malignus, nec effuſus: quia res altera tædium laboris, altera ſecuritatem parit. In emendando, quæ corrigenda erunt, non acerbus, minimeq; cõtumelioſus. Nam id quidem multos à propoſito ſtudẽdi fugat, quòd quidam, ſic obiurgant, quaſi oderint. Ipſe aliquid, imò multa quotidie dicat, quæ ſecum audita referant. Licet enim ſatis exemplorũ ad imitandum, ex lectione ſuppeditet, tamen uiua illa, ut dicitur, uox alit plenius, præcipueq; eius præceptoris, quem diſcipuli (ſi modo rectè ſunt inſtituti) & amant, & uerẽtur. Vix autẽ dici poteſt, quantò libentius imitemur eos, quibus fauemus. Minime uerò permittenda pueris (ut fit apud pleroſque) aſſurgendi, exultandiq; in laudando licentia. Quinetiam iuuenum modicũ eſſe, cùm audient, teſtimoniũ debet. Ita fiet, ut ex iudicio præceptoris diſcipulus pendeat, atque id ſe dixiſſe rectè, quod ab eo probabitur, credat. Illa uerò uitioſiſſima, quæ etiam iam humanitas uocatur, inuicem qualiacunque laudandi, cùm eſt indecora, & theatralis, & ſeuere inſtitutis in ſcholis aliena, tum ſtudiorum pernicioſiſſima hoſtis. Superuacua enim uidentur cura, ac

Vultus præceptoris. labor, parata quicquid effuderint laude. Vultum igitur præceptoris intueri, tam qui audiunt, debent, quam ipſe, qui dicit. Ita enim probanda, atq; improbanda diſcernent, ſic ſtylo facultas continget, auditioni iudicium. At nunc proni atq; ſuccincti, ad omnem clauſulam non exurgunt modò, uerumetiam excurrunt, & cum indecora exultatione cõclamant. Id mutuum eſt, & ibi declamationis fortuna. Hinc tumor, & uana de ſe perſuaſio, uſque adeò, ut illo condiſcipulorum tumultu inflati, ſi parum à præceptore laudentur, ipſi de illo male ſentiant. Sed ſe quoque præceptores intentè, ac modeſtè audiri uelint. Nõ enim iudicio diſcipulorũ dicere debet magiſter, ſed diſcipuli magiſtri. Quin, ſi fieri poteſt, intendendus animus in hoc quoque, ut perſpiciat quæ quiſq;, & quomodo laudet, ut placere, quæ bene dicet, non ſuo magis, quàm eorũ nomine delectetur, qui rectè iudicabunt. Pueros, adoleſcentibus ſedere permixtos, non placet mihi. Nam etiam ſi uir talis, qualem eſſe oportet ſtudijs, moribusq; præpoſitum, modeſtam habere poteſt etiam iuuentutem, tamen uel infirmitas à robuſtioribus ſeparanda eſt, & carendum, non ſolùm crimine turpitudinis, uerumetiam ſuſpicione. Hæc notanda breuiter exiſtimaui: nam ut abſit ab ultimis uitijs, ipſe præceptor, ac ſchola, ne præcipiendum quidem credo. Ac ſi quis eſt, qui flagitia manifeſta in deligendo filij præceptore non euitet, iam hinc ſciat cætera quoq;, quæ ad utilitatem iuuentutis componere conamur, eſſe ſibi, hac parte omiſſa, ſuperuacua.

An protinus præceptore optimo ſit utendum. CAP. III.

NE illorum quidem perſuaſio ſilentio tranſeunda eſt, qui etiam cum idoneos rhetori pueros putauerunt, non tamen continuò tradendos eminentiſſimo credunt: ſed apud minores aliquandiu detinent, tanquam inſtituendis artibus magis ſit apta mediocritas præceptoris, cùm ad intellectum atq; imitationẽ facilior, tum ad ſuſcipiendas elementorũ moleſtias minus ſuperba.

Qua

Qua in re mihi nõ arbitror diu laborandũ, ut oſtendam quanto ſit melius optimis imbui, quantáq; in eluẽdis, quæ ſemel inſederint, uitijs difficultas conſequatur, cum geminatum onus ſuccedentes premat. Et quidem dedocendi grauius ac prius, quàm docendi. Propter quod Timotheum clarum in arte tibiarum, ferunt duplices ab ijs, quos alius inſtituiſſet, ſolitum exigere mercedes, quàm ſi rudes traderentur. Error tamen eſt in re duplex: unus, quòd interim ſufficere illis minores exiſtimant, & bono ſani ſtomacho cõtenti ſunt. Quæ quanquàm & ipſa reprehenſione digna ſecuritas, tamen eſſet utcunq; tolerabilis, ſi eiuſmodi præceptores minus docerent, non peius. Alter error, ille etiam frequentior, quòd eos qui ampliorẽ dicendi facultatem ſint conſecuti, non putant ad minora deſcendere. Idq; interim fieri, quia faſtidiant præſtare hanc inferioribus curã, interim quia omnino non poßint. Ego porrò eum qui nolit, in numero præcipientiũ non habeo: poſſe autem maximè, ſi uelit, optimum quenq; contendo. Primùm, quòd eum qui eloquentia cæteris præſtet, illa quoq;, per quæ ad eloquentiam peruenitur, diligentißimè percepiſſe credibile eſt: deinde, quia plurimum in præcipiendo ualet ratio, quæ doctißimo cuiq; planißima eſt. Poſtremò, quia nemo ſic in maioribus eminet, ut eum minora deficiant. Niſi fortè Iouem quidem Phidias optime fecit, illa autem quæ in ornamentum eius operis accedunt, alius melius elaboraſſet: aut orator loqui neſciet, aut leuiores morbos curare nõ poterit præſtantiſſimus medicus. Quid ergo? non eſt quædam eloquentia maior, quàm ut eam intellectu conſequi puerilis infirmitas poßit? Ego uerò confiteor, ſed hunc diſertum præceptorem, prudentẽ quoque, & non ignarum docendi eſſe oportebit, ſubmittentem ſe ad menſuram diſcentis, ut uelocißimus quiſq;, ſi forte iter cum paruulo faciat, det manũ, & gradum ſuum minuat, nec procedat ultrà, quàm comes poßit. Quid? ſi plerunq; accidit, ut faciliora ſint ad intelligendum, & lucidiora multò, quæ à doctißi-

mo quoq; dicuntur? Nam & prima eſt eloquentiæ uirtus perſpicuitas: & quò quiſq; ingenio minus ualet, hoc ſe magis attollere, & dilatare conatur: ut ſtatura breues in digitos eriguntur, & plura infirmi minãtur. Nam tumidos, & corruptos, & tinnulos, & quecunq; alio cacozeliæ genere peccantes, certũ habeo non uirium, ſed infirmitatis uitio laborare: ut corpora non robore, ſed ualetudine inflantur, & recto itinere lapſi, plerunq; diuertunt. Erit ergo etiam obſcurior quo quiſq; deterior. Non excidit mihi ſcripſiſſe me in libro priore, cum potiorem in ſcholis eruditionem eſſe, quam domi dicerem, libentius ſe prima ſtudia, teneroſq; profectus ad imitationẽ condiſcipulorum, quæ facilior eſſet, erigere. Quod à quibuſdam ſic accipi poteſt, tanquã hæc, quam nunc tueor, ſententia priori diuerſa ſit. Id à me procul aberit. nanque ea cauſa uel maxima eſt, cur optimo cuique præceptori ſit tradendus puer, quòd apud eum diſcipuli quoq; melius inſtituti, aut dicent, quod inutile non ſit imitari, aut ſi quid errauerint, ſtatim corrigentur. At indoctus ille etiam probabit fortaſſe uitioſa, & placere audientibus iudicio ſuo coget. Sit ergo tam eloquentia, quam moribus præſtantiſſimus, qui ad

Lib.x.Iliad. *Phœnicis Homerici exemplum dicere, ac facere doceat.*

De primis apud Rhetorem exercitationibus. CAP. II.

Hinc iam quas primas in docendo partes rhetorum putem, tradere incipiam, dilata parumper illa, quæ ſola uulgò uocatur, arte rhetorica. Ac mihi opportunus maxime uidetur ingreſſus ab eo, cuius aliquid ſimile apud grammaticos puer didicerit.

Narrationũ tres ſpecies. *Et quia narrationum, excepta qua in cauſis utimur, tres accepimus ſpecies: Fabulã, quæ uerſatur in tragœdijs atq; carminibus, non à ueritate modo, ſed etiam à forma ueritatis remotam: Argumentũ, quod falſum, ſed ueriſimile Comœdiæ fingũt: Hiſtoriam, in qua eſt geſtæ rei expoſitio: Grammaticis autem poëticas dedimus: apud rhetorem initium ſit hiſtoria, tantò ro-*

buſtior

buſtior, quantò uerior. Sed narrandi quidem, quæ nobis optima ratio uideatur, tum demōſtrabimus, cum de iudiciali parte dicemus. Interim admonere illud ſat eſt, ut ſit ea neque arida prorſus, neq; ieiuna. Nam quid opus erat tantum ſtudijs laboris impendere, ſi res nudas atq; inornatas indicare ſatis uideretur? Neq; rurſus ſinuoſa, & accerſitis deſcriptionibus, in quas, pleriq; imitatione poëticæ licētiæ ducuntur, laſciuiat. Vitiū utrūq;, peius tamen illud, quod ex inopia, quàm quod ex copia, uenit. Nam in pueris oratio perfecta, nec exigi, nec ſperari poteſt: melior autem eſt indoles læta, generoſiq; conatus, & uel plura iuſto concipiens interim ſpiritus. Nec unquam me in his diſcētis *annis offendat, ſi quid ſuperfuerit: quin ipſis doctoribus hoc *animus eſſe curæ uelim, ut teneras adhuc mētes, more nutricum, mollius alant, & ſatiari ueluti quodā iucūdioris diſciplinæ cibo lacteq; patiantur. Erit illud plenius interim corpus, quod mox adulta ætas aſtringat: hinc ſpes roboris. Maciē nanq; & infirmitatem in poſterum minari ſolet, protinus omnibus membris expreſſus infans. Audeat hæc ætas plura, & inueniat, & inuētis gaudeat, ſint licet illa non ſatis ſicca interim ac ſeuera. Facile remediū eſt ubertatis, ſterilia nullo labore uincuntur. Illa mihi in pueris natura minimum ſpei dederit, in qua ingeniū iudicio præſumitur. Materiam eſſe primum uolo, uel abundantiorem, atque ultrà quàm oporteat fuſam. Multum inde decoquent anni, multum ratio limabit, aliquid uelut, uſu ipſo deteretur. Sit modò unde excidi poſſit, & quod excalpi: Erit autem, ſi non ab initio tenuem nimiū laminā duxerimus, & quam cælatura altior rūpat. Quod me de his ætatibus ſentire nemo mirabitur, qui apud Ciceronem legerit: Volo enim ſe efferat in adoleſcente fœcunditas. *De Orat. 2.* Quapropter in primis euitādus, & in pueris præcipue, magiſter aridus, nō minus quam teneris adhuc plantis, ſiccū et ſine humore ullo ſolum. Inde fiunt humiles ſtatim, & uelut terram ſpectantes, qui nihil ſupra quotidianum ſermonē attollere au-

 deant

deant. Macies illis pro ſanitate, & iudicij loco infirmitas eſt: & dum ſatis putant uitio carere, in idipſum incidunt uitium, quòd uirtutibus carent. Quare mihi ne maturitas quidē ipſa feſtinet, nec muſta in lacu ſtatim auſtera ſint: ſic & annos feret, & ue=tuſtate proficiet. Ne illud quidē quod admoneamus indignum eſt, ingenia puerorũ nimia interim emēdationis ſeueritate defi=cere: nam & deſperãt, & dolent, & nouiſsime oderũt: & quod maxime nocet, dum omnia timent, nihil conantur. Quod etiam ruſticis notum eſt, qui frondibus teneris non putant adhibēdam eſſe falcem, quia reformidare ferrum uidentur, & nondum cica=tricem pati poſſe. Iucundus ergo tum maxime debet eſſe præ=ceptor, ut remedia, quæ alioqui natura ſunt aſpera, molli manu & leui leniantur, laudare aliqua, ferre quædã, mutare etiã, red=dita cur id fiat ratione, illuminare, interponēdo aliquid ſui. Nõ=nunquam hoc quoque erit utile, totas ipſum dictare materias, quas & imitetur puer, & interim tanquam ſuas amet. At ſi tam negligens ei ſtylus fuerit, ut emendationem non recipiat, exper tus ſum prodeſſe, quoties eandem materiam rurſus à me retra=ctatam ſcribere de integro iuberem: poſſe enim eũ adhuc melius, quatenus nullo magis ſtudio, quàm ſpe gaudēt. Aliter autē alia ætas emendanda eſt, & pro modo uirium & exigēdum, & cor rigendum opus. Solebam ego dicere pueris aliquid auſis licen=tius aut lætius, laudare illud me adhuc, uenturum tempus, quo idem non permitterem: ita & ingenio gaudebant, & iudicio nõ fallebantur. Sed ut eò reuertar unde egreſſus ſum, narrationes ſtylo componi, quanta maxima poſsit adhibita diligentia, uolo. Nam ut primo cũ ſermo inſtituitur, dicere quæ audierint, utile eſt pueris ad loquendi facultatem, ideoq; & retro agere expo=ſitionem, & à media in utranq; partem diſcurrere ſanè meritò cogantur, ſed ad gremium præceptoris, & dum aliud non poſſunt, & dum res ac uerba connectere incipiunt, ut protinus memoriam firment: ita cum iam formam rectè loquendi, atque emenda

emendatæ orationis accipient, extemporalis garrulitas, nec expectata cogitatio, & uix ſurgēdi mora, circulatoriæ uerè iactationis eſt. Hinc parentū imperitorū inane gaudium, ipſis uero contemptus operis, & inuerecunda frons, & cōſuetudo peßime dicendi, & malorum exercitatio, &, quæ magnos quoq; profectus frequenter perdidit, arrogans de ſe perſuaſio innaſcitur. Erit ſuum parandæ facilitatis tempus, neq; à nobis negligenter locus iſte tranſibitur. Interim ſatis eſt, ſi puer omni cura & ſummo (quantū illa ætas capit) labore aliquid probabile ſcripſerit, in hoc aſſueſcat, huius rei ſibi naturam faciat. Ille demum in id quod quærimus, aut ei proximū, poterit euadere, qui antè diſcet recte dicere, quàm cito. Narrationibus nō inutiliter ſubiungitur opus deſtruendi confirmandiq; eas, quod ἀνασκευὴ καὶ κατασκευὴ *uocatur. Id porrò non tantum in fabuloſis, & carmine traditis fieri poteſt, uerumetiam in ipſis annalium monimentis: ut ſi quæratur, an ſit credibile ſuper caput Valerij pugnātis ſediſſe coruum, qui os oculoſq; hoſtis Galli roſtro atque alis euerberaret. Sit in utranq; partē ingēs ad dicendum materia, ut de ſerpēte quo Scipio traditur genitus, & Lupa Romuli, & Aegeria Numæ. Nam Græcis hiſtoricis plerunq; poëticæ ſimilis eſt licentia. Sæpe etiā quæri ſolet de tēpore, de loco, quo geſta res dicitur, nonnunquam de perſona quoque, ſicut Liuius frequentißime dubitat, & alij ab alijs hiſtoricis diſſentiūt. Inde paulatim ad maiora tendere incipiet, laudare claros uiros, & uituperare improbos, quod non ſimplicis utilitatis opus eſt. Nanq; & ingenium exercetur multiplici uariaq; materia, & animus cōtemplatione recti, prauiq; formatur, & multa inde cognitio rerū uenit, exemplisq;, quæ ſunt in omni genere cauſarū potētißima, iam tum inſtruitur, cum res poſcet uſurus. Hinc illa quoq; exercitatio ſubit comparationis, uter melior, uter'ue deterior: quæ quanquam uerſatur in ratione ſimili, tamen & duplicat materiam, & uirtutum uitiorumq; non tantum naturā, ſed*

*etiã modum tractat. Verum de ordine laudis, cõtraq́;, quoniam
tertia hæc rhetorices pars eſt, præcipiemus ſuo tempore. Et cõ-
munes loci (de his loquor, quibus citra perſonas in ipſa uitia
moris eſt perorare, ut in adulterũ, aleatorẽ, peculatorẽ) ex me-
abijcias dijs ſunt iudicijs, & ſi reum adijcias, accuſationes: quanquam
hi quoq; ab illo generali tractatu ad quaſdã deduci ſpecies ſo-
lent, ut ſi ponatur adulter cæcus, aleator pauper, petulãs ſenex.
Habent autẽ nonnũquam etiã defenſionẽ. Nam & pro luxuria
& pro amore dicimus, & leno interim paraſituſq́; defenditur,
ſic ut nõ homini patrocinemur, ſed crimini. Theſes autem quæ
ſumuntur ex rerum comparatione, ut ruſtica'ne uita an urbana
potior, iuriſperiti an militaris uiri laus maior, mire ſunt ad ex-
ercitationem dicendi ſpatioſæ atq; uberes, quæ uel ad ſuadendi
officium, uel etiã ad iudicium diſceptationemq́; iuuãt plurimũ.
Nam poſterior ex prædictis locus, in cauſa Murænæ copioſiſ-
ſime à Cicerone tractatur. Sunt & illæ penè totæ ad delibera-
tiuum pertinẽtes genus, ducenda'ne uxor, petẽdi'ne ſint magi-
ſtratus. Nanq; hæ perſonis modò adiectis ſuaſoriæ erunt. Sole-
bant præceptores mei, nec inutili, & nobis etiã iucundo genere
exercitationis, præparare nos coniecturalibus cauſis, cum quæ-
rere atq; exequi iuberent, cur armata apud Lacedæmonios Ve-
nus, & quid ita crederetur Cupido puer, ac uolucer, & ſagit-
tis ac face armatus, & ſimilia. In quibus ſcrutabamur uolunta-
tem, cuius in cõtrouerſijs frequẽs quæſtio eſt, quod genus ebriæ
uideri poteſt. Nam locos quidem, quales ſunt de teſtibus, ſem-
per'ne his credendum, & de argumẽtis, an habenda etiã paruis
fides, adeò manifeſtum eſt ad forẽſes actiones pertinere, ut qui-
dam nec ignobiles in officijs ciuilibus, ſcriptos eos, memoriæq́;
diligentiſſime mandatos, in promptu habuerint, ut quoties eſſet
occaſio, extẽporales eorũ dictiones his uelut emblematis exor-
narentur. Quo quidem (nec enim huius rei iudicium differre ſu-
ſtineo) ſummam uidebantur mihi infirmitatem de ſe confiteri.*

Nam

Nam quid hi poſsint in cauſis, quarũ uaria ac noua ſemper eſt facies, propriũ inuenire? quomodo propoſitis ex parte diuerſa reſpondere? altercationibus uelociter occurrere? teſtem rogare? qui etiam in iјs, quæ ſunt communia, & in plurimis cauſis tractantur, uulgatiſsimos ſenſus uerbis, niſi tantò antè præparatis, proſequi nequeant. Neceſſe eſt his, cùm eadem iudicijs pluribus dicunt, aut faſtidium moueãt, ueluti frigidi & repoſiti cibi, aut pudorem, deprehenſa toties audientium memoria infelix ſupellex, quæ ſicut apud pauperes ambitioſos, pluribus & diuerſis officijs cõteratur, cum eo quidẽ, quòd uix ullus eſt tam communis locus, qui poſsit cohærere cum cauſa, niſi aliquo propriæ quæſtionis uinculo copulatus: appareatq́; cum non tam inſertũ, quàm applicitum, uel quòd diſsimilis est cæteris, uel quòd plerunq; aſſumi etiam parum apte ſolet, non quia deſideratur, ſed quia paratus eſt, ut quidam ſentẽtiarũ gratia uerboſiſsimos locos arceſſunt, cum ex locis debeat naſci ſentẽtia. Ita ſunt autem ſpecioſa hæc & utilia, ſi oriuntur ex cauſa. Cæterum quamlibet pulchra locutio, niſi ad uictoriam tendit, utiq; ſuperuacua, ſed interim etiam cõtraria eſt. Verum hactenus euagari ſatis fuerit.

Legũ laus & uituperatio iam maiores, ac propè ſummis operibus ſuffecturas uires deſiderant, quæ quidẽ ſuaſorijs, an cõtrouerſijs magis accõmodata ſit exercitatio, conſuetudine & iure ciuitatũ differt. Apud Græcos enim lator earũ ad iudicem uocabatur, Romanis pro concione ſuadere, ac diſſuadere moris fuit. Vtroq; autem modo pauca de his, & ferè certa dicuntur. Nam & genera ſunt tria, ſacri, publici, priuati iuris. Quæ diuiſio ad laudem magis ſpectat, ſi quis eam per gradus augeat, quòd lex, quòd publica, quòd ad religionem deum cõparata ſit. Ea quidẽ de quibus quæri ſolet, cõmunia omnibus. Aut enim de iure dubitari poteſt eius, qui rogat, ut de P. Clodij, qui non ritè creatus Tribunus arguebatur: aut de ipſius rogationis, quod eſt uariũ, ſiue non trino forte nundino promulgata, ſiue non idoneo die,

ſiue

*legitimis ſiue contra interceßiones, uel auſpicia, aliud'ue quid quod * legitime obſtet, dicitur lata eſſe, uel ferri, ſiue alicui manētium legum repugnare. Sed hæc ad illas primas exercitationes nō pertinent: nam ſunt hæ citra complexum perſonarum, temporum, cauſarū. Reliqua eadem ferè uero, fictoq; certamini hujuſmodi tractantur. Nam uitium, aut in uerbis, aut in rebus eſt. In uerbis quæritur, an ſatis ſignificent, an ſit in his aliquid ambiguum: In rebus, an lex ſibi ipſa conſentiat, an in præteritum referri debeat, an in ſingulos homines. Maxime uerò cōmune eſt quærere, an ſit honeſta, an utilis. Nec ignoro plures fieri à pleriſq; partes, ſed nos iuſtum, pium, religioſum, cæteraq; his ſimilia, honeſto complectimur. Iuſti tamen ſpecies non ſimpliciter excuti ſolet. Aut enim de re ipſa quæritur, ut digna'ne pœna, uel præmio ſit: aut de modo præmij pœnæ'ue, qui tam maior, quàm minor culpari poteſt. Vtilitas quoque interim natura diſcernitur, interim tempore. Quædam an obtineri poßint, ambigi ſolet. Ne illud quidem ignorare oportet, leges aliquando totas, aliquādo ex parte reprehendi ſolere, cùm exemplum rei utriuſque nobis claris orationibus præbeatur. Nec me fallit, eas quoque leges eſſe, quæ non in perpetuum rogentur, ſed de honoribus, aut imperijs, qualis Manilia fuit, de qua Ciceronis oratio eſt. Sed de his nihil hoc loco præcipi poteſt. Conſtant enim propria rerum, de quibus agitur, non communi qualitate. His ferè ueteres facultatem dicendi exercuerunt, aſſumpta tamen à dialecticis argumentandi ratione. Nam fictas ad imitationem fori, conſiliorumq; materias apud Græcos dicere, circa Demetrium Phalerea inſtitutum ferè conſtat. An ab ipſo id genus exercitationis ſit inuentum, ut alio quoque libro ſum confeßus, parum comperi. Sed ne ij quidem, qui hoc fortißimè affirmant, ullo ſatis idoneo autore nituntur. Latinos uerò dicendi præceptores, extremis L. Craßi temporibus cœpiſſe Cicero autor eſt, quorum

Plotius. inſignis maxime Plotius fuit.

De lectione

De lectione Oratorum, & Hiſtoricorum apud Rhetorem. CAP. V.

SEd de ratione declamandi póſt paulùm: interim, quia prima rhetorices rudimenta tractamus, non omittendum uidetur id quoque ut moneam, quantum ſit collaturus ad profectum diſcentium rhetor, ſi quemadmodũ à grãmaticis exigitur poëtarum enarratio, ita ipſe quoq; hiſtoriæ, atq; etiam magis orationum lectione, ſuſceptos à ſe diſcipulos inſtruxerit: quod nos in paucis, quorum id ætas exigebat, & parentes utile eſſe crediderant, ſeruauimus. Cæterum ſentientibus iam tum optima, duæ res impedimento fuerunt, quòd & longa conſuetudo aliter docendi fecerat legem, & robuſti ferè iuuenes, nec hunc laborem deſiderantes, exemplum noſtrũ ſequebantur. Nec tamen etiam ſi quid noui uel ſerò inueniſſem, præcipere in poſterum puderet. Nunc uerò ſcio id fieri apud Græcos, ſed magis per adiutores, quia non uidentur tempora ſuffectura, ſi legentibus ſingulis præire ſemper ipſi uelint. Et hercle prælectio, quæ in hoc adhibetur, ut facilè atq; diſtinctè pueri ſcripta oculis ſequãtur, etiam illa, quæ uim cuiuſq; uerbi, ſi quid minus uſitatũ incidat, docet, multum infra rhetoris officium exiſtimanda eſt. At demonſtrare uirtutes, uel ſiquando ita incidat, uitia, id profeßionis eius atque promißi, qui ſe magiſtrum eloquentiæ pollicetur, maxime proprium eſt: eò quidem ualidius, quòd non utiq; hunc laborem docentium poſtulo, ut ad gremium reuocatis cuius quiſq; eorum uelit libri lectioni deſeruiant. Nam mihi cùm facilius, tum etiam multò uidetur magis utile, facto ſilentio, unum aliquem (quod ipſum imperari per uices optimũ eſt) conſtituere lectorem, ut protinus pronunciationi quoque aſſueſcant: tum expoſita cauſa, in quam ſcripta legitur oratio (nam ſic clarius quæ dicentur, intelligi poterunt) nihil otioſum pati, quodq; in inuentione, quodq; in elocutione annotandum erit, quæ in proœmio conciliandi iudicis ratio, quæ narrandi lux, breuitas, fides,

fides, quod aliquando conſilium, & quàm occulta calliditas. Nanque ea ſola in hoc ars eſt, quæ intelligi, niſi ab artifice non poßit. Quanta deinceps in diuidendo prudentia, quàm ſubtilis & crebra argumẽtatio, quibus uiribus inſpiret, qua iucunditate permulceat, quanta in maledictis aſperitas, in iocis urbanitas, ut deniq; dominetur in affectibus, atq; in pectora irrũpat, animumq́; iudicum ſimilem ijs, quæ dicit, efficiat. Tum in ratione eloquẽdi, quod uerbũ proprium, ornatũ, ſublime, ubi amplificatio laudanda, quæ uirtus ei contraria, quod ſpecioſe translatũ, quæ figura uerborũ, quæ lenis & quadrata, ſed uirilis tamẽ cõpoſitio. Nec id quidem inutile, etiam corruptas aliquãdo & uitioſas orationes, quas tamen pleriq; iudiciorũ prauitate mirantur, legi palàm pueris, oſtendiq́; in his, quàm multa impropria, obſcura, tumida, humilia, ſordida, laſciua, effœminata ſint, quæ non laudantur modo à pleriſq;, ſed, quod peius eſt, propter hoc ipſum, quod ſunt praua, laudantur. Nam ſermo rectus, & ſecũdum naturam enunciatus, nihil habere ex ingenio uidetur. Illa uerò, quæ utcunq; deflexa ſunt, tanquam exquiſitiora miramur, non aliter quàm diſtortis, & quocunq; modo prodigioſis corporibus, apud quoſdã maius eſt pretium, quàm ijs, quæ nihil ex communis habitus bonis perdiderunt. Atq; etiam qui ſpecie capiuntur, uulſis, leuatiſq́;, & inuſtas comas acu comentibus, & non ſuo colore nitidis, plus eſſe formæ putãt, quàm poßit tribuere incorrupta natura, ut pulchritudo corporis uenire uideatur ex malis moribus. Nec ſolũ hæc ipſe debebit docere præceptor, ſed frequenter interrogare, & iudicium diſcipulorum experiri. Sic audientibus ſecuritas aberit, nec quæ dicentur præterfluent aures, ſimulq́; ad id perducẽtur, quod ex hoc quæritur, ut inueniant ipſi, & intelligant. Nam quid aliud agimus docendo eos, quàm ne ſemper docendi ſint? Hoc diligentiæ genus *auſim dicere plus collaturum diſcentibus, quàm omnes omnium artes, quæ iuuant ſine dubio multum: ſed latiore quadam comprehenſione,*

ſione,per omnes quidem ſpecies rerum quotidie penè naſcentium ire qui poſſunt? Sicut de re militari,quanquàm ſunt tradita quædam præcepta communia,magis tamen proderit ſcire, qua ducum quiſq; ratione, in quali loco, tempore, ſit uſus ſapienter,aut contrà. Nam in omnibus ferè minus ualent præcepta quàm experimenta. An uero declamabit quidem præceptor, ut ſit exemplo ſuis auditoribus? non plus contulerint lecti Cicero aut Demoſthenes? Corrigetur palàm, ſi quid in declamãdo diſcipulus errauerit: non potentius erit emendare orationem? quinimò etiam iucundius: aliena enim uitia quiſq; reprehendi mauult quàm ſua. Nec deerant plura,quæ dicerem, ſed neminem hæc utilitas fugit, atq; utinam tam non pigeat facere iſtud,quàm non diſplicebit.

Qui primi legendi. CAP. VI.

Quod ſi potuerit obtineri,non ita difficilis ſupererit quæſtio,qui legẽdi ſint incipientibus. Nam quidam illos minores,quia facilior eorum intellectus uidebatur, probauerunt: alij floridius genus,ut ad alenda primarum ætatum ingenia magis accõmodatum. Ego optimos quidem & ſtatim, & ſemper, ſed tamen eorum candidiſſimum quenq;, & maxime expoſitum uelim,ut Liuium à pueris magis quàm Salluſtium, & hic hiſtoriæ maioris eſt autor, ad quem tamen intelligendum iam profectu opus ſit. Cicero,ut mihi quidem uidetur, & iucundus incipientibus quoq;,& apertus eſt ſatis,nec prodeſſe tantum, ſed etiam amari poteſt: tum quemadmodum Liuius præcipit,ut quiſq; erit Ciceroni ſimillimus. Duo autem genera maxime cauenda pueris puto. Vnum,ne quis eos antiquitatis nimius admirator, in Gracchorum,Catoniſq;, & aliorum ſimilium lectione dureſcere uelit: fient enim horridi atq; ieiuni. Nam neq; uim eorum adhuc intellectu conſequentur,& elocutione, quæ tum ſine dubio erat optima, ſed noſtris temporibus aliena,cõtenti, quod eſt peſſimum, ſimiles ſibi magnis uiris uidebuntur.

Alterum, quod huic diuerſum eſt, ne recentis huius laſciuiæ floſculis capti uoluptate quadam praua deliniantur, ut prædulce illud genus, & pucrilibus ingenijs hoc gratius, quò propius eſt, adament. Firmis autem iudicijs, iamq; extra periculum poſitis, ſuaſerim & antiquos legere, ex quibus ſi aſſumatur ſolida ac uirilis ingenij uis, deterſo rudis ſeculi ſqualore, tum noſter hic cultus clarius eniteſcet: & nouos, quibus & ipſis multa uirtus adeſt. Nec enim nos tarditatis natura damnauit, ſed dicẽdi mutauimus genus, & ultrà nobis quàm oportebat indulſimus: ita non tam ingenio illi nos ſuperauerunt, quàm propoſito. Multa ergo licebit eligere. Sed curandum erit, ne iis, quibus permixta ſunt, inquinentur. Quoſdam uero etiã, quos totos imitari oporteat, & fuiſſe nuper, & nũc eſſe quidem, libenter nõ cõceſſerim modò, uerumetiam contenderim. Sed hi qui ſint, non cuiuſq; eſt pronuntiare. Tutius circa priores uel erratur. Ideoq; hanc nouorum diſtuli lectionem, ne imitatio iudicium antecederet.

Vel err. Vel pro, etiam: aſſerendũ.

De diuiſione. CAP. VII.

FVit etiam in hoc diuerſum præcipientium propoſitum, quòd eorum quidam materias, quas diſcipulis ad dicendum dabant, non contenti diuiſione dirigere, latius dicendo proſequebantur: nec ſolum probationibus implebant, ſed etiam affectibus. Alij, cùm primas modò lineas duxiſſent, poſt declamationes quid omiſiſſet quiſq;, tractabant: quoſdam uero locos non minore cura, quàm cum ad dicẽdum ipſi ſurgerent, excolebant. Vtile utrunq;, & ideo neutrũ ab altero ſeparo. Sed ſi facere tantum alterũ neceſſe ſit, plus proderit demõſtraſſe rectã protinus uiam, quàm reuocare ab errore iam lapſos. Primum, quia emẽdationem auribus modo accipiũt, diuiſionem uero ad cogitationem etiam & ſtylum perferunt. Deinde etiam quòd libentius præcipiẽtem audiunt, quàm reprehendentem. Si qui uero paulò ſunt uiuaciores, in his præſertim moribus, etiam iraſcuntur admonitioni, & taciti repugnant. Nec ideo tamen minus uitia

aperte coarguenda ſunt. Habenda enim ratio cæterorum, qui recta eſſe, quæ præceptor non emendauerit, credent. Vtraq; autem ratio miſcenda eſt, & ita tractanda, ut res ipſæ poſtulabunt. Nanq; incipientibus danda erit uelut præformata materia, ſecũdum cuiuſq; uires. At cum ſatis compoſuiſſe ſe ad exemplum uidebuntur, breuia quædam demonſtranda ueſtigia, quæ perſecuti, iam ſuis uiribus ſine adminiculo progredi poßint. Nonnunquam credi ſibi eos oportebit, ne mala conſuetudine ſemper alienum laborem ſequendi, nihil per ſe conari, & quærere ſciant. Quòd ſi ſatis prudenter dicenda uiderint, iam propè conſummata fuerit præcipientis opera. Siquid errauerint, adhuc erunt ad ducem reducendi. Cui rei ſimile quiddam facientes aues cernimus, quæ teneris, infirmiſq́; fœtibus cibos ore ſuo colatos partiuntur. At cùm uiſi ſunt adulti, paulùm egredi nidis, & circunuolare ſedem illam præcedentes ipſæ docent, tum expertas uires libero cœlo, ſuæq́; ipſorum fiduciæ permittunt.

De ediſcendo. CAP. VIII.

ILlud ex conſuetudine mutandum prorſus exiſtimo in his, de quibus nunc diſſerimus, ætatibus, ne omnia quæ ſcripſerint, ediſcant, & certa, ut moris eſt, die dicãt. Quod quidem maxime patres exigunt: atque ita demum ſtudere liberos ſuos, ſi quàm frequentißime declamauerint, credunt: cùm profectus præcipuè diligentia conſtet. *Profectus diligentia conſtat.* *Nam ut ſcribere pueros, plurimumq́; eſſe in hoc opere planè uelim, ſic ediſcere electos ex orationibus, uel hiſtorijs, alio'ue quo genere dignorum ea cura uoluminum locos, multò magis ſuadeam. Nam & exercebitur acrius memoria, aliena complectendo, quàm ſua: & qui erunt in difficiliore huius generis labore uerſati ſine moleſtia, quæ ipſi compoſuerunt, iam familiarius animo ſuo affigent, & aſſueſcent optimis, ſemperq́; habebunt intra ſe quod imitentur. Etiam non ſentientes formam orationis illam, quam mente penitus acceperint, exprimẽt. Abundabunt autem copia uerborum optimorum, &*

compoſitione, ac figuris iam non quæſitis, ſed ſponte & ex repoſito uelut theſauro ſe offerentibus. Accedit his & iucunda in ſermone bene à quoq; dictorum relatio, & in cauſis utilis. Nam & plus autoritatis afferunt ea, quæ non præſentis gratia litis ſunt comparata, & laudem ſæpe maiorem, quàm ſi noſtra ſint, conciliant. Aliquando tamen permittēdum, quæ ipſi ſcripſerint dicere, ut laboris ſui fructum, etiam ex illa, quæ maximè petitur, laude plurimum capiant. Verùm id quoq; tum fieri oportebit, cùm aliquid commodius limauerint, ut eo uelut præmio ſtudij ſui donentur, ac ſe meruiſſe, ut dicerent, gaudeant.

An ſecundum ſui quiſq; ingenij docendus ſit naturam. CAP. IX.

VIrtus præceptoris haberi ſolet, nec immeritò, diligenter in ijs quos erudiendos ſuſceperit, notare diſcrimina ingeniorum, & quò quenque natura maximè ferat, ſcire. Nam eſt in hoc incredibilis quædam uarietas, nec pauciores animorum penè quàm corporum formæ. Quod intelligi etiam ex ipſis oratoribus poteſt, qui tantum inter ſe diſtant genere dicendi, ut nemo ſit alteri ſimilis, quamuis plurimi ſe ad eorum, quos probant, imitationem compoſuerint. Vtile deinde pleriſque uiſum eſt, ita quenque inſtituere, ut propria naturæ bona doctrina fouerent, & in id potiſſimum ingenia, quò tenderent, adiuuarentur. Vt ſi quis palæſtræ peritus, cùm in aliquod plenum pueris gymnaſium uenerit, expertus eorum omni modo corpus, animumq;, diſcernat, cui quiſque certamini præparandus ſit: ita præceptorem eloquentiæ cùm ſagaciter fuerit intuitus cuius ingenium preſſo, limatoq; genere dicendi, cuius acri, graui, dulci, aſpero, nitido, urbano maximè gaudeat, ita ſe commodaturum ſingulis, ut in eo quo quiſque eminet, prouehatur, quòd & adiuta cura natura magis eualeſcat: & ſi in diuerſa ducatur, nec in ijs quibus minus aptus eſt, ſatis poſſit efficere, & ea, in quæ natus uidetur, deſerendo faciat infirmiora. Quod mihi

mihi(libera enim uel contra receptas perſuaſiones rationem ſequenti ſententia eſt)in parte uerum uidetur. Nam proprietates ingeniorũ diſpicere prorſus neceſſarium eſt. In his quoque certum ſtudiorum facere delectum, nemo diſſuaſerit. Nanq; erit alius hiſtoriæ magis idoneus, alius compoſitus ad carmen, alius utilis ſtudio iuris, ut nonnulli rus fortaſſe mittendi. Sic diſcernet hæc dicẽdi magiſter, quo modo palæſtricus ille curſorem faciet, aut pugilem, aut luctatorẽ, aliud'ue quid ex ijs, quæ ſunt ſacrorum certaminum. Verum ei, qui foro deſtinabitur, non in unam partem aliquam, ſed in omnia quæ ſunt eius operis, etiam ſiqua difficiliora uidebuntur, elaborandum eſt. Nam & omnino ſuperuacua erat doctrina, ſi natura ſufficeret. An ſi quis ingenio corruptus, ac tumidus, ut pleriquc ſunt, inciderit, in hoc eum ire patiemur? Aridum atq; ieiunum nõ alemus, & quaſi ueſtiemus? Nam ſi quædam detrahere neceſſarium eſt, cur non ſit adijcere conceſſum? Neq; ego contra naturã pugno: non enim deſerendum id bonũ, ſi quod ingenitum eſt, exiſtimo, ſed augẽdum addendumq; quod ceſſat. An nõ clariſſimus ille præceptor Iſocrates, quem non magis libri bene dixiſſe, quàm diſcipuli bene docuiſſe teſtantur, cum de Ephoro atq; Theopompo ſic iudicaret, ut alteri frænis, alteri calcaribus opus eſſe diceret, aut in illo lentiore tarditatem, aut in hoc penè præcipiti, concitationem adiuuandam docendo exiſtimauit, cùm alterum alterius natura miſcendum arbitraretur? Imbecillis tamen ingenijs ſanè ſic obſequendum ſit, ut tantum in id quò uocat natura, ducantur. Ita enim quod ſolum poſſunt, melius efficiẽt. Si uero liberalior natura contigerit, & in qua meritò ad ſpem oratoris ſimus aggreſſi, nulla dicendi uirtus omittenda eſt. Nam licet ſit aliquam in partem pronior, ut neceſſe eſt, cæteris tamen nõ repugnabit, atque ea cura paria faciet ijs, in quibus eminebit. Sicut ille (ne ab eodem exemplo recedamus) exercendi corpora peritus, non ſi docendum pancratiaſten ſuſceperit, pugno ferire, uel calce

tantum,aut nexus modo,atque in his certos aliquos docebit,ſed omnia quæ ſunt eius certaminis.Erit qui ex his aliqua non poſſit: in id maxime quod poterit , incumbet. Nam ſunt hæc duo uitanda prorſus: Vnum,ne tentes,quod effici non poßit : Alterum,ne ab eo quod quis optime facit,in aliud,cui minus eſt idoneus,transferas. At ſi fuerit qui docebitur,ille,quem adoleſcentes ſenem uidimus , Nicoſtratus,omnibus in eo docendi partibus ſimiliter utetur:efficietq; illum,qualis hic fuit,luctando,pugnandoq;,quorum utroq; certamine iiſdem diebus coronabatur, inuictum. Et quantò id magis oratoris futuri magiſtro prouidendum erit? Non enim ſatis eſt dicere preſſe tantum,aut ſubtiliter,aut aſperè,non magis quàm phonaſco, acutis tantum, aut medijs,aut grauibus ſonis , aut horum etiam particulis excellere.Nam ſicut cithara,ita oratio perfecta non eſt, niſi ab imo ad ſummum omnibus intenta neruis conſentiat.

Nicoſtratus

De officio diſcipulorum. CAP. X.

PLura de officijs docentium locutus, diſcipulos id unum interim moneo , ut præceptores ſuos non minus quàm ipſa ſtudia ament,& parētes eſſe,nō quidem corporū, ſed mentium credant. Multum hæc pietas confert ſtudio. Nam ita & libenter audient,& dictis credent,& eſſe ſimiles concupiſcent. In ipſos deniq; cœtus ſcholarum læti & alacres cōuenient: emendati nō iraſcētur,laudati gaudebunt,ut ſint chariſsimi ſtudio merebuntur. Nam ut illorum officium eſt docere, ſic horum præbere ſe dociles . Alioqui neutrum ſine altero ſufficit . Et ſicut hominis ortus ex utroque gignentium confertur,& fruſtra ſparſeris ſemina,niſi illa præmollitus fouerit ſulcus:ita eloquētia coaleſcere nequit,niſi ſociata tradentis,accipientisq; concordia.

De utilitate & ratione declamandi. CAP. XI.

IN his primis operibus, quæ non ipſa parua ſunt , ſed maiorum quaſi membra atq; partes, bene inſtituto atq; exercitato,iam

to, iam ferè tempus appetet aggrediendi ſuaſorias, iudicialesq; materias: quarum antequàm uiam ingrediar, pauca mihi de ipſa declamandi ratione dicenda ſunt, quæ quidē ut ex omnibus noviſsime inuēta, ita & multo eſt utiliſsima. Nam & cuncta illa de quibus diximus, in ſe ferè cōtinet, & ueritati proximā imaginē reddit. Ideoq; ita eſt celebrata, ut pleriſq; uideretur ad formandam eloquētiam uel ſola ſufficere. Neq; enim uirtus ulla perpetuæ duntaxat orationis reperiri poteſt, quæ non ſit cū hac dicēdi meditatione cōmunis. Eò quidem res iſta culpa docētiū recidit, ut inter præcipuas quæ corrumperent eloquentiam cauſas, licentia, atque inſcitia declamātium fuerit. Sed eo quod natura bonum eſt, bene uti licet. Sint ergo & ipſæ materiæ, quæ fingentur, quàm ſimillimæ ueritati. Et declamatio in quantū maxime poteſt, imitetur eas actiones, in quarū exercitationē reperta eſt. Nam magos, & peſtilentiā, & reſponſa, & ſæuiores tragicis nouercas, aliaq; magis adhuc fabuloſa, fruſtra inter ſponſiones, & interdicta quæremus. Quid ergo? Nunquàm hæc ſupra fidem, & poëtica (ut uere dixerim) themata iuuēibus pertractare permittemus, ut expatientur, & gaudeant materia, & quaſi in corpus eant? Optimum. Sed certe ſint grandia & tumida, nō ſtulta etiā & acrioribus oculis intuenti ridicula: ac ſi iam cedendum eſt, impleat ſe declamator aliquando, dum ſciat, ut quadrupedes cùm uiridi pabulo diſtentæ ſunt, ſanguinis detractione curantur, & ſic ad cibos uiribus conſeruādis idoneos redeunt, ita ſibi quoq; tenuandos adipes, & quicquid humoris corrupti cōtraxerit, emittendum, ſi eſſe ſanus, ac robuſtus uolet. Alioqui tumor ille inanis, primo cuiuſcunq; ueri operis conatu deprehendetur. Totum autem declamandi opus, qui diuerſum omnino à forenſibus cauſis exiſtimant, ij profectò ne rationem quidem, qua iſta exercitatio inuenta ſit, peruident. Nam ſi foro non præparat, aut ſcenicæ oſtentationi, aut furioſæ uociferationi ſimillimum eſt. Quid enim attinet iudicem præparare, qui nullus

eſt? narrare quod omnes ſciant falſum? probationes adhibere cauſæ de qua nemo ſit pronunciaturus? Et hæc quidem otioſa tantum. Affici uerò ira, uel luctu permouere, cuius eſt ludibrij? niſi quibuſdam pugnæ ſimulachris ad uerum diſcrimen aciemq; iuſtam cõſueſcimus. Nihil ergo inter forenſe genus dicendi, atq; hoc declamatorium intererit? Si profectus gratia dicimus, nihil. Vtinamq; adijci ad conſuetudinem poſſet, ut nominibus uteremur, & perplexæ magis, & longioris aliquando actus controuerſiæ fingerentur, & uerba in uſu quotidiano poſita minus timeremus, & iocos inſerere moris eſſet, ob quæ nos, qualibet per alia in ſcholis exercitati ſumus, tyrones in foro inueniunt. Si uero in oſtentationem comparetur declamatio, ſanè paululum aliquid inclamare ad uoluptatem audientium debemus. Nam & in ijs actionibus, quæ in aliqua ſine dubio ueritate uerſantur, ſed ſunt ad popularem aptatæ delectationẽ, quales legimus Panegyricos, totumq; hoc demonſtrationum genus, permittitur adhibere plus cultus, omnemq; artem, quæ latêre plerunq; in iudicijs debet, & non confiteri modò, ſed oſtentare etiam hominibus in hoc aduocatis. Quare declamatio, quoniam eſt iudiciorum, cõſiliorumq; imago, ſimilis eſſe debet ueritati: quoniam autem aliquid in ſe habet ἐπιδεικτικὸν, nonnihil ſibi nitoris aſſumere, quod faciunt actores comici, qui nec ita prorſus ut nos uulgò loquimur, pronuntiant, quod eſſet ſine arte, nec tamen procul à natura recedunt, quo uitio periret imitatio, ſed morem cõmunis huius ſermonis decore quodam ſcenico exornant. Sic quoq; aliqua nos incõmoda ex ijs quas finxerimus materijs, cõſequentur, in eo præcipuè, quod multa in his relinquuntur incerta, quæ ſumimus, ut uidentur ætates, facultates, liberi, parentes, urbium ipſarum uires, iura, mores, alia his ſimilia. Quin aliquando etiam argumenta ex ipſis poſitionum uitijs ducimus. Sed hæc ſuo quæq; loco. Quamuis enim omne propoſitum operis à nobis deſtinati eò ſpectet, ut orator inſtituatur, tamen ne*

**inclinare*

Panegyrici.

quid ſtu

quid ſtudioſi requirant, etiam ſiquid erit, quod ad ſcholas pertineat proprie, in tranſitu non omittemus.

An artis neceſſaria cognitio ſit.

CAP. XII.

IAm hinc ergo nobis inchoanda eſt ea pars artis, ex qua capere initium ſolent, qui priora omiſerunt: quanquam uideo quoſdam in ipſo ſtatim limine obſtaturos, qui nihil egere eiuſmodi præceptis eloquentiam putent, ſed natura ſua, & uulgari modo, & ſcholarum exercitatione contenti, rideant etiam diligentiam noſtram, exemplo magni quoq; nominis profeſſorum, quorum aliquis, ut opinor, interrogatus quid eſſet ſchema & noëma, neſcire ſe quidem, ſed ſi ad rem pertineret, eſſe in ſua declamatione, reſpondit. Alius percontanti, Theodoreus an Apollodoreus eſſet, Ego, inquit, parmularius ſum. Nec ſanè potuit urbanius ex confeſſione inſcitiæ ſuæ elabi. Porrò hi, quia & beneficio ingenij præſtantes ſunt habiti, & multa etiam memoria digna exclamauerunt, plurimos habent ſimiles negligentiæ ſuæ, pauciſſimos naturæ. Igitur impetu dicere ſe, & uiribus uti gloriantur. Nec enim opus eſſe probatione, aut diſpoſitione in rebus fictis, ſed cuius rei gratia plenum ſit auditorium, ſententijs grandibus, quarum optima quæque à periculo petatur. Quinetiam in cogitando, nulla ratione adhibita, aut tectum intuentes, magnum aliquid quod ultro ſe offerat, pluribus ſæpe diebus expectant: aut murmure incerto, uelut claſſico inſtincti, concitatiſſimum corporis motum, non enunciandis, ſed quærendis uerbis accommodant. Nonnulli certa ſibi initia prius, quàm ſenſum inuenerint, deſtinant quibus aliquid diſerti ſubiungendum ſit, eáq; diu ſecum ipſi, clareq; meditati, deſperata connectendi facultate deſerunt, & ad alia deinceps, atque inde alia non minus communia atq; nota diuertunt. Qui plurimum uidentur habere rationis, non in cauſſas tantùm laborem ſuum, ſed in locos intendunt, atque in his non corpori proſpiciunt, ſed

abrupta quædam, ut fortè ad manum uenêre, iaculantur. Vnde fit, ut diſſoluta & ex diuerſis congeſta oratio cohærere non poſſit, ſimiliſq; ſit cõmentarijs puerorum, in quos ea, quæ alijs declamantibus laudata ſunt, regerunt. Magnas tamen ſententias, & res bonas (ita enim gloriari ſolent) elidunt: nam & barbari, & ſerui: & ſi hoc ſat eſt, nulla eſt ratio dicendi.

Quare inerudiri ingenioſiores uulgò habeantur. CAP. XIII.

NE hoc quidem negauerim, ſequi plerunque hanc opinionem, ut fortius dicere uideantur indocti. Primùm, uitio male iudicantium, qui maiorem habere uim credunt ea, quæ non habent artem: ut effringere, quàm aperire, rumpere, quàm ſoluere, trahere, quàm ducere putant robuſtius. Nam & gladiator, qui armorum inſcius in rixam ruit, & luctator, qui totius corporis nixu in id quod ſemel inuaſit, incumbit, fortior ab his uocatur: cùm interim & hic frequenter ſuis uiribus ipſe proſternitur, & illum uehementis impetus excipit aduerſarij mollis articulus. Sed ſunt in hac parte, quæ imperitos etiam naturaliter fallant: nam & diuiſio cùm plurimum ualeat in cauſis, ſpeciem uirium minuit, & rudia politis maiora, & ſparſa compoſitis numeroſiora creduntur. Eſt præterea quædam uirtutũ, uitiorumq; uicinia, qua maledicus pro libero, temerarius pro forti, effuſus pro copioſo accipitur. Maledicit autem ineruditus apertius, & ſæpius uel cum periculo ſuſcepti litigatoris, frequenter etiã ſuo. Affert & iſta res opinionem, quia libentiſſime homines audiunt ea, quæ dicere ipſi noluiſſent. Illud quoq; alterũ, quod eſt in elocutione ipſa periculum, minus uitat, conaturq; perdite. Inde euenit nonnunquã, ut aliquid grande inueniat, qui ſemper quærit quod nimium eſt: uerum & raro euenit, & cætera uitia nõ penſat. Propter hoc quoq; interdum uidentur indocti copiam habere maiorem, quòd dicunt omnia: doctis eſt electio & modus. His accedit, quòd à cura docendi quod intenderint, recedunt. Itaque

illud quæſtionum & argumentorum apud corrupta iudicia friguſ euitant, nihilq; aliud, quàm quò uel prauis uoluptatibus aures aßiſtentium permulceant, quærunt. Sententiæ quoque ipſæ, quas ſolas petunt, magis eminent, cùm omnia circa illa ſordida, & abiecta ſint, ut lumina non inter umbras, quemadmodum Cicero dicit, ſed plane in tenebris clariora ſunt. Itaq; ingenioſi uocentur, ut libet, dum tamen conſtet, contumelioſe ſic laudari diſertum. Nihilominus confitendum eſt etiam detrahere doctrinam aliquid, ut limam rudibus, & cotes hebetibus, & uino uetuſtatem: ſed uitia detrahit, atque eo ſolo minus eſt, quod literæ perpolierunt, quo melius. Verùm hi pronuntiatione quoq; famam dicendi fortius quærunt. Nam & clamant ubiq;, & omnia leuata, ut ipſi uocant, manu emugiunt, multo diſcurſu, anhelitu, iactatione, geſtu, motu capitis furentes. Iam collidere manus, terræ pedem incutere, femur, pectus, frontem cædere, mire ad pullatum circulum facit: cùm ille eruditus, ut in oratione multa ſubmittere, uariare, diſponere, ita etiam in pronunciando ſuum cuiq; eorum, quæ dicet, colori accommodare actum ſciat: & ſi quid ſit perpetua obſeruatione dignum, modeſtus et eſſe, & uideri malit. At illi hanc uim appellant, quæ eſt potius uiolentia. Violentia. Cùm interim non actores modò aliquos inuenias, ſed (quod eſt turpius) præceptores etiam, qui breuem dicendi exercitationem conſecuti, omiſſa ratione, ut tulit impetus, paßim tumultuentur: eosq́;, qui plus honoris literis tribuerunt, ineptos & ieiunos, & tepidos, & infirmos, ut quodq; uerbum contumelioſißimum occurrit, appellent. Verùm illis quidem gratulemur, ſine labore, ſine ratione, ſine diſciplina diſertis. Nos quando & præcipiendi munus iam pridem deprecati ſumus, & in foro quoq; dicendi quia honeſtißimum finem putabamus, deſinere dum deſideraremur, inquirendo, ſcribendoq́; talia, conſolemur ocium noſtrum: quæ futura uſui bonæ mentis iuuenibus arbitramur, nobis certè ſunt uoluptati.

Quis modus ſit in arte. CAP. XIIII.

NEmo autem à me exigat id præceptorum genus, quod eſt à pleriſq; ſcriptoribus artium traditum, ut quaſi quaſdam *conſcriptas *leges immutabili neceſſitate* conſtrictas ſtudioſis dicendi feram. Vtiq; proœmium, & id quale: proxima huic narratio, quæ lex deinde narrandi: propoſitio poſt hanc, uel ut quibuſdã placuit, excurſio: tum certus ordo quæſtionum, cæteraq;: quæ uelut ſi aliter facere fas non ſit, quidam tanquam iuſſi ſequuntur.* Erat *enim* Rhetorice *res prorſus facilis ac parua, ſi uno & breui præſcripto contineretur. Sed mutantur pleraque cauſis, temporibus, neceſſitate, occaſione. Atque ideo res in oratore præcipua conſilium eſt, quia uarie, & ad rerum momenta conuertitur. Quid enim ſi præcipias* Imperatori, *quoties aciem inſtruit, dirigat frontem, cornua utrinque promoueat, equites pro cornibus locet?* Erit *hæc quidem rectiſſima fortaſſe ratio, quoties licebit: ſed mutabitur natura loci, ſi mons occurret, ſi flumen obſtabit, ſi collibus, ſyluis, alia'ue aſperitate prohibebitur.* Mutabit *hoſtium genus, mutabit præſentis cõditio diſcriminis: nunc acie directa, nunc cuneis, nunc auxilijs, nunc legione pugnabitur, nonnunquam terga etiam dediſſe ſimulata fuga proderit.* Ita, *proœmium neceſſarium an ſuperuacuum, breue an longius, ad iudicem omni ſermone directo, an aliquãdo auerſo per aliquam figuram dicendum ſit, conſtricta an latius fuſa narratio, continua an diuiſa, recta an ordine permutato, cauſæ docebũt.* Itemq; *de quæſtionum ordine, cùm in eadem controuerſia aliud alij parti prius quæri frequenter expediat.* Neque *enim rogationibus, plebis'ue ſcitis ſancta ſunt iſta præcepta, ſed hoc quicquid eſt, utilitas excogitauit.* Nõ *negabo autẽ ſic utile eſſe plerunq;, alioqui nec ſcriberem: uerum ſi eadem illa nobis aliud ſuadebit utilitas, hanc relictis magiſtrorũ autoritatibus, ſequemur.* Equi*dem id maximè præcipiam, ac repetens iterumq;, iterumq; monebo,* Res *duas in omni actu ſpectet orator, quid deceat, quid*

expediat

expediat. Expedit autẽ ſæpe mutare ex illo cõſtituto, traditoq́; ordine aliqua, & interim decet, ut in ſtatuis atque picturis uidemus, uariari habitus, uultus, ſtatus. Nam recti quidẽ corporis uel minima gratia eſt. Nempe enim aduerſa ſit facies, & demiſſa brachia, & iũcti pedes, & à ſummis ad ima rigens opus: flexus ille, &, ut ſic dixerim, motus, dat actũ quẽdam effictis. Ideo nec ad unum modum formatæ manus, & in uultu mille ſpecies. Curſum habent quẽdam & impetum, ſedent alia, uel incumbunt: nuda hæc, illa uelata ſunt, quædam mixta ex utroque. Quid tam diſtortũ & elaboratũ, quàm eſt ille Diſcobolos Myronis? Si quis tamen ut parum rectum improbet opus, non'ne ab intellectu artis abſuerit, in qua uel præcipue laudabilis eſt illa ipſa nouitas ac difficultas? Quam quidem gratiam & delectationem afferũt figuræ, quæq́; in ſenſibus, quæq́; in uerbis ſunt. Mutant etiã aliquid à recto, atq; hanc præ ſe uirtutem ferunt, quòd à cõſuetudine uulgari receſſerũt. Habet in pictura ſpeciẽ tota facies. Apelles tamen imaginem Antigoni latere tantum altero oſtendit, ut *amiſſi oculi deformitas lateret. Quid? non in oratione operienda ſunt quædam, ſiue oſtendi non debẽt, ſiue exprimi pro dignitate nõ poſſunt? ut fecit Timãtes, ut opinor, Cithnius in ea tabula, qua Coloten Teium uicit. Nam cũ in Iphigeniæ immolatione pinxiſſet triſtem Calchantem, triſtiorem Vlyſſem addidiſſet, Menelao quẽ ſummum poterat ars efficere mœrorẽ, cõſumptis affectibus non reperiens quo digne modo patris uultum poſſet exprimere, uelauit eius caput, & ſuo cuiq; animo dedit æſtimãdum. Non'ne huic eſt illud ſimile Salluſtianũ? Nam de Carthagine tacere ſatius puto, quàm parũ dicere. Propter quæ mihi ſemp moris fuit ꝙ minime alligare me ad præcepta, quæ καθολικὰ uocãt, id eſt (ut dicamus quomodo poſſumus) uniuerſalia, uel perpetualia. Raro enim reperitur hoc genus, ut nõ labefactari para teáliqua, & ſubrui poſſit. Sed de his plenius ſuo quicq; loco tractabimus. Interim nolo ſe iuuenes ſatis inſtructos, ſi quẽ ex ijs ꝙ breues

*omiſſi

breues plerunq; circunſcrũtur, artis libellũ edidicerint, & uelut decreta technicorũ tutos putent: Multo labore, aſsiduo ſtudio, uaria exercitatione, pluribus experimentis, altiſsima prudentia, præſentiſsimo cõſilio cõſtat ars dicẽdi. Sed adiuuatur his quoq;, ſi tamẽ rectam uiam, nõ unã orbitam monſtrent, à qua declinare qui crediderit nefas, patiatur neceſſe eſt illam per funes ingredientium tarditatẽ. Itaq; & ſtratum militari labore iter ſæpe deſerimus compendio ducti: & ſi rectum limitem rupti torrẽtibus pontes inciderint, circuire cogemur: & ſi ianua tenebitur incẽdio, per parietem exibimus. Late fuſum opus eſt, & multiplex, & propè quotidie nouũ, & de quo nunquã dicta erunt omnia. Quæ ſunt tamẽ tradita, quid ex ijs optimum, & ſiqua mutari, adijci, detrahi melius uidebitur, dicere experiar.

Diuiſio totius operis. CAP. XV.

RHetoricen in Latinum transferentes, tum Oratoriam, tum Oratricem nominauerunt. Quos equidem non fraudauerim debita laude, quòd copiam Romani ſermonis augere tentauerunt. Sed non omnia nos ducentes ex Græco ſequuntur, ſicut ne illos quidẽ, quoties ſuis utiq; uerbis ſignare noſtra uoluerũt: & hæc interpretatio non minus dura eſt, quàm illa Flauij eſſentia atq; entia. Sed ne propria quidem: nam oratoria ſic efferetur, ut elocutoria, oratrix, ut elocutrix. Illa autem de qua loquimur rhetorica talis eſt, qualis eloquentia. Nec dubie apud Græcos quoq; duplicẽ intellectum habet. Nanq; uno modo fit appoſitum ars rhetorica, ut nauis piratica: altero, nomen rei, qualis eſt philoſophia, amicitia. Nos ipſam nunc uolumus ſignificare ſubſtantiã, ut grãmatice literatura eſt nõ literatrix, quẽadmodũ oratrix, nec literatoria quemadmodũ oratoria: uerũ in rhetorice nõ fit. Nõ pugnemus igitur, cùm præſertim plurimis alioqui Græcis ſit utendum. Nam certe & Phyſicos, Muſicos, & Geometras dicã, nec uim afferam his nominibus, indecora in Latinũ ſermonem mutatione. Deniq; cũ M. Tullius etiã ipſis librorum,

quos hac

quos hac de re primum ſcripſerat, titulis Græco nomine utitur, profectò non eſt uerendum, ne temere uideamur oratori maximo de nomine artis ſuæ credidiſſe. Igitur rhetorice (iã enim ſine metu cauillationis utemur hac appellatione) ſic, ut opinor, optime diuidetur, ut de arte, de artifice, de opere dicamus. Ars erit quæ diſciplina percipi debet, ea eſt bene dicẽdi ſcientia. Artifex eſt qui præcipit hanc artem, id eſt, orator, cuius eſt ſumma, bene dicere. Opus quod efficitur ab artifice, id eſt bona oratio. Hæc omnia rurſus diducuntur in ſpecies. Sed illa ſequentia ſuo loco, nunc quæ de prima parte tractanda ſunt, ordiar.

Quid ſit Rhetorice, & quis eius finis.

CAP. XVI.

ANte omnia, quid ſit Rhetorice: quæ finitur quidem uarie, ſed quæſtionem habet duplicẽ: aut enim de qualitate ipſius rei, aut de comprehenſione uerborũ diſſenſio eſt. Prima, ac præcipua opinionum circa hæc differentia, quòd alij malos quoque uiros poſſe oratores dici putant: alij (quorum nos ſentẽtiæ accedimus) nomen hoc, artemq; de qua loquimur, bonis demũ tribui uolunt. Eorum autem qui dicendi facultatem à maiore, ac magis expetenda uitæ laude ſecernunt, quidam rethoricen uim tantum, quidam ſcientiam, ſed non uirtutem, quidam uſum, quidam artem quidem, ſed à ſcientia, & uirtute ſeiunctam, quidam etiam prauitatem quandam artis, id eſt, κακοτεχνίαν nominauerunt. Hi ferè aut in perſuadendo, aut in dicendo apposite ad perſuadendum, poſitum orandi munus ſunt arbitrati: id enim fieri poteſt ab eo quoque, qui uir bonus non ſit. Eſt igitur frequẽtiſsimus finis rhetoricæ, uis perſuadendi. Quod ego uim appello, plerique poteſtatem, nonnulli facultatẽ uocant: quæ res ne quid afferat ambiguitatis, uim dico τὴν δύναμιν. Hæc opinio originem ab Iſocrate (ſi tamen re uera ars, quæ circunfertur, eius eſt) duxit. Qui cùm longe ſit à uoluntate infamantium oratoris officia, finem artis temere comprehendit, dicens eſſe rhetoricen

perſuadendi

breues plerunq; circunſcrũtur, artis libellũ edidicerint, & uelut decreta technicorũ tutos putent: Multo labore, aſsiduo ſtudio, uaria exercitatione, pluribus experimentis, altiſsima prudentia, præſentiſsimo cõſilio cõſtat ars dicẽdi. Sed adiuuatur his quoq;, ſi tamẽ rectam uiam, nõ unã orbitam monſtrent, à qua declinare qui crediderit nefas, patiatur neceſſe eſt illam per funes ingredientium tarditatẽ. Itaq; & ſtratum militari labore iter ſæpe deſerimus compendio ducti: & ſi rectum limitem rupti torrẽtibus pontes inciderint, circuire cogemur: & ſi ianua tenebitur incẽdio, per parietem exibimus. Late fuſum opus eſt, & multiplex, & propè quotidie nouũ, & de quo nunquã dicta erunt omnia. Quæ ſunt tamẽ tradita, quid ex ijs optimum, & ſiqua mutari, adijci, detrahi melius uidebitur, dicere experiar.

Diuiſio totius operis. CAP. XV.

R*Hetoricen in Latinum transferentes, tum Oratoriam, tum Oratricem nominauerunt. Quos equidem non fraudauerim debita laude, quòd copiam Romani ſermonis augere tentauerunt. Sed non omnia nos ducentes ex Græco ſequuntur, ſicut ne illos quidẽ, quoties ſuis utiq; uerbis ſignare noſtra uoluerũt: & hæc interpretatio non minus dura eſt, quàm illa Flauij eſſentia atq; entia. Sed ne propria quidem: nam oratoria ſic efferetur, ut elocutoria, oratrix, ut elocutrix. Illa autem de qua loquimur rhetorica talis eſt, qualis eloquentia. Nec dubie apud Græcos quoq; duplicẽ intellectum habet. Nanq; uno modo fit appoſitum ars rhetorica, ut nauis piratica: altero, nomen rei, qualis eſt philoſophia, amicitia. Nos ipſam nunc uolumus ſignificare ſubſtantiã, ut grãmatice literatura eſt nõ literatrix, quẽadmodũ oratrix, nec literatoria quemadmodũ oratoria: uerũ in rhetorice nõ fit. Nõ pugnemus igitur, cùm præſertim plurimis alioqui Græcis ſit utendum. Nam certe & Phyſicos, Muſicos, & Geometras dicã, ne uim afferam his nominibus, indecora in Latinũ ſermonem mutatione. Deniq; cũ M. Tullius etiã ipſis librorum,*

quos hac

quos hac de re primum ſcripſerat, titulis Græco nomine utatur, profectò non eſt uerendum, ne temere uideamur oratori maximo de nomine artis ſuæ credidiſſe. Igitur rhetorice (iã enim ſine metu cauillationis utemur hac appellatione) ſic, ut opinor, optime diuidetur, ut de arte, de artifice, de opere dicamus. Ars erit quæ diſciplina percipi debet, ea eſt bene dicẽdi ſcientia. Artifex eſt qui præcipit hanc artem, id eſt, orator, cuius eſt ſumma, bene dicere. Opus quod efficitur ab artifice, id eſt bona oratio. Hæc omnia rurſus diducuntur in ſpecies. Sed illa ſequentia ſuo loco, nunc quæ de prima parte tractanda ſunt, ordiar.

Quid ſit Rhetorice, & quis eius finis.

CAP. XVI.

ANte omnia, quid ſit Rhetorice: Quæ finitur quidem uarie, ſed quæſtionem habet duplicẽ: aut enim de qualitate ipſius rei, aut de comprehenſione uerborũ diſſenſio eſt. Prima, ac præcipua opinionum circa hæc differentia, quòd alij malos quoque uiros poſſe oratores dici putant: alij (quorum nos ſentẽtiæ accedimus) nomen hoc, artemq; de qua loquimur, bonis demũ tribui uolunt. Eorum autem qui dicendi facultatem à maiore, ac magis expetenda uitæ laude ſecernunt, quidam rethoricen uim tantum, quidam ſcientiam, ſed non uirtutem, quidam uſum, quidam artem quidem, ſed à ſcientia, & uirtute ſeiunctam, quidam etiam prauitatem quandam artis, id eſt, κακοτεχνίαν nominauerunt. Hi ferè aut in perſuadendo, aut in dicendo appoſite ad perſuadendum, poſitum orandi munus ſunt arbitrati: id enim fieri poteſt ab eo quoque, qui uir bonus non ſit. Eſt igitur frequentiſſimus finis rhetoricæ, uis perſuadendi. Quod ego uim appello, plerique poteſtatem, nonnulli facultatẽ uocant: quæ res ne quid afferat ambiguitatis, uim dico τὴν δύναμιν. Hæc opinio originem ab Iſocrate (ſi tamen re uera ars, quæ circumfertur, eius eſt) duxit. Qui cùm longe ſit à uoluntate infamantium oratoris officia, finem artis temere comprehendit, dicens eſſe rhetoricen

perſuadendi

perſuadendi opificem,id eſt, πειθοῦς δημιουργόν. Neque enim mihi permiſerim eadem uti declaratione, qua Ennius M. Cethegum Suadæ medullam uocat. Apud Platonem quoque Gorgias in libro,qui nomine eius inſcriptus eſt,idem ferè dicit:ſed hanc Plato illius opinionem uult accipi, non ſuam. Cicero pluribus locis ſcripſit oratoris officium eſſe,dicere appoſite ad perſuadẽdum. In rhetoricis etiam, quos ſine dubio ipſe non probat, finem facit perſuadere. Verum & pecunia perſuadet,& gratia,& autoritas dicentis, & dignitas,poſtremo aſpectus etiam ipſe ſine uoce, quo uel recordatio meritorũ cuiuſq; uel facies aliqua miſerabilis,uel formæ pulchritudo ſententiam dictat. Nam & M. Aquilium defendens Antonius, cùm ſciſſa ueſte cicatrices quas is pro patria pectore aduerſo ſuſcepiſſet,oſtendit, nõ orationis habuit fiduciam,ſed oculis populi Romani attulit uim, quẽ illo ipſo aſpectu, maxime motũ in hoc ut abſolueret reum, creditũ eſt. Sergium quidẽ Galbam miſeratione ſola,qua non ſuos modò liberos paruulos in concionem produxerat, ſed Galli etiam Sulpitij,filium ſuis ipſe manibus circũtulerat,elapſum eſſe, cùm aliorum monumentis, tum Catonis oratione teſtatum eſt. Et Phrynen non Hyperidis actione,quanquam admirabili,ſed cõſpectu corporis,quod illa ſpecioſiſſimum alioqui,diducta nudauerat tunica,putant periculo liberatam. Quæ ſi omnia perſuadent,non eſt hic,de quo locuti ſumus,idoneus finis. Ideoq; diligentiores ſunt uiſi ſibi, qui cum de rhetorice idem ſentirent, exiſtimarunt eam uim dicendo perſuadendi. Quem finem Gorgias in eodem,de quo ſuprà diximus libro, uelut coactus à Socrate facit. A' quo non diſſentit Theodectes, ſiue ipſius id opus eſt,quod de rhetorice nomine eius inſcribitur,ſiue, ut creditum eſt, Ariſtotelis:in quo eſt, finem eſſe rhetorices, ducere homines dicendo in id quod actor uelit. Sed de hoc quidem ſatis eſt comprehenſum.Perſuadent enim dicẽdo,uel ducunt in id quod uolũt alij quoq;,ut meretrices,adulatores,corruptores.At contrà non

Ariſtotelis libri ad Theodectem

trà non perſuadet ſemper orator, ut interim non ſit proprius hic finis eius, interim ſit communis cum iјs, qui ab oratore procul abſunt. Atqui non multum ab hoc fine abeſt Apollodorus, dicens, iudicialis orationis primum & ſuper omnia eſſe, perſuadere iudici, & ſententiam eius ducere in id quod uelit. Nam & ipſe oratorē fortunæ ſubijcit, ut ſi non perſuaſerit, nomen ſuum retinere non poßit. Quidam receſſerunt ab euentu, ſicut Ariſtoteles, qui dicit, Rhetorice eſt uis inueniendi omnia in oratione perſuaſibilia. Qui finis & illud uitium, de quo ſuprà diximus, habet: & inſuper, quòd niſi inuētionem complectitur, quæ ſine elocutione non eſt oratio. Hermagoræ, qui finem eius eſſe ait perſuaſibiliter dicere, & alijs, qui eandem ſententiam nō iјſdem tamen uerbis explicant, ac finem eſſe demonſtrant, dicere quæ oporteat omnia ad perſuadendum, ſatis reſponſum eſt, cum perſuadere non tantum oratoris eſſe conuicimus. Addita ſunt his alia uariè. Quidam enim circa res omnes, quidam circa ciuiles modò uerſari rhetoricen putauerunt, quorum uerius utrum ſit, in eo loco, qui huius quæſtionis proprius eſt, dicam. Omnia ſubieciſſe oratori uidetur Ariſtoteles, cū dixit, uim eſſe dicēdi quid in quaq; re poßit eſſe perſuaſibile. Et Patrocles, qui non quidē adijcit In quaq; re, ſed nihil excipiēdo idem oſtendit: uim enim uocat inueniendi, quod ſit in oratione perſuaſibile: qui fines & ipſi ſolam amplectuntur inuentionē. Quod uitiū fugiens Theodorus, uim putat inueniēdi & loquendi cū ornatu credibilia in omni oratione. Sed cùm eodem modo credibilia, quo perſuaſibilia etiam nō orator inueniat, adijciendo In omni oratione, magis, quàm ſuperiores, concedit ſcelera quoque ſuadentibus, pulcherrimæ rei nomen. Gorgias apud Platonem ſuadendi ſe artificem in iudicijs, & alijs cœtibus eſſe ait: De iuſtis quoq; & iniuſtis tractare: cui Socrates perſuadendi, nō docendi cōcedit facultatem. Qui uerò nō omnia ſubijciebāt oratori, ſolicitius ac uerboſius, ut neceſſe erat, adhibuerunt diſcrimina: quorum fuit Ariſton,

orator non per perſu[asionem]
Apollodorus
Ariſtoteles
Hermagoras
Rhetorica c[irca] quas res [uersetur]
Patrocles
Theodorus
Gorgias
Socrates

*ſton, Critolai Peripatetici diſcipulus, cuius hic finis eſt: ſcientia uidendi, & agendi in quæſtionibus ciuilibus per orationem popularis perſuaſionis. Hic ſcientiam, quia Peripateticus eſt, non ut Stoici, uirtutis loco ponit: popularem autem comprehendendo perſuaſionem, etiam contumelioſus eſt aduerſus artem orandi, quam nihil putat doctis perſuaſuram. Illud de omnibus, qui circa ciuiles demum quæſtiones oratorem iudicant uerſari, dictum ſit, excludi ab his plurima oratoris officia, illam certè laudatiuam totam, quæ eſt rhetorices pars tertia. Cautius Theodorus Gadareus, ut iam ad eos ueniamus, qui artem quidem eſſe eam, ſed non uirtutem putauerunt: Ita enim dicit, ut ipſis eorum uerbis utar, qui hoc ex Græco tranſtulerunt, Ars inuentrix, & iudicatrix, & enunciatrix, decente ornatu ſecundum menſionem eius, quod in quoq; poteſt ſumi perſuaſibile in materia ciuili. Itemq; Cornelius Celſus qui finem rhetorices ait, dicere perſuaſibiliter in dubia uel ciuili materia. Quibus ſunt nõ diſsimiles, qui ab alijs traduntur, qualis eſt & ille: Vis*dicendi, & eloquendi de rebus ciuilibus ſubiectis ſibi, cum quadam perſuaſione, & quodam corporis habitu, & eorum quæ dicet pronuntiatione. Mille alia, ſed aut eadem, aut ex iiſdem compoſita, quibus item cùm de materia rhetorices dicendum erit, reſpondebimus. Quidam eam neq; uim, neq; ſcientiam, neq; artem putauerunt: Sed Critolaus uſum dicendi. nam hoc τριβὴ ſignificat. Athenæus fallendi artem. Pleriq; autem dum pauca ex Gorgia Platonis à prioribus imperite excerpta, legere cõtenti, neq; hoc totum, neq; alia eius uolumina euoluunt, in maximum errorem inciderunt: creduntq; cum in hac eſſe opinione, ut rhetoricen non artem, ſed peritiam quandã gratiæ ac uoluptatis exiſtimet: & alio loco, ciuilitatis particulæ ſimulachrũ, & quartam partem adulationis, quòd duas partes ciuilitatis corpori aſsignet, medicinam, & quam interpretantur exercitatricem: duas animo, legalem atq; iuſtitiam: Adulationem autem medicinæ uocet*

*uidendi

cet coquorum artificium, & exercitatricis, mangonum, qui colorem fuco, & uerum robur inani ſagina mentiantur: legalis, cauillatricẽ: iuſtitiæ, rhetoricen. Quæ omnia ſunt quidem ſcripta in hoc libro, dictaq́; à Socrate, cuius perſona uidetur Plato ſignificare, quid ſentiat. Sed alij ſunt eius ſermones ad coarguendos, qui contrà diſputant compoſiti, quos ἐλεγκτικοὺς *uocant: alij ad præcipiendum, qui* δογματικοὶ *appellantur. Socrates autem, ſeu Plato, eam quidem, quæ tum exercebatur, rhetoricen talem putat, nam & dicit his uerbis:* τοῦτον τὸν τρόπον ὃν ὑμεῖς πολιτεύεσθε. *Non ueram autem & honeſtam intelligit. Itaq; diſputatio illa contra Gorgiam ita clauditur:* οὐκοῦν ἀνάγκη τὸν ῥητορικὸν δίκαιον εἶναι, τὸν δὲ δίκαιον βούλεσθαι δίκαια καὶ πράττειν. *Ad quod ille quidem conticeſcit, ſed ſermonem ſuſcipit Polus iuuenili calore inconſideratior, contra quem illa de ſimulachro & adulatione dicuntur. Tum Callicles adhuc concitatior, qui tamen ad hanc perducitur clauſulam,* τὸν μέλλοντα ὀρθῶς ῥητορικὸν ἔσεσθαι, δίκαιον ἄρα δεῖ εἶναι καὶ ἐπιστήμονα τῶν δικαίων, *ut appareat Platoni nõ rhetoricẽ uideri malum, ſed eam ueram, niſi iuſto ac bono non contingere. Adhuc autẽ in Phædro manifeſtius facit, hanc artẽ conſummari citra iuſtitiæ quoque ſcientiam non poſſe: cui opinioni nos quoq; accedimus. An aliter defenſionem Socratis, & eorũ qui pro patria ceciderant laudem ſcripſiſſet? quæ certè ſunt oratoris opera. Sed in illud hominum genus, quod facultate dicendi male utebatur, inuectus eſt. Nam & Socrates inhoneſtam ſibi credidit orationẽ, quam ei Lyſias reo compoſuerat, & tum maxime ſcribere litigatoribus quæ illi pro ſe ipſi dicerẽt, erat moris: atq; ita iuri, quo nõ licebat pro altero agere, fraus abhibebatur. Doctores quoq; eius artis, parum idonei Platoni uidebantur, qui rhetoricen à iuſtitia ſepararent, & ueris *incredibilia præferrent. Nam id quoq; dicit in Phædro. Conſenſiſſe autem illis ſuperioribus uideri poteſt etiam Cornelius Celſus, cuius hæc uerba ſunt: Orator ſimile.i.*

Socratis pſona in Platone.

*credibilia

tantum ueri petit. Deinde paulò poſt: Non enim bona cōſcientia, ſed uictoria litigātis eſt præmium. Quæ ſi uera eſſent, peſſimorum hominum foret, hæc tam pernicioſa nocentiſſimis moribus dare inſtrumenta, & nequitiam præceptis adiuuare. Sed illi rationem opinionis ſuæ uiderint. Nos autem ingreſſi formare perfectum oratorem, quem in primis eſſe bonum uirum uolumus, ad eos, qui de hoc opere melius ſentiunt, reuertamur. Rhetoricen autem quidam eandem ciuilitatem eſſe iudicauerūt. Cicero ſcientiæ ciuilis partē uocat: ciuilis autem ſcientia idē quod ſapientia eſt. Quidam etiam philoſophiæ, quorum eſt Iſocrates. Huic eius ſubſtātiæ maxime cōuenit finitio, rhetoricen eſſe bene dicendi ſcientiā. Nam & orationis omnes uirtutes ſimul complectitur, & protinus mores etiam oratoris, cum bene dicere non poſſit, niſi uir bonus. Idem ualet Chryſippi finis ille ductus à Cleanthe, ſciētia recte dicendi. Sunt plures eiuſdē, ſed ad alias quæſtiones magis pertinēt. Idem ſentiret finis hoc modo comprehenſus, perſuadere quod oporteat, niſi quòd artē ad exitum alligat. At bene Areus, dicere ſecundum uirtutē orationis. Excludunt à rhetorice malos & illi, qui ſcientiā ciuilium officiorum eam putauerunt, ſi ſcientiam uirtutē iudicant: ſed anguſtè intra ciuiles quæſtiones coërcent. Albutius nō obſcurus profeſſor atq; autor, ſcientiā bene dicēdi eſſe cōſentit, ſed exceptionibus peccat, adijciendo circa ciuiles quæſtiones, & credibiliter, quarum iam utriq; reſponſum eſt. Probabilis & illi uoluntatis, qui recte ſentire & dicere rhetorices putauerunt. Hi ſunt ferè fines maxime illuſtres, & de quibus præcipue diſputatur. Nam omnes quidem perſequi nec attinet, nec poſſum, cum prauum quoddā, ut arbitror, ſtudium circa ſcriptores artiū extiterit, nihil iiſdem uerbis, quæ prior aliquis occupaſſet, finiendi: quæ ambitio procul aberit à me. Dicam enim non utiq; quæ inuenero, ſed quæ placebunt: ſicut hoc, Rhetoricen eſſe bene dicendi ſcientiam, cùm reperto quod eſt optimum, qui quærit aliud, peius uelit.

Ciuilis ſcientia.

Albutius.

His

His approbatis, ſimul manifeſtum eſt illud quoq;, quem finem, uel quid ſummum & ultimum habeat rhetorice, quod τέλος dicitur, ad quod omnis ars tendit. Nam ſi eſt ipſa bene dicendi ſcientia, finis eius & ſummum eſt, bene dicere.

An utilis ſit Rhetorice. CAP. XVII.

SEquitur quæſtio, an utilis Rhetorice: nam quidam uehementer in eam inuehi ſolent, & quod ſit indigniſsimum, in accuſationem orationis utuntur orãdi uiribus: eloquentiã eſſe, quæ pœnis eripiat ſceleſtos, cuius fraude damnentur interim boni, cõſilia ducantur in peius: nec ſeditiones modò, turbæq; populares, ſed bella etiã inexpiabilia excitẽtur: cuius deniq; tum maxime ſit uſus, cùm pro falſis contra ueritatem ualet. Nam & Socrati obijciunt comici, docere eum quomodo peiorẽ cauſam meliorem faciat, & contra Lyſiam, & Gorgiam ſimilia dicit polliceri Plato. Et his adijciunt exempla Græcorum Romanorumq;, & enumerãt, qui pernicioſa nõ ſingulis tantũ, ſed rebus etiam publicis, uſi eloquentia, turbauerint ciuitatum ſtatus, uel euerterint: eoq; et Lacedæmoniorũ ciuitate expulſam, & Athenis quoque, ubi actor mouere affectus uetabatur, uelut reciſam orãdi poteſtatem. Quo quidem modo nec duces erũt utiles, nec magiſtratus, nec medicina, nec deniq; ipſa ſapiẽtia. Nam et dux Flaminius, & Gracchi, Saturnini, Glauciæ magiſtratus, & in medicinis uenena, & in ijs qui philoſophorũ nomine male utũtur, grauiſsima nonnunquam flagitia deprehenſa ſunt. Cibos aſpernemur, attulerũt ſæpe ualetudinis cauſas: nunquàm tecta ſubeamus, ſuper habitantes aliquãdo procumbunt. Non fabricetur militi gladius, poteſt uti eodem ferro latro. Quis neſcit, ignes, aquas, ſine quibus nulla ſit uita, & ne terrenis immorer, ſolem lunamq; præcipua ſiderum, aliquando etiã nocere? Num igitur negabitur deformẽ Pyrrhi pacẽ cæcus ille Appius dicendi uiribus diremiſſe? Aut nõ diuina M. Tullij eloquentia, & cõtra leges Agrarias popularis fuit? & Catilinæ fregit audaciã?*

*Thyſiam

& ſupplicationes, qui maximus honor uictoribus bello ducibus datur, in toga meruit? Nou'ne perterritos militum animos frequenter à metu reuocat oratio? & tot pugnãdi pericula ineuntibus, laudem uita potiorem eſſe perſuadet? Nec uerò me Lacedæmonij, aut Athenienſes magis mouerint, quàm populus Romanus, apud quẽ ſumma ſemper oratoribus dignitas fuit. E quidẽ nec urbiũ cõditores reor aliter effecturos fuiſſe, ut uaga illa multitudo coiret in populos, niſi docta uoce cõmota: nec legum repertores ſine ſumma ui orandi conſecutos, ut ſe ipſi homines ad ſeruitutẽ iuris aſtringerent. Quin ipſa uitæ præcepta, etiã ſi natura ſunt honeſta, plus tamẽ ad formãdas mẽtes ualẽt, quoties pulchritudinẽ rerũ, claritas orationis illuminat. Quare etiamſi in utranq; partẽ ualent arma facundiæ, non tamẽ eſt æquum id haberi malum, quo bene uti licet. Verum hæc apud eos forſitan quærantur, qui ſummam rhetorices ad perſuadendi uim retulerunt. Si uero eſt bene dicẽdi ſcientia, quem nos finẽ ſequimur, ut ſit orator in primis uir bonus, utilem certe eſſe eam confitẽdum eſt. Et hercle deus ille princeps, parẽs rerum, fabricatorq́; mundi, nullo magis hominem ſeparauit à cæteris, quæ quidem mortalia eſſent, animalibus, quàm dicendi facultate. Nã corpora quidem magnitudine, uiribus, firmitate, patientia, uelocitate, præſtantiora in illis mutis uidemus, eadem minus egere acquiſitæ extrinſecus opis. Nam & ingredi citius, & paſci, & tranare aquas, citra docentẽ natura ipſa ſciunt. Et pleraq; cõtra frigus ex ſuo corpore ueſtiuntur, & arma his ingenita quædam, & ex obuio ferè uictus, circa quæ omnia multus hominibus labor eſt. Rationem igitur nobis præcipuam dedit, eiusq́; nos ſocios eſſe cum dijs immortalibus uoluit. Sed ipſa ratio neq; tam nos iuuaret, neq; tam eſſet in nobis manifeſta, niſi quæ concepiſſemus mente, promere etiam loquendo poſſemus, quod magis deeſſe cæteris animalibus, quàm intellectum & cogitationem quandam uidemus. Nam & moliri cubilia, & nidos texere, &

educare fœtus, & excludere, quinetiam reponere in hyemem alimenta, opera quædam nobis inimitabilia, qualia ſunt cerarũ, ac mellis, efficere, nõnullius fortaſſe rationis eſt: ſed quia carent ſermone, quæ id faciunt, muta atq; irrationabilia uocãtur. Deniq; homines, quibus negata uox eſt, quãtulum adiuuat animus ille cœleſtis? Quare ſi nihil à dijs oratione melius accepimus, quid tam dignum eſſe cultu ac labore ducamus, aut in quo maximus præſtare hominibus, quàm quo ipſi homines cæteris animalibus præſtent? Eò quidem magis, quòd nulla in parte plenius labor gratiam refert. Id adeò manifeſtum erit, ſi cogitauerimus & unde, & quouſq; iam prouecta ſit orandi facultas, & adhuc augeri poteſt. Nam ut omittam defendere amicos, regere conſilijs ſenatum, populum, exercitũ in quæ uult ducere, quàm ſit utile, cõueniatq; bono uiro: non'ne pulchrum uel hoc ipſum eſt, ex communi intellectu uerbiſq;, quibus utuntur omnes, tantum aſſequi laudis & gloriæ, ut non loqui & orare, ſed quod Pericli contigit, fulgurare, ac tonare uidearis?

An Rhetorice ſit ars. CAP. XVIII.

Finis non erit, ſi expatiari parte in hac, & indulgere uoluptati uelim. Tranſeamus igitur ad eam quæſtionem quæ ſequitur, an rhetorice ars ſit. Quod quidẽ adeò ex ijs qui præcepta dicendi tradiderunt, nemo dubitauit, ut etiam ipſis librorum titulis teſtatum ſit, ſcriptos eos de arte rhetorica: Cicero uero etiam eam, quæ rhetorice uocetur, eſſe artificioſam eloquentiam dicat. Quod non oratores tantum uendicauerũt, ut ſtudijs aliquid ſuis præſtitiſſe uideãtur, ſed cum his philoſophi, & Stoici, & Peripatetici plerunq; cõſentiunt. Ac me dubitaſſe confiteor, an hanc partem quæſtionis tractandam putarem. Nam quis eſt adeò non ab eruditione modò, ſed à ſenſu remotus hominis, ut fabricãdi quidem & texendi, & è luto uaſa diducendi artem putet: rhetoricen autẽ, maximum ac pulcherrimum (ut ſuprà diximus) opus, in tam ſublime faſtigiũ exiſtimet*

*indicauerunt

ſine arte ueniſſe? Equidem illos, qui cõtrà diſputarunt, non tam id ſenſiſſe quod dicerent, quam exercere ingenia materiæ difficultate credo uoluiſſe, ſicut Polycratem cum Buſirim laudaret, & Clytæmneſtram: quanquam is, quod his diſsimile non eſſet, compoſuiſſe orationem, quæ eſt habita contra Socratẽ, dicitur.

Quidam naturalem eſſe rhetoricen uolunt, & tamen adiuuari per exercitatione non diffitentur, ut in libris Ciceronis de Oratore dicit Antonius, obſeruationem quandam eſſe, non artem. Quod non ideo, ut pro uero accipiamus, eſt poſitum, ſed ut Antonij perſona ſeruetur, qui diſsimulator artis fuit. Hanc autem opinionem habuiſſe Lyſias uidetur, cuius ſentẽtiæ talis defenſio eſt, quòd indocti & barbari, & ſerui pro ſe cum loquũtur, aliquid dicant ſimile principio, narrent, probent, refutẽt, & (quod uim habeat epilogi) deprecentur. Deinde adijciunt illas uerborum cauillationes, nihil quod ex arte fiat, ante artem fuiſſe: atqui dixiſſe homines pro ſe, & in alios ſemper: doctores artis ſerò iam, & circa Thyſiam & Coraca primum repertos: orationẽ igitur ante artem fuiſſe, eoq; artem non eſſe. Nos porrò quando cœperit huius rei doctrina, nõ laboramus exquirere, quanquàm apud Homerum etiã præceptorem Phœnicem, tum agẽdi, tum & eloquendi, & oratores plures, & omne in tribus du cibus orationis genus, & certamina quoq; propoſita eloquentiæ inter iuuenes inuenimus. Quin in cælatura clypei Achillis, & lites ſunt, & actores. Illud enim admonere ſatis eſt, omnia quæ ars conſummarit, à natura initia duxiſſe: aut tollatur medicina, quæ ex obſeruatione ſalubrium, atq; his contrariorum, reperta eſt: & ut quibuſdam placet, tota conſtat experimentis. Nam & uulnus deligauit aliquis, antequam hæc ars eſſet: & febrem, quiete & abſtinentia, non quia rationem uidebat, ſed quia id ualetudo ipſa coëgerat, mitigauit. Nec fabrica ſit ars: caſas enim primi illi ſine arte fecerunt. Nec muſica: cantatur ac ſaltatur per omnes gentes aliquo modo. Ita ſi rhetorice uocari

Antonij perſona apud Ciceronem.

fuerunt ... ata in Cly... Achillis

debet

debet ſermo quicunq;, fuiſſe eam antequàm eſſet ars, cõfitebor. Si uero non quiſquis loquitur, orator eſt, & tum non tanquam oratores loquebantur, neceſſe eſt oratorẽ factum arte, nec ante artem fuiſſe fateantur. Quo illud quoq; excluditur, quod dicũt, Non eſſe artis id quod faciant qui non didicerint: dicere autem homines, & qui non didicerint. Ad cuius rei confirmationem afferunt Demadem remigem, & Aeſchinẽ hypocriten oratores fuiſſe. falſò. Nam neq; orator eſſe qui non didicit, poteſt: & hos ſerò potius, quam nunquàm didiciſſe quis dixerit: quanquàm Aeſchines ab initio ſit uerſatus in literis, quas pater eius etiam docebat: Demadem neq; non didiciſſe certũ ſit, & continua dicendi exercitatio potuerit tantum, quantuſcunq; poſtea fuit, feciſſe. Nam id potentiſſimũ diſcẽdi genus eſt. Sed adhuc præſtantiorem, ſi didiciſſet, futurũ fuiſſe, dicere licebit. Neq; enim orationes ſcribere eſt auſus, ut eum multum ualuiſſe in dicẽdo ſciamus. Ariſtoteles, ut ſolet, quærendi gratia quædam ſubtilitatis ſuæ argumenta excogitauit in Gryllo: ſed idem & de arte rhetorica tres libros ſcripſit, & in eorum primo non artem ſolum eam fatetur, ſed ei particulam ciuilitatis, ſicut dialecticis, aſſignat. Multa Critolaus contrà, multa Rhodius Athenodorus. Agnon quidem detraxit ſibi inſcriptione ipſa fidem, qua rhetorices accuſationem profeſſus eſt. Nam de Epicuro, qui diſciplinas omnes fugit, nihil miror. Hi complura dicunt, ſed ex paucis locis ducta. Itaq; potentiſſimis eorũ breuiter occurrã, ne in infinitum quæſtio euadat. Prima his argumẽtatio ex materia eſt: Omnes enim artes aiunt habere materiam, quod eſt uerũ: rhetorices nullam eſſe propriã, quod eſſe falſum in ſequẽtibus probabo. Altera eſt calumnia, Nullam artem falſis aſſentire opinionibus, quia conſtitui ſine præceptione nõ poſſit, quæ ſemper uera ſit: rhetoricen aſſentiri falſis, nõ eſſe igitur artem. Ego rhetoricen nonnunquam dicere falſa pro ueris cõfitebor, ſed non ideo in falſa quoq; eſſe opinione concedam, quia longè diuerſum eſt

Epicurus diſciplinas fugit.

[illegible] *ſibiipſi*

ſibiĳpſi quid uideri,& ut alij uideatur efficere. Nam & imperator falſis utitur ſæpe,ut Annibal,cum incluſus à Fabio, ſarmentis circa cornua boum deligatis,incenſisq; per noctē in aduerſos montes agens armenta, ſpeciem hoſti abeuntis exercitus dedit:ſed illum feſellit,ipſe quid uerum eſſet non ignorauit. Nec uero Theopompus Lacedæmonius,cùm permutato cum uxore habitu,è cuſtodia ut mulier euaſit, falſam de ſe opinionem habuit,ſed cuſtodibus præbuit. Itidem orator cum falſo utitur pro uero, ſcit falſum eſſe,eoq́; ſe pro uero uti:nō ergo falſam habet ipſe opinionē,ſed fallit alium. Nec Cicero cum ſe tenebras offudiſſe iudicibus in cauſa Cluētij gloriatus eſt,nihil ipſe uidit. Et pictor cùm ui artis ſuæ efficit,ut quædā eminere in opere,quædam receſsiſſe credamus,ipſe ea plana eſſe nō neſcit. Aiunt etiā omnes artes habere finem aliquem propoſitū,ad quē tendant, hunc modò nullum eſſe in rhetorice, modò non præſtari eū qui promittatur,mentiuntur. Nos enim eſſe finē iam oſtendimus,& quis eſſet,diximus:præſtabit hunc ſemper orator, ſemper enim bene dicet. Firmum autē hoc quod opponitur,aduerſus eos fortaſſe ſit,qui perſuadere finem putauerunt. Noſter orator,arsq́; à nobis finita non ſunt poſita in euentu. Tendit quidem ad uictoriā,qui dicit,ſed cum bene dixit,etiamſi non uincat,id quod arte continetur,effecit. Nam & gubernator uult ſalua naue in portum peruenire:ſi tamen tempeſtate fuerit abreptus, nō ideo minus erit gubernator,dicetq́; notū illud, Dum clauum rectum teneam. Et medicus ſanitatē ægri petit,ſi tamen aut ualetudinis ui,aut intemperātia ægri,alioue quo caſu ſumma nō contigit, dum ipſe omnia ſecundum rationē fecerit,medicinæ fine nō excidit. Ita oratori bene dixiſſe finis eſt. Nā eſt ars ea,ut poſt paulum clarius oſtendemus,in actu poſita,non in effectu. Ita falſum erit illud quoq; quod dicitur,Artes ſcire quādo ſint finem conſecutæ,rhetoricen neſcire. Nam ſe quiſq; bene dicere intelligit. Vti etiam uitijs rhetoricen,quod ars nulla faciat,criminantur, quia

Dum clauū rectū teneā.

quia & falſum dicat, & affectus moueat. Quorũ neutrũ eſt turpe, cum ex bona ratione proficiſcitur, ideoq; nec uitiũ. Nam & mendacium dicere etiã ſapienti aliquando cõceſſum eſt: & affectus, ſi aliter ad æquitatem perduci iudex nõ poterit, neceſſariò mouebit orator. Imperiti enim iudicãt, & qui frequẽter in hoc ipſum fallẽdi ſunt, ne errent. Nam ſi mihi ſapiẽtes iudices dentur, ſapientũ conciones, atq; omne cõſilium, nihil inuidia ualeat, nihil gratia, nihil opinio præſumpta, falſiq; teſtes, perquàm ſit exiguus eloquentiæ locus, & prope in ſola delectatione ponatur. Sin & audientium mobiles animi, & tot malis obnoxia ueritas, arte pugnandũ eſt, & adhibenda quæ proſunt: nec enim qui recta uia depulſus eſt, reduci ad eam, niſi alio flexu poteſt. Plurima uero ex eo contra rhetoricen cauillatio eſt, quòd ex utraq; cauſæ parte dicatur. Inde hoc, Nullam eſſe artẽ ſibi cõtrariam, rhetoricen eſſe contrariam ſibi. Nullam artẽ deſtruere quod effecerit, accidere hoc rhetorices operi. Item, & dicenda eam docere, & nõ dicenda: ita uel per hoc non eſſe artem, quòd non dicenda præcipiat, uel per hoc, quòd cum dicẽda præceperit, etiam cõtraria his doceat. Quæ omnia apparet de ipſa rhetorice dici, quæ ſit à bono uiro, atq; ab ipſa uirtute ſeiuncta: alioqui ubi iniuſta cauſa eſt, ibi rhetorice nõ eſt: adeò, ut uix ex admirabili quodam caſu poſſit accidere, ut ex utraq; parte orator, id eſt, uir bonus, dicat: tamen quoniã hoc quoq; in rerũ naturam cadit, ut duos ſapientes aliquando iuſtæ cauſæ in diuerſum trahant, quandoq; etiã pugnaturos inter ſe eos, ſi ratio ita duxerit, credunt, reſpõdebo propoſitis, atq; ita quidẽ, ut appareat hæc aduerſus eos quoq; fruſtra excogitata, qui malis moribus nomen oratoris indulgent. Nam rhetorice non eſt cõtraria ſibi: cauſa enim cũ cauſa, nõ illa ſecum ipſa componitur. Nec ſi pugnẽt inter ſe, qui idem didicerint, idcirco ars, quæ utriq; tradita eſt, nõ erit: alioqui nec armorũ, quia ſæpe gladiatores ſub eodem magiſtro eruditi inter ſe componuntur: nec gubernandi,

quia naualibus prælijs gubernator eſt gubernatori aduerſus: nec imperatoria, quia imperator cū imperatore contendit. Item non euertit opus rhetorice, quod efficit: neq; enim poſitum à ſe argumentum ſoluit orator, ſed ne rhetorice quidem. Quia apud eos, qui in perſuadendo finem putant, aut ſi quis, ut dixi, caſus, duos inter ſe bonos uiros compoſuerit, ueriſimilia quærentur. Non autem ſi quid eſt altero credibilius, id ei contrarium eſt, quod fuit credibile. Nam ut candido candidius, & dulci dulcius non eſt aduerſum, ita nec probabili probabilius. Nec præcipit unquam non dicenda, nec dicendis contraria, ſed quæ in quaq; cauſa dicenda ſunt. Non ſemper autē, etiamſi frequētiſſime ueritas tuenda erit, ſed aliquando exigit cōmunis utilitas, ut etiā falſa defendantur. Ponuntur hæc quoq; in ſecundo Ciceronis de Oratore libro cōtradictiones, artem earum rerū eſſe quæ ſciantur, oratoris omnem actionē opinione nō ſcientia cōtineri: quia & apud eos dicat, qui neſciant: & ipſe dicat aliquādo quæ neſciat. Ex his alterū, id eſt, an ſciat iudex de quo dicatur, nihil ad oratoris artē: alteri reſpondendū: Ars earū rerū eſt, quæ ſciuntur: rhetorice eſt ars bene dicendi, bene autē dicere ſcit orator. Sed neſcit an uerum ſit, quod dicit. Ne hi quidem, qui ignē, aut aquam, aut quatuor elementa, aut corpora inſecabilia eſſe, ex quibus res omnes initium duxerunt, tradunt: nec qui interualla ſyderum, & menſuras ſolis, ac terræ colligunt, diſciplinam tamen ſuam artem uocant. Quòd ſi ratio efficit, ut hæc non opinari, ſed propter uim probationum ſcire uideantur, eadem ratio idem præſtare oratori poteſt. Sed an cauſa uera ſit, neſcit. Ne medicus quidem, an dolorem capitis habeat, qui hoc ſe pati dicet: curabit tamen tanquam id uerum ſit, & erit ars medicina. Quid, quòd rhetorice non utiq; propoſitum habet ſemper uera dicendi, ſed ſemper ueriſimilia, ſcit autē eſſe ueriſimilia quæ dicit? Adijciunt hi qui cōtrà ſentiunt, quòd ſæpe quæ in alijs litibus impugnarunt actores cauſarum, eadem in alijs defendant, quod*

*rerum

quod non artis,ſed hominis eſt uitium. Hæc ſunt præcipua,quæ contra rhetoricen dicãtur:alia & minora,& tamen ex his fontibus deriuata. Confirmatur autem eam eſſe artẽ breuiter. Nam ſiue,ut Cleanthes uoluit,ars eſt poteſtas,uia,id eſt,ordine efficiens eſſe certam uiam atq; ordinem in bene dicendo,nemo dubitauerit:ſiue ille ab omnibus ferè probatus finis obſeruatur,artem cõſtare ex præceptionibus conſentiẽtibus,& coëxercitatis ad finem utilem uitæ,iam oſtẽdimus nihil nõ horũ in rhetorice ineſſe. Quid quod & inſpectione,& exercitatione,ut artes cæteræ,conſtat? Nec poteſt ars nõ eſſe, ſi eſt ars dialectice,quod ferè conſtat,cum ab ea ſpecie magis quàm genere differat. Sed nec illa omittenda ſunt,quæ in re alius ſe inartificialiter,alius artificialiter gerat, in ea eſſe artem: & in eo quod qui didicerit,melius faciat,quàm qui non didicerit,eſſe artem. Atqui non ſolùm doctus indoctum,ſed etiam doctior doctum in rhetorico opere ſuperabit,nec eſſent eius aliter tam multa præcepta,tamq́; magni qui docerẽt. id quod cũ omnibus cõfitendum eſt,tum nobis præcipue,qui rationẽ dicendi à bono uiro non ſeparamus.

Generalis diuiſio artium,& ex quibus ſit Rhetorica. CAP. XIX.

CVm ſint autem artium aliæ poſitæ in inſpectione,id eſt,cognitione & æſtimatione rerum,qualis eſt aſtrologia,nullum exigens actum, ſed ipſo rei cuius ſtudium habet,intellectu contenta,quæ θεωρητικὴ uocatur: Aliæ in agẽdo,quarum in hoc finis eſt,& ipſo actu perficitur,nihilq́; poſt actum operis relinquit,quæ Practice dicitur, qualis eſt ſaltatio: Aliæ in effectu, quæ operis,quod oculis ſubijcitur,cõſummatione finẽ accipiũt, quã Poëticen appellamus,qualis eſt pictura ferè:iudicandũ eſt, rhetoricen in actu cõſiſtere. Hoc enim quod eſt officij ſui perficit,atq; ita ab omnibus dictum eſt. Mihi autem uidetur etiã ex illis cæteris artibus multum aſſumere. Nam & poteſt aliquãdo ipſa res per ſe inſpectione eſſe contenta. Erit enim rhetorice in

orato

oratore etiã tacente:& ſi deſierit agere,uel propoſito,uel aliquo caſu impeditus,non magis deſinet eſſe orator,quàm medicus,qui curandi fecerit finem. Nam eſt aliquis,ac neſcio an maximus, etiam ex ſecretis ſtudijs fructus:ac tum pura uoluptas literarum,cum ab actu,id eſt,opere receſſerunt,& contemplatione ſui fruuntur. Sed effectiue quoque aliquid ſimile ſcriptis orationibus,uel hiſtorijs, quod ipſum opus in parte oratoria meritò ponimus,conſequetur.Si tamen una ex tribus artibus habenda ſit,quia maximus eius uſus actu continetur,atq; eſt in eo frequentiſſima,dicatur actiua,uel adminiſtratiua. Nam & hoc eiuſdem rei nomen eſt.

Vtrum plus conferat eloquentiæ ars,an natura. CAP. XX.

SCio quæri etiam, naturá'ne plus ad eloquentiam conferat, an doctrina. Quod ad propoſitum quidem noſtri operis nihil pertinet:nec enim conſummatus orator, niſi ex utroq; fieri poteſt:plurimum tamẽ referre arbitror,quam eſſe quæſtionẽ in hoc loco uelimus. Nam ſi parti utrilibet omnino alteram detrahas,natura etiam ſine doctrina multum ualebit,doctrina nulla eſſe ſine natura poterit. Sin ex pari coëant,in mediocribus quidem utriſq; maius adhuc naturæ credam eſſe momentum, conſummatos autem plus doctrinæ debere, quàm naturæ putabo. Sicut terræ nullam fertilitatem habenti, nihil optimus agricola profuerit,è terra uberi utile aliquid etiam nullo colente naſcetur. At in ſolo fœcũdo plus cultor,quàm ipſa per ſe bonitas ſoli efficiet. Et ſi Praxiteles ſignum aliquod ex molari lapide conatus eſſet exculpere,Parium marmor mallem rude. At ſi illud idem artifex expoliſſet, plus in manibus fuiſſet,quam in marmore. Deniq; natura materiæ,ars doctrinæ eſt. Hæc fingit,illa fingitur. Nihil ars ſine materia. Materiæ etiam ſine arte pretium eſt. Ars ſumma,materia optima melior.

An uirtus ſit Rhetorica. CAP. XXI.

ILla quæſtio eſt maior, an ex medijs artibus, quæ neq; laudari per ſe, neq; uituperari poſſunt, ſed utiles, aut ſecus ſecundum mores utentium fiunt, habenda ſit rhetorice: an ſit, ut cōpluribus etiā philoſophorum placet, uirtus. Equidē illud quod in ſtudijs dicēdi pleriq; exercuerunt & exercent, aut nullam artem, quæ ἀτεχνία nominatur, puto (multos enim uideo ſine ratione, ſine literis, quà uel impudentia, uel fames duxit, ruētes) aut malam quaſi artem, quam κακοτεχνίαν dicimus. Nam et fuiſſe multos, & eſſe nonnullos exiſtimo, qui facultatem dicēdi ad hominum perniciem conuerterunt. ματαιοτεχνία quoq; eſt quædam, id eſt, ſuperuacua artis imitatio, quæ nihil ſanè nec boni, nec mali habeat, ſed uanum laborem: qualis illius fuit, qui grana ciceris ex ſpatio diſtante miſſa, in acum continuò, & ſine fruſtratione inſerebat. Quem cum ſpectaſſet Alexāder, donaſſe dicitur eiuſdem leguminis modio. Quod quidē præmium fuit illo opere digniſſimum. His ego comparandos exiſtimo, qui in declamationibus, quas eſſe ueritati diſsimilimas uolunt, ætatē multo ſtudio ac labore cōſumunt. Verum hæc, quam inſtituere conamur, & cuius imaginem animo concepimus, quæ bono uiro cōuenit, quæq; eſt uera rhetorice, uirtus erit. Quod philoſophi quidem multis & acutis cōcluſionibus colligunt: mihi uerò etiā planiore hac proprieq; noſtra probatione uidetur eſſe perſpicuum. Ab his hæc dicuntur: Si conſonare ſibi in faciēdis, ac non faciēdis uirtutis eſt, quæ pars eius prudentia uocatur, eadem in dicendis, ac non dicendis erit. Et ſi uirtutes ſunt, ad quas nobis etiā antequam doceremur, initia quædā, de ſemina ſunt cōceſſa natura, ut ad iuſtitiam, cuius ruſticis quoq; ac barbaris apparet aliqua imago: nos certe ſic eſſe ab initio formatos, ut poſſemus orare pro bonis, etiam ſi nō perfecte, tamē ut ineſſent quædā, ut dixi, ſemina eius facultatis, manifeſtum eſt. Nō eadē autē his natura artibus eſt, quæ à uirtute ſunt remotæ. Itaq; cū duo ſint genera orationis, altera perpetua, quæ rhetorice dicitur: altera cō-

cisa

ciſa, quæ dialecticæ: quas quidem Zeno adeò coniunxit, ut hanc compreſſæ in pugnum manus, illam explicitæ diceret ſimilem: etiam diſputatrix uirtus erit: adeò de hac quæ ſpecioſior, atque apertior tanto eſt, nihil dubitabitur. Sed plenius hoc idem, atq; apertius intueri ex ipſis operibus uolo. Nã quid orator in laudando faciet, niſi honeſtorum, ac turpium peritus? aut in ſuadendo, niſi utilitate perſpecta? aut in iudicijs, ſi iuſtitiæ ſit ignarus? Quid? non fortitudinem poſtulat res eadem, cum ſæpe cõtra turbulentas populi minas, ſæpe cum periculoſa potentium offenſa, nonnunquam, ut in iudicio Miloniano, inter circunfuſa militum arma dicendum ſit? ut ſi uirtus non eſt, nec perfecta quidem eſſe poßit oratio. Quòd ſi ea in quoq; animaliũ eſt uirtus, qua præſtat cætera, uel pleraq;, ut in leone impetus, in equo uelocitas: hominem porrò ratione atq; oratione excellere cæteris certum eſt: cur non tam in eloquentia, quàm in ratione uirtutem eius eſſe credamus? Recteq; hoc apud Ciceronem diſſerit Craſſus. Eſt enim eloquentia una de ſummis uirtutibus. Et ipſe Cicero ſua perſona, cum ad Brutum in epiſtolis, tum etiã alijs locis, uirtutem eam appellat. At proœmium aliquando, & narrationem dicit malus homo, & argumenta, ſic, ut nihil ſit in his requirendum. Nam & latro pugnabit acriter, uirtus tamen erit fortitudo: & tormenta ſine gemitu feret malus ſeruus, tolerantia tamen doloris laude ſua non carebit. Multa fiunt eadem, ſed aliter. Sufficiant igitur hæc, quia de utilitate ſuprà tractauimus.

Quæ ſit materia Rhetorices. CAP. XXII.

MAteriam Rhetorices quidam dixerunt eſſe orationem: quam ſententiam ponit apud Platonem Gorgias. Quæ ſi ita accipitur, ut ſermo quacunq; de re cõpoſitus dicatur oratio: non materia, ſed opus eſt, ut ſtatuarij, ſtatua: nam & oratio efficitur arte, ſicut ſtatua. Sin hac appellatione uerba ipſa ſignificari putamus, nihil hæc ſine rerum ſubſtantia faciũt. Quidam

argu

argumenta perſuaſibilia, quæ & ipſa in parte ſunt operis, & arte fiunt, & materia egent. Quidam ciuiles quæſtiones, quorum opinio non qualitate, ſed modo errauit. Eſt enim hæc materia rhetorices, ſed non ſola. Quidam, quia uirtus ſit rhetorice, materiam eius totam uitam uocant. Alij, quia non omnium uirtutũ materia ſit tota uita, ſed pleræq; earum uerſentur in partibus, ſicut iuſtitia, fortitudo, continentia, proprijs officijs, & ſuo fine intelliguntur: rhetoricen quoq; dicunt in una aliqua parte ponendam, eiq́; locum in ethice negotialem aßignant, id eſt, πραγματικόν. Ego (neq; id ſine autoribus) materiam eſſe rhetorices iudico omnes res, quæcunq; ei ad dicendũ ſubiectæ erũt. Nam Socrates apud Platonẽ dicere Gorgiæ uidetur, nõ in uerbis eſſe materiam, ſed in rebus. Et in Phædro, palàm nõ in iudicijs modò & concionibus, ſed in rebus etiam priuatis, ac domeſticis rhetoricen eſſe demõſtrat. Quo manifeſtum eſt, hanc opinionem ipſius Platonis fuiſſe. Et Cicero quodam loco materiam De Orat. 1. *rhetorices uocat res, quæ ſubiectæ ſunt ei, ſed certas demũ putat eſſe ſubiectas: alio uerò de omnibus rebus oratori dicendum arbitratur, his quidem uerbis: Quanquàm uis oratoris, profeſſioq́; ipſa bene dicendi hoc ſuſcipere ac polliceri uideatur, ut omni de re, quæcũq; ſit propoſita, ornate ab eo copioſéq; dicatur. Atq; adhuc alibi: Enimuero oratori, quæ ſunt in hominum* De Orat. 3. *uita (quandoquidem in ea uerſatur orator, atq; ea eſt ei ſubiecta materia) omnia quæſita, audita, lecta, diſputata, tractata, agitata eſſe debent. Hanc autem, quam nos materiam uocamus, id eſt, res ſubiectas, quidam modò infinitam, modò nõ propriam rhetorices eſſe dixerunt, eamq́; artẽ circũcurrentem uocauerũt, quòd in omni materia diceret: cum quibus mihi minima pugna eſt. Nam de omni materia dicere eam fatentur, propriam habere materiam, quia multiplicẽ habeat, negant. Sed neq; infinita eſt, etiamſi eſt multiplex: & aliæ quoq; artes minores habent multiplicem materiã, uelut architectonice. Nam ea in omnibus*

quæ

quæ ſunt in ædificio utilia, uerſatur. Et cælatura, quæ auro, argẽto, ære, ferro, opera efficit. Nam ſculptura etiam lignũ, ebur, marmor, uitrũ, gẽmas, præter ea quæ ſuprà dixi, complectitur. Nec protinus non eſt materia rhetorices, ſi in eadẽ uerſatur & alius. Nã ſi quærã, quæ ſit materia ſtatuarij, dicetur æs: ſi quæram quæ ſit * excuſoris, id eſt, eius fabricæ, quam Græci uocant χαλκευτικήν, ſimiliter æs eſſe reſpondeant. Atqui plurimum ſtatuis differunt uaſa. Nec medicina ideo non erit ars, quia unctio & exercitatio cum palæſtrica, ciborum uero qualitas etiã cum coquorum ei ſit arte communis. Quòd uerò de bono, utili, iuſto diſſerere, philoſophiæ officiũ eſſe dicũt, nõ obſtat. Nam cũ philoſophum dicunt, hoc accipi uolunt, uirum bonum. Cur igitur oratorem, quẽ à bono uiro nõ ſeparo, in eadem materia uerſari mirer? Cum præſertim primo libro iam oſtẽderim, philoſophos omiſſam hanc ab oratoribus partem occupaſſe, quæ rhetorices propria ſemper fuiſſet, ut illi potius in noſtra materia uerſentur. Deniq; cum ſit dialectices materia de rebus ſubiectis diſputare, ſit autem dialectices oratio conciſa, cur non eadẽ perpetuæ quoq; materia uideatur? Solet à quibuſdam & illud poni: Omnium igitur artium peritus erit orator, ſi de omnibus ei dicendum eſt. Poſſem hic Ciceronis reſpondere uerbis, apud quẽ hæc inuenio: Mea quidem ſentẽtia, nemo eſſe poterit omni laude cumulatus orator, niſi erit omniũ rerum magnarũ, atq; artiũ ſciẽtiam cõſecutus. Sed mihi ſatis eſt, eius eſſe oratorẽ rei, de qua dicit, nõ inſciũ. Neq; enim omnes cauſas nouit, & debet poſſe de omnibus dicere. De quibus ergo dicet? de quibus didicit. Similiter de artibus quoq;, de quibus dicendum erit, interim diſcet: & de qbus didicerit, dicet. Quid ergo? nõ aut faber de fabrica melius, aut de muſice muſicus? Si neſciat orator, quid ſit, de quo quæratur, planè melius. Nã & litigator ruſticus illiteratusq; de cauſa ſua melius quàm orator, qui neſciet quid in lite ſit, dicet. Sed accepta à muſico, à fabro, ſicut à litigatore, melius orator, quàm

*ſcalptoris

De Oratore primo.

quàm ipſe qui docuerit. Verum & faber cũ de fabrica, & muſicus cũ de muſica, ſi quid confirmationẽ deſiderauerit, dicet: non erit quidẽ orator, ſed faciet illud quaſi orator. Sicut cum uulnus imperitus deligabit, non erit medicus, ſed faciet ut medicus. An huiuſmodi res, nec in laudẽ, nec in deliberationẽ, nec in iudiciũ ueniunt? Ergo cum de faciẽdo portu Hoſtienſi deliberatum eſt, non debuit dicere ſententiã orator? Atqui opus erat ratione architectorum. Liuores & tumores in corpore, cruditatis, an ueneni ſigna ſint, non tractat orator? At eſt id ex ratione medicinæ. Circa mẽſuras, & numeros nõ uerſabitur? Dicamus has geometriæ eſſe partes. Equidem omnia credo poſſe ferè caſu aliquo uenire in officium oratoris: quod ſi nõ accidet, nõ erũt ei ſubiecta. Ita ſic quoq; recte diximus materiam rhetorices eſſe, omnes res ad dicendum ei ſubiectas. Quod quidẽ probat etiã ſermo cõmunis. Nã cũ aliquid de quo dicamus accepimus, poſitã nobis eſſe materiã frequẽter etiã præfatione teſtamur. Gorgias quidẽ adeò rhetori de omnibus putauit eſſe dicendũ, ut ſe in auditorijs interrogari pateretur, qua quiſque de re uellet. Hermagoras quoq;, dicendo materiã eſſe in cauſa, & in quæſtionibus, omnes res ſubiectas erat complexus. Sed quæſtiones ſi neget ad rhetoricen pertinere, diſſentit à nobis. Si autẽ ad rhetoricen pertinẽt, ab hoc quoque adiuuamur. Nihil eſt enim, quod nõ in cauſam, aut in quæſtionẽ cadat. Ariſtoteles tres faciendo partes orationis, iudicialẽ, deliberatiuã, demonſtratiuã, penè & ipſe oratori ſubiecit omnia: nihil enim non in hæc cadit. Quæſitã à paucißimis etiã de inſtrumento eſt. Inſtrumentũ uoco, ſine quo formari materia, & in id quod uelimus effici opus nõ poßit. Verum hoc ego nõ artem credo agere, ſed artificẽ. Neq; enim ſciẽtia deſiderat inſtrumentũ, quæ poteſt eſſe conſummata, etiã ſi nihil faciat: ſed ille opifex, ut cælator cælũ, & pictor penicilla. Itaque hæc in eum locum, quo de oratore dicturi ſumus, differamus.

Libri ſecundi finis.

M. FAB. QVINTILIANI DE INSTITVTIONE Oratoria, liber Tertius.

De ſcriptoribus artis Rhetoricæ.

CAP. I.

QVONIAM *in ſecundo libro quæſitũ eſt, quid eſſet Rhetorice, & quis finis eius: artem quoq; eſſe eam, & utilem, & uirtutem, ut uires noſtræ tulerunt, oſtendimus: materiamq́; ei res omnes de quibus dicere oporteret, ſubiecimus: Iam hinc unde cœperit, quibus cõſtet, quo quæq; in ea modo inuenienda, atq; tractanda ſint, exequar. Intra quem modum pleriq; ſcriptores artium conſtiterunt, adeò ut Apollodorus cõtentus ſolis iudicialibus fuerit. Nec ſum ignarus hoc à me præcipuè, quod hic liber inchoat, opus ſtudioſos eius deſideraſſe, ut inquiſitione opinionum, quæ diuerſiſſimæ fuerunt, lõge difficilimum, ita neſcio, an minimè legẽtibus futurum uoluptati, quippe quod propè nudam præceptorum traditionem deſideret. In cæteris enim admiſcere tentauimus aliquid nitoris, non iactandi ingenij gratia (nãq; in id eligi materia poterat uberior) ſed ut hoc ipſo alliceremus magis iuuentutem ad cognitionem eorum, quæ neceſſaria ſtudijs arbitrabamur, ſi ducti iucunditate aliqua lectionis libẽtius diſcerent ea, quorum ne ieiuna, atq; arida traditio auerteret animos, & aures, præſertim tam delicatas, raderet, uerebamur. Qua ratione ſe Lucretius dicit præcepta philoſophiæ carmine eſſe complexum. Nanq; hac, ut eſt notum, ſimilitudine utitur:*

Ac ueluti pueris abſinthia tetra medentes
Cum dare conantur, prius oras pocula circum
Aſpirant mellis dulci, flauoq; liquore. Et quæ ſequuntur.

Sed

*Sed nos ueremur, ne parum hic liber mellis, & abſinthij mul=
tum habere uideatur, ſitq; ſalubrior ſtudijs, quàm dulcior. Quin
etiam hoc timeo, ne ex eo minorem gratiam ineat, quòd plera=
que non inuenta per me, ſed ab alijs tradita continebit: habeat
etiam quoſdam qui contrà ſentiant, & aduerſentur, propterea
quòd plurimi autores, quamuis eòdem tenderent, diuerſas ta=
men uias *munierunt, atque in ſuam quiſque induxit ſequen=* *inuenerunt
*tes. Illi autem probant qualecunq; ingreßi ſunt iter: nec facilè
inculcatas pueris perſuaſiones mutaueris, quia nemo non didi=
ciſſe mauult, quàm diſcere. Eſt autem, ut procedente libro pate=
bit, infinita diſſenſio autorum, primò ad ea, quæ rudia atq; im=
perfecta adhuc erant, adijcientibus quod inueniſſent ſcriptori=
bus: mox, ut aliquid ſui uiderentur afferre, etiam recta mutanti=
bus. Nam primus poſt eos quos poëtæ tradiderunt, mouiſſe ali=
qua circa rhetoricen* Empedocles *dicitur. Artium autem ſcri=
ptores antiquißimi* Corax *&* Thyſias Siculi, *quos inſecutus eſt
uir eiuſdem inſulæ* Gorgias Leontinus, Empedoclis, *ut traditur,
diſcipulus. Is beneficio longißimæ ætatis (nam centũ & nouem
uixit annos) cũ multis ſimul floruit. Ideoq; & illorũ, de quibus
ſuprà dixi, fuit æmulus, & ultra Socratẽ uſq; durauit.* Thraſy=
machus Chalcedonius *cũ hoc, &* Prodicus Chius, *&* Abderites
Protagoras, *à quo decẽ milibus denariorum didiciſſe artẽ, quam
edidit,* Euathlus *dicitur, &* Hippias Elæus, *& quem* Palameda
Plato *appellat,* Alcidamas Eleates. Antiphon *quoq; & primus
omnium orationem ſcripſit, & nihilominus artem & ipſe con=
poſuit, & pro ſe dixiſſe optime eſt creditus.* Etiam Polycrates,
à quo ſcriptam in Socratem diximus orationem. Et Theodorus
Byzantius, *ex his & ipſe, quos* Plato *appellat* λογοδαιδάλους. Logodædali
Horum primi communes locos tractaſſe dicuntur, Protagoras,
Gorgias, Prodicus *&* Thraſymachus. Cicero *in* Bruto *negat
ante Periclem ſcriptum quicquam, quod ornatũ oratorium ha=
beat, eius aliqua ferri. Equidem non reperio quicquã tantæ elo=*

quentiæ fama dignum. Ideoq; minus miror, eſſe qui nihil ab eo ſcriptum putent: hæc autem quæ feruntur, ab alijs eſſe compoſita. His ſucceſſere multi, ſed clariſſimus Gorgiæ auditor Iſocrates, quanquàm de præceptore eius inter autores non conuenit. Nos autem Ariſtoteli credimus. Hinc uelut diuerſæ ſecari cœperunt uiæ. Nam & Iſocratis præſtantiſſimi diſcipuli fuerunt in omni ſtudiorum genere, eoq; iam ſeniore (octauum enim & nonageſimum impleuit annum) pomeridianis ſcholis Ariſtoteles præcipere artem oratoriam cœpit, noto quidem illo, ut traditur, uerſu ex Philocteta frequenter uſus:

Αἰσχρὸν σιωπᾶν, καὶ Ἰσοκράτην ἐᾶν λέγειν.

Turpe eſſe tacere, & Iſocratem pati dicere. Ars eſt utriuſq;, ſed pluribus eam libris Ariſtoteles complexus eſt. Eodem tempore Theodectes fuit, de cuius opere ſuprà dictum eſt. Theophraſtus quoq; Ariſtotelis diſcipulus, de rhetorice diligenter ſcripſit, Atq; hinc uel ſtudioſius philoſophi, quàm rhetores, præcipueq; Stoicorum atq; Peripateticorum principes. Fecit deinde uelut propriam Hermagoras uiam, quã plurimi ſunt ſecuti, cui maximè par, atq; æmulus uidetur Athenæus fuiſſe. Multa pòſt Apollonius Molon, multa Areus, multa Cæcilius, & Halicarnaſſeus Dionyſius. Præcipuè tamen in ſe conuerterunt ſtudia Apollodorus Pergamenus, qui præceptor Apolloniæ Cæſaris Auguſti fuit, & Theôdorus Gadareus, qui ſe dici maluit Rhodium, quẽ ſtudioſè audiſſe, cùm in eam inſulam ſeceſſiſſet, dicitur Tyberius Cæſar. Hi diuerſas opiniones tradiderunt, appellatiq; inde Apollodorei, & Theodorei, ad morem certas in philoſophia ſectas ſequendi. Sed Apollodori præcepta magis ex diſcipulis cognoſcas, quorum diligentiſſimus in tradẽdo Latinè fuit C. Valgius, Græcè Atticus. Nam ipſius ſola uidetur ars edita ad Matium, quia cæteras miſſa ad Domitium epiſtola nõ agnoſcit. Plura ſcripſit Theodôrus, cuius auditorem Hermagorã ſunt qui uiderint. Romanorum primus (quantũ ego quidẽ ſciam) condidit aliqua in hac

in hac materia M.Cato ille Cenſorius: pòſt M. Antonius inchoauit. Nam hoc ſolum opus eius,atq; idipſum imperfectum manet. Secuti minus celebres, quorum memoriam, ſi quo loco res poſceret,non omittam.Præcipuum uerò lumen ſicut eloquentiæ, ita præceptis quoq; eius dedit unicum apud nos ſpecimen orandi, docendiq; oratorias artes M.Tullius,poſt quem tacere modeſtiſſimum foret,niſi & rhetoricos ſuos ipſe adoleſcenti ſibi elapſos diceret, & in Oratorijs hæc minora, quæ plerique deſiderant, ſciens omiſiſſet. Scripſit de eadem materia non pauca Cornificius, aliqua Stertinius, nonnihil pater Gallio, accuratius uerò priores Gallione Celſus, & Lenas, & ætatis noſtræ Virginius, Plinius,Rutilius. Sunt & hodie clari eiuſdē operis autores, qui ſi omnia complexi forent, conſuluiſſent labori meo, ſed parco nominibus uiuentium.Veniet eorum laudi ſuum tempus: ad poſteros enim uirtus durabit, non perueniet inuidia. Non tamen poſt tot,ac tantos ſcriptores pigebit meam quibuſdam locis poſuiſſe ſententiam. Neq; enim me cuiuſquā ſectæ, uelut quadam ſuperſtitione imbutus, addixi,& electuris,quæ uolent facienda copia fuit.Sicut ipſe plurium in unum cōfero inuenta, ubicunq; ingenio non erit locus,curæ teſtimonium meruiſſe contentus.

Quod initium Rhetorices. CAP. II.

NEc diu nos moretur quæſtio, quæ Rhetorices origo ſit. Nam cui dubium eſt,quin ſermonem ab ipſa rerum natura geniti protinus homines acceperint? quod certe principium eſt eius rei.Huic ſtudium,& incrementum dederit utilitas: ſummā, ratio & exercitatio.Nec uideo quare curam dicēdi putant quidam inde cœpiſſe,quòd hi,qui in diſcrimē aliquod uocabantur, accuratius loqui defendendi ſui gratia inſtituerint. Hæc enim ut honeſtior cauſa, ita non utiq; prior eſt, cùm præſertim accuſatio præcedat defenſionem:niſi quis dici etiam gladium fabricatum ab eo prius, qui ferrum in tutelam ſui, quàm qui in perniciem alterius compararit. Initium ergo dicendi dedit natura,

initium artis obſeruatio. Homines enim, ſicut in medicina, cùm uident alia ſalubria, alia inſalubria, ex obſeruatione eorum effecerunt artem: ita cùm in dicendo, alia utilia, alia inutilia deprehenderent, notarunt ea ad imitandum, uitandumq́;, & quædam ſecundum rationem eorum adiecerunt ipſi quoq;: hæc confirmata ſunt uſu: tum quæ ſciebat quiſq;, docuit. Cicero quidem initium orandi conditoribus urbium, ac legumlatoribus dedit, in quibus fuiſſe uim dicendi neceſſe eſt: cur tamē hanc primam originem putet, non uideo, cùm ſint adhuc quædam uagæ, & ſine urbibus, ac ſine legibus gentes, & tamen qui ſunt in his nati, & legationibus fungantur, & accuſent aliqua, ac defendāt, & deniq; alium alio melius loqui credant.

Quinque eſſe partes Rhetoricæ. CAP. III.

OMnis autem orandi ratio, ut plurimi, maximiq́; autores tradiderunt, quinque partibus conſtat, inuentione, diſpoſitione, elocutione, memoria, pronuntiatione ſiue actione: utroque enim modo dicitur. Omnis enim ſermo, quo quidem uoluntas aliqua enuntiatur, habeat neceſſe eſt rem & uerba. Ac ſi eſt breuis, & una concluſione finitus, nihil fortaſſe ultrà deſideret. At oratio longior plura exigit. Non enim tantum refert, quid, & quomodo dicamus, ſed etiam quo loco. Opus ergo eſt & diſpoſitione. Sed neq; omnia quæ res poſtulat, dicere, neq; ſuo quæq; loco poterimus, niſi adiuuante memoria: quapropter ea quoque pars quarta erit. Verum hæc cuncta corrumpit, ac propemodum perdit indecora uel uoce, uel geſtu pronunciatio: huic quoq; tribuendus eſt neceſſariò quintus locus. Nec audiendi quidam, quorum eſt Albutius, qui treis modò primas eſſe partes uolunt, quia memoria atque actio natura, non arte contingant, quarum nos præcepta ſuo loco dabimus, licet Thraſymachus quoq; idem de actione crediderit. His adiecerunt quidam ſextam partem, ita ut inuentioni iudicium ſubnecterent, quia primum eſſet inuenire, deinde iudicare. Ego porrò ne inueniſſe

quidem credo eum,qui non iudicauit:nec enim contraria,com=
munia,ſtulta inueniſſe dicitur quiſquam,ſed non*uitaſſe.Et Ci= *iudicaſſe
cero quidem in Rhetoricis,iudicium ſubiecit inuentioni . Mihi
autem adeò primis tribus partibus uidetur eſſe permixtum,nam
neq; diſpoſitio ſine eo,neq; elocutio fuerit,ut pronunciationem
quoq; uel plurimum ab eo mutuari putem. Quod hoc audacius
dixerim, quòd in partitionibus oratorijs ad eaſdem , de quibus
ſuprà dictum eſt,quinque peruenit partes:Nam cum dupliciter
primum diuiſiſſet in inuētionem atq; elocutionem,res ac diſpo=
ſitionem inuentioni, uerba & pronunciationem elocutioni de=
dit,quintam quoque conſtituit communem , ac uelut cuſtodem
omnium,memoriam . Idem in Oratore, quinque rebus conſtare
eloquentiam dicit,in quibus poſtea ſcriptis certior eius ſenten=
tia eſt.Non minus mihi cupidi nouitatis alicuius uidentur fuiſſe,
qui adiecerunt ordinem,cum diſpoſitionē dixiſſent:quaſi aliud
ſit diſpoſitio,quàm rerum in ordinem optima collocatio . Dion
inuentionem modò & diſpoſitionem tradidit,ſed utrāq; dupli=
cem,rerum ac uerborum,ut ſit elocutio inuentionis,pronuncia=
tio diſpoſitionis:his quinta pars memoria accedat.Theodorei fe
rè inuentionem duplicē,rerum atq; elocutionis,deinde treis par
tes cæteras.Hermagoras,iudicium,partitionem,ordinē , quæq;
elocutionis ſunt,ſubiecit Oeconomiæ, quæ Græcè appellata ex
cura rerum domeſticarum , & hic per abuſionem poſita nom=
ne Latino caret. Eſt & circa hoc quæſtio, quòd memoriam in
ordine partium quidam inuentioni,quidam diſpoſitioni ſubiun
xerunt. nobis quartus eius locus placet . Non enim tantum in=
uenta tenere ut diſponamus , nec diſpoſita , ut eloquamur , ſed
etiam uerbis formata , memoriæ mandare debemus . Hac enim
omnia quæcunq; in orationem collata ſunt,cōtinentur. Fuerunt
etiam in hac opinione non pauci , ut has non rhetorices partes
eſſe exiſtimarent,ſed opera oratoris . Eius enim eſſe , inuenire,
diſponere,eloqui,& cætera.Quod ſi accipimus,nihil arti relin

quemus. Nam bene dicere eſt oratoris: rhetorice tamen eſt bene dicendi ſcientia: Vel, ut alij putant, artificis eſt perſuadere, uis autem perſuadendi, artis: ita inuenire quidem & diſponere oratoris, inuentio autem & diſpoſitio rhetorices propria uideri poteſt. In eo plures diſſenſerunt, utrum'ne hæ partes eſſent rhetorices, an eiuſdem opera, an, ut Athenæus credit, elementa, quæ uocantur στοιχεῖα. *Sed neq; elementa recte quis dixerit, alioqui tantum initia erunt, ut mundi, uel humor, uel ignis, uel materia, uel corpora inſecabilia: nec operum recte nomen accipient, quæ non ab alijs perficiuntur, ſed aliud ipſa perficiunt. Partes igitur. Nam cum ex his rhetorice fieri non poteſt, ut cùm totum ex partibus conſtet, non ſint partes totius, ex quibus conſtet. Videntur autem mihi, qui hæc opera dixerunt, eo quoque moti, quòd in alia rurſus diuiſione nollent in idem nomen incidere: partes enim rhetorices eſſe dicebant laudatiuam, deliberatiuam, iudicialem. Quæ ſi partes ſunt, materiæ ſunt potius, quàm artis. Nanq; in his ſingulis rhetorice tota eſt, quia & inuẽtionẽ, & diſpoſitionem, & elocutionem, & memoriam, & pronunciationem quæcunque earum deſiderat. Itaq; quidam genera ea tria rhetorices dicere maluerunt: optime autem ij, quos ſecutus eſt Cicero, qui genera cauſarum.*

Tria eſſe genera cauſarum. CAP. IIII.

SEd tria, an plura ſint, ambigitur: nec dubie propè omnes utiq; ſummæ apud antiquos autoritatis ſcriptores Ariſtotelem ſecuti, qui nomine tantum alio concionalem pro deliberatiua appellat, hac partitione contenti fuerunt. Verum & tunc leuiter eſt tentatum, tum apud Græcos quoſdam, tum apud Ciceronem in libris de Oratore, & nunc maximo temporũ noſtrorum autore propè impulſum, ut non modo plura hæc genera, ſed etiã penè innumerabilia uideantur. Nam ſi laudãdi ac uituperandi officium in parte tertia ponimus, in quo genere uerſari uidebimur, ſi querimur, conſolamur, mitigamus, concitamus,

terre

terremus, confirmamus, præcipimus, obſcure dicta interpretamur, narramus, deprecamur, gratias agimus, gratulamur, obiurgamus, maledicimus, deſcribimus, mandamus, renuntiamus, optamus, opinamur, & plurima alia? ut mihi in illa uetere perſuaſione permanenti, uelut petēda ſit uenia: quærendumq́; quo moti priores, rem tam late fuſam, tam breuiter aſtrinxerint. Quos qui erraſſe putant, hoc ſecutos arbitrantur, quòd in his ferè uerſari tum oratores uidebant. Nam & laudes, & uituperationes ſcribebantur, & ἐπιταφίους dicere erat moris, & plurimum in cōſilijs ac iudicijs inſumebatur operæ, ut ſcriptores artium pro ſolis comprehenderint frequentiſſima. Qui uero defendunt, tria faciunt genera auditorum: unum quod ad delectationem conueniat, alterum quod conſilium accipiat, tertium quod de cauſis iudicet. Mihi cuncta rimanti, talis quædam ratio ſuccurrit, quòd omne oratoris officium, aut in iudicijs eſt, aut extra iudicia. Eorum de quibus in iudicio quæritur, manifeſtum genus eſt: ea quæ ad iudicem non ueniunt, aut præteritum habent tempus, aut futurum: Præterita laudamus, aut uituperamus: de futuris deliberamus. Item omnia, de quibus dicendum eſt, aut certa ſint neceſſe eſt, aut dubia. Certa, ut cuiq; eſt animus, laudat, aut culpat: ex dubijs partim nobiſipſis ad electionem ſunt libera, de his deliberatur: partim aliorum ſentētiæ cōmiſſa, de his lite contenditur. Anaximenes iudicialem & cōcionalem generales partes eſſe uoluit. Septem autem ſpecies hortandi, dehortandi, laudandi, uituperandi, accuſandi, defendendi, exquirendi, quod & ἐξεταστικὸν dicit: quarum duæ primæ deliberatiui, duæ ſequentes demonſtratiui: tres ultimæ iudicialis generis ſunt partes. Protagoram tranſeo, qui interrogandi, reſpondendi, mandandi, precādi, quod εὐχωλὴν dixit, partes ſolas putat. Plato in Sophiſte, iudiciali, & concionali tertiam adiecit προσομιλητικήν, quam ſanè permittamus nobis dicere ſermocinatricem, quæ à forenſi ratione diſiūgitur, & eſt accōmodata priuatis diſputationibus,

cuius uis eadem profectò eſt, quæ dialecticæ. Iſocrates in omni genere ineſſe laudem ac uituperationem exiſtimauit. Nobis autem & tutiſsimum eſt autores plures ſequi, & ita uidetur ratio dictare. Eſt igitur, ut dixi, unum genus, quo laus ac uituperatio continetur, ſed eſt appellatum à parte meliore laudatiuum, idem alij demonſtratiuum uocant: utrunq; nomē ex Græco creditur fluxiſſe. Nam & ἐγκωμιαστικὸν & ἐπιδεικτικὸν dicunt. Sed mihi ἐπιδεικτικὸν non tam demonſtrationis uim habere, quàm oſtentationis uidetur, & multum ab illo ἐγκωμιαστικῷ differre: nam ut cōtinet laudatiuum in ſe genus, ita nō intra hoc ſolum conſiſtit. An quiſquam negauerit Panegyricos ἐπιδεικτικοὺς eſſe? Atqui formam ſuadendi habent, & plerunq; de utilitatibus Græciæ loquuntur: ut cauſarū quidem genera tria ſint, ſed ea tum in negotijs, tum in oſtentatione poſita. Niſi fortè non ex Græco mutuantes demonſtratiuum uocant, uerum id ſequuntur, quòd laus ac uituperatio quale ſit quicq; demonſtrat. Alterum eſt deliberatiuum, tertium iudiciale. Cæteræ ſpecies in hæc tria incidunt genera. Nec inuenietur ex his ulla, in qua non laudare aut uituperare, ſuadere aut diſſuadere, intendere quid uel depellere debeamus. Illa quoque ſunt communia, cōciliare, narrare, docere, augere, minuere, concitandis, componendis'ue affectibus animos audientium fingere. Ne ijs quidem acceſſerim, qui laudatiuam materiam honeſtorum, deliberatiuam utilium, iudicialem iuſtorum quæſtione contineri putant, celeri magis, ac rotunda uſi diſtributione, quàm uera. Stant enim quodammodo mutuis auxilijs omnia. Nam & in laude iuſtitia, utilitasq; tractantur, & in conſilijs honeſtas: & raro iudicialem inueneris cauſam, in cuius non parte aliquid eorum, quæ ſuprà diximus, reperiatur.

Quibus contineatur omnis ratio dicendi.

CAP. V.

OMnis autem oratio conſtat, aut ex ijs quæ ſignificantur, aut ex ijs quæ ſignificant, id eſt, rebus & uerbis. Facultas

orandi

orandi conſummatur natura, arte, exercitatione, cui quartam partem adijciunt quidam imitationis, quam nos arti ſubijcimus. Tria ſunt item, quæ præſtare debeat orator, ut doceat, moueat, delectet. Hæc enim clarior diuiſio, quàm eorum qui totum opus in res, & in affectus partiuntur. Non ſemper autem omnia in eam quæ tractabitur materiam cadent. Erunt enim quædam remotæ ab affectibus, qui ut non ubiq; habent locum, ita quocunq; irruperint, plurimum ualent. Præſtantiſſimis autoribus placet, alia in rhetorica eſſe, quæ probationem deſiderent, alia, quæ nõ deſiderent, cum quibus ipſe conſentio. Quidam uerò, ut Celſus, de nulla re dicturum oratorem, niſi de qua quæritur, exiſtimant, cui cùm maxima pars ſcriptorum repugnet, tum etiã ipſa partitio, niſi fortè laudare, quæ conſtet eſſe honeſta, & uituperare, quæ ex confeſſo ſunt turpia, non eſt oratoris officium. Illud iam omnes fatentur, eſſe quæſtiones aut in ſcripto, aut in non ſcripto: in ſcripto, ſunt de iure: in non ſcripto, de re: illud legale, hoc rationale genus. Hermagoras, atque eum ſecuti, uocant νομικὸν & λογικὸν. Idem ſentiunt, qui omnem quæſtionem ponunt in rebus & in uerbis. Item conuenit quæſtiones eſſe aut infinitas, aut finitas. Infinitæ ſunt quæ remotis perſonis, & temporibus, & locis, cæteriſq; ſimilibus, in utranq; partem tractantur, quod Græci θέσιν dicunt, Cicero propoſitum, alij quæſtiones uniuerſales ciuiles, alij quæſtiones philoſopho conuenientes. Athenæus partem cauſæ appellat. Hoc genus Cicero ſcientia & actione diſtinguit: ut ſit ſcientiæ, an prouidentia mundus regatur: Actionis, an accedendum ad remp. adminiſtrandam. Prius trium generum, an ſit, quid ſit, quale ſit. omnia enim hæc ignorari poſſunt. Sequens duorum, quomodo adipiſcamur, quomodo utamur. Finitæ autem ſunt ex complexu rerum, perſonarum, temporum, cæterorumq;. hæ ὑποθέσεις à Græcis dicũtur, cauſæ à noſtris. In his omnis quæſtio uidetur circa res, perſonaſq; conſiſtere. Amplior eſt ſemper infinita, inde enim finita deſcendit. Quod ut

exemplo

exemplo pateat,infinita eſt, an uxor ducenda:finita, an Catoni ducenda. Ideoq; eſſe ſuaſoria poteſt. Sed etiam remotæ à perſonis proprijs, ad aliquid referri ſolent. Eſt enim ſimplex, an reſpub.adminiſtranda. Refertur ad aliquid, an in tyrannide adminiſtranda. Sed hic quoque ſubeſt uelut latens perſona: tyrannus enim geminat quæſtionem,ſubeſtq; & temporis, & qualitatis tacita uis,nondum tamen hoc propriè dixeris cauſam. Hæ autem,quas infinitas uoco,& generales appellantur,quod ſi eſt uerum,finitæ ſpeciales erunt. In omni autem ſpeciali utiq; ineſt generalis,ut quæ ſit prior. Ac neſcio, an in cauſis quoq; quicquid in quæſtionē uenit uelut qualitatis,generale ſit: Milo Clodium occidit: iure occidit inſidiatorem. Non'ne hoc quæritur, an ſit ius inſidiatorem occidi? Quid in coniecturis? non illa generalia,an cauſa ſceleris odium,cupiditas: an tormentis credendum:teſtibus,an argumētis maior fides habēda? Nam finitione quidem comprehendi nihil non in uniuerſum certum erit. Quidam putant etiam eas poſſe theſeis aliquādo nominari,quæ perſonis cauſiſq; contineantur,aliter tantummodo poſitas, ut cauſa ſit cùm Oreſtes accuſatur: Theſis, an Oreſtes rectè ſit abſolutus.Huius generis eſt, an Cato rectè Martiam Hortenſio tradiderit. Hi theſim à cauſa ſic diſtingunt,ut illa ſit ſpectatiuæ partis,hæc actiuæ: Illic enim ueritatis gratia tantum diſputari, hic negocium agi. Quanquàm inutiles quidam oratori putant uniuerſales quæſtiones, quia nihil proſit, quòd conſtet ducendam eſſe uxorem,uel adminiſtrandam remp. ſi quis uel ætate, uel ualetudine impediatur. Sed nō in omnibus eiuſmodi quæſtionibus ſic occurri poteſt,ut illis,ſit'ne uirtus finis: regatur'ne mundus prouidentia. Quinetiam in ijs, quæ ad perſonam referuntur, ut non eſt ſatis generalem tractaſſe quæſtionem, ita perueniri ad ſpeciem, niſi illa prius excuſſa, non poteſt. Nam quomodo, an ſibi uxor ducēda ſit,deliberabit Cato, niſi cōſtiterit uxores eſſe ducendas? Et quomodo, an ducere debeat Martiam quæretur,

niſi

niſi Catoni ducẽda uxor eſt? Sunt tamen inſcripti nomine Her*magoræ libri, qui confirment illam opinionem, ſiue falſus eſt titulus, ſiue alius hic* Hermagoras *fuit.* Nam *eiuſdẽ eſſe quomodo poſſunt, qui de hac arte mirabiliter multa cõpoſuit? Cũ, ſicut ex* Ciceronis *quoq; Rhetorico primo manifeſtum eſt, materiã rhetorices in theſeis, & cauſas diuiſerit.* Q*uod reprehendit Cicero, ac theſim nihil ad oratorẽ pertinere contendit, totumq́; hoc genus quæſtionis ad philoſophos uocat, ac refert. Sed me liberauit reprehendendi uerecũdia, & quòd ipſe hos libros improbat, & quòd in* Oratore, *& in iis, quos de Oratore ſcripſit libris, &* Topicis *præcipit, ut à proprijs perſonis atq; temporibus auocemus controuerſiam, quia latius liceat dicere de genere, quàm de ſpecie, & quod in uniuerſo probatũ eſt, id in parte probatũ eſſe neceſſe ſit. Status autẽ in hoc omne genus materiæ ijdem, qui in cauſam cadunt. Ad huc adijcitur, alias eſſe quæſtiones in rebus ipſis, alias quæ ad aliud referantur.* I*llud, an uxor ducenda: hoc, an ſeni ducenda: illud, an fortis: hoc, an fortior, & ſimilia. Cauſam finit* Apollodorus, *ut interpretatione* Valgij *diſcipuli eius utar, ita: Cauſa eſt negocium omnibus ſuis partibus ſpectans ad quæſtionem: aut, Cauſa eſt negocium cuius finis eſt cõtrouerſia.* I*pſum deinde negociũ ſic finit:* Negocium *eſt cõgregatio perſonarum, locorum, temporum, cauſarum, modorum, caſuum, factorum, inſtrumentorum, ſermonum, ſcriptorum, & nõ ſcriptorum. Cauſam nunc intelligimus* ὑπόθεσιν, *negocium* περίστασιν. *Sed ipſam cauſam quidam ſimiliter finierunt, ut* Apollodorus *negotium.* I*ſocrates cauſſam eſſe ait, quæſtionem finitam, ciuilem, aut rerum controuerſiam in perſonarum finitarum complexu.* Cice*ro his uerbis: Cauſa certis perſonis, locis, temporibus, actionibus, negotijs, cernitur, aut in omnibus, aut in pleriſq; eorum.*

Quid ſit ſtatus. CAP. VI.

ERgo *cum omnis cauſa contineatur aliquo ſtatu, prius quàm dicere aggrediar, quomodo genus quodque cauſæ ſit tractandum,*

*ctandum (id quod cõmune eſt omnibus) quid ſit Status, & unde ducatur, & quot, & qui ſint, intuendum puto: quanquàm id nonnulli ad iudiciales tantum pertinere materias putauerunt. Quorum inſcitiam, cùm omnia tria genera fuero executus, res ipſa deprehendet. Quod nos Statum, id quidam conſtitutionem uocant, alij quæſtionẽ, alij quod ex quæſtione appareat. Theodôrus generale caput, id eſt, κεφάλαιον *γενικώτατον, ad quod referuntur omnia. Quorum diuerſa appellatio, uis eadem eſt: nec intereſt diſcentium, quibus quidq; nominibus adpelletur, dum res ipſa manifeſta ſit. Statum Græci στάσιν uocant, quod nomen primum ab Hermagora traditum putant, ſed alij ab Naucrate Iſocratis diſcipulo, alij à Zopyro Clazomenio. Quanquam uidetur Aeſchines quoque in oratione contra Cteſiphontem uti hoc uerbo, cùm à iudicibus petit, ne Demoſthenem permittant euagari, ſed eum dicere de ipſo cauſæ ſtatu cogant. Quæ appellatio dicitur ducta uel ex eo, quòd ibi ſit primus cauſæ congreſſus, uel quòd in hoc cauſa conſiſtat. Et nominis quidem hæc origo. Nunc quid ſit. Statum quidam dixerunt primam cauſarum conflictionem: quos rectè ſenſiſſe, ſed parum elocutos puto. Nõ enim eſt ſtatus prima conflictio, feciſti, non feci: ſed quod ex prima conflictione naſcitur, id eſt genus quæſtionis, feciſti, non feci, an fecerit: Hoc feciſti, non hoc feci, quid fecerit: quia ex his apparet, illud coniectura, hoc finitione quærendum: atq; in quo pars utraq; inſiſtit, erit quæſtio coniecturalis, uel finitiui ſtatus. Quid ſi enim dicat quis, Sonus eſt duorum corporum inter ſe conflictio? erret, ut opinor: non enim ſonus eſt conflictio, ſed ex conflictione. Et hoc leuius: intelligitur enim utcunque dictum: inde uerò ingens male interpretantibus innatus eſt error, qui quia primam conflictionem legerant, crediderunt ſtatum ſemper ex prima quæſtione ducendum, quod eſt uitioſiſſimũ. Nam quæſtio nulla non habet utiq; ſtatum: conſtat enim ex intentione & depulſione, ſed aliæ ſunt propriæ cauſarum, de quibus ferenda

*τεχνικώτε- [illegible]

renda ſententia eſt: aliæ adductæ extrinſecus, aliquid tamen ad ſummam cauſæ conferentes, uelut auxilia quædam: quo fit, ut in controuerſia una plures quæſtiones eſſe dicātur. Harum porrò plerunq; leuiſſima quæq; primo loco fungitur. Nam & illud frequens eſt, ut ea quibus minus confidimus, cum tractata ſint, omittamus, interim ſponte noſtra uelut donantes, interim ad ea quæ ſunt potētiora, gradum ex his feciſſe cōtenti. Simplex autē cauſa etiamſi uarie defenditur, non poteſt habere plus uno de quo pronuncietur, atque inde erit ſtatus cauſæ, quod & orator præcipuè ſibi obtinēdum, & iudex ſpectandum maxime intelligit. In hoc enim cauſa conſiſtet. Cæterum quæſtionum poſſunt eſſe diuerſi. Quod ut breuiſſimo pateat exemplo, cū dicit reus, etiamſi feci, recte feci, qualitatis utitur ſtatu: cum adijcit, ſed nō feci, coniecturam mouet. Semper autem firmius eſt non feciſſe. Ideoq; ſtatum eſſe in eo iudicabo, quod dicerem, ſi mihi plus quàm unum dicere non liceret. Recte igitur eſt appellata cauſarum prima conflictio non quæſtionum. Nam & pro Rabirio Poſthumo Cicero prima parte orationis in hoc intēdit, ut actionem competere in Equitem Romanum neget: Secunda nullam ad eum pecuniam perueniſſe confirmat. Statum tamen dicam in eo fuiſſe, quod eſt potētius. Nec in cauſa Milonis circa primas quæſtiones, quæ ſunt poſt proœmium poſitæ, iudicabo conflixiſſe cauſam: ſed ubi totis uiribus inſidiator Clodius, ideoq; iure interfectus oſtenditur. Et hoc eſt quod ante omnia cōſtituere in animo ſuo debeat orator, etiam ſi pro cauſa plura dicturus eſt, quod maxime liquere iudici uelit. Quod tamē ut primum cogitandum, ita non utique primum dicendum erit.

Vnde ducatur ſtatus, & reus an actor ſtatum faciat. CAP. VII.

ALij ſtatum crediderunt primam eius, cum quo ageretur, * deprecationem. Quam ſententiam his uerbis Cicero complectitur. In quo primum conſiſtit, quaſi ad repugnandum

*depuloſinē. In Topicis.

gnandum congreſſa defenſio. Vnde rurſus alia quæſtio, an eum ſemper is faciat, qui reſpondet. Cui rei præcipue repugnat Cornelius Celſus, *dicens non à depulſione ſumi, ſed ab eo qui propoſitionem ſuam confirmet: ut ſi hominem occiſum reus negat, ſtatus ab accuſatore naſcatur, quia is uelit probare: ſi iure occiſum reus dicit, translata probationis neceſſitate idem à reo fiat, & ſit eius intentio. Cui non accedo equidem: nam eſt uero propius quod contrà dicitur, nullam eſſe litem, ſi is cum quo agitur, nihil reſpondeat, ideoq; fieri ſtatum à reſpondente. Mea tamen ſententia uarium id eſt, & accidit pro conditione cauſarum, quia uideri poteſt propoſitio aliquando ſtatum facere, ut in coniecturalibus cauſis, utitur enim coniectura magis qui agit. Quo moti quidam, eundem à reo inficialem eſſe dixerunt: & in ſyllogiſmo tota ratiocinatio ab eo eſt, qui intendit. Sed quia uidetur illis quoque neceſſitatem hos ſtatus exequendi facere qui negat (is enim ſi dicat non feci, coget aduerſariũ coniectura uti: & ſi dicat, non habet legem, ſyllogiſmo) concedamus ex depulſione naſci ſtatum: nihilominus enim res eò reuertetur, ut modò is qui agit, modò is cum quo agitur, ſtatum faciat. Sit enim accuſatoris intentio, hominem occidiſti: ſi neget reus, faciet ſtatum qui negat. Quid ſi cõfitetur, ſed iure à ſe adulterum dicit occiſum? nempe legem eſſe certum eſt, quæ permittat. niſi aliquid accuſator ei reſpondeat, nulla lis eſt. Non fuit, inquit, adulter. Ergo depulſio incipit eſſe actoris, ille ſtatum faciet. Ita erit quidẽ ſtatus ex prima depulſione, ſed ea fiet ab accuſatore, non à reo. Quid quòd eadẽ quæſtio poteſt eundem uel accuſatorẽ facere, uel reũ? Qui artem ludicrã exercuerit, in quatuordecim primis ordinibus ne ſedeat: qui ſe Prætori in hortis oſtenderat, neque erat productus, ſedit in quatuordecim ordinibus. Nempe intentio eſt, artem ludicram exercuiſti: depulſio, nõ exercui artẽ ludicram. quæſtio, quid ſit artẽ ludicram exercere. Si accuſabitur theatrali lege, depulſio erit rei: ſi excitatus fuerit de*

ſpecta

ſpectaculis, & aget iniuriarum, depulſio erit accuſatoris. Frequentius tamen illud accidet, quod eſt à pluribus traditum. Effugerunt has quæſtiones, qui dixerunt ſtatum eſſe id, quod appareat ex intẽtione & depulſione: ut, feciſti: non feci, aut recte feci. Viderimus tamen, utrum id ſit ſtatus, an in eo ſtatus. Hermagoras ſtatum uocat, per quem ſubiecta res intelligatur, & ad quẽ probationes etiam partium referãtur. Noſtra opinio ſemper hæc fuit, ut cum eſſent frequẽter in cauſa diuerſi quæſtionũ ſtatus, in eo credere ſtatũ cauſæ, quod eſſet in eo potentiſſimũ, & in quo maxime res uerteretur. Id ſi quis generalẽ quæſtionem, uel caput generale dicere malit, cum hoc mihi non erit pugna, nõ magis quàm ſi aliud adhuc, quo idem intelligatur, eius rei nomẽ inuenerit: quanquã tota uolumina in hanc diſputationem impendiſſe multos ſciam, nobis ſtatum dici placet. Sed cum in alijs omnibus inter ſcriptores ſumma diſſenſio eſt, tum in hoc uidetur mihi præcipuum ſtudium quoq; diuerſa tradendi fuiſſe, adeò nec qui ſit numerus, nec quæ nomina, nec qui generales, qui'ue ſpeciales ſint ſtatus, cõuenit. Ac primum Ariſtoteles elementa decem conſtituit, circa quæ uerſari uideatur omnis quæſtio. οὐσίαν, quam Flauius eſſentiam uocat: nec ſanè aliud eſt eius nomen latinum. Sed ea quæritur, an ſit. Qualitatem, cuius apertus intellectus eſt. Quantitatem, quæ dupliciter à poſterioribus diuiſa eſt, quàm magnum, & quàm multũ ſit. Ad aliquid, unde ductæ trãslatio, & cõparatio. Poſt hæc, Vbi, & Quãdo: deinde Facere, Pati, Habere, quod eſt quaſi armatum eſſe, & ueſtitum eſſe: nouiſſime συγκεῖσθαι, quod eſt compoſitum eſſe quodãmodo, ut *calefacere, ſtare, iraſci. Sed ex his omnibus prima quatuor ad ſtatus pertinere, cætera ad quoſdam locos argumentorũ uidentur. Alij nouem elementa poſuerunt: perſonã, qua de animo, corpore, & extra poſitis quæratur, quod pertinere ad coniecturæ & qualitatis inſtrumẽta uideo: Tempus, quod χρόνον uocant, ex quo quæſtio, an is, quem dum addicta eſt mater, peperit, ſeruus

*al's: ſedere, ſtare, iacere

ſit natus: Locus, *unde controuerſia uidetur, an fas fuerit tyrannum in templo occidere: an exulauerit, qui domi latuit :* Tempus *iterum, quod* καιρὸν *appellant, hanc autē uideri uolunt ſpeciem illius temporis, ut æſtatem, uel hyemem.* Huic *ſubijcitur ille in peſtilentia comeſſator :* Actum, *id eſt,* πρᾶξιν, *quod eò referunt, ſciens commiſerit, an inſciens: neceßitate, an caſu, & talia:* Numerum, *qui cadit in ſpeciem quantitatis, an* Thraſybulo *triginta præmia debeantur, qui tot tyrannos ſuſtulerit :* Cauſam, *cui plurimæ ſubiacent lites, quoties factum non negatur, ſed quia iuſta ratione ſit factum defenditur :* τρόπον, *cum id quod alio modo fieri licet, alio dicitur factum, hinc eſt adulter loris cæſus, uel fame necatus :* Occaſionem *factorum, quod eſt apertius, quam ut uel interpretandum, uel exemplo ſit demonſtrandum, tamen* ἀφορμὰς ἔργων *uocant.* Hi *quoq; nullam quæſtionem extra hæc putant.* Quidam *detrahunt duas partes, numerū & occaſionem, & pro illo quem dixi actu ſubijciunt res, id eſt,* πράγματα. Quæ *ne præteriſſe uiderer, ſatis habui attingere.* Cæterum *his nec ſtatus ſatis oſtendi, nec omnes contineri locos credo : quod apparebit diligentius legentibus, quæ de utraque re dicam.* Erunt *enim plura multò, quàm quæ his elemētis comprehenduntur.* Apud *plures autores legi, placuiſſe quibuſdam, unum omnino ſtatum eſſe coniecturalem.* Sed *quibus placuerit, neq; illi tradiderunt, neq; ego uſquam reperire potui.* Rationem *tamen hanc ſecuti dicūtur, quòd res omnes ſignis colligantur quomodolibet: qualitatis quoq; ſolum ſtatum faciant : quia ubiq; qualis ſit cuiuſq; rei natura, quæri poteſt : ſed utrocunq; modo, ſequetur ſumma confuſio.* Neq; *intereſt unum quis ſtatum faciat, an nullum, ſi omnes cauſæ ſint conditionis eiuſdem.* Coniectura *dicta eſt à coniectu, id eſt, directione quadam rationis ad ueritatem: unde etiam ſomniorum, atq; ominum interpretes, coniectores uocamus.* Appellatum *tamen eſt hoc genus uarie, ſicut in ſequentibus apparebit.*

Quot,

Quot,& qui ſtatus. CAP. VIII.

FVerunt,qui duos ſtatus facerent. Archidemus coniecturalem & finitiuũ,excluſa qualitate,quia ſic de ea quæri exiſtimabat,quid eſſet iniquum,quid iniuſtum,quid dicto audientem non eſſe,quod uocat de eodem,& alio. Huic *diuerſa ſententia eorum fuit,qui duos quidem ſtatus eſſe uoluerunt,ſed unum inficialem,alterum iuridicialem.* Inficialis, *quẽ nos dicimus coniecturalem,cui ab inficiendo nomen alij in totum dederunt,alij in partem, quia accuſatorem coniectura, reum inficiatione uti putauerunt.* Iuridicialis *eſt, qui* δικαιολογικὸς *Græce dicitur. Sed quemadmodũ ab* Archidemo *qualitas excluſa eſt, ſic ab his repudiata finitio.* Nam *ſubijciunt eam iuridiciali, quærendumq́; arbitrantur, iuſtum'ne ſit ſacrilegium appellari, quod obijciatur,uel furtum,uel amentiã.* Qua *in opinione* Pamphilus *fuit: ſed qualitatem in plura partitus eſt. Plurimi deinceps, mutatis tantum nominibus,in rem,de qua nõ conſtet,& in rem,de qua cõſtet,partiti ſunt.* Nam *eſt uerum,nec aliter fieri poteſt,quàm ut aut certum ſit factum eſſe quid, aut non ſit:ſi non eſt certũ, coniectura ſit:ſi certũ eſt,reliqui ſtatus.* Nam *idem dicit* Apollodorus,*cum quæſtionem aut in rebus extrà poſitis,quibus cõiectura explicatur,aut in noſtris opinionibus exiſtimet poſitã, quorum illud* πραγματικὸν, *hoc* περὶ ἐννοίας *uocat:idemq́;* ἄπορον καὶ προληπτικὸν *dicunt,quibus dubium, & præſumptũ ſignificatur,de quo liquet.* Item Theodorus,*qui de eo an ſit,& de accidentibus ei,quod eſſe cõſtat,id eſt,* περὶ οὐσίας, καὶ συμβεβηκότων *exiſtimat quæri.* Nam *in his omnibus prius genus coniecturam habet,ſequẽs reliqua. Sed hæc reliqua* Apollodorus *duo uult eſſe, qualitatẽ,& de nomine,id eſt,finitiuam.* Theodorus,*quid,quale,quantũ,ad aliquid. Sunt & qui de eodem, & de alio,modò qualitatẽ eſſe,modò finitionem uelint.* In *duo &* Poßidonius *diuidit,uocem & res.* In *uoce quæri putat,an ſignificet quicquã multa, quomodo rebus coniecturam,quod* ὑπόστασιν *uocat, &*

qualitatem, & finitionem, cui nomen dat κατ' ἔννοιαν, & ad aliquid. Vnde & alia diuiſio eſt, alia eſſe ſcripta, alia inſcripta. Celſus Cornelius duos & ipſe fecit ſtatus generales, an ſit, quale ſit. Priori ſubiecit finitionem, quia æque quæratur, an ſit ſacrilegus, qui nihil ſe ſuſtuliſſe de templo dicit, & qui priuatam pecuniam confitetur ſe ſuſtuliſſe. Qualitatē in rem, & ſcriptum diuidit. Scripto quatuor partes legales, excluſa translatione: quantitatem, & mentis quæſtionem coniecturæ ſubiecit. Eſt etiam alia in duos diuidendi ſtatus ratio, quæ docet aut de ſubſtantia controuerſiā eſſe, aut de qualitate. Ipſam porrò qualitatem, aut in ſummo genere conſiſtere, aut in ſuccedentibus. De ſubſtantia eſt coniectura. Quæſtio enim tractatur rei, an facta ſit, an fiat, an futura ſit. Interdum etiam mētis, idq; melius, quàm quod ijs placuit, qui ſtatum eundem facti nominauerunt, tanquam de præterito tantum, & tantum de facto quæreretur. Pars qualitatis, quæ eſt de ſummo genere, raro in iudicium uenit, quale eſt, id'ne ſit honeſtum, quod uulgò laudatur. Succedentium autem aliæ de cōmuni appellatione, ut ſit'ne ſacrilegus, qui pecuniam priuatam ex templo furatus eſt: aut de re denominata, ubi & factum eſſe certum eſt, nec dubitatur quid ſit quod factum eſt. Cui ſubiacēt omnes de honeſtis, iuſtis, utilibus quæſtiones. His etiam cæteri ſtatus contineri dicuntur, quia & quantitas modò ad coniecturā refertur, ut maior'ne ſol quàm terra: modò ad qualitatem, quanta pœna quempiam, quanto'ue præmio ſit affici iuſtum: & translatio uerſetur circa qualitatē, & definitio pars ſit translationis. Quin & cōtrariæ leges, & ratiocinatiuus ſtatus, id eſt, ſyllogiſmus, & plerunq; ſcripti, & uoluntatis, æquo nitantur: niſi quòd hic tertius aliquando coniecturam accipit, quid ſenſerit legis conſtitutor. Ambiguitatē uero ſemper cōiectura explicari neceſſe ſit, quia cum ſit manifeſtum, uerborum duplicē eſſe intellectum, de ſola quæritur uoluntate. A' plurimis tres ſunt facti generales ſtatus, quibus & Cicero in

Oratore

Oratore utitur. Et omnia, quæ aut in controuerſiam, aut in contentionem ueniant, contineri putat, ſit'ne, quid ſit, quale ſit, quorum nomina apertiora ſunt, quàm ut docenda ſint. Idem Patrocles ſentit. Tres fecit & M. Antonius, his quidem uerbis: Paucæ res ſunt, quibus ex rebus omnes orationes naſcuntur, factum, non factum: ius, iniuria: bonum, malum. Sed quoniã quod iure dicimur feciſſe, non hunc ſolum intellectum habet, ut lege, ſed illum quoq;, ut iuſte feciſſe uideamur, ſecuti Antonium apertius uoluerunt eoſdem ſtatus diſtinguere. Itaq; dixerunt coniecturalem, legalem, iuridicialem. Qui & Virginio placent. Horum deinde fecerunt ſpecies, ita ut legali ſubijcerent finitionem, & alios qui ex ſcripto dicuntur legum contrariarũ, quæ ἀντινομία dicitur, & ſcripti, & ſententiæ, uel uoluntatis, id eſt, κατὰ ῥητὸν καὶ διάνοιαν, & μετάληψιν, quam nos uarie translatiuam, tranſumptiuam, tranſpoſitiuam uocamus: συλλογισμὸν, quẽ accipimus ratiocinatiuũ, uel collectiuũ ambiguitatis, quæ ἀμφιβολία nominatur. Quos poſui, quia & ipſi à pleriſq; ſtatus appellantur, quibuſdam legales potius quæſtiones eas dici placuit. Quatuor fecit Athenæus, προτρεπτικὴν στάσιν, uel παρορμητικήν, id eſt, exhortatiuum, qui ſuaſoriæ eſt proprius: συντελικὴν, qua coniecturam ſignificari magis ex ijs quæ ſequũtur, quàm ex ipſo nomine apparet: ὑπαλλακτικήν, ea finitio eſt, mutatione enim nominis conſtat, Iuridicialẽ, eadem appellatione Græca qua cæteri uſus. Nam eſt, ut dixi, multa in nominibus differentia. Sunt qui ὑπαλλακτικὴν translationem eſſe exiſtimẽt, ſecuti hanc mutationis ſignificationẽ. Fecerunt alij totidem ſtatus, ſed alios, an ſit, quid ſit, quale ſit, quantum ſit, ut Cæcilius & Theon. Ariſtoteles in Rhetoricis etiam ſic omne opus diuidit in ueritatẽ, & petenda, ac fugienda, quod eſt ſuaſoriæ, & de eodẽ, atq; alio partiendo, ad hoc peruenit, ut an ſit, quid, quale, quantũ, & quàm multum ſit, quærendum putet. Quodam tamen loco finitionis quoq; uim intelligit, quo dicit quædam ſic defendi: Suſtuli, ſed

non furtum feci:percuſsi,ſed non iniuriam feci.Poſuerat & Cicero in libris Rhetoricis, facti, nominis, generis, actionis: ut in facto coniectura,in nomine finitio,in genere qualitas, in actione ius intelligeretur:iuri ſubiecerat translationem. Verum hic legales quoq; quæſtiones alio loco tractat, ut ſpecies actionis. Fuerunt qui facerent quinq;, coniecturam, finitionem, qualitatem,quantitatem,ad aliquid. Theodorus quoq;,ut dixi, iiſdem generalibus capitibus utitur,an ſit,quid ſit,quale ſit, quantum ſit,ad aliquid.Hoc ultimũ maxime in comparatiuo genere uerſari putat,quoniã melius ac peius,maius ac minus, niſi aliò relata,non intelliguntur. Sed in illas quoq; translatiuas, ut ſuprà ſignaui, quæſtiones incidunt,an huic ius agendi ſit, uel facere aliquid coueniat,an cõtra hunc,an hoc tempore,an ſic. Omnia enim iſta referri ad aliquid neceſſe eſt. Alij ſex ſtatus putant, cõiecturam,quam γένεσιν uocant,& qualitatem, & proprietatem,id eſt, ἰδιότητα,quo uerbo finitio oſtenditur, & quantitatem,quam ἀξίαν dicunt,& comparationem, & translationem, cuius ab hoc nouum nomen inuentũ eſt μετάστασις, nouũ tanquã in ſtatu,alioqui ab Hermagora inter ſpecies iuridiciales uſitatũ. Alijs ſeptẽ eſſe placuit,à quibus nec translatio,nec quãtitas, nec comparatio recepta eſt. Sed in horum trium locum ſubditæ quatuor legales,adiectæq; illis tribus rationalibus. Alij peruenerunt uſq; ad octo,translatione ad ſeptem ſuperiores adiecta. À quibuſdam deinde diuiſa ratio eſt, ut ſtatus rationales appellarent quæſtiones,quemadmodũ ſuprà dixi, legales:in illis de re, in his de ſcripto quæreretur. Quidam in diuerſum, hos ſtatus eſſe,illas quæſtiones maluerunt. Sed alij rationales tres putauerunt,an ſit,quid ſit,quale ſit.Hermagoras ſolum quatuor,coniecturam,proprietatem,translationẽ,qualitatẽ,quam per accidentia,id eſt, κατὰ συμβεβηκός uocat, hac interpretatione, an illi accidat uiro bono eſſe,uel malo.Hanc ita diuidit, de appetẽdis, & fugiendis,quæ eſt pars deliberatiua:de perſona, ea oſtenditur lau

tur laudatiua:negotialē,quam πραγματικὴν uocat, in qua de rebus ipſis quæritur remoto perſonarum complexu: ut, ſit'ne liber,qui eſt in aſſertione:an diuitiæ ſuperbiā pariant:an iuſtum quid,an bonū ſit:iuridicialem, in qua ferè eadem, ſed certis deſtinatisq; perſonis quærantur,an ille iuſte hoc fecerit,uel bene. Nec me fallit in primo Ciceronis Rhetorico,aliam eſſe loci negotialis interpretationē,cum ita ſcriptum ſit: Negotialis eſt, in qua quid iuris ex ciuili more, & æquitate ſit conſideratur, cui diligentiæ præeſſe apud nos iurecōſulti exiſtimantur.Sed quod ipſius de his libris iudicium fuerit, ſuprà dixi. Sunt enim uelut regeſtæ in hos commentarios,quos adoleſcens deduxerat,ſcholæ:& ſiqua eſt in his culpa,tradentis eſt. Siue eum mouit,quòd Hermagoras prima in hoc loco poſuit exempla ex quæſtionibus iuris,ſiue quòd Græci πραγματικοὺς uocant iuris interpretes. Sed Cicero quidē his pulcherrimos illos de Oratore ſubſtituit, ideoq; culpari tanquam falſa præcipiat,nō poteſt.Nos ad Hermagoram. Tranſlationem hic primus omnium tradidit, quanquam ſemina eius quædam citra nomen ipſum apud Ariſtotelem reperiuntur.Legales autem quæſtiones has fecit,ſcripti & uoluntatis,quam ipſe uocat κατὰ ῥητὸν, καὶ ὑπεξαίρεσιν,id eſt,dictū, & exceptionem, quorum prius ei cum omnibus commune eſt, exceptionis nomen minus uſitatum:ratiocinatiuum, ambiguitatis,legum contrariarum. Albutius eadem diuiſione uſus detrahit tranſlationem,ſubijciens eam iuridiciali. In legalibus quoque quæſtionibus nullum putat eſſe,qui dicatur ratiocinatiuus. Scio plura inuenturos adhuc,qui legere antiquos ſtudioſius uolent.Sed ne hæc quoq; exceſſerint modum,uereor.Ipſe me paulum in alia,quàm prius habuerim, opinione nunc eſſe cōfiteor. Et fortaſſe tutiſſimum erat famæ modò ſtudenti,nihil ex eo mutare, quod multis annis non ſenſiſſem modò, uerumetiam approbaſſem. Sed non ſuſtineo eſſe conſcius mihi diſſimulanti, in eo præſertim opere, quod ad bonorum iuuenum aliquam utilitatem

litatem componimus, in ulla parte iudicij mei. Nam & Hippocrates *clarus arte medicinæ, uidetur honeſtiſſime feciſſe, quòd quoſdam errores ſuos, ne poſteri errarent, confeſſus eſt.* Et M. Tullius *nō dubitauit aliquos ſuos iam editos libros, alijs poſtea ſcriptis ipſe damnare: Sicut* Catulum *atq;* Lucullū, *& hos ipſos de quibus modò ſum locutus, artis rhetorices.* Etenim *ſuperuacuus foret in ſtudijs longior labor, ſi nihil liceret melius inuenire præteritis.* Neq; *tamē ex his quicquā, quæ tum præcepi, ſu peruacuum fuit: ad eaſdem enim particulas hæc quoq;, quæ nūc præcipiam, reuertentur.* Ita *neminē didiciſſe pœniteat.* Colligere *tantum eadem, ac diſponere paulò ſignificantius conor.* Omnibus autem * *ſatisfactum uolo, non me hæc ſerius demonſtrare alijs, quàm mihipſi demonſtrauerim ac perſuaſerim.* Secundum *plurimos autores ſeruabam treis rationales ſtatus, cōiecturam, finitionem, qualitatem: unum legalem.* Hi *mihi ſtatus generales erant.* Legalem *in quinq; ſpecies partiebar, ſcripti, & uoluntatis, legum contrariarum collectiuum, ambiguitatis, translationis: nunc quartum ex generalibus intelligo poſſe remoueri. Sufficit enim prima diuiſio, qua diximus alios legales, alios rationales eſſe: ita non erit ſtatus, ſed quæſtionum genus, alioqui & rationalis ſtatus eſſet.* Ex *his etiam quos ſpeciales uocabam, remoui translationem: frequenter quidem, ſicut omnes qui me ſecuti ſunt, meminiſſe poſſunt, teſtatus, & in ipſis etiā illis ſermonibus, me nolente uulgatis, hoc tamen complexus, uix in ulla controuerſia translationis ſtatum poſſe reperiri, ut nō & alius in eadem re recte dici uideretur, ideoq; à quibuſdam eum excluſum.* Neq; *ignoro multa transferri, cum in omnibus ferè cauſis, in quibus cecidiſſe quis formula dicitur, hæ ſint quæſtiones, an huic, an cum hoc, an hac lege, an apud hunc, an hoc tempore liceat agere, & ſi qua ſunt talia. Sed perſonæ, tēpora, actiones, cæteraq; propter aliquam cauſam transferuntur.* Ita *non eſt in translatione quæſtio, ſed in eo, propter quod transferuntur.* Non

*patefactum

tur. Non debes apud Prætorē petere fideicommiſſum,ſed apud Conſules,maior enim prætoria cognitione ſumma eſt. Quæritur,an maior ſumma ſit:facti cõtrouerſia eſt. Non licet tibi agere mecū,cognitor enim fieri nō potuiſti:iudicatio eſt,an potuerit. Non debuiſti interdicere,ſed petere:an recte interdictū ſit, ambigitur. Quæ omnia ſuccedunt legitimis quæſtionibus. An uero præſcriptiones,etiam in quibus maxime uidetur manifeſta translatio,eaſdem omnes ſpecies habent,quas eæ leges, quibus agitur,ut aut de nomine,aut ſcripto, & ſententia, uel ratiocinatione quæratur,deinde ſtatus ex quæſtione oritur: Trãslatio non habeat quæſtionem,non de qua contendit orator,ſed propter quam cõtendit? Hoc apertius: Occidiſti hominē, Non occidi:quæſtio,an occiderit:ſtatus,cõiectura. Nō eſt tale, Habeo ius actionis,non habes:ut ſit quæſtio,an habeat,& inde ſtatus. Accipiat enim actionē nec'ne,ad euentum pertinet, nō ad cauſam: & ad id quod pronuntiat iudex,non id,propter quod pronuntiat. Hoc illi ſimile eſt,puniendus es,nō ſum:uidebit iudex an puniendus ſit. Sed nō hic erit quæſtio,nec hic ſtatus. Vbi ergo? puniēdus es,hominē occidiſti,non occidi:an occiderit. Honorãdus ſum,non es,num ſtatum habet? non,ut puto. Honorandus ſum, quia tyrannum occidi:nō occidiſti,quæſtio,& ſtatus. Similiter, non recte agis,recte ago,nō habet ſtatū. Vbi eſt ergo? non recte agis ignominioſus, quæritur an ignominioſus ſit, aut an agere ignominioſo liceat;& quæſtio eſt,& ſtatus. Ergo translatiuum genus cauſæ,ut comparatiuū, & mutuæ accuſationis. At enim ſimile eſt illi,ius habeo,non habes:occidiſti, recte occidi,nō nego. Sed nec hæc res ſtatum facit. Nō enim ſunt hæ propoſitiones,alioqui cauſa nō explicabitur,ſed cum ſuis rationibus. Scelus commiſit Horatius,ſororem enim occidit:non commiſit, debuit enim occidere eam,quæ hoſtis morte mœrebat:quæſtio, an hæc iuſta cauſa. Ita qualitas. At ſimiliter in translatione,nō habes ius abdicandi,quia ignominioſo nō eſt actio:habeo ius,quia

abdicatio actio non eſt: quæritur quid ſit actio: finiemus, non licet abdicare filios: ſyllogiſmus. Item cætera per omnes, & rationales, & legales ſtatus. Nec ignoro fuiſſe quoſdam, qui trãſlationem in rationali quoq; genere ponerent, hoc modo, Hominem occidi iuſſus ab imperatore, dona templi cogenti tyranno dedi, deſerui tempeſtatibus, fluminibus, ualetudine impeditus, id eſt non per me ſtetit, ſed per illa. A quibus etiam liberius diſſentio. Nõ enim actio trãsfertur, ſed cauſa facti, quod accidit penè in omni defenſione. Deinde is, qui tali utitur patrocinio, nõ recedit à forma qualitatis, dicit enim ſe culpa uacare, ut magis qualitatis duplex ratio facienda ſit, altera qua & factum defenditur, altera qua tantum reus. Credendum eſt igitur ijs, quorum autoritatem ſecutus eſt Cicero, Tria eſſe, quæ in omni diſputatione quærantur, an ſit, quid ſit, quale ſit. Quod ipſa nobis etiã natura præſcribit. Nam primum oportet ſubeſſe aliquid, de quo ambigitur: quod, quid ſit, & quale ſit, certe nõ poteſt exiſtimari, niſi prius eſſe conſtiterit. Ideoq; ea prima quæſtio, ſed nõ ſtatim quod eſſe manifeſtum eſt, etiam quid ſit apparet. Hoc quoq; conſtituto, nouiſſima qualitas ſupereſt, nec his exploratis aliud eſt ultrà. His infinitæ quæſtiones, his finitæ continentur. Horum aliqua in demonſtratiua, deliberatiua, iudiciali materia utique tractantur. Hæc rurſus iudiciales cauſas, & rationali parte, & legali continet. Nec enim ulla iuris diſceptatio, niſi finitione, qualitate, coniectura poteſt explicari. Sed inſtituentibus rudes, non erit inutilis latius primo fuſa ratio, etſi nõ ſtatim rectiſſima linea tenſa, facilior tamen & apertior uia. Diſcant igitur ante omnia quadripertitam in omnibus cauſis eſſe rationẽ, quã primam intueri debeat, qui acturus eſt. Nam ut à defenſore potiſſimum incipiam, longe fortiſſima tuendi ſe ratio eſt, ſi quod obijcitur, negari poteſt. Proxima, ſi nõ id quod obijcitur, factũ eſſe dicitur. Tertia honeſtiſſima, qua recte factũ defenditur. Quibus ſi deficiamur, ultima quidem, ſed iam ſola ſupereſt ſalus, aliquo

iuris adiutorio elabendi ex crimine,quod nec negari, nec defen-
di poteſt,ut non uideatur iure actio intendi. Hinc illæ quæſtio-
nes ſiue actionis,ſiue translationis. Sunt enim quædam nō lau
dabilia natura:ſed iure conceſſa,ut in XII.tabulis debitoris cor-
pus inter creditores diuidi licuit, quam legē mos publicus repu
diauit:Eſt aliquid æquum,ſed prohibitum iure,ut libertas teſta-
mentorū. Accuſatori nihilo plura intuenda ſunt, quàm ut pro-
bet,factū eſſe,hoc eſſe factū,non recte factum, iure ſe intendere.
Ita circa ſpecies eaſdē lis omnis uerſabitur,trāslatis tantum ali-
quādo partibus,ut in cauſis,quibus de præmio agitur,recte fa-
ctum petitor probat. Hæc quatuor uelut propoſita formæq; a-
ctionis,quæ tum generales ſtatus uocabam,in duo,ut oſtēdi,ge
nera deſcendunt,rationale & legale. Rationale ſimplicius eſt,
quia ipſius tantū naturæ cōtemplatione cōſtat. Itaq; in eo ſatis
eſt oſtendiſſe coniecturā,finitionem,qualitatē. Legalium plures
ſint ſpecies neceſſe eſt,propterea quòd multæ ſunt leges,& ua
rias habēt formas: alia eſt cuius uerbis nitimur,alia cuius uolun
tate:alias nobis,cū ipſi nullam habemus, adiūgimus, alias inter
ſe comparamus,alias in diuerſum interpretamur. Sic naſcuntur
hæc ueluti ſimulacra ex illis tribus, interim ſimplicia, interim
& mixta,propriā tamen faciē oſtendentia:ut ſcripti,& uolunta
tis,quæ ſine dubio,aut qualitate,aut coniectura cōtinentur: &
ſyllogiſmus,qui eſt maxime qualitatis: & leges contrariæ,quæ
iyſdem,quibus ſcriptum,& uoluntas cōſtant:& ἀμφιβολία, quæ
ſemp cōiectura explicatur. Finitio quoq; utriq; generi, quodq;
rerum,quodq; ſcripti cōtemplatione conſtat,cōmunis eſt. Hæc
omnia etiamſi in illos tres ſtatus ueniunt, tamen quia, ut dixi,
habent aliquid uelut propriū,uidentur demonſtranda diſcenti-
bus,& permittendū ea dicere uel ſtatus legales,uel quæſtiones,
uel capita quædam minora,dum ſciant, nihil ne in his quidem,
præter tria,quæ prædiximus,quæri. At quātū, & quàm multū,
& ad aliquid,& ut nōnulli putauerunt,comparatiuus,nō ean-
dem

abdicatio actio non eſt: quæritur quid ſit actio: finiemus, non licet abdicare filios: ſyllogiſmus. Item cætera per omnes, & rationales, & legales ſtatus. Nec ignoro fuiſſe quoſdam, qui trāſlationem in rationali quoq; genere ponerent, hoc modo, Hominem occidi iuſſus ab imperatore, dona templi cogenti tyranno dedi, deſerui tempeſtatibus, fluminibus, ualetudine impeditus, id eſt non per me ſtetit, ſed per illa. A' quibus etiam liberius diſſentio. Nō enim actio trāsfertur, ſed cauſa facti, quod accidit penè in omni defenſione. Deinde is, qui tali utitur patrocinio, nō recedit à forma qualitatis, dicit enim ſe culpa uacare, ut magis qualitatis duplex ratio facienda ſit, altera qua & factum defenditur, altera qua tantum reus. Credendum eſt igitur iis, quorum autoritatem ſecutus eſt Cicero, Tria eſſe, quæ in omni diſputatione quærantur, an ſit, quid ſit, quale ſit. Quod ipſa nobis etiā natura præſcribit. Nam primum oportet ſubeſſe aliquid, de quo ambigitur: quod, quid ſit, & quale ſit, certe nō poteſt exiſtimari, niſi prius eſſe conſtiterit. Ideoq; ea prima quæſtio, ſed nō ſtatim quod eſſe manifeſtum eſt, etiam quid ſit apparet. Hoc quoq; conſtituto, nouiſſima qualitas ſupereſt, nec his exploratis aliud eſt ultrà. His infinitæ quæſtiones, his finitæ continentur. Horum aliqua in demonſtratiua, deliberatiua, iudiciali materia utique tractantur. Hæc rurſus iudiciales cauſas, & rationali parte, & legali continet. Nec enim ulla iuris diſceptatio, niſi finitione, qualitate, coniectura poteſt explicari. Sed inſtituentibus rudes, non erit inutilis latius primo fuſa ratio, etſi nō ſtatim rectiſſima linea tenſa, facilior tamen & apertior uia. Diſcant igitur ante omnia quadripertitam in omnibus cauſis eſſe rationē, quā primam intueri debeat, qui acturus eſt. Nam ut à defenſore potiſſimum incipiam, longe fortiſſima tuendi ſe ratio eſt, ſi quod obiicitur, negari poteſt. Proxima, ſi nō id quod obiicitur, factū eſſe dicitur. Tertia honeſtiſſima, qua recte factū defenditur. Quibus ſi deficiamur, ultima quidem, ſed iam ſola ſupereſt ſalus, aliquo

iuris adiutorio elabendi ex crimine, quod nec negari, nec defen. di poteſt, ut non uideatur iure actio intendi. Hinc illæ quæſtiones ſiue actionis, ſiue translationis. Sunt enim quædam nõ laudabilia natura: ſed iure conceſſa, ut in XII.*tabulis debitoris corpus inter creditores diuidi licuit, quam legẽ mos publicus repudiauit: Eſt aliquid æquum, ſed prohibitum iure, ut libertas teſtamentorũ. Accuſatori nihilo plura intuenda ſunt, quàm ut probet, factũ eſſe, hoc eſſe factũ, non recte factum, iure ſe intendere. Ita circa ſpecies eaſdẽ lis omnis uerſabitur, trãslatis tantum aliquãdo partibus, ut in cauſis, quibus de præmio agitur, recte factum petitor probat. Hæc quatuor uelut propoſita formæq; actionis, quæ tum generales ſtatus uocabam, in duo, ut oſtẽdi, genera deſcendunt, rationale & legale. Rationale ſimplicius eſt, quia ipſius tantũ naturæ cõtemplatione cõſtat. Itaq; in eo ſatis eſt oſtendiſſe coniecturã, finitionem, qualitatẽ. Legalium plures ſint ſpecies neceſſe eſt, propterea quòd multæ ſunt leges, & uarias habẽt formas: alia eſt cuius uerbis nitimur, alia cuius uoluntate: alias nobis, cũ ipſi nullam habemus, adiũgimus, alias inter ſe comparamus, alias in diuerſum interpretamur. Sic naſcuntur hæc ueluti ſimulacra ex illis tribus, interim ſimplicia, interim & mixta, propriã tamen faciẽ oſtendentia: ut ſcripti, & uoluntatis, quæ ſine dubio, aut qualitate, aut coniectura cõtinentur: & ſyllogiſmus, qui eſt maxime qualitatis: & leges contrariæ, quæ iiſdem, quibus ſcriptum, & uoluntas cõſtant: &* ἀμφιβολία, *quæ ſemp cõiectura explicatur. Finitio quoq; utriq; generi, quodq; rerum, quodq; ſcripti cõtemplatione conſtat, cõmunis eſt. Hæc omnia etiamſi in illos tres ſtatus ueniunt, tamen quia, ut dixi, habent aliquid uelut propriũ, uidentur demonſtranda diſcentibus, & permittendũ ea dicere uel ſtatus legales, uel quæſtiones, uel capita quædam minora, dum ſciant, nihil ne in his quidem, præter tria, quæ prædiximus, quæri. At quãtũ, & quàm multũ, & ad aliquid, & ut nõnulli putauerunt, comparatiuus, nõ eandem*

dem

dem rationem habent. Sunt enim hæc non ad uarietatem iuris, ſed ad ſolam rationem referenda. Ideoq; ſemper in parte aut coniecturæ, aut qualitatis ponenda ſunt, ut qua mente, & quo tempore, & quo loco. Sed de ſingulis dicemus quæſtionibus, cum tractare præcepta diuiſionis cœperimus. Hoc inter omnes conuenit, in cauſis ſimplicibus ſingulos ſtatus eſſe cauſarum: quæſtionum autem quæ uelut ſubiacẽtes, & ad illud quo iudicium continetur, referuntur, ſæpe in unam cadere plures poſſe. Etiam credo aliquãdo dubitari, quo ſtatu ſit utendum, cum aduerſus unam intentionem plura opponuntur: & ſicut in colore dicitur narrationis, eum eſſe optimum, quẽ actor optime tueatur: ita hic quoq; poſſe dici, eum ſtatum eſſe faciendum, in quo tuendo plurimum adhibere uiriũ poßit orator. Ideoq; pro Milone aliud Ciceroni agenti placuit, aliud Bruto, cum exercitationis gratia componeret orationẽ, cum ille iure tanquã inſidiatorem occiſum, & tamen nõ Milonis cõſilio dixerit, hic etiã gloriatus ſit occiſo malo ciue. In coniunctis uero poſſe duos uel tres inueniri, uel diuerſos, ut ſi quis aliud ſe nõ feciſſe, aliud recte feciſſe defendat: uel generis eiuſdẽ, ut ſi quis duo crimina, uel omnia neget. Quod accidit etiã ſi de una re quæratur aliqua, ſed eã plures petãt: uel eodẽ iure, ut proximitatis: uel diuerſo, ut cum hic teſtamẽto, ille proximitate nitatur. Quoties autẽ aliud alij petitori opponitur, diſsimiles eſſe ſtatus neceſſe eſt, ut in illa cõtrouerſia: Teſtamenta legibus facta, rata ſint. Inteſtatorũ parentũ liberi hæredes ſint. Abdicatus, ne quid de bonis patris capiat. Nothus ante legitimũ natus, legitimus filius ſit: poſt legitimũ natus, tantũ ciuis. In adoptionẽ dare liceat. In adoptionem dato redire in familiã liceat, ſi pater naturalis ſine liberis deceſſerit. Qui ex duobus legitimis alterũ in adoptionẽ dederat, alterũ abdicauerat, ſuſtulit nothum, inſtituto hærede abdicato deceßit. Tres omnes de bonis contendunt. Νόθον, qui non ſit legitimus, Græci uocant, Latinum rei nomen, ut Cato quoq; in oratione

[Margin: Bruti oratio pro Milone.]

[Margin: Nothus.]

oratione quadā teſtatur, nō habemus, ideoq; utimur peregrino. Sed ad propoſitum. Hæredi ſcripto opponitur lex, Abdicatus ne quid de bonis patris capiat: fit ſtatus ſcripti, & uoluntatis, an ullo modo capere poßit, an ex uolūtate patris, an hæres ſcriptus. Notho duplex fit quæſtio, quòd poſt legitimos natus ſit, & quòd nō ſit ante legitimos natus. Prior ſyllogiſmum habet, an pro non natis ſint habēdi qui à familia ſunt alienati. Altera ſcripti, & uoluntatis. Non enim eſſe hunc natum ante legitimum conuenit: ſed uoluntate legis ſe tuebitur, quam dicet talem fuiſſe, ut legitimus eſſet nothus, tum natus, cum alius legitimus in domo non eſſet. Scriptum quoq; legis excludet, dicens, non utiq; ſi poſtea legitimus natus non ſit, notho nocere: uteturq; hoc argumento, Finge ſolum natum nothum, cuius conditionis erit? tantum ciuis? atqui nō erit poſt legitimum natus. filius? atqui non erit ante legitimos natus. quare ſi uerbis legis ſtari nō poteſt, uoluntate ſtandum eſt. Nec quenquam turbet, quòd ex una lege duo ſtatus fiant: duplex eſt, ita uim duarum habet. Redire in familiā uolenti dicitur ab altero, Primū, ut tibi redire liceat, hæres ſum: idem ſtatus, qui in petitione abdicati: quæritur enim, an poßit eſſe hæres abdicatus. Adijcitur cōmuniter à duobus, redire tibi in familiā non licet, non enim pater ſine liberis deceßit. Sed in hoc propria quiſq; eorū quæſtione nitetur. Alter enim dicet, abdicatū quoq; inter liberos eſſe, & argumentū ducet ex ipſa, qua repellitur, lege. Superuacuū enim fuiſſe prohiberi patris bonis abdicatum, ſi eſſet numero alienorum: nunc quia filij iure futurus fuerit inteſtati hæres, oppoſitam eſſe legē, quæ tamen id non efficiat, ne filius ſit, ſed ne hæres. Status finitiuus, quid ſit filius. Rurſus nothus eiſdem colligit argumentis, non ſine liberis patrem deceßiſſe, quibus in petitione uſus eſt, ut probaret ſe eſſe filium, niſi forte & hic finitionem mouet, an liberi ſint etiā non legitimi. Cadent ergo in unam controuerſiā, uel ſpecialiter duo legitimi ſtatus, ſcripti, & uolūtatis, & ſyllogiſmus.

giſmus, & præterea finitio: uel tres illi, qui natura ſoli ſunt, coniectura in ſcripto, & uoluntate, qualitas in ſyllogiſmo, & quæ per ſe eſt aperta finitio. Cauſa quoq; & iudicatio, & cõtinens eſt in omni genere cauſarum. Nihil enim dicitur, cui non inſit ratio, & quò iudicium referatur, & quod rẽ maxime contineat. Sed quia magis hæc uariantur in litibus, & ferè tradita ſunt ab ijs, qui de iudicialibus cauſis aliqua compoſuerunt, in illam partem differantur. Nunc quia in tria genera cauſas diuiſi, ordinem ſequar.

De Demonſtratiuo, quod conſtat laude & uituperatione. CAP. IX.

AC potiſſimum incipiam ab ea quæ conſtat laude ac uituperatione. Quod genus uidetur Ariſtoteles, atq; eum ſecutus Theophraſtus, à parte negotiali, hoc eſt πραγματικῆς remouiſſe, totamq; ad ſolos auditores relegaſſe, & id eius nominis, quod ab oſtentatione ducitur, proprium eſt. Sed mos Romanus, etiam negotijs hoc munus inſeruit. Nam & funebres laudationes pendent frequenter ex publico aliquo officio, atq; ex ſenatuſcõſulto magiſtratibus ſæpe mãdantur, & laudare teſtem, uel contrà pertinet ad momentũ iudiciorũ, & ipſis etiam reis dare laudatores licet, & editi in cõpetitores, in L. Piſonem, in Clodium & Curionem libri, uituperationem cõtinent, & tamen in ſenatu loco ſunt habiti ſententiæ. Neq; inficias eo, eſſe quaſdam ex hoc genere materias ad ſolam compoſitas oſtentationem, ut laudes deorum, uirorumq;, quos priora tempora tulerunt. Quo ſoluitur quæſtio ſuprà tractata, manifeſtumq; eſt errare eos, qui nunquam oratorẽ dicturum, niſi de re dubia, putauerunt. An laudes Capitolini Iouis, perpetua ſacri certaminis materia, uel dubiæ ſunt, uel non oratorio genere tractantur? Vt deſiderat autem laus, quæ negotijs adhibetur, probationẽ, ſic etiam illa quæ oſtentationi componitur, habet interim aliquam ſpeciem probationis. Vt qui Romulum Martis filium, educatumq; à lupa dicat, in

ꝯs quare ifur procre e romulu

cat,in argumentum cœleſtis ortus utatur his, quòd abiectus in profluentem non potuerit extingui, quòd omnia ſic egerit, ut genitum præſide bellorum deo incredibile non ſit, quòd ipſum quoq; cœlo receptum temporis eius homines non dubitauerint. Quædam uero etiã in defenſionis ſpeciem cadent,ut ſi in laude Herculis,permutatum cum regina Lydiæ habitũ, & imperata ut traditur, penſa orator excuſet. Sed proprium laudis eſt res amplificare,& ornare, quæ materia præcipue quidem in deos & homines cadit: eſt tamen & aliorũ animalium, & carentiũ animã. Verũ in Deis, generaliter primum maieſtatẽ ipſius eo=rum naturæ uenerabimur:deinde propriam uim cuiuſq;, & in=uenta,quæ utile aliquid hominibus attulerunt. Vis oſtenditur,ut in Ioue, regundorum hominum:in Marte, belli:in Neptuno, maris:Inuenta,ut artium in Minerua:Mercurio,literarũ:medi=cinæ,Apolline:Cerere,frugũ:Libero,uini. Tũ ſi qua ab his acta uetuſtas tradidit cõmemoranda. Addunt etiam dijs honorem pa rentes,ut ſi quis ſit filius Iouis. Addit antiquitas, ut ijs qui ſunt ex chao. Progenies quoq;,ut Apollo, ac Diana Latonæ. Lau=dandum in quibuſdam,quòd geniti immortales : in quibuſdam, quòd immortalitatem uirtute ſint conſecuti, quod pietas prin=cipis noſtri, præſentium quoque temporum decus, fecit. Ma=gis eſt uaria laus hominum. Nam primum diuiditur in tempo=ra,quodq́; ante eos fuit, quodq́; ipſi uixerunt. In ijs autem qui fato ſunt functi, etiam quod eſt inſecutum. Ante hominem pa=tria ac parentes,maioresq́; erunt,quorum duplex tractatus eſt. Aut enim reſpondiſſe nobilitati pulchrum erit,aut humilius ge=nus illuſtraſſe factis. Illa quoq; interim ex eo,quod ante ipſum fuit, tempore trahentur, quæ reſponſis uel augurijs futuram claritatem promiſerunt. Vt eum, qui ex Thetide natus eſſet, maiorem patre ſuo futurum ceciniſſe dicuntur oracula. Ipſius uero laus hominis ex animo & corpore, & extrà poſitis peti debet. Et corporis quidem fortuitorumq́; cum leuior, tum non laus.*

uno modo tractanda eſt. Nam & pulchritudinem interim roburq; proſequimur, honore uerborũ, ut Homerus in Agamẽnone atq; Achille. Interim confert admirationi multum etiã infirmitas, ut cum idem Tydea paruum, ſed bellatorem dicit fuiſſe. Fortuna uero, tum dignitatẽ affert, ut in regibus principibuſq;: namq; eſt hæc materia oſtẽdendæ uirtutis uberior, tum quo minores opes fuerunt, eo maiorem benefactis gloriam parit. Sed omnia quæ extra nos bona ſunt, quæq; hominibus forte obtigerunt, non ideo laudantur, quòd habuerit quis ea, ſed quòd his honeſte ſit uſus. Nam diuitiæ, & potentia, & gratia, cum plurimum uirium dent in utranq; partem, certiſsimum faciunt morum experimentũ: aut enim meliores propter hæc, aut peiores ſumus. Animi uero ſemper uera laus. Sed non una per hoc opus uia ducitur. Nanq; alias ætatis gradus, geſtarumq; rerũ ordinẽ ſequi ſpecioſius fuit: ut in primis annis laudaretur indoles, tum diſciplinæ: poſt hoc operum, id eſt factorum dictorumq; contextus: Alias in ſpecies uirtutum diuidere laudem fortitudinis, iuſtitiæ, cõtinentiæ, cæterarumq;, ac ſingulis aſsignare, quæ ſecundũ quanq; earum geſta erunt. Vtra ſit autem harũ uia utilior, cum materia deliberabimus, dum ſciamus gratiora eſſe audientibus, quæ ſolus quis, aut primus, aut certe cum paucis feciſſe dicetur: ſi quid præterea ſupra ſpem, aut expectationẽ, præcipue quòd aliena potius cauſa, quàm ſua. Tempus quod finẽ hominis inſequitur, non ſemper tractare contingit, nõ ſolum quòd uiuentes aliquando laudamus, ſed quòd rara hæc occaſio eſt, ut referri poſsint diuini honores, & decreta, ut publice ſtatuæ conſtitutæ. Inter quæ enumerauerim ingeniorum monumenta, quæ ſeculis probarentur. Nam quidam, ſicut Menander, iuſtiora poſterorum, quàm ſuæ ætatis iudicia ſunt conſecuti. Afferunt laudem liberi parentibus, urbes conditoribus, leges latoribus, artes inuentoribus, nec non inſtituta quoq; autoribus, ut à Numa traditum deos colere, à Publicola faſces populo ſubmittere.

Qui

Qui omnis etiam in uituperatione ordo conſtabit, tamen in diuerſum. Nam & turpitudo generis opprobrio multis fuit: & quoſdam claritas ipſa notiores circa uitia, & inuiſos magis fecit: & in quibuſdam, ut in Paride traditum eſt, prædicta pernicies & corporis, & *fortunæ: quibuſdam mala, contemptum, ut Therſitæ: At uerò quibuſdam bona uitijs corrupta odium attulerunt: ut Nirea imbellem, *Pliſtinem impudicum, à poëtis accepimus. Et animi totidem uitia, quot uirtutes ſunt, nec minus quàm in laudibus, duplici ratione tractantur. Et poſt mortem adiecta quibuſdam ignominia eſt, ut Melio, cuius domus ſolo æquata: Marcoq; Manlio, cuius prænomen è familia in poſterum exemptū eſt. Et parentes malorū odimus. Et eſt conditoribus urbium infamiæ, contraxiſſe aliquam pernicioſam cæteris gentē, qualis eſt primus Iudaicæ ſuperſtitionis autor, & Gracchorum leges inuiſæ. Et ſi quod eſt exemplum deforme poſteris traditū, quale libidinis uir Perſes, in *muliēre Samia inſtituere auſus dicitur primus. Sed in uiuentibus quoq; iudicia hominum uelut argumēta ſunt morū, & honos aut ignominia, ueram eſſe laudem, uel uituperationem probat. Intereſſe tamen Ariſtoteles putat, ubi quiſq; laudetur, aut uituperetur. Nam plurimum refert, qui ſint audientiū mores, quæ publice recepta perſuaſio, ut illa maximè quæ probant eſſe in eo, qui laudabitur, credant: aut in eo cōtra quem dicemus, ea quæ oderunt: ita nō dubiū erit iudiciū, quod orationē præceſſerit. Ipſorū etiam iudicum permiſcenda laus ſemper: nam id beneuolos facit. Quoties autē fieri poterit, cū materiæ utilitate iungenda. Minus Lacedæmone ſtudia literarū, quàm Athenis honoris merebuntur: plus patientia, fortitudo. Rapto uiuere quibuſdam honeſtum, alijs cura legum. Frugalitas apud Sybaritas forſitan odio foret: ueteribus Romanis ſummū luxuriæ crimen. Eadem in ſingulis differentia. Maximè fauet iudex, qui ſibi dicentē aſſentari putat. Idē præcipit illud quoq;, quod mox Cornelius Celſus propè ſupra modum

*formæ

*Cliſthenem

*matre ſua inſtit.

Sybaritæ.

inuaſit, quia ſit quædam uirtutibus ac uitijs uicinitas, utendum proxima deriuatione uerborũ, ut pro temerario fortẽ, pro prodigo liberalem, pro auaro parcũ uocemus: quæ eadẽ etiam contra ualent. quod quidem orator, id eſt, uir bonus, nunquàm faciet, niſi fortè cõmuni utilitate ducatur. Laudantur autem urbes ſimiliter atq; homines. Nam pro parente eſt conditor, & multum autoritatis affert uetuſtas, ut ijs, qui terra dicuntur orti, & uirtutes, ac uitia circa res geſtas, eademq; in ſingulis. Illa propria, quæ ex loci poſitione, aut munitione ſunt. Ciues illis, ut hominibus liberi, decori. Eſt laus & operum, in quibus honor, utilitas, pulchritudo, autor ſpectari ſolet. Honor, ut in templis: Vtilitas, ut in muris: Pulchritudo uel autor, utrobiq;. Eſt & locorum, qualis Siciliæ apud Ciceronem: in quibus ſimiliter ſpeciem & utilitatẽ intuemur: ſpeciem maritimis, planis, amœnis: utilitatem ſalubribus, fertilibus. Erit etiã dictorum honeſtorum factorumq; laus generalis, erit & rerum omnis modi. Nam & ſomni, & mortis ſcriptæ laudes, & quorundam à medicis ciborum. Itaq; ut non conſenſi hoc laudatiuum genus circa ſolam uerſari honeſti quæſtionem, ſic qualitate maximè contineri puto, quanquàm omnes tres ſtatus cadere in hoc opus poſſe, ijsq; uſum C. Cæſarem in uituperando Catone, notauerit Cicero. Totum autem habet aliquid ſimile ſuaſorijs, quia plerunq; eadem illic ſuaderi, hic laudari ſolent.

De ſuaſoria, ſeu deliberatiua, & proſopopœia.

CAP. X.

Deliberatiuas quoq; miror à quibuſdam ſola utilitate finitas. Ac ſi quid in his unum ſequi oporteret, potior fuiſſet apud me Ciceronis ſententia, qui hoc materiæ genus, dignitate maximè contineri putat. Nec dubito quin ij, qui ſunt in illa priore ſentẽtia, ſecundũ opinionem pulcherrimam, ne utile quidem, niſi quod honeſtum eſſet, exiſtimarint. Et eſt hæc ratio ueriſſima, ſi conſilium contingat ſemper bonorum, atq; ſapientũ.

Verum

*Verùm apud imperitos, apud quos frequenter dicenda ſenten-
tia eſt, populumq́; præcipue, qui ex pluribus conſtat indoctis,
diſcernenda ſunt hæc, & ſecundum cõmunes magis intellectus
loquendum. Sunt enim multi, qui etiam quæ credunt honeſta,
non tamen ſatis eadem utilia quoq; exiſtiment, quæ turpia eſſe
dubitare non poſſunt, utilitatis ſpecie ducti probent, ut fœdus
Numãtinum, iugumq́; Caudinum. Ne qualitatis quidem ſtatu,
in quo & honeſtorũ, & utilium quæſtio eſt, cõplecti eas ſatis
eſt. Nam frequẽter in his etiam coniecturæ locus eſt. Nonnun-
quàm etiam tractatur aliqua finitio. Aliquando etiam incidere
poſſunt legales tractatus in priuata maximè conſilia, ſi quando
ambigitur, an liceat. De cõiectura paulò pòſt pluribus. Interim
eſt finitio apud Demoſthenẽ, det Haloneſum Philippus an red-
dat. Apud Ciceronẽ in Philippicis, quid ſit tumultus. Quid? non
illa ſimilis iudicialium quæſtio, de ſtatua Seruij Sulpitij? an ijs
demũ ponenda ſit, qui in legatione ferro ſunt interempti? Ergo
pars deliberatiua (quæ eadem ſuaſoria dicitur, de tẽpore futuro
cõſultans, quærit etiã de præterito) officijs conſtat duobus, ſua-
dendi & diſſuadendi. Proœmio, quale eſt in iudicialibus, non
ubiq; eget, quia cõciliatus eſt ei quiſq;, quẽ cõſulit. Initium ta-
men quodcunq; debet habere aliquã proœmij ſpeciem: nec enim
abrupte, nec unde libuit incipiendũ, quia eſt aliquid in omni ma
teria naturaliter primũ. In ſenatu, & utiq; in cõcionibus eadẽ
ratio, quæ apud iudices, acquirẽdæ ſibi plerũq; eorũ apud quos
dicendũ ſit beneuolentiæ. Nec mirum, cũ etiam in Panegyricis
petatur audientiũ fauor, ubi emolumentum non utilitate aliqua,
ſed in ſola laude cõſiſtit. Ariſtoteles quidem, nec ſine cauſa pu-
tat & à noſtra, & ab eius, qui diſſentiet, perſona duci frequen-
ter in cõſilijs exordium, quaſi mutuantibus hæc nobis à iudicia
li genere, nonnunquam etiam, ut minor res maior'ue uideatur.
In demonſtratiuis uerò proœmia eſſe maximè libera exiſtimat.
Nã & longè à materia duci hoc, ut in Helenes laude Iſocrates*

fecerit, et ex aliqua rei uicinia, ut idē in Panegyrico, cum quæritur plus honoris corporum, quàm animorum uirtutibus dari: Et Gorgias in Olympico, laudans eos, qui primi tales instituerunt cōuentus. Quos ſecutus uidelicet Criſpus Salluſtius in bello Iugurthino & Catilinario, nihil ad hiſtoriam pertinentibus principijs orſus eſt. Sed nunc ad ſuaſoriam, in qua etiam cùm proœmio utemur, breuiora tamē, & uelut quodam capite tantum, & initio debebimus eſſe contenti. Narrationē uerò nunquàm exiget priuata deliberatio, eius duntaxat rei, de qua dicēda ſententia eſt: quia nemo ignorat id, de quo conſulit. Extrinſecus poſſunt pertinentia ad deliberationem multa narrari. In concionibus ſæpe eſt etiam illa, quæ ordinem rei docet, neceſſaria: & affectus, ut quæq; maxime poſtulabit. Nam & concitanda, & lenienda frequenter eſt ira, & ad metum, cupiditatem, odium, cōciliationem impellendi animi. Nonnunquam etiā mouenda miſeratio, ſiue ut auxiliū obſeßis feratur, ſuadere oportebit, ſiue ſociæ ciuitatis euerſionem deflebimus. Valet autem in conſilijs autoritas plurimum. Nam & prudentißimus eſſe haberiq; & optimus debet, qui ſententiæ ſuæ de utilibus atq; honeſtis credere omnes uelit. In iudicijs enim uulgò fas habetur indulgere aliquid ſtudio ſuo: cōſilia nemo eſt, qui neget ſecundū mores dari. Græcorum quidem plurimi omne hoc officium cōcionale eſſe iudicauerunt, & in ſola reipublicæ adminiſtratione poſuerunt. Quin & Cicero in hac maxime parte uerſatur. Ideoq; ſuaſuris de pace, bello, copijs, operibus, uectigalibus, hæc duo præcipue nota eſſe uoluit, uires ciuitatis, & mores: ut ex natura tum ipſarū rerum, tum audientiū, ratio ſuadendi duceretur. Nobis maior in re uidetur uarietas: nam & conſultantiū, & conſiliorum plurima ſunt genera. Quare in ſuadendo & diſſuadendo tria primū ſpectanda erūt: Quid ſit, de quo deliberetur: qui ſint, qui deliberēt: qui ſit, qui ſuadeat. Rē de qua deliberatur, aut certum eſt poſſe fieri, aut incertum. Si incertum,

Salluſtij proœmia.

In ſuadendo & quæ ſint ſpectanda.

hæc erit quæſtio ſola, aut potentiſſima: ſæpe enim accidet, ut prius dicamus, ne ſi poſsit quidẽ fieri, eſſe faciendũ, deinde fieri nõ poſſe. Cum autẽ de hoc quæritur, coniectura eſt, an Iſthmos intercidi, an ſiccari palus Pontina, an portus fieri Hoſtiæ poſſit, an Alexander terras ultra Oceanũ ſit inuenturus. Sed in ijs quoq;, quæ conſtabit poſſe fieri, coniectura erit aliquando: ut ſi quæratur, an utiq; futurum ſit, ut Carthaginẽ ſuperent Romani: ut redeat Annibal, ſi Scipio exercitum in Africam tranſtulerit: ut ſeruent fidem Samnites, ſi Romani arma depoſuerint. Quædam & fieri poſſe & futura eſſe credibile eſt: ſed aut alio tempore, aut alio loco, aut alio modo. Vbi coniecturæ non erit locus, alia ſunt intuẽda. Et primum aut propter ipſam rem, de qua ſententiæ rogantur, cõſultabitur, aut propter alias interuenientes extrinſecus cauſas. Propter ipſam deliberant P. C. an ſtipendium militi cõſtituant. Hæc materia ſimplex erit. Accedunt cauſæ, aut faciendi, ut deliberant P. C. an Fabios dedant Gallis bellum minitantibus: aut non faciendi, ut deliberat C. Cæſar an perſeueret in Germaniam ire, cum milites paſsim teſtamenta facerẽt. Hæ ſuaſoriæ duplices ſunt. Nam & illic cauſa deliberandi eſt, quòd bellum Galli minitentur, eſſe tamen quæſtio põteſt, dedendi'ne fuerint etiã citra hãc denunciationẽ, quia cõtra fas, cum legati miſsi eſſent, prœliũ inierint, regemq; ad quem mandata acceperãt, trucidarint. & hic nihil Cæſar ſine dubio deliberet, niſi propter hanc militũ perturbationem: eſt tamen locus quærẽdi, an citra hunc quoq; caſum penetrandũ in Germaniam ſit erit. Semper autem de eo prius loquemur, de quo deliberari, etiã detractis ſequentibus poſſet. Partes ſuadendi quidam putauerũt honeſtum, utile, neceſſarium. Ego nõ inuenio huic tertiæ locũ. Quantalibet enim uis ingruat, aliquid fortaſſe pati neceſſe ſit, nihil facere: de faciẽdo autem deliberatur. Quòd ſi hanc uocant neceſsitatẽ, in quã homines grauiorũ metu coguntur, utilitatis erit quæſtio. Vt enim ſi obſeſsi, & impares, & aqua ciboq; deficti

defecti, de facienda ad hoſtem deditione deliberent, & dicatur, neceſſe eſt: nẽpe ſequitur ut hoc ſubijciatur, alioqui pereũdum eſt: ita propter idipſum non eſt neceſſe, quia perire potius licet. Deniq; non fecerunt Saguntini, nec in rate Opitergina circumuenti. Igitur in his quoq; cauſis aut de ſola utilitate ambigetur aut quæſtio inter utile, atq; honeſtum conſiſtet. At enim ſi quis liberos procreare uolet, neceſſe habeat uxorem ducere, quis dubitat? ſed ei qui pater uult fieri, liqueat neceſſe eſt uxorem eſſe ducendam. Itaq; mihi ne conſilium quidem uidetur, ubi neceſſitas eſt: non magis quàm ubi conſtat, quid fieri omnino nõ poſſe. Omnis enim deliberatio de dubijs eſt. Melius igitur, qui tertiam partem dixerunt δυνατόν, quod noſtri poßibile nominant, quæ ut dura uideatur appellatio, tamen ſola eſt. Quas partes nõ omnes in omnem cadere ſuaſoriam, manifeſtius eſt, quàm ut docendum ſit. Tamen apud pleroſq; earum numerus augetur, à quibus ponuntur ut partes, quæ ſpecies ſunt partium. Nam fas, iuſtum, pium, æquum, mãſuetum quoq; (ſic enim ſunt interpretati τὸ ἥμερον) & ſi qua adhuc adijcere quis eiuſdem generis uelit, ſubijci poſſunt honeſtati. An ſit autem facile, magnum, iucundum, ſine periculo, ad quæſtionem pertinet utilitatis, qui loci oriuntur ex contradictione: Eſt quidem utile, ſed difficile, paruum, iniucundum, periculoſum. Tamen quibuſdam uidetur eſſe nonnunquam de iucunditate ſola conſultatio, ut ſi de ædificando theatro, inſtituendis ludis, deliberetur. Sed neminem adeò ſolutum luxu puto, ut nihil in cauſa ſuadendi ſequatur præter uoluptatem. Præcedat enim ſemper aliquid neceſſe eſt, ut in ludis honor deorum, in theatro nõ inutilis laborum remißio, deformis & incommoda turbæ, ſi id non ſit, conflictatio, & nihilominus eadem illa religio, cum theatrum uelati quoddam illius ſacri templum uocabimus. Sæpe uerò & utilitatem deſpiciendam eſſe dicimus, ut honeſta faciamus, ut cũ illis Opiterginis damus conſiliũ ne ſe hoſtibus dedant, quanquã perituri ſint, niſi fecerint:

fecerint: & utilia honeſtis præferimus, ut cũ ſuademus, ut bello Punico ſerui armentur. Sed tamen neq; hic planè concedendum eſt, eſſe id inhoneſtum. Liberos enim natura omnes, & iiſdem conſtare elementis, & fortaſſe antiquis etiam nobilibus ortos dici poteſt. Et illic, ubi manifeſtum periculum eſt, opponenda alia, ut crudelius etiam perituros affirmemus, ſi ſe dediderint, ſiue hoſtis non ſeruauerit fidem, ſiue Cæſar ui cerit, quod eſt uero ſimilius. Hæc autem, quæ tantum inter ſe pugnant, plerunq; nominibus deflecti ſolent. Nam & utilitas ipſa expugnatur ab iis, qui dicunt non ſolum potiora eſſe honeſta, quàm utilia, ſed ne utilia quidem eſſe, quæ non ſunt honeſta: & contrà, quod nos honeſtum, illi uanum, ambitioſum, ſtolidum, uerbis quàm re probabilius uocant. Nec tantum inutilibus comparantur utilia, ſed inter ſe quoq; ipſa: ut ſi e duobus eligamus, in altero quid ſit magis, in altero quid ſit minus. Creſcit hoc adhuc. Nam interim triplices etiã ſuaſoriæ incidunt, ut cum Pompeius deliberauit, Parthos, an Africam, an Aegyptum peteret: ita non tantum utrum melius, ſed quid ſit optimum quæritur. Itemq; contrà. Nec unquam incidet in hoc genere materiæ dubitatio rei, quæ undiq; ſecundum nos ſit. Nam ubi contradictioni locus non eſt, quæ poteſt eſſe cauſa dubitandi? Ita ferè omnis ſuaſoria nihil eſt aliud, quàm comparatio. Videndumq; quid conſecuturi ſimus, & per quid, ut æſtimari poſſit, plus in eo, quod petimus, ſit commodi, an uerò in eo propter quod petimus, incommodi. Eſt utilitatis & in tempore quæſtio. Expedit, ſed non nunc. Et in loco, Non hic. Et in perſona, Non nobis, non contra hos. Et in genere agendi, Non ſic. Et in modo, Non in tantum. Sed perſonam ſæpius decoris cauſa intuemur, quæ & in nobis, & in iis qui deliberant, ſpectanda eſt. Itaq; quamuis exempla plurimum in conſiliis poſſint, quia facillime ad conſentiendum homines ducuntur experimentis, refert tamen, quorum autoritas, & quibus adhibeatur. Diuerſi ſunt enim deliberãtium animi, duplex conditio.

ditio. Nam conſultant aut plures, aut ſinguli, ſed in utriſq; differentia: quia & in pluribus multum intereſt, ſenatus ſit, an populus: Romani, an Fidenates: Græci, an Barbari. Et in ſingulis, Catoni petendos honores ſuadeamus, an C. Mario. De ratione belli Scipio prior, an Fabius deliberet. Proinde intuenda, ſexus, dignitas, ætas. Sed mores præcipue diſcrimen dabunt. Et honeſta quidē honeſtis ſuadere facilimum eſt: ſi uerò apud turpes recta obtinere conabimur, ne uideamur exprobrare diuerſam uitæ ſectam cauendum eſt. Et animus deliberantis, non ipſa honeſti natura, quam ille non reſpicit, permouendus: ſed laude uulgi, opinione, & ſi parum proficiet hæc uanitas, ſecutura ex his utilitate: aliquanto uerò magis obijciendo aliquos, ſi diuerſa fecerit, metus. Nam præter id quòd his leuiſsimi cuiuſq; animus facilime terretur, neſcio an etiā naturaliter apud plurimos plus ualeat malorum timor, quàm ſpes bonorum: ſicut facilior eiſdem turpium, quàm honeſtorū intellectus eſt. Aliquando bonis quoq; ſuadentur parum decora, dantur parum bonis conſilia, in quibus ipſorum, qui cōſulunt, ſpectatur utilitas. Nec me fallit, quæ ſtatim cogitatio ſubire poſsit legentem. Hoc ergo præcipis? & *hoc fas putas? Poterat me liberare M. Cicero, qui ita ſcribit ad Brutum: Propoſitis plurimis quæ honeſte ſuaderi Cæſari poſſent, Sim'ne bonus uir, ſi hoc ſuadeam? minime. Suaſoris enim eſt finis utilitas eius, cui quiſq; ſuadet. At recta ſunt. quis negat? ſed nō eſt ſemper rectis in ſuadendo locus. Sed quia eſt altior quæſtio, nec tantū ad ſuaſorias pertinet, deſtinatus eſt mihi hic locus duodecimo, qui ſummus futurus eſt, libro. Nec ego quicquam fieri turpiter uelim, uerum interim hæc uel ad ſcholarū exercitationes pertinere credantur: nam & iniquorū ratio noſcenda eſt, ut melius æqua tueamur. Interim ſi quis bono inhoneſta ſuadebit, meminerit nō ſuadere tanquam inhoneſta (ut quidam declamatores Sextum Pompeium ad piraticam, propter hoc ipſum, quòd turpis ac crudelis ſit, impellunt) Sed

*& hoc fas, pietas?

dandus

dandus illis deformibus color,idq; etiam apud malos : nec enim eſt quiſquam tam malus,ut uideri uelit. Sic Catilina apud Salluſtium loquitur,ut rem ſceleratiſsimam non malitia,ſed indignatione uideatur audere.Sic Atreus apud Varium,

Iam fero,inquit,infandiſsima,iam facere cogor.

Quanto magis eis,quibus fuit aliqua cura famæ, conſeruandus eſt hic uel ambitus? Quare & cum Ciceroni dabimus conſiliũ, ut Antonium roget, uel etiam ut Philippicas (ita uitam pollicente eo) exurat,non cupiditatem lucis allegabimus (hoc enim ſi ualet in animo eius, tacentibus quoque nobis ualet) ſed ut ſe *reipub. ſeruet,hortabimur. Hac illi opus eſt occaſione, ne eum talium precum pudeat.Et C. Cæſari ſuadentes regnum,affirmabimus ſtare iam rempub. niſi uno regente non poſſe. Nam qui de re nefaria deliberat, id ſolũ quærit,quomodo quàm minimum peccare uideatur. Multum refert etiam quæ ſit perſona ſuadentis:quia anteacta uita,ſi illuſtris fuit,aut clarius genus, aut ætas, aut fortuna,affert expectationem. Prouidendum eſt,ne, quæ dicuntur, ab eo qui dicit, diſſentiant. At his contraria ſummiſsiorem quendam modum poſtulant. Nam quæ in alijs libertas eſt, in alijs licẽtia uocatur.Et quibuſdam ſufficit autoritas,quoſdam ratio ipſa ægrè tuetur. Ideoq; longe mihi uidentur difficilimæ proſopopœiæ,in quibus ad reliquum ſuaſoriæ laborem, accedit etiam perſonæ difficultas. Nanq; idem illud aliter Cæſar, aliter Cicero,aliter Cato ſuadere debebit. Vtiliſsima uerò hæc exercitatio,uel quòd duplicis eſt operis,uel quòd poëtis quoq;,aut hiſtoriarum futuris ſcriptoribus plurimum cõfert. Verum & oratoribus neceſſaria.Nam ſunt multæ à Græcis Latiniſq; compoſitæ orationes, quibus alij uterentur, ad quorum conditionem uitamq; aptanda, quæ dicebantur, fuerunt. An eodem modo cogitauit,aut eandem perſonam induit Cicero, cum ſcriberet Cn. Pompeio,& cum C.Domitio,& Appio,cæteriſ'ue,ac non uniuſcuiuſq; eorum fortunã,dignitatem,res geſtas intuitus,omnium

*Romano populo

quibus uocem dabat, etiam imaginem expreßit? ut melius quidem, ſed tamen ipſi dicere uiderentur. Neq; enim minus uitioſa eſt oratio, ſi ab homine, quàm ſi à re, cui accommodari debuit, diſsidet. Ideoq́; Lyſias optimè uidetur in ijs quæ ſcribebat indoctis, ſeruaſſe ueritatis fidem. Eninuero præcipue declamatoribus conſiderandum eſt, quid cuiq; perſonæ conueniat, qui pauciſsimas controuerſias ita dicunt, ut aduocati, plerunq; filij, patres, diuites, ſenes, aſperi, lenes, auari, deniq; ſuperſtitioſi, timidi, deriſores fiant, ut uix comœdiarum actoribus plures habitus in pronunciando concipiendi ſint, quàm his in dicẽdo: quæ omnia uideri poßunt proſopopœiæ, quas ego ſuaſorijs ſubieci, quia nullo alio ab his quàm perſona diſtant. Quanquàm hoc aliquando etiam in controuerſias ducitur, quæ ex hiſtorijs compoſitæ, certis agentium nominibus continentur. Neque enim ignoro, plerunq; exercitationis gratia poni & poëticas hiſtorias, ut Priami uerba apud Achillem, aut Syllæ dictaturã deponentis in concione. Sed hæc in partem cedent trium generum, in quæ cauſas diuiſimus. Nam & rogare, iudicare, rationẽ reddere, & alia de quibus ſuprà dictum eſt, uarie, atq; ut res uult, in materia iudiciali, deliberatiua, demonſtratiua ſubijcere ſolemus. Frequentißime tamen in his utimur ficta perſonarũ, quas ipſi ſubſtituimus, oratione, ut apud Ciceronẽ pro Cælio in Clodiam, & Cæcus Appius, & Clodius frater, ille in caſtigationem, hic in rationem morum compoſitus, alloquitur. Solent in ſcholis fingi materiæ ad deliberandum ſimiliores controuerſijs, & ex utroq; genere commixtæ, ut cum apud C. Cæſarem conſultatio de pœna Theodoti ponitur. Conſtat enim accuſatione & defenſione cauſæ, quod eſt iudicialium proprium. Permixta autem eſt & utilitatis ratio, an pro Cæſare fuerit occidi Pompeium, an timendum à rege bellum, ſi Theodotus ſit occiſus, an id minime opportunum hoc tempore, & periculoſum, & certe longum ſit futurum. Quæritur & de honeſto, deceat'ne Cæſarem*

*uerò

ſarem ultio Pompeij, an ſit uerēdum, ne priorem faciat ſuarum partium cauſam, ſi Pompeium indignum morte fateatur. Quod genus accidere etiam ueritati poteſt. Non ſimplex autem circa ſuaſorias error in pleriſq; declamatoribus fuit, qui dicendi genus in his diuerſum, atq; in totum illi iudiciali contrarium eſſe exiſtimauerunt. Nam & principia abrupta, & concitatam ſemper orationem, & in uerbis effuſiorem, ut ipſi uocant, cultum affectauerunt, & earum breuiores utiq; commentarios, quàm *iudicialis materiæ facere elaborarunt. Ego porrò ut proœmio uideo non utique opus eſſe ſuaſorijs, propter quas dixi ſuprà cauſas, ita cur initio furioſe ſit exclamādum, non intelligo: cum propoſita conſultatione rogatus ſententiam, ſi modò eſt ſanus, non quæritet, ſed quàm maximè poteſt ciuili & humano ingreſſu, mereri aſſenſum deliberantis uelit. Cur autem torrens, & utiq; æqualiter concitata ſit in ea dicentis oratio, cum uel præcipue moderationem, rationemq; cōſilia deſiderent? Neq; ego negauerim ſæpius ſubſidere in controuerſijs impetū dicendi proœmio, narratione, argumentis: quem ſi detrahas, id ferè ſupererit, quo ſuaſoriæ conſtant. Verùm id quoque *æqualius erit, nō tumultuoſius atq; turbidius. Verborum autem magnificentia non ualidius eſt affectanda ſuaſorias declamantibus, ſed contingit magis. Nam & perſonæ ferè magnæ fingentibus placent, regum, principum, populi, ſenatus, & res ampliores: ita cū uerba rebus aptentur, ipſo materiæ nitore clareſcunt. Alia ueris conſilijs ratio eſt. Ideoq; Theophraſtus quàm maximè remotum ab omni affectatione, in deliberatiuo genere uoluit eſſe ſermonem, ſecutus in hoc autoritatem præceptoris ſui, quanquàm diſſentire ab eo non timide ſolet. Nanq; Ariſtoteles idoneā maxime ad ſcribendum demonſtratiuā, proximamq; ab ea iudicialem putauit, uidelicet, quoniam prior illa tota eſſet oſtentationis, hæc ſecunda egeret artis, uel quòd ad fallendum, ſi ita popoſciſſet utilitas, conſilia fide, prudentiaq; conſtarent. Quibus in demon

*æqualitatis

demonſtratiua conſentio. nam & omnes alij ſcriptores idem tradiderunt. In iudicijs autem conſilijsq́;, ſecundũ conditionem ipſius quæ tractabitur rei, accommodandam dicendi credo rationem. Nam & Philippicas Demoſthenis iiſdem, quibus habitas in iudicijs orationes, uideo eminere uirtutibus. Et Ciceronis ſententiæ, & conciones, non minus clarum quàm eſt in accuſationibus ac defenſionibus eloquentiæ lumen oſtendunt. Dicit tamen de ſuaſoria idem hoc modo: Tota autẽ oratio ſimplex & grauis, & ſententijs debet eſſe ornatior, quàm uerbis. Vſum exemplorum nulli materiæ magis conuenire, meritò ferè omnes conſentiunt, cum plerunq; uideantur reſpondere futura præteritis, habeaturq́; experimentum, uelut quoddam rationis teſtimonium. Breuitas quoq;, aut copia non genere materiæ, ſed modo conſtat. Nam ut in conſilijs plerunq; ſimplicior quæſtio eſt, ita ſæpe in cauſis minor. Quæ omnia uera eſſe ſciet, ſi quis non orationes modò, ſed hiſtorias etiam (nanq; in his conciones ac ſententiæ plerunq;, ſuadendi ac diſſuadendi funguntur officio) legere maluerit, quàm in commentarijs rhetorum conſeneſcere. Inueniet enim nec in conſilijs abrupta initia, & concitatius ſæpe in iudicijs dictum, & uerba aptata rebus in utroque genere, & breuiores aliquando cauſarum orationes quàm ſententiarum. Ne illa quidem in his uitia deprehendet, quibus quidã declamatores laborant, quòd & contra ſentientibus inhumane conuitiantur, & ita plerunq; dicunt, tanquam ab ijs qui deliberant, utiq; diſſentiant. Itaq; obiurgãtibus ſimiliores ſunt, quàm ſuadentibus. Hæc adoleſcentes ſibi ſcripta ſciant, ne aliter quàm dicturi ſint, exerceri uelint, & in deſueſcendis morentur. Cæterùm cum aduocari cœperint in conſilia amicorum, dicere ſententiam in ſenatu, ſuadere ſiquid cõſulet princeps, quod præceptis fortaſſe non credunt, uſu docebuntur.

De partibus cauſarum iudicialium.

CAP. XI.

Nunc

NVnc de iudiciali genere, quod eſt præcipue multiplex, ſed officijs conſtat duobus, intentionis ac depulſionis. Cuius partes, ut plurimus autoribus placuit, quinq; ſunt, prooemiũ, narratio, probatio, refutatio, peroratio. His adiecerunt quidam partitionem, propoſitionem, exceſſum: quarũ priores duæ probationi ſuccedunt. Nam proponere quidẽ quæ ſis probaturus, neceſſe eſt, ſed & concludere. Cur igitur ſi illa pars cauſæ eſt, nõ & hæc ſit? Partitio uerò diſpoſitionis eſt ſpecies, ipſa diſpoſitio pars rhetorices, & per omnes materias, totumq; earum corpus æqualiter fuſa, ſicut inuẽtio & elocutio. Ideoq; eam nõ orationis tantum partem unam eſſe credendum eſt, ſed quæſtionum etiam ſingularum. Quæ nãq; eſt quæſtio, in qua non promittere poſsit orator, quid primo, quid ſecundo, quid tertio ſit loco dicturus? quod eſt proprium partitionis. Quàm ergo ridiculum eſt quæſtionem quidem ſpeciem eſſe probationis, partitionem autem quæ ſit ſpecies quæſtionis, partem totius orationis uocari? Egreſsio uero, uel (quod uſitatius eſſe cœpit) exceſſus, ſiue eſt extra cauſam, non poteſt eſſe pars cauſæ: ſiue eſt in cauſa, adiutorium, uel ornamentum partium earum eſt, ex quibus egreditur. Nam ſi quicquid in cauſa eſt, pars cauſæ uocabitur, cur non argumentũ, ſimilitudo, locus communis, affectus, exempla, partes uocẽtur? Tamen neq; his aſſentior, qui detrahunt refutationem, tanquam probationi ſubiectam, ut Ariſtoteles. Hæc enim eſt, quæ conſtituat: illa, que deſtruat. Hoc quoq; idem aliquatenus nouat, quòd prooemio non narrationẽ ſubiungit, ſed propoſitionem. Verum id facit, quia propoſitio genus, narratio ſpecies uidetur: & hac nõ ſemper, illa ſemp & ubiq; credit opus eſſe. Verum ex his, quas conſtitui partibus, non ut quicq; primum dicendum, ita primum cogitandum eſt. Sed ante omnia intueri oportet, quod ſit genus cauſæ, quid in ea quæratur, quæ proſint, quæ noceant, deinde quid cõfirmandum ſit ac refellendum, tum quomodo narrandum. Expoſitio enim probationum

tionum eſt præparatio, nec eſſe utilis poteſt, niſi prius conſtiterit, quid debeat de probatione promittere. Poſtremò intuendū, quemadmodum iudex ſit conciliandus. Neq; enim niſi totis cauſæ partibus diligenter inſpectis, ſcire poſſumus qualem nobis fi cere animum cognoſcentis expediat, ſeuerum an mitem, concitatum an remiſſum, aduerſum gratiæ, an obnoxium. Nec ideo tamen eos probauerim, qui ſcribendum quoq; prooemium nouiſſime putant. Nam ut cōferri materiam omnem oportet, & quid quoq; loco ſit opus conſtare debet, antè quàm dicere aut ſcribere ordiamur, ita incipiēdum ab ijs, quæ prima ſunt. Nā nec pingere quiſquam aut fingere cœpit à pedibus. Nec deniq; ars ulla conſummatur ibi, unde ordiendum eſt. Quid fiet alioqui ſi ſpatium componendi orationem ſtylo non fuerit? non'ne nos hæc inuerſa conſuetudo deceperit? Inſpicienda igitur materia eſt, quo præcipimus ordine, ſcribenda quo dicimus.

De generibus iudicialium controuerſiarum. CAP. XII.

CAeterum cauſa omnis, in qua pars altera agentis eſt, altera recuſantis, aut unius rei controuerſia conſtat, aut plurium. Hæc ſimplex dicitur, illa coniuncta. Vna controuerſia eſt per ſe furti, per ſe adulterij. Plures aut eiuſdem generis, ut in pecunijs repetundis: aut diuerſi, ut ſi quis ſacrilegij & homicidij ſimul accuſetur, quod nunc in publicis iudicijs non accidit, quoniam Prætor certa lege ſortitur: principum autem & ſenatus cognitionibus frequens eſt, & populi fuit. Priuata quoque iudicia, ſæpe unum iudicem habere multis & diuerſis formulis ſolent, nec aliæ ſpecies erunt, etiā ſi unus à duobus duntaxat eandem rem, atq; ex eadem cauſa petet: aut duo ab uno, aut plures à pluribus, quod accidere in hæreditarijs litibus interim ſcimus: quia quamuis in multis perſonis, cauſa tamen una eſt, niſi conditio perſonarum quæſtiones uariauerit. Diuerſum his tertium genus, quod dicitur comparatiuum, cuius rei tractatus in

parte

parte cauſæ frequens eſt: ut cum apud centumuiros poſt alia quæritur & hoc, uter dignior hæreditate ſit. Rarum eſt autem, ut in foro iudicia propter id ſolum conſtituantur, ſicut diuinationes, quæ fiunt de accuſatore conſtituendo, & nonnunquam inter delatores, uter præmium meruerit. Adiecerunt quidam numero mutuam accuſationem, quæ ἀντικατηγορία uocatur, alijs uidelicet ſuccedere hanc quoq; comparatiuo generi exiſtimantibus. cui ſimilis erit petitionum inuicem diuerſarum, quod accidit uel frequentiſſime. Id ſi & ipſum uocari debet ἀντικατηγορία (nam proprio caret nomine) duo erunt genera eius: alterum, quo litigatores idem crimen inuicem intentant: alterum, quo aliud atq; aliud. cui & petitionum conditio par eſt. Cum apparuerit genus cauſæ, tum intuebimur, negetur'ne factum, quod intenditur, an defendatur, an alio nomine appelletur, an à genere actionis repellatur, unde ſunt ſtatus.

Quid quæſtio, & quæ ſit ratio, iudicatio, continens, & quatenus neceſſaria. CAP. XIII.

H*Is inuentis, intuendum deinceps Hermagoræ uidetur, quid ſit quæſtio, ratio, iudicatio, continens, id eſt, συνέχον, uel ut alij uocant, firmamentum. Quæſtio latius intelligitur omnis, de qua in utrãq; partem, uel in plures dici credibiliter poteſt. In iudiciali autem materia dupliciter accipienda eſt: altero modo, quo dicimus multas quæſtiones habere controuerſiam, quo etiam minores omnes complectimur: Altero, quo ſignificamus ſummam illam, in qua cauſa uertitur: de hac nunc loquor, ex qua nunc naſcitur ſtatus, an factum ſit, quid factum, an recte factum ſit. Has Hermagoras, & Apollodorus, & alij plurimi ſcriptores proprie quæſtiones uocant. Theodorus, ut dixi, capita generalia, ſicut illas minores: aut ex illis pẽdentes, ſpecialia. Nam & quæſtionem ex quæſtione naſci, & ſpeciem in ſpecies diuidi conuenit. Hanc igitur quæſtionem ueluti principalem uocant ζήτημα. Ratio autem eſt, qua id quod factum eſſe cõſtat* Quæſtio. Ratio.

ſtat, defenditur. Et cur non utamur eodem, quo ſunt uſi ferè omnes, exemplo? Oreſtes matrem occidit. Hoc cõſtat. *Dicit ſe iuſte feciſſe. Status erit qualitatis: Quæſtio, an iuſte fecerit.* Ratio, *quòd Clytæmneſtra maritũ ſuũ, patrẽ Oreſtis occidit. hoc* αἴτιον *dicitur.* κρινόμενον *autem iudicatio, an oportuerit uel nocentem matrem à filio occidi.*

Iudicatio.

Quidã diuiſerunt αἴτιον *&* αἰτίαν, *ut eſſet altera propter quam iudicium conſtitutum eſt, ut occiſa Clytæmneſtra: altera, qua factũ defenditur, ut occiſus Agamemnon. Sed tanta eſt circa uerba diſſenſio, ut alij* αἰτίαν *cauſam iudicij,* αἴτιον *autem facti uocent: alij eadem in contrarium uertant. Latinorum quidam hæc initium, & rationem uocauerunt, quidam utrunq; eodem nomine appellant. Cauſa quoq; ex cauſa, id eſt,* αἴτιον ἐξ αἰτίου *naſci uidetur: quale eſt, occidit Agamemnonem Clytæmneſtra, quia ille filiam communem immolauerat, & captiuam pellicem adducebat. Iidem putant & ſub una quæſtione plures eſſe rationes, ut ſi Oreſtes & alteram afferat cauſam matris necatæ, quòd reſponſis ſit impulſus. Quot autem cauſas faciendi, totidem iudicationes. Nam & hæc erit iudicatio, an reſponſis parere debuerit. Sed & una cauſa plures habere quæſtiones & iudicationes, ut ego arbitror, poteſt: ut in eo, qui cum adulteram deprehenſam occidiſſet, adulterũ qui tum effugerat, poſtea in foro occidit. Cauſa enim eſt una, adulter fuit: quæſtiones & iudicationes, an illo tempore, an illo loco licuerit occidere. Sed ſicut, cum ſint plures quæſtiones, omnesq; ſuos ſtatus habeant, cauſæ tamen ſtatus unus ſit, ad quem referentur omnia: ita iudicatio maxime propria, de qua pronũtiatur.* Συνέχον *autem quod, ut dixi, continens alij, firmamentũ alij putant, Cicero firmiſſimam argumentationem defenſoris, & appoſitiſſimam ad iudicationem. quibuſdã id uidetur eſſe, poſt quod nihil quæritur: quibuſdam id quod ad iudicationẽ firmiſſimum affertur.*

Firmamentum.

Cauſa facti non in omnes controuerſias cadit. Nam quæ fuerit cauſa faciendi, ubi factum negatur? At ubi cauſa tractatur, negant

gant eodem loco eſſe iudicationem, quo quæſtionem, idq; & in Rhetoricis Cicero, & in Partitionibus dicit. Nam & in coniectura eſt quæſtio ex illo, factum, non factum, an factum ſit: ibi ergo iudicatio, ubi quæſtio: quia in eadem re prima quæſtio, & extrema diſceptatio. At in qualitate, matrem Oreſtes occidit, rectè, nõ rectè: an rectè occiderit, quæſtio, nec ſtatim iudicatio. quando ergo? illa patrem meum occiderat. Sed non ideo tu matrem debuiſti occidere: an debuerit, hic iudicatio. Firmamentum autem uerbis ipſius ponã: Si uelit Oreſtes dicere eiuſmodi animum matris ſuæ in patrem ſuum, in ſeipſum ac ſorores, in regnum, in famam generis ac familiæ, ut meritò ab ea pœnas liberi ſui potiſſimum petere debuerint. Vtuntur alij & talibus exemplis: Qui bona paterna conſumpſerit, ne cõcionetur: in opera publica conſumpſit: quæſtio, an quiſquis conſumpſerit, prohibendus ſit: iudicatio, an qui ſic. Velut in cauſa militis Aruncij, qui* Lucium tribunum uim ſibi inferentẽ interfecit: quæſtio, an iure fecerit: ratio, quòd is uim afferebat: iudicatio, an indemnatum, an Tribunum à milite occidi oportuerit. Alterius etiam ſtatus quæſtionem, alterius iudicationẽ putant. Quæſtio qualitatis, an rectè Clodium Milo occiderit: iudicatio coniecturalis, an Clodius inſidias fecerit. Ponunt & illud, ſæpe cauſam in aliquam rem dimitti, quæ non ſit propria quæſtionis, & de ea iudicari. A quibus multum diſſentio. Nam & illa quæſtio, an omnes qui paterna bona cõſumpſerint, cõcione ſint prohibendi, habeat oportet ſuam iudicationem. Ergo non alia quæſtio, alia iudicatio erit, ſed plures quæſtiones, & plures iudicationes. Quid? nõ in cauſa Milonis ipſa cõiectura refertur ad qualitatem? Nam ſi eſt inſidiatus Clodius, ſequitur ut rectè ſit occiſus. Cum uerò in aliquam rem miſſa cauſa, eſt receſſum à quæſtione, quæ erat cõſtituta, hic quæſtio ubi iudicatio eſt. Paulũ in his ſecum etiam Cicero diſſentit. Nam in Rhetoricis, quẽadmodum ſupra dixi, Hermagoram eſt ſecutus, in Topicis ex ſtatu

*Cuſium

effectam cõtentionem ϰαὶ κρινόμενον exiſtimat, idq; Trebatio, qui iuris erat conſultus, alludens, qua de re agitur appellat: quibus id contineatur, continentia, quaſi firmamenta defenſionis, quibus ſublatis defenſio nulla ſit. At in Partitionibus oratorijs firmamentũ, quod opponitur defenſioni, quia continens quod primũ ſit, ab accuſatore dicatur, ratio à reo, ex rationis & firmamenti quæſtione diſceptatio ſit iudicationum. Verius igitur & breuius qui ſtatum, & continens, & iudicationẽ, idem eſſe uoluerunt. Continens autem id eſſe, quo ſublato, lis eſſe non poßit. Hoc mihi uidetur utrãq; cauſam cõplecti, & quòd Oreſtes matrem, & quòd Clytæmneſtra Agamemnonem occiderit. Iidem iudicationem & ſtatum conſentire ſemper exiſtimarunt. Neq; enim aliud eorum rationi conueniens fuiſſet. Verum hæc affectata ſubtilitas, cum circa nomina rerũ, ambitioſe laboret, à nobis in hoc aßumpta ſolum, ne parum diligenter inquiſiſſe de opere, quod aggreßi ſumus, uideremur. Simplicius autem inſtituenti non eſt neceſſe, per tam minutas rerum particulas rationem dicendi cõcidere. Quo uitio multi quidẽ laborarunt, præcipue tamẽ Hermagoras, uir alioqui ſubtilis, & in plurimis admirandus, tantum diligentiæ nimium ſolicitæ, ut ipſa eius reprehenſio laude aliqua non indigna ſit. Hæc autem breuior, & uel ideo lucidior multò uia, nec diſcentem per ambages fatigabit, nec corpus orationis in parua momenta diducendo conſumet. Nam qui uiderit, quid ſit, quod in cõtrouerſiam ueniat, quid in eo, & per quæ uelit efficere pars diuerſa, quid noſtra (quod in primis eſt intuendum) nihil eorum ignorare, de quibus ſuprà diximus, poterit. Nec eſt ferè quiſquam, modò non ſtultus, atq; ab omni prorſus uſu dicendi remotus, quin ſciat, & quid litem faciat (quod ab illis cauſa, uel continens dicitur) & quæ ſit inter litigantes quæſtio, & de quo iudicari oporteat: quæ omnia idem ſunt. Nam & de eo quæſtio eſt, quod in cõtrouerſiam uenit: & de eo iudicatur, de quo quæſtio eſt. Sed non perpetuò intendi

tendimus in hæc animum, & cupiditate laudis utcunq; acquirendæ, uel dicendi uoluptate euagamur, quando uberior ſemper extra cauſam materia eſt, quia in controuerſia pauca ſunt, extrà omnia: & hîc dicitur de ijs, quæ accepimus, illic de quibus uolumus. Nec tam hoc præcipiendum eſt, ut quæſtionem, cõtinens, iudicationem inueniamus (nam id quidẽ facile eſt) quàm ut intueamur ſemper, aut certè ſi digreſſi fuerimus, ſaltẽ reſpiciamus, ne plauſum affectantibus arma excidãt. Theodori ſchola, ut dixi, omnia refert ad capita. His plura intelliguntur. Vno modo ſumma quæſtio, itẽ ut ſtatus: altero cæteræ, quæ ad ſummam referũtur: tertio propoſitio cum affirmatione, ut dicimus, Caput rei eſt apud Menandrum, κεφάλαιόν ἐστι. In uniuerſum autem quicquid probandum eſt, erit caput, ſed id maius aut minus. Et quoniam quæ de his erant à ſcriptoribus artium tradita, uerboſius etiam quàm neceſſe erat, expoſuimus: præterea quæ partes eſſent iudicialium cauſarum, ſuprà dictum eſt: proximus liber, procœmia, id eſt, exordia concipiet.

M. FAB. QVINTILIANI DE INSTITVTIONE

Oratoria, ad Marcellum Victoriũ liber Quartus, qui eſt de Exordio, Narratione, Egreſſione, Propoſitione, Partitione.

PROLOGVS.

PERFECTO *Marcelle Victori operis tibi dedicatĩ tertio libro, & iam quarta ferè laboris parte tranſacta, nouæ inſuper mihi diligentiæ cauſa, & altior ſolicitudo, quale iudicium hominum emererer, acceſſit. Adhuc enim uelut ſtudia inter nos conferebamus, & ſi parum noſtra inſtitutio probaretur à cæteris, contenti fore domeſtico uſu uidebamur*

mur, ut tui, meiq; filij diſciplinã formare, ſatis putaremus. Cum uerò mihi DOMITIANVS *Auguſtus ſororis ſuæ nepotum delegauerit curam, non ſatis honorem iudiciorum cœleſtium intelligam, niſi ex hoc oneris quoq; magnitudinẽ metiar. Quis enim mihi aut mores excolendi ſit modus, ut eos non immeritò probauerit ſanctiſsimus cenſor? aut ſtudia, ne feſelliſſe in his uidear principem, ut in omnibus, ita in eloquentia quoq; eminentiſsimum? Quòd ſi nemo miratur poëtas maximos ſæpe feciſſe, ut nõ ſolum initijs operum ſuorum Muſas inuocarẽt, ſed prouecti quoq; longius, cum ad aliquem grauiorem ueniſſent locum, repeterent uota, & uelut noua precatione uterentur: mihi profectò poterit ignoſci, ſi quod initio, quo primùm hanc materiam inchoaui, non fecerim, nunc omnes in auxilium deos, ipſumq; in primis, quo neq; præſentius aliud, neq; ſtudijs magis propitium numen eſt, inuocem: ut quantum nobis expectationis adiecit, tantum ingenij aſpiret, dexterq; ac uolens adſit, & me qualem eſſe credidit, faciat. Cuius mihi religionis nõ hæc ſola ratio, quæ maxima eſt: ſed alioqui ſic procedit ipſum opus, ut maiora præteritis, ac magis ardua ſint, quæ ingredior. Sequitur enim, ut iudicialium cauſarum, quæ ſunt maxime uariæ ac multiplices, ordo explicetur: quod prooemij ſit officium, quæ ratio narrandi, quæ probationum ſit fides, ſeu propoſita confirmamus, ſeu contrà dicta diſſoluimus: quanta uis in perorando, ſeu reficienda breui repetitione rerum memoria eſt iudicis, ſiue affectus (quod eſt longè potentiſsimum) commouendi. De quibus partibus ſingulis quidam ſeparatim ſcribere maluerunt, uelut onus totius corporis ueriti, & ſic quoq; compluteis de unaquaque earum libros ediderunt: quas ego omnes auſus contexere, propè infinitum mihi laborem proſpicio, & ipſa cogitatione ſuſcepti muneris fatigor. Sed durandum eſt, quia cœpimus: & ſi uiribus deficiemur, animo tamen perſeuerandum.*

De ex

De exordio. CAP. I.

QVOD principium Latinè, uel exordium dicitur, maiore quadam ratione Græci uidentur προοίμιον nominaſſe, quia à noſtris modò initiū ſignificatur, illi ſatis clare partē hanc eſſe ante ingreſſum rei, de qua dicendum ſit, oſtendunt. Nam ſiue propterea quòd οἴμη cantus eſt, & citharœdi pauca illa, quæ antè quàm legitimum certamen inchoënt, emerēdi fauoris gratia canunt, proœmium uocauerūt: oratores quoq; ea, quæ prius quàm cauſam exordiantur, ad conciliandos ſibi iudicum animos præloquuntur, eadem appellatione ſignarunt: ſiue quòd οἶμον iidem Græci uiam appellant, id quod ante ingreſſum rei ponitur, ſic uocare eſt inſtitutum: certe proœmium eſt, quod apud iudicē dici, priuſquàm cauſam cognouerit, *proſit. *poßit

Vitioſeq; in ſcholis facimus, quòd exordio ſemper ſic utimur, quaſi cauſam iudex iam nouerit. Cuius rei licentia ex hoc eſt, quòd ante declamationem, illa uelut imago litis exponitur. Sed in foro quoq; cōtingere iſtud principiorū genus ſecūdis actionibus poteſt, primis quidem rarò, nunquàm niſi fortè apud eū, cui res aliunde iam nota ſit, dicimus. Cauſa principij nulla alia eſt, quàm ut auditorem, quò ſit nobis in cæteris partibus accōmodatior, præparemus. Id fieri tribus maximè rebus inter auctores plurimos conſtat, ſi beneuolum, attētum, docilem fecerimus: non quia iſta per totam actionem nō ſint cuſtodienda, ſed quia in initijs maximè neceſſaria, per quæ in animū iudicis, ut procedere ultrà poßimus, admittimur. Beneuolentiā aut à perſonis ducimus, aut a cauſis accipimus. Sed perſonarum non eſt, ut pleriq; crediderūt, triplex tantum ratio, ex litigatore, aduerſario, & iudice. Nam exordium duci nonnunquam etiam ab actore cauſæ ſolet. Quāquàm enim pauciora de ſeipſo dicit, & parcius, plurimum tamen ad omnia momēti eſt in hoc poſitum, ſi uir bonus creditur: ſic enim continget, ut non ſtudium aduo-

cati uideatur afferre, ſed pene teſtis fidem. Quare in primis exiſtimetur ueniſſe ad agendum ductus officio uel cognationis, uel amicitiæ, maximeq; ſi fieri poterit, Reipu. aut alicuius certè non mediocris exempli. Quod ſine dubio multò magis ipſis litigatoribus faciendum eſt, ut ad agendum magna atq; honeſta ratione, aut etiam neceſſitate acceſſiſſe uideantur. Sed ut præcipua in hoc dicentis autoritas, ſi omnis in ſubeundo negotio ſuſpicio ſordium, aut odiorũ, aut ambitionis abfuerit: ita quædam in his quoq; cõmendatio tacita, ſi nos infirmos & impares agẽtium contra ingenijs dixerimus, qualia ſunt pleraq; Meſſalæ procœmia. Eſt enim naturalis fauor pro laborantibus, & iudex religioſus libẽtiſſime patronum audit, quẽ iuſtitiæ ſuæ minime timet. Inde illa ueterũ circa occultandam eloquentiã ſimulatio, multum ab hac noſtrorum tẽporum iactatione diuerſa. Vitandum etiam ne contumelioſi, maligni, ſuperbi, maledici in quenquam hominem ordinemue uideamur, præcipue eorum, qui lædi, niſi aduerſa iudicum uoluntate, non poſſunt. Nam in iudicem ne quid dicatur, non modò palàm, ſed quod omnino intelligi poſſit, ſtultum erat monere, niſi fieret. Etiam partis aduerſæ patronus dabit exordio materiam, interim cum honore, ſi eloquẽtiam eius, ac gratiam nos timere fingendo, ut ea ſuſpecta ſint iudici, fecerimus: interim per cõtumeliam, ſed hoc perquàm raró, ut Aſinius pro Vrbiniæ hæredibus, Labienum aduerſarij patronum inter argumenta cauſæ malè poſuit. Negat hæc eſſe procœmia Corn. Celſus, quæ ſint extra litem. Sed ego cùm autoritate ſummorum autorũ magis ducor, tum pertinere ad cauſam puto, quicquid ad dicentem pertinet: cũ ſit naturale, ut iudices iis quos libentius audiũt, etiã facilius credant. Ipſius autẽ litigatoris perſona tractanda uariè eſt. Nam tum dignitas eius allegatur, tum cõmendatur infirmitas, nõnunquam contingit relatio meritorum, de quibus uerecundius dicendum erit ſua, quàm aliena laudanti. Multum agit ſexus, ætas, cõditio, ut

in fœ

*In fœminis,ſenibus,pupillis,liberos,parentes,coniuges allegan=
tibus. Nam ſola rectum quoq; iudicem inclinat miſeratio. Degu
ſtanda tamē hæc proœmio,non conſummanda. Aduerſarij uerò
perſona propè iiſdem omnibus,ſed è contrario ductis, impugna
ri ſolet. Nam & potentes ſequitur inuidia,& humiles , abie=
ctoſq; contemptus,& turpes ac nocētes odium. Quæ tria ſunt
ad alienandos iudicum animos potētiſsima. Neq; hæc dicere ſa=
tis eſt,quod datur etiā imperitis, pleraq; augenda aut minuen=
da,ut expediet:hoc enim oratoris eſt,illud cauſæ. Iudicem con=
ciliabimus nobis,non tantum laudando eum,quod & fieri cum
modo debet,& eſt tamen parti utriq; commune : ſed ſi laudem
eius ad utilitatem cauſæ noſtræ coniunxerimus,ut allegemus pro
honeſtis dignitatem * illi ſuam,pro humilibus iuſtitiā, pro infe= *illæſam
licibus miſericordiam,pro læſis ſeueritatem,& ſimiliter cætera.
Mores quoque,ſi fieri poteſt , iudicis uelim noſſe. Nam prout
aſperi,lenes,iucundi,graues,duri,remiſsi erunt,aut aſſumere in
cauſam naturas eorum,qua competent,aut mitigare,qua repu=
gnabunt,oportebit. Accidit autē interim hoc quoq;,ut aut no=
bis inimicus,aut aduerſario ſit amicus,qui iudicat: quæ res utri=
que parti tractanda eſt:ac neſcio,an & ei magis,in quam uide=
tur propenſior. Eſt enim nōnunquam prauis iudicibus hic am=
bitus aduerſus amicos,aut pro iis,quibuſcum ſimultates gerant,
pronunciandi faciendiq; , iniuſte ne feciſſe uideantur. Fuerunt
etiam quidam rerum ſuarū iudices. Nam & in libris Obſerua=
tionum à Septimio editis,affuiſſe Ciceronē tali cauſæ inuenio.
Et ego pro regina Berenice apud ipſam cauſam dixi. Similis
hic quoq; ſuperioribus ratio eſt:aduerſarius enim fiduciā par=
tis ſuæ iactat,patronus timet cognoſcentis uerecundiam. Præ=
terea detrahenda , uel confirmanda opinio , ſiquam præcipue
domo uidebitur iudex attuliſſe. Metus etiam nonnunquam eſt
amouendus,ut Cicero pro Milone,ne arma Pompeij diſpoſita
contra ſe putarēt,laborauit. Nonnunquam adhibendus,ut idem*

in Verrem facit. Sed adhibendi modus alter ille frequens & fa-uorabilis, ne male ſentiat *populus Romanus, ne iudicia transfe-rantur: alter autem aſper & rarus, quo minatur corruptis accu-ſationem, & id quidem in concilio ampliore, utcunq; tutius: nam & mali inhibentur, & boni gaudent. Apud ſingulos uerò nun-quàm ſuaſerim, niſi defecerint omnia. Quòd ſi neceſſitas exigit, non erit iam ex arte oratoria, non magis quàm appellare, etiã ſi id quoq; ſæpe utile eſt, aut antè quàm pronũciet, reũ facere. Nam & minari, & deferre etiam, non orator poteſt. Si cauſa conciliandi nobis iudicis materiã dabit, ex hac potiſſimũ aliqua in uſum principij, quæ maxime fauorabilia uidebuntur, decerpi oportebit. Quo in loco Virginius fallitur, qui Theodoro place-re tradit, ut ex ſingulis quæſtionibus, ſinguli ſenſus in prooemiũ conferantur. Nam ille non hoc dicit, ſed ad potentiſſimas quæ-ſtiones iudicem præparandum. In quo uitij nihil erat, niſi in uniuerſum id præciperet, quod nec omnis actio patitur, nec o-mnis cauſa deſiderat. Nam protinus à petitore primo loco, dum ignota iudici lis eſt, quomodo ex quæſtionibus ducemus ſenten-tias? nimirum res erunt iudicandæ prius. Demus aliquas, nam id exigit ratio nonnunquam, etiam'ne potentiſſimas omnes, id eſt, totam cauſam? ſic erit in prooemio peracta narratio. Quid ue-rò, ſi (ut frequenter accidit) paulò eſt durior cauſa, non bene-uolentia iudicis petenda ex alijs partibus erit? ſed non niſi an-tè conciliato eius animo, nuda quæſtionum committetur aſpe-ritas: quæ ſi rectè ſemper initio dicendi tractarẽtur, nihil prooe-mio opus eſſet. Aliqua ergo nonnunquam, quæ erunt ad conci-liandum nobis iudicem potentiſſima, non inutiliter interim ex quæſtionibus in exordio locabuntur. Quæ ſint porrò in cauſis fauorabilia, enumerare non eſt neceſſe: quoniam & manifeſta erunt cognita cuiuſq; controuerſiæ cõditione, & omnia colligi in tanta litium uarietate non poſſunt. Vt autem hoc inuenire & augere, ita quod lædit, aut omnino repellere, aut certe minuere,*

ex cau

*Prætor

ex cauſa eſt. Miſeratio quoq; aliquando ex eodem uenit, ſiue quid paßi ſumus graue, ſiue paßuri. Neq; enim ſum in hac opi=nione, qua quidam, ut eò diſtare procœmiũ ab epilogo credam, quòd in hoc præterita, in illo futura dicantur. ſed quòd in in=greßu parcius & modeſtius prætentanda eſt iudicis miſericor=dia: in epilogo uerò liceat totos effundere affectus, & fictã ora=tionem inducere perſonis, & defunctos excitare, & pignora eo=rum producere: quæ minus exordijs ſunt uſitata. Sed hæc quæ ſuprà dixi, non mouere tantum, uerũ ex diuerſo amoliri quoq; procœmio opus eſt. Vt autem noſtrũ miſerabilem, ſi uincamur, exitum, ita aduerſariorum ſuperbum, ſi uicerint, utile eſt credi. Sed ex ijs quoq;, quæ non ſunt perſonarũ nec cauſarum, uerùm adiuncta perſonis & cauſis, duci procœmia ſolent. Perſonis ap=plicantur non pignora modò, de quibus ſuprà dixi, ſed propin=quitates, amicitiæ interim, regiones etiã, ciuitatesq;, & ſi quid aliud eius, quem defendimus, cauſa dici poteſt. Ad cauſam extrà pertinet tempus, unde principium pro Cælio: Locus, unde pro Deiotaro: Habitus, unde pro Milone: Opinio, unde in Verrem. Deinceps ne omnia enumerentur, fama iudiciorum, expectatio uulgi: nihil enim horum in cauſa eſt, ad cauſam tamen pertinet. Adijcit Theophraſtus ab actione principiũ, quale uidetur eſſe Demoſthenis pro Cteſiphõte, ut ſibi dicere ſuo potius arbitrio liceat rogantis, quàm eo modo, quem accuſator actione præ=ſcripſerat. Fiducia ipſa ſolet opinione arrogãtiæ laborare. Fa=ciunt fauorem & illa penè communia, non tamẽ omittenda uel ideo ne occupentur, optare, abominari, rogare, ſolicitum agere. Quæ plerunq; attentũ quoq; iudicem faciunt, ſi res agi uidetur noua, magna, atrox, pertinens ad exemplum, præcipuè tamen ſi iudex, aut ſua uice, aut Reipub. commouetur, cuius animus ſpe, metu, admonitione, precibus, uanitate deniq;, ſi id profutu=rum credimus, agitandus eſt. Sunt & illa excitandis ad audien=dum non inutilia, ſi nos neq; diu moraturos, neq; extra cauſam*

Docilitas.

dicturos exiſtiment. Docilem ſine dubio & hæc ipſa præſtat attentio: ſed & illud, ſi breuiter & dilucide ſummã rei, de qua cognoſcere debeat, indicauerimus, quod Homerus atq; Vergilius operum ſuorũ principijs faciunt. Nam iſtius rei modus eſt, ũt propoſitioni ſimilior ſit, quàm expoſitioni, nec quomodo quicq; ſit actum, ſed de quibus ſit dicturus, orator oſtendat. Nec uideo quod huius rei apud oratores poßit reperiri melius exemplum, quam Ciceronis pro A. Cluentio: Animaduerti iudices omnem accuſatoris orationẽ in duas diuiſam eſſe partes: quarũ altera mihi niti, & magnopere confidere uidebatur inuidia iam inueterata iudicij Iuniani: altera tantũmodo cõſuetudinis cauſa, timide & diffidenter attingere rationẽ ueneficij criminum, qua de re lege hæc eſt quæſtio cõſtituta. Id tamẽ totum reſpondenti facilius eſt, quàm proponẽti, quia hic admonendus iudex, illic docendus eſt. Nec me quanquàm magni autores in hoc duxerint, ut non ſemper facere attentum, ac docilem iudicẽ uelim, non quia neſciam id, quod ab illis dicitur, eſſe pro mala cauſa, qualis ea ſit, non intelligi: uerũ quia iſtud non negligentia iudicis contingit, ſed errore. Dixit enim aduerſarius, & fortaſſe perſuaſit: nobis opus eſt eius diuerſa opinione, quæ mutari non poteſt, niſi illũ fecerimus ad ea, quæ dicemus, docilem & attentum. Quid ergo? imminuenda quædam & leuanda, & quaſi contemnenda eſſe conſentio ad remittendam intentionem iudicis, quam aduerſario præſtat, ut fecit pro Ligario Cicero. Quid enim agebat aliud ironia illa, quàm ut Cæſar minus ſe in rem, tanquam non nouam intenderet? Quid pro Cælio, quàm ut res expectatione minor uideretur? Verũ ex ijs quæ propoſui, aliud in alio genere cauſæ deſiderari palàm eſt. Genera porrò cauſarum plurimi quinq; fecerunt, honeſtum, humile, dubium, uel anceps, admirabile, obſcurum, id eſt, ἔνδοξον, ἄδοξον, ἀμφίδοξον, παράδοξον, δυσπαρακολούθητον. Sunt quibus rectè uideatur adijci turpe, quod alij humili, alij admirabili ſubijciunt. Admirabile

Genera cauſarum.

autem

autem uocant, quod eſt præter opinionem hominum conſtitutum. In ancipiti maximè beneuolum iudicem, in obſcuro docilem, in humili attentum parare debemus. Nam honeſtum quidẽ ad conciliationem ſatis per ſe ualet. In admirabili, & turpi, remedijs opus eſt. Et eò quidẽ exordium in duas diuidunt partes, in principium, & inſinuationem: ut ſit in principijs recta beneuolentiæ, & attentionis poſtulatio, quæ eſſe in turpi genere cauſæ non poßit: Inſinuatio ſurrepat animis, maximè ubi frons cauſæ non ſatis honeſta eſt: uel quia res ſit improba, uel quia hominibus parum probetur. Aut ſi facie ipſa quoq; premitur, uel inuidia conſiſtentis ex diuerſo patroni, aut patris, uel miſerabilis ſenis, cæci, infantis. Et quidã, quibus aduerſus hæc modis ſit medendum, uerboſius tradunt, materiasq́; ſibi ipſi fingunt, & ad morem actionum proſequuntur. Sed hæc cum oriantur ex cauſis, quarum ſpecies conſequi omnes non poſſumus, niſi generaliter comprehendantur, in infinitum ſunt extrahenda. Quare ſingulis conſilium ex propria ratione naſcetur. Illud in uniuerſum ſit præceptum, Vt ab ijs quæ lædũt, ad ea quæ proſunt, refugiamus. Si cauſa laborabimus, perſona ſubueniat: ſi perſona, cauſa: ſi nihil quod nos adiuuet erit, quæramus, quid aduerſarium lædat. Nam ut optabile eſt plus fauoris mereri: ſic proximũ, odij minus. In ijs quæ negari nõ poterũt, elaborãdum ut aut minora quàm dictum eſt, aut alia mẽte facta, aut nihil ad præſentẽ quæſtionẽ pertinere, aut emẽdari poſſe pœnitẽtia, aut ſatis iam punita uideãtur. Ideoq́; agere aduocato, quàm litigatori facilius: quia & laudat ſine arrogãtiæ crimine, & aliquando utiliter etiã reprehendere poteſt. Nam ſe quoq; moueri interim fingit, ut pro Rabirio Poſthumo Cicero, dum aditũ ſibi ad aures facit, & autoritatem induit uera ſentientis, quò magis credatur uel defendẽti eadẽ, uel negãti. Ideoq́; primũ hoc intueamur, litigatoris an aduocati perſona ſit utendũ, quoties utrũq; fieri poteſt. Nam id in ſchola liberum eſt, in foro rarum, ut ſit

Principium.

Inſinuatio.

idoneus

idoneus ſuæ rei quiſq; defenſor. Declamaturus autem maximè poſitas in affectibus cauſas, proprijs perſonis debet induere. Hi ſunt enim, qui mādari nō poſſunt, nec eadē uī perſcrūtur alieni animi, qua ſui, motus. His etiam de cauſis inſinuatione uidetur opus eſſe, ſi aduerſarij actio iudicum animos occupauerit, uel ſi dicendum apud fatigatos eſt, quorum alterum promittēdo noſtras probationes, & aduerſas * eluendo, uitabimus: alterum & ſpe breuitatis, & ijs quibus attētum fieri iudicem docuimus. Et urbanitas opportuna reficit animos, & undecūq; petita iudicis uoluptas leuat tædium. Non inutilis etiam eſt ratio occupandi, quæ uidentur obſtare, ut Cicero dicit ſcire ſe, mirari quoſdam quòd is qui per tot annos defenderit multos, læſerit neminem, ad accuſandum Verrem deſcenderit. Deinde oſtendit hāc ipſam ſociorum defenſionem: quod ſchema Prolepſis dicitur. Id cum ſit utile aliquādo, nunc à declamatoribus quibuſdam penè ſemper aſſumitur, qui fas nō putant, niſi à contrario incipere. Negant Apollodorum ſecuti, tres eſſe (de quibus diximus) præparādi iudicis partes, ſed multas ſpecies enumerāt, ut ex moribus iudicis, ex opinionibus ad cauſam extrà pertinentibus, ex opinione de ipſa cauſa, quæ ſunt propè infinitæ: tum ijs ex quibus omnes conſtant cōtrouerſiæ, perſonis, factis, dictis, cauſis, tēporibus, locis, occaſionibus cæteris. Quas ueras eſſe fateor, ſed in hæc genera recidere. Nam ſi iudicem beneuolum, attentum, docilem habeo, quid amplius debeam optare, nō reperio: cum metus ipſe, qui maxime uidetur eſſe extra hæc, & attentū iudicem faciat, & ab aduerſo fauore deterreat. Verum quoniam non eſt ſatis demonſtrare diſcentibus, quæ ſint in ratione procemij: ſed dicendum etiam quomodo perfici facilime poßint: hoc adijcio, ut dicturus intueatur, quid, apud quem, pro quo, contra quem, quo tempore, quo loco, quo rerum ſtatu, qua uulgi fama dicendum ſit: quid iudicē ſentire credibile ſit antè quàm incipiamus: tum quid aut deſideremus, aut deprecemur. ipſa illum natura eò

* eludendo

ducet,

ducet,ut ſciat quid primùm dicendum ſit. At nunc omne, quod cœperint,procœmium putant:& ut quidq; ſuccurrerit, utiq; ſi aliqua ſentẽtia blandiatur,exordium. Multa autem ſine dubio ex alijs partibus ſunt,aut alijs partibus cauſæ communia:nihil tamen in quoquam melius dicitur, quàm quod æquè bene dici alibi non poßit. Multum gratiæ exordio eſt, quod ab actione aduerſæ partis materiam trahit:hoc ipſo,quòd nõ compoſitum domi, ſed ibi,atq; ex re natum,& facilitate famam ingenij auget,& facie ſimplicis ſumptiq; ex proximo ſermonis fidẽ quoque acquirit:adeò ut etiã ſi reliqua ſcripta atq; elaborata ſint, tamen plerunq; uideatur tota extemporalis oratio, cuius initiũ nihil præparatum habuiſſe manifeſtum eſt. Frequentißime uerò procœmium decebit & ſententiarum,& compoſitionis,& uocis,& uultus modeſtia,adeò ut in genere cauſæ etiam indubitabili,fiducia ſeipſam nimium exerere non debeat. Odit enim iudex ferè litigãtis ſecuritatem,cumq; ius ſuum intelligat,tacitus reuerentiam poſtulat. Nec minus diligẽter,ne ſuſpecti ſimus in ulla parte,uitandum: propter quod minimè oſtentari debet in principijs cura,quia uidetur ars omnis dicentis contra iudicem adhiberi. Sed ipſum iſtud euitare ſummæ artis eſt. Nam id ſine dubio ab omnibus & quidẽm optime præceptum eſt:uerum aliquatenus temporum conditione mutatur, quia iam quibuſdam iudicijs,maximeq; capitalibus,ut apud Centumuiros,ipſi iudices exigunt ſolicitas & accuratas actiones:contẽniq; ſe,niſi in dicendo etiam diligentia appareat,credunt:nec doceri tantum, ſed etiam delectari uolunt. Et eſt difficilis huius rei moderatio, quæ tamẽ ita temperari poteſt,ut uideatur accurate,non callide dicere. Illud ex præceptis ueteribus manet,ne quod inſolẽs uerbum,ne audacius trãslatum,ne aut obſoleta uetuſtate,aut poëtica licentia ſumptum in principio deprehendatur. Nondum enim recepti ſumus,& cuſtodit nos recens audientium intẽtio: magis cõciliatis animis,& iam calentibus hæc libertas feretur,

maximeq;

maximeq; cũ in locos fuerimus ingreßi, quorũ naturalis ubertas licentiam uerbi notari circumfuſo nitore non patitur. Nec argumentis autẽ, nec locis, nec narrationi ſimilis eſſe in proœmio debet oratio. Nec tamẽ deducta ſemper atq; circũlata, ſed ſæpe ſimplici ac illaboratæ ſimilis, nec uerbis uultuq; nimia promittens. Dißimulata enim, & ut Græci dicũt ἀνεπίφαντος actio melius ſæpe ſubrepit. Sed hæc prout formari animum iudicum expediet. Turbari memoria, uel continuandi uerba facultate deſtitui, nuſquam turpius: cùm uitioſum proœmium poßit uideri cicatricoſa facies, & peßimus certè gubernator, qui nauẽ dum portum egreditur, impegit. Modus autem principij pro cauſa. Nam breuius ſimplices, longius perplexæ ſuſpectæq;, & infames deſiderant. Ridendi uerò qui uelut leges proœmijs omnibus dederũt, ut intra quatuor ſenſus terminarentur. Nec minus euitanda eſt immodica eius longitudo, ne in caput excreuiſſe uideatur, & quo præparare debet, fatiget. Sermonem à perſona iudicis auerſum, qui ἀποστροφὴ dicitur, quidam in totum à proœmio ſubmouent, nonnulli quidem in hanc perſuaſionem ratione ducti. Nam prorſus eſſe hoc magis ſecundum naturam confitendum eſt, ut eos alloquamur potißimum, quos cõciliare nobis ſtudemus. Interim tamen eſt & hoc proœmio neceſſariũ: ſenſus aliquis, & is acrior fit, atque uehementior, ad perſonam directus alterius. Quod ſi accidat, quo iure, aut qua tanta ſuperſtitione prohibemur dare per hanc figuram ſentẽtiæ uires? Neq; enim iſtud ſcriptores artium, quia nõ liceat, ſed quia nõ putant utile, uetant. Ita ſi uincet utilitas, propter eãdem cauſam facere debebimus, propter quã uetamur. Et Demoſthenes autem ad Aeſchinẽ orationẽ in proœmio cõuertit. Et M. Tullius cum pro alijs quibuſdam, ad quos ei uiſum eſt, tum pro Ligario, ad Tuberonem. Nam erat multò figura languidior, ſi eſſet aliter figurata. quod facilius cognoſcet, ſi quis illã totam partẽ uehementißimam, cuius hæc forma eſt: Habes igitur Tubero, quod*

eſt accu

eſt accuſatori maximè optandum, & cætera, conuertat ad iudicem. Tum enim uere auerſa uideatur oratio, & langueſcat uis omnis dicentibus nobis: Habet igitur Tubero, quod eſt accuſatori maximè optandum. Illo enim modo preßit, atq; inſtitit, hoc tantũ indicaſſet. Quod idem in Demoſthene, ſi flexum illi mutaueris, accidet. Quid? non Salluſtius directo ad Ciceronem, in quem ipſum dicebat, uſus eſt principio, & quidẽ protinus? Grauiter et iniquo animo maledicta tua paterer Marce Tulli. Sicut & Cicero fecerat in Catilinã: Quouſq; tandẽ abutêre patientia noſtra? Ac ne quis apoſtrophen miretur, idẽ Cicero pro Scauro ambitus reo, quæ cauſa eſt in commẽtarijs (nam bis eundem defendit) proſopopœia loquẽtis pro reo utitur: pro Rabirio uerò Poſthumo, eodemq; Scauro reo repetundarum, etiam exemplis: pro Cluentio (ut modò oſtendi) partitione. Non tamẽ hæc, quia poßunt bene aliquando fieri, paßim facienda ſunt, ſed quoties præceptũ uicerit ratio: quomodo & ſimilitudine, dum breui, & translatione, atq; alijs tropis, quæ omnia cauti illi ac diligentes prohibent, utemur interim, niſi ſi cui diuina illa pro Ligario ironia, de qua paulò antè dixerã, diſplicet. Alia exordiorũ uitia uerius tradiderunt. Exordiorum uitia. *Quod in plures cauſas accommodari poteſt, uulgare dicitur. Id minus fauorabile, aliquãdo tamen nõ inutiliter aßumimus, magnis ſæpe oratoribus non euitatum. Quo & aduerſarius uti poteſt, cõmune appellatur: Quod aduerſarius in ſuam utilitatem deflectere poteſt, cõmutabile: Quod cauſæ non cohæret, ſeparatũ: Quod aliunde trahitur, translatũ. Præterea quod longum, quod contra præcepta eſt: quorum pleraq; non principij modò ſunt uitia, ſed totius orationis. Hæc de proœmio, quoties erit eius uſus, nõ ſemper autẽ eſt. Nam & ſuperuacuum aliquando eſt, ut ſi ſit præparatus ſatis etiam ſine hoc iudex, aut ſi res præparatione non egeat. Ariſtoteles quidẽ in totum id neceſſarium apud bonos iudices negat: aliquando tamen uti, nec ſi uelimus, eo licet, cum iudex occupatus, cum anguſta ſunt*

tempora

tempora, cum maior poteſtas ab ipſa re cogit incipere. Contraq; eſt interim procemij uis etiã non in exordio. Nam iudices & in narratione nõnunquam, & in argumentis, ut attendant, & ut faueant, rogamus. Quo Prodicus uelut dormitantes eos excitari putabat, quale eſt Ciceronis pro C. Vareno, qui à familia Anchariana occiſus eſt: Hoc, quæſo, iudices diligẽter attẽdite. Vtiq; ſi multiplex cauſa eſt, ſua quibuſq; partibus dãda præfatio eſt: ut, Audite nũc reliqua. & : Trãſeo nũc illuc. Sed in ipſis etiã probationibus multa fungũtur procemij uice, ut facit Cicero pro Cluentio, dicturus cõtra Cenſores: pro Muræna, cũ Seruio ſe excuſat. Verùm id frequẽtius eſt, quàm ut exemplis confirmandum ſit. Quoties autẽ procemio fuerimus uſi, tum ſiue ad expoſitionẽ tranſibimus, ſiue protinus ad probationẽ, id debebit in principio poſtremum eſſe, cui cõmodiſſime iungi initium ſequentium poterit. Illa uerò frigida & puerilis eſt in ſcholis affectatio, ut ipſe tranſitus efficiat aliquam utiq; ſententiam, & huius uelut præſtigiæ plauſum petat: ut Ouidius laſciuire in Metamorphoſi ſolet, quem tamen excuſare neceſſitas poteſt, res diuerſiſſimas in ſpeciem unius corporis colligentẽ. Oratori uerò quid eſt neceſſe ſurripere hanc tranſgreſſionẽ, & iudicem fallere? qui ut ordini rerũ animum intendat, etiam cõmonendus eſt. Peribit enim prima pars expoſitionis, ſi iudex nondum narrari ſciet. Quapropter, ut nõ abrupte cadere in narrationẽ, ita non obſcure tranſcendere, eſt optimum. Si uerò longior ſequetur ac perplexa magis expoſitio, ad eã ipſam præparãdus iudex erit, ut Cicero ſæpius, ſed hoc præcipuè loco fecit: Paulò longius exordium rei demõſtrandæ gratia repetã, quod, quæſo, iudices, ne moleſte patiamini: Principijs enim cognitis, multo facilius extrema intelligetis. Hæc fere ſunt mihi de exordio comperta.

De narratione. CAP. II.

MAximè naturale eſt, & fieri frequẽtiſſime debet, ut præparato, per hæc quæ ſuprà dicta ſunt, iudice, res de qua

qua pronunciaturus eſt, indicetur. Ea eſt narratio. In qua ſciens tranſcurram ſubtiles nimium diuiſiones quorundam, plura eius genera facientium. Non enim ſolam uolunt eſſe illam negotij, de quo apud iudices quæritur, expoſitionem, ſed perſonæ: ut, M. Acilius Palicanus humili loco Picens, loquax magis quàm facundus. Loci: ut, Oppidum eſt in Helleſponto Lampſacum iudices. Temporis: ut,

Vere nouo gelidis canus cùm montibus humor Liquitur.

Cauſarum, quibus hiſtorici frequentiſsime utuntur, cum exponunt, unde bellum, ſeditio, peſtilentia. Præter hæc alias perfectas, alias imperfectas uocant: quod quis ignorat? Adijciunt expoſitionem & præteritorum eſſe temporum, quæ eſt frequentiſsima: & præſentium, qualis eſt Ciceronis de diſcurſu amicorum: Chryſogonus poſtquàm eſt nominatus: & futurorum, quæ ſolis dari uaticinantibus poteſt. Nam ὑποτύπωσις nõ eſt habẽda narratio. Sed nos potioribus uacemus. Pleriq; ſemper narrandum putauerunt: quod falſum eſſe pluribus coarguitur. Sunt enim ante omnia quædam tam breues cauſæ, ut propoſitionem potius habeant, quàm narrationem. Id accidit aliquando utriq; parti, cum uel nulla expoſitio eſt, uel de re conſtat, de iure quæritur: ut apud Centumuiros, filius an frater debeat eſſe inteſtato hæres. Pubertas annis, an habitu corporis æſtimetur. Aut cùm eſt quidem in re narrationi locus, ſed aut antè iudici nota ſunt omnia, aut priore loco rectè expoſita. Accidit aliquãdo alteri, & ſæpius actori cauſæ, uel quia ſatis eſt proponere, uel quia ſic magis expedit, ſatis eſt dixiſſe, Certã creditam pecuniã peto ex ſtipulatione, legatum peto ex teſtamẽto. Diuerſæ partis expoſitio eſt, cur ea non debeantur: & ſatis eſt actori, & magis expedit ſic indicare, Dico ab Horatio ſororem ſuam interfectã. Nanq; & cum propoſitione iudex crimen omne cognoſcit, & ordo, & cauſa facti pro aduerſario magis eſt. Reus contra tunc narrationem ſubtrahit, cum id quod obijcitur neq; negari, neq;

excuſari poteſt,ſed in ſola iuris quæſtione cõſiſtit : ut in eo qui cum pecuniam priuatam ex æde ſacra ſurripuit, ſacrilegij reus eſt,confeſſio uerecundior eſt quam expoſitio. Non negamus pecuniam de templo eſſe ſublatam, calumniatur tamen accuſator actione ſacrilegij,cum priuata fuerit, non ſacra: Vos autem de hoc cognoſcetis,an ſacrilegiũ ſit admiſſum.Sed ut has aliquando nõ narrãdi cauſas puto,ſic ab illis diſſentio, qui nõ eſſe narrationem exiſtiment, cum reus, quod obijcitur, tantum negat. In qua eſt opinione Corn. Celſus,qui conditionis huius eſſe arbitratur, pleraſq; cædis cauſas & omnes ambitus ac repetũdarum. Non enim putat eſſe narrationes,niſi quæ ſummam criminis,de quo iudicium eſt,continent. At deinde fatetur ipſe pro Rabirio Poſthumo narraſſe Ciceronem: atqui ille & negauit perueniſſe ad Rabirium pecuniam,qua de re erat quæſtio conſtituta,& in hac narratione nihil de crimine expoſuit. Ego autem magnos alioqui ſecutus autores duas eſſe in iudicijs narrationũ ſpecies exiſtimo:alterã ipſius cauſæ,alterã rerum ad cauſam pertinentium expoſitionẽ. Nõ occidi hominẽ,nulla narratio eſt, cõuenit. Sed erit aliqua, & interim etiã longa circa argumenta eius criminis,de anteacta uita,de cauſis, propter quas innocens in periculum deducatur, alijſq; quibus incredibile id quod obijcitur, fiat. Neq; enim accuſator hoc tantũ dicit occidiſti,ſed quibus id probet, narrat:ut in tragœdijs, cum Teucer Vlyſſem reũ facit Aiacis occiſi, dicens inuentũ eum in ſolitudine iuxta exanime corpus inimici cũ gladio cruento, non id modo Vlyſſes reſpondet,non eſſe a ſe id facinus admiſſum, ſed ſibi nullas cũ Aiace inimicitias fuiſſe, de laude inter ipſos certatum: deinde ſubiungit,quomodo in eam ſolitudinẽ uenerit, iacentem exanimem ſit cõſpicatus,gladium e uulnere extraxerit:his ſubtexitur argumẽtatio.Sed ne illud quidem ſine narratione eſt,dicente accuſatore, fuiſti in eo loco, in quo tuus inimicus occiſus eſt:non fui:dicendum enim ubi fuerit. Quare ambitus quoque

cauſæ

cauſæ & repetundarum, hòc etiã plures eiuſmodi narrationes habere poterunt, quò plura crimina. In quibus ipſa quidem neganda ſunt, ſed argumentis expoſitione contraria reſiſtendum, & interdum ſingulis, interdum uniuerſis. An reus ambitus male narrabit, quos parentes habuerit, quẽadmodum ipſe uixerit, quibus meritis fretus ad petitionem deſcenderit? Aut ſi quis repetundarum crimine inſimulabitur, num & antè actam uitam, & quibus de cauſis uel prouinciam uniuerſam, uel accuſatorem, aut teſtem offenderit, non inutiliter exponet? Quæ ſi narratio non eſt, ne illa quidem Ciceronis pro Cluentio prima, cuius eſt initiũ, Aulus Cluentius Habitus: nihil enim hìc de ueneficio, ſed de cauſis, quibus ei mater inimica ſit, dicit. Illæ quoque ſunt pertinentes ad cauſam, ſed non ipſius cauſæ narrationes, uel exempli gratia, ut in Verrem de Lucio Domitio, qui paſtorem quòd is aprum, quem ipſi muneri obtulerat, exceptum eſſe à ſe uenabulo confeſſus eſſet, in crucem ſuſtulit. Vel excutiendi alicuius extrinſecus criminis, ut pro Rabirio Poſthumo: Nam ut uentũ Alexandriam eſt, iudices, hæc una ratio à rege propoſita Poſthumo eſt conſeruandæ pecuniæ, ſi curationẽ, & quaſi diſpenſationem regiam ſuſcepiſſet. Vel augendi, ut deſcribitur iter Verris. Ficta interim narratio introduci ſolet, uel ad concitandos iudices, ut pro Roſcio contra Chryſogonum: cuius paulò antè habui mentionem: uel ad ſoluendos aliqua urbanitate, ut pro Cluentio, contra fratres Cepaſios. Interdum per digreſſionẽ decoris gratia, qualis rurſus in Verrem de Proſerpina: In his quondam locis mater filiam quæſiſſe dicitur. Quæ omnia cò pertinent, ut appareat, non utiq; non narrare eum qui negat, ſed illud ipſum narrare quod negat. Ne hoc quidem ſimpliciter accipiendũ, quod eſt à me poſitum, Superuacuã eſſe narrationẽ rei, quam iudex nouerit. Quod ſic intelligi uolo, ſi nõ modò factum quid ſit, ſciet, ſed ita factum etiam ut nobis expedit, opinabitur. Neq; enim narratio in hoc reperta eſt, ut tantũ cogno-

ſcat iudex, ſed aliquantò magis ut cõſentiat. Quare etiam ſi nõ erit docendus, ſed aliquo modo afficiendus, narrabimus cum præparatione quadã, Scire quidem cum in ſumma quid actum ſit, tamen rationem quoque facti cuiuſq; cognoſcere ne graueтur. Interim propter aliquem in conſilium adhibitum nos repetere illa ſimulemus, interim ut rei, quæ ex aduerſo proponatur, iniquitatem omnes etiam circunſtantes intelligãt. In quo genere plurimis figuris erit uarianda expoſitio ad effugiendum tædium audientis, Sicut meminiſti: &, Fortaſſe ſuperuacuũ fuerit hic commorari: Sed quid ego diutius? cum tu optimè noris: & illud quale ſit, tu ſcias? & his ſimilia. Alioqui ſi apud iudicẽ, cui nota cauſa eſt, narratio ſemper uidetur ſuperuacua, poteſt uideri non ſemper eſſe etiam ipſa actio neceſſaria. Alterum eſt de quo frequentius quæritur, an ſit utique narratio procemio ſubijcienda. Quod qui opinantur, non poſſunt uideri nulla ratione ducti. Nam cum procemium idcirco comparatum ſit, ut iudex ad rem accipiendam fiat conciliatior, docilior, & intentior, & probatio niſi cauſa prius cognita, non poſſit adhiberi, protinus iudex notitia rerum inſtruendus uidetur. Sed hoc quoq; interdum mutat conditio cauſarum. niſi fortè Marcus Tullius in oratione pulcherrima, quam pro Milone ſcriptam reliquit, male diſtuliſſe narrationem uidetur tribus prępoſitis quæſtionibus: aut profuiſſet exponere, quomodo inſidias Miloni feciſſet Clodius, ſi reum, qui à ſe hominem occiſum fateretur, defendi omnino fas non fuiſſet: aut ſi iam præiudicio ſenatus damnatus eſſet Milo: aut ſi Cneus Pompeius, qui propter aliquam gratiam iudicium etiã militibus armatis clauſerat, tanquam aduerſus *æſtimaretur. Ergo hæ quoq; quæſtiones uim procemij obtinebunt, cùm omnes iudicem præparauerint: Sed aliter pro *Vareno reo poſteà quoq; narrauit, cũ obiecta diluit. Quod fiet utiliter, quoties crimen non repellendum tantum, ſed etiam transferendum erit: ut prius his defenſis, uelut initium ſit aliũ culpandi narratio; ut

*timeretur

*tio: ut in armorum ratione antiquior cauendi, quàm ictum inferendi cura eſt. Erunt quædā cauſæ (neq; id rarò) crimini quidem, de quo cognitum eſt, faciles ad diluendū, ſed multis anteactæ uitæ flagitijs, & grauibus criminibus oneratæ, quæ prius amouēda ſunt ut propitius iudex defenſionē ipſius negotij, cuius propria quæſtio eſt, audiat: ut ſi defendendus eſt M. Cælius, non'ne optime patronus occurrat prius cōuitijs luxuriæ, petulantiæ, impudicitiæ, quàm ueneficij? In quibus ſolis omnis Ciceronis uerſatur oratio. Deinde tū narret de bonis paulatim, totamq́; dein' explicet cauſam, quæ eſt ipſius actione defenſa. Sed nos ducit ſcholarum conſuetudo, in quibus certa quædā ponuntur, quæ themata dicimus, præter quæ nihil eſt diluendū. Ideoq́; narratio procemio ſemper ſubiungitur. Inde libertas declamatoribus, ut etiam ſecundo partis ſuæ loco narrare uideantur. Nam cum pro petitore dicunt, & expoſitione, tanquā priores agāt, uti ſolent, & contradictione, tanquam reſpondeant: idq́; *fit recte. Nam cum ſit declamatio forenſium actionum meditatio, cur non utrunq; protinus locum exerceat? Cuius rationis ignari, ex more, cui aſſueuerunt, nihil in foro putant eſſe mutandum. Sed in ſcholaſticis quoq; nonnunquam euenit, ut pro narratione ſit propoſitio. Nam quid exponet, quæ zelotypum malæ tractationis accuſat? aut qui Cynicum apud Cenſores reum de moribus facit, cum totū crimen uno uerbo, in qualibet actionis parte poſito, ſatis indicetur? Sed hæc hactenus. Nunc quæ ſit narrādi ratio, ſubiungam. Narratio eſt rei factæ, aut non factæ utilis ad perſuadendum expoſitio. Velut, ut Apollodorus finit, oratio docens auditorem, quid in controuerſia ſit. Eam pleriq; ſcriptores, maximè qui ſunt ab Iſocrate, uolunt eſſe lucidam, breuem, uerisimilem. Nec enim refert, an pro lucida perſpicuam, pro uerisimili probabilem, credibilem'ue dicamus. Eadem nobis placet diuiſio. Quanquā & Ariſtoteles ab Iſocrate parte in una diſſenſerit, præceptum breuitatis irridens, tanquam neceſſe ſit lon-* Narratio.

gam, aut breuem eſſe expoſitionem, nec liceat ire per medium. Theodorei quoq; ſolam relinquunt ultimam partem, quia nec breuiter utiq;, nec dilucidè ſemper ſit utile exponere. Quo diligentius diſtinguenda ſunt ſingula, ut quid quoque loco proſit, oſtendã. Narratio eſt aut tota pro nobis, aut tota pro aduerſarijs, aut mixta pro utriſq;. Si erit tota pro nobis, contenti ſimus his tribus partibus, per quas efficitur, quo iudex facilius intelligat, meminerit, credat. Nec quiſquam reprehenſione dignum putet, quòd propoſuerim eam, quæ ſit tota pro nobis, debere eſſe ueriſimilem, cùm uera ſit. Sunt enim plurima uera quidem, ſed parum credibilia, ſicut falſa quoque frequenter ueriſimilia. Quare non minus laborandum eſt, ut iudex, quæ uera dicimus, quàm quæ fingimus, credat. Sunt quidem hæ, quas ſuprà retuli, uirtutes, aliarum quoq; partium. Nam & per totam actionẽ uitanda eſt obſcuritas, & modus ubiq; cuſtodiendus, & credibilia eſſe oportet omnia, quæ dicũtur. Maximè tamen hæc in ea parte cuſtodienda ſunt, quæ prima iudicẽ docet: in qua ſi acciderit, ut aut nõ intelligat, aut non meminerit, aut non credat, fruſtra in reliquis laborabimus. Erit autem narratio aperta atq; dilucida, ſi fuerit primũ expoſita uerbis proprijs, & ſignificantibus, & non ſordidis quidem, non tamen exquiſitis, & ab uſu remotis: tum diſtincta rebus, perſonis, temporibus, locis, cauſis, ipſa etiam pronuciatione in hoc accõmodata, ut iudex, quæ dicuntur, quàm facillime accipiat. Quæ quidem uirtus negligitur à plurimis, qui ad clamore diſpoſitæ, uel etiam fortè circumfuſæ multitudinis compoſiti, non ferunt illud intentionis ſilentiũ: nec ſibi diſerti uidentur, niſi omnia tumultu, ac uociferatione concuſſerint: rem indicare, ſermonis quotidiani, & in quencunq; etiam indoctorũ cadentis exiſtimant: cùm interim (quod tanquã facile contemnũt) neſcias, præſtare uelint munus, an poßint. Neq; enim aliud in eloquentia cuncta experti difficilius reperient, quam id quod ſe dicturos fuiſſe omnes putant, poſtquam audierunt:

quia

quia non bona iudicāt eſſe illa, ſed uera. Tum autē optimè dicit orator, cum uidetur uera dicere. At nunc uelut campum nacti expoſitionis, hic potiſſimū & uocem flectunt, & ceruicē reponunt, & brachiū in latus iactant, totoq; & rerum, & uerborū, & compoſitionis genere laſciuiunt. Deinde (quod ſit monſtro ſimile) placet actio, cauſa non intelligitur. Verū hoc omittamus, ne minus gratiæ præcipiendo recta, quàm offenſæ reprehēdendo praua mereamur. Breuis erit narratio ante omnia, ſi inde cœperimus rem expouere, unde ad iudicē pertinet. Deinde ſi nihil extra cauſam dixerimus: tum etiā, ſi reciderimus omnia, quibus ſublatis nec cognitioni quicquā, nec utilitati detrahatur. Solet enim eſſe quædam partiū breuitas, quæ longam tamen efficit ſummā: In portum ueni, nauim proſpexi, quanti ueheret interrogaui, de precio conueni, conſcendi, ſublatæ ſunt ancoræ, ſoluimus oram, prouecti ſumus. Nihil horum dici celerius poteſt, ſed ſufficit dicere, è portu nauigaui. Et quoties exitus rei ſatis oſtēdit priora, debemus hoc eſſe cōtenti, quo reliqua intelliguntur. Quare cum dicere liceat, Eſt mihi filius iuuenis: omnia illa ſuperuacua, Cupidus ego liberorum, uxorem duxi, natum ſuſtuli, filium educaui, in adoleſcentia perduxi. Ideoq; Græcoru aliqui aliud circunciſam expoſitionē, id eſt σύντομον, aliud breuem putauerunt, quod illa ſuperuacuis careret, hæc poſſet aliquid ex neceſſarijs deſiderare. Nos autem breuitatem in hoc ponimus, no ut minus, ſed ne plus dicatur, quàm oporteat. Nam iterationes quidem & ταυτολογίας & ποδιατολογίας quas in narratione uitandas quidam ſcriptores artium tradiderunt, tranſeo. Sunt enim hæc uitia non tantum breuitatis gratia fugiēda. Non minus autem cauēda erit, quæ nimium corripientes omnia ſequitur, obſcuritas: ſatiuſq; aliquid eſt narrationi ſupereſſe, quàm deeſſe. Nā ſuperuacua cum tædio dicuntur, neceſſaria cum periculo ſubtrahuntur. Quare uitanda etiam illa Salluſtiana (quanquam in ipſo uirtutis obtinet locū) breuitas, & abruptū ſermo-

Breuitas quæ ſit narrationi danda.

nis genus, quod otioſum fortaſſe lectorem minus fallat, audientẽ tranſuolat, nec dum repetatur expectat: cum præſertim lector non ferè ſit, niſi eruditus, iudicem rura pleruq; in decurias mittant, de eo pronuntiaturũ, quod intellexerit. Vt fortaſſe ubiq;, in narratione tamẽ utiq; præcipue media hæc tenẽda ſit uia, dicẽdi quantũ opus eſt, quantũ ſat eſt. Quantũ opus eſt autem, non ita ſolum accipi uolo, quantũ ad iudicandum ſufficit, quia non inornata debet eſſe breuitas, alioqui ſit indocta: nã & fallit uoluptas, & minus longa quæ delectant, uidentur: ut amœnum ac molle iter, etiamſi eſt ſpatij amplioris, minus fatigat, quàm durum arduumq; compendiũ. Nec enim mihi unquam tanta fuerit cura breuitatis, ut nõ ea, quæ credibilem faciunt expoſitionem, inſeri uelim. Simplex enim, & undiq; præciſa, nõ tam narratio uocari poteſt, quàm confuſio. Sunt porrò multæ cõditione ipſa rei longæ narrationes, quibus extrema (ut præcepi) prooemij parte ad intentionem præparandus eſt iudex: deinde curãdum, ut omni arte, uel ex ſpatio eius detrahamus aliqd, uel ex tædio, ut minus longa ſit, efficiamus, quæ poterimus differendo, non tamen ſine mentione eorum quæ differimus: Quas cauſas occidendi habuerit, quos aſſumpſerit conſcios, quemadmodũ diſpoſuerit inſidias, probationis loco dicam. Quædam uerò ex ordine prætermittenda, quale eſt apud Ciceronem: Moritur Fulcinius. multa enim quæ ſunt in re, quia remota ſunt à cauſa, prætermittam. At partitio tædium leuat: Dicam quæ acta ſint ante ĩpſum rei contractum, dicam quæ in re ipſa, dicam quæ poſteà. Ita tres potius modicæ uidebuntur narrationes, quàm una longa. Interim expediet expoſitiones breui interfatione diſtinguere: Audiſtis quæ acta ſunt: accipite nũc quæ inſequuntur. Reficietur enim iudex priorum fine, & ſe uelut ad nouum rurſus initium præparabit. Si tamẽ adhibitis his quoq; artibus in longum exierit ordo rerum, erit nõ inutilis in extrema parte commonitio: quod Cicero etiam in breui narratione facit. Adhuc,

Cæſar,

Cæſar, Q. Ligarius omni culpa caret, domo eſt egreſſus, non modò nullum ad bellū, ſed ne ad minimam quidē belli ſuſpicionem, & cætera. Credibilis autem erit narratio ante omnia, ſi prius conſuluerimus noſtrum animum, ne quid naturæ dicamus aduerſum: deinde ſi cauſas ac rationes factis præpoſuerimus, nō omnibus, ſed de quibus quæritur. Si perſonas conuenientes ijs, quæ facta credi uolemus, conſtituerimus: ut furti reum, cupidū: adulterij, libidinoſum: homicidij, temerarium. Vel contrà, ſi defendemus. Præterea loca, tempora, & ſimilia. Eſt autem quidam etiam ductus rei credibilis, qualis in comœdijs, & in mimis. Aliqua enim naturaliter ſequūtur, & cohærent, ut ſi bene priora narraueris, iudex ipſe, quod poſtea ſis narraturus, expectet. Ne illud quidē fuerit inutile, ſemina quædā probationum ſpargere: uerum ſic, ut narrationem eſſe meminerimus, non probationem. Nonnunquam etiā argumēto aliquo confirmabimus, quod propoſuerimus, ſed ſimplici & breui: ut in ueneficijs: Sanus bibit, ſtatim concidit, liuor ac tumor confeſtim eſt inſecutus. Hoc faciūt & illæ præparationes, cum reus dicitur robuſtus, armatus, ſolicitus, contra infirmos, inermes, ſecuros. Omnia deniq; quæ probatione tractaturi ſumus, perſonam, cauſam, locū, tempus, inſtrumentum, occaſionē, narratione delibabimus. Aliquando ſi deſtituti fuerimus his, etiam fatebimur uix eſſe credibile, ſed uerū: & hoc maius habendum ſcelus, neſcire nos quomodo factū ſit, aut quare: mirari, ſed probaturos. Optimæ uerò* præparationes erunt, quæ latuerint: ut à Cicerone ſunt quidem utiliſſime prædicta omnia, per quæ Miloni Clodius, non Clodio Milo inſidiatus eſſe uideatur: plurimū tamen facit illa calidiſſima ſimplicitatis imitatio: Milo autem cum in ſenatu fuiſſet eo die, quoad ſenatus eſt dimiſſus, domū uenit, calceos & ueſtimēta mutauit, pauliſper dum ſe uxor, ut fit, comparat, commoratus eſt. quàm nihil præparatè, & nihil feſtinatò feciſſe uidetur Milo? Quod nō ſolū rebus ipſis uir eloquentiſſimus, quibus moras,

m 5 & len

& lentum profectionis ordinem ducit, ſed uerbis etiã uulgaribus, & quotidianis, & arte occulta conſecutus eſt: quæ ſi aliter dicta eſſent, ſtrepitu ipſum iudicem, deinde patronũ excitaſſent. Frigida uidentur iſta pleriſq;, ſed hoc ipſum manifeſtũ eſt, quo modo iudicem feſellerint, quod uix à lectore deprehẽditur. Hæc ſunt quæ credibilem faciant expoſitionem: nã ne cõtraria, aut ſibi repugnantia in narratione dicamus, ſi cui præcipiendum eſt, is reliqua fruſtra docetur: etiam ſi quidã ſcriptores artium, hoc quoq; tandem tanquã occultum, & à ſe prudenter erutum tradunt. His tribus narrandi uirtutibus adijciunt quidam magnificentiam, quam μεγαλοπρέπειαν uocant, quæ neq; in omnes cauſas cadit (nam quid in pleriſq; iudicijs priuatis de re certa credita, locato & conducto, interdictis, habere loci poteſt ſupra modum ſe tollens oratio?) nec ſemper eſt utilis, ut uel proximo Miloniano exemplo patet. Et meminerimus multas eſſe cauſas, in quibus cõfitendum, excuſandum, ſubmittendum ſit, quod exponimus: quibus omnibus aliena eſt illa magnificentiæ uirtus. Quare non magis proprium narrationis eſt magnifice dicere, quam miſerabiliter, inuidioſe, grauiter, dulciter, urbane: quæ cum ſuo quæq; loco ſint laudabilia, non ſunt huic parti proprie aſsignata, & uelut dedita. Illa quoq; ut narrationi apta, ita cum cæteris partibus cõmunis eſt uirtus, quam Theodectes huic uni proprie dedit: non enim magnificam modò uult eſſe uerũetiam iucundam expoſitionem. Sunt qui adijciãt his euidentiam, quæ ἐνάργεια Græcè uocatur. Neq; ego quenquam deceperim, ut diſſimulem Ciceroni quoq; plures partes placere. Nam præterquàm planã & breuem & credibilem, uult eſſe euidentem, moratam cum dignitate. Sed in oratione morata debent eſſe omnia cum dignitate, quæ poterunt. Euidẽtia in narratione, quantum ego intelligo, eſt quidẽ magna uirtus, cum quid ueri non dicendum, ſed quodammodo etiam oſtendẽdum eſt: ſed ſubijci perſpicuitati poteſt. Quam quidam etiam contrariam interim putauerunt,

runt, quia in quibuſdam cauſis obſcuranda ueritas eſt: quod eſt ridiculum. Nam qui obſcurare uult, narrat falſa pro ueris: & is qui narrat, debet laborare, ut uideantur quam euidentißima. Sed quatinus etiã forte quadam peruenimus ad difficilius narrationum genus, iam de his loquamur, in quibus res contra nos erit: quo loco nõnulli prætereundam narrationem putauerunt. Et ſanè nihil eſt facilius, niſi prorſus totam cauſam omnino non agere. Sed ſi qua iuſta ratione ſuſceperis litem, cuius artis eſt malam eſſe cauſam ſilentio cõfiteri? niſi fortè tam hebes futurus eſt iudex, ut ſecũdum id pronunciet, quod ſciet narrare te noluiſſe. Neq; inficias eo, in narratione, ut aliqua neganda, aliqua adijcienda, aliqua mutanda, ſic aliqua etiã tacenda. Sed tacenda quæ tacere oportebit, & liberum erit. Quod fit nonnunquã breuitatis quoq; gratia, quale illud eſt, Reſpondit, quod ei uiſum eſt. Diſtinguamus igitur genera cauſarum. Nanq; in quibus non de culpa quæritur, ſed de actione, etiamſi erunt contra nos themata, confiteri nobis licebit: Pecuniã de templo ſuſtulit, ſed priuatam, nõ ideo ſacrilegus eſt. Virginem rapuit, nõ tamen optio patri dabitur. Ingenuum ſtuprauit, & ſtupratus ſe ſuſpendit, non tamen ideo ſtuprator capite, ut mortis cauſa punietur: ſed decem milia, quæ pœna ſtupratori conſtituta eſt, dabit. Verum in his quoq; confeßionibus eſt aliquid, quod ex inuidia, quã expoſitio aduerſarij fecit, detrahi poßit, cum etiã ſerui noſtri de peccatis ſuis mollius loquãtur. Quædam enim quaſi nõ narrantes mitigabimus. Non quidẽ, ut aduerſarius dicit, conſilium furti in templũ attulit, nec diu captauit eius rei tẽpus, ſed occaſione & abſentia cuſtodum corruptus, & pecunia, quæ nimirum in animis hominum plurimum poteſt, uictus eſt. Sed quid refert? peccauit, & fur eſt. nihil attinet id defendere, cuius pœnam non recuſamus. Interdum quaſi damnemus ipſi: Vis te dicam uino impulſum? errore lapſum? nocte deceptũ? uera ſunt iſta fortaſſe, tu tamen ingenuũ ſtupraſti, ſolues decẽ millia. Nõnunquam propoſitione

ſitione præmuniri poteſt cauſa, & deinde exponi. Contraria ſunt omnia tribus filijs, qui in mortē patris coniurarant: ſortiti nocte ſinguli per ordinem, cum ferro cubiculum intrarunt, patre dormiente: cùm occidere eū nemo potuiſſet, excitato omnia indicauerūt. Si tamē pater, qui diuiſit patrimoniū, & reos parricidij defendit, ſic agat: Quod contra legē ſufficit, parricidium obijcitur iuuenibus, quorū pater uiuit, atq; etiam liberis ſuis adeſt. Ordinē rei narrare quid mihi neceſſe eſt, cùm ad legem nihil pertineat? Sed ſi cōfeſſionem culpæ à me exigitis, ego fui pater durus, & patrimonij, quod iam melius ab his adminiſtrari poterat, tenax cuſtos. Deinde ſubijcitur, ſtimulatos ab ijs, quorum indulgentiores parentes erant, ſemper tamen eum habuiſſe animum, qui ſit euentu deprehenſus, ut occidere patrē non poſſent. Neq; enim iureiurando opus fuiſſet, ſi alioqui hoc mentis habuiſſent: nec ſorte, niſi quòd ſe quiſq; eximi uoluerit. Omnia hæc qualiacunq;, placidioribus animus accipientur, illa breui primæ propoſitionis defenſione mollita. At cùm quæritur, an factū ſit, uel quale factum ſit, licet omnia cōtra nos ſint, quomodo tamen euitare expoſitionem ſalua cauſæ ratione poſſumus? Narrauit accuſator, nec ita, ut quæ eſſent acta, tantū indicaret: ſed adiecit inuidiā, rem uerbis exaſperauit, acceſſerūt probationes, peroratio incēdit, & plenos iræ reliquit. Expectat naturaliter iudex, quid narretur à nobis. ſi nihil exponimus, illa eſſe quæ aduerſarius dixit, & talia qualia dixit, credat neceſſe eſt. Quid ergo? eadem exponemus? Si de qualitate agetur cuius tum demum quæſtio eſt, cum de re conſtat eadem, ſed non eodem modo: alias cauſas, aliam atq; aliam rationem dabo. Verbis eleuare quædam licebit, luxuria hilaritatis, auaritia parſimoniæ, negligētia ſimplicitatis nomine lenietur. Vultu deniq;, uoce, habitu, uel fauoris aliquid, uel miſerationis merebor. Solet nonnunquā mouere lachrymas ipſa confeßio. Atque ego libenter interrogem, ſi ſint illa defenſuri, quæ non narrauerint, nec'ne. Nam ſi nec defenderint

derint

derint, nec narrauerint, tota cauſa prodetur. At ſi defenſuri ſunt, proponere certè plerunque id, quod confirmaturi ſumus, oportet. Cur ergo non exponamus, quod & dilui poteſt? Et ut hoc contingat, utiq; indicandum eſt. Aut quid inter probationem, & narrationem intereſt, niſi quòd narratio eſt probationis continua propoſitio: rurſus probatio narrationi congruens confirmatio? Videamus ergo *num expoſitio hæc longior demum eſſe debeat, & paulò uerboſior præparatione, & quibuſdam argumentis (argumentis dico, non argumentatione, cui tamen plurimũ confert frequens affirmatio) effecturos nos, quod dicimus, non poſſe uim rerum oſtendi prima expoſitione, expectent, & opiniones ſuas differant, & benè ſperent. Deniq; utiq; narrandũ eſt, quicquid aliter quàm aduerſarius expoſuit, narrari poteſt, aut eò etiam prooœmia ſunt in his cauſis ſuperuacua: quæ quid magis agunt, quàm ut cognitioni rerũ accommodatiorem iudicem faciant? Atqui cõſtat nuſquam eorum eſſe maiorẽ uſum, quàm ubi animus iudicis ab aliqua contra nos inſita opinione flectendus eſt. Coniecturales autem cauſæ, in qui bus de facto quæritur, non tam ſæpe rei, de qua iudicium eſt, quàm eorum, per quæ res colligenda eſt, expoſitionem habent. Quæ cum accuſator ſuſpicioſe narret, reus leuare ſuſpicionem debeat, aliter ab hoc atque ab illo ad iudicem perferri oportet. At enim quædam argumẽta turba ualent, diducta leuiora ſunt. Id quidem non eò pertinet, ut quæratur an narrandũ, ſed quomodo narrandum ſit. Nam & congerere plura expoſitione quis prohibet, ſi id utile eſt cauſæ? & promittere, ſed & diuidere narrationem, & probationes ſubiungere partibus, atque ita trãſire ad ſequentia? Nam ne ijs quidem accedo, qui ſemper eo putant ordine, quo quid actũ ſit, eſſe narrandum: ſed eo modo quo expedit. Quod fieri pluribus figuris licet. Nam & aliquãdo excidiſſe ſimulamus, cũ quid utiliore loco reducimus, & interim nos reducturos reliquum ordinem teſtamur, quia ſic fu-

*unde

tura

tura ſit cauſa lucidior: interim re expoſita, ſubiungimus cauſas, quæ anteceſſerunt. Neq; enim eſt una lex defenſionis, certumq; præſcriptum: pro re, pro tempore intuenda quæ proſint: atque ut erit uulnus, ita uel curandum protinus, uel ſi curatio differri poteſt, interim deligandum. Nec ſæpius narrare dixerim nefas, quod Cicero pro Cluentio fecit: eſtq; non conceſſum modò, ſed aliquando etiam neceſſarium, ut in cauſis repetundarum, omnibusq; quæ ſimplices non ſunt. Amentis eſt enim, ſuperſtitione præceptorum contra rationem cauſæ trahi. Narrationem ideo ante probationes ponere eſt inſtitutum, ne iudex, qua de re quæratur, ignoret. Cur igitur ſi ſingula probanda aut refellenda erunt, non ſingula etiam narrentur? Me certè, quantacunq; noſtris experimentis habenda eſt fides, feciſſe hoc in foro, quoties ipſa deſiderabat utilitas, probantibus & eruditis, & ijs qui iudicabant, ſcio, & (quod non arroganter dixerim, quia ſunt plurimi, quibuſcum egi, qui me refellere poſsint, ſi mentiar) ferè ponendæ à me cauſæ officium exigebatur. Neque ideo tamen non ſæpius facere oportebit, ut rerum ordinem ſequamur. Quædam uerò etiam turpiter conuertuntur, ut ſi peperiſſe narres, deinde concepiſſe: apertum teſtamentum, deinde reſignatum. In quibus, ſi id quod poſterius eſt dixeris, de priore tacere optimũ eſt. Sunt quædam & falſæ expoſitiones, quarum in foro duplex genus eſt: alterum, quod inſtrumentis adiuuatur, ut P. Clodius fiducia teſtium, qua nocte inceſtũ Romæ commiſerat, Interamnæ ſe fuiſſe dicebat: alterum, quod eſt tuendum dicentis ingenio. Id interim ad ſolam uerecundiam pertinet, unde etiam mihi uidetur dici color: interim ad quæſtionem. Sed utrumcunque erit, prima ſit curarum, ut id quod fingimus, fieri poſſit, deinde ut & perſonæ, & loco, & tempori congruat, & credibilem rationem & ordinem habeat. Si contingat etiam ut ueræ alicui rei cohæreat, aut argumento, quod ſit in cauſa, confirmetur. Nam quæ tota extra rem petita ſunt,

mentiendi

mentiendi licentiam produnt. Curandum præcipue (quod fingentibus frequẽter excidit) ne qua inter ſe pugnent. Quædam in partibus blandiuntur, ſed in ſummam non conſentiunt. Præterea ne iis, quæ uera eſſe conſtabit, aduerſa ſint. In ſchola etiã, ne color extra themata quæratur. Vtrobiq; autem orator meminiſſe debebit, actione tota quod finxerit: quoniam ſolent excidere quæ falſa ſunt, uerumq; eſt illud quod uulgò dicitur. Mẽdacem memorem eſſe oportere. Sciamus autem ſi de noſtro facto quæratur, unum nobis aliquid eſſe dicendum: ſi de alieno, mittere in plures ſuſpiciones licere. Eſt tamen in quibuſdã ſcholaſticis controuerſiis, in quibus ponitur aliquem non reſpondere, quæ interrogatur, libertas omnia enumerãdi quæ reſponderi potuiſſent. Fingenda uerò meminerimus ea, quæ non cadent in teſtem. Sunt autẽ quæ noſtro dicuntur animo, cuius ipſi tantum conſcij ſumus. Item quod à defunctis: nec enim hoc eſt qui neget. Itemq; ab eo cui idem expedict: is enim non negabit. Ab aduerſario quoque, quia non habiturus eſt in negando fidem. Somniorum & ſuperſtitionum colores, ipſa iam facilitate autoritatem perdiderunt. Non eſt autem ſatis in narratione uti coloribus, niſi per totam actionem conſentiant: cum præſertim quorundam probatio ſola ſit in aſſeueratione & perſeuerãtia: ut ille paraſitus, qui ter abdicatum à diuite iuuenẽ & abſolutum, tanquã ſuũ filium aſſerit: habebit quidem colorem, quo dicat & paupertatẽ ſibi cauſam exponẽdi fuiſſe, & ideo à ſe paraſiti perſonam eſſe ſuſceptam, quia in illa domo filiũ haberet, & ideo illum innocentem ter abdicatum, quia filius abdicantis non eſſet, niſi tamen omnibus uerbis & amorem patrium, atq; hunc quidem ardentiſſimum oſtenderit, & odium diuitis, & metum pro iuuene, quem periculoſe manſurum in illa domo, in qua tam inuiſus ſit, ſciat, ſuſpicione ſubiecti petitoris non carebit. Euenit aliquando in ſcholaſticis cõtrouerſiis, quod in foro an poſſit accidere, dubito, ut eodem colore pars utraq; utatur

tur, deinde cum pro ſe quiſq; defendat: ut in illa controuerſia: Vxor marito dixit,appellatam ſe de ſtupro à priuigno, & ſibi conſtitutũ tempus & locũ:eadẽ contra filius detulit de nouerca,edito tantũ alio tempore,ac loco:quia pater in eo, quẽ uxor prædixerat,filium inuenit,in eo quẽ filius,uxorem, illam repudiauit,qua tacente filium abdicat. Nihil dici poteſt pro iuuene, quod nõ idem ſit pro nouerca. Ponentur tamẽ omnia cõmunia, deinde ex perſonarũ cõparatione,& indicij ordine,& ſilentio repudiatæ argumenta ducentur. Ne illud quidẽ ignorare oportet,quædam eſſe quæ colorẽ nõ recipiant,ſed tantum defendenda ſint, qualis eſt ille diues qui ſtatuam pauperis inimici flagellis cecidit,reus eſt iniuriarum. Nam factum eius modeſtũ nemo eſſe dixerit: fortaſſe ut ſit tutũ,obtinebit. Quod ſi pars expoſitionis,pro nobis,pars contra nos erit,miſcenda ſit,an ſeparãda

*cognitione

enarratio,cum ipſa cauſæ*conditione deliberandũ eſt. Nam ſi plura ſint quæ nocẽt, quæ proſunt obruentur. Itaq; tunc diuidere opportunum erit & ijs, quæ partẽ noſtram adiuuabunt, expoſitis & confirmatis, aduerſus reliqua uti remedijs, de quibus ſuprà dictum eſt. Si plura proderunt, etiam cõiungere licebit,ut quæ obſtant,in medio uelut auxilijs noſtris poſita, minus habeant uiriũ. Quæ tamen non erunt nuda ponenda, ſed ut & noſtra, aliqua argumẽtatione firmemus:& diuerſa,cur credibilia nõ ſint,adijciamus:quia niſi diſtinxerimus,uerendum eſt, ne bona noſtra permixtis malis inquinentur. Illa quoq; de narratione præcipi ſolent,ne qua ex ea fiat excurſio, ne auertatur à iudice ſermo,ne alienæ perſonæ uocẽ demus, ne argumẽtemur. Adijciunt quidam etiã,ne utamur affectibus. Quorum pleraq; ſunt frequẽtiſſime cuſtodienda,imò nunquã niſi ratio coëgerit, mutãda,ut ſit expoſitio perſpicua & breuis. Nihil quidẽ tã rarò poterit habere rationẽ, q̃ excurſio:nec unquam debebit eſſe niſi breuis,& talis,ut ui quadã uideamur affecti,uelut recto itinere depulſi:qualis eſt Ciceronis circa nuptias Saſiæ: O mulieris ſe

ris ſcelus incredibile, & præter hãc unam in omni uita inauditum. O libidinẽ effrænatam & indomitam. O audaciam ſingularem, nõ timuiſſe, ſi minus uim Deorum, hominumq́; famã, at illã ipſam noctem, faceſq́; ipſas nuptiales, nõ lumen cubiculi, nõ cubile filiæ, nõ parietes, deniq; ipſos ſuperiorũ teſtes nuptiarum? Sermo uerò auerſus à iudice, & breuius indicat interim, & coarguit: qua de re idem, quod de procemio dixeram, ſentio. Sicut de proſopopœia quoq;, qua tamen non Seruius modò Sulpitius utitur pro Aufidia: Somnóne te languidum, an graui lethargo putem preſſum? ſed Marcus quoq; Tullius contra Nauarchos: nam ea quoq; rei expoſitio eſt, Vt adeas, tantum dabis, & reliqua. Quid pro Cluentio, Sthaleni, Bulbiq́; colloquium, nónne ad * credulitatem plurimum & fidem confert? Quæ ne effeciſſe ſine obſeruatione quadã uideatur (quanquàm hoc in illo credibile nõ eſt) in Partitionibus præcipit, ut habeat narratio ſuauitatem, admirationes, expectationes, exitus inopinatos, colloquia perſonarum, omnes affectus. Argumentabimur in narratione, ut dixi, nunquam: argumentũ ponemus aliquando. Quod facit pro Quinto Ligario Cicero, cum dicit ſic eum prouinciæ præfuiſſe, ut illi pacem eſſe expediret. Inſeremus expoſitioni & breuem, cum res poſcet, defenſionem, & rationem factorum. Neq; enim narrandum eſt tanquam teſti, ſed tanquã patrono. Rei ordo per ſe talis eſt: Qu. Ligarius legatus in Africã cum C. Conſidio profectus eſt. Quid ergo M. Tullius? Q. enim, inquit, Ligarius, cum eſſet adhuc nulla belli ſuſpicio, legatus in Africam cum C. Conſidio profectus eſt. Alibi: Non modo ullum ad bellum, ſed ne ad minimam quidem ſuſpicionem belli. Et cum eſſet indicanti ſatis, Q. Ligarius nullo ſe implicari negotio paſſus eſt: adiecit, Domum ſpectans, & ad ſuos redire cupiens. Ita quod exponebat, & ratione fecit credibile, & affectus quoq; impleuit. Quo magis miror eos, qui non putant utendum in narratione affectibus. Qui ſi hoc dicunt, non diu, neq; ut in epilogo, mecum ſen-

* celeritatem

tiunt. Sunt enim effugiendæ moræ. Cæterum cur ego iudicem nolim, cum eũ doceo, etiam moueri? Cur quod in ſumma parte ſum actionis petiturus, non in primo ſtatim rerum ingreſſu, ſi fieri poteſt, conſequar? Cum præſertim etiam in probationibus faciliore ſim animo eius abuſurus occupato uel ira, uel miſeratione. An non M. Tullius circa uerbera ciuis Romani omnes breuiſsime mouet affectus? non ſolum conditione ipſius, loco iniuriæ, genere uerborum, ſed animi quoq; commendatione. Summum enim uirum oſtendit, qui cùm uirgis cæderetur, non ingemuerit, nou rogauerit: ſed tantum ciuem ſe Romanum eſſe cum inuidia cædentis, & fiducia iuris clamauerit. Quid Philodami caſum? non'ne cum per totam expoſitionem incendit inuidiam, tum in ſupplicio ipſo lachrymis impleuit, cum flentes non tam narraret, quàm oſtenderet patrē de morte filij, filium de patris? Quid ulli epilogi poſſunt magis habere miſerabile? Serum eſt enim aduocare his rebus affectum in peroratione, quas ſecurus narrauerit. Aſſueuit illis iudex, iamq; eas ſine motu mentis accipit, quibus commotus nouus non eſt, & difficile eſt nobis mutare habitum animi ſemel conſtitutum. Ego uerò (neq; enim diſſimulabo iudicium meum, quanquàm id quod ſum dicturus, exemplis magis quàm præceptis ullis continetur) narrationem, ut ſi ullam partem orationis, omni qua poteſt gratia & uenere exornandam puto. Sed plurimum refert, quæ ſit natura eius rei, quam exponimus. In paruis ergo, quales ſunt ferè priuatæ, ſit ille preſſus, & uelut applicitus rei cultus: in uerbis ſumma diligentia, quæ in locis impetu feruntur, & circumiectæ orationis copia latent: hic expreſſa, &, ut uult Zeno, ſenſu tincta eſſe debebunt: compoſitio diſsimulata quidem, ſed tamen quàm iucundiſsima: figuræ non illæ poeticæ, & contra rationem loquendi autoritate ueterum receptæ: nam debet eſſe quàm puriſsimus ſermo, & qui uarietate tædium effugiat, & mutationibus animum leuet, ne in eundem caſum, ſimilem compoſitionem, pares elo-

cutionum

cutionum tractus incidamus. Caret enim cæteris lenocinijs expoſitio, & niſi commendetur hac uenuſtate, iaceat neceſſe eſt. Nec in illa parte intentior eſt iudex, eoq; nihil rectè dictum perit. Præterea neſcio quomodo etiam facilius credit, quæ audienti iucunda ſunt, & uoluptate ad fidem ducitur. Vbi uero maior res erit, & atrocia inuidioſe, & triſtia miſerabiliter dicere licebit: nō ut conſumantur affectus, ſed ut tantum uelut primis lineis deſignentur, ut planè qualis futura ſit imago rei, ſtatim appareat. Ne ſententia quidem, uelut fatigatum intentione ſtomachum iudicis reficere diſſuaſerim, maxime quidē breuiter interiecta, qualis eſt illa: Fecerūt ſerui Milonis, quod ſuos quiſq; ſeruos in re tali facere uoluiſſet. Interim paulò liberiore, qualis eſt: Nubit genero ſocrus, nullis auſpicijs, nullis autoribus, funeſtis ominibus omnium. Quod cum ſit factum ijs quoq; temporibus, quibus omnis ad utilitatem potius, quàm ad oſtentationem componebatur oratio, & erant adhuc ſeueriora iudicia: quantò nunc faciundum magis, cùm in ipſa capitis, aut fortunarū pericula irrupit uoluptas? Cui hominum deſiderio quātum dari debeat, alio loco dicā. Interim aliquid indulgēdum eſſe confiteor. Multum cōfert adiecta ueris credibilis rerum imago, quæ uelut in rem præſentem perducere audiētes uidetur: qualis eſt illa M. Cælij in Antonium deſcriptio: Nanq; ipſum offendunt temulento ſopore profligatum, totis præcordijs ſtertētem, ructuoſos ſpiritus geminare, præclaraſq; contubernales ab omnibus ſpondis tranſuerſas incubare, & reliquas circuniacēre paſſim, quæ tamē exanimatæ terrore, hoſtium aduentu percepto excitare Antonium conabātur, nomen inclamabāt, fruſtra ceruicibus tollebāt, blandius alia ad aurem inuocabat, uehementius etiam nonnulla feriebat: quarum cum omnium uocē, tactumq; noſcitaret, proximæ cuiuſq; collum amplexu petebat, nec dormire excitatus, nec uigilare ebrius poterat, ſed ſemiſomno ſopore inter manus centurionum, cōcubinarumq; iactabatur. Nihil his neq; credibilius

tiunt. Sunt enim effugiendæ moræ. Cæterum cur ego iudicem nolim,cum eũ doceo,etiam moueri? Cur quod in ſumma parte ſum actionis petiturus, non in primo ſtatim rerum ingreſſu, ſi fieri poteſt,conſequar? Cum præſertim etiam in probationibus faciliore ſim animo eius abuſurus occupato uel ira, uel miſeratione. An non M. Tullius circa uerbera ciuis Romani omnes breuiſsime mouet affectus? non ſolum conditione ipſius,loco iniuriæ,genere uerborum,ſed animi quoq; commendatione. Summum enim uirum oſtendit, qui cùm uirgis cæderetur,non ingemuerit,non rogauerit: ſed tantum ciuem ſe Romanum eſſe cum inuidia cædentis,& fiducia iuris clamauerit. Quid Philodami caſum? non'ne cum per totam expoſitionem incendit inuidiam, tum in ſupplicio ipſo lachrymis impleuit, cum flentes non tam narraret,quàm oſtenderet patrẽ de morte filij, filium de patris? Quid ulli epilogi poſſunt magis habere miſerabile? Serum eſt enim aduocare his rebus affectum in peroratione, quas ſecurus narrauerit. Aſſueuit illis iudex,iamq; eas ſine motu mentis accipit,quibus commotus nouus non eſt, & difficile eſt nobis mutare habitum animi ſemel conſtitutum. Ego uerò (neq; enim diſſimulabo iudicium meum, quanquàm id quod ſum dicturus, exemplis magis quàm præceptis ullis continetur) narrationem, ut ſi ullam partem orationis, omni qua poteſt gratia & uenere exornandam puto. Sed plurimum refert, quæ ſit natura eius rei, quam exponimus. In paruis ergo,quales ſunt ferè priuatæ, ſit ille preſſus,& uelut applicitus rei cultus: in uerbis ſumma diligentia, quæ in locis impetu feruntur, & circuniectæ orationis copia latent:hic expreſſa,&,ut uult Zeno, ſenſu tincta eſſe debebunt:compoſitio diſsimulata quidem, ſed tamen quàm iucundiſsima: figuræ non illæ poeticæ, & contra rationem loquendi autoritate ueterum receptæ:nam debet eſſe quàm puriſsimus ſermo,& qui uarietate tædium effugiat, & mutationibus animum leuet,ne in eundem caſum, ſimilem compoſitionem, pares elo-

cutionum

cutionum tractus incidamus. Caret enim cæteris lenocinijs expoſitio, & niſi commendetur hac uenuſtate, iaceat neceſſe eſt. Nec in illa parte intentior eſt iudex, eoq; nihil recte dictum perit. Præterea neſcio quomodo etiam facilius credit, quæ audienti iucunda ſunt, & uoluptate ad fidem ducitur. Vbi uero maior res erit, & atrocia inuidioſe, & triſtia miſerabiliter dicere licebit: nō ut conſumantur affectus, ſed ut tantum uelut primis lineis deſignentur, ut planè qualis futura ſit imago rei, ſtatim appareat. Ne ſententia quidem, uelut fatigatum intentione ſtomachum iudicis reficere diſſuaſerim, maxime quidē breuiter interiecta, qualis eſt illa: Fecerūt ſerui Milonis, quod ſuos quiſq; ſeruos in re tali facere uoluiſſet. Interim paulò liberiore, qualis eſt: Nubit genero ſocrus, nullis auſpicijs, nullis autoribus, funeſtis ominibus omnium. Quod cum ſit factum ijs quoq; temporibus, quibus omnis ad utilitatem potius, quàm ad oſtentationem componebatur oratio, & erant adhuc ſeueriora iudicia: quantò nunc faciundum magis, cùm in ipſa capitis, aut fortunarū pericula irrupit uoluptas? Cui hominum deſiderio quātum dari debeat, alio loco dicā. Interim aliquid indulgēdum eſſe confiteor. Multum cōfert adiecta ueris credibilis rerum imago, quæ uelut in rem præſentem perducere audiētes uidetur: qualis eſt illa M. Cælij in Antonium deſcriptio: Nanq; ipſum offendunt temulento ſopore profligatum, totis præcordijs ſtertētem, rūctuoſos ſpiritus geminare, præclaraſq; contubernales ab omnibus ſpōndis tranſuerſas incubare, & reliquas circuniacēre paſſim, quæ tamē exanimatæ terrore, hoſtium aduentu percepto excitare Antonium conabātur, nomen inclamabāt, fruſtra ceruicibus tollebāt, blandius alia ad aurem inuocabat, uehementius etiam nonnulla feriebat: quarum cum omnium uocē, tactumq; noſcitaret, proximæ cuiuſq; collum amplexu petebat, nec dormire excitatus, nec uigilare ebrius poterat, ſed ſemuſomno ſopore inter manus centurionum, cōcubinarumq; iactabatur. Nihil his neq; credibilius

fingi, neq; uehemẽtius exprobrari, neq; manifeſtius oſtendi poteſt. Ne id quidem præteribo, quantum afferat fidem expoſitioni narrantis autoritas, quam mereri debemus ante omnia quidem uita, ſed & ipſo genere orationis. Quod quò fuerit grauius, ſanctius, hoc plus habeat neceſſe eſt in affirmando quoq; ponderis. Effugienda igitur in hac præcipue parte omnis calliditatis ſuſpicio (neq; enim ſe uſquam cuſtodit magis iudex) nihil uideatur fictum, nihil ſolicitum, omnia potius à cauſa, quam ab oratore profecta credantur. Sed hoc pati non poſſumus, & perire artem putamus niſi appareat, cùm deſinat ars eſſe, ſi apparet. Pendemus ex laude, atq; hanc laboris noſtri ducimus ſummam. Ita quæ circunſtantibus oſtentare uolumus, iudicibus prodimus. Eſt quædam & repetita narratio, quæ ἐπιδιήγησις dicitur, ſanè res declamatoria magis quàm forenſis. Ideo autem reperta: ut quia narratio breuis debet eſſe, fuſius & ornatius res poſſet exponi: quod fit uel inuidiæ gratia, uel miſerationis. Id raro faciendum iudico, neq; ſic unquam, ut totus ordo repetatur: licet enim per partes idem conſequi. Cæterum qui uti ἐπιδιηγήσει uolet, narrationis rem loco ſtringat, & contentus indicare, quid factum, quo ſit modo factum, plenius ſe loco ſuo expoſiturum eſſe promittat. Initium narrationis quidam utique faciendum à perſona putant, eamq; ſi noſtra ſit, ornandã; ſi aliena, infamandam ſtatim. Hoc ſane frequentiſſimum eſt, quia perſonæ ſunt inter quas litigatur. Sed hæ quoq; interim cum ſuis accidentibus ponendæ, cum id profuturum eſt: ut, A. Cluentius Habitus *fuit pater huiuſce, iudices, homo nõ ſolum municipij* Larinatis, *ex quo erat, ſed etiam regionis illius, & uicinitatis, uirtute, exiſtimatione, nobilitate, facilè princeps. Interim ſine his: ut,* Q. Ligarius *cum eſſet. Frequenter uerò & à re, ſicut pro* Tullio *Cicero,* Fundum *habet in agro* Tigurino M. Tullius *paternum.* Demoſthenes *pro* Cteſiphonte: τοῦ γὰρ φωκικοῦ συστάντος πολέμου. De *fine narrationis cum ijs contentio eſt, qui perduci expoſitionem*

ſitionem uolunt eò, unde quæſtio oritur: His rebus ita geſtis, P. Dolabella Prætor interdixit, ut eſt conſuetudo, de ui hominibus armatis ſine ulla exceptione, tantum ut unde deieciſſet, reſtitueret: deinde reſtituiſſe dixit, ſponſio facta eſt: hac de ſponſione nobis iudicandum eſt. Id à petitore ſemper fieri poteſt, à defenſore non ſemper.

De egreſsione. CAP. III.

ORdine ipſo narrationem ſequitur confirmatio. Probanda ſunt enim, quæ propter hoc expoſuimus. Sed prius quàm ingrediar hanc partem, pauca mihi de quorundam opinione dicenda ſunt. Pleriſq; moris eſt, prolato rerum ordine, protinus utique in aliquem lætum atq; plauſibilem locum quàm maxime poſſint fauorabiliter excurrere. Quod quidem natum ab oſtentatione declamatoria, iam in forum uenit, poſtquàm agere cauſas non ad utilitatem litigatorum, ſed ad patronorum iactationem repertum eſt: ne ſi preſſæ illi (qualis ſæpius deſideratur) narrationis gracilitati coniuncta argumentorũ pugnacitas fuerit, dilatis diutius dicendi uoluptatibus, oratio refrigeſcat. In quo uitium illud eſt, quòd ſine diſcrimine cauſarum atq; utilitatis, hoc (tanquam ſemper expediat, aut etiam neceſſe ſit) faciunt: eò quòd deſumptas ex his partibus, quarum alius erat locus, ſententias in hanc congerunt, ut plurima aut iterum dicenda ſint, aut quia alia alieno loco dicta ſunt, dici ſuo non poſsint. Ego autem fateor hoc expatiandi genus, non modò narrationi, ſed etiam quæſtionibus uel uniuerſis, uel interim ſingulis opportunè poſſe ſubiungi, cum res poſtulat, aut certe permittit: atq; eo uel maxime illuſtrari ornariq; orationem: ſed ſi cohæret, & ſequitur, non ſi per uim cuneatur, & quæ natura iuncta erant, diſtrahit. Nihil enim tam eſt conſequens, quàm narrationi probatio: etſi excurſus ille, uel quaſi finis narrationis, uel quaſi initium probationis eſt. Erit ergo illi nonnunquam locus, ut ſi expoſitio circa finem atrox fuerit, proſequamur eam, uelut ſpiritu

erumpente protinus indignatione. Quod tamen ita fieri oportebit, ſi res dubitationem non habebit: alioqui prius eſt, quod obycias, uerum efficere, quàm magnum, quia criminum inuidia pro reo eſt priuſquàm probatur. Difficilima eſt enim grauiſſimi cuiuſq; ſceleris fides. Idem fieri nō inutiliter poteſt, uti ſi merita in aduerſarium aliqua expoſueris, in ingratum inueharis, aut ſi uarietatem criminum narratione demonſtraueris, quantum ab ea periculum intentetur, oſtendas. Verum hæc breuiter omnia. Iudex enim ordine audito feſtinat ad probationem, & quamprimum certus eſſe ſententiæ cupit. Præterea cauendum eſt, ne ipſa expoſitio uaneſcat, auerſis in aliud animis, & inani mora fatigatis. Sed ut non eſt ſemper neceſſaria poſt narrationem illa procurſio, ita frequenter utilis ante quæſtionem præparatio. Vtique ſi prima ſpecie minus erit fauorabilis, legem aſperam tuebimur, aut pœnarias actiones inferemus. Eſt hic locus uelut ſequentis exordij, ad conciliandum probationibus noſtris iudicem, mitigandum, concitandum. Quod liberius hic & uehementius fieri poteſt, quia iudici cauſa iam nota eſt. His igitur uelut fomentis, ſi quid erit aſperum, præmolliemus, quò facilius aures iudicum, quæ pòſt dicturi erimus, admittant, ne ius noſtrum oderint. Nihil enim facile perſuadetur inuitis. Quo loco tamen iudicis quoque natura noſcenda eſt, iuri magis, an æquo ſit appoſitus. Proinde enim magis aut minus hoc erit neceſſarium. Cæterum res eadem, & poſt quæſtionem perorationis uice fungitur. Hanc partem παρέκβασιν uocant Græci, Latini egreſſum, uel egreſſionem. Sed hæ ſunt plures, ut dixi, quæ per totam cauſam uarios habent excurſus, ut laus hominum locorumq;, ut deſcriptio regionum, expoſitio quarundã rerum non ſolum geſtarum, ſed etiam fabuloſarum. Quo ex genere eſt in orationibus contra Verrem compoſitis, Siciliæ laus, Proſerpinæ raptus: pro C. Cornelio popularis illa uirtutum Cn. Pompeij commemoratio. In quam ille diuinus orator, uelut nomine ipſo ducis

ducis curſus dicendi teneretur, abrupto, quem inchoauerat, ſermone diuertit. Ac tamen παρέκβασις eſt (ut mea quidem fert opinio) alienæ rei, ſed ad utilitatem cauſæ pertinentis, extra ordinem excurrens tractatio. Quapropter non uideo, cur hunc ei potiſſimum locum aſsignent, qui rerum ordinem ſequitur: non magis quàm illud, cur hoc nomen ita demum proprium putent, ſi aliquid in digreſſu ſit exponēdum, cùm tot modis à recto itinere declinet oratio. Nam quicquid dicitur, præter illas quinq;, quas fecimus partes, egreſsio eſt, indignatio, miſeratio, inuidia, conuitium, excuſatio, conciliatio, maledictorum refutatio, ſimilia ijs, quæ nō ſunt in quæſtione, omnis amplificatio, minutio, omne affectus genus: atque ea maxime iucundam & ornatam faciunt orationem, de luxuria, de auaritia, de religione, de officijs: quæ, cum ſint argumentis ſubiecta ſimilium rerum, quia cohærent egredi non uidentur. Sed plurima ſunt, quæ rebus nihil ſecum cohærentibus inſeruntur, quibus iudex reficitur, admonetur, placatur, rogatur, laudatur. Innumerabilia ſunt hæc, quorum alia ſicut præparata afferimus, quædam ex occaſione, uel ex neceſsitate dicimus, ſi quid nobis agentibus noui accidit, interpellatio, interuentus alicuius tumultus. Vnde Ciceroni quoque in procœmio, cum diceret pro Milone, digredi fuit neceſſe, ut ipſa oratiuncula, qua uſus eſt, patet. Poterit autem paulò longius exire, qui præparat aliquid ante quæſtionē, & qui finitæ probationi uelut commendationem adijcit: at qui ex media erumpit, citò ad id redire debet, unde diuertit.

De propoſitione. CAP. IIII.

SVnt qui narrationi propoſitionem ſubiungant, tanquam partem iudicialis materiæ, cui opinioni reſpondimus. Mihi autem propoſitio uidetur omnis confirmationis initium, quod non modo in oſtendeda quæſtione principali, ſed nonnunquam etiam in ſingulis argumētis proponi ſolet, maximeq; in ijs, quæ ἐπιχειρήματα *uocantur. Sed nunc de priore loquimur. Ea non*

 ſemper

*ſemper uti neceſſe eſt. Aliquando enim ſine propoſitione aliqua ſatis quoque manifeſtum eſt, quid in quæſtione uerſetur: utique ſi narratio ibi finem habet, ubi initium quæſtio: adeò ut aliquando ſubiungatur expoſitioni, quæ ſolet in argumentis eſſe ſumma collectio: Hæc ſicut expoſui, ita geſta ſunt iudices, inſidiator ſuperatus eſt, ui uicta uis, uel potius oppreſſa uirtute audacia eſt. Sed nonnunquam ualde utilis eſt, præcipue ubi res defendi non poteſt, & de fine quæritur: ut pro eo, qui pecuniam priuatam de templo ſuſtulit, ſacrilegij agitur. De ſacrilegio cognoſcitur, ut iudex intelligat, id unum eſſe officij ſui, quærere, an id quod obijcitur, ſacrilegium ſit. Item in cauſis obſcuris ac multiplicibus. Nec ſemper propter hoc ſolum, ut ſit cauſa lucidior, ſed aliquando etiam ut magis moueat. Mouet autem ſi protinus ſubtexantur aliqua, quæ proſint. Lex apertè ſcripta eſt, Vt peregrinus, qui murum aſcenderit, morte mulctetur: Peregrinum te eſſe certum eſt, quin aſcenderis murum, non quæritur: quid ſupereſt, niſi ut te puniri oporteat? Hæc enim propoſitio confeſſionem aduerſarij premit, & quodammodo iudicandi moram tollit, nec indicat quæſtionem, ſed adiuuat. Sunt autem propoſitiones, & ſimplices, & duplices, uel multiplices. Quod accidit non uno modo: nam & plura crimina iunguntur, ut cum Socrates accuſatus eſt, quòd corrumperet iuuentutem, & nouas ſuperſtitiones induceret. Et ſingula ex pluribus colliguntur, ut cum legatio male geſta obijcitur Aeſchini, quòd mentitus ſit, quòd nihil ex mandatis fecerit, quòd moratus ſit, quòd munera acceperit. * Recuſatio quoque plures interim propoſitiones habet, ut contra petitionem pecuniæ: Male petis, procuratori enim tibi eſſe non licuit: ſed nec illi, cuius nomine litigas, habere procuratorem: ſed neq; es hæres eius, à quo accepiſſe mutuum dicor, nec ipſi debui. Multiplicari hæc in quantum libet poſſunt, ſed rem oſtendiſſe ſatis eſt. Hæ ſi ponantur ſingulæ ſubiectis probationibus, plures erunt*

* Refutatio

propoſi

propoſitiones: ſi coniungantur, in partitionem cadunt. Eſt & nuda propoſitio, qualis ferè in coniecturalibus, cædis ago, furtum obijcio. Eſt ratione ſubiecta: ut, Maieſtatem minuit Caius Cornelius: nam codicem Tribunus plebis ipſe pro concione legit. Præter hoc utimur propoſitione, aut noſtra: ut, adulterium obijcio: aut aduerſarij: ut, adulterij mecum agitur: aut communi: ut, inter me & aduerſarium quæſtio eſt, uter ſit inteſtato propior. Nonnunquam diuerſas quoq; coniungimus. Ego hoc dico, aduerſarius hoc. Habet interim uim propoſitionis, etiamſi per ſe non eſt propoſitio, cùm expoſito rerum ordine, ſubijcimus: De his cognoſcitis: ut ſit hæc commonitio iudicis, quo ſe ad quæſtionem acrius intendat, & uelut quodam iactu excitatus finem eſſe narrationis, & initium probationis intelligat, & nobis confirmationem ingredientibus, ipſe quoq; quodammodo nouum audiendi ſumat exordium.

De partitione. CAP. V.

Partitio eſt noſtrarum, aut aduerſarij propoſitionum, aut utrarunque ordine collata enumeratio. Hac quidem utendum ſemper putant, quòd & ea fiat cauſa lucidior, & iudex intẽtior ac docilior, ſi ſcierit & de quo dicimus, & de quo dicturi poſtea ſumus. Rurſus quidam periculoſum id oratori arbitrantur duabus ex cauſis, quòd nonnunquam excidere ſoleant, quæ promiſimus: & ſiqua in partiẽdo prætererimus, occurrere. Quod quidem nemini accidet, niſi qui planè uel nullo fuerit ingenio, uel ad agendum nihil cogitati præmeditatiq; detulerit. Alioqui quæ tam manifeſta & lucida eſt ratio, quàm rectæ partitionis? Sequitur enim naturã ducem, adeò ut memoriæ id maximum ſit auxilium, uia dicendi non decedere. Quapropter ne illos quidem probauerim, qui partitionẽ uetant ultra treis propoſitiones extendere. Quæ ſine dubio ſi nimium ſit multiplex, fugiet memoriam iudicis, & turbabit intentionem. Hoc tamen numero uelut lege non eſt alliganda, cum poſſit cauſſa plures

deſiderare. Alia ſunt magis, propter quæ partitione non ſemper eſt utendum. Primum, quia pleraq; gratiora ſunt, ſi inuenta ſubitò, nec domo allata, ſed inter dicendum ex re ipſa nata uideãtur: unde illa nõ iniucunda ſchemata: Penè excidit mihi: &, Fugerat me: &, Rectè admones. Propoſitis enim probationibus, omnis in reliquum gratia nouitatis præcerpitur. Interim uerò etiam fallendus eſt iudex, & uarijs artibus ſubeundus: ut aliud agi, quàm quod nos petimus, putet. Nam eſt nonnunquam dura propoſitio, quã iudex ſi prauidet, non aliter præformidat, quàm qui ferrum medici, prius quàm curetur, aſpexit. At ſi re nõ antè propoſita ſecurum, ac nulla denuntiatione in ſe cõuerſum intrarit oratio, efficiet quod promittenti non crederetur. Interim refugienda nõ modò diſtinctio quæſtionũ eſt, ſed omnino tractatio: affectibus perturbatioribus eſt ab intentione auferendus auditor. Non enim ſolum oratoris eſt docere, ſed plus eloquentia circa mouendum ualet. Cui rei contraria eſt maxime tenuis illa, & ſcrupuloſè in partes ſecta diuiſionis diligentia, eo tempore, quo cognoſcẽdi iudicium conamur auferre. Quid, quòd interim quæ per ſe leuia ſunt, & infirma, turba ualent? Ideoq; congerenda ſunt potius, & uelut eruptione pugnandum, quod tamen rarum eſſe debet, & ex neceſſitate: demum, cùm ipſum hoc, quod diſſimile rationi eſt, coëgerit ratio. Præter hæc in omni partitione eſt utiq; aliquid potentiſſimum, quod cum audiuit iudex, cætera tanquã ſuperuacua grauari ſolet. Itaq; ſi plura uel obijcienda ſunt, uel diluenda, & utilis, & iucunda partitio eſt: ut quid quaq; de re dicturi ſumus, ordine appareat. At ſi unum crimen uarie defenderimus, ſuperuacua: ut ſi ita partiamur: Dicam non talem eſſe hunc, quem tueor, ut in eo credibile uideri poſſit homicidium: dicam occidendi cauſam huic non fuiſſe: dicã hunc eo tempore, quo homo occiſus eſt, trans mare fuiſſe. Omnia quæ antè quàm id quod ultimum eſt, exequaris, inania uideri neceſſe eſt. Feſtinat enim iudex ad id quod potentiſſimum eſt, & uelut

obli

obligatum promiſſo patronum, ſi eſt patientior, tacitus appellat: ſi uel occupatus, uel in aliqua poteſtate, uel etiam ſi moribus incompoſitus, cum conuitio efflagitat. Itaque non defuerunt, qui Ciceronis illam pro Cluentio partitionem improbarent, qua ſe dicturum eſſe promiſit: Primum, neminem maioribus criminibus, grauioribus teſtibus in iudicium uocatum, quàm Opianicum: Deinde præiudicia eſſe facta ab iis ipſis iudicibus, à quibus condemnatus ſit: Poſtremò iudicium pecunia non tentatum à Cluentio, ſed contra Cluentium. Quia ſi probari poſſet, quod eſt tertium, nihil neceſſe fuerit dicere priora. Rurſus nemo erit tam aut iniuſtus, aut ſtultus, quin eum fateatur optime pro Muræna eſſe partitũ: Intelligo iudices tres totius accuſationis partes fuiſſe, & earum unam in reprehenſione uitæ, alterã in contentione dignitatis, tertiam in criminibus ambitus eſſe uerſatam. Nam ſic & oſtendit lucidiſſime cauſſam, & nihil fecit altero ſuperuacuum. De illo quoq; genere defenſionis plerique dubitant: Si occidi, recte feci: ſed non occidi: quò enim prius pertinere, ſi ſequens firmum ſit? hæc inuicem obſtare, & utroq; utentibus in neutro haberi fidem. Quod ſanè in parte uerum eſt, & illo ſequenti (ſi modo indubitabile ſit) ſolo utendum: at ſi quid in eo quod eſt fortius, timebimus, utraque probatione nitemur. Alius enim alio moueri ſolet, & qui factum putauit, iuſtum credere poteſt: qui tanquam iuſto non mouebitur, factum fortaſſe non credet. Vt certa manus uno telo poſſet eſſe contenta, incertæ plura ſpargenda ſunt, ut ſit & fortunæ locus. Egregie uero Cicero pro Milone, inſidiatorem primo Clodium oſtendit, tum addit ex abundanti, etiam ſi id non fuiſſet, talem tamen ciuem cum ſumma uirtute interfectoris & gloria necari potuiſſe. Nec illum tamen ordinem, de quo prius dixi, damnauerim: quia quædam, etſi ipſa ſunt dura, in id tamen ualent, ut ea molliant, quæ ſequuntur. Nec omnino ſine ratione eſt id, quod uulgò dicitur, Iniquum petendum, ut æquum feras. Quod tamen nemo ſic

acci-

accipiat, ut omnia credat audenda. Rectè enim Græci præcipiunt, non tentanda quæ effici omnino non poſſunt. Sed quoties hac, de qua loquor, duplici defenſione utemur, id laborandum eſt, ut in illam partem ſequentem fides ex priore ducatur. Poteſt enim uideri, qui tuto etiam cōfeſſurus fuit, mentiendi cauſam in negando non habere. Et illud utiq; faciendum eſt, ut quoties ſuſpicabimur à iudice aliam probationem deſiderari, quàm de qua loquimur, promittamus nos plene, & ſtatim de eo ſatis eſſe facturos, præcipueq́; ſi de pudore agitur. Frequenter autem accidit ut cauſa parum uerecunda, iure tuta ſit: de quo ne inuiti iudices audiant, & aduerſi, frequentius ſunt admonendi, ſecuturam defenſionem probitatis ac dignitatis, expectent paulum, & agi ordine ſinant. Quædam interim nos, & inuitis litigatoribus ſimulandum eſt dicere. Quod Cicero pro Cluentio facit circa iudiciariam legem. Nonnunquam quaſi interpellemur ab his, *ſubſiſtere. Sæpe aduertenda ad ipſos oratio. Hortandi ut ſinant nos uti noſtro conſilio. Ita ſurrepetur animo iudicis, & dum ſperat probationem pudoris, aſperioribus illis minus repugnabit. Quæ cum receperit, etiam uerecũdiæ defenſioni facilior erit. Sic utraq; res inuicem iuuabit, eritq́; iudex circa ius noſtrum ſpe modeſtiæ attentior, circa modeſtiam iuris probatione procliuior. Sed ut non ſemper neceſſaria, ac etiam ſuperuacua partitio eſt, ita opportune adhibita plurimum orationi lucis & gratiæ confert. Neq; enim id ſolum efficit, ut clariora fiant, quæ dicuntur, rebus uelut ex turba extractis, & in conſpectu iudicum poſitis, ſed reficit quoq; audiẽtem certo ſingularum partium fine, non aliter quàm facientibus iter, multum detrahunt fatigationis notata inſcriptis lapidibus ſpatia. Nam & exhauſti laboris noſſe menſuram uoluptati eſt, & hortatur ad reliqua fortius exequẽda, ſcire quantum ſuperſit. Nihil enim longum uideri neceſſe eſt, in quo quid ultimum ſit, certum eſt. Nec immerito multum ex diligentia partiendi tulit laudis

* ſuſtinere

Quin

Quintus Hortenſius, cuius tamen diuiſionem in digitos didu-ctam, nonnunquàm Cicero leuiter eludit. Nam eſt certus eius modus, & euitanda maxime conciſa nimium, & uelut articuloſa partitio. Nam & autoritati plurimum detrahunt minuta illa, nec iam membra, ſed fruſta: & huius gloriæ cupidi, quò ſubtilius & copioſius diuiſiſſe uideantur, & ſuperuacua aſſumunt, & quæ natura ſingularia ſunt, ſecant: nec tam plura faciunt, quàm minora. Deinde cum fecerunt mille particulas, in eandem incidunt obſcuritatem, contra quam partitio inuenta eſt.* Diuiſio, & ſimplex propoſitio, quoties utiliter adhiberi poteſt, primum debet eſſe aperta atq; lucida. Nam quid ſit turpius, quàm id eſſe obſcurum ipſum, quod in eum ſolum adhibetur uſum, ne ſint cætera obſcura? Tum breuis, nec ullo ſuperuacuo onerata uerbo. Non enim quid dicamus, ſed de quo dicturi ſimus oſtendimus. Obtinendum etiam ne quid in ea deſit, ne quid ſuperſit. Supereſt autem ſic ferè, cum aut in ſpecies partimur, quod in genera partiri ſit ſatis, aut genere poſito ſubijcitur ſpecies: ut, Dicam de uirtute, iuſtitia, continentia: cum iuſtitia atq; continentia uirtutis ſint ſpecies. Partitio proponit, quid ſit de quo conueniat, quid de quo ambigatur. In eo quod conuenit, quid aduerſarius fateatur, quid nos. In eo de quo ambigitur, quæ dicturi ſimus, quæ noſtræ propoſitiones, quæ partis diuerſæ. Turpiſſimum uerò, non eodem ordine exequi, quo quicque propoſueris.

* Et diuiſa.

M. FAB. QVINTILIANI DE INSTITVTIONE Oratoria, liber Quintus.

De probationibus inartificialibus.

CAP. I.

FVERVNT & clari quidam autores, quibus ſolum uideretur Oratoris officium, docere. Nanque & affectus duplici ratione excludendos putabant. Primùm, quia uitium eſſet omnis animi perturbatio: deinde, quia iudicem à ueritate depelli miſericordia, uel ira, aut ſimilibus non oporteret: & uoluptatem audientium petere, cùm uincendi gratia tantum diceretur, non modò agenti ſuperuacuum, ſed uix etiam uiro dignum arbitrabãtur. Plures uero, qui nec ab illis ſine dubio partibus rationem orandi ſubmouerunt, hoc tamen proprium atque præcipuum crederent opus, ſua confirmare, & quæ ex aduerſo proponerentur, refutare. Vtrumcunq; eſt (neq; enim hoc loco meam interpono ſentẽtiam) hic erit liber illorum opinione maxime neceſſarius, quo toto hæc ſola tractantur, quibus ſanè & ea, quæ de iudicialibus cauſis iam dicta ſunt, ſeruiunt. Nam neq; prooemij, neq; narrationis eſt alius uſus, quàm ut iudicem præparẽt. Et ſtatus noſſe, atq; ea, de quibus ſuprà ſcripſimus, intueri ſuperuacuum foret, niſi ad hanc perueniremus. Denique ex quinq;, quas iudicialis materiæ fecimus, partibus, quæcunq; alia poteſt aliquando neceſſaria cauſæ non eſſe, lis nulla eſt, cui probatione opus non ſit. Eius præcepta ſic optime diuiſuri uidemur, ut prius quæ in commune ad omnes quæſtiones pertinent, oſtẽdamus, deinde quæ in quoq; cauſæ genere propria ſint exequamur. Ac prima quidẽ illa partitio ab Ariſtotele tradita, conſenſum ferè omnium meruit, alias eſſe probationes, quas extra dicendi rationem acciperet orator: alias, quas ex cauſa traheret ipſe

ipſe,& quodammodo gigneret. Ideoq́; illas ἀτέχνους,id eſt,inartificiales,has ἐντέχνους,id eſt,artificiales uocauerũt. Ex illo priore genere ſunt præiudicia,rumores,tormenta,tabulæ, iuſiurandum, teſtes. In quibus pars maxima contentionum forenſium conſiſtit. Sed ut ipſa per ſe carent arte,ita ſummis eloquẽtiæ uiribus,& alleuanda ſunt plerunq;,& refellenda. Quare mihi uidentur magnopere damnandi,qui totum hoc genus à præceptis remouerũt. Nec tamen in animo eſt omnia, quæ aut pro his,aut contrà dici ſolent,complecti: Non enim communes locos tradere deſtinamus,quod eſſet operis infiniti,ſed uiam quandam,atq; rationem. Quibus demonſtratis, non modò in exequendo ſuas quiſque uires debet adhibere, ſed etiam inueniendo ſimilia: ut quæque conditio litium poſcet. Neque enim de omnibus cauſis dicere quiſquam poteſt,ſaltem præteritis:ut taceam de futuris.

De præiudicijs. CAP. II.

IAm præiudiciorum uis omnis tribus in generibus uerſatur: rebus, quæ aliquando ex paribus cauſis ſunt iudicatæ, quæ exempla rectius dicuntur:ut de reſciſſis patrum teſtamentis, uel contra filios cõfirmatis: Iudicijs ad ipſam cauſam pertinentibus, unde etiam nomẽ ductum eſt,qualia in Opianicum facta dicuntur,& à ſenatu aduerſus Milonem: Aut cum de eadẽ cauſa pronuntiatum eſt,ut in reis deportatis,& aſſertione ſecunda,& de partibus centumuiralium,quæ in duas haſtas diuiſæ ſunt. Confirmantur præcipue duobus, autoritate eorum qui pronuntiauerunt,& ſimilitudine rerum,de quibus quæritur. Refelluntur autem raro per contumeliam iudicum,niſi fortè manifeſta in his culpa erit. Vult enim cognoſcentium quiſque firmam eſſe alterius ſententiam: & ipſe pronuntiaturus, exemplum non libenter,quod in ſe fortaſſe recidat, facit. Confugiendum ergo eſt in duobus ſuperioribus, ſi res feret, ad aliquam diſsimilitudinem cauſæ. Vix autem ulla eſt per omnia alteri ſimilis. Si id non continget, ac eadem cauſa erit, aut actorum incuſanda negligentia

tia

M. FAB. QVINTILIANI DE INSTITVTIONE Oratoria, liber Quintus.

De probationibus inartificialibus.

CAP. I.

FVERVNT & clari quidam autores, quibus ſolum uideretur Oratoris officium, docere. Nanque & affectus duplici ratione excludendos putabant. Primùm, quia uitium eſſet omnis animi perturbatio: deinde, quia iudicem à ueritate depelli miſericordia, uel irâ, aut ſimilibus non oporteret: & uoluptatem audientium petere, cùm uincendi gratia tantum diceretur, non modò agenti ſuperuacuum, ſed uix etiam uiro dignum arbitrabãtur. Plures uero, qui nec ab illis ſine dubio partibus rationem orandi ſubmouerunt, hoc tamen proprium atque præcipuum crederent opus, ſua confirmare, & quæ ex aduerſo proponerentur, refutare. Vtrumcunq; eſt (neq; enim hoc loco meam interpono ſentẽtiam) hic erit liber illorum opinione maxime neceſſarius, quo tôto hæc ſola tractantur, quibus ſanè & ea, quæ de iudicialibus cauſis iam dicta ſunt, ſeruiunt. Nam neq; proœmij, neq; narrationis eſt alius uſus, quàm ut iudicem præparẽt. Et ſtatus noſſe, atq; ea, de quibus ſuprà ſcripſimus, intueri ſuperuacuum foret, niſi ad hanc perueniremus. Denique ex quinq;, quas iudicialis materiæ fecimus, partibus, quæcunq; alia poteſt aliquando neceſſaria cauſæ non eſſe, lis nulla eſt, cui probatione opus non ſit. Eius præcepta ſic optime diuiſuri uidemur, ut prius quæ in commune ad omnes quæſtiones pertinent, oſtẽdamus, deinde quæ in quoq; cauſæ genere propria ſint exequamur. Ac prima quidẽ illa partitio ab Ariſtotele tradita, conſenſum ferè omnium meruit, alias eſſe probationes, quas extra dicendi rationem acciperet orator: alias, quas ex cauſa traheret

ipſe

ipſe, & quodammodo gigneret. Ideoq; illas ἀτέχνους, id eſt, inartificiales, has ἐντέχνους, id eſt, artificiales uocauerũt. Ex illo priore genere ſunt præiudicia, rumores, tormenta, tabulæ, iuſiurandum, teſtes. In quibus pars maxima contentionum forenſium conſiſtit. Sed ut ipſa per ſe carent arte, ita ſummis eloquẽtiæ uiribus, & alleuanda ſunt plerunq;, & refellenda. Quare mihi uidentur magnopere damnandi, qui totum hoc genus à præceptis remouerũt. Nec tamen in animo eſt omnia, quæ aut pro his, aut contrà dici ſolent, complecti: Non enim communes locos tradere deſtinamus, quod eſſet operis infiniti, ſed uiam quandam, atq; rationem. Quibus demonſtratis, non modò in exequendo ſuas quiſque uires debet adhibere, ſed etiam inueniendo ſimilia: ut quæque conditio litium poſcet. Neque enim de omnibus cauſis dicere quiſquam poteſt, ſaltem præteritis: ut taceam de futuris.

De præiudicijs. CAP. II.

IAm præiudiciorum uis omnis tribus in generibus uerſatur: rebus, quæ aliquando ex paribus cauſis ſunt iudicatæ, quæ exempla rectius dicuntur: ut de reſciſſis patrum teſtamentis, uel contra filios cõfirmatis: Iudicijs ad ipſam cauſam pertinentibus, unde etiam nomẽ ductum eſt, qualia in Opianicum facta dicuntur, & à ſenatu aduerſus Milonem: Aut cum de eadẽ cauſa pronuntiatum eſt, ut in reis deportatis, & aſſertione ſecunda, & de partibus centumuiralium, quæ in duas haſtas diuiſæ ſunt. Confirmantur præcipue duobus, autoritate eorum qui pronuntiauerunt, & ſimilitudine rerum, de quibus quæritur. Refelluntur autem raro per contumeliam iudicum, niſi fortè manifeſta in his culpa erit. Vult enim cognoſcentium quiſque firmam eſſe alterius ſententiam: & ipſe pronuntiaturus, exemplum non libenter, quod in ſe fortaſſe recidat, facit. Confugiendum ergo eſt in duobus ſuperioribus, ſi res feret, ad aliquam diſsimilitudinem cauſæ. Vix autem ulla eſt per omnia alteri ſimilis. Si id non continget, ac eadem cauſa erit, aut actorum incuſanda negligen-

tia

tia, aut de infirmitate perſonarum querendum, contra quas erit iudicatum, aut de gratia, quæ teſtes corruperit, aut de inuidia, aut de ignorantia, aut inueniendum quid cauſæ poſtea acceſſerit. Quorum ſi nihil erit, licet tamen dicere multas iudiciorum cauſas, ad inique pronuntiandum ualere: Ideoq; damnatum Rutilium, abſolutos Clodium atq; Catilinam. Rogandi etiam iudices, ut rem potius intueantur ipſam, quàm iuriiurando alieno ſuum donent. Aduerſus conſulta autem Senatus, & decreta principum, uel magiſtratuum, remedium nullum eſt, niſi aut inuenta quantulacunque cauſæ differentia, aut aliqua uel eiuſdem poteſtatis hominum poſterior conſtitutio, quæ ſit priori contraria: quæ ſi deerunt, lis non erit.

De rumore & fama. CAP. III.

FAmam, atque rumores pars altera conſenſum ciuitatis, & uelut publicum teſtimonium uocat: altera ſermonem ſine ullo certo autore diſperſum, cui malignitas initium dederit, incrementum credulitas, quod nulli non etiam innocentiſſimo poſſe accidere, fraude inimicorum falſa uulgantium. Exempla utrinque non deerunt.

De tormentis. CAP. IIII.

SIcut in tormentis quoq;, qui eſt locus frequentiſſimus, cum pars altera quæſtionē, uera fatendi neceſſitatē uocet: altera ſæpe etiā cauſam falſa dicendi, quòd alijs patientia facilè mēdacium faciat, alijs infirmitas neceſſarium. Quid attinet plura de his? Plenæ ſunt orationes ueterū, ac nouorū. Quædam tamen in hac parte erunt propria cuiuſq; litis. Nam ſiue de habēda quæſtione agetur, plurimū intererit quis, & quē poſtulet, aut offerat, & in quē, & ex qua cauſa: ſiue iam erit habita, quis ei præfuerit, quis & quomodo ſit tortus, an credibilia dixerit, an inter ſe conſtantia, perſeuerauerit in eo quod cœperat, an aliquid dolore mutauerit, prima parte quæſtionis, an procedente cruciatu: quæ utrinq; tam infinita ſunt, quàm ipſa rerum uarietas.

Deta

De tabulis,& ijs quæ contra tabulas. CAP. V.

Contra tabulas quoq; ſæpe dictum, ſæpe dicendum eſt, cùm eas non ſolum refelli, ſed etiam accuſari ſciamus eſſe uſitatum. Cùm ſit autem in his aut ſcelus ſignatorum, aut ignorantia, tutius ac facilius, id quod ſecundo loco diximus, tractatur, quòd ſcilicet pauciores rei fiunt. Sed hoc ipſum argumenta ex cauſa trahit, ſi fortè aut incredibile eſt, id actũ eſſe, quod tabulæ continent, aut, ut frequentius euenit, alijs probationibus æquè inartificialibus ſoluitur, ſi aut is, in quem ſignatum eſt, aut aliquis ſignator dicitur abfuiſſe, uel prius eſſe defunctus, ſi tempora non congruunt, ſi uel antecedentia, uel inſequentia tabulis repugnant. Inſpectio ipſa ſæpe etiam falſum deprehendit.

De iureiurando. CAP. VI.

Iuſiurandum litigatores aut offerunt ſuum, aut nõ recipiunt oblatum, aut ab aduerſario exigũt, aut recuſant cum ab ipſis exigatur. Offerre ſuum ſine illa conditione, ut uel aduerſarius iuret, ferè improbum eſt. Qui tamen id faciet, aut uita ſe tuebitur, ut eum non ſit credibile peierare, aut ipſa ui religionis: in qua & plus fidei conſequetur, ſi id egerit, ut non cupidè ad hoc deſcendere, ſed ne hoc quidẽ recuſare uideatur: aut ſi cauſa modò patiatur litis, propter quam deuoturus ſe ipſe nõ fuerit, aut ſi præter alia cauſæ inſtrumẽta, adijcit ex abundanti hãc quoque conſcientiæ fiduciam. Qui non recipiet, iniquam conditionem, & à multis contemni iuriſiurandi metum dicet. cum & philoſophi quidam ſint reperti, qui Deos habere rerum humanarum curam negarent. Eum uerò qui nullo offerente iurare ſit paratus, & ſeipſum uelle de cauſa ſua pronunciare, & quàm id quod offert leue ac facile credat, oſtẽdere. At is qui defert, alioqui agere modeſtè uidetur, cum litis aduerſariũ iudicem faciat, & eum, cuius cognitio eſt, onere liberet, qui profectò alieno iureiurando ſtare, quàm ſuo mauult, quò difficilior recuſatio eſt, niſi fortè res eſt ea, quam credibile ſit notam ipſi non eſſe. Quæ

excuſatio ſi deerit, hoc unū relinquetur, ut inuidiam ſibi quæri ab aduerſario dicat, atq; id agi, ut in cauſa, in qua uincere non poßit, queri poßit. Itaq; hominem quidem malum occupaturum hanc conditionem fuiſſe, ſe autem probare malle, quæ affirmet, quàm dubium cuiquam relinquere, an peierarit. Sed nobis adoleſcentibus ſeniores in agendo facti præcipere ſolebant, ne unquam iuſiurandum deferremus, ſicut nec optio iudicis aduerſario eſt permittenda, nec ex aduocatis partis aduerſæ iudex eligendus. Nam ſi dicere contraria turpe aduocato uideatur, certe turpius habendum, facere quod noceat.

De teſtibus. CAP. VII.

M*Aximus tamē patronis circa teſtimonia ſudor eſt. Ea dicuntur aut per tabulas, aut à præſentibus. Simplicior cōtra tabulas pugna. Nam & minus uidetur obſtitiſſe pudor inter paucos ſignatores, & pro diffidentia premitur abſentia. Si reprehenſionem nō capit ipſa perſona, infamare ſignatores licet. Tacita præterea quadā ſignificatione refragatur his omnibus, quòd nemo per tabulas dat teſtimonium niſi ſua uoluntate, quo ipſo non ſe eſſe amicum ei, cōtra quem dicit, fatetur. Nec tamen protinus ceſſerit orator, quò minus & amicus pro amico, et inimicus contra inimicum poßit uerum (ſi integra ſit ei fides) dicere. Sed late locus uterq; tractatur. Cum præſentibus uerò ingens dimicatio eſt, ideoq; uelut duplici cōtra eos, proq; his acie cōfligitur, actionum & interrogationū. In actionibus primùm generaliter pro teſtibus, atq; in teſtes dici ſolet. Eſt hic cōmunis locus, cum pars altera nullam firmiorem probationem eſſe contendit, quàm quæ ſit hominū ſcientia nixa: altera ad detrahendam illis fidem, omnia, per quæ fieri ſoleāt falſa teſtimonia, enumerat. Sequens ratio eſt, cum ſpecialiter quidem, ſed tamen multos pariter inuadere patroni ſolent. Nam & gentiū ſimul uniuerſarū eleuata teſtimonia ab oratoribus ſcimus, & tota genera teſtimoniorū, ut de auditionibus, nō enim ipſos eſſe teſtes,*

ſed

ſed iniuratorum afferre uoces, utq; in cauſis repetundarũ, qui ſe reo numeraſſe pecunias iurant, litigatorũ, non teſtium habendos loco. Interim aduerſus ſingulos dirigitur actio. Quod inſectationis genus, & permuxtũ defenſioni legimus in orationibus plurimis, & ſeparatim editũ, ſicut in Vatinium teſtem. Totum igitur excutiamus locũ, quãdo uniuerſam inſtitutionẽ aggreßi ſumus. Sufficiebãt alioqui libri duo à Domitio Afro in hãc rem compoſiti, quem adoleſcentulus ſenem colui, ut non lecta mihi tantum ea, ſed pleraq; ex ipſo ſint cognita. Is uerißime præcipit, primũ eſſe in hac parte officium oratoris, ut totam cauſam familiariter norit, quod ſine dubio ad omnia pertinet. Id quomodo cõtingat, explicabimus, cùm ad deſtinatũ huic parti locũ uenerimus. Ea res ſuggeret materiam interrogationi, & ueluti tela ad manũ ſubminiſtrabit. Eadẽ docebit, ad quæ iudicis animus actione ſit præparandus. Debet enim uel fieri, uel detrahi teſtibus fides oratione perpetua: quia ſic quiſq; dictis mouetur, ut eſt ad credẽdum, uel non credẽdum antè formatus. Et quoniã duo genera ſunt teſtium, aut uoluntariorũ, aut eorũ quibus iudex in publicis iudicijs lege denũciare ſolet, quorũ altero utraque pars utitur, alterum accuſatoribus tantũ cõceſſum eſt, ſeparemus officium dantis teſtes, & refellentis. Qui uoluntariũ producit, ſcire quid is dicturus ſit, poteſt, ideoq; faciliorẽ uidetur in rogando habere rationẽ. Sed hæc quoq; pars acumen, & uigilantiam poſcit, prouidendumq; ne timidus, ne incõſtans, ne imprudens ſit teſtis. Turbãtur enim, & à patronis diuerſæ partis inducuntur in laqueũ. Sed & plus deprehẽſi nocent, quàm firmi & interriti profuiſſent. Multum igitur domi antè uerſandi, ac uarijs percõtationibus, quales haberi ab aduerſario poßunt, explorãdi ſunt. Sic fit, ut aut conſtent ſibi, at ſi quid titubauerint, opportuna rurſus eius, à quo producti ſunt, interrogatione, uelut in gradũ reponãtur. In ijs quoq; adhuc, qui cõſtiterint ſibi, uitandæ ſunt inſidiæ: nã frequẽter ſubijci ab aduerſario ſolẽt: &

Domitij Afri libri.

Duo testiu[m genera]

que parte[s] [se]quuntu[r] bono test[i]

*omnia profutura polliciti diuerſa reſpondent, & autoritatē habent non arguentium illa, ſed confitentium. Explorandum igitur quas cauſas lædendi aduerſariū afferant: nec id ſatis eſt, inimicos fuiſſe, ſed an deſierint, an per hoc ipſum reconciliari uelint, ne corrupti ſint, ne pœnitētia propoſitū mutauerint. Quod cùm in ijs quoq;, qui ea quæ dicturi uidētur, re uera ſciunt, neceſſarium eſt præcauere, tum multò magis in ijs, qui ſe dicturos quæ falſa ſunt, pollicentur. Nam & frequētior eorum pœnitētia eſt: & promiſſum ſuſpectius, & ſi perſeuerauerint, * reprehenſio facilior. Eorum uero, quibus denunciatur, pars teſtium eſt, quæ reum lædere uelit, pars quæ nolit. Idq; interim ſcit accuſator, interim neſcit. fingamus in præſentia ſcire: in utroque enim genere ſummis artibus interrogantis opus eſt: nam ſi habet teſtem cupidum lædēdi, cauere debet hoc ipſum, ne cupiditas eius appareat, nec ſtatim de eo quod in iudiciū uenit, rogare, ſed aliquo circuitu ad id peruenire, ut illi, quod maxime dicere uoluit, uideatur expreſſum. Nec nimium inſtare interrogationi, ne ad omnia reſpondēdo teſtis fidē ſuā minuat, ſed intantum euocare eum, quantū ſumere ex uno ſatis ſit. At in eo, qui uerum inuitus dicturus eſt, prima felicitas interrogantis eſt, extorquere, quod is noluerit. Hoc nō alio modo fieri poteſt, quàm longius interrogatione repetita. Reſpondebit enim, quæ nocere cauſæ nō arbitrabitur. Ex pluribus deinde, quæ confeſſus erit, eò perducetur, ut quod dicere nō uult, negare non poſſit: nam ut in oratione ſparſa plerūq; colligimus argumenta, quæ per ſe nihil reum aggrauare uideantur, cōgregatione deinde eorū factū cōuincimus, ita huiuſmodi teſtis multa de antefactis, multa de inſecutis, loco, tēpore, perſona, cæteriſq; eſt interrogādus, ut in aliquod reſponſum incidat, poſt quod illi uel fateri quæ uolumus, neceſſe ſit, uel his quæ iam dixerat, repugnare. Id ſi nō contingit, reliquū erit, ut eū nolle dicere manifeſtū ſit, protrahēduſq;, ut in aliquo, quod uel extra cauſam ſit, deprehendatur. Tenendus*

*reſponſio

dus etiã diutius,ut omnia,ac plura quàm res deſiderat,pro reo dicẽdo,ſuſpectus iudici fiat,quo nõ minus nocebit,quàm ſi uera in reũ dixiſſet. At ſi (quod ſecundo loco diximus) neſciet actor, quid propoſiti teſtis attulerit,paulatim,& ,ut dicitur, pedetentim interrogando experietur animum eius, & ad id reſponſum quod eliciendum erit,per gradus ducet. Sed quia nonnunquam ſunt hæ quoq; teſtium artes,ut primò ad uoluntatẽ reſpondeãt, quò maiore fide diuerſa poſtea dicant,eſt accuſatoris,ſuſpectũ teſtem,dum prodeſt,dimittere. Patronorum in parte expeditior,in parte difficilior interrogatio eſt. Difficilior hòc, quòd raro unquã poſſunt ante iudicium ſcire,quid teſtis dicturus ſit: Expeditior,quòd cũ interrogãdus eſt,ſciunt quid dixerit. Itaq; in eo quod incertũ eſt,cura & inquiſitione opus eſt,quis reum premat,quas & quibus ex cauſis inimicitias habeat,eaq; in oratione prædicẽda,atq; amolienda ſunt,ſiue odio cõflatos teſtes, ſiue inuidia,ſiue gratia,ſiue pecunia uideri uolumus. Et ſi deficietur numero pars diuerſa,paucitatẽ: ſi abundabit,cõſpirationem: ſi humiles producet,uilitatẽ: ſi potentes,gratiã oportebit inceſſere. Plus tamen proderit cauſas,propter quas reum lædãt, exponere: quæ ſunt uariæ,& pro cõditione cuiuſq; litis,aut litigatoris. Nam cõtra illa,quæ ſuprà diximus,ſimili ratione reſpõderi locis cõmunibus ſolet,quia & in paucis,atq; humilibus accuſator ſimplicitate gloriari poteſt,quòd neminẽ,præter eos quos putarit ſcire,quæſierit: & multos atq; honeſtos commendare aliquãdo eſt facilius. Verũ interim & ſingulos,ut exornare,ita deſtruere cõtingit,aut recitatis in actione,aut nominatis teſtibus. Quod ijs temporibus,quibus teſtis non niſi poſt finitas actiones rogabatur,& facilius & frequentius fuit. Quid autẽ in quenq; teſtiũ dicendũ ſit,ſumi niſi ab ipſorũ perſonis nõ poteſt. Reliquæ interrogandæ ſunt partes, qua in re primum eſt noſſe teſtem: nam timidus terreri,ſtultus decipi,iracudus cõcitari,ambitioſus inflari,longus protrahi poteſt. Prudens uero &

conſtans, uel tanquam inimicus & peruicax dimittendus ſtatim, uel nō interrogatione, ſed breui interlocutione patroni refutā=dus eſt: aut aliquo, ſi cōtinget, urbanè dicto refrigerandus: aut ſi quid in eius uitam dici poterit, infamia criminū deſtruēdus. Pro=*bos quoſdā, & uerecundos nō aſpere inceſſere profuit: nā ſæpe qui aduerſus inſectantē pugnaſſent, modeſtia mitigātur.* Omnis *autē interrogatio eſt aut in cauſa, aut extra cauſam.* In *cauſa, ſicut accuſatori præcepimus, patronus quoq; altius, & unde nihil ſuſpecti ſit, repetita percōtatione priora ſequētibus appli=cando, ſæpe eò perducit homines, ut ab inuitis, quod proſit ex=torqueat.* E*ius rei, ſine dubio, neq; diſciplina ulla in ſcholis, neq; exercitatio traditur, & naturali magis acumine aut uſu cōtin=git hæc uirtus.* Si *quod tamen exemplū ad imitationē demōſtrā=dum ſit, ſolū eſt, quod ex dialogis* Socraticorū, *maximeq;* Pla=*tonis duci poteſt: in quibus adeò ſcitæ ſunt interrogationes, ut cum in pleriſq; bene reſpōdeatur, res tamen ad id, quod uolunt efficere, perueniat.* Illud *fortuna interim præſtat, ut aliquid, quod inter ſe parū conſentiat, à teſte dicatur: interim, quod ſæ=pius euenit, ut teſtis teſti diuerſa dicat.* A*cuta autē interrogatio ad hoc, quod caſu fieri ſolet, etiam ratione perducet.* E*xtra cau=ſam quoq; multa quæ proſint, rogari ſolēt, de uita teſtiū aliorū, de ſua quiſq;, ſi turpitudo, ſi humilitas, ſi amicitia accuſatoris, ſi inimicitiæ cū reo: in quibus aut dicant aliquid, quod proſit, aut in mēdacio, uel cupiditate lædēdi deprehēdantur.* Sed *in primis interrogatio debet eſſe circūſpecta, quia multa contra patronos uenuſte teſtis ſæpe reſpondet, eiq; præcipue uulgò fauetur: tum uerbis quàm maxime ex medio ſumptis, ut qui rogatur (is autē eſt & ſæpius imperitus) intelligat, aut ne intelligere ſe neget, quod interrogantis non leue frigus eſt.* Illæ *uerò peſſimæ artes, teſtem ſubornatū in ſubſellia aduerſarij mittere, ut inde excita=tus plus noceat, uel dicendo cōtra reum, cū quo ſederit, uel cùm adiuuiſſe teſtimonio uidebitur, faciendo ex induſtria multa im=*

mode

modeſte atq; intemperāter,per quæ non à ſe tantum dictis detrahat fidē, ſed cæteris quoq; qui profi.erāt,auferat autoritatē: quorum mentionē habui,nō ut fierēt,ſed ut uitarētur. Sæpe inter ſe collidi ſolent,inde teſtatio,hinc teſtes:locus utrinq;. Hæc enim ſe pars iureiurādo,illa cōſenſu ſignantiū tuetur. Sæpe inter teſtes,& argumenta quæſitū eſt:inde ſcientiā in teſtibus & religionē,ingenia eſſe in argumētis dicitur:hinc teſtem gratia, metu,pecunia,ira,odio,amicitia,ambitu fieri,argumēta ex natura duci:in his iudicem ſibi,in illis alij credere. Cōmunia hæc pluribus cauſis,multūq; iactata ſunt,ſemperq; tamē iactabūtur. Aliquādo utrinq; ſunt teſtes,& quæſtio ſequitur,ex ipſis,utri meliores uiri: ex cauſis,utri magis credibilia dixerint: ex litigatoribus,utri gratia magis ualuerint. His adijcere ſi quis uolet ea,quæ diuina teſtimonia uocāt,ex reſpōſis,oraculis,ominibus, duplicē ſciat eorū eſſe tractatum: generalē alterū,in quo inter Stoicos & Epicuri ſectam ſecutos pugna perpetua eſt, regatur'ne prouidētia mūdus:ſpecialē alterū, cōtra partē diuinationis,ut quæq; in quæſtionē cadit. Aliter enim oraculorum,aliter haruſpicū,augurū,cōiectorū,& mathematicorū fides cōfirmari,aut refelli poteſt,cùm ſit rerū earū ratio diuerſa. Circa eiuſmodi quoq; inuēta firmāda,uel deſtruēda,multum habet operis oratio,ſi quæ ſint uoces per uinū, ſomniū,dementiā emiſſæ,uel excepta paruulorū indicia,quos pars altera nihil fingere,altera nihil iudicare,dictura eſt. Nec tantū præſtari hoc genus poteſt,ſed etiā ubi nō eſt,deſiderari ſolet: Pecuniā dediſti,quis numerauit? ubi? unde? Venenū arguis:ubi emi? à quo? quāti? ꝑ quē dedi? quo cōſcio? Quæ ferè omnia ꝑ Cluētio Cicero in crimine ueneficij excutit. Hæc de inartificialibus q̄ breuiſſimè potui.

De probatione artificiali. CAP. VIII.

PArs altera probationum, quæ eſt tota in arte, conſtatq; rebus ad faciendam fidem appoſitis, plerunq; aut omnino negligitur,aut leuiſſime attingitur ab ijs, qui argumenta uelut

horrida & confragoſa uitantes, amœnioribus locis deſident: neq; aliter, quàm ij qui tradũtur à poëtis guſtu cuiuſdam apud Lotophagos *graminis, & Sirenum cantu deliniti, uoluptatem ſaluti prætuliſſe, dum laudis falſam imaginem perſequũtur, ipſa propter quam dicitur, uictoria cedunt. Atqui cætera quæ cõtinuo magis orationis tractu decurrunt, in auxilium atque ornamentum argumentorum comparãtur, neruisq; illis, quibus cauſa cõtinetur, adijciunt ſuperinducti corporis ſpeciem, ut ſi fortè quid factum ira, uel metu, uel cupiditate dicatur, latius quæ cuiuſque affectus natura ſit, proſequamur. Iiſdem laudamus, incuſamus, augemus, minuimus, deſcribimus, deterremus, querimur, conſolamur, hortamur. Sed horum eſſe opera in rebus aut certis, aut de quibus tanquam certis loquimur, poteſt. Nec abnuerim eſſe aliquid in delectatione, multum uerò in commouendis affectibus. Sed hæc ipſa plus ualẽt, cùm ſe didiciſſe iudex putat: quod conſequi niſi argumentatione, aliáq; omni fide rerum nõ poſſumus. Quorum prius quàm partiar ſpecies, indicandum reor, quædam in omni genere probationum communia. Nam neque ulla quæſtio eſt, quæ non ſit aut in re, aut in perſona. Nec eſſe argumentorum loci poſſunt, niſi in ijs quæ rebus, aut perſonis accidunt. Eáq; aut per ſe inſpici ſolẽt, aut ad aliud referri. Neq; ulla confirmatio, niſi aut ex antecedentibus, aut ex conſequentibus, aut ex pugnantibus: & hæc neceſſe eſt, aut ex præterito tempore, aut ex coniuncto, aut ex ſequenti petere. Nec ulla res probari niſi ex alia poteſt. Eáq; ſit oportet aut maior, aut par, aut minor. Argumenta uerò reperiuntur, aut in quæſtionibus, quæ etiam ſeparatæ à complexu rerum, perſonarumq; ſpectari per ſe poßint: aut in ipſa cauſa, cum inuenitur aliquid in ea, non ex communi ratione ductum, ſed eius iudicij de quo cognoſcitur, proprium. Probationum præterea omnium aliæ ſunt neceſſariæ, aliæ credibiles, aliæ non repugnantes. Adhuc omnium probationum quadruplex ratio eſt, ut uel quia*

aliquid

aliquid eſt,aliud non ſit,ut quia dies eſt,nox non eſt : uel quia eſt aliquid,& aliud ſit,ut quia Sol eſt ſuper terram,dies eſt:uel quia aliquid non eſt,aliud ſit,ut quia nox non eſt,dies eſt : uel quia aliquid non eſt,nec aliud ſit,ut quia non eſt rationale,nec homo eſt. His in uniuerſum *prædictis partes ſubijciam.*

De ſignis. CAP. IX.

OMnis igitur probatio artificialis cõſtat aut ſignis,aut argumentis,aut exemplis. Nec ignoro *pleriſq; uideri ſigna partem argumentorũ,quæ mihi ſeparãdi ratio hæc fuit prima, quòd ſunt penè ex illis inartificialibus.* Cruenta *enim ueſtis,& clamor,& liuor,& talia ſunt inſtrumẽta,qualia tabulæ,rumores,teſtes:nec inueniũtur ab oratore,ſed ad eum cum ipſa cauſa deferuntur.* Altera,*quòd ſigna ſiue indubitata ſint,non ſunt argumenta,quia ubi illa ſunt,quæſtio non eſt:argumento autẽ, niſi in re controuerſa,locus eſſe non poteſt:ſiue dubia, nõ ſunt argumenta, ſed ipſis argumentis egent.* Diuiduntur autem in *has duas ſpecies,quòd eorum alia ſunt,ut dixi, quæ neceſſaria ſunt,quæ* Græci *uocant* τεκμήρια,*alia nõ neceſſaria, quæ* σημεῖα. *Priora illa ſunt,quæ aliter habere ſe non poſſunt,quæ mihi uix pertinere ad præcepta artis uidentur.* Nam *ubi eſt ſignum inſolubile,ibi ne lis quidem eſt.* Id *autẽ accidit,cum quid aut neceſſe eſt fieri,factum'ue eſſe,aut certè omnino nõ poteſt fieri,uel eſſe factum:quo in cauſis poſito,lis nõ eſt,niſi facti.* Hoc genus per *omnia tempora perpẽdi ſolet.* Nam *& coiſſe eam cũ uiro,quæ peperit,quod eſt præteriti:& fluctus eſſe,cùm magna uis uenti in mare incubuit,quod cõiuncti:et eũ mori,cuius cor eſt uulneratum,quod futuri,neceſſe eſt.* Nec *fieri poteſt,ut ibi meſſis ſit, ubi ſatum non eſt:ut quis* Romæ *ſit,cùm eſt* Athenis:*ut ſit ferro uulneratus,qui ſine cicatrice eſt.* Sed *quædã & retrorſus idẽ ualet,ut uiuere hominẽ qui ſpirat,& ſpirare qui uiuit.* Quædã *in contrarium nõ recurrunt:* Nec *enim quia mouetur qui ingreditur,idcirco ingreditur,qui mouetur.* Quare *poteſt & coiſſe cũ*

uiro,quæ non peperit,& non eſſe uentus in mari,cùm eſſet fluctus,nec utiq; cor eius uulneratũ eſſe,qui perit:ac ſimiliter ſatũ fuiſſe poteſt,ubi non fuiſſet meßis:nec fuiſſe Romæ, qui nõ fuit Athenis:nec fuiſſe ferro uulneratũ,qui habet cicatricẽ. Alia ſunt ſigna nõ neceſſaria,quæ εἰκότα Græci uocãt,quæ etiam ſi ad tollendam dubitationem ſola non ſufficiũt,tamen adiuncta cæteris plurimum ualent. Signum uocant,ut dixi,σημεῖον,quanquàm id quidam indicium,quidam ueſtigiũ nominauerunt,per quod res intelligitur,ut per ſanguinem cædes. At quia ſanguis uel ex hoſtia reſperſiſſe ueſtem poteſt,uel è naribus profluxiſſe, nõ utiq; qui ueſtem cruentam habuerit,homicidium fecerit. Sed ut per ſe non ſufficit,ita cæteris adiunctũ teſtimonij loco ducitur, ſi inimicus, ſi ante minatus, ſi eodem loco fuit. Quibus ſignum cum acceßit,efficit,ut quæ ſuſpecta erãt,certa uideãtur. Alioqui ſunt quædam ſigna utriq; parti cõmunia,ut liuores,tumores. Nam uideri poſſunt & ueneficij,& cruditatis:& uulnus in pectore, ſua manu & aliena periſſe dicentibus,in quo eſt. Hæc perinde firma habentur,atq; extrinſecus adiuuãtur. Eorum autem quæ ſigna ſunt quidem,ſed nõ neceſſaria,genus Hermagoras putat, nõ eſſe uirginẽ Atalãtam,quia cũ iuuenibus per ſyluas uagetur. Quod ſi receperimus,uereor ne omnia quæ ex facto ducuntur, ſigna faciamus:eadem tamẽ ratione,qua ſigna, tractantur. Nec mihi uidentur Areopagitæ,cum damnauerunt puerum coturnicum oculos eruentem,aliud iudicaſſe quàm id ſignum eſſe pernicioſißimæ mentis,multiſq; malo futuræ, ſi adoleuißet. Vnde Spurij Melij,Marciq; Manlij popularitas,ſignum affectati regni fuit exiſtimatũ. Sed uereor,ne longè nimium nos ducat hæc uia. Nam ſi eſt ſignũ adulteræ,lauari cum uiris,erit & cõuiuere cum adoleſcẽtibus,deinde etiam familiariter alicuius amicitia uti:aut fortaſſe corpus uulſum, fractum inceſſum,ueſtem muliebrem dixerit mollis,& parum uiri ſigna,ſi cui,cùm ſignum id proprie ſit,quod ex eo,de quo quæritur,natũ ſub oculos uenit,

ut ſan

ut ſanguis ex cæde, ita illa ex impudicitia fluere uideantur. Ea quoq;, quæ quia plerunq; obſeruata ſunt uulgò ſigna creduntur, ut prognoſtica: –Vento rubet aurea Phœbe:
Et cornix plena pluuiam uocat improba uoce:
ſi cauſas ex qualitate cœli trahunt, ſanè ita appellentur: nam ſi uento rubet luna, ſignum uenti eſt rubor. Et ſi, ut idem poëta colligit, denſatus & laxatus aër facit, ut ſit inde ille auium concentus, idem ſentiemus. Sunt autẽ etiã ſigna parua magnorum, ut hæc ipſa cornix. Nam maiora minorum eſſe nemo miratur.

De argumentis. CAP. X.

NVnc de argumẽtis: hoc enim nomine complectimur omnia quæ Græci ἐνθυμήματα, ἐπιχειρήματα, ἀποδείξεις uocant, quanquàm apud illos eſt aliqua horum nominũ differentia, etiã ſi uis eôdem ferè tendit. Nam enthymema (quod nos cõmentum ſanè, aut commẽtationẽ interpretamur, quia aliter nõ poſſumus, Græco melius uſuri) unum intellectum habet, quo omnia mente concepta ſignificat, ſed nunc de eo non loquimur: alterum, quo ſententiam cum ratione: tertiũ, quo certam quandã argumenti concluſionẽ uel ex conſequentibus, uel ex repugnãtibus: quanquàm de hoc parum conuenit. Sunt enim qui illud prius epichirema dicant: pluresq; inuenias in ea opinione, ut id demum quo pugna conſtat, enthymema accipi uelint. Et ideo illud Cornificius contrariũ appellat. Hinc alij rhetoricũ ſyllogiſmũ, alij imperfectum ſyllogiſmũ uocauerũt: quia nec diſtinctis, nec totidẽ partibus concluderetur: quod ſanè non utiq; ab oratore deſideratur. Epichirema Valgius aggreßionem uocat. Celſus autem iudicat nõ noſtram adminiſtrationẽ, ſed ipſam rem quã aggredimur, id eſt, argumentum, quo aliquid probaturi ſumus, etiam ſi nondum uerbis explanatũ, iam tamen mente conceptũ, Epichirema dici. Alijs uidetur non deſtinatam, uel inchoatam, ſed perfectam orationem hoc nomen accipere, & ultimam ſpeciem. Ideoq; propria eius appellatio, & maxime in uſu poſita, qua

Enthymema.

Epichirema.

ſignificatur

ſignificatur certa quædam ſententiæ comprehenſio, quæ ex tribus partibus conſtat. Quidam epichirema rationem appellauerunt, Cicero melius ratiocinationem, quanquàm & ille nomen hoc duxiſſe magis à ſyllogiſmo uidetur. Nã & ſtatũ ſyllogiſticum ratiocinatiuum appellat, exemplisq; utitur Philoſophorũ. Et quoniã eſt quædam inter ſyllogiſmum & epichirema uicinitas, poteſt uideri hoc nomine rectè abuſus. **Apodixis.** *Ἀπόδειξις, eſt euidens probatio, ideoq; apud geometras, γραμμικαὶ ἀποδείξεις dicuntur. Hanc & ab epichiremate Cæcilius putat differre ſolo genere concluſionis, & eſſe apodixim imperfectũ epichirema, eadẽ cauſa qua diximus enthymema à ſyllogiſmo diſtare. Nam & epichirema, ſyllogiſmi pars eſt. Quidam ineſſe epichiremati apodixim putant, & eſſe partem eius confirmantem. Vtcunque autem, quãquàm diuerſi autores eodem modo finiũt, ut ſit oratio, per ea quæ certa ſunt, fidem dubijs afferens, quæ natura eſt omnium argumẽtorũ (neq; enim certa incertis declarãtur) hæc omnia generaliter πίστεις appellant: quod etſi propria interpretatione dicere fidẽ poßumus, apertius tamen probationẽ interpretabimur. Sed argumentũ quoq; plura ſignificat.* **Argumentum.** *Nam & fabulæ ad actus ſcenarũ cõpoſitæ, argumenta dicuntur: & orationum Ciceronis uelut thema ipſe exponẽs Pædianus, Argumẽtum, inquit, tale eſt. Et ipſe Cicero ad Brutum ita ſcribit: Veritus fortaſſe ne nos in Catonem noſtrum trãsferamus illinc mali quid, etſi argumentũ ſimile non erat. Quo apparet, omnem ad ſcribendũ deſtinatã materiã ita appellari. Nec mirũ, cum id inter opifices quoq; uulgatum ſit.* **Aeneid. 6.** *Vnde Vergilius: Argumentum ingens. Vulgoq; paulò numeroſius opus dicitur argumentoſum. Sed nunc de eo dicendum argumento eſt, quod probationem, indicium, fidem, aggreßionem, eiuſdem rei nomina facit, parum diſtinctè, ut arbitror. Nam probatio & fides efficitur nõ tantũ per hæc, quæ ſunt rationis, ſed etiã per inartificialia. Signum autem quod ille indicium uocat, ab argumentis iam*

ſeparaui

ſeparaui. Ergo cum ſit argumentum ratio probationem præſtans, qua colligitur aliquid per aliud: & quæ, quod eſt dubiũ, per id quod dubiũ nõ eſt, cõfirmat, neceſſe eſt eſſe aliquid in cauſa, quod probatione nõ egeat. Alioqui nihil erit, quo probemus, niſi fuerit quod aut ſit uerum, aut uideatur, ex quo dubijs fides fiat. Pro certis autẽ habemus primũ quæ ſenſibus percipiuntur, ut quæ uidimus, audiuimus, & qualia ſunt ſigna: deinde ea, in quæ cõmuni opinione cõſenſum eſt, deos eſſe, præſtãdam pietatem parẽtibus. Præterea quæ legibus cauta ſunt: quæ perſuaſione, etiamſi non omnium hominũ, eius tamen ciuitatis, aut gentis, in qua res agitur, in mores recepta ſunt: ut pleraq; in iure nõ legibus, ſed moribus cõſtant. Si quid inter utranq; partẽ cõuenit, ſi quid probatũ eſt, deniq; cuicunq; aduerſarius non cõtradicit. Sic enim fiet argumentum: Cùm prouidentia mundus regatur, adminiſtranda eſt Reſpublica: ut adminiſtranda Reſpub. ſit, ſi liquebit mundũ prouidẽtia regi. Debet etiã nota eſſe recte argumenta tractaturo, uis & natura omnium rerum, & quid quæq; earum plerunq; efficiat. Hinc enim ſunt quæ εἰκότα dicuntur. Credibilium autẽ genera ſunt tria: Vnum firmiſſimũ, quod ferè accidit, ut liberos à parentibus amari: Alterũ uelut propenſius, eum qui recte ualeat, in craſtinum peruenturum: Tertium tantum non repugnans, in domo furtũ factum ab eo, qui domi fuit. Ideoq; Ariſtoteles in ſecundo de Arte Rhetorica libro diligentiſſime eſt executus, quid cuiq; rei, & quid cuiq; homini ſoleat accidere, & quas res, quoſq; homines, quibus rebus, aut hominibus uel cõciliaſſet, uel alienaſſet ipſa natura: ut diuitias quid ſequatur, aut ambitũ, aut ſuperſtitionem: quid boni probent, quid mali petãt, quid milites, quid ruſtici, quo quæq; modo res uitari, uel appeti ſoleat. Verum hoc exequi mitto. Non enim longum tantum, ſed etiam impoſſibile, aut potius infinitum eſt: præterea poſitum in cõmuni omniũ intellectu. Si quis tamẽ deſiderauerit, à quo peteret, oſtendi. Omnia autem credibilia, in quibus pars

maxima

maxima conſiſtit argumẽtationis, ex huiuſmodi fontibus fluunt, an credibile ſit à filio patrem occiſum, inceſtum cum filia commiſſum: & contrà, ueneficiũ in nouerca, adulteriũ in luxurioſo. Illa quoq;, an ſcelus palàm factum, an falſum dixerit propter exiguam ſummam: quia ſuos quiſq; horum uelut mores habet: plerunq; tamen nõ ſemper, alioqui indubitata eſſent, non argumenta.

Loci argumentorum.

Excutiamus nunc argumentorum locos, quanquàm quibuſdam ij quoq;, de quibus ſuprà dixi, uidentur. Locos appello, non ut uulgò nunc intelliguntur, ut in luxuriam & adulteriũ, & ſimilia: ſed ſedes argumentorum, in quibus latent, ex quibus ſunt petenda. Nam ut in terra non omni generãtur omnia, nec auem nec ferã reperias, ubi quæq; naſci, aut morari ſoleat ignarus: & piſcium quoq; genera alia planis gaudent, alia ſaxoſis, regionibus quoq; littoribuſq; diſcreta ſunt, nec elopem noſtro mari, aut ſcarum ducas: ita non omne argumentum undiq; uenit, ideoq; non paſſim quærendum eſt. Multus alioqui error eſt, & exhauſto labore, quod non ratione ſcrutabimur, nõ poterimus inuenire niſi caſu. At ſi ſcierimus, ubi quicq; naſcatur, cum ad locum uentum erit, facilè quod in eo erit, peruidebimus. In primis igitur argumenta ſæpe à perſona ducenda ſunt, cum ſit, ut dixi, diuiſio, ut omnia in hæc duo partiamur, res atq; perſonas, ut cauſa, tẽpus, locus, occaſio, inſtrumentũ, modus, & cætera, rerũ ſint accidẽtia.

Perſonis accidentia.

Perſonis autem nõ quicquid accidit exequendũ mihi eſt, ut pleriq; fecerũt, ſed unde argumẽta ſumi poſſunt. Ea porrò ſunt, Genus: nam ſimiles parentibus ac maioribus ſuis filij plerunq; creduntur, & nonnunquam ad honeſte turpiterq; uiuẽdum, inde cauſæ fluunt. Natio: nam & gentibus proprij mores ſunt, nec idem in barbaro, Romano, Græco, probabile eſt. Patria: quia ſimiliter etiã ciuitatum leges, inſtituta, opiniones habent differentiam. Sexus: ut latrocinium facilius in uiro, ueneficiũ in fœmina credas. Aetas: quia aliud alijs annis magis conuenit. Educatio & diſciplina: quoniam refert à quibus

& quo

*& quo quiſq; modo ſit inſtitutus. Habitus corporis: ducitur enim frequēter in argumētum ſpecies libidinis, robur petulantiæ. His contraria in diuerſum. Fortuna: neq; enim tam idē credibile eſt in diuite ac paupere: propinquis, amicis, cliētibus abūdante, & his omnibus deſtituto. Cōditionis etiam diſtantia eſt: nam clarus an obſcurus, magiſtratus an priuatus, pater an filius, ciuis an peregrinus, liber an ſeruus, maritus an cœlebs, parens liberorum an orbus ſit, plurimum diſtat. Animi natura: etenim auaritia, ira, iracundia, miſericordia, crudelitas, ſeueritas, aliaq; his ſimilia, afferunt frequēter fidem, aut detrahunt: ſicut uictus, luxurioſus, an frugi, an ſordidus, quæritur. Studia quoq;: nam ruſticus, forēſis, negotiator, miles, nauigator, medicus, aliud atq; aliud efficiunt. Intuendum etiam quid affectet quiſq;, locuples uideri an diſertus, iuſtus an potēs. Spectantur anteacta, dictaq;. Ex præteritis enim æſtimari ſolent præſentia. His adijciūt quidam commotionem: hanc accipi uolunt tēporarium animi motum, ſicut iram, pauorem. Cōſilia autem & præſentis, & præteriti, & futuri temporis, quæ mihi etiamſi perſonis accidunt, referenda tamē ad illam partē argumētorum uidentur, quam ex cauſis ducimus, ſicut habitus quidā animi, quo tractatur amicus an inimicus. Ponūt in perſona & nomen, quod quidem ei accidere neceſſe eſt, ſed in argumētum raro cadit, niſi cum aut ex cauſa datū eſt, ut ſapiēs, magnus, *planus: aut & ipſum alicuius* *plenus *cogitationis attulit cauſam, ut Lentulo cōiurationis, quòd libris Sibyllinis, haruſpicumq; reſpōſis, dominatio dari tribus Cornelijs dicebatur, ſeq; eū tertiū eſſe credebat poſt Syllā, Cinnamq;, qui & ipſe Cornelius erat. Nam & illud extat apud Euripidē frigidum ſanè, quòd nomen Polynicis, ut argumentum frater morum inceſſit. Iocorum enim ex eo frequēs materia, qua Cicero in Verrem nō ſemel uſus eſt. Hæc ferè circa perſonas ſunt, aut his ſimilia. Neq; enim cōplecti omnia, uel hac in parte, uel in cæteris poſſumus, cōtenti rationē plura quæſituris oſtēdere.*

Nunc

Accidentia rebus.

Nunc ad res trãſco,in quibus maxime ſunt perſonis iuncta,quæ agimus,ideoq; prima tractanda. In omnibus porrò quæ fiunt, quæritur aut quare,aut ubi,aut quando,aut quomodo,aut per quæ facta ſunt. Ducuntur igitur argumẽta ex cauſis factorum, uel futurorum,quorum materiam ὕλην *alij,*δύναμιν *alij nominauerunt,in duo genera,ſed quaternas utriuſq; diuidunt ſpecies. Nam ferè uerſatur ratio faciendi circa bonorum adeptionem, incrementum,conſeruationem,uſum : aut malorum euitationẽ, liberationem,imminutionem,conuerſionem: nanq; hæc in deliberando plurimum ualent. Sed has cauſas habent recta : praua contrà ex falſis opinionibus ueniũt. Nam eſt ex his initium ijs, quæ creduntur bona aut mala: Inde errores exiſtunt,et peßimi affectus,in quibus ſunt,ira,odium,inuidia,cupiditas,ſpes,ambitus,audacia,metus,cætera eiuſdem generis. Accedunt aliquãdo fortuita,ebrietas,ignorantia. Quæ interim ad ueniam ualent, interim ad probationem criminum. Vt ſi quis dum alij inſidiatur,alium dicitur interemiſſe. Cauſæ porrò non ad conuincendum modò,quod obijcitur,ſed ad defendendum quoq; excuti ſolent,cùm quis ſe rectè feciſſe,id eſt,honeſta cauſa cõtendit: qua de re latius in tertio libro dictum eſt. Finitiones interim ex cauſis pendent. An tyrannicida,qui tyrannum,à quo deprehenſus in adulterio fuerat, occidit. An ſacrilegus, qui ut hoſtes urbe expelleret,arma templo affixa detraxit. Ducũtur argumẽta & ex loco. Spectatur enim ad fidem probationis,montanus an planus,maritimus an mediterraneus,conſitus an incultus,frequens an deſertus,propinquus an remotus,opportunus cõſilijs an aduerſus. Quam partem uidemus uehementiſſime pro Milone tractaſſe Ciceronem. Et hæc quidem,ac ſimilia ad cõiecturam frequentius pertinent,ſed interim ad ius quoq;,priuatus an publicus, ſacer an profanus, noſter an alienus. Vt in perſona,magiſtratus,pater,peregrinus. Hinc enim quæſtiones oriuntur. Priuatum pecuniam ſuſtuliſti,uerũ quia de templo,nõ furtum, ſed*

ſacrile

ſacrilegium eſt. Occidiſti adulterum, quod lex permittit, ſed quia in lupanari, cædes eſt. Iniuriam feciſti, ſed quia magiſtratui, maieſtatis actio eſt: uel contrà, Licuit, quia pater eram, quia magiſtratus. Sed circa facti controuerſiam argumenta præſtant, circa iuris lites materiam quæſtionum. Ad qualitatem quoq; frequenter pertinet locus. Neq; enim idem ubiq; aut licet, aut decorum eſt. Quinctiam in qua quicq; ciuitate quæratur, intereſt. Moribus enim & legibus diſtant. Ad cōmendationem quoq; & inuidiam ualet: nam & Aiax apud Ouidium inquit:

Ante rates agimus cauſam, & mecum confertur Vlyſſes. — Ouid. 13. Metamorph.

Et Miloni inter cætera obiectū eſt, quòd Clodius in monumentis ab eo maiorum ſuorum eſſet occiſus. Ad ſuadendi momenta idem ualet, ſicut tempus, cuius tractatum ſubiūgam. Eius autem (ut alio loco iam dixi) duplex ſignificatio eſt. Generaliter enim & ſpecialiter accipitur. Prius illud eſt, Nunc, olim, tūc, ſub Alexandro, cùm apud Ilion pugnatū eſt: deniq; præteritum, inſtans, futurum. Hoc ſequens habet & cōſtituta diſcrimina, æſtate, hyeme, noctu, interdiu: & fortuita, in peſtilentia, in bello, in conuiuio. Latinorum quidam ſatis ſignificari putauerunt, ſi illud generale tempus, hoc ſpeciale uocarent. Quorum utrorunq; ratio & in cōſilijs quidem, & in illo demonſtratiuo genere uerſatur, ſed in iudicijs frequētiſsima eſt. Nam & iuris quæſtiones facit, & qualitatem diſtinguit, & ad coniecturam plurimum confert: ut cū interim probationes inexpugnabiles afferat, quales ſunt, ſi dicatur (ut ſuprà poſui) ſignator, qui ante diem tabularum deceſſit, aut cōmiſiſſe aliquid, uel cum infans eſſet, uel cum omnino natus non eſſet. Præter id, omnia facilè argumenta aut ex iis, quæ ante rem facta ſunt, aut ex coniunctis rei, aut conſequentibus ducuntur. Ex antecedentibus: Mortē minatus es, noctu exiſti, proficiſcentem anteceſsiſti. Cauſæ quoque factorum præteriti ſunt tēporis. Sed tempus ſubtilius quidam, quàm neceſſe erat, diuiſerunt, ut eſſet iuncti, ſonus auditus eſt: adhærentis, clamor

ſublatus eſt. Inſequentis ſunt illa, latuiſti, profugiſti, liuores, & tumores apparuerunt. Iiſdem temporum gradibus defenſor utetur ad detrahendam ei, quod obijcitur, fidem. In his omnis factorum, dictorumq; ratio uerſatur, ſed dupliciter. Nam fiunt quædam, quia aliud poſtea futurum eſt: quædam, quia aliud antè factum eſt: ut cum obijcitur reo lenocinij ſpecioſæ marito, quòd ſpecioſam adulterij damnatã quandã emerit: aut parricidij reo luxurioſo, quòd dixerit patri, Nõ me amplius obiurgabis. Nam & ille, non quia emit, leno eſt, ſed quia leno erat, emit. Nec hic, quia ſic erat locutus, occidit, ſed quia erat occiſurus, ſic locutus eſt. Caſus autem, qui & ipſe præſtat argumentis locum, ſine dubio eſt ex inſequentibus, ſed quadam proprietate diſtinguitur: ut ſi dicam, Melior dux Scipio, quàm Annibal, uicit enim Annibalem. Bonus gubernator nunquam fecit naufragium. Bonus agricola magnos ſuſtulit fructus. Et contrà, Sumptuoſus fuit, patrimonium exhauſit, turpiter uixit, uel omnibus inuiſus eſt. Intuendæ ſunt, præcipueq; in coniecturis, & facultates. Credibilius eſt enim occiſos à pluribus pauciores, à firmioribus imbecilliores, à uigilantibus dormientes, à præparatis inopinantes. Quorum contraria in diuerſum ualent. Hæc & in deliberando intuemur, & in iudicijs ad duas res ſolemus referre, an uoluerit quis, an potuerit. Nam & uoluntatem ſpes facit. Hinc illa apud Ciceronem coniectura: Inſidiatus eſt Clodius Miloni, non Milo Clodio. Ille cum ſeruis robuſtis, hic cum mulierum comitatu: Ille equis, hic in rheda: Ille expeditus, hic penula irretitus. Facultati autem licet inſtrumentum coniungere. Sunt enim in parte facultatis & copiæ. Sed ex inſtrumento aliquãdo etiam ſigna naſcuntur, ut ſpiculum in corpore inuentum. His adijcitur modus, quem τρόπον dicunt, quo quæritur, quemadmodum quid ſit factum, idq; tum ad qualitatem ſcriptumq; pertinet, ut ſi negemus adulterum ueneno occidiſſe, cum ferro licuiſſet occidere, ſed uel oportuiſſet: tum ad coniecturas quoq; : ut ſi dicam,

bona

bona mente factum, ideoq; palàm: mala, ideoq; ex inſidijs, noctu, in ſolitudine. In rebus autem omnibus, de quarum ui aut natura quæritur, quæq; etiam citra complexum perſonarum, cæterorumq; ex quibus fit cauſa, per ſe intueri poſſumus, tria ſine dubio rurſus ſpectanda ſunt, an ſit, quid ſit, quale ſit. Sed quia ſunt quidam loci argumētorum omnibus communes, diuidi hæc in tria genera non poſſunt. Ideoq; locis potius, ut quoſq; incurrent, ſubijcienda ſunt. Ducuntur ergo argumenta ex finitione, ſeu fine: nam utroque modo traditur. Eius duplex ratio eſt. Aut enim ſimpliciter quæritur, ſit'ne hoc uirtus: aut antecedente finitione, quid ſit uirtus. Id aut uniuerſum uerbis complectimur, ut rhetorice eſt bene dicendi ſcientia: aut per partes, ut rhetorice eſt recte inueniendi, & diſponendi, & eloquendi cum firma memoria, & cum dignitate actionis, ſcientia. Præterea finimus, aut ui, ſicut ſuperiora: aut ἐτυμολογίᾳ, ut aßiduū ab aſſe dando, & locupletem à locorum, pecunioſum à pecorum copia. Finitioni ſubiecta maximè uidentur, genus, ſpecies, differens, proprium. Ex his omnibus argumenta ducuntur. Genus ad probandam ſpeciem minimum ualet, plurimum ad refellendam. Itaq; nō quia eſt arbor, platanus eſt: at quod non eſt arbor, utiq; platanus non eſt. Nec quod non eſt uirtus, utique poteſt eſſe iuſtitia. Itaq; à genere perueniendum eſt ad ultimam ſpeciem: ut, homo eſt animal, nō eſt ſatis, id enim genus eſt: mortale, etiamſi ſpecies eſt, cum alijs tamen communis finitio: rationale, nihil ſupererit ad demonſtrandum id, quod uelis. Cōtrà ſpecies firmam probationem habet generis, infirmam refutationem. Nam quod iuſtitia eſt, utiq; uirtus eſt: quod nō eſt iuſtitia, poteſt eſſe uirtus: ut, ſi eſt fortitudo, continentia, conſtantia. Nunquàm itaq; tolletur à ſpecie genus, niſi omnes ſpecies, quæ ſunt generi ſubiectæ, remoueantur, hoc modo: Quod neque immortale eſt, neque mortale, animal non eſt. His adijciunt propria, & differētia. Proprijs confirmatur finitio, differentibus ſoluitur. Proprium autem eſt,

aut quod ſoli accidit, ut homini ſermo, riſus: aut quod utiq; acci dit, ſed nõ ſoli, ut igni calefacere. Et ſunt eiuſdem rei plura pro pria, ut ipſius ignis lucere, calere. Itaque quodcunq; proprium deerit, ſoluet finitionem, non utiq; quodcunq; erit, confirmabit. Sæpiſſimè autem, quid ſit proprium cuiuſq; quæritur, ut ſi per etymologiam dicatur: Tyrannicidæ proprium eſt tyrãnum oc cidere, negemus. Non enim ſi traditum ſibi cum carnifex occide rit, tyrannicida uocatur: nec ſi imprudens, uel inuitus. Quod autem proprium non erit, differens erit, ut aliud eſt ſeruum eſſe, aliud ſeruire, qualis eſſe in addictis quæſtio ſolet: Qui ſeruus eſt ſi manumittatur, fit libertinus, non itidem addictus: & plura, de quibus alio loco. Illud quoq; differẽs uocant, cùm genere in ſpe ciem diducto ſpecies ipſa diſcernitur: Animal, genus: mortale, ſpecies: terrenum, uel bipes, differens. Nondum enim proprium eſt, ſed iam differt à marino, uel quadrupede. Quod non tam ad argumentum pertinet, quàm ad diligentem finitionis compre henſionem. Cicero genus, & ſpeciem, quam eandem formam uo cat, à finitione diducit, & iis quæ ad aliquid ſunt, ſubiicit: ut, ſi is, cui omne argentum legatum eſt, petat ſignatum quoq;, utatur genere. At ſi quis, cùm legatum ſit ei, quæ uiro materfamiliâs eſ ſet, neget deberi ei, quæ in manum non conuenerit, ſpecie: quo niam duæ formæ ſint matrimoniorum. Diuiſione autem adiu uari finitionem docet, eamq́; differre à partitione, quòd hæc ſit totius in partes, illa generis in formas. Partes incertas eſſe, ut quibus conſtet reſpub. Formas certas ut quot ſint ſpecies rerum publicarum. Quas tres accipimus, quæ populi, quæ paucorum, quæ unius poteſtate regerẽtur. Et ille quidem non his exemplis utitur, quia ſcribens ad Trebatium, ex iure ea ducere maluit: ego apertiora poſui. Propria uerò ad coniecturæ quoque perti nent partem, ut proprium eſt boni, rectè facere: iracundi uerbis excandeſcere. Ac contrà, quædam in quibuſdam utiq; non ſunt, & ratio, quamuis ex diuerſo, eadem eſt. Diuiſio, & ad pro

bandum

bandum ſimili uia ualet, & ad refellendum. Probanti interim *probationi* *ſatis eſt unum habere hoc modo: Vt ſit ciuis quis, aut natus ſit oportet aut factus.* Neganti, *utrũq; tollendum eſt, nec natus, nec factus eſt. Fit hoc & multiplex, idq; eſt argumẽtorum genus ex remotione, quo modò efficitur totum falſum, modò id, quod relinquitur, uerum. Totum falſum eſt, hoc modo: Pecuniam te credidiſſe dicis: aut habuiſti ipſe, aut ab aliquo accepiſti, aut inueniſti, aut ſurripuiſti. Si neq; domi habuiſti, neq; ab alio accepiſti nec cætera, non credidiſti. Reliquum fit uerum ſic: Hic ſeruus, quem tibi uendicas, aut uerna tuus eſt, aut emptus, aut donatus, aut teſtamento relictus, aut ex hoſte captus, aut alienus. Deinde remotis prioribus, ſupererit alienus. Periculoſum, & cum cura intuendum genus: quia ſi in proponendo unum quodlibet omiſerimus, cum riſu quoque tota res ſoluitur. Tutius quod Cicero pro Cecinna facit, cùm interrogat, ſi hæc actio non ſit, quæ ſit. Simul enim remouentur omnia. Vel cùm duo ponentur inter ſe cõtraria, quorum tenuiſſe utrumlibet ſufficiat: quale Ciceronis eſt: Vnum quidem, certe nemo erit tam inimicus Cluentio, qui mihi non concedat, ſi conſtet corruptũ illud eſſe iudicium, aut ab Habito, aut ab Opianico eſſe corruptũ. Si doceo non ab Habito, uinco ab Opianico: Si oſtendo ab Opianico, purgo Habitum. Fit etiam ex duobus, quorum neceſſaria eſt alterutrum eligendi aduerſario poteſtas: efficiturq;, ut utrum elegerit, noceat. Facit hoc Cicero pro Oppio: Vtrum cum Cottã appetiſſet, aut cùm ipſe ſeſe conaretur occidere, telum ei è manibus ereptũ eſt? Et pro Vareno: Optio uobis datur, utrum uelitis, caſu illo itinere Varenum uſum eſſe, an huius perſuaſu, & inductu. Deinde utraq; facit accuſatori contraria. Interim duo ita proponuntur, ut utrumlibet electum, idem efficiat: quale eſt, Philoſophandum eſt, etiam ſi non eſt philoſophandum. Et illud uulgatum: Quo ſchema, ſi intelligitur? quò, ſi non intelligitur? &: Mentietur in tormentis, qui dolorem pati poteſt: mentietur, qui nõ poteſt.*

Vt ſunt autem tria tempora, ita ordo rerũ tribus momentis conſertus eſt. Habent enim omnia initium, incrementum, ſummam: ut iurgium, deinde cædes, & ſtrages. Eſt ergo hic quoque argumentorum locus inuicem probantium. Nam & ex initijs ſumma colligitur, quale eſt: Nõ poſſum togam prætextam ſperare, cùm exordium pullum uideam. Et cõtra, Nõ dominationis cauſa Syllam arma ſumpſiſſe, argumentum eſt dictatura depoſita. Similiter & ex incremẽto in utranq; partem ducitur rei ratio, cùm in coniectura, tum etiam in tractatu æquitatis, an ad initium ſumma refferẽda ſit, id eſt, an ei cædes imputanda ſit, a quo iurgium cœpit. Eſt argumentorum locus ex ſimilibus: Si continentia uirtus, utiq; & abſtinentia. Si fidem debet tutor, & procurator. Hoc eſt ex eo genere, quod & ἐπαγωγὴν Græci uocãt, Cicero inductionem. Ex diſſimilibus: Non ſi lætitia bonum, & uoluptas. Non quod mulieri, idem pupillo. Ex contrarijs: Frugalitas bonum, luxuria enim malum. Si malorum cauſa bellum eſt, erit emendatio pax. Si ueniam meretur qui imprudens nocuit, non meretur præmium qui imprudens profuit. Ex pugnantibus: Qui eſt ſtultus, ſapiens non eſt. Ex cõſequentibus, ſiue adiunctis: Si iuſtitia eſt bonum, rectè iudicandum. Si malum perfidia, non eſt fallendũ. Idemq; retrò. Nec ſunt his diſſimilia, ideoq; huic loco ſubijcienda, cùm & ipſa naturaliter cõgruant: Quod quis nõ habuit, non perdidit. Quẽ quis amat, ſciens non lædit. Quem quis hæredem ſuum eſſe uoluit, charum habuit, habet, habebit. Sed cùm ſint indubitata, uim habent penè ſignorum immutabilium. Sed conſequentia dico ἀκόλουθα, eſt enim conſequens ſapientiæ bonitas: illa ſequentia ἐπακόλουθα, quæ poſtea facta ſunt, aut futura. Nec ſum de nominibus anxius, uocet enim ut uoluerit quiſq;, dum uis rerum ipſa manifeſta ſit: appareatq; hoc temporis, illud eſſe naturæ. Itaq; non dubito hæc quoq; conſequentia, quamuis ex prioribus dent argumentum ad ea, quæ ſequuntur: quorum quidam duas ſpecies eſſe uoluerũt: Actionis, ut pro

Oppio:

Oppio: *Quos educere inuitos in prouinciam non potuit, eos inuitos retinere qui potuit?* Temporis, in Verrem: *Si finem Prætoris edicto afferunt Calendæ Ianuarij, cur non initium quoque edicti naſcatur à Calendis Ianuarij?* Quod utrunq; exemplum tale eſt, ut idem in diuerſum, ſi retrò agas, ualeat. Conſequens eſt enim eos, qui inuiti duci non potuerunt, inuitos nō potuiſſe retineri. Illa quoque, quæ ex rebus mutuam confirmationem præſtantibus ducuntur, quæ proprij generis quidam uideri uolunt, & uocant ἐκ τῶν πρὸς ἄλληλα, Cicero ex rebus ſub eandem rationem uenientibus, fortiter conſequentibus iunxerim: *Si portorium Rhodijs locare honeſtum eſt, & Hermocreonti conducere: & quod diſcere honeſtum, & docere.* Vnde illa non hac ratione dicta, ſed efficiens idem, Domitij Afri ſententia eſt pulchra: *Ego accuſaui, uos damnaſtis.* Eſt inuicem conſequens, quod ex diuerſis idem oſtendit, ut qui mundum naſci dicit, per hoc ipſum & deficere ſignificat: quia deficit omne, quod naſcitur. Similima eſt his argumentatio, qua colligi ſolent ex ijs quæ faciunt, ea quæ efficiuntur, aut contrà: quod genus à cauſis uocant. Hæc interim neceſſariò fiunt, interim plerunque, ſed non neceſſariò. Nam corpus in lumine utique umbram facit, & umbra ubicunque eſt, ibi corpus eſſe oſtendit. Alia ſunt, ut dixi, non neceſſaria, uel utrinque, uel ex altera parte: Sol colorat: non utiq; qui eſt coloratus, à ſole eſt. Iter puluerulentum facit, ſed nec omne iter puluerem mouet: nec quiſquis eſt puluerulentus, ex itinere eſt. Quæ utique faciunt talia, talia ſunt: Si ſapientia bonum uirum facit, bonus uir eſt utique ſapiens. Ideoq; boni eſt honeſte facere: mali, turpiter: & qui honeſte faciunt, boni: qui turpiter, mali recte iudicantur. At exercitatio plerunque robuſtum corpus facit, ſed non quiſquis eſt robuſtus, exercitatus: nec quiſquis exercitatus, robuſtus eſt: Nec quia fortitudo præſtat, ne mortem timeamus: quiſquis mortem non timuerit, uir fortis erit exiſtimandus. Nec ſi capitis dolo-

rem facit, inutilis hominibus ſol eſt. Et hæc ad hortatiuum genus maxime pertinent. Virtus facit laudem, ſequenda igitur: uoluptas infamiam, fugienda igitur. Recte autem monemur, cauſas non utiq; ab ultimo eſſe repetendas, ut Medea:

Vtinam ne in nemore Pelio.

Quaſi uerò id eam fecerit miſeram, aut nocentem, quòd illic ceciderit abiegna ad terram trabes. Et Philocteta Paridi:

*Si par eſſes tibi

*Si imperaſſes tibi, ego nunc non eſſem miſer.

Quo modo peruenire quòlibet, retro cauſas legentibus licet. His illud adijcere ridiculum putarem, niſi eo Cicero uteretur, quod cõiugatum uocant: ut, Eos qui rem iuſtam faciant, iuſte facere: quod certè non eget probatione. Quod compaſcuum eſt, compaſcere licere. Quidam hæc quæ uel ex cauſis, uel ex efficientibus diximus, alieno nomine uocant ἐκβάσεις, id eſt, exitus. Nam nec hic aliud tractatur, quàm quid ex quoq; eueniat. Appoſita uel comparatiua dicuntur, quæ maiora ex minoribus, minora ex maioribus, paria ex paribus probant. Confirmatur cõiectura ex maiore: Si quis ſacrilegium facit, faciet & furtum. Ex minore: Qui facile ac palam mentitur, peierabit. Ex pari: Qui ob rem iudicandam pecuniam accepit, & ob dicendum falſum teſtimonium accipiet. Iuris confirmatio eſt huiuſmodi, Ex maiore: Si adulterum occidere licet, & loris cædere. Ex minore: Si furem nocturnũ occidere licet, quid latronem? Ex pari: Quæ pœna aduerſus interfectorem patris iuſta eſt, eadem aduerſus matris. Quorum omnium tractatus uerſatur in ſyllogiſmis. Illa magis finitionibus, aut qualitatibus proſunt. Si robur corporibus bonum non eſt, minus ſanitas. Si furtum ſcelus, magis ſacrilegium. Si abſtinentia uirtus, & continentia. Si mundus prouidentia regitur, adminiſtranda eſt reſpublica. Si domus ædificari ſine ratione non poteſt, quid agendum in naualium cura & armorum? Ac mihi quidem ſufficeret hoc genus, ſed in ſpecies ſecatur. Nam ex pluribus ad unum, & ex uno ad plura (unde

eſt, quod

eſt,quod ſemel & ſæpius) & ex parte ad totum, ex genere ad ſpeciem, ex eo quod continet, ad id quod cōtinetur,& ex difficilioribus ad faciliora, & ex longe poſitis ad propiora, & ad omnia quæ contra hæc ſunt, eadem ratione argumenta ducuntur. Sunt enim & hæc maiora & minora, aut certe uim ſimilem obtinent: quæ ſi proſequamur, nullus erit ea concidendi modus. Infinita eſt enim rerum comparatio, iucundiora, gratiora, magis neceſſaria, honeſtiora, utiliora. Sed mittamus plura, ne in eam ipſam, quam uito, loquacitatē incidam. Exemplorum quoq; ad hæc infinitus eſt numerus, ſed pauciſſima attingam. Ex maiore, pro Cecinna: Qui exercitus armatos mouet, is aduocationem togatorum nō uidebitur mouiſſe? Ex faciliore, in Clodium & Curionē: Ac uide, an facile fieri tu potueris, cum is factus nō ſit, cui tu conceſſiſti. Ex difficiliore: Vide quæſo Tubero, ut qui de meo facto non dubitem, de Ligarij audeam confiteri. Et ibi: An ſperandi Ligario cauſa non ſit, cum mihi apud te locus ſit, etiam pro altero deprecandi? Ex minore, pro Cecinna: Ita'ne uero ſcire eſſe armatos ſat eſt, ut uim factam probes, in manus eorum incidere non eſt ſatis? Ergo, ut breuiter contraham ſummam, ducuntur argumenta à perſonis, cauſis, locis, tempore (cuius tres partes diximus, præcedens, coniunctum, inſequens) facultatibus (quibus inſtrumentum ſubiecimus) modo, id eſt, ut quicq; ſit factum, finitione, genere, ſpecie, differētibus, proprijs, remotione, diuiſione, initio, incrementis, ſumma, ſimilibus, diſſimilibus, pugnantibus, conſequentibus, efficientibus, effectis, euentis, iugatis, comparatione, quæ in plures deducitur ſpecies. Illud adijciendum uidetur, duci argumenta non à confeſſis tantum, ſed etiam à fictione, quam Græci καθ' ὑπόθεσιν uocant. Et quidem ex omnibus iiſdem locis, quibus ſuperiora, quia totidem ſpecies eſſe poſſunt fictæ, quot ueræ. Nam fingere hoc loco, eſt proponere aliquid, quod ſi uerum ſit, aut ſoluat quæſtionem, aut adiuuet. deinde id de quo quæritur, facere illi ſi-

mile. Id quo facilius accipiant iuuenes, nondum ſcholam egreßi, primò familiaribus magisq; uſitatis exemplis oſtendam: Lex eſt, Qui parentes non aluerit, uinciatur. Non alit quis, & uincula nihilominus recuſat. Vtitur fictione, ſi miles, ſi infans ſit, ſi Reipublicæ cauſa abſit. Et illa cõtra optionem fortium, ſi tyrannidem petat, ſi templorũ euerſionẽ. Plurimumq; ea res uirium habet contra ſcriptũ. Vtitur his Cicero pro Cecinna: Vnde tu aut familia, aut procurator tuus: ſi me uillicus tuus ſolus deieciſſet, opinor, nõ familia deieciſſet, ſed aliquis de familia. Si uero ne habeas quidẽ ſeruum, præter eum qui me deiecerit. Et alia in eodẽ libro plurima. Verum eadem fictio ualet & ad qualitates: Si L. Catilina cum ſuo cõſilio nefariorum hominum, quos ſecum eduxit, hac de re poſſet iudicare, condemnaret Lucium Murænam. Et ad amplificationem: Si hoc tibi inter cœnam, in illis immanibus poculis tuis accidiſſet. Sic &: Si Reſpubl. uocem haberet. Has ferè ſedes accepimus probationum in uniuerſum, quas nec generatim tradere ſat eſt, cum ex qualibet earum innumerabilis argumentorũ copia oriatur, nec per ſingulas ſpecies exequi patitur natura rerũ, quod qui ſunt facere conati, duo pariter ſubierunt incommoda, ut & nimium dicerent, nec tamẽ totum. Vnde plurimi cũ in hos inexplicabiles laqueos inciderũt, omnem etiã quem ex ingenio ſuo potuerant habere conatum, uelut aſtricti certis legum uinculis, perdiderunt, & magiſtrum reſpicientes, naturam ducem ſequi deſierunt. Nam ut per ſe nõ ſufficit ſcire, omnes probationes aut à perſonis, aut à rebus peti, quia utrunq; in plura diuiditur: ita ex antecedẽtibus, & iunctis, & inſequentibus trahenda eſſe argumenta, qui acceperit, protinus in hoc ſit inſtructus, ut quid in quaq; cauſa dicẽdum ſit, ex his ſciat: præſertim cum plurimæ probationes in ipſo cauſarum complexu reperiantur, ita ut ſint cum alia lite nulla cõmunes. eæq; ſint & potentiſſimæ & minime obuiæ, quia communibus ex præceptis propria inuenienda ſunt. Hoc genus argumentorũ ſanè dicamus

ex circum

ex circunſtantia, quia περίστασιν dicere aliter non poſſumus: uel ex ijs, quæ cuiuſq; cauſæ propria ſunt, ut in illo adultero ſacerdote, qui lege, qua unius ſeruandi poteſtatẽ habebat, ſe ipſe ſeruare uoluit, proprium eſt controuerſiæ dicere: Non unũ nocentem ſeruabis, quia te adultero dimiſſo, adulteram occidere non licebit. Hoc enim argumentum lex facit, quæ prohibet adulterã ſine adultero occidi. Et illa, in qua lex eſt, ut argẽtarij dimidiũ, ex eo quod debebant, ſoluerent, creditum ſuum totum exigerẽt. Argentarius ab argentario ſolidum petit. Proprium ex materia eſt argumentum creditoris: idcirco adiectum eſſe in lege, ut argentarius totum exigeret. Aduerſus alios enim non opus fuiſſe lege: cum omnes præterquàm ab argentarijs totum exigendi ius haberent. Cùm multa autem nouantur in omni genere materiæ, tum præcipuè in his quæſtionibus, quæ ſcripto cõſtant, quia uocum eſt in ſingulis ambiguitas frequens, adhuc in cõiunctis magis. Et hæc ipſa plurium legum, aliorum'ue ſcriptorum, uel cõgruentium uel repugnantium complexu uarientur neceſſe eſt, cùm res rei, aut ius iuris, quaſi ſignum eſt: Non debui tibi pecuniam, nunquàm me appellaſti, uſuram non accepiſti, ultro à me mutuatus es. Lex eſt: Qui patri proditionis reo nõ affuerit, exheres ſit. Negat, niſi pater abſolutus ſit, quid ſigni? Lex altera: Proditionis damnatus, cum aduocato exulet. Cicero pro Cluentio, P. Popilium, & Titum Guttam dicit non iudicij corrupti, ſed ambitus eſſe damnatos, quid ſigni? quòd accuſatores eorũ, qui erant & ipſi ambitus dãnati, è lege ſint pòſt hãc uictoriam reſtituti. Nec minus in hoc curæ debet adhiberi, quid proponẽdum, quàm quomodo ſit, quod propoſueris probãdũ. Hîc omnino uis inuentionis ſi nõ maior, certe prior. Nam ut tela ſuperuacua ſunt neſcienti quid petat: ſic argumenta, niſi præuideris cui rei adhibẽda ſint: hoc eſt, quod cõprehendi arte nõ poßit. Ideoq; cùm plures eadẽ didicerint, generibus quidem argumẽtorũ ſimilibus utentur, alius tamen alio plura, quibus utatur, inueniet. Sit

exempli

exempli gratia propoſita controuerſia, quæ minime communes cum alijs quæſtiones habet: Cùm Thebas euertiſſet Alexander, inuenit tabulas, quibus centum talenta mutuò Theſſalis dediſſe Thebanos continebatur. Has, quia erat uſus commilitio Theſſalorum, donauit his ultro: poſtea reſtituti à Caſſandro Thebani repoſcunt Theſſalos. apud Amphictyonas agitur: centum talenta, & crediſſe eos cōſtat, & non recepiſſe. Lis omnis ex eo, quòd Alexander ea Theſſalis donaſſe dicitur, pendet: conſtat quoque illud, non eſſe his ab Alexandro pecuniam datam. Quæritur ergo, an perinde ſit, quod datum eſt, ac ſi pecuniam dederit. Quid proderunt argumentorum loci, niſi hæc prius uidero, nihil eum egiſſe donando, non potuiſſe donare, non donaſſe? Et prima quidem actio facilis, ac fauorabilis, repetentiū iure, quod ui ſit ablatum. Sed hinc aſpera, & uehemens quæſtio exoritur, de iure belli, dicentibus Theſſalis, hoc regna, populos, fines gentium atque urbium contineri. Inueniendum contrà eſt, quo diſtet hæc cauſa à cæteris, quæ in poteſtatem uictoris uenirēt: nec circa probationem res hæret, ſed circa propoſitionem. Dicamus primùm, in eo, quod in iudicium deduci poteſt, nihil ualere ius belli: nec armis erepta, niſi armis poſſe retineri. Itaque ubi illa ualeant, non eſſe iudicem: ubi iudex ſit, illa nihil ualere. Hoc inueniendum eſt, ut adhiberi poßit argumentum: Ideo captiuos ſi in patriam redierint, liberos eſſe: quia bello parta, nō niſi eadem ui poßideantur. Propriū & illud cauſæ, quod Amphictyones iudicant, ut alia apud Centumuiros, alia apud iudicem priuatum in ijſdem quæſtionibus ratio ſit. Tum ſecundo gradu nō potuiſſe donari à uictore ius, quia id demum ſit eius, quod ipſe teneat: ius, quòd ſit incorporale, apprehendi manu non poſſe. Hoc reperire difficilius, quàm cùm inueneris, argumentis adiuuare: ut alia ſit conditio hæredis, alia uictoris, quia ad illum ius, ad hūc res tranſeat. Proprium deinde materiæ, ius publici crediti tranſire ad uictorem non potuiße, quia quod populus crediderit

diderit

diderit, omnibus debeatur: & quandiu quilibet unus ſuperfuerit, eſſe eum totius ſummæ creditorem. Thebanos autem non omnes in Alexandri manu fuiſſe. Hoc non extrinſecus probatur, quæ uis eſt argumenti, ſed ipſum per ſe ualet. Tertij loci pars prior magis uulgaris, Non in tabulis eſſe ius, idq; multis argumentis defendi poteſt. Mens quoque Alexandri duci debet in dubium, exonerarit eos, an deceperit. Illud iam rurſus materiæ proprium, & uelut nouæ cõtrouerſiæ, quòd reſtitutione recepiſſe ius etiam ſi quod amiſerint, Thebani uidentur. Hic & quid Caſſander uelit, quæritur. Sed uel potentiſſima apud Amphictyonas æqui tractatio eſt. Hæc non idcirco dico, quòd inutilem horum locorum, ex quibus argumenta ducũtur, cognitionem putem, alioqui nec tradidiſſem: ſed ne ſiqui cognouerint iſta, ſi cætera negligant, perfectos ſe protinus, atq; conſummatos putent: & niſi in cæteris, quæ mox præcipienda ſunt, elaborauerint, mutam quandam ſcientiam ſe conſecutos intelligant. Nec enim artibus editis factum eſt, ut argumenta inueniremus: ſed dicta ſunt omnia antè, quàm præciperẽtur, mox ea ſcriptores obſeruata, & collecta ediderunt. Cuius rei probatio eſt, quòd exemplis eorum ueteribus utuntur, & ab oratoribus illa repetunt, ipſi nullum nouum, & quod dictum non ſit, inueniunt. Artifices ergo illi, qui dixerunt. Sed habenda ijs quoq; gratia eſt, per quos labor nobis detractus eſt. Nam quæ priores beneficio ingenij ſingula inuenerunt, nobis & non ſunt requirenda, & nota omnia. Sed non magis hoc ſat eſt, quàm palæſtram didiciſſe, niſi corpus exercitatione, continentia, cibis, ante omnia natura iuuetur. Sicut cõtrà, ne illa quidem ſatis ſine arte profuerint. Illud quoq; ſtudioſi eloquentiæ cogitent, neq; omnibus in cauſis ea, quæ demonſtrauimus, cuncta poſſe reperiri: neq; cum propoſita fuerit materia dicendi, ſcrutanda ſingula, & uelut oſtiatim pulſanda, ut ſciant, an ad probandum id, quod intẽdimus, fortè reſpondeant, niſi cùm diſcunt, & adhuc uſu carent. Infinitam

enim

*enim faciet ipſa res dicendi tarditatem, ſi ſemper ſit neceſſe, ut tentantes unumquodq; eorum, quod ſit aptum atq; cõueniens, experiendo noſcamus. Neſcio an etiam impedimẽto futura ſint, niſi & animi quædam ingenita natura, & ſtudio exercitata uelocitas, rectà nos ad ea, quæ conueniant cauſæ, ferant. Nam ut cantus uocis plurimum iuuat ſociata neruorum concordia, ſi tamen tardior manus, niſi inſpectis, dimenſis'que ſingulis, quibus quæq; uox fidibus iungenda ſit, dubitet, potius fuerit eſſe contentum eo, quod ſimplex canendi natura tulerit: ita huiuſmodi præceptis debet quidem apta eſſe, & citharæ modo intenta ratio doctrinæ, ſed hoc exercitatione multa conſequendum, ut quemadmodum illorum artificum, etiam ſi*aliò ſpectent, manus tamen ipſa conſuetudine ad graues, acutos, medioſq; horum ſonos fertur, ſic oratoris cogitationem nihil moretur hæc uarietas argumentorum & copia, quaſi offerat ſe, & occurrat: & ut literæ ſyllabæq; ſcribentium cogitationem non exigunt, ſic rationes ſponte quadam ſequantur.*

*alia

De exemplis. CAP. XI.

TErtium eſt genus ex ijs, quæ extrinſecus adducuntur in cauſam: Græci uocant παράδειγμα, quo nomine & generaliter uſi ſunt in omni ſimilium appoſitione, & ſpecialiter in ijs, quæ rerum geſtarum autoritate nituntur. Noſtri ferè ſimilitudinem uocare maluerunt, quod ab illis παραβολὴ dicitur: hoc alterum exemplum: quanquàm & hoc, ſimile eſt: & illud, exemplũ. Nos quò facilius propoſitũ explicemus, utrũq; παράδειγμα eſſe credamus, & ipſi appellemus exemplũ. Nec uereor, ne uidear repugnare Ciceroni, qui collationem ſeparet ab exemplo. Nam idem argumentationẽ diuidit in duas parteis, inductionẽ & ratiocinationem, ut plerique Græcorum in παραδείγματα, & ἐπιχειρήματα, dixeruntq; παράδειγμα ῥητορικὴν ἐπαγωγήν. Nam illa, qua plurimum eſt Socrates uſus, hanc habuit uiam: cùm plura interrogaſſet, quæ fateri aduerſario neceſſe eſſet, nouiſſime id

me id, de quo quærebatur, inſerebat, cui ſimile conceßiſſet. Id eſt inductio. Hoc in ratiocinatione fieri non poteſt. Sed quod illic interrogatur, hic ferè ſumitur. Sit igitur illa interrogatio talis: Quod eſt pomum generoſißimum? non'ne quod optimum? concederetur. Quis equus generoſißimus? non'ne qui optimus? & plura in eundem modum. Deinde cuius rei gratia rogatum eſt, Quid homo? non'ne is generoſißimus qui optimus? Fatendum erit. Hoc in teſtium interrogatione ualet plurimum, in oratione perpetua dißimile eſt: etenim ſibi ipſe reſpondet orator: quod pomum generoſißimum? puto quod optimũ: & quis equus? qui uelocißimus: ita hominum, nõ qui claritate naſcendi, ſed qui uirtute maximè excellet. Omnia igitur ex hoc genere ſumpta, neceſſe eſt aut ſimilia eſſe, aut dißimilia, aut contraria. Similitudo aſſumitur interim & ad orationis ornatum. Sed illa, cum res exiget: nunc ea quæ ad probationem pertinent, exequar. Potentißimum autem eſt inter ea, quæ ſunt huius generis, quod proprie uocamus exemplum, id eſt, rei geſtæ, aut ut geſtæ, utilis ad perſuadendum id quod intenderis, cõmemoratio. Intuendum igitur, totum ſimile ſit, an ex parte: ut aut omnia ex eo ſumamus, aut quæ utilia erunt. Simile eſt, Iure occiſus eſt Saturninus, ſicut Gracchi. Dißimile, Brutus occidit liberos proditionem molientes, Manlius uirtutem filij morte multauit. Contrarium, Marcellus ornamenta Syracuſanis hoſtibus reſtituit, Verres eadem ſocijs abſtulit. Et probandorum, & culpandorum ex his confirmatio eoſdem gradus habet. Etiam in ijs quæ futura dicemus, utilis ſimilium admonitio eſt: ut ſi quis dicens Dionyſium idcirco petere cuſtodes ſalutis ſuæ, ut eorũ adiutus armis tyrannidem occupet, hoc referat exẽplum, eadem ratione Piſiſtratũ ad dominationẽ perueniſſe. Sed ut ſunt exempla interim tota ſimilia, ut hoc proximum, ſic interim ex maioribus ad minora, ex minoribus ad maiora ducuntur: Si propter matrimonia uiolata urbes euerſæ ſunt, quid fieri adultero par eſt? Tibicines cum ab

urbe

urbe diſceßiſſent, publicè reuocati ſunt: quantò magis principes ciuitatis uiri, & bene de Republ. meriti, cum inuidiæ ceſſerint, ab exilio reducendi? Ad exhortationē uerò præcipuè ualent imparia, Admirabilior in fœmina quàm in uiro uirtus. Quare ſi ad fortiter faciendum accendatur aliquis, non tantū afferet momenti Horatius & Torquatus, quātum illa mulier, cuius manu Pyrrhus eſt interfectus: Et ad moriendum non tam Cato & Scipio, quàm Lucretia. Quod ipſum eſt ex minoribus ad maiora. Singula igitur horū generum ex Cicerone (nam unde potius?) exempla ponamus. Simile hoc eſt pro Muræna: Etenim mihi ipſi accidit, ut cū duobus patritijs, altero improbißimo atq; audaciſsimo, altero modeſtißimo atq; optimo uiro peterem: ſuperaui tamen dignitate Catilinā, gratia Galbam. Maius minoris pro Milone: Negant intueri lucem eſſe fas ei, qui à ſe hominem occiſum eſſe fateatur. In qua tandem urbe hoc homines ſtultißimi diſputant? nempe in ea quæ primum iudicium de capite uidit Marci Horatij fortißimi uiri, qui nondum libera ciuitate, tamen populi Rom. comitijs liberatus eſt, cū ſua manu ſororem eſſe interfectam fateretur. Minus maioris: Occidi non Sp. Melium, qui annona leuanda, iacturaq; rei familiaris, quia nimis amplecti plebem uidebatur, in ſuſpicionē incidit regni appetēdi, & cætera. deinde: ſed eum (auderet enim dicere, cum patriam periculo liberaſſet) cuius nefandum adulteriū in puluinaribus. Et totus in Clodium locus. Dißimile ex ſe plures cauſas habet: fit enim genere, modo, tempore, loco, cæteriſq;, per quæ ferè omnia Cicero præiudicia, quæ de Cluentio uidebātur facta, ſubuertit. Cōtrario uerò exemplo cenſoriam notam, laudando cenſorem Africanum, qui eum, quem peieraſſe cōceptis uerbis palàm dixiſſet, teſtimonium etiā pollicitus, ſi quis cōtradiceret, nullo accuſante traducere æquum paſſus eſſet. Quæ quia erant longiora, non ſuis uerbis expoſui.

Breue autem apud Vergilium contrarij exemplum eſt:

Aeneid. 2. *At non ille, ſatum quo te mentiris Achilles,*

Talis in hoſte fuit Priamo.

Quædam autem ex iis quæ geſta ſunt, tota narrabimus, ut Cicero pro Milone: Pudicitiã cum eriperet militi Tribunus militaris in exercitu C. Marij, propinquus eius Imperatoris, interfectus ab eo eſt, cui uim afferebat. Facere enim probus adoleſcens periculoſe, quam perpeti turpiter maluit: atq; hunc ille ſummus uir ſcelere ſolutum periculo liberauit. Quædam ſignificare ſatis erit, ut idem ac pro eodem: Neq; enim poſſet ille Hala Seruilius, aut P. Naſica, aut L. Opimius, aut me Cõſule, Senatus non nefarius haberi, ſi ſceleratos interfici nefas eſſet. Hæc ita dicentur, prout nota erũt, uel utilitas cauſæ, aut decor poſtulabit. Eadem ratio eſt eorum, quæ ex poëticis fabulis ducuntur, niſi quòd his minus affirmationis adhibetur: cuius uſus qualis eſſe deberet, idem optimus autor, ac magiſter eloquentiæ oſtendit. Nam huius quoq; generis eadem in oratione reperietur exemplũ: Itaq; hoc Iudices, non ſine cauſa etiam fictis fabulis doctiſſimi homines memoriæ prodiderunt, eum, qui patris ulciſcendi cauſa matrem necauiſſet, uariatis hominum ſententiis, non ſolùm diuina, ſed etiam ſapientiſſimæ deæ ſententia liberatum. Illæ quoq; fabulæ, quæ etiamſi ab Aeſopo originem nõ acceperunt, nam uidetur earum primus autor Heſiodus, nomine tamen Aeſopi maxime celebrantur, ducere animos ſolent, præcipue ruſticorum & imperitorum: qui & ſimplicius quæ ficta ſunt audiunt, & capti uoluptate, facilè iis quibus delectantur, cõſentiunt. Siquidem & Menenius Agrippa, plebem cum patribus in gratiam traditur reduxiſſe, nota illa de membris humanis aduerſus uentrem diſcordantibus fabula. Et Horatius, ne in poëmate quidem humilem huius generis uſum putauit his uerſibus:

Olim quod uulpes ægroto cauta leoni.

Αἴνους Græci uocant, & αἰσωπείους, &, ut dixi, λόγους μυθικούς. Noſtrorum quidam nõ ſanè recepto in uſum nomine apologationẽ. cui confine eſt παροιμίας genus illud, quod eſt uelut fabella

breuior, & per allegoriã accipitur: Nos noſtrum, inquit, onus, bos clitellas. Proximas exemplo uires habet ſimilitudo, præcipueq; illa, quæ ducitur citra ullã translationũ mixturam ex rebus penè paribus: Vt qui accipere in campo conſueuerunt, ijs candidatis, quorum nummos ſuppreſſos eſſe putant, inimiciſſimi ſolent eſſe: ſic huiuſmodi iudices infeſti tum reo uenerant. Nam παραβολὴ, quam Cicero collationem uocat, longius res, quæ cõparantur, repetere ſolet. Neq; hominũ modo inter ſe opera ſimilia ſpectantur, ut Cicero pro Muræna facit: Quòd ſi è portu ſoluentibus, qui iam in portum ex alto inuehuntur, prædicere ſummo ſtudio ſolent, & tempeſtatum rationem, & prædonum, & locorũ (quòd natura fert, ut ijs faueamus, qui eadẽ pericula, quibus nos perfuncti ſumus, ingrediantur) quo me tandẽ animo eſſe oportet, propè iam ex magna iactatione terrã uidentem, in hunc, cui uideo maximas tẽpeſtates eſſe ſubeũdas? Sed παραβολὴ à mutis, atq; etiã inanimis interim huiuſmodi ducitur. Et quoniam ſimilium alia facies, in tali ratione admonẽdum eſt, rarius eſſe in oratione illud genus, quod εἰκόνα Græci uocãt (in quo exprimitur rerum, aut perſonarũ imago, ut Caſsius: Quis iſtam faciẽ planipedis ſenis torquẽs) quàm id quo probabilius fit, quod intendimus: ut ſi animum dicas excolendum, ſimilitudine utaris terræ, quæ neglecta ſentes atq; dumos, exculta fructus creat: Aut ſi ad curam reipublicæ horteris, oſtendas apes etiã, formicasq;, non modò muta, ſed etiam parua animalia, in cõmune tamen laborare. Ex hoc genere dictum eſt illud Ciceronis: Vt corpora noſtra ſine mente, ita ciuitas ſine lege, ſuis partibus, ut neruis ac ſanguine, & membris uti nõ poteſt. Sed ut hic corporis humani pro Cluentio, ita pro Cornelio equorum, pro Archia ſaxorum quoq; eſt uſus ſimilitudine. Illa, ut dixi, propiora: Vt remiges ſine gubernatore, ita milites ſine imperatore nihil ualere. Solent tamen fallere ſimilitudinũ ſpecies, ideoq; adhibẽdum eſt his iudicium. Neq; enim ut nauis utilior noua quàm uetus, ſic amicitia:

uel ut laudanda quæ pecuniam ſuam pluribus largitur, ita quæ formam. Verba ſunt in his ſimilia, largitionis, & uetuſtatis, uis quidem longè diuerſa, pecuniæ & amicitiæ. Itaq; in hoc genere maximè quæritur, an ſimile ſit, quod infertur. Etiã in illis interrogationibus Socratis, quarũ paulò antè feci mentionẽ, cauendum, ne incautè reſpondeas, ut apud Aeſchinem Socraticũ male reſpondit Aſpaſia Xenophontis uxor, quod Cicero his uerbis transfert: Dic mihi quæſo Xenophontis uxor, ſi uicina tua melius habeat aurum, quàm tu habes, utrum illius'ne, an tuum malis? illius, inquit. Quid, ſi ueſtem & cæterũ ornatum muliebrem pretij maioris habeat quàm tu habes, tuũ'ne, an illius malis? reſpondit, illius uerò. Age ſis, inquit, ſi uirum illa meliorem habeat quàm tu habes, utrum'ne tuum uirũ malis, an illius? Hic mulier erubuit. meritò: male enim reſponderat, ſe malle alienum aurum quàm ſuum. Nam eſt id improbum. At ſi reſpondiſſet, ſe malle aurũ ſuum tale eſſe, quale illud eſſet, potuiſſet publice reſpondere, malle ſe uirũ ſuum talem eſſe, qualis melior eſſet. Scio quoſdã inani diligentia per minutiſſimas partes iſta ſecuiſſe, & aliquid eſſe ſimile minus, ut ſimia homini, & marmora deformata prima manu: aliquid plus, ut illud: Non ouum tam ſimile ouo. Et diſsimilibus ineſſe ſimile, ut formicæ & elephanto genus, quia ſunt animalia. Et ſimilibus diſsimile, ut canibus catulos, & matribus hœdos, differunt enim ætate. Contrariorum quoq; aliter accipi oppoſita, ut noctem luci: aliter noxia, ut aquam frigidam febri: aliter repugnantia, ut uerum falſo: aliter diſparata, ut dura non duris. Sed quid hæc ad præſens propoſitum magnoperè pertineant, nõ repio. Illud eſt annotãdũ magis, argumẽta duci ex iure ſimili, ut Cicero in Topicis: Ei cui domus uſusfructus relictus ſit, non reſtituturũ hæredẽ, ſi corruerit, quia nõ reſtituat ſeruũ, ſi is deceſſerit. Ex contrario, nihil obſtat quò minus iuſtũ matrimoniũ ſit mente coeũtium, etiam ſi tabulæ ſignatæ nõ fuerint. Nihil enim proderit ſignaſſe tabulas, ſi mẽtem matrimonij non

fuiſſe conſtabit. Ex diſsimili, quale eſt Ciceronis pro Cecinna: Si quis me exire domo coëgiſſet armis, haberē actionem: ſi quis introire prohibuiſſet, non haberem? Diſsimilia ſic deprehēduntur, Non ſi is qui argentum omne legauit, uideri poteſt ſignatam quoq; pecuniam reliquiſſe, ideo etiam quod eſt in nominibus, dari uoluiſſe creditur. Ἀναλογίαν quidam à ſimili ſeparauerunt, nos eam ſubiectam huic generi putamus. Nam ut unum ad decem, ſic decē ad centum, ſimile certē eſt: & ut hoſtis, ſic malus ciuis. Quanquàm hæc ulterius quoq; procedere ſolent. Si turpis dominæ conſuetudo cum ſeruo, turpis domini cum ancilla: ſi mutis animalibus finis uoluptas, idem homini. Cui rei facilimè occurrit ex diſsimilibus argumentatio: Non idem eſt dominum cum ancilla coiſſe, quod dominam cum ſeruo. Nec ſi mutis finis uoluptas, rationabilibus quoq;. Imò ex cōtrario, quia mutis, ideo non rationabilibus. Adhibetur extrinſecus in cauſam & autoritas. Hæc ſecuti Græcos, à quibus κρίσεις dicuntur, iudicia aut indicationes uocant, non de quibus ex cauſa dicta ſententia eſt (nam ea quidem in exemplorum locum cedunt) ſed ſi quid ita uiſum gentibus, populis, ſapiētibus uiris, claris ciuibus, illuſtribus poëtis, referri poteſt. Ne hæc quidem uulgò dicta, & recepta perſuaſione populari ſine uſu fuerint teſtimonia. Sunt enim quodammodo uel potentiora, etiam quòd non cauſis accommodata, ſed liberis odio & gratia mentibus: ideo tantum dicta factaq;, quia aut honeſtiſsima, aut ueriſsima uidebantur. An uerò me de incommodis uitæ diſſerentem, nō iuuabit earum perſuaſio nationum, quæ fletibus natos, lætitia defunctos proſequuntur? Aut ſi miſericordiam cōmendabo iudici, nihil proderit quòd prudentiſsima ciuitas Athenienſium, non eam pro affectu, ſed pro numine accepit? Nam illa ſeptem præcepta ſapientum, non'ne quaſdam uitæ leges exiſtimamus? Si cauſam ueneficij dicat adultera, nō M. Catonis iudicio damnata uideatur, qui nullam adulteram non eandem eſſe ueneficam dixit?

Iam

Iam ſententijs quidem poetarum non orationes modò ſunt refertæ,ſed libri etiam philoſophorum. Qui quanquàm inferiora omnia præceptis ſuis ac literis credunt, repetere tamē autoritatem a plurimis uerſibus non faſtidierunt. Neq; eſt ignobile exemplum, Megareos ab Athenienſibus cum de Salamine contenderent,uictos Homeri uerſu, qui tamen ipſe non in omni editione reperitur, ſignificans Aiacem naues ſuas Athenienſibus iūxiſſe. Ea quoq; quæ uulgò recepta ſunt,hoc ipſo quòd incertum autorem habent,uelut omnium fiunt,quale eſt: Vbi amici, ibi opes. Et: Conſcientia mille teſtes. Et apud Ciceronem: Pares autem, ut eſt in uetere prouerbio,cum paribus facillimē congregantur. Neq; enim duraſſent hæc in æternū, niſi uera omnibus uiderentur. Ponitur a quibuſdam, & quidem in parte prima, deorum autoritas,quæ eſt ex reſponſis,ut Socratem eſſe ſapientiſſimum. Id rarum eſt, tamen utitur eo Cicero in libro de Haruſpicum reſponſis, & in concione contra Catilinam, cum ſignum Iouis columnæ impoſitum populo oſtēdit:& pro Ligario,cum cauſam C.Cæſaris meliorem,quia dij hoc iudicauerint, confitetur. Quæ cùm propria cauſæ ſunt,diuina teſtimonia uocantur:cum aliunde arceſſuntur,argumēta. Nonnunquam contingit iudicis quoq;,aut aduerſarij,aut eius qui ex diuerſo agit, dictum aliquod aut factum aſſumere ad eorum quæ intendimus, fidem. Propter quod fuerunt qui exempla, & has autoritates, probationum inartificialium eſſe arbitrarentur,quòd ea nō inueniret orator,ſed acciperet. Plurimum autē refert. Nam teſtis & quæſtio, & his ſimilia,de ipſa re,quæ in iudicio eſt,pronunciant. Extra petita,niſi ad aliquam præſentis diſceptationis utilitatem ingenio applicantur,nihil per ſe ualent.

De uſu argumentorum. CAP. XII.

HAec ferè de probatione uel ab alijs tradita, uel uſu percepta in hoc tempus ſciebam. Nec mihi fiducia eſt, ut ea ſola eſſe cōtendam,quinimo hortor ad quærēdum,& inueniri poſſe

fateor: quæ tamen adiecta fuerint, non multum ab his abhorre- bunt. Nunc breuiter quemadmodum ſit utendum his, ſubiungā. Traditum ferè eſt, argumentum oportere eſſe confeſſum. Dubijs enim probari dubia quî poſſunt? Quædā tamen, quæ in alterius rei probationem ducimus, ipſa probanda ſunt. Occidiſti uirum, eras enim adultera. Prius de adulterio cōuincendum eſt, ut cum id cœperit eſſe pro certo, fiat incerti argumentū. Spiculū tuum in corpore occiſi inuentū eſt: negat ſuū. Vt probationi proſit, probandum eſt. Illud hoc loco monere inter neceſſaria eſt, nulla eſſe firmiora, quàm quæ ex dubijs facta ſunt certa. Cædes à te commiſſa eſt, cruentam enim ueſtem habuiſti. Non eſt tam gra- ue argumētum ſi fatetur, quàm ſi conuincitur. Nam ſi fatetur, multis ex cauſis potuit cruenta eſſe ueſtis. Si negat, hic cauſa cardinem ponit, in quo ſi uictus fuerit, etiam in ſequētibus ruit. Non enim uidetur in negādo mentiturus fuiſſe, niſi deſperaſſet id poſſe defendi, ſi confiteretur. Firmiſſimis argumentorum ſin- gulis inſtandum, infirmiora congreganda ſunt, quia illa per ſe fortia, nō oportet circunſtantibus obſcurare, ut qualia ſunt ap- pareant: hæc imbecilla natura, mutuo auxilio ſuſtinentur. Itaq; ſi non poſſunt ualere quia magna non ſunt, ualebūt quia mul- ta ſunt, quæ ad eiuſdem rei probationem omnia ſpectant: ut ſi quis hæreditatis gratia hominem occidiſſe dicatur: Hæreditatem ſperabas, & magnā hæreditatem, & pauper eras: & tum ma- ximè à creditoribus appellabaris, & offenderas eum, cuius hæ- res eras, & mutaturum tabulas ſciebas. Singula leuia ſunt & communia, uniuerſa uerò nocent, etiamſi non ut fulmine, tamen ut grandine. Quædā argumenta ponere ſatis non eſt, adiuuāda ſunt: ut ſi cupiditas cauſa ſceleris fuit, quæ ſit uis eius, ira, quan- tum efficiat in animis hominū talis affectio: ita & firmiora erūt ipſa, & plus habebunt decoris, ſi nō nudos & uelut carne ſpo- liatos artus oſtenderint. Multum etiam refert, ſi argumēto ni- temur odij: utrū hoc ex inuidia ſit, an ex iniuria, an ex ambitu:

uetus

ietus, an nouum: aduerſus inferiorem, parem, an ſuperiorem: alienum, an propinquum. Suos habent omnia iſta tractatus, & ad utilitatem partis eius, quam tuemur, referenda ſunt. Nec tamen omnibus ſemper, quæ inuenerimus, argumentis onerandus eſt iudex, quia & tædium afferunt, & fidem detrahunt. Neque enim poteſt iudex credere ſatis eſſe ea potentia, quæ non putamus ipſi ſufficere, qui dicimus. In rebus uerò apertis argumentari tam ſit ſtultum, quàm in clariſſimũ ſolem mortale lumen inferre. His quidam probationes adijciunt, quas παθητικὰς uocant, ductas ex affectibus. Atq; Ariſtoteles quidẽ potẽtiſſimum putat ex eo qui dicit, ſi ſit uir optimus: quod ut optimum eſt, ita longe quidem, ſed ſequitur tamen, uideri. Inde enim illa nobilis Scauri defenſio: Q. Varius Sucronenſis ait, Aemulium Scaurum remp. populi Romani prodidiſſe. Aemilius Scaurus negat. Cui ſimile quiddam feciſſe Iphicrates dicitur, qui cum Ariſtophontẽ, quo accuſante ſimulis criminis reus erat, interrogaſſet, an is accepta pecunia naues proditurus eſſet, iſq; id negaſſet: Quod igitur, inquit, tu non feciſſes, ego feci? Intuendum autem, & qui ſit apud quem dicimus, & id quod illi maxime probabile uideatur, requirẽdum. Qua dere locuti ſumus, & in proœmij, & in ſuaſoriæ præceptis. Altera ex affirmatione probatio eſt. Ego hoc feci, tu mihi hoc dixiſti. Et, O facinus indignum, & ſimilia, quæ non debent deeſſe quidem orationi: & ſi deſunt, multum nocent: non tamen habenda ſunt inter magna præſidia, cùm hoc in eadẽ cauſa fieri ex utraq; parte ſimiliter poſſit. Illæ firmiores ex ſua cuiuſque perſona probationes, quæ credibilem rationem ſubiectam habent, ut uulneratus, aut filio orbatus, nõ fuerit alium accuſaturus quàm nocentem, quando ſi negotium innocenti facit, liberet eum noxa, qui admiſerit. Hinc & patres aduerſus liberos, & aduerſus ſuos quiſq; neceſſarios, autoritatem petunt. Quæſitum etiam, potentiſſima argumenta primo'ne ponenda ſint loco, ut occupent animos; an ſummo, ut inde dimit-

tant: an partita primo ſummoq́;, ut Homerica *diſpoſitione* Ne*ſtoris in medio ſint infirma, an a minimis creſcant. Quæ prout ratio cauſæ cuiuſq; poſtulabit, ordinabuntur: uno, ut ego cenſeo, excepto, ne à potentißimis ad leuißima decreſcat oratio.* Ego *hæc breuiter demonſtraſſe contentus, ita poſui, ut locos ipſos, & genera, quàm poſſem apertißime oſtẽderem.* Quidam *executi ſunt uerboſius, quibus placuit, propoſita locorum communium materia, quo quæq; res modo dici poſſet, oſtẽdere.* Sed *mihi ſuperuacuum uidebatur.* Nam *& ferè apparet quid in inuidiam, quid in auaritiã, quid in teſtem inimicum, quid pro teſte amico dicendũ ſit.* Et *de his omnia dicere infinitum eſt, tam hercule, quàm ſi controuerſiarũ, quæ ſunt, quæq́; futuræ ſunt, quæſtiones, argumenta, ſententias tradere uelim.* Ipſas *autem argumentorum uelut ſedes, non me quidem omnes oſtendiſſe confido, plurimas tamen.* Quod *eò diligentius faciendum fuit, quia declamationes, quibus ad pugnam forenſem, uelut præpilatis, exerceri ſolebamus, olim iam ab illa uera imagine orandi receſſerunt, atq; ad ſolam compoſitæ uoluptatem neruis carent, non alio mediusfidius uitio dicentium, qu[illegible] n quo mancipiorũ negociatores formæ puerorum uirilitate excīſa lenocinantur.* Nam *ut illi robur ac lacertos, barbamq́; ante omnia, & alia, quæ natura propria maribus dedit, parum exiſtimant decora, quæq́; fortia, ſi liceret, forent, ut dura molliunt: ita nos habitum orationis ipſum uirilem, & illam uim ſtricte, robuſteq́; dicendi teneri quadam elocutionis cute operimus, & dum leuia ſint, ac nitida, quantum ualeant, nihil intereſſe arbitramur.* Sed *mihi naturam intuenti, nemo non uir ſpadone formoſior erit.* Nec *tam auerſa unquam uidebitur ab opere ſuo prouidentia, ut debilitas inter optima inuenta ſit.* Nec *id ferro ſpecioſum fieri putabo, quod ſi naſceretur, monſtrum erat.* Libidinem *licet iuuet ipſum effeminati ſexus mendacium, nunquàm tamen hoc cõtinget malis moribus regnum, ut ſi qua pretioſa fecit, fecerit & bona.* Quapro-

pter

pter eloquentiã licet hanc (ut ſentio enim dicam) libidinoſam, reſupina uoluptate auditoria probent, nullam eſſe exiſtimabo, quæ ne minimum quidem in ſe indiciũ maſculini & incorrupti, ne dicam grauis, & ſancti uiri, oſtendet. An uerò ſtatuarum artifices, pictoresq; clariſſimi, cũ corpora quàm ſpecioſiſſima fingendo, pingendoúe effingere cuperent, nunquàm tamen in hũc inciderunt errorẽ, ut Bagoam, aut Megabyzum aliquẽ, in exẽplum operis aſſumerẽt ſibi: ſed Doryphoron illum, aptũ uel militiæ, uel palæſtræ, aliorũ quoq; iuuenum bellicoſorũ, & athletarũ corpora *uere decora exiſtimauerũt: nos qui oratorem ſtudemus effingere, nõ arma, ſed tympana eloquentiæ demus? Igitur & ille, quẽ inſtituimus, adoleſcẽs, quàm maximè poteſt, cõponat ſe ad imitationẽ ueritatis, inituruſq; frequenter forenſium certaminum pugnam, iam in ſchola uictoriam ſpectet, & ferire uitalia, ac tueri ſciat. Et præceptor id maxime exigat, & inuẽtum præcipue probet. Nam ut ad peiora iuuenes laude ducuntur, ita laudari in bonis *gaudẽt. Nũc illud mali eſt, quòd neceſſaria plerunq; ſilentio tranſeunt, nec in dicendo uidetur inter bona utilitas. Sed hæc & in alio nobis tractata ſunt opere, & in hoc ſæpe repetenda. Nũc ad ordinem inceptum reuertamur.

* decorare exiſt.

*mallent

De refutatione. CAP. XIII.

REfutatio dupliciter accipi poteſt. Nam & pars defenſoris tota eſt poſita in refutatione: & quæ dicta ſunt, ex diuerſo debent utrinq; diſſolui: & hoc eſt proprie diſſolui, cui in cauſis quartus aſſignatur locus. Sed utriuſq; ſimilis conditio eſt. Neq; uerò ex alijs locis ratio argumentorũ in hac parte peti poteſt, quàm in confirmatione: nec locorum, aut ſententiarum, aut uerborum, & figurarũ alia cõditio eſt. Affectus plerunq; hæc pars mitiores habet. Non ſine cauſa tamen difficilius ſemper eſt creditũ (quod Cicero ſæpe teſtatur) defendere, quàm accuſare. Primùm, quòd eſt res illa ſimplicior. Proponitur enim uno modo, uarie diſſoluitur, cum accuſatori ſatis ſit plerũq; uerum eſſe id,

*quod obiecerit:*Patronus *neget,defendat,transferat,excuſet,deprecetur,molliat,minuat,auertat,deſpiciat,derideat.* Quare *indirecta ferè,atque(ut ſic dixerim) clamoſa eſt actio.* Hinc *mille flexus,& artes deſiderantur.* Tum *accuſator præmeditata pleraq; domo affert:*Patronus *etiam inopinatis frequenter occurrit.*Accuſator *dat teſtem:* Patronus *ex re ipſa refellit.*Accuſator *criminum inuidia,& ſi falſa ſit,materiam dicẽdi trahit,de parricidio,ſacrilegio,maieſtate : quæ patrono tantũ neganda ſunt.* Ideoq; *accuſationibus etiam mediocres in dicendo ſuffecerunt: bonus defenſor nemo,niſi qui eloquẽtiſſimus fuit.* Nam *ut quod ſentio ſemel finiam,tantò eſt accuſare, quàm defendere,quantò facere,quàm ſanare uulnera,facilius.*Plurimum *autem refert,& quid protulerit aduerſarius, & quo modo.* Primùm *igitur intuendum eſt id,cui reſponſuri ſumus, proprium ſit eius iudicij, an ad cauſam extrà accerſitum.* Nam *ſi proprium, aut negandum,aut defendendum,aut transferendum:extra hæc in iudicijs ferè nihil eſt.*Deprecatio *quidem,quæ eſt ſine ulla ſpecie defenſionis,rara admodum,& apud eos ſolos iudices,qui nulla certa pronunciandi forma tenentur: quanquàm illæ quoque apud* C.Cæſarem,*&* Triumuiros *pro diuerſarũ partium hominibus actiones,etiam ſi precibus utuntur,adhibent tamen patrocinia, niſi hoc nõ fortiſſime defendentis eſt,dicere:* Quid *aliud egimus* Tubero,*niſi ut quod hic poteſt,nos poſſemus?*Quòd *ſi quando apud principem, alium'ue, cui utrum uelit liceat, dicemus, dignum quidem morte eum pro quo loquemur, clementia tamen ſeruandũ eſſe uel talem.*Primùm *omnium non erit res nobis cum aduerſario,ſed cum iudice:deinde forma deliberatiuæ magis materiæ,quàm iudicialis utemur : ſuadebimus enim,ut laudem humanitatis potius, quàm uoluptatem ultionis concupiſcat.* Apud *iudices quidem ſecundum leges dicturos ſententiam,de confeſſis præcipere ridiculum eſt.*Ergo *quæ neq; negari, neq; transferri poſſunt, utiq; defendenda ſunt, qualiacunq; ſint,aut cauſa cedendum*

*dendum. Negandi duplicem oſtendimus formam, aut nō eſſe factum, aut non hoc eſſe, quod factum ſit. Quæ neq; defendi, neq; trāsferri poſſunt, utiq; neganda: nec ſolum ſi finitio poteſt eſſe pro nobis, ſed etiam ſi nulla inficiatio ſupereſt. Teſtes erunt. multa in eos dicere licet. Chirographum. de ſimilitudine literarum diſſerendū. Vtiq; nihil erit peius quàm confeßio. Vltima eſt actionis cōtrouerſia, cum defendendi negandi'ue non eſt locus, translatio. Atqui quædā ſunt, quæ nec negari, nec defendi, nec transferri poſſunt. Adulterij rea eſt, quæ cum anno uidua fuiſſet, enixa eſt: lis non erit. Quare illud ſtultißime præcipitur, quod defendi nō poßit, ſilentio dißimulandū: ſiquidem eſt id, de quo iudex pronunciaturus eſt. At ſi extra cauſam ſit adductum, & tamen coniunctum, malim quidē dicere, nihil id ad quæſtionem, nec eſſe in his morandum, & minus eſſe, quàm aduerſarius dicit: tamen uelut huic ſimulationi obliuionis ignoſcam. Debet enim bonus aduocatus pro rei ſalute breuem negligētiæ reprehenſionē non pertimeſcere. Videndū etiā, an ſimul nobis plura aggredienda, an amolienda ſingula. Plura ſimul inuadimus, ſi aut tam infirma ſunt, ut pariter impelli poßint: aut tam moleſta, ut pedē conferre cum ſingulis nō expediat. Tum enim toto corpore enitendum, &, ut ſic dixerim, *detecta fronte pugnādum eſt.* * directa *Interim ſi reſoluere ex parte diuerſa dicta difficilius erit, noſtra argumēta cū aduerſariorum argumētis cōferemus, ſi modò hoc, ut ualētiora uideātur, effici poterit. Quæ uerò turba ualebunt, diducēda erūt, ut paulò antè dixi: Eras hæres, & pauper, & magna pecunia appellabaris à creditoribus, & offenderas, & mutaturū tabulas teſtamenti ſciebas. Vrgent uniuerſa. At ſi ſingula quæq; diſſolueris, iam illa flamma, quæ magna cōgerie cōualuerat, diductis quibus alebatur, cōcidet. Vt ſi uel maxima flumina in riuos diducātur, quà libet trāſitū præbēt. Itaq; propoſitio quoq;, ſecundum hanc utilitatē accōmodabitur, ut ea nunc ſingula oſtendamus, nunc complectamur uniuerſa. Nam*

interim

interim quod pluribus collegit aduerſarius, ſatis eſt ſemel proponere: ut ſi multas cauſas faciendi quod arguit, reo dicet accuſator fuiſſe, nos non enumeratis ſingulis, ſemel hoc intuendum negemus, quia non quiſquis cauſam faciendi ſceleris habuit, & fecerit. Sæpius tamen accuſatori congerere argumenta, reo diſſoluere expediet. Id autem quod erit ab aduerſario dictũ, quomodo refutari debeat, intuendum eſt. Nam ſi erit palam falſum, negare ſatis eſt: ut pro Cluentio Cicero, eum quem dixerat accuſator epoto poculo concidiſſe, negat eodem die mortuũ. Palàm etiam contraria & ſuperuacua, & ſtulta reprehẽdere nullius artis eſt. Ideoq; nec rationes eorũ, nec exempla tradere neceſſe eſt. Id quoq; (obſcurum uocant) quod ſecreto, & ſine teſte, aut argumento dicitur factum, ſatis natura ſua infirmũ eſt. Sufficit enim, quòd aduerſarius non probat. Item ſi ad cauſam non pertinet. Sed tamẽ interim oratoris eſt efficere, ut quid aut contrarium eſſe, aut à cauſa diuerſum, aut incredibile, aut ſuperuacuum, aut noſtræ potius cauſæ uideatur eſſe coniunctum. Obijcitur Oppio, quòd de militum cibarijs detraxit: Aſperum crimen: ſed id contrarium oſtendit Cicero, quia ijdem accuſatores obiecerunt Oppio, quòd his uoluerit largiendo corrumpere exercitum. Teſtes in Cornelium accuſator lecti à tribuno codicis pollicetur: facit hoc Cicero ſuperuacuum, quia ipſe fateatur. Petit accuſationẽ in Verrem Q. Cæcilius, quòd fuerat quæſtor eius: ipſum Cicero ut pro ſe uideretur, effecit. Cætera quæ proponuntur, communes locos habent. Aut enim coniectura excutiuntur, an uera ſint: aut finitione, an propria: aut qualitate, an inhoneſta, iniqua, improba, inhumana, crudelia, & cætera, quæ ei generi accidũt. Eaq; nõ modò in propoſitionibus, aut rationibus, ſed in toto genere actionis intuẽda, An ſit crudelis, ut Labieni in Rabirium lege perduellionis: Inhumana, ut Tuberonis, Ligarium exulem accuſantis, atq; id agentis, ne ei Cæſar ignoſcat: Superba, ut in Oppiũ ex epiſtola Cottæ reũ factũ. Proinde

præci

præcipites, inſidioſæ, impotentes deprehenduntur. Ex quibus tamen fortiſſime inuaſeris, quod eſt aut omnibus periculoſum, ut dicit Cicero pro Tullio, Quis hoc ſtatuit unquã, aut cui concedi ſine ſummo omnium periculo poteſt, ut eum iure potuerit occidere, à quo metuiſſe ſe dicat, ne ipſe poſterius occideretur? Aut ipſis iudicibus, ut pro Oppio monet pluribus, ne illud actionis genus in equeſtrẽ ordinẽ admittant. Nonnunquã tamen quædam bene contemnuntur, uel tanquam leuia, uel tanquã ad cauſam nihil pertinentia. Multis hoc locis facit Cicero. Sed hæc ſimulatio interim hucuſq; procedit, ut quæ dicendo refutare nõ poſſumus, quaſi faſtidiendo calcemus. Quoniam uero maxima pars eorum ſimilibus conſtat, rimandum erit diligẽtiſſime, quid ſit in quoq; quod aſſumitur diſſimile. Id in iure facile deprehẽditur. Eſt enim ſcriptum de rebus utiq; diuerſis, tantoq; magis ipſa rerum differentia poteſt eſſe manifeſta. Illas uero ſimilitudines quæ ducũtur ex mutis animalibus, aut inanimis, facilè eſt eludere. Exempla rerum uariè tractanda ſunt, ſi nocebunt: quæ ſi dubia erunt, fabuloſa dicere licebit: ſin uera, maximè quidem diſſimilia. Neq; enim fieri poteſt, ut paria ſint omnia: ut ſi Naſica poſt occiſum Gracchum defendatur exemplo Halæ, à quo Melius eſt interfectus: Melium regni affectatorẽ fuiſſe, à Graccho leges modò latas eſſe populares, Halam magiſtrũ equitum fuiſſe, Naſicam priuatum eſſe dicatur. Si defecerint omnia, tum uidendum erit, an obtineri poſſit, ne illud quidem rectè factum. Quod de exemplis, idem etiam de iudicatis obſeruandũ. Quod autẽ poſui, referre quo quicq; accuſator modo dixerit, huc pertinet, ut ſi eſt minus efficaciter locutus, ipſa eius uerba ponantur: ſi acri & uehementi uſus fuerit oratione, eandẽ rem noſtris uerbis mitioribus proferamus, ut Cicero de Cornelio, Codicem attigit: & protinus cum quadam defenſione, ut ſi pro luxurioſo dicẽdum ſit, Obiecta eſt paulò liberalior uita. Sic & pro ſordido parcum, & pro maledico liberum dicere licebit. Vtique

nunquam

nunquàm cõmittẽdum eſt,ut aduerſariorũ dicta cum ſua cõfirmatione referamus, aut etiam loci alicuius executione adiuuemus,niſi cũ eludenda. Apud exercitũ mihi fueris,inquit,tot annis forum nõ attigeris,abfueris tandiu,& cum tam longo interuallo ueneris,cum ijs qui in foro habitauerunt, de dignitate cõtendas. Præterea in cõtradictionibus, interim totũ crimen exponitur,ut Cicero pro Scauro cõtra Boſtarem facit, uelut orationem diuerſæ partis imitatus. Aut pluribus propoſitionibus iunctis,ut pro Vareno: Cum iter per agros, & loca ſola faceret cũ Populeno,in familiam Ancharianam incidiſſe dixerunt, deinde Populenum occiſum eſſe,illico Varenum uinctũ,adſeruatũ,dum hic oſtenderet,quid de eo fieri uellet. Quod eſt utiq; faciẽdum, ſi erit incredibilis rei ordo, & ipſa expoſitione fidem perditurus. Interim per partes diſſoluitur,& quod cõtextu nocet, plerunq; id eſt tutius. Quædam cõtradictiones natura ſunt ſingulæ. Id exemplis non eget. Communia bene apprehẽduntur, non tantum quia utriuſq; ſunt partis,ſed quia plus proſunt reſpondenti:neq; enim pigebit,quod ſæpe monui,referre: Cõmune qui prior dicit,contrarium facit. Eſt enim cõtrarium, quo aduerſarius bene uti poteſt. At enim, non ueriſimile eſt tantum ſcelus M. Cottam eſſe commentum. Quid? hoc ueriſimile eſt tantũ ſcelus Oppium eſſe conatum? Artificis autẽ eſt inuenire in actione aduerſarij,quæ in ſemetipſa pugnent, aut pugnare uideantur,quæ aliquãdo ex rebus ipſis manifeſta ſunt, ut in cauſa Cæliana, Clodia aurũ ſe Cælio commodaſſe dicit, quod ſignũ magnæ familiaritatis eſt:uenenum ſibi paratũ,quod ſummi odij argumẽtum eſt. Tubero Ligarium accuſat,quòd is in Africa fuerit:& queritur,quòd ab eo ipſe in Africã non ſit admiſſus. Aliquando uerò præbet eius rei occaſionem, minus conſiderata ex aduerſo dicentis oratio:quod accidit præcipue cupidis ſententiarum,ut ducti occaſione dicendi, nõ reſpiciant,quid dixerint, dum locum præſentem,non totam cauſam intuentur. Quid tam

uideri

uideri poteſt cõtra Cluentium, quàm Cenſoria nota? Quid tam contra eundem, quàm filium ab Egnatio corrupti iudicij, quo Cluentius Opianicum circumueniſſet, crimine exhæredatum? At hæc Cicero pugnare inuicem oſtendit: Sed tu Acci conſideres, cenſeo, diligenter, utrum Cenſorium iudicium graue uelis eſſe, an Egnatij. Si Egnatij, leue eſt, quod Cẽſores de cæteris ſubſcripſerũt. ipſum enim Cn. Egnatium, quem tu grauem eſſe uis, de ſenatu eiecerunt. Sin autem Cenſorium, hunc ipſum Egnatiũ, quem pater Cenſoria ſubſcriptione exhæredauit, Cenſores in ſenatu, cum patrem eieciſſent, retinuerunt. Illa magis uitioſe dicuntur, quàm acute reprehenduntur, argumentum dubium pro neceſſario, controuerſum pro confeſſo, commune pluribus pro proprio, uulgare, ſuperuacuum, ſerius conſtitutum, contra fidem. Nam & illa accidunt parum cautis, ut crimen augeant quod probandum eſt, de facto diſputent, cum de autore quæratur, impoßibilia aggrediantur, pro effectis relinquant uixdum inchoata, de homine dicere, quàm de cauſa malint, hominum uitam rebus aßignent: ut ſi quis Decemuiratum accuſet, non Appium, manifeſtis repugnẽt, dicãt quòd aliter accipi poßit, ſummam quæſtionis non intueantur, non ad propoſita reſpõdeant. Quod unum aliquando recipi poteſt, cùm mala cauſa adhibitis extrinſecus remedijs tuenda eſt: ut cùm peculatus Verres reus fortiter, & induſtriè tutatus cõtra piratas Siciliam dicitur. Eadem aduerſus contradictiones nobis oppoſitas præcepta ſunt. Hoc tamen amplius, quòd circa eas multi duobus uitijs diuerſis laborãt. Nam quidam etiam in foro tanquam moleſtam rem & odioſam prætereunt, & his plerunq;, quæ compoſita domo attulerunt, contenti, ſine aduerſario dicunt: etſi licet multò magis in ſcholis, in quibus non ſolùm contradictiones omittuntur, uerum etiam ipſæ materiæ ſic plerunque finguntur, ut nihil dici pro altera parte poßit. Alij diligentia lapſi, uerbis etiã uel ſententiolis omnibus reſpondendum putant, quod eſt & infinitum

& ſu

*& ſuperuacuum: nō enim cauſa reprehenditur, ſed actor: quem ego ſemper uideri malim ſic diſertū, ut ſi dixerit quod rei profuerit, ingenij credatur laus eſſe, non cauſæ: ſi quando fortè non lædat, cauſæ, non ingenij culpa. Itaque illæ reprehenſiones, aut obſcuritatis, qualis in Rullum fuit, aut infantiæ in dicendo, qualis in Piſonem, aut inſcitiæ rerum, uerborumq́;, & inſulſitatis etiam, qualis in Antonium eſt, accōmodantur iuſtis odijs, ſuntq́; utiles ad conciliandum ijs, quos inuiſos facere uolueris, odium. Alia reſpondendi patronis ratio, & aliquando non eorum *ratio modò, ſed uita etiam, uultus deniq;, inceſſus, habitus rectè incuſari ſolet. Vt aduerſus Quintium Cicero non hæc ſolum, ſed ipſam etiā prætextam dimiſſam ad talos inſectatus eſt. Preſſerat enim turbulentis concionibus Cluentium Quintius. Nonnunquàm eleuādæ inuidiæ gratia, quæ aſperius dicta ſunt, eluduntur, ut à Cicerone Triarius: nam cum Scauri columnas per urbē plauſtris uectas eſſe dixit: Ego porrò, inquit, qui Albanas habeo columnas, clitellis eas apportaui. Et magis hoc in accuſatores conceſſum eſt, quibus conuitiari aliquando patrocinij fides cogit. Illa uerò aduerſus omnes & recepta, & non inhumana cōqueſtio, ſi callide quid tacuiſſe, breuiaſſe, obſcuraſſe, diſtuliſſe dicuntur. Defenſionis quoq; permutatio reprehenditur ſæpe, ut fecit Accius aduerſus Cluentiū, Aeſchines aduerſus Cteſiphontem: cùm ille Ciceronem lege uſurum modò, hic minime de lege dicturum Demoſthenem queritur. Declamatores uerò in primis ſunt admonendi, ne contradictiones eas ponant, quibus facilime reſponderi poßit, neu ſibi ſtultum aduerſarium fingant. Facimus autem, quòd maxime uberes loci, populareſq; ſententiæ naſcuntur, materiam dicendi nobis quò uolumus ducentibus, ut non ſit ille inutilis uerſus:*

Non male reſpondit, male enim prior ille rogarat.

Fallet hæc nos in foro cōſuetudo, ubi aduerſario, non ipſi nobis reſpōdebimus. Aiunt Accium interrogatum, cur cauſas nō ageret

*oratio

ret, cùm apud eum in tragœdijs tanta uis eſſet optimè reſpondendi, hanc reddidiſſe rationem, quòd illic ea dicerentur, quæ ipſe uellet, in foro eſſent dicturi aduerſarij, quæ minimè uellet. Ridiculum eſt ergo in exercitationibus, quæ foro præparantur, prius cogitare, quid reſponderi, quam quid ex diuerſo dici poſſit. Et bonus præceptor non minus diſcipulum laudare debet, ſi quid pro diuerſa, quam ſi quid pro ſua parte acriter excogitauit. Rurſus aliquid in ſcholis permittendum ſemper, in foro rarò. Nam loco à petitore primo contradictione uti quî poſſumus, ubi uera res agitur, cum aduerſarius adhuc nihil dixerit? Incidunt tamen plerique in hoc uitium uel conſuetudine declamatoria, uel etiam cupiditate dicendi, dantq; de ſe reſpondentibus uenuſtiſsimos luſus, cùm modò ſe uerò nihil dixiſſe, nec tam ſtultè dicturos, modò bene admonitos ab aduerſario, & agere gratias, quòd adiuti ſint, iocantur. Frequentiſsimè uerò, id quod firmiſsimum eſt, nunquam ijs reſponſurum aduerſarium fuiſſe, quæ propoſita non eſſent, niſi ſciret illa uera eſſe, & ad fatendū conſcientia eſſet impulſus, ut pro Cluentio Cicero: Nam hoc perſæpe dixiſti, tibi ſic renunciari, me habere in animo cauſam hanc præſidio legis defendere. ita'ne eſt? ab amicis imprudentes uidelicet prodimur: & eſt neſcio quis de ijs, quos amicos nobis arbitramur, qui noſtra conſilia ad aduerſarium deferat. Quiſnam tibi hoc renunciauit? Quis tam improbus fuit? cui autem ego narraui? Nemo, ut opinor, in culpa eſt: nimirū tibi iſtud lex ipſa renunciauit. At quidam contradictione non contenti, totos etiam locos explicant. ſcire ſe hoc dicturos aduerſarios, & ita perſecuturos. Quod factum uenuſtè temporibus noſtris eluſit Vibius Criſpus, uir ingenij iucundi, & elegantis. Ego uerò, inquit, iſta non dico. quid enim attinet illa bis dici? Nonnūquam tamen aliquid ſimile cōtradictioni poni poteſt, ſi quid ab aduerſario teſtationibus comprehenſum, in aduocationibus iactatum. Reſpondebimus enim rei ab illis dictæ, non à nobis excogitatæ:

*aut, ſi id genus erit cauſæ, ut proponere poßimus certa, extra quæ nihil dici poßit, ut cum res furtiua in domo deprehenſa ſit, dicat neceſſe eſt reus, aut ſe ignorante illatam, aut depoſitam apud ſe, aut donatam ſibi: quibus omnibus, etiam ſi propoſita non ſint, reſponderi poteſt. At in ſcholis rectè & * interpellationibus, & cõtradictionibus occurremus, ut in utrunq; locum, id eſt, primum & ſecundum, ſimul exerceamur: quod niſi fecerimus, nunquam utemur contradictione. Non enim erit cui reſpondeamus. Eſt & illud uitium nimium ſoliciti, et circa omnia momenta luctantis. Suſpectam enim facit iudici cauſam, & frequenter, quæ ſtatim dicta omnem dubitationem ſuſtuliſſent, dilata ipſis præparationibus fidẽ perdunt, quia patronus & alijs crediderit opus fuiſſe. Fiduciam igitur orator præ ſe ferat, ſemperq́; ita dicat, tanquam de cauſa optimè ſentiat. Quod (ſicut omnia) in Cicerone præcipuum eſt. Nam illa ſumma cura ſecuritatis eſt ſimulis, tantaq́; in oratione autoritas, ut probationis locũ obtineat, dubitare nobis non audentibus. Porrò qui ſcierit, quid pars aduerſa, quid noſtra habeat ualentißimũ, facile iudicabit, quibus maximè rebus, uel occurrẽdum ſit, uel inſtandum. Ordo quidem in parte nulla minus affert laboris. Nam ſi agimus, noſtra confirmanda ſunt primùm, tum quæ noſtris opponuntur, refutanda. Si reſpondemus, prius incipiendũ eſt à refutatione. Naſcuntur autem ex ijs, quæ contradictioni oppoſuimus, aliæ contradictiones, euntq́; interim longius, ut gladiatorũ manus, quæ ſecundæ uocantur: fiunt & tertiæ, ſi prima ad euocandũ aduerſarij ictum prolata erit: & quartæ, ſi geminata captatio eſt, ut bis etiam cauere, bis repetere oportuerit. Quæ ratio & ultrà ducit. Sed illam etiam, quam ſuprà oſtendi, ſimplicẽ ex affectibus, atq; ex affirmatione ſola probationem recipit refutatio, qualis eſt illa Scauri, de qua dixi ſuprà. Quin neſcio, an etiam frequẽtior, ubi quid negatur. Videndum præcipuè utriq; parti, ubi ſit rei ſumma. Nam ferè accidit, ut in cauſis multa dicantur*

*probationibus

cantur, de paucis iudicetur. In his probādi refutādiq; ratio eſt, ſed adiuuanda uiribus dicentis, & adornanda. Quamlibet enim ſint ad docendum, quod uolumus accommodata, tamē erunt infirma, niſi maiore quodam oratoris ſpiritu impleantur. Quare & illi cōmunes loci, de teſtibus, de tabulis, de argumētis, alijsq́; ſimilibus magnam uim animis iudicum afferunt, & ij proprij, quibus factum quodq; laudamus, aut cōtra, iuſtum uel iniuſtum docemus, maius aut minus, aſperius aut mitius. Ex his autem alij ad probationem ſingulorum argumētorum faciunt, alij ad pluriū, alij ad totius cauſæ inclinationē. Ex quibus ſunt qui præparent animum iudicis, ſunt qui confirment. Sed præparatio quoq; aut confirmatio aliquādo totius cauſæ eſt, aliquādo partium, & proinde, ut cuiq; conueniunt, ſubijciēda. Ideoq́; miror inter duos diuerſarum ſectarum uelut duces nō mediocri contentione quæſitum, ſingulis'ne quæſtionibus ſubijciendi eſſent loci, ut Theodoro placet, an prius docēdus iudex, quàm mouēdus, ut præcipit Apollodorus, tanquam perierit hæc ratio media, & nihil cum ipſius cauſæ utilitate ſit deliberandum. Hæc præcipiunt, qui ipſi non dicunt in foro, ut acies à ſecuris, otioſisq́; compoſitæ, ipſa pugnæ neceſsitate turbētur. Nanq; omnes ferè qui legem dicendi quaſi quædam myſteria tradiderūt, certis non inueniendorum modo argumentorum locis, ſed cōcludendorum quoq; nos præceptis alligauerunt: de quibus breuiſſime prælocutus, quid ipſe ſentiam, id eſt, quid clariſsimos oratores feciſſe uideam, non tacebo.

Quibus conſtet Epichirema, & quomodo refellatur. CAP. XIIII.

IGitur enthymema, & argumentum ipſum, id eſt, rem quæ probationi alterius adhibetur appellant, & argumenti elocutionem. Eam uero (ut dixi) duplicē: Ex conſequētibus, quod habet propoſitionem, coniunctamq́; ei protinus probationem, quale pro Ligario: Cauſa tū dubia, quòd erat aliquid in utraq;

parte, quod probari poſſet: nunc melior certe ea iudicanda eſt, quam dij adiuuerunt. Habet enim rationem propoſitionemq́;, non habet concluſionem. Ita eſt ille imperfectus ſyllogiſmus. Ex pugnantibus uerò, quòd etiam ſolum enthymema quidam uocant, fortior multò probatio eſt. Tale eſt Ciceronis pro Milone: Eius mortis ſedetis ultores, cuius uitam ſi putetis per uos reſtitui poſſe, nolitis. Quod quidem etiam aliquando multiplicari ſolet, ut eſt ab eodem, & pro eodem reo factum: Quem igitur cum omnium gratia noluit, hunc uoluit cum aliquorum querela? quem iure, quem loco, quem tempore, quem impune non eſt auſus, hunc iniuria, iniquo loco, alieno tẽpore, cum periculo capitis nõ dubitauit occidere? Optimum autem uidetur enthymematis genus, cùm propoſito diſsimili, uel cõtrario, ratio ſubiungitur, quale eſt Demoſthenis: Non enim ſi quid unquam cõtra leges factum eſt, idq́; tu es imitatus, idcirco te conuenit pœna liberari: quin è contrario damnari multò magis. Nam ut ſi quis eorum damnatus eſſet, tu hæc non ſcripſiſſes: ita damnatus ſi tu fueris, non ſcribet alius. Epichirematos & quatuor, & quinq́;, & ſex etiam factæ ſunt partes à quibuſdam: Cicero maxime quinq́; defendit, ut ſit propoſitio, deinde ratio eius, tum aſſumptio, & eius probatio, quinta complexio. Quia uerò interim & propoſitio non egeat rationis, & aſſumptio probationis, nonnunquam etiã complexione opus nõ ſit, quadripartitam, & tripartitam, & bipartitam quoq́; fieri poſſe ratiocinationem, mihi & plurimis nihilominus autoribus tres ad ſummũ uidentur. Nã ita ſe habent iſta natura, ut ſit de quo quæratur, & per quod probetur, tertium adijci poteſt uelut ex cõſenſu duorũ antecedentium. Ita erit prima intẽtio, ſecunda aſſumptio, tertia cõnexio. Nam confirmatio primæ ac ſecundæ partis & exornatio, eiſdem cedere poſſunt, quibus ſubijciuntur. Sumamus autem ex Cicerone quinq́; partium exẽplum: Melius gubernãtur ea, quæ conſilio reguntur, quàm quæ ſine conſilio adminiſtrãtur. Hanc

primam

un enthyme quale dica

*primam partem numerat, eam deinceps rationibus uarijs, & quàm copioſiſſimis uerbis approbari putat oportere. Hoc ego totũ cum ſua ratione unũ puto: alioqui ſi ratio pars eſt, eſt autẽ uaria ratio, plures partes eſſe dicantur. Aſſumptionẽ deinde poſuit: Nihil autẽ omnium rerũ melius, quàm omnis mundus adminiſtratur. Huius aſſumptionis quarto in loco aliã porrò inducunt approbationẽ, de quo idem quod ſuprà, dico. Quinto inducũt loco cõplexionẽ, quæ aut infert ſolum, quod ex omnibus partibus cogitur, hoc modo: Cõſilio igitur mundus adminiſtratur: aut unum in locũ cum*conduxerit breuiter expoſitionẽ & aſſumptionem, adiũgit quid ex his cõficiatur, ad hunc modum: Quòd ſi melius gerũtur quæ cõſilio, quàm quæ ſine cõſilio adminiſtrãtur: nihil autẽ omnium rerũ melius, quàm omnis mũdus adminiſtratur: conſilio igitur mundus adminiſtratur. Cui parti cõſentio. In tribus autẽ quas fecimus partibus, nõ eſt forma ſemper eadẽ, ſed una in qua idẽ concluditur, quod intẽditur. Anima immortalis eſt: nam quicquid ex ſeipſo mouetur, immortale eſt: anima autẽ ex ſeipſa mouetur: immortalis igitur eſt anima. Hoc fit nõ ſolum in ſingulis argumẽtis, ſed in totis cauſis, quæ ſunt ſimplices, & in quæſtionibus. Nam & hæ primã habẽt expoſitionẽ. Sacrilegiũ cõmiſiſti, hominẽ occidiſti. Non quiſquis hominẽ occidit, cædis reus tenetur. Deinde rationẽ. Sed hæc eſt in cauſis & quæſtione longior, quàm in ſingulis argumentis: & plerũq; ſumma cõplexione uel per enumerationẽ, uel per breuẽ cõcluſionẽ teſtantur, quid effecerint. In hoc genere propoſitio dubia eſt. De hac enim quæritur. Altera eſt cõplexio nõ par intentioni, ſed uim habẽs parẽ: Mors nihil ad nos. Nam quod eſt diſſolutũ, ſenſu caret: quod autẽ ſenſu caret, nihil ad nos. In alio genere, nõ eadem propoſitio eſt, quæ cõnexio: Omnia animalia meliora ſunt quàm inanima: nihil autẽ melius eſt mundo: mundus igitur animal. Hic poteſt uideri de re cõtentio. Potuit enim ſic cõſtitui ratiocinatio: Animal eſt mũdus, omnia enim anima-*

*concluſerit

lia meliora ſunt quàm inanima. Cæterũ hæc propoſitio,aut cõfeſſa eſt,ut proxima,aut probãda:ut,qui beatã uitã uiuere uolet,philoſophetur oportet. Non enim cõceditur. Cætera ſequi, niſi cõfirmata prima parte,non poſſunt. Eſt & aſſumptio interim cõfeſſa:ut,omnes autẽ uolunt beatam uitam uiuere. Interim probanda,ut illa: Quod eſt diſſolutũ,ſenſu caret,cum ſoluta corpore anima,an ſit immortalis,uel ad tempus certum maneat,ſit in dubio. Quam aſſumptionẽ,alij rationẽ uocant,alij epichirema. Epichirema autẽ nullo differt à ſyllogiſmis,niſi quòd illi & plures habent ſpecies,& uera colligũt ueris:epichirematis frequentior circa credibilia eſt uſus. Nam ſi cõtingeret ſemper cõtrouerſa cõfeſſis probare, uix eſſet in hoc genere uſus oratoris. Nam quid ingenio eſt opus,ut dicas,Bona ad me pertinent:ſolus enim ſum filius defuncti,uel ſolus hæres,cùm iure bonorum poſſeſſio teſtati ſecundum tabulas teſtamẽti detur:ad me igitur pertinẽt? Sed cùm ipſa ratio in quæſtionẽ uenit,efficiendum eſt certum,id quod probaturi ſumus,quod incertũ eſt:ut ſi ipſa fortè intentione dicatur,aut filius non es,aut non es legitimus,aut non es ſolus : itemq;,aut hæres non es,aut iuſtum teſtamẽtum non eſt,aut capere non potes,aut habes cohæredes : efficiẽdum eſt iuſtũ,propter quod bona adiudicari nobis debeant. Sed tum eſt neceſſaria illa ſumma cõnexio,cũ interuenit oratio largior. Aliquando ſufficiunt intentio ac ratio. Silent leges inter arma, nec ſe expectari iubent,cum ei qui expectare uelit,antè iniuſta pœna luenda ſit , quàm iuſta repetẽda. Ideoq; id enthymema, quod eſt ex cõſequentibus,rationi ſimile dixerunt. Sed & ſingula quoq; interim rectè ponuntur,ut ipſum illud: Silent leges inter arma. Et à ratione fas eſt incipere,deinde concludere,ut ibidem: Quòd ſi duodecim tabulæ nocturnũ furem quoquo modo,diurnum autem,ſi ſe telo defenderet,interfici impune uoluerunt,quis eſt qui quoquo modo quis interfectus ſit,puniendum putet? Variat autẽ hic adhuc,& rurſus rationẽ tertio loco ponit

nit, Cùm uideat aliquãdo gladium nobis ad occidendum hominem ab ipſis porrigi legibus. Tricris autem partis duxit ordinem: Inſidiatori autẽ & latroni quæ poteſt inferri iniuſta nex? Hæc intentio. Quid comitatus noſtri? quid gladij uolũt? Hæc ratio. Quos habere certè nõ liceret, ſi uti illis nullo pacto liceret. Hæc ex intentione, & ratione cõnexio. Huic generi probationis tribus occurritur modis, id eſt, per omnes partes. Aut enim expugnatur intentio, aut aſſumptio, aut concluſio, nonnunquam omnia. Sed omnia hæc tria ſunt. Intentio expugnatur: Iure occidi eum, qui inſidiatus ſit. Nam prima ſtatim pro Milone quæſtio eſt: An ſit ei fas lucem intueri, qui à ſe hominem necatum eſſe fateatur. Expugnatur aſſumptio omnibus ijs, quæ de refutatione diximus. Et ratio quidem nonnunquam eſt uera, cùm eius propoſitio uera nõ ſit. Interim ueræ propoſitionis falſa ratio eſt: Virtus bonum eſt, uerum eſt: ſi quis rationem ſubijciat, quòd ea locupletes faciat, ueræ intentionis falſa ſit ratio. Connexio autẽ uera negatur, cùm aliud colligit, quàm id, quod ex prioribus cõficitur, aut nihil ad quæſtionẽ dicitur pertinere. Non eſt uera ſic: Inſidiator iure occiditur: Nam qui curauit, ut uim afferat ut hoſtis, debet etiam ut hoſtis repelli: Rectè igitur Clodius ut hoſtis occiſus eſt. Non utiq;. Nondũ enim Clodium inſidiatorẽ oſtẽdimus. Sed ſit uera cõnexio: Rectè igitur inſidiator ut hoſtis occiditur. Nihil ad nos. Nondũ enim Clodius inſidiator apparet. Sed ut poteſt eſſe uera connexio, & tamen falſa intentio & ratio: ita ſi illa uera ſunt, nunquã eſt falſa connexio. Enthymema ab alijs oratorius ſyllogiſmus, ab alijs pars dicitur ſyllogiſmi, propterea quòd ſyllogiſmus utique concluſionẽ & propoſitionem habet, & per omnes partes efficit, quod propoſuit: Enthymema tantum intentũ intelligi contentũ ſit. Syllogiſmus talis: Solum bonum uirtus: nam id demum bonum eſt, quo nemo malè uti poteſt: uirtute nemo malè uti poteſt: bonum eſt ergo uirtus. Enthymema ex conſequentibus: Bonum eſt uirtus,

probat quia
quare uirtus
bona

qua nemo malè uti poteſt. Et contrà: Non eſt bonum pecunia: non enim bonum, quo quiſquam malè uti poteſt: pecunia poteſt quis malè uti: non igitur bonū eſt pecunia. Enthymema ex pugnantibus: An bonum eſt pecunia, qua quiſq; poteſt malè uti? Si pecunia, quæ eſt in argento ſignato, argentum eſt: qui argentum omne legauit, & pecuniam, quæ eſt in argento ſignato, legauit: Argentum autem omne legauit: igitur & pecuniam, quæ eſt in argento, legauit. Habebit formā ſyllogiſmi. Oratori ſatis eſt dicere: Cùm argentum legauerit omne, pecuniam quoq; legauit, quæ eſt in argento. Peregiſſe mihi uideor ſacra tradentium artes, ſed conſilio locus ſupereſt. Nanq; ego, ut in oratione ſyllogiſmo quidem aliquando uti, nefas non duco, ita conſtare totam, aut certè confertam eſſe aggreßionū & enthymematum ſtipatione, minime uelim. Dialogis enim et dialecticis diſputationibus erit ſimilior, quàm noſtri operis actionibus: quæ quidem inter ſe plurimum differunt. Nanque illi homines docti, & inter doctos uerum quærentes, minutius, & ſcrupuloſius ſcrutantur omnia, & ad liquidum, cōfeſſumq; perducunt, ut qui ſibi & inueniendi, & iudicandi uendicent partes, quarum alteram τοπικὴν, alteram κριτικὴν uocant. Nobis ad aliorū iudicia componēda eſt oratio, & ſæpius apud omnino imperitos atq; aliarum certè ignaros literarum loquendum eſt: quos niſi & delectatione allicimus, & uiribus trahimus, & nonnunquam turbamus affectibus, ipſa quæ iuſta ac uera ſunt, tenere nō poßumus. Locuples, & ſpecioſa uult eſſe eloquentia, quorum nihil conſequetur, ſi concluſionibus certis, & crebris, & in unam propè formam cadentibus conciſa, & contemptum ex humilitate, & odium ex quadam ſeruitute, & ex copia ſatietatem, & ex amplitudine faſtidium tulerit. Feratur igitur non ſemitis, ſed campis: non uti fontes anguſtis fiſtulis colliguntur, ſed ut latißimi amnes totis uallibus fluat, ac ſibi uiam, ſiquando non acceperit, faciat. Nam quid miſerius illam legem uelut præformatas infantibus

tibus

tibus literas perſequentibus,& ,ut Græci dicere ſolent,quē mater amictum dedit,ſolicitè cuſtodientibus? Propoſitio,*ac cōcluſio,ex conſequentibus,& repugnantibus non inſpiret,non augeat,non mille figuris uariet,ac uerſet:ut ea naſci,& ipſa prouenire natura,non manu facta,& arte ſuſcepta,magiſtrum fateri ubiq; uideantur?* Quis *unquā ſic dixit orator? non'ne apud ipſum* Demoſthenem *pauciſsima huiuſmodi reperiuntur?* Quæ *apprehenſa Græci magis (nam hoc ſolum nobis peius faciunt) in catenas ligant,& inexplicabili ſerie connectunt,& indubitata colligunt,& probant conſeſſa,& ſe antiquis per hoc ſimiles uocant.* Deinde *interrogati, nunquàm reſpondebunt,quem imitentur.Sed de figuris alio loco.* Nunc *illud adijciendum,ne ijs quidem conſentire me,qui ſemper argumenta ſermone puro, & dilucido,& diſtincto,cæterū minime lato, ornatoq; putant eſſe dicenda.* Nanque *ea diſtincta quidem,ac perſpicua debere eſſe confiteor:in rebus uerò minoribus etiam ſermone,ac uerbis quàm maximè proprijs,& ex uſu.* At *ſi maior erit materia,nullum ornatum his,qui modò non obſcuret,ſubtrahendum puto.* Nam *& ſæpe plurimum lucis affert ipſa translatio,cùm etiam ipſi iuriſconſulti, quorum ſummus circa uerborū proprietatem labor eſt,littus eſſe audeant dicere, quà fluctus alludit.* Quoq; *quid natura magis aſperum,hòc pluribus condiendum eſt uoluptatibus,& nimis ſuſpecta argumentatio diſsimulatione,& multum ad fidem adiuuat audientis uoluptas.* Niſi *fortè exiſtimamus* Ciceronem *malè in hac ipſa argumētatione dixiſſe:* Silere *leges inter arma,& gladium nobis interim ab ipſis porrigi legibus.* His *tamē habendus modus, ut ſint ornamento, non impedimento.*

r 5 M. FAB.

M. FAB. QVINTILIANI DE INSTITVTIONE *Oratoria, libri Sexti proœmium, in quo de fortuna ſua queritur.*

HAEC MARCELLE *Victori, ex tua uoluntate maximè ingreſſus, tum ſiqua ex nobis ad iuuenes bonos peruenire poſſet utilitas, nouiſſime penè & neceſſitate quadam officij delegati mihi, ſedulò laborabam: reſpiciens tamen illam curam meæ uoluptatis, qui filio, cuius eminens ingenium ſolicitam quoq; parentis diligentiã merebatur, hanc optimam partem relicturus hæreditatis uidebar: ut ſi me (quod æquũ & optabile fuit) fata intercepiſſent, præceptore tamẽ patre uteretur. At me fortuna id agentẽ diebus ac noctibus, feſtinãtemq; metu meæ mortalitatis, ita ſubitò proſtrauit, ut laboris mei fructus ad neminẽ minus, quam ad me pertineret. Illũ enim, de quo ſumma conceperam, & in quo ſpem unicam ſenectutis meæ reponebam, repetito uulnere orbitatis amiſi. Quid nũc agam, aut quem ultrà eſſe uſum mei dijs reprobantibus credam? nam ita fortè accidit, ut eum quoq; librũ, quem de cauſis corruptæ eloquentiæ emiſi, iam ſcribere aggreſſus, ſimili ictu ferirer. Tunc igitur optimum fuit infauſtum opus, & quicquid hoc eſt in me infelicium literarum, ſuper immaturum funus conſumpturis uiſcera mea flammis inijcere, neq; hanc impiam uiuacitatem nouis inſuper curis fatigare. Quis enim mihi bonus parens ignoſcat, ſi ſtudere amplius poſſum? ac non oderit hanc animi mei firmitatem, ſi quis in me eſt alius uſus uocis, quàm ut incuſem deos ſuperſtites omnium meorum? nullam terras deſpicere prouidentiam teſter? ſi non meo caſu, cui tamen nihil obijci, niſi quòd uiuam, poteſt: at illorũ certè, quos utiq; immeritos mors acerba dãnauit, erepta mihi prius eorundẽ matre, quæ nondũ expleto ætatis*

undeui

undeuiceſimo anno, duos enixa filios, quãuis acerbiſsimis rapta fatis, fœlix deceſsit. Ego uel hoc uno malo ſic erã afflictus, ut me iam nulla fortuna poſſet efficere fœlicem. Nam cũ omni uirtute, quæ in fœminas cadit, functa inſanabilem attulit marito dolorem, tum ætate ea puellari, præſertim meæ comparata, poteſt & ipſa numerari inter uulnera orbitatis: liberis tamẽ ſuperſtitibus, & quod nefas erat, ſæua, ſed optabat ipſa, me ſaluo maximos cruciatus præcipiti uia effugit. Mihi filius minor, quintũ egreſſus annũ, ut in malis agerem, prior alterũ ex duobus eruit lumẽ. Non ſum ambitioſus in malis, nec augere lachrymarum cauſas uolo, utinamq; eſſet ratio minuẽdi. Sed diſsimulare quî poſſum, quid illi gratiæ in uultu, quid iucunditatis in ſermone, quos ingenij igniculos, quam præſtantiam placidæ, & (quod ſcio uix poſſe credi) tantũ altæ mentis oſtenderit, qualis amorẽ quicũq; alienus infans mereretur? Illud uerò inſidiantis, quò me ualidius cruciaret, fortunæ fuit, ut ille mihi blandiſsimus, me ſuis nutricibus, me auiæ educãti, me omnibus, qui ſolicitare ſolent illas ætates, anteferret. Quapropter illi dolori, quem ex matre optima, atq; laudẽ omnẽ ſupergreſſa paucos ante mẽſes ceperã, gratulor. Minus enim eſt, quod flendũ meo nomine, quàm quod illius gaudendum eſt. Vna poſt hæc Quintiliani mei ſpe ac uoluptate nitebar, & poterat ſufficere ſolatio. Non enim floſculos ſicut prior, ſed & decimum ætatis iam ingreſſus annum, certos atq; deformatos fructus oſtenderat. Iuro per mala mea, per infœlicẽ conſcientiam, per illos manes, numina doloris mei, has me in illo uidiſſe uirtutes ingenij, nõ modò ad percipiẽdas diſciplinas, quo nihil præſtantius cognoui, plurima expertus, ſtudijq; iam tum non coacti (ſciũt præceptores) ſed probitatis, pietatis, humanitatis, liberalitatis, ut prorſus poſſit hinc eſſe tãti fulminis metus, quod obſeruatum ferè eſt, celerius occidere feſtinatã maturitatem, & eſſe neſcio quam, quæ ſpes tantas decerpat, inuidiam, ne uidelicet ultrà, quàm homini datũ eſt, noſtra prouehantur. Etiã

illa

uxoris a
iam me
probita

adde in
filij qui
m.

illa fortuita aderant omnia, uocis iucunditas, claritasq́;, oris ſuauitas, & in utracuq; lingua, tanquam ad eā demum natus eſſet, expreſſa proprietas omnium literarum. Sed hæc ſpes adhuc, illa maiora, conſtantia, grauitas, contra dolores etiam ac metus robur. Nam quo ille animo, qua medicorum admiratione, mēſium octo ualetudinem tulit? ut me in ſupremis conſolatus eſt? quàm etiā deficiens, quamq; nō tunc ipſum illum alienatæ mētis errorem circa ſolas literas habuit? Tuoſńe ego, ô meæ ſpes inanes, labentes oculos, tuum fugiētem ſpiritum uidi? tuum corpus frigidum, exāgue complexus, animā recipere, auramq; communē haurire amplius potui? dignus his cruciatibus quos fero, dignus his cogitationibus? Tēńe cōſulari nuper adoptione, ad omnium ſpes honorum patris admotum, te auunculo Prætori generum deſtinatum, te omnium ſpe Atticæ eloquētiæ candidatum, ſuperſtes parens habiturus eſt tantum ad pœnas? Et ſi nō cupido lucis, certe patiētia uindicet te reliqua mea ætate. Nam fruſtra mala omnia ad crimen fortunæ relegamus. Nemo niſi ſua culpa diu dolet. Sed uiuimus, & aliqua uiuēdi ratio quærēda eſt, credendumq; doctiſsimis hominibus, qui unicum aduerſorum ſolatium literas putauerunt. Siquando tamen ita reſederit præſens impetus, ut aliqua tot luctibus alia cogitatio inſeri poſsit, non iniuſte petierim moræ ueniam. Quis enim dilata ſtudia miretur, quæ potius non abrupta eſſe mirandum eſt? Tum ſi qua minus fuerint effecta ijs, quæ leuius adhuc afflicti cœperamus, imperitiæ, aut fortunæ remittantur: quæ ſi quid mediocrium alioqui in noſtro ingenio uirium fuit, ut non extinxerit, debilitauit tamē. Sed uel propter hoc nos contumacius erigamus, quòd illam, ut perferre nobis difficile eſt, ita facile cōtemnere. Nihil enim ſibi aduerſus me reliquit, & infelicem quidem, ſed certiſsimam tamen attulit mihi ex his malis ſecuritatem. Boni autem conſulere noſtrum laborem uel propter hoc certum eſt, quòd in nullum iā propriū uſum perſeueramus, ſed omnis hæc cura ad alienos,

ut ali

ut alienis utilis (ſi modò quid utile ſcribimus) ſpectat. Nos miſeri, ſicut facultates patrimonij noſtri, ita hoc opus alijs præpa ramus, alijs relinquemus.

De concluſione ſeu peroratione.

CAP. I.

PERORATIO *ſequebatur, quam cumulum quidam, cõcluſionem alij uocant. Eius duplex ratio eſt poſita, aut in rebus, aut in affectibus. Rerum repetitio & congregatio, quæ Græcè dicitur* ἀνακεφαλαίωσις, *quibuſdam Latinorum enumeratio, & memoriam iudicis reficit, & totã ſimul cauſam ponit ante oculos, et etiã ſi per ſingula minus mouerat, turba ualet. In hac quæ repetemus, quàm breuiſſime dicenda ſunt, & quod Græco uerbo patet, decurrẽdum per capita. Nam ſi morabimur, nõ iam enumeratio, ſed altera quaſi fiet oratio. Quæ autẽ enumerãda uidentur, cũ pondere aliquo dicẽda ſunt, & aptis excitanda ſentẽtijs, & figuris utiq; uarianda: alioqui nihil eſt odioſius recta illa repetitione uelut memoriæ iudicum diffidentis. Sunt autẽ innumerabiles: optimeq; in Verrem Cicero: Si pater ipſe iudicaret, quæ diceret, cum hæc probarẽtur? & deinde ſubiecit enumerationẽ. Aut cum idem in eũdem per inuocationẽ deorum ſpoliata à Prætore templa dinumerat. Licet & dubitare, num quid nos fugerit, & quid reſponſuri ſint aduerſarij his & his, aut quã ſpem accuſator habeat omnibus ita defenſis. Illa uerò iucundiſſima, ſi contingat aliquod ex aduerſario ducere argumentum, ut ſi dicas: Reliquit uerò hanc partem cauſæ: aut, inuidia premere maluit, aut: ad preces confugit, & meritò, cum ſciret hæc & hæc. Sed nõ ſunt ſingulæ ſpecies proſequendæ, ne ſola uideantur, quæ fortè nunc dixero, cum occaſiones & ex cauſis, & ex dictis aduerſariorũ, & ex quibuſdam fortuitis quoq; oriantur. Nec referẽda modò noſtra, ſed poſtulandum eſt etiam ab aduerſarijs, ut ad quædam reſpondeant. Id autem*

autem,ſi & actionis ſupererit locus,& ea propoſuerimus,quæ refelli non poſſunt.Nam prouocare quæ inde ſint fortia,nõ ar= guentis eſt,ſed monẽtis. Id unũ epilogi genus uiſum eſt pleriſq; Atticorũ,et philoſophis ferè omnibus,qui de arte oratoria ſcri ptum aliquid reliquerũt.Id ſenſiſſe Atticos credo,quia Athenis affectus mouere etiã per præconẽ prohibebatur orator.Philoſo phos minus miror,apud quos uitij eſt loco,affici:nec boni mo= res uidentur,ſic à uero iudicem auerti,nec conuenire bono uiro uitijs uti. Neceſſarios tamẽ affectus fatebũtur, ſi aliter obtineri uera & iuſta,& in commune profutura non poſſint. Cæterum illud cõſtitit inter omnes etiã in alijs partibus actionis, ſi mul= tiplex cauſa ſit,et pluribus argumẽtis defenſa,uiriliter ἀνακεφα= λαίωσιν fieri ſolere. Sicut nemo dubitauerit multas eſſe cauſas,in quibus nullo loco ſit neceſſaria, ſi breues & ſimplices fuerint. Hæc pars perorationis accuſatori,patronóq; æquè communis eſt. Affectibus quoque eiſdem ferè utuntur, ſed rarius hic, ille ſæpius ac magis. Nam huic concitare iudices,illi flectere cõue= nit. Verum & accuſator habet interim lachrymas ex miſera= tione eius rei,quam ulciſcitur,& reus de indignitate calumniæ cõſpirationis uehemẽtius interim queritur. Diuidere igitur hæc officia commodiſſimum,quæ plerunque ſunt,ut dixi,procmio ſimilia,ſed liberiora,plenioráq;. Inclinatio enim iudicũ ad nos petitur initio parcius,cum admitti ſatis eſt, & oratio tota ſu= pereſt. In epilogo uerò eſt, qualem animum iudex in cõſilium ferat,& iam nihil amplius dicturi ſumus,nec reſtat,quo ſerue= mur. Eſt igitur utriſq; cõmune,conciliare ſibi,auertere ab ad= uerſario iudicẽ,concitare affectus & cõponere. Et breuiſſimum quidẽ hoc præceptũ dari utriq; parti poteſt,ut totas cauſæ ſuæ uires orator ante oculos ponat:& cũ uiderit quid inuidioſum, fauorabile,inuiſum,miſerabile,aut ſit in rebus,aut uideri poſſit, ea dicat,quibus ſi iudex eſſet,ipſe maxime moueretur. Sed cer= tius eſt ire per ſingula. Et quæ cõciliant quidem accuſatorẽ,in

præceptis exordij iam diximus. Quædam tamẽ, quæ illic oſtendere ſatis eſt, in peroratione implenda ſunt magis, ſi cõtra impotentem, inuiſum, pernicioſum ſuſcepta cauſa eſt, ſi iudicibus ipſis aut gloriæ damnatio rei, aut deformitati futura abſolutio. Nam egregie in Vatinium Caluus: Factum, inquit, ambitũ ſcitis omnes, & hæc nos ſcire omnes ſciunt. Cicero quidẽ in Verrem etiam emendari poſſe infamiam iudiciorum damnato reo, dicit, quod eſt unum ex ſupradictis. Metus etiam, ſi eſt adhibendus, ut facit idem, hunc habeat locum fortiorem, quàm in proœmio. Qua de re quid ſentirem, alio iam libro expoſui. Concitare quoq; inuidiam, odium, iram, liberius in peroratione contingit, quorum inuidiam gratia, odium turpitudo, iram offenſio iudicis facit, ſi contumax, arrogans, ſecurus ſit, quia nõ ex facto modò, dicto'ue aliquo, ſed uultu, habitu, aſpectu moueri ſolet. Egregieq; nobis adoleſcẽtibus dixiſſe accuſator Coſſutiani Capitonis uidebatur, Græcè quidẽ, ſed in hunc ſenſum: Erubeſcit Cæſarem timere. Summa tamen cõcitandi affectus accuſatori in hoc eſt, ut id quod obiecit, aut quàm atrociſſimum, aut etiam ſi fieri poteſt, quàm maximè miſerabile eſſe uideatur. Atrocitas creſcit ex his, quid factum ſit, à quo, in quem, quo animo, quo tempore, quo loco, quo modo: quæ omnia infinitos anfractus habent. Pulſatum querimur, de re primùm ipſa dicendum: tum ſi ſenex, ſi puer, ſi magiſtratus, ſi probus, ſi bene de repub. meritus, etiam ſi percuſſus ſit à uili aliquo, cõtemptoq;: uel ex contrario à potente nimium, uel ab eo, à quo minimè oportuit. Et ſi die fortè ſolenni, aut his temporibus, cùm iudicia eius rei maximè exercerentur, aut in ſolicito ciuitatis ſtatu. Item in theatro, in templo, in concione creſcit inuidia. Et ſi non errore, nec ira, uel etiam ſi fortè ira, ſed iniqua, quòd patri affuiſſet, quòd reſpõdiſſet, quòd honores contrà peteret. Et ſi plus etiam uideri poteſt uoluiſſe, quàm fecit. Plurimum tamẽ affert atrocitatis modus, ſi grauiter, ſi contumelioſe, ut Demoſthenes ex parte percuſſi corporis,

ex uultu

Admodu. tigit in ſe c ore coru iram odi similia –

ex uultu ferientis, ex habitu inuidiam Midiæ quærit. Occiſus eſt,utrum ferro,an igne,an ueneno : uno uulnere an pluribus, ſubitò an expectatione tortus,ad hanc partẽ maximè pertinet. Vtitur frequenter accuſator & miſeratione,cùm aut eius caſum quem ulciſcitur,aut liberorum,aut parentum ſolitudinem conqueritur. Etiam futuri tẽporis imagine iudices mouet,qui maneant eos caſus,qui de ui,& iniuria queſti ſunt,niſi uindicentur,fugiendum de ciuitate,cedendum bonis,aut omnia quæcũq; inimicus fecerit,perferẽda. Sed ſæpius id eſt accuſatoris,auertere iudicem à miſeratione,qua reus ſit uſurus,atq; ad fortiter iudicandum cõcitare. Cuius loci eſt etiam occupare,quæ dicturũ, facturum'ue aduerſarium putes. Nam & cautiores ad cuſtodiã ſuæ religionis iudices facit,& gratiam reſponſuris aufert,cùm ea prædicta ſunt ab accuſatore. Iam ſi pro reo petentur,nõ ſint noua,ut Seruius Sulpitius contra Aufidiam,ne ſignatorum ab ipſis diſcrimen obijciatur ſibi,præmonet. Necnon ab Aeſchine, quali ſit uſurus Demoſthenes actione,prædictum eſt. Docendi quoque interim iudices, quid rogantibus reſpondere debeant, quod eſt unum repetitionis genus. Periclitantem uerò cõmendat dignitas,& ſtudia fortia,& ſuſceptæ bello cicatrices,& nobilitas,& merita maiorum. Hoc quod proximè dixi,Cicero atque Aſinius certatim ſunt uſi,pro Scauro,patre hic, ille pro filio. Cõmendat & cauſa periculi,ſi ſuſcepiſſe inimicitias ob aliquod factum honeſtum uidetur,præcipuè bonitas,humanitas,miſericordia. Iuſtè enim tunc petere ea quiſque uidetur à iudice,quæ alijs ipſe præſtiterit. Referenda hæc pars quoq; ad utilitatẽ reipub. ad iudicũ gloriam,ad exemplum, ad memoriam poſteritatis. Plurimum tamẽ ualet miſeratio,quæ iudicem flecti non tantum cogit,ſed motum quoq; animũ ſui lachrymis confiteri. Hæc petẽtur aut ex ijs,quæ paſſus eſt reus,aut ex ijs,quæ tum maximè patitur,aut ex ijs,quæ damnatũ manẽt:quæ & ipſa duplicantur,cùm dicimus è qua illi fortuna,& in quã recidendũ ſit.

Affert

Affert in his momentũ & ætas, & ſexus, & pignora, liberi di=co, & parentes, & propinqui: quæ omnia tractari uariè ſolent. Nonnunquã etiã & ipſe patronus has partes ſubit, ut Cicero pro Milone: O me miſerũ, ò me infœlicẽ. Reuocare me tu in pa=triam Milo potuiſti per hos, ego te in patria per eoſdẽ retinere non potero? Maximeq́;, ſi (ut tunc accidit) non conuenient ei, qui accuſatur, preces. Nam quis ferret Milonem pro capite ſuo ſupplicantem, qui à ſe uirum nobilem interfectum, quia id fieri oportuiſſet, fateretur? Ergo & ille captauit ex illa præſtantia animi fauorem, & in locum lachrymarũ eius ipſe ſucceßit. His præcipue locis utiles ſunt Proſopopœiæ, id eſt, fictæ alienarum perſonarum orationes, quales litigatorem decẽt, uel patronum. Mutæ tamen res mouent, aut cum ipſi loquimur, aut cum ipſas loqui fingimus. Ex perſonis quoq; trahitur affectus. Non enim audire iudex uidetur aliena mala deflentes, ſed ſenſum ac uocem auribus accipere miſerorum, quorum etiam mutus aſpectus la=chrymas mouet: quãtoq; eſſent miſerabiliora, ſi ea dicerent ipſi, tantò ſunt quadam portione ad afficiendum potentiora, cum uelut ipſorum ore dicuntur, ut ſcenicis actoribus eadem uox, ea=demq; pronuntiatio plus ad mouendos affectus ſub perſona ua=let. Itaq; idem Cicero, quãquàm preces non dat Miloni, eumq́; potius animi præſtantia commendat, accommodauit ei tamen uerba, & conuenientes etiam forti uiro conqueſtiones: O fru=ſtra, inquit, mei ſuſcepti labores: O ſpes fallaces, ò cogitationes meæ inanes. Nunquàm tamen debet eſſe longa miſeratio: nec ſi=ne cauſa dictum eſt, Nihil facilius quàm lachrymas inareſcere. Nam cum etiam ueros dolores mitiget tempus, citius euaneſcat neceſſe eſt illa, quam dicendo effinximus, imago: in qua ſi mo=ramur, fatigatur lachrymis auditor, & requieſcit, & ab illo, quem ceperat, impetu, ad rationem redit. Non patiamur igi=tur frigeſcere hoc opus, & affectum, cum ad ſummum perduxe=rimus, relinquamus: nec ſperemus fore, ut aliena quiſquam diu Miseratio … esse debet

 ploret.

ploret. Ideoq; cum in alijs, tum maxime in hac parte debet creſcere oratio. Quia quicquid non adijcit, prioribus etiam detrahere uidetur, & facilè deficit affectus, qui deſcendit.

De affectibus. CAP. II.

NOn ſolum autem dicendo, ſed etiam faciendo quædam, lachrymas mouemus: unde & producere ipſos qui periclitentur, ſqualidos atq; deformes, & liberos eorum, ac parentes, inſtitutum & ab accuſatoribus oſtendi cruentū gladium, & lecta è uulneribus oſſa, & ueſtes ſanguine perfuſas uidemus, & uulnera reſolui, ac uerberata corpora nudari. Quarum rerū ingens plerunq; uis eſt, uelut in rem præſentem, animos hominum ducentium. Et Populum Ro. egit in furorem prætexta C. Cæſaris prolata in foro cruēta. Sciebatur interfectum eum: corpus deniq; ipſum impoſitum lecto erat: ueſtis tamen illa ſanguine madens ita repræſentauit imaginem ſceleris, ut nō occiſus eſſe Cæſar, ſed tum maxime occidi uideretur. Sed nō ideo probauerim, quod factum & lego, & ipſe aliquando uidi depictam tabulam *ſupra Iouem in imaginem rei, cuius atrocitate iudex erat commouendus. Quæ enim eſt actoris infantia, qui mutam illam effigiem magis quàm orationem pro ſe putet locuturam? At ſordes, & ſqualores, & propinquorum quoque ſimilem habitum ſcio profuiſſe, & magnum ad ſalutem momentum preces attuliſſe. Quare & obſecratio illa iudicū per chariſſima pignora, utiq; ſi & reo ſint liberi, coniunx, parentes, utilis erit. Et deorum etiam inuocatio, uelut ex bona conſcientia profecta uideri ſolet. Stratum deniq; iacēre, & genua cōplecti, niſi tamen perſona nos, & anteacta uita, & rei conditio prohibebit. Quædam enim tam fortiter tuēda, quàm facta ſunt. Verum ſic eſt habenda autoritatis ratio, ne ſit inuiſa ſecuritas. Fuit quondam inter hæc omnia potentiſſimū id, quo Lucium Murænam Cicero, accuſantibus clariſſimis uiris eripuiſſe præcipue uidetur: perſuaſit enim nihil eſſe ad præſentē rerum ſtatum utilius, quàm

*ſupra Iouis imaginem

pridie

pridie Calend. Ianuarias ingredi conſulatum. Quod genus noſtris temporibus totum penè ſublatum eſt, cum omnia curæ tutelæq; unius innixa, periclitari nullo iudicij exitu poßint. De accuſatoribus & reis ſum locutus, quia in periculis maximè uerſatur affectus. Sed priuatæ quoq; cauſæ utrunq; habent peroration is genus, & illud quod eſt ex enumeratione probationum, & hoc quod ex lachrymis, ſi aut ſtatu periclitari, aut opinione litigator uidetur. Nā in paruis quidē litibus has tragœdias mouere tale eſt, quale ſi perſonam Herculis, & cothurnos aptare infantibus uelis. Illud ne indignū quidē admonitione, ingens in epilogis meo iudicio uerti diſcrimē, quomodo ſe dicēti, qui excitatur, accōmodet. Nā & imperitia, & ruſticitas, & rigor, & deformitas afferūt interim frigus, diligenterq; hæc ſunt actori prouidenda. Equidem repugnanteis eos patrono, & nihil uultu cōmotos, & intempeſtiue ridētes, & facto aliquo, uel ipſo uultu riſum mouentes, ſæpe etiam uidi, præcipue uerò cùm aliqua uelut ſcenice fiunt. Tranſtulit patronus aliquādo puellam, quæ ſoror eſſe aduerſarij dicebatur (nam de hoc lis erat) in aduerſa ſubſellia, tanquam in gremio fratris relicturus. At is à nobis præmonitus deceſſerat. Tum ille, alioqui uir facundus, inopinatæ rei caſu obmutuit, & infantem ſuam frigidißime reportauit. Alius imaginem mariti pro rea proferre magni putauit: at ea ſæpius riſum fecit. Nam & ij, quorum officij erat ut traderent eam, ignari qui eſſet epilogus, quoties reſpexiſſet patronus, offerebant palàm, & prolata nouißime, deformitate ipſa (nam ſenis cadaueri infuſa) præteritam quoque orationis gratiam perdidit. Nec ignotum quid Gliconi, cui Spiridion fuit cognomen, acciderit. Huic puer, quem in ius productum quid fleret, interrogabat, ex pædagogo ſe uellicari reſpondit. Sed nihil illa cōtra Cepaſios Ciceronis fabula efficacius ad pericula epilogorū. Omnia tamen hæc tolerabilia, quibus actionem mutare facile eſt: at qui à ſtylo nō recedunt, aut conticeſcunt ad*

*cadunt

hos caſus, aut frequentiſſime falſa dicunt. Inde eſt enim: *Tendit ad ueſtra genua ſupplices manus:* & *Hæret in complexu liberorũ miſer:* & *Reuocat ecce me:* *etſi nihil horũ is, de quo dicitur, faciat.* Et è ſcholis hæc uitia, in quibus omnia libere fingimus; & impune, quia pro facto eſt quicquid uolumus, nõ admittit hoc idẽ ueritas fori. Egregieq; Caßius dicenti adulſcentulo: Quid me toruo uultu intueris Seuere? Nõ mehercules, inquit, faciebam, ſed ſic ſcripſiſti: Ecce: & quàm potuit truculentiſſime eum aſpexit. Illud præcipue admonendum, ne quis niſi ſummis ingenij uiribus ad mouendas lachrymas aggredi audeat. Nam ut eſt longè uehemẽtiſſimus hic cum inualuit affectus, ita ſi nihil efficit, tepet: quẽ melius infirmus actor tacitus iudicũ cogitationibus reliquiſſet. Nã & uultus, & uox, & ipſa illa excitati rei facies, ludibrio etiã plerunq; ſunt hominibus, quos non permouerunt. Quare metiatur, ac diligenter æſtimet uires ſuas actor, & quantum onus ſubiturus ſit, intelligat. Nihil habet iſta res mediũ, ſed aut lachrymas meretur, aut riſum. Non autem cõmouere tantum miſerationem, ſed etiam diſcutere, epilogi eſt proprium, cum oratione continua, quæ motos lachrymis iudices ad iuſtitiam reducat, tum etiã quibuſdam urbane dictis, quale eſt: Date puero panẽ, ne ploret. & corpulento litigatori, cuius aduerſarius itẽ puer circa iudices erat ab aduocato elatus: Quid faciam? ego te baiulare non poßum. Sed hæc tamen non debent eſſe mimica. Ita neque illum probauerim, qui inter clariſſimos ſui temporis oratores fuit, qui pueris in epilogum productis, talos proiecit in medium, quos illi diripere cœperunt. Nanque hæc ipſa diſcriminis ſui ignorantia potuit eſſe miſerabilis. Neq; illum, qui, cùm eſſet cruentus gladius eius ab accuſatore prolatus, quo is hominẽ probabat occiſum, ſubitò ex ſubſellijs ut territus fugit, & capite ex parte uelato cum ad agentem ex turba proſpeciſſet, interrogauit, an iam ille cum gladio receßiſſet. Fecit enim riſum, ſed ridiculus fuit. Diſcutiendæ tamen oratione

huiuſmodi ſcenæ. Egregieq; Cicero, qui cõtra imaginem Saturnini pro Rabirio grauiter, & contra iuuenẽ, cuius ſubinde uulnus in iudicio reſoluebatur, pro Vareno multa dixit urbane. Sunt & illi leniores epilogi, quibus aduerſario ſatis facimus, ſi fortè eius ſit perſona talis, ut illi debeatur reuerentia, aut cum amicè aliquid commonemus, & ad concordiam hortamur, quod eſt genus egregie tractatum à Paſsieno, cum Domitiæ uxoris ſuæ pecuniariam litem aduerſus fratrem eius Aenobarbum ageret. Nam cum de neceſsitudine multa dixiſſet, de fortuna quoq;, qua uterq; abundabat, adiecit: Nihil uobis minus deeſt, quàm de quo contenditis. Omnes autem hos affectus, etiam ſi quibuſdam uidentur in proœmio, atq; in epilogo ſedem habere, in quibus ſanè ſunt frequentiſsimi, tamen aliæ quoq; partes recipiunt, ſed breuiores, ut cũ ex his plurima ſint reſeruanda. At hic, ſi uſquã, totos eloquentiæ aperire fontes licet. Nam ex his, ſi bene diximus reliqua, poſsidemus iam iudicum animos, & confragoſis atq; aſperis euecti, tota pandere poſſumus uela: & cum ſit maxima pars epilogi amplificatio, uerbis atq; ſententijs uti liceat magnificis atq; ornatis. Tunc eſt commouẽdum theatrum, cum uentum eſt ad ipſum illud, quo ueteres tragœdiæ comœdiæq; clauduntur, Plaudite. In alijs autẽ partibus tractandus affectus erit, ut quiſq; naſcetur. Nam neq; exponi ſine hoc res atroces, & miſerabiles debent. Cum de qualitate alicuius rei quæſtio eſt, probationibus uniuſcuiuſq; rei rectè ſubiungitur. Vbi uerò coniunctam ex pluribus cauſam agimus, etiam neceſſe erit uti pluribus quaſi epilogis, ut in Verrem Cicero fecit: Nam & Philodamo, & Nauarchis, & cruciatis ciuibus Romanis, & alijs plurimis ſuas lachrymas dedit. Sunt qui hos μερικὰς ἐπιλόγους uocent, quo partitam perorationem ſignificant. Mihi non tam partes eius, quàm ſpecies uidentur. Siquidem hæc epilogi, & perorationis nomina ipſa aperte ſatis oſtendunt, hanc eſſe conſummationem orationis.*

*&

De diuiſione affectuum, & quomodo mouendi ſint.

CAP. III.

QVamuis autē pars hæc iudicialium cauſarum ſit ſumma, præcipueq́; cōſtet affectibus, & aliqua de his neceſſariò dixerim, nō tamen potui, ac ne debui quidē, locum iſtum in unā ſpeciem concludere. Quare adhuc opus ſupereſt, cū ad obtinenda, quæ uolumus, potentiſsimum, tum ſupradictis multo difficilius, mouēdi iudicū animos, atq; in eū quē uolumus habitū formādi, & uelut transfigurandi. Qua de re pauca, quæ poſtulabat hæc materia, ſic attigi, ut magis quid oporteret fieri, quàm quo id modo conſequi poſsimus, oſtenderē. Nunc altius omnis rei repetenda ratio eſt. Nam & per totam, ut diximus, cauſam, locus eſt affectibus, & eorū non ſimplex natura, nec in tranſitu tractanda, quo nihil maius afferre uis orandi poteſt. Nam cætera forſitan tenuis quoque, & anguſta ingenij uena, ſi modò uel doctrina, uel uſu ſit adiuta, generare, atq; ad frugem aliquā perducere queat. Certe ſunt, ſemperq́; fuerunt non parum multi, qui ſatis peritè, quæ eſſent probationibus utilia, reperirēt: quos equidem non contemno, ſed hactenus utiles credo, ne quid per eos iudici ſit ignotū, atq; (ut dicam, quod ſentio) dignos à quibus cauſas diſerti docerentur. Qui uerò iudicem rapere, & in quem uellet habitum animi poſſet perducere, quo dicto flendum, & iraſcendum eſſet, rarius fuit. Atque hoc eſt, quod dominatur in iudicijs, hæc eloquentiam regunt. Nanq; argumenta plerūq; naſcuntur ex cauſa, & pro meliore parte plura ſunt ſemper, ut qui per hæc uicit tantū, nō defuiſſe ſibi aduocatū ſciat. Vbi uerò animus iudicū uis afferenda eſt, & ab ipſa ueri contemplatione abducenda mens, ibi proprium oratoris opus eſt. Hoc non docet litigator, hoc libellis non cōtinetur. Probationes enim efficiunt ſanè, ut cauſam noſtrā meliorē eſſe iudices putent: affectus præſtant ut etiā uelint. Sed id quia uolunt, credunt quoq;. Nā cum iraſci, fauere, odiſſe, miſereri cœperūt, agi iam rem ſuam exiſtimant:

mant:

mãt: & ſicut amãtes de forma iudicare nõ poſſunt, quia ſenſum oculorum premit amor, ita omnẽ inquirendæ ueritatis rationem iudex amittit occupatus affectibus, æſtu fertur, & uelut rapido flumini obſequitur: ita argumẽta, ac teſtes quid egerint, pronuntiatio oſtẽdit: cõmotus autẽ ab oratore iudex, quid ſentiat, ſedẽs adhuc atq; audiẽs cõfitetur. An cũ ille, qui pleriſq; perorationibus petitur fletus erumpit, non palàm dicta ſententia eſt? Huc igitur incũbat orator, hoc opus eius, hic labor eſt: ſine quo cætera nuda, ieiuna, infirma, ingrata ſunt. Adeò uelut ſpiritus operis huius atq; animus eſt in affectibus. Horum autem, ſicut antiquitus traditũ accepimus, duæ ſunt ſpecies, alterã Græci πάθος uocant, quam nos uertentes recte ac proprie affectum dicimus: alterã ἦθος, cuius nomine, ut ego quidẽ ſentio, caret ſermo Romanus: mores appellãtur, atq; inde pars quoq; illa philoſophiæ ἠθικὴ moralis eſt dicta. Sed ipſam rei naturam ſpectanti mihi, nõ tam mores ſignificari uidentur, quàm morum quædam proprietas. Nam ipſis quidẽ omnes habitus mentis cõtinentur. Cautiores uoluntatem complecti, quàm nomina interpretari maluerũt. Affectus igitur hos concitatos πάθος, illos mites atq; cõpoſitos ἦθος eſſe dixerunt. In altero uehemẽter commotos, in altero lenes: deniq; hos imperare, illos perſuadere: hos ad perturbationem, illos ad beneuolentiam præualere. Adijciunt quidam peritorũ πάθος temporale eſſe. Quod ut accidere frequẽtius fateor, ita nõnullas credo eſſe materias, quæ continuum deſiderent affectum. Nec tamen minus artis, aut uſus hi leniores habent, uirium atq; impetus non tantundem exigunt. In cauſis uerò etiam pluribus uerſantur, imò ſecundum quendam intellectũ in omnibus. Nam cum niſi ex illo & hoc loco nihil ab oratore tractetur, quicquid de honeſtis, & de utilibus, deniq; faciendis & non faciẽdis dicitur, hoc uocari poteſt. Quidam cõmendationem, atq; excuſationem propria huius officij putauerunt: nec abnuo eſſe iſta in hac parte, ſed non concedo ut ſola ſint: quin illud adhuc

adijcio, πάθος atq; ἦθος eſſe interim ex eadẽ natura, ita ut illud maius ſit, hoc minus: ut amor πάθος, charitas ἦθος. Interdum diuerſa inter ſe, ſicut in epilogis. Nanq; πάθος concitat, ἦθος ſolet mitigare. Propria tamen mihi huius nominis exprimenda natura eſt, quatinus appellatione ipſa non ſatis ſignificari uidetur. ἦθος quod intelligimus, quodq; à docentibus deſideramus, id erit, quod ante omnia bonitate commendabitur, non ſolum mite ac placidum, ſed plerunq; blandum, & humanum, & audientibus amabile, atq; iucundum. In quo exprimendo ſumma uirtus ea eſt, ut fluere omnia ex natura rerum hominumq; uideantur, quò mores dicentis ex oratione pelluceant, & quodammodo agnoſcantur, quod eſt ſine dubio inter coniunctas maxime perſonas, quoties perſtrimus, ignoſcimus, ſatisfacimus, monemus, procul ab ira, procul ab odio. Sed tamen alia patris aduerſus filium, tutoris aduerſus pupillum, mariti aduerſus uxorem moderatio eſt. Hi enim præ ſe ferunt eorum ipſorum, à quibus lædũtur charitatem, neq; alio modo inuiſos eos faciunt, quàm quòd amare ipſi uidentur. Alia cum ſenex adoleſcentis, alia cum conuitium honeſtus inferioris fert. Hic enim tantũ cõcitari, illic etiã affici debet. Sunt & illa ex eadem natura, ſed motus adhuc minoris, ueniam petere, adoleſcentiæ defendere amores. Nonnunquam etiam leuis alieni caloris deriſus ex hac forma uenit, ſed non his ex locis tantum, uerũ aliquantò magis propriæ ſunt uirtutes ſimulationis, ſatisfaciendi, rogandi, & εἰρωνείας, quæ diuerſum ei quod dicit, intellectũ petit. Hinc etiam ille maior ad cõcitandum odium naſci affectus ſolet, cùm hoc ipſo, quo nos aduerſarijs ſubmittimus, intelligitur tacita impotentiæ exprobratio. Nanque eos graues, & intolerabiles id ipſum demonſtrat, quòd cedimus, & ignorant cupidi maledicendi, aut affectatores libertatis, plus inuidiam quàm conuitiũ poſſe: nam inuidia aduerſarios. cõuitium nos inuiſos facit. Ille iam penè medius affectus eſt ex amoribus, & ex deſiderijs amicorum, & neceſſario-

rum: nam & hoc maior eſt, & illo minor. Non parũ ſignificanter etiam illa in ſcholis ἤθη dixerimus, quibus plerunq; rusticos, ſuperſtitioſos, auaros, timidos, ſecundum conditionem propoſitorum effingimus. Nam ſic ἤθη mores ſunt, cum hos imitamur, & ex his ducimus orationem. Deniq; hoc omne bonum & comem uirum poſcit: quas uirtutes cum etiam in litigatore debeat orator, ſi fieri poteſt, approbare, utiq; ipſe aut habeat, aut habere credatur. Sic proderit plurimum cauſis, quibus ex ſua bonitate faciet fidem. Nam qui dum dicit, malus uidetur, utiq; male dicit. Non enim uidetur iuſta dicere, alioqui ἦθος uideretur. Quare & ipſum etiam dicendi genus, in hoc placidum debet eſſe, ac mite, nihil ſuperbum, nihil elatum ſaltem ac ſublime deſideret. Propriè, iucundè, credibiliter dicere ſat eſt. Ideoq; & medius ille orationis modus maxime cõuenit. Diuerſum eſt huic quod πάθος dicitur, quodq; nos affectum proprie uocamus, & ut proxime utriuſq; differentiam ſignẽ, illud comœdiæ, hoc tragœdiæ ſimule. Hæc pars circa iram, odium, metum, inuidiam, miſerationẽ: ferè tota uerſatur. Quæ quibus ex locis ducenda ſint, & manifeſtum omnibus, & nobis in ratione proœmij, atq; epilogi dictum eſt. Et metum tamen duplicem intelligi uolo, quem patimur, & quem facimus. Et inuidiam: nanq; altera inuidum, altera inuidioſum facit. Hoc autem hominis, illud rei eſt, in quo & plus habet operis oratio. Nam quædam uidentur grauia per ſe, parricidium, cædes, ueneficium: quædam efficienda ſunt. Id autem contingit, cum magnis alioqui malis grauius eſſe id quod paßi ſumus, oſtenditur. Quale eſt apud Vergilium:

O felix una ante alias Priameia uirgo, Aeneid. 3.
Hoſtilem ad tumulum Troiæ ſub mœnibus altis
Iuſſa mori– *Quàm miſer enim caſus Andromachæ, ſi comparata ei felix Polyxena? Aut cum ita exaggeramus iniuriam noſtrã, ut etiam quæ multo minora ſunt, intoleranda dicamus: Si pulſaſſes, defendi non poteras: uulneraſti. Sed hæc diligentius,*

tius,cùm ad amplificationem uenerimus,dicemus. Interim notaſſe contentus ſum,nō id ſolum agere affectus, ut quæ ſunt,oſtendantur acerba ac luctuoſa: ſed etiam , ut quæ toleranda haberi ſolēt,grauia uideantur,ut cùm in maledicto plus iniuriæ, quàm in manu:in infamia plus pœnæ dicimus,quàm in morte. Nanq; in hoc eloquentiæ uis eſt, ut iudicem non ad id tantum compellat,in quod ipſe à rei natura duceretur: ſed aut qui non eſt, aut maiorem quàm eſt,faciat affectum.Hæc eſt illa,quæ δείνωσις uocatur,rebus indignis,aſperis,inuidioſis addēs uim oratio. Qua uirtute,præter alios , plurimum Demoſthenes ualuit. Quòd ſi tradita mihi ſequi præcepta ſufficeret , ſatisfeceram huic parti, nihil eorū quæ legi,uel didici, quod modò probabile fuit omittendo.Sed mihi in animo eſt,quæ latent penitus, ipſa huius loci aperire penetralia:quæ quidem non aliquo tradente, ſed experimento meo, ac natura ipſa duce accepi . Summa enim, quantum ego quidem ſentio , circa mouendos affectus in hoc poſita eſt,ut moueamur ipſi.Nā & luctus, & iræ, & indignationis, aliquando ridicula fuerit imitatio , ſi uerba , uultumq; tantum, non etiam animum accommodauerimus . Quid enim aliud eſt cauſæ,ut lugētes utiq; in recenti dolore diſertiſſime quædā exclamare uideantur,& ira nonnunquam indoctis quoq; eloquētiā faciat,quàm quòd illis ineſt uis mētis, & ueritas ipſa morū? Quare in ijs,quæ ueriſimilia eſſe uolemus , ſimus ipſi ſimiles eorum qui uere patiuntur,affectibus : & à tali animo proficiſcatur oratio,qualem facere iudicem uolet.An ille dolebit,qui audiet me,cùm hoc dicam,non dolentem ? iraſcetur, ſi nihil ipſe, qui in iram concitat , idq; exigit,ſimile patietur ? ſiccis agenti oculis lachrymas dabit?fieri nō poteſt. Nec incendit niſi ignis, nec madeſcimus niſi humore , nec res ulla dat alteri colorem, quem ipſa non habet . Primùm eſt igitur, ut apud nos ualeant ea,quæ ualere apud iudicem uolumus : afficiamurq; antè quàm afficere conemur.At quomodo fiet,ut afficiamur? Neque enim

ſunt

ſunt motus in noſtra poteſtate. Tentabo etiam de hoc dicere. Quas φαντασίας Græci uocãt, nos ſanè uiſiones appellemus, per quas imagines rerum abſentiũ ita repræſentantur animo, ut eas cernere oculis, ac præſentes habere uideamur. Has quiſquis bene cõceperit, is erit in affectibus potẽtiſsimus. Hunc quidẽ dicũt εὐφαντασίωτον, qui ſibi res, uoces, actus ſecundum uerum optime finget: quod quidem nobis uolentibus facilè continget. Nam ut inter otia animorum, & ſpes inanes, & uelut ſomnia quædam uigilantiũ: ita nos hæ, de quibus loquimur, imagines proſequuntur, ut peregrinari, nauigare, præliari, populos alloqui, diuitiarum, quas non habemus, uſum uideamur diſponere, nec cogitare, ſed facere: hoc animi uitium ad utilitatem non transferemus? Vt hominem occiſum queror, non omnia quæ in re præſenti accidiſſe credibile eſt, in oculis habebo? non percuſſor ille ſubitus erumpet? non expaueſcet circunuentus? exclamabit, uel rogabit, uel fugiet? non ferientem, non concidentẽ uidebo? non animo ſanguis, & pallor, & gemitus, extremus deniq; expirantis hiatus inſidet? Inſequetur ἐνάργεια, quæ à Cicerone illuſtratio & euidentia nominatur, quæ non tam dicere uidetur quàm oſtendere, & affectus non aliter quàm ſi rebus ipſis interſimus, ſequentur. An non ex his uiſionibus illa ſunt?

Excuſsi manibus radij, reuolutaq; penſa. &, Aeneid. 9.

–Leuiq; patens in pectore uulnus.

Et equus ille in funere Pallantis poſitis inſignibus:

It lachrymans, guttiſq; humectat grandibus ora.

Quid? nõ idẽ poeta penitus ultimi fati cepit imaginẽ, ut diceret:

–Et dulcis moriens reminiſcitur Argos?

Vbi uerò miſeratione opus erit, nobis ea, de quibus querimur, accidiſſe credamus, atq; id animo noſtro perſuadeamus. Nos illi ſimus, quos grauia, indigna, triſtia paſſos queramur. Nec agamus rem quaſi alienam, ſed aſſumamus parumper illum dolorem. Ita dicemus, quæ in ſimili noſtro caſu dicturi eſſemus. Vidi ego

ſæpe

ſæpe hiſtriones, atque comœdos, cum ex aliquo grauiore actu perſonam depoſuiſſent, flentes adhuc egredi. Quòd ſi in alienis ſcriptis ſola pronunciatio ita falſis accedit affectibus, quid nos faciemus, qui illa cogitare debemus, ut moueri periclitantium uice poßimus? Sed in ſchola rebus quoq; ipſis affici conuenit, eaſq; ueras ſibi fingere: hòc magis, quòd illic ut litigatores loquimur frequentius, quàm ut aduocati. Orbum agimus, & naufragum, & periclitantem, quorum induere perſonas nõ attinet, niſi affectus aſſumimus. Hæc dißimulanda mihi non fuerunt, quibus ipſe, quantuſcunq; ſum aut fui (nam perueniſſe me ad aliquod nomen ingenij credo) frequenter motus ſum, ut me non lachrymæ ſolum deprehenderint, ſed pallor, & uero ſimilis dolor.

De riſu. CAP. IIII.

HVic diuerſa uirtus, quæ riſum iudicis mouendo, & illos triſtes ſoluit affectus, & animum ab intentione rerum frequenter auertit, & aliquando etiam reficit, & à ſatietate, uel à fatigatione renouat. Quanta ſit autem in ea difficultas, uel duo maximi oratores, alter Græcæ, alter Latinæ eloquentiæ principes, docent. Nam plerique Demoſtheni facultatem huius rei defuiſſe credunt, Ciceroni modum. Nec uideri poteſt noluiſſe Demoſthenes, cuius pauca admodũ dicta, nec ſanè cæteris eius uirtutibus reſpondentia, palàm oſtendunt, nec diſplicuiſſe illi iocos, ſed non contigiſſe. Noſter uero non ſolum extra iudicia, ſed in ipſis etiam orationibus habitus eſt nimius riſus affectator. Mihi quidem, ſiue id rectè iudico, ſiue amore immodico præcipui in eloquentia uiri laboro, mira quædam uidetur in eo fuiſſe urbanitas. Nã & in ſermone quotidiano multa, & in altercationibus & interrogãdis teſtibus plura, quàm quiſquam, dixit facete, & illa ipſa quæ ſunt in Verrem dicta frigidius, alijs aßignauit, & teſtimonij loco poſuit, ut quò ſunt magis uulgaria, eò ſit credibilius illa ab oratore non ficta, ſed paßim eſſe

iactata

iactata. *Vtinã Quintus, & libertus eius Tiro, aut alius, quiſquis fuit, qui tres hac de re libros edidit, parcius dictorum numero indulſiſſent, & plus iudicij in eligendis, quàm in congerendis ſtudij adhibuiſſent. Minus obiectus calumniantibus foret, qui tamẽ nunc quoque, ut in omni eius ingenio, facilius quid reijci, quàm quid adijci poßit, inuenient. Affert autem ſummam rei difficultatẽ, primum, quòd ridiculum dictum plerunq; falſum eſt, hoc ſemper humile, ſæpe ex induſtria deprauatum, præterea nunquam honorificum, tum uaria hominum iudicia in eo, quia non ratione aliqua, ſed motu quodam, neſcio an enarrabili, iudicatur. Neq; hoc ab ullo ſatis explicari puto, licet multi tentauerint. Vnde riſus quidem nõ ſolum facto aliquo dicto'ue, ſed interdum quodam etiam corporis tactu laceßitur. Præterea non una ratione moueri ſolent. Neque enim acute tantum, ac uenuſte, ſed ſtulte, iracunde, timide dicta aut facta ridentur. Ideoq; anceps eius rei ratio eſt, quòd à deriſu non procul abeſt riſus. Habet enim, ut Cicero dicit, ſedem in deformitate aliqua & turpitudine: quæ cum in alijs demonſtrantur, urbanitas: cum in ipſum dicentem recidunt, ſtultitia uocatur. Cum uideatur autem res leuis, & quæ à ſcurris, mimis, inſipientibus deniq; ſæpe moueatur, tamen habet uim neſcio an imperioſißimam, & cui repugnari minime poteſt. Erumpit enim inuitis ſæpe, nec uultus modò ac uocis exprimit confeßionem, ſed totum corpus ui ſua concutit. Rerum autem ſæpe, ut dixi, maximarum momenta uertit, cum odium iramq; frequentißime frangat. Documento ſunt iuuenes Tarentini, qui multa de Pyrrho rege ſecurius inter cœnam locuti, cum rationem facti repoſcerentur, & neque negari res, neq; defendi poſſet, riſu ſunt & opportuno ioco elapſi. Namq; unus ex ijs, Imò, inquit, niſi lagena defeciſſet, occidiſſemus te. Eaq; urbanitate tota eſt inuidia criminis diſſoluta. Verũ hoc quicquid eſt, ut non auſim dicere, carere omnino arte, quia nonnullam obſeruationẽ habet, ſuntq; ad id pertinentia, &

*Vtinamq; libertus eius Tiro

tia, & à Græcis & à Latinis cōpoſita præcepta, ita planè affirmo præcipue poſitum in natura, & in occaſione. Porrò natura non tantum in hoc ualet, ut acutior quis, atq; habilior ſit ad inueniēdum: nam id ſanè doctrina poſſet augeri: ſed ineſt proprius quibuſdam decor in habitu atq; uultu, ut eadē illa minus dicente alio uideantur urbana eſſe. Occaſioni uero & in rebus eſt tanta uis, ut ſæpe adiuti ea nō indocti modò, ſed etiam ruſtici ſalſe dicant, in eum quiſquis aliquid dixerit prior. Sunt enim longe uenuſtiora omnia in reſpondendo, quàm in prouocando. Accedit difficultati, quòd eius rei nulla exercitatio eſt, nulli præceptores. Vtiq; in conuiuijs, & ſermonibus multi dicaces, ſed quia in hoc uſu quotidiano proficimus, oratoria urbanitas rara, nec ex arte propria, ſed ad hanc cōſuetudinem accommodata. Nihil autem uetabat, & componi materias in hoc idoneas, ut controuerſiæ permixtis ſalibus fingerētur, uel res proponi ſingulas ad iuuenum talem exercitationem. Quin illæ ipſæ, quæ dictæ ſunt, ac uocantur, quas certis diebus feſtæ licentiæ dicere ſolebamus, ſi paulum adhibita ratione fingerentur, aut aliquid in his ſerium quoq; eſſet admixtum, plurimum poterunt utilitatis afferre, quæ nunc iuuenū, uel ſibi ludētium exercitatio eſt. Pluribus autem nominibus in eadem re uulgò utimur, quæ tamen ſi

Vrbanitas. diducas, ſuam propriam quandam uim oſtendent. Nam & urbanitas dicitur, qua quidem ſignificari uideo ſermonem præ ſe ferentem in uerbis, & ſono, & uſu proprium quendam guſtum urbis, & ſumptam ex conuerſatione doctorum tacitam erudi-

Ruſticitas. tionem: deniq; cui contraria ſit ruſticitas. Venuſtum eſſe, quod

Venuſtum. cum gratia quadam & uenere dicatur, apparet. Salſum in con-

Salſum. ſuetudine pro ridiculo tantum accipimus. natura non utiq; hoc eſt: quanquàm & ridicula oporteat eſſe ſalſa. Nam & Cicero, omne quod ſalſum ſit, ait eſſe Atticorum, quia ſunt maximè ad riſum compoſiti. Et Catullus cum dicit:

Nulla in tam magno eſt corpore mica ſalis:

non dicit,

non dicit, nihil in corpore eius eſſe ridiculum. Salſum igitur erit, quod non erit inſulſum, uelut quoddam ſimplex orationis condimentum, quod ſentitur latente iudicio, & uelut palatũ excitat: quod & à tædio defendit orationem. Sanè tamen ut ille in cibis paulò liberalius aſperſus, ſi tamen nõ ſit immodicus, affert aliquid propriæ uoluptatis: ita hi quoq; in dicẽdo habent quiddam, quod nobis faciat audiendi ſitim. Facetum quoq; non tantum circa ridicula opinor conſiſtere. Neq; enim diceret Horatius facetum carminis genus natura conceſſum eſſe Vergilio: decoris hanc magis, & excultæ cuiuſdam elegantiæ appellationem puto. Ideoq; in epiſtolis Cicero hæc Bruti refert uerba: Ne ulli ſunt pedes faceti, ac delicijs ingredienti mollius: quod conuenit cum illo Horatiano: Facetum.

–Molle atq; facetum Vergilio.

Iocum uerò accipimus, quod eſt contrarium ſerio. Nam & fingere, & terrere, & promittere interim iocus eſt. Dicacitas ſine dubio à dicendo, quod eſt omni generi commune, dicta eſt: propriè tamen ſignificat ſermonem cum riſu aliquos inceſſentem. Ideo Demoſthenem urbanum fuiſſe dicunt, dicacem negãt. Proprium autem materiæ, de qua nunc loquimur, eſt ridiculum. Ideoq; hæc tota diſputatio à Græcis περὶ γελοίου *inſcribitur. Eius prima diuiſio traditur eadẽ, quæ eſt omnis orationis, ut ſit poſitum in rebus, aut in uerbis. Vſus autem maximè ſimplex. Aut enim ex alijs riſum petimus, aut ex nobis, aut ex rebus medijs. Aliena aut reprehendimus, aut refutamus, aut eleuamus, aut repercutimus, aut eludimus: Noſtra ridiculè indicamus, & ut uerbo Ciceronis utar, dicimus aliqua ſubabſurda. Nanq; eadẽ, quæ, ſi imprudẽtibus excidãt, ſtulta ſunt ſi ſimulamus, uenuſta credũtur. Tertiũ eſt genus, ut idẽ dicit, in decipiẽdis expectationibus, dictis aliter accipiẽdis, cæteriſq; quæ neutrã perſonam contingunt. Ideoq; à me media dicuntur. Itẽ ridicula aut facimus, aut dicimus. Facto riſus cõciliatur interim admixta grauitate, ut M.* Iocus. Dicacitas.

Cæcilius Prætor, cum ſellam eius curulem Conſul Iſauricus fregiſſet, alteram poſuit loris intentam. Dicebatur autem Conſul à patre aliquando cæſus flagris. Interim ſine reſpectu pudoris, ut in illa pyxide Cæliana: quod neq; oratori, neq; ulli graui uiro conueniat. Idem autem de uultu geſtuq; ridiculo dictum ſit, in quibus eſt quidē ſumma gratia, ſed maior cū captare riſum non uidentur. nihil enim ex ijs quæ dicunt ſalſa, * dicitur inſulſius.

*dicunt inſulſum

Quanquam autē gratiæ plurimū dictis ſeueritas affert, fitq; ridiculum id ipſum, quia qui dicit non ridet: eſt tamen interim & aſpectus, & habitus oris, & geſtus non inurbanus, cū ijs modus contigit. Id porrò quod dicitur, aut eſt laſciuū & hilare, qualia Galbæ pleraq;: aut cōtumelioſum, qualia nuper Iunij Baſſi: aut aſperum, qualia Caſſij Seueri: aut lene, qualia Domitij Afri. Refert his ubi quis utatur. Nam in conuiuijs & quotidiano ſermone laſciua humilibus, hilaria omnibus cōueniunt. Lædere nūquàm uelimus, longeq; abſit propoſitum illud: Potius amicum, quàm dictum perdidi. In hac quidem pugna forenſi malim mihi lenibus interdicere: quanquam & cōtumelioſe, & aſpere dicere in aduerſarios permiſſum eſt, cum accuſare etiam palàm, & caput alterius iuſte petere cōceſſum ſit. Sed hic quoq; tamen inhumana uideri ſolet fortunæ inſectatio, uel quia culpa caret, uel quia recidere etiā in ipſos qui obiecerunt, poteſt. Primùm itaq; conſiderandū eſt, & quis, & in qua cauſa, & apud quem & in quē, & quid dicat. Oratori minime conuenit diſtortus uultus, geſtuſq;, quæ in mimis rideri ſolent. Dicacitas etiā ſcurrilis, & ſcenica huic perſonæ alieniſſima eſt. Obſcœnitas uerò nō à uerbis tantum abeſſe debet, ſed etiam à ſignificatione. Nam ſi quando obijci poteſt, non in omni loco exprobranda eſt. Oratorem præterea ut dicere urbane uolo, ita uideri affectare id, planè nolo. Quapropter ne dicet quidem ſalſe, quoties poterit, & dictum potius aliquando perdet, quàm minuet autoritatem. Nec accuſatorem autem atroci in cauſa, nec patronum in miſerabili

iocantem

iocantem ferret quiſquam. Sunt etiam iudices quidam triſtiores, quàm ut riſum libenter patiantur. Solet interim accidere, ut id quod in aduerſarium dicimus, aut in iudicem conueniat, aut noſtrum quoq; litigatorem: quanquàm aliqui reperiuntur, qui ne id quidem, quod in ipſos recidere poßit, euitent. Quod fecit Longus Sulpitius, qui cũ ipſe fœdiſsimus eſſet, eum, cõtra quem iudicio liberali aderat, ne faciem quidem habere liberi hominis, dixit. Cui reſpõdens Domitius Afer: Et tu, inquit, ex animi ſententia Longe? qui malam faciem habet, liber non eſt? Vitandum etiã, ne petulans, ne ſuperbũ, ne loco, ne tẽpori alienũ, ne præparatũ & domo allatũ uideatur, quod dicimus. Nam aduerſus miſeros, ſicut ſuprà dixerã, inhumanus eſt iocus. Sed quidã ita ſunt receptæ autoritatis, & notæ uerecũdiæ, ut nocitura ſit in eos dicẽdi petulantia. Nam de amicis iã præceptũ eſt. Illud nõ ad orandi fere cõſilium, ſed ad omnia pertinet. Ne laceſſat hoc modo, quẽ lædere ſit periculoſum: ne aut inimicitiæ graues inſequãtur, aut turpis ſatisfactio. Male etiã dicitur, quod in plures conuenit, ſi aut nationes totæ inceſſantur, aut ordines, aut cõditio, aut ſtudia multorũ. Ea quæ dicit uir bonus, omnia ſalua dignitate ac uerecũdia dicet. Nimium enim riſus pretium eſt, ſi probitatis impendio cõſtat. Vnde autẽ cõcilietur riſus, & quibus ex locis peti ſoleat, difficilimũ eſt dicere. Nam ſi ſpecies omnes perſequi uelimus, nec modum reperiemus, & fruſtra laborabimus. Neq; numeroſi minus ſunt loci, ex quibus hæc ducta, quàm illi ex quibus eæ quas ſententias uocamus, ducuntur, neq; alij. Nã hic quoq; eſt inuẽtio, & elocutio, atq; ipſius elocutionis uis alia in uerbis, alia in figuris. Riſus igitur oriũtur aut ex corpore eius in quẽ dicimus, aut ex animo, qui factis ab eo dictiſq; colligitur, aut ex ijs quæ ſunt extrà poſita. Intra hæc enim eſt omnis uituperatio, quæ ſi grauius poſita ſit, ſeria ſit: ſi leuius, ridicula. Hæc aut oſtẽduntur, aut narrãtur, aut dicto notantur. Rarũ eſt autẽ, ut oculis ſubijcere contingat, ut fecit* C. Iulius,

* Craſſus, habet Plinius lib. 35. c. 4.

t

Iulius, qui cum Heluio Manciæ ſæpius obſtrepēti ſibi diceret, Iam oſtendā qualis ſis: isq; planè inſtaret interrogatione, qualem ſe tandem oſtēſurus eſſet, digito demōſtrauit imaginē Galli in ſcuto Mariano Cimbrico pictam, cui Mancia tum ſimilimus eſſet uiſus. Tabernæ autē erant circa forum, ac ſcutū illud ſigni gratia poſitum. Narrare quæ ſalſa ſint, in primis eſt ſubtile & oratorium, ut Cicero pro Cluentio narrat de Cepaſio, atq; Fabritio, ac M. Cælius de illa C. Lælij, collegæq; eius in prouinciā feſtinātium cōtentione. Sed in his omnibus cū elegās & uenuſta exigitur tota expoſitio, tum id eſt feſtiuiſſimū, quod adijcit orator. Nā & à Cicerone ſic eſt Fabritij fuga illa cōdita. Itaq; cùm callidiſſime ſe putaret dicere, & cùm illa uerba grauiſſima ex intimo artificio deprompſiſſet: Reſpicite, inquit, hominū fortunas, reſpicite uarios duroſq; caſus, reſpicite C. Fabritij ſenectutē. Cùm hoc reſpicite, ornādæ orationis cauſa, ſæpe dixiſſet, reſpexit ipſe. At Fabritius à ſubſellijs demiſſo capite diſceſſerat. et cætera quæ adiecit, nā notus locus, cū in re hoc ſolū eſſet, Fabritiū à iudicio receſſiſſe. Et Cælius cum omnia uenuſtiſſime finxit, tum illud ultimum ſic ſubſecutus: Quo modo tranſierit, utrū rate, an piſcatorio nauigio, nemo ſciebat. Siculi quidem, ut ſunt laſciui & dicaces, aiebāt in delphino ſediſſe, & ſic tanquā Ariona trāſuectum. In narrando autē Cicero cōſiſtere facetias putat, dicacitatem in iaciendo. Mire fuit in hoc genere uenuſtus Afer Domitius, cuius orationibus cōplures huiuſmodi narrationes inſertæ reperiūtur: ſed dictorū quoq; ab eodē urbanè, ſunt editi libri. Illud quoq; genus eſt poſitū nō in hac ueluti iaculatione uerborum, & incluſa breuiter urbanitate, ſed in quodam longiore actu, quod de Craſſo contra Brutum Cicero in ſecūdo de Orat. libro & alijs quibuſdā locis narrat. Nam cum Brutus in accuſatione Cn. Planci ex duobus lectoribus oſtendiſſet, cōtraria L. Craſſum patronum eius in oratione, quam de colonia Narbonēſi habuerat, ſuaſiſſe ijs, quæ de lege Seruilia dixerat,

tres

tres excitauit & ipſe lectores, iiſq́; patris eius dialogos dedit legendos, quorũ cùm in Priuernati unus, alter in Albano, tertius in Tiburti ſermonem habitum complecteretur, requirebat ubi eſſent eæ poſſeßiones. Omneis autem illas Brutus uendiderat, & cùm paterna mãciparet prædia, turpis habebatur. Similis in apologis quoq;, & quibuſdam etiam interim hiſtorijs exponendis, gratia conſequi ſolet. Sed acutior eſt illa, atq; uelocior in urbanitate breuitas. Cuius quidem duplex eſt forma, dicẽdi ac reſpõdendi, ſed ratio cõmunis in parte. Nihil enim in laceſſendo dici poteſt, quod non etiã in repercutiendo. At propria quædã ſunt reſpondentium: illa etiam concitati afferre ſolent, hæc plerunq; in altercatione, aut in rogandis teſtibus requiruntur. Cùm ſint autem loci plures, ex quibus dicta ridicula ducantur, repetendũ eſt mihi, non omneis eos oratoribus conuenire. In primis autem ex amphibolia, neq; illa obſcura, quæ Attellanæ more captent, qualia uulgò iactantur, uiliſsimo quoq;, conuerſa in maledictum ferè ambiguitate. Nec illa quidem, quæ Ciceroni aliquando, ſed non in agendo exciderunt, ut dixi, cùm is candidatus, qui coqui filius habebatur, corã eo ſuffragiũ ab alio peteret: Ego quoque tibi fauebo. Non quia excludẽda ſint omnino uerba duos ſenſus ſignificantia, ſed quia raro bellè reſpondeant, niſi cum prorſus rebus ipſis adiuuantur. Quare non hoc modo penè & ipſum ſcurrile Ciceronis eſt in eundem, de quo ſuprà dixi, Iſauricum: Miror quid ſit, quòd pater tuus homo conſtantißimus te nobis uarium reliquit. Sed illud ex eodẽ genere præclarũ, cùm obijceret Miloni accuſator in argumentũ factarum Clodio inſidiarũ, quòd Bouillas ante horam nonã diuertiſſet, ut expectaret, dum Clodius à uilla ſua exiret, & identidẽ interrogaret, quo tẽpore Clodius occiſus eſſet, reſpondit, ſero. quod uel ſolũ ſufficit, ut hoc genus nõ totũ repudietur. Nec plura modò ſignificari ſolẽt, ſed etiã diuerſa, ut Nero de ſeruo peßimo dixit: Nulli apud ſe plus fidei haberi, nihil ei neq; incluſũ, neq; ſignatũ eſſe. Peruenit res

uſq; ad ænigma, quale eſt Ciceronis in Pletorium Fonteij accuſatorē, cuius matrem dixit, dum uixiſſet, ludum, poſtquàm mortua eſſet, magiſtros habuiſſe. Dicebantur autē, dum uixit, infames fœminæ ad eam conuenire ſolitæ, poſt mortē eius bona uenibant: quanquàm hic ludus per translationem dictus eſt, magiſtri per ambiguitatē. In matalepſin quoq; cadit ratio dictorū: Vt Fabius Maximus incuſans Auguſti congiariorum, quæ amicis dabantur, exiguitatem, heminaria eſſe dixit. Nam cōgiariū, cùm ſit commune liberalitatis atq; mēſuræ: à menſura ducta imminutio eſt rerū. Et hæc tam frigida, quàm eſt nominum fictio, adiectis, detractis, mutatis literis, ut Aciſculum, quia eſſet pactus Paciſculum: & Placidum nomine, quia is acerbus natura eſſet, Acidum: & Tullium, cùm fur eſſet, Tollium dictos inuenio. Sed hæc eadem genera commodius in rebus, quàm in nominibus reſpondēt. Afer enim uenuſtè Manlium Suram multum in agendo diſcurſantem, ſalientem, manus iactantem, togam deijcientē, & reponētem, non agere dixit, ſed ſatagere. Eſt enim dictū per ſe urbanum ſatagere, etiamſi nulla ſubſit alterius uerbi ſimilitudo. Fiunt & detracta, & adiecta aſpiratione, & binis coniunctis uerbis, ſimiliter ſæpius frigida, aliquādo tamen recipienda. eademq; cōditio eſt in ijs, quæ à nominibus trahuntur. Multa ex hoc Cicero in Verrem, ſed ut ab alijs dicta, modò futurum ut omnia uerreret, cùm diceretur Verres: modò Herculi, quē expilauerat, moleſtiorem apro Erymanthio fuiſſe: modò malum ſacerdotem, qui tam nequam Verrem reliquiſſet, quia ſacerdoti Verres ſucceſſerat. Præbet tamen aliquando occaſionem quædā felicitas hoc quoq; genere bene utēdi, ut pro Cecinna Cicero in teſtem Sext. Clodium Phormionē: Nec minus niger, inquit, nec minus confidens, quàm eſt ille Terentianus Phormio. Acriora igitur ſunt, & elegantiora, quæ trahuntur ex ui rerum. In his maximè ualet ſimilitudo, ſi tamē ad aliquid inferius, leuiuſq; referatur, qua iam ueteres illi iocabantur, qui Lentulum Spintherem,

rem, & Scipionem Serapionē eſſe dixerunt. Sed ea non ab hominibus modò petitur, uerumetiā ab animalibus, ut nobis pueris Iunius Baſſus homo in primis dicax, aſinus albus uocabatur: & Sarmentus, ſeu Publius Bleſſus Iunium hominē nigrum, & macrū, & pandum, fibulam ferream dixit, quod nunc riſus petendi genus frequentiſſimum eſt. Adhibetur autē ſimilitudo interim palàm, interim inſeri ſolet parabolæ, cuius eſt generis id Auguſti, qui militi libellum timidè porrigenti: Noli, inquit, dubitare tanquā aſſem elephāto des. Sunt quædam etiam ueriſimilia. Vnde Vatinius dixit hoc dictum, cùm reus agente in eum Caluo, candido frontem ſudario tergeret, idq́; ipſum accuſator in inuidiam uocaret: Quamuis reus ſum, inquit, & panem candidum edo. Adhuc eſt ſubtilior illa ex ſimili trāslatio, cùm quod in alia re fieri ſolet, in aliam mutuamur. Ea dicatur ſanè fictio, ut Chryſippus, cùm in triumpho Cæſaris eburnea oppida eſſent translata, & poſt dies paucos Fabij Maximi lignea, thecas eſſe oppidorum Cæſaris dixit. Et Pedo de mirmillone, qui retiarium conſequebatur, nec feriebat: Viuum, inquit, capere uult. Iungitur amphiboliæ ſimilitudo, ut L. Galba, qui pilam negligenter petēti, Sic, inquit, petis tanquam Cæſaris candidatus. Nam illud petis ambiguum eſt, ſecuritas ſimilis. Quod hactenus oſtendiſſe ſatis eſt. Cæterum frequētiſſima aliorum generum cum alijs mixtura eſt, eaq́; optima, quæ ex pluribus cōſtat. Eadem diſſimiliū ratio eſt. Hinc Eques Ro. ad quem in ſpectaculis bibentem cùm miſiſſet Auguſtus, qui ei diceret, Ego ſi prandere uolo, domum eo: Tu enim, inquit, non times, ne locum perdas. Ex contrario non una ſpecies: Neq; enim eodem modo dixit Auguſtus præfecto, quem ignominia notabat, ſubinde interponenti precibus: Quid reſpōdebo patri meo? Dic me tibi diſplicuiſſe: quo Galba penulam roganti, Non poſſum cōmodare, domi maneo, cùm cœnaculum eius perplueret. Tertium adhuc illud, ſiquidē ut ne autorem ponam, uerecūdia ipſius facit: Libidinoſior es, quàm ullus

t 3 ſpado,

ſpado: quo ſine dubio & opinio decipitur, ſed ex contrario. Et hoc ex eodem loco eſt, ſed nulli priorum ſimile, quod dixit M. Veſtinius, cùm ei renunciatum eſſet, Aliquando deſinet pluere. Onerabo librum exemplis, ſimilemq; iis, qui riſus gratia componuntur, efficiam, ſi perſequi uoluero ſingula ueterum. Ex omnibus argumentorum locis eadem occaſio eſt. Nam & finitione uſus eſt Auguſtus de pantomimis duobus, qui alternis geſtibus contendebant, cùm eorum alterum ſaltatorē dixit, alterum interpellatorē. Et partitione Galba, cùm penulam roganti reſpondit, Non pluit, nō eſt opus tibi: ſi pluit, ipſe utar. Proinde genere, ſpecie, proprijs, differentibus, iugatis, adiunctis, cōſequentibus, antecedentibus, repugnantibus, cauſis, effectis, comparatione parium, maiorum, minorū, ſimilis materia præbetur, ſicut in tropos quoq; omnes cadunt. An non plurima καθ' ὑπερβολὴν dicuntur? quale refert Cicero de Memmio homine prælōgo, caput eum ad fornicem Fabij offendiſſe. Et quod P. Oppius dixit de genere Lentulorū, cùm aſſiduè minores parentibus liberi eſſent in naſcendo. Interim utrunque. Quid ironia? nonne etiam quæ ſit uerißima, ioci propè genus eſt? Qua urbane uſus eſt Afer, cùm Didio Gallo, qui prouinciam ambitioſiſſimè petierat, deinde impetrata ea, tanquam coactus querebatur: Age, inquit, aliquid, & reipublicæ cauſa elabora. Quaq; Cicero uſus eſt, cùm Vatinij morte nunciata, cuius parum certus dicebatur autor: Interim, inquit, uſura fruar. Idem per allegoriam M. Cælium melius obijcientem crimina, quàm defendentē, bonam dextram, malam ſiniſtram habere dicebat. Emphaſi Liuius dixit ferro Accium Nauium cotem incidiſſe. Figuras quoque mentis, quæ σχήματα διανοίας dicuntur, res eadem recipit omneis, in quas nōnulli diuiſerunt ſpecies dictorū. Nam & interrogamus, & dubitamus, & affirmamus, & minamur, & optamus: Quædam ut miſerantes, & quædam ut iraſcentes dicimus. Ridiculum autem eſt, omne quod apertè fingitur. Stulta reprehendere facilimum eſt:*

*Renunciatum eſſet, id eſt, cum paſſus eſſet repulſam, &c. Vide Philādrum.

dicaturi uſum. —

eſt: nam per ſe ſunt ridicula. Sed rem urbanam facit aliqua ex nobis adiectio. Stulte interrogauerat exeūtem de theatro Carpathium Tityus Maximus, an ſpectaſſet: fecit Carpathius dubitationem eius ſtultiorem dicēdo: Non, ſed in orcheſtra pila luſi. Refutatio cum ſit in negando, redarguendo, defendendo, eleuādo, ridicule negauit Mannius Curius. Nam cum eius accuſator in Sipario omnibus locis aut nudum eū in neruo, aut ab amicis redemptum ex alea pinxiſſet: Ergo ego, inquit, nunquàm uici. Redarguimus interim aperte, ut Cicero Vibium Curium multum de annis ætatis ſuæ mentientem: Tum ergo cum unà declamabamus, nō eras natus. Interim & ſimulata aſſenſione, ut idē Fabiæ Dolabellæ dicenti triginta ſe annos habere, Verum eſt, inquit, nā hoc iam uiginti annis audio. Belle interim ſubijcitur pro eo quod neges, aliud mordacius, ut Iunius Baſſus querente Domitia Paßieni, quòd incuſans eius ſordes, calceos eā ueteres diceret uendere ſolere: Nō mehercules, inquit, hoc unquā dixi, ſed emere te ſolere. Defenſionē imitatus eſt Eques Ro. qui obijcienti Auguſto, quòd patrimoniū comediſſet: Meum, inquit, putaui. Eleuandi ratio eſt duplex, ut aut ueniam quis, aut iactātiam minuat. Quemadmodum C. Cæſar Pomponio oſtendenti uulnus ore exceptū in ſeditione Sulpitiana, quod ipſe ſe paſſum pro Cæſare pugnātē gloriabatur, Nunquàm fugiēs reſpexeris, inquit. Aut crimen obiectū, ut Cicero obiurgātibus, quòd ſexagenarius Popliam uirginem duxiſſet, Cras mulier erit, inquit. Hoc genus dicti conſequens uocant quidam, atq; illi ſimile, quo Cicero Curionē ſemper ab excuſatione ætatis incipiētem, facilius quotidie procemium habere dixit, quia iſta natura ſequi & cohærere uideantur. Sed eleuandi genus eſt etiā cauſarū relatio, qua Cicero eſt uſus in Vatiniū, qui pedibus æger, cùm uellet uideri cōmodioris ualetudinis factus, & diceret ſe iam bina milia paſſuum ambulare: Dies enim, inquit, longiores ſunt. Et Auguſtus nunciantibus Tarraconenſibus palmam in ara eius enatam:

Apparet, inquit, quàm ſæpe accẽdatis. Trãſtulit crimen Caßius Seuerus: Nam cum obiurgaretur à Prætore, quòd aduocati eius L. Varo Epicureo Cæſaris amico conuitiũ feciſſent: Neſcio, inquit, qui conuitiati ſint, & puto Stoicos fuiſſe. Repercutiendi multa ſunt genera: uenuſtißimũ, quod etiam ſimilitudine aliqua uerbi adiuuatur, ut Tracallus dicenti Suellio: Si hoc ita eſt, is in exilium: Si non eſt ita, redij, inquit. Eluſit Caßius Seuerus, obijciẽte quodam, quòd ei domo ſua Proculeius interdixiſſet, reſpõdendo: Nunquid ego illuc accedo? Sic eluditur & ridiculum ridiculo, ut Diuus Auguſtus, cum ei Galli torquem aureũ centum pondo dediſſent, & Dolabella per iocum, tentans tamẽ ioci ſui euentum dixiſſet: Imperator, torque me dona: Malo te, inquit, ciuica donare. Mendacium quoq; mendacio, ut Galba, dicente quodam, uictoriato ſe uno in Sicilia quinq; pedes longã murænam emiſſe: Nihil, inquit, mirum: nam ibi tam longæ naſcuntur, ut ijs piſcatores pro reſtibus* cingantur. Contraria eſt neganti confeßionis ſimulatio. Sed ipſa quoq; multũ habet urbanitatis. Sic Afer cum ageret contra libertum Claudij Cæſaris, & ex diuerſo quidã cõditionis eiuſdẽ cuius erat litigator, exclamaſſet: Præterea tu ſemper in libertos Cæſaris dicis? Nec mehercule, inquit, quicquã proficio. Cui uicinũ eſt, nõ negare, quod obijcitur, cùm & id palàm falſum eſt, & inde materia bene reſpõdendi datur, ut Catulus dicẽti Philippo, Quid latras? Furem uideo, inquit. In ſe dicere, non eſt ferè niſi ſcurrarum, & in oratore utiq; minime probabile. Quod fieri totidẽ modis, quot in alios poteſt: Ideoq; hoc, quãuis frequens ſit, tranſeo. Illud uerò etiãſi ridiculum, indignum tamen eſt homini liberali, quod aut turpiter, aut impotenter dicitur. Quod feciſſe quendam ſcio, qui humiliori liberè aduerſus ſe loquenti, Colaphum, inquit, tibi ducam, & formulam ſcribam, quòd caput durum habeas. Hic enim dubium eſt, utrum ridere audientes, an indignari debuerint. Supereſt genus decipiendi opinione, aut dicta aliter intelligendi,

*utantur

gendi,

gẽdi, quæ ſunt in omni hac materia uel uenuſtiſsima. Inopinatum & à laceſſente poni ſolet, quale eſt, quod refert Cicero: Quid huic abeſt, niſi res & uirtus? Aut illud Afri: Homo in agendis cauſis optime ueſtitus. Et in occurrendo, ut Cicero audita falſa Vatinij morte, cũ Ouinium libertũ eius interrogaſſet, recte'ne omnia? dicẽti Recte: Mortuus eſt, inquit. Plurimus autem circa ſimulationem & diſsimulationem riſus eſt, quæ ſunt uicina, & propè eadem. Sed ſimulatio eſt certam opinionẽ animi ſui imitantis: diſsimulatio, aliena parum ſe intelligere fingẽtis. Simulauit Afer, cum in cauſa ſubinde dicentibus, Celſinam diceret cognouiſſet, quæ erat potens fœmina: Quis eſt, inquit, iſte? Celſinam enim uideri ſibi uirum finxit. Diſsimulauit Cicero, cum Sext. Annalis teſtis reum læſiſset, & inſtaret identidem accuſator ei, Dic Marce Tulli, nũquid potes de Sexto Annali? Verſus tunc dicere cœpit de libro Ennij Annali ſexto:

Qui potis ingentis cauſas euoluere belli.

Cui ſine dubio frequentiſsimam dat occaſionem ambiguitas, ut Caſselio, qui conſultori dicenti, nauem diuidere uolo: Perdes, inquit. Sed auerti intellectus etiam aliter ſolet, cum ab aſperioribus ad leniora deflectitur: ut qui interrogatus, quid ſentiret de eo, qui in adulterio deprehenſus eſſet, Tardum fuiſſe reſpondit. Ei confine, quod dicitur per ſuſpicionem, quale illud apud Ciceronem, Querẽti quòd uxor ſua è fico ſe ſuſpendiſſet, Rogo des mihi ſurculum ex illa arbore, ut inſeram. Intelligitur enim quod non dicitur. Et hercle omnis ſalſe dicẽdi ratio in eo eſt, ut aliter quàm eſt, rectum uerumq; dicatur, quod fit totum fingẽdis aut noſtris, aut alienis perſuaſionibus, aut dicẽdo, quod fieri non poteſt. Aliena finxit Iuba, qui querenti, quòd ab equo ſuo eſſet aſperſus, Quid tu, inquit, me Hippocentaurum putas? Sua, C. Caſsius, qui militi ſine gladio diſcurrenti, Heus cõmilito, pugno bene uteris, inquit. Et Galba de piſcibus, qui cum pridie ex parte adeſi, & uerſati, poſtero die appoſiti eſſent: Feſtinemus,

alij ſubcœnant, inquit. Tertium illud Ciceronis aduerſus Canium: Fieri enim certe non poterat, ut declamaret, & natus non eſſet. Eſt & illa ex ironia fictio, qua uſus eſt C. Cæſar. Nam cũ teſtis diceret à reo fœmina ſua ferro petita, & eſſet facilis reprehenſio, cur illam potiſsimum partem corporis uulnerare uoluiſſet: Quid enim faceret, inquit, cum tu galeam & loricam haberes? Vel optima eſt ſimulatio contra ſimulantem, qualis illa Domitij Afri fuit: Vetus habebat teſtamentum, & unus ex amicis recentioribus ſperans aliquid ex mutatione tabularum, falſam tabulam intulerat, conſulens eum, an primipilaris ei teſtamento ſuaderet ordinare ſuprema iudicia, Noli, inquit, facere, offendis illum. Iucundiſsima ſunt autẽ ex his omnibus lenia, & (ut ſic dixerim) boni ſtomachi, ut Afer ingrato litigatori conſpectum eius uitanti in foro, per nomẽclatorem miſſum ad eum: Amas me, inquit, quòd te non uidi. Et diſpenſatori, qui cùm ad reliqua non reſponderet, dicebat ſubinde, Non comedi panem, & aquam bibo: Paſce, & redde quod debes. quæ ὑπαγωγὰς uocant. Eſt gratus iocus, qui minus exprobrat, quàm poteſt, ut idẽ dicenti cãdidato, Semper domum tuam colui, cùm poſſet palàm negare, Credo, inquit, & uerum eſt. Interim de ſe dicere ridiculum eſt, & quod in alium, ſi abſentem diceret, urbanũ nõ erat, quoniam ipſi palam exprobratur, mouet riſum: quale Auguſti eſt, cum ab eo miles neſcio quid improbe peteret, ueniret cõtrà Martianus, quẽ ſuſpicabatur & ipſum aliquid iniuſte rogaturum: Non magis, inquit, faciam cõmilito quæ petis, quàm quod Martianus à me petiturus eſt. Adiuuant urbanitatem & uerſus cõmode poſiti, ſeu toti, ut ſunt: quod adeò facile eſt, ut Ouidius ex tetraſticho Macri carmine librum in malos poëtas cõpoſuerit. Quod fit gratius, ſi qua etiã ambiguitate cõditur, ut Cicero in Accium hominem callidum & uerſutum, cùm is in quadam cauſa ſuſpectus eſſet: Niſi qua Vlyſſes rate euaſit Laërtius. Seu uerbis ex parte mutatis, ut in eum, qui cum antea ſtultiſsimus

eſſet

eſſet habitus,poſt acceptam hæreditatem primus ſententiam rogabatur: Cuius hæreditas eſt,quam uocant ſapientiam, pro illo facultas eſt. Seu fictis nouis uerſibus. Simile eſt quod παροιμία *dicitur,& prouerbia opportunè aptata,ut de homine in aquã lapſo,& ut alleuaretur roganti: Tollat te,qui non nouit. Ex hiſtoria etiam ducere urbanitatem eruditum: ut Cicero fecit,cùm ei teſtem in iudicio Verris roganti dixiſſet Hortenſius, Non intelligo hæc ænigmata: Atqui debes,inquit,cùm Sphingem domi habeas. Acceperat autem ille à Verre Sphingem æneam,magnæ pecuniæ. Subabſurda illa conſtant ſtultis ſimuli imitatione: & quæ niſi fingantur,ſtulta ſunt: ut qui mirantibus, quòd humile candelabrũ emiſſet, Pranſorium erit inquit. Sed illa ſimilia abſurdis ſunt acria,quæ tanquã ſine ratione dicta feruntur: ut ſeruus Dolabellæ,cùm interrogaretur, an dominus eius actionem propoſuiſſet, Domum,inquit,uendidit. Deprehenſi interim pudorem ſuum ridiculo aliquo explicant: ut qui teſtem dicẽtem ſe à reo uulneratum interrogauerat,an cicatrices haberet: cùm ille ingentẽ in femore oſtendiſſet, Latus,inquit,*oportuit. Cõtume-* *oportunius *lijs quoq; uti bellè datur,ut Hiſpo obijcienti bis acerba crimina accuſatori, Mẽtiris inquit. Et Fuluius propinquus legato interroganti,an in tabulis, quas proferebat,chirographus eſſet, Et uerus,inquit,domine. Has aut accepi ſpecies,aut inueni frequẽtiſſimas,ex quibus ridicula ducerentur. Sed repetam neceſſe eſt, infinitas eſſe tam ſalſe dicendi,quàm ſeuerè,quas præſtat perſonæ,locus,tempus,caſus deniq;,qui eſt maximè uarius. Itaque hæc ne omiſiſſe uiderer,attigi: illa autẽ quæ de uſu ipſo,& modo iocãdi cõplexus ſum,adeò infirma,ſed planè neceſſaria. His adijcit Domitius Marſus, qui de urbanitate diligẽtiſſimè ſcripſit, quædã non ridicula,ſed cuilibet ſeueriſſimæ orationi cõuenientia,eleganter dicta,& proprio quodã lepôre iucunda: quæ ſunt quidem urbana,ſed riſum tamen non habent. Neque enim ei de riſu,ſed de urbanitate eſt opus inſtitutũ,quam propriã eſſe no-*

ſtræ

ſtræ ciuitatis ait, & ſerò ſic intelligi cœptam, poſtquàm urbis appellationem, etiamſi nomen proprium non adijceretur, Romam tamen accipi ſit receptum, eamq; ſic finit: Vrbanitas eſt uirtus quædam in breue dictum coacta, & apta ad delectandos, mouẽdosq; homines in omnem affectum, maximè idonea ad reſiſtendum, uel laceſſendum, prout quæq; res ac perſona deſiderat. Cui ſi breuitatis exceptionem detraxeris, omneis orationis uirtutes cõplexa ſit. Nam ſicut iſta rebus, & perſonis, & quod in utriſque oporteat dicere, perfectæ eloquentiæ eſt. Cur autem breuem eam eſſe uoluerit, neſcio quidem. At quam in eodem libro dicat fuiſſe, & in multis narrandi urbanitatem, paulò pòſt ita finit, Catonis, ut ait, opinionem ſecutus: Vrbanus homo erit, cuius multa bene dicta, reſponſaq; erunt, & qui in ſermonibus, circulis, conuiuijs, item in cõcionibus, omni deniq; loco ridiculè, commodeq́; dicet. Riſus erunt, quicunque hæc faciet orator. Quas ſi recipimus finitiones, quicquid bene dicetur & urbanè, dicti nomen accipiet. Cæterum illi, qui hoc propoſuerat, cõſentanea fuit illa diuiſio, ut dictorum urbanorũ, alia ſeria, alia iocoſa, alia media faceret. Nam eadem eſt omnium bene dictorũ. Verum mihi etiam iocoſa quædam uidentur poſſe non ſatis urbanè referri. Nam meo quidem iudicio illa eſt urbanitas, in qua nihil abſonum, nihil agreſte, nihil incõditum, nihil peregrinum, neque ſenſu, neq; uerbis, neq; ore, geſtu'ue poßit deprehendi, ut non tam ſit in ſingulis dictis, quàm in toto colore dicendi, qualis apud Græcos Atticiſmos ille redolens Athenarum proprium ſaporem. Ne tamen iudicium Marſi hominis eruditißimi ſubtraham, Seria partitur in tria genera, honorificum, cõtumelioſum, medium. Et honorifici ponit exemplum Ciceronis quoque pro Ligario apud Cæſarem: Qui nihil ſolet obliuiſci, niſi iniurias. Et contumelioſi, quod Attico ſcripſit de Pompeio, & Cæſare: Habeo quem fugiam, quem ſequar non habeo. Et medij, quod ἀποφθεγματικὸν uocat, & eſt cùm ita dixit: Neq; grauem mortem

acci

accidere forti uiro poſſe,neq; immaturam Conſulari,neq; miſe=ram ſapiēti. Quæ omnia ſunt optimè dicta:ſed cur propriè no=men urbanitatis accipiant,non uideo.Quod ſi non ſolùm totus, ut mihi uidetur,orationis color meretur, ſed etiam ſingulis di=ctis tribuēdum eſt,illa potius urbana eſſe dixerim,quæ ſunt ge=neris eiuſdē,quæ ridicula dicuntur,& tamen ridicula non ſunt, ut de Pollione Aſinio ſerijs,iocisq; pariter accōmodato dictum eſt,Eſſe eum omnium horarum. Et de actore facilè dicente ex tempore,Ingenium eum in numerato habere. Etiam Pompeij, quod refert Marſus,in Ciceronem diffidentem eius partibus: Tranſi ad Cæſarem,me timebis. Erat enim,ſi de re minore,aut alio animo,aut deniq; non ab ipſo dictū fuiſſet,quod poſſet in=ter ridicula numerari. Etiā illud,quod Cicero Cereliæ ſcripſit, reddens rationem cur illa C. Cæſaris tempora tam patienter to=leraret:Hæc aut animo Catonis ferenda ſunt,aut Ciceronis ſto=macho.Stomachus enim illic habet aliquid ioco ſimile. Hæc quæ mouebant,diſsimulanda mihi non fuerunt:in quibus,ut errauc=rim,legentes tamē non decepi, indicata diuerſa opinione,quam ſequi magis probantibus liberum eſt.

De altercatione. CAP. V.

Altercationis præcepta poterant uideri tunc inchoāda,cùm omnia,quæ ad continuam orationē pertinent,peregiſſem: nam eſt uſus eius,ordine ultimus.Sed cùm ſit poſita in ſola inuē=tione,neq; habere diſpoſitionē poſsit,nec elocutionis ornamēta magnopere deſideret, aut circa memoriam,& pronunciationē laboret:prius quàm ſecundam quinq; partium,hāc quæ tota ex prima pendet,tractaturus nō alieno loco uideor:quàm ſcripto=res alij ideo fortaſſe reliquerūt,quia ſatis cæteris præceptis in hanc quoq; uidebatur eſſe profectum.Conſtat enim aut intētio=ne,aut depulſione, de quibus ſatis traditum eſt: quia quicquid in actione perpetua circa probationes utile eſt,idem in hac bre=ui atq; conciſa proſit neceſſe eſt. Neq; alia dicuntur in alterca=

tione

tione,ſed aliter aut interrogando, aut reſpondendo. Cuius rei ferè omnis obſeruatio in illo teſtium loco excuſſa eſt: tamen quia latius hoc opus aggreßi ſumus, neque perfectus orator ſine hac uirtute dici poteſt, paulum impendamus huic quoque peculiaris operæ, quæ quidem in quibuſdam cauſis ad uictoriam uel plurimum ualet. Nam ut in qualitate generali, in qua rectè'nc factũ quid an contrà ſit, quæritur, perpetua dominatur oratio, & quæſtionem finitionis actionis plerũq; ſatis explicat, & omnia penè in quibus de facto conſtat, aut coniectura, artificiali ratione colligitur: ita in ijs cauſis, quæ ſunt frequentißimæ, quæ uel ſolis extra artem probationibus, uel mixtis cõtinentur, aſperrima in hac parte dimicatio eſt, nec alibi dixeris magis mucrone pugnari. Nam & firmißima quæq; memoriæ iudicis inculcanda ſunt: etiam præſtandum quicquid in actione promiſimus, & refellenda mendacia. Nuſquam eſt deniq; qui cognoſcit intentior. Nec immeritò quidam, quanquàm in dicendo mediocres, hæc tamen altercandi præſtantia meruerunt nomen patronorum. At quidam litigatoribus ſuis illum modò ambitioſum declamandi ſudorem præſtitiſſe contenti, cum turba laudantium deſtituunt ſubſellia, pugnamq; illam decertatoriã imperitis ac ſæpe pullatæ turbæ relinquunt. Itaque uideas alios plerunq; iudicijs priuatis ad altercationes uocari, alios ad probationem. Quæ ſi diuidenda ſunt officia, hoc certè magis neceſſarium eſt, pudendumq; dictu, ſi plus litigantibus proſunt minores. In publicis certè iudicijs uox illa præconis, præter patronos, ipſum qui egerit, citat. Opus eſt igitur in primis ingenio ueloci ac mobili, animo præſenti & acri. Non enim cogitandum, ſed dicendum ſtatim eſt, & propè ſub conatu aduerſarij manus erigẽda. Quare cùm in omni parte huiuſce officij plurimum facit, totas non diligenter modò, ſed etiã familiariter noſſe cauſas, tum in altercatione maximè neceſſarium eſt, omnium perſonarũ, inſtrumentorum, temporum, locorum habere notitiam, alioqui & tacendum eſt

ſæpe

*ſæpe, etiam alijs ſubijcientibus, plerunq; autem ſtudio loquendi fatuè modò accedendum, quod nũquam accidit, *ni noſtra cre=dulitate aliena ſtultitia erubeſcamus: neq; tantùm hoc ipſis mo=nitoribus clareſcit. Quidã faciũt aperte, quod rixemur. Videas enim pleroſq; ira percitos exclamantes, ut iudex audiat cõtra=rium id eſſe, quod admoneatur, ſciatq́; ille, qui pronunciaturus eſt in cauſa, malum quod tacetur. Quare bonus altercator uitio iracundiæ careat. Nullus enim rationi magis obſtat affectus, & fert extra cauſam, & plerunq; deformia conuitia facere, ac me=reri cogit, & ipſos nonnunquam iudices incitat. Melior mode=ratio, ac nõnunquam etiã patiẽtia. Neq; enim refutãda tantum quæ è contrario dicuntur, ſed contemnenda, eleuanda, ridenda ſunt, nec uſquã plus loci reperit urbanitas, odiũ mordet & pu=dor, contra turbantes audendum, & impudentiæ fortiter reſi=ſtendum. Sunt enim quidã præduri in hoc oris, ut obſtrepãt in=genti clamore, & medios ſermones intercipiant, & omnia tu=multu cõfundãt, quos ut nõ imitari, ſic acriter propulſare opor=tebit, & ipſorum improbitas retũdenda, & iudices, uel præſi=dentes magiſtratus appellãdi frequẽter, ut loquẽdi uices ſeruen=tur. Nam eſt res animi iacẽtis, & mollis ſupra modũ frontis, fal=litq́; plerũq;, quod probitas uocatur, quæ eſt imbecillitas. Valet autẽ in altercatione plurimum acumẽ, quod ſine dubio ex arte non uenit. Natura enim non docetur, arte tamen adiuuatur: in qua præcipuũ eſt ſemper id in oculis habere, de quo quæritur, & quod uolumus efficere: quia propoſitũ tenẽtes in rixam non ibimus, nec cauſæ debita tẽpora conuitiando cõteremus, gaude=bimusq́;, ſi hoc aduerſarius facit. Omnia tẽpora ferè parata ſunt meditatis diligenter, quæ aut ex aduerſo dici, aut reſponderi à nobis poßint. Nonnunquam tamen ſolet hoc quoq; eſſe artis ge=nus, ut quædam in actione dißimulata ſubitò in altercãdo pro=ferantur, & inopinatis eruptionibus, & ex inſidijs citißimo fa=cto ſimilimum. Id autem tantùm faciendum, cum eſt aliquid cui reſpon*

*ut

reſponderi nõ ſtatim poßit, potuerat autem, ſi tẽpus ad diſponendum fuißet. Nam quod fideliter firmum eſt, à primis ſtatim actionibus arripere optimum eſt, quo ſæpius diutiusq; dicatur. Illud uix ſaltem præcipiendum uidetur, ne turbidus & clamoſus tantũ ſit altercator, & quales facti ſunt, qui literas neſciũt. Nam improbitas licet aduerſario moleſta ſit, iudici inuiſa eſt. Nocet etiam diu pugnare in ijs, quæ obtinere non poßis. Nam ubi uinci neceſſe eſt, expedit cedere: quia ſiue plura ſunt, de quibus quæritur, facilior erit in cæteris fides: ſiue unum, mitior ſolet irrogari pœna uerecũdiæ. Nam culpam, præſertim deprehẽſam, pertinaciter tueri, culpa altera eſt. Dum ſtat acies, multi in rem conſilij atq; artis eſt, ut errãtem aduerſarium trahas, & ire quàm longißime cogas, ut uana interim ſpe exultet. Ideo quædam bene dißimulantur inſtrumẽta. Inſtant enim, & ſæpe diſcrimen omne committunt, quod deeſſe nobis putant, & faciunt probationibus noſtris autoritatem poſtulando. Expedit etiam dare aliquid aduerſario, quod pro ſe putet, quod apprehẽdens maius aliquid cogatur dimittere, duas interim res proponere, quarum utrãlibet male ſit electurus: Quod in altercatione fit potentius, quàm in actione, quia in illa nobis ipſi reſpondemus, in hac aduerſarium quaſi confeßum tenemus. Eſt in primis acuti, uidere quo iudex dicto moueatur, quid reſpuat: quod ex uultu ſæpißime, & aliquando etiam dicto aliquo, factoúe eius deprehenditur: & inſtare proficientibus, & ab ijs, quæ non adiuuant, quàm mollißime pedem oportet referre. Faciunt hoc medici quoq;, ut remedia perinde perſeuerent adhibere, uel deſinant, ut illa recipi uel reſpui uident. Nonnunquam ſi rem euoluere propoſitam facile nõ ſit, inferenda eſt alia quæſtio, atq; in eam, ſi fieri poteſt, iudex auocãdus. Quid enim cum reſpondere nõ poßis, agẽdum eſt, niſi ut aliud inuenias, cui aduerſarius reſpondere nõ poßit? In pleriſq; iudex eſt auocandus, ut dixi, qui circa teſtes eſt locus, & perſonis modo diſtat, quòd

hic pa

hic patronorum inter ſe certamen, illic pugna inter teſtem & patronum. Exercitatio uerò huius rei longè facilior. Nam eſt utiliſsimum, frequēter cum aliquo qui ſit ſtudiorum eorundem, ſumere materiam uel ueræ, uel etiam fictæ controuerſiæ, & diuerſas partes altercationis modo tueri: quod idem etiam in ſimplici genere quæſtionum fieri poteſt. Ne illud quidem ignorare aduocatum uolo, quo quæque ordine probatio ſit apud iudices proferenda: cuius rei eadem in argumentis ratio eſt, ut potentiſsima, prima & ſumma ponantur. Illa enim ad credendum præparant iudicem, hæc ad pronuntiandum.

De iudicio & conſilio. CAP. VI.

His pro noſtra facultate tractatis, non dubitaſſem tranſire protinus ad diſpoſitionem, quæ ordine ipſo ſequitur, niſi uererer, ne quoniam fuerunt, qui iudicium inuētioni ſubiungerent, præterijſſe hunc locum quibuſdam uiderer: qui mea quidem opinione adeò partibus operis huius omnibus connexus ac mixtus eſt, ut ne à ſententijs quidem, aut uerbis ſaltem ſingulis poſsit ſeparari: nec magis arte traditur, quàm guſtus, aut odor. Ideoq; nos quid in quaq; re ſequēdum cauendumq; ſit, docebimus, ut ad ea iudicium dirigatur. Præcipiā igitur, ne quod effici non poteſt, aggrediamur? ut contraria uitemus, & communia? ne quid in eloquendo corruptum obſcurumq; ſit? Referatur oportet ad ſenſus, qui non docentur. Nec multum à iudicio credo diſtare conſilium: niſi quòd illud oſtendentibus ſe rebus adhibetur, hoc latentibus, & aut omnino nondum repertis, aut dubijs: Et quòd iudicium frequentiſsime certum eſt. Conſilium uerò eſt ratio quædam alte petita, & plerunque plura perpendens, & comparans, habensq; in ſe & inuentionem, & iudicationem. Sed ne hæc quidem præcepta in uniuerſum ſpectanda ſunt. Nam ex re ſumitur: cui locus ante actionem eſt frequenter. Nam & Cicero ſummo conſilio uidetur in Verrem uel contrahere tempora dicendi maluiſſe, quàm in eum annum, quo erat

Qu. Hortẽſius cõſul futurus, incidere. Et in ipſis actionibus primum ac potentiſſimum obtinet locum. Nam quid dicẽdum, quid tacendum, quid diffitendum ſit, exigere cõſilij eſt: negare ſit ſatius, an defendere: Vbi procemio utendum, & quali: Narrandum'ne, & quomodo: Iure prius pugnandum, an æquo: Qui ſit ordo utiliſſimus: tum omnes colores aſpere, an leniter, an etiam ſubmiſſe loqui expediat. Sed hæc quoq; ut quiſque paſſus eſt locus, monuimus: idemq; in reliqua parte faciemus. Pauca tamen exempli gratia ponam, quibus manifeſtius appareat, quid ſit, quod demonſtrari poſſe præceptis non arbitror. Laudatur conſilium Demoſthenis, quòd cum ſuaderet bellum Athenienſibus, parum id proſpere expertis, nihil adhuc factũ eſſe ratione, monſtrat. Poterat enim emendari negligentia. At ſi nihil eſſet erratum, melioris in poſterum ſpei non erat ratio. Idem cum offenſam uereretur, ſi obiurgaret populi ſegnitiem, in aſſerenda libertate Reipublicæ maiorum laude uti maluit, qui rem fortiſſime adminiſtraſſent. Nam & faciles habuit aures, & natura ſequebatur, ut meliora probanteis, peiorum pœniteret. Ciceronis quidem uel una pro Cluentio quamlibet multis exemplis ſufficeret oratio. Nam quòd in eo conſilium maxime mirer? primam'ne expoſitionem, qua matri, cuius filium premebat autoritas, abſtulit fidem? An quòd idem corrupti iudicij crimen transferre in aduerſariũ maluit, quàm negare propter inueteratam, ut ipſe dicit, infamiam? An quòd in re inuidioſa legis auxilio nouiſſime eſt uſus? Quo genere defenſionis etiam offendiſſet nondum præmollitas iudicum mẽtes. An quòd ſeipſum inuito Cluentio facere teſtatus eſt? Quid pro Milone? quòd non antè narrauit, quàm præiudicijs omnibus reum liberaret? quòd inſidiarum inuidiam in Clodium uertit? quanquàm re uera fuerat pugna fortuita. quòd factum & laudauit, & tamen uoluntatẽ Milonis remouit? quòd illi preces nõ dedit, & in earum locum ipſe ſucceſſit? Infinitum eſt enumerare, ut Cottæ detraxerit autoritatem

tatem

tatem, ut pro Ligario ſe oppoſuerit, Cornelium ipſa confeßionis fiducia eripuerit. Illud dicere ſatis habeo, nihil eſſe non modò in orando, ſed in omni uita prius conſilio: fruſtraq; ſine eo tradi cæteras artes, pluſq; uel ſine doctrina prudentiam, quàm ſine prudentia facere doctrinam. Apparet etiam orationem accommodare locis, temporibus, perſonis, eſſe eiuſdem uirtutis. Sed hic quia latius fuſus eſt locus, mixtuſq; cum elocutione, tractabitur cum præcipere de aptè dicendo cœperimus.

M. FAB. QVINTILIANI DE INSTITVTIONE
Oratoria, liber Septimus.

DE INVENTIONE, *ut arbitror, ſatis dictum eſt. Neq; enim ea demum, quæ ad docendum pertinent, executi ſumus, uerumetiam motus animorum tractauimus. Sed ut opera extruentibus ſatis non eſt, ſaxa, atq; materiã, & cætera ædificanti utilia congerere, niſi diſponẽdis eis collocandiſq; artificum manus adhibeatur: ſic in dicendo quamlibet abundans rerum copia, cumulũ tantum habeat, atq; congeſtum, niſi illas eadẽ diſpoſitio in ordinẽ digeſtas, atq; inter ſe cõmiſſas deuinxerit. Nec immeritò ſecunda quinque partium poſita eſt, cũ ſine ea prior nihil ualeat. Neq; enim, quanquàm fuſis omnibus membris, ſtatua ſit, niſi collocẽtur. Et ſiquam in corporibus noſtris, aliorum'ue animalium partẽ permutes atq; transferas, licet habeat eadem omnia, prodigium ſit tamen. Et artus etiam leuiter loco moti, perdũt, quo uiguerũt, uſum: & turbati exercitus ſibiipſi ſunt impedimento. Nec mihi uidentur errare, qui ipſam rerum naturã ſtare ordine putant, quo confuſo peritura ſint omnia. Sic oratio carẽs hac uirtute, tumultuetur neceſſe eſt,*

& ſine rectore fluitet, nec cohæreat ſibi, multa repetat, multa tranſeat, uelut nocte in ignotis locis errans: nec initio, nec fine propoſito, caſum potius quàm cõſilium ſequatur. Quapropter totus hic liber ſeruiat diſpoſitioni: quæ quidẽ, ſi certa aliqua uia tradi in omnes materias ullo modo poſſet, non tam paucis contigiſſet. Sed cum infinitæ litium formæ fuerint, futuræq; ſint, & tot ſeculis nulla reperta ſit cauſa, quæ eſſet tota alteri ſimilis, ſapiat oportet actor, & uigilet, & inueniat, & iudicet, & cõſilium à ſeipſo petat. Neq; inficias eo quædam eſſe, quæ demonſtrari poßint, eaq; non omittam.

De diſpoſitione. CAP. I.

SIt igitur, ut ſuprà ſignificaui, Diuiſio, rerum pluriũ in ſingulas: Partitio, ſingularum in partes, diſcretus ordo, & recta quædam collocatio prioribus ſequentia annectens: Diſpoſitio, utilis rerum ac partium in locos diſtributio. Sed meminerimus ipſam diſpoſitionem plerunq; utilitate mutari, nec eandem ſemper primam quæſtionem ex utraq; parte tractandam. Cuius rei ut cætera exempla præteream, Demoſthenes quoq;, atq; Aeſchines poßunt eſſe documento, in iudicio Cteſiphontis diuerſum ſecuti ordinẽ, cum accuſator à iure, quo uidebatur potentior, cœperit: patronus omnia, uel penè omnia ante ius poſuerit, quibus iudicem quæſtioni legum præpararet. Aliud enim alio docere prius expedit, alioqui ſemper petitoris arbitrio diceretur. Deniq; in accuſatione mutua, ut ſe uterque defendat, priuſquàm aduerſarium arguat, omnium rerum neceſſe eſt ordinem eſſe diuerſum. Igitur, quid ego ſim ſecutus, quod partim præceptis, partim ratione uſurpatũ cognoueram, promam: nec unquam diſsimulaui. Erat mihi curæ in controuerſijs forenſibus noſſe omnia, quæ in cauſa uerſarẽtur. Nam in ſchola certa ſunt, & pauca, & ante declamationẽ exponuntur, quæ θέματα Græci uocant, Cicero propoſita. Cum hæc in conſpectu quodammodo collocaueram, non minus pro aduerſa parte, quàm pro mea

cogi

cogitabam. Et primùm (quod non difficile dictu eſt, ſed tamen ante omnia intuendum) conſtituebam, quid utraq; pars uellet efficere: tum per quid, hoc modo: Cogitabã, quid primùm petitor diceret. Id aut confeſſum erat, aut controuerſum. Si confeſſum, non poterat ibi eſſe quæſtio. Tranſibam ergo ad reſponſum partis alterius, idem intuebar: nõnunquam etiam quod inde obtinebatur, confeſſum erat. Vbi primùm cœperat non conuenire, quæſtio oriebatur. Id tale eſt: Occidiſti hominem, occidi: conuenit, tranſeo. Rationem reddere debet reus quare occiderit. Adulterum, inquit, cum adultera occidere licet: legem eſſe certum eſt. Tertium iam aliquid uidendum eſt, in quo pugna conſiſtat. Non fuerunt adulteri: Fuerunt: quæſtio. De facto ambigitur, coniectura eſt. Interim ergo & tertium confeſſum eſt, adulteros fuiſſe. Sed tibi, inquit accuſator, illos non licuit occidere. Exul enim eras, & ignominioſus: de iure quæritur. At ſi protinus dicenti, occidiſti: reſpondeatur, non occidi: ſtatim pugna eſt. Sic explorandum eſt, ubi controuerſia incipiat, & conſiderari debet, quæ primam quæſtionem facit. Intentio ſimplex, Occidit Saturninum Rabirius. Coniuncta, Lege de ſicarijs cõmiſit L. Varenus. Nam C. Varenum occidendo, & Cn. uulnerando, & Salarium item occidẽdo, cadit. Nam ſic diuerſæ propoſitiones erunt, quod idem de petitionibus dictum ſit. Verum ex coniuncta propoſitione, plures eſſe quæſtiones ac ſtatus poſſunt, ſi aliud negat reus, aliud defendit, aliud iure actionis excludit. In quo genere agendi eſt diſpiciendum, quid quoq; loco diluat, quod pertinet ad actorem. Non planè diſſentio à Celſo, qui ſine dubio Ciceronem eſt ſecutus. Inſtat tamẽ huic parti uehementius, ut putet primo firmum aliquid eſſe ponendum, ſummo firmiſsimum, imbecilliora medio, quia & initio mouẽdus ſit iudex, & ſummo impellendus. At pro reo plerunque grauiſsimum quicq; primum mouendum eſt, ne illud ſpectans iudex, reliquorum defenſioni ſit auerſior. Interim tamen & hoc muta-

 bitur

bitur, ſi leuiora illa palàm falſa erunt, grauiſsimi defenſio difficilior, ut detracta prius accuſatoribus fide aggrediamur ultimum, iam iudicibus omnia uana eſſe credentibus. Opus erit tamen præfatione, qua & ratio reddatur dilati criminis, & promittatur defenſio, ne id quod non ſtatim diluemus, timere uideamur. Anteactæ uitæ crimina plerunq; prima purganda ſunt, ut id de quo laturus eſt ſententiam, iudex audire propitius incipiat. Sed hoc quoque pro Vareno Cicero in ultimum diſtulit, non quid frequentiſsime, ſed quid tum expediret, intuitus. Cum ſimplex intentio erit, uidendum eſt, an unum aliquid reſpõdeamus, an plura: Si unum, in re quæſtionẽ inſtituamus, an in ſcripto. Si in re, negandum ſit quod obijcitur, an tuendum. Si in ſcripto, in qua ſpecie iuris pugna ſit, & in ea de uerbis, an uoluntate quæratur. Id ita conſequemur, ſi intuiti fuerimus quæ ſit lex quæ litem faciat, hoc eſt, qua iudicium ſit cõſtitutum. Nã quædam in ſcholaſticis ponuntur ad coniungendam modò actæ rei ſeriem: ut, Pater expoſitum qui agnouerit, ſolutis alimentis recipiat. Minus dicto audientem filium liceat abdicare. Qui expoſitum recepit, imperat ei nuptias locupletis propinqui: ille ducere uult filiã pauperis educatoris. Lex de expoſitis ad affectum pertinet. Iudicium pendet ex lege abdicationis. Nec tamen ſemper ex una lege quæſtio eſt, ut in ἀντινομίᾳ. His ſpectatis, apparebit circa quæ pugna ſit. Coniuncta defenſio eſt, qualis pro Rabirio: Si occidiſſet, recte feciſſet, ſed non occidit. Vbi uerò multa contra unam propoſitionem dicimus, cogitandum eſt primùm quicquid dici poteſt, tum ex his quo quicq; loco dici expediat ordinandum. In quo non idem ſentio, quod de propoſitionibus paulò antè, quodq; de argumentis probationum loco conceſsi, aliquando nos incipere à firmioribus. Nam uis quæſtionum ſemper creſcere debet, & ad potẽtiſsima ab infirmiſsimis peruenire, ſiue ſunt eiuſdem generis, ſiue diuerſi. Iuris autem quæſtiones ſolent eſſe nonnunquam ex alijs atque alij

conſt

conflictionibus: facti, ſemper idem ſpectant: in utroq; genere ſimilis ordo eſt. Sed prius de diſsimilibus, ex quibus infirmißimum quicque primum tractari oportet. Ideoq; quaſdam quæſtiones executi donare ſolemus, & concedere. Neque enim tranſire ad alias poſſumus, niſi omißis prioribus. Quod ipſum ita fieri oportet, non ut damnaſſe eas uideamur, ſed omiſiſſe; quia poßimus etiam ſine eis uincere. Procurator alicuius pecuniam petit ex fœnore hæreditario, poteſt incidere quæſtio, an huic eſſe procuratorem liceat. Finge nos, poſtquàm tractauimus, remittere, uel etiam conuinci: quæretur, an ei cuius nomine litigatur, procuratorem habendi ſit ius. Diſcedamus hinc quoque: recipit materia quæſtionem, an ille cuius nomine agitur, hæres ſit fœneratoris, an ex aſſe hæres. Hæc quoque conceſſa ſint: quæretur an debeatur. Contrà, nemo tam demēs fuerit, ut etiam id quod firmißimum duxerit ſe habere, remittat, & ad leuiora tranſcendat. Huic in ſchola ſimile eſt: Non abdicabis adoptatū: ut hunc quoque, non uirum fortem: ut & fortem, non quicunq; uoluntati tuæ non paruerit: ut in alia omnia ſubiectus ſit, nō propter opinionem: & ut propter opinionem, non propter talem opinionem. Hæc iuris quæſtionum differentia eſt. In factis autem ad idem tendentia ſunt plura. Ex quibus aliqua citra ſummam quæſtionem remitti ſolent: ut ſi is cum quo furti agitur, dicat, Proba te habuiſſe, proba perdidiſſe, proba furto perdidiſſe, proba mea fraude. Priora enim remitti poſſunt, ultima nō poſſunt. Solebam & hoc facere præcipue: ut uel ab ultima ſpecie (nam ea ferè eſt, quæ continet cauſam) retrorſum quærerem uſq; ad primam generalem quæſtionē, uel à genere ad extremam ſpeciem deſcenderem, etiā in ſuaſorijs: ut deliberat Numa, an regnum offerentibus Romanis recipiat. Primùm id eſt genus, an regnandum, an in ciuitate aliena, an Romæ, an laturi ſint Romani talē regem. Similiter & in cōtrouerſijs. Optet enim uir fortis alienā uxorē: Vltima ſpecies eſt, an optare poßit alienam uxorem. Generale

eſt, an quicquid optauerit, accipere debeat. Inde an ex priuato, an nuptias, an maritum habentem. Sed hoc non quemadmodum dicitur, ita & quæritur. Primùm enim occurrit ferè, quod eſt ultimum dicendum, ut hoc, Non debes alienam uxorem optare. Ideoq; diuiſionem perdit feſtinatio. Non oportet igitur offerentibus ſe contentum eſſe. Quæratur aliquid quod eſt ultrà, ſi ne uidua quidem: adhuc plus, ſi nihil ex priuato: ultimum retrorſum, quod idem à capite primum eſt, ſi nihil iniquum. Ita propoſitione uiſa, quod eſt facilimũ, cogitemus, ſi fieri poteſt, quid naturale ſit primùm reſponderi. Id ſi, tanquam res agatur, & nobiſipſis reſpondendi neceſſitas ſit, intueri uoluerimus, occurrit. Si id non contigerit, ſeponamus id, quod primùm ſe obtulerit, & ipſi nobiſcum ſic loquamur. Quòd ſi hoc nõ eſſet, id iterum, & tertium, & dum nihil ſit reliqui. Itaq; inferiora quoq; ſcrutabimur, quæ tractata faciliorem nobis iudicem in ſumma quæſtione facient. Non diſſimile huic eſt & illud præceptũ: ut à cõmunibus ad propria ueniamus. Ferè enim communia generalia ſunt. Commune eſt, Tyrannum occìdit: proprium, Viriatum tyrannum occìdit, mulier occìdit, uxor occidit. Solebam & excerpere quid mihi cum aduerſario conueniret, ſi modò id pro me erat, nec ſolum premere confeſſionem, ſed partiendo multiplicare: ut in illa controuerſia, Dux qui competitorem patrem in ſuffragijs uicerat, captus eſt. Euntes ad redimendum eum legati obuium habuerunt patrem reuertentem ab hoſtibus, is legatis dixit, Serò itis. Excuſſerunt illi patrem, & aurum in ſinu eius inuenerunt, ipſi perſeuerauerunt ire quò intenderant, inuenerunt ducem crucifixum, cuius uox fuit: Cauete proditorem: Reus eſt pater. Quæ conueniunt? proditio nobis prodita eſt, & prodita à duce, quærimus proditorẽ, te iſſe ad hoſtes fateris, & iſſe clàm, & ab his incolumem rediſſe, aurũ retuliſſe, & aurum occultum habuiſſe. Nam quod fecit, id nonnunquam potentius ſit in propoſitione: quæ ſi animos occuparit, propè aures ipſæ defen

defenſioni præcluduntur. In totum autem congregatio criminum accuſantem adiuuat, ſeparatio defendentem. Solebam id, quod fieri & in argumentis dixi, in tota facere materia, ut propoſitis extra quæ nihil eſſet omnibus, deinde cæteris remotis, ſolum id ſupereſſet, quod credi uolebam: ut in præuaricationum criminibus: ut abſoluatur reus, aut innocentia ipſius fit, aut interueniente aliqua poteſtate, aut ui, aut corrupto iudicio, aut difficultate probationis, aut præuaricatione. Nocentem fuiſſe confiteris, nulla poteſtas obſtitit, nulla uis, corruptum iudicium non quereris, nulla probãdi difficultas fuit, quid ſupereſt, niſi ut præuaricatio fuerit? Si omnia amoliri nõ poteram, tamen plura amoliebar. Hominem occiſum eſſe conſtat, non in ſolitudine, ut à latronibus ſuſpicer: non prædæ gratia, quia inſpoliatus eſt: non hæreditatis ſpe, quia pauper fuit. Odiũ igitur in cauſa. quis inimicus? Quæ res autem faciliorem diuiſioni uiam præſtat, eadem inuẽtioni quoq;. excutere quicquid dici poteſt oportet, & uelut reiectione facta ad optimum peruenire. Accuſatur Milo, quòd Clodium occiderit: aut fecit, aut non. Optimum erat negare: ſi nõ poteſt, occîdit: ergo aut iure, aut iniuria. Vtiq; iure. Aut uoluntate igitur, aut neceſſitate: nam ignorantia prætendi nõ poteſt. Voluntas anceps eſt. Sed quia ita id homines putant, adiungenda defenſio, ut id pro republica fuerit. Neceſſitate, ſubita igitur pugna, non præparata: alter igitur inſidiatus eſt. Vter? profectò Clodius. Vides'ne ut ipſa rerum neceſſitas deducat ad defenſionem? Adhuc, aut utiq; uoluit occidere inſidiatorem Clodium, aut non: tutius ſi noluit. Fecerunt ergo ſerui Milonis, neq; iubente, neque ſciente Milone. At hæc tam timida defenſio detrahit autoritatem illi, qua recte dicebamus occiſum. Adijcietur, quod ſuos quiſque ſeruos in tali re facere uoluiſſet. Hoc eò eſt utilius, quòd ſæpe nihil placet, & aliquid dicendum eſt. Intueamur ergo omnia: ita apparebit aut id quod optimum eſt, aut id quod minime malum. Propoſitione aliquando aduerſarij

eſt,an quicquid optauerit,accipere debeat. Inde an ex priuato, an nuptias,an maritum habentem. Sed hoc non quemadmodum dicitur,ita & quæritur. Primùm enim occurrit ferè,quod eſt ultimum dicendum, ut hoc, Non debes alienam uxorem optare. Ideoq; diuiſionem perdit feſtinatio. Non oportet igitur offerentibus ſe contentum eſſe. Quæratur aliquid quod eſt ultrà, ſi ne uidua quidem: adhuc plus,ſi nihil ex priuato: ultimum retrorſum,quod idem à capite primum eſt, ſi nihil iniquum. Ita propoſitione uiſa,quod eſt facilimũ,cogitemus, ſi fieri poteſt,quid naturale ſit primùm reſponderi. Id ſi,tanquam res agatur,& nobiſipſis reſpondendi neceßitas ſit,intueri uoluerimus, occurrit. Si id non contigerit,ſeponamus id, quod primùm ſe obtulerit,& ipſi nobiſcum ſic loquamur. Quòd ſi hoc nõ eſſet,id iterum,& tertium,& dum nihil ſit reliqui. Itaq; inferiora quoq; ſcrutabimur, quæ tractata faciliorem nobis iudicem in ſumma quæſtione facient. Non diſsimile huic eſt & illud præceptũ:ut à cõmunibus ad propria ueniamus. Ferè enim communia generalia ſunt. Commune eſt, Tyrannum occîdit: proprium, Viriatum tyrannum occîdit,mulier occîdit,uxor occîdit. Solebam & excerpere quid mihi cum aduerſario conueniret, ſi modò id pro me erat,nec ſolum premere confeßionem, ſed partiendo multiplicare: ut in illa controuerſia,Dux qui competitorem patrem in ſuffragijs uicerat, captus eſt. Euntes ad redimendum eum legati obuium habuerunt patrem reuertentem ab hoſtibus, is legatis dixit, Serò itis. Excuſſerunt illi patrem,& aurum in ſinu eius inuenerunt,ipſi perſeuerauerunt ire quò intenderant,inuenerunt ducem crucifixum, cuius uox fuit: Cauete proditorem: Reus eſt pater. Quæ conueniunt? proditio nobis prodita eſt,& prodita à duce,quærimus proditorẽ, te iſſe ad hoſtes fateris,& iſſe clàm,& ab his incolumem rediſſe,aurũ retuliſſe,& aurum occultum habuiſſe. Nam quod fecit, id nonnunquam potentius fit in propoſitione: quæ ſi animos occuparit,propè aures ipſæ

defin

defenſioni præcluduntur. In totum autem congregatio criminum accuſantem adiuuat, ſeparatio defendentem. Solebam id, quod fieri & in argumentis dixi, in tota facere materia, ut propoſitis extra quæ nihil eſſet omnibus, deinde cæteris remotis, ſolum id ſupereſſet, quod credi uolebam: ut in præuaricationum criminibus: ut abſoluatur reus, aut innocentia ipſius fit, aut interueniente aliqua poteſtate, aut ui, aut corrupto iudicio, aut difficultate probationis, aut præuaricatione. Nocentem fuiſſe confiteris, nulla poteſtas obſtitit, nulla uis, corruptum iudicium non quereris, nulla probādi difficultas fuit, quid ſupereſt, niſi ut præuaricatio fuerit? Si omnia amoliri nō poteram, tamen plura amoliebar. Hominem occiſum eſſe conſtat, non in ſolitudine, ut à latronibus ſuſpicer: non prædæ gratia, quia inſpoliatus eſt: non hæreditatis ſpe, quia pauper fuit. Odiū igitur in cauſa. quis inimicus? Quæ res autem faciliorem diuiſioni uiam præſtat, eadem inuētioni quoq;. excutere quicquid dici poteſt oportet, & uelut reiectione facta ad optimum peruenire. Accuſatur Milo, quòd Clodium occiderit: aut fecit, aut non. Optimum erat negare: ſi nō poteſt, occidit: ergo aut iure, aut iniuria. Vtiq; iure. Aut uoluntate igitur, aut neceſſitate: nam ignorantia prætendi nō poteſt. Voluntas anceps eſt. Sed quia ita id homines putant, adiungenda defenſio, ut id pro republica fuerit. Neceſſitate, ſubita igitur pugna, non præparata: alter igitur inſidiatus eſt. Vter? profectò Clodius. Vides'ne ut ipſa rerum neceſſitas deducat ad defenſionem? Adhuc, aut utiq; uoluit occidere inſidiatorem Clodium, aut non: tutius ſi noluit. Fecerunt ergo ſerui Milonis, neq; iubente, neque ſciente Milone. At hæc tam timida defenſio detrahit autoritatem illi, qua recte dicebamus occiſum. Adijcietur, quod ſuos quiſque ſeruos in tali re facere uoluiſſet. Hoc eò eſt utilius, quòd ſæpe nihil placet, & aliquid dicendum eſt. Intueamur ergo omnia: ita apparebit aut id quod optimum eſt, aut id quod minime malum. Propoſitione aliquando aduerſarij

utēdum, & eſſe nonnunquam communem eam, ſuo loco dictum
eſt. Multis milibus uerſuum ſcio apud quoſdam eſſe quæſitum,
quomodo inueniremus utra pars deberet prior dicere, quod in
foro uel atrocitate formularū, uel modo petitionū, uel nouiſsimè
ſorte dijudicatur. In ſchola quæri nihil attinet, cum in declama-
tionibus iiſdem narrare, & cōtradictiones ſoluere, tam ab acto-
re, quàm à poſſeſſore cōceſſum ſit. Sed in plurimis controuerſiis
ne inueniri quidem poteſt, ut in illa: Qui tres liberos habebat,
oratorem, philoſophum, & medicum, teſtamēto quatuor partes
fecit, & ſingulas ſingulis dedit: unam eius eſſe uoluit, qui eſſet
utiliſsimus ciuitati. Contendunt: quis primus dicat, incertum eſt:
propoſitio tamen certa. Ab eo enim cuius perſonam tuebimur,
incipiēdum erit. Et hæc quidē de diuidēdo in uniuerſum præci-
pi poſſunt. At quo modo inueniemus etiā illas occultiores quæ-
ſtiones? ſcilicet, quo modo ſententias, uerba, figuras, colores, in-
genio, cura, exercitatione: non tamen ferè unquam niſi impru-
dentem fugerint, ſi, ut dixi, naturam ſequi ducem uelit. Sed ple-
riq; eloquentiæ famam affectantes, contenti ſunt locis ſpecioſis
modò, uel nihil ad probationem conferentibus. Alij nihil uitan-
tes, ea quæ in oculos incurrunt, exquirenda putant. Quod quò
facilius appareat, unam de ſchola controuerſiam non ita ſanè
difficilem ut nouam, proponam in exemplum: Qui reo prodi-
tionis patri nō affuerit, exhæres ſit. Proditionis damnatus, cum
aduocato exulet. Reo proditionis patri diſertus filius affuit, ru-
ſticus non affuit, damnatus abijt cum aduocato in exiliū. Ruſti-
cus cum fortiter feciſſet, præmij nomine impetrauit reſtitutionē
patris & fratris. Pater reuerſus inteſtatus deceſsit, petit ruſticus
partem bonorum, orator totum ſibi uendicat. Hic illi eloquētes,
quibuſq; nos circa lites raras ſolicitiores ridiculi uidemur, in-
uadent perſonas fauorabiles. Actio pro ruſtico contra diſertum,
pro uiro forti contra imbellem, pro reſtitutore cōtra ingratum,
pro eo qui parte contentus ſit, contra eum qui fratri nihil dare

ex pa

ex paternis uelit. Quæ omnia ſunt in materia, & multum iuuant, uictoriam tamen non tradunt. In hac quærentur ſentẽtiæ, ſi fieri poterit, præcipites uel obſcuræ. Nam ea nunc uirtus eſt, ut pulchre fuerit cũ materia tumultu & clamore trãſactum. Illi uerò quibus propoſitum quidẽ melius, ſed cura in proximo eſt, hæc uelut innatantia uidebunt, excuſatum eſſe ruſticum, qui nõ interfuerit iudicio nihil collaturus patri: ſed ne diſertum quidẽ habere quod imputet reo, cùm is dãnatus ſit. Dignum eſſe hæreditate reſtitutorem, nõ auarum, impium, ingratum, qui diuidere nolit cum fratre, eoq́; ſic merito. Quæſtionem quoq; illam primam ſcripti, & uoluntatis, qua nunc expugnata, nõ ſit ſequẽtibus locus. At qui naturã ſequetur, illa cogitabit profectò, primò hoc dicturum ruſticum: Pater inteſtatus duos nos filios reliquit, partem iure gentium peto. Quis tam imperitus, quis tam procul à literis, quin ſic incipiat, etiã ſi neſcierit, quid ſit propoſitio? Hanc cõmunem omniũ legẽ leuiter adornabit, ut iuſtam: nempe ſequetur, ut quæramus, quid huic tam æquæ poſtulationi reſpõdeatur. At id manifeſtum eſt. Lex eſt, quæ iubet exhæredem eſſe eum, qui patri proditionis reo non affuerit, tu autem nõ affuiſti. Hanc propoſitionem neceſſariò ſequitur legis laudatio, & eius qui non affuerit, uituperatio. Adhuc uerſamur in confeſſis, redeat animus ad petitorem: nunquid non hoc cogitet neceſſe eſt, niſi quis ſit planè hebes? Si lex obſtat, nulla lis eſt, inane iudicium eſt: atqui & legem eſſe, & hoc quod puniat à ruſtico factum extra dubitationem eſt. Quid ergo dicemus? Ruſticus erat. Sed lex erat, omnes cõplectitur: nihil proderit. Quæramus ergo, num infirmari in aliqua parte lex poßit. Quid aliud (ſæpius dicam) natura permittit, quàm ut cùm uerba cõtrà ſint, de uoluntate quæratur? Generalis igitur quæſtio, uerbis an uoluntate ſit ſtandum. Sed enim in commune de iure omni diſputandum ſemper, nec unquam ſatis iudicatum eſt. Quærendum igitur in hac ipſa, qua cõſiſtimus, an aliquid inueniri poßit, quod

ſcripto

ſcripto aduerſetur. Ergo quiſquis non affuerit, exhæres erit? quiſquis ſine exceptione? Iam ſe illa uel ultro offerent argumẽta. Filius infans & æger non affuit, & qui aberat, & qui militabat, & qui in legatione erat. Iam multum acti eſt, poſſet aliquis non affuiſſe, & hæres eſſe. Trãſeat nunc idem ille, qui cogitauit, ut ait Cicero, tibicinis Latini modo, ad diſertum. Vt iſta concedam, tu nec infans es, nec æger eras, nec abfuiſti, nec militaſti. Non aliud occurrit quàm illud, Sed ruſticus ſum. Contrà, quod palàm eſt, dicet: Vt agere non potueris, aſsidere potuiſti. Et uerum eſt, quare redeundum eſt ruſtico ad animum legumlatoris. Impietatem punire uoluit, ego autem impius non ſum. Contra quæ diſertus: Tu impie feciſti, inquit, cum exhæredationem meruiſti, licet te poſtea uel pœnitentia, uel ambitus ad hoc genus optionis adduxerit. præterea propter te dãnatus eſt pater: uidebaris enim de cauſa pronuntiaſſe. Ad hæc ruſticus: Tu uerò in cauſa damnationis fuiſti: multos offenderas: inimicitias domi contraxeras. Hæc coniecturalia. Illud quoq; quod coloris loco ruſticus dicit, patris fuiſſe tale cõſilium, ne uniuerſam domũ periculo ſubijceret. Hæc prima quæſtione ſcripti & uoluntatis cõtinentur. Intẽdamus ultrà animum, uideamusq; an aliquid inueniri præterea poſsit, quo id modo fiat: ſedulò imitor quærentem, ut quærere doceam, & omiſſo ſpecioſiore illo ſtyli genere ad utilitatem me ſubmitto diſcentium. Omnes adhuc quæſtiones ex perſona petitoris ipſius duximus. Cur non aliquid circa patrem quærimus? Dictum uerò eſt, cui quis non affuerit, exhæres erit. Cur non conamur & hic quærere, num cuicunq; non affuerit? Facimus hoc ſæpe in ijs controuerſijs, in quibus petuntur in uincula, qui parẽtes ſuos nõ alunt. An eum qui teſtimonium in filium impietatis reum dixit? an eum qui filiũ lenoni uendidit? In hoc de quo loquimur patre, quid apprehendi poteſt? Damnatus eſt. Nunquid igitur lex ad abſolutos tantum patres pertinet? Dura prima fronte quæſtio eſt. Non

deſperemus

deſperemus, credibile eſt hoc uoluiſſe legum latorem, ne auxilia liberorum innocentibus deeſſent. Sed hoc dicere ruſtico uerecundum eſt, quia innocentem fuiſſe patrem fatetur. Dat aliud argumẽtum controuerſia. Damnatus proditionis cum aduocato exulet. Vix uidetur poſſe fieri, ut pœna filio eadem, patri & ſi affuerit, & ſi non affuerit, conſtituta ſit. Præterea lex ad exules nulla pertinet: nõ ergo credibile eſt de non aduocato dãnati ſcriptũ. An poßint enim bona eſſe ulla exulis, ruſticus in utraq; parte dubium facit. Diſertus & uerbis inhærebit, in quibus nulla exceptio eſt, & propter hoc ipſum pœnam eſſe conſtitutam eis qui nõ affuerint, ne periculo exilij deterreantur ab aduocatione, & ruſticum innocenti non affuiſſe dicet. Illud protinus nõ indignum quod annotetur: poſſe ex uno ſtatu duas generales fieri quæſtiones: An quiſquis, an cuicunq;: hæc ex duabus perſonis quæſita ſunt. E' tertia autem quæ eſt aduerſarij, nulla oriri quæſtio poteſt, quia nulla fit de ſua parte controuerſia. Nondum tamẽ cura deficiat. Iſta enim omnia dici poſſent, etiam nõ reſtituto patre. Nec ſtatim eò tẽdamus, quod occurrit ultro, à ruſtico reſtitutum. Qui id ſubtiliter quæret, aliquid ſpectabit ultrà. Nam ut genus ſpeciem ſequitur, ita ſpeciem genus præcedit. Fingamus ergo ab alio reſtitutum: ratiocinatiua atq; collectiua quæſtio orietur, an reſtitutio pro ſublatione iudicij ſit, & perinde ualeat, ac ſi iudicium non fuiſſet. Vbi tentabit ruſticus dicere, ne impetrare quidem aliter potuiſſe ſuorum reſtitutionem uno præmio, niſi patre perinde ac ſi accuſatus nõ eſſet, reuocato: quæ res aduocati quoq; pœnam, tanquam is nõ affuiſſet, remiſerit. Tum ueniemus ad id, quod primùm occurrebat, à ruſtico reſtitutum eſſe patrem. Vbi rurſus ratiocinamur, an ruſticus reſtitutor accipi debeat pro aduocato, quando id præſtiterit, quod aduocatus petijt, nec improbũ ſit pro ſimili accipi, quod plus eſt. Reliqua iam æquitatis ſunt, utrius iuſtius ſit deſiderium. Id ipſum adhuc diuiditur, etiam ſi uterq; ſibi totum uendicaret

uendicaret,nunc utiq; cum alter ſemiſſem,alter uniuerſa, fratre excluſo.Sed his tractatis etiam magnum mométum habet apud iudices patris memoria,cum præſertim de bonis eius quæratur. Erit ergo coniectura,qua mente pater inteſtatus deceſſerit: ſed ea pertinet ad qualitatem, quæ alterius ſtatus inſtrumentum eſt. Plerunq; autem in fine cauſarum de æquitate tractabitur, quia nihil libentius iudices audiunt. Aliquando tamen hunc ordinem mutabit utilitas,ut ſi in iure minus fiduciæ erit, æquitate iudicē præparemus.Nihil habui amplius,quod in uniuerſum præciperem.Nunc eamus per ſingulas cauſarū iudicialium partes, quas ut perſequi ad ultimam ſpeciem,id eſt, ad ſingulas lites, cōtrouerſiasq; non poſſum: ita de generalibus ſcribere licet, ut quæ in quenq; ſtatum frequentiſſimè incidant,tradam. Et quia natura prima quæſtio eſt,factum'ne ſit,ab hac ordiar.

De coniectura. CAP. II.

Coniectura omnis aut de re, aut de animo eſt. Vtriuſque tria tēpora,præteritum,præſens,futurum. De re,& generales quæſtiones ſunt,& definitæ:id eſt,& quæ non continentur, & quæ continentur. De animo quæri non poteſt, niſi ubi perſona eſt,& de facto conſtat. Ergo cū de re agitur,aut quid factum ſit,in dubiū uenit,aut quid fiat,aut quid ſit futurum. Vt in generalibus, an atomorum concurſu mundus ſit effectus: an prouidētia regatur:an ſit aliquādo caſurus. In definitis,an parricidium cōmiſerit Roſcius:an regnū affectet Manlius: an recte Verrem ſit accuſaturus Q. Cæcilius. In iudicijs præteritū tempus maximè ualet. Nemo enim accuſat,niſi quæ facta ſunt. Nā quæ fiant,& quæ futura ſint,ex præteritis colligūtur. Quæritur & unde quid ortum,ut peſtilentia,ira deûm,an intemperie cœli,an corruptis aquis,an noxio terræ habitu. Et quæ cauſa facti,ut quare ad Troiā quinquaginta reges nauigauerint,iureiurādo adacti,an exēplo moti,an gratificātes Atridis. Quæ duo genera nō multum inter ſe diſtant. Ea uerò,quæ ſunt præſentis

temporis

temporis,ſi non argumentis,quæ neceſſe eſt præceßiſſe,ſed oculis deprehendenda ſunt, non egent coniectura:ut ſi apud Lacedæmonios quæratur,an Athenis muri fiant. Sed & illud poteſt uideri extra hoc propoſitum coniecturæ genus, cum de aliquo homine quæritur,quis ſit: ut eſt quæſitum cõtra Vrbiniæ hæredes,ſi is, qui tanquam filius petebat bona,Figulus eſſet,an Soſipater: nam & ſubſtantia eius ſub oculos uenit: ut non poßit quæri an ſit. Quomodo ultra Oceanum,nec quid ſit,nec quale ſit,ſed an quid ſit. Verũ hoc quoq; genus litis ex præterito pendet:An hic ſit ex Vrbinia natus Cluſinius Figulus.Fuerunt autẽ tales noſtris etiam temporibus controuerſiæ, atq; aliquæ in meũ quoq; patrocinium inciderunt. Animi coniectura non dubie in omnia tẽpora cadit.Qua mente Ligarius in Africa fuerit. Qua mente Pyrrhus fœdus petat. Quomodo laturus ſit Cæſar,ſi Ptolemæus Pompeium occiderit. Quæritur per coniecturam & quantitas,& qualitas circa modum, ſpeciem,numerum. An Sol maior quàm terra. Luna globoſa,an plana,an acuta. Vnus mundus an plures. Itemq́; extra naturales quæſtiones. Maius bellum Troianum,an Peloponneſiacum. Qualis clypeus Achillis. An unus Hercules. In iis autem quæ accuſatione,ac defenſione conſtant,unum eſt genus, in quo quæritur & de facto,& de autore:quod interim coniunctam quæſtionem habet,& utrunq; pariter negatur:interim ſeparatam,cùm factum ſit,nec'ne: & ſi de facto conſtet,à quo factum ſit,ambigitur. Ipſum quoq; factum aliquando ſimplicem quæſtionem habet,an homo perierit: Aliquando duplicem,ueneno an cruditate perierit. Alterum eſt genus de facto tantum, cum ſi id certum ſit, non poteſt de autore dubitari. Tertium de autore tantum,cùm factum cõſtet,ſed à quo factum ſit in cõtrouerſiam uenit. Et quod tertio loco poſui,non eſt ſimplex. Aut enim reus feciſſe tantummodo ſe negat,aut aliũ feciſſe dicit. Sed ne in alterum quidem transferendi criminis una forma eſt. Interdum enim ſubſtituitur mutua accuſatio, quam

Græci

Græci ἀντικατηγορίαν uocant, noſtrorum quidam concertatiuam. Interdum in aliquam perſonam quæ extra diſcrimen iudicij eſt, trāsfertur, & aliâs certam, aliâs incertam. Et cum in certam, aut in extrariam, aut in ipſius qui perijt uoluntatē. In quibus ſimilis, atq; in ἀντικατηγορίᾳ perſonarū, cauſarum, cæterorum comparatio eſt, ut Cicero pro Vareno, in familiam Ancharianam: pro Scauro, circa mortem Boſtaris in matrem auertens crimen, facit. Eſt etiā illud huic contrariū cōparationis genus, in quo uterq; à ſe factum eſſe dicit, & illud in quo nō perſonæ inter ſe, ſed ipſæ res colliduntur, id eſt, non uter fecerit, ſed utrum factum ſit. Cum de facto, & de autore conſtat, de animo quæri poteſt. Nunc de ſingulis, cùm pariter utrunq; negatur, hoc modo: Adulterium non cōmiſi: tyrannidem non affectaui. In cædis ac ueneficij cauſis frequens eſt illa diuiſio, Non eſt factum: & ſi factum, ego nō feci. Sed cum dicimus, Proba hominē occiſum, accuſatoris tātum partes ſunt: à reo nihil dici contrà, præter aliquas fortaſſe ſuſpiciones poteſt, quas ſpargere quàm maxime uarie oportebit: quia ſi unum aliquid affirmaris, probandum eſt, aut cauſa periclitandum. Nam ut cū inter id quod ab aduerſario, & id quod à nobis propoſitum eſt, quæritur, uidetur utiq; alterum uerum: ita ex aduerſo unum eſt quo defendimur, reliquum eſt quo premimur. At cum quærimus de ambiguis ſignis cruditatis & ueneni, nihil tertium eſt. Ideoq; utraq; pars quod propoſuit, tuetur. Interim autem ex re quæritur, ueneficium fuerit, an cruditas, cum aliqua ex ipſa citra perſonam quoq; argumenta ducuntur. Refert enim conuiuium præceſſerit, lætitia an triſtitia, labor an otium, uigilia an quies. Aetas quoq; eius qui perierit, diſcrimen facit. Intereſt ſubitò defecerit, an longiore ualetudine conſumptus ſit. Liberior adhuc in utranque partem diſputatio, ſi tantum ſubita mors in quæſtionem uenit. Interim ex perſona probatio rei petitur: ut propterea credibile ſit uenenū fuiſſe, quia credibile eſt ab hoc factum ueneficium, uel contrà. Cum uerò de reo & de

facto

facto quæritur, naturalis ordo eſt, prius factum eſſe accuſator probet, deinde à reo factum. Si tamen plures in perſonam proba tiones habuerit, conuertet hunc ordinem. Defenſor autem prius negabit eſſe factum, quia ſi hac parte uicerit, reliqua nõ neceſſe habet dicere. Victo ſupereſt, ut tueri ſe poßit. Illic quoq; ubi de facto tantùm controuerſia eſt, quod ſi probetur, nõ poßit de autore dubitari, ſimiliter argumenta & ex perſona, & ex re ducuntur, ſed in unam facti quæſtionem: ſicut in illa controuerſia (utendum eſt enim & his exemplis, quæ ſunt diſcentibus magis familiaria) Abdicatus medicinæ ſtuduit: cùm pater eius ægrotaret, deſperantibus de eo cæteris medicis, adhibitus, ſanaturum ſe dixit, ſi is potionem à ſe datam bibiſſet. Pater acceptæ potionis epota parte, dixit uenenum ſibi datum: filius quod reliquũ erat, exhauſit: pater deceßit, ille parricidij reus eſt. Manifeſtum eſt quis potionem dederit, nulla quæſtio de autore, tantum an fuerit uenenum ex argumentis à perſona ductis colligetur. Supereſt tertium, in quo factum eſſe conſtat aliquid, à quo ſit factum, quæritur. eius rei ſuperuacuum eſt ponere exemplum, cùm plurima ſint huiuſmodi iudicia, ut ſi hominem occiſum eſſe manifeſtum eſt, uel ſacrilegium commiſſum, is autem, qui arguitur feciſſe neget. Ex hoc naſcitur ἀντικατηγορία. *Vtique hoc factum eſſe conuenit, quod duo inuicem obijciunt. In quo quidem genere cauſarum admonet Celſus fieri id in foro non poſſe, quod neminem ignorare arbitror. De uno enim reo conſilium cogitur, & ſi qui ſunt, qui inuicem accuſent, alterum iudicium præferre neceſſe eſt. Apollodorus quoque* ἀντικατηγορίαν *duas eſſe controuerſias dixit, & ſunt re uera ſecundum forenſe ius duæ lites. Poteſt tamen hoc genus in cognitionem uenire Senatus, aut Principis. Sed in iudicio quoque nihil intereſt actionum, utrum ſimul de utroque pronuncietur, an de uno ſeorſum. Quo in genere ſemper prior debebit eſſe defenſio. Primùm, quia natura potior eſt ſalus noſtra, quàm aduerſarij pernicies. Deinde*

*quòd plus habebimus in accuſatione autoritatis, ſi prius de innocentia noſtra conſliterit. Poſtremò, quòd ita demum duplex cauſa erit. Nam qui dicit, ego non occidi, habet reliquam partem, ut dicat, tu occidiſti. At qui dicit, tu occidiſti, ſuperuacuum habet poſtea dicere, ego non occidi. Hæ porrò actiones conſtant comparatione: ipſa comparatio non una uia ducitur: Aut enim totam cauſam noſtram cum tota aduerſarij cauſa componimus, aut ſingula argumenta cum ſingulis: quorum utrum ſit faciendum, non poteſt niſi ex ipſius litis utilitate cognoſci, ut Cic. ſingula pro Vareno comparat in primo crimine. Eſt enim ſuperior, cùm perſona alieni cum perſona matris temere comparetur. Quare optimum eſt, ſi fieri poterit, ut ſingula uincantur à ſingulis. Sed ſi quando in partibus laborabimus, uniuerſitate pugnandum eſt, ſiue inuicem accuſant, ſiue crimẽ reus citra accuſationem in aduerſariũ uertit, ut Roſcius in accuſatores ſuos, quamuis reos non feciſſet: ſiue in ipſos, quos ſua manu perijſſe dicemus, factum deflectitur: non aliter quàm in his, quæ mutuam accuſationem habent, utriuſq; partis argumenta inter ſe comparantur. Id autem genus, de quo nouiſſimè dixi, nõ ſolùm in ſcholis ſæpe tractatur, ſed etiam in foro. Nam id eſt in cauſa Næuij Apruniani ſolum quæſitum: Præcipitata'ne eſſet ab eo uxor, an ſe ipſa ſua ſponte ieciſſet. Cuius actionem equidem ſolam in hoc tempus emiſeram, *quod ipſum feciſſe ſeductum iuuenili cupiditate gloriæ fateor. Nam cæteræ quæ ſub nomine meo feruntur, negligentia excipientium in quæſtum notariorum corruptæ, minimam partem mei habent. Eſt & alia duplex coniectura huic* ἀντικατηγορία *non diuerſa, de præmijs, ut in illa controuerſia: Tyrannus ſuſpicatus à medico ſuo datum ſibi uenenum, torſit eum, & cùm id dediſſe ſe negaret, accerſit alterum medicum, ille datum ei uenenum dixit: ſed ſe antidotum daturum, & dedit ei potionem, qua epota tyrannus deceßit. De præmio duo medici contendunt: Nam ut illic factum in aduerſarium transferentium, ita hic*

**quod me feciſſe*

ita hic ſibi uendicatium perſonæ, cauſæ, facultates, tempora, inſtrumenta, teſtimonia comparantur. Illud quoq;, etiamſi non eſt ἀντικατηγορία, ſimili tamen ratione tractatur, in quo citra accuſationem quæritur, utrum factum ſit. Vtraq; enim pars expoſitionem ſuam habet, atq; eam tuetur, ut in lite Vrbiniana, petitor dicit, Cluſinium Figulum filium Vrbiniæ acie uicta, in qua ſteterat, fugiſſe, iactatumq; caſibus uarijs, retentum etiam à rege, tãdem in Italiam, ac patriam ſuam Marginos ueniſſe, atque ibi agnoſci. Pollio contrà, ſeruiſſe eum Piſauri dominis duobus, medicinam factitaſſe, manumiſſum, alienæ ſe familiæ uenali immiſcuiſſe, ac rogantem ut eis ſeruiret emptum: Non'ne tota lis cõſtat duarum cauſarum comparatione, & coniectura duplici atque diuerſa? Quæ autem accuſantium atque defendentium, eadem petentium & inficiantium ratio eſt. Ducitur coniectura primùm à præteritis. In his ſunt perſonæ, cauſæ, conſilia. Nam is ordo eſt, ut facere uoluerit, potuerit, fecerit. Ideoq; intuendum ante omnia qualis ſit, de quo agitur. Accuſatoris autem eſt efficere, ut ſi quid obiecerit, non ſolùm turpe ſit, ſed etiam crimini, de quo eſt iudicium, quàm maximè cõueniat. Nam ſi reum cædis impudicum, uel adulterum uocet, lædat quidem infamia, minus tamen hoc ad fidem ualeat, quàm ſi audacem, petulãtem, crudelem, temerariũ oſtenderit. Patrono, ſi fieri poterit, id agendum eſt, ut obiecta uel neget, uel defendat, uel minuat. Proximũ eſt, ut à præſenti quæſtione ſeparet. Sunt enim pleraque non ſolum diſsimilia, ſed etiam aliquando contraria, ut ſi reus furti, prodigus dicatur, aut negligens. Neque enim uidetur in eundẽ & cõtemptus pecuniæ, & cupiditas cadere. Si deerunt hæc remedia, ad illa declinandum eſt, non de hoc quæri, nec eum qui aliquãdo peccauerit, utiq; cõmiſiſſe omnia, & hãc fiduciã fuiſſe accuſatoribus falſa obijciendi, quòd læſum & uulneratum reum ſperauere hac inuidia opprimi poſſe. Alia propoſitio eſt accuſatoris, cõtra quã loci oriuntur ſæpe à perſona, & interim gene-

raliter, Incredibile eſſe à filio patrem, ab uxore uirum occiſum, ab Imperatore proditam hoſtibus patriam. Facile reſpondetur, uel quòd omnia ſcelera in malos cadant, ideoq; ſepe deprehenſa ſint, uel quod indignum ſit, crimina ipſa atrocitate defendi. Interim proprie, quod eſt uarium. Nam dignitas & tuetur reū, & nonnunquam ipſa in argumentum facti conuertitur, tanquam inde fuerit ſpes impunitatis. ſed perinde paupertas, humilitas, opes, ut cuique ingenio uis eſt, in diuerſum trahuntur. Probi uerò mores, & anteactæ uitæ integritas, nunquàm non plurimum profuerint. Si nihil obijcietur, patronus quidem in hoc uehementer incumbet. Accuſator autem ad præſentem quæſtionem, de qua ſola iudicium ſit, cognitionem allegabit, dicens, neminem non aliquando cœpiſſe peccare, nec per ἐγκαίνια *ducendum ſcelus primum. Hoc in reſpondendo. Sic autem præparabit actione prima iudicum animos, ut noluiſſe potius obijcere, quàm non potuiſſe credatur. Eoq; ſatius eſt omni ſe anteactæ uitæ abſtinere conuitio, quàm leuibus, aut friuolis, aut manifeſto falſis reum inceſſere, quia fides cæteris detrahitur: & qui nihil obijcit, omiſiſſe credi poteſt maledicta tanquam ſuperuacua: qui uana congerit, confitetur uanum in anteactis argumentum, in quibus uinci, quàm tacere maluerit. Cætera quæ à perſonis duci ſolēt, in argumentorum locis expoſuimus. Proxima eſt ex cauſis probatio, in quibus hæc maxime ſpectantur, ira, odium, metus, cupiditas, ſpes. Nam reliqua in has ſpecies cadunt, quorum ſi quid in reum conueniet, accuſatoris eſt efficere, ad quicquid faciendum cauſæ ualere uideantur, eaſq; quas in argumentum ſumet, augere: Si minus, illuc conferenda eſt oratio, aut aliquas fortaſſe latentes fuiſſe, aut nihil ad rem pertinere cur fecerit, ſi fecit: aut etiam dignius eſſe odio ſcelus, quòd nō habuerit cauſam. Patronus uerò quoties poterit inſtabit huic loco, ut nihil credibile ſit factū eſſe ſine cauſa: quod Cicero uehementiſſime multis orationibus tractat, præcipuè tamē pro*

pro Vareno, qui omnibus malis premebatur: nam & damnatus eſt. At ſi proponitur, cur factũ ſit, aut falſam cauſam, aut leuem, aut ignotam reo dicet. Poſſunt eſſe aliquæ interim ignotæ. An hæredem habuerit: an accuſaturus fuerit eum, à quo dicitur occiſus. Si alia defecerint, non utique ſpectandas eſſe cauſas. Nam quem poſſe reperiri, qui non metuat, oderit, ſperet? Plurimos tamen hæc ſalua innocentia facere. Neque illud eſt omittẽdum, non omneis cauſas in omnibus perſonis ualere. Nã ut alicui ſit furandi cauſa paupertas, non erit idem in T. Curio, Fabricioq; momentum. De cauſa prius, an de perſona dicendum ſit, quæritur, uarieq; eſt ab oratoribus factum, à Cicerone etiam prælatæ frequentiſsime cauſæ. Sed mihi, ſi ſine ullo litis conuitio proponeretur, ſecundum naturã uidetur incipere à perſona. Nam hoc magis generale eſt, rectiorq; diuiſio, aut in nullo crimen credibile, aut in hoc. Poteſt tamen idipſum, ſicut pleraque, uertere utilitas. Nec tantum cauſæ uolũtatis ſunt quærẽdæ, ſed interim & erroris, ut ebrietas & ignorantia. Nam ut hæc in qualitate crimen eleuant, ita in coniectura premunt. Et perſona quidem neſcio, an unquã utique in uno actu rei poßit incidere, de qua neutra pars dicat. de cauſis frequenter quæri nihil attinet, ut in adulterijs, in furtis, quia illas per ſe ipſa crimina ſecum habent. Poſt hæc intuenda uidentur & conſilia, quæ latè patent, an credibile ſit reum ſperare, id à ſe ſcelus effici poſſe, an ignorari cum feciſſet, an etiam ſi ignoratum non eſſet, abſolui, uel pœna leui tranſigi, uel tardiore, uel ex qua minus incõmodi conſecuturus, quàm ex facto gaudij uideretur, an etiam tanti putauerit pœnam ſubire. Poſt hæc an alio tempore, & aliter facere uel facilius, uel ſecurius potuerit, ut dicit Cicero pro Milone, enumerans plurimas occaſiones, quibus ab eo Clodius impune occidi potuerit. Præterea cur potißimum illo loco, illo tempore, illo modo ſit aggreſſus, qui & ipſe diligentißime tractatur pro eodem locus. An etiam, ſi nulla ratione ductus eſt, impetu

raptus ſit, & abſq; ſententia. Nam uulgò dicitur, Scelera nõ habere conſilium. An etiam cõſuetudine peccandi ſit allectus. Excuſſa prima parte, an uoluerit: ſequitur, an potuerit. Hic tractatur locus, tempus, ut furtum in loco clauſo, uel recluſo, frequenti, uel ſolo: tempore, uel diurno, cum teſtes plures, uel nocturno, cum maior difficultas. Inſpiciuntur utique difficultates & occaſiones, quæ ſunt plurimæ, ideoq́; exemplis nõ egent. Hic ſequẽs locus talis eſt, ut ſi fieri nõ potuit, ſublata lis ſit: ſi potuit, ſequatur quæſtio, an fecerit. Sed hæc etiam ad animũ coniecturam pertinent. Nam & ex his colligitur an ſperauerit. Ideo ſpectari debent & inſtrumenta, ut Clodij ac Milonis comitatus. Quæſtio an fecerit, incipit à ſecundo tẽpore, id eſt, præſenti, ac deinde cõiuncto, hoc eſt, inſequẽti, quorũ ſunt ſonus, clamor, gemitus, latitatio, metus, & ſimilia. His accedũt ſigna, de quibus tractatũ eſt. Verba etiam & facta, quæq́; anteceſſerunt, quæq́; inſecuta ſunt. Hæc aut noſtra ſunt, aut aliena. Sed uerba magis nocẽt, aut minus: magis nocent, & minus proſunt noſtra, quàm aliena, magis proſunt & minus nocẽt aliena, quàm noſtra. Facta autẽ interim magis proſunt noſtra, interim aliena, ut ſi quid, quod pro nobis ſit aduerſarius fecit. Semper uerò magis nocent noſtra, quàm aliena. Eſt & illa in uerbis differentia, quòd aut aperta ſunt, aut dubia, ſeu noſtra, ſeu aliena ſunt. Infirmiora in utrunq; ſint neceſſe eſt dubia, tamen noſtra ſæpe magis nocent, ut in illa cõtrouerſia: Interrogatus filius ubi eſſet pater, dixit: ubicunq; eſt, uiuit: at ille in puteo mortuus eſt inuentus. Aliena quæ ſunt dubia, nunquàm poßunt nocere, niſi aut incerto autore, aut mortuo. Nocte audita eſt uox, caueto tyrannicidam, & interrogatus, cuius ueneno moreretur, reſpondit, non expedit tibi ſcire. Nam ſi eſt qui poſſet interrogari, ſoluet ambiguitatem. Cum autem dicta factáq; noſtra defendi ſolo animo poßint, aliena uarie refutantur. De uno quidem maxime genere coniecturalium controuerſiarum locuti uidemur, & in omnes aliquid de his cadit.

Nam

Nam depoſiti,furti,creditæ pecuniæ, & à facultatibus argumenta ueniunt,an fuerit,quod deponeretur, & à perſonis, an illum depoſuiſſe apud hunc,uel huic credidiſſe credibile ſit,an petitorem calumniari,an reum inficiatorem eſſe uel furem. Sed etiam in furti reo ſicut in cædis,quæritur de facto, & de autore. Crediti,& depoſiti duæ ſunt quæſtiones, ſed nonnunquam iunctæ, an datum ſit,an redditum.Habent aliquid proprij,adulterij cauſæ,quòd plerunq; duorum diſcrimen eſt, & de utriuſq; uita dicendum,quanquàm & id quæritur, an utrunq; pariter defendi oporteat.Cuius rei conſilium naſcetur ex cauſa.Nam ſi adiuuabit pars altera,coniungam: ſi nocebit,ſeparabo. Ne quis autem mihi putet temere excidiſſe, quòd plerunq; duorum crimen eſſe adulterium,non ſemper dixerim, poteſt accuſari ſola mulier incerti adulterij. Munera domi inuenta ſunt, pecunia cuius autor non extat, codicilli, dubium ad quē ſcripti.In falſo quoq; ratio ſimilis: aut enim plures in culpam uocantur, aut unus: & ſcriptor quidem ſemper tueri ſignatorem neceſſe habet, ſignator ſcriptorem non ſemper.Nam & decipi potuit.Is autem qui hos adhibuiſſe,& cui id factum dicitur, & ſcriptorem,& ſignatores defendet.Iidem argumentorum loci in cauſis proditionis,& affectatæ tyrannidis. Verum illa ſcholarum conſuetudo iuris in forum poteſt nocere,quòd omnia quæ in themate non ſunt, pro nobis ducimus.Adulterium obijcis, quis teſtis? quis index? quod pretium? quis conſcius? Venenum,ubi emi? à quo? quando? quānti? per quem dedi? Pro reo tyrannidis affectatæ,ubi ſunt arma? quos contraxi ſatellites? Neque hæc nego eſſe dicenda, & ipſis utendum pro parte ſuſcepta. Nam & in foro, ſiquando aduerſarius probare non poterit, deſiderabo. Sed in foro tantum illam facultatem olim deſiderauimus, ubi non ferè cauſa agitur, ut non aliquid ex his, aut plura ponantur. Huic ſimile eſt, quòd in epilogis quidam, quibus uolunt,liberos, parentes, nutrices accōmodant:niſi quòd magis conceſſeris ea, quæ non ſint

poſita, deſiderare, quàm dicere. De animo quo modo quæratur, ſatis dictum eſt, cùm ita diuiſerimus, an uoluerit, an potuerit, an fecerit. Nam qua uia tractatur, an uoluerit, eadem quo animo fecerit. Id enim eſt, an male facere uoluerit. Ordo quoq; rerum aut affert, aut detrahit fidem, multò ſcilicet magis res, prout congruunt, aut repugnant: ſed hæc niſi in ipſo complexu cauſarum non deprehenduntur. Quærendum tamen ſemper quid cuique connectatur, & quid cui conſentiat.

De finitione. CAP. IIII.

SEquitur coniecturam finitio. Nam qui non poteſt dicere, nihil feciſſe, proximum habebit ut dicat, non id feciſſe quod obijciatur. Itaq; plerunq; legibus iiſdem, quibus coniectura, uerſatur, defenſionis tantùm genere mutato, ut in furtis, depoſitis, adulterijs. Nam quemadmodum dicimus, non feci furtum, non accepi depoſitum, non commiſi adulterium: ita, non eſt hoc furtum, non eſt hoc depoſitum, non eſt hæc mutatio, non eſt hoc adulterium. Interim à qualitate ad finitionem deſcenditur, ut in actionibus dementiæ, malæ tractationis, reipub. læſæ. In quibus ſi rectè facta eſſe, quæ obijciuntur, dici nõ poteſt, illud ſuccurrit, non eſt hoc dementem eſſe male tractare, rempu. lædere. Finitio igitur eſt rei propoſitæ, propria & dilucida, & breuiter comprehenſa uerbis enunciatio. Conſtat maximè, ſicut eſt dictum, genere, ſpecie, differentibus, proprijs: ut ſi finias equum (noto enim maximè utar exemplo) Genus eſt animal: Species, mortale: Differentia, irrationale. Nam & homo mortale erat. Propriũ, hinniens. Hæc adhibetur orationi pluribus in cauſis. Nam tum eſt certum de nomine, ſed quæritur, quæ res ei ſubijcienda ſit: tum res eſt manifeſta, ſed de nomine non conſtat. De re cùm dubium eſt, interim coniectura eſt, ut ſi quæratur, quid ſit deus. Nam qui id neget, deum eſſe ſpiritum omnibus partibus immixtum, non hoc dicat falſam eſſe illius diuinæ naturæ appellationem, ſicut Epicurus, qui humanam ei formam, locumq; inter

Finitio quid

mundos dedit: ſed nomine uterq; uno utitur, utrum ſit in re, cõ-iectat. Interim qualitas tractatur, ut quid ſit rhetorice, Vis per-ſuadendi, an bene dicendi ſcientia. Quod genus eſt in iudicijs frequentiſſimum. Sic enim quæritur, an deprehenſus in lupana-ri cum aliena uxore, adulter ſit, quia non de appellatione, ſed de ui facti eius ambigitur, an omnino peccarit. Nam ſi pecca-uit, non poteſt aliud eſſe, quam adulter. Diuerſum eſt genus, cùm controuerſia conſiſtit in nomine, quod pendet ex ſcripto, nec uerſatur in iudicijs, niſi propter uerba, quæ litem generant. An qui ſe interficit, homicida ſit. An qui tyrannum in mortẽ com-pulit, tyrannicida. An carmina magorum, ueneficium. Res enim manifeſta eſt, ſciturq; non idem eſſe occidere ſe, quod aliũ. Non idem occidere tyrannum, quod compellere ad mortẽ. Non idem carmina, ac mortiferam potionem. Quæritur tamen, an eodem nomine appellanda ſint. Quanquàm autem diſſentire uix au-deo à Cicerone, qui permultos ſecutus autores, dicit, finitionem eſſe de eodem, & de altero (ſemper enim neganti aliquod eſſe nomen, dicendum quid ſit potius) tamen in eandem treis habeo uelut ſpecies. Nam interim conuenit ſic quærere, an habendum ſit adulterium in lupanari. Cùm hoc negamus, non neceſſe eſt dicere, quid id uocetur, quia totum crimen inficiamur. Interim quæritur, an hoc furtum, an ſacrilegium: non quin ſufficiat non eſſe ſacrilegium, ſed quia neceſſe ſit dicere, quid ſit aliud, quo in loco utrunq; finiendum eſt. Interim quæritur in rebus ſpecie diuerſis, an & hoc eodẽ modo ſit appellandum, cùm res utraq; habeat ſuum nomen, ut amatorium, uenenum. In omnibus autem huius generis litibus quæritur, an etiam hoc, quia nomẽ de quo ambigitur, utique in alia re certum eſt. Sacrilegium eſt rem ſa-cram de templo ſurripere: Num & priuatam? Adulterium, cum aliena uxore domi coire: An & in lupanari? Tyrannicidium, occidere tyrannum: An etiam in mortem compellere? Ideóq; συμπερασμὸς, de quo poſtea dicam, uelut infirmior eſt finitio, quia

hac quæritur, an idem ſit huius rei nomen, quod alterius: Illo, an perinde habenda ſit hæc atq; illa. Eſt & talis finitionum diuerſitas, ut quidam ſentiunt, num idem diuerſis uerbis comprehendatur, ut rhetorice bene dicendi ſcientia, & eadem bene inueniendi, & bene enunciandi, & dicendi ſecundum uirtutem orationis, & dicendi quid ſit officij. Atque prouidendum, ut ſi ſenſu non pugnant, comprehenſione diſſentiant. Sed de his diſputatur, non litigatur. Opus eſt aliquando finitione obſcurioribus, & ignotioribus uerbis, ut quid ſit clarigatio. Erit & interim notis nomine uerbis, ut quid ſit penus, quid littus. Quæ uarietas efficit, ut eam quidam coniecturæ, quidam qualitati, quidam legitimis quæſtionibus ſubiecerint. Quibuſdam ne placuit quidem omnino ſubtilis hæc, & ad morē dialecticorum formata concluſio, ut in diſputationibus potius per argumēta uerborum cauillatrix, quàm in oratoris officio multum allatura momenti. Licet enim ualeat in ſermone tantùm, ut conſtrictum in uinculis ſuis habeat eum, qui reſponſurus eſt, & uel tacere, uel etiam inuitum id, quod ſit contrà, cogat fateri, non eadem eſt tamen eius in cauſis utilitas. Perſuadendum enim iudici eſt, qui etiamſi uerbis deuinctus eſt, tamen niſi ipſi rei acceſſerit, tacitus diſſentiet. Agenti uerò, quæ tanta eſt huius præciſæ comprehenſionis neceſsitas? An ſi non dixero, homo eſt animal rationale, mortale, non potero expoſitis tot corporis, animiq; proprietatibus latius oratione ducta, uel à dijs cū, uel à mutis diſcernere? Quid, quòd nec uno modo definitur res eadem, ſed latiore, uarioq; tractatu, ut facit Cicero, ut omnes oratores plerunq; fecerunt. Rariſsimæ enim apud eos reperietur illa ex conſuetudine philoſophorum ducta ſeruitus (eſt enim certè ſeruitus) ad certa ſe uerba aſtringendi, idq; faciendum in libris Ciceronis de Oratore uetat M. Antonius. Nam eſt etiam periculoſum, cum ſi uno in uerbo ſit erratum, tota cauſa cecidiſſe uideamur. Optimaq; eſt illa media uia, qua utitur Cicero pro Cecinna, ut res proponatur, uerba

non

non periclitentur: Etenim, Recuperatores, non ea ſola uis eſt quæ ad corpus noſtrum, uitamq́; peruenit, ſed etiã multò maior ea quæ periculo mortis iniecto, formidine animum perterritum loco ſæpe, & certo ſtatu dimouet. Aut cum finitionem præcedit probatio, ut in Philippicis Cicero Seruium Sulpitium occiſum ab Antonio colligit, & in clauſula demum ita finit: Is ei profectò mortem attulit, qui cauſa mortis fuit. Non negauerim tamẽ hæc quoque, ut expedit cauſæ, eſſe facienda: Et ſiquando firma comprehendi poterit, & breui complexu uerborum finitio, eſſe id tum elegans, tum etiam fortiſſimum, ſi modò erit illa inexpugnabilis. Eius certus ordo eſt, quid ſit, an hoc ſit: & in hoc ferè labor maior eſt, ut finitionem confirmes, quàm ut in rem finitionem applices. In eo quid ſit, duplex opus eſt. Nam & noſtra confirmanda eſt, & aduerſæ partis deſtruenda finitio. Ideoq́; in ſchola ubi nobis ipſis fingimus contradictionem, duos ponere debemus fines, quales utrinque eſſe optimi poterunt. At in foro prouidendum, num fortè ſuperuacua, & nihil ad cauſam pertinens, an ambigua, an contraria, an cõmunis ſit finitio: quorum nihil non accidere agentis culpa poteſt. Vt recte autem finiamus, ita fiet, ſi prius in animo conſtituerimus, quid uelimus efficere. Sic enim accommodari ad uoluntatem uerba poterũt. Atq́; ut à notiſſimo exemplo, quò ſit res lucidior, nõ recedamus: Qui priuatam pecuniam de templo ſurripit, ſacrilegij reus eſt, culpa manifeſta. Quæſtio eſt, an huic crimini nomen, quod eſt in lege, conueniat. Ergo ambigitur, an hoc ſacrilegium ſit. Accuſator, quia de tẽplo ſit ſurrepta pecunia, utitur hoc nomine. Reus, quia priuatam ſurripuerit, negat eſſe ſacrilegium, ſed furtum fatetur. Actor ergo ita finiet, Sacrilegium eſt ſurripere aliquid de ſacro. Reus ita finiet: Sacrilegium eſt ſurripere aliquid ſacri. Vterq́; alterius finitionẽ impugnat. Ea duobus generibus euertitur, ſi aut falſa eſt, aut parum plena. Nam illud tertium, niſi ſtultis non accidit, ut nihil ad quæſtionem pertineat. Falſa eſt,

ſi dicas: Equus eſt animal rationale: nam eſt equus animal, ſed irrationale. Quod autem commune cum alio eſt, deſinet eſſe proprium. Hic reus *falſam dicit eſſe finitionem accuſatoris. Accuſator autem non poteſt dicere falſam rei. Nam eſt ſacrilegiũ ſurripere aliquid ſacri.* Dicit *parum plenam, adijciẽdum enim, aut ex ſacro.* Maximus *autem uſus in approbando refellendoq́; fine propriorum, ac differentium, nonnunquam etiam etymologiæ. Quæ tamen omnia, ſicut in cæteris, confirmat æquitas, nonnunquam etiam coniectura mentis. Etymologia maxime*

Tumultus. *rara eſt. Quid enim eſt aliud tumultus, niſi perturbatio tanta, ut maior timor oriatur?* Vnde *etiam nomen ductum eſt tumultus.* Circa *propria ac differentia magna ſubtilitas, ut cum quæritur, an addictus, quem lex ſeruire donec ſoluerit, iubet, ſeruus ſit.* Altera *pars finit ita: Seruus eſt, qui eſt iure in ſeruitute. Altera, qui in ſeruitute eſt eo iure quo ſeruus: aut, ut antiqui dixe runt, qui ſeruitutem ſeruit. Quæ finitio etiamſi conſtat æquo, niſi tamen proprijs & differentibus adiuuetur, inanis eſt.* Dicet *enim aduerſarius ſeruire eum ſeruitutẽ, aut eo iure quo ſeruum.* Videamus *ergo propria differẽtiaq́; liberorũ, quæ libro quinto leuiter in trãſitu attigeram.* Seruus *cum manumittitur fit liber-*

Addicti. *tinus: addictus recepta libertate eſt ingenuus. Seruus inuito domino libertatem non conſequetur: addictus ſoluẽdo citra uoluntatem domini conſequetur.* Ad *ſeruum nulla lex pertinet: addictus legẽ habet.* Propria *liberi, quæ nemo habet niſi liber, prænomen, nomen, cognomen, tribum: habet hæc addictus.* Excuſſo *quid ſit, propè peracta eſt quæſtio, an hoc ſit.* Id *enim agimus, ut ſit cauſæ noſtræ conueniens finitio.* Potentiſsima *autem eſt in ea qualitas, an amor, an inſania. Huc pertinebunt probationes, quas* Cicero *dicit proprias eſſe finitionis, ex antecedentibus, conſequentibus, adiunctis, repugnãtibus, cauſis, effectis, ſimilibus, de quorum argumentorum natura dictum eſt.* Breuiter *autem pro* Cecinna Cicero *initia, cauſas, effecta, antecedentia,*

conſequen

conſequentia complexus eſt. Quid igitur? fugiebant propter metum? Quid metuebant? uim uidelicet. Poteſtis igitur principia negare, cùm extrema concedatis? Sed ſimilitudine quoque uſus eſt. Quæ uis in bello appellatur, ea in otio non appellabitur? Sed ex contrario argumenta ducuntur, ut ſi quæratur, an amatorium, uenenum ſit, nec'ne, quia uenenum, amatorium nõ ſit. Illud alterum genus, quo ſit manifeſtius adoleſcentibus meis (meos enim ſemper adoleſcentes putabo) hic quoq; fictæ cõtro uerſiæ utar exemplo: Iuuenes qui conuiuere ſolebant, conſtituerunt, ut in littore cœnarent. Vnius, qui cœnæ defuerat, nomen tumulo quẽ extruxerant, inſcripſerunt. Pater eius à tranſmarina peregrinatione cum ad littus idem appuliſſet, lecto nomine ſuſpendit ſe. Dicuntur hi cauſa mortis fuiſſe. Hic finitio eſt accuſatoris: Per quem factum eſt, ut quis perierit, cauſa mortis eſt. Rei eſt: Qui fecit quid ſciens, per quod perire homini neceſſe eſſet. Remota finitione accuſatori ſat eſt dicere: Cauſa mortis fuiſtis. Per uos enim actum eſt, ut homo periret: qui niſi uos illud feciſſetis, uiueret. Contrà, nõ ſtatim per quem factum eſt, ut quis periret, is damnari debet, ut accuſator, teſtis, iudex rei capitalis. Nec undecũq; cauſa fluxit, ibi culpa eſt: ut ſi quis profectionẽ ſuaſerit, ut ad amicum accedat trans mare, & is naufragio perierit. Ad cœnam inuitarit, & is cruditate illic contracta deceſſerit. Nec fuerit in cauſa mortis ſolum adoleſcẽtium factum, ſed credulitas ſenis, & in dolore ferundo infirmitas: denique ſi fortior fuiſſet, aut prudentior, uiueret. Nec mala mente fecerunt, & ille potuit uel ex loco tumuli, uel ex opere tumultuario ſuſpicari non eſſe monumentum. Qui ergo puniri debent? in quibus omnia ſunt homicidæ, præter manum. Eſt interim certa finitio, de qua inter utrãq; partẽ conuenit: ut Cicero dicit: Maieſtas eſt in imperio, atque in omni populi Romani dignitate. Quæritur tamen, an maieſtas minuta ſit, ut in cauſa Cornelij quæſitum eſt. Sed hic etiam ſimulis uideri poteſt finitiuæ, tamen

quia

quia de finitione nõ ambigitur, iudicatio eſt qualitas, atque ad eum potius ſtatum reducenda, ad cuius ſorte quadam uenimus mentionem, ſed & erat ordine proximus locus.

De qualitate. CAP. V.

E*St autem qualitas alia de ſummo genere, atq; ea quidẽ non ſimplex.* N*am & qualis ſit cuiuſq; rei natura, & quæ for=ma, quæritur: an immortalis anima, an humana ſpecie deus: & de magnitudine ac numero, quantus ſol, & an unus mundus.* Q*uæ omnia quidem coniectura colliguntur, quæſtionem tamẽ habent in eo, qualia ſint.* H*æc & in ſuaſorijs aliquãdo tractari ſolent, ut ſi Cæſar deliberet, an* Britanniam *impugnet, quæ ſit* Oce*ani natura, an* Britannia *inſula (nã tum ignorabatur) quãta in ea terra, quo numero militũ aggredienda, in conſilium ferẽ=dum ſit.* E*idem qualitati ſuccedunt facienda, ac non faciẽda, ap=petenda, uitanda, quæ in ſuaſorias quidẽ maxime cadunt, ſed in cõtrouerſijs quoq; ſunt frequẽtia, hac ſola differentia, quia illic de futuris, hic de factis agitur.* I*tem demõſtratiuæ partis omnia ſunt in hoc ſtatu, factum eſſe conſtat, quale ſit factum quæritur.* L*is eſt omnis aut de præmio, aut de pœna, aut de quãtitate.* I*gi=tur primũ genus cauſæ aut ſimplex, aut cõparatiuum.* I*llic quid æquum, hic quid æquius, aut quid æquiſſimũ ſit excutitur.* C*um de pœna iudiciũ eſt, à parte eius qui cauſam dicit, aut defenſio eſt criminis, aut inminutio, aut excuſatio, aut, ut quidam putant, deprecatio.* D*efenſio longe potentiſſima eſt, qua ipſum factum quod obijcitur, dicimus honeſtum eſſe.* A*bdicatur aliquis, quòd inuito patre militarit, honores petierit, uxorem duxerit. tuemur quod fecimus.* P*artem hanc uocant* Hermagoræi κατ᾽ ἀντίληψιν, *ad intellectum id nomen referentes:* L*atinè ad uerbum transla=tam nõ inuenio, abſolutam appellant.* S*ed enim de re ſola quæ=ſtio, iuſta ſit ea, nec'ne.* I*uſtum omne continetur natura, uel cõ=ſtitutione.* N*atura, quod ſit ſecundum cuiuſq; rei dignitatẽ: hæc ſunt pietas, fides, continentia, & talia.* A*dijciunt & id, quod ſit*

par:

par:uerùm id non temere intuendū eſt. Nam & uis contra uim, & talia nihil habent aduerſum eum, qui prior fecit iniuſtè: & non quoniam res pares ſunt, etiam id eſt iuſtum, quod anteceſſit. Illa utrinq; iuſta, eadem lex, eadē conditio, ac forſitan ne ſint quidem paria, quæ ulla parte ſunt diſsimilia. Conſtitutio eſt in lege, more, iudicato, pacto. Alterum eſt defenſionis genus, in quo factū per ſe improbabile, aſſumptis extrinſecus auxilijs tuemur. id uocant κατ' ἀντίθεσιν. Latini hoc quoq; non ad uerbum tranſferunt. Aſſumptiua enim dicitur cauſa. In quo genere fortiſsimū eſt, ſi crimen cauſa facti tuemur, qualis eſt defenſio Oreſtis, oratio Milonis. ἀντίγκλημα dicitur, quia omnis noſtra defenſio conſtat eius accuſatione, qui uindicatur. Occiſus eſt, ſed latro: exectus, ſed raptor. Eſt & illa ex cauſis facti ducta defenſio priori contraria, in qua neq; factum ipſum per ſe, ut in abſoluta quæſtione defenditur, neq; ex contrario facto, ſed ex aliqua utilitate aut reipub. aut hominum multorum, aut etiam ipſius aduerſarij, nonnunquam & noſtra, ſi modò id erit, quod facere noſtra cauſa fas ſit: quod ſub extraneo accuſatore & legibus agente prodeſſe nunquā poteſt, in domeſticis diſceptationibus poteſt. Nam & filijs pater in iudicio abdicationis, & maritus uxori, ſi malæ tractationis accuſabitur, & patri filius ſi dementiæ cauſa erit, non inuerecundè dicet multum ſua interfuiſſe: in quo tamen incommoda uitātis melior, quàm cōmoda petentis eſt cauſa: quibus ſimilia etiam in uera rerum quæſtione tractantur. Nam quæ in ſcholis abdicatorum, hæc in foro exhæredatorum à parentibus, & bona apud conſules repetentium ratio eſt: quæ illic malæ tractationis, hîc rei uxoriæ, cùm quæritur utrius culpa diuortium factum ſit: quæ illic dementiæ, hîc petendi curatoris. Subiacet utilitati etiam illa defenſio, ſi peius aliquid futurū fuit. Nam in comparatione malorū boni locum obtinet leuius, ut ſi Mancinus fœdus Numantinum ſic defendat, quòd periturus, niſi id factum eſſet, fuerit exercitus Romanus. Hoc genus ἀντίστασις

Græcè

Græcè nominatur, comparatiuum noſtri uocant. Hæc circa defenſionem facti. quæ ſi neq; per ſeipſam, neq; adhibitis auxilijs dabitur, proximum eſt in alium transferre crimen, ſi poſſumus. Ideoq; etiam in hos, qui iam ſcripti ſunt ſtatus, uiſa eſt cadere translatio. Interdũ ergo culpa in hominẽ relegatur, ut ſi Gracchus reus fœderis Numantini, cuius metu leges populares tuliſſe in Tribunatu uidetur, miſſum ſe ab Imperatore ſuo diceret. Interim deriuatur in rem, ut ſi is, qui teſtamento quid iuſſus non fecerit, dicat per leges id fieri nõ potuiſſe: hoc μετάστασιν *dicunt. Excluſis quoq; his excuſatio ſupereſt: ea eſt aut ignorantiæ, ut ſi quis fugitiuo ſtigmata ſcripſerit, eoq́; ingenuo iudicato, neget ſciſſe ſe liberum eum fuiſſe: aut neceßitatis, ut cùm miles ad commeatus diem non affuit, dicit ſe fluminibus intercluſum, aut ualetudine. Fortuna quoq; ſæpe ſubſtituitur culpæ. Nonnunquam malè feciſſe nos, ſed bono animo dicimus. Vtriuſq; rei multa & manifeſta exempla ſunt. Idcirco non eſt eorum neceſſaria expoſitio. Si omnia quæ ſuprà ſcripta ſunt, deerunt, uidendum an minui culpa poßit. hic eſt ille, qui à quibuſdam dicitur ſtatus quantitatis. Sed ea cum ſit aut pœnæ, aut honoris, ex qualitate facti cõſtituitur. Eoq́; nobis ſub hoc eſſe ſtatu uidetur, ſicut eius quoque, quæ ad numerum refertur à Græcis. Nam &* ποιότητα, & ποσότητα *dicunt: nos utrunq; eadem appellatione complectimur. Vltima eſt deprecatio, quod genus cauſæ pleriq; negarunt in iudicium unquam uenire. Quin Cicero quoq; pro Qu. Ligario, idem teſtari uidetur, cùm dicit: Cauſas Cæſar egi multas & quidem tecum, dum te in foro tenuit ratio honorum tuorum. certè nunquàm hoc modo, Ignoſcite iudices, errauit, lapſus eſt, nõ putauit, ſi unquam poſthac, & cætera. In Senatu uerò, & apud populum, & apud principẽ, & ubicunq; iuris clemẽtia eſt, habet locum deprecatio. In qua plurimum ualet ex ipſo, qui reus eſt, hæc tria in uita præcedere, ſi innocens, ſi bene meritus, ſi ſpes in futurum innocenter uicturi, & in aliquo uſu futuri. Prætera*

terea ſi uel alijs incommodis, uel præſenti periculo, uel pœnitẽtia uideatur ſatis pœnarum dediſſe. Extrà, *nobilitas, dignitas, propinqui, amici.* In *eo tamen qui cognoſcit, plurimũ ponendũ, ſi laus eum miſericordis potius, quàm reprehenſio diſſoluti conſecutura eſt.* V*erum & in iudicijs, etiamſi non toto genere cauſæ, tamen ex parte magna hic locus ſæpe tractatur.* N*am & diuiſio frequens eſt, etiã ſi feciſſet, ignoſcendũ fuiſſe.* I*dq́; in cauſis dubijs ſæpe præualuit, & epilogi omnes in eadem ferè materia uerſari ſolent.* Sed *nõnunquam etiam reus hic totius ſummam conſtituit, ſi exhæredatum à ſe filium pater teſtatus fuerit elogio, propterea quòd is meretricem amauerit.* N*am omnis hic quæſtio, an huic delicto pater debuerit ignoſcere, & centumuiri tribuere debeant ueniã. Sed etiam in formulis, cum pœnariæ ſunt actiones, nos ita cauſam partimur, an cõmiſſa ſit pœna, an exigi debeat.* I*d autem quod illi uiderunt, uerum eſt, reum à iudicibus hoc defenſionis modo liberari non poſſe.* De *præmijs autem quæruntur duo, an ullo ſit dignus, qui petit, an tanto: ex duobus, uter dignior: ex pluribus, quis digniſſimus.* Q*uorũ tractatus ex ipſo meritorum genere ducuntur.* E*t intuebimur non rem tantum, ſiue alleganda, ſiue comparanda erit, ſed perſonam quoq;.* N*am & multum intereſt, tyrannũ iuuenis occiderit, an ſenex: uir, an fœmina: alienus, an coniunctus.* E*t locum multipliciter, in ciuitate tyrannis aſſueta, an libera ſemper: in arce, an domi: & quomodo factũ ſit, ferro, an ueneno: & quo tempore, bello an pace, an cum depoſiturus eſſet eam poteſtatem, an cum aliquid noui ſceleris auſurus.* H*abetur in meritis gratia, periculum quoq; ac difficultas. Similiter liberalitas à quo profecta ſit refert.* N*am in paupere gratior quàm in diuite, dante beneficium quàm reddente, patre quàm orbo.* I*tem quam rem dederit, & quo tempore, & quo animo, id eſt, num in aliquam ſpem ſuam. ſimiliter alia.* E*t ideo qualitas maxima oratoris recipit opera, quia in utranque partem plurimum eſt ingenio loci, nec*

uſquã tantũ affectus ualent. Nam coniectura extrinſecus quoq; adductas frequẽter probationes habet, & argumẽta ex materia ſumit: ut quale quicq; uideatur, eloquentia opus eſt, hic regnat, hic imperat, hic ſola uincit. Huic parti ſubiũgit Virginius *cauſas abdicationis, demẽtiæ, malæ tractationis, orbarũ nuptias indicentiũ.* Nam & *iudiciũ ferè ſic accidit, inuentiq; ſunt qui has materias officiorũ uocarẽt.* Sed *alios quoq; nõnunquã leges hæ recipiũt ſtatus.* Nam & *coniectura eſt aliquãdo in pleriſq; horum, cum ſe uel non feciſſe, uel bona mẽte feciſſe cõtendunt.* Cuius *generis exẽpla ſunt multa.* Et *quid ſit demẽtia, ac mala tractatio finitur.* Nam *iuris quæſtiones plerunq; leges præcurrere ſolent, & ex quibus cauſis non fiat ſtatutum.* Quod *tamen facto defendi non poterit, iure nitetur: & quot, & quibus cauſis abdicare non liceat, & in quæ crimina malæ tractationis actio detur, & cui accuſare dementiæ non permittatur.* Abdicationum *formæ ſunt duæ, altera criminis perfecti, ut ſi abdicetur raptor, adulter: altera imperfecti, uelut pendẽtis, & adhuc in cõditione poſiti, quales ſunt in quibus abdicatur filius, qui nõ parcat patri.* Illa *ſemper aſperã abdicantis actionẽ habet, immutabile eſt enim, quod factum eſt: hæc ex parte blandam, & ſuadenti ſimilem.* Mault *enim pater corrigere, quàm abdicare. At pro filijs in utroq; genere ſummiſſam, & ad ſatisfaciendum compoſitam.* À *quo diſſenſuros ſcio, qui libenter patris figurã lædunt, quod non auſim dicere nunquam eſſe faciendum: poteſt enim materia incidere, quæ hoc exigat: cæterum uidendum eſt, quoties aliter agi poteſt. ſed de figuris alio libro tractabimus.* Non *diſsimiles autem abdicationũ actionibus ſunt malæ tractationis actiones.* Nam & *ipſæ habent eandem in accuſationibus moderationem.* Dementiæ *quoque iudicia, aut propter id quod factum eſt, aut propter id quod adhuc fieri uel non fieri poteſt, inſtituũtur, & actor in eo quod factum eſt, liberum habet impetum: ſic tamen, ut factum accuſet ipſius patris, tanquã ualetudine lapſi miſereatur;*

tur:in eo uerò,cuius libera mutatio eſt,diu roget & ſuadeat,et nouiſſime dementiam rationi queratur obſtare,nō mores,quos quantò magis in præteritum laudauerit,tantò facilius probabit morbo eſſe mutatos. Reus quoties cauſa patietur, debebit eſſe in defenſione moderatus,quia ferè ira,cōtentio,& cōcitatio furori ſunt ſimilia. Omnibus his commune eſt,quòd rei non ſemper defenſione facti, ſed excuſatione ac uenia frequēter utuntur. Eſt enim domeſtica diſceptatio,qua & ſemel peccaſſe, & per errorem,& leuius quàm obijciatur,abſolūtioni nōnunquā ſufficit. Sed alia quoq; multa cōtrouerſiarū genera in qualitatem cadunt. Iniuriarū,quanquā enim reus aliquādo feciſſe negat,plerunq; tamē hæc actio facto atq; animo cōtinetur. De accuſatore cōſtituendo,quæ iudicia diuinationes uocātur(in quo genere Cicero quidem,qui mandantibus ſocijs Verrem accuſabat,hac uſus eſt diuiſione) ſpectandū à quo maxime agi uelint ij, de quorum ultione quæritur,à quo minime uelit is,qui accuſatur. Frequētiſſimæ tamen hæ ſunt quæſtiones,uter maiores cauſas habeat,uter plus induſtriæ aut uiriū ſit allaturus ad accuſandū,uter id fide meliore facturus. Tutelæ prætereà,in quo iudicio ſolet quæri,an alia de re quàm de calculis cognoſci oporteat. An fidē præſtare debeat tantū,nō etiam cōſilium & euentum. Cui ſimile eſt malè geſtæ procurationis in foro negotiorū geſtorū,nam & mādati actio eſt. Præter hæc finguntur in ſcholis & ſcripti maleficij,in quibus aut hoc quæritur,an ſcriptum ſit,aut hoc,an maleficiū ſit,rarò utrūq;. Malè geſtæ legationis apud Græcos,& ueris cauſis frequens,ubi iuris loco quæri ſolet,an omnino aliter agere quàm mādatū ſit,liceat,& quouſq; ſit legatus,quoniam alij in renuntiādo ſunt,ut is, qui teſtimonium in Verrem dixerat,poſt perlatam legationem. Plurimum tamen eſt in eo,quale ſit factū. Reip. læſæ. Hinc mouētur quidē mille iuris cauillationes,quid ſit Remp. lædere,& læſerit'ne,an profuerit,& ab ipſo,an propter ipſum læſa ſit. In facto tamen

plurimum ineſt. Ingrati quoq;.in quo genere quæritur, an is cum quo agitur, acceperit beneficium, quod rarò negandum eſt (ingratus eſt enim qui negat) an quantũ acceperit reddiderit, an protinus qui nõ reddiderit, ingratus ſit, an potuerit reddere, an id quod exigebatur, debuerit, quo animo ſit. Simpliciores illæ iniuſti repudij, ſub qua lege cõtrouerſiæ illud propriũ habent, quòd à parte accuſantis, defenſio eſt: & defendentis, accuſatio. Præterea cũ quis rationẽ mortis in ſenatu reddit, ubi una quæſtio eſt iuris, an is demũ prohibendus ſit, qui mori uult, ut ſe legum actionibus ſubtrahat. Cætera qualitatis. Fingũtur & teſtamẽta, in quibus de ſola quæratur uoluntate, ut in controuerſia, quã ſuprà expoſui, in qua de parte patrimonij quarta quam pater digniſsimo ex filijs reliquerat, contendunt philoſophus, medicus, orator. Quod item accidit, ſi orbæ nuptias indicãt pares gradu, & ſi inter propinquos de idoneo quæratur. Sed nec mihi omnes perſequi materias in animo eſt (fingi enim adhuc poſſunt) nec cõmunes ſunt earũ quæſtiones, quia poſitionibus mutantur. Hoc tantum admiror, Flauium, cuius apud me meritò ſumma eſt autoritas, cũ artẽ ſcholæ tantũ cõponeret, tam anguſtè materiã qualitatis terminaſſe. Quantitas quoq;, ut dixi plerunq;, etiamſi nõ ſemper, tamẽ plerunq; eidem ſubiacet, ſeu modi eſt, ſeu numeri. Sed modus aliquãdo cõſtat æſtimatione facti, quanta ſit culpa, quãtum'ue beneficiũ: aliquãdo iure, cum id in cõtrouerſiam uenit, qua quis lege puniendus, uel honorãdus ſit. Stuprator an decem millia dare debeat, quæ pœna huic crimini cõſtituta eſt, an quia ſtupratus ſe ſuſpẽdit, capite puniri, tanquã cauſa mortis. Quo in genere falluntur, qui ita dicunt, tanquam inter duas leges quæratur. Nam de decem millibus nulla cõtrouerſia eſt, quæ nec petuntur. Iudicium redditur, an reus cauſa ſit mortis. In coniecturam quoq; eadem ſpecies cadit, cùm perpetuò, an quinquennali ſit exilio multandus, in controuerſiam uenerit, num prudens cædem commiſerit, quæritur. Illa quoque

quæ ex numero ducitur, pẽdet ex iure, an Thraſybulo triginta præmia debeãtur: & cum duo fures pecuniam abſtulerũt, ſeparatim quadruplum quiſq; , an duplum debeat. Sed hic factum quoq; æſtimatur, & tamen ius ipſum pendet ex qualitate.

De actionis quæſtione. CAP. VI.

QVi neq; feciſſe ſe negabit, neq; aliud eſſe quod fecerit, dicet, neq; factum defendet, neceſſe eſt in ſuo iure cõſiſtat. In quo plerũq; actionis eſt quæſtio, quæ nõ ſemper eadem eſt, ut quidam putauerũt. Nam & iudicium antecedit, qualia ſunt Præturæ curioſa cõſilia, cùm de iure accuſatoris ambigitur, & in ipſis frequẽtiſſimè iudicijs uerſatur. Eſt enim duplex eius diſceptationis cõditio, quòd aut intẽtio, aut præſcriptio habet cõtrouerſiam. ac fuerũt qui præſcriptionis ſtatũ facerẽt, tanquam ea non iiſdem omnibus, quibus cæteræ leges, quæſtionibus contineretur. Cum ex præſcriptione lis pendet, de ipſa re quæri nõ eſt neceſſe. Ignominioſo patri filius præſcribit: de eo ſolo iudicatio eſt, an liceat. Quoties tamen poterimus, efficiẽdum eſt, ut de re quoq; bene ſentiat. Sic enim iuri noſtro libẽtius indulgebit, ut in ſponſionibus, quæ ex interdictis fiunt, etiã ſi nõ proprietatis eſt quæſtio, ſed tantum poſſeſſionis: tamen non ſolum poſſediſſe nos, ſed etiam noſtrum poſſediſſe docere oportebit. Sed frequentius etiam quæritur de intentione. Vir fortis optet quicquid uolet, nego illi dandum quicquid optauerit: non habeo præſcriptionem, ſed tamen uoluntate cõtra uerba præſcriptionis modo utor. In utroq; autẽ genere ſtatus idem fit. Porrò lex omnis aut tribuit, aut adimit, aut punit, aut iubet, aut uetat, aut permittit. Litẽ habet, aut propter ſeipſam, aut propter alteram. Quæſtio eſt, aut in ſcripto, aut in uolũtate. In ſcripto, aut apertum eſt, aut obſcurum, aut ambiguum. Quod de legibus dico, idem accipi uolo de teſtamẽtis, pactis, ſtipulationibus, omni deniq; ſcripto, idem de uoce. Et quoniam quatuor huius generis quæſtiones, uel ſtatus facimus, ſingulos percurram.

De ſtatu ex ſcripto, & uoluntate. CAP. VII.

SCripti & uoluntatis, frequētiſsima inter conſultos quæſtio eſt, & pars magna controuerſiæ iuris hinc pendet, quo minus id in ſcholis accidere mirum eſt, ubi etiam ex induſtria fingitur. Eius genus unum eſt, in quo & de ſcripto, & de uoluntate quæritur. Id tum accidit, cū eſt in lege aliqua obſcuritas, & in ea, aut uterq; ſuam interpretationem cōfirmat, aut aduerſarij ſubuertit, ut hic: Fur quadruplum ſoluat: duo ſurripuerūt pariter decem millia, petūtur ab utroq; quadragena, illi poſtulant, ut uicena conferant. Nam & actor dicit, hoc eſſe quadruplum quod petat, & rei hoc quod offerant. Voluntas quoq; utrinq; defenditur, aut cum de altero intellectu certum eſt, de altero dubium. Ex meretrice natus, ne cōcionetur. Quæ filium habebat, proſtare cœpit. Prohibetur adoleſcens concione. Nam de eius filio, quæ ante partum meretrix fuit, certū eſt: an eadem huius cauſa ſit, dubiū eſt: quia ex hac natus, & hæc meretrix eſt. Solet & illud quæri, quò referatur, quod ſcriptum eſt, Bis de eadem re ne ſit actio: id eſt, hoc bis ad actorem, an ad actionem. Hæc ex iure obſcuro. Alterum genus eſt ex manifeſto, quod qui ſolum uiderunt, hunc ſtatum plani, & uoluntatis appellauerūt. In hoc altera pars ſcripto nititur, altera uoluntate. Sed cōtra ſcriptum tribus generibus occurritur. Vnū eſt, in quo id ſeruari ſemper non poſſe ex ipſo patet. Liberi parentes alant, aut uinciantur. Non enim alligabitur infans. Hinc erit ad alia tranſitus & diuiſio, num quiſquis non aluerit, num hic. Propter hoc proponunt quidam tale genus controuerſiarum, in quo nullum argumentum eſt, quod ex lege ipſa peti poſsit, ſed de eo tantum, de quo lis eſt, quærendum ſit. Peregrinus, ſi murum aſcēderit, capite puniatur. Cum hoſtes murum aſcendiſsent, peregrinus eos depulit, petitur ad ſuppliciū. Non erūt hic ſeparatæ quæſtiones, an quiſquis, an hic, quia nullum poteſt afferri argumētum contra ſcriptū, uehementius eo quod in lite eſt: ſed hoc tantum,

an ne

an ne ſeruandæ quidẽ ciuitatis cauſa. Ergo & æquitate,& uoluntate pugnandum. Fieri tamẽ poteſt,ut ex alijs legibus exempla ducamus,per quæ appareat ſemper ſtari ſcripto non poſſe, ut Cicero pro Cecinna facit. Tertium,cum in ipſis uerbis legis reperimus aliquid,per quod probemus aliud legum latorem uoluiſſe,ut in hac controuerſia: Qui nocte cum ferro deprehenſus fuerit,alligetur. Cum anulo ferreo inuentũ magiſtratus alligauit. Hic quia eſt uerbum in lege,deprehenſus, ſatis etiam ſignificatum uidetur non contineri lege,niſi noxium ferrum. Sed ut qui uoluntate nitetur,ſcriptũ quoties poterit, infirmare debebit:ita qui ſcriptum tuebitur, adiuuare ſe etiam uoluntate tentabit. In teſtamentis & illa accidunt,ut uoluntas manifeſta ſit, ſcriptum nihil ſit,ut in iudicio Curiano, in quo nota L.Craſsi & Scæuolæ fuit contentio. Subſtitutus hæres fuit,ſi poſthumus ante tutelæ ſuæ annos deceſsiſſet. Non eſt natus. Propinqui bona ſibi uendicabant. Quis dubitaret,quin ea uoluntas fuiſſet teſtantis,ut is non nato filio hæres eſſet,qui mortuo?ſed hoc non ſcripſerat. Id quoq;,quod huic contrarium eſt,accidit nuper,ut eſſet ſcriptum,quod appareret ſcriptorẽ noluiſſe,qui ſeſtertiûm nummûm quinq; millia legauerat,cum emendaret teſtamentum, ſublatis ſeſtertijs nummis, argenti pondo poſuit, quinq; milia remanſerunt. Apparuit tamen quinq; pondo dari uoluiſſe,quia ille in argento legato modus & inauditus erat,& incredibilis. Sub hoc etiam ſtatu generales ſunt quæſtiones, ſcripto an uoluntate ſtandum ſit, quæ fuerit ſcribentis uoluntas, tractatus omnes qualitatis an coniecturæ,de quibus ſatis dictũ arbitror.

De contrarijs legibus. CAP. VIII.

PRoximum eſt de legibus cõtrarijs dicere,quia inter omnes artiũ ſcriptores conſtat in Antinomia duos eſſe,ſcripti & uolũtatis ſtatus:neq; immeritò,quia cùm lex legi obſtet,utrinq; contra ſcriptum dicitur,& quæſtio eſt de uoluntate: In utraq; id ambigitur,an utiq; illa lege ſit utendum. Omnibus autẽ ma-

niſeſtum eſt, nunquàm eſſe legem legi cõtrariam iure ipſo, quia ſi diuerſum ius eſſet, alterũ altero abrogaretur: ſed eas caſu collidi, & euentu. Colliduntur autem, aut pares inter ſe, ut ſi optio tyrannicidæ, & uiri fortis comparentur, utriq; data quod uelit petendi poteſtate. Hic meritorum, temporis, præmij collatio eſt. Aut ſecum ipſæ, ut duorũ fortium, duorũ tyrannicidarum, duarum raptarum, in quibus nõ poteſt eſſe alia quæſtio, quàm temporis, utra prior ſit: aut qualitatis, utra iuſtior ſit petitio. Diuerſæ quoq; leges cõfligunt, aut ſimiles. Diuerſæ, quibus etiã citra aduerſam legem cõtradici poßit, ut in hac controuerſia: Magiſtratus ab arce ne diſcedat. Vir fortis optato quæ uolet: uel alia nulla obſtãte quæri poteſt, an quicquid optarit, accipere debeat: & à magiſtratu multa dicentur, quibus ſcriptũ expugnatur. Si incendium in arce fuerit, ſi in hoſtes recurrendũ. Similes, cõtra quas nihil opponi poteſt, niſi lex altera. Tyrannicidæ imago in gymnaſio ponatur: contrà mulieris imago in gymnaſio ne ponatur. Mulier tyrannũ occîdit. Nam neq; mulieris imago ullo alio caſu poni poteſt, neq; tyrannicidæ ullo alio caſu ſubmoueri. Impares ſunt, cum alteri multa ſunt, quæ opponi poſſunt: alteri nihil, niſi quod in lite eſt: ut cum uir fortis impunitatem deſertoris petit. Nam contra legem uiri fortis (ut ſuprà oſtendi) multa dicũtur, aduerſus deſertores ſcripta nõ poteſt niſi optione ſubuerti. Item aut cõfeſſum eſt ex utraq; parte ius, aut dubiũ. Si confeſſum eſt, hæc ferè quærũtur: Vtra lex potentior ad deos pertineat, an ad homines, ad Rẽpub. an ad priuatos, de honore an de pœna, de magnis rebus an de paruis, permittat, an uetet, an imperet. Solet tractari, & utra ſit antiquior, & uelut potẽtißima, utra minus perdat, ut in deſertore & uiro forti, quòd illo non occiſo, lex tota tollatur: occiſo, ſit reliqua uiro forti alia optio. Plurimum tamen eſt in hoc, utrum fieri ſit melius atque æquius: de quo nihil præcipi, niſi propoſita materia poteſt. Si dubium, aut alteri, aut inuicẽ utriq; de iure ſit cõtrouerſia, ut in re tali:

re tali: Patri in filium, patrono in libertũ manus iniectio ſit: liberti hæredem ſequantur. Liberti filium quidam fecit hæredem: inuicem petitur manus iniectio, & patronus negat ius patris illi fuiſſe, quia ipſe in manu patroni fuerit. Duplices leges ſicut duæ colliduntur, ut an nothus ante legitimum natus legitimus ſit, poſt legitimum tantum ciuis. Quod de legibus, idem de ſenatuſconſultis dictum: quæ ſi aut inter ſe pugnent, aut obſtent legibus, non tamen aliud ſit eius ſtatus nomen.

Duplices

De ſyllogiſmo ſeu ratiocinatione. CAP. IX.

SYllogiſmus habet aliquid ſimile ſcripto & uoluntati, quia ſemper pars in eo altera ſcripto nititur. Sed hoc intereſt, quòd illic contra ſcriptum dicitur, hîc ſuper ſcriptum: illic qui uerba defendit, hoc agit, ut fiat utique quod ſcriptum eſt, hîc ne aliud quàm ſcriptũ eſt. Eius nonnulla etiam cum finitione coniunctio. Nam ſæpe, ſi finitio infirma eſt, in ſyllogiſmum delabitur. Sit enim lex: Venefica capite puniatur.* Sæpe ſecubanti amatorium dedit, eundẽ repudiauit, per propinquos rogata ut rediret, nõ eſt reuerſa, ſuſpendit ſe maritus, mulier ueneficij rea eſt. Fortiſſima eſt actio dicentis amatorium uenenũ eſſe, id erit finitio: quæ ſi parum ualebit, fiet ſyllogiſmus, ad quem uelut remiſſa priore contentione ueniemus, an perinde puniri debeat, ac ſi uirum ueneno necaſſet. Ergo hic ſtatus ducit ex eo quod ſcriptum eſt, id quod incertũ eſt: quod quoniam ratiocinatione colligitur, ratiocinatiuus dicitur. In has autẽ ferè ſpecies uenit: An quod ſemel ius eſt, idem & ſæpius, Inceſti damnata & præcipitata de ſaxo uixit, repetitur. An quod in uno, & in pluribus, Qui duos uno tempore tyrãnos occidit, duo præmia petit. An quod antè, & poſtea, Raptor profugit, rapta nupſit, reuerſo illo petit optionem. An quod in toto, idem in parte, Aratrum accipere pignori nõ licet, uomerem accepit. An quod in parte, idem in toto, Lanas uehere Tarento nõ licet, oues uexit. In his ſyllogiſmis ſcripto alter nititur, alter non ſatis cautum eſſe dicit

*Spe perſcrutandi

Rationalis ſtatus.

cit. Poſtulo, ut præcipitetur inceſta, lex eſt, & rapta optionem petit, & in oue lanæ ſunt, ſimiliter alia. Sed quia reſpõderi poteſt, non eſt ſcriptum, ut bis præcipitetur damnata, aut quandocunq; rapta optet, aut tyrannicida duo præmia accipiat, nihil de uomere cautum, nihil de ouibus, ex eo quod manifeſtum, colligitur quod dubium eſt. Maioris pugnæ eſt, ex ſcripto ducere quod ſcriptum non eſt, an quia hoc & hoc: Qui patrem occiderit, culeo inſuatur, matrem occîdit. Ex domo in ius educere ne liceat, tabernaculis eduxit. In hoc genere hæc quæruntur: An quoties propria lex non eſt, ſimili ſit utendum: An id de quo agitur, ei de quo ſcriptum eſt, ſimile ſit. Simile autem & maius eſt, & par, & minus. In illo priore, an ſatis lege cautum ſit, an & ſi parum cautum eſt, hac ſit utẽdum. In utroq; de uoluntate legum latoris, ſed de æquo tractatus potentiſſimi.

De ambiguo ſeu amphibologia. CAP. X.

AMphibologiæ ſpecies ſunt innumerabiles, adeò ut philoſophorum quibuſdam nullum uideatur eſſe uerbum, quod nõ plura ſignificet, genera admodum pauca. Aut enim uocibus accidit ſingulis, aut coniunctis. Singula afferunt errorem, cùm pluribus rebus, aut etiam hominibus eadem appellatio eſt, ὁμωνυμία dicitur, ut gallus. Vtrum enim auem, an gentẽ, an nomen, an fortunam corporis ſignificet, incertum eſt: Aiax, Telamonis, an Oilei filius. Verba quoq; quædam diuerſos intellectus habẽt, ut cerno: quæ ambiguitas plurimis modis accidit. Vnde ferè lites præcipuè ex teſtamentis, cum de libertate, aut etiam de hæreditate contendunt hi, quibus idem nomen eſt, aut quid ſit legatum, quæritur. Alterum eſt, in quo alia integro uerbo ſignificatio eſt, alia diuiſo, ut ingenua, & armamentum, & coruinum. Ineptæ ſanè cauillationes, ex quo tamen Græci cõtrouerſias ducunt. Inde αὐλητρὶς illa uulgata, cum quæritur, utrum aula quæ ter ceciderit, an tibicina, ſi ceciderit, debeat publicari. Tertia eſt ex compoſitis, ut ſi quis corpus ſuum in occulto loco poni

iubeat

iubeat,circaq; monumẽtum multum agri ab hæredibus in tutelam cinerũ,ut ſolet,leget, ſit littus hoc cultum. Sic apud Græcos contendit λέων & πανταλέων,cùm ſcriptura dubia eſt,bona omnia λέοντι,an bona πανταλέοντι relicta ſint. In cõiunctis plus ambiguitatis eſt. Fit autem per caſus:ut,

Aio te Aeacida Romanos *uincere poſſe.*

Per collocationem,ubi dubium eſt, quid quò referri oporteat: ac frequẽtiſſimè cum quidẽ quod mediũ eſt,utrinq; poſſit trahi, ut de Troilo *Verg.* Lora tenens tamen– Hic utrum quòd *teneat tamen lora,an quãuis teneat,tamen trahatur,quæri poteſt.Vnde cõtrouerſia illa:Teſtamento quidam iuſſit poni ſtatuam auream haſtam tenentem.Quæritur, ſtatua haſtam tenẽs aurea eſſe debeat,an haſta eſſe aurea in ſtatua alterius materiæ. Fit per flexum idem magis:Quinquaginta,ubi erãt centũ, occidit Achilles. Sæpe utri duorum antecedentiũ ſermo ſubiũctus ſit,in dubio eſt.Vnde eſt controuerſia : Hæres meus uxori meæ dare damnas eſto argenti , quod elegerit , pondo centum. Vter eligat quæritur.Verum id quod ex his primum eſt,mutatione caſuum:ſequens diuiſione uerborũ,aut translatione emẽdatur:tertium adiectione.Accuſatiui geminatione facta amphibologia ſoluitur ablatiuo,ut illud : Lachetem audiui percuſſiſſe Demeam:fiat,à Lachete percuſſum Demeã.Sed ablatiuo ipſi,ut in primo diximus,ineſt naturalis amphibologia: –Cœlo decurrit aperto.Vtrum per apertum cœlum , an cum cœlum apertũ eſſet.Diuiſio reſpiratione & mora conſtat.Statuam,deinde auream haſtam:uel ſtatuã aureã,deinde haſtam. Adiectio talis eſt: Argentum quod elegerit ipſe,ut hæres intelligatur : uel ipſa,ut uxor.Adiectione facta amphibologia,qualis ſit, Nos flẽtes illos deprehendimus,detractione ſoluetur.Pluribus uerbis emendandum,ubi eſt id,quod quò referatur,dubiũ eſt, & ipſum eſt ambiguũ:Hæres meus dare illi dãnas eſto omnia ſua. In quod genus incidit Cicero,loquẽs de C. Fannij ſoceri inſtituto. Quem quia*

quia cooptatus in augurum collegium non erat, non admodum diligebat, præſertim cum ille Q. Scæuolam ſibi minorem natu generum prætuliſſet. Nam id ſibi & ad ſocerum referri, & ad Fanniũ poteſt. Productio quoq; in ſcripto, & correptio in dubio relicta, cauſa eſt ambiguitatis, ut in hoc Cato: aliud enim oſtendit breuis ſecũda ſyllaba caſu nominatiuo, aliud eadẽ ſyllaba producta caſu datiuo, aut ablatiuo. Plurimæ præterea ſunt aliæ ſpecies, quas perſequi nihil neceſſe eſt. Nec refert quomodo facta ſit amphibologia, aut quo reſoluatur. Duas enim res ſignificari manifeſtũ eſt, & quod ad ſcriptũ uocem'ue pertinet, in utranq; par eſt partem. Ideoq; fruſtra præcipitur, ut in hoc ſtatu uocem ipſam ad noſtram partẽ conemur uertere. Nam ſi id fieri poteſt, amphibologia nõ eſt. Amphibologiæ autẽ omnis in his erit quæſtio, aliquando uter ſit ſecundum naturam magis ſermo, ſemper utrum ſit æquius, utrum is qui ſic ſcripſit, ac ſic dixit, ſic uoluerit: quarum in utranque partem ſatis ex his quæ de coniectura & qualitate diximus, præceptum eſt.

Quæ ſit inter ſtatus cognatio, & quæ diuerſitas.

CAP. XI.

Eſt autem quædam inter hos ſtatus cognatio. Nam & in finitione, quæ ſit uoluntas nominis, quæritur: & in ſyllogiſmo, qui ſecundus à finitione ſtatus eſt, ſpectatur, quid uoluerit ſcriptor: & ex contrarijs legibus duos eſſe ſcripti, & uoluntatis ſtatus apparet. Rurſus & finitio quodãmodo eſt amphibologia, cũ in duas partes diducatur intellectus nominis. Scriptũ & uoluntas habet in uerbis uocis quæſtionẽ, quod idem in antinomia petitur. Ideoq; omnia hæc quidam ſcriptũ, & uoluntatem eſſe dixerunt. Alij in ſcripto, & uoluntate amphibologiam eſſe, quæ facit quæſtionẽ. Sed diſtincta ſunt. Aliud eſt enim obſcurũ ius, aliud ambiguum. Igitur finitio in natura ipſa nominis quæſtionẽ habet generalem, & quæ eſſe etiã citra complexum cauſæ poßit. Scriptum, & uoluntas de eo diſputat uerbo,

quod

quod eſt in lege: Syllogiſmus de eo quod non eſt. Amphibologiæ lis in diuerſum trahit: Legum contrariarum ex diuerſo pugna eſt. Neq; immeritò recepta eſt à doctiſſimis hæc differẽtia, & apud plurimos ac prudentiſſimos durat. Et de hoc quidem genere diſceptationis, etiam ſi non omnia tradi, tamẽ aliqua potuerunt. Sunt alia, quæ niſi propoſita, de qua dicendum eſt, materia, uiam docendi non præbeant. Non enim cauſa uniuerſa in quæſtiones ac locos diducenda eſt. Sed hæ ipſæ partes habent rurſus ordinẽ ſuum. Nã & in proœmio primum eſt aliquid, & ſecundum, ac deinceps. Et quæſtio omnis, ac locus habet ſuam diſpoſitionẽ, ut theſeis etiã ſimplices. Ac ſi fortè ſatis erit diuidẽdi peritus, qui cõtrouerſiam in hæc diduxerit, An omne præmiũ uiro forti dandum ſit, an ex priuato, an nuptiæ, an ea quæ nupta ſit, an hæc: deinde cum fuerit de prima quæſtione dicendum, paſſim, & ut quidq; in mentẽ ueniet, miſcuerit: non primũ in ea ſcierit eſſe tractãdum, Verbis legis ſtandum ſit, an uolũtate? huius ipſius particulæ aliquod initiũ fecerit? Deinde proxima ſubnectens ſtruxerit orationem, ut pars hominis eſt manus, eius digiti, illorum quoq; articuli. Eſt & hoc, quod ſcriptor demonſtrare non poſſit, niſi certa definitaq; materia. Sed quid una faciat, aut altera? quinimò centũ ac mille in re infinita atq; materia? Præceptoris eſt, in alio atq; alio genere quotidie oſtendere quis ordo ſit rerũ, & quæ copulatio, ut paulatim fiat uſus, & ad ſimilia tranſitus. Tradi enim omnia quæ ars efficit, non poſſunt. Nã quis pictor omnia, quæ in rerũ natura ſunt, adumbrare didicit? Sed percepta ſemel imitandi ratione, aſſimulabit* *mutandi
quicquid acceperit. Quis enim nõ faber uaſculũ aliquod, quale Omnia no
nunquam uiderat, fecit? Quædam uero non docentiũ, ſed diſcẽ- ſunt conſ
tium. Nam medicus quid in quoq; ualetudinis genere faciẽdum ſit, quid quibuſq; ſignis prouidendum, docebit. Vim ſentiendi, pulſus uenarum, caloris motus, ſpiritus meatum, coloris diſtantiam, quæ ſua cuiuſq; ſunt, ingenium dabit. Quare plurima petamus

tamus à nobis, & cum cauſis deliberemus, cogitemusq́; homines antè inueniſſe artem, quàm docuiſſe. Illa enim potentiſſima, quæq; ucrè dicitur œconomica totius cauſæ diſpoſitio, quæ conſtitui niſi uelut in re præſenti nō poteſt. Vbi aſſumēdum proœmium, ubi omittendum, ubi utendum expoſitione continua, ubi partita, ubi ab initijs incipiēdum, ubi more Homerico à medijs uel ultimis, ubi omnino nō exponēdum, quando à noſtris, quando ab aduerſariorum propoſitionibus incipiamus, quādo à firmiſſimis probationibus, quando à leuioribus, quando in cauſa proponendæ proœmijs quæſtiones, qua præparatione præmuniendæ, quid iudicis animus accipere poſſit ſtatim dictum, quò paulatim deducendus. Singulis, an uniuerſis opponenda refutatio. Reſeruandi perorationi, an per totam orationē diffundēdi affectus. De iure prius, an de æquitate dicendum. An anteacta crimina, an de quibus iudiciū eſt, prius obijcere, uel diluere cōueniat. Si multiplices cauſæ erunt, quis ordo faciendus, quæ teſtimonia, tabulæ'ue cuiuſq; generis in actione recitādæ, quæ reſeruandæ. Hæc eſt uelut imperatoria uirtus copias ſuas partiētis ad caſus præliorum, retinentis partes propter caſtella tuenda, cuſtodiendas'ue urbes, petendos commeatus, obſidenda itinera, mari deniq;, ac terra diuidentis. Sed hæc in oratione præſtat omnia, cui affuerint natura, doctrina, ſtudiū. Quare nemo expectet, ut alieno tantum labore ſit diſertus. Vigilandum ducat, iterum enitēdum, pallendum eſt, faciēda ſua cuiq; uis, uſus, ſua ratio: non reſpiciendum ad hæc, ſed in promptu habenda, neq; tanquam tradita, ſed tanquam innata. Nam uiam demonſtrare* ucelociter ars poteſt, ſiqua eſt: uerum ars ſatis præſtat, ſi copias eloquētiæ ponit in medio: noſtrum eſt uti eis ſcire. Reliqua partium eſt demum diſpoſitio. Et in his ipſis primus aliquis ſenſus, & ſecundus, & tertius, qui non modò ut ſint ordine collocati, elaborādum eſt, ſed ut inter ſe iuncti, atq; ita cohærentes, ne commiſſura pelluceat, corpus ſit, non membra. Quod*

ita

*actionem

nota

*uelocitas poteſt

ita contingent, ſi & quid quaq; conueniat uiderimus, & ut uerba uerbis applicemus, non pugnantia, ſed quæ inuicem complectantur. Ita res non diuerſæ diſtantibus ex locis, quaſi inuicem ignotæ collidentur, ſed aliqua ſocietate cum prioribus ac ſequẽtibus, copulas tenebunt: ac uidebitur non ſolum compoſita oratio, ſed etiam continua. Verum longius fortaſſe progredior fallente tranſitu, & à diſpoſitione ad elocutionis præcepta labor, quod proximus liber inchoabit.

M. FAB. QVINTILIANI IN ORATORIARVM

Inſtitutionum librum Octauum procemium.

HIS FERE *quæ in proximos quinq; libros collata ſunt, ratio inueniendi, atq; inuenta diſponendi cõtinetur, quam ut per omnes numeros penitus cognoſcere, ad ſummã ſcientiæ neceſſarium eſt, ita incipientibus breuius, ac ſimplicius tradi magis conuenit. Aut enim difficultate inſtitutionis tam numeroſæ atq; perplexæ deterreri ſolẽt, aut eo tempore quo præcipue alenda ingenia, atque indulgentia quadam nutrienda ſunt, aſperiorum tractatu rerum atteruntur. Aut ſi hæc ſola didicerint, ſatis ſe ad eloquẽtiam inſtructos arbitrantur, aut quaſi ad certas quaſdam dicendi leges alligati, conatum omnem reformidant. Vnde exiſtimãt accidiſſe, ut qui diligentiſſimi artium ſcriptores extiterunt, ab eloquentia longiſsime fuerint. Via tamen opus eſt incipientibus, ſed ea plana, & cum ad ingrediendum, tum ad demonſtrandum expedita. Eligat itaque peritus ille præceptor ex omnibus optima, & tradat ea demũ, in præſentia quæ placent, remota refutandi cætera mora. Sequuntur enim diſcipuli, quò duxeris. Mox cum robore diſcendi*

creſcet

creſcet etiam eruditio. Iidem primo ſolum iter credant eſſe, in quod inducentur, mox illud cognituri etiam optimum. Sunt autem neq; obſcura, neq; ad percipiendum difficilia, quæ ſcriptores diuerſis opinionibus pertinaciter tuendis inuoluerunt. Itaq; in toto artis huiuſce tractatu difficilius eſt iudicare, quid doceas, quam cum iudicaris, docere: præcipueq; in duabus his partibus perquam ſunt pauca, circa quæ ſi is qui inſtituetur, non repugnauerit, pronum ad cætera habiturus eſt curſum. Nempe enim plurimũ in hoc laboris exhauſimus, ut oſtenderemus rhetoricen bene dicendi ſcientiam, & utilem, & artem, & uirtutem eſſe. Materiam eius, res omnes, de quibus dicendum eſſet, tum & eas in tribus ferè generibus, demonſtratiuo, deliberatiuo, iudicialiq; reperiri. Orationẽ porrò omnem cõſtare rebus & uerbis: in rebus intuendam inuentionem, in uerbis elocutionem, in utriſque collocationẽ: quæ memoria complecteretur, actio commendaret. Oratoris officium docendi, mouendi, delectandi partibus contineri. Ex quibus ad docendũ expoſitio & argumentatio, ad mouendum affectus pertinerent, quos per omnem quidem cauſam, ſed maxime tamẽ in ingreſſu ac fine dominari. Nam delectationem, quamuis in utroq; ſit eorum, magis tamen proprias in elocutione partes habere. Quæſtiones alias infinitas, alias finitas, quæ perſonis, locis, temporibus continerentur. In omni porrò materia tria eſſe quærenda, an ſit, quid ſit, quale ſit. His adijciebamus, demonſtratiuam laude ac uituperatione conſtare. In ea quæ ab ipſo, de quo diceremus, quæ poſt eum acta eſſent, intuẽdum. Hoc opus tractatu honeſtorum, utiliumq; conſtare. Suaſorijs accedere tertiam partem ex cõiectura, poſſet'ne fieri, & an eſſet futurum, de quo deliberaretur. Hic præcipue diximus ſpectandum, quis, apud quẽ, quid diceret. Iudicialium cauſarũ, alias in ſingulis, alias in pluribus cõtrouerſijs cõſiſtere, et in quibuſdam ſufficere modò intentionẽ, modò depulſionẽ. Porrò depulſionem omnẽ inficiatione duplici, factum'ne, & an hoc factum

eſſet

eſſet,prætereà defenſione ac tranſlatione conſtare. Quæſtionem aut ex facto,aut ex ſcripto eſſe:Ex facto,de rerũ fide, proprietate,qualitate:Ex ſcripto,de uerborum ui,aut uoluntate,in quibus uis tum cauſarum, tum actionum inſpici ſoleat : quæq; aut ſcripti,& uoluntatis,aut ratiocinatiuæ,aut ambiguitatis,aut legum contrariarum ſpecie continetur.In omni porrò cauſa iudiciali quinque eſſe partes, quarum exordio conciliari audientẽ, narratione cauſam proponi,cõfirmatione roborari, refutatione diſſolui,peroratione aut memoriã iudicis refici,aut animos moueri.His argumẽtandi,& afficiendi locos, & quibus generibus concitari,placari,reſolui iudices oportet,adiecimus.Acceſſit ratio diuiſionis. Credere modò,qui diſcet, uelit, certam quandam uiam eſſe,in qua multa etiam ſine doctrina præſtare debeat per ſe ipſa natura,ut hæc de quibus dixi,non tam inuenta à præceptoribus, quàm cum fierent obſeruata eſſe uideantur. PLVS *exigunt laboris & curæ,quæ ſequuntur. Hinc enim iam elocutionis rationẽ tractabimus, partem operis,ut inter omnes oratores conuenit,difficilimam.Nam & M.Antonius, cuius ſuprà habuimus mentionẽ,ait à ſe diſertos uiſos eſſe multos, eloquẽtem autem neminem. Diſertis ſatis putat dicere, quæ oporteat: Ornate autem dicere proprium eſſe eloquẽtiſſimi. Quæ uirtus, ſi uſq; ad eum in nullo reperta eſt, ac ne in ipſo quidem, aut L. Craſſo,certum eſt & in his, & in prioribus eam deſideratam, quia difficilima fuit.Et M.Tullius inuentionem quidẽ ac diſpoſitionem prudentis hominis putat,eloquentiam oratoris. Ideoq; præcipuè circa partis huius præcepta elaborauit. Quod cũ merito feciſſe,etiã ipſo rei,de qua loquimur,nomine,palàm declaratur. Eloqui enim hoc eſt, omnia quæ mente conceperis promere,atq; ad audiẽtes perferre:ſine quo ſuperuacua ſunt priora,& ſimilia gladio condito,atq; intra uaginam ſuam hærenti. Hoc itaq; maximè docetur, hoc nullus niſi arte aſſequi poteſt, huc ſtudium adhibendum,hoc exercitatio petit,hoc imitatio,hic*

omnis ætas cõſumitur, hoc maxime orator oratore præſtantior, hoc genera ipſa dicẽdi alia alijs potiora. Neq; enim Aſiani, aut quocunq; alio genere corrupti, res non uiderunt, aut eas nõ col locauerunt, neq; quos aridos uocamus, ſtulti aut in cauſis cæci fuerunt: ſed his iudicium in eloquẽdo ac modus, illis uires defue= runt, ut appareat in hoc & uitium, & uirtutẽ eſſe dicẽdi. Non ideo tamen ſola eſt agenda cura uerborum. Occurram enim ne= ceſſe eſt, & uelut in ueſtibulo protinus apprehenſuris hanc cõ= feßionem meam reſiſtam ijs, qui omiſſa rerum (qui nerui ſunt in cauſis) diligentia, quodam inani circa uoces ſtudio ſeneſcunt, idq; faciunt gratia décoris, quod eſt in dicendo, mea quidẽ opi= nione, pulcherrimum: ſed cum ſequitur, non cum affectatur. Cor pora ſana, & integri ſanguinis, & exercitatione firmata, ex ijſdem his ſpeciẽ accipiunt, ex quibus uires. Nanq; & colorata, & aſtricta, & lacertis expreſſa ſunt: ſed eadẽ ſiquis uulſa atq; fucata muliebriter comat, fœdißima ſunt ipſo formæ labore. Et cultus conceſſus atq; magnificus addit hominibus, ut Græco uer ſu teſtatum eſt, autoritatem. At muliebris & luxurioſus nõ cor= pus exornat, ſed detegit mentẽ. Similiter illa trãslucida & uer= ſicolor quorundã elocutio res ipſas effœminat, quæ illo uerbo= rum habitu ueſtiuntur. Curam ergo uerborum, rerum uolo eſſe ſolicitudinem: nam plerunq; optima rebus cohærent, & cernun tur ſuo lumine. At nos quærimus illa tanquam lateant ſemper, ſeq; ſubducant. Ita nunquàm putamus circa id eſſe, de quo dicẽ= dum eſt, ſed ex alijs locis petimus, & inuẽtis uim afferimus. Ma= iore animo aggredienda eloquentia eſt, quæ ſi toto corpore ua let, ungues polire, & capillum reponere, nõ exiſtimat ad curam ſuam pertinere. Sed euenit plerunq; ut hac diligentia deterior etiam fiat oratio. Primum, quia ſunt optima, minime accerſita, & ſimplicibus, atque ab ipſa ueritate profectis ſimilia. Nam illa quæ curam fatentur, & ficta atq; compoſita uideri etiã uolunt, nec gratiam conſequuntur, & fidem amittunt propter id, quòd

ſenſus

ſenſus obumbrant,& uelut læto gramine ſata ſtrangulant. Nam & quod rectè dici poteſt,circumimus amore uerborū: & quod ſatis dictum eſt,repetimus: & quod uno uerbo patet, pluribus oneramus:& pleraq; ſignificare melius putamus, quàm dicere. Quid,quòd nihil iam proprium placet, dum parum creditur diſertum,quod & alius dixiſſet? À corruptiſsimo quoque poëtarum figuras,ſeu translationes mutuamur,tum demum ingenioſi ſcilicet, ſi ad intelligendos nos opus ſit ingenio. Atque ſatis aperte Cicero præceperat,in dicendo uitium uel maximum eſſe, à uulgari genere orationis, atque à conſuetudine communi abhorrere. Sed ille durus,atque ineruditus:nos melius,quibus ſordent omnia,quæ natura dictauit,qui non ornamenta quærimus, ſed lenocinia. Quaſi uerò ſit ulla uerborū,niſi rei cohærentium, uirtus,quæ ut propria ſint,& dilucida,& ornata, & aptè collocentur, ſi tota uita laborandum eſt, omnis ſtudiorum fructus amiſſus eſt. Atq; pleroſq; uideas hærentes circa ſingula,& dum inueniunt,& dum inuenta ponderant, ac dimetiuntur. Quod etiam ſi idcirco fieret,ut ſemper optimis uterentur, abominanda tamen hæc infelicitas erat, quæ & curſum dicendi refrænat, & calorem cogitationis extinguit mora & diffidentia. Miſer enim,&, ut ſic dicam, pauper orator eſt, qui nullum uerbum æquo animo perdere poteſt. Sed ne perdet quidem, qui rationem loquendi primùm cognouerit, tum lectione multa, & idonea copioſam ſibi uerborum ſupellectilem compararit, & huic adhibuerit artem collocandi, deinde hæc omnia exercitatione plurima roborarit: ut ſemper in promptu ſint, & ante oculos. Nanq; & hoc qui fecerit, ei res cum nominibus ſuis occurrent. Sed opus eſt ſtudio præcedente, & acquiſita facultate,& quaſi repoſita. Nanq; iſta quærendi,iudicandi, comparandi anxietas, dum diſcimus adhibenda eſt,non cùm dicimus. Alioqui,ſicut qui patrimonium nō pararunt,ſubinde quærunt,ita in oratione,qui non ſatis laborarunt, ſi præparata uis dicendi non fuerit,erunt

inofficioſi:nõ ut ad requiſita reſpondere, ſed ut ſemper ſenſibus inhærere uideãtur. Atq; ut umbra corpus ſequitur, tamen in hac ipſa cura eſt aliquid ſatis. Nam cùm Latina, ſignificantia, ornata, tum aptè ſint collocata, quid amplius laboremus? Quibuſdam tamen nullus finis calumniãdi eſt, & cum ſingulis penè ſyllabis commorandi: qui etiam cùm optima ſint reperta, quærunt aliquid, quod ſit magis antiquum, remotum, inopinatum: nec intelligunt iacêre ſenſus in oratione, in qua uerba laudãtur. Sit igitur cura elocutionis quàm maxima, dum ſciamus tamen nihil uerborum cauſa eſſe faciendum, cùm uerba ipſa rerum gratia ſint reperta: quorum ea ſunt maximè probabilia, quæ ſenſum animi noſtri optimè promunt, atq; in animis iudicum, quod uolumus, efficiunt. Ea debent præſtare ſine dubio & admirabilem, & iucundam orationem. Verum admirabilem non ſic, quo modo prodigia miramur, & iucundam orationem nõ deformi uoluptate, ſed cum laude ad dignitatem coniuncta.

Quæ in elocutione ſpectanda. CAP. I.

IGITVR *quam Græci* φράσιν *uocant, Latinè dicimus elocutionem, eam ſpectamus in uerbis, aut ſingulis, aut coniunctis. In ſingulis intuendum eſt, ut ſint Latina, perſpicua, ornata, & ad id, quod efficere uolumus, accommodata. In coniunctis, ut emendata, ut collocata, ut figurata. Sed ea, quæ de ratione Latinè, atq; emendatè loquendi fuerunt dicenda, in libro primo, cùm de grãmatice loqueremur, executi ſumus. Verùm illic tantùm ne uitioſa eſſent, præcepimus: hîc alienum nõ eſt admonere, ut ſint quàm minimè peregrina, & externa. Multos enim quibus loquẽdi ratio non deſit, inuenias, quos curioſè potius loqui dixeris, quàm Latinè: quo modo & illa Attica anus Theophraſtum, hominem alioqui diſertiſſimum, annotata unius affectatione uerbi hoſpitem dixit: nec alio ſe id deprehendiſſe interrogata reſpondit, quàm quòd nimium Atticè loqueretur.*

Et in

Et in T. Liuio miræ facundiæ uiro putat ineſſe Pollio Aſinius quandam Patauinitatem. Quare ſi fieri poteſt, & uerba omnia, & uox huius alumnum urbis oleant: ut oratio Romana planè uideatur, non ciuitate donata.

Patauinitas Liuij.

De perſpicuitate. CAP. II.

PErſpicuitas in uerbis præcipuam habet proprietatem, ſed proprietas ipſa non ſimpliciter accipitur. Primus enim intellectus eſt, ſua cuiuſq; rei appellatio, qua non ſemper utimur. Nam & obſcœna uitabimus, & ſordida, & humilia. Sunt autem humilia infra dignitatem rerum, aut ordinis. In quo uitio cauendo non mediocriter quidam errare ſolent, qui omnia, quæ ſunt in uſu, etiam ſi cauſæ neceßitas poſtulet, reformidant: ut ille, qui in actione Ibericas herbas ſe ſolo nequicquam intelligente dicebat, niſi irridens hanc uanitatē Caßius Seuerus ſpartum eum dicere uelle indicaſſet. Nec uideo quare clarus orator, duratos muria piſces, nitidius eſſe crediderit, quàm ipſum id, quod uitabat. In hac autē proprietatis ſpecie, quæ nominibus ipſis cuiuſq; rei utitur, nulla uirtus eſt: atque ei contrarium eſt uitium id, quod apud nos improprium, ἄκυρον apud Græcos uocatur: quale eſt, —Tantum ſperare dolorem. Aut quod in oratione Dolabellæ emendatum à Cicerone annotaui, mortem ferre: aut qualia nunc laudantur à quibuſdā, quorum eſt, * de cruce uerba ceciderunt. Non tamen quicquid nō erit proprium, protinus & improprij uitio laborabit. Quia primum omnium multa ſunt & Græcè, & Latinè nō denominata. Nam & qui iaculum emittit, iaculari dicitur: qui pilam aut ſudem, appellatione priuatim ſibi aßignata caret: & ut lapidare, quid ſit, manifeſtum eſt, ita glebarum teſtarumq; iactus non habet nomen. Vnde abuſio, quæ κατάχρησις dicitur neceſſaria. Trāslatio quoq;, in qua uel maximus eſt orationis ornatus, uerba non ſuis rebus accommodat. Quare proprietas non ad nomen, ſed ad uim ſignificandi refertur, nec auditu, ſed intellectu perpendenda eſt. Secundo modo dicitur pro-

prium inter plura, quæ ſunt eiuſdem nominis, id unde cætera ducta ſunt: ut uortex eſt contorta in ſe aqua, uel quicquid aliud ſimiliter uertitur. Inde propter flexum capillorũ pars ſumma capitis, & ex hoc quod eſt in montibus eminẽtiſſimum. Rectè inquam, dixeris hæc omnia uertices, propriè tamen, unde initium eſt. Sic ſoleæ, & turdi piſces, & cætera. Tertius eſt huic diuerſus modus, cùm res communis pluribus, in uno aliquo habet nomen eximium, ut carmen funebre propriè nænia, & tabernaculum ducis, Auguſtale. Item quod commune eſt & alijs nomen, intellectu alicui rei peculiariter tribuitur, ut Vrbem Romã accipimus: & Venales, nouitios: & Corinthia, æra: cũ ſint urbes aliæ quoq;, & uenalia multa, & tam aurum, & argẽtum, quàm æs, Corinthium. Sed ne in his quidem uirtus oratoris inſpicitur. At illud iam non mediocriter probãdum, quod hoc etiã laudari modo ſolet: ut propriè dictum id ſit, quo nihil inueniri poßit ſignificantius: ut Cato dixit C. Cæſarem ad euertendam remp. ſobrium acceßiſſe: ut Vergil. Deductum carmen, & Horat. Acrem tibiam, Annibalemq; dirum. In quo modo illud quoq; eſt à quibuſdam traditum proprij genus ex appoſitis, quæ epitheta dicũtur, ut dulce muſtũ, & cum dẽtibus albis, de quo genere alibi dicẽdum eſt. Etiam quæ bene tranſlata ſunt, propria dici ſolent. Interim autem quæ ſunt in quoq; genere præcipua, proprij locum accipiunt: ut Fabius inter plures imperatorias uirtutes Cũctator eſt appellatus. Poſſunt uideri uerba, quæ plus ſignificant, quàm eloquuntur, in parte ponenda perſpicuitatis. Intellectum enim adiuuant. Ego autem libentius emphaſim retulerim ad ornatum orationis, quia nõ ut intelligatur efficiat, ſed ut plus intelligatur. At obſcuritas fit etiã uerbis ab uſu remotis, ut ſi commentarios quis pontificum, & uetuſtiſſima fœdera, & exoletos ſcrutatus autores, id ipſum petat ex eis, ut quæ inde cõtraxerit, non intelligantur. Hinc enim aliqui famã eruditionis affectant, ut quædam ſoli ſcire uideantur. Fallunt etiam uerba uel regionibus

nibus quibuſdam magis familiaria, uel artium propria, ut Atabulus uentus, & nauis ſaccaria, * & in malacho ſanum, quæ uel uitanda apud iudicem ignarum ſignificationũ earum, uel interpretanda ſunt, ſicut in his quæ homonyma dicuntur. ut taurus, animal ſit, an mons, an ſignum in cœlo, an nomen hominis, an radix arboris, niſi diſtinctum, nõ intelligitur. Plus tamen eſt obſcuritatis in contextu & continuatione ſermonis, & plures modi. Quare nec ſit tam longus, ut eum proſequi non poſsit intentio, nec traiectione tam tardus, ut in hyperbaton finis eius differatur. Quibus adhuc peior eſt mixtura uerborum, qualis in illo uerſu: Saxa uocant Itali, medijs quæ in fluctibus aras. Etiã interiectione, qua & oratores, & hiſtorici frequenter utuntur, ut medio ſermone aliquem inſerant ſenſum, impediri ſolet intellectus, niſi quod interponitur, breue eſt. Nam Vergilius illo loco, quo pullum equinum deſcribit, cum dixiſſet, Nec uanos horret ſtrepitus- compluribus inſertis, alia figura quinto demum uerſu redit, -Tum ſiqua ſonum procul arma dedere, Stare loco neſcit- Vitanda in primis ambiguitas, non hæc ſolum, de cuius genere ſupra dictum eſt, quæ incertum intellectum facit, ut Chremetem audiui percuſsiſſe Demeam, ſed illa quoq;, quæ etiam ſi turbare nõ poteſt ſenſum, in idem tamen uerborum uitium incidit, ut ſi quis dicat, uiſum à ſe hominem librum ſcribentem. Nam etiam ſi librum ab homine ſcribi pateat, male tamen compoſuerat, feceratq; ambiguum, quantum in ipſo fuit. Eſt etiam in quibuſdam turba inanium uerborum: qui dum cõmunem loquendi morem reformidant, ducti ſpecie nitoris, circumeunt omnia copioſa loquacitate, quæ dicere uolunt: ipſam deinde illam ſeriem cum alia ſimuli iungentes, miſcentesq;, ultrà quàm ullus ſpiritus durare poſsit, extendunt. In hoc malum etiam à quibuſdam laboratur: neque id nouum uitium eſt, cum iam apud Titum Liuium inueniam fuiſſe præceptorẽ aliquem, qui diſcipulos obſcurare quæ dicerent, iuberet, Græco uerbo

utes σκότισον. Vnde illa ſcilicet egregia laudatio: Tantò melior, ne ego quidem intellexi. Alij breuitatis æmuli, neceſſaria quoq; orationi ſubtrahunt uerba, & uelut ſatis ſit ſcire ipſos, quæ dicere uelint, quantum ad alios pertineat, nihil putant. At ego ocioſum ſermonem dixerim, quem auditor ſuo ingenio non intelligit. Quidā emutatis in peruerſum dictis, de figuris idem uitium cōſequuntur. Peßima uerò ſunt ἀδιανόητα, hoc eſt, quæ uerbis aperta, occultos ſenſus habent, ut conductus eſt cæcus ſecus uiam ſtare: & qui ſuos artus morſu laceraſſet, fingitur in ſcholis ſupra ſe cubaſſe. Ingenioſa hæc & fortia, ut ex ancipiti diſerta credantur, perficiunt. At perſuaſit quidem iam multos iſta perſuaſio, ut id iam demum eleganter, atq; exquiſite dictum putent, quod interpretandum ſit. Sed auditoribus etiam nonnullis grata ſunt hæc, quæ cum intellexerint, acumine ſuo delectantur, & gaudent, non quaſi audiuerint, ſed quaſi inuenerint. Nobis prima ſit uirtus perſpicuitas, propria uerba, rectus ordo, non in longum dilata concluſio, nihil neq; deſit, neq; ſuperfluat. Ita ſermo & doctis probabilis, & planus imperitis erit. Hæc eſt eloquendi obſeruatio. Nam rerum perſpicuitas quo modo præſtanda ſit, diximus in præceptis narrationis. Similis autem ratio eſt in omnibus. Nam ſi neq; pauciora, quàm oportet, neq; plura, neque inordinata, aut indiſtincta dixerimus, erunt dilucida, & negligenter quoq; audientibus aperta: quia id ipſum in conſilio eſt habendum, non ſemper tam eſſe acrem iudicis intentionem, ut obſcuritatem apud ſe ipſe diſcutiat, & tenebris orationis inferat quoddam intelligētiæ ſuæ lumen: ſed multis eum frequenter cogitationibus auocari, niſi tam clara fuerint, quæ dicemus, ut in animum eius oratio, ut ſol in oculos, etiamſi in eam non intendatur, incurrat. Quare non, ut intelligere poßit, ſed ne omnino poßit nō intelligere, curandum. Propter quod etiam repetimus ſæpe, quæ non ſatis percepiſſe eos, qui cognoſcunt, putamus. Quæ cauſa utiq; noſtra culpa dicta obſcurius eſt, qua

cauſa

cauſa ad planiora,& cõmunia magis uerba deſcendimus, cum id ipſum optime fiat, quòd nos aliquando non optime feciſſe ſimulamus.

De ornatu. CAP. III.

VEnio nunc ad ornatum, in quo ſine dubio plus, quàm in cæteris dicendi partibus,ſibi indulget orator. Nam emendate quidem,ac dilucide dicentium, tenue præmium eſt:magisq́; uitijs carere eſt, quàm ut aliquam magnam uirtutem adeptus eſſe uidearis. Inuentio cum imperitis ſæpe communis,diſpoſitio modicæ doctrinæ credi poteſt, & quæ ſunt artes altiores, plerunque occultantur,ut artes ſint. Deniq; omnia hæc ad utilitatem cauſarum ſolam referenda ſunt. Cultu uerò atque ornatu ſe quoque cõmendat ipſe,qui dicit, & in cæteris iudicium doctorum, in hoc uerò etiam popularem laudem petit. Nec fortibus modò,ſed etiam fulgentibus armis,præliatus in cauſa eſt Cicero Cornelij,qui nõ aſſecutus eſſet docendo iudicem tantum,& utiliter demum,ac Latinè perſpicueq́; dicendo,ut populus Ro. admirationem ſuã non acclamatione tantum, ſed etiã plauſu confiteretur. Sublimitas profectò,& magnificẽtia,& nitor,& autoritas expreßit illum fragorem. Nec tam inſolita laus eſſet proſecuta dicentem,ſi uſitata,& cæteris ſimilis fuiſſet oratio. Atque ego illos credo,qui aderant,nec ſenſiſſe quid facerẽt, nec ſponte iudicioq́; plauſiſſe : ſed uelut mente captos,& quo eſſent in loco ignaros,erupiſſe in hunc uoluntatis affectum. Sed ne cauſæ quidem parum confert idem hic orationis ornatus. Nam qui libenter audiunt, & magis attendunt, & facilius credunt, plerunq; ipſa delectatione capiuntur, nonnunquã admiratione auferuntur. Nam & ferrum affert oculis terroris aliquid, & fulmina ipſa non tam nos confunderent,ſi uis eorum tantum, non etiam ipſe fulgor timeretur. Rectéq; Cicero his ipſis ad Brutũ uerbis quadam in epiſtola ſcribit: Nam eloquentiam quæ admirationem non habet, nullam iudico. Ariſtoteles quoque eandem*

*ſed

*petendam maxime putat. Sed hic ornatus (repetam enim) uirilis, fortis, & ſanctus ſit: nec effœminatam leuitatē, nec fuco eminentem colorem amet, ſanguine & uiribus niteat. Hoc autem adeò uerum eſt, ut cùm in hac maxime parte ſint uicina uirtutibus uitia, etiam qui uitijs utuntur, uirtutis tamē his nomen imponant. Quare nemo ex corruptis dicat, me inimicum eſſe cultè dicentibus. Non nego hanc eſſe uirtutem, ſed illis eam non tribuo. An ego fundum cultiorem putem, in quo mihi quis oſtenderit lilia, & uiolas, & amœnos fontes ſurgentes, quàm ubi plena meſsis, aut graues fructu uites erunt? Sterilem platanū, tonſaſq́; myrtos, quàm maritam ulmum, & uberes oleas præoptauerim? Habeant illa diuites licet: quid eſſent, ſi aliud nihil haberent? Nullus'ne ergo etiam fructiferis adhibendus eſt decor? quis negat? Nam & in ordinem certaq́; interualla redigā eas arbores. Quid enim illo quincunce ſpecioſius, qui in quamcunq; partem ſpectaueris, rectus eſt? Sed protinus in id quoq; prodeſt, ut terræ ſuccum æqualiter trahant. Surgentia in altum cacumina oleæ ferro coërcebo, in orbem ſe formoſius fundet, & protinus fructum ramis pluribus feret. Decentior equus, cuius aſtricta ilia, *ſed idē uelocior. Pulcher aſpectu ſit athleta, cuius lacertos exercitatio expreſſit, idem certamini paratior. Nunquàm uera ſpecies ab utilitate diuiditur. Sed hoc quidem diſcernere modici iudicij eſt: illud obſeruatione dignius, quòd hic ipſe honeſtus ornatus pro materiæ genere debet eſſe uariatus. Atque ut à prima diuiſione ordiar, non idem demonſtratiuis, & deliberatiuis, & iudicialibus cauſis conueniet. Nanq; illud genus oſtentationi compoſitum, ſolam petit audientium uoluptatem, ideoq; omnes dicendi artes aperit, ornatumq; orationis exponit, ut qui non inſidietur, nec ad uictoriam, ſed ad ſolum finem laudis & gloriæ tendat. Quare quicquid erit ſententijs populare, uerbis nitidum, figuris iucundum, tranſlationibus magnificum, compoſitione elaboratum, uelut inſtitor quidam eloquētiæ intuendum,

*ſi

& penè

& penè pertractandum dabit. Nam euentus ad ipſum, non ad cauſam refertur. At ubi res agitur, & uera dimicatio eſt, ultimus ſit famæ locus. Præterea non debet quiſquam, ubi maxima rerum momenta uerſantur, de uerbis eſſe ſollicitus. Neque hoc eò pertinet, ut in his nullus ſit ornatus, ſed uti preßior, & ſeuerior, eò minus confeſſus, præcipuè ad materiam accommodatus. Nam & ſuadendo, ſublimius aliquid Senatus, concitatius populus, & in iudicijs publicæ, capitalesq; cauſæ poſcunt accuratius dicēdi genus. At priuatum conſilium, cauſasq; paucorum (ut frequenter accidit) calculorum, purus ſermo, & dißimilis curæ magis decuerit. An non pudeat certam creditam pecuniam periodis poſtulare, aut circa ſtillicidia affici, aut in mancipij redhibitione ſudare? Sed ad propoſitum. Et quoniam orationis tam ornatus, quàm perſpicuitas, aut in ſingulis uerbis eſt, aut in pluribus poſitus, quid ſeparata, quid coniuncta exigant, conſideremus: quanquàm rectißimè traditum eſt, perſpicuitatem proprijs, ornatum translatis uerbis magis egere. Sciamus inornatum eſſe, quod ſit improprium. Sed cùm idem frequentißimè plura ſignificēt, quod συνωνυμία uocatur, iam ſunt alijs alia honeſtiora, ſublimiora, nitidiora, iucundiora, uocaliora. Nam ut ſyllabæ è literis melius ſonantibus ſunt clariores, ita uerba è ſyllabis magis uocalia, & quò plus quæque ſpiritus habet, auditu pulchrior. Et quod facit ſyllabarum, idem uerborum quoque inter ſe copulatio: ut aliud alij iunctum melius ſonet. Diuerſus eſt tamen uſus. Nam rebus atrocibus uerba etiam ipſo auditu aſpera magis conuenient. In uniuerſum quidem optima ſimplicium creduntur, quæ aut maximè exclamant, aut ſono ſunt iucundiſſima. Et honeſta quidem turpibus potiora ſemper, nec ſordidis unquam in oratione erudita locus. Clara illa atq; ſublimia plerunq; materiæ modo cernenda ſunt. Quod enim alibi magnificum, tumidū alibi. Et quæ humilia circa res magnas, apta circa minores uidentur. Et ſicut in oratione nitida notabile eſt humilius

lius uerbum,& uelut macula, ita à ſermone tenui ſublime,nitidumq; diſcordat,fitq; corruptum,quia in plano tumet. Quædam non tam ratione,quàm ſenſu iudicantur,ut illud, —Cæſa iungebant fœdera porca.fecit elegans, fictio nominis: quòd ſi fuiſſet porco,uile erat. In quibuſdã ratio manifeſta eſt. Riſimus & meritò nuper poëtam,qui dixerat:

Prætextam in ciſta mures roſere Camilli.

At Vergilij miramur illud: —Sæpe exiguus mus.

Nam epitheton exiguus aptum,propriũ,effecit ne plus expectaremus,& caſus ſingularis magis decuit, & clauſula ipſa unius ſyllabæ nõ uſitata addidit gratiã.Imitatus eſt itaq; utrũq; Horat. —Naſcetur ridiculus mus. Nec augenda ſemper oratio, ſed ſubmittẽda nonnunquam eſt.Vim rebus aliquando & ipſa uerborum humilitas affert.An cum dicit in Piſonẽ Cicero:Cùm tibi tota cognatio in ſerraco aduehatur, incidiſſe uidetur in ſordidũ nomen?non eo contemptum hominis,quem deſtructum uolebat, auxiſſe?Et alibi:Caput opponis cum eo coniſcãs.Vnde interim grati idiotis ioci,qualis eſt ille apud M.Tullium,Puſio,qui cum maiore ſorore cubitabat: & Cn.Flauius, qui cornicum oculos confixit:& pro Milone illud, Heus tu Ruſcio,& Erutius Antoniaſter. Id tamen in declamationibus eſt notabilius. Laudariq; me puero ſolebat,Da patri panem:& in eodem,Etiam canẽ paſcis.Res quidem præcipuè in ſcholis anceps,ſed frequenter cauſa riſus:nunc utiq;,cùm hæc exercitatio procul à ueritate ſeiuncta laboret incredibili uerborum faſtidio,ac ſibi magnã partem ſermonis abſciderit.Cùm ſint autẽ uerba propria,ficta,tranſlata,proprijs dignitatem dat antiquitas. Nanq; & ſanctiorem,& magis admirabilem faciunt orationem,quibus non quilibet fuerat uſurus:eoq; ornamẽto acerrimi iudicij P.Vergilius unicè eſt uſus.Olli enim,& quianam,& mis,& pone,pellucent,& aſpergunt illam,quæ etiam in picturis eſt gratiſsima,uetuſtatis inimitabilem arti autoritatem.Sed utendum modò, nec ex ultimis tenebris

*nebris repetenda. Satis eſt uetus, Quæſo quid neceſſe eſt dicere? Oppidò, quo ſunt uſi paululum tempore noſtro ſuperiores, uereo: ut iam non ferat quiſquam. Certè antigerio, cuius eadem ſignificatio eſt, nemo niſi ambitioſus utetur. Aerūnas quid opus eſt? tanquam parum ſit, ſi dicatur, quod horridum reor, tolerabile autumo. Tragicum prolem dicendo, uniuerſam eius proſapiam, inſulſum. Quid multa? totus propè mutatus eſt ſermo. Quædam tamen adhuc uetera uetuſtate ipſa gratius nitēt, quædam etiam neceſſariò interim ſumuntur. Emancipare, & fari, & multa alia etiam audientibus grata inſeri poſſunt, ſed ita demum, ſi non appareat affectatio. In qua mirifice * Vergilius,* *Virginius

Et Corinthiorum amator iſte uerborum,
Iſte iſte rhetor, nanq; quatinus totus
*Thucydides, * tyrannus, Atticæ febres,* *Britannus
Tau Gallicum, minæ, & ſpinæ, male illi ſit,
Ita omnia iſta uerba miſcuit fratri.

Cimber hìc fuit, à quò fratrem necatum hoc Ciceronis dicto notatum eſt: Germanum Cimber occidit. Nec minus noto Salluſtius epigrammate inceſsitur:

Et uerba antiqui multum furate Catonis,
Criſpe Iugurthinæ conditor hiſtoriæ.

Odioſa cura. Nam eſt cuilibet facilis, & hoc peſsima, quòd rei ſtudioſus, nō rebus uerba aptauit, ſed res extrinſecus arceſsit, quibus hæc uerba conueniant. Fingere, ut primo libro dixi, Græcis magis conceſſum eſt, qui ſonis etiā quibuſdam, & affectibus non dubitauerunt nomina aptare, nō alia libertate, quàm qua illi primi homines rebus appellationes dederunt. Noſtri autem in iungendo, aut deriuādo paulùm aliquid auſi, uix in hoc ſatis recipiuntur. Nam memini iuuenis admodum inter Pomponium, & Senecam etiā præfationibus eſſe tractatum, an gradus eliminat apud Actium in tragœdia dici oportuiſſet. At ueteres ne expectorat quidem timuerunt. Et ſanè eiuſdem notæ eſt exanimat.

At in

At in tractu, & in declinatione talia ſunt, qualia apud Ciceronem beatitas, & beatitudo, quæ dura quidem ſentit, ueruntamen uſu putat poſſe molliri. Nec à uerbis modò, ſed à nominibus quoque deriuata ſunt quædam: ut à Cicerone * ſubuculatum, & ab Aſinio fimbriatum, & fibulatum. Multa ex Græco formata noua, ac plurima à Sergio, * Flauioq́;, quorum dura quædã admodum uidẽtur: ut ens, & eſſentia: quæ cur tantopere aſpernemur nihil uideo, niſi quòd iniqui iudices aduerſus nos ſumus, ideoq́; paupertate ſermonis laboramus. Quædã tamen perdurant. Nam & quæ uetera nunc ſunt, fuerunt olim noua. Et quædam in uſu perquàm recentia: ut Meſſala primus reatum, munerariũ Auguſtus primus dixerunt. Piraticam quoq; ut muſicam & fabricam dici adhuc dubitabant mei præceptores. Fauorem, & urbanum Cicero noua credit. Nã & in epiſtola ad Brutum: Eum, inquit, amorem, & eum (ut hoc uerbo utar) fauorem in cõſilium aduocabo. & ad Appium Pulchrum: Te hominẽ non ſolùm ſapientẽ, uerùm etiã (ut nunc loquimur) urbanum. Idem putat à Terẽtio primùm dictũ eſſe obſequium. Cæcilius ad Siſennã, albenti cœlo. Ceruicem uidetur Hortenſius primus dixiſſe. Nã ueteres pluraliter appellabant. Audendum itaq;. Neq; enim accedo Celſo, qui ab Oratore uerba fingi uetat. Nam cùm ſint eorum alia, ut dicit Cic. natiua, id eſt, quæ ſignificata ſunt primo ſenſu: alia reperta, quæ ex his facta ſunt, ut iam nobis ponere aliqua, quæ illi rudes homines, primiq́; fecerunt, fas nõ ſit: at deriuare, flectere, cõiungere, quod natis poſtea conceſſum eſt, quando deſijt licere? Et ſi quid periculoſius finxiſſe uidebimur, quibuſdã remedijs præmuniendum eſt, Vt ita dicam, Si licet dicere, Quodãmodo, Permittite mihi ſic. Quod idem etiã in ijs, quæ licẽtius translata erunt, proderit, quæ nõ tutò dici poſſunt. In quo nõ falli iudicium noſtrum, ſolicitudine ipſa manifeſtũ erit. Qua de re Græcũ erit illud elegantiſſimũ, quo præcipitur ita, προεπιπλήσσειν τῇ ὑπερβολῇ. Translata probari niſi in cõtextu ſermonis nõ poſſunt. Itaq; de

ſingulis

* ſullatum

* Afranio

ſingulis uerbis ſatis dictũ, quæ ut alio loco oſtẽdi, per ſe nullam uirtutẽ habẽt. Sed ne inornata ſunt quidẽ, niſi cũ ſunt infra rei, de qua loquendũ eſt, dignitatẽ: excepto, ſi obſcœna nudis nominibus enũtientur. Quod uiderint qui nõ putant eſſe uitãda, quia nec ſit uox ulla natura turpis: & ſiqua eſt rei deformitas, alia quoq; appellatione quacunq; ad intellectum eundẽ nihilominus perueniat. Ego Romani pudoris more cõtentus, ut iam reſpõdi talibus, uerecundiam ſilentio uindicabo. Iam hinc igitur ad cõiuncti ſermonis rationem tranſeamus. Cuius ornatus in hæc duo prima diuiditur, quam cõcipiamus elocutionẽ, quo modo efferãmus. Nam primum eſt, ut liqueat augere quid uelimus, an minuere, concitate dicere an moderate, læte an ſeuere, abundanter an preſſe, aſpere an leniter, magnificè an ſubtiliter, grauiter an urbane. Tum quo tranſlationis genere, quibus figuris, qualibus ſententijs, quo modo, qua poſtremò collocatione id, quod intendimus, efficere poſsimus. Cæterum dicturus quibus ornetur oratio, prius ea quæ ſunt huic contraria laudi, attingam. Nam prima uirtus eſt, uitio carere. Igitur ante omnia, ne ſperemus ornatam orationẽ fore, quæ probabilis nõ erit. Probabile autem Cicero id genus dicit, quod non plus minúsue eſt, quàm decet. Non quia comi expolirìq; nõ debeat (nam & hæc ornatus pars eſt) ſed quia uitium eſt ubiq;, quod nimiũ eſt. Itaq; uult eſſe autoritatem in uerbis: ſententias uel graues, uel aptas opinionibus hominum ac moribus. His enim ſaluis, licet aſſumere ea quibus illuſtrem fieri orationem putat. Delectant tranſlata, ſuperlata, ad nomen adiuncta, duplicata, eadem ſignificantia, atq; ab imitatione rerum non abhorrentia. Sed quoniam uitia prius demonſtrare aggreſsi ſumus, uel hoc uitiũ ſit quod κακέμφατον uocatur, ſiue mala cõſuetudine in obſcœnũ intellectũ ſermo detortus eſt: ut ductare exercitus, & patrare bellum apud Salluſtium, dicta ſanctè & antiquè, ridentur à nobis, ſi dijs placet: quã culpam nõ ſcribẽtium quidem iudico, ſed legentium; tamẽ uitanda,

quatinus

quatinus uerba honeſta moribus perdidimus, & euincentibus etiam uitijs cedendū eſt,ſiue iunctura deformiter ſonat : ut ſi cū hominibus notis loq nos dicimus,niſi hoc ipſum hominibus medium ſit,in præfata uidemur incidere,quia ultima prioris ſyllabæ litera,quæ exprimi niſi labris coeuntibus non poteſt,aut interſiſtere nos indecentiſsime cogit,aut cōtinuata cum inſequente,in naturam eius corrumpitur. Aliæ coniunctiones aliquid ſimile faciunt,quas perſequi longū eſt,in eo uitio,quod uitandum dicimus cōmorantes. Sed diuiſio quoq; affert eandem iniuriam pudori,ut ſi intercapedinis nominatiuo caſu quis utatur. Nec ſcripto modò id accidit,ſed etiam ſenſu pleriq; obſcœne intelligere,niſi caueris, cupiunt,ut apud Ouidium:

Quæq; latent,meliora putat— *Ac ex uerbis quæ longiſsime ab obſcœnitate abſunt,occaſionē turpitudinis rapere.Siquidem Celſus cacophaton apud Vergilium putat: Incipiūt agitata tumeſcere— quod ſi recipias,nihil loqui tutum eſt. Deformitati proximum eſt humilitatis uitiū,quod* ταπείνωσιν *uocant,qua rei magnitudo uel dignitas minuitur:ut,Saxea eſt uerruca in ſummo mōtis uertice. Cui natura cōtrariū,ſed errore par eſt,paruis dare excedentia modum nomina,niſi cùm ex induſtria riſus inde captatur. Itaq; nec parricidam nequam dixeris hominem,nec deditum fortè meretrici nefarium,quod alterum parum,alterum nimiū eſt. Proinde quædam hebes,ſordida,ieiuna,triſtis,ingrata,uilis oratio eſt. Quæ uitia facilimè fiunt manifeſta contrarijs uirtutibus. Nam primum acuto,ſecundum nitido, tertiū copioſo,deinceps hilari,iucundo,accurato diuerſum eſt. Vitanda &* μείωσις,*cum ſermoni quidem deeſt aliquid,quo minus plenus ſit: quanquàm id obſcuræ potius,quàm inornatæ orationis uitiū eſt. Sed hoc quoq; cum à prudentibus fit,ſchema dici ſolet : ſicut* ταυτολογία,*id eſt,eiuſdem uerbi,aut ſermonis iteratio. Hæc enim, quanquàm nō magnopere ſummis autoribus uitata, interim uitium uideri poteſt,in quod ſæpe incidit etiā Cicero ſecurus tam*

paruæ

paruæ obſeruationis,ſicut hoc loco: Non ſolùm igitur illud iudicium iudicij ſimile iudices non fuit. Interim mutato nomine, ἐπανάληψις dicitur, atq; eſt & ipſum inter ſchemata, quorũ exempla illo loco reddam, quo uirtutes erunt. Peior hac ὁμοιολογία eſt,quæ nulla uarietatis gratia leuat tædium, atque eſt tota coloris unius,quæ maxime deprehenditur carens arte oratoria. Eáq; & in ſententijs,& figuris,& compoſitione longa,non animis ſolùm,ſed etiam auribus eſt ingratiſſima. Vitanda μακρολογία,id eſt,longior quàm oporteat ſermo,ut apud Liuium:Legati non impetrata pace retrò domum,unde uenerant,abierunt. Sed huic uicina Periphraſis uirtus habetur. Eſt & πλεονασμὸς uitium, cùm ſuperuacuis uerbis oneratur oratio: Ego meis oculis uidi. Satis eſt enim,uidi. Emendauit hoc non inurbanè in Hircium Cicero: Qui cùm in Panſam declamans, filium à matre decem menſibus in utero latum eſſe dixiſſet, Quid? aliæ, inquit,in penula ſolent ferre? Nonnunquam tamen illud genus, cuius exemplum priore loco poſui,affirmationis gratia adhibetur: –Vocemq; his auribus hauſi. At uitium erit,quoties otioſum fuerit,& ſupererit, non cum adijcietur. Eſt etiã quæ περιεργία uocatur,ſuperuacua,ut ſic dixerim,operoſitas,ut à diligenti curioſus,& à religione ſuperſtitio diſtat. Atque ut ſemel finiam, uerbum omne quod neq; intellectum adiuuat,neq; ornatum,uitioſum dici poteſt. Κακόζηλον,id eſt,mala affectatio,per omne dicẽdi genus peccat. Nam & tumida, & exilia,& prædulcia,& abundantia,& arceſſita,& exultantia ſub idem nomen cadunt. Deniq; κακόζηλον uocatur, quicquid eſt ultra uirtutem, quoties ingenium iudicio caret,& ſpecie boni fallitur, omnium in eloquentia uitiorum peſſimũ. Nam cætera cùm uitentur, hoc petitur. Eſt autẽ totum in elocutione. Nam rerũ uitia ſunt ſtultum, cõmune,cõtrarium,ſuperuacuũ. Corrupta oratio in uerbis maxime improprijs,redundantibus,comprehenſione obſcura, compoſitione fracta,uocum ſimilium, aut ambiguarum puerili ca-

ptatione conſiſtit. Eſt autẽ omne κακόζηλον utiq; falſum, etiamſi nõ omne falſum κακόζηλον: ut cum dicitur aliter quàm ſe natura habet, & quam oportet, & quàm ſat eſt. Totidem autem generibus corrumpitur oratio, quot ornatur. Sed de hac parte & in alio à nobis opere plenius dictũ eſt, & in hoc ſæpe tractabitur, & adhuc ſpargetur omnibus locis. Loquentes enim de ornatu, ſubinde quæ ſunt uitanda, ſimilia uirtutibus uitia, dicemus. Sunt inornata & hæc, quod male diſpoſitum eſt, id ἀνοικονόμητον: quod male figuratum, id ἀσχήματον: quod male collocatum, id κακοσύνθετον uocant. Sed de diſpoſitione diximus, de figuris & cõpoſitione dicemus. Κοινισμὸς quoq; appellatur quædam mixta ex uaria ratione linguarum oratio, ut ſi Atticis Dorica, Ionica, Aeolica etiã dicta confundas. Cui ſimile uitium eſt apud nos, ſi quis ſublimia humilibus, uetera nouis, poëtica uulgaribus miſceat. Id enim tale eſt monſtrum, quale Horatius in prima parte libri de Arte poëtica fingit:

Humano capiti ceruicem pictor equinam
Iungere ſi uelit. & cætera ex diuerſis naturis ſubijciat.

Ornatum eſt quod perſpicuo ac probabili plus eſt. Eius primi ſunt gradus in eo, quod uelis, exprimendo concipiendoq;. Tertius qui hæc nitidiora faciat, quod proprie dixeris cultum. Itaq; ἐνάργειαν, cuius in præceptis narrationis feci mentionẽ, quia plus eſt euidentia, uel ut alij dicunt, repræſentatio, quàm perſpicuitas, & illud quidem patet, hæc ſe quodammodo oſtendit, inter ornamẽta ponamus. Magna uirtus eſt, res de quibus loquimur, clarè, atq; ut cerni uideantur, enunciare. Non enim ſatis efficit, neq; ut debet plenè dominatur oratio, ſi uſque ad aures ualet, atq; ea ſibi iudex de quibus cognoſcit, narrari credit, nõ exprimi, & oculis mentis oſtendi. Sed quoniam pluribus modis accipi ſolet, non equidem in omnes eam particulas ſecabo, quarum ambitioſe à quibuſdam numerus augetur, ſed maxime neceſſarias attingam. Eſt igitur unum genus, quo tota rerum imago

quodam

quodammodo uerbis depingitur:
Conſtitit in digitos extemplò arrectus uterq;. & cætera.
Quæ nobis illam pugilum congredientiũ faciem ita oſtendunt, ut non clarior futura fuerit ſpectantibus. Plurimum in hoc genere, ſicut in cæteris, eminet Cicero. An quiſquam tam procul à concipiendis imaginibus rerum abeſt, ut cùm illa in Verrem legit: Stetit ſoleatus Prætor populi Romani cum pallio purpureo, tunicáq; talari, muliercula nixus in littore: non ſolum ipſum os intueri uideatur, & locum, & habitum, ſed quædam etiam ex ijs quæ dicta nõ ſunt, ſibi ipſe aſtruat? Ego certe mihi cernere uideor, & uultum, & oculos, & deformes utriuſque blanditias, & eorum qui aderant tacitam auerſationem, ac timidam uerecundiam. Interim ex pluribus efficitur illa quam conamur exprimere facies, ut eſt apud eundem (nanq; ad omnium ornandi uirtutum exempla uel unus ſufficiat) in deſcriptione conuiuij luxurioſi: Vt clamor, ut conuitiũ mulierũ, ut ſymphoniæ cantus. Videbar mihi uidere alios intrantes, alios uerò exeuntes, partim ex uino uacillantes, partim heſterna potatione oſcitantes. Verſabatur inter hos Gallius unguentis oblitus, redimitus coronis. Humus erat lutulenta uino, coronis languidulis, & ſpinis cooperta piſcium. Quid plus uideret, qui intraſſet? Sic urbium captarum creſcit miſeratio. Sine dubio enim qui dicit expugnatam eſſe ciuitatem, complectitur omnia quæcũque talis fortuna recipit: ſed in affectus minus penetrat breuis hic uelut nuntius. At ſi aperias hæc, quæ uerbo uno incluſa erant, apparebunt effuſæ per domos ac tẽpla flammæ, & ruentium tectorum fragor, & ex diuerſis clamoribus unus quidam ſonus, aliorum fuga incerta, alij in extremo complexu ſuorum cohærentes, & infantium, fœminarumq; ploratus, & male uſq; in illum diem ſeruati fato ſenes, tum illa profanorum ſacrorumq; direptio, efferentiũ prædas, repetentiumq; diſcurſus, & acti ante ſuum quiſq; prædonem catenati, & co=

nata retinere infantem ſuum mater, & ſicubi maius lucrum eſt, pugna inter uictores. Licet enim hæc omnia, ut dixi, complectatur euerſio, minus eſt tamen totum dicere, quàm omnia. Conſequemur autem ut manifeſta ſint, ſi fuerint uериſimilia, & licebit etiam falſò effingere, quicquid fieri ſolet. Contingit eadem claritas etiam ex accidentibus: —Mihi frigidus horror
Membra quatit, gelidusq́; coit formidine ſanguis.
Et trepidæ matres preſſere ad pectora natos.

Atq; huius ſummæ, iudicio quidem meo, uirtutis facilima eſt uia. Naturam intueamur, hanc ſequamur. Omnis elegantia circa opera uitæ eſt. Ad ſe refert quiſq; quæ audit, & id facilimè accipiunt animi, quod cognoſcūt. Præclare uerò ad inferendā rebus lucem repertæ ſunt ſimilitudines, quarum aliæ ſunt quæ probationis gratia inter argumenta ponuntur, aliæ ad exprimendam rerum imaginem compoſitæ, quod eſt huius loci proprium.*

* eloquentia

—Inde lupi ceu Raptores atra in nebula— &:
Miſit aui ſimilis, quæ circum littora, circum
Piſcoſos ſcopulos humilis uolat æquora iuxta.

Quo in genere id eſt præcipue cuſtodiendum, ne id quod ſimilitudinis gratia aſciuimus, aut obſcurum ſit, aut ignotum. Debet enim quod illuſtrandæ alterius rei gratia aſſumitur, ipſum eſſe clarius eo, quod illuminat. Quare ſane poëtis quidem permittamus huiuſmodi exempla:
Qualis ubi hybernam Lyciam, Xanthiq́; fluenta
Deſerit, aut Delon maternam inuiſit Apollo.

Non idem decebit oratorem, ut occultis aperta demonſtret. Sed illud quoque de quo in argumentis diximus, ſimilitudinis genus ornat orationem, facitq́; ſublimem, floridam, iucundam, mirabilem. Nam quò quæq; longius petita eſt, hòc plus affert nouitatis, atq; inexpectata magis eſt. Illa uulgaria uideri poſſunt, & utilia tamen ad conciliandam fidem, ut terram cultu, ſic animum diſciplinis meliorē uberioremq́; fieri. Et, ut medici abalie-

nata

nata morbis membra præcidūt: ita turpes ac pernicioſos, etiamſi nobis ſanguine cohæreant, amputandos. Iam ſublimius illud pro Archia: Saxa atq; ſolitudines uoci reſpondent, beſtiæ ſæpe immanes cantu flectuntur, atq; conſiſtunt, & cætera. Quod quidem genus à quibuſdam declamatoria maxime licentia corruptum eſt. Nam & falſis utuntur, nec illa ijs quibus tandem ſimilia uideri uolunt, applicāt, quorum utrunq; in ijs eſt, quæ me iuuene ubiq; cantari ſolebant: Magnorū fluminum nauigabiles fontes ſunt, & generoſioris arboris ſtatim plāta cum fructu eſt. In omni autem parabola aut præcedit ſimilitudo, & res ſequitur: aut præcedit res, & ſimilitudo ſequitur: ſed interim libera & ſeparata eſt, interim, quod longe optimum eſt, cum re cuius eſt imago, connectitur, collatione inuicē reſpondente, quod facit redditio contraria, quæ ἀνταπόδοσις dicitur. Præcedit ſimilitudo illa cuius modò feci mentionem: –Inde lupi ceu Raptores atra in nebula–. Sequitur in primo Georgicon poſt longam de bellis ciuilibus atq; externis conqueſtionem:

Vt cum carceribus ſeſe effudere quadrigæ,
Addunt ſe in ſpatia, & fruſtra retinacula tendens
Fertur equis auriga, neq; audit currus habenas.

Sed hæc ſunt ſine antapodoſi. Redditio autem illa rem utranq;, quam comparat, uelut ſubijcit oculis, & pariter oſtendit. Cuius præclara apud Vergilium multa reperio exempla, ſed oratorijs potius utēdum eſt. Dicit Cicero pro Muræna: Vt aiunt in Græcis artificibus, eos aulœdos eſſe, qui citharœdi fieri non potuerunt: ſic nos uidemus, qui oratores euadere non potuerunt, eos ad iuris ſtudium deuenire. Illud pro eodē iam penè poëtico ſpiritu, ſed tamen cum ſua redditione, quod eſt ad ornatum accommodatius. Nā ut tempeſtates ſæpe certo aliquo cœli ſigno commouentur, ſæpe ex improuiſo, nulla ex certa ratione, obſcura aliqua cauſa concitantur: ſic in hac comitiorum tempeſtate populari ſæpe intelligas, quo ſigno cōmota ſit, ſæpe ita obſcurum

eſt,ut ſine cauſa excitata uideatur. Sunt & illæ breues : Vagiq; per ſyluas ritu ferarum. Et illud Ciceronis in Clodium : Quo ex iudicio uelut ex incendio nudus effugit. Quibus ſimilia poſſunt cuicũq; etiam ex quotidiano ſermone ſuccurrere. Huic ſubiacet uirtus non ſolum aperte ponendi rem ante oculos, ſed circunciſe atq; uelociter. Ac meritò laudatur breuitas integra, ſed ea minus præſtat, quoties nihil dicit, niſi quod neceſſe eſt, βραχυλογίαν uocant, quæ reddetur inter ſchemata. Eſt uerò pulcherrima, cùm plura paucis complectimur, quale illud Salluſtij eſt: Mithridates corpore ingẽti perinde armatus. Hoc male imitantes ſequitur obſcuritas. Vicina prædictæ, ſed amplior uirtus eſt ἔμφασις, altiorem præbens intellectum, quàm quem uerba per ſe ipſa declarant. Eius duæ ſunt ſpecies: altera quæ plus ſignificat, quàm dicit: altera quæ etiã id quod non dicit. Prior eſt & apud Homerum, cum Menelaus Graios in equum aſcendiſſe ait: nam uerbo uno magnitudinem eius oſtendit. Et apud Vergilium:

Demiſſum lapſi per funem.

Nam ſic quoq; altitudo demõſtrata eſt. Idem Cyclopa cum iacuiſſe dicit per antrũ, prodigioſum illud corpus ſpatio loci mẽſus eſt. Sequens poſitum eſt in uoce, aut omnino ſuppreſſa, aut etiam abſciſſa. Supprimitur uox, ut fecit pro Ligario Cicero: Quòd ſi in tanta fortuna bonitas tanta nõ eſſet, quantam tu per te, per te inquã, obtines: intelligo, quid loquar. Tacuit enim illud quod nihilominus accipimus, nõ deeſſe homines qui ad crudelitatẽ eum impellerent. Abſcinditur per ἀποσιώπησιν, quæ quoniã eſt figura, reddetur ſuo loco. Eſt in uulgaribus quoq; uerbis emphaſis: Virum eſſe oportet: &, homo eſt ille: &, uiuendũ eſt.* *uidendum *Adeò ſimilis eſt arti plerunq; natura. Non tamen ſatis eloquentiæ eſt, ea de quibus dicat, clare atque euidenter oſtendere, ſed ſunt multi & uarij excolendæ orationis modi. Nam ipſa illa ἀφέλεια ſimplex & inaffectata habet quendam purum, qualis etiã in fœminis amatur, ornatũ. Et ſunt quædam uelut è tenui diligentia*

gentia circa proprietatem ſignificationemq; mundiciæ. Alia copia locuples, alia floribus læta, uirium non unum genus. Nam quicquid in ſuo genere ſatis effectum eſt, ualet. Præcipua tamen eius opera δείνωσις in exaggeranda indignitate, & in cæteris altitudo quædam: φαντασία in concipiendis uiſionibus, ἐξεργασία in efficiendo uelut opere propoſito, cui adijcitur ἐπεξεργασία repetitio probationis eiuſdem, & cumulus ex abundanti. ἐνέργεια confinis his eſt, ab agendo ducta, & cuius propria ſit uirtus non eſſe, quæ dicuntur otioſa. Eſt & amarum quiddam, quod ferè in contumelia poſitum eſt, quale Caſſij: Quid facies cum in bona tua inuaſero? hoc eſt, cum te docuero neſcire maledicere. Et acre, ut illud Craſſi: Ego te conſulem putem, cum tu non putes me ſenatorem? Sed uis oratoris omnis in augendo minuendoq; conſiſtit. Vtriq; parti totidem modi, ex quibus præcipuos attingemus, reliqui ſimiles erunt. Sunt autem poſiti in rebus & uerbis. Sed quæ ſit rerum inuentio ac ratio, tractauimus: nūc quid elocutio attollat, aut deprimat, dicendum.

De amplificatione. CAP. IIII.

PRima eſt igitur amplificandi uel minuendi ſpecies in ipſa rei nomine, ut cum eum qui ſit cæſus, occiſum: cum qui ſit improbus, latronem: contraq; cum qui pulſauit, attigiſſe: qui uulnerauit, læſiſſe dicimus. Vtriuſque pariter exemplum eſt pro M. Cælio: Si uidua libere, proterua petulanter, diues effuſe, libidinoſa meretricio more uiueret, adulterum ego putarem, ſi quis hanc paulò liberius ſalutaſſet? Nam & impudicam meretricem uocauit, & eum cui longior cum illa fuerat uſus, liberius ſalutaſſe. Hoc genus increſcit, ac fit manifeſtius, ſi ampliora uerba cum ipſis nominibus, pro quibus ea poſituri ſumus, conferantur: ut Cicero in Verrem: Non enim furem, ſed raptorem: non adulterum, ſed expugnatorem pudicitiæ: non ſacrilegum, ſed hoſtem ſacrorum religionumq;: non ſicarium, ſed crudeliſſimum carnificem ciuium ſociorumq; in ueſtrum iudicium ad-

duximus. Illo enim modo, ut ſit multum, hoc etiam plus ut ſit, efficitur. Quatuor tamen maxime generibus uideo cõſtare amplificationem, incremento, comparatione, ratiocinatione, cõgerie. Incrementum eſt potentiſsimum, cùm magna uidentur, etiam quæ inferiora ſunt. Id aut gradu uno fit, aut pluribus: per id uenitur non modò ad ſummum, ſed interim quodammodo ſupra ſummum. Omnibus his ſufficit uel unum Ciceronis exẽplũ: Facinus eſt uincire ciuem Romanum, ſcelus uerberare, propè parricidiũ necare: quid dicam in crucem tollere? Nam & ſi tantum uerberatus eſſet, uno gradu increuerat, ponendo etiam id eſſe facinus, quod erat inferius. Et ſi tantum occiſus eſſet, per plures gradus aſcenderat. Cum uerò dixerit propè parricidium necare, ſupra quod nihil eſt, adiecit: quid dicam in crucem tollere? Ita cum id quod maximũ eſt occupaſſet, neceſſe erat in eo, quod ultrà eſt, uerba deficere. Fit & aliter ſupra ſummum adiectio, ut apud Vergilium de Lauſo:

—Quo pulchrior alter
Non fuit, excepto Laurentis corpore Turni.

Summum eſt enim, quo pulchrior alter non fuit. Huic deinde aliquid ſuprapoſitum eſt. Tertius quoque eſt modus, ad quem non per gradus itur, ut quod non eſt plus quàm maximum, ſed quo nihil maius eſt: Matrem tuã occidiſti, quid dicam amplius? matrem tuam occidiſti. Nam & hoc augendi genus eſt, tantum aliquid efficere, ut non poſsit augeri. Creſcit oratio minus aperte, ſed neſcio an hoc ipſo efficacius, cum citra diſtinctionem in cõtextu & curſu ſemper aliquid priore maius inſequitur, ut de uomitu in Antonium Cicero: In cœtu uerò populi Rom. negotium publicum gerens, magiſter Equitum. Singula incremẽtum habent. Per ſe deforme, uel non in cœtu uomere: in cœtu etiam, non populi: populi etiam, non Romani: uel ſi nullum negotium ageret, uel ſi non publicum, uel ſi non magiſter equitum. Sed alius diuideret hæc, & circa ſingulos gradus moraretur, hic in

ſublime

*ſublime etiam currit,& ad ſummum peruenit,nõ nixu, ſed impetu. Verum ut hæc amplificatio in ſuperiora tendit,ita quæ fit per comparationem,incrementum ex minoribus petit. Augendo enim quod eſt infrà,neceſſe eſt extollat id, quod ſuprà poſitum eſt:ut idem,atq; in eodem loco:Si hoc tibi inter cœnam,& in illis immanibus poculis tuis accidiſſet,quis nõ turpe duceret? In cœtu uerò populi Ro. Et in Catilinam: Serui mehercle mei ſi me iſto pacto metuerent,ut te metuũt omnes ciues,tui domum meam relinquendam putarẽ. Interim propoſito uelut ſimili exemplo efficiendum eſt, ut ſit maius id quod à nobis exaggerandum eſt:ut idem pro Cluentio,cum expoſuiſſet Mileſiam quandam à ſecundis hæredibus pro abortu pecuniã accepiſſe: Quanto eſt,inquit,Oppianicus in eadem iniuria maiore ſupplicio dignus? Siquidẽ illa cũ ſuo corpori*uim attuliſſet, ſe ipſa cruciauit: hic autẽ illud idem effecit per alieni corporis uim atq; cruciatum. Nec putet quiſquã hoc,quanquàm eſt ſimile illi ex argumentis loco quo maiora ex minoribus colliguntur, idem eſſe. Illic enim probatio petitur,hîc amplificatio: ſicut in Oppianico,non id agitur in illa comparatione,ut ille male fecerit,ſed ut peius. Eſt tamen quanquàm diuerſarum rerum quædam uicinia. Repetam itaq; hîc quoq; idem, quo ſum illic uſus, exẽplum, ſed non in eundem uſum. Nam hoc mihi oſtendendum eſt augendi gratia,nõ tota modò totis, ſed etiam partes partibus comparari: ſicut hoc loco: An uerò uir ampliſsimus P. Scipio Pont. Max. Tib. Gracchum mediocriter labefactantem ſtatum Reipub. priuatus interfecit: Catilinam orbem terrarum cæde atq; incendio uaſtare cupientem nos conſules perferemus? Hîc & Catilina Graccho,& ſtatus Reipublicæ orbi terrarum,& mediocris labefactio cædi & incendijs & uaſtationi, & priuatus conſulibus comparatur: quæ ſi quis dilatare uelit, plenos per ſingula locos habeat. Quas dixi per ratiocinationem fieri amplificationes,uideamus an ſatis proprio uerbo ſignauerim. Nec ſum*

*mortem

 in hoc

in hoc ſolicitus, dum res ipſa uolentibus diſcere appareat. Hoc *ſum tamen ſecutus, quòd hæc amplificatio alibi poſita eſt, alibi ualet, ut aliud creſcat, aliud augeatur, inde ad id quod extolli uolumus, ratio deducitur.* Obiecturus Antonio Cicero *meriũ & uomitũ: Tu, inquit, iſtis faucibus, iſtis lateribus, iſta gladiatoria totius corporis firmitate: Quid fauces & latera ad ebrietatem? minime ſunt otioſa. nam reſpicientes ad hæc, poſſumus æſtimare, quantum ille uini in* Hippiæ *nuptijs, exhauſerit, quod ferre & coquere non poſſet illa gladiatoria corporis firmitate.* Ergo *ſi ex alio colligitur aliud, nec improprium, nec inuſitatum nomen eſt ratiocinationis, ut quod ex eadẽ cauſa inter ſtatus quoque habemus.* Sic *ex inſequentibus amplificatio ducitur. Siquidem tanta uis fuerit uini erumpentis, ut non caſum afferret, aut uoluntatẽ, ſed neceßitatẽ, ubi minime deceret, uomendi: & cibus non recens, ut accidere interim ſolet, redderetur, ſed qui uſq; in poſterũ diem redundaret.* Idem *hoc præſtant, quæ anteceſſerũt.* Nam *cum* Aeolus *à* Iunone *rogatus,*

-Cauum conuerſa cuſpide montem
Impulit in latus, ac uenti uelut agmine facto,
Quà data porta ruunt -Apparet *quanta ſit futura tempeſtas.*

Quid? *cum res atrociſſimas, quasq; in ſummã ipſi extulimus inuidiã, eleuamus conſulto, quo grauiora uideantur, quæ ſecutura ſunt: ut à* Cicerone *factum eſt, cum illa diceret:* Leuia *ſunt hæc in hoc reo crimina: metũ uirgarũ nauarchus nobiliſſimæ ciuitatis pretio redemit, humanũ eſt. alius ne ſecuri feriretur, pecuniã dedit, uſitatũ eſt: non'ne uſus eſt ratiocinatione, qua colligerẽt audientes, quantũ illud eſſet, quod inferebatur, cui cõparata hæc humana uiderẽtur, atq; uſitata?* Sic *quoq; ſolet ex alio aliud augeri, ut cũ* Annibalis *bellicis laudibus ampliatur uirtus* Scipionis. Et *fortitudinẽ* Gallorũ, Germanorũq; *miramur, quò ſit maior* C. Cæſaris *gloria.* Illud *quoque eſt ex relatione ad aliquid, quòd non eius rei gratia dictum uidetur amplificationis genus.*

Non

Non putant indignum Troiani principes, Graios Troianosq́; propter Helenæ ſpeciē tot mala, tanto tēporis ſpatio ſuſtinere: quænā igitur illa forma credēda eſt? Non enim hoc dicit Paris, qui rapuit, non aliquis iuuenis, aut unus è uulgo, ſed ſenes, & prudētiſsimi, & Priamo aſsidētes: Verū & ipſe rex decēnij bello exhauſtus, amiſsis tot liberis, imminēte ſummo diſcrimine, cui faciē illam, ex qua tot lachrymarū origo fluxiſſet, inuiſam atq; abominandā eſſe oportebat, & audit hæc, & eā filiā appellans, iuxta ſe locat, & excuſat etiā, atq; ſibi eſſe malorū cauſam negat. Nec mihi uidetur in Sympoſio Plato, cū Alcibiadē confitētem de ſe quid à Socrate pati uoluerit, narrat, ut illū culparet, hæc tradidiſſe, ſed ut Socratis inuictam cōtinentiā oſtenderet, quæ corrūpi ſpecioſiſsimi hominis tam obuia uoluptate nō poſſet. Quin ex inſtrumento quoq; heroum illorū magnitudo æſtimanda nobis datur. Ad hoc pertinet clypeus Aiacis, & haſta Pelias Achillis. Qua uirtute egregie eſt uſus in Cyclope Vergilius: Nam quod illud corpus mente concipiam, cuius Trunca manum pinus regit? Quid? cum uix loricam duo Multiplicem cōnixi humeris— ferrent: quantus Demoleos, qui indutus eam Curſu palātes Troas agebat? Quid M. Tullius de M. Antonij luxuria tantum ſaltē fingere potuiſſet, quantum oſtendit dicendo? Conchyliatis Cn. Pompeij periſtromatis ſeruorum in cellis ſtratos lectos uideres. Conchyliata periſtromata, & Cn. Pompeij, & in cellis ſeruorum, nihil poteſt dici ultrà, & neceſſe eſt tamen ultrà infinito plus in domino cogitare. Eſt hoc ſimile illi quod Emphaſis dicitur: ſed illa ex uerbo, hoc ex re coniecturam facit: tantoq́; plus ualet, quantò res ipſa uerbis eſt firmior. Poteſt adſcribi amplificationi congeries quoque uerborum, ac ſententiarum idem ſignificantium. Nam etiamſi nō per gradus aſcendant, tamen uelut aceruo quodā alleuantur. Quid enim tuus ille Tubero diſtrictus in acie Pharſalica gladius egebat? cuius latus ille mucro petebat? q ſenſus erat armorum

tuorum

tuorum? quæ tua mens? oculi? manus? ardor animi? quid cupiebas? quid optabas? Simile eſt hoc figuræ, quam συναθροισμὸν *uocant. Sed illic pluriũ rerum eſt congeries, hîc unius multiplicatio. Hæc etiã creſcere ſolet uerbis omnibus altius atq; altius inſurgẽtibus: Aderat ianitor carceris, carnifex Prætoris, mors terrorq; ſociorũ, & ciuium Romanorũ, lictor Sextius. Eadem ferè eſt ratio minuendi. Nã totidem ſunt aſcendentibus, quot deſcendentibus gradus. Ideoq; uno ero exẽplo contentus eius loci, quo Cicero de oratione Rulli hoc dicit: Pauci tamẽ qui proximi aſtiterant, neſcio quid illũ de lege Agraria uoluiſſe dicere ſuſpicabantur. Quod ſi ad intellectũ referas, minutio eſt: ſi ad obſcuritatem, incremẽtum. Scio poſſe uideri quibuſdã ſpeciem amplificationis hyperbolen quoq;. Nam & hæc in utranq; partem ualet: ſed quia excedit hoc nomen, in tropos differenda eſt. Quos continuò ſubiungerẽ, niſi eſſet à cæteris ſeparanda ratio dicendi, quæ conſtat nõ proprijs, ſed translatis. Demus ergo breuiter hoc deſiderio iam penè publico, nec omittamus eum quem pleriq; præcipuum, ac penè ſolum putant orationis ornatum.*

De generibus ſententiarum. CAP. V.

SEntentiã ueteres quod animo ſenſiſſent, uocauerunt. Id cum eſt apud oratores frequentiſſimũ, tum etiam in uſu quotidiano quaſdã reliquias habet. Nã & iuraturi ex animi noſtri ſententia, & gratulantes ex ſentẽtia dicimus. Non raro tamen & ſic locuti ſunt, ut ſenſa ſua dicerent. Nam ſenſus corporis uidebantur, ſed cõſuetudo iam tenuit, ut mente cõcepta ſenſus uocaremus, lumina autem præcipueq; in clauſulis poſita, ſententias: quæ minus crebra apud antiquos, noſtris temporibus modo carent. Ideoq; mihi & de generibus earũ, & de uſu arbitror pauca dicẽda. Antiquiſſimæ ſunt quæ propriæ, quãuis omnibus idem ſit nomẽ, ſentẽtiæ uocãtur, quas Græci γνώμας *appellãt. Vtrunq; tamẽ nomen ex eo acceperũt, quòd ſimiles ſunt cõſilijs atq; decretis. Eſt autẽ hæc uox uniuerſalis, quæ etiã citra complexum*

cauſæ poßit eſſe laudabilis. Interim ad rem tantum relata: ut, Nihil eſt tam populare quàm bonitas: Interim ad perſonā, quale eſt Afri Domitij: Princeps qui uult omnia ſcire, neceſſe habet multa ignoſcere. Hanc quidā partē enthymematis, quidā initiū aut clauſulam epichirematis eſſe dixerunt: & eſt aliquādo, non tamen ſemper. Illud uerius, eſſe eam aliquando ſimplicem, ut ea quā ſuprà dixi: aliquando ratione ſubiecta: Nam in omni certamine qui opulentior eſt, etiamſi accipit iniuriam, tamen quia plus poteſt, facere uidetur. Nonnunquam duplicē: Obſequium amicos, ueritas odium parit. Sunt etiam qui decem genera fecerunt; ſed eo modo quo fieri uel plura poſſunt, per interrogationem, comparationē, inficiationē, ſimilitudinem, admirationem, & cætera huiuſmodi. Per omnes enim figuras tractari poteſt. Illud notabile ex diuerſis: Mors miſera non eſt, aditus ad mortem miſer eſt. Ac rectæ quidē ſunt tales: Tam deeſt auaro quod habet, quàm quod non habet. Sed maiorē uim accipiunt ex mutatione figuræ: ut, Vſq; adeó'ne mori miſerum eſt? Acrius enim hoc, quàm per ſe, Mors miſera non eſt. Et translatione à communi ad proprium. Nam cum ſit rectum, Nocere facile eſt, prodeſſe difficile: uehementius apud Ouidium Medea dicit:

Seruare potui, perdere an poßim rogas?

Vertit ad perſonam Cicero: Nihil habet Cæſar nec fortuna tua maius, quàm ut poßis: nec natura melius, quàm ut uelis ſeruare quāplurimos. Ita quæ erant rerum propria, fecit hominis. In hoc genere cuſtodiendum eſt, & id quidem ubiq;, ne crebræ ſint, ne palàm falſæ, quales frequenter ab his dicuntur, qui hæc καθολικὰ *uocant, & quicquid pro ſua cauſa uidetur, quaſi indubitatum pronuntiant: & ne paßim, & à quocūq; dicantur. Magis enim decet eos in quibus eſt autoritas, ut rei pondus etiā perſona confirmet. Quis enim ferat puerum, aut adoleſcentulum, aut etiam ignobilem, ſi iudicet in dicendo, & quodāmodo præcipiat? Enthymema quoq; eſt omne quod mente cōcipimus, proprie tamen*

dicitur

dicitur, quæ eſt ſententia ex contrarijs, propterea quòd eminere uidetur inter cæteras, ut Homerus poëta, urbs Roma. De hoc in argumentis ſatis dictum eſt. Non ſemper autem ad probationē adhibetur, ſed aliquando ad ornatum: Quorum igitur impunitas Cæſar tuæ clementiæ laus eſt, eorum te ipſorum ad crudelitatem acuet oratio? Non quia ſit ratio diſsimilis, ſed quia iam per alia, ut id iniuſtum appareret, effectum erat. Et addita in clauſula eſt epiphonematis modo non tam probatio, quàm extrema quaſi inſultatio. Eſt enim epiphonema rei narratæ, uel probatæ ſumma acclamatio:

Epiphonema.

Tantæ molis erat Romanam condere gentem.

Facere enim probus adoleſcēs periculoſe, quàm perpeti turpiter maluit. Eſt & quod appellatur à nouis νόημα, qua uoce omnis intellectus accipi poteſt. Sed hoc nomine donarūt ea, quæ nō dicunt, uerū intelligi uolunt, ut in eū quē ſæpius à ludo redemerat ſoror, agentē cum ea talionis quòd ei pollicē dormienti reciſiſſet: Eras dignus ut haberes integrā manū. Sic enim auditur, ut depugnares. Vocatur aliquid & clauſula, quæ, ſi eſt quod concluſionem dicimus, & recte, & quibuſdam in partibus neceſſaria eſt: Quare prius de facto ueſtro fateamini neceſſe eſt, quàm Ligarij culpam ullam reprehendatis. Sed nunc illud uolūt, ut omnis locus, omnis ſenſus in fine ſermonis feriat aurē. Turpe autem & propè nefas ducunt reſpirare ullo loco, qui acclamationem nō petierit. Inde minuti corruptiq; ſenſiculi & extra rē petiti. Neq; enim poſſunt tam multæ bonæ ſententiæ eſſe, quàm neceſſe eſt, multæ ſint clauſulæ. Iam hæc magis noua ſentētiarū genera, Ex inopinato, ut dixit Vibius Criſpus in eum, qui cum loricatus in foro ambularet, prætēdebat ſe id metu facere: Quis tibi ſic timere permiſit? Et inſigniter, Africanus apud Neronē de morte matris: Rogant te Cæſar Galliæ tuæ, ut felicitatē tuam fortiter feras. Sunt & aliò relata: ut Afer Domitius cū Cloantillam defenderet, cui obiectum crimen, quòd uirū qui inter rebel-

lantes fuerat, ſepeliſſet, remiſerat Claudius, in epilogo filios eius alloquens: Matrẽ tamen, inquit, pueri ſepelitote. Et aliunde petita, id eſt, in aliũ locũ ex alio trãslata, ut pro Spathale Criſpus, quã qui hæredẽ amator inſtituerat, deceßit, cum haberet annos duodeuiginti. O` hominẽ diuinũ, qui ſibi indulſit. Facit quaſdam ſententias ſola geminatio, qualis eſt Senecæ in eo ſcripto, quod Nero ad Senatum miſit occiſa matre, cum ſe periclitatũ uideri uellet: Saluum me eſſe adhuc nec credo, nec gaudeo. Melior, cùm ex contrarijs ualet: Habeo quem fugiam, quẽ ſequar nõ habeo. Quid, quòd miſer cum loqui non poſſet, tacere non poterat? Ea uerò fit pulcherrima, cùm aliqua comparatione clareſcit. Trachallus contra Spathalen: Placent hæ ergo? & leges diligentiſſimæ pudoris cuſtodes, decimas uxoribus dari, quartas meretricibus iubent. Sed horum qui dem generũ & bonæ dici poſſunt, & malæ. Illæ ſemper uitioſæ, uti à uerbo, Patres conſcripti, ſic enim incipiendum eſt mihi, ut memineritis patrum. Peius adhuc quo magis falſum eſt & longius petitum, contra eandem ſororem gladiatoris, cuius modò feci mentionem: A` digito pugnaui. Eſt etiam generis eiuſdem, neſcio an uitioſißimum, quoties uerborum ambiguitas cum rerũ falſa quadam ſimilitudine iũgitur. Clarum autorẽ iuuenis audiui, cùm lecta in capite cuiuſdã oſſa ſententiæ gratia tenẽda matri dediſſet: Infelicißima fœmina nõ dum extuliſti filium, & iam oſſa legiſti. Ad hoc pleriq; minimis etiam inuentiunculis gaudent, quæ excuſſæ riſum habẽt, inuentæ facie ingenij blandiũtur. De eo qui naufragus, & antè agrorum ſterilitate uexatus, in ſcholis fingitur ſe ſuſpendiſſe: Quem nec terra recipit, nec mare, pendeat. Huic ſimile in illo de quo ſuprà dixi, cui pater ſua membra laceranti uenenum dedit: Qui hæc edit, debet hoc bibere. Et in luxurioſum, qui ἀποκαρτέρησιν ſimulaſſe dicitur: Necte laqueum, habes quod faucibus tuis iraſcaris. Sume uenenum, decet luxurioſum bibendo mori. Alia uana, ut ſuadentis purpuratis, ut Alexandrum Babylonis incendio ſepeliant.

ſepeliant. Alexandrum ſepelio: hoc quiſquam ſpectabit è tecto? quaſi uerò id ſit in re tota indigniſſimũ. Alia nimia, ut de Germanis dicentẽ quendam audiui: Caput neſcio ubi impoſitum. *Et de uiro forti,* Bella umbone propellit. *Sed finis non erit, ſi ſingulas corruptorum proſequar formas. Illud potius, quod eſt magis neceſſarium:* Duæ ſunt diuerſæ opiniones, *aliorum ſentẽtias ſolas penè ſpectantium: aliorũ omnino damnantium: quorũ mihi neutrũ admodũ placet.* Denſitas *earũ obſtat inuicem, ut in ſatis omnibus fructibusq́; *aruorũ, quorũ nihil ad iuſtam magnitudinem adoleſcere poteſt, quod loco in quẽ creſcat, caret.* Nec pictura *in qua nihil circũlitum eſt, eminet. Ideoq́; artifices etiam cum plura in unã tabulam opera contulerũt, ſpatijs diſtinguũt, ne umbræ in corpora cadant.* Facit *res eadem conciſam quoque orationem. Subſiſtit enim omnis ſentẽtia, ideoq́; poſt eam utiq; aliud eſt initiũ.* Vnde *ſoluta ferè oratio, & è ſingulis non membris, ſed fruſtis collata, ſtructura caret, cũ illa rotunda & undiq; circũciſa inſiſtere inuicem nequeãt.* Præter *hoc etiam color ipſe dicendi quãlibet clarus, multis tamẽ ac uarijs uelut maculis cõſpergitur. **Porrò *ut affert lumẽ clauus purpuræ, loco inſertus: ita certe neminẽ deceat intertexta pluribus notis ueſtis.* Quare *licet hæc enitere, & aliquatenus extare uideantur, tamen & lumina illa non flammæ, ſed ſcintillis inter fumum emicantibus ſimilia dixeris, quæ nec apparent quidem, ubi tota lucet oratio: ut in ſole ſidera ipſa deſinũt cerni: & quæ crebris paruisq́; conatibus ſe attollunt, inæqualia tantum & uelut confragoſa, nec admirationem conſequũtur eminentium, & planorum gratiam perdũt.* Hoc *quoq; accidit, quòd ſolas captanti ſententias, multas neceſſe eſt dicere leues, frigidas, ineptas.* Non enim *poteſt eſſe delectus, ubi numero laboratur.* Itaq; *uideas & diuiſionem pro ſententia poni, & argumẽtum, ſi tantum in clauſulæ calce pronuntietur.* Occidiſti uxorem ipſe adulter, nõ ferrem te etiam ſi repudiaſſes: *diuiſio eſt.* Vis ſcire uenenum eſſe amatorium? uiueret

* *arborum*

*Porrò ut afferent lumẽ clarius & purpuræ loco inſertæ

*ueret homo, niſi illud bibiſſet: argumētum eſt. Nec multas pleriq; ſententias dicunt, ſed omnia tanquam ſententias. Huic quibuſdam contrarium ſtudium, qui fugiunt, ac reformidant omnē hanc in dicēdo uoluptatem, nihil probantes niſi planum, & ſine conatu. Ita dum timent, ne aliquādo cadant, ſemper iacent. Quod enim tantum in ſententia bona crimē eſt? nō cauſæ prodeſt? non iudicem mouet? nō dicentem commēdat? At eſt quoddam genus, quo ueteres nō utebantur: & quam uos uocatis uetuſtatem? Nam ſi illam extremā, multa Demoſthenes, quæ ante eum nemo. Quo modo poteſt probare Ciceronem, qui nihil putet ex Catone, Gracchiſq; immutādum? Sed ante hoc ſimplicior adhuc ratio loquēdi fuit. Ego uerò hæc lumina orationis, uelut oculos quoſdam eſſe eloquentiæ credo. Sed neq; oculos eſſe toto corpore uelim, ne cætera membra ſuum officium perdant. Et ſi neceſſe ſit, ueterem illum horrorem dicendi malim, quàm iſtam nouam licentiam. Sed patet media quædam uia, ſicut in cultu, uictuq; acceſſit aliquis citra reprehenſionem nitor, *quem ſicut poſſumus, adijciamus uirtutibus. Prius tamen ſit uitijs carere, ne dum uolumus eſſe meliores ueteribus, ſimus tantum diſſimiles. Reddam nūc, quam proximam eſſe dixeram, partem de tropis, quos motus clariſſimi noſtrorū autores uocant. Horum tradere præcepta & grammatici ſolent. Sed à me, cùm de illorum officio loquerer, dilata pars hæc eſt, quia de ornatu orationis grauior uidebatur locus, & maiori operi ſeruandus.*

*quare

De tropis. CAP. VI.

TRopus *eſt uerbi uel ſermonis à propria ſignificatione in aliam cum uirtute mutatio. Circa quem inexplicabilis & grammaticis inter ipſos, & philoſophis pugna eſt, quæ ſint genera, quæ ſpecies, qui numerus, quis cui ſubijciatur.* Nos *omiſſis quæ nihil ad inſtituendum oratorem pertinent cauillationibus, neceſſarios maximè, atque in uſum receptos exequemur, hoc modò in his annotaſſe cōtenti, quoſdam gratia ſignificatio*

ficationis, quoſdam decoris aſſumi, & eſſe alios in uerbis proprijs, alios in translatis, uertiq; formas, nō uerborum modò, ſed & ſenſuum, & compoſitionis. Quare mihi uidētur erraſſe, qui non alios crediderūt tropos, quàm in quibus uerbum, pro uerbo poneretur. Neq; illud ignoro, in iiſdem ferè qui ſignificādi gratia adhibentur, eſſe & ornatum, ſed non idem accidet contrà, eruntq; quidam tantum ad ſpeciem accommodati. Incipiamus igitur ab eo, qui cùm frequētiſſimus eſt, tum longe pulcherrimus, Translationem dico, quæ μεταφορὰ Græcè uocatur. Quæ quidem cùm ita eſt ab ipſa nobis cōceſſa natura, ut indocti quoque, ac non ſentientes, ea frequenter utantur: tum ita iucunda atq; nitida, ut in oratione quamlibet clara, proprio tamē lumine eluceat. Neq; enim uulgaris eſſe, nec humilis, nec inſuauis, rectè modò aſcita ſit, poteſt. Copiam quoque ſermonis auget

*permiſcēdo *permutando, aut mutuando, quæ non habet: quodq; difficilimum eſt, præſtat, ne ulli rei nomen deeſſe uideatur. Transfert ergo nomē, aut uerbum, ex eo loco, in quo proprium eſt, in eum in quo aut proprium deeſt, aut translatum proprio melius eſt. Id facimus, aut quia neceſſe eſt, aut quia ſignificantius, aut, ut dixi, quia decentius. Vbi nihil horum præſtabit, quod trāsferetur, improprium erit. Neceſſitate ruſtici dicunt gemma in uitibus. Quid enim dicerent aliud? & ſitire ſegetes, & fructus laborare. Neceſſitate nos durum hominem, aut aſperū. Non enim proprium erat, quod daremus his affectibus nomen. Iam incenſum ira, & inflammatum cupiditate, & lapſum errore ſignificandi gratia. Nihil enim horum ſuis uerbis, quàm his accerſitis magis proprium erat. Illa ad ornatum, lumen orationis, & generis claritatem, & * cōcionum procellas, & eloquētiæ* flumina, ut Cicero pro Milone Clodium fontem gloriæ eius uocat: & alio loco, ſegetem, ac materiam. Quædam etiam parum ſpecioſa dictu per hanc explicantur:

* contentionum

*fulmina

Georg. 3. Hoc faciunt, nimio ne luxu obtuſior uſus

Sit genitali aruo, & ſulcos oblimet inertes.

In totum autem metaphora breuior eſt, quàm ſimilitudo, eoq́; diſtat, quòd illa comparatur rei, quam uolumus exprimere: hæc pro ipſa re dicitur. Comparatio eſt, cùm dico feciſſe quid hominem, ut leonem: Tranſlatio, cùm dico de homine, leo eſt. Huius uis omnis quadruplex maximè uidetur, cùm in rebus animalibus aliud pro alio ponitur, ut de agitatore:

Differentia est inter comparationem et metaphoram

-Gubernator magna contorſit equum ui.

Et ut Liuius Scipionem à Catone allatrari ſolitum refert. Inanima pro alijs generis eiuſdem ſumuntur: ut,

-Claßiq́; immittit habenas. Aut pro rebus animalibus inanima: Ferro an fato uirtus Argiuûm occidit.

Aut contrà: -Sedet inſcius alto

Accipiens ſonitum ſaxi de uertice paſtor.

Præcipueq́; ex his oritur mira ſublimitas, quæ audaciæ proxima, periculo tranſlationis attollitur, cùm rebus ſenſu carentibus actum quendam & animos damus, qualis eſt:

-Pontem indignatus Araxes.

Et illa Ciceronis: Quid enim tuus ille Tubero diſtrictus in acie Pharſalica gladius agebat? Cuius latus ille mucro petebat? qui ſenſus erat armorum tuorum? Duplicatur interim hæc uirtus apud Vergilium: -Ferrumq́; armare ueneno.

Nam & ueneno armare, & ferrũ armare tranſlatio eſt. Secantur hæc in plures, ut à rationali ad rationale, & idẽ de irrationalibus, & hoc inuicem, quibus ſimilis ratio eſt, & à toto, & à partibus: ſed iam non pueris præcipimus, ut accepto genere ſpecies intelligere non poßint. Vt modicus autem atq; opportunus eius uſus illuſtrat orationem: ita frequens & obſcurat, & tædio complet: continuus uero in allegoriam & ænigmata exit. Sunt quædam etiam humiles tranſlationes, ut id de quo modò dixi, ſaxea eſt uerruca: & ſordidæ. Non enim ſi Cicero recte ſentinam Reipublicæ dixit, fœditatem hominum ſignificans, idcirco

probem illud quoq; ueteris oratoris: Perſecuiſti Reipublicæ uomicas. *Optimeq;* Cicero *demonſtrat cauendum, ne ſit deformis translatio, qualis eſt (nam ipſis eius utar exemplis)* Caſtratam morte Africani Rempublicam: & ſtercus curiæ Glauciam. *Ne nimio maior, aut quod ſæpius accidit, minor. Ne diſsimilis, quorum exempla nimium frequenter deprehendet, qui ſcierit hæc uitia eſſe. Sed & copia quoq; modum egreſſa uitioſa eſt, præcipuè in eadem ſpecie. Sunt & duræ, id eſt, à longinqua ſimilitudine ductæ: ut,* —Capitis niues. *Et,*

Hor. in Odis. *Iuppiter hybernas cana niue conſpuit Alpes.*

In illo uerò plurimum erroris, quòd ea quæ poëtis (qui & omnia ad uoluptatem referunt, & plurima uertere, etiam ipſa metri neceſsitate coguntur) permiſſa ſunt, conuenire quidam etiam proſæ putant. At ego in agendo nec paſtorem populi, autore Homero *dixerim, nec uolucres pennis remigare, licet* Vergilius *in* Apibus, *ac* Dædalo *ſpecioſiſsime ſit uſus. Metaphora enim aut uacantē occupare locum debet, aut ſi in alienū uenit, plus ualere eo quod expellit. Quod aliquantò penè iam magis de ſynecdoche dicam. Nam translatio permouendis animis plerunq;, & ſignandis rebus, ac ſub oculos ſubijciendis reperta eſt. Hæc uariare ſermonem poteſt, ut ex uno plures intelligamus, parte totum, ſpecie genus, præcedentibus ſequentia, uel contrà: omnia liberiora poëtis, quàm oratoribus. Nam proſa, ut mucronem pro gladio, & tectum pro domo, recipiet: ita non puppim pro naui, nec abietes pro tabellis. Et rurſus, ut pro gladio ferrum, ita non pro equo quadrupedem. Maxime autem in orando ualebit numerorum illa libertas. Nam &* Liuius *ſæpe ſic dicit:* Romanus prælio uictor, *cum* Romanos *uiciſse ſignificat. Et contrà* Cicero *ad* Brutum: Populo, *inquit,* impoſuimus, & oratores uiſi ſumus: *cum de ſe tantū loqueretur. Quod genus non orationes modò ornat, ſed etiam quotidiani ſermonis uſus recipit. Quidam* συνεκδοχὴν *uocant, cum & id in contextu ſermonis,*

monis,quod tacetur,accipimus. Verbum enim ex uerbo intelligitur,quod inter uitia ἔλλειψις uocatur:

Arcades ad portas ruere- Mihi hanc figuram eſſe magis placet,illic ergo reddetur. Aliud etiam intelligitur ex alio:

Aſpice,aratra iugo referunt ſuſpenſa iuuenci.

Vnde apparet noctē appropinquare.Id neſcio an oratori conueniat,niſi in argumentando, cum rei ſignum eſt. Sed hoc ab elocutionis ratione diſtat. Nec procul ab hoc genere diſcedit μετωνυμία, quæ eſt nominis pro nomine poſitio, cuius uis eſt, pro eo quod dicitur,cauſam,propter quam dicitur,ponere.Sed, ut ait Cicero,hypallagen rhetores dicunt. Hæc inuenta ab inuentore,& ſubiecta ab obtinentibus ſignificat:ut,

Cererem corruptam undis. Et: -Receptus Hor.in Arte.

Terra Neptunus claſſes Aquilonibus arcet.

Quod fit retrò,durius. Refert autem,inquantum dictus tropus oratorem ſequatur. Nam ut Vulcanum pro igne uulgò audiuimus,& uario Marte pugnatū,eruditus eſt ſermo,& Venerem quàm coitum dixiſſe magis decet:ita Liberum & Cererem pro uino & pane licentius,quàm ut fori ſeueritas ferat. Sicut ex eo quod continet,id quod continetur,uſus recipit,ut bene moratas urbes, & poculum epotum, & ſeculum felix. At id quod contrà eſt,raro audeat quis niſi poëta:

-Iam proximus ardet Vcalegon.

Niſi fortè hoc potius eſt à poſſeſſore quod poßidetur,ut hominem deuorari,cuius patrimonium conſumitur, quo modo fiunt innumerabiles ſpecies. Huius enim ſunt generis cùm ab Annibale cæſa apud Cannas ſexaginta millia dicimus,& apud Tragicos ab Egialao,& carmina Vergilij ueniſſe,& uenire commeatus qui afferantur,& ſacrilegium deprehenſum,non ſacrilegum,armorum ſcientiam habere,non artis. Illud quoque & poëtis,& oratoribus frequens,quo eum qui efficit,ex eo quod efficitur,oſtendimus. Nam & carminum autores:

Pallida mors æquo pulſat pede pauperum tabernas,
Regumq; turres. Et,
Pallenteſq; habitant morbi, triſtiſq; ſenectus.
Et *orator, præcipitē iram, hilarem adoleſcentiam, ſegne otium dicet.* Eſt *etiam huic tropo quædam cum ſynecdoche uicinia.* Nam *dico uultus hominis, pro uultu.* Dico *pluraliter, quod ſingulare eſt: quod plurale eſt, ſingulariter.* Sed *nō id ago, ut unum ex multis intelligatur, nam id eſt manifeſtū, ſed nomē immuto, ut cùm aurata tecta, aurea: puſillum à uero diſcedo, quia non eſt niſi pars aurata.* Quæ *ſingula perſequi minutioris eſt curæ, etiā non oratorem inſtruentibus.* ἀντονομασία *quæ aliquid pro nomine ponit, poëtis quoque modo frequētiſſima, & per epitheton, quia detracto eo cui apponitur, ualet pro nomine,* Tytides, Pelides: *& ex his quæ in quoq; ſunt præcipua:*
–Diuûm pater atq; hominum rex.
Et *ex factis quibus perſona ſignatur:*
–Thalamo quæ fixa reliquit Impius–
Oratoribus etiam ſi rarus eius rei, nonnullus tamen uſus eſt. Nam *ut* Tytiden & Peliden *non dixerint, ita dixerunt impium pro parricida.* Euerſorem *quoque* Carthaginis & Numantiæ *pro* Scipione, & Romanæ *eloquentiæ principem pro* Cicerone *poſuiſſe non dubitent.* Cicero *ipſe certe uſus eſt hac libertate,* Non *multa peccas, inquit, illi fortiſſimo uiro ſenior magiſter: & ſi peccas, te regere poſſum.* Neutrum *enim nomen poſitum eſt, & utrunque intelligitur.* Ὀνοματοποιία *quidem, id eſt, fictio nominis,* Græcis *inter maximas habita uirtutes, nobis uix permittitur.* Et *ſunt plurima ita poſita ab ijs, qui ſermonem primi fecerunt, aptantes affectibus uocem.* Nam *mugitus, & ſibilus, & murmur inde uenerunt.* Deinde *tanquam conſummata ſint omnia, nihil generare audemus ipſi, cùm multa quotidie ab antiquis ficta moriantur.* Vix *illa quæ* *παρηγμένα. *uocant, quæ ex uocibus in uſum receptis quocunq; modo declinantur, nobis*

*πεποιημένα

permit

permittimus, qualia ſunt ſullaturit, & proſcripturit: atque laureati poſtes, pro illo, lauro coronati, ex eadẽ fictione ſunt. Sed hoc fœliciter eualuit: at contrà, uio pro eo infœlicius. In Græcis obeliſco, coludumo, &c. dure etiã iungere uetamur, qui tolerãter uidere ſeptentriones uidemur. Eò magis neceſſaria κατάχρησις, quam rectè dicimus abuſionem, quæ non habentibus nomen ſuum, accommodat quod in proximo eſt, ſic:

-Equum diuina Palladis arte Aedificant. & apud Tragicos: Et iam leo pariet, at pater eſt. Mille ſunt hæc, & acetabula quicquid habet, & pyxides cuiuſcunque materiæ ſunt, & parricida matris quoq; aut fratris interfector. Diſcernendumq; eſt hoc totum à translatione genus, quòd abuſio eſt, ubi nomen defuit, translatio ubi aliud fuit. Nam poëtæ ſolent abuſiuè etiã in his rebus, quibus nomina ſua ſunt, uicinis potius uti, quod rarum in proſa eſt. Illa quoq; quidam καταχρήσεις eſſe uolunt, cùm pro temeritate uirtus, aut pro luxuria liberalitas dicitur. A quibus hæc quidem diſſonantia ſunt, quòd in his non uerbum, pro uerbo ponitur, ſed res pro re. Neq; enim putat quiſquã & luxuriam, & liberalitatem idem ſignificare: uerũ id quod ſit, alius luxuriam eſſe dicit, alius liberalitatem, quamuis neutri dubium ſit, hæc eſſe diuerſa. Supereſt ex ijs, quæ aliter ſignificant, μετάληψις, id eſt, tranſumptio, quæ ex alio in aliud uelut uiã præſtat, tropus & rariſsimus & maximè improprius, Græcis tamen frequentior, qui Centaurum Chirona, & νήσους θοὰς ὀξείας dicũt. Nos quis ferat, ſi Verrem ſuem, aut Lælium doctum nominemus? Eſt enim hæc in metalepſi natura, ut inter id, quod transfertur, ſit medius quidam gradus, nihil ipſe ſignificans, ſed præbens tranſitum: quem tropum magis affectamus, ut habere uideamur, quàm ut ullo in loco deſideremus. Nam eius frequentiſsimum exemplum eſt, Cano, canto, dico, ita cano, dico. Item eſt medium illud cano, nec diutius in eo morandum: nihil enim uſus admodum uideo, niſi ut dixi in medijs. Cætera iam non ſi-

gnificandi gratia, ſed ad ornandam modò, non augendam orationem aſſumuntur. Ornat enim ἐπίθετον, *quod rectè dicimus appoſitum, à nonnullis ſequens dicitur. Eo poëtæ & frequentius, & liberius utũtur. Namq; illis ſatis eſt cõuenire uerbo, cui apponitur, & ita dentes albi, & humida uina in his nõ reprehenduntur. Apud oratorẽ, niſi aliquid efficitur, redundat. Tum autem efficitur, ſi ſine illo quod dicitur, minus eſt: qualia ſunt: O ſcelus abominãdum, O deformem libidinem. Exornatur autem res tota maximè trãslationibus, cupiditas effrænata, & inſanæ ſubſtructiones. Et ſolet fieri alijs adiũctis epitheton tropus, ut apud Vergilium, Turpis egeſtas, & Triſtis ſenectus. Veruntamen talis eſt ratio huiuſce uirtutis, ut ſine appoſitis nuda ſit, & uelut incompta oratio: ne oneretur tamẽ multis. Nam fit longa & impedita, ut in quæſtionibus eam indices ſimilẽ agmini totidem lixas habenti, quot milites quoq;. In quo & numerus eſt duplex, nec duplum uirium: quanquàm non ſingula modò, ſed etiam plura uerba apponi ſolent: ut, Coniugio Anchiſa Veneris dignate ſuperbo. Sed hoc quoq; modo duo uerba uni appoſita, ne uerſum quidem decuerint. Sunt autem quibus non uideatur hic omnino tropus, quia nihil uertat. Neceſſe eſt enim ſemper ut id, quod eſt appoſitum, ſi à proprio diuiſeris, per ſe ſignificet, & faciat antonomaſiam. Nam ſi dicas: Ille qui Carthaginem & Numantiam euertit, antonomaſia eſt: ſi adieceris, Scipio, appoſitum. Non poteſt ergo non eſſe iunctum. At* ἀλληγορία, *quam inuerſionem interpretamur, aliud uerbis, aliud ſenſu oſtendit, ac etiam interim contrarium. Prius: ut,*

O nauis referent in mare te noui
Fluctus, ô quid agis? fortiter occupa Portum.

Totuſq; etiam ille Horatij locus, quo nauim pro republica, fluctuum tempeſtates pro bellis ciuilibus, portum pro pace, atque concordia dicit. Tale Lucretius: Lucret. li. 4.

Auia Pieridum peragro loca. Et Vergilius:

Sed

Sed nos immenſum ſpatijs confecimus æquor: Georg. 2.
Et iam tempus equum ſpumantia ſoluere colla.

Sine translatione uerò in Bucolicis:

Certè equidem audieram, qua ſe ſubducere colles
Incipiunt, molliq; iugum demittere cliuo
Vſq; ad aquam, & ueteris confracta cacumina fagi,
Omnia carminibus ueſtrum ſeruaſſe Menalcam.

Hoc enim loco præter nomen cætera proprijs deciſa ſunt uerbis. Verùm non paſtor Menalcas, ſed Vergilius eſt intelligendus. Habet uſum talis allegoriæ frequenter oratio, ſed raro totius: plerunq; apertis permixta eſt. Tota apud Ciceronem talis: Hoc miror enim, querorq; quenquam hominem ita peſſundare alterum uerbis uelle, ut etiam nauem perforet, in qua ipſe nauiget. Illud commixtum frequentiſſimum: Equidem cæteras tempeſtates, & procellas in illis duntaxat fluctibus cõcionum ſemper Miloni putaui eſſe ſubeundas. Niſi adieciſſet duntaxat fluctibus cõcionum, eſſet allegoria, nunc eam miſcuit. Quo in genere & ſpecies ex arceſſitis uerbis uenit, & intellectus ex proprijs. Illud uerò longè ſpecioſiſſimum genus orationis, in quo trium permixta eſt gratia, ſimilitudinis, allegoriæ, & translationis. Quod fretum, quem Euripum, tot motus, tantas, tam uarias habere creditis agitationes, commutationes, fluctus, quantas perturbationes, & quantos æſtus habet ratio comitiorum? Dies intermiſſus unus, aut nox interpoſita ſæpe & perturbat omnia, & totam opinionem parua nonnunquam commutat aura rumoris. Nam id quoq; in primis eſt cuſtodiendum, ut quo ex genere cœperis translationis, hoc deſinas. Multi autem, cùm initium à tempeſtate ſumpſerũt, incendio aut ruina finiũt, quæ eſt inconſequentia rerum fœdiſſima. Cæterum allegoria paruis quoque ingenijs & quotidiano ſermoni frequentiſſimè ſeruit. Nam illa agendis cauſis iam detrita, pedem conferre, & iugulum petere, & ſanguinem mittere, inde ſunt, nec offendunt ta-

men. Eſt enim grata in eloquendo nouitas & commutatio, & magis inopinata delectant. Ideoq́; iam in his amiſimus modum,
* captatione
*& gratiam rei nimia * coaptatione conſumpſimus. Eſt in exemplis allegoria, ſi non prædicta ratione ponantur. Nam ut Dionyſium Corinthi eſſe, quo Græci omnes utũtur, ita plura ſimilia dici poſſunt. Hæc allegoria quæ eſt obſcurior, αἴνιγμα dicitur: uitium meo quidem iudicio, ſi quidem dicere dilucide, uirtus, quo tamen & poetæ utuntur:*

Dic quibus in terris, & eris mihi magnus Apollo,
Treis pateat cœli ſpatium non amplius ulnas?

Et oratores nonnunquam, ut Cæcilius: Quadrantariam Clytæmneſtram, & in triclinio choam, & in cubiculo nolam. Nanq; & nunc quædam ſoluuntur, & tunc erãt notiora, cùm dicerẽtur, & ænigmata ſunt tamẽ, nec ea, niſi quis interpretetur, intelligas. In eo uerò genere, quo cõtraria oſtenduntur, εἰρωνεία eſt, illuſionem uocãt: quæ aut pronunciatione intelligitur, aut perſona, aut rei natura. Nam ſi qua carũ uerbis diſſentit, apparet diuerſam eſſe orationi uoluntatem. quanquã in plurimis id tropis accidit, ut interſit, quid de quo dicatur. Quia, quod dicitur alibi, uerum eſt, aut laudi ſimulatione detrahere, aut uituperationi laude cõceſſum eſt: quale eſt, Quòd C. Verres Prætor urbanus, homo ſanctus & diligens, ſubſortitionem eius eo die nõ haberet. Et contrà: Oratores uiſi ſumus, & populo impoſuimus. Aliquando cum riſu quodam contraria dicuntur ijs, quæ intelligi uolunt: quemadmodum in Clodium, Integritas tua te purgauit, mihi crede, pudor eripuit, uita anteacta ſeruauit. Præter hæc uſus eſt allegoriæ, ut triſtia dicamus melioribus uerbis, aut bonæ rei gratia quædam contrarijs ſignificemus, aliud textu, quæ & enumerauimus. Hæc ſi quis profectò ignorat, quibus Græci nominibus appellent, σαρκασμόν, ἀστεϊσμόν, ἀντίφρασιν, παροιμίαν dici ſciat. Sunt etiam qui hæc non ſpecies allegoriæ, ſed ipſa tropos dicunt, acri quidem ratione, quòd illa obſcurior

ſit, &

ſit,& in his omnibus aperte appareat,quod uelimus. Cui accedit hoc quoque,quòd genus cum diuiditur in ſpecies,nihil habet proprium,ut arboris ſpecies ſunt pinus,& olea,& cupreſſus,& ipſius per ſe nulla proprietas: Allegoria uerò habeat aliquid proprium : quod quo modo fieri poteſt , niſi ipſa ſpecies eſt? Sed ad utendum nihil refert. Adijcitur his μυκτηρισμὸς, ſimulatus quidem,ſed non latens deriſus. Pluribus autem uerbis,cum id quod uno aut paucioribus certe dici poteſt, explicatur, περίφρασιν uocant,circuitum loquendi , qui nonnunquam neceſſitatem habet,quoties dictu deformia operit , ut Salluſtius : Ad requiſita naturæ. Interim ornatum petit ſolum,qui eſt apud poëtas frequentiſſimus:ut,

Tempus erat,quo prima quies mortalibus ægris
Incipit,& dono diuûm gratiſſima ſerpit.

Et apud oratores non rarus,ſemper tamen aſtrictior. Quicquid enim ſignificari breuius poteſt , & cum ornatu latius oſtenditur, περίφρασις eſt, cui nomen Latinè datum eſt,non ſanè orationis aptum uirtuti, circumlocutio. Verum hæc,ut cùm decorem habet,periphraſis: ita cum in uitium incidit,περισσολογία dicitur. Obſtat enim,quicquid nõ adiuuat. ὑπέρβατον quoq;,id eſt,uerbi tranſgreſſionem, quam frequenter ratio comparationis & decor poſcit,non immeritò inter uirtutes habemus. Fit enim frequentiſſime aſpera, & dura,& diſſoluta,& hians oratio , ſi ad neceſſitatem ordinis ſui uerba redigãtur,& ut quodq; oritur,ita proximis etiam ſi uinciri non poteſt , alligetur. Differenda igitur quædam & præſumenda,atque ut in ſtructuris lapidum impolitiorum,loco quo conuenit quidq; ponendum. Non enim recidere ea,nec polire poſſumus,quæ coagmentata ſe magis iungant,ſed utendum his qualia ſunt, eligendæq; ſedes. Nec aliud poteſt ſermonem facere numeroſum , quàm opportuna ordinis mutatio. Neque alio, κατέβην χθὲς εἰς πειραιᾶ Platonis inuenta ſunt quatuor illa uerba, quibus in illo pulcherrimo operum in Piræum deſcen-

diſſe

diſſe ſignificat, plurimis modis ſcripta, quòd eum quoque maximi facere experiretur. Verũ id cum duobus uerbis fit, ἀναστροφὴ dicitur, reuerſio quædam, qualia ſunt uulgò, mecum, ſecum: apud Romanos oratores & hiſtoricos, Quibus de rebus. At cum decoris gratia contrahitur longius uerbum, proprie hyperbati tenet nomen: ut, Animaduerti iudices omnem accuſatoris orationem in duas diuiſam eſſe parteis. Nam, in duas partes diuiſam eſſe, rectum erat, ſed durum, & incomptũ. Poëtæ quidem etiam uerborum diuiſionem faciunt, & tranſgreßionem: –Hyperboreo ſeptẽ ſubiecta trioni: quod oratio nequaquam recipiet. Ad id quod eſt, & propter quod cũ dicitur, tropus fit, quia componendus eſt è duobus intellectus. Alioqui ubi nihil ex ſignificatione mutatum eſt, & ſtructura ſola uariatur, figura potius uerborum dici poteſt, ſicut multi narrationẽ longis mutant hyperbatis. Ex confuſis quæ uitia accidunt, ſuo loco diximus. ὑπερβολὴν audacioris ornatus ſummo loco poſui. Eſt hæc ementiens ſuperiectio. Virtus eius ex diuerſo par augendi atque minuendi fit pluribus modis: Aut enim plus facto dicimus, ſicut: Vomens, fruſtis eſculentis gremium ſuum, & totum tribunal impleuit.

–Geminiq; minantur In cœlum ſcopuli.

Aut res per ſimilitudinem attollimus:

–Credas innare reuulſas Cycladas.

Aut per comparationem: ut,

Fulminis ocyor alis. Aut ſignis quaſi quibuſdam:

Illa uel intactæ ſegetis per ſumma uolaret
Gramina, nec teneras curſu læſiſſet ariſtas.

Vel trãslatione, ut ipſum illud Volaret. Creſcit interim hyperbole alia inſuper addita, ut Cicero in Antoniũ dicit: Quæ Charybdis tam uorax? Charybdim dico? quæ ſi fuit, fuit animal unũ. Oceanus mediusfidius uix uidetur tot res, tam dißipatas, tam diſtantibus in locis poſitas, tam citò abſorbere potuiſſe. Exqui-

ſitam

ſitam uero figuram huius rei deprehendiſſe apud principē Lyricorum Pindarum uideor, in libro quē inſcripſit ὕμνους. Is nanq; Herculis impetum aduerſus Meropas, qui in inſula Co dicuntur habitaſſe, non igni, nec uentis, nec mari, ſed fulmini dicit ſimilem fuiſſe, ut illa minora, hoc par eſſet. Quod imitatus Cicero illa compoſuit in Verrem: Verſabatur in Sicilia longo interuallo, non Dionyſius ille, nec Phalaris (tulit enim illa quondam inſula multos & crudeles tyrannos) ſed nouum quoddam monſtrū ex uetere illa immanitate, quæ in iiſdem uerſata locis dicitur. Non enim Charybdim tam infeſtam, neq; Scyllā nauibus, quàm iſtum in eodem freto fuiſſe arbitror. Nec pauciora ſunt genera minuendi: —Vix oſsibus hærent.

Et quod Cicero in quodam ioculari libello:

Fundum Varro uocat, quò poſsim mittere funda,
Ni lapis exciderit, quà caua funda patet.

Sed huius quoq; rei ſeruetur menſura quædā: quamuis eſt enim omnis hyperbole ultra fidem, nō tamen eſſe debet ultra modum: nec alia magis uia in κακοζηλίαν itur. Piget referre plurima hinc orta uitia, cum præſertim minime ſint ignota & obſcura. Monere ſatis eſt mentiri hyperbolen, nec ita ut mēdacio fallere uelit. Quo magis intuendum eſt, quouſque deceat extollere, quod nobis non creditur. Peruenit hæc * res frequentiſsime ad riſum, *ſpecies qui ſi aptus eſt, urbanitatis: ſin aliter, ſtultitiæ nomen aſſequitur. Eſt autem in uſu uulgò quoq;, & inter ineruditos, & apud ruſticos, uidelicet quòd natura eſt omnibus augendi res, uel minuendi cupiditas inſita, nec quiſquam uerò contentus eſt. Sed ignoſcitur, quia non affirmamus. Tum eſt hyperbole uirtus, cùm res ipſa, de qua loquēdum eſt, naturalem modum exceſsit. Conceditur enim amplius dicere, quia dici quantum eſt, non poteſt, meliuſq; ultrà, quàm citrà ſtat oratio. Sed de hac ſatis, quia eundem locum plenius in eo libro quo cauſas corruptæ eloquentiæ reddebamus, tractauimus.

M. FAB. QVINTILIANI DE INSTITVTIONE

Oratoria, liber Nonus.

In quo differant figuræ à tropis.

CAP. I.

CVM SIT proximo libro de tropis dictum, ſequitur pertinens ad figuras, quæ ſchemata Græcè uocantur, locus, ipſa rei natura cõiunctus ſuperiori. Nam plerique has tropos eſſe exiſtimauerũt, quia ſiue ex hoc duxerint nomen, quòd ſint formati quodammodo, ſiue ex eo quòd uertant orationem, unde & motus dicuntur, fatendum erit eſſe utrunq; eorum etiam in figuris. Vſus quoq; eſt idem. Nam & uim rebus adijciunt, & gratiam præſtant. Nec deſunt qui tropis figuræ nomen imponant, quorum eſt C. Artorius Proculus. Quin adeò ſimulitudo manifeſta eſt, ut eam diſcernere non ſit in promptu. Nam quo modo quædam in his ſpecies planè diſtant, manente tamen generali illa ſocietate, quòd utraque res à recta & ſimplici ratione cum aliqua dicendi uirtute deflectitur: ita quædam perquàm tenui limite diuiduntur, ut cùm ironia tam inter figuras ſententiæ, quàm inter tropos reperiatur. περίφρασιν autem, & ὑπέρβατον, & ὀνοματοποιίαν, & ἐπίθετον, clari quoque autores figuras uerborum potius quàm tropos dixerunt. Quo magis ſignanda eſt utriuſq; rei differentia. Eſt igitur tropus ſermo à naturali & principali ſignificatione translatus ad aliam, ornandæ orationis gratia: uel (ut pleriq; grãmatici finiunt) dictio ab eo loco in quo propria eſt, translata in eum, in quo propria non eſt. Figura (ſicut nomine ipſo patet) cõfirmatio quædã orationis remota à communi & primùm ſe offerẽte ratione. Quare in tropis ponuntur uerba alia pro alijs, ut in μεταφορᾷ, μετω-

νυμίᾳ

νυμίᾳ, & ἀντονομασίᾳ, μεταλήψει, συνεκδοχῇ, καταχρήσει, ἀλληγορίᾳ, ὑπερβολῇ plerunq;. Ἀλληγορία nanq; & rebus fit, & uerbis. Ὀνοματοποιΐα fictio eſt nominis. Ergo hoc quoq; pro àlijs ponitur, quibus uſuri fuimus, ſi illud nō fingeremus. Περίφρασις, etiāſi frequenter & id ipſum in cuius locum aſſumitur, nomē complecti ſolet, utitur tamen pluribus pro uno. Ἐπίθετον quoniā plerunq; antonomaſiæ pars eſt, cōiunctione eius fit tropus. In ὑπερβάτῳ cōmutatio eſt ordinis. Ideoq́; multi tropis hoc genus eximunt. Transfert tamen uerbum, aut partem eius à ſuo loco in alienū. Horum nihil in figuras cadit. Nam & proprijs uerbis, & ordine collocatis, fieri figura poteſt. Quomodo autē ironia alia ſit tropi, alia ſchematis, ſuo loco reddam. Nomine enim fateor eſſe communia hæc, & ſcio quàm multiplicem habeant, quamq́; ſcrupuloſam diſputationem, ſed ea nō pertinet ad præſens meum propoſitum. Nihil enim refert quomodo appelletur utrumlibet eorum, ſi quid orationi proſit, appareat. Nec mutatur uocabulis uis rerum. Et ſicut homines, ſi aliud acceperūt, quàm quod habuerant nomē, ijdem ſunt tamē: ita hæc de quibus loquimur, ſiue tropi, ſiue figuræ dicētur, idē efficient. Nō enim nominibus proſunt, ſed effectibus. ut ſtatū cōiecturalem, an inficialem, an facti, an ſubſtantiæ, an de ſubſtātia nominemus, nihil intereſt, dum idē quæri ſciamus. Optimū ergo in his ſequi maximè recepta, & rem ipſam quocūq; appellabitur modo, intelligi. Illud tamen notandum, coire frequenter in eaſdem ſentētias & tropon, & figuram. Tam enim translatis uerbis, quàm proprijs figuratur oratio. Eſt autem nō mediocris inter autores diſſenſio, & quæ uis nominis eius, & quot genera, & quàm multæ ſint ſpecies. Quare primùm intuēdum eſt, quid accipere debeamus figuram. Nam duobus modis dicitur: Vno, qualiſcunq; forma ſententiæ, ſicut in corporibus, in quibus quoquo modo ſunt cōpoſita, utiq; habitus eſt aliquis: Altero, quod propriè ſchema dicitur, in ſenſu uel ſermone aliqua à uulgari & ſimplici ſpecie

cum

*cum ratione mutatio:ſicut,nos ſedemus,incũbimus,reſpicimus.
Itaq; cùm in eoſdem caſus aut tempora,aut numeros,aut etiam
pedes,continuò quis aut certè nimium frequẽter incurrit,præ-
cipere ſolemus uariandas figuras eſſe uitandæ ſimilitudinis gra-
tia.In quo ita loquimur, tanquam omnis ſermo habeat figurã.
Itemq́; eadem figura dicimus curſitare,qua lectitare,id eſt eadẽ
ratione declinari. Quare illo intellectu priore & cõmuni nihil
non figuratum eſt. Quo ſi contenti ſumus,nõ immeritò Apol-
lodôrus, ſi tradenti Cælio credimus,incomprehenſibilia partis
huius præcepta exiſtimauit.Sed ſi habitus quidam,& quaſi ge-
accipi ſtus ſic appellandi ſint,id demum hoc loco ſchema dici opor-
tebit, quod ſit à ſimplici ac in promptu poſito dicendi modo
poëticè uel oratoriè mutatum. Sic enim uerũ erit,aliã eſſe ora-
tionem ἀσχημάτιστον,id eſt,carentem figuris,quod uitium nõ in-
ter minima eſt,aliam ἐσχηματισμένην,id eſt, figuratam.Verùm id
ipſum anguſtè tamen & Cælius terminauit,qui id ſolum puta-
uerit ſchema,quo aliud ſimulatur dici,quàm dicitur:quod ſanè
uulgò quoque ſic accipi ſcio.Vnde & figuratæ controuerſiæ
quædam,de quibus paulò pòſt dicam,uocantur.Ergo figura ſit
arte aliqua nouata forma dicendi.Genus eius unũ quidam puta-
uerũt,in hoc ipſo diuerſas opiniones ſecuti. Nam hi,quia uer-
borũ mutatione ſenſus quoq; uerterẽt,omnes figuras in uerbis
eſſe dixerunt:Illi,quia uerba rebus accõmodarent,omnes in ſen
ſibus.Quorum utraq; manifeſta cauillatio eſt.Nam ut eadẽ dici
ſolent aliter atq; aliter,manetq́; ſenſus elocutione mutata,ita et
figura ſentẽtiæ,plures habere uerborum figuras poteſt. Illa eſt
enim poſita in concipienda cogitatione,hæc in enuncianda:ſed
frequẽtiſſimè coeũt:ut in hoc,Iam iam Dolabella neq; me tui,
neq; tuorum liberûm.Nam oratio à iudice auerſa,in ſententia:
iam iam,& liberûm, in uerbis ſunt ſchemata. Inter plurimos
enim,quod ſciam,cõſenſum eſt duas eius eſſe partes,διανοίας,id
eſt,mentis uel ſenſus,uel ſentẽtiarum,nã iis omnibus modis di-
ctum

ctum eſt:& λέξεως,id eſt,uerborum , uel dictionis, uel elocutionis,uel ſermonis,uel orationis. Nam *& uariatur,& nihil refert. Cornelius tamen Celſus adijcit uerbis & ſententijs figuras colorum,nimia profectò nouitatis cupiditate ductus.* Nam *quis ignoraſſe eruditum alioqui uirum credat colores & ſententias ſenſuum eſſe? Quare ſicut omnem orationẽ,ita figuras quoq; uerſari neceſſe eſt in ſenſu & in uerbis. Vt uerò natura prius eſt, concipere animo res quàm enuntiare:ita de ijs figuris antè loquendum eſt quæ ad mentem pertinent,quarum quidem utilitas tum magna,tum multiplex,in nullo nõ orationis opere uel clariſſime elucet.* Nam *etſi minime uidetur pertinere ad probationem,qua figura quicq; dicatur, facit tamen credibilia quæ dicimu[illegible] in animos iudicum quà non obſeruatur irrepit.* Nanq; *ut in armorũ certamine,& aduerſos ictus, & rectas ac ſimplices manus tum uidere, tum etiã cauere ac propulſare facile eſt, auerſæ tectæq; minus ſunt obſeruabiles,& aliud oſtẽdiſſe,quàm petas,artis eſt: ſic oratio quæ aſtu caret, pondere,mole,& impulſu prœliatur.Simulanti uariantiq; conatus, in latera atq; in terga incurrere datur,& arma aduocare, & uelut nutu fallere.* Iam *uerò affectus nihil magis ducit.* Nam *ſi frons, oculi,manus multum ad motum animorum ualent, quantò plus orationis ipſius uultus ad id quod intendimus efficere compoſitus?* Plurimum *tamen ad cõmendationem facit, ſiue in conciliandis agentis* * *moribus,ſiue ad promerendum actioni fauorem, ſiue ad leuandum uarietate faſtidium,ſiue ad quædam uel decentius indicanda uel tutius. Sed antequàm quæ cuiq; rei figura conueniat oſtendo,dicendum eſt nequaquam eſſe tam multas, quàm ſint à quibuſdam conſtitutæ.* Neq; *enim me mouent nomina illa quæ fingere utiq; Græcis promptiſſimum eſt. Ante omnia igitur illi, qui totidem figuras putant quot affectus, repudiandi : non quia affectus non ſit qualitas quædam mentis, ſed quia figura, quam non cõmuniter, ſed proprie nominamus,non ſit ſimplex rei cu-*

* *motibus*

C *iuſcunq;*

iuſcunq; enuntiatio. Quapropter in dicendo iraſci, dolere, miſereri, timere, confidere, contemnere, non ſunt figuræ: non magis quàm ſuadere, minari, rogare, excuſare. Sed fallit parum diligenter intuentes, quòd inueniunt in omnibus his locis figuras, & earum exempla ex orationibus excerpunt. Neq; enim pars ulla dicendi eſt, quæ non recipere eas poßit. Sed aliud eſt admittere figuram, aliud figuram eſſe. Neq; enim uerebor explicandæ rei gratia frequentiorem eiuſdem nominis repetitionem. Quare dabunt mihi aliquam in iraſcēte, deprecante, miſerante figuram, ſcio, ſed non ideo iraſci, miſereri, deprecari figura erit. Cicero quidem omnia orationis lumina in hunc locum congeſſit, mediam quandam, ut arbitror, ſecutus uiam, ut nec omnis ſermo ſchema iudicaretur, nec ea ſola quæ haberēt aliquam remotam ab uſu communi fictionem, ſed quæ eſſent clariſſima, & ad mouendum auditorem ualerent plurimum: quem duobus ab eo libris tractatum locum ad literam ſubieci, ne fraudarem legētes iudicio maximi autoris. In tertio de Oratore ita ſcriptum eſt: In perpetua autem oratione, cum & cōiunctionis lenitatem, & numerorum, quam dixi, rationem, tenuerimus, tum eſt quaſi luminibus diſtinguēda & frequentanda omnis oratio ſententiarum atq; uerborum. Nam & commoratio una in re permultum mouet, & illuſtris explanatio rerum, quæ quaſi gerantur ſub aſpectum penè ſubiectio, quæ & in exponenda re plurimū ualet, & ad illuſtrandam id quod exponitur, & ad amplificādum, ut ijs qui audient illud, quod augebimus, quantum efficere oratio poterit, tantum eſſe uideatur. Et huic contraria ſæpe præciſio eſt, & ad plus intelligendum quàm dixeris ſignificatio, & indiſtincte conciſa breuitas, & extenuatio, & huic adiuncta illuſio, à præceptis Cæſaris non abhorrens, & ab re nō longa digreßio: in qua cum fuerit delectatio, tum reditus ad rem aptus, & concinnus eſſe debebit: propoſitioq; quid ſis dicturus, & ab eo quod eſt dictum ſeiunctio, & reditus ad propoſitum, & iter a

iteratio, & rationis apta concluſio, tum augendi minuendi'ue cauſa ueritatis ſuperlatio, atq; traiectio & rogatio, atque huic finitima quaſi percontatio, expoſitioq; ſententiæ ſuæ: tum illa quæ maxime quaſi irrepit in hominum mentes, alia dicentis ac ſignificantis diſsimulatio, quæ eſt periucunda cum in orationis non cōtentione, ſed ſermone tractatur. Deinde dubitatio, tum diſtributio, tum correctio, uel antè, uel poſtquam dixeris, uel cum aliquid à te ipſo reijcias. Præmunitio eſt etiam ad id quod aggrediare, & reiectio in alium, cōmunicatio, quæ eſt quaſi cum his ipſis apud quos dicas, deliberatio, morū ac uitæ imitatio uel in perſonis, uel ſine illis, magnum quoddā ornamentum orationis, & aptum ad animos conciliandos uel maxime, ſæpe autem etiam ad cōmouendos. Perſonarum ficta inductio, uel grauiſsimum lumen augendi, deſcriptio, erroris inductio, in hilaritatem impulſio, antè occupatio, tum duo illa quæ maxime mouent, ſimilitudo & exemplum, digeſtio, interpellatio, contentio, reticentia, commendatio, uox quædam libera, atque etiam effrænatior augendi cauſa: iracundia, obiurgatio, promiſsio, deprecatio, obſecratio, declinatio, breuis à propoſito, non ut ſuperior illa, digreſsio, purgatio, conciliatio, læſio, optatio, atq; execratio. His ferè luminibus illuſtrant orationem ſententiæ. Orationis autem ipſius tanquam armorum eſt uel ad uſum comminatio & quaſi petitio, uel ad uenuſtatem ipſam tractatio. Nam & geminatio uerborum habet interdum uim, lepôrem aliâs, & paulùlum immutatum uerbum atque deflexum, & eiuſdem uerbi crebra tum à primo repetitio, tum in extremum conuerſio, & in eadem uerba impetus & concurſio, & adiunctio, & progreſsio, & eiuſdem uerbi crebrius poſiti quædam diſtinctio, & reuocatio uerbi, & illa quæ ſimiliter deſinunt, aut quæ cadunt ſimiliter, aut quæ paribus paria referuntur, aut quæ ſunt inter ſe ſimilia. Eſt etiam gradatio quædam & conuerſio, & uerborum concinna tranſgreſsio, & contrarium, & diſ-

ſolutum,& declinatio,& reprehenſio, & exclamatio, & imminutio,& quod in multis caſibus ponitur, & quod de ſingulis rebus propoſitis ductum refertur ad ſingula, & ad propoſitum ratio ſubiecta, & item in diſtributis ſuppoſita ratio, &
*promiſſio * *permiſſio,& rurſus alia dubitatio, & improuiſum quiddam, & dinumeratio,& alia correctio,& diſputatio,& quod continuatum,& interruptum,& imago, & ſibijpſi reſponſio, & immutatio,& diſiunctio,& ordo, & relatio, & digreſſio, & circunſcriptio.Hæc enim ſunt ferè,atq; horum ſimilia, uel plura etiam eſſe poſſunt,quæ ſententijs orationẽ,uerborumq́; conformationibus illuminent.Eadem ſunt in Oratore plurima, non omnia tamen,& paulò magis diſtincta, quia poſt orationis & ſententiarum figuras,tertium quendam locum ſubiecit ad alias (ut ipſe ait)quaſi uirtutes dicendi pertinentem.Et reliqua quæ ex collatione uerborum ſumuntur quaſi lumina,magnum afferunt ornatum orationi.Sunt enim ſimilia illis quæ in amplo ornatu ſcenæ aut fori appellantur inſignia,non quia ſola ornent, ſed quòd excellant. Eadem ratio eſt horum quæ ſunt orationis lumina, & quodammodo inſignia, aut cum duplicantur iterenturq́; uerba, aut breuiter commutata ponuntur, aut ab eodem uerbo ducitur ſæpius oratio, aut in idem conijcitur, aut in utrunq;,aut adiungitur idem iteratum, aut idem ad extremum refertur,aut continenter unum uerbum non in eadem ſententia ponitur,aut cum ſimiliter uel cadunt uerba,uel deſinunt,aut cũ multis modis cõtrarijs relata contraria, aut cum gradatim ſurſum uerſus reditur, aut cum demptis coniunctionibus diſſolute plura dicuntur, aut cum aliquid prætereuntes cur id faciamus, oſtendimus, aut cum corrigimus noſmetipſos quaſi reprehendentes, aut ſi eſt aliqua exclamatio uel admirationis, uel conqueſtionis,aut cum eiuſdem nominis caſus ſæpius cõmutantur. Sententiarum maiora ornamẽta ſunt, quibus quia frequentiſſimè Demoſthenes utitur, ſunt qui putent idcirco eius eloquentiam*

tiam maximè eſſe laudabilem. Enimuero nullus ferè ab eo locus ſine quadam conformatione ſententiæ edicitur, nec aliud quicquam eſt dicere, niſi omnes, aut certe pleraſq; aliqua ſpecie illuminare ſententias. Quas cum tu optime Brute teneas, quid attinet nominibus uti, aut exemplis? tantummodo notetur locus. Sic igitur dicet ille quē expetimus, ut uerſet ſæpe multis modis eadem, & in una re hæreat, in eademq; commoretur ſentētia. Sæpe etiā ut extenuet aliquid, ſæpe ut irrideat, aut declinet à propoſito, deflectatq; ſententiam, ut proponat quid dicturus ſit, ut cum tranſegerit iam aliquid definiat, ut ſe ipſe reuocet, ut quod dixerit iteret, ut argumentum ratione concludat, ut interrogādo urgeat, ut rurſus quaſi ad interrogata ſibijpſe reſpondeat, ut contra ac dicat, accipi & ſentiri uelit, ut addubitet quid potius, aut quomodo dicat, ut diuidat in partes, ut aliquid relinquat, ac negligat, ut antè præmuniat, ut in eo ipſo in quo reprehendatur, culpam in aduerſarium conferat, ut ſæpe cum ijs qui audiunt, nonnunquam etiam cum aduerſario quaſi deliberet, ut hominum mores ſermonesq; deſcribat, ut muta quædam loquentia inducat, ut ab eo quod agitur auertat animos, ut ſæpe in hilaritatem riſum'ue conuertat, ut antè occupet quod putat opponi, ut cōparet ſimilitudines, ut utatur exēplis, ut aliud alij tribuens diſpertiat, ut interpellatorem coërceat, ut aliquid reticere ſe dicat, ut denuntiet quid caueat, ut liberius quid audeat, ut iraſcatur etiam, ut obiurget aliquando, ut deprecetur, ut ſupplicet, ut medeatur, ut à propoſito declinet aliquātulum, ut optet, ut execretur, ut fiat ijs apud quos dicit familiaris, atq; alias etiam dicēdi quaſi uirtutes ſequātur, breuitatem, ſi res petet. Sæpe etiam rem dicendo ſubijciet oculis, ſæpe ſuprà feret rem quàm fieri poßit, ſignificatio ſæpe erit maior quàm oratio, ſæpe hilaritas, ſæpe uitæ naturarumq; imitatio. Hoc in genere, nam quaſi ſyluam uides, omnis eluceat oportet eloquentiæ magnitudo.

De figuris ſententiarum. CAP. II.

ERgo cui latius complecti cōformationes uerborum ac ſententiarum placuerit, habet quod ſequatur, nec affirmare auſim, quicquam eſſe melius, ſed hæc ad propoſiti mei rationem legat. Nam mihi de ijs ſententiarum figuris dicere in animo eſt, quæ ab illo ſimplici modo dicendi recedunt, quod idem multis doctiſſimis uiris uideo placuiſſe. Omnia tamen illa, etiam quæ ſunt alterius modi lumina, adeò ſunt uirtutes orationis, ut ſine his nulla intelligi uere poßit oratio. Nam quo modo iudex doceri poteſt, ſi deſit illuſtris explanatio, propoſitio, permißio, finitio, ſeiunctio, expoſitio, ſententiæ ſiue rationis apta concluſio, præmunitio, ſimulitudo, exemplum, digeſtio, diſtributio, interpellatio, interpellantis coërtio, contentio, purgatio, læſio? Quid uerò agit omnino eloquentia detractis amplificandi minuendiq́; rationibus? Quarum prior deſiderat illam plus quàm dixeris ſignificationem, id eſt, ἔμφασιν, *& ſuperlationem ueritatis, & traiectionē: Hæc altera extenuationē, deprecationemq́;. Qui affectus erunt uel concitati, detracta uoce libera, effrænatiore iracūdia, obiurgatione, optatione, execratione: uel illi mitiores, niſi adiuuantur commendatione, conciliatione, ad hilaritatem impulſione? Quæ delectatio, aut quod mediocriter ſaltem docti hominis indicium, niſi alia repetitione, alia commoratione infigere, digredi à re, & redire ad propoſitum ſuum ſcierit, remouere à ſe, in aliū traijcere, quæ relinquenda, quæ cōtemnenda ſunt iudicare? Motus eſt in his orationis atque actus, quibus detractis iacet, & uelut agitante corpus ſpiritu caret. Quæ cum adeſſe debent, tum diſponenda atq; uarianda ſunt, ut auditorē, quod in fidibus fieri uidemus, omni ſono permulceant. Verum ea plerunq; recta ſunt, nec ſe fingunt, ſed cōfitentur. Admittunt autē, ut dixi, figuras, quod uel ex proximo doceri poteſt. Quid enim tam commune quàm interrogare, uel percontari? Nam utroque utimur indifferenter, cum alterum noſcendi, alterum*

argu

arguendi gratia uideatur adhiberi. At ea res utrocunque modo dicatur, etiam multiplex habet ſchema. Incipiamus enim ab ijs quibus acrior & uehementior ſit probatio, quod primo loco poſuimus. Simplex eſt ſic rogare:

Sed uos qui tandem, quibus aut ueniſtis ab oris?

Figuratum autem, quoties non ſciſcitandi gratia aſſumitur, ſed inſtandi: Quid enim tuus ille Tubero diſtrictus in acie Pharſalica gladius agebat? Et: Quouſq; tandẽ abutêre Catilina patientia noſtra? Et: Patêre tua conſilia non ſentis? Et totus denique hic locus. Quantò enim magis ardet, quàm ſi diceretur: Diu abuteris patientia noſtra. Et: Patent tua cõſilia. Interrogamus etiã quod negari non poßit: Dixit'ne tandẽ cauſam Caius Fidiculanius Falcula? aut ubi reſpõdendi difficilis eſt ratio, ut uulgò uti ſolemus, Quomodo? quî fieri poteſt? Aut inuidiæ gratia: ut Medea apud Senecam: Quas peti terras iubes?

Aut miſerationis, ut Sinon apud Vergilium:

Heu quæ me tellus, inquit, quæ me æquora poſſunt

Accipere? Aut inſtandi, & auferendæ dißimulationis, ut Aſinius: Audis'ne? furioſum inquam, non inofficioſum teſtamentum reprehendimus. Totum hoc plenum eſt uarietatis. Nam & indignationi conuenit:

–Et quiſquam numen Iunonis adoret? Et admirationi: Aeneid. 1.

–Quid non mortalia pectora cogis Auri ſacra fames?

Et interim acrius imperandi genus:

Non arma expedient, totaq; ex urbe ſequentur?

Et ipſi noſmet rogamus, quale eſt illud Terentianum:

Quid igitur faciam?

Eſt aliqua etiã in reſpondendo figura, cùm aliud interroganti, ad aliud, quia utilius ſit, occurritur: tum augendi criminis gratia, ut teſtis in reum rogatus, an ab reo fuſtibus uapulaſſet: Innocens, inquit. Tum declinandi, quod eſt frequẽtißimum: Quæro an occideris hominem, reſpondetur, Latronem. An fundum

occupaueris,reſpondetur, M *cum:ut confeßionem præcedat de-fenſio.*Vt *apud* V*ergilium in* B*ucolicis dicenti:*

N*on ego te uidi Damonis peßime caprum*
E*xcipere inſidijs?* O*ccurritur:*
A*n mihi cantando uictus non redderet ille?* C*ui eſt confinis dißimulatio, non alibi quàm in riſu poſita, ideoq; tractata ſuo loco.* N*am ſeriò ſi fiat,pro confeßione eſt.*C*æterum etiã interrogandi ſeipſum,& reſpondẽdi ſibi,ſolent eſſe non ingratæ uices:ut* C*icero pro* L*igario,*A*pud quem igitur hæc dico? nempe apud eũ,qui cùm hoc ſciret,tamen me antè, quàm uidit,reipub. reddidit.* A*liter pro* C*ælio ficta interrogatione:* D*icet aliquis,* H*æc igitur eſt tua diſciplina?*S*ic tu inſtituis adoleſcẽtes? & totus locus.*D*einde:* E*go ſi quis iudices hoc robore animi, atque hac indole uirtutis,ac continentiæ fuit,& cætera.* C*ui diuerſum eſt,cum alium rogaueris, non expectare reſponſum, & ſtatim ſubijcere:* D*omus tibi deerat? at habebas: pecunia ſuperabat? at egebas. quod ſchema quidam per ſubiectionem uocant.* F*it & comparatione:* V*ter igitur facilius ſuæ ſententiæ rationem redderet? & alijs modis tum breuius, tum latius,tum de una re, tum de pluribus.* M*ire uerò in cauſis ualet præſumptio, quæ* πρόληψις *dicitur,cùm id quod obijci poteſt,occupamus.* I*d neque in alijs partibus parum eſt,& præcipue procemio conuenit.*S*ed quanquàm generis unius,diuerſas tamen ſpecies habet.*E*ſt enim quædam præmunitio, qualis* C*iceronis contra* Q*u.* C*æcilium, quòd ad accuſandum deſcẽdat,qui ſemper defenderat.* Q*uædam confeßio: ut pro* R*abirio* P*oſthumo quẽ ſua quoq; ſententia reprehendendum fatetur, quòd pecuniam regi crediderit.* Q*uædam prædictio: ut,* D*icam enim non augendi criminis gratia.* Q*uædam emendatio: ut,*R*ogo ignoſcatis mihi, ſi longius ſum euectus.* F*requentißima præparatio, cùm pluribus uerbis uel quare facturi quid ſimus,uel quare fecerimus dici ſolet.* V*erborum quoque uis ac proprietas confirmatur uel præſumptione*

(quan

Quanquàm illa non pœna, ſed prohibitio ſceleris fuit. aut reprehenſione: Ciues inquam, ſi hoc eos appellari nomine fas eſt. Affert aliquã fidẽ ueritatis & dubitatio, cum ſimulamus quærere nos, unde incipiendum, ubi deſinẽdum, quid potiſsimũ dicendum, an omnino dicendum ſit, cuiuſmodi exemplis plena ſunt omnia. Sed unum interim ſufficit: Equidem quod ad me attinet, quò me uertam neſcio: Negem fuiſſe infamiã iudicij corrupti? & cætera. Hoc etiã in præteritũ ualet. Nam & dubitaſſe nos fingimus. A quo ſchemate non procul abeſt illa quæ dicitur cõmunicatio, cum aut ipſos aduerſarios cõſulimus: ut Domitius Afer pro Cloantilla: At illa neſcit trepida, quid liceat fœminæ, quid coniugem deceat, fortè uos in illa ſolicitudine obuios caſus miſeræ mulięri obtulit: tu frater, uos paterni amici, quod conſilium datis? Aut cum iudicibus quaſi deliberamus, quod eſt frequentiſsimum: Quid ſuadetis? &: Vos interrogo, quid tandem fieri oportuit? ut Cato: Cedo, ſi uos in eo loco eſſetis, quid aliud feciſsetis? Et alibi: Cõmunem rẽ agi putatote: ac uos huic rei præpoſitos eſſe. Sed nõnunquam cõmunicantes aliquid inexpectatum ſubiungimus, quod & per ſe ſchema eſt: ut in Verrem Cicero, Quid deinde? quid cenſetis? furtum fortaſſe, aut prædã aliquã? Deinde cum diu ſuſpendiſſet iudicũ animos, ſubiecit quod multò eſſet improbius. Hoc Celſus ſuſtẽtationem uocat. Eſt autẽ duplex. Nam contrà, frequenter cùm expectationem grauiſsimorum fecimus, ad aliquid, quod ſit leue aut nullo modo criminoſum, deſcendimus. Sed quia non tantum per communicationem fieri ſolet, παράδοξον alij nominauerunt, id eſt, inopinatum. Illis non accedo, qui ſchema eſſe exiſtimant, etiam ſi quid nobis ipſis dicamus inexpectatum accidiſſe, ut Pollio: Nunquàm fore credidi iudices, ut reo Scauro nequid in eius iudicio gratia ualeret, precarer. Eſt penè idem fons illius, quam permiſsionẽ uocant, qui cõmunicationis, cũ aliqua ipſis iudicibus relinquimus æſtimanda, aliqua nonnunquam aduerſarijs quoque: ut Caluus

Vatinio: *Perfrica fontem, & dic te digniorem, qui Prætor fieres, quàm Catonem.* Quæ uerò ſunt augendis affectibus accommodatæ figuræ, conſtant maxime ſimulatione. Namq; & iraſci nos, & gaudere, & timere, & admirari, & dolere, & indignari, & optare, quæq; ſunt ſimulia his, fingimus. Inde ſunt illa: *Liberatus ſum, reſpiraui: &, bene habet: &, quæ amentia eſt hæc?* Et: *O tempora, ò mores, ò miſerum me, conſumptis enim lachrymis, infixus tamen pectori hæret dolor.* Et: *-Magnæ nunc hiſcite terræ.* Quod exclamationem quidam uocant, ponuntq; inter figuras orationis. Hæc quoties uera ſunt, non ſunt in ea forma de qua nunc loquimur, ſed aſſimulata & arte compoſita proculdubio ſchemata ſunt exiſtimanda. Quod idem dictum ſit de oratione libera, quam Cornificius licentiam uocat, Græci παῤῥησίαν. Quid enim minus figuratum, quàm uera libertas? Sed frequenter ſub hac facie latet adulatio. Nam Cicero cũ dicit pro Ligario: *Suſcepto bello Cæſar, geſto iam ex parte magna, nulla ui coactus, conſilio ac uoluntate mea, ad ea arma profectus ſum, quæ erant cõtra te ſumpta.* Non ſolum ad utilitatem Ligarij reſpicit, ſed magis laudare uictoris clementiam non poteſt. In illa uerò ſententia: *Quid autem aliud egimus Tubero, niſi ut quod hic poteſt, nos poſſemus?* admirabiliter utriuſq; partis facit bonam cauſam, ſed hoc eum

* ualentiorũ demeretur, cuius mala fuerat. Illa adhuc audaciora, & * maiorũ (ut Cicero exiſtimat) laterum, fictiones perſonarũ, quæ προσωποποιίαι dicuntur. Mire nanq; tum uariant orationem, tum excitant. His etiam aduerſariorum cogitationes, uelut ſecum loquentium protrahimus, quæ tamen ita demum à fide non abhorrent, ſi ea locutos finxerimus, quæ cogitaſſe eos non ſit abſurdum. Et noſtros cum alijs ſermones, & aliorũ inter ſe credibiliter introducimus, & ſuadẽdo, obiurgando, querẽdo, laudando, miſerando perſonas idoneas damus. Quin deducere Deos in hoc genere dicendi, & inferos excitare, conceſſum eſt. Vrbes etiã populiq;

uoces

uoces accipiunt. Ac ſunt quidam qui has demum προσωποποιΐας dicant, in quibus & corpora, & uerba fingimus. Sermones hominum aſsimulatos dicere διαλόγους malunt, quàm quod Latinorum quidam dixerunt, ſermocinationem. Ego iam recepto more utrunq; eodem modo appellaui. Nam certè ſermo fingi non poteſt, ut non perſonæ ſermo fingatur. Sed in his quæ natura non permittit, hoc modo mollior fit figura: Etenim ſi mecum patria, quæ mihi uita mea multò eſt charior, ſi cuncta Italia, ſi omnis reſpub. ſic loquatur: Marce Tulli quid agis? Illud audacius genus: Quæ tecum Catilina ſic agit, & quodammodo tacita loquitur: Nullum iam aliquot annis facinus extitit niſi per te. Commode etiam apud nos aliquas ante oculos eſſe rerũ perſonarum'ue imagines fingimus, aut eadem aduerſarijs, aut iudicibus non accidere miramur: qualia ſunt, Videtur mihi, &, non'ne uidetur tibi? Sed magna quædam uis eloquentiæ deſideratur. Falſa enim & incredibilia natura neceſſe eſt aut magis moueant, quia ſupra uera ſunt: aut pro uanis accipiantur, quia uera nõ ſunt. Vt dicta autem quædam, ita ſcripta quoq; fingi ſolẽt, quod facit Aſinius pro Liburnia: Mater mea, quæ mihi tum chariſsima, tum dulciſsima fuit, quæq; mihi uixit, bisq; eadẽ die mihi uitam dedit, & reliqua: deinde, exhæres eſto. Hæc tum per ſe figura eſt, tum duplicatur, quoties ſicut in hac cauſa ad imitationem alterius ſcripturæ componitur. Nam contrà recitabatur teſtamẽtum: P. Nouanius Gallio, cui ego omnia meritiſsimo uolo, & debeo, pro eius animi in me ſumma uoluntate, & adiectis deinde alijs, hæres eſto. Incipit eſſe quodammodo παρῳδή, quod nomen ductum à canticis ad aliorum ſimilitudinem modulatis, abuſiue etiã in uerſificationis ac ſermonũ imitatione ſeruatur. Sed formas quoq; fingimus ſæpe, ut famam Vergilius: ut uoluptatem ac uirtutem (quemadmodum à Xenophonte traditur) Prodicus: ut mortem ac uitam, quas contendentes in Satyra tradit Ennius. Eſt & incertæ perſonæ ficta oratio: Hic aliquis. &,

Dicat

Dicat aliquis. Eſt & iactus ſine perſona ſermo:
Hic Dolopum manus, hic ſæuus tendebat Achilles.
Quod fit mixtura figurarum, cum προσωποποιΐα *accedit illa, quæ eſt orationis per detractionẽ: detractum eſt enim, quis diceret. Vertitur interim* προσωποποιΐα *in ſpeciem narrandi. Vnde apud hiſtoricos reperiuntur obliquæ allocutiones, ut in Titi Liuij primo ſtatim libro: Vrbes quoq; ut cætera ex infimo naſci, deinde quæ ſua uirtus ac dij iuuent, magnas opes ſibi, magnum nomen facere. Auerſus quoq; à iudice ſermo, qui dicitur* ἀποστροφὴ*, mire mouet, ſiue aduerſarios inuaſimus: Quid enim tuus ille Tubero in acie Pharſalica gladius agebat? Siue ad inuocationem aliquam conuertimur: Vos enim iam ego Albani tumuli atq; luci. Siue ad inuidioſam implorationem: O' leges Porciæ, legesq́; Semproniæ. Sed illa quoq; uocatur auerſio, quæ à propoſita quæſtione abducit audientem:*
Non ego cum Danais Troianam excindere gentem
Aulide iuraui. Quod fit & multis, & uarijs figuris, cùm aut aliud expectaſſe nos, aut maius aliquid timuiſſe ſimulamus, aut plus uideri poſſe ignorantibus, quale eſt procemium pro Cælio. Illa uerò, ut ait Cicero, ſub oculos ſubiectio tum fieri ſolet, cum res non geſta indicatur, ſed ut ſit geſta oſtenditur, nec uniuerſa, ſed per partes, quem locum proximo libro ſubiecimus euidẽtiæ. Et Celſus hoc nomen iſti figuræ dedit, ab alijs ὑποτύπωσις *dicitur, propoſita quædam forma rerum ita expreſſa uerbis, ut cerni potius uideatur quàm audiri: Ipſe inflammatus ſcelere ac furore in forum uenit, ardebant oculi, toto ex ore crudelitas emicabat. Nec ſolum quæ facta ſint aut fiant, ſed etiam quæ futura ſint, aut futura fuerint, imaginamur. Mire tractat hæc Cicero pro Milone, quæ facturus fuerit Clodius ſi Præturam inuaſiſſet. Sed hæc quidem translatio temporum, quæ propriè* μετάστασις
*ἰ διατυπώσεως dicitur, * ὑποτυπώσεως uerecundior apud priores fuit. Proponebant enim talia: Credite uos intueri: ut Cicero, Hæc quæ non*
uidiſtis

*uidiſtis oculis, animis cernere poteſtis. Noui uerò, & præcipue declamatores audacius, nec mehercules ſine motu quodam imaginantur, ut Seneca in controuerſia, cuius ſumma eſt, quòd pater filium & nouercam inducente altero filio in adulterio deprehenſos occidit: Duc, ſequor. Accipe hãc ſenilem manum, & quocunq; uis imprime. Et paulò pòſt: Aſpice, inquit, quod diu non credidiſti. Ego uerò nõ uideo, nox oboritur, & craſſa caligo. Habet hæc figura manifeſtius aliquid. Nõ enim narrari res, ſed agi uidetur. Locorum quoq; dilucida & ſignificans deſcriptio eidem uirtuti aßignatur à quibuſdam: alij τοπογραφίαν dicunt. Εἰρωνείαν inueni qui dißimulationem uocarent, quo nomine, quia parum totius huius figuræ uidentur uires oſtendi, nimirum ſicut in plerìſq;, Græca erimus appellatione contenti. Igitur εἰρωνεία quæ eſt ſchema, ab illa quæ eſt tropus, genere ipſo nihil admodum diſtat: in utrõq; enim contrarium ei quod dicitur intelligendum eſt: Species uerò prudentius intuenti diuerſas eſſe, facile eſt deprehendere. Primùm quòd tropus apertior eſt, & quanquàm aliud dicit ac ſentit, non tamen aliud ſimulat. Nam & omnia circa ferè recta ſunt, ut illud in Catilinã: A' quo repudiatus ad ſodalem tuum uirum optimum *Metellum demigraſti.* *M. Marcellum *In duobus demum uerbis eſt ironia, ergo etiam breuior eſt tropus. At in figura totius uoluntatis fictio eſt apparẽs magis quàm confeſſa, ut illic uerba ſint uerbis diuerſa, hìc ſenſus ſermoni: & ioci, & tota interim cauſæ confirmatio. Tum etiam uita uniuerſa ironiam habere uidetur, qualis eſt uita Socratis. Nam ideo dictus εἴρων, id eſt, agens imperitum, & admirator aliorum tanquam ſapientium: ut quemadmodum ἀλληγορίαν facit continua μεταφορὰ, ſic hoc ſchema faciat troporũ ille cõtextus. Quædam uero genera huius figuræ nullam cum tropis habent ſocietatem, ut illa ſtatim prima quæ dicitur à negando, quam nonnulli uocãt ἀπόφασιν: Non agam tecum iure ſummo: non dicam quod forſitan obtinerem. Et: Quid ego iſtius decreta? quid*

rapinas

rapinas? quid hæreditatum poſſeßiones datas? quid ereptas proſtram? Et: *Mitto illam primã libidinis iniuriam.* Et: *Ne illa quidem teſtimonia recito, quæ dicta ſunt de ſeſtertijs ſeptingentis millibus.* Et: *Poſſum dicere.* Quibus generibus per totas interim quæſtiones decurrimus: ut Cicero, *Hoc ego ſi ſic agerẽ, tãquam mihi crimen eſſet diluendum, hæc pluribus dicerem.* Εἰρωνεία eſt & cum ſimiles imperantibus uel permittentibus ſumus.
I, ſequere Italiam uentis– Et cùm ea quæ nolumus uideri in aduerſarijs eſſe, concedimus eis. Id acrius fit, cùm eadem in nobis ſunt, & in aduerſario non ſunt: *–Meq; timoris*
Argue tu Drance, quando tot cædis aceruos
Teucrorum tua dextra dedit.
Quod idem contrà ualet, cùm aut ea quæ à nobis abſunt, aut etiam quæ in aduerſarios recidunt, quaſi fatemur.
Me duce Dardanius Spartam expugnauit adulter.
Nec in perſonis tantum, ſed & in rebus uerſatur hæc contraria dicendi, quàm quæ intelligi uelis, ratio: ut totum pro Q. Ligario proœmium, & illæ eleuationes, uidelicet:
O' dij boni. *Scilicet is ſuperis labor eſt–*
Et ille pro Oppio locus: *O' amorem mirum. O' beneuolentiam ſingularem.* Non procul autem abſunt ab hac ſimulatione tres inter ſe ſimiles: Confeßio nihil nocitura, qualis eſt: *Habes igitur Tubero, quod eſt accuſatori maxime optandum, confitentem reum.* Et conceßio, cum aliquid etiã iniquum uidemur cauſæ fiducia pati: *Metu uirgarum nauarchus nobilißimæ ciuitatis pretio ſe redemit, humanum eſt.* Et pro Cluentio de inuidia: *Dominetur in concionibus, iaceat in iudicijs.* Tertia conſenſio, ut pro eodem: *Iudicium eſſe corruptum.* Hæc euidentior figura eſt, cum alicui rei aſſentimur, quæ eſt futura pro nobis. Verum
*uelut id accidere ſine aduerſarij uitio non poteſt. Quædã etiam *uel laudamus, ut Cicero in Verrem circa crimen Apollonij Drepanitani: *Gaudeo etiam, ſi quid ab eo abſtuliſti, & abs te nihil*
rectius

*rectius factum eſſe dico. Interim augemus crimina, quæ ex facili aut diluere poſſumus, aut negare: quod eſt frequentius, quàm ut exemplum deſideret. Interim hoc ipſo fidem detrahimus illis, quòd ſint tam grauia: ut pro Roſcio Cicero, cùm immanitatem parricidij, quanquàm per ſe manifeſtam, tamen etiam ui orationis exaggerat. Ἀποσιώπησις, quam*idem Cicero reticentiam, Celſus obticentiam, nonnulli interruptionem appellant, & ipſa oſtendit aliquid affectus uel iræ: ut,* * idcirco

Quos ego. ſed motos præſtat componere fluctus.

uel ſolicitudinis, & quaſi religionis: An huius ille legis, quàm Clodius à ſe inuentam gloriatus eſt, mẽtionem facere auſus eſſet uiuo Milone, ne dicam Conſule? De noſtrum enim omnium. non audeo totum dicere. Cui ſimile eſt in prooemio pro Cteſiphonte Demoſthenis. Vel aliò tranſeundi gratia: Communis autem. tametſi ignoſcite mihi iudices. In quo eſt & illa (ſi tamen inter ſchemata numerari debet, cùm alijs etiam pars cauſæ uideatur) digreſſio. Abit enim cauſa in laudes Cn. Pompeij. Idq́; fieri etiã ſine ἀποσιωπήσεως potuit. Nam breuior illa, ut ait Cicero, à re digreſſio plurimis fit modis. Sed hæc exẽpli gratia ſufficient: Tum Caius Varenus, is qui à familia Anchariana occiſus eſt, hoc quæſo iudices diligenter attendite. Et pro Milone: Et aſpexit me illis quidem oculis, quibus tum ſolebat, cùm omnibus omnia minabatur. Eſt alia non quidem reticentia, quæ ſit imperfecti ſermonis, ſed tamen præciſa uelut ante legitimum finem oratio, ut illa: Nimis urgeo, commoueri uidetur adoleſcens. Et: Quid plura? ipſum adoleſcentem dicere audiſtis. Imitatio morum alienorum, quæ ἠθοποιΐα, uel, ut alij malunt, μίμησις dicitur, iam inter leuiores affectus numerari poteſt. Eſt enim poſita ferè in eludendo, ſed uerſatur & in factis, & in dictis: In factis, quod eſt ὑποτυπώσει uicinum: In dictis, quale eſt apud Terent.

At ego neſciebam, quorſum tu ires. Paruula
Hinc eſt abrepta, eduxit mater pro ſua,

Soror dicta eſt. Cupio abducere, ut reddam ſuis.

Sed noſtrorũ quoq; dictorum factorumq; ſimulis imitatio eſt per relationem, niſi quòd frequẽtius aſſeuerat, quàm eludit: Dicebã habere eos actorem Qu. Cæcilium. Sunt & illa iucunda, & ad cõmendationem cùm uarietate, tum etiã ipſa natura plurimum proſunt, quæ ſimplicẽ quandam & non præparatam oſtendendo orationem, minus nos ſuſpectos iudici faciunt. Hinc eſt quaſi pœnitentia dicti: ut pro Cælio: Sed quid ego tam grauem perſonam introduxi? Et quibus utimur uulgò: Imprudens incidi. Vel cum quærere nos quid dicamus fingimus: Quid reliquum eſt? Et: Num quid omiſi? Et cum ibidem in Verrem ait Cicero: Vnum etiam mihi reliquum huiuſmodi crimen eſt. Et, Aliud ex alio ſuccurrit mihi. Vnde etiam uenuſti tranſitus fiunt, nõ quia tranſitus ipſe ſit ſchema: ut Cicero narrato Piſonis exẽplo, qui anulum ſibi cudi ab aurifice in tribunali ſuo iuſſerat, uelut hoc in memoriam adductus, adiecit: Hic modò me commonuit Piſonis anulus, quod totum effluxerat. quàm multis iſtum putatis hominibus honeſtis de digitis anulos aureos abſtuliſſe? Et cum aliqua uelut ignoramus: Sed earum rerum artificẽ quẽ? quemnam? recte admones, Polycletum eſſe dicebant. Quod quidem non in hoc tantum ualet. Quibuſdam enim dum aliud agere uidemur, aliud efficimus, ſicut hîc Cicero conſequitur, ne cùm morbum in ſignis atq; tabulis obijciat Verri, ipſe quoq; carũ rerum ſtudioſus eſſe credatur. Et Demoſthenes iurando per interfectos in Marathone & Salamine, id agit, ut minore inuidia cladis apud Chæroneam acceptæ laboret. Faciunt illa quoq; iucundam orationem, aliqua mentione habita differre, & deponere apud memoriã iudicis, & repoſcere quæ depoſueris, & ſeparare quædã ſchemate aliquo: non enim eſt iſta ipſa per ſe iteratio ſchema: & excipere aliqua, & dare actioni uarios uelut uultus. Gaudent enim res uarietate, & ſicut oculi diuerſarũ aſpectu rerum magis detinentur, ita ſemper animis præſtant, in quod ſe uelut

nouum

nouum, intendant. Eſt Emphaſis *etiam inter figuras, cum ex aliquo dicto latens aliquid eruitur: ut apud* Vergilium:
Non *licuit thalami expertem ſine crimine uitam*
Degere *more feræ?* Quanquàm *enim de matrimonio queritur* Dido, *tamen huc erupit eius affectus, ut ſine thalamis uitam non hominum putet, ſed ferarum.* Aliud *apud* Ouidium *genus, apud quem & Myrrha nutrici amorem patris ſic confitetur:*
–O, dixit, felicem coniuge matrem.
Huic *uel confinis, uel eadem eſt, qua nunc utimur plurimum.* Iam *enim ad id genus, quod & frequentiſſimũ eſt, & expectari maxime credo, ueniendũ eſt, in quo per quandã ſuſpicionẽ, quod non dicimus, accipi uolumus, nõ utiq; contrarium, ut in* ἐιρωνείᾳ, *ſed aliud latens, & auditori quaſi inueniendum, quod ut ſuprà oſtendi, iam ferè ſolum ſchema à noſtris uocatur, & unde controuerſiæ figuratæ dicuntur.* Eius *triplex uſus eſt: unus ſi dicere palàm parum tutum eſt:* Alter, *ſi non decet:* Tertius, *qui uenuſtatis modò gratia adhibetur: & ipſa nouitate ac uarietate magis, quàm ſi relatio ſit recta, delectat.* Ex *his quod eſt primũ, frequens in ſcholis eſt.* Nam *& *actiones deponentium imperium,* *pactiones *tyrannorum, & poſt ciuile bellum ſenatuſcõſulta finguntur, & capitale eſt obijcere anteacta, ut quod in foro non expedit, illic nec liceat.* Sed *ſchematũ conditio nõ eadem eſt.* Quamlibet *enim apertum, quod modò & aliter intelligi poſſit, in illos tyrannos bene dixeris, quia periculum tantùm, non etiam offenſa uitatur.* Quòd *ſi ambiguitate ſententiæ poſſit eludi, nemo non illi furto fauet.* Vera *negotia nunquàm adhuc habuerũt hanc ſilentij neceſſitatem, ſed aliam huic ſimilem, uerùm multò ad agendum difficiliorem, cum perſonæ potentes obſtant, ſine quarum repræhenſione teneri cauſa non poſſit.* Ideoq; *hoc parcius & circunſpectius faciendum, quia nihil intereſt quomodo offendas, & aperta figura perdit hoc ipſum, quod figura eſt: ideoq; à quibuſdam tota res repudiatur, ſiue intelligatur, ſiue non.* Sed *licet*

modum adhibere:In primis ne ſint manifeſtæ. Non erunt autem, ſi ex uerbis dubijs, & quaſi duplicibus petentur, qualis eſt in ſuſpecta nuru: Duxi uxorē, quæ patri placuit. Aut quod eſt multò ineptius, compoſitionibus ambiguis: ut illa controuerſia, in qua infamis amore uirginis filiæ pater, raptam eam interrogat, à quo uitiata ſit: Quis te, inquit, rapuit? tu pater neſcis? Res ipſæ perducant iudicem ad ſuſpicionem, & amoliamur cætera, ut hoc ſolum ſuperſit. In quo multum etiā affectus iuuant, & interrupta ſilentio dictio, & cunctationes. Sic enim fiet, ut iudex quærat illud, neſcio quid, quod ipſe fortaſſe non crederet, ſi audiret, & ei quod à ſe inuentum exiſtimat, credat. Sed ne ſi optimæ quidem ſint, eſſe debent frequentes. Nam denſitate ipſa figuræ aperiuntur, nec offenſæ minus habēt, ſed autoritatis. Nec pudor uidetur, quòd non palàm obijcias, ſed diffidentia. In ſumma, ſic maxime iudex credit figuris, ſi nos putat nolle dicere. Equidem quandoque & in perſonas incīdi tales, & in rem quoque (quod eſt magis rarum) quæ obtineri niſi hac arte non poſſet. Ream tuebar, quæ ſubieciſſe dicebatur marito teſtamentum, & dicebantur chirographum, marito expirante, hæredes dediſſe, & uerum erat. Nam quia per leges inſtitui uxor non poterat hæres, id fuerat actum, ut ad eam bona per hoc tacitum fideicommiſſum peruenirent. Et caput quidem quæri facile erat, ſi hoc diceremus palàm, ſed per ſe deperibat hæreditas. Ita ergo fuit nobis agendum, ut iudices illud intelligerent factum, delatores non poſſent apprehendere, ut dictum: & contigit utrunque. Quod non inſeruiſſem, ueritus opinionem iactantiæ, niſi probare uoluiſſem, in foro quoque eſſe his figuris locum. Quædam etiam quæ probare nō poſſis, figura potius ſpargenda ſunt. Hæret enim nonnunquam telum iſtud occultum, & hoc ipſo, quod non apparet, eximi non poteſt. At ſi idem dicas palàm, & defenditur, & probandum eſt. Cum autem obſtat nobis perſonæ reuerentia, quod ſecundum poſuimus genus, tantò cautius dicendum eſt

dum eſt, quantò ualidius bonos inhibet pudor, quàm metus. Hic uerò tegere nos iudex quod ſciamus, & uerba ui quadam ueritatis erumpentia credat coërcere. Nam quantò minus aut ipſi in quos dicimus, aut iudices aut aſſiſtentes oderint hanc maledicendi laſciuiam, ſi nolle nos credant? Aut quid intereſt, quo modo dicatur, cùm & res, & animus intelligitur? Quid dicendo deniq; proficimus, niſi ut palàm ſit nos facere, quod ipſi ſciamus non eſſe faciendum? Atqui præcipuè prima, quibus præcipere cœperam, tempora hoc uitio laborarunt. Dicebant enim libenter tales controuerſias, quæ difficultatis gratia placēt, cùm ſint multo faciliores. Nam rectū genus approbari niſi maximis uiribus nō poteſt: hæc diuerticula & anfractus ſuffugia ſunt infirmitati, ut qui curſu parum ualēt, flexu eludunt, cum hæc quæ affectatur ratio ſententiarum, non procul à ratione iocādi abhorreat. Adiuuat etiam, quòd auditor gaudet intelligere, & fauet ingenio ſuo, & alio dicente ſe laudat. Itaque non ſolum ſi perſona obſtaret rectæ orationi, quo in genere ſæpius modo quam figuris opus eſt, decurrebant ad ſchemata: ſed faciebant illis locum, etiam ubi perſonæ inutiles ac nefariæ eſſent: ut ſi pater, qui infamem in matrem filium ſecretò occidiſſet, reus malæ tractationis, iacularetur in uxorem obliquis ſententijs. Nā quid impurius quàm retinuiſſe talem? Quid porrò tam contrarium, quàm eum qui accuſatur, quia ſummū nefas ſuſpicatus de uxore uideatur, confirmare id ipſa defenſione, quod diluendum eſt? At ſi iudicum ſumerent animum, ſcirent, quàm eiuſmodi actionem laturi non fuiſſent, multoq; etiam minus, cùm in parentes abominanda crimina ſpargerentur. Et quatinus huc incidimus, paulò plus ſcholis demus. Nam & in his educatur orator, & in eo quo modo declametur, poſitum eſt etiam, quo modo agatur. Dicendum ergo de ijs quoq;, in quibus non aſperas figuras, ſed palàm contrarias cauſæ pleriq; fecerunt: Tyrannidis affectatæ damnatus torqueatur, ut conſcios indicet. Accuſator eius optet,

quod uolet. Patrem qui accuſauit, optat ne is torqueatur. Pater ei contradicit. Nemo ſe tenuit agens pro patre, quin figuras in filium faceret, tanquã illum conſcium in tormentis eſſet nominaturus. Quo quid ſtultius? Nã cùm hoc iudices intellexerint, aut non torquebitur, cùm ideo torqueri uelit: aut torto non credetur. At credibile eſt hoc eum uelle fortaſſe. Diſsimulet ergo, ut efficiat. Sed nobis (declamatoribus dico) quid proderit hoc intellexiſſe, niſi dixerimus? Ergo ſi uerè ageretur, ſimiliter conſilium illud latens prodidiſſemus. Quid, ſi neq; utiq; uerum eſt, & habere alias hic damnatus contradicendi cauſas poteſt, uel quòd legem conſeruandã putet, uel quòd nolit accuſatori debere beneficium, uel (quod ego maxime ſequerer) ut ſe innocentem in tormentis eſſe prætendat? Quare ne illud quidem ſemper ſuccurret ſic dicentibus: Patrociniũ hoc uoluit, qui controuerſiam finxit. Fortaſſe enim noluit. ſed eſto uoluerit, continuóne ſi ille ſtultè cogitauit, nobis quoq; ſtultè dicendũ eſt? At ego in cauſis agendis frequenter non puto intuendum, quid litigator uelit. Eſt & ille in hoc genere frequens error, ut putent aliud quoſdam dicere, aliud uelle, præcipuè cùm in themate eſt, aliquem ut ſibi mori liceat poſtulare: ut in illa controuerſia, Qui aliquando fortiter fecerat, & alio bello petierat ut militia uacaret ex lege, quòd quinquagenarius eſſet, aduerſante filio ire in aciem, coactus deſeruit. Filius qui fortiter eodem prælio fecerat, incolumitatẽ eius optat, contradicit pater. Non enim, inquiunt, mori uult, ſed inuidiam filio facere. Equidem rideo, quòd illi ſic timent, tanquam ipſi morituri, & in conſilium ſuos metus ferunt, obliti tot exemplorum circa uoluntariam mortem, cauſarum quoq; quas habet factus ex uiro forti deſertor. Sed de una controuerſia loqui, ſuperuacuũ eſt. Ego in uniuerſum neq; oratoris puto eſſe unquã præuaricari, neq; litem intelligo, in qua pars utraq; idem uelit, neq; tam ſtultum quenquam, qui ſi uiuere uelit, mortem potius malè petat, quàm omnino non petat. Non tamen nego eſſe con-

*trouerſias huiuſmodi figuratas, ut eſt illa: Reus parricidij, quòd fratrem occidiſſet, damnatũ iri uidebatur. Pater pro teſtimonio dixit eum ſe iubente feciſſe. Abſolutum abdicat. Nam neq; in totum filio parcit, nec quod priore iudicio affirmauit, mutare palàm poteſt: & ut non durat ultra pœnam abdicationis ira, abdicat tamen, & obliqua figura in patrem plus facit quàm licet, in filium minus. Vt autẽ nemo cõtra id, quod uult, dicit, ita poteſt aliquid melius uelle, quàm dicit. Quo modo ille abdicatus, qui à patre, ut filium expoſitum, & ab eo educatum ſolutis alimentis recipiat, poſtulat, reuocari fortaſſe mauult, non tamen quod petit, non uult. Eſt latens & illa ſignificatio, qua cùm ius aſperius petitur à iudice, fit ei tamen * ſpecies aliqua clementiæ non palàm, ne paciſcantur, ſed per quandam credibilem ſuſpicionem, ut in multis cõtrouerſijs, ſed in hac quoq;: Raptor niſi intra trigeſimum diem, & raptæ patrem, & ſuum exorauerit, pereat. Qui exorato raptæ patre ſuum non exorat, agit cum eo dementiæ. Nam ſi palàm promittat hic pater, lis tollitur. Si nullam ſpem faciat, ut non demens, crudelis certè uideatur, & à ſe iudicẽ auertat. Latro igitur optime, Occidet ergo, ſi potero. Remiſſius, & pro ſuo ingenio pater Gallio, Dura anime hodie, dura, heri fortior fuiſti. Cõfinia ſunt his celebrata apud Græcos ſchemata, per quæ res aſperas mollius ſignificant. Nam Themiſtocles ſuaſiſſe exiſtimatur Athenienſibus, ut urbem apud deos deponerẽt, quia durum erat dicere, ut relinquerent: & qui uictorias aureas in uſum belli cõflari uolebat, ita declinauit, uictorijs utendum eſſe. Totum autem allegoriæ ſimile eſt, aliud dicere, aliud intelligi uelle. Quæſitum etiam eſt quo modo contra figuras reſponderi oporteat, & quidam ſemper ex diuerſo aperiendas putauerunt, ſicut latentia uitia reſcinduntur. Idq; ſanè frequentiſſimè faciendum eſt: aliter enim dilui obiecta nõ poſſunt, utiq; cùm quæſtio in eo conſiſtit, quod figuræ petunt. At cùm maledicta ſunt tantùm, & non intelligere interim bonæ conſcientiæ eſt: atque*

**ſpes

etiam ſi fuerint crebriores figuræ, quàm ut diſsimulari poſsint, poſtulandum eſt, ut illud neſcio quid, quod aduerſarij obliquis ſententijs ſignificare uoluerint, ſi fiducia ſit, obijciant palàm, aut certè non exigant, ut quod ipſi non audent dicere, id iudices non modò intelligant, ſed etiam credant. Vtilis etiam aliquando diſsimulatio eſt, ut in eo (nota enim fabula eſt) qui cum eſſet contra eum dictum, Iura per patroni tui cineres, paratum ſe eſſe reſpōdit, & iudex conditione uſus eſt, clamante multum aduocato, ſchemata de rerum natura tolli: ut protinus etiā præceptum ſit, eiuſmodi figuris utendum temere non eſſe. Tertium eſt genus, in quo ſola melius dicendi petitur occaſio, ideoq́; id Cicero non putat eſſe poſitum in contentione. Tale eſt illud, quo idem utitur in Clodium: Quibus iſte, qui omnia ſacrificia noſſet, facilè à ſe deos placari poſſe, arbitrabatur. Ironia quoq; in hoc genere materiæ frequentiſsima eſt. Sed eruditiſsimum longè, ſi per aliam rem, alia inducatur: ut cum aduerſus tyrannum, qui ſub pacto abolitionis dominationē depoſuerat, agit competitor: Mihi in te dicere non licet, tu in me dic, & potes. Nuper te uolui occidere. Frequens illud eſt, nec magnopere captandum, quod petitur iureiurando, ut eſt pro exhæredato: Ita mihi contingat hærede filio mori. Nam in totum iurare, niſi ubi neceſſe eſt, graui uiro parum conuenit. Et eſt à Seneca dictum eleganter, nō patronorum hoc eſſe, ſed teſtium. Nec meretur fidē, qui ſententiolæ gratia iurat, niſi ſi poteſt tam bene, quàm Demoſthenes, ut ſuprà dixi. Leuiſsimum autem longè genus ex uerbo, etiamſi eſt apud Ciceronem in Clodiam: Præſertim quam omnes amicam omnium potius, quàm cuiuſquam inimicam putauerūt. Comparationem equidem uideo figuram non eſſe, cùm ſit interim probationis, interim etiam cauſæ genus, & ſit talis eius forma, qualis eſt pro Muræna: Vigilas tu de nocte, ut tuis conſultoribus reſpondeas: ille ut quò contendit, maturè cum exercitu perueniat. Te gallorum, illum buccinarum cantus

exuſcitat

exuſcitat, & cætera: neſcio an orationis potius, quàm ſententiæ ſit. Id enim ſolum mutatur, quòd non uniuerſa uniuerſis, ſed ſingula ſingulis opponuntur. Et Celſus *tamen, & non negligens autor* Viſellius, *in hac eam parte poſuerunt.* Rutilius *quidē* Lupus *in utroque genere, idq́; ἀντίθετον uocat. Præter illa uerò quæ* Cicero *inter lumina poſuit ſententiarum, multa alia, & idem* Rutilius Gorgiam *ſecutus, non illum* Leontinum, *ſed alium ſui temporis, cuius quatuor libros in unum ſuum tranſtulit, &* Celſus *uidelicet* Rutilio *accedens, poſuerunt ſchemata,* Conſummationem, *quam* Græcus διαλλαγὴν *uocat, cum plura argumenta ad unum effectum deducuntur.* Conſequens, *ille* ἐπακολούθησιν, *de quo nos in argumentis diximus.* Collectionem, *qui apud illum eſt* συλλογισμός. Minas, *id eſt,* κατάπληξιν. Exhortationem παραινετικόν. *quorum nihil non rectum eſt, niſi cum aliquam ex his de quibus locuti ſumus, figuram accipit. Præter hæc* Celſus *excludere, aſſeuerare, detrectare, excitare iudicem, prouerbijs uti, & uerſibus, & ioco, & inuidia, & inuocatione, intendere crimen, quod eſt* δείνωσις, *adulari, ignoſcere, faſtidire, admonere, ſatisfacere, precari, corripere, figuras putat.* Partitionem *quoque, & propoſitionem, & diuiſionem, & rerum duarum cognationem, quod eſt, ut idem ualeant, quæ uidentur eſſe diuerſa, ut non is demum ſit ueneficus, qui uitam abſtulit data potione, ſed etiam qui mentem.* Quod eſt *in parte finitionis.* Rutilius *ſiue* Gorgias, ἀναγκαῖον, ἀνάμνησιν, ἀνθυποφορὰν, ἀντίῤῥησιν, παραύξησιν, προέκθεσιν, *quod eſt dicere, quid fieri oportuerit, deinde quid factum ſit,* ἐναντιότητα, *unde ſit enthymema,* κατ' ἀντίασιν, μετάληψιν, κατ' αἰτίαν *etiam, quo ſtatu* Hermagoras *utitur.* Viſellius, *quanquàm pauciſsimas faciat figuras, facit* ἐνθύμημα *tamen, quod cōmentū uocat, & rationē appellans,* ἐπιχείρημα *inter eas habet.* Quod *quidem recipit quodammodo &* Celſus, *nam conſequens an epichirema ſit, dubitat.* Viſellius *adijcit & ſententiam.* Inuenio *qui aggregent his* διασκευὰς, ἀπαγορεύσεις,

παραδιηγήσεις. Sed ut hæc non ſunt ſchemata, ſic alia uel ſunt forſitan ac nos fugerunt: uel etiam noua fieri adhuc poſſunt, eiuſdem tamen naturæ, cuius ſunt ea, de quibus dictum eſt.

De figuris uerborum. CAP. III.

VErborum uero figuræ, & mutatæ ſunt ſemper, & utcunque ualuit conſuetudo, mutantur. Itaque ſi antiquum ſermonem noſtro comparemus, penè iam quicquid loquimur, figura eſt: ut huic rei inuidere, non ut omnes ueteres, & Cicero præcipuè hanc rem, & incumbere illi, non in illum, & plenum uino, non uini, & huic non hunc adulari, iam dicitur, & mille alia, utinamq; non peiora uincant. Verum ſchemata λέξεως, duorum ſunt generum, alterum loquendi rationem uocãt: alterum, quod collocationẽ, maximè exquiſitum eſt. Quorum tametſi utrunq; conuenit orationi, tamen poſſis illud grammaticum, hoc magis rhetoricum dicere. Prius fit iiſdem generibus quibus uitia. Eſſet enim omne ſchema uitium, ſi non peteretur, ſed accideret. Verum autoritate, uetuſtate, conſuetudine plerunq; defenditur, ſæpe etiam ratione quadam. Ideoq; cum ſit à ſimplici rectoq; loquendi genere deflexa, uirtus eſt, ſi habet probabile aliquid, quod ſequatur. Vna tamen in re maxime utilis, ut quotidiani, & ſemper eodem modo formati ſermonis, faſtidium leuet, & nos à uulgari dicendi genere defendat. Quo ſi quis parcè, & cum res poſcet, utetur, uelut aſperſo quodam condimento iucundior erit. At qui nimium affectauerit, ipſam illam gratiam uarietatis amittet. Quanquàm ſunt quædam figuræ ita receptæ, ut penè iam hoc ipſum nomen effugerint, quæ etiam ſi fuerint crebriores, aures conſuetas minus ferient. Nam & ſecretæ, & extra uulgarem uſum poſitæ, ideoq; magis nobiles, ut nouitate aurem excitant, ita copia ſatiant: nec ſe obuias fuiſſe dicenti, ſed conquiſitas, & ex omnibus latebris extractas cõgeſtaſq; declarant. Fiunt ergo & circa genus figuræ in nominibus. Nam & oculis capti talpæ, & timidi damæ dicũtur à Vergilio: ſed ſubeſt ratio,

ratio, quia ſexus uterque altero ſignificatur. Tam enim mares eſſe talpas damasq;, quàm fœminas certum eſt. Et in uerbis, ut fabricatus eſt gladium, & inimicos punitus eſt. Quod mirum minus eſt, quòd in natura uerborum eſt, & quæ facimus patiendi modo ſæpe dicere, ut arbitror, ſuſpicor: & contrà faciendi, quæ patimur, ut uapulo: ideoq; frequens permutatio eſt, & pleraque utroq; modo efferuntur, luxuriatur luxuriat, fluctuatur fluctuat, aſſentior aſſentio, reuertor reuerto. Eſt figura & in numero, uel cum ſingulari pluralis ſubiungitur: Gladio pugnaciſſima gens Romani. Gens enim ex multis. Vel è diuerſo: Vergil. in Aegl.

–Cui non riſere parentes,

Nec deus hunc menſa, dea nec dignata cubili eſt.

Ex illis enim qui non riſere, hunc non dignatus deus, nec dea dignata. Et mutatione partium, ut in Satyra:

–Et noſtrum iſtud uiuere triſte Aſpexi. cum infinito uerbo ſit uſus pro appellatione. Noſtram enim uitam uult intelligi. Vtimur & uerbo pro participio: ut,

–Magnum dat ferre talentum. tanquam ferendum.

Et participio pro uerbo, Volo datum. Interim etiam dubitari poteſt, cui ſimile ſit ſchema, ut in hoc: Virtus eſt uitium fugere– Aut enim partes orationis mutat ex illo: Virtus eſt fuga uitiorum: aut caſus ex illo: Virtutis eſt uitium fugere. Multa tamen hoc utroque excitatius. Iunguntur interim ſchemata, Sthenelus ſciens pugnæ. Eſt enim ſciens Sthenelus pugnandi. Transferuntur etiam tempora: Timarchides negat eſſe ei periculum à ſecuri: Præſens enim pro præterito poſitum eſt. Et futurum pro præſenti. Hoc Ithacus uelit– Et ne te morer, per omnia fit genera, per quæ fit ſolœciſmus: hæc eſt quoq; quam ἑτέρωσιν uocant: cum diſſimilis eſt, tum zeugma dicitur, ut apud Salluſtium: Neque ea res falſum me habuit, & Duci probare. Ex quibus ferè præter nouitatem, breuitas etiam peti ſolet. Vnde eouſque proceſſum eſt, ut non pœniturum, pro non

acturo pœnitentiam: & uiſuros, ad uidēdum miſſos, idem autor dixerit. Quæ ille quidē fecerit ſchemata, an idem uocari poßint, uidendum, quia recepta ſint. Nam *receptis etiam uulgo autore contenti ſumus.* Verum *natura eualuit à gentibus, quod* Pollio *in* Labieno *damnat: & contumeliam fecit, quod à* Cicerone *reprehendi notum eſt.* Affici *enim contumelia dicebant.* Alia *commendatio uetuſtatis, cuius amator unice* Vergilius *fuit:*

Aeneid. 11. *Vel cum ſe pauidum contra mea iurgia iactat.*

Progeniem *ſed enim* Troiano *à ſanguine duci* Audierat.

Quorum ſimilia apud ueteres tragicos, comicosq; ſunt plurima. Illud *etiam in conſuetudine remanſit.* Eninuero *his amplius apud eundem:* Nam *quis te iuuenum confidentißime- cùm quis ſermonis initium ſit. &:*

Georg. 4. *Tam magis illa tremens, & triſtibus effera flammis,*

Quàm magis effuſo crudeſcunt ſanguine pugnæ. Quod *eſt uerſum ex illo:* Quàm *magis ærumna uiget, tam magis ad male faciendum urget.* Pleni *talibus antiqui, ſicut initio* Eunuchi Terentius: Quid *igitur faciam? inquit.* Alluſit *tandem leno.* Catullus *in* Epithalamio:

–Dum innupta manet, dum chara ſuis eſt.

Sed prius dum, ſignificat quoad: ſequens, uſque eo. Ex *Græco uerò translata uel* Salluſtij *plurima, quale eſt:* Vulgus *amat fieri. uel* Horatij. Nam *id maxime probat hoc* Ciceronis.

Et *mutatio caſus: ut,* –Nec *longæ inuidit auenæ.*

Et Vergilij: –Tyrrhenum *nauigat æquor.*

Etiam *uulgatum actis quoq;,* Saucius *pectus.* Ex *eadem parte figurarum additio & abiectio eſt.* Illaq; *prior uideri poteſt ſuperuacua, ſed non ſine gratia eſt:*

Nam *neq;* Parnaßi *uobis iuga, nam neq;* Pindi. Poteſt *enim deeſſe alterum nam.* Et *apud* Horatium *illud:* –Fabriciumq; Hunc, & *intonſis* Curium *capillis. poßis demere hunc.*

Eſt *etiam adiectio, quæ in complexu ſermonis aut uitium habet, aut*

bet, aut figuram. Figuram: ut, Accede ad ignem hunc, iam caleſces plus ſatis. De altera quæ detractio eſt pluribus dicendū eſt. Vtimur uulgò & cōparatiuis pro abſolutis, ut cùm ſe quis infirmiorem eſſe dixerit, duo inter ſe comparatiua committimus: Si te Catilina comprehendi, ſi interfici iuſſero, credo erit uerendum mihi, ne non potius omnes boni ſerius à me, quàm quiſquam crudelius factum eſſe dicat. Sunt illa non ſimilia ſolœciſmo quidem, ſed tamen numerum mutantia, quæ & tropis aßignari ſolent, ut de uno pluraliter dicamus:

Sed nos immenſum ſpatijs confecimus æquor.

Et de pluribus ſingulariter:

Haud ſecus ac patrijs acer Romanus in armis,

Specie diuerſa, ſed genere eadem & hæc ſunt:

Né ue tibi ad Solem uergant uineta cadentem:
Nec mihi tum molles ſub diuo carpere ſomnos,
Neu dorſo nemoris libeat iacuiſſe per herbas.

Non enim neſcio cui alij prius, nec poſtea ſibi uni, ſed omnibus præcipit. Et de nobis loquimur tanquam de alijs. Dicit Seruius. Negat Tullius. Et noſtra perſona utimur pro aliena, & alios pro alijs fingimus. Vtriuſq; rei exemplum pro Cecinna, Piſonem aduerſæ partis aduocatum alloquens Cicero dicit: Reſtituiſſe te dixti, Nego me edicto prætoris reſtitutum eſſe. Verùm enim illud reſtituiſſe Ebutius dixit. Nego me Cecinna, edicto Prætoris reſtitutum eſſe. Vbi & ipſum dixti extrita ſyllaba, figura in uerbo eſt. Illa quoque ex eodem genere poſſunt uideri: quam nos interpoſitionem, uel interclusionem dicimus, Græci παρένθεσιν uocant, dum continuationi ſermonis medius aliquis ſenſus interuenit: Ego cùm te (mecum enim ſæpißime loquitur) patriæ reddidiſſem. Cui adijciunt Hyperbaton, nō illud quod inter tropos eſſe uoluerunt, ſed alterum, quod eſt eius figuræ ſententiarum, quæ ἀποστροφὴ dicitur, ſimile: cùm non ſenſus mutatur, uerum forma eloquendi:

—Decios,

–Decios, Marios, magnoſq; Camillos,
Scipiadas duros bello, & te maxime Cæſar.

Acutius adhuc in Polydoro:

Aeneid. 3. Fas omne abrumpit, Polydorum obtruncat, & auro
Vi potitur. quid non mortalia pectora cogis
Auri ſacra fames? Qui tam parua momenta nominibus diſcreuerunt, μετάβασιν uocant, quam & aliter fieri putant: Quid loquor, aut ubi ſum? Coniunxit autem παρένθεσιν & ἀποστροφὴν Vergilius in illo loco:

Aeneid. 9. Haud procul inde citæ Metium in diuerſa quadrigæ
Diſtulerant (at tu dictis Albane maneres)
Raptabatq; uiri mendacis uiſcera Tullus.

Hæc ſchemata, aut his ſimilia, quæ erunt per mutationem, adiectionem, detractionem, ordinem, & conuertunt in ſe auditorem, nec languere patiuntur, ſubinde aliqua notabili figura excitatum, & habent quandam ex illa uitij ſimilitudine gratiam, ut in cibis interim acor ipſe iucundus eſt. Quod continget, ſi neque ſupra modum multæ fuerint, nec eiuſdem generis, aut iunctæ, aut frequentes, quia ſatietatem ut uarietas earũ, ita raritas effugit. Illud eſt acrius genus, quod non tantùm in ratione poſitum eſt loquendi, ſed ipſis ſenſibus tum gratiam, tum etiam uires accommodat. E quibus primum ſit, quod fit per adiectionẽ. Plura ſunt genera: Nam & uerba geminantur uel amplificandi gratia: ut, Occidi, occidi nõ Sp. Melium. Alterum eſt enim quod indicat, alterum quod affirmat. Vel miſerandi: ut, Ah Corydon, Corydon– Quæ eadem figura nonnunquam per ironiam ad eleuandum conuertitur. Sinulis geminationis, poſt aliquam interiectionem, repetitio eſt, ſed paulò etiã uehementior: Bona, miſerum me (conſumptis enim lachrymus, tamen infixus animo hæret dolor) bona, inquam, Cn. Pompeij acerbiſſimæ uoci ſubiecta præconis. Viuis, & uiuis non ad deponendam, ſed ad confirmandam audaciam. Et ab iiſdem uerbis plura acriter & inſtanter

inſtanter incipiunt: Nihil'ne te nocturnum præſidium palatij, nihil urbis uigiliæ, nihil timor populi, nihil conſenſus bonorum omnium, nihil hic munitiſſimus habendi Senatus locus, nihil horum ora, uultusq́; mouerunt? Et ijſdem deſinunt: Quis eos poſtulauit? Appius. Quis perduxit? Appius. Quanquàm hoc exemplum ad aliud quoq; ſchema pertinet, cuius initia inter ſe & fines ijdem ſunt, quis & quis, Appius & Appius. Quale eſt: Qui ſunt, qui fœdera ſæpe ruperunt? Carthaginienſes. Qui ſunt, qui bellum crudeliſſimè geſſerunt? Carthaginienſes. Qui ſunt, qui Italiam deformarunt? Carthaginienſes. Qui ſunt, qui ſibi ignoſci poſtulant? Carthaginienſes. Etiam in contrapoſitis uel comparatiuis ſolet reſpondere primorum uerborum alterna repetitio, quod modò huius eſſe loci potius dixi: Vigilas tu de nocte, ut tuis conſultoribus reſpondeas: ille, ut eò quò intendit, maturè cum exercitu perueniat. Te Gallorum, illum buccinarum cãtus exuſcitãt. Tu actionem inſtituis, ille aciem inſtruit. Tu caues, ne conſultores tui: ille ne urbes, aut caſtra capiantur. Sed hac gratia non fuit contentus orator, uertit in contrariũ eandem figuram. Ille tenet, & ſcit ut hoſtium copiæ, tu ut aquæ pluuiæ arceantur. Ille exercitatur in propagandis finibus, tu in regendis. Poſſunt media quoq; reſpondere uel primis: ut,

Te nemus Angitiæ, uitrea te Fucinus unda.

Vel ultimis: Et hæc nauis onuſta præda Siciliẽſi, cùm ipſa quoque eſſet etiam præda. Nec quiſquam dubitauit idem poſſe fieri iteratis utrinque medijs. Reſpondent primis & ultima: Multi & graues dolores inuenti parentibus, & propinquis multi. Eſt & illud repetendi genus, quod ſemel propoſita iterat, & diuidit:

Iphitus, & Pelias mecum: quorum Iphitus æuo
Iam grauior, Pelias & uulnere tardus Vlyſſi.

Ἐπάνοδος dicitur Græcè, noſtri regreſſionem uocant. Nec ſolum in eodem ſenſu, ſed etiam in diuerſo eadem uerba contrà

ſumuntur

ſumuntur: Principum dignitas erat penè par, non par fortaſſe eorum, qui ſequebantur. Interim uariatur caſibus hæc & generibus iteratio: Magnus eſt labor dicẽdi, magna res eſt. Et apud Rutilium longiore περιόδῳ & hæc initia ſententiarum ſunt: Pater hic tuus? patrem hunc appellas? patris tu huius filius es? Fit caſibus modò hoc ſchema, quod πολύπτωτον uocant. Conſtat & alijs etiam modis, ut pro Cluentio: Quod autem tempus ueneni dandi? illo die? in illa frequentia? per quem porrò datum? unde ſumptum? quæ porrò interceptio poculi? cur non de integro autem datum? Hanc rerum coniunctam diuerſitatem Cæcilius μεταβολὴν uocat, qualis eſt pro Cluentio locus in Oppianicum: Illum tabulas publicas uiolaſſe, cenſorias corrupiſſe, decuriones uniuerſi iudicauerũt: cum illo nemo rationem, nemo rem ullam contrahebat, nemo illum ex tam multis cognatis & affinibus tutorem unquam liberis ſuis ſcripſit. & deinceps adhuc multa. Vt hæc in unum congeruntur, ita cõtrà illa diſperſa ſunt, quæ à Cicerone diſſipata dici puto:

Hic ſegetes, illic ueniunt felicius uuæ,
Arborei fœtus alibi. *& deinceps.*

Illa uerò apud Ciceronem mira figurarum mixtura deprehenditur, in qua & primo uerbo longo pòſt interuallo redditum eſt ultimum, & media primis, & medijs ultima cõgruunt: Veſtrum iam hîc factum deprehenditur P.C. non meum, ac pulcherrimũ quidem factum, uerum, ut dixi, non meum, ſed ueſtrum. Hanc frequentiorem repetitionem πλοκὴν uocãt, quæ fit ex permixtis figuris, ut ſuprà dixi, utq́; ſe habet epiſtola ad Brutũ: Ego cùm in gratiam redierim cum Appio Claudio, & redierim per Cn. Pompeium, te ego ergo cùm redierim. Et in eiſdem ſententijs crebrioribus mutata declinationibus iteratione uerborum, ut apud Perſium, *—Vſq; adeó ne*
Scire tuum nihil eſt, niſi te ſcire hoc ſciat alter?

Et apud Ciceronem: Neq; enim poterat indicio ex his damnatis

qui iudicabantur. Sed ſenſus quoq; toti quemadmodũ cœperunt deſinent: Venit ex Aſia, hoc ipſum quàm bonum? Tri. pl. uenit ex Aſia. In eadem tamen periodo & uerbum ultimũ primo reſertur: tertium iam ſermone adiectum eſt: Veruntamen uenit. Interim ſententia quidem repetitur, ſed eodem uerborum ordine: Quid Cleomenes facere potuit? Non enim poßum quenquam inſimulare falsò: Quid inquã Cleomenes facere potuit? Prioris ſententiæ uerbum ultimum ac ſequentis primum frequenter eſt idem, quo quidem ſchemate utuntur poëtæ ſæpius:

Pierides uos hæc facietis maxima Gallo,
Gallo cuius amor tantum mihi creſcit in horas.

Sed ne oratores quidem raro: Hic tamen uiuit, uiuit? imò etiam in ſenatum uenit. Aliquando, ſicut in geminatione uerborum diximus, initia quoq; & clauſulæ ſententiarum alijs, ſed non aliò tendentibus uerbis, inter ſe conſonant. Initia hoc modo: Dederim periculis omnibus, obtulerim inſidijs, obiecerim inuidiæ. Rurſus clauſulæ: Ibidem ſtatim: Vos enim ſtatuiſtis, uos ſententiam dixiſtis, uos iudicaſtis. Hoc alij μετωνυμίαν, alij diſiunctionem uocant, utrũq; etiamſi eſt diuerſum, recte. Nam eſt nominũ idẽ ſignificantiũ ſeparatio. Cõgregantur quoq; uerba idẽ ſignificantia: Quæ cum ita ſint Catilina, perge quò cœpiſti: Egredere aliquãdo ex urbe: Patent portæ, proficiſcere. Et in eundem alio libro: Abijt, exceßit, erupit, euaſit. Hoc Cæcilio πλεονασμὸς uidetur, id eſt, abundans ſupra neceßitatem oratio, ſicut illa: Vidi oculis antè ipſe meis. In illo enim uidi, ineſt ipſe. Verum id (ut alio quoq; loco dixi) cùm ſuperuacua oneratur adiectione, uitium dicitur: cum autem auget manifeſtam ſentẽtiam, ſicut hic, uirtus: Vidi, ipſe, antè, oculis. quot uerba, totidem ſunt affectus. Cur tamen hæc proprie nomine tali notarit, non uideo. Nam & geminatio & repetitio & qualiſcunq; adiectio πλεονασμὸς uideri poteſt. Nec uerba modò, ſed ſenſus quoque idem facientes aceruantur: Perturbatio iſtum mentis, & quædam ſce-

lerum

lerum offuſa caligo,& ardētes furiarum faces excitarunt. Congeruntur & diuerſa: Mulier, tyranni ſæua crudelitas, patris amor, ira præceps, temeritas, dementia. Et apud Ouidium:

Ouid. 5. Metamorph.

Sed graue Nereïdum numen, ſed corniger Ammon,
Sed quæ uiſceribus ueniebat bellua ponti Exaturanda meis.

Inueni qui & hoc uocarent πλοκὴν, cui non aſſentior, cum ſint unius figuræ. Mixta quoq; & idem, & diuerſum ſignificantia, quod & ipſum διαλλαγὴν uocant: Quæro ab inimicis, ſint'ne hæc inueſtigata, comperta, patefacta, ſublata, deleta, extincta per me. Et inueſtigata, comperta, patefacta, aliud oſtēdunt: Sublata, deleta, extincta, ſunt inter ſe ſimulia, ſed non etiam prioribus. Et hoc autem exemplum, & ſuperius aliam quoque efficiunt figuram: quæ quia cōiunctionibus caret, Diſſolutio uocatur, apta cum quid inſtantius dicimus. Nam & ſingula inculcantur, & quaſi plura fiunt. Ideoq; utimur hac figura, nō in ſingulis modò uerbis, ſed ſententijs etiam: ut Cicero dicit contra concionem Metelli, Qui indicabātur, eos uocari, cuſtodiri, ad ſenatū adduci iuſsi, in ſenatu ſunt poſiti. & totus hic locus. Rutilius hoc genus διάλυσιν uocat, eorū quæ poſſunt eſſe copulata, diſſolutionē. Contrariū eſt ſchema, quod cōiunctionibus abūdat. Illud ἀσύνδετον, hoc πολυσύνδετον dicitur, hoc eſt uel ijſdē ſæpius repetitis: ut,

Tectumq́; laremq;
Armaq; Amyclæumq́; canem, Creſſamq́; pharetram.

Vel diuerſis: Arma uirumq́; — Multum ille & terris — Multa quoq; & bello.

Aduerbia quoq; & pronomina uariantur:

Hîc illum uidi iuuenem — Biſſenos cui noſtra dies —
Hîc mihi reſponſum primus dedit ille petenti.

Sed utrunque horum coaceruatio: etenim tantum iuncta aut diſſoluta. Omnibus ſcriptores ſua nomina dederunt: ſed uaria, & ut cuique fingenti placuit. Fons quidem unus, quia acriora facit, & inſtantiora quæ dicimus, & uim quandam præ ſe fe-

rentia

rentia, uelut ſæpius erumpentis affectus. Gradatio quæ dicitur κλῖμαξ, *apertiorem habet artem, & magis affectatam, ideoq; eſſe rarior debet. Eſt autem ipſa quoque adiectionis. Repetit enim quæ dicta ſunt, & priuſquàm ad aliud deſcendat, in prioribus reſiſtit. Eius exemplum ex Græco notiſsimo transfertur: Nec hæc dixi quidem, ſed nec ſcripſi: nec ſcripſi quidem, ſed nec obij legationem: nec obij quidem, ſed nec perſuaſi Thebanis. Sunt tamen erudita & Latina: Africano uirtutē induſtria, uirtus gloriam, gloria æmulos comparauit. Et Calui: Non ergo magis pecuniarum repetundarum quàm maieſtatis, neq; maieſtatis magis quàm Plautiæ legis, neq; Plautiæ legis magis quàm ambitus, neq; ambitus magis quàm omnium legum iudicia perierunt. Inuenitur apud poëtas quoque, ut apud Homerum de ſceptro quod à Ioue ad Agamemnonem uſq; deducit, & apud noſtrum etiam Tragicum:*

Ioue propagatus eſt, ut perhibent, Tantalus,
Ex Tantalo Pelops, ex Pelope autem ſatus
Atreus, qui noſtrum porrò propagat genus.

At quæ per detractionē fiunt figuræ, breuitatis nouitatisq; maxime gratia petuntur, quarum una eſt ea, quam libro proximo in figuras diſtuli, Synecdoche, cùm ſubtractum uerbum aliquod ſatis ex cæteris intelligitur: ut Cælius in Antonium: Stupere gaudio Græcus. Simul enim auditur, cœpit. Cicero ad Brutum: Sermo nullus, ſcilicet niſi de te. Quid enim potius? Tum Flauius: Erras, inquit, tabellarie, & ego ibidem orans inter cœnam exoraui. Cui ſimilia ſunt illa meo quidem iudicio, in quibus uerba decenter pudoris gratia ſubtrahuntur:

Nouimus & qui te, tranſuerſa tuentibus hirquis,
Et quo, ſed faciles Nymphæ riſere, ſacello.

Hanc quidam Apoſiopeſim putant, fruſtra. Nam illa quid taceat incertum eſt, aut certe longiore ſermone explicandum: Hic unum uerbum, & manifeſtum quidem deſideratur. quæ ſi

Apoſiopeſis eſt, nihil, in quo deeſt aliquid, non idem appellabitur. Ne ego illud quidem Apoſiopeſim ſemper uoco, in quo res quæcunq; relinquitur intelligenda, ut ea quæ in epiſtolis Cicero: Data Lupercalibus, quo die Antonius Cæſari. quia nihil hic aliud intelligi poterat, quàm hoc, diadema impoſuit. Altera eſt per detractionem figura, de qua modò dictum eſt, cui coniunctiones eximuntur. Tertia quæ dicitur συνεζευγμένον, *in qua unũ ad uerbum plures ſententiæ referuntur, quarum unaquæq; deſideraret illud, ſi ſola poneretur. Id accidit aut præpoſito uerbo, ad quod reliqua reſpiciant, Vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia. Aut illato, quo plura clauduntur: Neq; enim is es Catilina, ut te aut pudor unquam à turpitudine, aut metus à periculo, aut ratio à furore reuocauerit. Medium quoq; poteſt eſſe, quod & prioribus & ſequentibus ſufficiat. Iungit autem & diuerſos ſexus, ut cum marem fœminamq; filios dicimus. Et ſingularia pluralibus miſcet. Sed hæc adeò ſunt uulgaria, ut ſibi artem figurarum aſſerere non poßint. Illud planè figura eſt, qua diuerſa ſermonis forma coniungitur:*

-Socijs tunc arma capeſſant
Edicò, & dira bellum cum gente gerendum.

Quamuis enim pars Bellum poſterior participio inſiſtat, utriq; tamen cõuenit illud Edico, nam utriq; detractionis gratia facta coniunctio. Συνοικείωσιν *uocant, quæ duas res diuerſas colligat: Tam deeſt auaro quod habet, quàm quod nõ habet. Huic diuerſam uolunt eſſe diſtinctionem, cui dant nomen* παραδιαστολὴν, *qua ſimilia diſcernuntur, Cùm te pro aſtuto ſapientem appelles, pro confidente fortẽ, pro illiberali diligentẽ: quod pendet ex finitione, ideóq; an figura ſit, dubito. Cui cõtraria eſt ea, quæ ex uicinia tranſit ad diuerſa aut ſimilia: -Breuis eſſe laboro, Obſcurus fio. & quæ ſequuntur. Tertium eſt genus figurarum, quæ aut ſimilitudine aliqua uocum, aut paribus, aut contrarijs uertunt in ſe aures, et animos excitant. Huic nomẽ eſt* παρονομασία.

quæ

quæ dicitur agnominatio. Ea non uno modo fieri ſolet, ſed ex uicinia quadam prædicti nominis ducta caſibus declinatur, ut Domitius Afer pro Cloantilla: Mulier rerum omnium imperita, in omnibus rebus infelix. Et cùm uerbo idẽ uerbum plus ſignificãter ſubiungitur: Quando homo, hoſtis homo. Quibus exẽplis ſum in aliud uſus, ſed in uno facilis eſt geminatio. Παρωνομασία ei cõtrarium eſt, quod eodem uerbo quaſi falſum* augetur: Quæ lex priuatis hominibus eſſe lex non uidebatur. Cui cõfinis eſt ἀντανάκλασις, eiuſdem uerbi contraria ſignificatio: cum Proculeius quereretur de filio, quòd is mortem ſuam expectaret, & ille dixiſset, ſe uerò non expectare: Imò, inquit, rogo expectes. Non ex eodẽ, ſed diuerſo uicinũ accipitur, cùm ſupplicio afficiendum dicas, quẽ ſupplicatione dignũ iudicaris. Aliter quoq; uoces aut eædem diuerſa in ſignificatione ponũtur, aut productione tantum uel correptione mutatæ, quod etiã in iocis frigidum: equidem tradi inter præcepta miror, eorumq; exempla uitandi potius quàm imitandi gratia pono: Amari iucũdum eſt, ſi curetur, ne quid inſit amari. Auium dulcedo ad auium ducit. Et apud Ouidium ludentem: Cur ego non dicam Furia te furiam. Cornificius hanc traductionem uocat, uidelicet alterius intellectus ad alterũ. Sed elegantius, quod eſt poſitũ in diſtinguendam rei proprietatem: Hanc reipublicæ peſtem pauliſper reprimi, non in perpetuum comprimi poſſe. Et quæ præpoſitionibus in contrarium mutantur. Non emiſſus ex urbe, ſed immiſsus in urbem eſſe uideatur. Melius atq; acrius, quod cũ figura iucundum eſt, tum etiam ſenſu ualet: Emit morte immortalitatẽ. Illa leuior eſt: Non Piſonum, ſed piſtorũ. &, Ex aratore orator. Peſsimũ uerò: Ne patres conſcripti uideantur circumſcripti. Raro euenit, ſed uehementer uenit. Sic contingit, ut aliquis ſenſus uehemens & acer uenuſtatem aliquam non eodem ex uerbo non diſsonam accipiat. Et cur me prohibeat pudor uti domeſtico exemplo? Pater meus cõtra eum qui ſe legationi immoriturum

*negatur

E 2 dixerat

dixerat, deinde uix paucis diebus inſumptis re infecta redierat. Non exigo uti immoriaris legationi, immorare. Nam & ualet ſenſus ipſe, & in uerbis tantũ diſtantibus iucũde cõſonat uox, præſertim nõ captata, ſed uelut oblata, cũ altero ſuo ſit uſus, alterũ ab aduerſario acceperit. Magnæ ueteribus curæ fuit, gratiã dicẽdi è paribus cõtrarijs acquirere. Gorgias in hoc immodicus, copioſus utiq; prima ætate Iſocrates fuit. Delectatus eſt his etiam M. Tullius, uerum & modum adhibuit non ingratæ (niſi copia redundet) uoluptati, & rem alioqui leuem ſententiarum pondere impleuit. Nam per ſe frigida & inanis affectatio cum in acreis incidit ſenſus, innata uidetur eſſe, non acerſita. Similium ferè quadruplex ratio eſt. Nam eſt primum, quoties uerbũ uerbo ſimile, aut non diſsimile ualde quæritur: ut, –Puppesq́; tuæ pubesq́; tuorum.

Et, Sic in hac calamitoſa fama, quaſi in aliqua pernicioſiſsima flamma. Et: Non enim tam ſpes laudanda, quàm res eſt. Aut certè par eſt extremis ſyllabis cõſonans: Non uerbis, ſed armis. Et hoc quoq; quoties in ſententias acres incidit, pulchrum eſt: Quantum poſsis in eo ſemper experire, ut proſis: hoc eſt πάρισον, ut pleriſq; placuit. Cleoſteleus πάρισον exiſtimat, quod ſit è membris non diſsimilibus. Secundum ut clauſula ſimiliter cadat, uel ijſdem in ultimam partem collatis, ὁμοιοτέλευτον ſimilem duarum ſententiarum uel plurium finem. Non modò ad ſalutem eius extinguendam, ſed etiam gloriam per tales uiros infringendam. Ex quibus ferè ſunt, non tamen ut ſemper ultimis conſonent, quæ τρίκωλα dicunt: Vicit pudorem libido, timorem audacia, rationẽ amẽtia. Sed in quaternas quoq;, ac plures hæc ratio ire ſententias poteſt. Fit etiam ſingulis uerbis: Hæc cubat, dolet, piget, pudet. Et: Abijt, exceſsit, erupit, euaſit. Tertium eſt quod in eoſdem caſus cadit, ὁμοιόπτωτον dicitur. Sed neque quod finem habet ſimilem, eſt ὁμοιόπτωτον: utique in eundem finem uenit ὁμοιοτέλευτον. Quia ὁμοιόπτωτον, eſt tantum caſus

ſimilis

ſimulis, etiamſi diſsimilia ſint quæ declinentur, nec tantum in fine deprehenditur, ſed reſpondent uel prima inter ſe, uel medijs, uel extremis, uel etiam permutatis his, ut media primis, & ſumma medijs accommodentur, & quocunque modo accommodari poterunt. Nec enim ſemper paribus ſyllabis conſtat, ut eſt apud Afrum: Amiſſo nuper infelicis aulæ ſi non præſidio inter pericula, tamē ſolatio uitæ inter aduerſa. Ea uerò uidētur optima, in quibus initia ſententiarum & fines conſentiunt, ut hic, Præſidio, ſolatio: & ut penè ſimulia ſint uerbis, & paribus cadant, & eodem deſinant modo. Etiam ut ſint, quod eſt quartum, membris æqualibus, quod ἰσόκωλον dicitur: Si quantum in agro lociſq; deſertis audacia poteſt, tantum in foro atq; iudicijs impudentia ualeret, ἰσόκωλον eſt, & ὁμοιόπτωτον habet, Non minus nūc in cauſa cederet A. Cecinna Sexti Ebutij impudentiæ, quàm tum in ui faciēda ceſsit audaciæ, ἰσόκωλον, ὁμοιόπτωτον, ὁμοιοτέλευτον. Accedit & ex illa figura gratia, qua nomina dixi mutatis caſibus repeti. Non minus cederet quam ceſsit. Adhuc ὁμοιοτέλευτον & παρονομασία eſt: Neminem poſſe alteri dare matrimonium, niſi quem penes ſit patrimonium. Contrapoſitum autem, uel ut quidam uocant, contentio (ἀντίθετον dicitur) non uno fit modo. Nam & fit ſi ſingula ſingulis opponuntur, ut in eo quod modo dixi, Vicit pudorem libido, timorem audacia. Et bina binis: Non noſtri ingenij, ueſtri auxilij eſt. Et ſententiæ ſentētijs, Dominetur in concionibus, iaceat in iudicijs. Cui cōmodiſsime ſubiungitur & ea ſpecies, quam diſtinctionem diximus: Odit populus Romanus priuatam luxuriam, publicam magnificentiam diligit. Et quæ ſunt ſimuli caſu, diſsimuli ſentētia in ultimo locata: ut, Quod in tempore mali fuit, nihil obſit, quin quod in cauſa boni fuit, proſit. Nec ſemper cōtrapoſitum ſubiungitur, ut in hoc: Eſt igitur iudices non ſcripta, ſed nata lex. Verū, ſicut Cicero dicit, quod de ſingulis rebus propoſitis refertur ad ſingula, ut in eo quod ſequitur: Quam non didicimus,

accepimus, legimus, uerũ ex natura ipſa arripuimus, hauſimus, expreßimus. Nec ſemper quod aduerſum eſt contraponitur, quale eſt apud Rutiliũ: Nobis primũ dij immortales fruges dederũt: nos quæ ſoli accepimus, in omnes terras diſtribuimus. Nobis maiores noſtri rẽpub. reliquerũt: nos etiã ſocios noſtros de ſeruitute eripuimus. Fit etiã aßũpta illa figura, qua uerba declinata repetũtur, quod ἀντιμεταβολὴ dicitur: Nõ ut edam uiuo, ſed ut uiuã edo. Et quod apud Ciceronẽ cõuerſum ita eſt, ut cũ mutationem caſus habeat, etiã ſimuliter deſinat: Vt & ſine inuidia culpa plectatur, & ſine culpa inuidia ponatur. quod & eodem cluditur uerbo, ut quod dicit de Sexto Roſcio: Etenim cũ artifex eiuſmodi ſit, ut ſolus dignus uideatur eſſe, q ſcenã introẽat, tum uir eiuſmodi ſit, ut ſolus uideatur dignus, qui eò non accedat. Eſt & in nominibus ex diuerſo collocatis ſua gratia: Si Conſul Antonius, Brutus hoſtis: ſi conſeruator reipublicæ Brutus, hoſtis Antonius. Olim plura de figuris quàm neceſſe erat: & adhuc erit, qui putet eſſe figuram: Incredibile eſt quod dico, ſed uerum. ἀνθυποφορὰν uocant. &, Aliquis hoc ſemel tulit, ego bis, ego ter, διέξοδον, ἄφοδον. Longius euectus ſum, ſed redeo ad propoſitum. Quædam uerborum figuræ paulum figuris ſententiarum declinãtur, ut dubitatio. Nam cum eſt in re, priori parti aßignanda eſt: cum in uerbo, ſequẽti, Siue me malitiã, ſiue ſtultitiam dicere oportet. Item correctionis eadem ratio eſt. Nam quod illic dubitat, hìc emendat. Etiam in perſonæ fictione accidere quidam idem putauerunt, ut in uerbis etiam eſſet hæc figura: Crudelitatis eſt mater auaritia. Et apud Salluſtium in Ciceronem: O' Romule Arpinas. quale eſt & apud Menandrum, Oedipus Othryaſius. Hæc omnia copioſius ſunt executi, qui nõ ut partem operis trãſcurrerunt, ſed proprie libros huic operi dedicauerunt, ſicut Cæcilius, Dionyſius, Rutilius, Cornificius,
iuuant Viſellius, aliiq; nõ pauci: ſed nõ minor erit eorũ qui uiuũt gloria. Vt fateor autẽ uerborũ figuras poſſe plures reperiri à qui-

buſdam

buſdam, ita ijs quæ ab autoribus claris traduntur, meliores, non aſſentior. Nam in primis M. Tullius multas in tertio de Orat. libro poſuit, quas in Oratore poſtea ſcripto tranſeundo uidetur ipſe damnaſſe: quarum pars eſt, quæ ſententiarum potius, quàm uerborum ſit, ut imminutio, improuiſa imago, ſibi ipſi reſpōſio, digreßio, permißio, contrarium. Hoc enim puto quod dicitur ἐναντιότης, *ſumpta ex aduerſo probatio. Quædam omnino non ſunt figuræ, ſicut ordo, dinumeratio, circumſcriptio, ſiue hoc nomine ſignificatur comprehenſa breuiter ſentētia, ſiue finitio. Nam & hæc Cornificius, atq; Rutilius ſchemata* λέξεως *putant. Verborū autem* **concinna tranſgreßio, id eſt, hyperbaton, quod* **continua* *Cæcilius quoq; putat ſchema, à nobis eſt interpoſita: et mutatio, quæ ſi ea eſt, quam Rutilius* ἀλλοίωσιν *uocat, dißimilitudinem oſtendit hominū, rerum, factorumq;: ſi latius fiat, figura non eſt: ſi anguſtius, in* ἀντίθετον *cadet. Si uerò hæc appellatio ſignificat* ὑπαλλαγὴν, *ſatis de ea dictum eſt. Quod uerò ſchema eſt ad propoſitum ſubiecta ratio? utrum quod Rutilius* αἰτιολογίαν *uocat? nam de illo dubitari poßit, an ſchema ſit, diſtributis ſubiecta ratio: quod apud eundē primo loco poſitum eſt,* προσαπόδοσις *dicitur, quæ ut maxime ſeruetur, ſanè eſt in pluribus propoſitis, quia aut ſingulis ſtatim ratio ſubijcitur, ut eſt apud Antonium: Sed neq; accuſatorem eum metuo, qui ſum innocens: neq; competitorem uereor, qui ſum Antonius: neque Conſulem ſpero, qui eſt Cicero. Aut poſitis duobus uel tribus eodem ordine ſingulis cōtinuò redditur, quale apud Brutum de dictatura Cn. Pompeij: Præſtat enim nemini imperare, quàm alicui ſeruire: Sine illo enim uiuere honeſte licet, cum hoc uiuendi nulla conditio eſt. Sed uni rei multiplex ratio ſubijcitur, ut apud Vergilium:*

Siue inde occultas uires & pabula terræ
Pinguia cōcipiunt, ſiue illis omne per ignē *Excoquitur uitiū.*
Et totus locus. *Seu plures calor ille uias–* *Seu durat magis–*

Relationē quid accipi uelit, non liquet mihi. Nam ſi ὑπαλλαγὴν,

 aut

aut ἐπάνοδον, aut συμπλοκὴν dicit, de omnibus locuti ſumus. Sed quicquid id eſt, neq; hoc, neq; ſuperiora in Oratore repetit. Sola in eo libro poſita ponitur inter figuras uerborum, exclamatio, quam ſententiæ potius puto. Aſſectus enim eſt, & cæteris omnibus conſentio. Adijcit his Cæcilius περίφρασιν, de qua dixi. Cornificius interrogationem, ratiocinationem, ſubiectionem, translationem, occultationem. Præterea ſententiam, membrum, articulum, interpretationem, concluſionem: quorũ priora alterius generis ſunt ſchemata, ſequentia ſchemata omnino non ſunt. Item Rutilius præter ea quæ apud alios quoq; ſunt ſchemata, παρομολογίαν, ἀναγκαῖον, ἠθοποιΐαν, δικαιολογίαν, πρόληψιν, χαρακτηρισμὸν, βραχυλογίαν, παρασιώπησιν, παῤῥησίαν, de quibus idem dico. Nam eos quidem autores, qui nullum propè finem fecerunt exquirendis nominibus, præteribo: qui etiam quæ ſunt argumentorũ, figuris adſcripſerũt. Ego illud de his etiam quæ uere ſunt, adijciam breuiter: ſicut ornant orationes opportunè poſitæ: ita ineptiſſimas eſſe, cum immodicè petuntur. Sunt qui neglecto rerum pondere, & uiribus ſententiarum, ſi uel inania uerba in hos modos deprauarint, ſummos ſe iudicent artifices, ideoq; non deſinunt eas nectere, quas ſine ſententia ſectari tam eſt ridiculum, quàm quærere habitum, geſtumq; ſine corpore. Sed ne hæ quidẽ quæ recte fiunt, denſandæ ſunt nimis. Nam & uultus mutatio, oculorumq; coniectus multum in actu ualet: ſed ſi quis ducere os exquiſitis modis, & frontis ac luminum incõſtantia trepidare non deſinat, rideatur. Et oratio habeat rectam quandam uelut faciem: quæ ut ſtupere immobili rigore non debebit, ita ſæpius in ea, quam natura dedit, ſpecie continenda eſt. Sciẽdum uerò in primis quid quiſque in orando poſtulet locus, quid perſona, quid tempus. Maior enim pars harum figurarum poſita eſt in delectatione. Vbi uerò atrocitate, inuidia, miſeratione pugnandum eſt, quis ferat cõtrapoſitis, & pariter cadentibus, & conſimilibus iraſcentem, flentem, rogantem? cum his

rebus

rebus cura uerborum deroget affectibus fidem, & ubicunq; ars oſtentatur, ueritas abeſſe uideatur.

De compoſitione. CAP. IIII.

DE *compoſitione nõ equidem poſt Marcum Tullium ſcribere auderem, cui neſcio an ulla pars operis huius ſit magis elaborata, niſi & eiuſdem ætatis homines ſcriptis ad ipſum etiam literis reprehendere uel collocandi genus auſi fuiſſent, & poſt eum plures multa ad eandẽ rem pertinentia memoriæ tradidiſſent. Itaq; accedam in pleriſq; Ciceroni, atq; in his ero, quæ indubitata ſunt, breuior: in quibuſdam paulum fortaſſe diſſentiã. Nam etiã cum iudicium meum oſtendero, ſuũ tamen legentibus relinquam. Neq; ignoro quoſdam eſſe, qui curam omnẽ compoſitionis excludant, atq; illũ horridum ſermonẽ ut fortè effluxerit, modò magis naturalem, modò etiã magis uirilem eſſe cõtendant. Qui ſi id demum naturale eſſe dicunt, quod à natura primum ortum eſt, & quale ante cultum fuit, tota hæc ars orandi ſubuertetur. Neq; enim locuti ſunt ad hanc regulam & diligẽtiam primi homines, nec procemijs præparare, docere expoſitione, argumentis probare, affectibus cõmouere ſcierunt. Ergo his omnibus, non ſola cõpoſitione caruerunt: quorum ſi fieri nihil melius licebat, ne domibus quidẽ caſas, aut ueſtibus pellium tegmina, aut urbibus mõtes ac ſyluas mutari oportuit. Quæ porrò ars ſtatim fuit? quid non cultu niteſcit? cur uites coërcemus manu? cur eas fodimus? rubos aruis excidimus? terra & hæc generat. manſuefacimus animalia? indomita naſcuntur. Verum id eſt maxime naturale, quod fieri natura optime patitur. Fortius uero qui incompoſitum poteſt eſſe, quàm iunctum & bene collocatum? Neq; ſi parui pedes uim detrahant rebus, ut Sotadeorum, & Galliamborum, & quorundam in oratione ſimili penè licentia laſciuientium, compoſitionis eſt iudicandum. Cæterum quantò uehementior fluminum curſus eſt prono alueo, ac nullas moras obijciente, quàm inter obſtantia ſaxa fractis aquis ac re-*

*luctantibus,tantò quæ connexa eſt,& totis uiribus fluit,fragoſa atque interrupta melior oratio. Cur ergo uires ipſas ſpecie ſolui putent,quando nec ulla res ſine arte ſatis ualeat,& comitetur ſemper artem decor? An non eam quæ emiſſa optime eſt, haſtam ſpecioſiſsime contortam ferri uidemus?& arcu dirigentium tela quò certior manus, hoc eſt habitus ipſe formoſior? Iam in certamine armorum, atque in omni palæſtra quid ſatis recte cauetur,ac petitur,cui non artifex motus,& certi quidam pedes adſint? Quare mihi compoſitione uelut amentis quibuſdam neruis'ue intendi & concitari ſentẽtiæ uidentur. Ideo eruditiſsimo cuiq; perſuaſum eſt, ualere eam quàm plurimum,non ad delectationem modò,ſed ad motum quoque animorum. Primùm quia nihil intrare poteſt in affectum, quod in aure, uelut quodam ueſtibulo, ſtatim offendit: deinde quòd natura ducimur ad modos. Neque enim aliter eueniret,ut illi quoq; organorum ſoni,quanquàm uerba non exprimunt,in alios tamen atq; alios motus ducerẽt auditorem. In certaminibus ſacris non eadem ratione concitant animos ac remittunt, nec eoſdem modos adhibent, cum bellicum eſt canendum, & cùm poſito genu ſupplicandum. Nec idem ſignorum concentus eſt procedente ad prælium exercitu,idem receptui * carmen. Pythagoreis certe moris fuit,& cum euigilaſſent,animos ad lyram excitare, quò eſſent ad agendum erectiores: & cùm ſomnum peterent, ad eandem prius lenire mentes,ut ſi quid fuiſſet turbidiorũ cogitationum, componerent. Quòd ſi numeris & modis ineſt quædam tacita uis,in oratione eſt uehementiſsima: quantumq; intereſt ſenſus idem quibus uerbis efferatur, tantũ uerba eadem qua compoſitione uel in exitu iungantur,uel fine claudantur. Nam quædam & ſentẽtijs parua,& elocutione modica,uirtus hæc ſola commendat. Deniq; quod cuiq; uiſum erit uehementer,dulciter,ſpecioſe dictum,ſoluat,& turbet,abierit omnis uis,iucunditas,decor. Soluit quædam ſua in Oratore Cicero: Nam neq; me diuitiæ*

*canente

tiæ mouent, quibus omnes Africanos & Lælios multi uenalitij mercatoresq́; ſuperarunt. & ſequentes deinceps periodos: quas ſi ad illum modũ perturbes, uelut fracta aut trãſuerſa tela proieceris. Idem corrigit quæ à Graccho compoſita durius putat. *Illum decet, nos hac ſimus probatione contenti, quòd in ſcribẽdo quæ ſe nobis ſolutoria obtulerint, componemus. Quid enim attinet eorũ exempla quærere, quæ ſibi quiſq; experiri poteſt? Illud notaſſe ſatis habeo: quò pulchriora & ſenſu, & elocutione diſſolueris, hòc orationẽ magis deformem fore, quia negligẽtia collocationis ipſa uerborum luce deprehẽditur. Itaq; ut cõfiteor penè ultimam oratoribus artẽ compoſitionis, quæ perfecta ſit, contigiſſe, ita illis priſcis habitam inter curas, inquãtum adhuc profecerãt, puto. Neq; enim mihi quamlibet magnus autor Cicero perſuaſerit* Lyſiam, Herodotum, Thucydidem, *parũ ſtudioſos eius fuiſſe. Genus fortaſſe ſint ſecuti nõ idem quod* Demoſthenes, *aut* Plato, *quãquàm & ij ipſi inter ſe diſsimiles fuerunt. Nã neq; illud in* Lyſia *dicendi textum tenue, atq; rarum lætioribus numeris corrũpendum erat. Perdidiſſet enim gratiã, quæ in eo maxima eſt, ſimplicis atq; inaffectati coloris: perdidiſſet fidẽ quoq;. Nam ſcribebat alijs, nõ ipſe dicebat, ut oportuerit eſſe illa rudibus & incompoſitis ſimilia, quod ipſum cõpoſitio eſt. Et hiſtoriæ (quæ currere debet ac ferri) minus conueniſſent interſiſtentes clauſulæ, & debita actionibus reſpiratio, & cludendi inchoandiq́; ſentẽtias ratio. In cõcionibus quidem etiam ſimiliter cadentia quædam & contrapoſita deprehendas: in* Herodoto *uerò cum omnia (ut ego quidem ſentio) leniter fluunt, tum ipſa* διάλεκτος *habet eam iucunditatem, ut latentes etiam numeros complexa uideatur. Sed de propoſitorum diuerſitate pòſt paulùm.* Nunc quæ prius ijs qui rectè componere uolent, diſcẽda ſint. *Eſt igitur ante omnia oratio alia uincta atq; cõtexta, ſoluta alia, qualis in ſermone & epiſtolis, niſi cum aliquid ſupra naturã ſuam tractant, ut de philoſophia, de re*

repu

republica, ſimilibuſq́;. Quod non eò dico, quia non illud quoq; ſolutum habeat ſuos quoſdam, & forſitan difficiliores etiã pedes: neq; enim aut hiare ſemper uocalibus, aut deſtitui temporibus uolunt ſermo & epiſtola: ſed non fluunt, nec cohærẽt, nec uerba de uerbis trahunt, ut potius laxiora in his uincula, quàm nulla ſint. Nonnũquam in cauſis quoq; minoribus decet eadem ſimplicitas, quæ non illis, ſed alijs utitur numeris, diſſimulatq́; eos, & tantum communit occultius. At illa connexa ſeries tres habet formas: inciſa, quæ κόμματα dicuntur: membra, quæ κῶλα: & περίοδον, quæ eſt uel ambitus, uel circunductum, uel cõtinuatio, uel concluſio. In omni porrò compoſitione tria ſunt neceſſaria, ordo, iunctura, & numerus. Primũ igitur de ordine. Eius obſeruatio in uerbis eſt ſingulis, & contextis. Singula ſunt quæ diximus ἀσύνθετα. In his cauendum ne decreſcat oratio, & fortiori iungatur aliquid infirmius, ut ſacrilego fur, aut latroni petulans. Augeri enim debent ſententiæ & inſurgere: ut optime Cicero, Tu, inquit, iſtis faucibus, iſtis lateribus, iſta gladiatoria totius corporis firmitate. Aliud enim maius alio ſuperuenit. At ſi cœpiſſet à toto corpore, non bene ad latera fauceſq́; deſcenderet. Eſt & alius naturalis ordo, ut uiros ac fœminas, diem ac noctem, ortũ & occaſum dicas potius, quàm retrorſum. Quædam ordine permutato fiunt ſuperuacua, ut fratres gemini. Nã ſi præceſſerint gemini, fratres addere non eſt neceſſe. Illa nimia quorũdam fuit obſeruatio, ut uocabula uerbis, uerba rurſus aduerbijs, nomina appoſitis, & pronominibus rurſus eſſent priora. Nam fit contrà quoq; frequẽter non indecore. Necnon & illud nimiæ eſt ſuperſtitionis, ut quæq; ſint tempore, ea etiã facere ordine priora, non quin frequenter ſit hoc melius, ſed quia interdum plus ualent antè geſta, ideoq; leuioribus ſuperponenda ſunt. Verbo ſenſum cludere multò, ſi compoſitio patiatur, optimum eſt. In uerbis enim ſermonis uis ineſt. At ſi id aſperum erit, cedat hæc ratio numeris, ut fit apud ſummos Græcos, Latinoſq́;

noſq; oratores frequentiſſimè. Sine dubio enim omne quod non cludet, hyperbaton eſt. Ipſum hoc inter tropos uel figuras, quæ ſunt uirtutis, receptum eſt. Non enim ad pedes uerba dimenſa ſunt. Ideoq; ex loco transferuntur in locum, ut iungantur, quo congruunt maxime: ſicut in ſtructura ſaxorum rudium, etiam ipſa enormitas inuenit, cui applicari, & in quo poſſit inſiſtere. Feliciſſimus tamen ſermo eſt, cui & rectus ordo, & apta iunctura, & cum his numerus opportunè cadens contingit. Quædam uero tranſgreſſiones & longæ ſunt nimis, ut in ſuperioribus diximus libris, & interim etiam compoſitione uitioſæ, quæ in hoc ipſum petuntur, ut exultet atq; laſciuiant, quales illæ Mecœnatis, Sole & aurora rubēt plurima. Inter ſacra mouit aqua fraxinos. Ne exequias quidem unus inter miſerrimos uiderem meas. Quod inter hæc peſſimum eſt, quia in re triſti ludit compoſitio. Sæpe tamen eſt uehemens aliquis ſenſus in uerbo. quod ſi in media parte ſententiæ latet, tranſiri intentione, & obſcurari circūiacentibus ſolet: in clauſula poſitū aſſignatur auditori, & infigitur: quale eſt illud Ciceronis, Vt tibi neceſſe eſſet in cōſpectu populi Romani uomere poſtridie. Trāſfer hoc ultimū, minus ualebit. Nam totius ductus hic eſt quaſi mucro, ut per ſe fœdæ uomendi neceſſitati, iam nihil ultrà expectantibus, hanc quoq; adijceret deformitatem, ut cibus teneri non poſſet poſtridie. Solebat Afer Domitius traijcere in clauſulas uerba tantum aſperandæ cōpoſitionis gratia, & maximè in proœmijs, ut pro Cloantilla: Gratias agam continuò. Et pro Lælia: Eis utriſque apud te iudicem periclitatur Lælia. Adeò refugit teneram delicatamq; modulandi uoluptatem, ut occurrentibus per ſe numeris, quo eos inhiberet, obijceret. Amphibologiā quoq; fieri uitioſa locatione uerborum, nemo eſt qui neſciat. Hæc arbitror, ut in breui, de ordine fuiſſe dicenda: qui ſi uitioſus eſt, licet & iuncta ſit, & apte cadens oratio, tamen meritò incompoſita dicatur. Iunctura ſequitur. Ea eſt in uerbis, inciſis, membris, periodis.

riodis. Omnia nanq; iſta & uirtutes, & uitia in complexu habent. Atq; ut ordinem ſequar, primùm quæ imperitis quoq; ad reprehenſionem notabilia uidentur, id eſt, quæ cõmiſſis inter ſe uerbis duobus ex ultima prioris, ac prima ſequentis ſyllaba, deforme aliquod nomen efficiunt. Tum uocalium concurſus, qui cum accidit, hiat & interſiſtit, & quaſi laborat oratio. Peſſimè longæ, quæ eaſdem inter ſe literas cõmittunt, ſonabunt. Præcipuus tamen erit hiatus earum, quæ cauo aut patulo maxime ore efferuntur. E, plenior eſt: I, anguſtior, ideoq; obſcurius in his uitiũ. Minus peccabit, qui longis breues ſubijciet, & adhuc qui præponet longæ breuem. Minima eſt in duabus breuibus offenſio. Atq; cum aliæ ſubiunguntur alijs, perinde aſperiores erũt, prout oris hiatu ſimili, aut diuerſo pronuntiabuntur. Non tamen id ut crimen ingens expaueſcendum eſt, ac neſcio negligẽtia in hoc, an ſolicitudo ſit peior. Inhibeat enim neceſſe eſt hic metus impetum dicendi, & à potioribus auertat. Quare ut negligentia eſt hoc pati, ita humilitatis ubiq; perhorreſcere, nimioſq; non immeritò in hac cura putãt omnes Iſocratem ſecutos, præcipueq; Theopõpum. At Demoſthenes & Cicero modice reſpexerunt ad hanc partem. Nam & coëuntes literæ, quæ συναλοιφὴ dicitur, etiam leniorem faciunt orationem, quàm ſi omnia uerba ſuo fine cludantur: & nonnunquam hiulca etiã decent, faciuntq; ampliora quædam: ut, Pulchra oratione apta omnino iactare: tum longæ per ſe, & uelut optimæ ſyllabæ aliqui etiã medij temporis inter uocales quaſi interſiſtatur, aſſumunt. Qua de re utar Ciceronis potiſſimum uerbis, Habet, inquit, ille tanquam hiatus & cõcurſus uocalium molle quiddam, & quod indicet non ingratam negligentiam de re hominis magis quàm de uerbis laborantis. Cæterum conſonantes quoque, eæq; præcipue quæ ſunt aſperiores, in commiſſura uerborum rixantur, & S, ultima cum X, proxima, quarũ triſtior etiam, ſi binæ collidantur, ſtridor eſt: ut, Ars ſtudiorum. quæ fuit cauſa

& Ser

& Seruio, ut dixi, ſubtrahendæ S, literæ, quoties ultima eſſet, aliáq; conſonante ſuſciperetur: quod reprehendit Lauranius, Meſſala defendit. Nam neq; Lucilium putant uti eadem ultima, cum dicit: Serenu' fuit, & dignu' loco. Quinetiam Cicero in Oratore plures antiquorum tradit ſic locutos:

Inde belligerare po' meridiem: & illa Cenſorij Catonis, Die' hanc, æque M, litera in E, mollita. quæ in ueteribus libris reperta mutare imperiti ſolēt: & dum librariorū inſcitiam inſectari uolunt, ſuam confitentur. Atqui eadem illa litera quoties ultima eſt, & uocalem uerbi ſequentis ita contingit, ut in eam tranſire poßit, etiam ſi ſcribitur, tamen parum exprimitur: ut, Multum ille. &: Quantum erat. adeò ut penè cuiuſdam nouæ literæ ſonum reddat. Neque enim eximitur, ſed obſcuratur, & tantum aliqua inter duas uocales uelut nota eſt, ne ipſæ coëant. Videndum etiam ne ſyllabæ uerbi prioris ultimæ, ſint primæ ſequentis. Id ne quis præcipi miretur, Ciceroni in epiſtolis excidit: Res mihi inuiſæ uiſæ ſunt Brute. Et in carmine:

O' fortunatam natam me conſule Romam.

Etiam monoſyllaba ſi plura ſunt, malè continuabuntur, quia neceſſe eſt compoſitio multis clauſulis conciſa ſubſultet. Ideóq; etiam breuium uerborum ac nominum uitanda continuatio, & ex diuerſo quoque longorum. afferunt enim quandam dicendi tarditatem. Illa quoq; uitia ſunt eiuſdem loci, ſi cadentia ſimiliter, & ſimiliter deſinētia, & eodem modo declinata multa iungantur. Nec uerba quidem uerbis, aut nomina nominibus, ſimiliáq; his continuari decet, cùm uirtutes etiam ipſæ tædium pariant, niſi gratia uarietatis adiutæ. Membrorū inciſorumq́; iunctura non eo modo eſt obſeruanda, quo uerborum, quanquàm & in his extrema & prima coëunt. Sed plurimū refert compoſitionis, quæ quibus anteponas. Nam & uomens fruſtis eſculētis uinum redolentibus gremium ſuum, & totum tribunal impleuit. Et contrà (nam frequentius utar iiſdem diuerſarū quoq;

rerum

rerum exẽplis,quò ſint magis familiaria) Saxa atq; ſolitudines uoci reſpondent,beſtiæ ſæpe immanes cantu flectuntur atq; cõſiſtunt. Magis id inſurgebat,ſi uerteretur. Nam etſi plus eſt ſaxa quàm beſtias cõmoueri,ineſt tamen compoſitioni decor. Sed tranſeamus ad numeros. Omnis ſtructura,ac dimẽſio,& copulatio uocum,conſtat aut numeris(numeros ῥυθμοὺς accipi uolo) aut μέτρῳ,id eſt,dimenſione quadã. Quod etiã ſi conſtat utrũq; pedibus,habet tamen non ſimplicem differentiã. Nam rhythmi, id eſt,numeri,ſpatio temporum conſtant: metra etiam ordine. ideoq; alterum eſſe quantitatis uidetur,alterũ qualitatis. Ῥυθμὸς aut par eſt,ut Dactylus:unam enim ſyllabam parẽ breuibus habet. Eſt quidem uis eadem & alijs pedibus, ſed nomen illud tenet. Longam eſſe duorum temporum,breuem unius, etiam pueri ſciunt. Aut ſeſcuplex,ut Pæan,cuius uis eſt ex longa et tribus breuibus,quiq; ei contrarius ex tribus breuibus & longa: uel alio quoquo modo, tempora tria ad duo relata ſeſcuplum faciunt. Aut duplex,ut Iambus: nam eſt ex breui & longa,quiq; eſt ei contrarius. Sunt hi & metrici pedes,ſed hoc intereſt,quòd rhythmo indifferens eſt,Dactylus'ne ille priores habeat breues, an ſequentes. Tempus enim ſolum metitur, ut à ſublatione ad poſitionem iiſdem ſit ſpatijs pedum. In uerſu pro Dactylo poni non poterit Anapæſtus,aut Spondeus,nec Pæan eadem ratione à breuibus incipiet ac deſinet. Neque ſolum alium pro alio pedem metrorum ratio non recipit,ſed ne Dactylum quidem,aut fortè Spondeum,alterum pro altero. Itaq; ſi quinq; continuos Dactylos (ut ſunt in illo, Panditur intereà domus omnipotentis Olympi) confundas,ſolueris uerſum. Sunt & illa diſcrimina,quòd rhythmis libera ſpatia,metris finita ſunt,& his certæ clauſulæ,illi quo modo cœperant,currunt uſq; ad μεταβολὴν id eſt, tranſitum in aliud genus rhythmi. Et quòd metrum in uerbis modò,rhythmus etiam in corporis motu eſt. Inania quoque tempora rhythmi facilius accipient, quanquàm hæc & in

metris

metris accidunt: maior tamē illic licentia eſt, ubi tempora etiam animo metiuntur, & pedum, & digitorum ictu interualla ſignant quibuſdam notis: atq; æſtimāt, quot breues illud ſpatium habeat. inde τετράσημον, πεντάσημον. *Deinceps longiores fiunt percuſsiones. Nam* σημεῖον *tempus eſt unum. In compoſitione orationis certior, & magis omnibus aperta ſeruari debet dimēſio. Eſt igitur in pedibus. Et metrici quidem pedes adeò repeariuntur in oratione, ut in ea frequenter non ſentientibus nobis, omnium generū excidant uerſus. Et contrà nihil eſt proſa ſcriptum, quod non redigi poßit in quædam uerſiculorum * genera. Sed in adeò moleſtos incidimus grammaticos, quorum fuerunt qui Lyricorum quædam carmina in uarias menſuras coēgerunt. At Cicero frequentißimè dicit totum hoc conſtare numeris, ideóq; reprehenditur à quibuſdam, tanquam orationem ad rhythmos alliget. Nam ſunt numeri rhythmi, ut & ipſe conſtituit, & ſecuti eum Vergilius, cùm dicit:*

* membra

-Numeros memini, ſi uerba tenerem. & *Horatius:*
-Numeriſq; fertur Lege ſolutis.

Inuadunt ergo hanc inter cæteras uocem. Neque enim Demoſthenes fulmina tantopere uibraſſe diceretur, niſi numeris contorta ferrentur. In quo ſi hoc ſentit, rhythmis contorta, diſſentio. Nam rhythmi, ut dixi, neque finem habent certum, nec ullam in contextu uarietatem, ſed qua cœperunt ſublatione ac poſitione, ad finem uſq; decurrunt. Oratio non deſcendit ad ſtrepitum digitorum. Id quod Cicero optimè uidet, ac teſtatur frequenter ſe, quod numeroſum ſit quærere, ut magis nō ἄῤῥυθμον, *quod eſſet inſcitum atque agreſte, quàm* εὔρυθμον, *quod poëticum eſt, eſſe compoſitionem uelit: ſicut etiam quos palæſtritas eſſe nolumus, eos qui dicuntur* ἀπάλαιστροι. *Verùm ea, quæ efficitur ex pedibus æqua concluſio, nomen aliquod deſiderat. Quid ſit igitur potius, quàm numerus, & oratorius numerus, ut enthymema, rhetoricus ſyllogiſmus? Ego certe ne in calumniam*

F *cadam*

cadam, qua ne M. quidē Tullius caruit, poſco hoc mihi, ut cùm pro compoſito dixero numerum, & ubicunq; iam dixi, oratorium dicere intelligar. Collocatio autem uerba iam probata, & electa, & uelut aſsignata ſibi debet connectere: nam uel dura inter ſe commiſſa potiora ſunt inutilibus. tamen & eligere quædam, dum ex ijs, quæ idem ſignificent, atque idem ualeant, permiſerim: & adijcere, dum non ocioſa: & detrahere, dum non neceſſaria. Sed & figuris mutare & caſus, & numeros, quorum uarietas frequenter gratia compoſitionis adſcita etiam ſine numero ſolet eſſe iucunda: etiam ubi aliud ratio, aliud conſuetudo poſcit, utrum uolet, ſumat compoſitio, Vitauiſſe uel uitaſſe, Deprehendere uel deprendere. Coitus etiam ſyllabarum non negabo, & quicquid ſententijs aut eloquentiæ non nocebit. Præcipuum tamen in hoc opus eſt, ſcire quod quoque loco uerbum maxime quadret. Atq; is optimè componet, qui hoc ſolum componendi gratia faciet. Ratio uerò pedum, in oratione eſt multò, quàm in uerſu difficilior. Primùm quòd uerſus paucis continetur, oratio lōgiores habet ſæpe circuitus. Deinde quòd uerſus ſemper ſimilis ſibi eſt, & una ratione decurrit: orationis cōpoſitio niſi uaria eſt, & offendit ſimilitudine, & affectatione deprehenditur. Et in omni quidem corpore, totoq; (ut ita dixerim) tractatu numeris inſerta eſt. Neq; enim loqui poſſumus niſi è ſyllabis breuibus ac longis, ex quibus pedes fiunt. Magis tamē & deſideratur in clauſulis, & apparet, primū q̄a ſenſus omnis habet ſuum finem, poſsidetq; naturale interuallū quo à ſequentis initio diuidatur. Deinde quòd aures continuam uocem ſecutæ, ductæq; uelut prono decurrentis orationis flumine, tum magis iudicant, cùm ille impetus ſtetit, & intuēdi tēpus dedit. Non igitur durum ſit, neq; abruptū, quo animi uelut reſpirant, ac reficiuntur. Hæc eſt ſedes orationis, hoc auditor expectat, hic laus omnis declamat. Proximā clauſulis diligentiā poſtulant initia: nam & ad hæc intentus auditor eſt. Sed eorum facilior ratio

eſt

eſt. Non enim cohærent alijs, nec præcedentibus ſeruiunt, ſed nouum exordium ſumunt, cum illa quamlibet ſit compoſita, ipſam gratiam perdat, ſi ad eam rupta uia ueniamus. Nanque cum ſit, ut uidetur, ſeuera Demoſthenis compoſitio, πρῶτον μὲν ὦ ἄνδρες ἀθηναῖοι τοῖς θεοῖς εὔχομαι πᾶσι καὶ πάσαις. *& illa quæ ab uno, (quod ſciam) Bruto minus probatur, cæteris placet,* κἂν μήπω βάλλῃ, μηδὲ τοξεύῃ. *Non deſunt qui Ciceronem carpant in his: Familiaris cœperat eſſe balneatori. & nō minus dura archipiratæ. nam balneatori & archipiratæ idē finis eſt, qui* πᾶσι καὶ πάσαις, *& qui* μηδὲ τοξεύῃ: *ſed priora ſunt, ideo ſeueriora. Eſt in eo quoq; nonnihil, quòd hic ſingulis uerbis bini pedes continētur, quod etiā in carminibus eſt permolle, nec ſolum ubi quinæ ſyllabæ nectuntur, ut in his: Fortiſſima Tyndaridarum, ſed etiam quaternæ, cum uerſus cluditur, Apennino, & armamentis, & Oriona. Quare hoc quoq; uitandum eſt, ne plurium ſyllabarum uerbis utamur in fine. Medijs quoque non ea modò cura ſit, ut inter ſe cohæreant, ſed ne pigra, ne longa ſint: ne, quod nunc maximum uitium eſt, breuium cōtextu reſultent, ac ſonum reddant penè puerilium crepitaculorū. Nā ut initia clauſulæq; plurimum momenti habent, quoties incipit ſenſus aut deſinit, ſic in medijs quoq; ſunt quidā conatus, qui leuiter interſiſtunt. Vt currentium pes etiamſi nō moratur, tamē ueſtigium facit. Itaq; non modò membra atque inciſa bene incipere, atque cludi decet: ſed etiam in ijs, quæ nō dubie contexta ſunt, nec reſpiratione utuntur illi uel occulti gradus. Quis enim dubitet unum ſenſum & unius ſpiritus eſſe? Animaduerti iudices, omnē accuſatoris orationem in duas diuiſam eſſe partes. Tamen & duo prima uerba, & tria proxima, & deinceps duo rurſus, ac tria, ſuos quaſi numeros habent ſpiritū ſuſtinentes, ſicut apud rhythmicos æſtimantur hæ particulæ, prout ſunt graues, acres, lentæ, celeres, remiſſæ, exultantes. Proinde id quod ex illis conficitur, aut ſeuerum, aut luxurioſum, aut quadratū, aut ſolutū erit. Quædam*

etiam clauſulæ ſunt claudæ atque pendentes, ſi relinquantur: ſed ſequentibus ſuſcipi ac ſuſtineri ſolent, eoq; facto uitium, quod erat in fine, continuatio emendat. Non uult P.R. obſoletis criminibus accuſari Verrem: durum ſi deſinas. ſed cùm eſt continuatum ijs quæ ſequuntur, quanquàm natura ipſa diuiſa ſint, Noua poſtulat, inaudita deſiderat, ſaluus eſt curſus. Vt adeas tantum dabis: male cluderet: nam & trimetri uerſus pars ultima eſt. excipit, Vt cibum ueſtitumq; introferre liceat, tantum: præceps adhuc firmatur ac ſuſtinetur ultima, Recuſabat nemo. Verſum in oratione fieri multò fœdiſsimum eſt totum, ſicut etiam in parte deforme, utique ſi pars poſterior in clauſula deprehendatur, aut rurſus prior in ingreſſu. Nam quod eſt cōtrà ſæpe etiam decet, quia & cludit interim optime prima pars uerſus, dum intra paucas ſyllabas, præcipuè ſenarij atque octonarij. In Africa fuiſſe, initium ſenarij eſt: primum pro Q. Ligario caput cludit. Eſſe uideatur. Nam nimis frequens octonarium inchoat. Talia ſunt Demoſthenis, πᾶσι καὶ πάσαις, καὶ πᾶσιν ὑμῖν ἴσην εὔνοιαν. & totum penè principium. Et ultima uerſuum initio cōueniunt orationis: Etſi uereor iudices. &: Animaduerti iudices. Sed initia initijs non conueniunt. Titus Liuius hexametri exordio cœpit: Facturus'ne operæpretium ſim. Nam ita edidit, eſtq; melius, quàm quo modo emendatur. Nec clauſulæ clauſulis, ut Cicero: Quò me uertam neſcio: qui trimetri finis eſt. Trimetrum &, Pro miſero dicere liceat. Sed enim pedes tres percuſsiones habent. Peius claudit finis hexametri, ut Brutus in epiſtolis: Neq; enim illi malunt habere tutores aut defenſores, quanquàm ſciunt placuiſſe Catoni. Illic minus ſunt notabiles, quia hoc genus ſermoni proximum eſt. Itaq; & uerſus hi ferè excidūt, quos Brutus ipſo componendi ductus ſtudio ſæpiſsime facit: non raro Aſinius. Sed etiā Cicero nōnunquam, ut in principio ſtatim orationis in Lucium Piſonem: Prò dij immortales, quis illuxit dies? Non minore autem cura uitandum eſt quicquid ἔρρυθμον, quale eſt apud

Sallu

Salluſtium: Falſò queritur de natura ſua. Quamuis enim uincta ſit, tamen ſoluta uideri debet oratio. Atqui Plato diligentiſſimus compoſitionis, in Timæo prima ſtatim parte uitare iſta non potuit. Nam & initium hexametri ſtatim inuenias, & anacreontion protinus colon efficias, & ſi uelis trimetron, & quod duobus pedibus, & parte, πεντημιμερὴς à Græcis dicitur, & hæc omnia in tribus uerbis, ut Thucydidis, ἐν δρύμασι χάριτος ἱράνθεν, ex molliſſimo rhythmorum genere excidant. Sed quia orationem iam conſtare pedibus dixi, aliqua de his quoque, quorum nomina quoniam uaria eſſe traduntur, conſtituendum eſt, quo quenq; appellemus: & quidem Ciceronem ſequar: nam is eminentiſſimos Græcorum eſt ſecutus, excepto quòd pedes mihi triſyllabos non uidetur excedere, quanquàm ille Pæane Dochimoq;, quorum prior in quatuor, ſecundus in quinq; excurrit, utatur. Nec tamen ipſe diſſimulat quibuſdã numeros uideri non pedes, neq; immeritò. Quicquid enim ſuprà treis ſyllabas, id ex pluribus eſt pedibus. Ergo cum conſtent quatuor pedes binis, octo ternis, Spondeum longis duabus, Pyrrhichium (quem alij Periambum uocant) breuibus: Iambum breui longáq;, huic contrarium è longa & breui: hunc Choreũ nos, ut alij Trochæum, nominemus. Ex his uerò qui ternas ſyllabas habent, Dactylum, longa duabusq; breuibus: huic tẽporibus parem, ſed retrò actum, appellari conſtat Anapæſton. Media inter longas breuis faciet Amphimacrum, ſed frequentius eius nomen eſt Creticus. Longa inter breues, Amphibrachys. Duabus longis breuem ſequẽtibus Bacchius, totidem longis breuem præcedentibus, huic contrarius Palimbacchius erit. Tres breues Trochæum, quem Tribrachyn dici uolunt, qui Choreo Trochæi nomen imponunt, totidẽ longæ Moloſſon efficiunt. Horum pedum nullus non in orationem uenit. Sed quò quiq; ſunt temporibus pleniores, longiſq; ſyllabis magis ſtabiles, hòc grauiorem faciunt orationem, breues celerem ac mobilem. Vtrunque locis utile. Nam & illud, ubi opus

eſt uelocitate, tardũ & ſegne: & hoc ubi pondus exigitur, præceps ac reſultans meritò damnetur. Sit in hoc quoq; aliquid fortaſſe momenti, quòd & longis longiores, & breuibus ſunt breuiores ſyllabæ, ut quamuis neq; plus duobus temporibus, neque uno minus habere uideãtur (ideoq́; in metris omnes breues longæq́; inter ſe obſeſſæ ſunt pares) lateat tamẽ neſcio quid, ſi quicquam ſuperſit, aut deſit. Nam uerſuum propria conditio eſt, ideoq́; in his quædam etiam communes. Veritas uerò quia patitur æquè breuem eſſe uel longam uocalem cum eſt ſola, quàm cùm eam conſonantes una pluresúe præcedunt, certe in dimenſione pedum, ſyllaba quæ eſt breuis inſequente alia uel breui, quæ tamen duas primas conſonantes habeat, fit longa: ut,

Agreſtem tenui muſam meditaris auena.

*Nam licet gre breuis, facit tamen lõgam a priorẽ. Dat igitur illi aliquid ex ſuo tempore: quomodo, niſi habeat plus quàm quæ breuiſſima, qualis ipſa eſſet detractis conſonantibus? nunc unum tempus accõmodat priori, & unum accipit à ſequente: ita duæ natura breues, poſitione ſunt temporum quatuor. Miror autem in hac opinione doctiſſimos homines fuiſſe, ut alios pedes ita eligerent, alios damnarent, quaſi ullus eſſet quem non ſit neceſſe in oratione deprehendi. Licet enim Pæanem ſequatur Ephorus inuentum à Thraſymacho, probatũ ab Ariſtotele, Dactylumq́;, ut temperatiores breuibus, ac lõgis, fugiat Spondeum & Trochæum, alterius tarditate, alterius celeritate damnata: & Herous qui eſt idem Dactylus, Ariſtoteli amplior, Iambus humanior uideatur, Trochæũ ut nimis currentẽ damnet, eiq́; Chordacis nomen imponat, eademq́; dicant Theodectes ac Theophraſtus, ſimilia poſt eos Halicarnaſſeus Dionyſius, irrumpent etiã ad*inuitos, nec ſemper illis Heroo aut Pæane ſuo, quem quia uerſus raro facit, maxime laudãt, uti licebit. Vt ſint tamen alijs alij crebriores, non uerba facient, quæ neq; augeri, nec minui, nec ſicut modulatione produci aut corripi poſſint: ſed tranſmutatio & collo*

*uicinos

collocatio. Plerique enim ex commiſſuris eorũ, uel diuiſione fiunt pedes: quo fit ut iiſdem uerbis alij atq; alij uerſus fiant, ut meminí quendam non ignobilem poëtam ita luſiſſe:

Aſtra tenet cœlum, mare claſſes, area meſſem.

Hic retrorſum fit Sotadeus. Itemq; Sotadeo adiungat retrò trimetros: Caput exeruit mobile pinus repetita.

Miſcendi ergo ſunt, curandumq; ut ſint plures, qui placeãt, & circunfuſi bonis deteriores lateãt. Nec uerò in literis, ſyllabiſq; natura mutatur, ſed refert quæ cum quaq; optimè coëãt. Plurimum igitur autoritatis, ut dixi, & ponderis habent longæ, celeritatis breues: quæ ſi miſcentur quibuſdam longis, currunt: ſi cõtinuantur, exultant. Acres, quæ ex breuibus ad longas inſurgũt: leniores, quæ à longis in breues deſcendunt. Optimè incipitur à longis, rectè aliquando à breuibus: ut, Nouum crimen C. Cæſar. Lenius: ut, Animaduerti iudices. Sed pro Cluentio rectè, quòd initium eius partitioni ſimile eſt, quæ celeritate gaudet. Clauſula quoque è longis firmiſsima eſt, ſed cludent & breues, quamuis habeatur indifferens ultima. Neque enim ego ignoro in fine pro longa accipi breuem, quòd uidetur aliquid uacantis temporis ex eo, quod inſequitur, accedere: aures tamen conſulens meas, intelligo multum referre, utrum'ne longa ſit, quæ cludit, an pro longa. Neque enim tam plenum eſt dicere: Incipientem timere, quàm illud: Auſus eſt confiteri. Atqui ſi nihil refert breuis, an longa ſit ultima, idem pes erit: uerùm neſcio, quomodo ſedebit hoc, illud ſubſiſtet. Quo moti quidam, longæ ultimæ tria tempora dederunt, ut illud tẽpus, quod breuis ex longa accipit, huic quoq; accederet. Nec ſolùm refert, quis claudat, ſed quis antecedat. Retrorſum autẽ neq; plus tribus, iiq; ſi nõ ternas ſyllabas habebũt, repetẽdi ſunt (abſit tamen poëtica obſeruatio) neq; minus duobus, alioqui pes erit, non numerus. Poteſt tamen uel unus eſſe Dichoreus, ſi unus eſt, qui conſtat ex duobus Choreis. Itemq; Pæan, qui eſt ex Choreo & Pyrrhichio, quẽ aptum

initijs putant: uel contrà qui eſt è tribus breuibus & longa, cui clauſulam aßignant, de quibus ferè duobus ſcriptores huius artis loquuntur. Alios omnes quotcunque ſint temporum, quæ ad orationem pertineant, Pæanas appellant. Eſt & Dochimus, qui fit ex Bacchio & Iambo, uel Iambo & Cretico, ſtabilis in clauſulis & ſeuerus. Spondeus quoque, quo plurimum eſt Demoſthenes uſus, moram ſemper per ſe habet: optime præcedet cum Creticus, ut in hoc, De quo ego nihil dicam, niſi depellendi criminis cauſa. Illud eſt quod ſuprà dixi, multum referre, uno'ne uerbo pedes ſint duo comprehenſi, an uterq; liber. Sic enim fit fortè, criminis cauſa: molle, archipiratæ: mollius ſi Tribrachys præcedat, facilitates, temeritates. Eſt enim quoddam in ipſa diuiſione uerborum latens tempus, ut in Pentametri medio, Spondeo, qui niſi alterius uerbi fine, alterius initio conſtet, uerſum non efficit. Poteſt, etiamſi minus bene, præponi Anapæſtus: Muliere non ſolùm nobili, uerumetiam nota. Tum Anapæſtus & Creticus. Iambus quoque, qui eſt utroque ſyllaba minor: præcedet enim tres longas breuis. Sed & Spondeus Iambo rectè præponitur: Iiſdem in armis fui. Tum Spondeus & Bacchius, ſic enim fiet ultimus Dochimus: Iiſdem in armis fui. Ex ijs, quæ ſuprà probaui, apparet Moloſſon quoque clauſulæ conuenire, dum habeat ex quocũq; pede ante ſe breuem. Illud ſcimus, ubicunq; ſunt, eſſe pro nobis. Minus grauis erit Spondeus præcedente Pyrrhichio: ut, Iudicij Iuniani. & adhuc peius priore Pæane: ut, Brute dubitaui. niſi potius hoc eſſe uelimus Dactylum & Bacchium. Duo Spondei non ferè coniungi patiuntur, quæ in uerſu quoque notabilis clauſula eſt, niſi cùm id fieri poteſt ex tribus quaſi membris: Cur de profugis noſtris copias cõparatis contra nos? una ſyllaba, duabus, una. Ne Dactylus quidem Spondeo bene præponitur, quia finem uerſus damnamus in fine orationis. Bacchius, & cludit, & ſibi iungitur: Venenum timeres. Vitat Choreum, Spondeum autem amat: ut, Non

uenena

uenena timeres, ſed uirus timeres. Contrario quoq; quis cludet, niſi ſi ultimam longam eſſe uolumus: optimeq; habebit ante ſe Moloſſon: *ut*, Et *ſpinis reſperſum: aut* Bacchium, Quod *hic poteſt, nos poſſemus. Sed uerius erit claudere Choreum præcedenti Spondeo. Nam hic potius eſt numerus,* Nos *poſſemus: &* Romanus *ſum. Cludet &* Dichoreus, *ſi pes idem ſibiipſi iūgetur, quo Aſiani ſunt uſi plurimum. Cuius exemplum* Cicero *ponit*, Patris *dictum ſapiens temeritas filij comprobauit. Accipiet ante ſe Choreus &* Pyrrhichium, *Omnes propè ciues uirtute, gloria, dignitate ſuperabat. Cludet &* Dactylus, *niſi eum obſeruatio ultimæ Creticum facit: ut*, M*uliercula nixus in littore. Habebit antè bene Creticum &* Iambum, *Spondeum male, peius Choreum. Cludit Amphibrachus;* Qu. L*igarium in Africa fuiſſe: ſi non eum malumus eſſe* Bacchium. Nō *optimus eſt* Trochæus, *ſi ultima eſt breuis, quod certe fit neceſſe eſt, alioq quomodo cludet, qui placet pleriſque* Dichoreus? *Illa obſeruatione ex* Trochæo *fit* Anapæſtus. *Idem* Trochæus *præcedente longa fit* Pæan, *quale eſt, Si potero: &*, Dixit *hoc Cicero, Obſtat inuidia. Sed hoc initijs dederunt. Cludit &* Pyrrhichius *Choreo præcedente.* Nam *ſic* Pæan *eſt.* Omnes *ij, qui in breues excidūt, minus erunt ſtabiles, nec alibi ferè ſatis apti, quàm ubi curſus orationis exigitur, & clauſulis nō interſiſtitur. Creticus eſt initijs optimus,* Quòd *precatus à dijs immortalibus ſum. & clauſulis*, In *conſpectu populi Romani uomere poſtridie.* Apparet *uerò quàm bene eum præcedant uel* Anapæſtus, *uel ille, qui uidetur fini aptior,* Pæan. *Sed & ſe ipſe ſequitur, Seruare quàm plurimos. Sic melius, quàm Choreo præcedente,* Quis *non turpe duceret? niſi ultima breuis pro longa ſit. Sed fingamus ſic:* Non *turpe ducerēt? Sed hic eſt illud inane quod dixi.* Paulum *enim moræ damus inter ultimum atque proximum uerbum, & turpe illud interuallo quodam producimus: alioqui fit exultantiſſimum, & trimetri finis,* Quis *non turpe duceret? ſicut illud,*

Ore ſpiritum excipere liceret:ſi iungas,laſciui carminis eſt; ſed interpunctis quibuſdam, & tribus quaſi initijs fit plenum autoritatis. Nec ego cùm præcedentes pedes poſui, legem dedi, ne alij eſſent, ſed quid ferè accideret, quod in præſentia uideretur optimum,oſtendi. Et quidem non optimè eſt ſibi iunctus Anapæſtus,ut qui ſit pentametri finis,uel rhythmus, qui nomen ab eo traxit, Nam ubi libido dominatur,innocētiæ leue præſidium eſt. Nam Synalœphe facit, ut ultimæ ſyllabæ pro una ſonent. Mollior fiet præcedēte Spondeo uel Bacchio,ut ſi mutes idem; Leue innocentiæ præſidium eſt. Non me capit(ut à magnis uiris diſſentiam) Pæan,qui eſt ex tribus breuibus,& longa. Nam eſt ipſe una plus breui Anapæſto, facilitas & agilitas: quod quid ita placuerit his,non uideo, niſi quòd illum ferè probauerint,quibus loquendi magis, quàm orādi ſtudium fuit. Nam & ante ſe breuibus gaudet Pyrrhichio & Choreo, mea uel noſtra facilitas. At præcedente Spondeo tum planè finis eſt trimetri, cùm ſit per ſe quoq; ei contrarius. Principijs meritò laudatur. Nam & primā ſtabilem, & tres celeres habet, tamē hoc quoq; meliores alios puto. Totus uerò hic locus non ideo tractatur à nobis,ut oratio,quæ ferri debet,ac fluere, demetiendis pedibus, ac perpendendis ſyllabis conſeneſcat. Nam id tum miſeri, tum in minimis occupati eſt. Neq; enim qui ſe totū in hac cura conſumpſerit,potioribus uacabit, ſiquidem relicto rerum pondere, ac nitore contempto,teſſerulas (ut ait Lucilius) ſtruet, & uermiculate inter ſe lexeis committet. Non'ne ergo refrigeretur ſic calor, & impetus pereat, ut equorum curſum qui dirigit, minuit, & paſſus qui æquat, curſum frangit, quaſi numeri non fuerint in compoſitione deprehenſi? Sicut poëma nemo dubitauerit imperito quodam initio fuſum,& aurium menſura,& ſimiliter decurrentium ſpatiorum obſeruatione eſſe generatum, mox in eo repertos pedes. Satis igitur in hoc nos cōponit multa ſcribendi exercitatio,ut ex tempore etiā ſimilia fundamus. Neq; uero

uero tam ſint intuendi pedes, quàm uniuerſa comprehenſio: ut uerſum facientes, totum illum decurſum nõ ſex uel quinq; partes, ex quibus cõſtat uerſus, aſpiciunt. Antè enim carmen ortum eſt, quàm obſeruatio carminis. Indeq; illud:* * pedes

Verſibus quos olim Fauni uatesq; canebant.

Ergo quẽ in poëmate locum habet uerſificatio, eum in oratione compoſitio. Optime autem de illa iudicant aures, quæ & plena ſentiunt, & parũ expleta deſiderãt, & fragoſis offenduntur, & lenibus mulcẽtur, & cõtortis excitãtur, & ſtabilia probãt, clauda deprehẽdunt, redundãtia & nimia faſtidiunt. Ideoq; docti rationem componẽdi intelligunt, & indocti uoluptatem. Quædam uerò arte tradi non poſſunt. Mutandus eſt caſus, ſi durius is quo cœperamus ſtratur: num in quem tranſeamus ex quo, præcipi poteſt? Figuræ laboranti etiam compoſitione uariatæ ſæpe ſuccurrunt. Quæ? cum orationis, tum etiam ſententiæ: num præſcriptum eius rei ullum eſt? Occaſionibus utendum, & cum re præſenti deliberandũ. Enimuero ſpatia ipſa, quæ in hac quidẽ parte plurimum ualent, quod poſſunt niſi aurium habere iudiciũ? Cur alia paucioribus uerbis ſatis plena, uel nimium, alia pluribus breuia, & abſciſſa ſunt? Cur in circunductionibus etiã cum ſenſus finitus eſt, aliquid tamen loci uacare uideatur? Neminem ueſtrum ignorare arbitror iudices, hunc per hoſce dies ſermonem uulgi atq; hanc opinionem populi Romani fuiſſe. Cur hoſce potius quàm hos? Neq; enim erat aſperum. Rationem fortaſſe non reddam, ſentiam eſſe melius. Cur non ſatis ſit, ſermonem uulgi fuiſſe? Compoſitio enim patiebatur. Ignorabam, ſed ita ut audio, hoc animus accipit plenũ ſine hac geminatione nõ eſſe. Ad ſenſum igitur referenda ſunt. Ne quis ſatis fortè quid ſeuerum, quid iucundum ſit, intelligere: facias quidẽ natura duce melius quàm arte, ſed naturæ ipſi ars inerit. Illud prorſus oratoris, ſcire, ubi quoq; genere cõpoſitionis ſit utendũ. Ea duplex obſeruatio, altera quæ ad pedes refertur, altera quæ ad comprehenſiones, quæ

efficiuntur

efficiuntur ex pedibus: & de his prius. Diximus igitur eſſe *inciſa, membra, circuitus.* Inciſum (quantũ mea fert opinio) erit ſenſus non expleto numero cõcluſus, plerũq; pars membri. Tale eſt enim quo Cicero utitur: Domus tibi deerat? at habebas: Pecunia ſuperabat? at egebas. Fiunt autẽ etiam ſingulis uerbis inciſa: ut, Diximus, teſtes dare uolumus. Inciſum eſt, diximus. Membrum autem eſt ſenſus numeris cõcluſus, ſed à toto corpore abruptus, & per ſe nihil efficiens. Id enim, O callidos homines, perfectum eſt: at remotum à cæteris uim nõ habet, ut per ſe manus, & pes, & caput. &, O rem excogitatam. Quando ergo incipit corpus eſſe? cùm uenit extrema cõcluſio: quem quæſo noſtrum feſellit, id uos ita eſſe facturos? quam Cicero breuiſſimã putat. Itaq; fere inciſa & membra mixta ſunt, & concluſionem utique deſiderant. Periodo plurima nomina dat Cicero, ambitum, circuitum, comprehenſionem, continuationem, circunſcriptionem. Genera eius duo ſunt, alterum ſimplex, cùm ſenſus unus longiore ambitu circunducitur: alterum quod conſtat membris, & inciſis, quæ plures ſenſus habent. Aderat ianitor carceris, & carnifex Prætoris, & reliqua. Habet periodos membra minimum duo. Medius numerus uidetur quatuor, ſed recipit frequenter & plura. Modus eis à Cicerone, aut quatuor ſenarijs uerſibus, aut ipſius ſpiritus modo terminatur. Præſtare debet, ut ſenſum concludat: ſit aperta, ut intelligi poſſit: non immodica, ut memoria contineri. Membrum longius iuſto tardum, breuius inſtabile eſt. Vbicunq; acriter erit & inſtanter pugnaciterq; dicẽdum, membratim cæſimq; dicemus. Nam hoc in oratione plurimum ualet: adeoq; rebus accommodanda cõpoſitio, ut aſperis aſperos etiam numeros adhiberi oporteat, & cum dicẽte æquè audientem inhorreſcere. Membratim plerunque narrabimus, aut ipſas periodos maioribus interuallis, & uelut laxioribus nodis reſoluemus, exceptis quæ non docendi gratia, ſed ornandi narrantur, ut in Verrem Proſerpinæ raptus. Hæc enim lenis & fluens contextus

decet

decet. Periodos apta procemijs maiorum cauſarum, ubi ſolicitudine, cõmendatione, miſeratione res eget. Item communibus locis, & in omni amplificatione: ſed poſcitur tum auſtera, ſi accuſes: tum fuſa, ſi laudes. Multum & in epilogis pollet. Totum autem adhibendum eſt, quò ſit amplius compoſitionis genus, cum iudex nõ ſolum rem tenet, ſed etiam captus eſt oratione, & ſe credit actori, & uoluptate iam ducitur. Hiſtoria non tam finitos numeros, quàm orbem quendam contextumq́; deſiderat. Nanq; omnia eius membra cõnexa ſunt, quoniam lubrica eſt, ac fluit, ut homines, qui manibus inuicem apprehenſis gradum firmant, continent, & continentur. Demonſtratiuum genus omne fuſiores habet liberioresq́; numeros. Iudiciale & concionale, ut materia uarium eſt, ſic etiã ipſa collocatione uerborum: ubi iam nobis pars ex duabus (quas modo fecimus) ſecunda tractãda eſt. Nam quis dubitat alia lenius, alia concitatius, alia ſublimius, alia pugnacius, alia grauius eſſe dicẽda? Grauibus, ſublimibus, ornatis, lon gas magis ſyllabas conuenire? Ita ut lenia ſpatium, ſublimia & ornata claritatem quoque uocum poſcant potius, quàm his cõtraria. Magis laudarem, breuibus argumenta, partitiones, locos, & quicquid eſt ſermoni magis ſimile. Itaq; componemus procemium uarie, atque ut ſenſus eius poſtulabit. Neq; enim acceſſerim Celſo, qui unam quandam huic parti formam dedit, & optimam compoſitionem eſſe procemij, ut apud Aſinium, dixit: Si Cæſar ex omnibus mortalibus, qui ſint, ac fuerint, poſſet huic cauſæ diſceptator legi, non quiſquam te potius optandus nobis fuit. Non quia negem hoc bene eſſe compoſitum, ſed quia legem hanc eſſe componendi in omnibus principijs recuſem. Nam iudicis animus uarie præparatur, tum miſerabiles eſſe uolumus, tum modeſti, tum acres, tum graues, tum blandi, tum flectere, tum ad diligentiam hortari. Hæc ut ſunt diuerſa natura, diſsimilem componendi quoque rationem deſiderant. An ſimilibus Cicero uſus eſt numeris in exordio pro Milone, pro Cluentio, pro

Qu. Ligario

Q u. Ligario? Narratio ferè tardiores, atq; (ut ſic dixerim) modeſtiores deſiderat pedes, & nominibus maxime mixtos. Nam & uerbis, ut ſæpius preſſa eſt, ita interim inſurgit: ſed docere & infigere animis res ſemper cupit, quod minime feſtinantium opus eſt. Ac mihi uidetur tota narratio conſtare longioribus membris, breuioribus periodis. Argumenta acria, & citata, pedibus quoq; ad hanc naturam accommodatis utentur. Non tamen ita ut Trochæis, quæ celeria quidē, ſed ſine uiribus ſunt. Verum quamuis ſint breuibus longisq; mixta, non tamen plures longas quàm breues habētia. Illa ſublimia, ſpatioſas claraſq; uoces habent, amant amplitudinem. Dactyli quoque ac pæanes, etiamſi maiori ex parte ſyllabis breuibus, temporibus tamen ſatis pleni. Aſpera contrà, Iambis maxime cōcitantur, non ſolùm quòd ſint è duabus modò ſyllabis, eoq; frequentiorem quaſi pulſum habent, quæ res lenitati contraria eſt: ſed etiam quòd omnibus partibus inſurgunt, & à breuibus in longas nituntur, & creſcunt. Ideoq; meliores Choreis, qui à longis in breues cadunt. Summiſſa, qualia in epilogis, lentas & ipſa & minus exclamantes exigunt. Vult eſſe Celſus aliquam & ſuperiorem compoſitionem, quam ſi quidem ſciremus, doceremus: ſed ſit neceſſe eſt tarda & ſupina. Verum niſi ex uerbis atque ſententijs per ſeſe id quæritur, ſatis odioſa eſſe non poterit. Denique, ut ſemel finiam, ſic ferè componendum, quo modo pronuntiandum erit. An non in proœmijs plerunq; ſubmiſſi, niſi cum in accuſatione concitandus eſt iudex, aut aliqua indignatione complēdus? In narratione pleni atque expreſſi? In argumentis citati, atque ipſo etiam motu celeres ſumus? ut in iocis ac deſcriptionibus fuſi ac fluentes, in epilogis plerunque deiecti & infracti? Atqui corporis quoque motui ſua quædam tempora, & ad ſigna pedum, non minus ſaltationi, quàm modulationibus adhibet muſica ratio numeros. Quid? non uox ad actus accommodatur naturæ ipſarum, de quibus dicimus, rerum? Quò minus id mirum in pedibus

orationis

orationis, cùm debeant ſublimia ingredi, lenia duci, acria curre-re, delicata fluere. Itaque ubi eſt neceſſe, affectamus etiam tumo-rem, qui Spondeis atq; Iambis maximè continetur:

Hyperoargus ſceptra mihi liquit Pelops.

At ille comicus æquè ſenarius, quem Trochaicum uocant, plu-ribus Choreis, qui Trochæi ab alijs dicuntur. Pyrrhichius qui-dem decurrit, ſed quantum celeritatis habet, tantum grauitatis amittit:

Quid igitur faciam? non eam? ne nunc quidem?

Aſpera uerò, & maledicta etiam in carmine Iambis craſſantur:

Quis hoc poteſt uidere? quis poteſt pati?

Niſi impudicus, & uorax, & aleo?

*In uniuerſum autem, ſi ſit neceſſe, duram potius atque aſperam compoſitionem malim eſſe, quàm effœminatam & eneruem, qualis apud multos: & quotidie magis laſciuimus, ſcilicet in to norum modis ſaltitantes. At ne tam bona quidem ulla erit, ut debeat eſſe continua, & in eoſdem ſemper pedes ire. Nam & uerſificandi * genus eſt unam legem omnibus ſermonibus dare, & id cum manifeſta affectatione, cuius rei maximè cauen-da ſuſpicio eſt, tum etiam tædium ex ſimilitudine ac ſacietatem creat. Quodq; eſt dulcius, magis perdit, amittitq; & fidem, & affectus, motuſq; omnes, qui eſt in hac cura deprehenſus: nec poteſt ei credere, aut propter eum dolere, & iraſci iudex, cui putat hoc uacare. Ideoq; initia quædam quaſi ſoluenda de in-duſtria ſunt, illa quidem maximi laboris, ne laborata uidean-tur. Sed neque longioribus, quàm oportet hyperbatis compo-ſitioni ſeruiamus, ne quæ eius gratia fecerimus, propter eam fe-ciſſe uideamur. Et certè nullum aptum atque idoneum uerbum prætermittemus gratia lenitatis. Neq; enim erit ullum tam diffi-cile, quod non commodè inſeri poſſit, niſi quòd in euitandis eiuſmodi uerbis non decorem compoſitionis quærimus, ſed faci-litatem. Non tamen mirabor Latinos magis indulſiſſe compoſi-*

* *modus*

tioni,

tioni,quàm Atticos,quamuis minus in uerbis habeant uarietatis & gratiæ. Nec uitium dixerim, ſi Cicero à Demoſthene paululum in hac parte deſciuit.Sed quæ ſit differentia noſtri Græciq; ſermonis,explicabit ſummus liber.Compoſitio (nam finem imponere egreſſo deſtinatum modũ uolumini iſtino)debet eſſe honeſta,iucunda,uaria.Eius tres partes,ordo,cõiunctio,numerus.Ratio in adiectione,detractione, mutatione,uſu, pro natura rerum,quas dicimus.Cura magna, ut ſentiendi atque loquẽdi,prior ſit.Diſſimulatio curæ præcipua, ut numeri ſponte fluxiſſe,non arceſſiti & coacti eſſe uideantur.

M. FAB. QVINTILIANI ORATORIARVM INſtitutionum, liber Decimus.

De copia uerborum. CAP. I.

SED HAEC *eloquendi præcepta ſicut cognitioni ſunt neceſſaria, ita non ſatis ad uim dicendi ualẽt,niſi illis firma quædam facilitas, quæ apud Græcos* ἕξις *nominatur, acceſſerit: quam ſcribendo plus, an legendo, an dicendo conſequamur,ſolere quæri ſcio.Quod eſſet diligenti nobis examinandum cura,ſi qualibet earum rerum poſſemus una eſſe cõtenti. Verùm ita ſunt inter ſe connexa & indiſcreta omnia, ut ſi qui flexus iiſdem defuerint, fruſtra ſit in cæteris laboratum. Nam neq; ſolida atq; robuſta fuerit unquã eloquẽtia, niſi multo ſtylo uires acceperit,& citra lectionis exemplũ labor ille carens rectore fluit.Qui autem ſcierit quo ſint quæq; modo dicẽda,niſi tanquã in procinctu paratam quidem ad omnes caſus habuerit eloquentiam,uelut clauſis theſauris incubabit. Non autẽ ut quicq; præcipuè neceſſarium eſt, ſic ad efficiendum oratorẽ maximi protinus erit momenti. Nam certè cùm ſit in eloquẽdo*

poſitum

poſitum oratoris officium, dicere ante omnia eſt, atq; hinc initium eius artis fuiſſe manifeſtũ eſt: proximã deinde imitationẽ, nouiſsimã ſcribendi quoq; diligentiã. Sed ut perueniri ad ſumma niſi ex principijs non poteſt, ita procedente iam opere minima incipiunt eſſe, quæ prima ſunt. Verum nos non quo modo ſit inſtituẽdus Orator, hoc loco dicimus: nã id quidem aut ſatis, aut certe uti potuimus, dictum eſt: ſed ut athleta qui omnia iam perdidicerit à præceptore nimirum quo genere exercitationis ad certamina præparandus ſit: ita eum qui res inuenire & diſponere ſciet, uerba quoq; & eligendi, & collocandi rationem perceperit, inſtruamus qua in oratione quæ dicere, facere, quàm optime, quàm facilime poſſit. Non ergo dubiũ eſt, quin ei uelut opes ſint quædam parandæ, quibus ubicunq; deſideratum erit, poſſit ei conſtare copia rerum ac uerborũ. Sed res propriæ ſunt cuiuſcunq; cauſæ aut paucis cõmunes, uerba in uniuerſas parãda: quæ ſi rebus in ſingulis eſſent ſingula, minorem curã poſtularent, nam cuncta ſeſe cum ipſis protinus rebus offerrent. Sed cũ ſint alijs alia aut magis propria, aut magis ornata, aut plus efficiẽtia, aut melius ſonantia, debent eſſe non ſolũ nota omnia, ſed in promptu, atq; ut ita dicam, in conſpectu, ut cum ſe iudicio dicẽtis oſtenderint, facilis ex his optimorũ ſit electio. Equidem ſcio quoſdam collecta, quæ idem ſignificarent uocabula, ſolitos ediſcere, quò facilius & occurreret unum ex pluribus, & cum eſſent uſi aliquo, ſi breue intra ſpatium rurſus deſideraretur, effugiẽdæ repetitionis gratia ſumerent aliud, quo idẽ intelligi poſſet: quod cũ eſt puerile, et cuiuſdã infelicis operæ, tum etiam utile parũ: turbam enim modò congregat, ex qua ſine diſcrimine occupet proximũ quodq;. Nobis autem copia cum iudicio paranda eſt, uim orandi, non circulatoriam uolubilitatem ſpectantibus: id autẽ conſequemur optima legendo atq; audiendo. Non ſolum enim nomina ipſa rerũ cognoſcemus hac cura, ſed cui quodq; loco ſit aptiſſimum. Omnibus enim ferè, præter

pauca, quæ ſunt parum uerecunda, in oratione locus eſt. Nam ſcriptores Iamborum, ueteriſq; comœdiæ etiã in illis ſæpe laudantur: ſed nobis noſtrũ opus interim tueri ſatis eſt. Omnia uerba (exceptis de quibus dixi) ſunt alicubi optima: & humilibus interim & uulgaribus eſt opus, & quæ nitidiore in parte uidentur ſordida, ubi res poſcit, propriè dicũtur. Hæc ut ſciamus, atq; eorum non ſignificationem modò, ſed formas etiam menſuraſq; norimus, & ut ubicunq; erunt poſita, conueniant, niſi multa lectione atq; auditione aſſequi non poſſumus, cũ omnem ſermonem auribus primum accipiamus: propter quod infantes à mutis nutricibus iuſſu regum in ſolitudine educati, etiamſi uerba quædam emiſiſſe traduntur, tamen loquendi facultate caruerunt. Sunt autem alia huius naturæ, ut idem pluribus uocibus declarent, ita ut nihil ſignificationis, quo potius utaris, interſit, ut enſis & gladius: alia quæ etiamſi propria rerum aliquarum ſint nomina, τροπικῶς tamen ad eundem intellectum feruntur, ut ferrũ & mucro. Nam per abuſionem ſicarios etiam omnes uocamus, qui cædem telo quocunq; commiſerint. Alia circuitu uerborum plurium oſtendimus, quale eſt:

Et preſſi copia lactis.

Plurima uero mutatione figuramus: Scio, non ignoro: &, non me fugit, non me præterit: &, quis neſcit? nemini dubiũ eſt. Sed etiã ex proximo mutuari licet: nam & intelligo, & ſentio, & uideo, ſæpe idem ualent quod ſcio: quorum nobis ubertatem ac diuitias dabit lectio, ut non ſolum cùm occurrerint, ſed etiã cùm oportet, utamur. Non ſemper enim hæc inter ſe idem faciunt: nec ſicut de intellectu animi rectè dixerim uideo, ita de uiſu oculorum intelligo: nec ut mucro gladium, ſic mucronem gladius oſtendit. Sed ut copioſus uerborum ſit paratus, ita non uerborũ tantum gratia legendum uel audiendum eſt. Nam omniũ quæcunq; docemus, hòc ſunt exempla potentiora etiam ipſis quæ tradũtur artibus, cum eò, qui diſcit, perductus eſt, ut intelligere

ea ſine

ta ſine demonſtrante,& ſequi iam ſuis uiribus poßit:quia quæ doctor præcipit,orator oſtendit.Alia uero legentes,alia audientes magis adiuuant.Excitat qui dicit, ſpiritu ipſo , nec imagine & ambitu rerum,ſed rebus incendit:uiuunt enim omnia & mouentur,excipimusq́; noua illa uelut naſcentia , cum fauore ac ſolicitudine:nec fortuna modò iudicij,ſed etiam ipſorũ qui orant, periculo afficimur.Præter hæc uox,& actio decora,commendabit qd quiſq; locus poſtulabit, & pronũciandi uel potentißima in dicẽdo ratio,& ut ſemel dicã,pariter omnia docet. In lectione certius iudiciũ,quod audienti frequẽter, aut ſuus cuiq; fauor, aut ille laudantium clamor extorquet:pudet enim diſſentire,& ab illis tacita quadam uerecũdia inhibemur plus nobis credere, cum interim & uitioſa pluribus placeant, & à corrogatis laudentur etiam,quæ nõ placent. Sed econtrario quoq; accidit, ut optime dictis gratiam praua iudicia non referant. Lectio libera eſt,nec actionis impetu trãſcurrit: ſed repetere ſæpius licet, ſiue dubites, ſiue memoriæ penitus affigere uelis. Repetimus autem & tractamus: & ut cibos mãſos ac propè liquefactos demittimus,quò facilius digerantur:ita lectio non cruda, ſed multa iteratione mollita, & uelut confecta, memoriæ imitationiq́; tradatur.ac diu non niſi optimus quiſq;, & qui credentem ſibi minime fallat, legendus eſt,ſed diligenter,& penè ad ſcribendi ſolicitudinem: nec per partes modò ſcrutanda omnia, ſed perlectus liber utiq; ex integro reſumẽdus, præcipueq́; oratio, cuius, uirtutes frequẽter ex induſtria quoq; occultantur. Sæpe enim præparat dißimulatim inſidias orator, atq; in prima parte actionis dicit, quæ ſunt in ſumma profutura : itaque ſuo loco minus placent, adhuc nobis quare dicta ſint ignorantibus: ideoq́; erunt cognitis omnibus,repetẽda. Illud uerò utilißimum, noſſe eas cauſas, quarum orationes in manus ſumpſimus, & quoties continget,utrinq; habitas legere actiones,ut Demoſthenis atq; Aeſchinis inter ſe contrarias: ut Seruij Sulpitij atque Meſſalæ,

quorum alter pro Aufidia, contra dixit alter. Et Pollionis & Caßij reo Aſpernate, aliaſq; plurimas. Quinetiam ſi minus pares uidebuntur, aliquæ tamē ad cognoſcendam litium quæſtionem recte requirentur, ut contra Ciceronis orationes, Tuberonis in Q. Ligarium, & Hortenſij pro Verre. Quinetiam eaſdem cauſas utile erit ſcire: nā pro domo Ciceronis dixit Calidius, & pro Milone orationem Brutus exercitationis gratia ſcripſit, etiam ſi egiſſe eum Corn. Celſus falsò exiſtimat, & Pollio ac Meſſala defenderunt eoſdē. Et nobis pueris inſignes pro Voluſeno Catulo, Domitij Afri, Criſpi Paßieni, Decimi Lælij orationes ferebantur. Neq; id ſtatim legenti perſuaſum ſit, omnia quæ omnes autores dixerint, utiq; eſſe perfecta: nam & labant aliquādo, & oneri cedunt, & indulgent ingeniorum ſuorum uoluptati: nec ſemper intendunt animū, & nonnunquam fatigantur, cū Ciceroni dormitare interim Demoſthenes, Horatio etiā Homerus ipſe uideatur. Summi enim ſunt, homines tamen: acciditq; iis, qui quicquid apud illos repererunt, dicendi legem putant, ut deteriora imitentur (id enim eſt facilius) ac ſe abunde ſimiles putent, ſi uitia magnorum conſequantur. Modeſte tamē & circunſpecto iudicio de tantis uiris pronunciandum eſt, ne (quod pleriſq; accidit) damnent, quæ non intelligunt: ac ſi neceſſe eſt in alteram errare partem, omnia eorum legentibus placere, quàm multa diſplicere maluerim. Plurimum dicit oratori conferre Theophraſtus lectionem poëtarum, multiq; eius iudicium ſequuntur, neq; id immeritò: nanq; ab his & in rebus ſpiritus, & in uerbis ſublimitas, & in affectibus motus omnis, & in perſonis decor petitur, præcipueq; uelut attrita quotidiano actu forenſi ingenia, optime rerum talium blanditia reparantur: ideoq; in hac lectione Cicero requieſcendum putat. Meminerimus tamen non per omnia poëtas eſſe oratori ſequendos, nec libertate uerborum, nec licentia figurarū: totumq; illud ſtudiorum genus oſtentationi comparatum, & præter id quòd ſo=

lam pe

lam petit uoluptatem, eamq; fingendo non falſa modò, ſed etiam quædam incredibilia ſectatur, patrocinio quoq; aliquo iuuari poſcit, quòd alligati ad certam pedum neceſſitatem non ſemper ꝓprius uti poßint, ſed depulſi à recta uia neceſſariò ad eloquendi quædam diuerticula confugiant: nec mutare quædam modò uerba, ſed extendere, corripere, conuertere, diuidere cogantur. Nos uerò armatos ſtare in acie, & ſummis de rebus decernere, & ad uictoriam niti decet. Neq; ego arma ſqualere ſitu ac rubigine uelim, ſed fulgorem ineſſe qui terreat, qualis eſt ferri, quo mens ſimul uiſusq; perſtringatur: non qualis auri argentiq; imbellis, & potius habenti periculoſus. Hiſtoria quoq; alere orationem quodam molli iucundoq; ſucco poteſt: uerum & ipſa ſic eſt legenda, ut ſciamus pleraſq; eius uirtutes oratori eſſe uitandas: eſt enim proxima poëtis, & quodammodo carmen ſolutum, & ſcribitur ad narrandum, non ad probandum, totumq; opus non ad*actum rei pugnamq; præſentem, ſed ad memoriam poſteritatis, & ingenij famam componitur: ideoq; & uerbis remotioribus, & liberioribus figuris narrãdi tædium euitat. Itaq;, ut dixi, neque Salluſtiana breuitas, qua nihil apud aures uacuas atq; eruditas poteſt eſſe perfectius, apud occupatum uarijs cogitationibus iudicem, & ſæpius ineruditum, captanda nobis eſt: neq; illa T. Liuij lactea ubertas ſatis docebit eum, qui non ſpeciem expoſitionis, ſed fidem quærit. Adde quòd M. Tullius ne Thucydidem quidem aut Xenophontem utiles oratori putat, quanquàm illum bellicum canere, huius ore Muſas eſſe locutas exiſtimet. Licet tamen nobis in digreßionibus uti uel hiſtorico nonnunquam nitore, dum in ijs, de quibus erit quæſtio, meminerimus nõ athletarũ thoros, ſed militum lacertos eſſe, nec uerſicolorem illam, qua Demetrius Phalereus dicebatur uti, ueſtem bene ad forenſem puluerem facere. Eſt & alius ex hiſtorijs uſus, & is quidem maximus, ſed non ad præſentem pertinens locum, ex cognitione rerum exemplorumq;, quibus in

*intuitum

*expetat primis inſtructus eſſe debet orator, ne omnia teſtimonia*expectet à litigatore,ſed pleraq; ex uetuſtate diligenter ſibi cognita ſumat,hòc potentiora,quòd ea ſola criminibus odij,& gratiæ uacant. À philoſophorum uero lectione ut eſſent nobis multa petenda,uitio factum eſt oratorum: qui quidem illis optima ſui operis parte ceſſerunt. Nam & de iuſtis,honeſtis,utilibus, quæq; ſunt iſtis contraria, & de rebus diuinis maxime dicunt, & argumentantur acriter,& altercationibus atq; interrogationibus oratorem futurum optime Socratici præparant. Sed his quoq; adhibendum eſt ſimile iudicium, ut etiam cum in rebus uerſemur iiſdem,non tamen eandem eſſe conditionem ſciamus litium ac diſputationum, fori & auditorij, præceptorum ac periculorum. Credo exacturos pleroſq;,cum tantum eſſe utilitatis in legendo iudicemus,ut id quoq; adiungamus operi,qui ſint legendi, quæ in quoq; autore præcipua uirtus. ſed perſequi ſingulos infiniti fuerit operis, quippe cum in Bruto M. Tullius tot millibus uerſuum de Romanis tantum oratoribus loquatur, & tamen de omnibus ætatis ſuæ,quibus cũ uiuebat, exceptis Cæſare atq; Marcello,ſilentium egerit: quis erit modus ſi & illos, & qui poſtea fuerunt,& Græcos omnes,& philoſophos, & poëtas perſequi uelim? Fuerit igitur breuitas illa tutiſsima, quæ eſt apud Liuium in epiſtola ad filiũ ſcripta,Legendos Demoſthenem atq; Ciceronẽ,tum ita ut quiſq; eſſet Demoſtheni & Ciceroni ſimilimus. Non eſt tamen diſsimulanda noſtri quoq; iudicij ſumma. Paucos enim,uel potius uix ullum ex ijs qui uetuſtatem pertulerunt,exiſtimo poſſe reperiri, qui iudicium adhibentibus nõ allaturus ſit utilitatis aliquid, cũ ſe Cicero ab illis quoq; uetuſtiſsimis autoribus, ingenioſis quidem, ſed arte carentibus, plurimum fateatur adiutũ. Nec multò aliter de nobis ſentio: quotus enim quiſq; inueniri tam demens poteſt, qui ne minima quidem alicuius certæ fiducia partis memoriam poſteritatis ſperauerit? Qui ſi quis eſt,intra primos ſtatim uerſus deprehẽdetur, & citius

& citius non dimittet, quàm ut eius nobis magno temporis detrimento conſtet exprimentum. Sed non quicquid ad aliquam partem ſcientiæ pertinet, protinus ad faciendam etiam phraſin (de qua loquimur) accõmodatum eſt. Verum antè quàm de ſingulis loquar, pauca in uniuerſum de uarietate opinionum dicenda ſunt. Nam quidam ſolos ueteres legẽdos putant, neq; in ullis alijs eſſe naturalem eloquentiam, & robur uiris dignum, arbitrantur: Alios recens hæc laſciuia deliciæq;, & omnia ad uoluptatem multitudinis imperitæ cõpoſita delectant. Sunt etiã qui rectum dicendi genus ſequi uolunt. Alij preſſa demũ & tenuia, & quæ minimũ ab uſu quotidiano recedant, ſana & uere Attica putant. Quoſdam elatior ingenij uis, & magis cõcitata, & plena ſpiritus capit. Sunt & lenis, & nitidi, & compoſiti generis non pauci amatores: de qua differẽtia diſſeram diligentius, cum de genere dicendi quærẽdum erit. Interim ſummatim quid à quaq; lectione petere poßint, qui cõfirmare facultatem dicendi uolunt, attingam. Paucos enim qui ſunt eminentißimi, excerpere in animo eſt. Facile eſt autem ſtudioſis, qui ſint his ſimilimi iudicare: ne quiſquam queratur omiſſos fortè aliquos eorũ, quos ipſe ualde probet. Fateor enim plures legendos eſſe, quàm qui à me nominabuntur. Sed nunc genera ipſa lectionum, quæ præcipue conuenire intendentibus, ut oratores fiant, exiſtimẽ, perſequar.

Homerus.

Igitur ut Aratus à Ioue incipiẽdum putat, ita nos rite cœpturi ab Homero uidemur. Hic enim, quemadmodum ex Oceano dicit ipſe amnium uim fontiumq; curſus initiũ capere, omnibus eloquentiæ partibus exemplum & ortum dedit. Hunc nemo in magnis ſublimitate, in paruis proprietate ſuperauerit. Idem lætus ac preſſus, iucũdus ac grauis, tum copia, tum breuitate mirabilis: nec poëtica modò, ſed oratoria uirtute eminẽtißimus. Nam ut de laudibus, exhortationibus, conſolationibus taceam, non'ne uel nonus liber, quo miſſa ad Achillem legatio cõtinetur, uel in primo inter duces illa cõtentio, uel dictæ in ſecun

do ſententiæ, omnes litiũ ac conſiliorum explicant artes? Affe-ctus quidẽ uel illos mites, uel hos concitatos, nemo erit tam indoctus, qui nõ in ſua poteſtate hunc autorẽ habuiſſe fateatur. Agẽ uero, non'ne in ſui utriuſq; operis ingreſſu paucisſimus uerſibus legem procemiorũ non dico ſeruauit, ſed cõſtituit? Nam & beneuolum auditorẽ inuocatione dearum, quas præſidere uatibus creditum eſt, & intentum propoſita rerũ magnitudine, & docilem ſumma celeriter comprehenſa facit. Narrare uerò quis breuius, quàm qui mortem nunciat Patrocli? quis ſignificantius poteſt, quàm qui Curetum Aetolorumq; prælium exponit? Iam ſimilitudines, amplificationes, exempla, digreſſus, ſigna rerum, & argumenta, cæteraq; probandi ac refutandi, ſunt ita multa, ut etiam qui de artibus ſcripſerunt, plurima earum rerum teſtimonia ab hoc poëta petant. Nam epilogus quidem quis unquam poterit illis Priami rogantis Achillem precibus æquari? Quid? in uerbis, ſentẽtijs, figuris, diſpoſitione totius operis, non'ne humani ingenij modum excedit? ut magni ſit uiri, uirtutes eius nõ æmulatione, quod fieri non poteſt, ſed intellectu ſequi. Verum hic omnes ſine dubio, & in omni genere eloquentiæ procul à ſe reliquit, *Heroicos tamen præcipue, uidelicet quia clariſſima in materia ſimilis comparatio eſt. Rarò aſſurgit Heſiodus, magnaq; pars eius in nominibus eſt occupata, tamen utiles circa præcepta ſententiæ, lenitasq; uerborum, & compoſitionis probabilis: daturq; ei palma in illo medio genere dicendi. Contrà in Antimacho uis & grauitas, & minime uulgare eloquẽdi genus, habet laudem. Sed quãuis ei ſecundas ferè grammaticorum conſenſus deferat, & affectibus, & iucũditate, & diſpoſitione, & omnino arte deficitur, ut planè manifeſtò appareat, quantò ſit aliud proximum eſſe, aliud ſecundum. Panyaſim ex utroque mixtum putant, in eloquẽdo neutrius æquare uirtutes, alterum tamen ab eo materia, alterũ diſponẽdi ratione ſuperari. Apollonius in ordinem à grammaticis datum non uenit, quia Ariſtarchus

*Epicos

Heſiodus.

Antimachus.

Panyaſis.

Appollonius

præſidibus

chus atq; Ariſtophanes poëtarum iudices, neminē ſui temporis
in numerum redegerunt: non tamen cōtemnendum edidit opus,
æquali quadā mediocritate. Arati materia motu caret, ut in qua Aratus.
nulla uarietas, nullus affectus, nulla perſona, nulla cuiuſquam ſit
oratio: ſufficit tamen operi, cui ſe parem credidit. Admirabilis in
ſuo genere Theocritus, ſed Muſa illa ruſtica & paſtoralis, non Theocritus.
forum modò, uerū ipſam etiam urbem reformidat. Audire ui-
deor undiq; congerentes nomina plurimorum poëtarū. Quid?
Herculis acta non bene Piſandros? Quid? Nicandrum fruſtra
ſecuti Macer atq; Vergilius? Quid? Euphorionem fruſtra tran-
ſibimus? quē niſi probaſſet Vergilius, idem nunquàm certè con-
ditorum Chalcidico uerſu carminum feciſſet in Bucolicis men-
tionem. Quid? Horatius fruſtra Tyrtæum Homero ſubiungit?
Nec ſanè quiſquam eſt tam procul à cognitione eorum remo-
tus, ut non indicē certè ex bibliotheca ſumptum trāsferre in li-
bros ſuos poſſit. Nec ignoro igitur quos trāſeo, nec utiq; dāno,
ut qui dixerim eſſe in omnibus utilitatis aliquid, ſed ad illos iam
perfectis conſtitutisq́; uiribus reuertemur, qđ etiā in cœnis grā-
dibus ſæpe facimus, ut cùm optimis ſatiati ſimus, uarietas tamen
nobis ex uilioribus grata ſit. Tunc & elegiam uacabit in ma-
nus ſumere, cuius princeps habetur Callimachus: ſecundas con- Callima-
feſsione plurimorum Philetas occupauit. Sed dum aſſequimur chus.
illam firmam, ut dixi, facilitatem, optimis aſſueſcendum eſt, & Philetas.
multò magis quàm multorum lectione formanda mens, & du-
cendus eſt color. Itaque ex tribus receptis, Ariſtarchi iudicio,
ſcriptoribus Iamborum, ad ἕξιν maxime pertinebit unus Ar- Archilochus
chilochus. Summa in hoc uis elocutionis, cum ualidæ, tum bre-
ues uibranteſq́; ſententiæ, plurimum ſanguinis atq; neruorum:
adeò ut uideatur quibuſdam, quòd quidem minor eſt, materiæ Pindarus.
eſſe, non ingenij uitium. Nouem uerò Lyricorum longe Pinda-
rus princeps, ſpiritus magnificentia, ſententijs, figuris, beatiſsi-
ma rerum uerborumq́; copia, & uelut quodam eloquentiæ flu-

mine: propter quæ Horatius eum meritò credidit nemini imita-
Steſichorus. *bile. Steſichorus quàm ſit ingenio ualidus, materiæ quoq; oſten-*
dunt, maxima bella & clariſsimos canentē duces, & Epici car-
minis onera lyra ſuſtinentem: reddidit enim perſonis in agēdo
ſimul loquēdoq; debitam dignitatem: ac ſi tenuiſſet modum, ui-
detur æmulari proximus Homerum potuiſſe: ſed redundat, atq;
effunditur, quod ut eſt reprehendendum, ita copiæ uitium eſt.
Alcæus. *Alcæus in parte operis aureo plectro meritò donatur, qua ty-*
rannos inſectatur: multum etiam moribus confert, in eloquendo
quoq; breuis & magnificus, & diligens, Homero ſimilis, ſed in
Simonides. *luſus & amores deſcendit, maioribus tamen aptior. Simonides*
tenuis, alioqui ſermone proprio, & iucunditate quadam com-
mendari poteſt: præcipua tamen eius in commouenda miſera-
tione uirtus, ut quidam in hac eū parte omnibus eiuſdem ope-
Antiqua co- *ris autoribus præferant. Antiqua illa comœdia cum ſynceram*
mœdia. *illam ſermonis Attici gratiam propè ſola retinet, tum fœcun-*
diſsimæ libertatis, etſi eſt in inſectandis uitijs præcipua, plurimū
tamen uirium etiam in cæteris partibus habet. Nam & gran-
dis, & elegās, & uenuſta, & neſcio an ulla, poſt Homerum ta-
men, quem ut Achillem ſemper excipi par eſt, aut ſimilior ſit
oratoribus, aut ad oratores faciendos aptior. Plures eius auto-
res, Ariſtophanes tamē, & Eupolis, Cratinuſq; præcipui. Tra-
Aeſchylus. *gœdias primùm in lucem Aeſchylus protulit, ſublimis, & gra-*
uis, & grandiloquus ſæpe uſq; ad uitium, ſed rudis in pleriſque
& incompoſitus, propter quod correctas eius fabulas in certa-
men deferre poſterioribus poëtis Athenienſes permiſere, ſuntq;
eo modo multi coronati. Sed longè clarius illuſtrauerunt hoc
Sophocles. *opus Sophocles atq; Euripides: quorum in diſpari dicendi uia*
Euripides. *uter ſit poëta melior, inter plurimos quæritur: idq; ego ſanè,*
quoniam ad præſentem materiam nihil pertinet, iniudicatū re-
linquo. Illud quidem nemo non fateatur neceſſe eſt, ijs qui ſe ad
agendum comparent, utiliorem longè fore Euripidem: nanq; is

& in

& in ſermone, quo ipſum reprehendunt, quibus grauitas, &
cothurnus, & ſonus Sophoclis uidetur eſſe ſublimior, magis ac=
cedit oratorio generi, & ſententijs denſus, & in ijs quæ à ſa=
pientibus tradita ſunt, pene ipſis par, & in dicendo ac reſpon=
dendo, cuilibet eorum qui fuerunt in foro diſerti, comparandus.
In affectibus uero cùm omnibus mirus, tum in ijs qui miſeratio=
ne cõſtant, facilè præcipuus, & admirandus maxime eſt, ut ſæpe
teſtatur, & cum ſecutus, quanquàm in opere diuerſo, Menan= Menander.
der, qui uel unus, meo quidem iudicio, diligenter lectus, ad cun=
cta quæ præcipimus, efficienda ſufficiat. Ita omnem uitæ imagi=
nem expreſſit, tanta in eo inueniendi copia, eloquendi facultas, [illegible]
ita eſt omnibus rebus, perſonis, affectibus accommodatus. Nec
nihil profectò uiderunt, qui orationes, quæ Chariſij nomine Chariſij ora
eduntur, à Menandro ſcriptas putant. Sed mihi longè magis tiones.
orator probari in opere ſuo uidetur, niſi fortè aut illa mala iu=
dicia, quæ ἐπιτρέποντας, ἐπικλήρους, lectos habent: aut meditatio=
nes in Sophocle, & Nomothete, & Hypobolimæo, nõ omnibus
oratorijs numeris ſunt abſolutæ. Ego tamen plus adhuc quid=
dam collaturum declamatoribus puto quoniam his neceſſe eſt
ſecundum conditionem cõtrouerſiarum plures ſubire perſonas,
patrum, filiorum, maritorum, militum, ruſticorũ, diuitum, pau=
perum, iraſcentium, deprecantium, mitium, aſperorũ: in quibus
omnibus mire cuſtoditur ab hoc poëta decorum. Atq; ille quidẽ
omnibus eiuſdem operis autoribus abſtulit nomen, & fulgore
quodam ſuæ claritatis tenebras obduxit. Habent tamẽ alij quoq;
comici, ſi cum uenia legãtur, quædam quæ poſſis decerpere, &
præcipue Philemon, qui ut prauis ſui temporis iudicijs Me= Philemon.
nandro ſæpe prælatus eſt, ita conſenſu tamen omnium meruit
credi ſecundus. Hiſtoriam multi ſcripſere præclare, ſed ne=
mo dubitat longè duos cæteris præferendos, quorum diuerſa
uirtus laudem penè eſt parem conſecuta. Denſus & breuis, & Thucydi=
ſemper inſtans ſibi Thucydides: Dulcis & candidus & effuſus des.

Herodotus. *Herodotus: ille concitatis, hic remiſsis affectibus melior: ille con-*
Theopõpus. *cionibus, hic ſermonibus: ille ui, hic uoluptate. Theopompus his*
proximus, ut in hiſtoria prædictis minor, ita oratori magis ſimi-
lis, ut qui antè quàm eſt ad hoc opus ſolicitatus, diu fuerit ora-
Philiſtus. *tor. Philiſtus quoq; meretur, qui turbæ quamuis bonorum poſt*
hos autorum eximatur, imitator Thucydidis, & ut multò infir-
Ephorus. *mior, ita aliquatenus lucidior. Ephorus, uti Iſocrati uiſum, cal-*
Clitarchus. *caribus eget. Clitarchi probatur ingeniũ, fides infamatur. Lon-*
Timagenes. *go põſt interuallo tẽporis natus Timagenes, uel hoc ipſo pro-*
babilis, quòd intermiſſam hiſtorias ſcribendi induſtriam, noua
[redacted]. *laude reparauit. Xenophon non excidit mihi, ſed inter philoſo-*
phos reddendus eſt. *Sequitur oratorum ingens manus, ut de-*
cem ſimul Athenis ætas una tulerit, quorum longe princeps
Demoſthe-nes. *Demoſthenes, ac penè lex orandi fuit: tanta uis in eo, tam den-*
ſa omnia, ita quibuſdam neruis intenta ſunt, tam nihil otioſum,
is dicendi modus, ut nec quid deſit in eo, nec quid redundet,
Aeſchines. *inuenias. Plenior Aeſchines & magis fuſus, & grandiori ſimi-*
lis, quo minus ſtrictus eſt: carnis tamen plus habet, lacertorum
Hyperides. *minus. Dulcis in primis & acutus Hyperides eſt, ſed minori-*
Lyſias. *bus cauſis, ut non dixerim utilior, magis par. His ætate Ly-*
ſias maior, ſubtilis atque elegans, & quo nihil, ſi oratori ſatis
ſit docere, quæras perfectius: nihil enim eſt inane, nihil arceſ-
Iſocrates. *ſitum, puro tamen fonti quàm magno flumini propior. Iſocra-*
tes in diuerſo genere dicendi nitidus & comptus, & palæſtræ
quàm pugnæ magis accommodatus, omnes dicendi ueneres ſe-
ctatus eſt, nec immeritò: auditorijs enim ſe, non iudicijs compa-
rarat. In inuentione facilis, honeſti ſtudioſus, in compoſitione
adeò diligens, ut cura eius reprehendatur. Neque ego in ijs, de
quibus ſum locutus, has ſolas uirtutes, ſed has præcipuas puto,
nec cæteros parum fuiſſe magnos. Quinetiam Phalereum illum
Demetrius *Demetrium (quanquàm is primus inclinaſſe eloquentiam dici-*
Phalereus. *tur) multum ingenij habuiſſe, & facundiæ fateor: uel ob hoc*

memori

memoria dignũ, quòd ultimus eſt ferè ex Atticis, qui dici poſ=
ſit orator: quem tamen in illo medio genere dicendi præfert o=
mnibus Cicero. Philoſophorum, ex quibus plurimum ſe tra=
xiſſe eloquentiæ Marcus Tullius confitetur, quis dubitet Pla= Plato.
tonem eſſe præcipuum? ſiue acumine diſſerendi, ſiue eloquendi
facultate diuina quadam & Homerica? multũ enim ſupra pro=
ſam orationẽ, & quam pedeſtrem Græci uocant, ſurgit: ut mihi
non hominis ingenio, ſed quodã Delphico uideatur oraculo in=
ſtinctus. Quid ego cõmemorem Xenophontis illam iucunditatẽ Xenophon.
inadfectatã, ſed quã nulla poßit adfectatio cõſequi? ut ipſæ fin=
xiſſe ſermonem Gratiæ uideantur. & quod de Pericle ueteris
comœdiæ teſtimonium eſt, in hunc trãsferri iuſtißime poßit, in
labris eius ſediſſe quandam perſuadẽdi deam. Quid reliquorum
Socraticorum elegantiam? quid Ariſtotelem? quem dubito ſciẽ= Ariſtoteles.
tia rerum, an ſcriptorum copia, an eloquendi ſuauitate, an in=
uentionum acumine, an uarietate operum clariorẽ putem. Nam
in Theophraſto tam eſt eloquendi nitor ille diuinus, ut ex eo Theophra=
nomen quoque traxiſſe dicatur. Minus indulſere eloquentiæ ſtus.
Stoici ueteres, ſed cùm honeſta ſuaſerunt, tum in colligendo,
probandoq́;, quæ inſtituerant, plurimum ualuerunt: rebus tamen
acuti magis, quàm (id quod ſane non affectarunt) oratione ma=
gnifici. Idem nobis per Romanos quoq; autores ordo ducendus
eſt. Itaq; ut apud illos Homerus, ſic apud nos Vergilius auſpi= Vergilius.
catißimum dederit exordium, omnium eius generis poëtarum,
Græcorũ noſtrorũq;, illi haud dubie proximus. Vtar enim uer=
bis iiſdem, quæ ex Afro Domitio iuuenis accepi: qui mihi in=
terroganti, quem Homero crederet maxime accedere, Secun=
dus, inquit, eſt Vergilius, propior tamen primo quàm tertio.
Et hercle ut illi naturæ cœleſti atque immortali ceſſerimus, ita
curæ & diligentiæ uel ideo in hoc plus eſt, quòd fuit ei ma=
gis laborandum. Et quantum eminentioribus uincimur, for=
taſſe æqualitate penſamus. Cæteri omnes longè ſequentur. Nam

Macer

Macer. Lucretius. Attacinus. Ennius.

Macer & Lucretius legendi quidem, ſed non ut φράσιν, id eſt, corpus eloquentiæ faciant. elegantes in ſua quiſq; materia, ſed alter humilis, alter difficilis. Attacinus Varro in ijs per quæ nomen eſt adſecutus, interpres operis alieni, non ſpernendus quidem, uerũ ad augendam facultatem dicendi parũ locuples. Ennium ſicut ſacros uetuſtate lucos adoremus, in quibus grandia & antiqua robora, iam nõ tantam habent ſpeciem, quantam religionem. Propiores alij, atq; ad hanc phraſin, de qua loquimur, magis utiles.

Ouidius. Cor. Seuerus. Varenus. *ſed eum conſum. Val. Flaccus. Saleius Baſ. Rabirius. Pedo. Lucanus. Germanicus.

Laſciuus quidẽ in heroicis quoq; Ouidius, & nimiũ amator ingenij ſui, laudandus tamen parcius. Cornelius autem Seuerus, etiamſi uerſificator quàm poëta melior, ſi tamen, ut eſt dictum, ad exemplar primi libri bellum Siculum perſcripſiſſet, uendicaret ſibi iure ſecundũ locum: *Varenum conſummari mors immatura non paſſa eſt: puerilia tamẽ eius opera & maximã indolem oſtendunt, & admirabilem præcipue in ætate illa recti generis uoluntatem. Multum in Valerio Flacco nuper amiſimus. Vehemens & poëticũ ingenium Salei Baſſi fuit, nec ipſum ſenectute maturum. Rabirius & Pedo non indigni cognitione, ſi uacet. Lucanus ardens & cõcitatus, & ſententijs clariſſimus, & ut dicã quod ſentio, magis oratoribus quàm poëtis annumerandus. Hos nominauimus, quia Germanicum Auguſtum ab inſtitutis ſtudijs deflexit cura terrarum, parumq; dijs uiſum eſt eſſe eum maximũ poëtarum. Quid tamen ijs ipſis eius operibus, in quæ donatus imperio iuuenis ſucceſſerat, ſublimius, doctius, omnibus deniq; numeris præſtantius? Quis enim caneret bella melius, quàm qui ſic gerit? quem præſidentes ſtu-

[illegible] *dijs deæ propius audirent? Cui magis aperiat ſuas artes familiare numen Mineruæ? Dicent hæc plenius futura ſecula, nunc enim cæterarum fulgore uirtutum laus iſta præſtringitur. Nos tamen ſacra literarum colentes feras Cæſar, ſi non tacitum hoc præterimus, & Vergiliano certe uerſu teſtamur,

Inter uictrices hederam tibi ſerpere lauros.

Elegia

E elegia Græcos quoq; prouocamus, cuius mihi terſus atque elegans maximè uidetur autor Tibullus. Sunt qui Propertium malint. Ouidius utroq; laſciuior, ſicut durior Gallus. Satyra quidem tota noſtra eſt, in qua primus inſignem laudem adeptus eſt Lucilius, qui quoſdã ita deditos ſibi adhuc habet amatores, ut eum non eiuſdem modo operis autoribus, ſed omnibus poëtis præferre non dubitent. Ego quantum ab illis, tantum ab Horatio diſſentio, qui Luciliũ fluere lutulentũ, & eſſe aliquid quod tollere poßis, putat: nam & eruditio in eo mira, & libertas, atq; inde acerbitas, & abundè ſalis. Multò eſt terſior ac purus magis Horatius:* &, niſi labor eius amore, præcipuus. Multum & ueræ gloriæ, quãuis uno libro, Perſius meruit. Sunt clari hodie quoq;, & qui olim nominabuntur. Alterũ illud eſt & prius ſatyræ genus, quod non ſola carminum uarietate miſtum, condidit Terentius Varro, uir Romanorum eruditißimus: plurimos hic libros & doctißimos cõpoſuit, peritißimus linguæ Latinæ, & omnis antiquitatis, & rerum Græcarum noſtrarumq;: plus tamen ſcientiæ collaturus quàm eloquentiæ. Iambus non ſanè à Romanis celebratus eſt ut proprium opus, à quibuſdam interpoſitus, cuius acerbitas in Catullo, Bibaculo, Horatio, quanquàm illi Epodos interuenire non reperiatur. At Lyricorum idem Horatius ferè ſolus legi dignus: nam & inſurgit aliquando, & plenus eſt iucunditatis & gratiæ, & uarijs figuris, & uerbis fœlicißimè audax. Siquem adijcere uelis, is erit Cæſius Baſſus, quem nuper uidimus, ſed eũ longè præcedũt ingenia uiuentiũ. Tragœdiæ ſcriptores ueterum Accius atq; Pacuuius clarißimi, grauitate ſentẽtiarũ uerborumq; pondere, et autoritate perſonarum. Cæterũ nitor & ſumma in excolẽdis operibus manus, magis uideri poteſt temporibus quàm ipſis defuiſſe: uiriũ tamen Accio plus tribuitur: Pacuuium uideri doctiorem, qui eſſe docti affectant, uolũt. Iam Varij Thyeſtes cuilibet Græcorum comparari poteſt. Ouidij Medea uidetur mihi oſtendere,

quantum

Margin: Tibullus. / Propertius. / Gallus. / Lucilius. / Horatius. / Perſius. / *al's: & ad notandos homi- [illegible] / [illegible] Varro. / Catullus. / Bibaculus. / Horatius. / Cæſius Baß. / Accius. / Pacuuius. / Varius.

*imperare , *quantum uir ille præſtare potuerit, ſi ingenio ſuo * temperare, quàm indulgere maluiſſet. Eorũ quos uiderim longè princeps* Pomponius ſecund. *Pomponius Secundus, quẽ ſenes parum tragicũ putabant, eruditione ac nitore præſtare confitebantur. In comœdia maximè claudicamus, licet Varro dicat Muſas, Aelij Stolonis ſententia,* Plautus. *Plautino ſermone locuturas fuiſſe, ſi Latinè loqui uellẽt: licet* Terentius. *Cæciliũ ueteres laudibus ferant: licet Terẽtij ſcripta ad Scipionem Aphricanum referantur, quæ tamen ſunt in hoc genere elegãtiſſima, & plus adhuc habitura gratiæ, ſi intra uerſus trimetros ſtetiſſent. Vix leuem cõſequimur umbram, adeò ut mihi ſermo ipſe Romanus nõ recipere uideatur illam ſolis conceſſam Atticis uenerem, quãdo eam ne Græci quidẽ in alio genere lin-*Afranius. *guæ obtinuerint. Togatis excellit Afranius, utinamq́; nõ inquinaſſet argumenta puerorum fœdis amoribus, mores ſuos faſſus. At hiſtoria nõ ceſſerit Græcis, nec opponere Thucydidi Salluſtium uerear,* T. Liuius. *nec indignetur ſibi Herodotus æquari T. Liuium, cum in narrando miræ iucunditatis, clariſſimiq́; cãdoris, tum in concionibus ſuprà quàm enarrari poteſt eloquentem. Itaq́; dicuntur omnia cùm rebus, tum perſonis accõmodata. Sed affectus quidem, præcipue eos qui ſunt dulciores, ut parciſſime dicam, nemo hiſtoricorum commendauit magis. Ideoq́; immortalem illam Salluſtij uelocitatem, diuerſis uirtutibus conſecutus eſt.* Seruil. Nouianus. *Nam mihi egregie dixiſſe uidetur Seruilius Nouianus, pares eos magis quàm ſimiles: qui & ipſe à nobis auditus eſt, clari uir ingenij, & ſententijs creber, ſed minus preſſus, quàm hiſto-*Baſſus. Aufidius. *riæ autoritas poſtulat: quam paulùm ætate præcedens eum Baſſus Aufidius, egregie utique in libris belli Germanici præſtitit, genere ipſo probabilis in omnibus, ſed in quibuſdam uiribus minor. Supereſt adhuc & exornat ætatis noſtræ gloriam uir ſeculorum memoria dignus, qui olim nominabitur, nunc intelligitur. Habet amatores, nec immeritò, ut libertas, quanquàm circuncîſis quæ dixiſſet, ei nocuerit: ſed elatum abunde ſpiritum, & auda*

& audaces ſententias deprehendes, etiam in iis quæ manent. Sunt & alij ſcriptores boni, ſed nos genera deguſtamus, non bibliothecas excutimus. Oratores uero uel præcipue Latinam eloquentiam parem facere Græcæ poſſunt: nam cuicunque eorum Ciceronem fortiter oppoſuerim. Nec ignoro quãtam mihi concitem pugnam, cum præſertim id non ſit propoſiti, ut eum Demoſtheni comparem hoc tempore: neque enim attinet, cum Demoſthenem in primis legendum, uel ediſcendum potius putem. Quorum ego uirtutes pleraſq; arbitror ſimiles, conſilium, ordinem diuidendi, præparandi, probandi rationem, omnia deniq; quæ ſunt inuentionis. In eloquendo eſt aliqua diuerſitas: denſior ille, hic copioſior: ille concludit aſtrictius, hic latius pugnat: ille acumine ſemper, hic frequenter & pondere: illi nihil detrahi poteſt, huic nihil adijci: curæ plus in illo, in hoc naturæ. Salibus certe, & commiſeratione, qui duo plurimum affectus ualent, uincimus. Et fortaſſe epilogos illi mos ciuitatis abſtulerit: ſed & nobis illa, quæ in Atticis mirãtur, diuerſa Latini ſermonis ratio minus permiſerit. In epiſtolis quidem, quãquàm ſunt utriuſq;, nulla contentio eſt. Cedendum uerò in hoc quidem, quòd & ille prior fuit, & ex magna parte Ciceronem, quantus eſt, fecit. Nam mihi uidetur Marcus Tullius cùm ſe totum ad imitationem Græcorum cõtuliſſet, effinxiſſe uim Demoſthenis, copiam Platonis, iucunditatem Iſocratis. Nec uero quod in quoq; optimum fuit, ſtudio conſecutus eſt tantum, ſed plurimas uel potius omnes ex ſeipſo uirtutes extulit immortalis ingenij beatiſſima ubertate. Non enim pluuias (ut ait Pindarus) aquas colligit, ſed uiuo gurgite exundat, dono quodam prouidentiæ genitus, in quo totas uires ſuas eloquentia experiretur. Nam quis docere diligentius, mouere uehementius poteſt? cui tanta unquam iucunditas affuit? ut ipſa illa quæ extorquet, impetrare eum credas, & cum trãſuerſum ui ſua iudicem ferat, tamen ille nõ rapi uideatur, ſed ſequi. Iam in omnibus quæ

dicit, tãta autoritas ineſt, ut diſſentire pudeat, nec aduocati ſtudiũ, ſed teſtis aut iudicis afferat fidẽ. Tum interim hæc omnia, quæ uix ſingula quiſquam intentiſſima cura conſequi poſſet, fluunt illaborata: & illa, qua nihil pulchrius auditu eſt oratio, præ ſe fert tamẽ feliciſſimã facilitatem. Quare non immeritò ab hominibus ſuæ ætatis regnare in iudicijs dictus eſt: apud poſteros uerò id conſecutus, ut Cicero iam nõ hominis, ſed eloquentiæ nomen habeatur. Hunc igitur ſpectemus, hoc propoſitum nobis ſit exemplum: ille ſe profeciſſe ſciat, cui Cicero ualde placebit. Multa in Aſinio Pollione inuẽtio, ſumma diligẽtia, adeò ut quibuſdam etiam nimia uideatur, & conſilij, & animi ſatis, à nitore & iucũditate Ciceronis ita longe abeſt, ut uideri poßit ſeculo prior. At Meſſala nitidus & candidus, & quodammodo præ ſe ferens in dicendo nobilitatem ſuam, uiribus minor. C. uerò Cæſar ſi foro tantum uacaſſet, non alius ex noſtris contrà Ciceronem nominaretur: tanta in eo uis eſt, id acumen, ea concitatio, ut illum eodem animo dixiſſe quo bellauit, appareat. Exornat tamẽ hæc omnia mira ſermonis, cuius proprie ſtudioſus fuit, elegãtia. Multum ingenij in Cælio, & præcipue in accuſando, multa urbanitas, dignusq; uir cui & mens melior, & uita longior contigiſſet. Inueni qui Caluum præferrent omnibus, inueni qui contrà crederent, eum nimia contra ſe calumnia uerum ſanguinem perdidiſſe. Sed eſt & ſancta, & grauis oratio, & caſtigata, & frequenter uehemẽs quoq;. Imitator autem eſt Atticorum, fecitq; illi properata mors iniuriã, ſi quid adiecturus, non ſi quid detracturus fuit. Et Seruius Sulpitius inſignem non immeritò famam tribus orationibus meruit. Multa, ſi cum iudicio legatur, dabit imitatione digna Caßius Seuerus: qui ſi cæteris uirtutibus colorem & grauitatem orationis adiecißet, ponendus inter præcipuos foret. Nam & ingenij plurimũ eſt in eo, & acerbitas mira, & urbanitas, & uis ſumma: ſed plus ſtomacho, quàm conſilio dedit. præterea ut amari ſales, ita frequen

Margin notes: Aſinius Pollio. — Meſſala. — C. Cæſar. — Cælius. — Ser. Sulpitius. — Caß. Seuerus.

ſrequenter amaritudo ipſa ridicula eſt. Sunt alij multi diſerti, quos perſequi longum eſt. Eorũ, quos uiderim, Domitius Afer, & Iulius Africanus longè præſtantiſsimi: uerborum arte ille, & toto genere dicendi præferendus, & quem in numero ueterum locare non timeas: Hic concitatior, ſed in cura uerborum nimius, & compoſitione nonnunquam longior, & translationibus parum modicus. Erant clara & nuper ingenia: nam & Trachallus plerunq; ſublimis, & ſatis apertus fuit, & quē uelle optima crederes: auditus tamen maior: nam & uocis, quantam in nullo cognoui, felicitas, & pronuntiatio uel ſcenis ſuffectura, & decor, omnia deniq; ei, quæ ſunt extrà, ſuperfuerunt. Et Vibius Criſpus compoſitus, & iucundus, & delectationi natus, priuatis tamen cauſis quàm publicis melior. Iulio Secundo ſi longior contigiſſet ætas, clariſsimum profectò nomen oratoris apud poſteros foret. Adiecißet enim, atque adijciebat cæteris uirtutibus ſuis, quod deſiderari poteſt: id eſt autem, ut eſſet multò magis pugnax, & ſæpius ad curam rerum ab elocutione reſpiceret: cæterum interceptus quoque magnum ſibi uendicat locum. Ea eſt facundia, tanta in explicando, quod uellet, gratia, tam candidum & lene, & ſpecioſum dicendi genus: tanta uerborum, etiam quæ aſſumpta ſunt, proprietas, tanta etiam in quibuſdam ex periculo petitis ſignificãtia. Habebunt qui poſt nos de oratoribus ſcribent, magnam, eos qui nunc uigent, materiam uere laudãdi. Sunt enim ſumma hodie, quibus illuſtratur forum, ingenia: Nanq; & conſummati iam patroni ueteribus æmulantur, & eos iuuenum ad optima tendentium imitatur ac ſequitur induſtria. Superſunt qui de philoſophia ſcripſerũt, quo in genere pauciſsimos adhuc eloquentes literæ Romanæ tulerunt. Idem igitur M. Tullius, qui ut ubiq;, etiã in hoc opere Platonis æmulus extitit. Egregius uerò multoq; quàm in orationibus præſtãtior Brutus, ſuffecit ponderi rerum. ſcias eum ſentire, quæ dicit. Scripſit non parum multa Cornelius Celſus, Scepticos ſecutus,

Domitius Afer.
Iul. Africã.
Trachallus.
Vibius Criſ.
Iul. Secũdus.

H 2 non

non ſine cultu ac nitore. Plancus in Stoicis rerum cognitione utilis. In Epicureis leuis quidem, ſed non iniucundus tamen autor eſt Catius. Ex induſtria Senecam in omni genere eloquentiæ uerſatum diſtuli, propter uulgatam falsò de me opinionem, quia damnare eum, & inuiſum quoq; habere ſum creditus. Quod accidit mihi, dum corruptum, & omnibus uitijs fractum dicendi genus reuocare ad ſeueriora iudicia contendo: tum autem ſolus ferè hic in manibus adoleſcentium fuit, quem non equidem omnino conabar excutere, ſed potioribus præferri non ſinebam, quos ille non deſtiterat inceſſere, cum diuerſi ſibi conſcius generis, placere ſe in dicendo poſſe, quibus illi placerent, diffideret. Amabant autem eum magis quàm imitabantur, tantumq; ab eo defluebāt, quantum ille ab antiquis deſcenderat: foret enim optandum pares, ac ſaltem proximos illi uiro fieri: ſed placebat propter ſola uitia, & ad ea ſe quiſq; dirigebat effingēda, quæ poterat. Deinde cùm ſe iactaret eodem modo dicere, Senecam infamabat: cuius & multæ alioquin, & magnæ uirtutes fuerūt, ingenium facile & copioſum, plurimum ſtudij, multa rerum cognitio, in qua tamen aliquando ab ijs quibus inquirenda quædam mandabat, deceptus eſt. Tractauit etiam omnem ferme ſtudiorum materiam. Nam & orationes eius, & poëmata, & epiſtolæ, & dialogi feruntur, in philoſophia parum diligens, egregius tamen uitiorum inſectator fuit: multæ in eo claræq; ſententiæ, multa etiam morum gratia legenda, ſed in eloquendo corrupta pleraque, atq; eò pernicioſiſsima, quòd abundant dulcibus uitijs. Velles eum ſuo ingenio dixiſſe, alieno iudicio. Nam ſi aliqua contempſiſſet, ſi parum concupiſſet, ſi non omnia ſua amaſſet, ſi rerum pondera minutiſsimis ſententijs non fregiſſet, conſenſu potius eruditorum, quàm puerorum amore comprobaretur. Verum ſic quoque iam robuſtis, & ſeueriore genere ſatis firmatis, legendus, uel ideo, quòd exercere poteſt utrumq; iudicium. Multa enim, ut dixi, probanda

in eo

in eo, multa etiam admiranda ſunt: eligere modò curæ ſit, quod utinam ipſe feciſſet. Digna enim fuit illa natura, quæ meliora uellet, quæ quod uoluit, effecit.

De imitatione. CAP. II.

EX *his cæteriſq; lectione dignis autoribus, & uerborum ſumenda copia eſt, & uarietas figurarum, & componendi ratio, tum ad exemplum uirtutum omnium mens dirigenda. Neq; enim dubitari poteſt, quin artis pars magna contineatur imitatione: nam ut inuenire primum fuit, eſtq; præcipuum, ſic ea quæ bene inuenta ſunt, utile ſequi. Atq; omnis uitæ ratio ſic conſtat, ut quæ probamus in alijs, facere ipſi uelimus. Sic literarum ductus, ut ſcribendi fiat uſus, pueri ſequuntur: ſic muſici uocem docentium, pictores opera priorum, ruſtici probatam experimento culturam in exemplum intuentur. Omnis denique diſciplinæ initia, ad propoſitum ſibi præſcriptũ formari uidemus. Et hercle neceſſe eſt aut ſimiles, aut diſsimiles bonis ſimus. Similem rarò natura præſtat, frequenter imitatio. Sed hoc ipſum, quod tanto faciliorem nobis rationem rerum omnium facit, quàm fuit ijs, qui nihil quod ſequerentur, habuerunt, niſi caute & cum iudicio apprehenditur, nocet. Ante omnia igitur imitatio per ſe ipſa non ſufficit: uel quia pigri eſt ingenij contentum eſſe ijs, quæ ſint ab alijs inuenta. Quid enim futurum erat temporibus illis, quæ ſine exemplo fuerunt, ſi homines nihil, niſi quod iam cognouiſſent, faciendum ſibi aut cogitandum putaſſent? nempe nihil fuiſſet inuentum. Cur igitur nobis ne reperiri aliquid à nobis, quod antè non fuerit? An illi rudes ſola mentis natura ducti ſunt in hoc, ut tam multa generarent, nos ad quærendum non eo ipſo cõcitemur, quod certe ſcimus inueniſſe eos, qui quæſierint? Et cum illi, qui nullum cuiuſquam rei habuerunt magiſtrum, plurima in poſteros tradiderint, nobis uſus illarũ rerum ad eruendas alias non proderit? ſed nihil habebimus niſi beneficij alieni? Quemadmodum quidam pictores*

in id ſolum ſtudent ut deſcribere tabulas mēſuris ac lineis ſciāt. Turpe etiam illud eſt, cōtentum eſſe id conſequi quod imiteris: nam rurſus quid erat futurum, ſi nemo plus effeciſſet eo, quem ſequebatur? Nihil in poëtis ſupra Liuium Andronicum, nihil in hiſtorijs ſupra Pontificum annales haberemus: ratibus adhuc nauigaremus: non eſſet pictura, niſi quæ lineas modò extremas umbræ, quam corpora in ſole feciſſent, circumſcriberet. Ac ſi omnia percenſeas, nulla ſit ars qualis inuenta eſt, nec intra initium ſtetit: niſi fortè noſtra potiſsimum tempora damnamus huius infelicitatis, ut nunc demum nihil creſcat: nihil autem creſcit ſola imitatione. Quòd ſi prioribus adijcere fas non eſt, quomodo ſperare poſſumus ullum oratorem perfectum? cum in ijs, quos maximos adhuc nouimus, nemo ſit inuentus, in quo nihil aut deſideretur, aut reprehendatur. Sed etiam qui ſumma non appetent, contendere potius quam ſequi debent: nam qui agit ut prior ſit, forſitan, etiam ſi non tranſierit, æquabit. Eum uerò nemo poteſt æquare, cuius ueſtigijs ſibi utiq; inſiſtendum putat: neceſſe eſt enim ſemper ſit poſterior, qui ſequitur. Adde quòd plerunq; facilius eſt plus facere, quàm idem. Tantam enim difficultatem habet ſimilitudo, ut ne ipſa quidem natura in hoc ita eualuerit, *ut non res ſimpliciſsimæ, quæq; pares maxime uideantur, diſcrimine aliquo diſcernantur. Adde quòd quicquid alteri ſimile eſt, neceſſe eſt minus ſit eo, quod imitatur, ut umbra corpore, & imago facie, & actus hiſtrionum ueris affectibus. Quod in orationibus quoq; euenit: nanq; ijs quæ in exemplum aſſumimus, ſubeſt natura & uera uis. Cōtra omnis imitatio ficta eſt, & ad alienum propoſitum accōmodatur. Quò fit, ut minus ſanguinis ac uirium declamationes habeāt, quam orationes: quod in illis uera, in his aſsimulata materia eſt. Adde quòd ea quæ in oratore maxima ſunt, imitabilia non ſunt, ingenium, inuentio, uis, facilitas, & quicquid arte non traditur. Ideoq; pleriq; cum uerba quædam ex orationibus excerpſerunt, aut aliquos com-

poſitionis

poſitionis certos pedes, mire à ſe quæ elegerunt, effingi arbitrantur, cum & uerba intercedant inualeſcantq́; temporibus, ut quorum certiſsima ſit regula in conſuetudine, eaq́; non ſua natura ſint bona aut mala (nã per ſe ſoni tantùm ſunt) ſed prout opportunè proprieq́;, aut ſecus collocata ſunt, & compoſitio cum rebus accõmodata ſit, tum ipſa uarietate gratiſsima. Quapropter exactiſsimo iudicio circa hanc partem ſtudiorum examinanda ſunt omnia. Primùm quos imitemur: nam ſunt plurimi, qui ſimilitudinem peſsimi cuiuſque & corruptiſsimi concupiẽrũt: Deinde in ipſis quos elegerimus, quid ſit ad quod efficiendum nos comparemus. Nam in magnis quoq; autoribus incidunt aliqua uitioſa, & à doctis, inter ipſos etiã mutuò reprehenſa: atq; utinam tam bona imitantes dicerent melius, quàm mala peius dicunt. Nec uero ſaltem ijs quibus ad euitanda uitia iudicij ſatis fuit, ſufficiat imaginẽ uirtutis effingere, & ſolam, ut ſic dixerim, cutem, uel potius illas Epicuri figuras, quas è ſummis corporibus dicit effluere. Hoc autem ijs accidit, qui non introſpectis penitus uirtutibus ad primũ ſe uelut aſpectum orationis aptarunt: & cum ijs feliciſſime ceſſit imitatio, qui uerbis atq; numeris ſunt non multum differentes, uim dicendi atq; inuentionis non aſſequuntur, ſed plerunq; declinant in peius, & proxima uirtutibus uitia cõprehendunt, fiuntq́; pro grandibus tumidi: preſsis, exiles: fortibus, temerarij: lætis, corrupti: compoſitis, exultantes: ſimplicibus, negligẽtes. Ideoq́; qui horride atq; incompoſite quidlibet illud frigidum & inane extulerũt, antiquis ſe pares credunt, qui carẽt cultu atq; ſentẽtijs, Atticis: qui præciſis concluſionibus obſcuri, Salluſtium atq; Thucydidem ſuperant: triſtes ac ieiuni Pollionem æmulantur: otioſi ac ſupini, ſi quid modò longius circũduxerunt, iurant ita M. Ciceronem locuturũ fuiſſe. Noueram quoſdam, qui ſe pulchre expreſsiſſe genus illud cœleſtis huius in dicendo uiri ſibi uiderẽtur, ſi in clauſula poſuiſſent, Eſſe uideatur. Ergo primum eſt, ut quod

imitaturus eſt quiſq;, intelligat, & quare bonū ſit, ſciat: tum in ſuſcipiēdo onere conſulat ſuas uires. Nam quædam ſunt inimitabilia, quibus aut infirmitas naturæ non ſufficiat, aut diuerſitas repugnet. Nec cui tenue ingeniū erit, ſola uelit fortia & abrupta: cui forte quidem, ſed indomitū, amore ſublimitatis & uim ſuam perdat, & elegantiam quam cupit, non aſſequatur: nihil eſt enim tam indecēs, quàm cum mollia dura fiunt. Atq; ego illi præceptori, quem inſtitueram in libro ſecundo, tradidi non ea ſola docenda eſſe, ad quæ quenq; diſcipulorum natura cōpoſitum uideret: nam is & adiuuare debet quæ in quoq; eorum inuenerit bona, & quantum fieri poteſt, adijcere quæ deſunt, & emendare quædam & mutare. Rector enim eſt aliorum ingeniorum, atq; formator. Difficilius eſt enim naturam ſuam fingere. Sed ne ille quidē doctor, quāquàm omnia quæ recta ſunt, uelit eſſe in ſuis auditoribus quàm pleniſſima, in eo tamē cui naturam obſtare uiderit, laborabit. Id quoque uitandum, in quo magna pars errat, ne in oratione poetas nobis & hiſtoricos, in illorum operibus oratores aut declamatores imitandos putemus. Sua cuique propoſita lex, ſuus cuiq; decor eſt. Nec comœdia in cothurnos aſſurgit, nec contrà tragœdia ſocco ingreditur. Habet tamen omnis eloquentia aliquid commune: id imitemur, quod commune eſt. Etiam hoc ſolet incommodi accidere ijs, qui ſe uni alicui generi dediderunt, ut ſi aſperitas ijs placuit alicuius, hanc etiam in leni ac remiſſo cauſſarum genere non exuant: ſi tenuitas aut nuditas, in aſperis grauibusq; cauſis ponderi rerum parum reſpondeant: cùm ſit diuerſa, non cauſarum modò inter ſe ipſas conditio, ſed in ſingulis etiā cauſis partium: ſintq; alia leniter, alia aſpere, alia cōcitate, alia remiſſe, alia docēdi, alia mouendi gratia dicēda. Quorum omniū diſsimilis atq; diuerſa inter ſe ratio eſt. Itaque ne hoc quidem ſuaſerim, uni ſe alicui proprie, quem per omnia ſequatur, addicere. Longè omnium perfectiſſimus Græcorum Demoſthenes,*

*ſubtilitatis

aliquid

aliquid tamen aliquo in loco melius alij. Plurima ille: ſed nõ qui maxime imitandus, etiam ſolus imitandus eſt. Quid ergo? non eſt ſatis omnia ſic dicere, quemadmodum M. Tullius dixit? Mihi quidem ſatis eſſet, ſi omnia conſequi poſſem. Quid tamen noceret, uim Cæſaris, aſperitatem Cælij, diligentiam Pollionis, iudicium Calui quibuſdam in locis aſſumere? Nam præter id quod prudẽtis eſt, quod in quoq; optimum eſt, ſi poßit, ſuum facere, tum in tanta rei difficultate, unum intuẽtes, uix aliqua pars ſequitur. Ideoq; cum totum exprimere quem elegeris penè ſit homini inconceſſum, plurium bona ponamus ante oculos, ut aliud ex alio hæreat, & quo quidque loco conueniat, aptemus. Imitatio autem (nam ſæpius idem dicam) non ſit tantum in uerbis: illuc intendenda mens, quantum fuerit illis uiris decoris in rebus atque perſonis, quod conſilium, quæ diſpoſitio, quàm omnia, etiam quæ delectationi uideantur data, ad uictoriam ſpectent, quid agant proœmio, quæ ratio, & quàm uaria narrandi, quæ uis probandi ac refellendi, quanta in affectibus omnis generis mouendis ſcientia, quantaq; laus ipſa popularis, utilitatis gratia aſſumpta: quæ tum eſt pulcherrima, cùm ſequitur, non cum arceßitur. Hæc ſi præuiderimus, tum uere imitabimur. Qui uerò etiam propria his bona adiecerit, ut ſuppleat, quæ deerant: circuncidat, ſi quid redundabit: is erit, quem quærimus, perfectus orator: quem nunc conſummari potißimum oportebat, cùm tantò plura bene dicendi exempla ſuperſunt, quàm illis, qui adhuc ſummi ſunt, contigerunt. Nam erit hæc quoque laus eorum, ut priores ſuperaſſe, poſteros docuiſſe dicantur.

Quis modus ſcribendi ſit. CAP. III.

ET *hæc quidem auxilia extrinſecus adhibentur: in ijs autem quæ nobis ipſis paranda ſunt, ut laboris, ſic utilitatis etiam longè plurimum affert ſtylus. Nec immeritò M. Tullius hunc optimum effectorem ac magiſtrum dicendi uocat: cui ſententiæ*

perſonam L. Craßi in diſputationibus, quæ ſunt de oratore aßignando, iudicium ſuum cum illius autoritate cõiunxit. Scribendum ergo quàm diligẽtißime & quàm plurimum. Nam ut terra altius effoſſa generandis alendiſq; ſeminibus fœcũdior fit: ſic profectus nõ à ſummo petitus, ſtudiorum fructus & fundit uberius, & fidelius cõtinet. Nam ſine hac quidem conſcientia, illa ipſa ex tempore dicendi facultas inanem modò loquacitatẽ dabit, & uerba in labris naſcentia: illic radices, illic fundamenta ſunt, illic opes uelut ſanctiore quodam ærario reconditæ, unde ad ſubitos quoq; caſus, cum res exiget, proferãtur. Vires faciamus ante omnia, quæ ſufficiant labori certaminum, & uſu non exhauriantur. Nihil enim rerum ipſa natura uoluit magnum effici citò, præpoſuitq; pulcherrimo cuiq; operi difficultat quæ naſcẽdi quoq; hanc fecerit legem, ut maiora animalia diutius uiſceribus parentum continerentur. Sed cũ ſit duplex quæſtio, quomodo, & quæ maximè ſcribi oporteat, iam hinc ordinem ſequar. Sit primò uel tardus, dum diligens ſtylus. Quæramus optima, nec protinus offerentibus ſe gaudeamus. Adhibeatur iudicium inuẽtis, diſpoſitio probatis. Delectus enim rerum uerborumq; habendus eſt, & pondera ſingulorum exhibenda & examinanda. Pòſt ſubeat ratio collocandi, uerſenturq; omni modo numeri. Non ut quodq; ſe proferet uerbum, occupet locum. Quæ quidem ut diligentius exequamur, repetenda ſæpius erunt ſcriptorum proxima. Nam præter id quod ſic melius iunguntur prioribus ſequentia, calor quoq; ille cogitationis, qui ſcribendi mora refrixit, recipit ex integro uires, & uelut repetito ſpatio ſumit impetum: quod in certamine ſaliẽdi fieri uidemus, ut conatum longius petant, & ad illud quò contẽditur ſpatium, curſu ferantur: utq; in iaculãdo brachia reducimus, & expulſuri tela, neruos retrò tendimus. Interim tamen ſi fuerit flatus, danda ſunt uela, dum nos indulgentia illa non fallat. Omnia enim noſtra dum naſcuntur, placent, alioqui nec ſcriberentur.

Sed

Sed redeamus ad iudicium, & retractemus ſuſpectam facilitatẽ. Sic ſcripſiſſe Salluſtium accepimus, & ſanè manifeſtus eſt etiam ex ipſo opere labor. Vergilium quoq; paucißimos die compoſuiſſe uerſus, autor eſt Varus. Oratoris quidem alia conditio eſt. itaq; hanc moram & ſolicitudinem initijs impero. Nam primũ hoc conſtituendum, hoc obtinendum eſt, ut quàm optime ſcribamus: celeritatem dabit conſuetudo, paulatim res facilius ſe oſtendent, uerba reſpondebunt, compoſitio ſequetur, cuncta deniq;, ut in familia bene inſtituta, in officio erunt. Summa hæc eſt rei: citò ſcribendo, non fit ut bene ſcribatur: bene ſcribendo, fit ut citò. Sed tum maximè, cum facultas illa cõtigerit, reſiſtamus, prohibeamus, & efferentes equos frænis quibuſdam coërceamus. Quod non tam moram faciet, quàm nouos impetus dabit. Neque enim rurſus eos qui robur aliquod in ſtylo fecerint, ad infelicem calumniandi ſe pœnam alligandos puto. Nam quomodo ſufficere officijs poßit ciuilibus, qui ſingulis actionũ partibus inſeneſcat? Sunt autem quibus nihil ſit ſatis, omnia mutare, omnia aliter dicere quàm occurrit, uelint: increduli quidam, & de ingenio ſuo peßime meriti, qui diligentiam putant facere ſibi ſcribendi difficultatem. Nec promptum eſt dicere utros peccare ualidius putem, quibus omnia ſua placent, an quibus nihil. Accidit enim ingenioſis adoleſcentibus frequenter, ut labore conſumantur, & in ſilentium uſq; deſcendant nimia bene dicendi cupiditate. Qua de re memini narraſſe mihi Iulium Secundum illum æqualem meum, atq; à me, ut notum eſt, familiariter amatum, miræ facundiæ uirum, infinitæ tamen curæ, quid eſſet ſibi à patruo ſuo dictum. Is fuit Iulius Florus in eloquentia Galliarum (quoniam ibi demũ exercuit eam) princeps, alioquin inter paucos diſertus, & dignus illa propinquitate. Is cum Secundum ſcholæ adhuc operam dantem triſtem fortè uidiſſet, interrogauit, quæ cauſa frontis tam obductæ: nec dißimulauit adoleſcens, tertiũ iam diem eſſe ex quo omni labore materiæ ad

ſcribendum deſtinatæ non inueniret exordiũ,quo ſibi non præſens tantùm dolor,ſed etiam deſperatio in poſterũ fieret. Tum Florus arridens, Nunquid tu,inquit,melius dicere uis,quam potes? Ita ſe res habet,curandum eſt,ut quàm optimè dicamus,dicendum tamen pro facultate:ad profectum enim opus eſt ſtudio, nõ indignatione. Vt poßimus autẽ ſcribere etiam plura & celerius,non exercitatio modò præſtabit,in qua ſine dubio multum eſt,ſed etiam ratio,ſi non reſupini ſpectanteſq; tectum,& cogitationem murmure agitantes, expectauerimus quid obueniat,quid res poſcat,quid perſonam deceat, quod ſit tẽpus,qui iudicis animus intuiti,humano quodam modo ad ſcribẽdum acceſſerimus. Sic nobis initia,& quæ ſequuntur,natura ipſa præſtabit. Certa ſunt enim pleraq;,& niſi conniueamus, in oculos incurrunt. Ideoq; nec indocti,nec ruſtici diu quærunt,unde incipiant:quò pudendum eſt magis,ſi difficultatẽ faciat doctrina. Non ergo putemus ſemper optimum eſſe quod latet,ne immuteſcamus alioqui,ſi nihil dicendum uideatur, niſi quod non inuenimus. Diuerſum eſt huic eorum uitium,qui primo quaſi decurrere per materiam ſtylo quàm uelociſsimo uolunt,& ſequẽtes calorem ac impetum ex tempore ſcribunt: hãc Syluam uocant. Repetunt deinde,& componunt,quæ effuderant,ſed uerba emendantur & numeri manent in rebus temere congeſtis, quæ fudit leuitas. Protinus ergo adhibere curã rectius erit,atq; ab initio ſic opus ducere,ut cælandum,non ex integro fabricãdum ſit. Aliquando tamen affectus ſequemur,in quibus ferè plus calor quàm diligentia ualet. Satis apparet ex eo,quòd hãc ſcribentium negligẽtiam damno, quid de illis dictandi delicijs ſentiam. Nam in ſtylo quidem,quamlibet properato, dat aliquam cogitationi moram,non conſequens celeritatem eius manus: ille cui dictamus,urget,atq; interim pudet etiam dubitare,aut reſiſtere,aut mutare, quaſi conſcium infirmitatis noſtræ timentes. Quo fit,ut non rudia tantũ & fortuita,ſed impropria interim,

dum

dum ſola eſt connectendi ſermonis cupiditas effluant, quæ nec ſcribentium curam, nec dicentium impetum conſequantur. At idem ille qui excipit, ſi tardior in ſcribendo, aut inertior in legendo uelut offenſator fuerit, inhibetur curſus, atq; omnis quæ erat conceptæ mentis intentio, mora, & interdũ iracundia excutitur. Tum illa quæ altiorem animi motum ſequuntur, quæq; ipſa animum quodammodo concitant, quorum eſt iactare manum, torquere uultum, ſimul uertere latus, & interim obiurgare: quæq; Perſius notat, cum leuiter dicendi genus ſignificat: Nec pluteũ, inquit, cædit, nec demorſos ſapit ungues, etiã ridicula ſunt, niſi cum ſoli ſumus. Deniq; ut ſemel, quod eſt potißimum, dicam, ſecretum quod dictando perit, atq; liberum arbitris locum, & quàm altißimum ſilentium ſcribentibus maxime conuenire nemo dubitauerit. Non tamen protinus audiendi, qui credunt aptißima in hoc nemora ſyluasq;, quòd illa cœli libertas, locorumq; amœnitas ſublimem animum, & beatiorem ſpiritum parent. Mihi certe iucundus hic magis, quàm ſtudiorum hortator uidetur eſſe ſeceſſus. Nanq; illa ipſa quæ delectant, neceſſe eſt auocent ab intentione operis deſtinati. Neque enim ſe bona fide in multa ſimul intendere animus totum poteſt, & quocunq; reſpexerit, deſinit intueri, quod propoſitum fuerat. Quare ſyluarum amœnitas, & præterlabentia flumina, & inſpirãtes ramis arborum auræ, uolucrumq; cantus, & ipſa late circumſpiciẽdi libertas, ad ſe trahunt: ut mihi remittere potius uoluptas iſta uideatur cogitationem, quàm intendere. Demoſthenes melius, qui ſe in locum, ex quo nulla exaudiri uox, nihilq; proſpici poſſet, recondebat, ne aliud agere mentem cogerent oculi. Ideoq; lucubrantes, ſilentium noctis, & clauſum cubiculum, & lumen unum uelut tectos maxime teneat. Sed cũ in omni ſtudiorum genere, tum in hoc præcipue bona ualetudo, quæq; eam maxime præſtat frugalitas neceſſaria eſt, cũ tempora ab ipſa rerum natura ad quietem refectionemq; nobis data, in

ta,in acerrimum laborem conuertimus:cui tamen non plus irrogãdũ eſt,quam quod ſomno ſupererit,haud deerit. Obſtat enim diligentiæ ſcribendi etiam fatigatio: & abunde,ſi uacet,lucis ſpatia ſufficiunt:occupatos in noctem neceßitas agit. Eſt tamen lucubratio,quoties ad eam integri ac refecti uenimus,optimum ſecreti genus. Sed ſilentium & ſeceßus,& undiq; liber animus, ut ſunt maxime optanda, ita non poſſunt ſemper contingere. Ideoq; non ſtatim,ſi quid obſtrepet, abijciendi codices erunt, & deplorandus dies:uerum incommodis repugnandum,& hic faciendus uſus,ut omnia quæ impedient, uincat intentio: quam ſi tota mente in opus ipſum direxeris,nihil eorũ quæ uel oculis, uel auribus incurſant,ad animum perueniet. An non frequenter etiam fortuita hoc cogitatio præſtat,ut obuios nõ uideamus,& itinere deerremus? non conſequemur idem, ſi & uoluerimus? Non eſt indulgendum cauſis deſidiæ:nam ſi non niſi refecti,nõ niſi hilares,non niſi alijs curis uacantes ſtudendum exiſtimauerimus, ſemper erit propter quod nobis ignoſcamus. Quare in turba, itinere,conuiuijs,uel concione etiam, faciat ſibi cogitatio ipſa ſecretum. Quid alioqui fiet,cum in medio foro,tot circumſtantibus iudicijs, iurgijs, fortuitis etiam clamoribus, erit ſubitò continua oratione dicendum,ſi particulas quas ceris mãdamus,niſi in ſolitudine reperire non poſſumus? propter quæ idem ille tantus amator ſecreti Demoſthenes,in littore,in quod maximo cum ſono fluctus illideretur,meditans conſueſcebat cõcionum fremitus non expaueſcere. Illa quoq; minora (ſed nihil in ſtudijs paruum eſt) non ſunt tranſeunda,ſcribi optime ceris, in quibus facillima eſt ratio delendi,niſi fortè uiſus infirmior mẽbranarum potius uſum exiget: quæ ut iuuant aciem,ita crebra relatione,quoad intinguntur calami,morantur manum, & cogitationis impetum frangunt. Relinquendæ autem in utrolibet genere uacuæ tabellæ,in quibus libera adijciendi ſit excurſio. Nam interim pigritiam emendanti anguſtiæ faciunt, aut

certe

certe nouorum interpoſitione priora confunduntur. Ne latas quidem ultra modum eſſe ceras uelim, expertus iuuenem ſtudioſum alioqui, prælongos habuiſſe ſermones, quia illos numero uerſuum metiebatur: idq; uitium quod frequenti admonitione corrigi nō potuerat, mutatis codicibus eſſe ſublatum. Debet uacare etiam locus, in quo notētur, quæ ſcribentibus ſolent extra ordinem, id eſt, ex alijs quàm qui ſunt in manibus locis occurrere. Irrumpunt enim optimi nōnunquam ſenſus, quos neq; inſerere oportet, neq; differre tutum eſt, quia interim elabuntur, interim memoriæ ſuæ intentos ab alia inuentione declināt, ideoq; optime ſunt in depoſito.

De emendatione. CAP. IIII.

SEquitur emendatio, pars ſtudiorum longè utiliſſima: neque enim ſine cauſa creditum eſt, ſtylum non minus agere, cum delet. Huius autem operis eſt adijcere, detrahere, mutare: ſed facilius in ijs ſimpliciusq; iudicium, quæ repienda uel deijcienda ſunt: premere uero tumētia, humilia extollere, luxuriātia aſtringere, inordinata digerere, ſoluta cōponere, exultantia coërcere, duplicis operæ: nam & damnanda ſunt quæ placuerant, & inuenienda quæ fugerant. Nec dubium eſt optimum eſſe emēdandi genus, ſi ſcripta in aliquod tempus reponātur, ut ad ea poſt interuallum, uelut noua atq; aliena redeamus, ne nobis ſcripta noſtra tanquam recentes fœtus blandiantur. Sed neq; hoc contingere ſemper poteſt, præſertim oratori, cui ſæpius ſcribere ad præſentes uſus neceſſe eſt: & ipſa emendatio finem habet. Sunt enim qui ad omnia ſcripta tanquam uitioſa redeant, & quaſi nihil fas ſit rectum eſſe quod primum eſt, melius exiſtiment quicquid eſt aliud: idq; faciant quoties librum in manus reſumpſerunt: ſimiles medicis etiam integra ſecantibus. Accidit itaque ut cicatricoſa ſint & exanguia, & cura peiora. Sit igitur aliquando quod placeat, aut certe quod ſufficiat, ut opus polliat lima, non exterat. Temporis quoque eſſe debet modus.

Nam

Nam quòd Cinnæ Smyrnam nouem annis accepimus ſcriptam, & Panegyricum Iſocratis, qui parciſſime, decem annis dicunt elaboratum, ad oratorem nihil pertinet: cuius nullum erit, ſi tam tardum fuerit, auxilium.

Quæ ſcribenda præcipue ſint. CAP. V.

PRoximum eſt ut dicamus, quæ præcipue ſcribenda ſint. Hoc exuberantis quidem eſt operis, ut explicemus quæ ſint materiæ, quæ prima aut ſecunda, aut deinceps tractanda ſint: nam id factum eſt etiam primo libro, quo puerorum: & ſecundo, quo iam robuſtorum ſtudijs ordinem dedimus: ſed de quo nunc agitur, unde copia & facilitas maxime ueniat. Vertere Græca in Latinum ueteres noſtri oratores optimũ iudicabant. Id ſe L. Craſſus in illis Ciceronis de Oratore libris dicit factitaſſe. Id Cicero ſua ipſe perſona frequẽtiſſime præcipit: Quin etiã libros Platonis atq; Xenophontis edidit hoc genere trãslatos. Id Meſſalæ placuit, multæq; ſunt ab eo ſcriptæ ad hunc modum orationes, adeò ut etiã cum Hyperidis illa pro Phryne difficilima Romanis ſubtilitate cõtenderet. Et manifeſta eſt exercitationis huiuſce ratio: nam & rerum copia Græci autores abundant, & plurimum artis in eloquentiam intulerũt, & hos trãsferẽtibus, uerbis uti optimis licet: omnibus enim utimur noſtris. Figuras uerò quibus maxime ornatur oratio, multas ac uarias excogitandi etiam neceſſitas quædam eſt, quia plerunq; à Græcis Romana diſſentiũt. Sed & illa ex Latinis cõuerſio, multum & ipſa cõtulerit. Ac de carminibus quidem neminẽ credo dubitare, quo ſolo genere exercitationis dicitur uſus eſſe Sulpitius. Nam & ſublimis ſpiritus attollere orationẽ poteſt, & uerba poëtica libertate audaciora, præſumũt eãdem proprie dicẽdi facultatem: ſed & ipſis ſentẽtijs adijcere licet oratorium robur, & omiſſa ſupplere, & effuſa ſubſtringere. Neq; ego παράφρασιν eſſe interpretationem tantùm uolo, ſed circa eoſdem ſenſus certamen atq; æmulationẽ. Ideoq; ab illis diſſentio, qui uertere

tere orationes Latinas uetant, quia optimis occupatis, quicquid aliter dixerimus, neceſſe ſit eſſe deterius. Nam neque ſemper eſt deſperandum, aliquid illis quæ dicta ſunt melius poſſe reperiri. Neq; adeo ieiunam ac pauperem natura eloquentiam fecit, ut una de re bene dici niſi ſemel, non poßit, niſi fortè hiſtrionum multa circa uoces eaſdẽ uariare geſtus poteſt, orandi minor uis, ut dicatur aliquid, præter quod in eadem materia nihil dicẽdum ſit. Sed eſto, neque melius, quod inuenimus ſit, nec par: eſt certe proximus locus. An non ipſi nos bis ac ſæpius de eadem re dicimus, & quidem cõtinuas nonnunquam ſentẽtias? niſi fortè contendere nobiſcum poßumus, cum alijs nõ poßumus. Nam ſi uno tantum genere bene dicetur, fas erit exiſtimari, præcluſam nobis à prioribus uiam in dicendo: nunc uero innumerabiles ſunt modi, plurimæq; eòdem uiæ ducunt. Sua breuitati gratia, ſua copiæ, alia translatis uirtus, alia proprijs. Hoc oratio recta, illud figura declinata commendat. Ipſa deniq; utilißima eſt exercitationi difficultas. Quid? quòd autores maximi ſic diligentius cognoſcuntur. Non enim ſcripta lectione ſecura trãſcurrimus, ſed tractamus ſingula, & neceſſariò introſpicimus, & quãtum habeant uirtutis uel hoc ipſo cognoſcimus, quòd imitari nõ poßumus. Nec aliena tantum transferre, ſed etiã noſtra pluribus modis tractare proderit, ut ex induſtria ſumamus ſentẽtias quaſdã, eaſq; uerſemus quàm numeroſißime, ueluti eadem cera aliæ atq; aliæ formæ duci ſolent. Plurimum autem parari facultatis exiſtimo ex ſimplicißima quaq; materia. Nam in illa multiplici perſonarum, cauſarum, tẽporum, locorum, dictorum, factorum diuerſitate, facile deliteſcet infirmitas, tot ſe undiq; rebus, ex quibus aliqua apprehendas offerẽtibus. Illud uirtutis indicium eſt, fundere, quæ natura cõtracta ſunt, augere parua, uarietatẽ ſimplicibus, uoluptatẽ expoſitis dare, & bene dicere multa de paucis. In hoc optime facient infinitæ quæſtiones, quas uocari θέσεις diximus, quibus Cicero iam princeps in Rep. exerceri ſolebat.*

*ſimilibus

I His

His confinis eſt deſtructio & confirmatio ſententiarum. nã cum ſit ſententia decretum quoddam atq; præceptum, quod de reo, idem de iudicio rei quæri poteſt. Tum loci cõmunes, quos etiam ſcriptos ab oratoribus ſcimus: nam qui hæc recta tantum, & in nullos flexus recedentia copioſe tractauerit, utiq; in illis plures excurſus recipientibus magis abundabit: eritq; in omnes cauſas gratus: omnes enim generalibus quæſtionibus conſtant. Nã quid intereſt, Cornelius Trib. pleb. quòd Codicem legerit, reus ſit: an quæramus uioletur'ne maieſtas, ſi magiſtratus rogationem ſuam populo ipſe recitauerit? Milo Clodiũ recte'ne occiderit, ueniat in iudicium, an oporteat'ne inſidiatorem interfici, uel pernicioſum Reip. ciuem, etiamſi non inſidietur? Cato Martiam honeſte'ne tradiderit Hortenſio, an conueniat'ne res talis bono uiro? De perſonis iudicatur, ſed de rebus contenditur. Declamationes uerò quales in ſcholis rhetorum dicuntur, ſi modò ſunt ad ueritatem accõmodatæ, & orationibus ſimiles, nõ tantum dum adoleſcit profectus, ſunt utiliſſimæ, quæ inuentionem & diſpoſitionem pariter exercent, ſed etiam cum eſt conſummatus, ac iam in foro clarus. Alitur enim atq; eniteſcit uelut pabulo lætiore facũdia, & aſsidua contentionũ aſperitate fatigata, renouatur. Quapropter hiſtoriæ nonnunquam ubertas in aliqua exercẽdi ſtyli parte ponenda, & dialogorum libertate geſtiendum. Ne carmine quidem ludere contrarium fuerit, ſicut athletæ remiſſa quibuſdam temporibus ciborum atq; exercitationum certa neceſsitate, otio, & iucundioribus epulis reficiuntur. Ideoq; mihi uidetur M. Tullius tantum intuliſſe eloquentiæ lumen, quòd in hos quoq; ſtudiorũ ſeceſſus excurrit. Nam ſi nobis ſola materia fuerit ex litibus, neceſſe eſt deteratur fulgor, & dureſcat articulus, & ipſe ille mucro ingenij quotidiana pugna retundatur. Sed quemadmodum forẽſibus certaminibus exercitatos, & quaſi militantes reficit ac reparat hæc uelut ſagina dicẽdi: ſic adoleſcentes non debent nimium in falſa rerum imagine detineri, & ina-

nibus

nibus ſimulachris: uſq; adeò, ut difficile ab his digreſſos ſit aſſueſacere, ne ab illa, in qua propè cōſenuerint umbra, uera diſcrimina, uelut quendam ſolem, reformident. Quod accidiſſe etiam Portio Latroni, *qui primus clari nominis profeſſor fuit, traditur: ut cùm ei ſummam in ſcholis opinionem obtinenti cauſa in foro eſſet orāda, impēſe petierit, uti ſubſellia in baſilicā trāsferrentur. Ita illi cœlum nouum fuit, ut omnis eius eloquentia cōtineri tecto ac parietibus uideretur. Quare iuuenis qui rationem inueniendi eloquendiq; à præceptoribus diligenter acceperit, quod non eſt infiniti operis, ſi docere ſciant, & exercitationem quoq; modicam fuerit conſecutus, oratorem ſibi aliquem (quod apud maiores fieri ſolebat) deligat, quem ſequatur, quē imitetur, iudicijs interſit quàm plurimis, & ſit certaminis cui deſtinatur, frequens ſpectator, tum cauſas uel eaſdē quas agi audierit, ſtylo & ipſe componat, uel etiam alias, ueras modò, & utrūq; tractet. Et quod in gladiatoribus fieri uidemus,* retiarijs exerceatur, ut feciſſe* Brutū *diximus pro* Milone. *Melius hoc quàm reſcribere ueteribus orationibus, ut fecit* Seſtius *contra* Ciceronis *actionem habitam pro eodem, cùm alteram partē ſatis noſſe non poſſet ex ſola defenſione. Citius autem ſic idoneus erit iuuenis, quem præceptor coēgerit in declamādo quàm ſimilimum eſſe ueritati, & per totas ire materias, quarum nunc facilima & maxime fauorabilia decerpunt. Obſtat huic (quod ſecūdo libro poſui) frequens turba diſcipulorum, & conſuetudo claſſiū certis diebus audiendarum, nonnihil etiam perſuaſio patrum, numerantium potius declamationes, quàm æſtimantium. Sed quod dixi primo (ut arbitror) libro, nec ille ſe bonus præceptor maiore numero, quàm ſuſtinere poſſit, onerabit, & nimiam loquacitatem recīdet, ut omnia quæ ſunt in controuerſia, nō (ut quidam uolūt) quæ in rerum natura dicantur. Et uel longiore potius dierum ſpatio laxabit dicendi neceſſitatem, uel materias diuidere permittet: una enim diligēter effecta plus proderit, quàm*

* al. [illegible] exerc. Alij legunt [illegible] re[illegible] [illegible] exerceat.

plures inchoatæ, & quaſi deguſtatæ: propter quod accidit, ut nec ſuo loco quicquam ponatur, nec illa quæ prima ſunt, ſeruẽt ſuam legem, iuuenibus floſculos omnium partiũ in ea quæ ſunt dicturi congerentibus: quo fit, ut timentes ne ſequentia perdant, priora confundant.

De cogitatione. CAP. VI.

P*Roxima ſtylo cogitatio eſt, quæ & ipſa uires ab hoc accipit, & eſt inter ſcribendi laborem, extemporalemq́; fortunam media quædam, & neſcio an uſus frequẽtiſsimi. Nam ſcribere nec ubiq;, nec ſemper poſſumus, cogitationi temporis ac loci plurimum eſt. Hæc paucis admodum horis magnas etiam cauſas complectitur. Hæc quoties intermiſſus eſt ſomnus, ipſis noctis tenebris adiuuatur. Hæc inter medios rerum actus aliquid inuenit uacui, nec otium patitur. Neq; uero rerum ordinem modò (quod ipſum ſatis erat) intra ſe ipſa diſponit, ſed uerba etiã copulat, totamq́; ita contexit orationem, ut ei nihil præter manum deſit. Nam memoriæ quoq; plerũq; inhæret fidelius, quod nulla ſcribendi ſecuritate laxatur. Sed ne ad hanc quidẽ uim cogitandi perueniri poteſt aut ſubitò, aut citò. Nam primũ faciẽda multo ſtylo forma eſt, quæ nos etiam cogitantes ſequatur, tum aſſumendus uſus paulatim; ut pauca primùm complectamur, quæ reddi fideliter poſsint, mox per incremẽta tam modica, ut onerari ſe labor ille non ſentiat, augẽda uſu, & exercitatione multa continenda eſt, quæ quidem maxima ex parte memoria conſtat: ideoq; mihi aliqua in illum locũ differenda ſunt. Eò tamen peruenit, ut is cui non refragetur ingenium, acri ſtudio adiutus, tantum conſequatur, ut etiam quæ cogitarit, quæq́; ſcripſerit, atq; edidicerit, in dicendo fidem ſeruent. Cicero certe Græcorum Metrodorum Scepſium, & Eriphilum Rhodiũ, noſtrorumq́; Hortenſium tradidit, quæ cogitauerãt, ad uerbum in agendo retuliſſe. Sed ſi fortè aliquis inter dicendũ effulſerit extemporalis color, non ſuperſtitioſe excogitatis demum eſt inhærendum*

rendum. Neq; enim tantũ habent curæ, ut non ſit dandus & fortunæ locus, cũ ſæpe etiam ſcriptis ea quæ ſubitò nata ſunt, inſerantur. Ideoq; totũ hoc exercitationis genus ita inſtituendũ, ut & digredi ex eo, & redire in id facilè poßimus. Nam ut primũ eſt domo afferre paratam dicendi copiam & certam, ita refutare temporis munera longè ſtultißimũ eſt. Quare cogitatio in hoc præparetur, ut nos fortuna decipere nõ poßit, adiuuare poßit. Id autẽ fiet memoriæ uiribus: ut ea quæ complexi animo ſumus, fluãt ſecura, ne ſolicitos & reſpiciẽtes, & una ſpe ſuſpẽſos recordationis, nõ ſinant præuidere: alioqui uel extẽporalẽ temeritatẽ malo, quàm male cohærentẽ cogitationẽ. Peius enim quæritur retrorſus, quia cũ illa deſideramus, ab alijs auertimur, & ex memoria potius repetimus, quàm ex materia. Plura ſunt autẽ, ſi utrũq; quærendũ eſt, quæ inueniri poßũt, quàm quæ inuẽta ſunt.

Quemadmodum extemporalis facultas paretur & contineatur. CAP. VII.

MAximus uero ſtudiorum fructus eſt, & uelut præmium quoddam amplius longi laboris, ex tempore dicendi facultas: quam qui non erit cõſecutus, mea quidem ſententia ciuilibus officijs renuntiabit, & ſolam ſcribendi facultatem potius ad alia opera conuertet. Vix enim bonæ fidei uiro conuenit auxilium in publicũ polliceri, quod præſentißimis quibusq; periculis deſit, ut indicare portũ ad quẽ nauis accedere, niſi lenibus uentis uecta, non poßit. Siquidem innumerabiles accidũt ſubitæ neceßitates uel apud magiſtratus, uel repræſentatis iudicijs, continuò agendi. Quarum ſi qua, non dico cuicunq; innocentiũ ciuium, ſed amicorum ac propinquorum alicui euenerit, ſtabit'ne mutus, & ſalutarem petentibus uocem, ſtatimq;, ſi nõ ſuccurratur, perituris, moras & ſeceſſum, & ſilentiũ quæret, dũ illa uerba fabricentur, & memoriæ inſidant, & uox ac latus præparetur? Quæ uero patitur hoc ratio, ut quiſquã ſit orator imparatus ad caſus? Quid, cùm aduerſario reſpondendũ erit, fiet? Nam

plures inchoatæ, & quaſi deguſtatæ: propter quod accidit, ut nec ſuo loco quicquam ponatur, nec illa quæ prima ſunt, ſeruẽt ſuam legem, iuuenibus floſculos omnium partiũ in ea quæ ſunt dicturi congerentibus: quo fit, ut timentes ne ſequentia perdant, priora confundant.

De cogitatione. CAP. VI.

PRoxima ſtylo cogitatio eſt, quæ & ipſa uires ab hoc accipit, & eſt inter ſcribendi laborem, extemporalemq́; fortunam media quædam, & neſcio an uſus frequẽtiſſimi. Nam ſcribere nec ubiq;, nec ſemper poſſumus, cogitationi temporis ac loci plurimum eſt. Hæc paucis admodum horis magnas etiam cauſas complectitur. Hæc quoties intermiſſus eſt ſomnus, ipſis noctis tenebris adiuuatur. Hæc inter medios rerum actus aliquid inuenit uacui, nec otium patitur. Neq; uero rerum ordinem modò (quod ipſum ſatis erat) intra ſe ipſa diſponit, ſed uerba etiã copulat, totamq́; ita contexit orationem, ut ei nihil præter manum deſit. Nam memoriæ quoq; plerũq; inhæret fidelius, quod nulla ſcribendi ſecuritate laxatur. Sed ne ad hanc quidẽ uim cogitandi perueniri poteſt aut ſubitò, aut citò. Nam primũ faciẽda multo ſtylo forma eſt, quæ nos etiam cogitantes ſequatur, tum aſſumendus uſus paulatim; ut pauca primùm complectamur, quæ reddi fideliter poſſint, mox per incremẽta tam modica, ut onerari ſe labor ille non ſentiat, augẽda uſu, & exercitatione multa continenda eſt, quæ quidem maxima ex parte memoria conſtat: ideoq́; mihi aliqua in illum locũ differenda ſunt. Eò tamen peruenit, ut is cui non refragetur ingenium, acri ſtudio adiutus, tantum conſequatur, ut etiam quæ cogitarit, quæq́; ſcripſerit, atq; edidicerit, in dicendo fidem ſeruent. Cicero certe Græcorum Metrodorum Scepſium, & Eriphilum Rhodiũ, noſtrorumq́; Hortenſium tradidit, quæ cogitauerãt, ad uerbum in agendo retuliſſe. Sed ſi fortè aliquis inter dicendũ effulſerit extemporalis color, non ſuperſtitioſe excogitatis demum eſt inhærendum

rendum. Neq; enim tantũ habent curæ, ut non ſit dandus & fortunæ locus, cũ ſæpe etiam ſcriptis ea quæ ſubitò nata ſunt, inſerantur. Ideoq; totũ hoc exercitationis genus ita inſtituendũ, ut & digredi ex eo, & redire in id facile poſſimus. Nam ut primũ eſt domo afferre paratam dicendi copiam & certam, ita refutare temporis munera longè ſtultiſſimũ eſt. Quare cogitatio in hoc præparetur, ut nos fortuna decipere nõ poſſit, adiuuare poſſit. Id autẽ fiet memoriæ uiribus: ut ea quæ complexi animo ſumus, fluãt ſecura, ne ſolicitos & reſpiciẽtes, & una ſpe ſuſpẽſos recordationis, nõ ſinant præuidere: alioqui uel extẽporalẽ temeritatẽ malo, quàm male cohærentẽ cogitationẽ. Peius enim quæritur retrorſus, quia cũ illa deſideramus, ab alijs auertimur, & ex memoria potius repetimus, quàm ex materia. Plura ſunt autẽ, ſi utrũq; quærendũ eſt, quæ inueniri poſſũt, quàm quæ inuẽta ſunt.

Quemadmodum extemporalis facultas paretur & contineatur. CAP. VII.

MAximus uero ſtudiorum fructus eſt, & uelut præmium quoddam amplius longi laboris, ex tempore dicendi facultas: quam qui non erit cõſecutus, mea quidem ſententia ciuilibus officijs renuntiabit, & ſolam ſcribendi facultatem potius ad alia opera conuertet. Vix enim bonæ fidei uiro conuenit auxilium in publicũ polliceri, quod præſentiſſimis quibusq; periculis deſit, ut indicare portũ ad quẽ nauis accedere, niſi lenibus uentis uecta, non poſſit. Siquidem innumerabiles accidũt ſubitæ neceſſitates uel apud magiſtratus, uel repræſentatis iudicijs, continuò agendi. Quarum ſiqua, non dico cuicunq; innocentiũ ciuium, ſed amicorum ac propinquorum alicui euenerit, ſtabit'ne mutus, & ſalutarem petentibus uocem, ſtatimq́;, ſi nõ ſuccurratur, perituris, moras & ſeceſſum, & ſilentiũ quæret, dũ illa uerba fabricentur, & memoriæ inſidant, & uox ac latus præparetur? Quæ uero patitur hoc ratio, ut quiſquã ſit orator imparatus ad caſus? Quid, cùm aduerſario reſpondendũ erit, fiet? Nam

ſæpe ea quæ opinati ſumus, & contra quæ ſcripſimus, fallunt, ac tota ſubitò cauſa mutatur: atq; ut gubernatori ad incurſus tēpeſtatum, ſic agenti ad uarietatē cauſarū ratio mutanda eſt. Quid *porrò multus ſtylus & aſsidua lectio, & lōga ſtudiorū ætas facit, ſi manet eadē, quæ fuit incipientibus difficultas? perijſſe profectò confitendum eſt præteritum laborem, cui ſemper idem laborandum eſt.* Neq; *ego hoc ago ut ex tēpore dicere malit, ſed ut poßit.* Id *autem maxime hoc modo cōſequemur:* Nota *ſit primum dicendi uia, neq; enim prius cōtingere curſus poteſt, quàm ſcierimus, quò ſit, & quà perueniendū.* Nec *ſatis eſt nō ignorare quæ ſint cauſarum iudicialiū partes, aut quæſtionū ordinē recte diſponere, quãquàm iſta ſunt præcipua: ſed quid quoq; loco primū ſit, qd ſecūdū, ac deinceps: quæ ita ſunt natura copulata, ut mutari, aut īteruelli ſine cōfuſione nō poßint.* Quiſquis *autē uiā quà ſit ingrediēdū, diſcet, ducetur ante omnia rerū ipſa ſerie uelut duce, propter quod homines etiā modice exercitati, facillime tenorem in narrationibus ſeruāt.* Deinde, *quid quoq; loco quærēt, ſcient, nec circūſpectabūt, nec offerētibus ſe aliunde ſenſibus turbabuntur; nec confundent ex diuerſis orationē uelut ſalientes huc illuc, nec uſquā inſiſtentes.* Poſtremò *habebūt modū & finem, qui eſſe citra diuiſionē nullus poteſt.* Expletis *pro facultate omnibus quæ propoſuerint, perueniſſe ſe ad ultimū ſentient.* Et *hæc quidē ex arte: illa uero ex ſtudio, ut copiā ſermonis optimi, quemadmodū præceptū eſt, cōparemus: multo ac fideli ſtylo ſic formetur oratio, ut ſcriptorū colorem etiā ea quæ ſubitò effuſa ſint, reddant, ut cùm multa ſcripſerimus, etiā multa dicamus.* Nam *conſuetudo & exercitatio facilitatē maxime pariterit, quæ ſi paulum intermiſſa fuerit, non uelocitas illa modò tardatur, ſed * ipſum coit atq; concurrit.* Quanquàm *enim opus eſt naturali quadā mobilitate animi, ut dū proxima dicimus, ſtruere ulteriora poßimus, ſemperq; noſtram uocē prouiſa & formata cogitatio excipiat, uix tamen aut natura, aut ratio in tam multiplex*

* al's : ipſum
νάρκημα coit

tiplex

tiplex officium diducere animum queat, ut inuentioni, diſpoſitioni, elocutioni, ordini uerborũ rerumq́;, tum ijs quæ dicit, quæ ſubiuncturus eſt, quæ ultrà ſpectãda ſunt, adhibita uocis, pronuntiationis, geſtus obſeruatione, una ſufficiat. Longe enim præcedat oportet intẽtio, ac præ ſe res agat: quantumq; dicẽdo cõſumitur, tantũ ex ultimo prorogetur, ut donec perueniamus ad finem, nõ minus proſpectu procedamus quàm gradu, ſi nõ interſiſtentes offenſanteſq; breuia illa atq; conciſa ſingultantiũ modo eiecturi ſumus. Eſt igitur uſus quidã irrationabilis, quem Græci ἄλογον τριβὴν *uocant, quo manus in ſcribẽdo decurrit, quo oculi totos ſimul in lectione uerſus flexuſq; eorum & tranſitus intuentur, & antè ſequẽtia uidẽt, quàm priora dixerunt, quo conſtant miracula illa in ſcenis pilariorũ ac uẽtilatorum, ut ea quæ emiſerint, ultro uenire in manus credas, & quà iubentur decurrere. Sed hic uſus ita proderit, ſi ea de qua locuti ſumus, ars anteceſſerit: ut ipſum illud quod in ſe rationẽ nõ habet, in ratione uerſetur. Nam mihi ne dicere quidem uidetur, niſi qui diſpoſite, ornate, copioſeq; dicit. Sed nec tumultuarij, nec fortuiti ſermonis contextum mirabor unquã, quem iurgantibus etiã muliereculis ſuperfluere uideo. Quem ſi calor ac ſpiritus tulit (frequenter enim accidit, ut ſucceſſum extẽporalem conſequi cura non poſſit) Deum tũc adfuiſſe, cùm id eueniſſet, ueteres oratores (ut Cicero dicit) aiebant. Sed ratio manifeſta eſt: nam bene concepti affectus & recẽtes rerum imagines continuo impetu feruntur, quæ nonnunquam mora ſtyli refrigeſcunt, & dilatæ non reuertuntur. Vtiq; uerò cùm infelix illa uerborum cauillatio acceſſit, & curſus ad ſingula ueſtigia reſtitit, non poteſt ferri contorta uis: ſed ut optime uocum ſingularum cedat electio, non continua, ſed compoſita eſt. Quare capiendæ ſunt illæ, de quibus dixi, rerũ imagines, quas uocari* φαντασίας *indicauimus, omniaq́; de quibus dicturi erimus, perſonæ, quæſtiones, ſpes, metus habenda in oculis, in affectus recipienda. Pectus eſt enim quod diſertos*

Pilarij.
Vẽtilatores.

facit, & uis mentis. Ideoq; imperitis quoq;, ſi modò ſunt aliquo affectu concitati, uerba non deſunt. Tum intendendus animus, non in aliquam rem unam, ſed in plures ſimul continuas: ut ſi per aliquam rectam uiam mittamus oculos, ſimul omnia quæ ſunt in ea, circaq́;, intuemur, non ultimum tantùm uidemus, ſed uſq; ad ultimum. Addit ad dicendum etiam pudor ſtimulos: Habet & dicendorum expectata laus. mirumq́; uideri poteſt, quòd cum ſtylus ſecreto gaudeat, atq; omnes arbitros reformidet, ex-
*cōgeſtu ſi. *temporalis actio auditorum frequētia, ut miles *cōcentu ſignorum, excitatur. Nanq; & difficiliorem cogitationē exprimit & expellit dicendi neceſſitas, & ſecundos impetus auget placendi cupido: adeò præmium omnia ſpectant, ut eloquentia quoque, quanquàm plurimū habeat in ſe uoluptatis, maxime tamen præſenti fructu laudis opinionisq́; ducatur. Nec quiſquā tantum fidat ingenio, ut id ſibi ſperet incipienti ſtatim poſſe contingere,*
* facilitatem *ſed ſicut in cogitatione præcepimus, ita* facultatē quoq; extemporalem à paruis initijs, paulatim perducemus ad ſummā, quæ nec perfici, nec contineri niſi uſu poteſt. Cæterum peruenire eò debet, ut cogitatio non utiq; melior ſit ea, ſed* utilior, cum hanc * facilitatem non in proſa modò multi ſint conſecuti, ſed etiā in carmine, ut Antipater Sidonius, & Licinius Archias: credēdum enim Ciceroni eſt: non quia noſtris quoque temporibus nos & fecerint quidam hoc, & faciant. quod tamen ipſum non tan probabile puto (neque enim habet aut uſum res, aut neceſſitatem) quàm exhortandis in hanc ſpem, qui foro præparantur, utile exemplum. Neq; uerò tantam eſſe unquam fiduciam facilitatis uelim, ut nō breue ſaltem tēpus, quod nuſquam ferè deerit, ad ea quæ dicturi ſumus, diſpicienda ſumamus: quod quidem in iudicijs ac foro datur ſemper. Neq; enim quiſquam eſt, qui cauſam, quam non didicerit, agat. Declamatores quoſdam peruerſa ducit ambitio, ut expoſita controuerſia, protinus dicere uelint: quinetiam, quod eſt in primis friuolū ac ſcenicum, uerbū petant*

quo

quo incipiant. Sed tam contumelioſos in ſe ridet inuicem eloquentia, & qui ſtultis eruditi uideri uolunt, ſtulti eruditis uidentur. Si qua tamẽ fortuna tam ſubitã fecerit agẽdi neceſsitatẽ, mobiliore quodã opus erit ingenio, & uis omnis intẽdenda rebus, & in præſentia remittẽdum aliquid ex cura uerborum, ſi ſequi utrunq; nõ dabitur. Tum & tardior pronunciatio moras habet, & ſuſpẽſa ac ueluti dubitans oratio, ut tamẽ deliberare, nõ hæſitare uideamur. Hoc dũ egredimur è portu, ſi nos nondũ aptatis ſatis armamentis aget uentus. Deinde paulatim ſimul euntes aptabimus uela, & diſponemus rudentes, & impleri ſinus optabimus. Id potius, quàm ſe inani uerborũ torrẽti dare, quaſi tempeſtatibus, quò uolent, auferẽdum. Sed non minore ſtudio continetur hæc facultas, quàm paratur. Ars enim ſemel percepta non labitur. Stylus quoq; intermiſsione paulum admodũ de celeritate perdit, prõptum hoc & in expedito poſitum exercitatione ſola cõtinetur. Hac uti ſic optimũ eſt, ut quotidie dicamus audientibus pluribus, maxime de quorũ ſumus iudicio atq; opinione ſoliciti: rarũ eſt enim ut ſatis ſe quiſq; uereatur: uel ſoli tamẽ dicamus potius, quàm non omnino dicamus. Eſt alia exercitatio cogitandi, totasq; materias uel ſilentio, dum tamen dicat intra ſeipſum, perſequendi: quæ nullo nõ & tẽpore, & loco, quãdo non aliud agimus, explicari poteſt, & eſt in parte utilior quàm hæc proxima. Diligẽtius enim cõponitur quàm illa, in qua cõtextum orationis intermittere ueremur. Rurſus illa prior plus confert uocis firmitate, oris facilitate, motu corporis, qui & ipſe, ut dixi, excitat oratorem: & iactatione manus, pedis ſupploſione, ſicut cauda leones facere dicuntur, hortatur. Studendum uerò ſemper & ubiq;. Neq; enim ferè tã ullus eſt dies occupatus, ut nihil lucratiuæ (ut Cicero Brutum facere tradit) operæ ad ſcribendum, aut ad legendũ, aut dicendũ rapi aliquo momẽto tẽporis poſsit. Siquidẽ C. Carbo etiã in tabernaculo ſolebat hac uti exercitatione dicẽdi. Ne id quidẽ tacẽdum eſt, quod eidem Ciceroni placet,*

* lucri

nullum

nullum noſtrum uſquam negligentem eſſe ſermonem. quicquid loquemur,ubicūq; ſit,pro ſua ſcilicet portione perfectum. Scribendum certe nunquā eſt magis,quàm cū multa dicemus ex tempore. Ita enim ſeruabitur pōdus,& uibrans illa uerborū facilitas in altū reducetur, ſicut ruſtici proximas uitis radices amputant, quæ illā in ſummū ſolum ducūt, ut inferiores penitus deſcendendo firmentur. Ac neſcio an utrūq; cum cura & ſtudio fecerimus, inuicem proſit,ut ſcribēdo dicamus diligētius,dicēdo ſcribamus facilius. Scribendum ergo quoties licebit:ſi id nō dabitur, cogitandum:ab utroq; excluſi,debēt tamen adniti,ut neq; deprehenſus orator,neq; litigator deſtitutus eſſe uideatur. Plerunq; autē multa agētibus accidit, ut maxime neceſſaria & utiq; initia ſcribant,cætera quæ domo afferūt,cogitatione cōplectantur, ſubitis ex tēpore occurrāt. Quod feciſſe M. Tullium Cōmentarijs ipſius apparet:ſed ferūtur aliorū quoq;,& inuēti forte ut eos dicturus quiſq; cōpoſuerat,& in libros digeſti,ut cauſarū quæ ſunt actæ à Seruio Sulpitio,cuius tres orationes extant. Sed hi de quibus loquor Cōmentarij ita ſunt exacti, ut ab ipſo mihi in memoriam poſteritatis uideātur cōpoſiti. Nam Ciceronis ad præſens modo tempus aptatos libertus Tyro cōtraxit. Quos non ideo excuſo, quia non probem,ſed ut ſint magis admirabiles. In hoc genere prorſus recipio hanc breuem annotationē,libelloſq; qui uel manu teneantur, & ad quos interim reſpicere fas ſit. Illud quod Lænas præcipit,diſplicet mihi,quæ ſcripſerimus,in ſummas ſiue commentarios & capita conferre. Facit enim & diſcendi negligentiam hæc ipſa fiducia,& lacerat ac deformat orationē. Ego autem ne ſcribendum quidem puto, quod ſimus memoria proſecuturi. Nam hoc quoque accidit ut reuocet nos cogitatio ad illa elaborata,nec ſinat præſentē fortunam experiri. Sic anceps inter utrunq; animus æſtuat, cum & ſcripta perdit, & non quærit noua. Sed de memoria deſtinatus eſt proximo libro locus,nec huic parti ſubiungendus,quia ſunt alia prius nobis dicenda.

M. FAB.

M. FAB. QVINTILIANI ORATORIARVM INſtitutionum, liber Vndecimus.

Præfatio, & de aptè dicendo.

CAP. I.

PARATA, ſicut ſuperiore libro continetur, facultate ſcribendi cogitandiq́;, & ex tempore etiam cùm res poſceet orandi, proxima eſt cura ut dicamus aptè: quam uirtutem elocutionis quartam Cicero demonſtrat, quæq́; eſt meo quidem iudicio maximè neceſſaria. Nam cùm ſit ornatus orationis uarius & multiplex, conueniatq́; alius alij, niſi fuerit accommodatus rebus atq; perſonis, non modò non illuſtrabit eam, ſed etiam deſtruet, & uim rerum in contrarium uertet. Quid enim prodeſt eſſe uerba & Latina, & ſignificantia, & nitida, figuris etiam numeriſq́; elaborata, niſi cùm ijs in quæ iudicem duci formariq́; uolumus, conſentiant? ſi genus ſublime dicendi paruis in cauſis, paruum limatumq́; grãdibus, lætũ triſtibus, lene aſperis, minax ſupplicibus, ſummiſſum concitatis, trux atq; uiolentum iucundis adhibeamus? ut monilibus, & margaritis, ac ueſte longa, quæ ſunt ornamenta fœminarum, deformẽtur uiri: nec habitus triũphalis, quo nihil cogitari poteſt auguſtius, fœminas deceat. Hunc locum Cicero breuiter in tertio de Oratore libro perſtringit, neq; tamen uideri poteſt quicquam omiſiſſe, dicendo, Non omni cauſæ nec auditori, nec perſonæ, nec tempori congruere orationis unum genus. Nec ferè pluribus in Oratore eadem. Sed illic L. Craſſus, cùm apud ſummos oratores, hominesq́; eruditiſſimos dicat, ſatis habet partem hãc uelut notare inter agnoſcentes. Et hic Cicero alloquens Brutum teſtatur eſſe hæc ei nota, ideoq́; breuius à ſe dici, quanquàm ſit fuſius locus, tracteturq́; à philoſophis latius. Nos inſtitutionem

profeßi,non ſolùm ſcientibus iſta, ſed etiam diſcentibus tradimus:ideoq; paulò pluribus uerbis debet haberi uenia. Quare notum ſit nobis ante omnia,quid conciliando, docendo, mouendo iudici cõueniat,quid quaq; parte orationis petamus. Ita nec uetera,nec translata,aut ficta uerba incipiẽdo,narrãdo, argumẽtando,tractabimus,neq; decurrẽtis cõtexto nitore circuitus,ubi *dirigenda *diuidenda erit cauſa, & in partes ſuas *digerenda,neq; humile,atq; quotidianũ ſermonis genus,& compoſitione ipſa diſſolutum epilogis dabimus,nec iocis lachrymas:nec rurſus lachrymas,ubi opus erit miſeratione,ſiccabimus. Nam ornatus omnis non tam ſua,quàm rei cui adhibetur, cõditione conſtat:nec plus refert quid dicas, quàm quo loco. Sed totũ hoc aptè dicere,non elocutionis tantum genere conſtat,ſed eſt cum inuentione commune: Nam ſi tantum habent etiam uerba momentum, quantò res ipſæ maius? Quarum quæ eſſet obſeruatio,ſuis locis ſubinde ſubiecimus. Illud eſt diligentius docendum,eum demum dicere aptè,qui non ſolùm quid expediat,ſed etiã quid deceat,inſpexerit. Nec me fugit plerunq; hæc eſſe cõiuncta. Nam quod decet, ferè prodeſt:neq; alio magis animi iudicum conciliari,aut ſi res in contrariũ tulit,alienari ſolent. Aliquãdo tamen & hæc diſſentiunt. Quoties autem pugnabunt,ipſam utilitatem uincet,quod decet. Nam quis neſcit,nihil magis profuturũ ad abſolutionem Socrati fuiſſe,q̃ ſi eſſet uſus illo iudiciali genere defenſionis, & oratione ſummiſſa conciliaſſet iudicum animos ſibi,crimenq́; ipſum ſolicitè redarguiſſet? Verum id minime eũ decebat:ideoq; ſic egit, ut qui pœnam ſuam honoribus ſummis eſſet æſtimaturus. Maluit enim uir ſapientißimus, quod ſupereſſet ex uita ſibi perire,quàm quod præteriiſſet. Et quãdo ab hominibus ſui temporis parum intelligebatur, poſterorum ſe iudicijs reſeruauit, breui detrimẽto iam ultimæ ſenectutis æuum ſeculorũ omnium* *unus *conſecutus. Itaque quamuis Lyſias, qui *tum in dicendo præſtantißimus habebatur, defenſionem illi ſcriptam obtuliſſet, uti*

ea no

ea noluit, cum bonam quidem, ſed parum ſibi conuenientem iudicaſſet. Quo uel ſolo patet, non perſuadendi, ſed bene dicendi finem in oratore ſeruandum, cum interim perſuadere deforme ſit. Non fuit hoc utile abſolutioni: ſed, quod eſt maius, homini fuit. Et non ſecundum communem potius loquendi conſuetudinem, quàm ipſam ueritatis regulam diuiſione hac utimur, ut ab eo quod deceat, utilitatem ſeparemus: niſi fortè prior ille Aphricanus, qui patria cedere, quàm cum Tribuno Ple. humilimo cõtendere de innocentia ſua maluit, inutiliter ſibi uidetur conſuluiſſe. Aut P. Rutilius, uel cùm illo penè Socratico genere defenſionis eſt uſus, uel cùm reuocante eum P. Sylla manere in exilio maluit, quid ſibi maxime conduceret, neſciebat. Hi uero parua illa quæ abiectiſſimus quiſq; animus utilia credit, ſi cum uirtute conferantur, deſpicienda iudicauerunt, ideoq́; perpetua ſeculorum admiratione celebrantur. Neque nos ſimus tam humiles, ut quæ laudamus, inutilia credamus. Sed hoc qualecunq; diſcrimen raro admodum euenit. Cæterum idem ferè, ut dixi, in omni genere cauſarum & proderit, & decebit. Eſt autem quod omnes, & ſemper, & ubiq; perſuadere ac dicere honeſte, honeſteq́; facere deceat, contraq́; neminem unquã ullo in loco turpiter. Minora uerò, quæq́; ſunt ex medijs, plerunq; ſunt talia, ut alijs ſint cõcedenda, alijs non ſint. Aut pro perſona, tẽpore, loco, cauſa, magis ac minus, uel excuſata debeant uideri, uel reprehendenda. Cum dicamus autem de rebus aut alienis, aut noſtris, diuidenda eſt ratio eorum, dum ſciamus pleraq; neutro loco cõuenire. In primis enim omnis ſui uitioſa iactatio eſt, eloquentiæ tamen in oratore præcipue, affertq́; audientibus non faſtidium modò, ſed plerunq; etiam odium. Habet enim mens noſtra natura ſublime quiddam & erectum, & impatiens ſuperioris. Ideoq́; abiectos aut ſubmittentes ſe libenter alleuamus, quia hoc facere tanquam maiores uidemur: & quoties diſceſſit æmulatio, ſuccedit humanitas. At qui ſe ſupra modũ extollit, premere ac deſpicere creditur

Iactatio in orato[...]

creditur, nec tam ſe maiorem, quàm minores cæteros facere. Inde inuident humiliores: nam hoc uitium eſt corũ, qui nec cedere uolunt, nec poſſunt cõtendere, rident ſuperiores, improbãt bonos. Plerunq; uerò deprehendas arrogãtium fallacem de ſe opinionem, ſed in ueris quoq; ſufficit cõſcientia. Reprehẽſus eſt in hac parte non mediocriter Cicero, quanquàm is quidem rerum à ſe geſtarum maior, quàm eloquẽtiæ fuit in orationibus utiq; iactator. Ac plerunq; illud quoq; non ſine aliqua ratione fecit. Aut enim tuebatur eos, quibus erat uſus adiutoribus in opprimenda coniuratione: aut reſpondebat inuidiæ, cui tamen non fuit par, ſeruatæ patriæ pœnam paſſus exilium, ut illorũ quæ egerat in conſulatu frequẽs cõmemoratio, poßit uideri nõ gloriæ magis, quàm defenſioni data. Eloquentiam quidẽ cum pleniſſimam diuerſæ partis aduocatis cõcederet, ſibi nũquàm in agẽdo immodice arrogauit. Illius ſunt enim: Si quid eſt in me ingenij iudices, quod ſentio quàm ſit exiguũ: & Nam quo minus ingenio poſſum, ſubſidio mihi diligentiam cõparaui. Quinetiam contra Q. Cæcilium de accuſatore in Verrem conſtituendo, quamuis multum eſſet in hoc quoq; momenti, uter ad agendũ magis idoneus ueniret, dicendi tamen facultatem magis illi detraxit, quàm arrogauit ſibi, ſeq; nõ conſecutũ, ſed omnia feciſſe ut poſſet eam cõſequi, dixit. In epiſtolis aliquando familiariter apud amicos, nonnunquam in dialogis, aliena tamen perſona, uerum de eloquentia ſua dicit. Et aperte tamen gloriari, neſcio an ſit magis tolerabile, uel ipſa uitij huius ſimplicitate, quàm illa iactatione peruerſa, ſi abundans opibus, pauperem ſe neget, nobilis obſcurum, & potens infirmum, quàm ſi ſe diſertus imperitum planè & infantẽ uocet. Ambitioſiſsimũ gloriãdi genus eſt etiam deridere. Ab alijs ergo laudemur. Nam ipſos, ut Demoſthenes ait, erubeſcere etiã cum ab alijs laudamur, decet. Neq; hoc dico, nõ aliquando de rebus à ſe geſtis oratori eſſe dicẽdum, ſicut eidem Demoſtheni pro Cteſiphonte, quod tamen ita emendauit, ut neceßitatem

ceſſitatem id faciendi oſtenderet, inuidiamq; omnem in eum re-gereret, qui hoc ſe coëgiſſet. Et M. Tullius ſæpe dicit de op-preſſa cõiuratione Catilinæ, ſed modò id uirtuti Senatus, modò prouidentiæ Deorum immortalium aſſignat, plerunque contra inimicos atque obtrectatores plus uendicat ſibi. Erant enim tuenda, cum obijcerentur. In carminibus utinam pepercisſet, quæ non deſierunt carpere maligni:

Cedant arma togæ, concedat laurea linguæ. & : Tullij carmina.

O` fortunatam natam me Conſule Romam.

Et, Ioue illũ à quo in cõſilium Deorũ aduocatur: &, Mineruam, quæ omnes eũ artes edocuit: quæ ſibi ille, ſecutus quædã Græco-rum exempla, permiſerat. Verũ eloquẽtiæ ut indecora iactatio, ſic nonnunquam concedẽda fiducia eſt. Nam quis reprehendat hæc: Quid putem? contemptum'ne me? non uideo, nec in uita, nec in gratia, nec in rebus geſtis, nec in hac mea mediocritate ingenij, quid deſpicere poſſit Antonius. Et paulò pòſt apertius: An decertare mecum uoluit contentione dicendi? Hoc quidem beneficium eſt. Quid enim plenius? quid uberius, quàm mihi pro me & contra Antonium dicere? Arrogantes & illi, qui ſe iu-dicaſſe de cauſa, nec aliter affuturos fuiſſe proponunt. Nam & inuiti iudices audiunt præſumẽtem partes ſuas, nec hoc oratori contingere inter aduerſarios, quod Pythagoræ inter diſcipulos contigit, poteſt: Ipſe dixit. Sed iſtud magis minus'ue uitioſum eſt pro perſonis dicentium. Defenditur enim aliquatenus, ætate, dignitate, autoritate: quæ tamen uix in ullo tanta fuerint, ut non hoc affirmationis genus temperandum ſit aliqua moderatione, ſicut omnia in quibus patronus argumentum ex ſeipſo petet, quod fuiſſet tumidius, ſi criminis loco eſſe negaſſet Cicero, Equi-tis Romani eſſe filium ſe defendente. At ille fecit hoc etiam fa-uorabile, coniungendo cum iudicibus dignitatem ſuam. Equitis autem Romani eſſe filium, criminis loco poni ab accuſatoribus, neque his iudicantibus oportuit, nec defendentibus nobis. Im-

pudens

pudens, tumultuoſa, iracunda actio omnibus indecora: ſed ut quiſq; ætate, dignitate, uſu præcedit, magis in ea reprehẽdendus. Videas autem rixatores quoſdam, neq; iudicum reuerẽtia, neq; agendi more ac modo contineri. Ex quo ipſo mentis habitu manifeſtum ſit, tam in ſuſcipiẽdis, quàm in agẽdis cauſis nihil penſi habere. Profert enim mores plerunq; oratio, & animi ſecreta detegit. Nec ſine cauſa Græci prodiderunt, ut uiuat, quenque etiã dicere. Humiliora illa uitia, ſummiſſa adulatio, affectata ſcurrilitas, in rebus ac uerbis parum modeſtis ac pudicis uilis pudor, in omni negotio neglecta autoritas, quæ ferè accidunt ijs, qui nimium aut blandi eſſe, aut ridiculi uolunt. Ipſum etiã eloquentiæ genus alios aliud decet. Nam neq; tam plenum, & erectum, & audax, & præcultum, ſenibus conuenerit, quàm preſſum, & mite, & limatum, & quale intelligi uult Cicero, cum dicit orationem ſuam cœpiſſe caneſcere: ſicut ueſtibus quoque non purpura coccoq; fulgẽtibus illa ætas ſatis apta ſit. In iuuenibus etiam uberiora paulò, & penè periclitantia feruntur. At in iiſdẽ ſiccum & ſolicitum, & contractum dicendi propoſitum, plerunq; affectatione ipſa ſeueritatis inuiſum eſt, quando etiam morum ſenilis autoritas immatura in adoleſcentibus creditur. Simpliciora militares decent. Philoſophiam ex profeſſo, ut quidam faciunt, oſtentantibus, parum decori ſunt plerique orationis ornatus, maximeq; ex affectibus, quos illi uitia dicunt. Verba quoq; exquiſitiora, & compoſitio numeroſa tali propoſito diuerſa. Non enim ſolum illa lætiora, qualia à Cicerone dicũtur, Saxa atq; ſolitudines uoci reſpondent: ſed etiam, illa quanquàm plena ſanguinis, Vos enim iam Albani tumuli, atq; luci, uos inquam imploro atque teſtor, uoſq; Albanorum obrutæ aræ, ſacrorum populi Rom. ſociæ & æquales, non conueniant barbæ illi atq; triſtitiæ. At uir ciuilis uereq; ſapiens, qui ſe non otioſis diſputationibus, ſed adminiſtrationi Reipublicæ dediderit, à qua longiſſimè iſti qui philoſophi uocantur, receſſerunt,

omnia

omnia quæ ad efficiendum oratione quod propoſuerit, ualent, libenter adhibebit, cum prius quod honeſtum ſit, efficere in animo ſuo conſtituerit. Eſt quod principes deceat, alijs non conceſſeris. Imperatorum ac triumphantium ſeparata eſt aliqua ex parte ratio eloquentiæ, ſicut Pompeius abunde diſertus rerum ſuarum narrator, & hic qui bello ciuili ſe interfecit Cato, eloquens ſenator fuit. Idem dictum ſæpe in alio liberum, in alio furioſum, in alio ſuperbum eſt. Verba aduerſus Agamemnonem à Therſite habita ridentur: da illa Diomedi, alij'ue cui pari, magnum animum ferre præ ſe uidebuntur. Ego te, inquit, conſulem putem L. Craſſus Philippo, cum tu me non putes ſenatorē? Vox honeſtiſſimæ libertatis, non tamen ferres quencunque dicentem. Negat ſe magni facere aliquis poëtarum, utrum Cæſar ater an albus homo ſit: inſania. Verte, ut idem Cæſar de illo dixerit, arrogātia eſt. Maior in perſonis obſeruatio eſt apud comicos tragicosq́;. Multis enim utuntur, & uarijs. Eadē & eorum qui orationes alijs ſcribebant, fuit ratio, & declamantium eſt. Non enim ſemper ut aduocati, ſed plerunq; ut litigatores dicimus. Verum etiam in ijs cauſis quibus aduocamur, eadem differentia diligēter eſt cuſtodienda. Vtimur enim fictione perſonarum, & uelut ore alieno loquimur, dandiq́; ſunt ijs quibus uocem accommodamus, ſui mores. Aliter enim P. Clodius, aliter Appius Cæcus, aliter Cæcilianus ille, aliter Terentianus pater fingitur. Quid aſperius lictore Verris? Vt adeas, tantum dabis. Quid fortius illo? Cuius inter ipſa uerberum ſupplicia una uox audiebatur, Ciuis Romanus ſum. Quàm dignæ Milonis in peroratione ipſa uoces eo uiro, qui pro Republica ſeditioſum ciuem toties cōpeſcuiſſet? quiq; inſidias uirtute ſuperaſſet? Denique non modò quot in cauſa, totidem in proſopopœia ſunt uarietates: ſed hoc etiam plures, quòd in his puerorum, fœminarum, pupillorum, mutarum etiam rerum aſſimulamus affectus, quibus omnibus debetur ſuus decor. Eadem in ijs pro qui-

K *bus*

bus agemus, obſeruanda ſunt. Aliter enim pro alio ſæpe dicendum eſt, ut quiſq; honeſtus, humilis, inuidioſus, fauorabilis erit, adiecta propoſitorum quoq;, & anteactæ uitæ differentia. Iucundiſsima uerò in oratore humanitas, facilitas, moderatio, beneuolentia. Sed illa quoq; diuerſa bonum uirum decent, malos odiſſe, publica uice cōmoueri, ultum ire ſcelera & iniurias, & omnia, ut in initio dixi, honeſta. Nec, tantum quis, & pro quo, ſed etiam apud quē dicas, intereſt. Facit enim & fortuna diſcrimen, & poteſtas: nec eadem apud principem, magiſtratum, ſenatorem, priuatum, tamen liberum ratio eſt: nec eodem ſono publica iudicia, & arbitrorum diſceptationes aguntur. Nam ut orantē pro capite ſolicitudo deceat, & cura, & omnes ad amplificandam orationem quaſi machinæ: ita in paruis rebus iudicijsq; uana ſint eadem. Rideaturq; meritò qui apud diſceptatorem de re leuiſsima ſedens dicturus utatur illa Ciceronis confeſſione, nō modò ſe animo cōmoueri, ſed etiam corpore ipſo perhorreſcere. Quis uerò neſciat quin aliud dicendi genus poſcat grauitas ſenatoria, aliud aura popularis? cum etiam ſingulis iudicantibus, non idem apud graues uiros, quod leuiores: non idē apud eruditum, quod militarem ac ruſticum, deceat: ſitq; nonnunquam ſummittenda & contrahenda oratio, ne iudex eam uel intelligere, uel capere non poßit. Tempus quoque ac locus egent obſeruatione propria. Nam & tempus tum lætum, tum triſte, tum liberum, tum anguſtū eſt. Atqui ad hæc omnia componendus orator, & loco publico priuato'ne, celebri an ſecreto, aliena ciuitate an tua, in caſtris denique, an foro dicas, intereſt plurimum: ac ſuam quicque formam, & proprium modum eloquentiæ poſcit. Cum etiam in cæteris actibus uitæ, non idem in foro, curia, campo, theatro, domi facere conueniat, & pleraque quæ natura non ſunt reprehendenda, atque ideo interim ſunt neceſſaria, alibi q̄ mos permiſerit, turpia habeantur. Illud iam diximus, quātò plus nitoris & cultus demonſtratiuæ

materiæ

materiæ,ut ad delectationem audientium compoſitæ,quàm quæ ſunt in actu,& contentione, ſuaſoriæ iudicialesq; permittant. Hoc adhuc *adijciendum, aliquas etiam quæ ſunt egregiæ dicendi uirtutes,quo munus deceant, effici conditione cauſarum.* An *quiſquam tulerit reum in diſcrimine capitis, præcipue qui apud uictorem & principē pro ſe ipſe dicat,frequenti tranſlatione,fictis ac repetitis ex uetuſtate uerbis,cōpoſitione quæ ſit maxime à uulgari uſu remota,decurrentibus periodis,quàm lætiſsimis iocis ſententijsq; dicētem?* Non *perdant hæc omnia neceſſarium periclitanti ſolicitudinis colorem, petendumq; etiam innocentibus miſericordiæ auxilium? Cōmoueatur'ne quiſquam eius fortuna,quē tumidum, ac ſui iactantem,& ambitioſum inſtitorem eloquētiæ in ancipiti ſorte uideat? non, imò oderit reū uerba aucupantem, & anxium de fama ingenij, & cui eſſe diſerto uacet.* Quod *mire* M. *Cælius in defenſione cauſæ,qua reus de ui fuit, conprehendiſſe mihi uidetur:* Ne *cui ueſtrum, atque etiam omnium,qui ad rem agendā adſunt,mens,aut uultus moleſtior,aut uox immoderatior aliqua,aut deniq;, quod nimium eſt,iactantior geſtus fuiſſe uideatur.* Atqui *ſunt quædam actiones in ſatisfactione,deprecatione,confeſsione poſitæ. Sentētiolis'ne flendum erit? epiphonemata, aut enthymemata exorabunt? non quicquid meris adijcietur affectibus omnes eorum diluet uires,& miſerationem ſecuritate laxabit?* Agè *ſi de morte filij ſui,uel iniuria,quæ morte ſit grauior, dicendum patri fuerit,aut in narrando gratiā illam expoſitionis, quæ cōtinget ex ſermone puro atq; dilucido,quæret,breuiter ac ſignificanter ordinem rei protuliſſe contentus, aut argumenta diducet in digitos,& propoſitionum ac partitionum captabit lepôrem? & ut plerunq; in hoc genere moris eſt, intētione omni remiſſa loquatur? Quò fugerit interim dolor ille? ubi lachrymæ ſubſtiterint? unde ſe in mediū tam ſecura obſeruatio artium miſerit?* Non *ab exordio uſq; ad ultimā uocē cōtinuus quidam gemitus, & idem*

triſtitiæ uultus ſeruabitur? ſi quidem uolet dolorem ſuum etiam in audientes transfundere, quem ſi uſquam remiſerit, in animũ iudicantium non reducet. Quod præcipue declamantibus (neq; enim me pœnitet ad hoc quoq; opus meum, & curã ſuſceptorum ſemel adoleſcentium reſpicere) cuſtodiendum eſt, quo plures in ſchola fingũtur affectus, quos nõ ut aduocati, ſed ut paßi ſubimus. Cum etiã hoc genus ſimulari litium ſoleat, cũ ius mortis à ſenatu quidam, uel ob aliquam magnam infelicitatem, uel etiam pœnitentiam petunt, in quibus non ſolum cantare, quod uitium peruaſit, aut laſciuire, ſed ne argumentari quidem niſi mixtis, & quidem ita, ut in ipſa probatione magis emineãt, affectibus decet. Nam qui intermittere in agendo dolorem poteſt, uidetur poſſe etiam deponere. Neſcio tamen an huius, de quo loquimur, décoris cuſtodia maxime circa eos, contra quos dicimus, examinanda ſit. Nam ſine dubio in omnibus ſtatim accuſationibus hoc agendum eſt, ne ad eas libenter deſcendiſſe uideamur. Ideoq; mihi illud Caßij Seueri non mediocriter diſplicet: Dij boni uiuo, & quo me uiuere iuuet, Aſpernatem reum uideo. Non enim iuſta ex cauſa uel neceſſaria uideri poteſt poſtulaſſe eum, ſed quadam accuſandi uoluptate. Præter hoc tamen, quod eſt commune, propriam moderationem quædam cauſæ deſiderant. Quapropter & qui curationem bonorum patris poſtulabit, doleat ei... aletudine, & quamlibet grauia filio pater obiecturus miſerrimam ſibi oſtendat eſſe hanc ipſam neceßitatem, nec hoc paucis modò uerbis, ſed toto colore actionis, ut id eum non dicere modò, ſed etiam uere dicere appareat. Nec cauſanti pupillo ſic tutor iraſcatur unquam, ut non remaneant amoris ueſtigia, & ſacra quædam patris eius memoria. Iam quo modo contra abdicantem patrem, querentem uxorem, agi cauſam oporteret, in libro, ut arbitror, ſeptimo dixi. Quando etiam aduocati uoce uti deceret, quartus liber, in quo procemij præcepta ſunt, continet. Eſſe & in uerbis quod deceat, aut turpe ſit

pe ſit, nemini dubium eſt. Vnum iam igitur huic loco, quod eſt ſanè ſummæ difficultatis, adijciendum uidetur, quibus modis ea quæ ſunt natura parum ſpecioſa, quæq; nō dicere, ſi utrumlibet eſſet liberum, maluiſſemus, non tamen ſint indecora dicentibus. Quid aſperiorem habere frontem poteſt? aut quid aures hominum magis reſpuūt, quàm cū eſt filio filijs'ue aduocatis in matrem perorandum? Aliquando tamen neceſſe eſt, ut in cauſa Cluentij Habiti. *Sed non ſemper illa uia qua contra Saſiam Cicero uſus eſt: non quia non ille optime, ſed quia plurimum refert, qua in re, & quomodo lædat. Itaq; illa cum filij caput palàm impugnaret, fortiter fuit repellenda. Duo tamen quæ ſola ſupererant, diuinè* Cicero *ſeruauit. Primum ne obliuiſceretur reuerentiæ, quæ parentibus debetur: deinde ut repetitis altius cauſis, diligentiſſime oſtenderet, quàm id quod erat in matrem dicturus, non oporteret modò fieri, ſed etiam neceſſe eſſet. Primaq; hæc expoſitio fuit, quanquàm ad præſentem quæſtionem nihil pertinebat. adeò in cauſa difficili atq; pplexa, nihil prius intuendum credidit, quàm quid deceret. Fecit itaq; nomen parentis non filio inuidioſum, ſed ipſi in quam dicebatur.* Poteſt *tamen aliquando mater & in re leuiore, aut minus infeſta contra filium ſtare. tum lenior atq; ſummiſſior decebit oratio.* Nam *& ſatisfaciendo aut noſtram minuemus inuidiam, aut etiam in diuerſum eam transferemus: & ſi grauiter dolere filiū palàm fuerit, credetur abeſſe ab eo culpā, fietq; ultro miſerabilis.* Auertere *quoq; in alios crimen decet, ut fraude aliquorum concita credatur: & omnia nos paſſuros, nihil aſpere dicturos, teſtandum, ut etiam ſi non poſſimus non conuitiari, nolle uideamur.* Etiam *ſi quid obijciēdum erit, officium eſt patroni, ut id filio inuito, ſed fide cogente facere credatur.* Ita *poterit uterq; laudari.* Quod *de matre dixi, de utroq; parente accipiendū eſt.* Nam *inter patres etiam filioſq; cum interueniſſet emancipatio, litigatū ſcio.* In *alijs quoq; propinquitatibus cuſtodiendum eſt, ut inuiti, &*

K 3 *neceſſa*

neceſſariò, & parce iudicemur dixiſſe, magis autē aut minus, ut cuiq; perſonæ debetur reuerētia. Eadē pro libertis aduerſus patronos obſeruantia: & ut ſemel plura complectar, nūquàm decebit ſic aduerſus tales agere perſonas, quo modo cōtra nos agi ab hominibus cōditionis eiuſdē iniquo animo tuliſſemus. Præſtatur hoc aliquādo etiā dignitatibus, ut libertatis noſtræ ratio red datur, ne quis nos aut petulantes in lædendis his, aut etiā ambitioſos putet. Itaq; Cicero quāquā erat in Cottam grauiſſimè dicturus, neq; aliter agi P. Oppij cauſa poterat, longa tamē præfatione excuſauit officij ſui neceſſitatem. Aliquādo etiam inferioribus, præcipueq; adoleſcentulis parcere aut mederi decet. Vtitur hac moderatione Cicero pro Cælio contra Atracinum, ut eum non inimicè corripere, ſed penè patriè monere uideatur. Nam & iuuenis & nobilis, & non iniuſto dolore uenerat ad accuſandum. Sed in his quidem in quibus uel iudici, uel etiā aſsiſtentibus ratio noſtræ moderationis probari debet, minor eſt labor: illic plus difficultatis, ubi ipſos contra quos dicimus,ueremur offendere. Duæ ſimul huiuſmodi perſonæ Ciceroni pro Muræna dicenti obſtiterūt, M. Catonis Seruijq; Sulpitij. quàm decenter tamen Sulpitio cum omnes conceſſiſſet uirtutes, ſcientiam petendi conſulatus ademit? Quid enim aliud eſſet, quo ſe uictū homo nobilis, & iuris antiſtes magis ferret? Vt uero rationē defenſionis ſuæ reddidit, cum ſe ſtuduiſſe petitioni Sulpitij contra honorem Murænæ, non idem debere accuſationi con tra caput, diceret? Quàm molli autem articulo tractauit Catonem? cuius naturam ſummè admiratus, non ipſius uitio, ſed Stoicæ ſectæ, quibuſdam in rebus factam duriorem uideri uolebat, ut inter eos non forenſem contentionem, ſed ſtudioſam diſputationem crederes incidiſſe. Hæc eſt profectò ratio, & certiſſimū præceptorū genus, illius uiri obſeruatio, ut cū aliquid detrahere ſalua gratia uelis, concedas alia omnia, in hoc ſolo uel minus peritum, quàm in cæteris, adiecta, ſi poterit fieri, etiā cauſa cur

ita ſit, uel paulò pertinaciorem, uel credulũ, uel iratum, uel impulſum ab alijs. Hoc illis cõmune remedium *eſt, ſi in tota actione æqualiter appareat non honor modò, ſed etiã charitas. præterea cauſa ſit nobis iuſta ſic dicendi, neq; id moderatè tantùm faciamus, ſed etiam neceſſariò.* Diuerſum *ab hoc, ſed facilius, cũ hominum, aut alioqui turpium, aut nobis inuiſorum, quædam facta laudanda ſunt.* Decet *enim rem ipſam probare in qualicũq; perſona.* Dixit Cicero *pro* Gabinio, *&* P. Vatinio *inimiciſſimis antea ſibi hominibus, & in quos orationes etiã ſcripſerat. uerum cauſa iuſta ſit fatendo, non ſe de ingenij fama, ſed de fide eſſe ſolicitum.* Difficilior *ei ratio in iudicio* Cluentiano *fuit, cum* Scamandrum *neceſſe haberet dicere nocẽtem, cuius egerat cauſam.* V*erum illud elegantiſſime, cum eorum à quibus ipſe perductus eſſet, preces, tum etiam adoleſcentiam ſuam excuſat, detracturus alioqui plus autoritatis, ſi in cauſa præſertim ſuſpecta, ſe eum eſſe, qui temere nocentes reos ſuſciperet, fateretur.* Apud *iudicem uerò, quòd aut propter alienum commodum in cauſa quam ſuſceperimus, aut ſuum, ut perſuadendi ardua ratio, ita dicendi expeditiſſima.* Fiducia *enim iuſtitiæ eius, non cauſæ, nihil nos timere ſimulabimus.* Ipſe *erit gloria inflandus, ut tantò clarior futura ſit fides, ac religio in pronunciando, quantò minus uel offenſæ, uel utilitati ſuæ indulſerit.* Hoc *modo & apud eos à quibus appellatum erit (ſi fortè ad eoſdem remittentur) adijcienda ratio, uel neceſſitatis alicuius, ſi id cauſæ cedit, uel erroris, uel ſuſpicionis.* T*utiſſimum ergo pœnitentiæ confeſſio, & ſatisfactio culpæ, perducenduſq; omni modo iudex ad iræ pudorem.* Accidit *etiam nonnunquam, ut eandem cauſam, de qua pronunciauit, cognoſcat iterum, tum illud quidem commune, apud alium nos iudicem diſputaturos de illius ſententia non fuiſſe.* Neq; *enim emendari ab alio quàm ipſo fas eſſe.* Cæterum *ex cauſa ut quæq; permittet, aut ignorata quædam, aut defuiſſe teſtes, aut quod timidiſſime, & ſi nihil aliud planè fuerit,*

 rit,

rit, dicendum eſt, patronos non ſatisfeciſſe. Succurret etiam, ſi apud alios iudices agetur, ut in ſecunda aſſertione, aut in Centumuiralibus iudicijs duplicibus parte uicta: decentius erit quoties contigerit, ſeruare iudicum pudorem: de qua re latius in probationum loco dictum eſt. Poteſt euenire, ut in alijs reprehendenda ſint, quæ ipſi fecerimus, ut obijcit Tubero Q. Ligario, quòd in Africa fuerit. & ambitus quidam damnati recuperandæ dignitatis gratia, reos eiuſdem criminis detulerunt, ut in ſcholis luxuriantem patrem luxurioſus ipſe iuuenis accuſat. Id quàm decenter fieri poßit, equidem non inuenio, niſi aliquid reperiatur, quod interſit, perſona, ætas, tempus, cauſa, locus, animus. Tubero iuuenem ſe patri hæſiſſe, illum à ſenatu miſſum non ad bellum, ſed ad frumentum coëmendum ait: ut primùm licuerit à partibus receßiſſe, Ligarium & perſeueraſſe, & non pro Cn. Pompeio, inter quem & Cæſarem dignitatis fuerit contentio, cum ſaluam uterq; Rempublicam uellet, ſed pro Iuba atque Afris inimicißimis populo Romano ſtetiſſe. Cæterum uel facilimum eſt ibi alienam culpam accuſare, ubi fateris tuam. Verum id iam iudicis eſt, non actoris. Quòd ſi nulla contingit excuſatio, ſola colorem habet pœnitentia. Poteſt enim uideri ſatis emẽdatus qui in odium eorum, in quibus errauerat, ipſe conuerſus eſt. Sunt enim quidam, qui hoc natura ipſa rei non indecens faciunt, ut cum pater ex meretrice natum, quòd amet meretricem in matrimonium, abdicat. Scholaſtica materia, ſed non quæ non poßit accidere. Hic igitur multa non deformiter dicet, uel quòd omnium ſit uotum parentum, ut honeſtiores quàm ſint ipſi, liberos habeant. Nam & filia nata, meretrix eam mater pudicam eſſe uoluiſſet. uel quòd humilior ipſe fuerit (licet enim hoc dicere) uel quòd non habuerit patrem, qui moneret: quin eò minus faciendum filio fuiſſe, ne renouaret domus pudorem, & exprobraret patri nuptias, matri prioris uitæ neceßitatem, ne denique legem quandam ſuis quoq; ſubinde liberis daret: & credi

credibilis erit etiam propria quædam in illa meretrice turpitu=
do,quam nunc hic pater ferre non poßit. Alia prætereo. Neque
enim nunc declamamus, ſed oſtendimus nonnunquam poſſe
ipſis incommodis dicentem bene uti. Illic maior æſtus, ubi quis
pudenda queritur, ut ſtuprū præcipue in maribus, aut os pro=
ſtinatum:non dico ſi loquatur ipſe(nam quid aliud ei quàm ge=
mitus ac fletus & execratio uitæ conueniat? ut iudex intelli=
gat potius dolorem illum quàm audiat?) ſed patrono quoque
per ſimiles affectus eundum erit, quia hoc iniuriæ genus ue=
recundius ineſt paßis quàm auſis. Mollienda eſt in pleriſq; alio
colore aſperitas orationis, ut Cicero de proſcriptorum liberis
fecit: Quid enim crudelius quàm homines honeſtis parentibus
ac maioribus natos à Republica ſubmoueri? Itaq; durum id eſſe
ſummus ille tractandorum animorum artifex confitetur: ſed ita *contineri.
legibus Syllæ*cohærere ſtatum ciuitatis affirmat, ut his ſo= uel, coërce
lutis ſtare ipſa non poßit. Aſſecutus itaq; eſt, ut aliquid eorum
quoque cauſa uideretur facere, contra quos diceret. Illud etiam
in iocis monui, quàm turpis eſſet fortunæ inſectatio, & ne in
totos ordines, aut gentes, aut populos petulantia incurreret.
Sed interim fides patrocinij cogit quædam de uniuerſo genere
aliquorum hominum dicere, uel libertinorum, uel militum, uel
publicanorum,uel ſimiliter aliorum:in quibus omnibus commu=
ne remedium eſt,ut ea quæ lædunt,non libenter tractare uidea=
ris:nec in omnia impetum facias, ſed in id quod expugnandum
eſt: & reprehendens, alia laude compenſes. Si milites cupidos
dicas eſſe, non mirum, quòd periculorum ac ſanguinis maiora
ſibi deberi præmia putēt:eoſdem petulantes, & hoc fieri, quòd
bellis magis, quàm paci aſſueuerint. Libertinis detrahenda eſt
autoritas, licet his teſtimonium reddere induſtriæ, per quam
exierint de ſeruitute. Quod ad nationes exteras pertinet, Ci=
cero uarie detracturus Græcis teſtibus fidem, doctrinam his
concedit ac literas, ſeq; eius gentis amatorem eſſe profitetur.

K 5 Sardos

Sardos contemnit, Allobrogas ut hoſteis inſectatur: quorũ nihil tunc cum diceretur, parum aptum, aut remotum à cura decoris fuit. Verborum etiam moderatione detrahi ſolet, ſi qua eſt rei inuidia, ſi aſperum dicas nimium ſeuerum, iniuſtum perſuaſione labi, pertinacem ultra modum tenacem eſſe propoſiti, plerunq; uelut ipſos coneris ratione uincere, quod eſt molliſsimum. Indecorum eſt ſuper hæc omne nimium: ideoq; etiã quod natura rei ſatis aptum eſt, niſi modo quoq; temperetur, gratiã perdit. Cuius rei obſeruatio iudicio magis quodã ſentiri, quàm præceptis tradi poteſt, quantum ſatis ſit, & quantũ recipiant aures. Non habet hæc res menſuram, & quaſi pondus, quia ut in cibis, alia alijs magis complent. Adijciẽdum etiam breuiter uidetur, quòd ferè dicendi uirtutes diuerſiſsimæ, non ſolum ſuos amatores habeant, ſed ab eiſdem ſæpe laudentur. Nam Cicero quodam loco ſcribit id eſſe optimum, quod cum te facilè credideris conſequi imitatione, non poſsis. Alio uerò, non ſe id egiſſe, ut ita diceret, quomodo ſe quilibet poſſe confideret, ſed quomodo nemo. Quod poteſt pugnare inter ſe uideri. Verum utrunq; ac meritò laudatur. Cauſa enim modoq; diſtat, quia ſimplicitas illa, & uelut ſecuritas inaffectatæ orationis, mire tenues cauſas decet. Maioribus illud admirabile dicendi genus magis conuenit. In utroq; eminet Cicero, ex quibus alterum imperiti ſe poſſe conſequi credent, neutrum qui intelligunt.

De memoria. CAP. II.

Memoriam quidam naturæ modò eſſe munus exiſtimauerunt, eſtq; in ea non dubiè plurimum, ſed ipſa excolendo, ſicut alia omnia, augetur. & totus, de quo diximus, adhuc inanis eſt labor, niſi cæteræ partes hoc uelut ſpiritu cõtinentur. Nam & omnis diſciplina memoria cõſtat, fruſtraq; docemur, ſi quicquid audimus, præterfluat, & exemplorum, legum, reſponſorũ, dictorum, benẽq; factorũ, quæ uelut quaſdam copias, quibus abundare, quaſq; in promptu ſemper habere debet orator, eadem

eadem illa uis repræſentat. Neq; immeritò theſaurus hic eloquẽtiæ dicitur. Sed non firmè tantum continere, uerum etiam citò percipere multa acturos oportet: nec quæ ſcripſeris modò iterata lectione complecti, ſed in cogitatis quoq; rerum ac uerborũ contextum ſequi, & quæ ſint ab aduerſa parte dicta meminiſſe, neq; utiq; eo quo dicta ſunt ordine refutare, ſed opportunis locis ponere. Quid extemporalis oratio? non alio mihi uidetur mentis uigore conſtare. Nam dum alia dicimus, quæ dicturi ſumus, intuenda ſunt. Ita cum ſemper cogitatio ultra id quod eſt, longius quærit, quicquid interim reperit, quodammodo apud memoriam deponit, quod illa quaſi media quædam manus acceptum ab inuentione tradit elocutioni. Non arbitror autem mihi in hoc immorandum, quid ſit quod memoriã faciat, quanquàm pleriq; imprimi quædã ueſtigia noſtro animo, quæ uelut in gyris anulorũ ſigna ſeruentur, exiſtimant. Neq; ero tam credulus, ut quaſi habitu tardiorẽ firmioremq; memoriam fieri putem. Eius autem quod ad animum pertinet, magis admirer naturam, ſubitò res uetuſtas tanto ex interuallo repetitas reddere ſe & offerre, nec tantum requirentibus, ſed etiã ſponte interim, nec uigilantibus, ſed etiã quiete cõpoſitis magis: eoq; illa quoq; animalia quæ carere intellectu uidemus meminerunt & agnoſcunt, & quamlibet longo itinere diducta ad aſſuetas ſibi ſedes reuertuntur. Quid, non hæc uarietas mira eſt? excidere proxima, uetera inhærere? heſternorum immemores, acta pueritiæ recordari? Quid, quòd quædam requiſita ſe occultant, & eadem fortè ſuccurrunt, nec manet ſemper memoria, ſed aliquando etiam redit? Neſciretur tamen quanta uis eſſet eius, quanta diuinitas illa, niſi in hoc lumen orandi uim extuliſſet: non enim rerum modò, ſed etiam uerborum ordinẽ præſtat, nec ea pauca contexit, ſed durat propè in infinitum, & in longiſſimis actionibus prius audiẽdi patiẽtia, quàm memoriæ fides deficit. Quod & ipſum argumentum eſt, ſubeſſe artem aliquam,

iuuariq;

iuuariq; ratione naturam, cum iidem docti facere illud, indocti & inexercitati non poſſumus. Quanquàm inuenio apud Platonē obſtare memoriæ uſum literarū, uidelicet quòd illa quæ ſcriptis repoſuimus, uelut cuſtodire deſinimus, & ipſa ſecuritate dimittimus. Nec dubium eſt quin plurimum in hac parte ualeat mentis intentio, & uelut acies luminum à proſpectu rerū quas intuetur non auerſa. Vnde accidit, ut quæ per plures dies ſcribimus ediſcēdi cauſa, cogitatione ipſa cōtineat. Artem autē memoriæ primus oſtendiſſe dicitur Simonides, cuius uulgata fabula eſt cum pugili coronato carmē, quale componi uictoribus ſolet, mercede pacta ſcripſiſſet, abnegata ei pecuniæ pars eſt, quòd more poëtis frequentiſſimo digreſſus in laudes Caſtoris & Pollucis exierat: quapropter partem ab his petere, quorū facta celebraſſet, iubebatur: & perſoluerunt, ut traditum eſt. Nam cum eſſet grande conuiuium in honorem eiuſdem uictoriæ, atq; adhibitus ei cœnæ Simonides, nuncio eſt excitus, quòd eum duo iuuenes equis aducti deſiderare maiorem in modum dicebantur: & illos quidem non inuenit, fuiſſe tamen gratos erga ſe exitu comperit. Nam uix eo limen egreſſo, triclinium illud ſupra conuiuas corruit, atq; ita*contudit, ut non ora modò oppreſſorum, ſed membra etiam omnia requirentes ad ſepulturam propinqui, nulla nota poſſent diſcernere. Tum Simonides dicitur, memor ordinis quo quiſq; diſcubuerat, corpora ſuis reddidiſſe. Eſt autem magna inter autores diſſenſio, Glauco'ne Caryſtio, an Leocrati, an Agatharcho, an Scopæ ſcriptum ſit id carmen, & Pharſali fuerit hæc domus, ut ipſe quodā loco ſignificare Simonides uidetur, atq; Apollodorus, & Eratoſthenes, & Euphorion, & Lariſſæus Eurypylus tradiderūt: an Granone, ut Apollas Callimachus, quem ſecutus Cicero hanc famam latius fudit. Scopam nobilem Theſſalum periiſſe in eo cōuiuio conſtat: adijcitur ſororis filius: putant & ortos pleroſq; ab illo Scopa, qui maior ætate fuerit. Quanquā mihi totum de Tyndaridis fabuloſum

loſum uidetur. Neque omnino huius rei meminit uſquam poëta ipſe, profectò non taciturus de tanta ſua gloria. Ex hoc Simonidis facto, notatum uidetur iuuari memoriam ſignatis animo ſedibus, idq; credere ſuo quiſq; experimento. Nam cũ in loca aliqua poſt tempus reuerſi ſumus, nõ ipſa agnoſcimus tantum, ſed etiam quæ in his fecerimus reminiſcimur, perſonæq; ſubeunt, nonnunquam tacitæ quoq; cogitationes in mentem reuertũtur. Nata eſt igitur, ut in pleriſq;, ars ab experimento. Loca diſcunt quàm maximè ſpatioſa, multa uarietate ſignata, domũ fortè magnam, & in multos diductam receſſus. In ea quicquid notabile eſt, animo diligenter affigitur, ut ſine cunctatione ac mora parteis eius omneis cogitatio poßit percurrere. Et primus hic labor eſt, non hærere in occurſu. Plus enim quàm firma debet eſſe memoria, quæ aliam memoriam adiuuet. Tum quæ ſcripſerunt, uel cogitatione complectuntur, & alio ſigno quo moueantur, notant: quod eſſe uel ex re tota poteſt, ut de nauigatione, militia: uel ex uerbo aliquo. Nam etiam excidentes unius admonitione uerbi in memoriam reponuntur. Sit autem ſignum nauigationis, ut ancora: militiæ, ut aliquid ex armis. Hæc itaq; digerunt: primum ſenſum uel locum ueſtibulo quaſi aßignant, ſecũdum atrio, tum impluuia circumeunt, nec cubiculis modò aut exedris, ſed *ſtratis etiam ſimilibusq; per ordinem committunt. *ſtatuis

Hoc facto cùm eſt repetenda memoria, incipiunt ab initio loca hæc recenſere, & quod cuiq; crediderunt, repoſcunt, & eorum imagine admonentur, ut quamlibet multa ſint, quorum meminiſſe oporteat, fiant ſingula connexa quodam choro, ne errent coniungentes prioribus ſequentia ſolo ediſcendi labore. Quod de domo dixi, & in operibus publicis, & in itinere longo, ut urbium ambitu, & picturis fieri poteſt. Etiam fingere ſibi has imagines licet. Opus eſt ergo locis, quæ uel finguntur, uel ſumuntur imaginibus, uel ſimulacris, quæ utique fingenda ſunt. Imagines notæ ſunt, quibus ea quæ ediſcenda ſunt nota-

mus

mus,ut quo modo Cicero dicit,locis pro cera,ſimulachris pro li teris utamur. Illud quoq; ad uerbum ponere optimũ fuerit: Locis eſt utendum multis,illuſtribus, explicatis modicis interuallis: Imaginibus autem agentibus,acribus,inſignitis,quæ occurrere celeriterq; percurrere animum poßint. Quo magis miror quo modo Metrodorus in duodecim ſignis, per quæ ſol meat, trecenos & ſexagenos inuenerit locos: uanitas nimirum fuit atq; iactatio circa memoriam ſuã potius arte quàm natura gloriantis. Equidem hæc ad quædam prodeſſe non negauerim,ut ſi rerum nomina multa per ordinem audita reddenda ſint. Nanq; in ijs quæ didicerunt, locis reponunt res illas, menſam, ut hoc utar,in ueſtibulo,in atrio puluinum,& ſic cætera: deinde relegentes inueniunt ubi poſuerint. Et forſitan in hoc ſunt adiuti, qui auctione dimiſſa,quid cuiq; uẽdidißent,teſtibus argentariorum tabulis reddiderunt. Quod præſtitiſſe Hortenſium dicunt. Minus idẽ proderit in ediſcendis,quæ orationis perpetuæ erũt. Nam & ſenſus non eandem imaginem quam res habent, cum alterum fingendũ ſit,& horum tamẽ utrunq; cõmonet. Sed cum ſermonis alicuius habiti uerborum contextus eſt ediſcẽdus, eadẽ arte quomodo cõprehendetur? Mitto quòd quædam nullis ſimulachris ſignificari poßũt,ut certæ cõiunctiones. Habeamus enim ſanè,ut qui notis ſcribunt,certas imagines omnium & loca ſcilicet infinita,per quæ uerba quæ ſunt in quinq; contra Verrem ſecundæ actionis libris explicentur, ut meminerimus etiam omnium quaſi depoſitorum, non'ne impediri quidem eorum quæ dicit, decurſum neceſſe eſt duplici memoriæ cura? Nam quo modo poterunt copulata fluere,ſi propter ſingula uerba ad ſingulas formas reſpiciendum erit? Quare & Carneades,& Scepſius,de quo modò dixi, Metrodorus, quos Cicero dicit uſos hac exercitatione, ſibi habeant ſua:nos ſimpliciora tradamus. Si longior complectenda memoria fuerit oratio, proderit per partes ediſcere (laborat enim maxime onere)& hæ partes non

ſint

ſint perexiguæ, alioqui nimis multæ erunt, & eam diſtinguent: atq; concident. Nec utiq; certum imperauerim modum, ſed maxime ut quiſq; finietur locus: niſi fortè tam ſit numeroſus, ut ipſe quoq; diuidi debeat. Dandi ſunt certi quidam termini, ut contextum uerborum, qui eſt difficilimus, continuet crebra meditatio, partes deinceps ipſas repetitus ordo coniungat. Non eſt inutile, quò facilius hæreant, aliquas apponere notas, quarum recordatio cōmoueat & quaſi excitet memoriam. Nemo enim ferè tam infelix, ut quod cuiq; loco ſignum deſtinauerit, neſciat: ut ſi erit tardus ad hoc, eo quoque adhuc remedio utatur, ut ipſæ excitent notæ. Hinc eſt ex illa arte non inutile attendere ſigna ad eos qui exciderunt ſenſus, ancoram (ut ſuprà poſui) ſi de naue dicendum eſſet: ſpiculum, ſi de prælio. Multum enim ſigna faciunt, & ex alia memoria uenit alia, ut cū tranſlatus anulus uel alligatus cōmoneat nos, cur id fecerimus. Hæc magis adhuc aſtringūt, qui memoriam ab aliquo ſimili transferunt ad id quod cōtinendum eſt: ut in nominibus, ſi Fabius fortè ſit tenendus, referamus ad illum Cunctatorem, qui excidere non poteſt, aut ad aliquem amicum, qui idem uocetur: quod eſt facilius in apris, & in urſis, & Naſone, aut Criſpo, ut id memoriæ affigatur, unde ſunt nomina. Origo quoq; aliquando declinatorum tenēdi magis cauſa eſt, ut in Cicerone, Verrio, Aurelio, ſi debet inſeri. Illud neminem non iuuabit, iiſdem quibus ſcripſerit ceris ediſcere. Sequitur enim ueſtigijs quibuſdam memoriam, & uelut oculis intuetur non paginas modò, ſed uerſus propè ipſos, qui tum dicit ſimilis legēti. Iam uerò ſi litura, aut adiectio aliqua, aut mutatio interueniat, ſigna ſunt quædā quæ intuentes errare non poſſumus. Eſt ratio, ut illi de qua primum locutus ſum, arti non diſſimilis, ita, ſi quid me experimēta docuerunt & expeditior, & potentior, ediſcere tacite. Nam id quoq; eſt quod tum erat optimū, ſi non ſubirent uelut otioſum animū plerunque aliæ cogitationes, propter quas excitandus eſt uoce, ut duplici

ut duplici motu iuuetur memoria, dicendi & audiendi. Sed hæc uox ſit modica, & magis murmur. Qui autē legēte alio ediſcit, in parte tardatur, quòd acrior eſt oculorū quàm aurium ſenſus: in parte iuuari poteſt, quòd cū ſemel aut bis audierit, continuò illi memoriam ſuam experiri licet, & cum legente contendere. Nam & alioqui id maxime faciēdum eſt, ut nos ſubinde tentemus: quia continua lectio & quæ magis, & quæ minus hærent æqualiter tranſit. In experiendo teneas're, & maior intentio eſt, & nihil ſuperuacui temporis perit, quo etiam quæ tenemus, repeti ſolēt: ita ſola quæ exciderūt retractantur, ut crebra reiteratione firmentur: quanquàm ſolent hoc ipſo maxime hærere, quòd exciderunt. Illud ediſcendo ſcribendoq; cōmune eſt utriq;, plurimum conferre bonam ualetudinem, digeſtum cibum, animum cogitationibus alijs liberum. Verum etiam in ijs quæ ſcripſimus complectendis, multum ualent, & in ijs quæ cogitamus continendis propè ſolæ, excepta quæ potiſſima eſt exercitatione, diuiſio & compoſitio. Nam qui recte diuiſerit, nunquàm poterit in rerum ordine errare. Certa ſunt enim non ſolum in digerendis quæſtionibus, ſed etiam in exequendis, ſi modò recte dicimus prima ac ſecunda, & deinceps: cohæretq; omnis rerum copulatio, ut ei nihil nec ſubtrahi ſine manifeſto intellectu, nec inſeri poſſit. An uerò Scæuola in luſu duodecim ſcruporum, cum prior calculum promouiſſet, eſſetq; uictus, dum rus tendit, repetito totius certaminis ordine, quo dato erraſſet, recordatus redijt ad eum, quicum luſerat, iſq; ita factum eſſe confeſſus eſt: minus idem ordo ualebit in oratione, præſertim totus noſtro arbitrio conſtitutus, cum tantum ille ualeat alternus? Etiam quæ bene compoſita erunt, memoriam ſerie ſua ducent. Nam ſicut facilius uerſus ediſcimus quàm proſam orationem: ita proſam uinctam quàm diſſolutam. Sic contingit, ut etiam quæ ex tempore uidebantur effuſa, ad uerbum repetita reddantur, quod meæ quoq; mediocritatem memoriæ ſequebatur, quando

interuentus

interuentus aliquorum, qui hunc honorem mererentur, iterare declamationis partem coëgiſſet. Nec eſt mendacio locus, ſaluis qui interfuerunt. Si quis tamen unam maximamq; à me artem memoriæ quærat, exercitatio eſt & labor, multa ediſcere, multa cogitare: &, ſi fieri poteſt, quotidie, potiſſimum eſt. Nihil æque uel augetur cura, uel neglegētia intercidit. Quare & pueri ſtatim, ut præcepi, quàm plurima ediſcant, & quæcunq; ætas operam iuuandæ ſtudio memoriæ dabit, deuoret initio tædiū illud & ſcripta, & lecta ſæpius reuoluendi, & quaſi eundem cibum remandendi. Quod ipſum hoc fieri poteſt leuius, ſi pauca primum, & quæ tædium non afferant, cœperimus ediſcere: tum quotidie adijcere ſingulos uerſus, quorum acceſſio labori ſenſum incrementi nō afferat, in ſummam ad infinitum uſq; perueniat. Et poëtica prius, tum oratorum, nouiſſime etiam ſolutiora numeris, & magis ab uſu dicendi remota, qualia ſunt iuriſconſultorum. Difficiliora enim debent eſſe, quæ exercēt, quò ſit leuius ipſum illud in quod exercent, ut athletæ ponderibus plumbeis aſſuefaciunt manus, quibus uacuis & nudis in certamine utendum eſt. Non omittam etiā quod quotidianis experimentis deprehenditur, minime fidelem eſſe paulò tardioribus ingenijs recentē memoriam. Mirū dictu eſt, nec in promptu ratio, quantum nox interpoſita afferat firmitatis, ſiue requieſcit labor ille, cuius ſibi ipſa fatigatio obſtabat, ſiue maturatur ac coquitur, ſeu firmiſſima eius pars eſt recordatio: quæ ſtatim referri nō poterant, cōtexuntur poſtero die, confirmatq; memoriā idem illud tempus, quod eſſe in cauſa ſolet obliuionis. Etiam illa præuelox ferè citò effluit, & uelut præſenti officio functa, nihil in poſterū debeat, tanquam dimiſſa diſcedit. Nec eſt mirum magis hærere animo, quæ diutius affixa ſint. Ex hac ingeniorum diuerſitate nata dubitatio eſt, an ad uerbum ſit ediſcendum dicturis, an uim modò rerum atq; ordinem complecti ſatis ſit: de quo ſine dubio non poteſt in uniuerſum pronunciari. Nam ſi memoria ſuffra-

gatur, tempus non deſit, nulla me uelim ſyllaba effugiat: alioquin etiam ſcribere ſit ſuperuacuũ. Idq; præcipue à pueris obtinendum, atq; in hanc conſuetudinem memoria exercitatione redigenda, ne nobis diſcamus ignoſcere. Ideoq; admoneri, & ad libellum reſpicere uitioſum, quòd libertatem negligentiæ facit, nec quiſquam ſe parum tenere iudicat, quòd ne ſibi excidat, non timet. Inde interruptus actionis impetus, & reſiſtens ac ſalebroſa oratio, & qui dicit edíſcenti ſimilis, etiam omnem bene ſcriptorum gratiam perdit, uel hoc ipſo quòd ſcripſiſſe ſe confitetur. Memoria autem facit & prompti ingenij famam, ut illa quæ dicimus non domo attuliſſe, ſed ibi protinus prompſiſſe *uideamur: quod & oratori, & ipſi cauſæ plurimùm confert. Nam & magis miratur, & minus timet iudex, quæ non putat aduerſus ſe præparata. Ideoq; in actionibus inter præcipua ſeruandum eſt, ut quædam etiam quæ optime uinximus, uelut ſoluta enuntiemus, & cogitantibus nonnunquam, & dubitantibus ſimiles quærere uideamur, quæ attulimus. Ergo quid ſit optimum, neminem fugit. Si uerò aut memoria natura durior erit, aut non ſuffragabitur tempus, etiam inutile erit ad omnia ſe uerba alligare, cum obliuio unius eorum cuiuslibet, aut deformem hæſitationem, aut etiã ſilentium inducat. Tutiusq; multò, comprehenſis animo rebus ipſis, libertatẽ ſibi eloquendi relinquere. Nam & inuitus perdit quiſq; id, quod elegerat uerbum, nec facilè reponit aliud, dum id quod ſcripſerat, quærit. Sed ne hoc quidem infirmæ memoriæ remedium eſt, niſi in ijs qui ſibi facultatem aliquam dicendi ex tempore parauerunt. Quòd ſi cui utrunq; deſuerit, huic omittere omnino totum actionum laborem: ac ſi quid in literis ualet, ad ſcribendum potius ſuadebo conuertere. Sed hæc rara infelicitas erit. Cæterum quantum natura ſtudioq; ualeat memoria, uel Themiſtocles teſtis, quẽ unum intra annum optime locutũ eſſe Perſicè conſtat: uel Mithridates, cui II. & XX. linguas, quot nationibus imperabat, tradi-*

**ſumpſiſſe*

tur

tur notas fuiſſe : uel Craſſus ille diues , qui cum Aſiæ præeſſet, quinq; Græci ſermonis differẽtias ſic tenuit,ut qua quiſq; apud eum lingua poſtulaſſet,eadem ius ſibi redditum ferret:uel Cyrus,quem omnium militum tenuiſſe creditum eſt nomina. Quin ſemel auditos quamlibet multos uerſus protinus dicitur reddidiſſe Theodectes. Dicebantur etiam eſſe nunc qui facerent, ſed mihi nunquàm ut ipſe intereſſem,contigit:habenda tamen fides eſt uel in hoc,ut qui crediderit,& ſperet.

De pronuntiatione. CAP. III.

PRonuntiatio à pleriſque actio dicitur, ſed prius nomen à uoce, ſequens à geſtu uidetur accipere. Nanq; actionem Cicero aliàs quaſi ſermonem,aliàs eloquentiam quandam corporis dicit. Idem tamen duas eius partes facit, quæ ſunt eædem pronuntiationis,uocem atq; motũ. Quapropter utraq; appellatione indifferẽter uti licet. Habet autem res ipſa mirã quandam in orationibus uim ac poteſtatem. Neq; enim tam refert, qualia ſint,quæ intra noſmetipſos cõpoſuimus,quàm quo modo efferãtur. Nam ita quiſq; ut audit,mouetur. Quare neq; probatio ulla quæ aliquo modo uenit ab oratore, tam firma eſt,ut nõ perdat uires ſuas,niſi adiuuetur aſſeueratione dicẽtis. Affectus omnes langueſcãt neceſſe eſt,niſi uoce,uultu,totius propè habitu corporis inardeſcant. Nam cum hæc omnia fecerimus, felices:tamẽ ſi noſtrum illum ignem iudex cõceperit,ne dum cũ ſupini ſecuriq; moueamus,& ipſe noſtra oſcitatione ſoluatur. Documento ſunt uel ſcenici actores, qui & optimis poëtarum tantum adijciunt gratiæ,ut nos infinite magis eadem illa audita quàm lecta delectent:& uiliſſimis etiã quibuſdã impetrent aures,ut quibus nullus eſt in bibliothecis locus,ſit etiã frequens in theatris. Quòd ſi in rebus quas fictas eſſe ſcimus,& inanes,tantum pronũtiatio poteſt,ut irã,lachrymas, ſolicitudinẽ afferat, quantò plus ualeat neceſſe eſt,ubi & credimus? Equidẽ uel mediocrẽ orationẽ cõmẽdatam uiribus actionis affirmauerim plus

habituram eſſe momenti, quàm optimam eadem illa deſtitutam. Siquidem & Demoſthenes quid eſſet in toto genere dicendi ſummum, interrogatus, pronunciationi palmam dedit, eidemq́; ſecundum ac tertium locum, donec ab eo quæri deſierit, ut eam uideri poßit non præcipuã, ſed ſolam iudicaſſe. Ideoq́; ipſe tam diligenter apud Andronicum Hypocritem ſtuduit, ut admirantibus etiam eius orationem Rhodijs, non immeritò Aeſchines dixiſſe uideatur: Quid ſi ipſum audiſſetis? Et M. Cicero unam in dicẽdo actionẽ dominari putat. Hac Cn. Lentulum plus opinionis cõſecutum, quàm eloquẽtia tradit. Eadem C. Gracchum in deflenda fratris nece, totius populi Ro. lachrymas concitaſſe: Antonium & Craſſum multũ ualuiſſe, plurimum uerò Q. Hortenſium: cuius rei fides eſt, quòd eius ſcripta tantum intra famã ſunt, qui diu princeps oratorum, aliquando æmulus Ciceronis exiſtimatus eſt, nouißime quoad uixit ſecũdus: ut appareat placuiſſe aliquid eo dicente, quod legentes nõ inuenimus. Et hercle cum ualeant multum uerba per ſe, & uox propriam uim adijciat rebus, & geſtus motusq́; ſignificet aliquid, profectò perfectum quiddam fieri, cũ omnia coierint, neceſſe eſt. Sunt tamen qui rudem illam, & qualem impetus cuiuſque animi tulit, actionẽ iudicẽt fortiorem, & ſolam uiris dignã, ſed nõ alij ferè, quàm qui etiam in dicendo curam, & artem, & nitorem, & quicquid ſtudio paratur, ut affectata, & parum naturalia ſolẽt improbare, uel qui uerborum atq; ipſius etiam ſoni ruſticitate, ut L. Cottam dicit Cicero feciſſe, imitationem antiquitatis affectant. Verum illi perſuaſione ſua fruantur, qui hominibus, ut ſint oratores, ſatis putant naſci, noſtro labori dent ueniam, qui nihil credimus eſſe perfectum, niſi ubi natura curâ iuuetur. In hoc igitur nõ cõtumaciter cõſentio, primas partes eſſe naturæ. Nam certè bene pronunciare nõ poterit, cui aut in ſcriptis memoria, aut in his quæ ſubitò dicenda erũt, facilitas prompta defuerit. Nec, ſi inemẽdabilia oris incõmoda obſtabunt, corporis

etiam

etiam poteſt eſſe aliqua tanta deformitas,ut nulla arte uincatur. Sed ne uox quidem niſi liberalis actionem habere optimam poteſt.Bona enim firmaq;,ut uolumus,uti licet:mala uel imbecilla & inhibet multa,ut inſurgere,exclamare: & aliqua cogit, ut ſummittere,deflectere,& raucas fauces,ac latus fatigatum deformi cantico reficere. Sed nos de eo nunc loquamur, cui non fruſtra præcipitur. Cum ſit autem omnis actio, ut dixi,in duas diuiſa partes,uocem geſtumq;:quorum alter oculos,alter aures mouet,per quos duos ſenſus omnis ad animũ penetrat affectus, prius eſt de uoce dicere,cui etiam*geſtus accommodatur. In ea prima obſeruatio eſt,qualem habeas:Secunda,quo modo utaris. VOX.

Natura uocis ſpectatur quantitate & qualitate. Quantitas eſt ſimplicior.In ſumma enim grandis aut exigua eſt.Sed inter has extremitates mediæ ſunt ſpecies,& ab ima ad ſummã,ac retrò, multi ſunt gradus.Qualitas magis uaria eſt.Nam eſt & candida,& fuſca,et plena,& exilis,& lenis,& aſpera,& cõtracta, & fuſa, & dura, & flexibilis, & clara, & obtuſa. Spiritus etiam longior breuiorq;.Nec cauſas cur quicq; eorum accidat, perſequi propoſito operi neceſſarium eſt:eorum'ne ſit differẽtia in quibus aura illa cõcipitur,an eorum per quæ uelut organa meat,an ipſi propria natura, an,prout mouetur,lateris pectoris'ue firmitas,an capitis etiam plus adiuuet. Nam opus eſt omnibus, ſicut non oris modò ſuauitate, ſed narium quoq;,per quas quod ſupereſt uocis,egreditur. Dulcis tamen eſſe debet nõ exprobrans ſonus. Vtendi uoce multiplex ratio. Nam præter illam differentiam,quæ eſt tripartita,acutæ,grauis, flexæ,tum intentis,tum remiſſis,tum elatis, tum inferioribus modis opus eſt, ſpatijs quoq; lentioribus aut citatioribus.Sed ijſipſis media interiacẽt multa:& ut facies,quanquàm ex pauciſſimis cõſtat, infinitam habet differentiam:ita uox,etſi paucas,quæ nominari poſſunt,continet ſpecies,propria cuiq; eſt,& nõ hæc minus auribus, quàm oculus illa dignoſcitur. Augentur autem ſicut

omnium, ita uocis quoq; bona, cura: & negligentia minuũtur. Sed cura non eadem oratoribus, quæ phonaſcis conuenit: tamen multa ſunt utriſq; cõmunia, firmitas corporis, ne ad ſpadonum, & mulierum, & ægrorum exilitatẽ uox noſtra tenuetur, quod ambulatio, unctio, ueneris abſtinẽtia, facilis ciborum digeſtio, id eſt, frugalitas præſtat. Præterea ut ſint fauces integræ, id eſt, molles ac lenes, quarum uitio & frangitur, & obſcuratur, & exaſperatur, & ſcinditur uox. Nam ut tibiæ eodem ſpiritu accepto alium clauſis, alium apertis foraminibus, alium nõ ſatis purgatæ, alium quaſſæ ſonum reddunt: ita fauces tumẽtes ſtrangulant uocem, obtuſæ obſcurant, raſæ exaſperant, cõuulſæ fractis ſunt organis ſimiles. Finditur etiã ſpiritus obiectu aliquo, ſicut lapillo tenues aquæ, quarum fluxus etiã ſi ultra paulum coit, aliquid tamẽ caui relinquit poſt id ipſum, quod offenderat. Humor quoq; uocem ut nimius impedit, ita conſumptus deſtituit. Nam & fatigatio corpora non ad præſens modò tempus, ſed etiam in futurũ afficit. Sed ut cõmuniter & phonaſcis, & oratoribus neceſſaria eſt exercitatio, qua omnia conualeſcunt, ita curæ non idem genus. Nam neq; certa tẽpora ad* ſpatiãdum dari poſſint tot ciuilibus officijs occupato, nec præparare ab imis ſonis uocẽ ad ſummos, nec ſemper à contentione cõcedere licet, cùm pluribus iudicijs ſæpe dicẽdum ſit. Ne ciborũ quidem eſt eadẽ obſeruatio. Non enim tam molli teneráq; uoce, quàm forti ac durabili opus eſt. Cum omnes illi etiã altiſsimos ſonos leniãt cãtu oris, nobis pleraq; aſpere ſint concitatéq; dicẽda, & uigilandæ noctes, & fuligo lucubrationum bibenda, & in ſudata ueſte durandum. Quare uocem delicijs non molliamus, nec imbuamur ea conſuetudine, quæ duratura non ſit, ſed exercitatio eius talis ſit, qualis uſus: nec ſilentio ſubſidat, ſed firmetur conſuetudine, qua difficultas omnis leuatur. Ediſcere autẽ quo exercearis, erit optimum (nam ex tempore dicenti auocatur cura uocis, ille qui ex rebus ipſis concipitur, affectus) & ediſcere quàm maximè

*reſpirandũ

uaria

naria, quæ & clamorem, & diſputationẽ, & ſermonem, & flexus habeant, ut ſimul in omnia paremur. Hoc ſatis eſt, alioqui nitida illa, & curata uox inſolitum laborem recuſabit, ut aſſueta gymnaſijs & oleo corpora, quamlibet ſint in ſuis certaminibus ſpecioſa atq; robuſta, ſi militare iter, faſceſq;, & uigilias imperes, deficiant, & quærant unctores ſuos, nudumq; ſudorem. Illa tamen in hoc opere præcipi quis ferat? uitandos ſoles atq; uentos, & nubila etiam ac ſiccitates. Ita ſi dicendum in ſole, aut uentoſo, humido, calido'ue die fuerit, reos deſeremus? Nam crudum quidem, aut ſaturum, aut ebrium, aut eiecto modò uomitu, quæ cauenda quidam monent, declamare neminẽ, qui ſit mentis compos, puto. Illud non ſine cauſa eſt ab omnibus præceptum, ut parcatur maximè uoci in illo à pueritia in adoleſcentiã tranſitu, quia naturaliter impeditur, non, ut arbitror, propter calorem, quod quidam putauerunt (nam eſt maior in alijs) ſed propter humorem potius. Nam hoc ætas illa turgeſcit. Itaque nares etiã, ac pectus, eo tempore tument, atq; omnia uelut germinant, eoq; tenera, & iniuriæ obnoxia. Sed ut ad propoſitum redeam, iam confirmatæ conſtitutæq; uocis genus exercitationis optimũ duco, quod eſt operi ſimillimum, dicere quotidie, ſicut agimus. Nam hoc modo non uox tantum cõfirmatur, & latus, ſed etiam corporis decens, & accõmodatus orationi motus componitur.

Pronunciatio.

Non alia eſt autẽ ratio pronunciationis, quam ipſius orationis. Nam ut illa emendata, dilucida, ornata, apta eſſe debet, ita hæc quoq; emẽdata erit, id eſt, uitio carebit, ſi fuerit os facile, explanatum, iucundum, urbanum, id eſt, in quo nulla neq; ruſticitas, neq; peregrinitas reſonet. Non enim ſine cauſa dicitur Barbarũ Græcum'ue. Nam ſonis homines, ut æra tinnitu dignoſcimus. Ita fit illud quod Ennius probat, cum dicit ſuauiloquenti ore Cethegũ fuiſſe, nõ quod Cicero in ijs reprehẽdit, quos ait latrare, nõ agere. Sunt enim multa uitia, de quibus dixi, cum in quadam primi libri parte puerorũ ora formarem, opportunius ratus

in ea ætate facere illorum mentionem, in qua emendari poſſunt. Itaq; ſi ipſa uox primùm fuerit (ut ſic dicam) ſana, id eſt, nullum eorum de quibus nunc dixi, patietur incommodum: deinde non ſubſurda, rudis, immanis, dura, rigida, uaria, præpinguis, aut tenuis, inanis, acerba, puſilla, mollis, effœminata: Spiritus, nec breuis, nec parum durabilis, nec in receptu difficilis. Dilucida uerò erit pronunciatio primùm, ſi uerba tota exegerit, quorum pars deuorari, pars deſtitui ſolet, pleriſq; extremas ſyllabas nõ proferentibus, dum priorum ſono indulgẽt. Vt autem eſt neceſſaria uerborum explanatio, ita omnes computare, & uelut annumerare literas moleſtum & odioſum. Nam & uocales frequẽtiſſime coëunt, & cõſonantium quædam inſequẽte uocali diſſimulantur. utriuſq; exemplum poſuimus: Multum ille & terris. Vitatur etiam durior inter ſe congreſſus, unde pellexit, & collegit, & quæ alio loco dicta ſunt. Ideoq; laudatur in Catullo ſuauis appellatio literarum. Secũdum eſt, ut ſit oratio diſtincta, id eſt, ut qui dicit, & incipiat ubi oportet, & deſinat. Obſeruandum etiam quo loco ſuſtinendus, & quaſi ſuſpendendus ſermo ſit, quod Græci ὑποδιαστολὴν, uel ὑποσυστολὴν, uel ὑποστιγμὴν, uocant, quo deponendus ſuſpenditur: Arma, uirumq; cano quia illud uirum, ad ſequentia pertinet: ut ſit, uirum Troiæ qui primus ab oris. Et hic iterũ. Nam etiamſi aliud eſt unde uenit, quàm quò uenit, non diſtinguendum tamen, quia utrunq; eodem uerbo cõtinetur, uenit. Tertio Italiam, quia interiectio eſt, fato profugus, & continuũ ſermonem qui faciebat, Italiam, Lauinaq;, diuidit. Ob eandemq; cauſam quarto profugus, deinde Lauinaq; uenit Littora. ubi iam erit diſtinctio, quia inde alius incipit ſenſus. Sed in ipſis etiã diſtinctionibus tempus aliâs breuius, aliâs longius dabimus. Intereſt enim ſermonem finias, an ſenſum. Itaq; illam diſtinctionẽ Littora, protinus altero ſpiritus initio inſequar, cum illuc uenero, —Atq; altæ mœnia Romæ, deponam, & morabor, & nouum rurſus exordium faciam.

Sunt

Sunt aliquando & ſine reſpiratione quædam moræ etiã in periodis:ut in illa, In cœtu uerò Pop.Rom.negotium publicũ gerens,magiſter equitum,& cætera,multa habent membra. Senſus enim ſunt alij atq; alij:et ſicut una circumductio eſt,ita paulùm morandum in his interuallis, non interrumpendus eſt contextus,& è contrario ſpiritum interim recipere ſine intellectu moræ neceſſe eſt,quo loco quaſi ſurripiendus eſt,alioqui ſi inſcitè recipiatur,non minus afferat obſcuritatis,quàm uitioſa diſtinctio. Virtus autem diſtinguẽdi fortaſſe ſit parua,ſine qua tamen eſſe nulla alia in agendo poteſt. Ornata eſt pronuntiatio, cui ſuffragatur uox facilis,magna,beata,flexibilis,firma,dulcis, durabilis,clara,pura,ſecans aëra,auribus ſedẽs. Eſt enim quædam ad auditum accõmodata non magnitudine,ſed proprietate ad hoc uelut tractabilis,utiq; habens omnes in ſe qui deſiderantur ſonos,intentionesq́;,& toto,ut aiunt,organo inſtructa, cui aderit lateris firmitas,ſpiritus cum ſpatio pertinax,tum labori non facilè ceſſurus. Neq; grauiſſimus autem in muſica ſonus,nec acutiſſimus orationibus conuenit. Nam & hic parum clarus,nimiumq́; plenus,nullum afferre animis motũ poteſt:& ille prætenuis & immodicæ claritatis, cum eſt ultra uerũ,tum neq; pronunciatione flecti,nec diutius ferre intẽtionem poteſt. Nam uox ut nerui,quò remiſſior, hòc & grauior & plenior: quò tenſior,hòc tenuis & acuta magis eſt:Sic ima uim non habet,ſumma rumpi periclitatur. Medijs igitur utẽdum ſonis,hiq́; cum augenda intẽtio eſt,excitandi:cum ſummittenda,ſunt temperandi. Nam prima eſt obſeruatio rectè pronunciandi æqualitas,ne ſermo ſubſultet imparibus ſpatijs ac ſonis,miſcens longa breuibus,grauia acutis,elata ſummiſſis,& inæqualitate horũ omnium,ſicut pedum, claudicet ſermo. Secunda uarietas eſt, quæ ſolum eſt pronunciatio. Ac ne quis pugnare inter ſe putet æqualitatem & uarietatem, cum illi uirtuti contrarium ſit uitium inæqualitas,huic qui dicitur μονοειδὴς, quaſi quidam unus

aſpectus. Ars porrò uariandi cum gratiā præbet ac renouat aures, tum dicentem ipſa laboris mutatione reficit, ut ſtandi, ambulandi, ſedendi, iacendi uices ſunt, nihilq; horum pati unū diu poſſumus. Illud uerò maximum (ſed id pauló pòſt tractabimus) quòd ſecūdum rationem rerum de quibus dicimus, animorumq; habitus, conformanda uox eſt, ne ab oratione diſcordet. Vitemus igitur illam quæ Græcè μονοτονία uocatur, una quædam ſpiritus ac ſoni intentio, non ſolū ne dicamus omnia clamoſe, quod inſanum eſt: aut intra loquendi modum, quod motu caret: aut ſubmiſſo murmure, quo etiam debilitatur omnis intentio: ſed ut in iiſdem partibus, iiſdemq; affectibus, ſint tamen quædam non ita magnæ uocis declinationes, prout aut uerborum dignitas, aut ſententiarum natura, aut depoſitio, aut inceptio, aut tranſitus poſtulabit, ut qui ſingulis pinxerunt coloribus, alia tamen eminentiora, alia reductiora fecerunt, ſine quo ne membris quidem ſuas lineas dediſſent. Proponamus enim nobis illud Ciceronis in oratione nobiliſſima pro Milone principium, non'ne ad ſingulas penè diſtinctiones, quamuis in eadem facie, tamē quaſi uultus mutandus eſt? Etſi uereor iudices, ne turpe ſit pro fortiſſimo uiro dicere incipientem timere. Etiam ſi eſt toto propoſito contractum, atq; ſubmiſſum, quia & exordium eſt, & ſoliciti exordium, tamen fuerit neceſſe eſt aliquid plenius & erectius, dum dicit, Pro fortiſſimo uiro dicere: quam, Etſi uereor: &, Turpe ſit: &, Timere. Iam ſecunda reſpiratio increſcat oportet, & naturali quodam conatu, quo minus pauide dicimus quæ ſequuntur, & quo magnitudo animi Milonis oſtenditur, Minimeq; deceat, cum T. Annius ipſe magis de Reipub. ſalute quàm de ſua perturbetur. Deinde quaſi obiurgatio ſui eſt, Me ad eius cauſam parem animi magnitudinem afferre non poſſe. Tum inuidioſiora, Tamen hæc noui iudicij noua forma terret oculos. Illa uerò iam penè apertis, ut aiunt, tibijs, Qui quocunq; inciderunt, ueterem conſuetudinem fori, & priſtinum morem iudiciorum

ciorum requirunt. Nam ſequẽs latum etiã atq; fuſum eſt, Non enim corona conſeſſus ueſter cinctus eſt, ut ſolebat. Quod notaui, ut appareret non ſolum in mẽbris cauſæ, ſed etiam in articulis eſſe aliquam pronuntiandi uarietatem, ſine qua nihil nec minus, nec maius eſt. Vox autem ultra uires urgenda non eſt. Nam & ſuffocata ſæpe, & maiore niſu minus clara eſt, & interim eliſa in illum ſonum erumpit, cui Græci κλωσμὸν nomẽ ab immaturo gallorum cantu dederunt. Nec uolubilitate nimia cõfundenda quæ dicimus, qua & diſtinctio perit & affectus, & nõnunquam etiam uerba aliqua ſui parte fraudantur. Cui contrarium eſt uitium nimiæ tarditatis. Nam & difficultatẽ inueniendi fatetur, & ſegnitia ſoluit animos, & in quo eſt aliquid, temporibus præfinitis aquam perdit. Promptũ ſit os, non præceps: moderatum, non lentum. Spiritus quoq; nec crebrò receptus concidat ſententiam, nec eouſq; trahatur, donec deficiat. Nam & deformis eſt conſumpti illius ſonus, & reſpiratio ſub aqua diu preſſi ſimilis, & receptus longior, & nõ opportunus, ut qui fiat non ubi uolumus, ſed ubi neceſſe eſt. Quare longiorem dicturis periodum colligendus eſt ſpiritus, ita tamen, ut id neq; diu, neq; cum ſono faciamus, neq; omnino ut manifeſtũ ſit: reliquis partibus optime inter iuncturas ſermonis reuocabitur. Exercẽdus autem eſt, ut ſit quàm longiſſimus, quod Demoſthenes ut efficeret, ſcandens in aduerſum* cõtinuabat quàm poſſet plurimos uerſus. *concinebat Idem quò facilius uerba ore libero exprimeret, calculos lingua uoluens dicere domi ſolebat. Eſt interim & longus, & plenus, & clarus ſatis ſpiritus, non tamen firmæ intẽtionis, ideoq; tremulus, ut corpora quæ aſpectu integra neruis parum ſuſtinẽtur, id Græci βράγχον uocant. Sunt qui ſpiritũ cum ſtridore per raritatem dentium nõ recipiunt, ſed reſorbẽt. Sunt qui crebro anhelitu, & introrſum etiã clare ſonante, imitentur iumẽta onere & iugo laborãtia. Quod affectant quoq; tanquam inuentionis copia urgeantur, maiorq; uis eloquentiæ

ingruat

ingruat, quàm quæ emitti faucibus poſsit. Eſt & alijs cõcurſus oris, & cum uerbis ſuis colluctatio. Iam tuſsire & expuere crebrò, & ab imo pulmone pituitã trochleis adducere, & oris humore proximos ſpargere, & maiorem partem ſpiritus in eloquendo per nares effundere, etiamſi non utiq; uocis ſunt uitia, quia tamen propter uocem accidunt, potiſsimũ huic loco ſubijciantur. Sed quodcunq; ex his uitium magis tulerim, quàm quo nunc maxime laboratur in cauſis omnibus ſcholiſq; cantandi, quod inutilius ſit an fœdius, neſcio. Quid enim minus oratori conuenit, quàm modulatio ſcenica, & nonnunquam ebriorum, aut comeſſantium licentiæ ſimilis? Quid uerò mouendis affectibus contrarium magis, quàm cum dolendum, iraſcendum, indignandum, cõmiſerandum ſit, nõ ſolum ab ijs affectibus, in quos inducendus eſt iudex, recedere, ſed ipſam fori ſanctitatem ludorum talarium licentia ſoluere? Nam Cicero illos ex Lycia & Caria rhetores penè cantare in epilogis dixit.* Nos etiã cantandi ſeueriorem paulò modum exceſsimus. Quiſquam'ne, non dico de homicidio, ſacrilegio, parricidio, ſed de calculis certe atq; rationibus, quiſquã deniq;, ut ſemel finiam, in lite cantat? Quod ſi omnino recipiẽdum eſt, nihil cauſæ eſt, cur nõ illã uocis modulationẽ fidibus ac tibijs, imò mehercules, quod eſt huic deformitati propius, cymbalis adiuuemus. Facimus tamẽ hæc libenter. Nam nec cuiquã ſunt iniucũda, quæ cantant ipſi, & laboris in hoc, quàm in agendo minus eſt. Et ſunt quidam qui ſecũdum alia uitæ uitia, etiã hac ubiq; audiẽdi quod aures mulceat, uoluptate ducantur. Quid ergo? non & Cicero dicit eſſe aliquem in oratione cantum obſcuriorem? Et hoc quodam naturali uitio uenit. Oſtendam non multò pòſt, ubi & quatenus recipiendus ſit hic flexus, & cantus quidem, ſed (quod pleriq; intelligere nolunt) obſcurior. Iam enim tempus eſt dicendi quæ ſit apta pronunciatio, quæ certe ea eſt, quæ ijs de quibus dicimus, accommodatur. quod quidem maxima ex parte præſtant

ipſi

ipſi motus animorum, ſonatq; uox,ut feritur. Sed cum ſint alij ueri affectus,alij ficti & imitati,ueri naturaliter erumpunt,ut dolentiũ,iraſcẽtium,indignantium, ſed carent arte,ideoq; non ſunt diſciplinæ traditione formãdi. Contrà qui effinguntur imitatione,artem habent, ſed hi carent natura,ideoq; in his primũ eſt bene affici,& concipere imagines rerum,& tanquam ueris moueri. ſic uelut media uox,quem habitum à nobis acceperit, hunc iudicum animis dabit. Eſt enim mentis index,& uelut exemplar,ac totidem quot illa mutationes habet. Itaq; lætis in rebus plena, ſimplex,& ipſa quodã modo hilaris fluit. At in certamine erecta totis uiribus,& uelut omnibus neruis intenditur. Atrox in ira,& aſpera ac denſa,& reſpiratione crebra. Neq; enim poteſt eſſe longus ſpiritus, cum immoderatè effunditur. Paulum in inuidia facienda lentior, quia non ferè ad hanc niſi inferiores confugiunt. At in blandiendo, fatendo, ſatisfaciẽdo, rogando,lenis & ſubmiſſa. Suadentium,& monẽtium,& pollicentium,& conſolantium grauis: in metu,& uerecũdia,contracta: adhortationibus,fortis: diſputationibus,teres: miſeratiõe, flexa & flebilis,& conſultò quaſi obſcurior: at in egreſſionibus fuſa & ſecuræ claritatis: in expoſitione ac ſermonibus,recta,& inter acutum ſonum & grauem media. Attollitur autẽ concitatis affectibus,compoſitis deſcẽdit,pro utriuſq; rei modo altius uel inferius. Quid autem quiſq; in dicẽdo poſtulet locus, paulùm differam,ut de geſtu prius dicam,qui & ipſe uoci conſentit,& animo cum ea ſimul paret. Is quãtum habeat in oratore momenti, ſatis uel ex eo patet,quòd pleraq; etiã citra uerba ſignificat. Quippe non manus ſolum,ſed nutus etiam declarant noſtram uoluntatem,& in mutis pro ſermone ſunt,& ſalutatio frequẽter ſine uoce intelligitur,atq; afficit,& ex uultu ingreſſuq; perſpicitur habitus animorum: & animalium quoq; ſermone carentiũ ira,lætitia,adulatio,& oculis,& quibuſdam alijs corporis ſignis deprehenditur. Nec mirũ ſi iſta,quæ tamẽ

in ali

in aliquo poſita ſunt motu, tantum in animis ualent, cùm pictura tacens opus, & habitus ſemper eiuſdem, ſic in intimos penetret affectus, ut ipſam uim dicendi nõnunquam ſuperare uideatur. Contrà ſi geſtus ac uultus ab oratione diſſentiãt, triſtia dicamus hilares, affirmemus aliqua renuentes, nõ autoritas modò uerbis, ſed etiã fides deſit. Decor quoq; à geſtu atque à motu uenit. Ideoq; Demoſthenes grande quoddam ſpeculum intuens componere actionem ſolebat. Adeò quamuis fulgor ille ſiniſtras imagines reddat, ſuis demũ oculis credidit, quod efficeret. Præcipuum uerò in actione ſicut in corpore ipſo, caput eſt, cum ad ipſum de quo dixi decorem, tum etiam ad ſignificationem decoris illa ſunt, ut ſit primò rectum & ſecũdum naturam. Nam & deiecto humilitas, & ſupino arrogãtia, & in latus inclinato languor, & præduro ac rigẽte barbaria quædam mẽtis oſtẽditur. Tum accipiat aptos ex ipſa actione motus, ut cum geſtu concordet, & manibus ac lateribus obſequatur. Aſpectus enim ſemper eòdem uertitur quò geſtus, exceptis quæ aut damnare, aut non cõcedere, aut à nobis remouere oportebit, ut idem illud uultu uideamur auerſari, manu repellere:

Dij talem terris auertite peſtem.
Haud equidem tali me dignor honore.

Significat uerò plurimis modis. Nam præter annuẽdi, renuẽdi, confirmandiq; motus, ſunt & uerecundiæ, & dubitationis, & admirationis, & indignationis noti, & communes omnibus. Solo tamẽ eo facere geſtum ſcenici quoq; doctores uitioſum putauerunt. Etiam frequẽs eius nutus non caret uitio, adeò iactare id, & comas excutientem rotare phanaticum eſt. Dominatur

Vultus.

autem maxime uultus. Hoc ſupplices, hoc minaces, hoc blandi, hoc triſtes, hoc hilares, hoc erecti, hoc ſubmiſſi ſumus, hoc pendent homines, hunc intuentur, hunc ſpectant etiam antè quàm dicamus, hoc quoſdam amamus, hoc odimus, hoc plurima intelligimus: hic eſt ſæpe pro omnibus uerbis. Itaq; in ijs quæ ad ſcenam

nam componuntur fabulis, artifices pronuntiandi à perſonis quoq; affectus mutuātur, ut ſit Niobe in tragœdia triſtis, atrox Medea, attonitus Aiax, truculentus Hercules. In comœdijs uerò, præter aliam obſeruationem, qua ſerui, lenones, paraſiti, ruſtici, milites, uetulæ, meretriculæ, ancillæ, ſenes auſteri, ac mites, iuuenes ſeueri, ac luxurioſi, matronæ, puellæ, inter ſe diſcernūtur: Pater ille cuius præcipuæ partes ſunt, quia interim concitatus, interim lenis eſt, altero erecto, altero compoſito eſt ſupercilio: atq; id oſtēdere maxime Latinis actoribus moris eſt, quod cum ijs quas agunt partibus congruat. Sed in ipſo uultu plurimùm ualent oculi, per quos maxime animus emanat, ut citra motum quoque, & hilaritate eniteſcant, & triſtitia quoddam nubilum ducant. Quinetiam lachrymas his natura mentis indices dedit, quæ aut erumpunt dolore, aut lætitia manant. Motu uerò intenti, emiſſi, ſuperbi, torui, mites, aſperi fiunt, quæ ut actus popoſcerit fingentur. Rigidi uerò & extenti, aut languidi & torpentes, aut ſtupentes, aut laſciui & mobiles, aut natantes, & quadam uoluptate ſuffuſi, aut limi, &, ut ſic dicam, Venerei, aut poſcentes aliquid, pollicentes'ue nonnunquam eſſe debebunt. Nam opertos compreſſos'ue eos in dicendo, quis niſi planè rudis & ſtultus habeat? Et ad hæc omnia exprimenda in palpebris etiam & in genis eſt quoddam deſeruiens his miniſterium. Multū & ſupercilijs agitur. Nam & oculos formāt aliquatenus, & fronti imperant. His cōtrahitur, attollitur, demittitur, ut nulla res in ea plus ualeat. Sanguis ille, qui mētis habitu mouetur, & cùm infirma uerecundia cutem accipit, effunditur in ruborem: cùm metu refugit, abit omnis, & pallore frigeſcit, tēperatus medium quoddam ſerenum efficit. Vitium in ſupercilijs, ſi aut immota ſunt omnino, aut nimium mobilia, aut inæqualitate (ut modò de perſona comica dixeram) diſſident, aut contra id quod dicimus, finguntur. Etenim cōtractis triſtitia, diductis hilaritas, remiſſis pudor oſtenditur. Annuendi quoq; renuendi'ue

Oculi.

ratio

Nares. ratione demittuntur, aut alleuantur. Naribus labriſq; non ferè quicquam decenter oſtendimus, tametſi deriſus, contemptus, faſtidium ſignificari ſolet. Nam & corrugare nares (ut Horatius ait) & inflare, & mouere, & digito inquietare, & impulſu ſubito ſpiritū excutere, & diducere ſæpius, & plana manu reſupinare, indecorum eſt, cùm emunctio etiam frequentior non

Labra. ſine cauſa reprehēdatur. Labra & porriguntur male, & ſcinduntur, & aſtringuntur, & diducuntur, & dentes nudant, & in latus ac penè ad aurem trahuntur, & uelut quodam faſtidio replicantur, & pendent, & uocem tantùm altera parte dimittunt. Lambere quoq; ea & mordere deforme eſt, cùm etiam in efferendis uerbis modicus eſſe eorū debeat motus. Ore enim ma-

Ceruix. gis quàm labris loquendum eſt. Ceruicem rectam oportet eſſe,

Collum. non rigidam aut ſupinam. Collum diuerſa quidem, ſed pari deformitate & cōtrahitur, & tenditur, ſed tenſo ſubeſt & labor,

Mentum. tenuaturq; uox ac fatigatur. Affixum pectori mentū minus cla-

Humeri. ram, & quaſi latiorem preſſo gutture facit. Humerorum rarò decens alleuatio atq; contractio eſt. Breuiatur enim ceruix, & geſtum quendam humilem atq; ſeruilem, & quaſi fraudulentū facit, cum ſe in habitū adulationis, admirationis, metus, fingūt.

Brachia. Brachij moderata proiectio remiſſis humeris atq; explicantibus ſe in proferenda manu digitis, continuos & decurrentes locos maxime decet. At cùm ſpecioſius quid uberiuſq; dicēdum eſt, ut illud, Saxa atq; ſolitudines uoci reſpōdent, expatiatur in latus,

Manus. & ipſa quodammodo ſe cum geſtu fundit oratio. Manus uerò, ſine quibus trunca eſſet actio ac debilis, uix dici poteſt quot motus habeant, cum penè ipſam uerborū copiam perſequantur. Nam cæteræ partes loquentem adiuuant, hæ (propè eſt ut dicam) ipſæ loquuntur. An non his poſcimus? pollicemur? uocamus? dimittimus? minamur? ſupplicamus? abominamur? timemus? interrogamus? negamus? gaudium, triſtitiam, dubitationē, confeſſionem, pœnitentiam, modum, copiam, numerum, tempus

oſtendi

oſtendimus? Non cædem concitant? inhibent? ſupplicant? probant? admirantur? uerecundantur? Non in demonſtrandis locis atq; perſonis aduerbiorum, atq; pronominum obtinent uicem? ut in tanta per omnes gentes nationesq; linguæ diuerſitate, hic mihi omnium hominum communis ſermo uideatur. Et ij quidé de quibus ſum locutus, cum ipſis uocibus naturaliter exeunt geſtus, alij ſunt qui res imitatione ſignificant, ut ſi ægrum tentantis uenas medici ſimilitudine, aut citharœdum formatis ad modum percutientis neruos manibus oſtendas, quod genus quàm longiſſimè in actione eſt fugiendum. Abeſſe enim plurimum à ſaltatore debet orator, ut ſit geſtus ad ſenſus magis quàm ad uerba accommodatus: quod etiam hiſtrionibus paulò grauioribus facere moris fuit. Ergo ut ad ſe manum referre cũ de ſeipſo loquatur, & in eum quem demonſtret intendere, & aliqua his ſimilia permiſerim, ita non effingere ſtatus quoſdã, & quicquid dicet, oſtendere. Neq; id in manibus ſolum, ſed in omni geſtu ac uoce ſeruandum eſt. Non enim aut in illa periodo: Stetit ſoleatus Prætor populi Rom. inclinatio incumbẽtis in mulierculam Verris effingẽda eſt: aut in illa, Cædebatur in medio foro Meſſanæ: motus laterum, qualis eſſe ad uerbera ſolet, torquendus, aut uox qualis dolore exprimitur, eruenda. Cum mihi comœdi quoq; peſſime facere uideantur, qui etiam ſi iuuenem agant, cũ tamen in expoſitione, aut ſenis ſermo, ut in Hydriæ prologo: aut mulieris, ut in Georgo, incidit, tremula uel effœminata uoce pronunciant. Adeò in illis quoq; eſt aliqua uitioſa imitatio, quorum ars omnis conſtat imitatione. Eſt autem geſtus ille maxime communis, quo medius digitus in pollicem cõtrahitur, explicitis tribus, & principijs utilis, cum leni in utramq; partem motu modice prolatus, ſimul capite atq; humeris ſenſim ad id quò manus feratur obſecundantibus, & in narrando certus, ſed tum paulò productior, & in *exprobrando, & in coarguendo acer atq; inſtans. Longius enim partibus his & liberius excri-

*explorãdo

*tur. Vitioſe uerò idem ſiniſtrum quaſi humerum petens in latus agi ſolet, quanquàm adhuc peius aliqui tranſuerſum brachium proferunt, & cubito pronuntiant. Duo quoq; medij ſub pollicem ueniũt, & eſt hic adhuc priore geſtus inſtantior, principio & narrationi non accommodatus. At cum tres contracti pollice premuntur, tum digitus ille, quo uſum optime Craſſum Cicero dicit, explicari ſolet. Is in exprobrando & indicando (unde ei nomen eſt) ualet: & alleuata ac ſpectante humerũ manu paulùm inclinatus affirmat. Verſus in terram & quaſi pronus urget, aliquando pro * humero eſt. Idem ſummo articulo utrinq; leniter apprehenſo, duobus modicè curuatis, minus tamen minimo, aptus ad diſputandum eſt. Acrius tamen argumẽtari uidentur, qui medium articulum potius tenent, tantò contractioribus ultimis digitis, quantò priores deſcenderũt. Eſt & ille uerecũdæ actioni aptiſſimus, quo quatuor primis leuiter in ſummum coẽuntibus digitis non procul ab ore, aut pectore fertur ad nos manus, & deinde prona ac paululùm prolata laxatur. Hoc modo cœpiſſe Demoſthenem credo in illo pro Cteſiphonte timido ſummiſſoq; principio: ſic formatã Ciceronis manum, cum diceret, Si quid eſt in me ingenij iudices, quod ſentio quàm ſit exiguũ. Eadem aliquatenus liberius deorſum ſpectantibus digitis colligitur in os, & fuſius paulò in diuerſa reſoluitur, ut quodammodo ſermonem ipſum proferre uideatur. Binos interim digitos diſtinguimus, ſed non inſerto pollice, paulùm tamen inferioribus intrà ſpectantibus, ſed ne illis quidẽ tenſis qui ſuprà ſunt. Duo interim extremi palmã circa ima pollicis premunt, ipſe prioribus ad medios articulos iũgitur, interim quartus oblique reponitur: interim quatuor remiſſis magis quàm tẽſis pollice intus inclinato, habilem in latus demonſtrando, aut diſtinguendo, quæ dicimus, manum facimus, cum ſupina in ſiniſtrum latus, prona in alterum fertur. Sunt & illi breues geſtus, cum manus leuiter pandata, qualis *uouentium eſt, paruis interuallis*

*numero *fouentium

uallis, & ſubaſſentientibus humeris mouetur, maxime apta parcè & quaſi timidè loquentibus. Eſt admirationi cōueniens ille geſtus, quo manus modice ſupinata, ac per ſingulos à minimo collecta digito redeunte flexu ſimul explicatur atque conuertitur. Nec uno modo interrogantes geſtum componimus, plerunq; tamen uertentes manum, utcunq; compoſita eſt. Pollici proximus digitus, mediumq́; contingens quà dexter eſt, unguem pollici ſummo ſuo iungens, remiſſis cæteris, eſt & approbantibus, & narrantibus, & diſtinguentibus decorus. Cui non diſſimilis, ſed compreſſis tribus digitis, quo nunc Græci plurimum utuntur, etiam utraq; manu, quoties enthymemata ſua geſtu uelut cornu tundunt cæſim. Manus lenior promittit & aſſentatur, citatior hortatur, interim laudat. Eſt & ille urgens orationem geſtus uulgaris magis quàm ex arte, qui contrahit alterno celeriq; motu, & explicat manum. Eſt & illa caua, & rara, & ſupra humeri altitudinem elata, cum quodam motu uelut hortatrix manus, à peregrinis ſcholis iā propè recepta. Tremula ſcenica eſt. Digitos cum ſummi coierunt, ad os referre, cur quibuſdā diſplicuerit, neſcio. Nam & id leuiter admirantes, & interim ſubita indignatione uelut paueſcentes & deprecantes, facimus. Quin compreſſam etiam manum in ſignum pœnitentiæ uel iræ, pectori admouemus, ubi uox uel inter dentes expreſſa non dedecet: Quid nunc agam? quid faciam? Auerſo pollice demonſtrare aliquid, receptum magis puto, quàm oratori decorum. Sed cum omnis motus ſex partes habeat, ſeptimusq; ſit ille qui in ſe redit orbis, uitioſa eſt una circumuerſio, reliqui ante nos & dextra læuaq;, & ſurſum, & deorſum aliquid oſtendunt. In poſteriora geſtus non dirigitur. Interim tamen uelut reijci ſolent. Optimè autem manus à ſiniſtra parte incipit, in dextra deponitur, ſed ut deponere, non ut ferire uideatur: quanquàm & in fine interim cadit, ut citò tamen redeat, & nonnunquam reſilit uel negantibus nobis, uel admirantibus. Hic ueteres

M 2 arti

artifices illud recte adiecerunt, ut manus cum ſenſu & inciperet, & deponeret. Alioquin enim aut ante uocē erit geſtus, aut poſt uocem, quod eſt utrumq; deforme. In illo lapſi nimia ſubtilitate ſunt, quòd interuallum motus tria uerba eſſe uoluerunt, quod nec obſeruatur, nec fieri poteſt, ſed illi quaſi menſuram tarditatis celeritatisq́; aliquam eſſe uoluerunt, nec immeritò, ne aut diu otioſa eſſet manus, aut (quod multi faciunt) actionem continuo motu conciderent. Aliud eſt quod & fit frequentius, & magis fallit. Sunt quædam latentis ſermonis percußiones, & quaſi aliqui pedes, ad quos plurimorum geſtus cadit, ut ſit unus motus, Nouum crimen: *alter,* C. Cæſar: *tertius,* Et ante hanc diem: *quartus,* Inauditum: *deinde,* Propinquus meus: *&,* Ad te Qu. Tubero detulit. *Vnde id quoq; fluit uitium, ut iuuenes cum ſcribunt, geſtu præmodulati cogitationem ſic componant, quomodo caſura manus ſit. Inde & illud uitium, ut geſtus qui in fine dexter eſſe debet, in ſiniſtram frequenter deſinat. Melius illud, cum ſint in ſermone omni breuia quædam mēbra, ad quæ ſi neceſſe ſit, recipere ſpiritum liceat, ad hæc geſtum diſponere: ut puta,* Nouum crimen C. Cæſar, *habet per ſe finem quendam ſuum, quia ſequitur coniunctio:* Deinde, Et ante hanc diem inauditum, *ſatis circumſcriptum eſt. Ad hæc commodanda manus eſt, id́q; dum irruperit prima & compoſita actio. At ubi iam calor eam concitauerit, etiam geſtus cum ipſa orationis celeritate crebeſcet. Alijs locis citata, alijs preſſa conueniet pronuntiatio. Illa tranſcurrimus, congerimus, feſtinamus: hac inſtamus, inculcamus, infigimus. Plus autem affectus habent lentiora. Ideoq́; Roſcius citatior, Aeſopus grauior fuit: quòd ille comœdias, hic tragœdias egit. Eadem motus quoque obſeruatio eſt. Itaq; in fabulis iuuenum, ſenum, militum, matronarum, grauior ingreſſus eſt. Serui, ancillæ, paraſiti, piſcatores citatius mouētur. Tolli autem manum artifices ſupra oculos, demitti infra pectus uetant: adeò à capite eam petere, aut ad imum uentrem deducere*

tere uitioſum habetur. At ſiniſtram intra humerum promouere, ultrà non decet. Sed cum auerſantes in læuam partē uelut propellemus manum, ſiniſter humerus proferendus, ut cum capite ad dextram ferēte conſentiat. Manus ſiniſtra nunquam ſola recte geſtum facit, dextræ ſe frequenter accommodat, ſiue in digitos argumenta digerimus, ſiue auerſis in ſiniſtrum palmis abominamur, ſiue obijcimus aduerſas, ſiue in latus utrunq; diſtendimus, ſiue ſatisfacientes aut ſupplicantes. Diuerſi ſunt autem hi geſtus, ſiue ſummittimus, ſiue adorantes attollimus, ſiue aliqua demonſtrationi, aut inuocationi protendimus: Vos Albani tumuli atq; luci. Aut Gracchorum illud: Quò me miſer conferam? quò uertam? in Capitolium'ne? at fratris ſanguine redundat: an domum? matrem'ne ut miſeram, lamentantemq; uideam, & abiectam? plus enim affectus in his iunctæ exhibent manus. In rebus paruis, triſtibus, mitibus, breues: magnis, lætis, atrocibus extenſiores ſunt. Vitia quoq; earum ſubijcienda ſunt, quæ quidē accidere etiā exercitatis actoribus ſolent. Nam geſtū poculum poſcentis, aut uerbera minantis, aut numerum quingentorum pollice flexo efficientis, quæ ſunt à quibuſdam ſcriptoribus notata, ne in ruſticis quidem uidi. At ut brachio exerto introſpiciatur latus, ut manum alius ultra ſinum proferre non audeat, alius inquantum patet lōgitudo, protendat, aut ad tectum erigat, aut repetito ultra læuum humerum geſtu ita in tergum flagellet, ut conſiſtere poſt eum parum tutum ſit, aut ſiniſtrum ducat orbem, aut temere ſparſa manu in proximos offendat, aut cubitum utrumq; in diuerſum latus uentilet, ſæpe ſcio euenire. Solet eſſe & pigra, & trepida, & ſecanti ſimilis, interim uncis etiam digitis, aut à capite deijciatur, aut eadem manus ſupinata in ſuperiora iactetur. Fit & ille habitus, qui eſſe in ſtatuis pacificator ſolet, qui inclinato in humerum dextrum capite, brachio ab aure prætenſo, manum infeſto pollice extendit: qui quidem maxime placet ijs, qui ſe dicere ſublata manu iactant. Adijcias licet

eos, qui ſententias uibratis digitis iaculantur, aut manu ſublata denuntiant, aut (quod per ſe interim recipiendum eſt) quoties aliquid ipſis placuit, in ungues eriguntur. Sed uitioſum id faciunt, aut digito quantò plurimum poßunt erecto, aut etiã duobus, aut utraq; manu ad modum aliquid portantium compoſita. His accedunt uitia non naturæ, ſed trepidationis, cum ore concurrente rixari, ſi memoria fefellerit, aut cogitatio nõ ſuffragetur, quaſi faucibus aliquid obſtiterit inſonare, in aduerſum tergere nares, obambulare ſermone imperfecto, reſiſtere ſubitò, & laudem poſcere ſilentio, quæ omnia perſequi propè infinitum eſt. Sua enim cuique ſunt uitia. Pectus ac uenter ne proijciantur obſeruandum. Pandant enim poſteriora, & eſt odioſa omnis ſupinitas. Latera cum geſtu conſentiant. Facit enim aliquid & totius corporis motus, adeò ut Cicero plus illo agi, quàm manibus ipſis putet. Ita enim dicit in Oratore: Nullæ argutiæ digitorum, non ad numerum articulus cadens, trunco magis toto ſe ipſe moderans, & uirili laterum flexione. Femur ferire, quod Athenis primus feciſſe creditur Cleon, & uſitatum eſt, & indignãtes decet, & excitat auditorem. Idq́; in Callidio Cicero deſiderat: Non frons, inquit, percuſſa, non femur, pedum (quod minimũ eſt) nulla ſupploſio: quanquàm, ſi licet, de fronte diſſentio. Nam etiam complodere manus ſcenicum eſt, & pectus cædere. Illud quoq; raro decebit, caua manu ſummis digitis pectus appetere, ſi quando noſmetipſos alloquimur cohortantes, obiurgantes, miſerantes: quod ſi quando fiet, togam quoque inde remouere non decebit. In pedibus obſeruantur ſtatus & inceſſus. Prolato dextro ſtare, & eandem manum ac pedem proferre, deforme eſt. In dextrum incumbere interim datur, ſed æquo pectore, qui tamen comicus magis quàm oratorius geſtus eſt. Male etiam in ſiniſtrum pedem inſiſtentium dexter aut attollitur, aut ſummis digitis ſuſpenditur. Varicare ſupra modum, & in ſtando deforme eſt, & accedẽte motu propè obſcœ-

num

num. Procurſio opportuna, breuis, moderata, rara: conuenit etiam & ambulatio quædam propter immodicas laudationum moras, quanquam Cicero rarum inceſſum, neque ita longum probat. Diſcurſare uerò, & quod Domitius Afer de Sura Manilio dixit, ſatagere, ineptiſſimum. Vrbaneq; Flauius Virginius interrogauit de quodam ſuo Antiſophiſte, quot millia paſſuum declamaſſet. Præcipi & illud ſcio, ne ambulantes auertamur à iudicibus, ſed ſint obliqui pedes ad concilium nobis reſpicientibus. Id fieri iudicijs priuatis non poteſt. Verum & breuiora ſint ſpatia, nec auerſi diu ſimus. Interim tamen recedere ſenſim datur. Quidam & reſiliunt, quod eſt planè ridiculum. Pedis ſupploſio ut loco eſt opportuna, ut ait Cicero, in contentionibus aut incipiendis, aut finiendis: ita crebra & inepti eſt hominis, & deſinit iudicem in ſe cõuertere. Eſt & illa indecora in dextrum ac læuum latus uacillatio alternis pedibus inſiſtentium. Longiſſime fugienda mollis actio, qualem in Tityo Cicero dicit fuiſſe. Vnde & ſaltationis quoddam genus Tityus eſt appellatum. Reprehendenda & illa frequens & concitata in utranque partem nutatio, quam in Curione patre irriſit & * Iunius, quærens quis è lintre loqueretur: & C. Sicinius. Nam cum aſſidente collega, qui erat propter ualetudinem & deligatus, & pluribus medicamentis propter dolorem artuum delibutus, multùm ſe Curio ex more iactaſſet: Nunquàm, inquit, Octaui, collegæ tuo gratiam referes, qui niſi fuiſſet iſtic, hodie te muſcæ comediſſent. Iactantur & humeri, quod uitium Demoſthenes ita dicitur emendaſſe, ut cum anguſto quodam pulpito ſtans diceret, haſta humero dependens immineret, ut ſi calore dicendi uitare id excidiſſet, offenſatione illa cõmoneretur. Ambulantem loqui ita demum oportet, ſi in cauſis publicis, in quibus ſunt multi iudices, quod dicimus, quaſi ſingulis inculcare peculiariter uelimus. Illud * uerò reſellendum, quòd quidam reiecta in humerum toga, cum dextra ſinum

* C. Iulius

* non reſerendum

uſq; ad lumbos reduxerunt, ut ſiniſtra geſtum facientes, ſpatientur & fabulētur: cum etiam læuam reſtringere prolata longius dextra, ſit odioſum. Vnde moneor, ut ne id quidem tranſeā ineptiſſime fieri, cum inter moras laudationum, aut in aurem alicuius loquūtur, aut cum ſodalibus iocantur, aut nōnunquam ad librarios ſuos ita reſpiciunt, ut ſportulam dictare uideantur. Inclinari ad iudicem cum doceas, utique ſi id de quo loquaris, ſit obſcurius, decet. Incumbere aduocato aduerſis ſubſellijs ſedenti, contumelioſum eſt. Reclinari etiam ad ſuos, & manibus ſuſtineri, niſi planè iuſta fatigatio eſt, delicatū, ſicut palàm mo neri excidentis, aut legere. Nam in his omnibus & uis illa dicendi ſoluitur, & frigeſcit affectus, & iudex parū ſibi præſtari reuerentiæ credit. Tranſire in diuerſa ſubſellia parum uerecundum eſt. Nam & Caſſius Seuerus urbane aduerſus hoc facientes lineam popoſcit. Et ſi aliquando concitate itur, nūquàm non frigide reditur. Multa ex his quæ præcepimus, mutari neceſſe eſt ab ijs, qui dicunt apud tribunalia. Nam & uultus erectior ut eum apud quem dicitur ſpectet, & geſtus, ut ad eundem tendens elatior ſit, neceſſe eſt, & alia quæ occurrere, etiā me tacente, omnibus poſſunt. Itemq; ab ijs qui ſedentes agent. Nam & ferè fit hoc in rebus minoribus, & ijdem impetus actionis eſſe non poſſunt, & quædam uitia fiunt neceſſaria. Nam & dexter pes à læua iudicis ſedentis proferendus eſt, & ex altera parte multi geſtus neceſſe eſt in ſiniſtrum eant, ut ad iudicem ſpectent. Equidem pleroſq; & ad ſingulas clauſulas ſententiarum uideo aſſurgentes ſibi, & nonnullos ſubinde aliquid etiam ſpatiantes, quod an deceat, ipſi uiderint, cum id faciunt, non ſedentes agunt. Bibere, aut etiam eſſe inter agendum, quod multis moris fuit, & eſt quibuſdam, ab oratore meo procul abſit. Nam ſi quis aliter dicendi onera perferre non poſſit, non ita miſerum eſt non agere, potiuſq; multò, quàm & operis & hominum contemptum fateri. Cultus non eſt pro*

* clarior

eſt proprius oratoris aliquis, ſed magis* in oratore conſpicitur. Quare ſit (ut in omnibus honeſtis debet eſſe) ſplendidus & uirilis. Nam & toga, & calceus, & capillus, tam nimia cura, quàm negligentia ſunt reprehendenda. Eſt aliquid in amictu, quod ipſum aliquatenus temporum conditione mutatum eſt. Nam ueteribus nulli ſinus, perquàm breues poſt illos fuerunt. Itaq; etiã geſtu neceſſe eſt uſos eſſe in principijs eos alio, quorum brachium ſicut Græcorum ueſte continebatur. Sed nos de præſentibus loquimur. Cui laticlaui ius nõ erit, ita cingatur, ut tunicæ prioribus oris infra genua paulùm, poſterioribus ad medios poplites uſq; perueniãt. Nam infra mulierũ eſt, ſupra centurionum. Vt purpuræ recte deſcendant, leuis cura eſt. Notatur interim negligentia. Latum habentium clauum modus eſt, ut ſit paulùm cinctis ſubmiſsior. Ipſam togam rotundam eſſe, & apte cæſam uelim. Aliter enim multis modis fiet enormis. Pars eius prior medijs cruribus optime terminatur, poſterior eadem portione altius quàm cinctura. Sinus decentiſsimus, ſi aliquantò ſupra imam togam fuerit, nunquàm certè ſit inferior. Ille qui ſub humero dextro ad ſiniſtrum oblique ducitur, uelut balteus, nec ſtrangulet, nec fluat. Pars togæ quæ poſtea imponitur, ſit inferior: nam ita & ſedet melius, & continetur. Subducenda etiam pars aliqua tunicæ, ne ad lacertũ in actu redeat, tũ ſinus inijciẽdus humero, cuius extremam oram reieciſſe nõ dedecet. Operiri autem humerum cum toto iugulo non oportet. Alioqui amictus fiet anguſtus, & dignitatem, quæ eſt in latitudine pectoris, perdet. Siniſtrum brachium eouſq; alleuãdum eſt, ut quaſi normalem illum angulũ faciat, ſuper quod ora ex toga duplex æqualiter ſedeat. Manus nõ impleatur anulis, præcipue medios articulos nõ tranſeuntibus: cuius erit habitus optimus, alleuato pollice, & digitis leuiter inflexis, niſi ſi libellum tenebit, quod non utiq; captandũ eſt. Videtur enim fateri memoriæ diffidẽtiam, & ad multos geſtus eſt impedimento. Togam ueteres ad calceos

* in ore

uſque demittebant, ut Græci pallium. Idq; ut fiat, qui de geſtu ſcripſerunt circa tempora illa Plotius, Nigidiuſq; præcipiunt. Quo magis miror Plinij Secundi docti hominis, & in hoc utiq; libro penè etiam nimium curioſi, perſuaſionem, qui ſolitum id facere Ciceronem uelandarum uaricum gratia tradit, cùm hoc amictus genus in ſtatuis eorum quoq;, qui poſt Ciceronem fuerunt, appareat. Palliolum ſicut faſcias quibus crura ueſtiuntur, & focalia, & aurium ligamenta, ſola excuſare poteſt ualetudo. Sed hæc amictus obſeruatio, dũ incipimus: procedente uerò actu iam penè ab initio narrationis ſinus ab humero rectè uelut ſpõte delabitur, & cum ad argumenta ac locos uentum eſt, reijcere à ſiniſtro togam, deijcere etiam, ſi hæreat, ſinum conueniet. Lęnã à faucibus ac ſummo pectore abducere licet. Ardent enim iam omnia, & ut uox uehementior ac magis uaria eſt, ſic amictus quoq; habet actum quendam uelut præliantem. Itaque ut læuã inuoluere toga, & incingi, penè furioſum eſt, ſinum uerò in dextrum humerum ab imo reijcere, ſolutum ac delicatum eſt, fiuntq; adhuc peius aliqua: ita cur laxiorem ſinum ſiniſtro brachio non ſubijciamus? Habet enim acre quiddam atque expeditum, & calori concitationiq; non inhabile. Cum uerò magna pars eſt exhauſta orationis, utiq; afflante fortuna, penè omnia decent, ſudor ipſe & fatigatio, & negligentior amictus & ſoluta ac uelut labens undiq; toga. Quo magis miror hanc quoq; ſuccurriſſe Plinio curam, ut ita ſudario frontem ſiccari iuberet, ne comæ turbarentur, quas componi pòſt paulùm, ſicut dignum erat, grauiter & ſeuere uetuit. Mihi uerò illæ quoq; turbatæ præ ſe ferre aliquid affectus, & ipſa obliuione curæ huius commendari uidentur. At ſi incipiẽtibus, aut paulùm progreſsis decidat toga, non reponere eam prorſus negligentis, aut pigri, aut quomodo debeat amiciri neſcientis eſt. Hæc ſunt uel illuſtramenta pronunciationis, uel uitia, quibus propoſitis multa cogitare debet orator. Primùm quid, apud quos, quibus præſentibus

*tibus ſit acturus. Nam ut dicere alia alijs, & apud alios magis conceßum eſt, ſic etiam facere. Neque eadem in uoce, geſtu, inceßu, apud principem, Senatum, populum, magiſtratum, priuato, publico iudicio, poſtulatione, actione ſimiliter decent. Quam differentiam ſubijcere ſibi quiſq;, qui animum intenderit, poteſt, tũ qua de re dicat, & efficere quid uelit. Rei quadruplex obſeruatio eſt. Vna in tota cauſa. Sunt enim triſtes, hilares, ſolicitæ, ſecuræ, grandes, puſillæ, ut uix unquam ita ſolicitari partibus earum debeamus, ut non ſummæ meminerimus. Altera quæ eſt in differentia partium, ut in proœmio, narratione, argumentatione, epilogo. Tertia in ſententijs ipſis, in quibus ſecundum res & *actus uariantur omnia. Quarta in uerbis, quorum ut eſt uitioſa, ſi efficere omnia uelimus, imitatio: ita quibuſdam niſi ſua natura redditur, uis omnis aufertur. Igitur in laudationibus (niſi ſi funebres erunt) gratiarum actione, exhortatione, ſimilibusq; læta & magnifica & ſublimis eſt actio. Funebres cõciones, conſolationes, plerunq; cauſæ reorum, triſtes ac ſubmiſſæ. In Senatu conſeruanda autoritas, apud populum dignitas, in priuatis modus. De partibus cauſæ, & ſententijs, uerbisq;, quæ ſunt multiplicia, pluribus dicẽdum. Tria autem præſtare debet pronuntiatio, conciliet, perſuadeat, moueat, quibus natura cohæret, ut etiam delectet. Conciliatio ferè aut commendatione morum, qui neſcio, quo modo ex uoce etiam atq; actione pellucent, aut orationis ſuauitate conſtat. Perſuadendi uis aſſeueratione, quæ interim plus ipſis probationibus ualet: An iſta (inquit Callidio Cicero) ſi uera eſſent, ſic à te dicerentur? &, Tantum abeſt, ut inflammares noſtros animos, ſomnum iſto loco uix tenebamus. Fiducia igitur appareat, & conſtantia, utique ſi autoritas ſubeſt. Mouendi autem ratio etiam aut in repræſentandis eſt, aut imitandis affectibus. Ergo cum iudex in priuatis, aut præco in publicis dicere de cauſa iuſſerit, leuiter conſurgendum, tum in componenda toga, uel ſi neceſſe erit, etiã ex integro inijcienda,*

duntaxat

duntaxat in iudicijs (apud principem enim & magiſtratus ac tribunalia non licebit) paulùm eſt commorandum, ut & amictus ſit decentior, & protinus aliquid ſpatij ad cogitandum. Etiam cum ad iudicem nos conuerterimus, & conſultus permiſerit dicere, non protinus eſt erumpendum, ſed danda breuis cogitationi mora. Mire enim auditurum dicturi cura delectat, & iudex ſe ipſe componit. Hoc præcipit Homerus Vlyſsis exemplo, quem ſtetiſſe oculis in terram defixis, immotoq; ſceptro, priuſquàm illam eloquentiæ procellam effunderet, dicit. In hac cunctatione ſunt quædam non indecentes (ut appellant ſcenici) moræ: caput mulcere, manũ intueri, infringere articulos, ſimulare conatum, ſuſpiratione ſolicitudinẽ fateri, aut quod quenq; magis decet, eoq; diutius ſi iudex nondum intendit animum. Status ſit rectus, æqui & diducti paulum pedes, uel procedens minimo ſiniſter: genua recta, ſic tamen ut non extendantur. Humeri remiſsi, uultus ſeuerus, non mœſtus, nec ſtupens, nec languidus. Brachia à latere modice remota, manus ſiniſtra, qualem ſuprà demonſtraui: dextra cum iam incipiendum erit, paulùm prolata ultra ſinum, geſtu quàm modeſtiſsimo, uelut expectans quando incipiendum ſit. Vitioſa enim ſunt illa, intueri lacunaria, perfricare faciem, & quaſi improbam facere, tendere confidentia uultum, aut quo ſit magis toruus, ſupercilijs aſtringere, capillos à fronte contra naturam retrò agere, ut ſit horror ille terribilis, tum id quod Græci frequẽtiſsime faciunt, crebro digitorum labiorumq; motu commẽtari, clare excreare, pedem alterum longè proferre, partẽ togæ ſiniſtra tenere, ſtare diductum, uel rigidum, uel ſupinũ, uel incuruum, uel humeris, ut luctaturi ſolent, ad occipitium ductis. Proœmio frequentiſsime lenis conuenit pronuntiatio: Nihil eſt enim ad cõciliandum gratius uerecundia, non tamen ſemper. Nec enim uno modo dicuntur exordia, ut docui. Plerunq; tamen & uox temperata, ac geſtus modeſtus, & ſedẽs humero toga, & laterum lenis in utranq; partem

motus

motus, eodem ſpectantibus oculis, decebit. Narratio magis prolatam manum, amictum recidentem, geſtum diſtinctum, uocem ſermoni proximam, ac tantùm apertiorem, ſonum ſimplicem frequentiſſime poſtulabit, in his duntaxat, Qu. igitur Ligarius, cum eſſet adhuc nulla belli ſuſpicio: & A. Cluentius Habitus pater huiuſce. Aliud in eadem poſcent affectus uel cõcitati, Nubit genero ſocrus. uel flebiles, Cõſtituitur in foro Laodiceæ ſpectaculum acerbum & miſerum toti Aſiæ prouinciæ. Maxime uaria & multiplex actio eſt probationum. Nam proponere, partiri, interrogare, ſermoni ſunt proxima, & contradictionem ſumere. Nam ea quoque diuerſa propoſitio eſt. Sed hæc tamen aliquando irridentes, aliquando imitantes pronunciamus. Argumentatio plerunque agilior, & acrior, & inſtantior, conſentientem orationi poſtulat etiam geſtum, id eſt, fortem celeritatem. Inſtandum quibuſdam in partibus, & denſanda oratio. Egreſſiones ferè lenes, & dulces, & remiſſæ, ut raptus Proſerpinæ, Siciliæ deſcriptio, Cn. Pompeij laus. Neq; enim mirum, minus habere contentionis ea quæ ſunt extra quæſtionem. Mollior nonnunquam cum reprehenſione diuerſæ partis imitatio: Videor uidere alios intrantes, alios autem exeuntes, quoſdam ex uino uacillantes. Vbi non diſſidens à uoce permittitur geſtus. at quoque in utramq; partem tenera quædam, ſed intra manus tamen, & ſine motu laterum translatio. Accendendi iudicis plures ſunt gradus. Summus ille, & quo nullus eſt in oratore acutior: Suſcepto bello Cæſar, geſto iam etiam ex parte magna. Prædixit enim, Quantum potero uoce contendam, ut populus hæc Romanus exaudiat. Paulum inferior, & habẽs aliquid etiã iucunditatis: Quid enim tuus ille Tubero in acie Pharſalica gladius agebat? Plenius adhuc & lentius, ideoq; dulcius: In cœtu uerò Populi Rom. negotium publicum gerens. Producenda omnia trahendæq; tum uocales, aperiendæq; ſunt fauces: pleniore tamen hæc canali fluunt: Vos Albani tumuli atq; luci. Nam cãtici

quiddam

Narratio

quiddam habent, ſenſimq́; reſupina ſunt, Saxa atque ſolitudines uoci reſpondent. Tales ſunt illæ inclinationes uocis, quas inuicem Demoſthenes atque Aeſchines exprobrant, non ideo improbandæ. Cum enim uterq; alteri obijciat, palàm eſt utrunque feciſſe. Nam neq; ille per Marathonis & Platearum, & Salaminis propugnatores recto ſono iurauit, nec hic Thebas ſermone defleuit. Eſt his diuerſa uox, & penè extra organum, cui Græci nomen amaritudinis dederunt, ſupra modum ac penè naturam uocis humanæ acerba: Quin compeſcitis uocem iſtam indicem ſtultitiæ, teſtem prauitatis? Sed id quod excedere modum dixi, in illa parte prima eſt, Quin compeſcitis. Epilogus, ſi enumerationem rerum habet, deſiderat quandam conciſorum continuationem: ſi ad concitandos iudices eſt accommodatus, aliquid ex ijs quæ ſuprà dixi: ſi placandos, inclinatam quandam lenitatem: ſi miſericordia commouendos, flexum uocis & flebilem ſuauitatem, qua præcipue franguntur animi, quæq́; eſt maxime naturalis. Nam etiam orbos uiduasq́; uideas in ipſis funeribus canoro quodam modo proclamantes. Hic etiam fuſca illa uox, qualem Cicero fuiſſe in Antonio dicit, mire faciet. Habet enim in ſe quod imitemur. Duplex eſt tamen miſeratio, altera cum inuidia, qualis modò dicta de damnatione Philodami: altera cum deprecatione demißior. Quare etiam ſi eſt in illis quoq; cantus obſcurior: In cœtu uerò populi Rom. non enim hæc rixantis modo dixit: &, Vos Albani tumuli. neque enim quaſi inclamaret, aut deteſtaretur locutus eſt: tamen infinito magis illa flexa & circumducta ſunt: Me miſerum, me infelicem. &, Quid reſpondebo liberis meis? &, Reuocare tu me in patriam potuiſti Milo per hos, ego te in eadem patria per eoſdem retinere nõ potero? Et cum bona C. Rabirij uno ſeſtertio addicit, O' meum miſerum acerbumq́; præconium. Illa quoq; mirè facit in peroratione uelut deficientis dolore, & fatigatione confeßio: ut pro eodem Milone, Sed finis ſit: neq; enim præ

lachry

lachrymis iam loqui poſſum. Quæ ſimulem uerbis habere debēt etiam pronunciationem. Poſſunt uideri alia quoq; huius partis atque officij,reos excitare, pueros attollere, propinquos producere, ueſtes laniare, ſed ſuo loco dicta ſunt. Et quia in partibus cauſæ etiam alijs eſt uarietas, ſatis appareat accommodādam ſententijs ipſis pronunciationem,ſicut oſtēdimus.Sed uerbis quoq;,quod nouiſsime dixeram, non ſemper, ſed aliquando.An non hæc,Miſellus & pauperculus,ſubmiſſa atq; contracta:Fortis,& uehemens, & latro,erecta & concitata uoce dicenda ſunt? Accedit enim uis & proprietas rebus tali aſtipulatione : quæ niſi adſit, aliud uox, aliud animus oſtendat. Quid, quòd eadem uerba mutata pronunciatione indicant, affirmant, exprobrant, negant, mirantur, indignantur,interrogant, irrident,eleuant:Aliter enim dicitur:

Tu mihi quodcunq; hoc regni. Et,
Cantando tu illum? Et,
Tu'ne ille Aeneas? Et,
-Meq́; timoris Argue tu Drance.

Et ne morer , intra ſe quiſque , uel hoc, uel aliud quod uolet, per omnes affectus uerſet , uerum eſſe quod dicimus ſciet. Vnum iam his adijciendum eſt, cùm præcipue in actione ſpectetur decorum, ſæpe aliud alios decere. Eſt enim latens quædam in hoc ratio, & inenarrabilis. & ut uere dictum eſt, caput eſſe artis decere quod facias:ita id nec ſine arte eſſe, nec totum arte tradi poteſt. In quibuſdam uirtutes non habent gratiam,in quibuſdam uitia ipſa delectant. Maximos actores comœdiarum Demetrium & Stratoclem placere diuerſis uirtutibus uidimus. Sed illud minus mirum, quòd alter deos, & iuuenes , & bonos patres,ſeruosq́;, & matronas, & graues anus optime : alter acres ſenes, callidos ſeruos , paraſitos, lenones, & omnia agitatoria melius. Fuit enim natura diuerſa. Nā uox quoq; Demetrij iucundior, illius acrior erat. Annotandæ magis proprieta

Decorum

proprietates, quæ transferri non poterant, manus iactare, & dulces exclamationes theatri cauſa producere, & in ingredien do uentum concipere, & nonnunquam dextro latere facere geſtus, quod nemunem alium præter Demetrium decuit. Nanq; in hæc omnia ſtatura & mira ſpecie adiuuabatur. Illum curſus & agilitas, & uel parum conueniens perſonæ riſus, quem non ignarus rationis populo dabat, & contracta etiam ceruicula: quicquid horum alter feciſſet, fœdiſsimum uideretur. Quare no rit ſe quiſq;, nec tantum ex communibus præceptis, ſed etiam natura ſua capiat conſilium formandæ actionis. Neque illud tamen eſt nefas, ut aliquem uel omnia, uel plura deceant. Huius *quoq; loci clauſula ſit eadem neceſſe eſt, quæ cæterorũ eſt,* Re*gnare maxime modum.* Non *enim comœdum eſſe, ſed oratorem uolo.* Quare *nec in geſtu perſequemur omnes argutias, nec in loquendo diſtinctionibus, temporibus, effictionibus moleſte utemur, ut ſi ſit in ſcena dicendum:*

Quid *igitur faciam? non eam? ne nunc quidem,*
Cum accerſor ultro? an potius ita me comparem,
Non *perpeti meretricum contumelias?*

Hic *enim dubitationis moras, uocis flexus, uarias manus, diuerſos nutus actor adhibebit.* Aliud *oratio ſapit, nec uult nimium eſſe condita: Actione enim conſtat, non imitatione.* Quare *non immeritò reprehenditur pronunciatio uultuoſa, & geſticulationibus moleſta, & uocis mutationibus reſultans.* Nec *inutiliter ex Græcis ueteres tranſtulerunt quod ab his ſumptum* Lenas Popilius *poſuit, eſſe hanc inotioſam actionem.* Optime *igitur idem, qui omnia,* Cicero *præceperat, quæ ſuprà ex* Oratore *poſui.* Quibus *ſimilia in* Bruto *de* M. Antonio *dicit.* Sed *iam recepta eſt actio paulo agitatior etiam, & iam exigitur, & quibuſdam partibus conuenit, ita tamen temperanda, ne dum actoris captamus elegantiam, perdamus uiri boni & grauis autoritatem.*

M. FAB.

M. FAB. QVINTILIANI ORATORIARVM INſtitutionum liber Duodecimus, cuius hoc proximè ſequitur proœmium.

VENTVM eſt ad partem operis deſtinati longè grauiſsimam. cuius equidem onus, ſi tantum opinione prima cõcipere potuiſſem, quãto me premi ferens ſentio, maturius conſuluiſſem uires meas. Sed initio pudor omittẽdi quæ promiſeram, tenuit, mox quanquàm per ſingulas quoq; partes labor creſceret, ne perderem, quæ iam effecta erant, per omnes difficultates animo me ſuſtentaui. Quare nunc quoq; licet maiori quàm unquam mole premar, tamen proſpicienti finem mihi conſtitutum eſt uel deficere potius, quàm deſperare. Feſellit autem, quòd initiũ à paruis ceperamus, mox uelut aura ſolicitante prouecti longius, dum tantum nota illa, & pleriſq; artiũ ſcriptoribus tractata præcipimus, nec adhuc à littore procul uidebamur, & multos circa uelut ijſdem ſe uentis credere auſos habebamus. Iam cum eloquendi rationẽ nouiſsime repertam, pauciſsimiſq; tentatam ingreſsi ſumus, rarus qui iam procul à portu receſsiſſet, reperiebatur. Poſtquàm uerò nobis ille, quẽ inſtituebamus, orator, à dicendi magiſtris dimiſſus, aut ſuo iam impetu fertur, aut maiora ſibi auxilia ex ipſis ſapientiæ penetralibus petit, quàm in altũ ſimus ablati, ſentire cœpimus. Nunc cœlum undiq; & undiq; pontus. Vnum modo in illa immenſa uaſtitate cernere uidemur M. Tullium, qui tamẽ ipſe quamuis tanta atq; ita inſtructa naue hoc mare ingreſſus, contrahit uela, inhibetq; remos, & de ipſo demum genere dicendi, quo ſit uſurus perfectus orator, ſatis habet dicere. At noſtra temeritas etiam mores ei conabitur dare, & aſsignabit officia. Ita nec anteceden-

tem conſequi poſſumus, & longius eundum eſt, ut res feret: probabilis tamen cupiditas honeſtorum, & tutioris audaciæ eſt, tẽtare, quibus paratior uenia eſt.

Non poſſe oratorem eſſe niſi uirum bonum. CAP. I.

SIT ERGO *nobis orator, quem inſtituimus, is qui à M. Catone finitur, uir bonus dicendi peritus. Verùm id quod ille poſuit prius, & ipſa natura potius, ac maius eſt, utique Vir bonus. id non eò tantum, quòd, ſi uis illa dicendi malitiam inſtruxerit, nihil ſit publicis priuatiſq; rebus pernicioſius eloquentia: noſq; ipſi, qui pro uirili parte conferre aliquid ad facultatem dicendi conati ſumus, peſſime mereamur de rebus humanis, ſi latroni comparemus hæc arma, non militi. Quid de nóbis loquor? Rerum ipſa natura in eo quod præcipue indulſiſſe homini uidetur, quoq; nos à cæteris animalibus ſeparaſſe, non parens, ſed nouerca fuerit, ſi facultatem dicendi, ſociam ſcelerum, aduerſam innocentiæ, hoſtem ueritatis inuenit. Mutos enim naſci, & egere omni ratione ſatius fuiſſet, quàm prouidentiæ munera in mutuam perniciem conuertere. Longius tendit hoc iudiciũ meum. Neque enim tantum id dico, eum qui ſit orator, uirum bonum eſſe oportere, ſed ne futurum quidem oratorem, niſi uirum bonum. Nam certe neque intelligentiam conceſſeris ijs, qui propoſita honeſtorum ac turpium uia peiorem ſequi malunt: neq; prudentiam, qui in grauiſſimis frequenter legum, ſemper uerò malæ conſcientiæ pœnas à ſemetipſis improuiſo rerum exitu induantur. Quòd ſi neminem malum eſſe, niſi ſtultum eundem, non modò à ſapientibus dicitur, ſed uulgò quoq; ſemper eſt creditum, certe non fiet unquã ſtultus orator. Adde quòd ne ſtudio quidẽ operis pulcherrimi uacare mens, niſi omnibus uitijs libera poteſt. Primùm quòd in eodẽ pectore nullum eſt honeſtorum*

neſtorum turpiumq; conſortium, & cogitare optima ſimul & deterrima, nõ magis eſt unius animi, quàm eiuſdem hominis bonum eſſe ac malum. Tum illa quoq; ex cauſa, quòd mentem tantæ rei intentam uacare omnibus alijs, etiam culpa carentibus curis oportet: ita demum enim libera, ac tota, nulla diſtringente atq; aliò ducente cauſa, ſpectabit id ſolum ad quod accingitur. Quòd ſi *corporum nimia cura, & ſolicitior rei familiaris diligentia, & uenandi uoluptas, & dati ſpectaculis dies, multum ſtudijs auferunt (huic enim rei perit tempus quodcunq; alteri datur) quid putamus facturas cupiditatem, auaritiam, inuidiam, quarum impotentiſſimæ cogitationes ſomnos etiam ipſos, & illa per quietẽ uiſa perturbant? Nihil eſt enim tam occupatum, tam multiforme, tot ac tam uarijs affectibus conciſum atq; laceratum, quàm mala mens. Nam & cum inſidiatur, ſpe, curis, labore diſtringitur, & iam cum ſceleris compos fuerit, ſolicitudine, pœnitentia, pœnarũ omnium expectatione torquetur. Quis inter hæc literis, aut ulli bonæ arti locus? non hercle magis quàm frugibus in terra ſentibus ac rubis occupata. Agè, non ad perferendos ſtudiorum labores neceſſaria frugalitas? Quid ergo ex libidine ac luxuria ſpei? Non præcipue acuit ad cupiditatem literarum amor laudis? Num igitur malis eſſe laudem curæ putamus? Iam hoc quis non uidet, maximam partem orationis in tractatu æqui boniq; conſiſtere? Dicet'ne de ijs ſecundum debitam rerum dignitatem malus atq; iniquus? Deniq;, ut maximam partem quæſtionis eximam, demus id quod nullo modo fieri poteſt, idem ingenij, ſtudij, doctrinæ, peſſimo atque optimo uiro, uter melior dicetur orator? Nimirum qui homo quoq; melior. Non igitur unquam malus idem homo, & perfectus orator. Non enim perfectum quicquã quo melius eſt aliud. Sed ne more Socraticorum nobiſmetipſis reſponſum finxiſſe uideamur, ſit aliquis adeò contra ueritatẽ obſtinatus, ut audeat dicere eodem ingenio, ſtudio, doctrina præditum nihilo deteriorem futurum

*agrorum

oratorem malum uirum quàm bonū. Conuincamus huius quoq; amentiam. Nam hoc certe nemo dubitabit, omnem oratorem id agere, ut iudici quæ propoſita fuerint, uera & honeſta uideantur. Vtrum igitur hoc facilius bonus uir perſuadebit, an malus? Bonus quidem & dicet ſæpius uera atq; honeſta. Sed etiam ſi quando aliquo ductus officio (quod accidere, ut mox docebimus, poteſt) falsò hæc affirmare conabitur, maiore cum fide neceſſe eſt audiatur. At malis hominibus ex* contemptu opinionis, & ignorantia recti nonnunquam excidit ipſa ſimulatio. Inde immodeſte proponunt, ſine pudore affirmant. Sequitur in ijs quæ certum eſt effici non poſſe, deformis pertinacia & irritus labor. Nam ſicut in uita, ita in cauſis quoq; ſpes improbas habent. Frequenter autem accidit, ut his etiam uera dicentibus fides deſit, uideaturq; talis aduocatus malæ cauſæ argumentum. Nunc de ijs dicendum eſt, quæ mihi quaſi conſpiratione quadam uulgi reclamari uidentur. Orator Demoſthenes non fuit? Atqui malum uirum accepimus. Non Cicero? atqui huius quoque mores multi reprehenderunt. Quid agam? magna reſponſi inuidia ſubeunda, mitigandæ ſunt prius aures. Mihi enim nec Demoſthenes tam graui morum dignus uidetur inuidia, ut omnia quæ in eum ab inimicis congeſta ſunt, credam, cum & pulcherrima eius in Republica conſilia, & fine uitæ clarum legam. Nec M. Tullio defuiſſe uideo in ulla parte ciuis optimi uoluntatem. Teſtimonio eſt actus nobiliſſime conſulatus, integerrime prouincia adminiſtrata, & repudiatus Vigintiuiratus, & ciuilibus bellis, quæ in ætate eius grauiſſima inciderunt, neque ſpe, neque metu declinatus animus, quo minus optimis ſe partibus, id eſt, Reipublicæ iungeret. Parum fortis uidetur quibuſdam, quibus optime reſpondit ipſe, Non ſe timidum in ſuſcipiendis, ſed in prouidendis periculis: quod probauit morte quoq; ipſa, quam præſtantiſſimo ſuſcepit animo. Quòd ſi defuit his uiris ſumma uirtus, ſic quærentibus, an oratores fuerint, reſpondebo,

*conceptu

quomodo

quomodo Stoici, ſi interrogentur, an ſapiens Zeno, an Cleãtes, an Chryſippus, ipſi reſpõdeant, magnos quidem illos ac uenerabiles, non tamen id quod natura hominis ſummum habet, conſecutos. Nam & Pythagoras non ſapiẽtem ſe, ut qui ante eum fuerunt, ſed ſtudioſum ſapientiæ uocari uoluit. Ego tamen ſecũdum cõmunem loquẽdi conſuetudinem ſæpe dixi, dicamq; perfectum oratorem eſſe Ciceronem, ut amicos & bonos uiros, & prudentiſſimos dicimus uulgò, quorũ nihil niſi perfectè ſapienti datur. Sed cum propriè, & ad legem ipſam ueritatis loquendum erit, eum quæram oratorem, quẽ & ille quærebat. Quanquàm enim ſtetiſſe eum in faſtigio eloquentiæ fateor, ac uix quid adijci potuerit inuenio, fortaſſe inuenturus quid adhuc abſciſſurum putem fuiſſe: nam ferè ſic docti iudicauerunt, plurimum in eo uirtutum, nonnihil fuiſſe uitiorum, & ſe ipſe multa ex illa iuuenili abundantia coërcuiſſe teſtatur: tamen quando nec ſapientis ſibi nomen minime ſui contemptor aſſeruit, & melius dicere certe data longiore uita, ætate ad ſe componendum* ſeueriore potuiſſet, non malignè crediderim defuiſſe ei ſummam illam, ad quam nemo propius acceſſit. Et licebat, ſi aliter ſentirem, fortius id liberiusq; defendere. An uero M. Antonius neminem à ſe uiſum eloquentem, quod tantò minus erat, profeſſus eſt, ipſe etiam M. Tullius quærit adhuc eum, & tantum imaginatur ac fingit, ego nõ audeam dicere aliquid in hac quæ ſupereſt æternitate inueniri poſſe, eo quod fuerit perfectius? Tranſeo illos qui Ciceroni ac Demoſthenis, ne in eloquentia quidem ſatis tribuunt: quanquàm neque ipſi Ciceroni Demoſthenes ſatis uideatur eſſe perfectus, quem dormitare interim dicit: nec Cicero Bruto Caluoq;, qui certe compoſitionem illius etiam apud ipſum reprehendunt: nec Aſinio utrique, qui uitia orationis eius etiam inimice pluribus in locis inſequuntur. Concedamus ſanè (quod minime natura patitur) repertum eſſe aliquẽ malum uirum ſummè diſertum, nihilo tamen minus ora-

*ſecuriore

orem eum negabo. Nam nec omnibus qui fuerint manu prompti, uiri fortis nomen conceſſerim, quia ſine uirtute intelligi non poteſt fortitudo. An ei qui ad defendendas cauſas aduocatur, non eſt opus fide, quã nec cupiditas corrumpat, nec gratia auertat, nec metus frangat, ſed proditorem, transfugam, præuaricatorem donabimus oratoris illo ſacro nomine? Quòd ſi mediocribus etiam patronis cõuenit hæc quæ uulgò dicitur bonitas, cur non orator ille qui nondum fuit, ſed poteſt eſſe, tam ſit moribus quàm dicendi uirtute perfectus? Non enim forenſem quandam inſtituimus operam, nec mercenariam uocem, nec (ut aſperioribus uerbis parcamus) inutilem ſanè litium aduocatum, quem deniq; cauſidicum uulgò uocant: ſed uirum cùm ingenij natura præſtantem, tum uerò tot pulcherrimas artes penitus mente complexum, datum tandem rebus humanis, qualem nulla antea uetuſtas cognouerit, ſingularem, perfectumq; undiq;, optima ſentientem, optimeq; dicentem. In hoc quota pars erit, quòd aut innocentes tuebitur, aut improborum ſcelera compeſcet, aut in pecuniarijs quæſtionibus ueritati contra calumniam aderit? Summus ille quidem in his quoq; operibus fuerit, ſed in maioribus clarius elucebit, cùm regenda ſenatus conſilia, & popularis error ad meliora ducendus. An non talem quendam uidetur finxiſſe Vergilius, quem in ſeditione uulgi iam faces & ſaxa iaculantis, moderatorem dedit animi?

Tum pietate grauem ac meritis ſi fortè uirum quem
Conſpexere, ſilent, arrectisq; auribus adſtant.

Habemus igitur ante omnia uirum bonum: poſt hæc adiecit, dicendi peritum:

Ille regit dictis animos, & pectora mulcet.

Quid, non in bellis quoq; idem ille uir, quẽ inſtituimus, ſi ſit ad prælium miles cohortandus, ex medijs ſapientiæ præceptis orationem trahet? Nam quo modo pugnam ineuntibus tot ſimul metus laboris, doloris, poſtremò mortis ipſius exciderint, niſi

in eorum locum pietas, & fortitudo, & honeſti præſens imago ſucceſſerit? Quæ certè melius perſuadebit alijs, qui prius perſuaſerit ſibi. Prodit enim ſe, quamlibet cuſtodiatur, ſimulatio, nec unquam tanta fuerit eloquendi facultas, ut non titubet ac hæreat, quoties ab animo uerba diſſentiunt. Vir autem malus aliud dicat neceſſe eſt, quàm ſentiat. Bonos nunquàm honeſtus ſermo deficiet, nunquàm rerum optimarum (nam ijdem etiam prudentes erunt) inuentio, quæ etiam ſi lenocinijs deſtituta ſit, ſatis tamen natura ſua ornatur, nec quicquam non diſerte quod honeſte dicitur. Quare iuuentus, imò omnis ætas (neque enim rectæ uoluntati ſerum eſt tempus ullum) totis mentibus huc tendamus, in hoc elaboremus, forſan & conſummare contingat. Nam ſi natura non prohibet & eſſe uirum bonum, & eſſe dicendi peritum, cur nō aliquis etiam unus utrunque conſequi poſſit? cur autem non ſe quiſque ſperet fore illum aliquem? ad quod ſi uires ingenij non ſuffecerint, tamen ad quē uſque modum proceſſerimus, meliores erimus ex utroque. Hoc certè prorſus eximatur animo, rerum pulcherrimam eloquentiam cum uitijs mentis poſſe miſceri. Facultas dicendi, ſi in malos incidit, & ipſa iudicanda eſt malum: peiores enim illos facit, quibus contingit. Videor mihi audire quoſdam (nec enim deerunt unquam, qui diſerti eſſe, quàm boni malint) illa dicentes: Quid ergo tantum artis eſt in eloquentia? cur tu de coloribus, & difficilium cauſarum defenſione nonnihil etiam de confeſſo loquutus es, niſi aliquando uis & facultas dicendi expugnat ipſam ueritatem? Bonus enim uir non agit niſi bonas cauſas: eas porrò etiā ſine doctrina ſatis per ſe tuetur ueritas ipſa. Quibus ego cum de meo primùm opere reſpondero, etiam prò boni uiri officio, ſiquando eum ad defenſionem nocentium ratio duxerit, ſatisfaciam. Pertractare enim quomodo aut pro falſis, aut etiam pro iniuſtis aliquando dicatur, non eſt inutile, uel propter hoc ſolū, ut ea facilius & deprehēdamus, & refellamus.

quemadmodum remedia melius adhibebit, cui nota, quæ nocent, fuerint. Neque enim Academici, cum in utranq; diſſerunt partem, non ſecundum alteram uiuunt. Neq; Carneades ille, qui Romæ audiente Cenſorio Catone, non minoribus uiribus contra iuſtitiam dicitur diſſeruiſſe, quàm pridie pro iuſtitia dixerat, iniuſtus ipſe uir fuit. Verum & uirtus quid ſit, aduerſa ei malitia detegit, & æquitas fit ex iniqui contemplatione manifeſtior, & plurima contrarijs probantur. Debent ergo oratori ſic eſſe aduerſariorum nota conſilia, ut hoſtium imperatori. Verum & illud quod prima propoſitione durum uidetur, poteſt afferre ratio, ut uir bonus in defenſione cauſæ uelit auferre aliquando iudici ueritatem. Quod ſi quis à me proponi mirabitur (quanquàm non eſt hæc mea propriè ſententia, ſed eorum, quos grauiſſimos ſapientiæ magiſtros ætas uetus credidit) ſic iudicet, pleraq; eſſe, quæ nõ tam factis, quàm cauſis eorũ uel honeſta fiant, uel turpia. Nam ſi hominem occidere ſæpe uirtus, liberos necare nonnunquam pulcherrimum eſt, aſperiora quædam adhuc dictu, ſi cõmunis utilitas exegerit, facere conceditur: ne hoc quidem nudum eſt intuendum, qualem cauſam uir bonus, ſed etiam quare, & qua mente defendat. Ac primum cõcedant mihi omnes oportet, quod Stoicorum quoq; aſperrimi confitentur facturum aliquando bonum uirum, ut mendacium dicat, & quidem nonnunquam leuioribus cauſis: ut in pueris ægrotantibus utilitatis eorum gratia multa fingimus, multa non facturi promittimus: nedum ſi ab homine occidendo graſſator auertendus ſit, aut hoſtis pro ſalute patriæ fallendus, ut hoc quod aliâs in ſeruis quoque reprehendẽdum eſt, ſit aliâs in ipſo ſapiente laudandum. Id ſi conſtiterit, multa iam uideo poſſe euenire, propter quæ orator bene ſuſcipiat tale cauſæ genus, quale remota ratione honeſta non ſuſcepiſſet. Nec hoc dico, quia ſeueriores ſequi placeet leges pro patre, fratre, amico, periclitantibus, tametſi non mediocris hæſitatio eſt, hinc iuſtitiæ

propoſita

propoſita imagine, inde pietatis, nihil dubij relinquamus. Sit aliquis inſidiatus tyranno, atq; ob id reus, utrum'ne ſaluum eum nollet is qui à nobis finitur orator? an ſi tuendum ſuſceperit, non tam falſis defendet, quàm qui apud iudices malam cauſam tuetur? Quid ſi quædam benefacta damnaturus eſt iudex, niſi ea non eſſe facta conuicerimus, non uel hoc modo ſeruabit orator non innocentem modò, ſed etiam laudabilem ciuem? Quid, ſi quædam iuſta natura, ſed conditione temporum inutilia ciuitati ſciemus? non'ne utemur arte dicendi bona quidem, ſed malis artibus ſimilima? Ad hoc nemo dubitabit, quin ſi nocentes mutari in bonam mentem aliquo modo poßint, ſicut poſſe interdum conceditur, ſaluos eſſe eos magis è Repub. ſit quàm puniri. Si liqueat igitur oratori futurum bonum uirum, cui uera obijcientur, non id aget, ut ſaluus ſit? Da nunc ut crimine manifeſto premætur dux bonus, & ſine quo uincere honeſte ciuitas non poßit, non'ne ei communis utilitas oratorem aduocabit? Certe Fabritius Cornelium Rufinum, alioqui & malum ciuem, & ſibi inimicum, tamen quia utilem ſciebat ducem, imminente bello, palàm conſulem ſuffragio ſuo fecit: atq; id mirantibus quibuſdã, reſpondit, à ciue ſe ſpoliari malle, quàm ab hoſte uænire. Ita hic ſi fuiſſet orator, non defendiſſet eundem Rufinum, uel manifeſti peculatus reum? Multa dici poſſent ſimilia, ſed uel unum ex his quodlibet ſufficit. Non enim hoc agimus, ut iſtud illi, quem formamus, uiro ſit ſæpe faciendum, ſed ut ſi talis coëgerit ratio, ſit tamen uera finitio, oratorem eſſe uirum bonum dicendi peritum. Præcipere uero ac diſcere quo modo etiam probatione difficilia tractentur, neceſſe eſt. Nam frequenter etiam optimæ cauſæ ſimiles ſunt malis, & innocens reus multis ueriſimilibus premitur. Quo fit, ut eadem actionis ratione defendendus ſit, quaſi nocens eſſet. Iam innumerabilia ſunt bonis cauſis maliſq; communia, teſtes, literæ, ſuſpiciones, opiniones. Non aliter autem ueriſimilia, quàm uera & confirmantur

mantur & refelluntur. Quapropter ut res feret, flectetur oratio, manente honeſta uoluntate.

Cognoſcenda eſſe oratori quibus mores formentur. CAP. II.

QVando igitur orator eſt uir bonus, is autem citra uirtutẽ intelligi nõ poteſt, uirtus etiamſi quoſdam impetus à natura ſumit, tamẽ perficiẽda doctrina eſt: mores ante omnia oratori ſtudijs erunt excolendi, atq; omnis honeſti iuſtiq; diſciplina pertractanda, ſine qua nemo nec uir bonus eſſe, nec dicendi peritus poteſt: niſi forte accedamus ijs, qui natura conſtare mores, & nihil adiuuari diſciplina putant: ſcilicet ut ea quidem, quæ manu fiunt, atq; eorum etiam contemptiſſima, confiteãtur egere doctoribus: uirtutem uerò, qua nihil homini quo ad deos immortales propius accederet, datũ eſt, obuiam & illaboratam tantum quia nati ſumus, habeamus. Abſtinens erit, qui quid ſit abſtinẽtia, ignorarit? Et fortis, qui metus, doloris, mortis, ſuperſtitionis nulla ratione pugnauerit? Et iuſtus, qui æqui boniq; tractatũ, qui leges, quæ natura ſunt omnibus datæ, quæq; propriè populis & gentibus conſtitutæ, non eruditiore aliquo ſermone tractauerit? O quàm iſtud parũ putant, quibus tam facile uidetur. Sed hoc tranſeo, de quo neminem, qui literas uel primus, ut aiunt, labris deguſtarit, dubitaturũ puto: ad illud ſequens reuertar, ne dicẽdi quidem ſatis peritum fore, qui non & naturæ uim omnem penitus perſpexerit, & mores præceptis ac ratione formarit. Neque enim fruſtra in tertio de Oratore libro L. Craſſus cuncta quæ de æquo, iuſto, uero, bono, deq; ijs quæ ſunt contrà poſita, dicuntur, propria eſſe oratoris affirmat: ac philoſophos, cùm ea dicendi uiribus tueantur, uti rhetorum armis, non ſuis. Idem tamen confitetur ea iam eſſe à philoſophia petenda, uidelicet quia magis hæc illi uidetur in poſſeſſione earum rerum fuiſſe. Hinc etiam illud eſt, quod Cicero pluribus libris & epiſtolis teſtatur, dicendi facultatem ex intimis ſapien-

tiæ fon

tiæ fontibus fluere, ideoq; aliquãdiu præceptores eoſdem fuiſſe morum atq; dicendi. Quapropter hæc exhortatio mea non eò pertinet, ut eſſe oratorem philoſophum uelim, quando non alia uitæ ſecta longius à ciuilibus officijs, atq; ab omni munere oratoris receßit. Nam quis philoſophorum aut in iudicijs frequẽs, aut clarus in concionibus fuit? Quis deniq; in ipſa, quam maxime pleriq; eorum uitandam præcipiunt, Reip. adminiſtratione uerſatus? Atqui ego illum quem inſtituo, Romanum quendã uelim eſſe ſapientem, qui nõ ſecretis diſputationibus, ſed rerum experimentis atque operibus uere ciuilem uirum exhibeat. Sed quia deſerta ab ijs qui ſe ad eloquentiam contulerunt, ſtudia ſapientiæ, non iam in actu ſuo, atque in hac fori luce uerſantur: ſed in porticus & gymnaſia primùm, mox in conuentus ſcholarum receſſerunt: id quod eſt oratori neceſſarium, nec à dicendi præceptoribus traditur, ab ijs petere nimirũ neceſſe eſt, apud quos remanſit. Euoluendi penitus autores, qui de uirtute præcipiunt, ut oratoris uita cum ſcientia diuinarum rerum ſit humanarumq; coniuncta. Quæ ipſæ quantò maiores ac pulchriores uiderẽtur, ſi illas ij docerẽt, qui etiam eloqui præſtantißime poſſent? Vtinamq; ſit tempus unquam, quo perfectus aliquis, qualem optamus, orator, hanc partem ſuperbo nomine, & uitijs quorundam bona eius corrumpentium inuiſam uendicet ſibi, ac uelut rebus repetitis in corpus eloquẽtiæ adducat. Quæ quidem cum ſit in tres diuiſa partes, naturalem, moralem, rationalem, quæ tandem non eſt cum oratoris opere coniuncta? Nam ut ordinem retrò agamus, de ultima illa, quæ tota uerſatur in uerbis, nemo dubitauerit, ſi & proprietates uocis cuiuſq; noſſe, & ambigua aperire, & perplexa diſcernere, & de falſis iudicare, & colligere ac reſoluere quæ uelis, oratoris eſt. quãquàm ea non tam eſt minute atq; cõciſe in actionibus utendum, quàm in diſputationibus: quia non docere modò, ſed mouere etiam, ac delectare audientes debet orator. ad quod impetu

quoq;

quoq; & uiribus, ac decore eſt opus: ut uis amnium maior eſt altis ripis, multoq; gurgitis tractu fluentiũ, quàm tenuis aquæ, & obiectu lapillorum reſultantis. Et ut palæſtrici doctores illos *numeros quos *neruos uocant, non idcirco diſcentibus tradunt, ut his omnibus ij qui didicerunt, in ipſo luctandi certamine utantur, (plus enim pōdere, & firmitate, & ſpiritu agitur) ſed ut ſubſit copia illa, ex qua unum aut alterum cuius ſe occaſio dederit, efficiant: Ita hæc pars dialectica, ſiue illam dicere malimus diſputatricem, ut eſt utilis ſæpe & finitionibus, & comprehenſionibus, & ſeparandis quæ ſunt differentia, & reſoluenda ambiguitate, & diſtinguendo, diuidendo, illiciendo, implicando, ita ſi totum ſibi uendicauerit in foro certamẽ, obſtabit melioribus, & ſectas ad tenuitatem ſuam uires ipſa ſubtilitate conſumet. Itaq; reperias quoſdam in diſputando mire callidos: cum ab illa uerò cauillatione diſceſſerint, non magis ſufficere in aliquo grauiore actu, quàm parua quædam animalia, quæ in anguſtijs mobilia, campo deprehenduntur. Iam quidem pars illa moralis quæ dicitur Ethice, certe tota oratori eſt accommodata. Nam in tanta cauſarum (ut ſuperioribus libris diximus) uarietate, cùm alia coniectura quærantur, alia finitionibus concludantur, alia iure ſummoueantur, uel transferantur, alia colligantur, uel ipſa inter ſe concurrant, uel in diuerſum ambiguitate ducantur, nulla ferè dici poteſt, cuius non parte in aliqua tractatus æqui & boni reperiantur. Pleraſque uero eſſe quis neſcit, quæ totæ in ſola qualitate conſiſtant? In conſilijs uero, quæ ratio ſuadendi eſt ab honeſti quæſtione ſepoſita? Quinetiam illa pars tertia, quæ laudandi ac uituperandi officijs continetur, nempe in tractatu recti prauiq; uerſatur. An de iuſtitia, fortitudine, abſtinentia, temperantia, pietate non plurima dicet orator? Sed ille uir bonus, qui hæc non uocibus tantùm ſibi nota, atq; nominibus aurium tenus in uſum linguæ perceperit, ſed qui uirtutes ipſas mente complexus ita ſentiet, nec in cogitando ita laborabit, ſed quod

ſciet

ſciet uere dicet. Cum autem ſit omnis generalis quæſtio ſpeciali potẽtior,quia uniuerſo partes continentur,non utiq; accedit parti, quod uniuerſum eſt, profectò nemo dubitabit generales quæſtiones in illo maxime ſtudiorũ more uerſatas. Iam uero cum ſint multa proprijs breuibusq́; comprehenſionibus finienda, unde etiam ſtatus cauſarum dicitur finitiuus, non'ne ad id quoque inſtrui ab ijs qui plus in hoc ſtudij dederunt, oportet? Quid, non quæſtio iuris omnis aut uerborum proprietate, aut æqui diſputatione, aut uoluntatis coniectura continetur? quorũ pars ad rationalem,pars ad moralem tractatum redundat.Ergo natura permixta eſt omnibus iſtis oratio, quæ quidem oratio eſt uere. Nam ignara quidẽ huiuſce doctrinæ loquacitas erret neceſſe eſt, ut quæ uel nullos, uel falſos duces habeat. Pars uerò naturalis cum eſt ad exercitationem dicendi tantò cæteris uberior, quantò maiore ſpiritu de diuinis rebus quàm humanis loquendum eſt, tum illam etiam moralem, ſine qua nulla eſſe, ut docuimus,oratio poteſt,totam cõplectitur. Nam ſi regitur prouidentia mundus, adminiſtranda certe bonis uiris erit Reſpub. Si diuina noſtris animis origo, tendendum ad uirtutem, nec uoluptatibus terreni corporis ſeruiendum. An hoc non frequenter tractabit orator? Iam de augurum reſponſis, religioneq́; omni,de quibus maxima ſæpe in ſenatu conſilia uerſata ſunt, non erit ei diſſerendum? Siquidem, ut nobis placet, futurus eſt uir idem ciuilis. Quæ denique intelligi ſaltem poteſt eloquentia hominis optima neſcientis? Hæc ſi ratione manifeſta non eſſent, exemplis tamen crederemus: ſiquidem & Periclem, cuius eloquentiæ etiamſi nulla ad nos monimenta uenerunt, uim tamen quandam incredibilem cum hiſtorici, tum etiam liberrimum genus hominum comici ueteres tradunt: Anaxagoræ phyſici conſtat auditorem fuiſſe, & Demoſthenem principem omniũ Græciæ oratorum dediſſe operam Platoni. Nam M. Tullius nõ tantum ſe debere ſcholis rhetorum,quantum Academiæ ſpatijs,frequenter

quenter

*quenter ipſe teſtatus eſt. Neque ſe tanta in eo unquam fudiſſet ubertas, ſi ingenium ſuum conſepto fori, non ipſius rerũ naturæ finibus terminaſſet. Verum ex hoc alia mihi quæſtio exoritur, quæ ſecta conferre plurimũ eloquẽtiæ poßit, quanquàm ea non inter multas poteſt eſſe contentio. Nam Epicurus in primis nos à ſe ipſe dimittit, qui fugere omnem diſciplinam nauigatione quàm uelociſsima iubet. Neq; uero Ariſtippus ſummum in uolu ptate corporis bonum ponens, ad hunc nos laborem adhortetur. Pyrrho quidem quas habere in hoc opere partes poteſt, cui iudices eſſe apud quos uerba faciat, & reum pro quo loquatur, & ſenatum in quo ſit dicenda ſententia, non liquebit? Academiam quoq; quidã utiliſsimam credunt, quòd mos in utranq; partem diſſerẽdi ad exercitationẽ forenſium cauſarum proximè accedat. Adijciunt loco probationis, quòd ea præſtantiſsimos in eloquentia uiros ediderit. Peripatetici ſtudio quoq; ſe quodam oratorio iactant. Nã theſeis dicere exercitationis gratia, ferè ab his eſt inſtitutum. Stoici ſicut copiam nitoremq́; eloquentiæ ferè præceptoribus ſuis defuiſſe concedant neceſſe eſt, ita nullos aut probare acrius, aut*cõcludere ſubtilius contendunt. Sed hæc inter ipſos, qui uelut ſacramento rogati, uel etiã ſuperſtitione cõſtricti, nefas ducũt, à ſuſcepta ſemel perſuaſione diſcedere. Oratori uerò nihil eſt neceſſe in cuiuſquã iurare leges: Maius enim eſt opus atq; præſtantius ad quod ipſe tendit, & cuius eſt uelut candidatus, ſiquidem eſt futurus cum uitæ, tum etiã eloquentiæ laude perfectus. Quare in exemplũ bene dicendi facundiſsimum quenque proponet ſibi ad imitandum, moribus uerò formandis quàm honeſtiſsima præcepta, rectiſsimamq́; ad uirtutem uiam deliget. Exercitatione quidem utetur omni, ſed tamen erit plurimus in maximis quibuſq; ac natura pulcherrimis. Nam quæ poteſt materia reperiri ad grauiter copioſeq́; dicendum magis abundans, quàm de uirtute, de repub. de prouidentia, de origine animorũ, de amicitia? Hæc ſunt quibus mens pariter atq;*

*cludere

oratio

oratio inſurgant, quæ uere bona, quid mitiget metus, coërceat cupiditates, eximat nos opinionibus uulgi, animumq́; exiſtimet cœleſtem. Neq; ea ſolum quæ talibus diſciplinis continentur, ſed magis etiam quæ tradita antiquitus, dicta, ac facta præclare, & noſſe, & animo ſemper agitare conueniet. Quæ profectò nuſquam plura maioraq́;, quàm in noſtræ ciuitatis monimentis reperientur. An fortitudinem, fidem, iuſtitiã, continentiam, frugalitatem, contemptum doloris ac mortis, melius alij docebunt, quam Fabritij, Curij, Reguli, Decij, Mutij, alijq́; innumerabiles? Quantum enim Græci præceptis ualent, tantum Romani (quod eſt maius) exemplis. Tantumq́; non cognatis id è rebus admoneri, qui non modò proximum tempus, lucemq́; præſentem intueri ſatis credat, ſed omnem poſteritatis memoriam ſpatium uitæ honeſtæ, & curriculum laudis exiſtimet. Hinc mihi ille iuſtitiæ hauſtus bibat, hinc ſumptam libertatem in cauſis atq; conſilijs præſtet. Neq; erit perfectus orator, niſi qui honeſte dicere & ſciet, & audebit.

perfectus est qui ... audet dic... neste

Neceſſariam iuris ciuilis oratori ſcientiam.

CAP. III.

IVris quoq; ciuilis neceſſaria huic uiro ſciẽtia eſt, & morum ac religionum eius Reipub. quam capeſſet. Nam qualis eſſe ſuaſor in conſilijs publicis priuatis'ue poterit, tot rerum, quibus præcipue ciuitas continetur, ignarus? Quo autem modo patronum ſe cauſarum non falsò dixerit, qui quod eſt in cauſis potẽtiſsimum, ſit ab altero petiturus, penè nõ diſsimilis ijs qui poëtarum ſcripta pronuntiant? Nam quodammodo mandata perferet, & ea quæ ſibi à iudice credi poſtulaturus eſt, aliena fide dicet, & ipſe litigantium auxiliator egebit auxilio. Quod ut fieri nonnunquam minore incommodo poſsit, cum domi præcepta & compoſita, ſicut & cætera quæ in cauſa ſunt, in diſcendo cognita ad iudicem perferet, quid fiet in ijs quæſtionibus, quæ ſubitò in ipſas actiones naſci ſolent? non deformiter reſpectet,

& inter

& inter ſubſellia minores aduocatos interroget? Poteſt aut ſatis diligenter accipere, quæ tum audiet, cum ei dicẽda ſunt? aut fortiter affirmare, aut ingenue pro ſuis dicere? Poßit in actionibus: quid fiet in altercatione, ubi occurrendum continuò, nec libera ad diſcendum mora eſt? Quid ſi fortè peritus iuris ille nõ aderit? quid ſi quis nõ ſatis in ea re doctus, falſum aliquid ſubiecerit? Hoc enim eſt maximum ignorantiæ malum, quòd credit eum ſcire, qui moneat. Neq; ego ſum noſtri moris ignarus, obli tus'ue eorum, qui uelut ad arculas ſedent, & tela agẽtibus ſubminiſtrant: neq; idem Græcos quoq; neſcio factitaſſe, unde nomen his Pragmaticorum datum eſt. Sed loquor de oratore, qui non clamorẽ modò ſuum cauſis, ſed omnia quæ profutura ſunt, debet. Itaq; cum nec inutilem ſi ad horam fortè conſtiterit, neq; in teſtationibus faciendis eſſe imperitum uelim. Quis enim potius præparabit ea, quæ cùm aget, eſſe in cauſa uelit? Niſi fortè imperatorẽ quis idoneum credit in prælijs quidem ſtrenuum & fortem, & omniũ quæ pugna poſcit artificẽ, ſed neq; delectus agere, nec copias contrahere atq; inſtruere, nec proſpicere cõmeatus, nec locum capere caſtris ſcientem: prius eſt enim certe parare bella, quàm gerere. Atqui ſimilimus huic ſit aduocatus, ſi plura quæ ad uincendũ ualẽt, alijs reliquerit. Cum præſertim hoc quod eſt maxime neceßarium, non tam ſit arduum quàm procul intuentibus fortaße uideatur. Nanq; omne ius quod eſt certum, aut ſcripto, aut moribus conſtat. Dubium æquitatis regula examinandum eſt. Quæ ſcripta ſunt, aut poſita in more ciuitatis, nullam habent difficultatem: cognitionis ſunt enim, non inuentionis: at quæ conſultorum reſponſis explicantur, aut in uerborum interpretatione ſunt poſita, aut in recti prauiq; diſcrimine. Vim cuiuſq; uocis intelligere, aut commune prudentium eſt, aut proprium oratoris: æquitas optimo cuiq; notißima eſt. Nos porrò & bonum uirum & prudentem in primis oratorem putamus, qui cùm ſe ad id quod eſt optimum natura direxerit,

Pragmatici.

rexerit, non magnopere commouebitur, ſi quis ab eo conſultus diſſentiat, cùm ipſis illis diuerſas inter ſe opiniones tueri conceſſum ſit. Sed etiam ſi noſſe quid quiſq; ſenſerit, uolet, lectione opus eſt, qua nihil eſt in ſtudijs minus laborioſum. Quòd ſi pleriq; deſperata facultate agendi ad diſcendum ius declinauerũt, quàm id ſcire facile eſt oratori, quod diſcunt qui ſua quoq; cõfeſſione oratores eſſe non poſſunt? Verum & M. Cato cum in dicendo præſtantiſsimus, tum iuris fuit idem peritiſsimus. Et Scæuolæ, Seruioq; Sulpitio conceſſa eſt etiam facundiæ uirtus. Et M. Tullius non modò inter agendum nunquàm eſt deſtitutus ſcientia iuris, ſed etiam componere aliqua de eo cœperat, ut appareat poſſe oratorem non diſcendo tantùm iuri uacare, ſed etiam docendo. Verum ea quæ de moribus excolendis ſtudioq; iuris præcipimus, ne quis eò credat reprehendenda, quòd multos cognouimus, qui tædio laboris, quem ferre tẽdentibus ad eloquẽtiam neceſſe eſt, cõfugerint ad hæc diuerticula deſidiæ. quorum alij ſe ad album ac rubricas trãſtulerũt, & formularij, uel, ut Cicero ait, leguleí quidam eſſe maluerunt, tanquam utiliora eligentes ea, quorum ſolam facilitatem ſequebantur: alij pigritiæ arrogantioris, qui ſubitò fronte conficta immiſsaq; barba, uelut deſpexiſſent oratoria præcepta, paulùm aliquid ſederunt in ſcholis philoſophorum, ut deinde in publico triſtes, domi diſſoluti, captarent autoritatem contemptu cæterorum. Philoſophia enim ſimulari poteſt, eloquentia non poteſt.

Neceſſariam oratori cognitionem hiſtoriarum.

CAP. IIII.

IN primis uerò abundare debet orator exemplorum copia, cum ueterum, tum etiam nouorum: adeò ut nõ ea modò quæ conſcripta ſunt hiſtorijs, aut ſermonibus, uelut per manus tradita, quæq; quotidie aguntur, debeat noſſe, uerum ne ea quidem quæ ſunt à clarioribus poëtis ficta, negligere. Nam illa quidem priora, ut teſtimoniorum, aut etiam iudicatorum obtinent lo=

cum. Sed hæc quoq; aut uetuſtatis fide tuta ſunt, aut ab hominibus magnis præceptorũ loco ficta creduntur. Sciat ergo quàm plurima, unde etiam ſenibus autoritas maior eſt, quòd plura noſſe & uidiſſe creduntur, quod Homerus *frequentiſſime teſtatur. Sed non eſt expectanda ultima ætas, cum ſtudia præſtet, ut quantum ad cognitionem pertinet rerum, etiam præteritis ſeculis uixiſſe uideamur.*

Quæ ſint oratoris inſtrumenta. CAP. V.

HAec ſunt quæ me redditurum promiſeram inſtrumẽta non artis, ut quidam putauerũt, ſed ipſius oratoris. Hæc arma habere ad manum, horum ſciẽtia debet eſſe ſuccinctus, accedente uerborum figurarumq; facili copia, & inuentionis ratione, & diſponendi uſu, & memoriæ firmitate, & actionis gratia. Sed plurimũ ex his ualet animi præſtantia, quã nec metus frãgat, nec acclamatio terreat, nec audientiũ autoritas ultra debitã reuerentiam tardet. Nam ut abominãda ſunt cõtraria his uitia, confidentiæ, temeritatis, improbitatis, arrogantiæ: ita citra conſtantiã, fiduciam, fortitudinẽ, nihil ars, nihil ſtudium, nihil profectus ipſe profuerit, ut ſi des arma timidis & imbellibus. Inuitus mehercle dico, quoniam & aliter accipi poteſt, ipſam uerecundiam, uitium quidem, ſed amabile, & quæ uirtutes facilime generet, eſſe interim aduerſam, multisq; in cauſa fuiſſe, ut bona ingenij ſtudijq; in lucem non prolata, ſitu quodam ſecreti conſumerentur. Sciat autem, ſi quis hæc fortè minus adhuc peritus diſtinguendi uim cuiuſq; uerbi, legat, non probitatem à me reprehendi, ſed uerecũdiam, quæ eſt timor quidam reducens animum ab ijs, quæ facienda ſunt. Vnde confuſio, & cœpti pœnitentia, & ſubitum ſilentium. Quis porrò dubitet uitijs adſcribere affectum, propter quem facere honeſte pudet? Neq; ego rurſus nolo eum qui ſit dicturus, & ſolicitum ſurgere, & colorem mutare, & periculum intelligere: quæ ſi nõ accident, etiam ſimulanda erunt: ſed intellectus hic ſit operis, nõ metus: moueamurq;

Verecũdia.

murq́;, non concidamus. Optima eſt autem emendatio uerecundiæ fiducia, & quamlibet imbecilla frons magna cõſcientia ſuſtinetur. Sunt & naturalia, ut ſuprà dixi, quæ tamen & cura iuuantur, inſtrumẽta, uox, latus, decor: quæ quidem tantum ualent, ut frequenter famã ingenij faciãt. Habuit oratores ætas noſtra copioſiores, ſed cũ diceret, eminere inter æquales Trachalus uidebatur, ea corporis ſublimitas erat, is ardor oculorũ, frõtis autoritas, geſtus præſtantia, uox quidem non ut Cicero deſiderat, penè tragœdorum, ſed ſuper omnes, quos ego quidem audierim tragœdos. Certe cum in baſilica Iulia diceret primo tribunali, quatuor autem iudicia, ut moris eſt, cogerentur, atq; omnia clamoribus fremerent, & auditum eum, & intellectum, & quod agentibus cæteris cõtumelioſum fuit, laudatum quoq; ex quatuor tribunalibus memini. Sed hoc uotum eſt, & rara felicitas: quæ ſi non adſit, ſanè ſufficiat ab ijs, quibus quis dicit, audiri. Talis eſſe debet orator, & hæc ſcire.

Quod ſit incipiendi cauſas agere tempus.

CAP. VI.

AGendi autem initium ſine dubio ſecundum uires cuiuſque ſumendum eſt, neq; ego annos definiã, cum Demoſthenem puerũ admodum actiones pupillares habuiſſe manifeſtum ſit: Caluus, Cæſar, Pollio, multum ante quæſtoriam omnes ætatem grauiſsima iudicia ſuſceperint: Prætextatos egiſſe quoſdam ſit traditum: Cæſar Auguſtus duodecim natus annos auiam pro roſtris laudauerit. Modus mihi uidetur quidam tenendus, ut neq; præpropere diſtringatur immatura frons, & quicquid eſt illud adhuc acerbum proferatur. Nam inde & contemptus operis innaſcitur, & fundamenta iaciuntur impudentiæ, &, quod eſt ubique pernicioſiſsimum, præuenit uires fiducia. Nec rurſus differendum eſt tyrocinium in ſenectutem. Nam quotidie metus creſcit, maiuſq́; fit ſemper quod auſuri ſumus: & dum deliberamus, quãdo incipiendum ſit, incipere iam ſerum eſt. Quare*

*populares

fructum ſtudiorum uiridem, & adhuc dulcem promi decet, dum & uenia, & ſpes eſt, & paratus fauor, & audere non dedecet, & ſi quid deſit operi, ſupplet ætas: & ſi qua dicta ſunt iuueniliter, pro indole accipiuntur, ut totus ille Ciceronis pro Sext. Roſcio locus: Quid enim tam commune quàm ſpiritus uiuis, terra mortuis, mare fluctuantibus, littus eiectis? Quæ cum ſex & uiginti natus annos, ſummis audientium clamoribus dixerit, deferbuiſſe tempore, & annis liquata iam ſenior idem fatetur. Et hercle quantumlibet ſecreta ſtudia contulerint, eſt tamen proprius quidam fori profectus: alia lux, alia ueri diſcriminis facies: pluſq; ſi ſepares, uſus ſine doctrina, quàm citra uſum doctrina ualeat. Ideoq; nonnulli ſenes in ſchola facti ſtupent nouitate, cum in iudicia uenerunt, & omnia ſuis exercitationibus ſimilia deſiderant. At illic & iudex tacet, et aduerſarius obſtrepit, & nihil temere dictum perit, & ſi quid tibi ipſe ſumas, probandum eſt, & laboratam congeſtamq; dierum ac noctium ſtudio actionē aqua deficit, & omiſſo magna ſemper flandi tumore, in quibuſdam cauſis loquendum, quod illi diſerti minime ſciunt. Itaq; nonnullos reperias, qui ſibi eloquentiores uideantur, quàm ut cauſas agant. Cæterum illum quem iuuenem teneriſq; adhuc uiribus nitentem in forum deduximus, & incipere quàm maximè facili ac fauorabili cauſa uelim, uti catuli ferarū molliore præda ſaginātur: & non utiq; ab hoc initio continuare operam, & ingenio adhuc alendo callum inducere, ſed iam ſcientem quid ſit pugna, & in quam rem ſtudendum ſit, refici, atq; reuocari. Sic & tyrocinij metum, dum facilius eſt audere, tranſierit, nec audendi facilitatem uſque ad contemptum operis adduxerit. Vſus eſt & hac ratione M. Tullius, & cum iam clarum meruiſſet inter patronos, qui tum erant, nomen, in Aſiam nauigauit, ſeq; & alijs ſine dubio eloquentiæ ac ſapientiæ magiſtris, ſed præcipue tamen Apollonio Moloni, quem Romæ quoq; audierat, Rhodi rurſus formandum, ac uelut recoquendum

dum

dum dedit. Tum dignum operæ pretium uenit, cum inter ſe cõgruunt præcepta & experimenta.

Quæ in ſuſcipiendis cauſis oratori obſeruanda ſint. CAP. VII.

*CVm ſatis in omne certamẽ uirium fecerit, prima ei cura in ſuſcipiendis cauſis erit. In quibus defendere quidem reos profectò quàm facere uir bonus malet: non tamen ita nomen ipſum accuſatoris horrebit, ut nullo neq; publico, neq; priuato duci poßit officio, ut aliquem ad reddendam rationem uitæ uocet. Nã & leges ipſæ nihil ualẽt, niſi * autoris idonea uoce munitæ: & ſi pœnas ſcelerũ expetere fas non eſt, propè eſt ut ſcelera ipſa permiſſa ſint, & licentiam malis dari certe contra bonos eſt. Quare neq; ſociorum querelas, nec amici uel propinqui necem, nec erupturas in rempublicã conſpirationes inultas patietur orator: non pœnæ nocentium cupidus, ſed emendandi uitia, corrigendiq́; mores. Nam qui ratione traduci ad meliora non poßunt, ſolo metu continentur. Itaq; ut accuſatoriam uitam uiuere & ad defendẽdos reos præmio duci, proximum latrocinio eſt: ita peſtem inteſtinam propulſare, cum propugnatoribus patriæ comparandũ. Ideoq; principes in republica uiri non detrectauerunt hanc officij partem: crediti q́; ſunt etiam clari iuuenes obſidem reipublicæ dare malorum ciuium accuſationem, quia nec odiſſe improbos, nec ſimultates prouocare, niſi ex fiducia bonæ mentis uidebantur. Idq́; cum ab Hortenſio, Lucullis, Sulpitio, Cicerone, Cæſare, plurimis alijs, tum ab utroq; Catone factum eſt: quorum alter appellatus eſt ſapiẽs, alter niſi creditur fuiſſe, uix ſcio cui reliquerit huius nominis locum. Nanq; defendet omnis orator, idemq́; portum illum eloquentiæ ſuæ ſalutarem, non etiam piratis patefaciet, ducetur q́; in aduocationem maxime cauſa. Quoniã tamen omnes qui nõ improbe litigabũt, quorum certe bona pars eſt, ſuſtinere non poteſt unus, aliquid etiam commendantium perſonis dabit, & ipſorum qui iudicio*

*actoris

decernent,aut optimi cuiuſq; uoluntate moueatur : nanque hos & amiciſsimos habebit uir bonus.Submouẽdum uerò eſt utrũq; ambitus genus,uel potentibus contra humiles uenditandi operam ſuam,uel illud etiam iactantius,minores utique contra dignitatem attollendi. Non enim fortuna cauſas uel iuſtas,uel improbas facit. Neque uerò pudor obſtet, quo minus ſuſceptam, cum melior uideretur,litem,cognita inter diſceptãdum iniquitate dimittat,cùm prius litigatori dixerit uerum. Nam et in hoc maximum, ſi æqui iudices ſumus,beneficium eſt, ut non fallamus uana ſpe litigantem. Neq; enim dignus opera patroni,qui non utitur conſilio. Et certe non conuenit ei quem oratorem eſſe uolumus iniuſta tueri ſcientem. Nam ſi ex illis quas ſuprà diximus cauſis,falſum tuebitur,erit tamen honeſtum,quod ipſe faciet. Gratis'ne ei ſemper agendum ſit,tractari poteſt. Quod ex prima ſtatim fronte diiudicare imprudentium eſt. Nam quis ignorat,quin id longè ſit honeſtiſsimum, ac liberalibus diſciplinis,& illo quem exigimus animo digniſsimum, non uendere operam,nec eleuare tanti beneficij autoritatem?Cum pleraq; hoc ipſo poſsint uideri uilia,quòd pretium habent. Cæcis hoc, ut aiunt,ſatis clarum eſt,nec quiſquam qui ſufficiẽtia ſibi (modica autem hæc ſunt)poſsidebit,hunc quæſtum ſine crimine ſordium fecerit. At ſi res familiaris amplius aliquid ad uſus neceſſarios exiget, ſecundum omnes ſapientium leges patietur ſibi gratiam referri:cùm & Socrati collatum ſit ad uictum,& Zeno, Cleantes, Chryſippus mercedes à diſcipulis acceptauerint. Neque enim uideo quæ iuſtior acquirendi ratio,quàm ex honeſtiſsimo labore, & ab ijs de quibus optime meruerint, quiq; ſi nihil inuicẽ præſtent,indigni fuerint defenſione. Quod quidem non iuſtum modò, ſed neceſſarium etiam eſt, cùm hæc ipſa opera,tempus'ue omne alienis negotijs datum, facultatem aliter acquirendi recidant. Sed tum quoq; tenendus eſt modus, ac plurimum refert,& à quo accipiat,& quãtum,& quouſq;.

Paciſcendi quidem ille piraticus mos,& imponentium pericu-lis pretia procul abominanda negotiatio, etiam à mediocriter improbis aberit: cum præſertim bonos homines bonasq; cauſas tuenti nõ ſit metuendus ingratus: qui ſi futurus, malo tamen ille peccet. Nihil ergo acquirere uolet orator ultrà, quàm ſatis erit: ac ne pauper quidem tanquam mercedem accipiet, ſed mutua beneuolentia utetur, cum ſciet ſe tanto plus præſtitiſſe, quia nec uenire hoc beneficium oportet, nec perire. Denique ut gratus ſit, ad eum magis pertinet, qui debet.

Quæ in diſcendis cauſis oratori obſeruanda ſint.

CAP. VIII.

PRoxima diſcẽdæ cauſæ ratio, quod eſt oratoris fundamentum. Neq; enim quiſquam tam ingenio tenui reperitur, qui cum omnia quæ ſunt in cauſa diligenter cognouerit, ad docendum certe iudicem nõ ſufficiat. Sed eius rei paucißimis cura eſt. Nam ut taceam de negligẽtibus, quorum nihil refert ubi litium cardo uertatur, dum ſint quæ uel extra cauſam ex perſonis ac communi tractatu locorum occaſionem clamandi largiantur. aliquos & ambitio peruertit, qui partim tanquã occupati, ſemperq; aliud habentes, quod antè agendum ſit, pridie ad ſe uenire litigatorem, aut eodem matutino iubent, nonnunquam etiam inter ipſa ſubſellia didiciſſe ſe gloriantur: partim iactantia ingenij, ut res citò accepiſſe uideãtur, tenere ſe & intelligere penè prius quàm audiãt mentiti, cum multa, & diſerte ſummisq; clamoribus, quæ neq; ad iudicem, neq; ad litigatorem pertineant, decantauerunt, bene ſudantes, beneq; comitati per forum reducuntur. Ne illas quidem tulerim delicias eorum, qui doceri amicos ſuos iubent: quanquàm minus mali eſt, ſi illa ſaltem recte diſcant recteq; doceant. Sed quis diſcet tam bene quàm patronus? Quomodo autem ſequeſter ille, & media litium manus, & quidam interpres impẽdet æquo animo laborẽ in alienas actiones, cũ dicturus ipſe non ſit? Peßimæ uerò conſuetudinis, libellis eſſe

contentum, quos componit aut litigator, qui cõfugit ad patronum, quia liti ipſe nõ ſufficit, aut aliquis ex eo genere aduocatorum, qui ſe non poſſe agere confitentur, deinde faciunt id quod eſt in agendo difficilimum. Nam qui iudicare quid dicẽdum, quid diſsimulandum, quid declinandum, imitandum'ue, fingẽdum etiam ſit, poteſt, cur nõ ſit orator, quãdo quod difficilius eſt facit? Hi porrò non tantùm nocerent, ſi omnia ſcriberent, uti geſta ſunt. Nunc conſilium & colores adijciunt, & aliqua peiora ueris, quæ pleriq; cum acceperũt inmutare nefas habent, & uelut themata in ſcholis poſita cuſtodiunt. Deinde deprehenduntur, & cauſam quam diſcere ex ſuis litigatoribus noluerunt, ab aduerſarijs diſcunt. Liberum igitur demus ante omnia ijs, quorũ negotium erit, tẽpus ac locum, exhortemurq; ultro, ut omnia quamlibet uerboſe, & unde uolent repetita, ex tempore exponant. Non enim tam obeſt audire ſuperuacua, quàm ignorare neceſſaria. Frequenter autem & uulnus, & remedium in his orator inueniet, quæ litigatori in neutrã partem habere momentum uidebantur. Nec tanta ſit acturo memoriæ fiducia, ut ſubſcribere audita pigeat. Nec ſemel audiſſe ſit ſatis, cogendus eadem iterum ac ſæpius dicere litigator, non ſolum quia effugere aliqua prima expoſitione potuerunt, præſertim hominem, quod ſæpe euenit, imperitum, ſed etiam ut ſciamus an eadem dicat. Plurimi enim mentiuntur, & tanquam nõ doceant cauſam, ſed agant, non ut cũ patrono, ſed ut cum iudice loquũtur. Quapropter nunquàm ſatis credendum eſt, ſed agitandus omnibus modis, & turbandus, & euocandus. Nam ut medicis non apparentia modò uitia curanda ſunt, ſed etiam inuenienda quæ latent, ſæpe ea ipſis qui ſanandi ſunt occulentibus: ita aduocatus plura quàm oſtenduntur, aſpiciat. Nam cum ſatis in audiendo patientiæ impenderit, in aliam rurſus ei perſonam tranſeundum eſt, agenduſq; aduerſarius, proponẽdum quicquid omnino excogitari contrà poteſt, quicquid recipit in eiuſmodi

diſcep

diſceptatione natura. Interrogandus quàm infeſtiſſime, ac premendus. Nam dum omnia quærimus, aliquando ad uerum, ubi minime expectauimus, peruenimus. In ſumma, optimus eſt in diſcendo patronus incredulus. Promittit enim litigator omnia, teſtem, populum, paratiſſimas cõſignationes, ipſum deniq; aduerſarium quædam non negaturum. Ideoq́; opus eſt intueri omne litis inſtrumentum: quod uidere nõ eſt ſatis, perlegendum erit. Nam frequentiſſimè aut nõ ſunt omnino, quæ promittebantur, aut minus cõtinẽt, aut cum alio aliquo nocituro permiſta ſunt, aut nimia ſunt, & fidem hoc ipſo detractura, quòd non habent modum. Deniq; linum ruptum, aut turbata cerâ, aut ſine agnitione ſigna frequẽter inuenies: quæ niſi domi excuſſeris, in foro inopinata decipient, pluſq; nocebunt deſtituta, quàm non promiſſa nocuiſſent. Multa etiã quæ litigator nihil ad cauſam pertinere crediderit, patronus eruet, modò per omnes quos tradidimus, argumẽtorum locos eat: quos ut circũſpectare in agẽdo, & attẽtare ſingulos minime cõuenit, propter quas diximus cauſas, ita etiã in diſcẽdo rimari neceſſarium eſt, quæ perſonæ, quæ tempora, quæ loca, inſtituta, inſtrumẽta, cæteraq́;, ex quibus nõ tantũ illud quod eſt artificiale probationis genus colligi poſſit, ſed qui metuendi teſtes, quo modo ſint refellendi. Nam plurimũ refert inuidia reus, an odio, an contemptu laboret: quorum ferè pars prima ſuperiores, proxima pares, tertia humiliores premit. Sic cauſam perſcrutatus, propoſitis ante oculos omnibus quæ proſint, noceant'ue, tertiã deinde perſonã induat iudicis, fingatq́; apud ſe agi cauſam, & quod ipſum mouiſſet de eadem re pronuntiaturum, id potentiſſimum apud quemcunq; agetur, exiſtimet: & ſic eum raro fallet euentus, aut culpa iudicis erit.

Quæ ſeruanda in agendis cauſis oratori ſint.

CAP. IX.

QVæ ſint in agendo ſeruanda, toto ferè opere executi ſumus, pauca tamen propria huius loci, quæ non tam dicẽdi

O 5 arte

arte,quàm officijs agendi continentur, attingam. Ante omnia, ne (quod pleriſq; accidit) ab utilitate cum cauſæ præſentis cupido laudis abducat. Nā ut gerentibus bella non ſemper exercitus per plana & amœna ducendus eſt, ſed adeundi plerunque aſperi colles,expugnandæ ciuitates, quamlibet præciſis poſitæ montibus aut operum mole difficiles: ita oratio gaudebit quidē occaſione latius decurrēdi,& æquo congreſſa campo,totas uires populariter explicabit:at ſi iuris anfractus,aut eruendæ ueritatis latebras adire cogetur, non obequitabit,nec illis uibrātibus concitatiſq; ſententijs uelut miſſilibus utetur, ſed operibus, & cuniculis, & inſidijs, & occultis artibus rem geret. Quæ omnia non,dum fiunt,laudantur,ſed cùm facta ſunt:unde etiam minus cupidis opinionis,plus fructus uenit. Nam cùm illa dicendi uitioſa iactatio inter plauſores ſuos detonuit,reſurgit ueræ uirtutis fortior fama, nec iudices à quo ſint moti diſſimulant, & doctis creditur,nec eſt orationis uera laus,niſi cū finita eſt. Veteribus quidem etiam diſſimulare eloquentiam fuit moris, idq; M.Antonius præcipit,quò plus dicētibus fidei,minusq́; ſuſpectæ aduocatorū inſidiæ forent. Sed illa diſſimulari quæ tum erat,potuit:nondum enim tantum dicendi lumen acceſſerat,ut etiam per obſtantia erumperet. Quare artes quidem,& conſilia lateant,& quicquid ſi deprehenditur, perit, hactenus eloquētia ſecretum habet. Verborum quidē delectus,grauitas ſententiarum,figurarum elegantia,aut non ſunt,aut apparent:ſed uel propter hoc ipſum oſtentanda non ſunt, quòd apparent: aut ſi unum è duobus eligendum, cauſa laudetur potius, quàm patronus.Finem tamen hunc præſtabit orator,ut uideatur optimam cauſam optime egiſſe.Illud certum erit,neminē peius agere,quàm qui diſplicēte cauſa placet:neceſſe eſt enim extra cauſam ſit,quod placet. Nec illo faſtidio laborabit orator,nō agendi cauſas minores,tanquam infra eū ſint,aut detractura ſit opinioni minus liberalis materia. Nam & ſuſcipiēdi ratio iuſtiſſi-

ma

ma eſt, officium, & optandum etiam, ut amici quàm minimas lites habeant, & abunde dixit bene, quiſquis rei ſatis fecit. At quidam etiã ſi fortè ſuſceperint negotia paulùm ad dicendum tenuiora, extrinſecus adductis ea rebus circumliniunt: ac ſi defecerint alia, cõuitijs implent uacua cauſarum, ſi cõtingit, ueris, ſi minus, fictis, modò ſit materia ingenij, mereaturq́; clamorem, dum dicitur. Quod ego adeò longè puto ab oratore perfecto, ut eum ne uera quidem obiecturum, niſi id cauſa exigit, credã. Ea eſt enim prorſus canina, ut ait Appius, eloquentia, cenſuram maledicendi ſubire, quod facientibus etiã male audiendi præſumenda patientia eſt. Nam & in ipſos fit impetus frequẽter qui egerunt, & certe patroni petulantiã litigator luit. Sed hæc minora ſunt ipſo illo uitio animi, quo maledicus à malefico nõ diſtat, niſi occaſione. Turpis uoluptas & inhumana, & nulli audientium bono grata, à litigatoribus quidem frequenter exigitur, qui ultionẽ malunt, quàm defenſionem. Sed neq; alia multa ad arbitrium eorum facienda ſunt. Hoc quidem quis hominum liberi modò ſanguinis ſuſtineat, petulans eſſe ad alterius arbitrium? Atqui etiã in aduocatos partis aduerſæ libenter nõnulli inuehuntur: quod niſi fortè meruerint, & inhumanũ eſt, reſpectu cõmunium officiorũ, & cum ipſi qui dicit inutile (nã idem iuris reſponſuris datur) tum cauſæ cõtrariũ, quia planè aduerſarij fiunt & inimici, & quãtuluncũq; his uirium eſt, cõtumelia augetur. Super omnia perit illa quæ plurimũ oratori & autoritatis, & fidei affert, modeſtia, ſi à uiro bono in rabulam latratoremq́; cõuertitur, compoſitus nõ ad animum iudicis, ſed ad ſtomachũ litigatoris. Frequẽter etiã ſpecies libertatis deducere ad temeritatem ſolet, non cauſis modò, ſed ipſis quoq; qui dixerũt, periculoſam. Nec immeritò Pericles ſolebat optare, ne quod ſibi uerbum in mentem ueniret, quo populus offenderetur. Sed quod ille de populo, id ego de omnibus ſentio, qui tantundem poſſunt nocere. Nam quæ fortia cum dicũtur, uidebantur, ſtulta

cùm

*cùm læſerunt, uocantur. Nunc quia uariũ ferè propoſitum agẽtium fuit, & quorũdam cura tarditatis, quorundam facilitas temeritatis crimine laborauit, quem credam fore in hoc oratoris modum, tradere non alienum uidetur. Afferet ad dicẽdum curæ ſemper quantum plurimùm poterit: neq; enim ſolum negligentis, ſed & mali, et in ſuſcepta cauſa perfidi ac proditoris eſt, peius agere quàm poßit. Ideoq; ne ſuſcipiendæ quidem ſunt cauſæ plures, quàm quibus ſuffecturum ſe ſciat. Dicet ſcripta quàm res patietur plurima, & ut Demoſthenes ait, ſi continget, & ſculpta. Sed hoc aut primæ actiones, aut quæ in publicis iudicijs poſt interiectos dies dantur, permiſerint. At cùm protinus reſpõdendum eſt, omnia parari non poßunt, adeò ut paulò minus promptis etiam noceat ſcripſiſſe, ſi alia ex diuerſo quàm opinati fuerunt, occurrerint. Inuiti enim recedunt à præparatis, & tota actione reſpiciunt, requiruntq; num aliquid ex illis interuallis, atq; ex tempore dicendis inſeri poßit: quod ſi fiat, nõ cohæret, nec commißuris modò, ut in opere male iuncto hiatibus, ſed ipſa coloris inæqualitate detegitur. Ita nec liber eſt impetus, nec cura contexta, & utrunq; alteri obſtat. Illa enim quæ ſcripta ſunt, retinent animum, non ſequuntur. Itaq; in his actionibus, omni, ut agricolæ dicunt, pede ſtandum eſt. Nam cum in propoſitione ac refutatione cauſa conſiſtat, quæ noſtræ partis ſunt, ſcripta eſſe poßunt: quæ etiam reſponſurum aduerſarium certum eſt (eſt enim aliquando certum) pari cura refelluntur. Ad alia unum paratum afferre poßumus, ut cauſam bene nouerimus, alterum ibi ſumere, ut dicentem aduerſarium diligenter audiamus. Licet tamen præcogitare plura, & animũ ad omnes *cauſas cõponere, idq́; eſt tutius ſtylo, quo facilius & omittitur cogitatio, & transfertur. Sed ſiue in reſpondendo fuerit ſubitò dicendum, ſiue quæ alia ita exegerit ratio, nunquàm oppreſſum ſe, ac deprehenſum credet orator, cui diſciplina & ſtudium, & exercitatio dederit uires etiam facilitatis, quemq́; armatum ſem-*

**caſus*

per

per,ac uelut in procinctu ſtantem,non magis unquam in cauſis oratio quàm in rebus quotidianis ac domeſticis ſermo deficiet, nec ſe unquam propter hoc oneri ſubtrahet,modò ſit cauſæ diſcendæ tempus,nam cætera ſemper ſciet.

De genere dicendi. CAP. X.

SVpereſt ut dicam de genere orationis. Hic erat propoſitus à nobis in diuiſione prima locus tertius:nam ita promiſeram me de arte,de artifice,de opere dicturum.Cùm ſit autem rhetorices atq; oratoris opus oratio,pluresq́; eius formæ,ſicut oſtendam,in omnibus his & ars eſt,& artifex,plurimũ tamen inuicem differunt,nec ſolum ſpecie,ut ſignum ſigno,& tabula tabula,et actione actio,ſed genere ipſo,ut à Græcis Tuſcanicæ ſtatuæ,& Aſianus eloquẽs Attico.Suos autem hæc operum genera quæ dico,ut autores,ſic etiam amatores habent: atque ideo nondum eſt perfectus orator,ac neſcio an ars ulla:nõ ſolũ quia aliud in alio magis eminet, ſed quòd non una omnibus forma placuit,partim conditione uel temporum uel locorũ,partim iudicio cuiuſq; atq; propoſito. Primi, quorum quidem opera non uetuſtatis modò gratia uiſenda ſunt,clari pictores fuiſſe dicuntur Polygnotus atq; Aglaophon,quorum ſimplex color tam ſui ſtudioſos adhuc habet,ut illa propè rudia,ac uelut futuræ mox artis primordia,maximis,qui poſt eos extiterũt,autoribus præferantur,proprio quodam intelligendi,ut mea opinio fert,ambitu.Pòſt Zeuſis atq; Parrhaſius,non multũ ætate diſtantes (circa Peloponneſia ambo tempora:nam cum Parrhaſio ſermo Socratis apud Xenophontem inuenitur) plurimũ arti addiderunt. Quorum prior luminum umbrarumq́; inueniſſe rationẽ, ſecũdus examinaſſe ſubtilius lineas traditur. Nam Zeuſis plus membris corporũ dedit,id amplius atq; auguſtius ratus,atq;,ut exiſtimant,Homerum ſecutus,cui ualidiſsima quæq; forma etiã in fœminis placet. Ille uerò ita circũſcripſit omnia,ut eum legũlatorem uocent,quia deorum atq; heroum effigies, quales ab eo

ſunt

ſunt tradita, cæteri tanquam ita neceſſe ſit, ſequuntur. Floruit *autem circa* Philippum, *& uſq; ad ſucceſſores Alexādri, pictura præcipue, ſed ex diuerſis uirtutibus: nam cura* Protogenes, *ratione* Pamphilus *ac* Melanthius, *facilitate* Antiphilus, *concipiendis uiſionibus, quas* φαντασίας *uocāt,* Theo Samius, *ingenio & gratia, quam ipſe in ſe maxime iactat,* Apelles *eſt præſtantiſſimus.* Euphranorem *admirandum facit, quòd cæteris optimis ſtudijs inter præcipuos, & pingendi fingendiq; idem mirus artifex fuit. Similis in ſtatuis differentia: nam & duriora, &* Tuſcanicis *proxima* Calon *atque* Egeſias, *iam minus rigida* Calamis, *molliora adhuc ſupradictis* Myron *fecit.* Diligentia *ac decor in* Polycleto *ſupra cæteros: cui quanquàm à pleriſq; tribuitur palma, tamen ne nihil detrahatur, deeſſe pondus putant.* Nam *ut humanæ formæ decorem addiderit ſupra uerum, ita nō expleuiſſe* Deorum *autoritatem uidetur: quin ætatem quoq; grauiorem dicitur refugiſſe, nihil auſus ultra leues genas.* At *quæ* Polycleto *defuerunt,* Phidiæ *atq;* Alcameni *dantur.* Phidias *tam dijs quàm hominibus efficiendis melior artifex traditur, in ebore uerò longe citra æmulum, uel ſi nihil niſi* Mineruam *Athenis, aut* Olympium *in* Elide Iouem *feciſſet, cuius pulchritudo adieciſſe aliquid etiam receptæ religioni uidetur, adeò maieſtas operis Deum æquauit.* Ad *ueritatem* Lyſippum *&* Praxitelem *acceſſiſſe optime affirmant.* Nam Demetrius *tanquam nimius in ea reprehēditur, & fuit ſimilitudinis, quàm pulchritudinis amātior.* In *oratione uerò ſi ſpecies intueri uelis, totidem penè reperies ingeniorum quot corporum formas: ſed fuerunt quædam genera dicēdi conditione temporum horridiora, alioqui magnā iam uim ingenij præ ſe ferentia. Hinc ſunt* Lælij, Africani, Catones, Gracchiq;, *quos tu licet* Polygnotos *uel* Calonas *appelles.* Mediam *illam formam teneant* L. Craſſus, Q. Hortenſius. *Cum deinde effloreſcat non multum inter ſe diſtantium tēpore oratorum ingens prouentus, hinc uim* Cæſaris, *indolem* Cælij,

ſubti

ſubtilitatem Callidij, grauitatẽ Bruti, acumen Sulpitij, acerbitatem Caßij, diligentiam Pollionis, dignitatem Meſſalæ, ſanctitatẽ Calui reperimus. In his etiam quos ipſi uidimus, copiam Senecæ, uires Africani, maturitatem Afri, iucunditatẽ Criſpi, ſonum Trachali, elegantiam Secundi. At M. Tullium non illum habemus Euphranorem circa plurium artium ſpecies præſtantẽ, ſed in omnibus quæ in quoque laudantur, eminentißimum. Quem tamen & ſuorum homines temporũ inceſſere audebant, ut tumidiorem, & Aſianum, & redundantem, & in repetitionibus nimium, & in ſalibus aliquando frigidum, & in compoſitione fractum, exultantem, ac penè (quod procul abſit) uiro molliorem. Poſtea uerò quàm triumuirali proſcriptione conſumptus eſt, paßim qui oderant, qui inuidebant, qui æmulabantur, adulatores etiam præſentis potentiæ, non reſponſurum inuaſerunt. Ille tamen qui ieiunus à quibuſdã atq; aridus habebatur, nõ aliter ab ipſis inimicis male audire, quàm nimijs floribus & ingenij affluentia potuit: falſum utrunq;, ſed tamen illa mentiendi propior occaſio. Præcipue uerò preſſerũt eum, qui uideri Atticorum imitatores cõcupiebant. Hæc manus quaſi quibuſdam ſacris initiata, ut alienigenã, & uirũ ſuperſtitioſum, deuinctumq; illis legibus inſequebantur. Vnde nũc quoq; aridi, & exucci, & exãgues. Hi ſunt enim qui ſuæ imbecillitati ſanitatis appellationem, quæ eſt maxime contraria, obtendant: qui quia clariorem uim eloquentiæ uelut ſolem ferre non poßunt, umbra magni nominis deliteſcunt: quibus quia multa, & pluribus locis Cicero ipſe reſpondit, tutior mihi de hoc diſſerendi breuitas erit. Et antiqua quidem illa diuiſio inter Aſianos & Atticos fuit, cum hi preßi & integri, contrà inflati illi & inanes haberentur: in his nihil ſuperflueret, illis iudicium maxime ac modus deeſſet. Quod quidam, quorũ & Santra eſt, hoc putant accidiſſe, quòd paulatim ſermone Græco in proximas Aſiæ ciuitates influente, nondum ſatis periti loquẽdi, facũdiam cõcupierint, ideoq; ea quæ

ea quæ propriè ſignari poterant, circuitu cœperint enuntiare, ac deinde in eo perſeuerauerint. Mihi autem orationis differẽtiam feciſſe & dicẽtium, & audientium naturæ uidentur, quòd Attici limati quidem & emuncti, nihil inane aut redundans ferebant. Aſiana gens tumidior alioqui & iactãtior, uaniore etiã dicendi gloria inflata eſt. Tertium mox qui hæc diuidebãt, adiecerunt genus Rhodium, quod uelut medium eſſe, atq; ex utroq; mixtum uolunt. Neq; enim Atticè preſſi, neq; Aſianè ſunt abũdantes: ut aliquid habere uideantur gentis, aliquid autoris. Aeſchines enim qui hunc exilio delegerat locum, intulit eò ſtudia Athenarũ, quæ, uelut ſata quædam cœlo terraq; degenerãt, ſaporem illum Atticum peregrino miſcuerũt. Lenti ergo quidem ac remiſſi, nõ ſine pondere tamen, neq; fontibus puris, neq; torrentibus turbidis, ſed lenibus ſtagnis ſimiles habentur. Nemo igitur dubitauerit longè eſſe optimum genus Atticorũ, in quo ut eſt aliquid inter ipſos cõmune, id eſt, iudiciũ acre terſumq;, ita ingeniorum plurimæ formæ. Quapropter mihi falli multum uidentur, qui ſolos eſſe Atticos credunt tenues, & lucidos, & ſignificãtes, ſed quadam eloquẽtiæ frugalitate cõtentos, ac ſemper manum intra pallium continentes. Nam quis erit hic Atticus? ſit Lyſias, hunc enim amplectũtur amatores iſtius nominis modum. Non igitur iam uſq; ad Coccum, & Antocidem remittemur? Interrogare tamen uelim an Iſocrates Atticè dixerit, nihil enim tam eſt Lyſiæ diuerſum. Negabunt? At eius ſchola principes oratorum dedit. Quæratur ſimilius aliquid. Hyperides Atticus? certe. At plus indulſit uoluptati. Trãſeo plurimos, Lycurgum, Ariſtogitona, & his priores Iſæum, Antiphontẽ, quos ut homines inter ſe genere ſimiles, differentes dixeris ſpecie. Quid ille cuius modò fecimus mentionem Aeſchines? non'ne his latior, & audentior, & excelſior? Quid deniq; Demoſthenes? Non'ne cunctos illos tenues & circumſpectos ſublimitate, ui, impetu, cultu, compoſitione ſuperauit? nõ inſurgit locis? non

figuris

figuris gaudet? non translationibus nitet? nō oratione ficta dat tacentibus uocem? non illud iuſiurādum per cæſos in Marathone ac Salamine propugnatores Reipublicæ ſatis manifeſtò docet præceptorem eius Platonem fuiſſe? Quem ipſum, num Aſianum appellabimus, plerūq; inſtinctus diuino ſpiritu uatibus cōparādum? Quid Periclea? ſimilem'ne credimus Lyſiacæ gracilitati, quem fulminibus, & cœleſti fragori cōparant comici, dum illi conuiciantur? Quid eſt igitur, quod in ijs demum qui tenui uenula per calculos fluunt, Atticum ſaporem putent? ibi demum thymum redolere dicant? Quos ego exiſtimo, ſi quod in his finibus uberius inuenerint ſolum, fertiliorem'ue ſegetem, negaturos Atticā eſſe, quòd plus quàm acceperit, ſeminis reddat. Quia hanc eius terræ fidem Menander eludit. Itaq; nunc ſi quis ad eas Demoſthenis uirtutes, quas ille ſummus orator habuit, tamen quæ defuiſſe ei, ſiue ipſius natura, ſiue lege ciuitatis uidētur, adiecerit, ut affectus concitatius moueat, audiam dicētem, non fecit hoc Demoſthenes? & ſi quid exierit numeris aptius, fortaſſe nō poſſit, ſed tamen ſi quid exierit, nō erit Atticum? Melius de hoc nomine ſentiāt, credantq; Atticè dicere, eſſe optime dicere. Atque in hac tamen opinione perſeuerantes Græcos magis tulerim: Latina mihi facundia, ut inuentione, diſpoſitione, conſilio, cæteriſq; huius generis artibus ſimilis Græcæ, ac prorſus diſcipula eius uidetur, ita circa rationem eloquendi uix habere imitationis locum. Nanq; ipſis eſt ſtatim ſonus dulcior, quando & iucundiſſimas ex Græcis literas υ, & ζ, non habemus, uocalē alteram, alteram conſonantem, quibus nullæ apud eos dulcius ſpirant, quas mutuari ſolemus, quoties illorum nominibus utimur. Quod cum contingit, neſcio quo modo hilarior protinus renidet oratio, ut in Zephyris, Zopyriſq;: quæ ſi noſtris literis ſcriberentur, ſurdum quiddam, & barbarum efficiēt ſonum, & uelut in locum earum ſuccedēt triſtes, & horridæ, quibus Græcia caret. Nam illa quæ ſexta eſt noſtrarum, penè non humana uoce,*

*durior

P uel

uel omnino non uoce potius inter diſcrimina dentium efflanda eſt, quæ etiam cum uocalem proximam accipit quaſſa quodam modo, utique quoties aliquam conſonantem frangit, multò fit horridior. Aeolicæ *quoq; literæ qua ſeruum ceruumq; dicimus, etiam ſi forma à nobis repudiata eſt, uis tamẽ nos ipſa perſequitur.* Duras *& illa ſyllabas facit, quæ ad coniungendas demum ſubiectas ſibi uocales eſt utilis, aliâs ſuperuacua, ut equos ac equum ſcribimus, cum ipſæ etiã uocales duæ efficiant ſonum, qualis apud* Græcos *nullus eſt, ideoq; ſcribi illorum literis non poteſt.* Quid, *quòd pleraq; nos illa quaſi mugiente litera cludimus m, qua nullum* Græcè *uerbum cadit? At illi ν iucundam, & in fine præcipue quaſi tinnientem illius loco ponunt, quæ eſt apud nos rariſſima in clauſulis.* Quid, *quòd ſyllabæ noſtræ in b, literam, & d, innituntur? adeò aſperè, ut pleriq; non antiquiſſimorum quidem, ſed tamen ueterum mollire tentauerint, non ſolum aſuerſa pro aduerſis dicendo, ſed & in propoſitione b, literæ abſonam & ipſam s, ſubijciendo.* Sed *accentus quoq; cum rigore quodam, tum ſimilitudine ipſa minus ſuaues habemus, quia ultima ſyllaba nec acuta unquam excitatur, nec flexa circunducitur, ſed in grauem, uel duas graues cadit ſemper.* Itaq; *tanto eſt ſermo* Græcus Latino *iucundior, ut noſtri poëtæ quoties dulce carmen eſſe uoluerunt, illorum id nominibus exornent.* His *illa potentiora, quòd res plurimæ carent appellationibus, ut eas neceſſe ſit transferre aut circumire: etiam in ijs quæ denominata ſunt, ſumma paupertas in eadem nos frequentiſſime reuoluit: at illis non uerborum modò, ſed linguarum etiam inter ſe differentium copia eſt.* Quare *qui à* Latinis *exigit illam gratiã ſermonis* Attici, *det mihi in loquẽdo eandem iucunditatem & parem copiam.* Quod *ſi negatum eſt, ſententias aptabimus ijs uocibus, quas habemus, nec rerum nimiam tenuitatem, ut non dicam pinguioribus, fortioribus certe uerbis miſcebimus, ne uirtus utraque pereat ipſa confuſione.* Nam *quo minus adiuuat ſermo, rerum*

inuen

inuentione pugnandum eſt. Senſus ſublimes uarijq́; eruantur. Permouendi omnes affectus erunt. Oratio tranſlationum nitore illuminanda eſt. Non poſſumus eſſe tam graciles? ſimus fortiores. Subtilitate uincimur? ualeamus pondere. Proprietatis penes illos eſt certior copia? uincamus ingenio. Græcorum etiam minora ſuos portus habent, nos plerunq; maioribus uelis moueamur, ualidior ſpiritus ſinus noſtros tendat: non tamen alto ſemper feremur: nam & littora interim ſequenda ſunt. Illis facilis per quælibet uada acceſſus, ego aliquid non multò tamen altius in quo mea cymba non conſidat, inueniam. Neq; enim ſi tenuiora hæc ac preſſiora Græci melius, in eoq; uincimur ſolo, & ideo in comœdijs non contendimus, prorſus tamen nõ omittẽda pars hæc orationis, ſed exigẽda, ut optime poſſumus: poſſumus autem rerum & modo, & iudicio eſſe ſimiles, uerborum gratia quam in ipſis non habemus, extrinſecus cõdenda eſt. An non in priuatis & acutus, & non aſper, & nõ indiſtinctus, & non ſupra modum elatus M. Tullius? non in M. Callidio inſignis hæc uirtus? non Scipio, Lælius, Cato in eloquendo uelut Attici Romanorum fuerunt? Cui porrò non ſatis eſt, quo eſſe melius nihil poteſt? Adhuc quidam nullam eſſe naturalem putant eloquentiam, niſi quæ ſit quotidiano ſermoni ſimillima, quo cum amicis, coniugibus, liberis, ſeruis loquimur, contenti promere animi uoluntatem, nihilq́; accerſiti & elaborati requirentes: quicquid huc ſit adiectum, id eſſe affectationis, & ambitioſæ in loquendo iactantiæ, remotum à ueritate, fictumq́; ipſorum gratia uerborum, quibus ſolum à natura ſit officium attributum, ſeruire ſenſibus, ſicut athletarum corpora etiamſi ualidiora fiant exercitatione, & lege quadã ciborum, nõ tamen eſſe naturalia, atq; ab illa ſpecie quæ ſit conceſſa hominibus, abhorrere. Quid enim, inquiũt, attinet circuitu res oſtẽdere, & trãslationibus, id eſt, aut pluribus, aut alienis uerbis, cũ ſua cuiq; ſint aſſignata nomina? Deniq; antiquiſſimũ quenq; maxime ſecundũ na

turam dixiſſe contendunt, mox poëtis ſimuliores extitiſſe, etiam ſi parcius, ſimuli tamen ratione falſa & impropria uirtutes ducentes. Qua in diſputatione nonnihil ueri eſt, ideoq; non tam procul, quàm ſit à quibuſdam, recedendũ à proprijs atq; communibus. Si quis tamen (ut in illo loco dixi compoſitionis) ad neceſſaria, quibus nihil minus eſt, aliquid melius adiecerit, non erit hac calumnia reprehendendus. Nam mihi aliam quandam uidetur habere naturam ſermo uulgaris, aliam uiri eloquentis oratio: cui ſi res indicare modò ſatis eſſet, nihil ultra uerborum proprietatem elaboraret: ſed cum debeat delectare, mouere, in plurimas animum audientis ſpecies impellere, utetur ijs quoq; adiutorijs, quæ ab eadem ſunt nobis conceſſa natura. Nam & lacertos exercitatione conſtringere, & augere uires, & colorem trahere, naturale eſt: Ideoq; in omnibus gentibus alius alio facundior habetur, & eloquendo dulcis magis. Quod ſi nõ eueniret, omnes pares eſſent, & idem omnes deceret. At loquũtur, & ſeruant perſonarum diſcrimen: ita quò quiſq; plus efficit dicendo, hòc magis ſecundum naturæ eloquentiam dicit. Quapropter ne illis quidem nimium repugno, qui dandum putant nonnihil eſſe temporibus atq; auribus, nitidius aliquid atq; affectatius poſtulantibus. Itaq; non ſolùm ad priores Catonem Gracchosq;, ſed ne ad hos quidem oratorem alligandum puto. Atq; id feciſſe M. Tullium uideo, ut cum omnia utilitati, tum partem quandam delectationi daret, cum & ipſam ſe rem agere diceret (agebat autẽ maxime) litigatoris. Nam hoc ipſo proderat, quòd placebat. Ad cuius uoluptates nihil equidem quod addi poßit, inuenio, ne ſi ſenſus nos quidem dicamus plures. Neque enim fieri poteſt ſalua tractatione cauſæ, & dicendi autoritate, ſi crebra hæc lumina & continua fuerint, ut non inuicẽ offecerint. Sed ne hactenus cedentem nemo inſequatur ultrà, do tempori, ne craſſa toga ſit, non ſerica: ne intonſum caput, nõ in gradus atq; anulos totum comptum: cum in eo qui ſe non ad luxuriam

riam, ac libidinem referat, eadem ſpecioſiora quoque ſint, quæ honeſtiora. Cæterùm hoc quod uulgò ſententias uocamus (ueteribus, præcipueq; Græcis, in uſu non fuit: apud Ciceronem inuenio) dum rem cõtineant, & copia non redundent, & ad uictoriam ſpectent, quis utile neget? Feriunt animum, & uno ictu frequenter impellunt, & ipſa breuitate magis hærẽt, & dictione perſuadent. Ac ſunt qui hæc excitatiora lumina etiam ſi dicere permittant, à componendis tamen orationibus excludenda arbitrentur. Quocirca mihi ne hic quidem locus intactus eſt omittendus, quòd plures eruditorum aliam eſſe dicendi rationem, aliam ſcribendi putauerunt: ideoq; in agendo clariſſimos quoſdam nihil poſteritati manſurisq; mox literis reliquiſſe, ut Periclem & Demadem. Rurſus alios ad componendum optimos, actionibus idoneos non fuiſſe, ut Iſocratem. Præterea in agendo plus impetus poſſe plerunq;, & petitas uel paulò licentius uoluptates. Commouendos enim eſſe, docẽdosq; animos imperitorum. At quod libris dedicatur, & in exemplũ editur, terſum ac limatum, & ad legem ac regulam compoſitũ eſſe oportere, quia ueniat in manus doctorum, & iudices artis habeat artifices. Quin illi ſubtiles, ut ſimiles, ac multi perſuaſerũt magiſtri, παράδειγμα dicendo, ἐνθύμημα ſcribendo eſſe altius tradiderunt. Mihi unum atq; idem uidetur bene dicere, ac bene ſcribere: neq; aliud eſſe oratio ſcripta, quàm monimentum actionis habitæ. Itaq; nullas non (ut opinor) debet habere uirtutes, non dico nulla uitia: nam imperitis placere aliquando quæ uitioſa ſunt, ſcio. Quo different igitur? quòd ſi mihi des cõſilium iudicum ſapientum, perquàm multa recidam ex orationibus, nõ Ciceronis modò, ſed etiam eius qui eſt ſtrictior multò, Demoſthenis. Neq; enim affectus omnino mouendi erunt, nec aures delectatione mulcendæ, cum etiam procemia ſuperuacua eſſe apud tales Ariſtoteles exiſtimet. Non enim trahentur his illis ſapientes: proprie & ſignificanter rem indicare, probatione colli-

*gere ſatis eſt. Cum uerò iudex detur aut populus, aut ex populo, laturiq; ſententiam indocti ſæpius, atq; interim ruſtici, omnia quæ ad obtinendum quod intendimus, prodeſſe credemus, adhibenda ſunt, eaq; etiam cum dicimus promenda, & cum ſcribimus, ut doceamus quomodo dici oporteat. An Demoſthenem male ſic egiſſe, ut ſcripſit, aut Ciceronem, aut eos præſtantiſſimos oratores alia quam ſcriptis cognoſcimus? Melius egerunt igitur an peius? Nam ſi peius, ſic potius oportuit dici, ut ſcripſerũt: ſi melius, ſic oportuit ſcribi, ut dixerũt. Quid ergo? ſemper ſic aget orator ut ſcribit? ſi licebit, ſemper: quòd ſi impediant breuitate tempora à iudice data, multum ex eo quod potuit dici, recidetur, editio habebit omnia. Quæ autem ſecundum naturam iudicantium dicta ſunt, non ita poſteris tradentur, ne uideantur propoſiti fuiſſe, non temporis: nam id quoque plurimum refert, quo modo iudex audire uelit, atque ei uultus ſæpe ipſe rectus eſt dicentis, ut Cicero præcepit. Ideoq; inſtandum ijs quæ placere intellexeris, reſiliendum ab ijs quæ non recipientur. Sermo ipſe qui facilè iudicem doceat, optandus. Nec id mirum ſit, cum etiam teſtium perſonis aliqua mutentur. Prudenter enim, qui cum interrogaſſet ruſticum teſtem, an Amphiona noſſet: negante eo, detraxit aſpirationem, breuiauitq; ſecundam eius nominis ſyllabam, & ille eum ſic optime norat. Huiuſmodi caſus efficiunt, ut aliquando dicatur aliter quàm ſcribitur, cum dicere quomodo ſcribendum eſt, non licet. Altera eſt diuiſio, quæ in tres partes & ipſa deſcendit, qua diſcerni poſſe etiam recte dicendi genera inter ſe uidentur. Nanque unum ſubtile, quod ἰσχνὸν uocant: alterum grande atq; robuſtum, quod conſtituunt ἁδρὸν: tertium alij medium ex duobus, alij floridum, nanque id ἀνθηρὸν appellant, addiderunt, quorum tamen ea ferè ratio eſt, ut primum docendi, ſecundum * mouendi, tertium illud utrocunq; nomine delectandi, ſiue aliud interconciliandi præſtare uidetur officium. In docendo autem acumen, intercõciliando*

**admonendi*

ciliando lenitas, in mouendo grauitas uideatur. Itaq; illo ſubtili præcipue ratio narrandi probandiq; conſiſtet, ſed quod etiam detractis cæteris uirtutibus ſuo genere plenum. Medius hic modus, & translationibus crebrior, & figuris erit iucundior, egreßionibus amœnus, compoſitione aptus, ſententijs dulcis, lenior tamen, ut amnis lucidus quidam, & uirentibus utrinq; ſyluis inumbratus. At ille qui ſaxa deuoluat, & pontem indignetur, & ripas ſibi faciat, multus & torrens iudicem uel nitẽtem contrà feret, cogetq; ire quà rapit. Hic orator & defunctos excitabit, ut Appium Cæcum, apud hunc & patria ipſa exclamabit, aliquandoq; Ciceronem in oratione cõtra Catilinam in ſenatu alloquetur. Hic & amplificationibus extollet orationem, & ui ſuperlationum quoque eriget. Quæ Charybdis tam uorax? & Oceanus mediusfidius ipſe. Nota ſunt enim iam ſtudioſis hæc lumina. Hic Deos ipſos in congreßum propè ſuum ſermonemq; deducet: Vos enim Albani tumuli atque luci: Vos, inquam, Albanorum obrutæ aræ, ſacrorum populi Romani ſociæ & æquales. Hic iram, hic miſericordiam inſpirabit. Hic dicet, Te uidit, & fleuit, & appellauit, & per omnes affectus tractatur. Hic itaque illuc ſequetur, nec doceri deſiderabit. Quare ſi ex tribus his generibus neceſſariò ſit eligendum unum, quis dubitet hoc præferre omnibus, & ualidißimũ alioqui, & maximis quibuſque cauſis accommodatißimum? Nam & Homerus breuem quidem cum animi iucunditate & propriam (id enim eſt non errare uerbis) & carentem ſuperuacuis eloquentiam Menelao dedit, quæ ſunt uirtutes generis illius primi. Et ex ore Neſtoris dixit dulciorem melle profluere ſermonem, qua certe delectatione nihil fingi maius poteſt. Sed ſummam aggreßus, ut in Vlyſſe, facundiam, magnitudinem illi iunxit, cui orationem niuibus hybernis, & copia uerborum, atque impetu parem tribuit. Cum hoc igitur nemo mortalium contendet, hunc ut Deum homines intuebuntur.

Hanc uim & celeritatem in Pericle miratur Eupolis, hanc fulminibus Ariſtophanes comparat, hæc eſt uera dicendi facultas. Sed neque his tribus quaſi formis incluſa eloquentia eſt. Nam ut inter gracile, ualidumq́;, tertium aliquid conſtitutum eſt, ita horum interualla ſunt. Atque inter hæc ipſa mixtum quiddam ex duobus medium eſt eorum. Nam & ſubtili plenius aliquid atque ſubtilius, & uehementi remiſsius, atque uehementius inuenitur, ut illud lene aut aſcendit ad fortiora, aut ad tenuiora ſummittitur: ac ſic propè innumerabiles ſpecies reperiuntur, quæ utique aliquo momento inter ſe differant, ſicut quatuor generaliter uentos à totidem mundi cardinibus accepimus flare, cùm interim plurimi medij eorum, uarietate regionum ac fluminum proprie deprehendantur. Eademq́; muſicis ratio eſt, qui cum in cithara quinq; conſtituerunt ſonos, plurima deinde uarietate complent ſpatia illa neruorum, atq; ijs quos interpoſuerunt, inſerunt alios, ut pauci illi tranſitus multos gradus habeant. Plures igitur etiam eloquentiæ facies, ſed ſtultiſsimum quærere ad quam recturus ſe ſit orator: cùm omnis ſpecies, quæ modò recta eſt, habeat uſum, atque id ipſum omne ſit oratoris, quod uulgò genus dicendi uocant. Vtetur enim, ut res exiget, omnibus, nec pro cauſa modò, ſed & pro partibus cauſæ. Nam ut non eodem modo pro reo capitis, & in certamine hæreditatis, & de interdictis ac ſponſionibus, & de certa re credita dicet, ſententiarum in Senatu, & concionum, & priuatorum conſiliorum ſeruabit diſcrimina, uitam ex differentia perſonarum, locorum, temporumq́; mutabit: ita in eadem oratione aliter conciliabit, non ex iiſdem partibus iram & miſericordiam petet, alias ad docendum, alias ad mouendum adhibebit artes. Non unus color proœmij, narrationis, argumentorum, egreſſionis, perorationis ſeruabitur. Dicet idem grauiter, ſeuere, acriter, uehementer, concitate, copioſe, amare, comiter, remiſſe, ſubtiliter, blande, leniter, dulciter, breuiter, urbane:

non

*non ubiq; ſimul, ſed ubicunq; par ſibi fiet,tum id propter quod maxime repertus eſt uſus orationis, ut dicat & utiliter, & ad efficiendum quod intendit,potenter:tum laudem quoq; nec doctorum modò,ſed etiam uulgi conſequetur. Falluntur enim plurimum,qui uitioſum & corruptum dicẽdi genus,quod aut uerborum licentia reſultat, aut puerilibus ſententiolis laſciuit, aut immodico tumore turgeſcit, aut inanibus locis bacchatur, aut caſuris, ſi leuiter excutiantur,floſculis nitet,aut præcipitia pro ſublimibus habet,aut ſpecie libertatis inſanit, magis exiſtimant populare atq; plauſibile. Quod quidem placere multis nec inficior,nec miror. Eſt enim iucundioris ac fauorabilis qualiſcunq; eloquentiæ, & ducit animos naturali uoluptate uox omnis, neq; aliunde illi per fora atq; aggerem circuli, quod minus mirum eſt,quòd nulli non agentium parata uulgi corona eſt. Vbi uerò quid exquiſitius dictum accidit auribus imperitorũ,qualecunq; id,quod modò ſe ipſi poſſe deſperẽt,habet admirationem: neque immeritò, nam ne illud quidem facile eſt. Sed euaneſcunt hæc,atq; moriuntur cõparatione meliorum, ut lana tincta * fuco citra purpuram placet:at ſi cõtuleris etiam lacernæ,conſpectu melioris obruatur, ut Ouidius ait.Si uerò iudicium his corruptis acrius adhibeas,ut buccinis purpuram,iam illud quod fefellerat,exuat mẽtitum colorem, & quadam uix enarrabili fœditate palleſcat. Luceat igitur hæc citra ſolem, & ut quædam exigua animalia igniculi uidentur in tenebris. Denique mala multi probant, nemo improbat bona. Neque uerò omnia iſta de quibus locuti ſumus,orator optime tantum, ſed etiam faciliме faciat. Neque enim uis ſumma dicendi eſſet admiratione digna, ſi infelix uſq; ad ultimum ſolicitudo perſequitur,ac oratorem macerat & coquit, ægrè uerba uertentem,& perpẽdendis coagmentandiſq; eis intabeſcentem. Nitidus ille & ſublimis,& locuples, circumfluentibus undiq; eloquentiæ copijs imperat. Deſinit enim in aduerſa niti,qui peruenit in ſummũ. Scandenti*

circa ima labor eſt, cæterum quantum proceſſeris, mollictur diues & lætius ſolum. Et ſi hæc quoq; iam leuius ſuprema perſeuerantibus ſtudijs euaſerit, inde fructus illaborati offerunt ſeſe, & omnia ſponte proueniunt, quæ tamen quotidie niſi decerpantur, areſcunt. Sed & copia habet modum, ſine quo nihil nec laudabile, nec ſalutare eſt, & nitor ille cultum uirilem; & inuentio iudicium. Sic erunt magna non nimia, ſublimia nõ abrupta, fortia non temeraria, ſeuera non triſtia, grauia non tarda, læta non luxurioſa, iucunda non diſſoluta, plena non tumida. Similis in cæteris ratio eſt. Tutiſſima ferè per medium uia, quia utriuſq; ultimum uitium eſt.

Quæ poſt finem ſtudia. CAP. XI.

*His dicendi uirtutibus uſus orator in iudicijs, conſilijs, concionibus, Senatu, in omni deniq; officio boni ciuis, finem quoq; dignum & optimo uiro, & opere ſanctiſſimo faciet: non quia prodeſſe unquàm ſatis ſit, & illa mente atque illa facultate prædito non conueniat operis pulcherrimi quàm longiſſimum tempus, ſed quia decet hoc quoque proſpicere, ne quid peius quàm fecerit, faciat. Neq; enim ſcientia modò conſtat orator, quæ augetur annis, ſed uoce, latere, firmitate: quibus fractis, aut imminutis ætate ſeu ualetudine, cauendum eſt, ne quid in oratore ſummo deſideretur, ne interſiſtat fatigatus, ne quæ dicet, parum audiri ſentiat, ne ſe * quærat priorem.* *queratur *Vidi ego longè omnium, quos mihi cognoſcere contigit, ſummum oratorem, Domitium Afrum, ualde ſenem, quotidie aliquid ex ea, quam meruerat, autoritate perdentem, cùm agente illo, quem principem fuiſſe quondam fori non erat dubium, alij (quod indignum uidebatur) riderent, alij erubeſcerent: quæ occaſio illis fuit dicendi, malle eum deficere, quàm deſinere. Neq; erãt illa qualiacunq; mala, ſed minora. Quare antequàm in has ætatis ueniat inſidias, receptui canet, & in portum integra naue perueniet: neq; enim minores eum cum id fecerit, ſtudiorum fructus proſequentur.*

quentur. Aut ille monimenta rerum poſteris, ut L. Craſſus in libris Ciceronis deſtinabat, quærentibus tradet, aut eloquentiæ componet artem, aut pulcherrimis uitæ præceptis dignum os dabit. Frequentabũt uerò eius domum optimi iuuenes more ueterum, & ueram dicendi uiam uelut ex oraculo petent. Hos ille formabit quaſi eloquentiæ parens, & ut uetus gubernator, littora & portus, & quæ tempeſtatum ſigna, quid ſecundis flatibus, quid aduerſis ratis poſcat, docebit: non humanitatis ſolum cõmuni ductus officio, ſed amore quodam operis. Nemo enim minui uelit id, in quo maximus fuit. Quid porrò eſt honeſtius, quàm docere quod optime ſcias? Sic ad ſe Cælium deductum à patre Cicero profitetur, ſic Panſam, Hircium, Dolabellam in morem præceptoris exercuit, quotidie dicens audiensq;. Ac neſcio an eum tunc beatiſſimum credi oporteat fore, cum iam ſecretus & conſecratus, liber inuidia, procul à contentionibus, famã in tuto collocarit, & ſentiat uiuus eã, quæ poſt fata præſtari magis ſolet, uenerationem, & quid apud poſteros futurus ſit, uidebit. Cõſcius ſum mihi, quãtum mediocritate ualui, quæq; antea ſcierim, quæq; operis huiuſce gratia potuerim inquirere, candide me atq; ſimpliciter in notitiam eorũ, ſi qui forte cognoſcere uoluiſſent, protuliſſe, atq; id uiro bono ſatis eſt docuiſſe, quod ſcierit. Vereor tamẽ ne aut magna nimium uidear exigere, qui eundem uirum bonũ eſſe, & dicendi peritum uelim: aut multa, qui tot artibus in pueritia diſcendis morũ quoq; præcepta, & ſcientiam iuris ciuilis, præter ea quæ de eloquentia tradebantur, adiecerim: quæq; operi noſtro neceſſaria eſſe crediderim, uelut pondus rei perhorreſcant, ac deſperent ante experimentum. Sed hi primum renuncient ſibi, quanta ſit *humani generis uis, quàm potens efficiendi quæ uelit, cũ maria tranſire, ſyderũ curſus numerosq; cognoſcere, mundum ipſum penè dimetiri, minores, ſed difficiliores artes potuerint. Tum cogitẽt quantam rem petant, quamq; nullus ſit hoc propoſito præmio labor

*humani ingenij

Diſcipuli frequẽtare oratoris [illegible] ut uete[illegible] Nullare[illegible] e[illegible] reſior q̃ docere quod ſcis.

labor

labor recuſandus. Quod ſi mente conceperint, huic quoq; parti facilius accedent, ut ipſum iter neq; imperuium, neq; ſaltem durum putent. Nam id quod prius, quodq; maius eſt, ut boni uiri ſimus, uoluntate maxime conſtat: quam qui uera fide induerit, facile eaſdem quæ uirtutem docent, artes accipiet. Neque enim aut tam perplexa, aut tam numeroſa ſunt, quæ premunt, ut non paucorum admodum annorum intentione diſcantur: longam enim facit operam quòd repugnamus. Breuis eſt inſtitutio uitæ honeſtæ beatæq;, ſi credas. Natura enim nos ad mentē optimam genuit: adeoq; diſcere meliora uolentibus promptum eſt, ut uere intuenti mirum ſit illud magis, malos eſſe tam multos. Nam ut aqua piſcibus, ut ſicca terrenis, circumfuſus nobis ſpiritus uolucribus conuenit: ita certe facilius eſſe oportebat ſecundum naturam, quàm contra eam uiuere. Cætera uerò etiam ſi ætatem noſtram non ſpatio ſenectutis, ſed tēpore adoleſcentiæ metiamur, abūde multos ad diſcendū annos habent. Omnia enim breuiora reddet ordo, & ratio, & modus. Sed culpa eſt in præceptoribus prima, libenter detinentibus puerum, partim cupiditate diutius exigendi mercedulas, partim ambitione, quò difficilius ſit quod pollicentur, partim etiā inſcitia tradendi uel negligētia. Proxima in nobis, qui morari in eo quod nouimus, quàm diſcere quæ nondum ſcimus, melius putamus. Nam ut de noſtris potiſſimum ſtudijs dicam, quid attinet tam multis annis, quàm in more eſt plurimorum (ut de his à quibus magna in hoc pars ætatis abſumitur, taceam) declamitare in ſchola, & tantū laboris in rebus falſis conſumere, cū ſatis ſit modico tempore imaginem ueri diſcriminis, & dicendi leges comperiſſe? Quod non dico, quia ſit unquam omittenda dicendi exercitatio, ſed quia nō ſit una eius ſpecie conſeneſcendum. Cognoſcere enim & præcepta uiuendi perdiſcere, & in foro nos experiri potuimus, dum ſcholaſtici ſumus. Dicendi ratio talis, ut nō multos annos poſcat: quælibet enim ex ijs artibus, quarum prius habui mentionem, in paucos

libros

*libros contrahi ſolet, adeò infinito ſpatio ac traditione opus non eſt. Reliqua eſt quæ uires citò facit conſuetudo, rerum cognitio quotidie creſcit, & tamen multorum ad eas librorum neceſſaria lectio eſt, quibus aut rerum exempla ab hiſtoricis, aut dicendi ab oratoribus petuntur. Philoſophorum quoque conſultorumq́; opiniones, ſicuti alia, uelimus legere neceſſariũ eſt. Quæ quidem poſſumus omnia, ſed breue nobis tempus nos fecimus. Quantulum enim ſtudijs impertimur? Alias horas uanus ſalutandi labor, alias datum fabulis otium, alias ſpectacula, alias conuiuia trahunt. Adijce tot genera ludendi, & inſanam corporis curam. Trahat inde peregrinatio, rura, calculorũ anxiæ ſolicitudines, multæ cauſæ libidinum, & uinum, & flagitioſus omni genere uoluptatum animus, ne ea quidem tempora idonea, quæ ſuperſunt. Quæ ſi omnia ſtudijs impenderentur, iam nobis longa ætas, & abunde ſatis ad diſcendum ſpatia uiderentur, & diurna tantum computantibus tempora, & noctes, quarum bona pars omni ſomno longior eſt, adiuuarent. Nunc computamus annos, non quibus ſtuduimus, ſed quibus uiximus. Nec uerò ſi geometræ & grammatici, cæterarumq́; artium profeſſores omnem ſuam uitam, quamlibet longa fuerit, in ſingulis artibus conſumpſerunt, ſequitur ut plures quaſdam uitas ad plura diſcenda deſideremus. Neque illi didicerunt hæc uſque in ſenectutem, ſed ea ſola didiciſſe contenti fuerunt, ac tot annos in utendo, non in percipiendo exhauſerunt. Cæterum ut de Homero taceam, in quo nullius non artis aut perfecta, aut certe non dubia ueſtigia reperiuntur, ut Eleum Hippiam tranſeam, qui nõ liberalium modò diſciplinarum * per ſe ſcientiam tulit, ſed ueſtem, & anulum, crepidasq́; quæ omnia manu ſua fecerat, in uſu habuit, atque ita ſe præparauit, ne cuius alterius ope egeret, ne'ue ullius rei. Gorgias quoq; ſummæ ſenectutis, id quærere audituros, de quo quiſque uellet, iubebat. Quæ tandem ars digna literis Platoni defuit? Quot ſeculis*

*præ

Ariſtoteles

Ariſtoteles didicit, ut non ſolùm quæ ad philoſophos atque oratores pertinent, ſcientia complecteretur, ſed animalium ſatorumq́; naturas omnes perquireret? Illis enim hæc inuenienda fuerunt, nobis cognoſcenda ſunt. Tot nos præceptoribus, tot exemplis inſtruxit antiquitas, ut poſsit uideri nulla ſorte naſcendi ætas fælicior quàm noſtra, cui docendæ priores elaborauerunt. M. Cenſorius Cato idem orator, idem hiſtoriæ conditor, idem iuris, idem rerum ruſticarum peritiſsimus fuit, inter tot operas militiæ, tantas domi contentiones, rudi ſeculo, literas Græcas ætate iam declinata didicit, ut eſſet hominibus documento, ea quoq; percipi poſſe quæ ſenes concupiſſent. Quàm multa, imò penè omnia tradidit Varro? Quod inſtrumentum dicendi M. Tullio defuit? Quid plura? cum etiam Cor. Celſus mediocri uir ingenio, non ſolùm de his omnibus conſcripſerit artibus, ſed amplius rei militaris, & ruſticæ etiam, & medicinæ præcepta reliquerit? dignus uel ipſo propoſito, ut eum ſciſſe omnia illa credamus. At perficere tantum opus arduum eſt, & nemo perfecit. Ante omnia ſufficit ad exhortationem ſtudiorum, non cadere in rerum naturam, ut quicquid non eſt factum, ne fieri quidem poſsit, cum omnia quæ magna ſunt atq; admirabilia, tempus aliquod, quo primum efficerentur, habuerint. Quantum enim poëſis ab Homero & Vergilio, tantum faſtigium accepit eloquentia à Demoſthene atque Cicerone. Denique quicquid eſt optimum, antè non fuerat. Verumetiam ſi quis ſumma deſperet (quod cur faciat, cui ingenium, ualetudo, facultas, præceptor non deerunt?) tamen eſt, ut Cicero ait, pulchrum in ſecundis tertijsq́; conſiſtere. Neq; enim ſi quis Achillis gloriam in bellicis conſequi non poteſt, Aiacis aut Diomedis laudem aſpernabitur: neq; qui Homeri, non Tyrtei. Quinimo ſi hanc cogitationem homines habuiſſent, ut nemo ſe meliorē fore eo qui optimus fuiſſet, arbitraretur, hi ipſi qui ſunt optimi, non fuiſſent. Neq; poſt Lucretium, ac Macrum Vergilius,

neque poſt Craßum & Hortenſium Cicero, ſed nec alij poſtea uicerint. Verum ut tranſeundi ſpes non ſit magna, tamen eſt dignitas ſubſequendi. An Pollio & Meſſala, qui iam Cicerone arcem tenente eloquẽtiæ agere cœperunt, parum in uita dignitatis habuerunt, parum ad poſteros gloriæ tradiderunt? Alioqui peßime de rebus humanis perductæ in ſummum artes mererentur, ſi quod optimum fuiſſet, defuiſſet. Adde quòd magnos modica quoque eloquentia parit fructus: ac ſi quis hæc ſtudia utilitate ſola metiatur, penè illi perfectæ par eſt. Neq; erat difficile uel ueteribus, uel nouis exemplis palàm facere, non aliunde maiores honores, opes, amicitias, laudem præſentem, futuram hominibus contigiſſe. ſi tamen dignum literis eſſet, ab opere pulcherrimo, cuius tractatus atque ipſa poſſeßio plenißimam ſtudijs gratiam refert, hanc minorem exigere mercedem, more eorum, qui à ſe non uirtutes, ſed uoluptatem, quæ fit ex uirtutibus, peti dicunt. Ipſam igitur orandi maieſtatem, qua nihil dij immortales melius homini dederunt, & qua remota muta ſunt omnia, & luce præſenti, & memoria poſteritatis carent, toto animo petamus: nitamurq; ſemper ad optima: quod facientes aut euademus in ſummum, aut certe multos infra nos uidebimus.

Habes Marcelle Victori, quibus præcepta dicendi pro uirili parte adiuuari poſſe per nos uidebantur: quorum cognitio ſtudioſis iuuenibus ſi non magnam utilitatem afferet, at certe, quod magis petimus, bonam uoluntatem.

M. FAB. QVINTILIANI ORATORIARVM INSTITVTIONVM FINIS.

INDEX EORVM QVAE PRAECIPVA HA- bentur in libris Inſtitutio- num Quintiliani.

ABdicationũ duæ ſunt formæ 338
Abſtemius unde dicatur 44
Academici in utranq; partem diſputant 568
Accentuum in Latinis nominibus ratio 29
Accij poëtæ laus 579
Accuſatoris officium 323
Achillis clypeus qua pictura inſignitus fuerit 102
Actionis quæſtio 341
Acumen præcipue ualet in altercatione 303
Addicti qui dicantur 332
Adoleſcẽtibus aliquando parcendum 518
Aduocatus nõnunquam malæ cauſæ argumentum eſt 564
Aemulatio profectum alit 17
Aenigmata 394
Aeolicæ rationi ſermo noſter eſt ſimilimus 40
Aeſchinis laus 476
Aeſchylus primus tragœdiam protulit 474
Aeſopi fabulæ 50
Aetas noſtra ſatis longa quibuslibet ſtudijs 603
Aetas quæ ſtudijs maximè accõmodata 9
Aetiologia 439
Affectuum diuiſio, & quomodo ſint mouendi 278
Affectuum mouendorum ratio 274
Afranij laus 480
Africani Iulij uires in dicendo 590
Ager ab agendo dictus à quibuſdam 41
Aglaophon clarus pictor 589
Agrippa unde dictus 25
Albutij laus 98
Alcæi laus 474
Alcamenes ſtatuarius 589
Allegoria omnibus ſeruit 392
Altercationis præcepta 301
Ambiguitas uitanda 358
Ambitio uirtutũ plerunq; cauſa eſt 17
Amicitiæ firmiſſimæ ineuntur in ſcholis 16

Q Ami

Amictus qualis fuerit ueteribus 553
Amphibologia, & eius ſpecies 346
Amplificationis ſpecies 375
Analogia 36
Analogia quæ ſit 244
Anaſtrophe 32. & 396
Andronicus Hypocrita præceptor pronunciationis Demoſthenis 532
Animus humanus ueluti ſitum ducit ex umbratili uita 16
Animorum origo cœleſtis creditur 7
An, quid ſignificet 33
Antapodoſis 373
Anticategoria 321
Antimetabole 278
Antigoni imago ab Apelle picta 91
Antimachi genus dicendi & laus 474
Antipatri in carmine facilitas 504
Antiphilus clarus pictor 589
Antipophora 438
Antonius pronunciando multum potuit 532
Antonij perſona apud Ciceronem qualis 102
Apelles pictor præſtantiſſimus 589
Apodixis 20
Apollonius Molon præceptor Ciceronis 579
Apollonij laus 472
Apologi ab Aeſopo nomen habent 242
Apophaſis 413
Apoſtrophe 412
Aptè quomodo dicamus 507
Arati poëtæ laus 473
Archiæ ĩ carmine facilitas 504
Archilochi laus 473
Argumentũ q̃d ſignificet 221
Argumentorũ tractatus 220. & 245
Ariditas maxime uitanda in præceptore 70
Ariſtoteles Alexadro Magno præceptor petitus à Philippo 11
Ariſtotelis libri ad Theodectẽ quales 94
Ariſtotelis laus 477
Ariſtophanes comicus 474
Arrogantia magnos profectus perdidit 72
Ars an natura plus eloquẽtiæ conferat 108
Artis neceſſariam eſſe cognitionem 87
Artis modus quis ſit 90

Artem

Artem decor comitetur 442
Artium generalis diuiſio 107
Artorius Proculus 398
Aruſpex unde dicatur 44
Aſinij Pollionis laus 482
Aſiaticum genus dicendi 590
Aſinius Pollio & Ciceronem, & Demoſthenem in aliquibus damnat 565
Aſpectus quis eſſe debeat dicentium 542
Aſsētio Siſēna primus dixit 28
Aſſumptiua cauſa 335
Atticiſmus quis uerus ſit 591
Athenis actores mouere affectus uetabantur 99
Athenæus rhetoricen, artē ſallendi dixit 96
Atracini Varronis laus 478
Atticus Græcè ſcripſit de rhetorica 116
Attici nō fuerunt admodū ſtudioſi compoſitionis 464
Auguſtus Cæſar natus annos duodecim, auiā pro roſtris laudauit 578
Aut, quid ſignificet 33

B

Barbariſmi uitiū quale 27
Baſsi Aufidij laus 481
Beneuolētiæ captandæ rō 165
Bibaculi laus 479
Bipennis à pinna dicitur 23
Brachia orantium qualia 544
Breuitas quibus conſtet 156
Breuitas quæ laudetur 183
Bruti in dicendo grauitas 590
Bruti oratio pro Milone 140
Buſyridis laus 102

C

Cacoſyntheton 370
Cacozelon *ibidem*
Cædendi mos in ſcholis improbatur 20
Cælius reus de ui 515
Cælij ingenium 482
Cælij indoles in dicendo 589
Cælij aſperitas 489
Cæſar ante quæſtoriam ætatem grauiſsimas cauſas egit 578
Cæſaris Iulij dictio 482
Cæſaris uis 589
Cæſaris de Analogia libri 47
Caſsij Baſsi laus 479
Caiæ in nuptialibus ſacris uocitatæ 46
Canopitarum exercitus apud Ciceronem 28
Caldum Auguſtus quàm calidum maluit 39
Calliditatis ſuſpicio fugiē. 196
Callidij ſubtilitas 589
Callimachus prīceps Eleg. 47
Calon ſtatuarius 589

Caluus quædam damnauit in Cicerone 565
Caluus ante quæſtætatē. grauiſſima iudicia ſuſcepit 578
Calui in dicēdo ſanctitas 590
Calui iudicium 489
Canthus ferrum quo rotæ uinciuntur 27
Caput præcipuū eſt in actione 542
Capſis unde componatur 35
C. Carbo etiam in tabernaculo ſolebat uti exercitatione dicendi 505
Carij Oratores 540
Carneades iniuſtitiā laudauit Romæ audiēte Cenſorio Catone 568
Caßij Seueri laus 482
Caßij acerbitas in dicēdo 590
Caßij Seueri ioci aſperi 288
Catachreſis 391
Catius Epicureus 484
Cato cū iuris, tum dicendi peritißimus fuit 605
Catulus Ciceronis liber 136
Catuli laus 479
Cauſas agēdi quod tempus ſit idoneum 578
Cauſarum genera quinq; 170
Cauſarū tria ſunt genera 120
Chariſij orationes 475
Chriarum genera 50
Ceratinæ 52
Cethegus Suadæ medulla dictus eſt ab Ennio 94
Ceruix dicētiū qualis ſit 544
Cicero carpitur 451
Cicero quando agere inceperit cauſas 579
Cicero in Aſia Apolloniū Molonem audiuit 579
Cicero Bruto nō uiſus eſt perfectus 565
Cicero quare tam longa toga ſit uſus 554
Cicero Xenophontis libros tranſtulit 496
Cicero in Rhetoricis ſecutus eſt Hermagoram 161
Cicero aliquot editos libros ſuos ipſe damnauit 136
Cic. arrogātia laborauit 510
Cicero quæſtionibus infinitis ſe exercebat etiā tū cū princeps in Republica eſſet 498
Cicero quando legendus 79
Cicero Platonis libros aliquot tranſtulit 496
Ciceronis oratio cœpit canceſcere 512
Ciceronis oratio pro Milone nobilißima omnium 538
Ciceronis carmina 511

Ciceronis laus 441
Ciceronis inſolentes quædam uoces 511
Ciceroni modus defuit captandi riſus 384
Cinna Smyrnam nouem annis ſcripſit 496
Ciuilis ſcientia quæ 98
Claſſes inſtitutæ in ſcholis 17
Clauſula quæ ſit 382
Clitarchi hiſtorici laus 476
Cluentij cauſa quomodo tractata à Cicerone 104
Cœlibes quaſi cœlites dicti ſunt 41
Cœniſmus 371
Cogitationis fructus 500
Collum orantis 544
Comœdiæ antiquæ laus 474
Comœdiæ maximè eloquentiæ cõferũt, earumq; laudes 48
Cõmunicatio q̃ dicatur 409
Cõpoſitio in oratione eſt quod in poëmate uerſificatio 459
Compoſitionis ratio 441
Compoſitiones nominum 34
Cõcluſionis ſiue perorationis uirtutes 269
Cõiecturam à cõiectu dici 133
Coniectura de quibus rebus ſit 318
Conſilium quid ſit 305
Conſiſtere in ſecũdis tertijsq; nonnunquam ſatis eſt 605
Cõſtitutio quibus reb. fiat 335
Conſulere quid olim ſignificauerit 48
Conſuetudo quid poſſit in ratione loquendi 36. & 42
Copia uerborũ quomodo paranda 464
Corax antiquiſſimus rhetoricæ artis ſcriptor 115
Cornelius Rufinus factus conſul à Fabricio 568
Cornelij Seueri laus 478
Cornelij Celſi cõſilium in ſcribendo 483
Cornelij cauſa à Cicerone perorata 362
Cornelia mater Gracchorum eloquẽtiam contulit filijs 8
Cornua in Rom. exercitu quid agant 54
Craſſus diues quinque Græci ſermonis differẽtias optime tenuit 530
Craſſi pronunciatio 532
Craſſi uox erga Philippũ 513
Crates pædagogum percuſſit, cum indoctum puerum uideret 58
Cratinus comicus 474
Credibilium genera tria 222

Criſpi iucunditas 590
Criticorum officium 21
Crocodilinæ 52
Cum, uarie apud ueteres ſcriptum 43
Cupidinis arma 74
Cyrus omnium militum tenuit nomina 531

D

DE eet aliud alios 313
Declamandi ratio & utilitas 85
Declamatoribus quid ſit obſeruandum 154. & ſeq.
Declamationum utilitas 498
Declamationũ ratio præ omnibus cõſtare debet puero 24
Decoris obſeruatio 508
Deliberatiuum genus remotũ ſit ab omni affectatiõe 155
Deliberatiui ſiue ſuaſorij generis ratio 146
Deliberatiua cauſa concionalis dicitur 120
Demetrius Phalereus uerſicolori ueſte uſus 470
Demetrij Phalerei laus 476
Demonſtratiuum genus quale, & quibus conſtet 142
Demonſtratiuum genus 122
Demonſtratiui generis numeri 461
Demoſthenes admodũ puer pupillares actiões habuit 578
Demoſthenes lex orãdi 476
Demoſthenes ρ litera laborauit 58
Demoſthenes ſpondeis plurimum eſt uſus 456
Demoſthenes nõ uidetur ſatis perfectus ipſi Ciceroni 565
Demoſthenes in littore meditans conſueſcebat ferre concionum fluctus 495
Demoſthenes nõnunquã uidetur Ciceroni dormitare 468
Demoſthenis de pronũtiatione iudicium 532
Demoſthenis uis 481
Demoſthenes actionẽ cõponebat ad grande ſpeculũ 542
Deprecatio ubi locum habeat 251
Deprecationem quidã negant uſpiã in iudiciũ uenire 336
Deteriora ptinacius hærent 8
Dialogi 411
Dialectica diſputatrix 571
Dialectica cõpreſſæ manui ſimilis eſt 110
Diallage 423. & 432
Dicere caput eſt artis 552
Dicere & facere ſciat præceptor 79

Dicacitas ſcurrilis abſit à iocis 288
Dicendi multa genera 471. & 589
Dicendi maximũ uitium à uulgari ratione diſcedere 355
Dicendi ratio quibus cõtineatur 123
Didymus plurima ſcripſit 49
Diæreſis 28
Dinoſis 75
Dis unde dicatur 41
Diſci poßunt multa eodẽ tempore 61
Diſcipuli contulerunt ſeueriſsimis quibusq; præceptoribus aliquid ad uictum 584
Diſcipulorum officium 84
Diſcobolus Myronis 91
Diſpoſitionis uirtus 308
Dißimile qbus modis fiat 239
Diſtinguendæ orationis uirtus 542
Diuinatio in iudicijs quæ dicatur 158
Diuiſio 80
Diuitiæ morum experimenta exhibent 144
Docilitas quomodo concilietur 169
Domitij Afri ingenium 483
Domitij Afri ioci lenes 288
Domitij Afri libri de teſtibus 211
Domitij Afri in dicendo maturitas 590
Dualis numerus apud Latinos 32
Duapõdo cuiuſmodi uerbũ 27

E

E Literæ ſonus 446
E diſcẽdũ quatenus ſit 80
Egeſias clarus ſtatuarius 589
Egreßionis rõ, & modus 197
Elemẽta decẽ Ariſtotelis 129
Elementa prima quemadmodũ docenda ſint 8
Elimunat uerbum 365
Ellipſis 32
Elocutionis, ſiue phraſis ratio 356
Eloquentia cupit eſſe ſpecioſa & locuples 264
Eloquentiæ genus aliud alios decet 511
Eloquentiæ maxima pars animo conſtat 18
Emendationis modus 495
Emendationis ſeueritas atterit ingenia puerilia 69
Empedocles carmine philoſophiam eſt complexus 21
Emphaſis ĩter figuras eſt 417
Emphaſis in uulgaribus uerbis

bis 333
Energia 370
Ennius ſuauiloquẽti ore dicit Cethegum fuiſſe 535
Ennij laus 478
Enthymema rhetoricus eſt ſyllogiſmus 57
Epanalepſis 369
Ephori hiſtorici laus 476
Epichirema quid ſit 220
Epichirema quibus conſtet, & quomodo refellatur 220
Epicurus diſciplinas omnes fugit 103
Epitheton figura potius eſt q̃ tropus 398
Epitheta 392
Epiphonema qd' dicatur 382
Eriphilus Rhodius ad uerbũ retulit in agẽdo, quæ cogitauerat 500
Eſſentia Flauij 92
Ethica tota eſt oratoris 569
Ethopœia 416
Ethos 280
Etymologia 40
Euidentiam quidam narrationi ſubijciunt 186
Euphoniæ quãta cura eſſe debeat 26
Euphorionis laus 473
Euphranor pictor clarus 589
Eupolis comicus 474
Euripidis laus 474
Eurhythmia neceſſaria oratori 55
Ex, præpoſitio quã in compoſitione uim habeat 43
Exclamatio 410
Exempla quid poßint in oratione, & quomodo tractentur ab oratore 239
Exercitationes quales fuerint ueteribus ſtudioſis eloquentiæ 65
Exercitatiões primæ apud rhetorem quales ſint 70
Exordij rhetorici ratio & uſus 165
Exordiorum uitia 175
Expectorat uerbũ uetus 366
Extemporalis facundia quomodo paretur 501

F

FAcetũ quid dicatur 286
Fama quomodo tractetur ab oratore 208
Fauces quales eſſe debeãt oratori 533
Fiduciam præ ſe ferat orator 258
Figuræ uerborum 424
Figuræ à tropis qd differ. 398
Figuratæ cõtrouerſiæ quæ dicantur

cantur 400
Finitio quando locum habeat, & quomodo tractetur, quibusq; conſtet 328
Finitiōi q̄ ſint neceſſaria 228
Finitæ cauſæ 123
Firmamentū cauſæ qđ ſit 160
Frugi unde quis dicatur 40
Funebres conciones quales ſint 556

G

GAlbæ ioci laſciui 288
Galli laus 479
Geminatio uerborū quam uim habeat 403
Geometria oratori neceſſaria 56
Germanici Cæſaris laus 478
Geſtus inſtitutio & ratio cuiuſmodi 59
Gladiatorū ſecūdæ manus 299
Gloſſemata quid ſignificāt 49
Gorgiæ Leontini longiſſima ætas 115
Gracchus in deflēda matre concitauit totius populi Rom. lachrymas 532
Gracchi fiſtula præcentrix 55
Graculi unde dicti ſint 42
Gradatio 433
Græca eloquentia quibus rebus ſit dulcior 592
Græca præcedere debent Latina 9
Grammatica Muſicæ ſubiecta eſt 53
Grammaticæ officium, & diuiſio 21
Grammatici officium 50
Grammatico opus eſt plurium artium cognitio 51
Gurdus Hiſpanicum nomen eſt 34

H

HLitera cuiuſmodi ſit 29
Hebetiores perinde ſunt ut monſtroſi 7
Here dictum, pro heri, ætate Quintiliani 45
Herodotus cuiuſmodi autor, & qualis eius cōpoſitio 443
Herodoti laus 476
Heſiodus primus autor apologorum 242
Heſiodi laus 472
Hexametri finis male claudit orationem 449
Hiſtoria alit orationē tanquā ſucco, & eius uſus 469
Hiſtoriæ multi præclari ſcriptores 475
Hiſtoriæ Græcæ fabulis ſunt ſimiles 78
Hiſtoriarum enarratio quomodo

do

do utilis ſit pueris 49
Hiſtoriarum cognitio neceſſaria eſt oratori 576
Hiſtorici quomodo legẽdi 77
Hippocrates quoſdam errores ſuos ipſe prodidit 135
Homerus uidetur nõnunquam dormitare Horatio 468
Homerus auſpicium faciat pueris in ſcholis 47
Homerus primus legatur 471
Homeri principia 170
Homœologia 369
Homœoptoton 437
Hominis laus cuiuſmodi 143
Hominum officium quod ſit 8
Horatius in quibuſdam nõ eſt interpretandus 48
Horatij laus 479
Hortenſius in agendo ad uerbum retulit, quod cogitauerat 500
Hortenſij pronunciatio 532
Hortẽſij filiæ oratio apud Cẽtumuiros habita 8
Humeri quales ſint dicentium 544
Hyperbole 396
Hyperbaton figura eſt potius quàm tropus 32. & 399
Hyperidis laus 476
Hypotheſes 127
Hypotypoſis 412

I

I Literæ ſonus 446
Iambicum carmen à Romanis non admodum celebratum fuit 479
Imitatio arti ſubiecta eſt 123
Imitatio tranſit in mores 60
Imitatio 485
Infantia quædam eſt etiam ſtudijs 10
Infinitæ cauſæ quæ 123
Ingenia puerorum quomodo cognoſcantur 18
Ingenioſiores quare ineruditi habeantur 88
Inſinuatione quando utendum 172
Iocus quid ſit 287
Iocus inhumanus eſt aduerſus miſeros 289
Ironia 413
Iſocratis iucunditas 481
Iſocratis Panegyricus decem annis elaboratus 496
Iſocratis laus 476
Iſocratis ſchola principes eloquentiæ dedit 591
Iſocolon 437
Iudicium conſuetudini neceſſarium eſt 42
Iudicium inuentioni ſubijcitur

tur 118
Iudicium quid ſit 305
Iudicialium controuerſiarum genera 158
Iudicatio quæ dicatur 159
Iugeri menſura 58
Iulius Florus in Gallijs eloquẽtiam docuit 491
Iulij Africani laus 483
Iulij Secundi laus ibidem
Iunctura quibus conſtet 445
Iunij Baßi ioci cotumelioſi 288
Ius triplex eſt 75
Iuris ciuilis ſcientia neceſſaria oratori 571
Iuſiurandum 209
Iuſtum duabus rebus abſoluitur 334

L

Labia dicentium quid agant 544
Lacedæmonij ſaltationẽ quãdã tanquã ad bella utilẽ habuerunt inter exercitationes 61
Lacedæmonij eloquentiam urbe expulerunt 100
Lacedæmoniorũ exercitus inflammatur muſicis modis ad prælium 53
Lachrymæ citißimè inareſcũt 273
Lælius filiam ſuam eloquentia imbuit 8
Latera cum geſtu conſentiant 550
Laus diſcendi ſtudium excitat 503
Laudãdæ rei cuiuſq; ratio 143
Lectio pueri qualis ſit 47
Legendi qui primi ſint 79
Legum natura 341
Legum contrariarum tractatio 343
Legum laus magnas eloquentiæ uires deſiderat 75
Legum ſtrẽdarum inſtitutum apud Græcos & Latinos 75
Lentulus opinionem eloquentiæ conſecutus eſt pronuntiatione ſola 532
Leonides Alexandrũ quibuſdam uitijs imbuit 9
Libertini ex ſeruis fiunt 228
Licinij ĩ carmi ne facilitas 502
Linus muſicus, & eius laus 52
Literarum poteſtas 22
Literarum uſum Plato obſtare memoriæ dixit 524
Liuij iudicium de his qui legẽdi ſunt 470
Liuius pueris magis prodeſt, quàm Salluſtius 79
Liuius hexametri exordio orſus

ſus eſt librum ſuum 452
Liuij Patauini laus 480
Liuij lactea ubertas 469
Loci argumentorum 222
Loci artificioſæ memoriæ qua les ſint 526
Lodex maſculino genere uſurpata à Pollione 42
Logodædali 115
Lucani laus 478
Lucilius reprehenditur 37
Lucilij laus 479
Lucretij poëtæ laus 478
Lucullus Ciceronis liber 136
Ludus unde dicatur 41
Lupercalia unde dicta ſint 35
Luſus in pueris alacritatis ſignum eſt 19
Lycij oratores 540
Lycurgus muſicam probauit legibus 53
Lyra circũlata in cœnis 54
Lyſiæ laus 476
Lyſiæ oratio oblata Socr. 97
Lyſippus clarus ſtatuarius 588

M

MAcrologia 369
Malorum accuſationes interſunt Reipub. 583
Manus dicentium quid agant 544
Manus cum ſenſu incipiũt & deſinunt 547
Mappa Punicũ nomen eſt 34
Marcipores unde dicti ſint 25
Maſtruga Sardum nomen 27
Mater quando contra filium ſtare poſſit 526
Mehe pro me ueteres dixerũt 29
Melanthius clarus pictor 589
Melops quid ſit 54
Memoria, & quibus rebus paretur 522
Memoria præcipuum ſignum eſt ingenij 18
Menander poſterorũ iudicia æquiora eſt adſecutus quàm uiuentium 144
Menandri laus 475
Mendax memor ſit 191
Mendaciũ dicit aliquando bonus uir 568
Mentis humanæ natura & conditio 509
Mentum orantis 544
Meſſalæ ingenium 482
Meſſalæ ĩ dicẽdo dignitas 590
Meſſalæ liber de literis 45. & 47
Metabole 430
Metalepſis 391
Metaphora 388
Metaſtaſis 412

Metonymia 431
Metrodorus in agendo ad uerbum retulit quæ cogitauerat 500
Metrum quid ſit 54
Metus nonnunquã adhibendus & amouendus pro cauſæ ratione 281
Metus in peroratiõe habet plus quã in procemio loci 271
Milonis conſilium in uitulo ferendo 51
Mimeſis 415
Minerua Athenis à Phidia fabrefacta 589
Mioſis uitanda 368
Mithridates XXII. *linguas calluit* 530
Modeſtia plurimũ autoritatis et fidei patrono cõciliat 586
Molli articulo tractare 518
Monoſyllaba plura male cõtinuantur 447
Morũ curã oportere eſſe oratoribus præcipuam 569
Mundum Pythagoras compoſitum eſſe dixit harmonica ratione 53
Muſica, & eius laudes 52
Myron ſtatuarius 589

N

Nares quales dicentium ſint 544
Narratio quid ſit 181
Narrationis rõ & modus 176
Narrationum tres ſunt ſpecies 70
Negãdi duplex forma eſt 251
Ne, quid ſignificet 33
Neſcire aliqua inter uirtutes eſt grammatici 50
Nicoſtratus luctando, pugnandoq́; uictor 84
Noẽma 381
Nomina propria in o 34
Non à ne aliud ſignificat 33
Nothus qui dicatur 140
Numero quædam ualent 251
Nutrices Chryſippus optimas iubet eligi 8
Nutricum cantilenæ 56

O

Obſcœnitas oĩs fug. 288
Obſcuritas quibus rebus fiat 358
Oculorũ geſtus in actiõe 543
Olympius Iupiter factus à Phidia 589
Onomatopœia 36, & 390
Opiter unde dicatur 25
Oratio mores profert 512
Oratio quibus conſtet 352
Oratio regina rerum dicitur à Sophocle 64

Orationis uirtutes & uitia quæ 26
Orationis partes 24
Orator quid obſeruet in ſuſcipiendis cauſis 580
Orator non eſt niſi uir bonus 562
Orator uerus cuiuſmodi eſſe debeat 6
Oratoris officium 352
Oratoris inſtrumenta quæ ſint 577
Oratores quomodo legēdi 77
Oratorū ueterū præcipui 476
Ordo tribus momentis conſertus eſt 229
Ornatus 360
Orpheus ſaxa lyra duxit 52
Orthoëpia 30
Orthographia 43
Os oratoris quale ſit 540
Ouidij laus 478
Ouidij Metamorphoſis qualis ſit 176

P

Pacuuij laus 479
Pædagogi quales eſſe debeant 8
Pamphilus pictor 589
Palæmon ætate Quintiliani fuit 24
Panegyrici plus cultus admittunt 86
Panyaſis laus 472
Parabola 241
Parœmia 394
Paradiaſtole 434
Paradiegeſes 424
Paradoxum 409
Parētes quales eſſe oporteat 8
Parentheſis 428
Parricidas quos uocemus 390
Paranomaſia 434
Parrhaſius clarus pictor lineas ſubtiliſſime examinauit 588
Partes orationis quot ſint numeratæ 24
Partitio quæ ſit apud rhetores 201
Patauinitatem Pollio reprehendit in Liuio 34. & 356
Pathos 280
Patroni & accuſatoris diſtantia 250
Pauli L. oratio de lunæ defectione 59
Pectus diſertos facit 503
Pedum ſupploſio frequens inepta eſt 551
Pedonis laus 478
Pepigi uerbū defenditur à Fabio 37
Peregrini murum aſcendentes multantur morte 200

Peri

Pericles obſcuratione ſolis territos Athenienſes liberauit metu 59
Pericles optabat ne ſibi ullum uerbū in os ueniret, quo populus offenderetur 586
Periergia 369
Periodi nomina multa 460
Periphraſis figura 394.398
Periphraſis figura eſt potius quàm tropus 499
Periſſologia 395
Perſij laus 479
Perſonis quæ accidant 222
Perſpicuitas ſumma orationis uirtus eſt 70.& 356
Petoritum, Gallicum eſt nomen 34
Phantaſiæ tractatio 283
Phidias ſtatuarius, & eius opera 589
Phidias Iouem expoliuit 69
Philetas Elegiographus 473
Philemon comicus 475
Philiſti hiſtorici laus ibidem
Philoſophiæ cognitio neceſſaria oratori 572
Phrygio excitamur 57
Pictores clari 588
Pilarij in ſcenis 503
Pindarus Lyricorum princeps 473
Pituita quia petat uitam 41
Plancus Stoicus 484
Plato Pythagoreos & Aegypti ſacerdotes diſcendi gratia adijt 63
Platonis copia 481
Platonis laus 477
Platonis dialogi 205
Plautus & eius laus 480
Pleonaſmus 369.& 431
Plinij Secundi error de toga Ciceronis 554
Poëtæ non per omnia ſunt oratori ſequendi 569
Poëtarum lectio quid conferat 468
Pollio ieiunus fuit 487
Pollio ante quæſtoriam ætatem grauiſsimas cauſas egit 578
Pollionis diligentia 590
Polycletus ſtatuarius 589
Polygnotus clarus pictor 588
Pomponij Secundi laus 480
Portius Latro primus clari nominis profeſſor fuit 499
Præceptor quidā in Liuio docebat obſcurare diſcipulos, quæ dicerent 359
Præceptoris uirtus maxima eſt, ut diſcrimina ingeniorū notet 82
Præceptoris uultus contuendus

dus à diſcentibus 68
Præceptore an protinus optimo utendum ſit ibidem
Præceptores temperare uires ſuas ad intellectum diſcentiũ debent 17
Præceptores Latini cœperunt temporibus L.Craßi 76
Præceptorum officium & mores 72
Præcocia ĩgenia cuiuſmodi 19
Præiudicia quomodo tractentur 207
Præmiorum tractatio 355
Pragmatici apđ oratores 575
Praxiteles clarus ſtatuarius 589
Probationes artificiales 215
Probatiões inartificiales apud rhetores quæ dicantur 205
Probationes patheticæ 246
Probationum quadruplex ratio 216
Profectus diligentia cõſtat 81
Pronũciatio pria qualis ſit 59
Pronunciatio ornata quæ 537
Pronunciatio tria præſtare debet 555
Pronunciationis quantum ſit momentum 531
Procœmium unde dicatur, & eius uſus 165
Propertij laus 479
Propoſitionis uſus in oratione 199
Propoſitione aliquãdo aduerſarij utendum 310
Proprium quid dicatur 228
Propria uerba quæ dicãtur 36
Proſopopœiæ 159.& 410
Protogenes pictor quibus rebus excelluerit ĩ pictura 589
Prouerbia uim nonnunquam habent iocorum 299
Pudor ad dicendum ſtimulos addit 504
Pueri inſtituendi ſecundum naturam 82
Puerorum natura laboris eſt patientior 61
Pueris eloquẽtiæ ſtudioſis quæ ſint maxime uitia uitãda 79
Pueris non eſt acerbe inſtandum 10
Pyrrhichius pes cuiuſmodi 463
Pythagoras primus philoſophum ſe dixit 565
Pythagoræ delatum, Ipſe dixit 511
Pyxides quas appellemus 391

Q

QVæſtio quid ſit 159
Quæſtio omnis aut in re aut perſona eſt 216

Quæſti

Quæſtionum ſpecies 353

Quæſtus nulla iuſtior ratio q̃ ex officio præceptoris 384

Qualitas 333

Quantitas 340

Quaſe dixit Liuius non quaſi 45

Quintilianus præceptor nepotum Domitiani fuit 75

Quintiliani conſilium in toto libro 7

Quintiliani liber de cauſis corruptæ eloquentiæ 266

Quintiliani liberi mortui ſuperſtite patre 267

R

Rabirij laus 478

Ratio quæ ſit 159

Rebus accidētia quæ ſint 224

Refutatio quæ ſit, & ubi locū habeat 250

Rerumpublicarum tres ſunt formæ 229

Rheda Gallicū eſt nomen 34

Rhetoricæ initium 117

Rhetorica an ſit uirtus 109

Rhetorica ad qd ſit utilis 99

Rhetorica explicitæ manui eſt ſimilis ex ſētētia Zenōis 110

Rhetorice an ſit ars 101

Rhetorice quid ſit, & eius finis 93

Rhetorices materia q̃ ſit 110

Rhetorice quemadmodum uerti Latinè non poßit 92

Rhetoricæ artis ſcriptores qui fuerint 114

Rhetoricæ quinq; partes ſunt 118

Rhetoricam quidam naturalem crediderunt 101

Rhetoris inſtrumenta 113

Rhetori quando tradendus ſit puer 64

Rhodium dicendi genus 591

Rhythmus quid ſit 54

Riſus captatio quādo fieri debeat 284

Romanis ſummum crimen luxuria fuit 145

Rumor quomodo tractandus ſit à Rhetore 208

Rutilij P. exiliū ſub Sylla 509

S

Saleij Baßi laus 478

Saliorū ſaltatio quare inſtituta 61

Salluſtius Thucydidi conferēdus 480

Salluſtij proœmia 148

Salluſtiana breuitas pueris nō conuenit 469

Salſum quid dicatur 286

Sarcaſmus 394

Scabellum à ſcãno ducitur 23
Scæuolæ eloquentia 576
Schemata 33
Scipio primus ex uortice fecit uerticem 46
Scribendum quidq; ut ſonuerit 46
Scribendi quis ſit modus 489
Scribendi bene ſtudium nõ eſt contemnendum 12
Scripti & uolũtatis ſtatus 249
Secundi elegantia 590
Senecæ genus dicẽdi, & Quintiliani de eo iudicium 484
Senecæ copia in dicendo 590
Sententiarum genera 380
Sententiarum ornamẽta 404
Sententiarum quæ ſint figuræ 406
Septimij libri Obſeruationum 167
Seriorum tria genera 301
Sermo quibus conſtet 36
Seruij Sulpitij laus 482
Seruilij Nouiani laus 480
Sidonij ĩ carmine fœlicitas 504
Signa quomodo tractentur in probatione artificiali 217
Similitudines quomodo eludãtur 253
Similitudines repertæ ad inferendam rebus lucem 372
Simonides inuentor memoratiuæ artis 524
Simonidis laus 474
Simulatio prodit ſe aliqñ 567
Socrates noluit uti oratione Lyſiæ 508
Socrates ſenex lyræ ſtuduit 53
Socratis perſona in Platone cuiuſmodi 97
Socrati cõtulerunt diſcipuli ad uictum 584
Socraticorum mos 563
Solœciſmus 31
Solitaurilia unde ſint dicta 35
Sophoclis laus 474
Sophõ Mimorũ ſcriptor quãti à Platone ſit habitus 54
Sotadei amouendi ſunt 48
Spiritus orãtis qualis ſit 535
Status qui, & quot ſint 134
Status quot, & unde ducatur 131
Status eius qui dicturus eſt 542. 543. & ſeq.
Statuum inter ſe cognatio & diuerſitas 348
Statuarij clari 588. & ſeq.
Stellam à ſtilla quidam deducunt 41
Steſichori laus 474
Studia quæ poſt finẽ tractanda 594

Stylus

Stylus dicẽdi magiſter 489
Stylus qualis eſſe debeat 490
Suadenti ſeu diſſuadenti quæ ſint ſpectanda 148
Suadendi partes quæ ſint 148
Sulpitius tranſtulit carmina in proſam, & hoc unum genus exercitationis habuit 497
Sulpitius Longus ſædiſſ. 289
Sulpitij acumen in dicẽdo 590
Sybaritæ frugalitatem oderunt 145
Syllogiſmorum ratio 345
Sylua quæ uocetur ſcriptorum 492
Synalœphe quæ dicatur 28. & 445
Synathrœſmus 380
Synæreſis 28

T

TAbularũ ratio quomodo tractãda ab oratore 209
Tapinoſis 368
Terentij laus 480
Terẽtij Varronis laus ibidem
Teſtes quomodo refellendi ſint 214
Themiſtocles intra annum unum optimè Perſicè locutus eſt 530
Themiſtocles abiecta lyra eſt habitus indoctior 54
Theocriti laus 473
Theodectes quamlibet multos uerſus cõtinuò reddere memoria fretus potuit 531
Theophraſtus notatur ab anicula 356
Theophraſti laus 477
Theon Samius clarus pictor 589
Theopompi laus 476
Theopompi Lacedæmonij factum 104
Theſes 123
Thucydides bellicum canere uidetur Ciceroni 469
Thucydidis laus 475
Tibiæ orantis quales ſint 534
Tibulli laus 479
Timagenes muſicã antiquiſſimam dixit 53
Timagenis hiſtorici laus 476
Timantis tabula qua Iphigeniam depinxit 91
Timotheus muſicus duplicem mercedem exigebat ab his, quos alius inſtituiſſet 69
Tincæ Placẽtini barbariſmi 27
Tyro libertus Cicer. tres libros de Iocis ſcriptos reliqt 285
Toga ad calceos dimiſſa eſt antiquitus 553
Toga qualis ſit dicentiũ 554

Tonorum uel accentuum obſeruatio 19
Topica à Cicerone quo conſilio ſcripta 161
Topographia 412
Tormenta quomodo tractentur à rhetoribus 245
Trachalus eminentiſsimus ſui temporis orator 578
Trachali ſonus in dicẽdo 590
Trachali laus 483
Translationis uſus 357
Translationi quæ ſint neceſſaria 393
Translatione quando utamur 251
Translata quæ dicantur uerba 36
Tricola 436
Tropus quid ſit 386.408
Tropus continuus in allegoriã & ænigma exit 388
Tropi à figuris quid differant 398
Tubæ in Romanorum exercitu quid agant 53
Tumultus quid ſit 331
Tyrtæum Horatius Homero ſubiungit 473

V

Valerij Flacci laus 478
Valeſij & Fuſij, qui nũc Valerij & Furij 23
Vareni laus 478
Varij poëtæ laus ibidem
Ventilatores in ſcenis 503
Venus armata apud Lacedæmonios 76
Venuſtum quid dicatur 286
Verbis quædam ſunt eleuanda 188
Verbis cuiuſmodi utẽdum 42
Verbalia quæ 25
Vergilius primò legendus à pueris 42
Vergilius pauciſsimos uerſus die compoſuit 491
Vergilij principia 170
Vergilij laus 477
Vertere Græca conducit plurimum ad cõparandam eloquentiam 496
Vibius Criſpus 258
Vibij Criſpi dictio et laus 483
Virginius ætate Fabij 117
Viſellius ſcriptor 423
Vitæ anteactæ crimina quomodo tractanda ſint 307
Vitia quæ circa geſtum accidunt 550
Vitia quædam puerorum ferenda ſunt 71
Vlyſsis orantis ſtatus apud Homerum 556

Vopiſcus

Vopiſcus unde dicatur 25
Vox præceptoris ut ſol eſt 16
Vox qualis ſit oratori 533
Vocis diuiſio 55
Vox uiua plenius alit 67
Vocalium concurſus hiantem facit orationem 446
Vrbanus quis dicendus ſit 301
Vrbanitas quid ſignificat 286
Vultus orantiũ qualis ſit 542

X

Xenophontis ore Muſæ locutæ exiſtimãtur 469
Xenophontis laus 477

Z

Zeuſis pictor clarus. 589

FINIS.

MAR. FABII QVINTILIANI DECLAMATIONES.

VIRTVTE DVCE, COMITE FORTVNA.

APVD SEB. GRYPHIVM
LVGDVNI,
1540.

MAR. FABII QVINTILIANI, ORATORIS ELOQVENTISSIMI DECLAMATIONVM LIBER.

PARIES PALMATVS. ARGVM.

Quidam cui erat filius cæcus, quem hæredem inſtituerat, induxit illi nouercam, iuueneḿq; in ſecreta domus parte ſepoſuit. Is noctu dum in cubiculo cū uxore iaceret, occiſus eſt, inuentusq́ue poſtero die habens gladium filij defixū in uulnere, pariete ab ipſius ad filij cubiculū ueſtigijs palmæ cruentato. Accuſant ſe inuicem cæcus & nouerca.

Pro cæco contra nouercam. 1

SI IVVENIS innocentiſsimus, Iudices, uti uellet ambitu triſtiſsimæ calamitatis, poterat allegare uobis amiſsā cū oculis cogitationum omnium temeritatē: ſed cum oſtendere innocentiam ſuam moribus malit, quàm aduerſis, neque pietatis, neq; conſcientiæ ſuæ grauem ferre contumeliam poteſt, ut parricidium non feciſſe uideatur beneficio cæcitatis. Quare non petit, ut miſerum putetis, niſi & innocens fuerit: non petit, ut afflictum alleuetis, niſi & probauerit ſeſe infeliciorem, quòd patrem amiſit, quàm quòd oculos. Aeſtimate iuuenem ijs moribus, quibus uidentem æſtimaretis, uita, pudore, pietate. Quæ ſi omnia ſibi, ut erunt promiſſa, conſtiterint, nullo terrebitur crimine. Nec quod ſceleratiſsima fœminarum calamitatem noſtram cruentato pariete imitata eſt, expaueſcimus. Quæ diligētia, quò ſolicitior fuit, ne deprehenderetur, hòc magis indicauit ſibi oculos non defuiſſe. Gratias agimus, quòd nimium

auidæ ſuſpicionis argumenta in noſtram tranſtulit partem:non eſſe cæci ſcelus difficilius probaretur, niſi omnia ſic acta eſſent, ut feciſſe cæcus uideretur. Quare Iudices non improbè ſperauerim futurum, ut ſuſpecta ſint uobis, quæ tam inconſideratè ficta ſunt cõtra miſeram cæcitatẽ. Primùm quòd ſpatiũ illud ingẽs domus, quod in medio fuit, ita dijecto cruore ſatiatũ eſt uſq; ad cubiculum miſerrimi iuuenis, tãquam planè timuerit parricida, ne nõ deprehenderetur. Deinde ſceleri nox potiſſimum electa, quo tempore inueniri maritus ſine uxore nõ poſſet. Tum in cæde, in qua nemo utitur ferro, niſi alieno, gladius adoleſcẽtis, ne argumentũ deeſſet nouercæ, relictus eſt. Poſtremò peractum uulnere uno ſcelus, quod obijceretur manibus errãtis. Et tamẽ contra tam multa incredibilia ſolum aduocat nouerca teſtamentum, uultq; illud eſſe preciũ parricidij, ut rerum intellectu in diuerſum coacto, occiſum eò probet patrẽ, quòd nõ meruerit occidi. Nos uerò iſtud (ſi crimẽ putatis) agnoſcimus. Iuuenis hic patris ſui hæres ſolus eſt. Hoc teſtamẽtum, ſi uiuẽte adhuc miſerrimo ſene notum eſſe in domo potuit, ſcitis, quis illi debuerit iraſci. Nã quòd inuiſum fuiſſe filiũ patri iactat, crimẽ nouercæ erat, ſi confiteremur. Idq; probari ex hoc putat, quòd ſecretum nõ filius accipit à patre, ſed cæcitas. Quo loco diſſimulare ſatis callidè conatur inuidiam ſuam. Pater qui filium cæcum in ſemota penatium parte ſepoſuit, eripuit nouercæ oculis uoluptatem. Nanque iſta cum inuaſiſſe uacuos penates uideretur, cum patri filiũ cæcum hoc eſſe crederet, quod orbitatem, excogitauit indulgentiſſimus ſenex, quemadmodum hic miſer patri ſuo in eadem domo eſſet, nouercæ in alia, accepit ſecretũ quod erat petiturus. Quod quo ſit animo ſenis factũ, poteſtis interrogare teſtamentũ. Neq; ego grauiſſimum patrem ſuprema ſua iuueni iactaſſe crediderim, ut hæredem filium ſcriberet. nõ eſt res quæ imputetur: iſtam magis oportet uel aliquo iudicio, uel ſuſpicione muliebri arcana mariti deprehendiſſe, & ſtatim omnibus nuptiarum renunciaſſe

 pigno

pignoribus. Nam cum propter pecuniam ames, idem amoris & ſpei finis eſt. Habuerat adoleſcens gladium in cubiculo ſuo ſemper, ſiue antequàm in hanc fortunam incideret paratū, ſiue quia cæcitatis miſeræ ſolatium eſt habere rem uidentium. Certe nunquàm illum pater timuerat, nunquàm nouerca obiecerat. Palàm poſitum eſt ſub oculis omnium tota domo notiſsimum ferrum. Scitis quantò negligentius cuſtodiat ferrum bona conſcientia, quàm etiam extra ſuſpicionem ſit res ſine uſu. Innocentia facit, ut ferrum ſubtrahi poſsit & uidentibus. Siue igitur aliquis ex ſeruulis corruptus eſt, præſertim in tam facili occaſione, ſiue ipſi nouercæ non defuit audacia ad ferendum, quod facere poterat & præſente priuigno, utiq; (quod dubitari non poteſt) quod facit certum ſceleris autorem, mauult in cæde alieno uti quàm ſuo gladio, quiſquis illum relicturus eſt. Reliqua iudices ſi fieri poſsunt, facta exiſtimate. Dicitur cæcus ſine rectore, ſine duce, ex illa penatium parte ſecreta, & penè ex alia domo, per inane longum, per tot offenſa limina, per excubantes ſeruulos erraſſe cum ferro, cubiculum deinde patris ingreſsus in neutram deflexiſſe partem, ſed recto gradu ſicut ducere oculi ſolent, ad lectulum acceſsiſſe leuiter, non in torum incidiſſe, non antè perueniſſe quàm crederet. Vos Iudices criminum tumultum ex rerum fide ducite. Dormiens ſenex, quem cæcus percuſſor quæreret, excitatus antè eſſet, quàm inueniretur. Iungūt his multò incredibiliora, ut occiderit patrem, pepercerit nouercæ, patricidium autem uno ictu explicuerit: quod ferè uix etiam ijs contingere ſolet, qui oculos manu ſequuntur. Nulla ergo luminum uirtus, ſed homo ferrum miſſurus in caſum, ſatis felix ſi percuſſiſſet quamcunq; corporis partem, in ipſam protinus animam incidit, & an morti ſatisfeciſſet, intellexit. Officium Iudices oculorum eſt renunciare manibus quid actum ſit, cæci percuſſoris una ſecuritas fuerat ſæpius ferire. Negat præterea quicquam ſe ex his nouerca ſenſiſſe, cū iuxtà iacêret, nec explicat unde illud acciderit,

acciderit maximæ ſignum trepidationis. Si & pater uno ictu perierat,neq; iſta uigilabat,nunquàm gladium reliquit percuſſor ſecurus.Reliqua Iudices nimium ſuſpecta, improbè aßimulata.Spatioſißimus paries & longißimum domus latus habuit notas ſanguinis, quas reliquiſſe uideretur manus reuertentis. O quàm bene quicquid uolūt imitantur oculi.Stupeo(ſiqua eſt fides)omnia priuignum illa nocte feciſſe.Dicitur ad uotum nouercæ gladium in uulnere reliquiſſe,quem ſuum negare non poſſet. Deinde per totum parietē quid aliud inſcripſiſſe, quàm ſe parricidam ſanguine patris uſq; ad cubiculum ſuum perduxiſſe, & uiam ſequētibus reliquiſſe? Hæc fecit aliquis negaturus? Gratulor tibi adoleſcens,ſi non potuiſti parricidium illud admittere, niſi ut relinqueres argumētum cæcitatis, habuiſti innocētiæ neceßitatē.Cauſam igitur miſerrimi adoleſcentis ſic apud uos agere propoſui,ut primùm ipſum defendā quaſi reus tamen ſit: deinde cum eſſe ſecurus de huius innocentia cœpero, tunc ingrediar nouercæ accuſationem. Spectabitis utrunque ſuis moribus, ſuis cauſis:eritq; facilior uia ueſtræ religionis. Quāquàm duos iudicia complexa ſunt,uos tamen tanquam de ſingulis cognoueritis.Et primum ſic agam, tanquam iuuenis habeat oculos, tanquam impetus eius nulla corporis debilitate frangantur. Interrogabo quid antè perdite, quid flagitioſe, quid impie fecerit, per quæ ſe parricidam ſcelera promiſerit. Innocentia per gradus certos ab homine diſcedit,& ne in maximis trepidet audacia,diu uires in minoribus colligit.Nemo inde cœpit,quò incredibile eſt perueniſſe. Dicas neceſſe eſt quæ huic cum patre odia fuerint,quàm uiolenta diſſenſio inter ſacrorum infinita nominū pignora.Crede mulier etiā tua cauſa. Nam ſi facile eſt filio occidere patrem,facilius eſt uxori maritum.Loquar nunc de infirmitate miſeræ cæcitatis. Temeritas omnis animorū calamitate corporum frāgitur,& frigeſcunt impetus mentiū,quos non explicant miniſteria membrorum, ad ſolum ſe alligat deſtituta mœ-

rorem. Vultus ille perpetua nocte coopertus ac timidus non concipit nefas, ad quod ducibus oculis peruenitur. Cogitat ſemper errare, & offendere, cogitat eundi redeundiq; difficultatem. Magna innocentiæ neceſſitas eſt, neminem facilius poſſe deprehēdi. Semper ſe cuſtodiunt miſeri, ne eſſe miſerabiles deſinant, & quiſquis amiſit oculos, laborat, ne meritò perdiderit. Quid aliud cæcitas diſcit quàm rogare, blandiri? Odium omne adiuuant oculi, & hunc in pectoribus humanis furorem lumina accendunt, nec leuis animus accedit inſania, quoties quem execreris, aſpicias. Cæcus miſerior eſt quàm ut inuiſus ſit, timidior eſt quam ut oderit. Præterea nocentibus liberis frequētiſſimas ad parricidium cauſas ſuggeſſit illud, quod uidebāt. Vitijs enim noſtris in animum per oculū uia eſt. Alijs tradidit in parentum ſanguinem luxuria ferrum, luxuria uidentium crimen: Alijs meretriculæ immodica poſcentis amor, cui renunciant oculi. Cæcus infelix patrem occidit: deinde cui manum porriget ſecurior? cuius humeris leuior incumbet? Quis contumelias ſeruorum caſtigabit ſeuerius? quis calamitatem tam obnoxiam maiore reuerentia proteget? Inter felices alius eſt ordo uotorum: cæcus filius optat ſuperſtitem parentem. Volo nunc ſcire quemadmodū dicat explicitum tam difficile facinus. Cæcus parricidiū cogitauit. cum quo? cuius ſe commiſit oculis, iturus per totā domum? quem ducē elegit ille, qui erat in cubiculo ſuo ſolus? Secum (opinor) ſecum deliberat. Sufficit ſibi, cū homine expeditiſſimo loquitur. Cur enim ſocium conſcientiæ quærat? omnia poteſt ſcire. Primùm uel nox quanta ſit. Deinde proſpicere ſolicite, an omnis familia dormiat. Gradu ſuſpenſo ponere certa ueſtigia, & in omnē timoris ſui partem ſolicitū circumagere uultū. O' quàm parum eſt in metu ipſos etiam oculos habere. Ita non iſte ſibi dixit? Occidere quidem patrem uolo: ſed quem ſequentur hæ manus? Nocte ſolus egrediar, ſed quando perueniam? Putas nos iunctis habitare liminibus? domus inter patrē filiumq;

media. Quantum erroris, quantum moræ, ſpatium ingens, & uix metiendum! Cæcitas incōſulta quid agis? nox antè deficiet. Quid ſi deinde uterq; uigilauerit? quid ſi nouerca? Agè limen inueniam, cardinem ſine ſtrepitu mouebo, dormiētis cubiculum intrabo, quieſcētem feriam patrem, ſemel ſatis erit, nec nouerca uigilabit. Securus egrediar, ſciēte nullo reuertar. Vota ſunt iſta, ſed oculorum. Cæcus deſperaret etiam ſi tam multa nox polliceretur. Hoc loco quæram neceſſe eſt, quæ ratio fuerit, ut iuuenis ad parricidium ſuo potiſſimum gladio uteretur. Nimirū illud in mentē uenit, quia erat relicturus. Nam ſi alienū, & ignotum in uulnere patris gladiū reliquiſſet, potuerat de percuſſore dubitari. Hic attulit ſuū, ut etiam ſi euaſiſſet, tamē ferro ſuo teneretur. Cur ergo, inquis, gladiū in cubiculo tuo habebas? quia habuerā ſemper, quia uſurus illo nō eram. Ferrum ergo parricidio meo tot ante annos præparaui, & ſecundum illum quem minabar patri, tādiu innocens fui? Ego eram ferro ac mente paratus, & tot abiere noctes? Ante gladiū illum familiarem oculis tuis feci, antè omnibus ſeruulis notum. Pependit in cubiculo tanquam teſtis cōſcientiæ meæ palàm in medio negligēter, ſic ut ſubtrahi poſſet. Non illum cōſcientia trepida uelauit: tam notus in cubiculo fuit, quàm cæcitas domini. Quiſquis ferrum præparat ſceleri, ſic illud habet, ut poßit ſuum negare. Ponite nunc ante oculos actum parricidij, deprehēdetis difficultatē. Dono illud, dū à ſuo limine egreditur, dum illos quos accepit à patre ſeruulos fallit, ecce cubiculū ſenis inuenit aliquādo, ecce paries ille deficit, & percuſſoris manus ſubitò deſtituit, ceßere fores ſine ſtrepitu. Quid poſtea agit? Vtrum ipſum cubiculi parietē circuit, an ſe committit in mediū? & per ſpatia tenebrarum armatam manum iactat? Ecce patris lectulū tenet, etiā dormientiū anhelitus imminens audit, unde ſciet quò dirigat ferrum, quem potius feriat ex duobus? Tētauit ergo uultus, & pectus obiectū, breuißimā perituræ animæ uiā quærit, & quātus erit ſopor qui iſta nō ſentiat?

Dices,neq; ego ſenſi.Ideo intelligis quàm malã cauſam habeas, cuius & una,& incredibilis defenſio eſt. Ita feritur in ſinu tuo maritus,& tu nihil ſentis? Ad latus tuum fata hominis peragun tur, tu taces tanquam te priuignus occiderit priorem? Ita nõ ille percuſſus eſt homo,quẽ cæcus occidit? Te uerò (ſi nihil aliud) calens ille cruor deniq; ſuſcitaſſet. Sed quàm manifeſta eſt conſcientia,quæ te compellit ad hanc neceßitatem, ut cum occiſum à priuigno tuo patrẽ uideri uelis, cogaris dicere nihil ſenſiſſe? Sufficit,uicimus,innocentes ſumus. Cum in eodem lectulo fueris,cum amplexa ſis forſitan illum qui occiſus eſt,tam incredibilem profiteris ſoporem? Cur ergo tu incolumis es? quæ tam iratis manibus ſanguinem tuũ fortuna ſubtraxit? Certe dormiebas, certe nihil ſenſeras. Ita priuignus te reliquit,qui deprehendi timebat? Occidit ergo aliquis patrem,& nouercæ pepercit? Maximum omnium nefas,fortiter fecit,minori ſceleri ſtatim par nõ fuit? Omnia humana ſacra confudit, uiolare nõ eſt auſus pectus odiorum? incredibile eſt, ſine fide eſt, non occidere nouercam, cui imputes, quòd patrem occidat. Quid ais adoleſcens? tu'ne circa illum ſanguinem defeciſti? illa te blandius rogauit anima? perdidiſti ergo illud,quod nihil ſenſerat,quod nox,quod ſilentium,quod tempus ſupererat ſceleris alterius? Tu ſi facere parricidiũ poſſes,ideo patrem tantum occidiſſes, ut tibi & nouercam liceret occidere? Nõ uideo cur, niſi uideri uelit relictã mulierem,ideo tantum ut uideretur illud nefas illa feciſſe.callide ſatis.Sed hoc alio protinus argumẽto ſubuerteretur. Non eſt eiuſdem conſilij nouercæ parcere ut ſubſtituat ream, & gladium relinquere quo ipſe deprehẽdatur. Sæpius uti neceſſe habeo argumento cæcitatis,& hoc etiam loco quo de illo uulnere diſputandum eſt.Mehercule ſi percuſſor intraſſet,qui uideret,qui lumen præ ſe tuliſſet:non tamen tam feliciter libraſſet ictum:quem etiam ſi nullæ fallerent tenebræ,metus & conſcientia incertum, magni ſceleris triſtẽ moræ feciſſent. Rarò contingit ſemel ferire

carnifici,

carnifici, quamuis componat ipſe ceruicem, & exercitata manus homicidium nouiſsime uelut quoddam genus artis exerceat. Sic ergo librauit manum cæcus, ut ipſam protinus feriret animam? Ego mehercule etiam illud admiror, quòd cum patrem uellet, non nouercam percuſsit. Præter animũ nihil uirium habet parricida. Primus ictus ille trepidat, ille cogitat, ille erubeſcit, ille eſt ab innocentia proximus, ille præſtat hoc ſolum, ut ſequens fortius feriat. Interrogare nũc uolo quæ iuueni cauſa fuerit, ut reliquerit gladium. Scilicet noluit nouercam ſuam infamari. Abſtulit ſibi omnem defenſionem, & ſe parricidam confeſſus eſt, ferrum in uulnere reliquit. Si nondum occiſum putabat, iterum feriret. Si iam perfectum nefas intelligebat, auferret indicium. Sed quid ego rem manifeſtiſsimã colligo? Si uultis Iudices ſcire à quo ſit gladius relictus, cogitate cui expedierit, ut inueniretur. Sed paries uſq; ad cubiculum priuigni ueſtigio manus cruentatus eſt. Cogitate Iudices ante omnia, non eſſe incallidum hominem, neq; conſilij iacentis, qui cæcus explicare conetur facinus etiam oculis difficile. Ille ergo nõ exiſtimat cum manum cruentam parieti applicat, ueſtigium à ſe parricidij ſui relinqui: cum dexteram, qua duce utebatur, ueſte tergere atq; ita abire ſine ueſtigio poſſet, totum parietem cruẽtabat, & ubi aliquid de patre miſero relinquebat, quid futurum eſſet poſtero die, quantã expectaret inuidiam ad lucem non cogitabat: ſed diſponebat indicium certum, indubitatum, ſine errore, quod nouerca ſequeretur uſq; ad cubiculum ſuum, uſq; ad limen ipſum. O admirabilẽ caſum, nec cruor antè defecit. Vtar hoc loco natura ipſius rei. Palmatus ſanguine paries inuentus ſic eſt, totam manum explicuit, omnes digitos diligenter expreſsit. Totum ergo ſanguinẽ cõſumeret intra prima ueſtigia. Pone enim manũ cruentatã, atq; adeò (ut iſtis etiã blandiar) madentẽ: pone menſurã itineris, ſpatium parietis, diu enim in ſecretã domus partẽ reuertendũ eſt: debet proxima pars à cubiculo patris habere plurimũ ſanguinis,

ſequens minus, tertia minimũ, ultima nihil. Nam *cruor quoties admotus eſt, trãſit, aut in manu tardè reptãtis areſcit.* Hoc *quid eſſe dicamus, quòd circa cubiculũ utrũq; ſanguinis iſtius ueſtigiũ quaſi incipit: hinc eſt paries palmatus, et illinc? Quomodo pertulit manus quod relinquebat? nouerca iſtud, nouerca ſecuris cõpoſuit oculis: illa miſerũ dextera ſanguinẽ tulit, & manũ ſubinde renouauit.* Palmatus *paries, habet diſtantiã, uacat aliquid loci, integrum ubiq; ueſtigium eſt, cæcus manus traxiſſet. Quæro nunc, unde tantũ ſanguinis in manu? Tũc enim ex omni uulnere cruor profluit & effunditur, cum ferri recctẽ uiam ſequitur.* At *quoties eodẽ quo factum eſt cluditur telo, latet tota mortis inuidia.* Præterea *cum manus ex parte qua palmare ueſtigiũ poteſt, plicetur in capulo, & ſe, dum telũ occupat, claudat, neceſſe eſt exteriore ut parte reſperſa ſit.* Tuus *autem qui palmatus eſt paries, ueſtigiũ eius partis oſtendit, ad quã cruor peruenire nõ potuit.* Veſtrũ *eſt nunc cõparare omnia iſta, perpendere.* Cur *prudentior ſit iudex in deprehendẽdo ſcelere, quàm reus in admittendo, hoc eſſe in cauſa puto, quòd alter tantum pro ſe cogitat, alter pro parte utraq;.* Tuitus *ſum adoleſcentis miſerrimi cauſam, nunc inſpicere uolo quãto certioribus argumentis nouerca teneatur.* Tranſco *illũ uulgarem & omnibus notum de cõparatione perſonarũ locum.* Alius *diceret maritũ & uxorem niſi liberis initiarentur, nõ fortiſſimis corporũ uinculis inhærere.* Ego *illud potius dicam, decepta eſt mulier expectatio tua.* Veneras *quaſi in uacuam domũ, & ſine hærede.* Expectaueras, *ut infelix iſte iuuenis ab ipſis protinus nuptiarũ tuarum expelleretur auſpicijs, extorrem & inopem ſummoueret pater blãdo corruptus amplexu, & omnino ſummã calamitatẽ corporis occurrere delicatis uxoris oculis uetaret.* Inueniſti *pium & deuotũ unico ſenem, & de omnibus coniugis tui deſperaſti ob id affectibus.* Miſerrimus *eſt maritus quiſquis inducit filio nouercã, quòd uxori non uidetur utrunq; poſſe amare.* Quæro *igitur ante omnia, ubi*

occiſus

occiſus eſt maritus? In cubiculo ſuo. hoc paulò antè priuigno defendendum nō fuit. Occiſus eſt in cubiculo ſenex. Ita ille percuſſor non timuit uxorē? Audeo ſecretum nuptiarum, & matrimonialis lectuli ſolitudinē occiſurus intrare. Quem quæram? ubi relinquitur maritus ab uxore innocens? Noctē autē ad ſcelus quis elegit? Nox tuū tempus eſt, quid ſi accedit huic etiā ſceleris occaſio? Non uenire debes ad ſecretā domus partē, nocturna tibi penatium ſacra peragenda ſunt? Tu non cogitas quemadmodū ſuſpenſa manu ſonantē blande cardinem flectas? Iaces ſecundū occaſionem, & expeditū tibi in proximo facinus eſt. Nō times, ne quis deprehēdat. Ipſi quoq; ſeruuli longius quieſcūt, & præſtatur grande ſecretū genio loci. Tibi quoq; ſtrire cū uelis, ſcire an dormiat licet. Nox, & ferrū, & ſecurus maritus, quidnā iſto declaratius ſcelere? Occiſum eſſe miſerū ſenem, cum tu uolueris, ſcimus. Quomodo tamen, inquit, gladius peruenit in meā poteſtatem, qui priuigni fuit? Hæremus, hic difficilis expugnādus eſt locus. Quis credat mihi, ſi dixero? gladiū cæcus ille perdidit, perpetua nocte clauſæ genæ nō cuſtodierūt. Fingere nimirū ad tempus uidebor, & rem nimiū manifeſtam impudenter complorare. Scilicet ſemper iſti appoſita capulo manus, & diebus ac noctibus curæ. Nolo tanquam callido glorieris ingenio, non accepiſti trucē horridumq; latronem, noſtri tibi occaſionē præbuere mores. Nā quòd uno ictu occiſus eſt ſenex, ad te ſuſpicio magis reſpicit. Tu preparare corpus illud ad ictus potes, dū uideris amplecti. Tu blāda manu prætētare pectus, ubi aſſiduo uiſceris pulſu nō qeſcat anima, ubi ſtatim mors ſit, ubi de ſpiritu ſanguinis ictū explorare antè & cognoſcere licet, poteſt & uno ictu mulier occidere. Venio nūc ad ueſtigia parietis cruentati, quibus te ſatis abūdeq; preſſimus, dū adoleſcentē defendimus. Hæc ſunt tamē quæ cōtra te reſeruata ſunt. Cū maritus tuus in cubiculo occideretur, ſciebas nullū tibi relictū patrocinium, niſi aliquid cæcitati ſimile feciſſes. Ideoq; ſanguinē in illam partē induxiſti, in quam

quæri

quæri uolebas, ut poſtero die omnis inuidia ſanguinis notas & ueſtigia præparata ſequeretur. Infamas cæcũ, conſiliũ ex calamitate ſumpſiſti. Sciebas illum non aliter, ſi dux defeciſſet, ingredi poſſe, quàm ſi ueſtigia parietis perpetuitate dirigeret. Simulaſti itaq; cæcitatẽ, & nequid ſceleri impio deeſſet, mariti tui cruore liuiſti. Omnia tibi compoſita atq; ſimulata ſunt per ociũ & ſecuritatem, tanquam ſcelus transferatur ingenio. Nunc enim tu innocens, quia priuigni gladius in uulnere, quia paries cruentus: hoc ſufficere utrunq; iudicio putabas? quàm facili momẽto cauſæ fata uertuntur, quòd feciſſe etiã is ſcelus frequenter inuentus eſt, qui obijciebat. Sed cauſas, inquit, parricidij iſte habuit, quẽ iratus pater in ſecretã domus partẽ relegauerat. Mulier illa forſitan ignominia filicioris uideretur eſſe priuigni. Cæcitatis beneficium eſt, cũ illi ſecretũ datur. O' præclaram ſenis optimi ſingularemq; pietatẽ, quàm blande ille ſepoſuit miſerũ ſuum, quàm diligenter uxoris gaudẽtis excluſit oculos? quàm multo cæcũ pudore donauit? Si filicior, inquit, eſſem, pater, ego tibi potius cederem domo tota. Nunc miſer illam occupa partem, in qua nemo te uideat, in quã ſolus ego ueniam: ſint circa te ſeruuli fideles, non gemitus tuos audiat quiſquam, nõ flebili mœrore paſcatur. Nihil eſt quod te ſolicitet conuerſatione noſtri, ſecretũ quod cæcitati præſtatur, ideo præſtatur, ut minus oculi deſiderẽtur. Aliqs odit filiũ cæcũ, & hac tantũ ultione contentus eſt, ut illi aſſignet quietem, & ſepoſitã, & meliorem domus partẽ? Ita ais, ego ſic intelligebam, quaſi abdicaret, quaſi expelleret. Iratus igitur ſenex tenet iuuenem ſuum uelut interiore complexu, & à limine obſtat? Rogo, quòd duos ſeparat media domo, te integram, ſanam, & illum infelicem cæcum, contumeliæ opportunum, iniuriæ facilem, utrũ filio iraſcatur, an uxori? Nolo, inquit, iuuenis utaris amœna domus parte, ne hæc quæ nitidioribus tectis elaborata ſunt, pertineãt ad oculos tuos. Quis tam ſtultè iraſcitur cæco, ut putet illius intereſſe ubi habitare iubeatur? Te potius ille

ſummouet

*ſummouet, tuus inuidiã facit oculis, tibi dicit, Sufficiat, ſatis eſt,
habes maiorem domus partem, abſentem puta, miſero in pater=
nis ædibus aliquem angulum relinque.* Pater, *qui filio ſub nouer
ca aßignat ſecretã domus partem, confitetur uxori ſe abdicare
non poſſe.* Tranſit *ad aliud genus defenſionis.* Sibi *cauſam cædis
non fuiſſe, cum hic hæres inuentus ſit omnium bonorum.* Quis
*enim alius eſſe debeat, ut huic properandum fuerit ad hæredita=
tem?* Filius *ſcriptus non timet pœnitentiam teſtamenti. omnium
bonorum hæres relictus eſt.* Non *ego iraſcebatur pater, cũ da=
ret ſecretam domus partem.* Non *poßunt tibi diuerſa prodeſſe:
eadem obijceres reo, ſi exhæredatus eſſet.* Elige *utrum uoles.* Si
*ſciuit ſe eſſe hæredem, amare magis patrem debuit: ſi ignorauit,
non habuit quod ſperaret ex morte patris.* Reliquum *eſt ut in=
tueamur, ille qui perijt, ab utro magis ueſtrum deſideretur.* Te
*opinor hic grauius afficit dolor, impatientius hic luctus exani=
mat, tuq; obſoletam protinus nubem, & tempori accommodata
lugubria flammeo reuertente mutabis.* Hic *uerò iuuenis, qui ſi
fortunæ ſuæ mala cum præteritis comparet, cæcus cœperit eſſe
nunc primum.* Nam *quid non miſer in hoc ſene perdidit? uiue=
bat illi magna pietas, aderant quocunq; iuſſerat de facie patris
oculi, non illudere infelicibus tenebris contumaces ſeruuli pote=
rant, nec (quod extremũ contumeliarum genus eſt) ut dominum
ageret, rogabant.* Nunc *quanta dij boni ludibria ſunt ineunda?*
Iunxere *ſe pariter cæcitas & ſolitudo.* Quid *tibi nũc miſerrime
adoleſcens hæreditas prodeſt, quam tantũ audis? quid enim circa
te pecunia poteſt? quæ fruendi uoluptates? quid aliud quàm ſpo
liorum facilis occaſio?* Quàm *bene iſta omnia paterni oculi cu=
ſtodiebant? quàm facilè decipi, quàm facilè denudari, quàm citò
ſine labore falli potes, quàm cito inops fieri?* Morte *patris exhæ
redatus es.* Quid *nunc tibi niſi perpetuus imminet mœror, &
execratio uitæ?* Miſer *poſt omnia & lacrymas perdidit, nec do=
lentẽ adiuuant oculi.* Incipit *apud te gladius habere quod agat.*

Quærit

Quærit ecce quærit miſer ferrũ. Nunc, inquit, huc reddite illud innocẽs donec habuit meas manus tantũ. Si mori neceſſe eſt, illi potiſsimũ incumbam. Hoc illa iam olim grauis & infelix anima querebatur. Vbi nunc meæ uires? ubi impetus? ubi dextra tam fortis? uno ictu puto ne me quidẽ ipſum mihi cõtinget occidere.

CAECVS IN LIMINE. ARG.

Ex incendio domus adoleſcẽs patrem extulit. Dum matrem repetit, & ipſam & oculos amiſit. Induxit illi pater nouercam. Quæ acceſsit quodam tempore ad maritũ, dixitq́; parari illi uenenum, quod iuuenis in ſinu haberet, & ſibi promiſſam dimidiam partem bonorũ, ſi illud marito porrexiſſet. Intrauit ad cæcũ pater, interrogauitq́; an hæc uera eſſent: ille negauit: exquiſiuit, & inuenit in ſinu uenenum. Interrogauit cui paraſſet: ille tacuit. Receſsit pater, & mutato teſtamento, nouercã fecit hæredem. Eadẽ nocte ſtrepitus in domo fuit. Intrauit familia in cubiculũ domini, inuenitq́; ipſum occiſum, & nouercã iuxta cadauer dormienti ſimilem, cæcum in limine cubiculi ſui ſtantem, gladium eius ſub puluino cruentatum. Accuſant ſe inuicẽ cæcus & nouerca.

Pro cæco contra nouercam. 2

*cui pro minimo

SENTIO *Iudices pudori iuuenis,*pro quo minimum eſt, quòd parricida nõ eſt: grauiſsimum uideri quòd abſoluendus eſt contra nouercam: & plurimum cæco de reuerentia deperire uirtutum, cum in patrocinió ſummæ pietatis auferatur quicquid alium defenderet innocentem. Hoc primum itaq; publicis allegamus affectibus, quòd pro ſe reus indignatur uti corporis probatione. Solus omnium non remittit ſibi, ut incredibilior ſit in parricidio cæcus, quàm fuit, cum uideret. Homo omnium quos unquam miſeros fecere uirtutes, innocẽtiſsimus parricidium negauit, antequàm pater occideretur: & ne quid hodiernæ ſolicitudini præſtari putetis, fecit, quod eſt ſummum in rebus humanis nefas, ne uel in alio crederetur. Ignoſcite per fidem, quòd indignatur ſe*

iuuenis

Iuuenis in honorem tantum calamitatis abſolui. Filium qui patrē
ex incēdio ſua cæcitate ſeruauit, facinus eſt hoc tantum innocen
tem uideri, quòd illū non potuerit occidere. Nam quod ad mu-
lierem Iudices pertinet, quæ defendi non poteſt, niſi patrem cæ-
cus occîdit, tam impudentem delationis neceßitatem malo, quàm
ſi tantum negaret. Viderit qui fiduciā ueritatis putat, quòd cæco
facinus obiectum eſt. Deprehenſa mulieris audacia eſt, quæ non
poteſt niſi incredibilium comparatione defendi, & quiſquis cæ-
cum inuicem accuſat, ſolus eſt reus. Aliæ Iudices eſſe debuerunt
aduerſus hanc debilitatem probationes. Cæcus in parricidio nō
debet ſuſpectus fieri, ſed deprehēdi. Quæſo itaq; Iudices, ut hæc
prima propter cauſam iuuenis putetis, quæ contra illum nimia
ſunt. Nihil magis debet eſſe pro cæco, quàm quòd aduerſus illū
fuerunt multa fingenda. Et conſtat de pietate, de innocentia ho-
minis, qui expugnandus fuit parricidij ſimulitudine. Congeſta
ſunt aduerſum miſeram debilitatem ferrum, cruor, uenenum, &
quicquid non poteſt eſſe negligentiæ, niſi neſcientis. Nemo Iu-
dices, nemo diligentior debet eſſe ad facinus, quàm qui parrici-
diū potuit facere cæcus. Iuuenis iſte de quo ſumma in rebus hu-
manis mōſtra finguntur, eius fuit erga parētes ſemper affectus,
quē nefas eſt optare de liberis. Cum domus igniū ſepta uiolentia
rapuiſſet miſeris ſenibus omne præſidiū, illa feſtinatione qua fu-
gimus, erūpimus, in mediū cucurrit incendiū. In quanto tunc pe
riculo fuit rerū naturæ pietas? Dū diu multūq; attonitus hæret;
dū ad utrūq; reſpicit, ad utrūq; diſcurrit, penè infeliciſsimos pa
rētes perdidit pietatis æqualitas. Vt demū miſerrimos ſenes clu-
ſerat iam propior ignis (audiat licet inuita pietas) patrē iuuenis
elegit, et de pariter ardētibus uices diſpoſuit affectus. Vixdū po
ſito ſene, cū illū quoq; miraremur explicitū, iterū flammas ape-
ruit, et undiq; coeuntis incendij redditus globis arſerat iuuenis,
ſi tardius perdidiſſet oculos. Facinus eſt exiſtimare Iudices, non
hoc quoq; maximis cōtigiſſe conatibus, ut ſeruaretur & mater.

*Minus

*Munus tamen in utroq; fecerat, niſi perdidiſſet oculos. Viderint qui filiũ in eo magis parente mirantur, in cuius ſalutem faciem uultusq; conſumpſit. Patri præſtitit cæcitatem, qui amiſit oculos, dum repetit quam reliquerat matrem. Non expectatis, certum habeo Iudices, ut excuſem quòd pater induxit cæco nouercam. Factum eſt eo tempore, quo conſtabat patrem filio ſenem ſoluendo non eſſe. Contenderim quinimo iuuenis fuiſſe conſilium, ut pater cui matrimonium filiumq; abſtulerat incendiũ, reſidua ſenectutis alia ſolaretur uxore: & ut domus quæ cæcum tantùm habebat & ſenem, acciperet ex coniugio miniſteria cuſtodita. Facinus eſt Iudices, quòd bonos priuignos nouercæ facilius decipiunt, nec leuius oderunt. Quàm multis inſidijs, quàm multis artibus patet cæcitas innocentis? Mulier cui ſpem inuadendæ hæreditatis præſtabat debilitas priuigni, ſenectus mariti, intellexit hoc ſolum deeſſe ſceleris occaſioni, ut prius infamaretur parricidij cæcus. Viſo igitur hoc, quòd ſibi iuuenis non uidebatur eſſe priuignus, uenenum quod in miſeri ſinu abdiderat deprehẽſura, nunciauit patri, tanquam parricidium pararetur. Et quia mendacium poterat facilè nudari, ſiquem conſcium nominaſſet, totam delationem ſic ordinauit, ut ſibi crederetur promiſſam dimidiam partem bonorum, ſi uenenum ſeni uoluiſſet ipſa porrigere. Videtis Iudices, qua præparatione nouerca ad teſtamentum patris acceſſerit. Mulierem quam credit maritus noluiſſe partem bonorum accipere pro ſcelere, neceſſe eſt ſic remuneret, ut faciat hæredem. O quantò aliter probaretur parricidium, quod iam poteſt deprehendi. Mulier quæ ſe dicebat in conſcientiã ſceleris admiſſam, non hoc primum exegit à patre, ut quæreret quis paraſſet cæco uenenum, quis dediſſet, unde maximum ſciebat poſſe fieri quæſtionis errorem, inſtituit ut innocentiſsimus iuuenis interrogaretur repẽtè, ſubitò infamatura uelut deprehẽſi trepidationẽ, ſeu tacuiſſet cæcus, ſeu negaſſet. Adductus ad filiũ ſenex dixit iuueni, quicquid audierat. Nunquàm

Iudices,tam ſimplicis innocentiæ fuit facinus actũ negare. Non *eſſet auſus iuuenis corã ea muliere mẽtiri,quæ prodidit,& ſcijt ubi eſſet uenenum.* Vt *uerò ſenſit infelix inſtantẽ nouercã,po-ſtulãtemq; ut ſinus iuuenis exquireretur,tunc uerò attonitus & hærens,& tota malorũ ſuorum cogitatione confuſus, intellexit hoc argumentũ eius eſſe quæ paraſſet,ut poſſet deprehẽdi.* I*gi-tur propere,feſtinanter omnia membra pertractans, & merſis in ſinum manibus,dum cuncta ſuſpectionibus,dum tactu iuuenis explorat,uenenum primus inuenit.* Laudo Iudices *innocẽtiam ſilentij,laudo fiduciam,quòd interrogatus cui paraſſet,non pu-tauit ſibi defendendum uenenũ.* Rem *quinimo fecit eius,qui ſci-ret patrẽ non crediturũ,& (quæ maxima eſt innocẽtiæ cõtumæ-cia) perſuaſionẽ ſenis nulla uoluit excuſatione corrũpere.* Non *fuit illud trepidatio,non tacita cõfeßio.* Quiſquis *habet uenenũ, habet & quod reſpondeat deprehẽſus.* Fecit *poſt hæc ſenex rem hominis quẽ non mouiſſet,quicquid inuenerat.* Non *torſit mini-ſteria cæci,& de ſcelere in quo ſolus nocens eſſe parricida non poterat,nõ explicuit ordinẽ quæſtionis,ſed quod plus eſt,quàm abſoluere,remiſit iuueni defenſionẽ.* Vtrũ *deinde intellectis de-terrimæ mulieris inſidijs filiũ pauliſper uoluerit exhæredatione protegere,& diligentius de patrimonio ſuo deliberaturus inte-rim captauerit,ut uideretur mulieris cupiditati iã nõ obſtare pri uignus:an facilimum fuerit,ut exhæredationẽ quoq; impetraret nouerca cæci ab homine,cui tam multa perſuaſerat,cogitationi-bus ueſtris relinquo.* Hoc *tantũ dixiſſe contentus ſum,* Teſtamen*tum continuò mutauit.* Et *ne quis miretur hanc feſtinationem, ſtatim ſubſequutũ eſt,ut periret.* An *interfuerit* Iudices *iuuenis huius,ut uiueret pater,qui iam alio moriebatur hærede,uos exi-ſtimabitis.* Certe *non interfuit,ut occideretur.* Facinus Iudices *quod illa nocte in cubiculo nouercæ,quod in lectulo factũ eſt,do mus tota perſenſit,nemo nõ ſibi uiſus eſt iuxtà fuiſſe.* Excitari *ſo la nouerca nõ potuit illo in loco,unde uenerat fragor.* Cõcurrit

 familia

familia quò ſolicitos atq; trepidātes ducebat ſtrepitus, quem ſequebātur. Inuenerunt ſenem occiſum, nouercam iuxta cadauer ſic iacentē, ut ſtatim poſſent interrogare quis occidiſſet. Nunciatum eſt deinde facinus & cæco. Inuentus eſt (quod innocentiæ ſufficit) non à ſcelere rediens, ſtans in limine cubiculi ſui animo quo diſcurrebant uidentes. Vt deinde ferrum iuuenis inquireretur, exegit eadem utiq;, quæ poſtulauerat de ueneno. Quòd in lectulo gladius cruentatus inuentus eſt, non deprecor Iudices, quin contra cæcitatem non minus argumentum putetis, quàm quòd inueniri potuit uenenum in parricidij ſuſpicione. Gladius cruentatus nouiſſima probatio debet eſſe, non ſola. Ignoſcite malorū periculorum metus, ignoſcite humana diſcrimina. Defenſionem iuuenis primùm lachrymis gemituq; proſequimur. Perdidit infelix iuuenis patrem, perdidit & cæcitas illum ſenem, cuius oſcula, cuius amplexum imponebat uulneribus oculorum, cui præſtabat cæcus, ut uiueret. Miſera ignorantia, miſera debilitas, quòd te nouerca non ſic potius decipere maluit, ut biberes uenenum. Facinus eſt Iudices cōparationem fieri, ut incredibile ſit parricidium. Idem uos putatis efficere noctium merita, & affectus oſculis blanditijsq; quæſitos, quod natalium pignorumq; reuerētias? Nullas ego facilius perire crediderim, quàm corporum charitates. Et licet matrimonijs paulatim reuerentia grauitatis accedat, poſſunt tamen diſtrahi facilitate, qua coēunt. Vxor eſt, quam iungit, quā diducit utilitas: cuius hæc ſola reuerentia eſt, quòd uidetur inuenta cauſa liberorum. Aſpicimus matrimoniorū ſingula momenta rixantia, mutant quotidie domos, & per amplexus lectulosq; diſcurrunt. Placet etiam poſt liberos alius maritus, & unde deprehendas omnium ſcelerum facilitatem, poſſunt non amare uiuētes. Quid ſi huic uxoriæ utilitati nouercale nomē adiungas? Mulieri quæ poſt liberos inducitur, matrimonij non contingit tota reuerentia. Quanto alios præſtat affectus diligere uitæ lucis autorem?

Liberi

Liberi ac parentis nõ alius mihi uidetur affectus, quàm quo rerum natura, quo mundus ipſe cõſtrictus eſt. Quiſquam'ne mortalium confodiet illud ſacrũ uenerandumq́; corpus, quod poteſt ex ignibus rapi, pro quo bene cõſumuntur oculi? Non inuenio Iudices quẽadmodum poßit eſſe cõtra liberos ſalua reuerentia. Non eſt difficile, ut maritũ uxor occidat: ſi non eſt difficilius, ut filius patrẽ. Non eſt Iudices, quòd putetis inter mulierem & uirum de ſcelere quæri: neq; eſt quòd ſe nouerca ſexus occaſione tueatur. Maior eſt cæcitatis infirmitas. Sunt & fœminis ad ſcelera uires, cum habent cauſas, uirorum. Quinimo ſi interroges, facilius hæc pectora metus, odium, ira corrumpũt: & quoniam nõ habent roboris tantum, unde uitia mẽtium uincãt, plerunq; facinus infirmitate fecerũt. Sanè tamẽ illis ſceleribus ſufficere nõ poßint, quæ diſcurſum, quæ exigũt laborẽ. Quod uerò tam muliebre poßis inuenire facinus, quàm occidere hominem iuxta te iacentem? aggredi ſenem, qui ſe tuis crediderit amplexibus? cuius ſomnos ipſa diſponas? ipſa cuſtodias? Omnis alius percuſſor deprehẽdi poteſt antè quàm feriat, uxor nõ ſentitur, niſi dum occidit. Nõ eſt Iudices incredibile, ut occiderit mulier hominem, quem dicitur potuiſſe cæcus occidere. Facinus eſt Iudices, ſi cæcos habere non credimus, niſi neceßitatis innocentiã. Prima eſt infirmitas cæcitatis, ut nolit. Fallitur quiſquis hãc calamitatem non animorum putat eſſe, ſed corporum. Totius hominis debilitas eſt oculos perdidiſſe. Et ſi diligẽter actus intuearis humanos, miniſteria luminum ſumus. Cæcus non iraſcitur, non odit, non concupiſcit. Et cum corpora noſtra uigorem de luminibus accipiant, pereunt cum ſuis uitia cauſis. En ad quod erumpant manus, quàm proxima quæq; tandiu quærunt, manus quæ ſua quoque miniſteria non explicant? Audebit quicquã corpus illud quod ad ſingulos ſibi uidetur decidere motus? cui quicquid ante ſe eſt, donec exploretur, abruptum eſt? Facinus admittet, in quo nihil ipſe facturus eſt? Facinus, quod totũ

credat alij? Quid ſi cæcitas ſit, quã fecerint ignes? Nemo in incendio ſolos ex homine perdit oculos. Tunc facies ſentit incendium, cũ ambuſti defecerunt greſſus, cũ opponi nõ poſſunt pro oculis manus, & ad lumina noſtra flammas omniũ membrorum uulneribus admittimus. Cæcum uel hoc faciet innocentem, quòd licet uiribus, licet ſufficiat audacia, nõ habet perſuaſionẽ hominis, qui poſsit imponere. Nefas eſt Iudices hunc iuuenẽ reliquarum debilitatũ ratione defendi. Quàm incredibile eſt, ut occiderit patrẽ, qui pati nõ potuit, ut perderet eum? Rogo quid opus gladio, quid ueneno parricidæ? quantulum fuit potius ſeruare matrẽ? Rapiatur ex parẽtibus illa infirmior, illa peritura: parricidiũ ſic facere potuiſti, ut optimus filius uidereris. Quantũ deinde putatis impatiẽtiſsimus affectibus acceſsiſſe poſt cæcitatem? charior eſt pater, cũ in locũ ſucceſsit oculorũ, & tũc eſt infinita pietas, cũ in illa debeas amare, quod feceris. Quid dicitis Iudices? trãsferet in facinus, hũc cæcitatis ſuæ iuuenis fauorẽ, ad quẽ quotidie laudatura ciuitas coit, cui aſsident omnes liberi, omnes parẽtes, faciet ſe pietatis pariter & ſceleris exẽplum? Facilius eſt ut occidas patrẽ à quo ſis ipſe ſeruatus. Nullius unquã Iudices parricidij magis debuiſtis excutere cauſas. Cupiditas, inquit, iuuenẽ egit in facinus. Hoc ſi credibile, ſi uerũ eſt, debet uideri, mulier hæres maritũ, an patrem cæcus exhæredatus occiderit. Habeãt ſanè Iudices hanc nefariæ cupiditatis feſtinationẽ, quos uitiorũ ardor, quos quotidie luxuria præcipitat. Quò cæco hæreditatem uel innocentem? oculi ſunt, oculi per quos paupertatẽ ferre non poſſumus, oculi tota noſtra luxuria. Hi nos in omnia quotidie uitia præcipitant, mirãtur, adamant, concupiſcũt. Facilius impleas animi ſatietatem. Quò per fidem diuitias iuueni, apud quem omnium rerum diuerſitas perit? Circundes licet hãc debilitatẽ fulgore, diuitijs, cæco tamẽ tunc magis cuncta deſunt, cum cõtigerunt: nec inuenias debilitatem, cui magis cũ paupertate conueniat. Homo in honore parẽtum excæcatus, patrimo-

nio

nio ſub patre melius uteretur. Et quod per fidem parricidij genus iuuenis elegit? Venenum, inquit, parauit. Cur per fidem, ſi ſufficit ferro, facinus aggreditur, cui adhibere conſcium, cui præſtare debeat miniſtrum, cum maius habere poßit in gladio parricida ſecretum? An poſtea iuueni ſuccurrit, quid poſſent facere manus, & ſe circa uenenũ deprehẽſa debilitas collegit in uires? Nemo Iudices nemo neſcit quemadmodum poßit occidere. Intellexit Iudices nouerca quàm incredibile eſſet, ut uideretur cæcus paraſſe uenenum. Igitur adiecit tentatam ſe, ut illud ipſa porrigeret. Date per fidem Iudices operã, inuenite uerba, ſecretò priuignus & nouerca de parricidio loquuntur. Ita ſe nõ putat uterq; tẽtari? Quid cogitatis, quid dicitis Iudices? Nullum ne in tota domo quod corrumperet aliud parricida pectus inuenit? Difficilius hoc credas nouercæ, ſi te à nullo alio putes impetraturum. Non ergo iuuenis credit hoc omnes loqui cum patre? omnium blanditiarum primum eſſe ſermonem? Nouercam timeas negantem. Non habet fidem ei credere parricidium, quem ſcias proditurum, niſi impetraueris. Per fidem Iudices diligenter attẽdite criminis diuerſitatem. Tentatam ſe in parricidij cõſcientia mulier affirmat. Quis uerò dubitet, nunquàm hoc priuignum fuiſſe facturum, ſi habere cõſcium potuiſſet alium? Atqui uenenum iam parauit, emit. Et cum hoc ipſe facere non potuerit cæcus, quis eſt iſte, cui parricidij tantum inſtrumenta creduntur? cur non idem porrigit ſeni? uel ſi non poteſt decipi maritus, niſi manibus uxoris, cur antè parricidiũ ſtruitur quàm ſciat, an nouerca promittat? Nam quod uult uideri, promiſſam ſibi partem bonorum, non eſt argumentum, niſi & ipſum probetur. Mulier quæ ſolicitatur ad facinus, quẽadmodum ſibi conſulit, ne illam parricida decipiat? Et probationes proſpicere debuit, ſeu factura quod rogabatur, ſeu proditura. Adde quòd neq; odit nouercam cæcus, cui parricidiũ credit: neq; hæreditate corrũpitur, cuius cõtentus eſt parte dimidia. Nemo Iudices par*

* uel non

ricidium faciet,quo alius utatur.Exigo igitur,ut iſtud parricidium cæci tu ſocia,tu conſcia manifeſtius probes. Quid opus eſt,ut iam uenenum iuuenis habeat? potius ſermonibus ueſtris interpone teſtes, fac coram ſeruis loquatur, fac interſint amici, fac audiat pater. Facilimum eſt cæci decipere ſecretum.Vtere mulier homine qui ſe commiſit oculis tuis.Vtere uerbis quæ regis,manibus quæ moues.Volo uenenũ ipſe proferat,ipſe porrigat, uolo te rurſus in facinus hortetur, uolo plura promittat. Parricidium cæci deprehendi poteſt,dum tibi fatetur. Sed, inquit,inuẽtus eſt tenẽs uenenum. Exiguum argumẽtum nouerca de magna facilitate feciſti. Non accuſas cæcum, ſed oſtendis. Homo expoſitus ad omnem occaſionẽ,ad omne ludibrium, quẽ tactus,quem proxima quæq; decipiunt,quid refert,quid in ſinu habeat ille,quem deprehendere poßis,qualem relinquas? A quo modo nouerca digreſſa eſt,cuius ordinauit ueſtes,tetigit ſinus, membra compoſuit,uenenum poteſt habere ſic,ut neſciat: poteſt ſic,ut aliud putet. Si mehercule uolueris,tenebit palàm: ſi iußeris,accipiet coram ſeruulis, coram amicis: & ſi uenenum non dices,hauriet,bibet. Nullo magis Iudices argumento poteſt innocentia cæcitatis intelligi, quàm quòd uidetur iuuenis deprehenſus. Si parricida eſt, & exquiritur, hanc ſaltem ſibi præſtabit dißimulationem,ne teneat uenenũ. Neminem Iudices credo mirari, quòd iuuenis interrogatus cui paraſſet,uerba non habuit. Non fuit illud patris indignatio, non fuit dolor, uenenum iuuenis expauit. Auferũt nobis uocem,quæ fieri poſſe nõ credimus,& ſilentium eſt admiratio ſubita miſerorum. Neſcit tacere deprehenſorum ſcelerũ trepidatio,& ſtatim reſpondet illa cum ſuo ſibi ſcelere parata defenſio. Tacere facilius eſt deceptis,quàm deprehenſis. Quid per fidem facere uultis iuuenem,quem de parricidio conſulit pater ille ſeruatus? miror hercule non dixiſſe,Volui,ſum ueneficus,ſum parricida. & inuidiã putarem, ſi confeſſus eſſet.Bene quidẽ quòd neſcit iuuenis,quẽ-

admo

admodum parricidũ neget, neq; habet illa deprehenſorum multa uerba. Venenum quod tenet cæcus, ipſius eſt, ſi illud excuſet. Sed inquit, exhæredatus eſt à patre. Poteram Iudices ſecretum hoc ſenis profundumq; uocare conſilium: contra iuuenem tamen eſſe non debet, etiam ut de parricidio crediderit nouercæ. Notum hoc Iudices ac uulgare facinus eſt, quòd plerunque contra liberos amantur uxores, & ſequentium matrimoniorum non aliunde, quàm de damno pietatis affectus eſt. Genus infirmiſsimæ ſeruitutis eſt ſenex maritus, & uxoriæ charitatis ardorem flagrantius frigidis cõcipimus affectibus. Quid, quòd neceſſe eſt impatientius amet maritus uxorem, qui ſibi uidetur filium iam perdidiſſe? Facilimum eſt de cæco parricidium credere, cum hucuſq; erraueris, ut inquireres. Volo ſcire Iudices, quid fecerit homo ſenex, qui parricidam filium ſciat. Non culeum parat, non illud porrigit uenenum, nõ ſaltem abdicatione dimittit, teſtamentũ tantummodo mutat, & parricida ſola paupertate punitur. Rogo quis præcipitat? urget? adeó'ne non poteſt fieri idem poſtero die? grauius hoc faciet pater, ſi non præſtiterit uxori? Quid, quòd hoc ipſum tam placidè, tam quietè facit, quaſi captet imponere? Quid dicitis miſerorum parentum affectus? Exhæredaturus filium pater non aduocat propinquos, non contrahit amicos, nullis lachrymis tabulæ, nulla uociferatione complentur. Neſcis ſenex, quanta tibi opus ſit ratione tabularum, exhæredas miſerabilem parricidam. Non eſt Iudices quòd putetis, ideo nullum adiectum ad exhæredationem iuuenis elogium, quia de ſcelere cõſtaret. Nemo unquã ideo nõ obiecit filio parricidiũ, quia crederetur. Per fidem Iudices, duorũ, inter quos de ſcelere quæritur, æſtimemus mutato teſtamento proximam noctem. Iuuenis ſeu innocens, ſeu parricida eſt, adhuc in ſuo ſilentio ſtupet, nec facilè dixerim, unde maior trepidatio, ſi alienum tenuit, an ſuum uenenũ. Nouerca rem inter manus habet anxia, trepida. Nihil eſt difficilius quàm differre gaudia,

quòd ſcias te non mereri: & filio ſe eſſe prælatam, nõ eſt longa perſuaſio. Expectat nũc, *ut iuuenis agat cauſam poſtero die, ut credulum ſenem propinqui, ut ciuitas uniuerſa caſtiget, & ſe nouerca ſenſit unius tantũ noctis hæredem, non creditur teſtamento hominis, qui eadẽ nocte qua filium exhæredauit, occiditur.* Tractemus *nunc Iudices ipſius ſceleris comparationẽ.* Cæcus *ignorat, ubi iaceat ſenex, an iam quieſcat.* Et *quàm difficile eſt, ut credat illũ, qui modo de parricidio ſuſpicatus eſt, dormire patrem?* Tu *ſentis quando ſenem uicerit laßitudo curarum.* Cæco *quis renunciat, quod diei noctis'ue ſecretum?* Scis *pariter an una quieſcentium fores uallauerit cura ſeruorum.* Tu *facere potes occaſionem uxor & domina.* Cæco *fortaßis ad aliud limen errandũ eſt.* Tibi *hoc ſolũ reſtat, ut ferias.* Cæcus *neceſſe eſt quietem patris ipſa corporũ electione cõfundat.* Tu *iugulũ, tu potes pertractare pectus, dum amplecteris.* Nobis *iterum caſus redit, rurſus incerta tentãda ſunt.* Tibi *reſtat, ut ſtatim membra cõponas, ut quieſcas.* Non *ſufficiunt facinus facturo ſolæ cogitationes, & uix tam multa pariter ſciretis oculi.* Per *fidẽ* Iudices *ab utro credibilius eſt occiſum ſenẽ? à nouerca, quæ proſpexit, ut alius poßit eſſe ſuſpectus: an à iuuene, cuius inuidia periturus erat, etiam ut illum alius occidat?* Intuemini *per fidem* Iudices *procedentem parricidam.* Quos *non iſta ueſtigia frangant rumpantq́; ſomnos?* Veſtigia *plura ſemper errantium, quæ non ualent ſuſpenſis prætentatisq́; greßibus librare corpus, & quia diu ſunt incerta, nutantia, neceſſe eſt grauius premant ſolum, cui crediderint.* Quantò *ex hoc turbæ plus accipiat neceſſe eſt illa nocturni ſilentij quies, quòd ambulantis cæci nec manus ceſſant, præmittuntur, explorant, & adeſſe ſe nunciant?* Illa *per quæ complexus ueniunt, non ſunt in poteſtate cæci, quibus toto ſe fateatur ſtrepitu.* Quicquid *occurrit nequaquàm poteſt euitare cæcitas niſi offenſa.* Vt *ambulare, ut ingredi nocte poßimus, dies facit.* Quàm *multa deinde ſuperſunt poſtquàm*

ad pa

ad patrem peruentum eſt? Exploretur neceſſe eſt pariter iacentium prima diuerſitas, uultus, ora tractentur, detrahantur uelamenta corporibus, quæratur uulneri locus. Ita ex duobus neutrum excitat? Grauior ſemper dexteræ tractatus errantis. Paulatim deinde admouendus eſt pectori mucro, & ne qua confundatur ignorãtia nimium liber ictus, præcedat oportet gladium manus. Vnde tantũ uirium cæco, ut in uno ſtatim ictu mors tota peragatur? Incertum uulnus ſit neceſſe eſt, cuius impetum non regitis oculi, nec poßis cuſtodire deſtinatum ferro locum, dum ad colligendum uulneris pondus, dextera redire permittitur. Vtrum deinde iuuenis poſt uulnus unum continuò fugit? Et quemadmodum ſcit, an facinus expleuerit? an potius expectat, ut de parricidio cadaueri credatur? Ecce iterum per eadem incerta redeundum eſt, omnia rurſus periculoſe uenienti tentanda. Fidem ueſtram Iudices, ut nobis proſit argumentum criminis noſtri, cæcus ſi nec uenire, nec reuerti ſine ſtrepitu poteſt: neq; ſic occidere potuit, ut deciperet nouercam. Tete hoc loco mulier interrogo, quæ tam grauis quies, ut te mors tam uicina non excitet? Paruulis noctium turbamur offenſis. Excitant nos exigui plerũq; motus, uox incerta, lõginqua, & aliquãdo ipſum ſilentium. Illorũ ſanè iuxta te ſuprema non ſentias, quos ſenectus languoresq́; diſſoluunt: hominis qui ferro occiditur, tumultuatur exitus, & ſimilis eſt repugnanti. Quid quòd neceſſe eſt nulla mors inquietior ſit, quàm quæ ſtatim tota eſt? Nam quòd dormiens occiſus eſt, nõ eſt quòd ſic æſtimetis, tanquam per illã quietem tranſierit in mortem: ſit aliquid neceſſe eſt inter ſoporem mortemq; mediũ, nec poteſt iungi tanta diuerſitas, cũ ſit ſomnus ipſe pars uitæ. Non multũ intereſt quietem noſtrã ratio uitæ rũpat an mortis. Hominẽ qui dormiẽs occiditur, ipſa mors excitat. Sanè non habuerit ſupremam uocem, habet utiq; palpitationes, habet motus, & quicquid totus lectulus ſciat. Et quando mulier ſeni tuo blandius implicita iacuiſti? Siccine dormis,

quæ modò turbaſti totam domum, cuius priuignus parricida, miſer eſt maritus? Ecce uitalibus ruptis in amplexus tuos effunditur cruor, & fugiens per uulnus anima agitante ſe anhelitu, agit crebra ſuſpiria. En iterū largus ille ſanguis circa tuos duratur artus, ſtringeris deficientium rigore membrorū: non moueris, nō expaueſcis, ſed dormis per tot diuerſitates? Non relinquitur, quid aliud ſimulare poſſit mulier, cui neceſſe eſt iuxta eum inueniri, quem occidit. Non eſt Iudices quòd incredibile putetis, ut quis perferat dormientis ſimulationem, nihil eſt quod facilius humana calliditas poſſit imitari. Sic quidam cadauerum expreſſere pallorem, & contra uerbera, & experimenta telorum, mortium pertulere patientiam. Quantò facilius eſt ſimulare rem, cuius imitationi ſufficit clauſiſſe lumina, laxaſſe membra, dediſſe ſuſpirijs modum, & anhelitus negligenter egiſſe? Inter dormientē ſimulantemq; non eſt niſi cōſcientia. Nā quòd ad tot ueſtigia, tot manus, tot proclamatiōes in eodē tenore durauit, nolite mirari, facilius excites dormientē. Et hæc eſt omniū natura rerum, nequid diutius perferas, quàm quod imitaris. Simulare ſomnum habet & hanc facilitatem, quòd uidetur ſimilis excitato, qui deprehenſus eſt. Quid hoc eſſe uis mulier, quòd te non excitet res, qua domus tota turbatur? Illam ſeruilis negligentiæ quietem, illos ſine curis, ſine affectibus ſomnos, illos qui non ſtatim primo timore proſiliunt, fragor noctis agitauit. Quantus deinde fremitus diſcurrentium tota domo? Prima ſunt euigilantium præſidia clamores, nec poteſt quieta res eſſe noctis auxilium. Minore ſtrepitu cōmota es, cum excitareris. Ecce cubiculi ueſtri fores trepidæ feſtinationis effringuntur impulſu: en lumen ſuper lectulum ingerunt multæ manus, & ad proſtratorum corporum ſimilitudinem cubiculum gemitu, uociferatione completur. Tu iaces, & in cadaueris ſimilitudinem uſque reſoluta es. Hoc tu quietem putas eſſe? Patientia eſt. Veſtræ Iudices exiſtimandum relinquo prudentiæ, ſtrepitum

quem

quem in cubiculo ſenis fuiſſe confeſsi ſunt, qui illò potiſsimum cócurrerunt, utrum putetis factum colluctatione morietis, an à peracta cæde referentis gladiũ mulieris fuiſſe diſcurſum. An hoc quoq; inter artes nouercæ, ut omnibus ſceleris ſui partibus ſenſim quieteq; diſpoſitis, ipſa ad excitandam familiam fecerit ſtrepitum, cui hoc ſolum ſupererat, ut ſic inueniretur? Fragor quo familia excitata eſt, ſi redeuntis cæci fuit, deprehenſus iuuenis eſſet antè quàm gladium referret. Vt ſciatis Iudices neminem fuiſſe in domo, quem nõ fragor ille cõfuderit, cæcus quoq; inuẽtus in limine eſt, ſicut ſolet ultro citroq; commeare. Iuuenis ſi inter ſuum patriſq; cubiculum facilè diſcurrit, quid adhuc in limine facit? Euaſit, effugit, gladium iam repoſuit. Et quãtò facilius eſt cæco ſimulare ſomnos, uultũ quietis imitari? Quod per fidem maius ſubitæ confuſionis argumentũ eſt, quàm quod cæcus exiliuit, & ſtetit. Grauius neceſſe eſt expaueſcant, quibus de ſolitudine ſua non renunciant oculi: & quorum concluſus animus non exit in uiſus, non habet unde timori ſuo par ſit. Deprehenſus eſt iuuenis ubi illum deſtituerat impetus timoris. Poteſt negligere cæcitas in cubiculo ſuo ducem, in quo dies omnes cunctaſq; noctes agit iter, quod iam multis offenſis, multis edidicit erroribus. Extra limẽ cæcitas eſt, inde error, inde tenebræ. Nihil eſt innocẽtius cæco, qui nec in ſcelere deprehẽſus eſt, nec in diſsimulatione. Proclamat hoc loco iuuenis: Vt primum, inquit, mi pater fragor domus, & uelut tui cõfudere gemitus, iterum tanquam te rapturus exilui. Tunc primùm miſer ſenſi facinus cæcitatis: ſteti, donec mihi nuntiareris occiſus, & in illa diſcurrentiũ trepidatione tenui miſer otium timoris. O ſi numẽ aliquod pauliſper accommodaſſet oculos, primus in cubiculum intraſſem patris, inueniſſem fortaſsis adhuc aliqua uerba morientis, loqui & interrogare potuiſſem. Tarda & trepida ſunt officia ſeruorum. Ego te deprehendiſſem nouercã uigilantem. Sed, inquit, gladius cæci cruentatus inuentus eſt.

Non

Non eſt Iudices cæcitatis audaciæ, de parricidio referre gladiũ, & homo cuius paulò antè exquiſiti ſunt ſinus, non referret in cubiculum ſuum ferrũ, quod nõ tegere poſſet, non abſcondere, & tamen cruentatum ſciat. Quis hanc Iudices impudentiã ferat? Negat cæco ſubripi potuiſſe gladium mulier, quæ ſe quiete defendit. Et quantò facilius eſt ſomnos decipere miſerorum? Grauior eſt quies, quibus ex laßitudine calamitatũ uenit. Cæco uerò facile eſt etiam uigilanti ſubripere gladium. Quemadmodum autem paratur argumentum? quædam facere non poteſt negligentia, & facilius eſt ut cæcitatem oculi imitẽtur gladium cruẽtatum reponentes. Has tantũ cauſas habet qui occidit alieno. Sentio iandudum indignari miſerrimum iuuenem, quòd argumentis, quòd probatione defenditur: reddenda ſunt maximæ uiro patrocinia tam piæ cæcitatis, & agenda reliqua pars cauſæ admiratione. Intueri mihi Iudices uideor expeditionis illius incredibilem nouamq; faciem. Vadit rapto patre iuuenis per ardentes creſcentesq; flammas. Dicturum me putatis, ut euadat, ut fugiat? Properat miſer, ut reuertatur. En mẽbra cõtactu ſtringuntur igniũ. Pater tamen toto cooperitur amplexu, & ardentibus tunc quoq; penè luminibus, texerunt manus alterius oculos. Hoc me nũc putatis ſtupere, mirari, quòd huic iuuenis oneri per medios ignium globos, & ruentia tecta ſufficit? Illud eſt cui uix habere poßit mortalitas fidem. Viſus eſt ſibi feciſſe rem facilem. Quãta dij deæq; pietatis audacia eſt, ire rurſus in flammas, illò ubi patrẽ penè perdideris. Iam non erat illud penetrale, iam non erat domus, ubique tamen iuueni uidebatur ardere mater. Iam miſer undique flagrantibus membris cum diſcurrẽtem clauſißet ignis (quod ſolum ſupererat uirium genus) matrem quærebat oculis. Non fuit illud primum ignium perire lumina candentia, non protexerunt flagrantem ſua membra faciem, oculi quærentibus matrem manibus arſerunt. Rurſus infelix totum tactu perluſtrat incendiũ, & unde maximus eſt colla-

laben

labentium culminum fragor, illò debilitas tanquã inuentura reuocatur. Solus omnium ſeruatus eſt beneficio cæcitatis. Protrahatur Iudices, ſi uidetur, in medium reus, plurimum probationibus adijcere debēt truces uultus, terribilis minaxq; facies. Hic eſt Iudices qui dicitur tota nocte diſcurriße. Hic ille circumſpectus, hic ille felix parricida. Receſſerunt cuncta debilitatis officia, & hominis qui circum genua ueſtra ducendus eſt, non eſt qui dirigat greſſus, non ſeruuli ſuperſunt, nõ penates. Reſpondete per fidem, reſpondete mortales, utrum hic patrem occidit, an perdidit? Quid agis infelicißime iuuenis? rogãdum eſt, neq; habes totas preces, perit ille ueſter ambitus, ueſtra miſeratio: ſed nefas eſt, ut reatus iſte ſentiat debilitatis aduerſa. Nos agedum iuuenis duc, imò noſtris humeris, noſtris manibus innitere, nos tibi preces, nos accommodamus oculos. Quid aduerſaris infelix? Quid repugnas? Scimus te non rogare pro uita, ſed dura miſer, dura ſaltem, uiue dum uincas: decet te hic quoq; uirtutum tuarum cumulus, decet ut digneris moriturus abſolui.

MILES MARIANVS. ARGVM.

Bello Cimbrico miles Marianus Tribunum ſtuprum ſibi inferre conantem propinquum Marij occidit, reus eſt cædis apud Imperatorem.

Pro milite contra Tribunum. 3

SATIS dedecoris, atq; flagitij caſtra ceperunt, cum hæc furenti Tribuno mens ſubiecta eſt, ut in medio belli Cimbrici ſtrepitu ante ſigna (tuis bonos ſit habitus ſanctißimis auribus) iuberet proſtare gladio cinctum, & uim turpißimã ac nefariã tẽtaret inferre (ne quid aliud dicam) fortiori. Habet æternã labes illa memoriam, & in exemplum, in quod facilimè uitia proficiũt, noua culpa pernotuit. Et licet impunita ſit reo uirtus ſua, tamẽ in hoc ruẽtis in deteriora ſeculi curſu affirmo, plures erunt qui Trib. imitẽtur, quàm qui militẽ. Etſi nihil minus cõuenire uidetur pa-

tibus

tibus aduocati ſumme Imperator, quàm reo capite periclitanti ſubſidium miſerationis auferre, memor tamen pro quo, & apud quē loquar, audacter, atq; ut ſpero, tutò profiteor militē tuum, quicquid afferat caſus hodie, ſub ipſo fortunæ minãtis ictu ſtare ſecurum. Aut enim abſolues tanquam innocētem, aut punies tanquam uirum. Fas eſt uita periclitari, qui natum ſe meminit lege pereundi. Neq; in militiam grauiſſimo aſperrimoq; bello ita uenit, ut neſciret ſibi mortē in procinctu habendam: neq; eſt tam imbellis, ut non forti pectore aduerſa, dum nō inhoneſta, tolleret. Affirmo tibi C. Mari, non ſic nuper repugnaſſet, ſi illum Tribunus uoluiſſet occidere. Neq; ignorauit quæ manerent eū pericula, cum obſcœnos furioſi corruptoris amplexus gladio diuelleret. Nec habeo ſanè quid in milite præſertim tuo laudē, ſi pudicus eſt tãtum, quia expedit: nec ſi ſit uitæ cupidiſſimus, pœnitere eum facti ſui poteſt. De interfectore corruptoris fortaſſe dubites: illud utiq; ſcio, de impudico milite nō deliberaſſes. Hūc uerò C. Mari (defendatur enim tam fortiter miles tuus, quàm uindicatus eſt) nec ſi damnaueris, pœnitebit. Si fors ita tulerit, ibit ad pœnam pleno gradu, tam paratus mori pro pudicitia, quàm occidere: laudemq; perpetuam fortiſſimi pudoris ſecum feret. Omnis licet delatorum uis ingruat, nunquàm tamen effici poterit, ut miles tuus magis doleat, quòd accuſatus, quàm quòd appellatus eſt. Sed neq; hoc Roma parens, nec ſigna militaria aquilæq; uictrices, nec tua ſumme Imperator diuina uirtus ſinat, ut tua quoq; ſententia quiſquam uir & Romanus, & miles nimium pudicus ſit, apud quem ante principia agendum eſt. Ecce cum maxime hoc agitur, ut inter Romanorum legionum manipulos ſcorta deligere, & ad ſtuprum trahere ſacramento rogatos poſthac liceat ex decreto tuo: nec pudet accuſatorem apud C. Marium (quod exemplum diuinitus nobis datum uidetur, quid in homine uirtus poſſit) aſſidentibus Legatis, Præfectiſq;, & iſtis illi prodigio diſſimilimis Tribunis, totum armatorum

torum

torum iudicio, obijcere militi, quòd uir ſit, tantumq́; non durum ac ruſticum, ſed parum meretricijs artibus queritur educatum. At ego ſi qua eſt fides, pudicitiam in milite etiam laudare erubeſco. Fœminarum eſt iſta uirtus. Aliter laudandus eſt uir fortis, idoneus bello, promptus ad pericula, præſtantis animi: liberè dicam, dignior qui Tribunus eſſet. Hoc enim propinquo Mari non erubeſceres. Pater huic emeritis bello ſtipendijs tum, cum tota ſubnixum Numidia fregimus Iugurtham, exautoratas armis manus agreſti labore ſubegit. Prædura priſcis moribus mater, frigoribus ac ſolibus peruſta, & in pleriſque ruris operibus marito particeps, affirmo quam nemo appellaſſet impune. His ortus ipſe procul ab omni contactu receſſerat: pueriles quoque annos aliquo ſemper opere durando, ſequi pecora primò, arcere gregibus feras, aliquid ſemper audere maius annis. Ludus fuit rotare ſaxa, uibrare iactu ſudes, ſaltus agitare uenatu, mox uigẽtibus lacertis humũ ſcindere, ſegnẽ futuris noualibus eruere ſyluam. Sic effectum eſt, ut (quemadmodum aliqui putant) poſſet citò militare. Interim ex ultimo litore Oceani, & dirempta frigoribus plaga, gens à rerum natura bene relegata, ſtolida uiribus, indomita feritate, inſolens ſucceſſu, nec minus animorum immanitate, quàm corporũ belluis ſuis proxima, Italiam inundauit. Nec tamen tantum ui ſua, quantũ luxuria ſocordiaq́; noſtrorum ducum elata, dum nos in bello quoque uitia pacis ſequuntur, & delicati ſumus etiam miſeri, uaſtitatem agris, ſolitudinẽ iuuentuti, periculum imperio, ac propè exitium attulit: apparuitq́; nunquàm Po. Rom. ad propulſandam perniciẽ magis uiris opus fuiſſe. Itaque cum appareret ſoluta militiæ diſciplina, & non minor nobis pugna cum moribus eſſet, quàm cum hoſtibus, ad unicũ C. Mari cum uirtutis tuæ, tum ſanctitatis ſecuritatisq́; præſidium confugimus. Et mehercule feſtinarunt parentes ad nomen liberos mittere, quanuis aſperrimo bello, uelut occaſionem complexi, ut ſub te ponere rudimenta mi-

litiæ

litiæ cõtingeret, cernere quotidie diuinæ uirtutis exemplum, te hortatorẽ operum habere, te teſtem. Et cum hæc cõmunis totius exercitus eſſet felicitas dux Marius, tamẽ (ò facinus indignum) plus reliquis cõſecuti uidebantur, quibus Trib. contigerat propinquus tuus. Quanta cura robora militũ legeris Imperator, ut hoſtibus propè humanas uires excedentibus opponeres parem delectũ, uel ex eo manifeſtum eſt, quòd cum ſcires non ex cenſu eſſe uirtutem, prӕterita facultatum cõtemplatione, uires tantum animosq; ſpectaſti. Quid prodeſt? en quãta delectui tuo fit inuidia? diceris aduerſus Cimbros puerum probaſſe. Sed neq; te militaris ætas fefellit: cuius certiſſima mẽſura eſt, poſſe fortiter facere. Neq; illa libido fuit ſaltem uitijs uſitata, quæ ad obſcœnos Veneris impetus formæ cupidine incenditur, ſed quidam perditus contumeliæ amor ac ſumma flagitiorum uoluptas inquinare honeſta: hoc ipſum quòd primus ante ſigna procurrit, quòd ueteranos tyro præcedit, quòd redit, puluere & cruore concretus, iſtud iſtud quod tam uir eſt. Vulgaria ſunt irritamẽta cupiditatis, forma, ætas: ſingularis res eſt fortis concubinus. Illas cicatrices, illa uulnera, illa tot eximiæ decora militiæ, quid exequar ultrà? Imperator pudet me quod intelligis. Tranſeo oblatam nolenti munerum uacationem, & blandius quàm militiæ diſciplina poſtulat adulatum militi Tribunum, imperatas aſperrimas expeditiones, ut remitterentur, ſæpe ordinis, ſæpe affinitatis tuæ iactatam gratiam. Confitemur C. Mari, diutius uixit obſcœnus corruptor, dum iſta miles non intelligit. Non audeo dicere Imperator, cõcipe animo temporis illum habitum, reforma cogitationes tuas, in alijs forſitan cauſis permittatur indignitatem rei oratione exaggerare, de iniuria noſtra Latinè queri nõ poſſumus, parcendum uerbis eſt, inhibenda magna ex parte ueritas, præuaricandum mihi eſt, ſi pudorem habeo. Collatis cum hoſte grauiſſimo cominus caſtris, cum totum bellum quodam genere ad pedem ueniſſet, & omnium mentes imminentis pugnæ co

gnæ cogitatio impleſſet, circunfremente undique barbaro ululatu, Romano militi pro uallo excubanti meretriciam obſcœnæ libidinis patientiam aliquis imperat? Suum quiſque habeat fortaſſe iudicium: mea ſententia non ſatis pudicus eſt miles, qui armatus tantum negat. Hoc expoſitionis loco Imperator malo *accuſatoribus credas. Illi narrarũt rem uiro & Romano, & milite tuo dignam, tantumq́; non ardorem luminum, horrorem capillorum, fremitum indignationis ante oculos dicendo poſuerunt. Ad primum ſtatim obſcœnæ libidinis ſermonem, non aliter quàm ſi in hoſtem claßicum cecinißet, gladium illum quem à te pro pudicitia noſtrarum coniugum acceperat, per pectus infandi corruptoris exegit, & in latus ultra pedẽ. Si omnes milites tales habemus, Mari, uicimus. Verebar equidem, ne fugandi corruptoris cauſa ferrum ſtrinxiſſet, & (quod accidere interim ſolet) dum alter receſſurum putat, alter percuſſurum non putat, tam honeſtum opus caſus feciſſet. Neque enim (ut opinor) hoc quoque exigendum fuit, ut cum cæcus amentia corruptor per uulnera ipſa rueret ad prẽdendos amplexus, miles etiã gladium reduceret. Ego uerò parum uiriliter iſtum indignatum puto, ſi in tanto dolore Tribunum potuit agnoſcere. Ipſe nihil excuſat. Percußi, inquit, gratiam Marti ſigniſq́; : occidi, hauſi noxiũ ultrice dextera ſanguinẽ ſiue licuit, ſiue nõ licuit. Atq́; utinã plures mortes cepiſſet, ut impurum ſpiritum renaſcẽs pœna torqueret. Parũ ſeuere militarẽ redeuntibus ſupplicijs diſciplinã continemus, ſi Tribuno poſt hoc factum bene ceßit, quòd occiſus eſt. Reum ergo cædis nõ inficiatione defendam: uiro forti præſertim & innocenti nihil facere conuenit, quod negãdum ſit. Non abnuo crimen, imò ſi accuſatores tacerent, ipſe narraſſem. Obijcite igitur, ſed, ut delatores decet, totum. Verecundißimum enim militem apud ſanctißimas Imperatoris aures minus pudet confiteri quàm quæri. Parum'ne dedecoris ſubimus, quòd non de honoribus fortißimi uiri quæritur? &, ut lõgißimè uota*

procedant, rem honeſtiſſimā uoluiti feciſſe impune erit. Damnetur etiam, & pudicitiā ſupplicio pendat. Conuenite legiones, intēdite animo ſancto tracta undiq; auxilia. Lex dicitur caſtris, nec pauci ſunt, qui hoc nolint licere, illud uelint. Nō mehercule poſſum tenere, quo minus in accuſatorem dolor meus erumpat. Quid dicis? Tu ſi tribunus eſſes, hoc feciſſes? Si miles eſſes, hoc tuliſſes? Date præcepta, componite diſciplinam. Miles hac contumelia percuſſus eſt, indignis uocibus contaminatus nihil amplius aget, quàm renuet? Et quis non illum inter proſtitutos habeat, ſi commiſerit, ut poſſit iterum appellari? Neget tamen, & ultionem iniuriæ ſuæ differat. Ita puto, cum illuſerit Trib. quæretur. Inijcitur manus, & ab aſſignata ſtatione miles abducitur, ut ſtuprum patiatur. Vos interrogo accuſatores, quid faciet? feret libidinoſas manus uulnera ſua tractantes? deponet arma, an reponet? Vir eſt enim, autorem habet, hoc primi ordines iubent: Aequum eſt Trib. militem parêre, in diem ſperare etiam proceſſus poteſt. Pro hoc merito accipiet fortaſſe uicem, ordines ducet, & ſub illo alij militabunt. Si hæc conditio cauſæ eſt, ſi defenſio ſui non permittitur, indicate, prædicite: ſi corruptorem non licet ferire, feret: non enim poteſt nuda manu repelli. memētote, corruptor armatus eſt. Implicitus tamen infando nexu, cogitate, quid ſibi feciſſet, utrum id ſi plura diſpiciat, imò ſi uidetur, quò iuſtius quæri poſſit, patiatur. Iſtud uerò flagitium in conatu pereat. Nam ſi libido ad motum obſcœni corruptoris proceſſerit, duo occidendi erunt. Liberè itaq; dixerim C. Mari, quam de fortiſſimo milite ſententiam feras, magis tua intereſt. huius quidem gloriæ nihil plus adijci poteſt, quàm ſi pro re tam honeſta moritur: hunc mirabitur ſola uirtutum incorrupta teſtis uetuſtas. hoc factum patres liberis uel poſt pœnam præcipient. Tu cogita quid te ſenſiſſe homines ſciant. Hoc exēplum in neutram partem poteſt taceri. Cogitare certum eſt id quenque cum iudicat, probare quid in re ſimili ipſe feciſſet. Omnibus enim ad uirile

robur

robur per pueritiam iter eſt, & contra libidinem maturuiſſe non prodeſt. Recognoſce incrementa tua, & honeſtam tantæ magnitudini memoriam priſtinæ tenuitatis. Sine dubio te ad tot Conſulatus, & actos aut deſtinatos triũphos diuina uirtus tua ſuſtulit. Memẽto tamen & tu ſub Tribuno militaſti, nec ad hoc faſtigium dignitatis tam breui tibi uenire contigiſſet, ſi ſerò cœpiſſes. Dicam nunc ego præcipuam ſemper curam Romanis moribus pudicitiæ fuiſſe. Referam Lucretiam, quæ condito in uiſcera ſua ferro pœnam à ſe neceſſitatis exegit, & ut quàm primùm pudicus animus à polluto corpore ſepararetur, ſe ipſa percuſſit, quia corruptorem non potuit occidere. Si nunc placet tibi miles, quid ego Virginium narrem, qui filiæ uirginitatem, qua ſola poterat, morte defendit, raptumq; de proximo ferrum non recuſanti puellæ immerſit? Diuiſit illi ſolum Appium, quem tamen populus Romanus ſeceſſione à Patribus & propè ciuili bello perſecutus in uincula duci coëgit: neq; ulla res tum magis indignationem plebis commouit, quàm quòd pudicitiam auferre tentauerat filiæ militis. Hæc ſunt honeſta, hæc narranda fœminarum exempla. Nam uirorum quæ pudicitia eſt, niſi nõ corrumpere? Non ſit mihi forſitan querendum aduerſis auribus, ſeculi in tantum uitia regnare, ut obſcœnis cupiditatibus natura ceſſerit, ut pollutis in fœmineam uſq; patientiam maribus, incurrat iam libido in ſexum ſuum. Finem tamen aliquem ſibi uitia ipſa exceperũt, ultimumq; ad hoc huius flagitij crimẽ fuit, corrupiſſe futurum uirum. Hoc uerò cuius dementiæ eſt? in concubinatum iuniores leguntur, & in muliebrem patientiã uocatur fortaſſe iam maritus. Ego uerò gratulor militari diſciplinæ, gratulor opinioni caſtrorũ, ſi huius mentis Trib. in hunc primum incidit. Itáne tandem (iuuat enim uelut præſentis inſequi furorẽ) ſcorta tua ſtipendiũ merentur, & ſub ſignis exoletos trahis? Ideo meretrices ab exercitu ſubmouentur, intrare caſtra fœminis nõ licet? Ita puto, nõ opus eſt. Militẽ, hoc eſt, pluſquàm uirũ,

iamiamq; in acie ſtaturum cui pro uirili portione ſalutem ſuam patria commiſit, appellas. Fortaſſe claſsico ſonante, ideo ſtationes circuis, ideo uigilias ambis. En quę Trib. faceres, cum prętextati militabant? Non is profuſus eſt furor? non manifeſta dementia eſt? Vides munitum gladio latus, loricam ferro aſperam, clauſam galea faciem, & ad terrorem belli criſtas minantes, inſcriptum in ſcuto C. Marij nomen, totum denique uirum Mario habitu horrentem. Hic tibi cultus proſtituti uidetur? Appellabis de ſtupro? uim aſſeres? Quid deinde expectas, ut ille te Tribunũ putet, cum tu illum non putes militem? Vacat enim uitijs noſtris, & ad omne uotum fluente fortuna laſciuit ocium: aut in eo ſaltem ſtatu reſp. eſt, ut ad reſtituendam eam ſatis ſit milites impudicos non eſſe. Non de prolatando tibi imperio res eſt, nec tranſmarinas (ut nuper) prouincias petimus: de Italię poſſeſsione certatur, pro aris focisq; conſtitimus, an hęc omnia igni ferroq; uaſtentur, an nobis caput barbarus hoſtis excidat, an Cimbricè loquendum ſit. Vita omnium noſtrum, & ſalus (pati nanq; aliud, ne ſub hoſte quidem uiri timemus) in ultimum diſcrimen adducitur. Influxit Italię inaudita multitudo, quam ne ea quidem potuit ſuſtinere terra, quę genuit: inuſitata corporum magnitudo, mores etiam Germanis feri. Strage noſtrorum campi latent: iam fugatorum Carbonis atque Syllani ſub comparatione felix militia eſt. Iacet poſt amiſſum Scaurus exercitũ. Seruij Manliiq; bina cũ tot legionibus caſtra perdidimus. Gens maiorem terrarum partem uictorijs peruagata, tantum in Mario ſtetit. Libenter te Imperator interrogo, in hoc rerum ſtatu tales milites habere malis, an tales Trib. In tanto belli diſcurſu, ne cõceſſę quidem ueneri dares ueniam. Nam quo ad altiorem quiſq; honorum gradum extenditur, magis in exemplum ſpectantibus patet. Cum alij excubent armati, alij clauſtra portarum tueantur, alij uallũ foſſasq; ſcutis innixi cingãt, cibũ ipſum ſtantes capiãt, Trib. inter ſcorta uoluptabitur? & has ſolas uigi-

lias

lias aget? ac ne ideo quidem breuem ſaltem frugalitatis perferret ſimulationem,ne hæc illum facere milites ſciāt? Age porrò ſi uiueret Trib. & hoc ad te factum Imperator deferremus,circūſtaret uniuerſus exercitus,nec hāc militis contumeliam,ſed militiæ putaret,quid ageres? quid conſtitueres? Beneficiū accepiſti Mari,beneficiū,non habes neceſſe propinquū tuum occidere. Nam ſi uere æſtimemus, Imperium populi Ro. ad hanc diem militari diſciplina ſtetit. Non enim nobis aut multitudo maior eſt quàm cæteris gentibus,aut uehementiora corpora, quàm uel his ecce Cimbris,aut maiores opes quàm locupletiſſimis regnis, aut mortis contemptus facilior quàm pleriſq; barbaris cauſam uitæ non habētibus. Principes nos facit ſeueritas inſtitutorū,ordo militiæ, amor quidam laboris, & quotidiana exercitatione aſſidua belli meditatio. Itaq; plura penè moribus quàm uiribus uicimus,cum captiuæ quoq; ſanctæ habebantur,& contumelia etiā hoſti aberat. Quæ omnia longa ſuperbæ nobilitatis intermiſſa luxuria tui nobis mores retulerūt. Dij profectò magnitudinem tuā curāt Imperator ac dirigunt, qui tibi ſuper cæteras laudes obtulerūt tam honeſtæ ſententiæ occaſionē. quod miles fortiter fecit,ſi abſoluis,tuū exemplum eſt. Niſi fortè hoc me perturbari putatis, quòd Tribunus fuit. Ideo hercule turpior, ideo morte omni dignior. Hæc enim conditio ſuperiorum eſt, ut quicquid faciunt, præcipere uideantur, & pernicioſiſſimus eſt male rei maximus quiſq; autor. Quis continebit militiam? Quis caſtrēſis diſciplinæ præcipiet ſeueritatem? Quis te Imperator maioribus curis diſtricto,delicta militum coërcebit? Tribuni corpus & peccatum corriget? Ad quem confugiam? cui querar? Sic eſt ut neceſſe habeamus ipſi nos uindicare. Tribunus fuit, & hic miles fuit. Tribunus. Hoc dicis,cui parēre caligatum lex iubet, qui nō ſolum militibus, ſed cēturionibus præpoſitus partē quandā imperatoriæ poteſtatis obtinet. Ita opinor contra iura caſtrorū fecerat miles,etiāſi tantum negaſſet. Neſcit quod iſtius honoris faſti

gium,quæ poteſtas ordinis.tyro eſt. Agè ſi ad te C. Mari aliquis impudicum militem detuliſſet,ferres dicentem,Tribunus me iuſsit? Quòd ſi par in utraq; parte delictũ eſt,hoc tamen crimen militem ſaltem decet. Tribunus fuit. Videor mehercule Imperator oblitus mediocritatis meæ, cũ uix unius defenſioni ſufficiam, quædam pro uniuerſo dicturus exercitu. Omnes has quæ circũſtetere legiones, florem Italiæ, ciuium ſociorumq; robora una uoce proclamare apud tribunal exiſtima, Non ignominiæ Tribuni parêre poſſumus: nemo noſtrum recuſat itinerum laborẽ, nec inuiſum ſuper arma faſcem, non æſtiui ſolis ardorẽ, nec ſub pellibus actam hyemem, ſcriẽda ſit fatigato foſſa,pro uallo portiſq; uigilandũ,fortiter ancipites inibimus pugnas,uulnera laude pẽſabimus,mors erit ignominia potior. Quicquid in pugna patimur, uirorum eſt. Imperet aſperas Trib. expeditiones, ſi quo uertice montis hoſtis pellendus eſt, ſi inter infeſtos armatis ſaltus ſpeculandum,ſæuiat deniq; in terga uerberibus, exigat ſeruilem plagarum patientiam, leno etiam ſeruis excipitur,fortaſſe hac lege captiuos uẽdes.Si meretricia imperatur neceſsitas, ſi aduerſus obſcœnam uim corruptoris arma tantum cõtumeliæ cauſa habemus, potius caſtra capiãtur,& uim Tribuni interpellet Cimber. Nihil tale nouere Germani, & ſanctius uiuitur ad Oceanũ. Quid futurũ eſt Imperator, ſi ad pudicitiã militum pertinet uinci? An ignoramus Imperator quãta quondam Pop. Ro.exarſerit ſeditio,cum ex domo fœneratoris,addictus lacero uerberibus tergo prorupiſſet in publicũ,& illas ſuppliciorũ notas tuliſſe ſe quereretur, quòd uim corruptoris pati noluiſſet? Et ille tamen quãquàm hoc flagitiũ conatus in addicto ac penè ſeruo,et uix libero,uidebatur aliquatenus memor fuiſſe Romanæ ſanctitatis,qui uim obſcœniſsimã non tẽtauerat,niſi aduerſus alligatas manus. Eò tamẽ uſq; Pop. Rom. uindicta proceſsit, ut ardentibus bello finibus ad delectum nemo reſponderet, niſi & pœna corruptoris, & abrogatione legis ſatisfactum eſſet. Nole

bant

bant militare, quamuis hanc iniuriam nõ miles acceperat. Quid de Fabio Eburno loquar, qui filium impudicum cognita domi cauſa necauit? Iam iam commilito quicunq; caſus manet, etiã ſi te imperator damnaturus eſt, habes ſolatium, ſatius eſt quàm à patre occidi. At propinquus C. Marij fuit. Corrumpitis iudicem, & animo alioqui leui gratiæ põdus imponitis. Propinquus tuus fuit. O rem omnibus narrandam, cum abſolueris. Nam ſi quid tibi iudicãdi fides tua cauſa facere permittit, cogites profectò, quantum tibi hoc ipſum apud æmulos, quos uirtutibus offendis, allaturum ſit inuidiæ, cum uideberis aut corruptorem militis iudicare innocẽtem, aut propinquum tuũ etiam uindicare nocentem. Olim iam Imperator inter fulgentes uirtutes tuas liuor locum quærit, & natura quidem omnibus nouitatis incrementis aduerſa nobilitas. tuis tamen laudibus preſſa, & obruta, rimatur occaſionem criminum. Quòd ſi bene inuidiã noui, hoc quoq; tibi obijcietur, quòd ſaltem propinquus tuus peccauit. Quare abdicandus & eiurandus eſt, non tuus ſanguis. Certe nihil minus committendum, quàm ut ulciſcaris flagitium in eo præſertim, qui apud malignos poterit uideri te permittente feciſſe. An ille ſi unquam cogitaſſet ſe eſſe propinquum tuum, nõ has uirtutes tuas, inter quas fortuna tua minima eſt, cum ei uelut propius contemplari licuiſſet, toto pectore haurire debuerat? non huic affinitatis ſuæ felicitati referre gratiam? Miles te melius imitatur. Quòd ſi poſt hanc mentem uiueret Tribunus, neceſſarium forſitan erat hac quoque cum premi inuidia, quòd iſta feciſſet Marij propinquus, quòd ex ipſa ſtirpe uirtutum ſuſtuliſſet ſe flagitij ſoboles. Nam cum bene ſit liberata probro familia, quid attinet illud ſubinde Mario obijcere? Optimum fuerat non habuiſſe talem proximum, aut libenter perdidiſſe. Perorata Imperator, ut mediocritas ingenij mei tulit, cauſſa, ſcio cõmẽdationis partes eſſe reliquas: ſed has ſuperuacuas facit ſanctitas tua. Quid enim uerear ne noceat reo humilitas apud te, cui

uel gratior poteſt eſſe nuda uirtus, apud quem maximum eſt ex ſe cœpiſſe? Commendem tibi ordinem caligati militis, quem uelut incrementorum tuorum natalem libenter ab alto reſpicis? Adhuc fortaſſe patricium ualuerit genus, ſed ductum eius longa ſerie dignitatis ordinem ipſa uirtutum conditione meliorē feciſti. Nondum potuit altius procedere uir adhuc huius ætatis. Tamen cū uirum fortem, cum dignū tuis caſtris, tuis auſpicijs probarim, commendo tibi quicquid melius miles fieri poteſt. Hoc quidem profectò non expectas, ut in extrema actione miſerabili fletu, & humili obteſtatione uitam genu nixus petat: nec tu rogari ab innocente exigis, nec uiro forti opus eſt precaria abſolutione. Vnum rogat, ut ſiquid de cauſſa illius dubitas, des dilationem uſq; ad proximum prælium: pone in prima acie: pone ante ſigna (fortiter dixerim) non inter tyrones: ubi plus periculi, quò maximus hoſtium globus ingruet, ſpecta pugnātē. Affirmo tunc minus ignoſces Tribuno. Liceat ire in aciem, congredi cum hoſtibus. Si perire debet, rogat te Imperator miles tuus, opera mortis ſuæ utaris feliciter.

MATHEMATICVS. ARGVM.

Vir fortis optet præmium quod uolet. Qui cauſſas uoluntariæ mortis in Senatu non reddiderit, inſepultus abijciatur. Quidam de partu uxoris Mathematicum cōſuluit. Is reſpondit uirum fortem futurum, qui naſceretur, deinde parricidam. Cum adoleuiſſet, qui erat natus, bello patriæ fortiter fecit, reddit cauſſas uoluntariæ mortis. Pater contradicit.

Pro filio contra patrem. 4

POSITVS P.C. in ea conditione triſtiſſimæ ſortis, ut nec morte dignus ſim, niſi me parricidam putetis: nec præmio, niſi me innocētē, adeoq; ludibrijs miſeræ ſim diuerſitatis uel neceſſitatis implicitus, ut impetrādū à uobis habeā odij mei fauorem. Quæſo præter omnia,

omnia, quæ ante hoc tempus circa nos ordo prædictæ ueritatis explicuit, attuliſſe me credatis urgentium malorum probationẽ. De parricidio uenit,quòd occidere me poßum:de fato,quòd mihi non licet mori.Non ſolum Mathematicus ſeculo temporibusq; prædixit has manus,ſed & ego me parricidium credo facturum:plus quàm reſponſum,quàm ſacræ artis præſagium triſte eſt, quod mihi ſic minatur animus meus. Non habeo infelix in cogitationibus meis,unde nõ timeã: & facinus quod ſibi pro me pietas patris,quod ſingulorum innocentia rogat,ſentio,patior,agnoſco. Ne quis me tamen laborare putet miſeræ perſuaſionis errore,accipite, cur non poßim dubitare de fato. Parricidium credit,qui facturus eſt : non timet, qui periturus eſt. Ante omnia igitur à grauitate publica peto, ne pro tota innocentia mea cõtenti ſitis hoc,quòd uolo mori. Nec quia uideor contendere cum Mathematico, uincere neceßitates, expugnare fatum,ideo mihi bene credi putetis & uitam.Aliud eſt facinus non eſſe facturũ,aliud mori uelle ne facias.Quinimo(ſiqua eſt fides) hoc quod uos conſtantiam putatis,infirmitas eſt: quòd ad ſuprema confugio,animum meum noui. Nouißima uictæ mentis integritas eſt in mea poteſtate,breui non habebo nec mortem.Fidem ueſtram P.C.nequid amplius de miſera pietate ſperetis. Qui mori uolo,ne parricidiũ admittam, non inuenio quemadmodũ illud poßim nõ facere uicturus.Nam quod ad patrẽ pertinet, qui me retinet uiuere nolentem,non miror, quòd adhuc recenti gloriæ ueſtræ gaudio ſtupet,& in opera mea totus oculis animoq; cõuerſus,parricidã nõ uidet per uirum fortem.Hic eſt animus,quo me quamuis denunciatũ prædictumq; ſeruauit: & cum incertis adhuc dubijsq; uirtutibus præſtiterit,ut uiuerem,præſtat meritis actisq;,ne moriar. Nunc ille,quòd pietate, quòd uideor ipſius perire reuerentia,uocat parricidiũ ſuum,& in orbitate, quam facere ſibi uidetur,non remediũ meum,ſed ſuum ſpectat affectum. Filius qui uult mori,ne parricida ſit,aliter ſibi uidetur remune-

rari non poſſe, quàm ut ipſe moriatur. Meritò prorſus, meritò miſerum ſenem triſtes ſolicitudines & praeſcij metus ad Mathematicum & reſponſa miſerunt. Debui uir fortis nunciari, parricida praedici. Siue enim miſerae coniugis prodigioſa foecunditas tumultuoſis pulſibus maritales inquietauit amplexus, ſeu per anxias noctes diroſq; ſomnos feralibus ſenex imaginibus agitatus dicitur ad notiſsimũ ſacrae artis antiſtitẽ, non ſpes, nõ auida uota, ſed ſuſpiria, metus et praeſagiũ magni neſcio cuius incerti detuliſſe pallorem. Quid aliud hoc eſſe uultis P. C. quàm primã fatalis inſtinctus neceſsitatẽ? De partu uxoris nõ potuit nõ interrogare, deinde non credidit. Referã nunc P. C. cuius artis, cuius fuiſſe dicatur autoritatis, quẽ putauit adeũdũ, qui ſic timebat. Hoc quidem certũ habeo, plurimis meruerat experimẽtis, ut ad illum uelut ad oracula deorũ, plenumq; ſacro ſpiritu pectus, hominum ſolicitudines metuſq; cõfugerent. dicitur inſpecta totius ratione coeli, digeſtis ſyderibus in numeros, ad publici priuatiq; fati ſtupuiſſe conſpectum: & tanta proſperorũ triſtiumq; congerie magis ipſo conſultore perterritus, diu non commiſiſſe uerbis, quod uidebat. Sed ò uirum grauitatis antiquae, dignumq; cui ſe fatorum arcana nudarent. Cum partus de quo quaerebatur, multa praeſtaret propiora proſpera, laetos incipientes annos, non fuit contentus meliora edicere, ſed (quae certiſsima eſt uera proferentium fides) quicquid deprehenderat, protulit in medium, & proclamauit futurum uirum fortem, deinde parricidam. Quis unquam P. C. fiducia maiore reſpondit? Cum ſummum facinus denunciaret, antè ſe dixit probaturum. Fecerat profectò P. C. interrogando Mathematicum pater rem non educaturi, ſi quid triſtius comperiſſet, niſi hoc primum de fato fuiſſet, ut uiuerem. Sed nec Mathematici fides circa momentum aliquem'ue ceſſauit ordinem: non numerus fefellit, non ſexus in partu, non iuuenta, non robur. Illa quoq;, quae uelut extrinſecus conſentiebant, affuere reſponſo, bellum, hoſtis, acies, ad illam ipſam quae fortiter

fortiter facere poteramus, ætatem. Pater uerò periculi ſui denũciatione nõ territus, arma mihi pater, prò triſtis neceſſitas, arma ipſe circundedit, & ſuis ad pugnam manibus aptauit, tanquam Mathematico id iam credidiſſet. Quis miretur quòd reſponſum non contempſerit, dum ſperabat, ut fortiter facerem? Mori me non uult, & iam non ſupereſt niſi parricidium. O' mors laudanda fortibus, expetenda miſeris, non recuſanda felicibus, quantum te quæſiuimus in bello? Tuli enim (deos teſtor) in aciem, tuli nõ uirium iactationem, non gloriæ cupiditatem, ſed, ut patriæ præſtaret aliquid utilitas mei, ut hunc mihi deploratum ſpiritũ, hoc deſtinatum damnatumq; corpus, publicarũ utilitatum uſus abſumeret. Ibi miſer primùm didici, quàm multa neſcientes, quàm multa faceremus inuiti. In medios hoſtium globos perditus pugnator exilij, ceſſit acies. Denſiſſima quæq; certamina ſolus inuaſi, reſiſtere nemo ſuſtinuit. Obuijs ictibus membra nudaui, & ad incurrens ubiq; ferrum uitalia parata circuntuli, uacua circa me tela ceciderunt. Miſerũ me deceptæ cogitationis euentu, fortiter feci, dum mereor occidi. Recedite gratulationes, abite laudantes: nõ circumeo templa, non reddo uota numinibus, ad parricidium ueni. Quẽ ego paulò antè paſſus ſum miſeræ conſcientiæ pudorem? Ad patrem arma nõ retuli. Timui quinimo ne mihi dum reuertor, occurreret, ne in oſcula mea plenaſq; adhuc uictricibus telis manus incauto rueret amplexu. Quam tũc inter cæteras exclamationes deducentis exercitus uocem, quod circũſtantis populi murmur excepi? Magnum felicemq; me iuuenem, ſi ſubitò morerer. Adiuuate dij pariter atq; homines, dũ perire concupiſco, dum uolo, miſeremini, ne hunc ardorem fugientis animæ dilatione laxetis. Proclamo, teſtor, in nouiſſimo fati ſtamus abrupto, propè eſt, ut occidat patrem parricida prædictus, cum eſt mori paratus. Quid me pater adhuc detines? Quid moraris abeuntem? Melius quidem fuerat hunc ſpiritum aut in ipſa maternorum uiſcerum ſede comprimere, aut, ut primum

contactu

cõtactu ſuo cœlum terraſq́; polluerat, feſtinata morte dimittere. Sanè tamen charitas patriæ priuatos uicerit metus, & in honorem uirtutũ ſcelera nutrita ſint: quicquid eſt propter quod educari me tanti fuit, explicitũ peractumq́; eſt. Reſtat una pars fati ultimum ſolumq́; facinus. Fruſtra me cõſolaris æquanimitate patientiaq́; tua. Non idem utriuſq; noſtrum diſcrimen agitur. Tu mori periclitaris, ego patrem inuitus occidere. Hoc primũ itaq; excuſo uobis P.C. quòd præmiũ peto, ſatis ſit hactenus uiri fortis nomen agnoſcere, hucuſq; autoritatẽ ſacræ legis attingere, ut illã in aduocationem ſacræ mortis adducã. Relaturũ me putatis illa optionum uerba ſolennia, non capere magnorum precia meritorum ſolas æquitates, tãta remunerandũ benignitate, quòd fortiter fecit aliquis, quanta ſolicitaretis, ut faceret? Nemini unquam minus ſoluendo ciuitas fuit, præſtiti poſt quod mori continuò deberem. Sed ſecuri eſtote de auiditate ſummæ poteſtatis: illud infinitum, illud immodicum, quod nobis uoluerũt licere leges, intra ſe conſumit ille, qui meruit. Titulos, imagines, honores, ſeruate uictoris, mihi præſtate ſalutem patris, innocentiam meam, temporum pudorem. Quæſo ne mihi ideo præmium negetis, quia fortaſſis et hoc debeatis odiſſe, quòd fortiter feci. Extra inuidiam eſt optio, cum id exigam, quod impetrare potuiſſem, etiam antequàm fortiter facerem. Nam quòd obiter optionis reddo rationem, quæſo nequis ideo me parum aut præmio fidere credat, aut cauſis, quia utriuſq; iuris miſcui preces. Ignoſcite ardori perire cupientis, quod pariter imploro, quæ ſingula ſufficere potuiſſent. Fidem quinimo ueſtram, ſiqua adhuc lex eſt, quæ adiuuare poſſit mori uolentem, commodate, conferte: eſt utriuſq; iuris & autoritas, quod in mea morte tribuatis. Præſtate cauſis, ut moriar, præmio, ut ſepeliar. Sentio P.C. hoc primum ab affectibus publicis petendum, ne quis mori me uelle non credat, quia potius ad cauſas ac uerba confugi, quia à uobis malui petere, quicquid ab his potui manibus accipere. Me-

rui

rui, fateor, malignas interpretationes, uir fortis ut morerer à bel lo reuerſus arma poſui, populi fauorem, gaudia ciuitatis intraui. Sed ſiue hoc eſt ſepulturæ ſuæ magna reuerentia, peſſimæq; additæ pectoribus humanis infirmitates, ut eſſet, quod timeret, qui non timet mortem: ſiue decuit innocentiæ amore pereuntem tranquillitas magna pereundi, ignoſcite, quæſo, cũctationi, patientiæ, moræ. Si me cõtinuò occidiſſem, tanquam parricida moriebar. Neq; eſt P. C. quòd excludi præmium putetis contradictione patris, Eximus per magnorum operum reuerentiã de neceſſitate parendi, & aut interim nobis magna uenit contra nominis huius potẽtiam de uirtutum fauore libertas, aut obſequia peracta demum optione repetemus. Non eſt quòd uos reſiſtentis moueat autoritas: nemĩnem inuenias mori uolẽtem, qui non habeat aliquem uetantem. Ille cui præſtò non ſunt pignora charitatis, lachrymis tamen audientiũ, & conſolationibus, & promptiſſima ſemper exhortatione retinetur. Parentibus uerò circa liberos unus affectus eſt, fauere uitæ, timere mortem. Non habent patiẽtiam nec iuſtæ orbitatis, & inter ſupplicia licet pœnaſq;, omnes tamen illis innocentes, omnes miſeri ſumus. Ego P. C. cõmunem hanc impatientiam ſenis accendo pietate, reuerentia. Fieri non poteſt ut ſe mori debere perſuadeat patri filius, propter quem ſe uidetur occidere. Hactenus leges, hactenus merita uirtutum, ueniamus ad neceſſitates. Mori uolo, mori uolo ita, ut reddidi cauſas. Ita nõ ex hac deſtinatione ſentitis, quicquid dici poteſt, quicquid dici non poteſt. Videretis, quid nos hucuſq; protulerit, hinc incipit ratio. Quod uolo, fingite unũ ex populo turbáq; petere ius præmiorum. Nõ debet hoc uetari, quoties habet cauſas: non poteſt, quoties non habet. Scilicet enim uerẽdum eſt, ne ad hoc inconſulte, ne temere leuitas humana proſiliat: & credibile eſt, ut quicquid apud hominẽ pro uita dici poteſt, ipſa ſibi uita non dixerit. Abite gratulationes, ſilete blãditiæ, quoties iam putatis noluiſſe me mori? Primum hoc maximũ,

quòd

quòd pro incolumitate hominis natura commenta eſt, ut pereamus inuiti, et cōtra tot aduerſos caſus, patiētiæ nobis æquanimitate ſuccurreret. Inde eſt quòd inter luctus & deſperatiōes fœda uiuacitate duramus. An uos me moueri non creditis quòd iuuenis ſum? quòd modò uitæ uoluptates, modò gaudia lucis ingreſſus ſum? Quantopere mihi blanditur, quòd publicis ex acie reportatus humeris lætitiam ciuitatis impleui? Quoties mehercule, hæc uulnera et rorantia hoſtili cruore arma cōplexus, animū ſupra neceßitates erigo, ſupra fatum pono. Sed omnia mihi iam diſcuſſa, conſumpta ſunt, & honeſta pereūdi ratione uicta ceſſerunt. Quid mihi amplius cum corpore, quod oderunt oculi ſui, cum quo quotidie properans anima rixatur? Non ſunt mea mēbra, quæ poßim (uelut hoſtis alicuius) lacerare, confodere. Homini qui ſemel renunciauit rebus humanis, non redditur uita, ſed tempus: & ipſa cupiditas ratioq́; pereundi hoc ipſo quo uetamur, accreſcit. Felicior mehercule qui moritur antequàm debeat, antequàm uelit. Penè ſerò renunciat uitæ, quiſquis ſic ad exitum peruenit, ut hoc illum facere nemo miretur. Ei tantum debet mors negari, de quo non ſufficit hoc pœnæ genus, ut ipſe ſe potius occidat. Nam quòd lex iußit, ut moriturus redderet cauſas, quòd inſepultum uoluit abijci, ſi ſic properaſſet erūpere, ut non nunciaret hoc prius, non fateretur, fallitur quiſquis ideo factum putet, ut teneremur inuiti. Illa uerò non timet pereundi temeritatem, nec ſecretum doloris alieni libēter inquirit. Sciebat illos non aliter auſuros proferre cauſas, quos ſceleris conſcientia, quos maioris cruciatus metus in ſuprema compelleret. Igitur ne ſupplicia properato lucrarentur obitu, rurſus in pœnam nocentis inſepulti corporis reuocauit iniuria. Lex placida, mitis, cauſas mortis reddi uoluit, non æſtimari. Poßum igitur P. C. publica quadam uoce generis humani reſpōdere quærentibus cauſas mortis interrogatus, at ego difficilius redderem uitæ. Quid iuuat ò miſera mortalitas animā per tot annos (etiā

ſi natura

ſi natura patiatur) per infinita temporũ ſpatia triſtiſſimo corporis retinere complexu? Si cũcta gaudia noſtra, ſi uoluptates, & quæcunq; ex hac uniuerſitate mundi uel ſolicitant aſpectu, uel blandiuntur uſu, diligenter excutias, tota uita hominis unus eſt dies. Humiles prorſus abiectæq; mentes, quas non implent hæc eadẽ, ſemperq́; redeuntia. Vt qui honeſtis operatus artibus ſciat, quis finis bonorum, quæ uera filicitas, nunquàm ſibi uidebitur præmatura morte periturus, & lucis cauſas ad animum mentẽq; referentium neminem quotidie uita non ſatiat. Relaturum nunc me putatis, quantò plura ſint in hac æui breuitate fugienda, comparaturum gaudijs proprijs metus, calamitates? Illa illa æſtimemus propter quæ fatigamus uotis deos, propter quæ breuẽ quærimur ætatem. Nempe ſunt uanitas, cupido, luxuria, libido. Non pudet propter hæc ferre debilitates, luctus, ſpatia morborum, & cũ liceat euadere, malle pati? Finge tibi uelut ipſam proclamare naturam, Receptus es in hoc pulcherrimũ mundi rerumq; cõſortium, & per ſuccedentiũ uices in ordinem mortalitatis natus, bona noſtra uidiſti, admitte poſteros, cede uenie̋tibus. Neſcis te quantò diutius uixeris, tantò magis impatientiã parere? Quantumlibet prorogentur tempora, iungantur ætates, quandoq; tamen non poteſt non exitu perire miſeri, qui moritur inuitus. Miraris quòd ſuprema mea ipſe præcipitem? Nunquid enim non hoc agunt ſinguli dies? Omnis nos hora per tacitos fallenteſq́; curſus applicat fato, & in hac turpiſſima perpetuitatis cogitatione diſtricti, per exigua feſtinantis æui momenta præmorimur. Faciamus potius de fine remedium, de neceſſitate ſolatiũ: exeamus ſponte, conſilio, pleni ſecuritatis, gratias agẽtes. Solus uixit quoad uoluit, qui mori mauult. Indulgete quæſo ſæuæ triſteſq; cauſæ, indulgete uirtutes, ut mori tanquam magno animo uelim. Ita non ſufficit ad maturandos exitus quod fortiter feci? Infirmæ prorſus terrenæq; mentis eſt, ut numeretis annos: ego (quæ filiciſſima uel laſſitudo, uel ſatietas eſt) uirtute conſenui.

Quid

Quid adhuc inter accidentia fragileſq; caſus ago? homo rece- ptus in publicas gratulationes præſentiæ humilitate decreſco. Minores fiant neceſſe eſt diuturnitate, quorũ initia cõfirmaue- re ſucceſſus, cũ iã nec operibus, nec fœlicitati poſſit accedere. Cũ fortuna ruere dementia eſt, & ætatem trahere pereuntem. Nul- los ego ſenes degere turpius puto, quàm qui fortiſſimi fuerunt. Vultus expectem, ut putres artus fœdet pudẽda canicies, ut ſan- guine mẽbra uacuata uix nitantur ad greſſus, ut hæ laudatæ ma nus nec ad quotidianæ uitæ miniſteria ſufficiant. Quàm miſerũ, quàm deforme eſt meminiſſe quod fueris, referre cicatricum tua- rum redundationes, & frigidam præteritorum memoriam, cum iam fidem membra non habeant, ſupra ſua facta rideri? Feſtina- tò exire de ſeculo debeo, dum alacre corpus, dum ſpiritus uiget, dum teneor, dum deſideror: & hoc uolo deberi manibus meis, animo meo. Fauete dij pariter atq; homines, mortem uir fortis inueni. Eſt hæc communis mihi cum multis fortaſſe cauſa, ſed ue- niamus ad meam. Si mihi Mathematicus denũciaſſet damna mẽ- brorum, grauem corporis perpetuumq; langorem, ignoſceres tanta mala uel incerta fugiẽti. Plus eſt quod expaueſco, quod ti- meo. Minatus eſt mihi manus meas, meos animos: nullumq; uo- luit eſſe momentum, quo ſecurus intrepiduſq; requieſcerem. Iuſ- ſus ſum uitam per anhelitus metuſq; conſumere. Quis inter hæc ſpei, quis conſolationis eſt locus? Mori debeo tanquam nocens, ſi Mathematicus uerũ dixit: tãquam miſer, ſi mẽtitus eſt. Quid, quòd me futurum dixit parricidam? Ecquem mittamus in expe- rimẽtum, cui credamus? Placet poſt futurorum incertam tracta- re rationem. quid ad diuerſas ſuaſiones, & ad loquaciſſima hu- manorum pectorum ingenia uariaris? Parricidium dictus ſum facturus, ſi poſſum poſthac uiuere, non ſum innocens, etiã ſi non fecero. Interrogare mehercule hic libet uos omnes liberi, omnes parentes, quem mihi poſt hanc denunciationem aſſignetis ani- mum. Homo ſum cuius corpus iratum fortaſſe ſeculo numen,

uelut

uelut aptiſſimam facinori uidetur elegiſſe materiam,cui in primis continuò natalibus aſſignata eſt uirtus pariter & facinus, omnium incredibilium diuerſorumq; pariter capax, omnibus difficultatibus nouitatibusq; ſufficiens, ſceleribus miſer,& ſine morte ſua nocens, in quo debeatis ipſas quoq; odiſſe uirtutes. Neſcio quæ me prodigioſa ſeritas in patrē uelut telum aliquod caſurumq; pondus librat,impingit. Facinus me manet, quod cōtra fidem eſt,quod profuturū mihi negatur,& nolim,cuius nō tempus,nō locus,nō cauſa prædicitur. An mori debeā,uos æſtimabitis:nō debui naſci. Sentit pater,quāta ſit prædicti ſceleris immanitas:& ideo tentat efficere,ut Mathematicam artem nō putetis:ac modò contendit non eſſe fatum,& cuncta caſu fortuitoq; decurrere,modò etiā ut prouidentia regātur,non poſſe tamen humana ſciētia deprehendi. Dum utrūq; colligo,interim apud grauitatem ueſtram depono ſenſiſſe aliquid patrem, etiā cum metuit. Ego Mathematicū probaui dixiſſe,uerum ille credidit eſſe,quod dixit,uenturū. Caſu'ne tibi pater hæc diuerſitas uidetur in corpus unum diſſentientibus ſolidata primordijs, ut ſummo uertice locatus igneus uigor cuncta leuia calidi ſpiritus ardore ſuſpenderet, profundus humor ad ima demerſus, unde quotidie ſuperpoſiti caloris alimenta traherentur,terrenū pondus in medio quāto ſuperne ſpiritu,tāta penitus inanitate ſubnixum librata mole conſideret,ut ſeculorum infinita ſeries,per aſſiduas tēporum uices ſua lege feſtinet? Quid hæc fulgentium ſyderū uenerāda facies? quòd quædam uelut infixa ac cohærētia perpetua ſemelq; capta ſede collucent,alia toto ſparſa cœlo uagos curſus certis emetiuntur erroribus? Iſta credis paſſim fortuitoq; diſpoſita? Rogo,qd melius ratio feciſſet? Deus hæc deus fabricator operis uniuerſi ex illa rudi primaq; caligine protractum poſuit in uultū,digeſſit in partes. Poſtquàm dederat uniuerſitati parem dignamq; faciem, ſpiritum deſuper quo pariter animarētur,immiſit. Inde eſt quòd quicquid naſcitur cōſociata

numini proprietate ſignatur, & in totam æui ſui breuitatem cõpoſitum firmatumq; ſic accipit futura, quaſi uitam. Hæc credo pater terrori primis fuiſſe mortalibus, mox admirationem conſumpta nouitate meruiſſe. Paulatim deinde quod ſtupemus, animus auſus diligenter attendere, in arcana naturæ ſacrum miſit ingenium, & aßiduis obſeruationibus notisq; redeuntibus latẽtium ratione collecta, peruenit ad cauſas. Miraris fatũ hominis poſſe prædici? Defectiones ſyderum laboresq; narrantur, nunciatur origo tempeſtatum, laßitudo uentorũ, quod ſidus immodicos Solis ardores, quod ſeueras minetur hyemes, quid ſignificent ſparſi longius crines, quid ardentius ſolito iubar, quid excuſſa flamma ſyderibus. Non inuenio quid poßit eſſe certius ueræ artis ingenio, quàm dicere quid futurũ ſit fieri, patet deĩnde quid dixerit. Quod ſi eſſe artẽ mathematicã probant natura, ratio, experimẽta, pater quoq; qui crediderit cõſulendum, ſupereſt ut oſtẽdamus uerum dixiſſe de futuris, quem de præteritis non poſſumus probare mentitum. Accipite primam certiſſimæ ſcientiæ probationem. Homo qui de partu conſulebatur, non confudit turbauitq; reſponſum, nec per uarias ambages indeprehenſibilem ſparſit errorem: nihil ita locutus eſt, ut illud audiẽtiũ interpretatio traheret dirigeretq;, quò mallet. Atqui in eo tota ratio fallendi eſt, non dare cõſulentibus, quod depoſcãt, ſed caligine magnaq; promiſſorum uarietate ſuſpẽſos ſic dimittere, ut quicquid caſus attulerit, putent eſſe prædictum. An ſcilicet hæc fuerit ratio fingendi, quòd dicebat uſitata, communia, quæ futura pater facilè crederet, libenter audiret? Fortiter, inquit, faciet filius tuus. Rogo ubi magis definit, qui mẽtitur? Sed quibus ille, dij deæq; ſignis, quibus impletus eſt notis, qui de parricida dißimulare non potuit, cum quæreret pater? Artem tantum mirari me pater putas? Ego miror animum, ſtupeo cõſtantiam. Erit, inquit, uir fortis & parricida. Rogo quæ ratio fallendi eſt, ea dicere propter quæ nec prioribus debeat credi? In parricid

ricidio, quod proſpiciebat Mathematicus, hæc ſola ratio fuit mẽdacij, ne prædiceretur. Fero tamen, ut quis in alijs cõſultationibus decipi poßit aut errare, de futuro parricida nõ magis Mathematicus poteſt, quam pater interrogare. Omnes, ſicuti apud ſacræ artis antiſtites ſatis cõſtat, animæ proprietates, et futuras mentium corporumq; formas ex illorũ ſyderum qualitate, quibus in ortu ſuo cũcta gignuntur, accipiunt. Aliquis uagi numinis errore perſtrictus eſt, uitam trãſiget ille diſcurſibus. Placida conceptum ſtella ſignauit, erit modeſta lenitate conſpicuus. Ardens naſcẽtis horã ſidus accẽdit, uiribus pariter moribusq; flagrabit. Languido iam uergentis in procliue mundi, hebeſcentibus tardior membris, ſimilis ſenectæ iuuenta pigreſcit. Iam ſi cui principalium deorum fulgor illuxerit, in populi conſurget imperium. Credo mehercule in illum natalem monſtri mei diem, iratorum numinum conſpiraſſe uiolentiam, ſedemq; prodigioſi ſpiritus collato pariter igne preßiſſe. Si uerum eſt poſt uetuſta ſecula, & innumerabiles annos reddi rurſus alijs corporibus animas, fortaßis in me renatus ſit aliquis ex illis, quorum ſcelere uiolatus dies mundũ ſubito mutauit, quos per maria terrasq; fugientes, furiales faces, & ultricũ dearũ terror agitauit. Neceſſe eſt ut maiores notas uentura promittant, quæ nõ temere naſcuntur. Sic futuras tempeſtates, pelagi fragor, & conſcium nemorũ murmur enunciat: ſic periturorum fata populorum ardẽtes cœlo faces, & crinita ſyderũ flamma præcurrit. Prædicebar bello, monſtrabar armis, agebat ante ſe uentura feritas publicas calamitates, & omnium malorũ cõſummatione parricida ponebar. At nunc iſta putet aliquis fortuito, nõ arte ſentiri: poßit fortaſſe caſu euenire quod futurum ſit, nõ poteſt caſu fieri quod prædictum eſt. Ecquando unquam pater explicuit manifeſtius ullius facti neceßitatẽ totus ordo reſpõſi? Vir, inquit, naſcetur. euenit. Educabitur, quamuis parricidiũ prædictũ ſit. accidit. Perueniet ad iuuentæ robur. adoleui. Viribus erit conſpicuus. & nimis.

Aderunt bella, uenerunt. Ibit in aciem te uolente, miſſusq́; fortiter faciet, feci. Erit parricida, ſi uixero. Si pater tã ſecretæ profundæq́; artis ratio reddenda eſt, non'ne habere tibi grande cõſortium prædicti uidetur ipſa diuerſitas? Virum fortem dixit & parricidam. Vicina ſunt hæc, etiam ut diſsimilia: paria uiribus, etiam ut mente diſſentiant. Quid enim me aliud notabilem fecit in bello, quàm quòd non parco cædibus, cruore nõ ſatior, exultans ſuper ſtratorum corporum ſtrages, palpitãtibus adhuc cadaueribus alacer inſiſto? Virtutis ſunt iſta, cum hoſtis contigit. Pax eſt quæ nos deprehendit: & cũ iſta graſſandi materia conſumpta eſt, in facinus neceſſe eſt ocioſus ardor erũpat. Ecce iam Reip. præbita eſt quies, mihi tamẽ plurimũ eſt cum gladio meo, totis diebus tracto ferrum, ad arma reſpicio, tela mea laudo, admiror, alloquor. Crede pater, & parricidiũ tam facile eſt, quam fortiter facere, cũ utrunq; de fato eſt. Sed quouſq; ratione colligam, quod exitu iam probatum eſt? quod nullis Mathematicus dixit ambagibus, nullis diſsimulari artibus poteſt? Partẽ reſponſi futuram in alio opere iam uidiſti, & quod præcipuè torquet animũ, fides ſceleris uirtus fuit. Explicata eſt autoritas reſponſi, cum de duobus prædictis unum factũ eſt. Nec poſsis de ueritate dubitare, quoties cũ incertis experimenta cõſentiunt. In reſponſo cui cuncta ceſſerũt, fieri nõ poteſt, ut hoc ſolũ falſum ſit, quod nouiſsimum eſt. Non poteſt, inquit, fieri parricidium. Vis mirer pater, ſi nõ creditur futurũ, quod etiam cum factũ eſt, uix creditur? Falleris, ſi aduerſus prædictas neceſsitates ſufficere credis, quòd ego bonus filius ſum, quòd tu optimus pater. Tu nõ mereris ſcire, credo ego utiq; nolle me ſcire. Quid eſt ergo fatũ, niſi quod fit, & non habet cauſas? Quemadmodũ ergo, inquit, iſtud uitari poteſt, ſi fieri neceſſe eſt? Scilicet hac ſola ratione, ut mors inter facinus hominemq́; ponatur. Vincitur pater fatum, ſi reſiſtas: uincit, ſi contẽpſeris. Ago quinimo gratias hoc ſolo nomine crudeliſsimis fatis, quòd maximũ facinus non in prima æui mei

parte

parte poſuerunt, quòd præmiſſæ ſunt antè uirtutes, magnorūq; operū prior ordo defluxit. Pòſt puto caueri parricidium, quod & prædicitur, & nouiſſimum eſt. Fingamus pater Mathematicum de hac ſola uitæ meæ parte mentitū, quid tanti eſt, ut credam iſta, & uiuam? Occidi pater non poteſt. Sed quid refert, ſi difficultas iſta nō eſt ſalua animo meo? Excedit omnem calamitatem, innocētiæ ſuæ non credere, diebus ac noctibus timere, ſuſpectum habere animū ſuum, calumniari manus, incuſare uiſus, & parricidalem agere cogitationem. Maior mihi ratio moriendi eſt, ſi parricidium fieri non poteſt, & ego me credo facturū. Quem tu mihi pater imperas laborē, quàm aſperam exigis patientiam? Horreo oſcula tua, ne ſeniles artus nimiū grauis amplexus elidat. Non ſuſtineo eoſdem expetere conuictus, ne quos porrexerim cibos, uenena fiant. Timeo eiuſdē peregrinationis adire comitatum, omne fugio ſecretum, ne quid fortuna, ne quid afferat caſus. Quouſq; timebitur animus? Mors mihi præſtare poteſt, ne parricidium faciā, mors ut uidear nec fuiſſe facturus. Sed me infelicē, quam multa ſunt, quæ timere debeam, etiā contra animum meum? Vnde ſcio, an expulſum me repētè ſenſibus meis aliqua magni diſcriminis imago raptura ſit? Proſilibo fortaſſe tanquam ſequar claſſici uocantis inſtinctum, tanquam me ruentis patriæ fragor & uociferatio captæ ciuitatis exciuerint. Me ſane interdiu cuſtodire poſſum, ſed unde ſcio, quid afferat nox, caſus, error? Mathematicus hoc nō futurū dixit, ut uellem, ſed ut occiderem. Tu quoq; pater quantò grauiores paſſurus es ex ipſa diſsimulatione cruciatus? Felicius prorſus eſt, palam occidiſſe quē timeas. Cū bene in oculis meis amplexibusq; requieſcas, ſubeat neceſſe eſt tacitas cogitationes prædicti periculi metus, & licet componatur ad forte ſuperbamq; conſtantiam, naturalis tamen hominis infirmitas poteſt tam percuſſorem timere, quàm mortem. Explica nos pater tam miſero triſtiq; complexu, & longiſsimas ſolicitudines breui recide patiētia. Minus indi-

gnum eſt ut moriar,ſi innocens futurus ſum:quàm ut uiuam,ſi parricida.Denuncio tibi pater,& de ſuprema neceßitate confiteor.Iam non ſunt meæ poteſtatis hæ manus,non regere dexterã,non retinere ſufficio.Venit ille neſcio quis ardor,nõ ſentio, non intuentur oculi.Tunc omnia incipio ſcire,cum geſta ſunt. Quid,tu me lacertorum uiriumq; beneficio ſtrauiſſe nuper hoſtes putas?Quantum dicuntur narraſſe captiui,neſcio quem in me monſtroſi uultus horruere cõſpectum, non tela iaciebã,non iaculabar ictus,furialibus miſer facibus ardebã, & pectus iſtud non lorica,non ferrum, ſed diri ſerpentium clauſerant nexus. Non fuit illud pugna,non acies:in bello parricida uincebã,exceſſerunt opera mea humanarũ uirium mediocritatem:quicquid factum eſt,rabies fuit,inſania fuit.Prædico,proteſtor,non ego parricidium faciam,non ego fortiter feci. Quòd ſi ulla ratione caſu'ue effici poteſt,ut prædicta non fiant,fidem ueſtrã P. C. ut mihi potius innocentia, quàm fato debeatur, ego dicar expugnaſſe conſtitutionem, fregiſſe uincula neceßitatis,mea pietas, mea laudetur integritas.Dij nõ ſinant,ut inter me reſponſumq; diſcernat exitus. Mathematicum uincere malo,quàm reprehendere.Quid nunc agam P.C.quemadmodũ me uir fortis ad preces,quemadmodũ parricida componã?Dicam miſeremini?dicam ſuccurrite?Sic rogari cõtra mortẽ ſolet. Nouo mihi inauditoq; opus eſt ambitu malorum. Niſi morior,periclitor. Ideo uideor cauſas reddidiſſe,ut contradiceret pater:& ſi benę noui malignas interpretationes,non exitũ captaſſe dicar,ſed excuſationẽ. Explicate per fidem miſeri pudoris æſtum,nunquàm uidebitur mori uoluiſſe parricida,ſi uixerit. Ad tua nunc genua porrigo optime pater has ad ſcelus tantũ fortes manus:per ego,ſi fas eſt, quicquid feci,per hanc ipſam mei charitatem,qua me nondũ timere cœpiſti,miſerere, filium pietate pereuntẽ ne uelis exitum facere parricidæ.Præſta mihi patientiã qua me modò bello credidiſti.Finge nos in ipſo proſperi Martis cecidiſſe complexu,

confe

conſectumq; magnis uulneribus cadauer efferri. Relinquo tibi pro me omnes parentes, hunc quo nos retinere uoluiſſes, in ſuprema mea transfer affectum, tuis manibus cõpone corpus, extrue rogos, funeri iuſta perſolue. deinde cũ iam nouiſſimis oſculis, ſupremoq; diſcedens ſatiatus fueris amplexu, tunc te fas eſt ſublatis ad cœlum manibus proclamare, Mathematice mentitus es. Reddidimus cauſas, peregimus preces, reliqua uos manus, uos adiuuate ciues, non ut liceat mihi mori, licet iſtud etiam ut negetis. Vir fortis cõmendo uobis exitum meum, ſi nõ continuò letale uulnus impreſſero, ſi non cũ ſanguine totam animã properans ictus egeſſerit, adiuuate dexteram, deprimite telum, & ante omnia detinete patrem. Neſcio quàm longè manum ſparſurus ſit fugientis animæ dolor, quo cadat extractus mucro uiſceribus, in quem ſe collabentis corporis ruina præcipitet. Vultis ſcire, quantum debeam timere uicturus? Metuo, ne patrem, dum morior, occîdam.

AEGER REDEMPTVS. ARG.

Liberi parentes in egeſtate aut alant aut uinciãtur. Quidã duos filios habebat, frugi, & luxurioſum. Peregre profecti ſunt, capti à piratis: luxurioſus lãguere cœpit. Ambo de redemptione ſcripſerunt. Pater uniuerſis bonis in unũ redactis profectus eſt. Dixerũt illi prædones, non attuliſſe illum niſi unius pretium, & eligeret utrum uellet: ægrum redemit. Qui dum reuerteretur, mortuus eſt. Alter ruptis uinculis fugit. Alimenta poſcit pater, contradicit filius.

Pro patre contra filium. 5

QVAMVIS Iudices in tanta malorũ continuatione iam potuerim nihil ex accidẽtiũ meorũ nouitate mirari, nullumq; mihi reliquerint impatientiæ genus aduerſa, quæ de ſolatijs remedijſq; creuerunt: cõfiteor tamẽ hoc ſolum me proſpicere nullo metu, nulla triſtium recordatione potuiſſe, ut poſt piratas, orbitatem, famẽ, hinc quoq; calamitatibus noſtris põdus accederet, quòd reuerſus eſt filius meus. Viuebam miſer, ut hunc uiderẽ, ſolaq; ſuperſtitis

expectatione ſuſpenſus, auidiſſimam moriendi cupiditatem cō-tentioſa mendicitate fallebam. Pudet perſuaſionis, rediſſe ſe iuuenis affirmat, ut uindicaretur morte fratris, ut patris orbitate gauderet: nec intelligit maiorem ſe factis meis autoritatem hac indignatione conferre. Nunc magis ſentio, quātum facinus fuerit ægrum non redimere. Queritur ſe relictum, qui potuit euadere. Vtcunq; igitur Iudices poterā redemptionis illius reddere de præſenti iuuenis impietate rationem, & mihi crudelitas iſta præſtabat, ut filium uiderer elegiſſe meliorem. Non utor tamen occaſionis huius inuidia, nec quicquid miſeræ pietatis impatiē-tia feci, querela malo defendere. Ego uerò tunc non mores liberorum, mentesq́; tractaui, nec mihi in illa triſtiſſima conditione ſuccurrit de cōparatione conſilium. Sola, quid facerem, neceſſitas, ſola iuuenū meorū aduerſa ſuaſerūt. Ex duobus liberis neutrum magis amat, qui redimit ægrum. Illud planè Iudices ultra omnē malorum meorū fateor eſſe triſtitiā, quòd hac aſperitate iuuenis, hoc inopiæ ſqualoriſq; deſpectu famam optimi fratris inceſſit. Hominem qui piraticum carcerē, qui prædonū uincula diſcuſſerat, decuerat, ne uoluiſſet aliter reuerti, ex quo ſe nobis tanto uirium labore reſtituit: poterat eius quoq; admirationem mereri, qui pretio paulò antè ceſſiſſet. Dij immortales, quam laudem, quē gloriæ fauorem impleuerat, ſi paſceret patrē, redemerat fratrem. Relaturus uobis Iudices ordine malorum meorum cuēctum, quem nemo tam crudelis, nemo tam ſæuus audiet, ut me non paſcat, hunc ante omnia qui ſe queritur in fratris cōparatione damnatū, ſecreti doloris indignatione cōuenio. Quid agis impotēs ſuperbe? Tu neſcis utrū fuerim redempturus ex duobus ſanis, ex duobus ægris: Habui enim Iudices, filios diuerſiſſima mentium corporumq́; qualitate cōpoſitos: & ſicut mox probauit ſæua captiuitas, in totam diſſimilitudinē uitæ quoq; genere diductos. Hic nanq; robuſtus ac patiēs, nō molliri proſperis facilè, nō accidentibus frangi, & quē de uoluptatū gaudiorumq́;

contem

contemptu ſcires parem quandoq; fortunis, traxerat ex firmitate mentis magnam protinus in membra conſtantiam. Ille uerò pariter in lætitiam metuſq; reſolutus, alienus à curis, ſolicitudinibus impar, delicatus, impatiens, & iam ſimilis ægro. Sed apud patris affectus, hæc ipſa liberos diſsimilitudo iungebat, & erat quædam in inæqualitate charitatis æqualitas, quòd hunc ſeriò laudatumq; ſemper, illum iam quadam miſeratione diligerem. Quid profuit indiuidua pietas? Erat etiã me nolente manifeſtũ utrius magis colloquijs, magis lætarer aſpectu. Velit nolit Iudices ipſa quoq; querela iuuenis, quid de patris fateatur animo, probat. Iraſci quòd non ſit fratri prælatus ægro, impatiẽtia eſt hominis, quò magis ametur. Accipite Iudices maiorem pietatis æquè probationẽ: filium nec peregre dimiſſurus elegi, iunxi fratrem, aptaui comitem, & utroq; patris latere nudato uiſus ſum mihi magis habiturus utrũq; mecum, ſi pariter eſſent. Hãc apud me iuuenum æqualitatem, etiam in calamitatibus fortuna ſeruauit. Vterq; captus eſt, ambo de redemptione ſcripſerũt, diſsimiles licet. Iterum tamen & inter aduerſa perſuaſionem charitatis inuenio. In captiuitate communi, puto, minus ſperauit ille de patre, qui languere cœpit. Tu mihi nunc impotentiſsime iuuenis, tu quæſo reſponde. Quid aliud facere debuerit pater duos redempturus? Cunctas facultates in pretia collegi, rus, ſeruulos, penates, & omnia utiliora properanti feſtinatione parẽtis addixi, & ultrà quàm nõ poteſt excogitare ſummus affectus, nihil ſenectuti meæ, nihil dubijs caſibus (prò incõſulta pietas) nihil neq; illi reſeruaui, quem redemiſſem. Quantum Iudices ad piratas tulerim, ſcire poteſtis ex hac fame. Fuerit pretium licet exiguum paruumq;, dum totum: fingite quãlibet diuitẽ, quãlibet pauperẽ patrẽ, nemo unquam plus pro liberis dedit, quàm qui ſibi nihil reliquit. Vtrum'ne igitur Iudices nemo mortaliũ habet pretium plurium liberorũ? An piraticæ feritatis ingeniũ eſt, in captiuorum taxatione ſolos æſtimare redimẽtes? Dij im-

mortales, quàm arrogans me pirata, quàm ſuperbus excepit. Parum, inquit, attuliſti ſenex, languet alter. Quid ergo a dijs hominibusq; merui, quòd mihi nō redditurus utrunq;, nō ipſe potius elegit? Sæuus et humani doloris artifex, negauit à me duos poſſe redimi. Deinde ut hoc triſtius, ut difficilius eſſet, redditurū ſe dixit, utrum maluiſſem. Vides iuuenis quantū pietati meæ teſtimonium reddiderit ipſa crudelitas. Conditio nō ponitur niſi duos redempturo. Expectatis, certum habeo Iudices, ut in triſtiſſimæ neceſſitatis poſitus abrupto, ad ægrum cōtinuò properauerim. Quis non putet audita conditione uincula me ſtatim detraxiſſe languenti? Oderitis licet confeſſionē meam, deliberaui. Tenuit inter illos inexplicabiles doloris æſtus, perquam longum pietas miſera conſilium, & quod nunquàm ſatis manibus filij, nunquam ſatis excuſabo conſcientiæ meæ, non ſtatim mihi ille deficiēs unicus fuit. Diſsimules licet orbitas, ego mihi plurimum morbis, plurimum uideor adieciſſe languori cunctationis mora, et ſenſit infelix quid in electionis huius neceſſitate fuerim neutro languente facturus. Tandem quod ſolum habebat ambitus genus, deſperatione præualuit. Accepi, fateor, illum, qui ſolutus quoq; non ſequebatur, quem non gaudium redemptionis, non lætitia prælati, non hortantis erexit patris amplexus. Si eſſet in rebus humanis ulla clementia, merueram etiam de piratis, ut mihi duo redderētur. Vtinam Iudices iuuenis illius uita præſtaret, ut uideretur nō periculi miſeratione, ſed charitate prælatus. Me infelicem, quòd bonam habeo cauſam. Explicuit iuſtitiam comparationis, qui deceſſit etiam redemptus, & in perituro filio nihil aliud electum eſt. In quo fui miſer famæ periculo? Filius meus languore defunctus eſt: tamen pater occiderat, ægrū ſi reliquiſſet. Videram cōtinuo Iudices in carcere illo quantum promitteret conſtantia hominis, quem nō captiuitas, non expectatio patris, non fratris fregiſſet infirmitas. Nec immeritò de fortiſſimo iuuene cuncta ſperaui, ſi fuiſſet ad omnes conatus explicato

plicato

plicato languẽte liberior. Tandem miſeros fortuna reſpexit, & puto contra prædonum commenta ſeritatem, ipſa conſenſit, ut nobis quem negauerant, nõ abſtuliſſent. Non quidem mihi Iudices arrogo tẽporis illius prouidentiam, nihil me fateor feciſſe conſilio: poteſt tamen utriuſq; iuuenis exitus neceſſitatibus meis aſsignare rationem. Perijt, quem redemi: reuerſus eſt, quem reliqui. Inueniſſe te putas iuuenis patrẽ cibos, & alimẽta poſcentẽ? Quærebam precium tuũ, teſtor clementiam mitiſsimæ ciuitatis, hæ preces, hic rogãtis ambitus fuit, Miſeremini, date ſtipes, indulgete, conferte, repetendus eſt ille, qui redimi maluit fratrem. Sed & hac te decebat reuerſum proclamare uoce, Erige uultus pater, attolle triſtiſsimã faciẽ, uindicati de ſæuiſsimis prædonibus ſumus, duos redemiſti. Alimẽta poſco. Poterã nõ adijcere filiũ pater, ſed mendicus hominẽ, ſed iuuenẽ ſenex. Quis enim magis ex ipſis rerũ naturæ ſacris uenerandisq; primordijs deſcendit affectus? Quid etiam inter liberos ac parentes tam commune, tam publicũ, quàm ut alicuius famem proximus quiſq; depellat? Voluit nos ille mortalitatis artifex deus in commune ſuccurrere, & per mutuas auxiliorũ uices in altero quẽcũq; quod pro ſe timeret aſſerere. Nondum hæc charitas eſt, nec perſonis impẽſa reuerentia: ſed ſimilium accidentiũ prouidi metus, & communiũ fortuitorum religioſus horror. In aliena fame ſui quiſq; miſeretur. Sic cibos obſidio partitur, ſic inopiam pariter nauigãtium frequenter unius alimenta pauerunt. Hinc & ille uenit affectus, quòd ignotis cadaueribus humũ cõgerimus, & inſepultũ quodlibet corpus nulla feſtinatio tam rapida trãſcurrit, ut nõ quãtulocunq; ueneretur aggeſtu. Parentibus uerò liberi non præſtatis alimenta, ſed redditis. Quantò, dij deæq;, breuiora, quantò minora pro tot infantiæ, tot pueritiæ ſumptibus, tam uarijs uel abſtinentiſsimæ iuuentutis impendijs? Si mehercule hoc quoque officij genus natura permitteret, bene pro deficientibus aliquid & uita ueſtra deperderet, iterumq; ex illa, quã traxiſtis anima,

portio

portio breuis in ſuum rediret autorē. Vultis ſcire quantus nomini noſtro debeatur affectus? quanta ueneratio? Non eſt beneficium, quòd paſcitis: ſed eſt facinus, quòd negatis. Liberi parētes alant. Pudet ſacrorum nominum, pudet religionis humanæ. Hæc ergo lex erit? quid imprecer homini, qui primus fecit ut pietate iuuaremur? Liberi parētes alant. O' crudele factū. O' nūquam triſtior fames: ita paſcit ille, qui cogitur? Nō meruiſti, inquit, accipere. Diſcede pietas, quieſce paulisper, infirmitas remuneranda ſit. Primū lex ſeueriſſima eſt, ut fortius alimēta poſcantur. Perdiderunt pulchritudinē ſanctitatemq; naturæ, qui putant illis parentibus iura ſuccurrere, quibus apud liberos ſalua eſt de mutua charitate reuerentia, colliſis proſpexere pignoribus, & inter tam uenerabiles affectus hoc quoq; dignū prouidētia fuit, ut aliquid & odia præſtarent. Quereris, iraſceris, & ideo iuberis. Expectandum eſt uidelicet, ut liberorum parentumq; cōcordiam præſtrant totius merita uitæ, & ut pietas, natura, ſanguis accipiāt quotidie tanquam amicitiæ nexum: & ubi nos promeruimus obſequiis, adulatione, patientia, natales ortus, & pignora prima perierunt? Si uultis Iudices, ut huic nomini ſalua ſit in omni perſonarum diuerſitate ueneratio, bonum patrem filius alat, lex malum. Non faciam hanc contumeliam rerum naturæ, non faciam legi, ut excuſem uel peſſimū patrem, ut ſacro nomini tentem gratiam petere de uenia. Sim licet crudelis ac ſæuus, filium tamen diutius amaui. Clauſerim paternos penates, de teſtamēto, de ſpe ſucceſſionis expulerim, onerauerim uinculis manus, fœdauerim membra uerberibus, perſolui gratia non poteſt nec malo patri. Arrogans, impotens ſum, uolo quotidie mereri quicquid mihi deberi cœpit primo die. Facilis, mitis, indulgens, uocabula ſunt iſta minoris affectus, propter hæc aleretur amicus, paſceretur extraneus. Veſtrum quinimo crimen eſt, quòd interdū aliud ſumus, & unum manifeſtum eſt, diuerſitatē noſtrā uenire de moribus liberorum. Non inuenias aſperum patrē, niſi

iam

iam peccantis ætatis. Quid ais? rigidus, immitis ſum, ideo paſce, tantum paſce, non ultra malo pro reuerentia nominis noſtri. Quicquid præſtatis, inuiti: & cum alitur pater, quem quereris indignum, accipere mihi uidentur omnes parentes. Si uis, affectum debes: ſin minus, neceſſitate ſeruitutem, patientiam. Non tanquam pater alitur, qui tanquam bonus amatur. Sepone iuuenis, differ querelas, tunc iraſcêris, tunc obijcies mihi, cũ proſperitatum, cum ſecundorũ officia depoſcam. Non talis ad tua genua prouoluor, ut extimendus ſim. Nulli malus eſt pater, cũ eſſe cœpit infelix. Aſpicis collapſum, & ex omni calamitatũ genere miſerũ, & ultrà, quam accidentium menſura non exit, in orbitate mendicum. Riget ſqualidi capitis concreta canicies, uigor priſtini uultus uacuis luminibus intabuit, et per obſtantium crinium illuuiem tenuis arentium iactus oculorum. Hæret aſtricta nudatis oſſibus cutis, et in fame ſua homine cõſumpto iam membra ſine corpore. Iterum bonus ſum, in priſtinam religionẽ de calamitatũ horrore reſtituor. Adeo'ne nõ habent hæc ipſa ſupplicia pœnas, quòd poſco, quòd rogo, quòd mendicus ſum filij mei? Et quàm multa dij deæq; non poſſunt pro nobis impetrare leges? Quantò plura ſunt, quæ negantur, cum præſtant inuiti? Non exigo, ut tuis manibus porrigas cibos, ut conſoleris, ut foueas, proijce quod rapiam, abijce quod colligam. Genus ultionis eſt paſcere, neq; miſereri. Si tamen Iudices fas eſt impietatis huius ullas accipere cauſas, & filium qui non alit, putatis reddere poſſe rationem, æſtimate per fidem, quod ſit facinus illud, cuius ultionem debeat exigere aliquis de fame patris. Captum me, inquit, nõ redemiſti. Quis non putet queri de filio patrẽ? Quenquam'ne dicentem feras, nihil tibi debeo, quia mihi uitæ luciſq; beneficium ſemel præſtitiſti, quia hunc ſpiritũ, hoc corpus non ex indulgentia tua rurſus accepi? Iniquiſſima magnorum conditio meritorũ eſt, ſi quicquid non fuerit adiectum, de prioribus perit, & peſſimo exemplo gratiam præteritis auferunt reliqua ceſſantia.

ceſſantia. Non redemi, non tamen ideo minus eſt, quòd in hũc te diuinorũ humanorumq; conſpectum de noſtra protulimus anima. Maria terraſq; & infatigabiles ſiderum curſus, & cuncta ſacro fulgore lucẽtia nos, ut fruereris, oſtẽdimus. Has quas ſubtrahis manus, hæc uerba quæ negant, de meo ſpiritu, de meis uiſceribus hauſiſti. Gaude potius, exulta quòd tibi patris aſperitas præſtat boni filij iactationem. Solus habet, quod imputet patri qui queritur, et paſcit. Quàm multa Iudices huic querelæ reſpõdere poteram, propter quæ filium ſalua pietate nõ redemiſſem? Quis non acciperet excuſationem, ſi dicerem? Impedijt quamuis properantem ſenectus, inopia, languor, precium non tam feſtinanter inueni. Explicare non potui nauigationem, iuuenibus quoq; fortibuſq; difficilem. Solus ac ſenex non illa qua ſperaueram proſperitate, direxi? Per quos metus, per quæ peregrinationis incerta properaui? Remoue iuuenis indignationẽ, nihil plus pro filio factum eſt, quem recepi. Non fortunam tibi debeo, ſed affectum: non exitum, ſed uoluntatem. Pro duobus precia cõtraxi, pro duobus maria conſcendi, pro duobus genua tenui. Rogo uter magis amaretur, ſi mihi piratæ duos reddidißent? Agè tu nunc iuuenis ad faciendam inopiæ patris inuidiam (ſi uidetur) exclama, Famẽ obtendis, ad quam luxuria, prodigarumq; uoluptatum continuatione uenisti, exhauſiſti ſenex cenſus in precia meretricum: quanquàm & huic iubetur neceßitati pietas ueſtra ſuccurrere, & lex quæ inopem, quæ patrem nominare contenta eſt, filium non remiſit ad cauſas. Quid uerò ſi in educationẽ, in diſcurſus, in precia uacatus ſum? Excedit omnem ſcelerũ comparationem patrem mendicum facere, nec paſcere. Tentat Iudices hoc, quòd non eſt redemptus, ampliare alia iuuenis inuidia. Fratrem, inquit, mihi prætuliſti. Fateamur pauliſper hoc crimẽ, agnoſcamus hoc nefas. Impudentiſsime generis humani, tu nõ ferres, ut frater tuus uel magis ametur? Vides enim, prælatus eſt tibi neſcio quis affectus, poßident charitatis tuæ locum pignora

de mi

de minoribus ſumpta nominibus. Ipſum nempe cuius æquè ſpiritus de uiſceribus his trahebat ortum, qui patrem uel ſolus impleret. Peßimus eſt mortalium qui amari fratrem ſuum ſine ſui charitate putat. Tu cuſtodies, utrum frequentius oſculer, utrum ſtringam magis arctiore complexu? Non eſt hoc impatientia, nec circa patris affectus ſacra de pietatis cōtentione rixa. Eum tantum fratrem putas amari magis, quem non ames? Falleris iuuenis, longeq́; te ab intellectu rerū naturæ ſepoſuit praua perſuaſio, qui putas ex paternis affectibus filio perire, quicquid in altero de neceßitate præponderat. Par eſt in omnes liberos, eademq́; pietas, ſed habet in aliquo plerunq; proprias indulgētiæ cauſas: & ſalua charitatis æqualitate, eſt quiddam per quod tacito mentis inſtinctu ſingulos rurſus tanquam unicos amemus. Hunc primus naſcēdi locus, illum gratior præfecit infantia: aliū lætior uultus, & blandior oſculis amplexibusq́; facies, quoſdam magis ſeueritas probitasq́; commendat, in quibuſdam diligūtur impatiētius calamitates. Et damna corporum debilitatesq́; mēbrorum notabilius miſeratione complectimur. Salua eſt tamen uniuerſitas, cum quicquid in alio ceſſare creditur, in altero reſtituit alter affectus. Securus ſis, nō intercidunt iſta, nō pereunt, ſed inuicem uincūt, præualent, cedunt. Filio non poteſt præferri niſi filius. Blandiar Iudices pauliſper calamitatibus meis, & ſic agam tanquam apud piratas inuenerim utrunq; ſanum. Attuli ſine dubio pretium duorum, ſed utrunque prædo non reddit. Offert electionē, ſuadete quid faciā. Quid dicitis? Iſta pietas eſt, abire, diſcedere, iraſci ſcilicet, queri, & inuidiā facere piratis. Vos interrogo liberi, uos parētes, Nō ergo facinus eſt, ideo neutrum redimere, quia utrunque non poßis? Egregia pietas æquare liberos iuſtitia deſperationis, & ex hoc quòd ſuccurrere non contingit duobus, orbitatem facere totam. Tu uerò ſenectus accipe quicqd datur, accipe quicquid offertur, dū hoc ſaltē feritati libet, antequā in patiētiā tam ſæua decreſcat immanitas.

Interim

ceſſantia. Non redemi, non tamen ideo minus eſt, quòd in hũc te diuinorũ humanorumq́; conſpectum de noſtra protulimus anima. Maria terrasq́; & infatigabiles ſiderum curſus, & cuncta ſacro fulgore lucẽtia nos, ut fruereris, oſtẽdimus. Has quas ſubtrahis manus, hæc uerba quæ negant, de meo ſpiritu, de meis uiſceribus hauſiſti. Gaude potius, exulta quòd tibi patris aſperitas præſtat boni filij iactationem. Solus habet, quod imputet patri qui queritur, et paſcit. Quàm multa Iudices huic querelæ reſpõdere poteram, propter quæ filium ſalua pietate nõ redemiſſem? Quis non acciperet excuſationem, ſi dicerem? Impedijt quamuis properantem ſenectus, inopia, languor, precium non tam feſtinanter inueni. Explicare non potui nauigationem, iuuenibus quoq; fortibusq́; difficilem. Solus ac ſenex non illa qua ſperaueram proſperitate, direxi? Per quos metus, per quæ peregrinationis incerta properaui? Remoue iuuenis indignationẽ, nihil plus pro filio factum eſt, quem recepi. Non fortunam tibi debeo, ſed affectum: non exitum, ſed uoluntatem. Pro duobus precia cõtraxi, pro duobus maria conſcendi, pro duobus genua tenui. Rogo uter magis amaretur, ſi mihi piratæ duos reddidiſſent? Agè tu nunc iuuenis ad faciendam inopiæ patris inuidiam (ſi uidetur) exclama, Famẽ obtendis, ad quam luxuria, prodigarumq́; uoluptatum continuatione ueniſti, exhauſiſti ſenex cenſus in precia meretricum: quanquàm & huic iubetur neceſſitati pietas ueſtra ſuccurrere, & lex quæ inopem, quæ patrem nominare contenta eſt, filium non remiſit ad cauſas. Quid uerò ſi in educationẽ, in diſcurſus, in precia uacuatus ſum? Excedit omnem ſcelerũ comparationem patrem mendicum facere, nec paſcere. Tentat Iudices hoc, quòd non eſt redemptus, ampliare alia iuuenis inuidia. Fratrem, inquit, mihi prætuliſti. Fateamur pauliſper hoc crimẽ, agnoſcamus hoc nefas. Impudentiſſime generis humani, tu nõ feres, ut frater tuus uel magis ametur? Vides enim, prælatus eſt tibi neſcio quis affectus, poſſident charitatis tuæ locum pignora

de mi

de minoribus ſumpta nominibus. Ipſum nempe cuius æquè ſpiritus de uiſceribus his trahebat ortum, qui patrem uel ſolus impleret. Peßimus eſt mortalium qui amari fratrem ſuum ſine ſui charitate putat. Tu cuſtodies, utrum frequentius oſculer, utrum ſtringam magis arctiore complexu? Non eſt hoc impatientia, nec circa patris affectus ſacra de pietatis cõtentione rixa. Eum tantùm fratrem putas amari magis, quem non ames? Falleris iuuenis, longeq́; te ab intellectu rerũ naturæ ſepoſuit praua perſuaſio, qui putas ex paternis affectibus filio perire, quicquid in altero de neceßitate præponderat. Par eſt in omnes liberos, eademq́; pietas, ſed habet in aliquo plerunq; proprias indulgẽtiæ cauſas: & ſalua charitatis æqualitate, eſt quiddam per quod tacito mentis inſtinctu ſingulos rurſus tanquam unicos amemus. Hunc primus naſcẽdi locus, illum gratior præfecit infantia: aliũ lætior uultus, & blandior oſculis amplexibusq́; facies, quoſdam magis ſeueritas probitasq́; commendat, in quibuſdam diligũtur impatiẽtius calamitates. Et damna corporum debilitatesq́; mẽbrorum notabilius miſeratione complectimur. Salua eſt tamen uniuerſitas, cum quicquid in alio ceſſare creditur, in altero reſtituit alter affectus. Securus ſis, nõ intercidunt iſta, nõ pereunt, ſed inuicem uincũt, præualent, cedunt. Filio non poteſt præferri niſi filius. Blandiar Iudices paulißper calamitatibus meis, & ſic agam tanquam apud piratas inuenerim utrunq; ſanum. Attuli ſine dubio pretium duorum, ſed utrunque prædo non reddit. Offert electionẽ, ſuadete quid faciã. Quid dicitis? Iſta pietas eſt, abire, diſcedere, iraſci ſcilicet, queri, & inuidiã facere piratis. Vos interrogo liberi, uos parẽtes, Nõ ergo facinus eſt, ideo neutrum redimere, quia utrunque non poßis? Egregia pietas æquare liberos iuſtitia deſperationis, & ex hoc quòd ſuccurrere non contingit duobus, orbitatem facere totam. Tu uerò ſenectus accipe quicqd datur, accipe quicquid offertur, dũ hoc ſaltẽ feritati libet, antequã in patiẽtiã tam ſæua decreſcat immanitas.

Interim

Interim multa poſſunt afferre caſus, ſperare licet, repete ſperare pater, fortaſſis euadat. Quæcunque explicari coaceruatione non poſſunt, per partes uicesq; ſeruantur: & facilius eſt diuiſa ſubtrahere, quorum magnitudo laborat in ſolido. Quãtum intelligo Iudices, filius cui profuturum non erat, ut eligerem, hoc ſolum ferre non poteſt, quòd redemptus eſt frater. Quis hanc Iudices impudentiam ferat? Obijcit mihi, quòd ullum de liberis meis potuerim facere diſcrimen. Deinde queritur, non ſe potius electum, & cũ fratri præter eiuſdem nominis par, ac ſimule cõſortium reuerẽtia quoq; languoris acceſſerit, indignatur apud affectus patris non eam præualuiſſe partem, in qua tãtum filius erat. Non inuenio Iudices, quemadmodum effugere potuerim criminis huius inuidiam, ſi hunc potius recepiſſem. Patri, cui utrunque pirata reddere nolebat, redimendus fuit aut æger, aut neuter. Quid quòd, inquit, etiam luxurioſum prætuliſti? Parce iuuenis maledictis, parce conuitijs. Reliquiſtis hæc nomina, domi erunt iſta uitia, domi erunt iſtæ uirtutes, ſed cum fueritis reuerſi. Interim nihil aliud eſtis quàm fratres, quàm liberi mei, duo captiui, ambo miſeri, & diuerſitas ueſtra de calamitatum ſocietate conſumpta eſt. Vides quàm nefas ſit alterum ex uobis mihi eſſe uiliorẽ: piratarum nõ intereſt, uter eligatur. Dignum hunc dereliquiſti, luxurioſum redemiſti. Comparatione ueſtri iuuenis circa patrimoniũ, honores'ue contenderes, & ego proclamabo, uiciſſes. Sed uentũ eſt illuc, ubi nõ probitas, nõ mores æſtimãtur, & de corporibus ſola taxatio eſt. Vnde triſtes tolerarct caſus, ferret ſordes uinculorum, piraticã famem iuuenis, quẽ torquere ſolebat noſtra frugalitas? Vnde ut in illa ſolitudine carceris duret animus cõuictibus ſemper comitatibusq; lætatus? Expecta tu, quem decet honeſta patiẽtia, laudabilis labor, qui tibi difficultatum reddis ipſe rationẽ. Tu differris, luxurioſus redimitur. Quid uis? Prætuli illũ, de quo ſoli tibi querebar, quem cum uellem caſtigare, reprehendere, te ſolebam laudare,

mirari

mirari. Exaggera quantum uoles uitia fratris, luxurioſum, perditum uoca, dum ſcias te ſic magis probare non animum fuiſſe patris, ſed de calamitate rationẽ. Ille elegit, qui recipit antè meliorem. Sed parce quæſo iuuenis aduerſorũ interpretationi. Nõ eſt electio alterum recipere, cum precium attuleris duorum: diſcrimen illud non ego, ſed pirata commentus eſt. Quicquid inter uos in alterutro fecero, affectus eſt, quo duos amo. Et homo apud quem filius ſola præualuit gratia calamitatis, non fratrem tibi prætuli, ſed quod in te fratri prætuliſſem. Conſilium hoc putas fuiſſe patris? Fortunæ eſt qua capti pariter eſtis, qua decubuit alter, qua nõ conualuit redemptus. Cum propter duos uenerim, quòd in altero mihi pirata conceßit, idem eſt ac ſi mihi neutrum reddidiſſet. Sed quouſq; facti mei dißimulabo rationẽ? Aeger electus eſt, reſpõdete nunc, ſi uidetur. Luxurioſus, perditus fuit. Parcamus quæſo memoriæ, uereamur ſuprema cineris: pœniteret me fortaſſe, ſi uiueret. Iterum ac ſæpius (quod ne ceſſe eſt) ipſa criminis mei uoce defendar, ægrũ redemi. Nõ habẽt profectò, nõ habẽt diſcrimẽ liberi, niſi de calamitate: & inter homines, quos natura pietatis æquauit, differẽtiã niſi de dolore nõ explices. Non cum uſu nunc ueſtro, non cum moribus loquor. Ille anhelat, illius ſunt laſſa ſuſpiria, ad illum ſerius ueni. Excogitaſti rurſus fortuna, quod ſupercreſceret charitati, quod poſſet ſacris nominibus accedere. Hic ſolus maior affectus eſt, quàm filios amare, filij miſereri. Me quidem Iudices ſi quis interroget, conditio illa non fuit uera, non ſimplex, habuitq; piraticæ feritatis ingenium. Aegrum mihi non licuit relinquere, licuit eligere. An fas fuiſſe credis, ut iuxta moriturum tu redderemis, & homines eius immanitatis, ut poſſent liberos cum patre partiri, paterentur eum ſibi relinqui, quem periturum ex hoc probabant, quòd illum pater non eligebat? Tentata eſt miſera pietas, & placuit hoc quoque addi calamitatibus noſtris, ut oneraret pudore conditionis partes non habentis. Cum in comparatione

ſani æger offertur, ideo ponitur ut eligatur. Supereſt, niſi fallor, Iudices, ut cum ſibi prælatum fratrem queratur, exiſtimetis utri tunc magis debuerit pietas noſtra ſuccurrere. Eſt quidem Iudices humanæ infirmitatis iſta natura, ut ex omnibus accidentibus grauiſsimum putet quiſq; quod patitur: & cùm aliena cogitationibus, noſtra dolore tractentur, neceſſe eſt apud impatiētiam ſuam uel minora præualeant. Languor eſt tamen, languor, cui meritò ceſſerint cunctæ calamitates, in cuius comparatione conſolari ſe poteſt genus omne miſerorum. Stringat licet manus ſæua captiuitas, profunda carceris nocte membra claudantur, datur tamen colludere catenis, artus extrahere nexibus: & habet aliquid æquanimitatis, cum pœna ſua poſſe rixari. Sæuiunt regna tormentis, bella uulneribus, ſed leuius afficit, quicquid uiribus feras: & cum in plenum adhuc ſanguinem aduerſa ceciderunt, repugnantis roboris colluctatione uincuntur. Quos cruciatus compares, quem dolorem, cum penitus uiſceribus immiſſa tabes cotidie aliquid ex homine præmittit in mortem? cū cibos, hauſtus, & omnia blandimenta uitæ fames faſtidit, & poſcit? deſiderare aſsidentium officia, dehinc ferre non poſſe? grauari quos appetieris attactus? per totum cubile corpus uelut ſuper ardentes exagitare flammas? Lux fatigatis luminibus grauis, uox ſola de gemitu. Cum ex duobus captiuis languet alter, una eſt inæqualitas patris eligere ſanum. Retuli Iudices uſque adhuc in penatibus ſuis iuxta parentes propinquosq; languentē. O carcer ô morbi, quem uos non facitis ægrum? Eſt non ille carcer quem ſecuritas legum, quem poteſtatum iuſtitia commenta eſt. Non poſſunt humani metus, humanarum cogitationum ingenia ſatis abundeq; concipere quæ uidi. Iacet ſub immenſæ rupis abrupto triſtis, & ultra naturalem profundæ caliginis noctem merſus piraticis artibus ſpecus, quem tota circunfuſi uaſtitatis maris, & undiq; minātibus ſcopulis illiſa tēpeſtas terrore ruituræ molis euerberat. Horrēt cuncta crucibus, ſqualent

tent circũiecta naufragijs,nullus niſi in ſupplicia morteſq; proſpectus, & ad infilicium captiuorum metum præmiſſus de ſimili exitu dolor. Spiritus ſolus intus uiuit,quem uinctorum trahũt redduntq; gemitus, quem tot contulere languentes. Hoc *erat, ubi iacebat æger, illud tot annorum ex quo cœpit pirata graſſari,idem cubile. Corpus quod grauaretur aßidentium ſedulas manus,iacet inter uincula, quibus inſtringat adhuc recẽtem piratæ captiuum: & quamuis tenuata de nexibus membra labantur,rurſus in modum ſtringentium tenent, quæ nullo ſuſpenſa niſu uelut uicto homine ſederunt. Qualis erat ille ſub ferro, cuius exangues manus uix leuia uelamenta transferrent? Quis inter comploratione gemituſq; ſomnus, quem uix ſilentia ſolicita præſtarent? Ad quæ colloquia triſtitia reſpiraret? Vndique pares ſimileſq; miſeri,& ueteribus captiuis adiectus cotidie nouus aliquis impatiens.Compara, ſi uidetur, huic ægro captiuitatem tantùm tuam. Tu quereris,quòd cibos pirata non præſtet: ille remittit oblatos.Te nuda humus, nudum cubile frangit: ille ad ſingulos ardentis corporis motus in ſua uincula uerſatur: & quocunq; membra laſſata dolore tranſtulerit, in ſupplicium redit renouata patientia. Breuiter ſæuißimi langoris definienda menſura eſt.Non poteſt ex illo ſanari, nec quem redemerit pater. Inſta nunc, ſi uidetur, ac ſubinde iuuenis interroga, cur ægrum potius elegerim.Reddi à me poſſe rationem cur hoc fecerim,putas? Ego uerò non poſſem:nec ſi te redemiſſem. Quid enim ſi reſpondere iubeas orbitatem, cur in exequias totos egerat cenſus? Quid ſibi uelit ipſe ille funebriũ longus ordo põparum? Cur ſuper flagrantes iaceant rogos? Cur ardentium non diuellantur amplexu? Et ego dico,proclamo,fateor, erroris aut demẽtiæ furor eſt,cũ feceris.Hoc eſt ergo inquit,quod de te præcipuè queror,moriturum mihi prætuliſti. Quæſo iuuenis,ne nobis putes tantum ineſſe feritatis,ut illum potuerimus exiſtimare moriturum. Vis nõ ſperem uicturum filium, quem tunc primùm*

aſpicio,complector ægrum,quem pirata non recuſat ſibi relin= qui? Si perſuaſionem patris interroges, quicquid eſt quo miſer torquetur, afficitur: non lãguorem credo,ſed impatientiã, deſi= derium,dolorem. Hominis *qui apud piratas languet, unum re= medium putes, ut redimatur.* Sed *non eſt, quæſo iuuenis, quòd hoc patrocinium de tam calamitoſa pietate cõcipiam, ut dicam, ucturum putaui.* Exaggero *quinimo inuidiam criminis mei.* Re *demi fateor illum, qui dilationes, qui moras ferre non poterat, in quo mihi pirata uendebat breuia oſcula, paucos dies.* Si *me= hercule uterq; fuiſſet æger, illum redemiſſem, qui prior langue= re cœpiſſet.* Si *duos pariter naufragia raperent, illi porrigerem manum, quem iam membrorum cõtentione laſſatũ fluctus hau= riret.* Si *uulneribus confectos remiſiſſet acies, properantius ei clauderem plagas, per quem animam largior ſanguis egereret.* Ignoſcite *dij pariter atq; homines, nõ poſſum de liberis, poßum eligere de miſeris.* Gratias *quinimo* Fortunæ, *gratias ago quòd adhuc æger ſentit,intelligit.* Alioqui *cadauer acceperã,& pre= cia duorum pro funere tantùm, ſupremiſq; perſolueram.* Neſcis *quantùm pudori,quantum adijciat affectibus meis inter tam im= pares æquata conditio.* Aeger *qui tantidem eſt piratis, pluris eſt patri.* Velis *tamẽ nolis infelix ſenectus, fatendum eſt quod meri= tò,quòd ſumma pietate factũ eſt, quàm difficile fecerimus.* Quæ *tunc mihi cogitationes,quis tẽporis illius animus fuit, cum inter duos liberos incerta miſer electione diſcurrerẽ?* Hunc *diutius o= ſculabar,illum putabã deſperatione moriturũ.* Lacrymas *ad lan= guentẽ gemituſq; trãſtuleram, & tu mihi uidebaris futurus æger, quoties catenas tuas ſoluturus! inuaſi: ſed mihi cõmendabat re= lictũ, quòd te prætuliſſem.* Quàm *frequenter iam laxata miſero uincula rurſus impoſui, dũ mihi tua potius ſanitas placet?* Dißi= *mulare nõ poßum cõditionis illius ſecretas difficultates.* Redimi *debebat æger, ego te uolebam.* Ponere *uos* Iudices *uelut in illa neceßitatis meæ præſentia uolo.* Ecce *infelix ad primũ aſpectum*

patris

patris conatus aſſurgere, illas pallentes ſordibus manus paulu=lum tanquam amplexus erexit: nec uſq; in ceruices meas ſpiritu iam deficiente perlatas, in ſuum miſer iterum cubile deiecit. To*tus ille circa nos carceris populus obticuit: & ne colloquijs no=ſtris terribilis catenarum ſtridor obſtreperet, laſſatos artus in ſua tenuere patientia.* Ego *ſerius, grauis, hinc, ſi uidetur, inci=piam, luxurioſe meruiſti.* Ignorat *profectò paterni doloris æſtus quiſquis ſolatium putat, ut de languente filio queratur, ut mori bus mentiq; maledicat.* Abite *uirtutes, ignoſce probitas, charior eſt ex liberis ille, qui moritur.* Mihi *uerò fateor hinc aliqua lan=guente filio ueniſſe ſolatia, quòd uixit infelix, quemadmodũ uo=luit, quòd fuit hilaris ac læta breuis ætas. Crede iuuenis, & pro te iam maluiſſem, ut luxurioſus eſſes. Cui tu tempori, cui dolori rigorem ultionis, frontem caſtigantis iniungis?* Impatientiſſima *res eſt perdere filium, cui uidearis iraſci. Corruptum me preci=bus putatis ambituq; lachrymarum: hoc uicit æger, quòd nõ ro=gabat.* Aſſidebam *miſero, dimittebat oculos, interroganti reſpõ=ſum de lachrymis tantum gemituq; reddebat, agebat me delibe=rante iam uictum, cum repentè miſeras manus uelut recidentis amplexus poſuit in ſinu meo.* Et *cum laſſa ſuſpiria per ardẽtes anhelitus egeſtis ſæpe uiſceribus, cùm diu collatis uterq; ſingul=tibus miſcuiſſemus laſſas ſine uoce lachrymas, tandem ſpiritu uix in pauciſſima uerba collecto,* Tibi *quidem, inquit, gratias ago pater, quòd redempturus utrunq; ueniſti.* Non *adeò tamen ſen=ſus meos langor hebetauit, ut exitum conditionis huius igno=rem, ego luxurioſus, ego perditus, nunc uerò ſuper infamiam no minis huius immorior.* Vtinam *hoc ſaltem mihi ſerò fata præſta=rent, ut reſiduum laborãtis animæ in tuo poneremus amplexu.* Sed *ſi mora eſt longior properantibus expectare pereuntem, ite ſuperſtites, ite felices, has tantùm reliquias commendate pira=tis, ne merſus profundo, proiectus in fluctus, exitum faciam ho=minis, ad quem non uenerit pater.* Vnde *enim ſperare poſſum,*

ut reuertaris, ut facias? Tunc ſuper abrupta uerba tota defectione conticuit, ſtrictisq́; uitalibus circa dolorem ſuum membra riguerunt. Exclamaui, fateor, Quid agis infelix? cur deſperatione collaberis? Attolle pauliſper oculos, confirma, dura, te frater elegit. Viſa eſt poſt hanc uocẽ meam pacta conditio, continuò pirata detraxit catenas, uincula laxauit. Vultis elegiſſe me negẽ? Vultis in lucem diemq́; productus carceri ſuo reddatur æger? Ego uerò non habui uerba, quibus me deliberare, quibus nolle contenderem. Vultis ſcire quid pater, quid pirata præſtiterit? Ego duos redemi, ſed alterũ accepi. Vt ſcias, inquit, ægrum redimi non debuiſſe, defunctus eſt. Crudeliſsime generis humani, qui nos putas precium tuum perdidiſſe, audi quàm multa nobis in morituro filio pirata reddiderit. Frater ille tuus inter uincula catenasq́; deficiens, reſpirauit aliquid in toto, tandemq́; liberas uinculis manus per totius lectuli ſpatia iactauit, poſt impias carceris ſordes illum cum ferali ueſte ſqualorem exuit, pauliſper æger uidit propinquos, adlocutus eſt amicos, mandauit, exegit: & quamuis ſuprema ſorte collabens, prius tamen luce cœli libera ſatiatus eſt. Contulit mihi grande uelit nolit fortuna in orbitate ſolatium: filium, qui relictus mea fuit moriturus inuidia, nõ occidi, ſed perdidi. Quid ais iuuenis? Ita ſi moriturũ filium redimere non debui, nõ ſufficit hæc tibi de me pœna, quòd ille deceſsit? Iraſci patri tantum fortaſſe fas eſſet, ſi uiueret frater: tunc alimenta quærenti reſpondere poſſes, poſce prælatum. Quantum intelligo, qui de mendicitate patris uindicaris, ægri es redempti iuuenis inimicus. Neſcis quid ſit inuidiam facere patri. Melior erat tua cauſa, ſi mei miſereris. At quantò, dij deæq́;, alius fuit ille infeliciſsimi iuuenis affectus? Nuncio enim, & audiente, & tota ciuitate teſte proclamo, tibi gratias agebat ille, dum moreretur. Credo mehercule hoc miſerum dolore conſumptum, quòd ſibi uidebatur precium ſuum mihi perdidiſſe. Non aliter igitur quàm ſi te præſente deficeret, Per illud, inquit, frater opti

ter optime natalium noſtrorum ſacrum uenerandumq; conſortium, per ſocias peregrinationes, per aduerſa communia, per hoc quòd & tu languere potuiſti, ſi te uel tua quãdoq; uirtus, uel ſatietas ſecura prædonum piratico carcere emiſerit, cõmendo tibi ſenẽ, quem facimus uterq; mendicum. Teſtor immortalia numina & infernarum ſedium deos, paſcerẽ patrem, ſi te redemiſſet. Ego tamẽ, inquit, tibi debeo quòd reuerſus ſum. Nõ quidem quicquam uelim iuuenis de uirtutum tuarum admiratione detractum, audias tamen neceſſe eſt in hac pietate uerum. Euaſiſſe te putas ingrate? Dimiſſus es. Mea pietas iſtud, mea fecit electio. Vnde enim euenit quicquid antè captiuitas tua præſtare nõ potuit? Iacta quãtũ uoles effractum carcerẽ, ruptas catenas: uis ſcire quid negligentes fecerit ſecuroſq; piratas? Acceperant precium duorũ. Intelligit Iudices & ipſe iuuenis, nõ eſſe ſe calamitatum noſtrarum iuſtitiæ parẽ, & ſic agit, tanquam alere non debeat. Itaq; transfert in hoc defenſionẽ, ut poſſe ſe neget. Quid dicitis Iudices? Feretis hoc dicentem iuuenem corpore atq; ætate robuſtum? Non habes opes, ſed membra, ſed uires. Nam neq; ego laborem, nec difficiles poſco conatus, contentus ſum iuuenis, ut uelis. Cibos me poſcere putas? Humeros poſco, quibus incumbam, manus quas eliſo pectori apponam, ſinus in quos egeram exhauſtarum reliquias lachrymarum, ut ſepelias, ut hæc cũ miſeri illius mẽbris oſſa componas: Non alimenta quæro, ſed filium. Quid quòd nec graue longumq; ſupremæ pietatis exigimus officium? Nõ diu uiuerem, etiam ſi me duo paſceretis. Securus ſis, breui te gemitus mei liberabunt, aſsiduis planctibus euerberata uitalia. Quid me remittis ad turbam? Quid facis rurſus omnibus grauem? Conſumpſi fletus, clementiam ciuitatis exhauſi. Non alit populus hominem, quem paſcere filius debet. Quid ſibi uult hæc aliena calamitatibus noſtris, aliena uirtutibus tuis, iuuenis aſperitas? Abſtuliſti mihi malorum quoq; meorum uerecundiam. Quicquid faciebam, mẽdicitas eſt, ex quo reuerſus es.

 Durat

Durat in ſuſcepto rigore iuuenis, & ad miſericordiam non memoria fratris, non patris contemplatione deflectitur. Exclamaret alius hoc loco, ex tua fide dignus quidem eras impotentiſsime generis humani, quem in tormenta mea doloremq́; redeuntem uincula rurſus ac pœna carceris exciperet. Et inſultes huic confeßioni licet, allegare non poſſum. Quid mihi miſeras ultiones, quid triſte mõſtratis auxilium? Faceret hoc pater, qui redimere noluiſſet. Agè nũc uiuaciſsima ſenectus, redeamus ad preces, quod ſolum uis paternæ pietatis agnoſcit, hîc quoq; rogemus. Per ego te iuuenis illos meos de quibus nunc quereris, annos, per expertos tibi notosq́; humanorum accidentium caſus, per infelicis illius manes, cui nec hoc ſaltem contigit, ut te reuerſo, te præſente moreretur, paſce nunc quòd te redimere uolui, paſce quòd fratrem tuum redemi. Non ego laßitudinem tuã poſco: Nunquàm ocium meum, nec ut ipſe ſecurus quietusq́; tranſigam diem, tuis operibus manus, tuis laboribus aßigno ſudorem. Iungamus mutuæ pietatis officia, par flebile, par omnibus ætatibus nominibusq́; reuerendum. Eſt nobis negotium cum ciuitate mitißima. Quantò libentius dabunt, cum uiderint pariter unáq; miſeros mutua ſuſtentatione connexos? Et ego quidem rogabo qui ſoleo, ſed in tuos ſinus populus congerat ſtipes. Quicquid preces, quicquid impetrauerint lachrymæ meæ, accipe, tuere, diſpenſa, pro tua fama, pro tua ſum pietate ſolicitus. Ego mendicabo, tu paſces.

CORPORIS PROIECTI, IPSA EST *anus cæca.* ARGVM.

Qui in calamitate parẽtes deſeruerit, inſepultus abijciatur. Qui habebat uxorem & filiũ, captus à piratis ſcripſit domum de redẽptione. Vxor flẽdo oculos amiſit, filius retinente matre profectus uicarijs manibus redemit patrẽ. Idẽ in uinculis deceſsit. Abiectus in mare, & appulſus ad littus patriũ, eſt eiectus. uult illũ ſepelire pater, mr̃ ꝓhibet.

Pro patre contra matrem. 6

Etſi

ETSI Iudices in hac conditione fragilitatis humanæ, in qua nemo propè mortalium impune uiuit, hæc omnibus natura eſt, ut ſua cuiq; calamitas præcipuè miſera atq; intoleranda uideatur: inter omnes tamen hoc conſtet neceſſe eſt, infœlicitatem meam tantum cæteras ſupergreſſam, ut prorſus hæc ſit, quæ fieri debeat uſque ad cæcitatem. Quid enim paſſus ſum tam leue, ut non comparatio mei fœlices aliorum etiam miſerias faciat? Graue eſt à piratis alligari. magis dicat hoc qui ſciat, quàm citò capti moriantur. Alligatus ſum, ſed tamen miſer magis queror, quòd ſolutus ſum. Indigna eſt impietas in ſuos, quæ quãta uerſetur in hoc iudicio, uidetis. Sed mihi hoc querendum eſt, quòd me & uxor nimium dilexit, & filius. Quid ego putarem in rerum natura poſſe reperiri, quod orbitate acerbius uideretur? Non cõtingit mihi, quod cæteris miſerrimũ eſt, filium efferre. Parum eſt quòd iuueni ſingularis exempli cauſa mortis fui, & tam pretioſa redẽptus anima, ſenex odioſus morte filij mei uiuo. Parum eſt quòd mihi luctum meum fluctus nunciarunt, & aliud agenti patri ſubitò ad littus orbitas appulſa eſt, quòd miſerrimum iuuenem toto iactatum mari, etiamſi nemo interpellaſſet, ſerò ſepelirem: adhuc ſupremo prohibeor officio, & ne quid ſolatij contingat, perdo etiam matris miſericordiam. Inijcit erranti corpori manum mulier & piratis, & tempeſtate crudelior: atq; ut accedat dolori meo cumulus, quæ hoc facit, uxor mea eſt. Ne quis tamen erret ignotus, non eſt filij mei nouerca, ſed mater. O facinus, o cladibus noſtris mutata natura. Mater ignem ultimũ filio negat, & mulier quæ maritum quoq; ſuum debilitata deſiderat. Quis hoc de iſta credat? Filium non flet funditus euerſa: fulmen hoc gladiumq; non ſentit. Comparate dolorem, quantò minore cauſa excæcata eſt. Huius iudices pœnæ ab ipſa morte repetite crimẽ. Ego ſum, ego & allegaui filium meum & infamaui, & ne non accedat grauiſſimi doloris comes pœnitentia, in illum mortiferũ

conditio fragil. hum. Vide Lactan. lib. 2 cap

nihil orbitate acerbius

carcerem merſi. Quo fato parentes miſer ſortitus eſt, ut illi uitam pater, ſepulturam mater auferret? Nam ut pietatem filij mei ſemel indicem, patrem redemit. Si quòd ego redierim, uxor iraſcitur, reddat rationem, cur acceptis literis meis fleuerit. Atqui miſerrimus iuuenis quomodo magis temperare potuit officia? Lex parentibus in calamitate ferre opem iubebat, uterq; parens erat calamitate deuinctus: unus autem ſuccurrere utriq; non poterat, inuenit tamen ingenioſa pietas, & utriq; ſubuenit diſpendio ſui. Ipſe uenit ad patrem, me remiſit ad matrem. Hoc ſi defendendum eſt, agnoſco partes meas, cauſam planctibus agam. ferre enim certè per legem licet. Alioqui diu laudare non expedit, diligenter defendere contrarium eſt actioni noſtræ, ut impetremus. funus moramur, dum nos litigamus, dum circa cadauer noſtrum orbi rixamur, dum agitur cauſa defuncti, dum ſepulchro lege præſcribitur, dum dantur legitima decentibus tempora, putreſcit interim corpus, nec totum in ſicco iacet. Cadauer ab incurſu auium ferarumq́; tantum miſerantium corona cuſtodit. Conuenerunt etiam alieni plorantes. totus in ſpectaculum populus effuſus eſt, & ignoto quoq; corpori publicas humanitas quaſi quaſdam fecit exequias. Deflent omnes homines, dolent, plurimorum tamen illa uox eſt, Iuuenis inſepultus iacet. Miſer, nec patrem habet fortaſſe, nec matrem. Iam hominis figuram uetuſtas penè conſumpſit. Iam lenta tabes in terram defluxit. Iam ſoluta cute oſſa nudantur. Quamlibet duraueris animo, non ferres tamen iſta, ſi uideres. Sed audire certè potes. Ille eſt filius noſter, cuius ſpes ipſas amauimus, quem apud omnia templa & ſurdos uotis deos ſuperſtitem precati ſumus, à quo ſepeliri optauimus. Ille amabilis infans, ille blandus puer, ille iuuenis etiam ante hoc crimen pijſsimus. Ille dum par fortuna parentum fuit, propenſus in amorem tui. Mentior, niſi cum peregrinatio mea nos diduceret, maluit eſſe cum matre. Me per omnia maria uolitantem, ut plus filio relinquerem, circunuenit ſæ-

uius

tuius ipſo mari latrociniũ. Deſcribã nunc ego pendentẽ fluctibus carcere, & catenas macie mea laxatas, & detritã lateribus meis conſciam malorum carinam, & obrutam perennibus tenebris ferralis loci cruentã cæcitatẽ? Iſta uerò, ſi quid pudoris habeo, tacẽda ſunt: alioqui quis mihi ignoſcet, quòd uicariũ accepi? Etiam ſcripſiſſe pœnitet. O literæ fletibus tremulæ. O parum alligatæ manus. O delenda uxoris oculis epiſtola. Cur indicaui, cur ſcripſi, quod uxor ac filius ultimum legerent? Vt incertũ ſit, utrum me carius redimãt, an lugeant. Cognita clade rariſsimi uxor exẽpli, & prorſus talis filij mater totos effleuit oculos, fontemq; illum perennium lachrymarum tantũ cæcitas cluſit. Si non tenuiſſet, filium uicerat. Continuus inde planctus, incredibilis mœſtitia, aſsidua lamentatio fuit. Iuuenem neſcio in me magis, an in te futurum impium, ſi non redemiſſet, quem tu ſic deſiderabas. Ergo profectionem apparat, ut quoniam reddere matri non poterat oculos, redderet uirum oculis chariorem. Sed uidelicet eſt quædam ultima calamitatum rabies, & nouiſsime in furorem uota ipſa uertuntur. Retinuit iuuenem, & epiſtolis meis legem oppoſuit. Quanæ figurationes, & pectora hominũ alto errore confuſa. Nemo illam non putabat timere de filio. Itaq; iuuenis quod ad ſolatiũ pertinere credidit, commẽdauit amicis cuſtodiã matris, ſubſtituit uici curæ ſuæ propinquos. Neque enim aliter uſq; ad reditum meum cæca uixiſſet. Quicquid humana ratio ualet, contulit. Si potuiſſet redimere oculos matris, qua pietate fuit, uicarios ſuos dediſſet. Ipſe profectus eſt ſolo comitatus animo, necſe putauit ire ſine precio, quamuis ad piratas ferret inanes manus. Dicat aliquis, adeò domi nihil reliqueras, adeò longa ætate ſic uixeras, ut ne precium quidem tui paraueris? Si hoc ita eſſet, teſtor deos, de redemptione literas non miſiſſem. Fuit unde redimi poſſem, Iudices, fuit: ſed illud totum filius matri reliquit. Nauigat ergo per horridos fluctus, & gemẽtia littora, & ſpumantes ſcopulos, & quacunq; miſer relatus eſt, inauſpicatum

tum metiens iter, prorſus ominoſè retentus, peruerſis etiam uo-tis qui optaret alligari à piratis, quos uitare quoq; miſerum eſt. Quærit hæc omnia impius ille filius propter parentes, quod nō præſtitiſſet frater fratri, non uxor uiro. Quid differimus ultrà? non pater filio. Dij immortales cœli, maris, inferorum præſides, uni mihi adhuc omnes male experti, uos tamen ſolos habeo te-ſtes, quòd inuitus redemptus ſim. Miſerum me, perijt qui ſcie-bat. Nam ut primùm peruenit iuuenis ad piratas afferēs redem-ptionis meæ ſe precium, è ferali nauicula auidus exilijt, uicarias oblaturus manus, ſtrauit ſe ad genua ſingulorum, & ut cupidi-tas fecerat blandū, obſecrauit omnibus precibus, miſerabili plan ctu, & lachrymis penè maternis: nemo nunquàm ſic ut ſoluere-tur, rogauit. Nec ſanè difficile fuit impetrare à piratis captiuita tem, maior illi pugna mecum fuit. Non dignum illud ſpectaculū latronibus erat, cum pater, filiusq; de uinculis contenderent, & ſibi quiſq; carcerem uindicarēt. Ego iam uſu defendebam meū, & in his annis iam maturam mortem aſſerebam. At ille contrà, Ego te in calamitate deſeram? Ego alligatū relinquam? Et quo-modo ad matrem redibo, quæ miſera deſiderio tui dies noctesq; fletibus iungit, quæ uiuere ſine te nō poteſt? Non dicebat tamen omnia: & cum aſſiduos planctus & irrequietas diceret lacry-mas, adijciebat, iam penè cæca eſt: fortaſſe ſi redieris, uidebit. In ſumma non recedo. Fas eſt mihi etiam inuitis parentibus piè fa-cere. Non recedo, ſi perſeueras: demus piratis lucrum. Aut uica-rius ero, aut comes. Quantum inter hæc fleuit, quandiu cecidit oculos ſuos. Si perſeueraſſem, duos excæcaueram. Obſtupuerunt pietate tanta etiam latrones, & per immobiles antè uultus fle-tus cucurrit. Non tenuiſſent fortaſſe iuuenem, niſi redempturos parentes talem filium credidiſſent. Ipſe in ſe tranſtulit ferreos nexus, & hilarior alligatus eſt filius, quàm ſolutus eſt pater. Su-premum tamen, & nefas in æternum, me iam catenatis manibus amplexus, poſtquàm mei cura diſceſſerat, Matrem, inquit, tibi

per

per hæc merita commendo. Tullam tuere, defende, ama, ne relinque, ſic paria faciemus. Illic tu eris uicarius meus: ſi hæc feceris, non iraſcetur mihi fortaſſe mater, quòd ab illa receſsi. Sic in nauem filij mei male permutatus uector imponor, & quà uiſum oculi dederunt, ad piratas è puppe proſpecto, curua littora, & remenſum ſyderibus fretũ, & turritos urbium ſcopulos retrolego. Miſerum me, quandiu à piratis etiam nauigatur. Mandata tamen tua fili perago, aſsideo, ſuſtento. Imò mehercule tu aſsides fili, tu ſuſtines, propter quem mihi etiam huius propenſior cura eſt. Dum recedere ab uxore nolo, filium non redemi. At illum interim quotidie ſitus carceris ſtrangulat, inſidunt oſsibus catenæ, exemplum ſeculi in myoparone moritur. Mater iam ſatis eſt, habes pœnas ſuper legem, ſepeliſſent talem uirum etiam ipſi piratæ, niſi eos conſciẽtia ſcelerum, metuſq; pœnarum ab omni littore arceret. Quod unum poterant ſecũdis proiecere uentis. Excepit mitior matre tempeſtas, & (ſi qua dici poteſt calamitatum felicitas) proſpero curſu cadauer tantum non ad ipſa maiorum ſepulchra depoſitum eſt. Narretur res ſeculo noſtro diuerſa, & neſcio utra parte mirabilior. Filij corpus matri maria retulerunt, mater mari. Magnam quidem partem agnoſco culpæ meæ. Ego uxorem adduxi, & ne miſeram dolore fraudarẽ, ipſe meis humeris aduerſariam meam uſq; ad littora tuli. Et ſanè aduerſus eum prima uerba orbitatis animo ea æſtimantem fefellerunt. Quis autem non dolẽtis affectum putaſſet, cum diceret defuncto filio mater, Quid enim nauigaſti? Quid maria ingreſsus es? Quid piratas petiſti? Nam illa quidem uulgatiſsima orbitatis uox eſt, Fili cui me reliquiſti? Etiam cùm tota ſuper corpus incubuit, amplexam putaui. Etiam cum iniecit tollentibus manum. Et hoc inquam ſolent facere matres, ut funus morentur. At iſta legem recitat, & in cadauer filij perorat. Tace, tace miſera, ita tu iſtud optaſti? Sola ſcilicet calamitatibus noſtris adhuc defuit culpa, ut cùm ſæuitia nimiæ quoq; felicitatis turpis ſit, procedat

dat inauditum antea mōſtrū miſera, crudelis, ſiquid irati dij reliquerunt, ſi quid infelicitas oblita eſt, ſuis manibus perdere cupiat. Detracta eſt fortunæ inuidia, quando ſuo quoq; iudicio mater poſt amiſſum filium parum miſera eſt. Lachrymas ipſas nouiſſime perdo, inanis domi libitina plāgitur, deriſus deſignator redit, refertur rogus. Inter hæc omnia non gemitus ullus matris, non lachrymæ, non queſtus. Putes appulſum ad littus aliquem eſſe piratam? Vnde hūc illi animum? Si mala ſua ideo nō ſentit, quia non uidet, & hoc boni cæcitas habet, eruat aliquis oculos meos. Sed tenebræ corporis affectibus non obſtant. Eſt'ne hæc uxor mea? eſt'ne ille filius noſter? Liceat dubitare, ſi fieri poteſt, & ſanè uix iam dignoſcebā, ſpeciē uetuſtas reliquit: ſed attritæ manus, & tumida ueſtigia uinculorū, & teſtis lōgæ captiuitatis macies, infelicia argumenta, cōſentiunt. Miſerū me, certus luctus eſt. Filium agnoſco, uxorē non cognoſco. Ergo quoniā de iure longior pugna eſt nobis, feſtinandū eſt, ſint primæ precum partes. Adeſte uniuerſi utriuſq; ſexus parentes, dum matrem in exequias filij rogo. Per matrimoniū te uetus, & per mutuā charitatem quæ utriq; noſtrum magno conſtat, adijcio per cōmune pignus, per annos pariter actos & beneficio filij plures, per meum in te obſequiū, iam mei miſerere, cuius ſoles. Crede mihi, hoc quod patior, carcere peius eſt, captiuitate crudelius. Mea iſta pœna eſt. Quid tibi tantum mali feci? Quid offendi? Certe ego te non reliqui. Iam ſi totum affectum in hunc conſumpſiſti uirum, & omnis per oculos miſericordia effluxit, tulerit ſanè filius noſter meritò pœnas, dederit ſpiritum ſupplicio, nihil de præteritis loquamur, quod poſtulauit Cicero etiam ab illo crudeliſſimo Siciliæ tyranno, mors ſit extrema malorū. Quod quidem cum permiſſū non eſſet, pernoctabat ante oſtium carceris, precio redimentes ſepeliendi poteſtatem. Quid tandem hoc M. Tullius patres matresq; promeruit? Tu uende ſaltem, quod ſub Verre crudeliſſimum fuit. Certe ego filium rediman, nec mihi

precium

pretium diu quærendum eſt,habeo manus. Nihil moueris nunc, & debilitatem tuam iactas? Singulare fœminis exemplum oſtendi,narrariq; deſideras, ſepulturam filij maritus à te impetrare non potuit. Vade hercule ſi libet, & corpus in fluctus repelle. Aut ſi parum celebri loco uidetur abiectum,inijce manum, & ne minus te ſatiet alienum miniſterium, ipſa potißimum trahe, alteram manum cadaueri impone, altera duc qua frequentißimum rotis iter eſt, & nigra limo uia. Proterat miſerum onuſtum uehiculum,& ſanctißimum pectus ungulæ rumpant. Ipſa quoniam defeceris oculis,eliſum caput, & oppreſſa ponderibus præcordia manibus tuis pertracta: ſiquidem audeas, iſtis etiam lacera dentibus. Litigamus, conſiſtimus, in diuerſum abimus. Nempe cum uiceris, omnia paria habebimus præter animum. Non ſepelies? uide quæſo, uide ne dum litigas, arenam fluctus aggeret,inijciat humum miſericors populus. Obſtas? ſi cuius clementia tumulum fecerit,effode: & cum talis ſis mater,aude indignari,& exclama, Magis amauit patrem. Cruces ſucciduntur, percuſſos ſepeliri carnifex non uetat. Ipſi piratæ nihil amplius quam proijciunt. Mater (quanquam hoc nomẽ profanari nefas eſt) ſi perſeuerat eſſe filij ſui nouerca, ut hac crudelitate uideatur digna,quæ orbitatem ſuam non intelligit, ſi ultra hoſtiũ affectum,qui cæſos acie ſæpe tumularunt,ultra tyrannos,ultra latrones parum habet non ſepelire,niſi aliorum quoq; officia præciderit,& tantum non petita ex fluctibus aqua reſtinguit ignẽ, ſi adeò non genuit filium, ſed effudit, & illo infelici partu ingratum uteri pondus expoſuit, licet imputet nobis ut uolet, quod tueri non poteſt, ſingulare mariti deſiderium, dicam tamen, quod ſentio: excuſatius odiſſet uirum quàm filium. Quanquàm in hoc mutuæ charitatis affectu paria fecimus: illa oculos propter matrimonium neglexit, ego filium: uicem cæcitatis orbitate perſolui: tamen, quod inter hæc quoq; mala priuatim doleam neceſſe eſt, omnem illam quam contraxerat,perdit opi-

nionem

nionem. Iam inimici mei triumphant, iam paßim loquūtur, illa exempli mulier, illa ſeculi decus, uirum redimi noluit, nec filium ſepeliri. Equidem Iudices ut ſentio, neminem nō mortalium fauere hominis ſepulturæ conuenit, quia hæc una res eſt, cuius exēplum ad omnes pertineat: ideoq; non niſi ab ultimo parricidio exigitur pœna trans hominem. Etiam ſi qua ſunt iura quæ obſtent, ſi tamen anguſtus ſaltem detur acceſſus, per quem intrare humanitas poßit, uera clementia occaſione contenta eſt. Siue omnis in defunctis ſenſus perit, et ad operiēdam fœditatem ſubtrahendamq; dolori materiam mortui uiuentium cauſa ſepeliūtur: ſeu cum ad infernas ſedes anima migrauit, unus hic luce uiduus honos, & ſuprema face (ut uates ferunt) petitā ulterioris ripæ ſtationem contingunt, quæ uera eſſe & credo miſer, & opto, cito iturus ad filium. Certe rerum natura ut in generādis alendisq; hominibus quæ neceſſaria erant, ex ſe ipſa proſpexit: ita cum rurſus opus ſuum reſoluit, corpora noſtra quamprimū reducere ad principia feſtinat, ut deſertis etiā locis circa cadauer tracta imbribus terra concreſcit, aggerant puluerem uenti & liquefacta multa die membra paulatim humus bibit, etiam ſi nullus operit. At ipſa longo tempore in terrā oſſa deſidunt. Nobis uero aduerſus exanimes genuit non ſolum miſerationē, quæ cogitationi noſtræ ſubit, ſed etiā religionē. inde ignotis quoq; corporibus tranſeuntium uiatorum collatitia ſepultura, inde iniecta ab alienis humus. Facinus indignum, cùm hæc ita ſint, ſepultus eſſet filius meus, niſi incidiſſet in matrem. Et hæc Iudices nō ideo ego dico, ut affectu iura corrumpam, neq; uobis præcipio, ſed aduerſariæ exprobro. Legem quidem iſtam quidni horream, cum id unum miſerrimo iuueni ſit obiectū, quòd in calamitate, non deſeruerit patrem? Sed quatenus luctus noſtri in ius uocantur, & flenti diſputandum eſt, & orbitati ſuæ mater iraſcitur: ſuperemus, quam exorare non poſſumus. Ecquando duorum hominum miſerrima uota uidiſtis, ut de his pater ſi uicerit

filium

filium ſuum efferat: mater ſi uicerit, abijciat? Quæ tamē lex eſt? Qui parentes in calamitate deſeruerit, inſepultus abijciatur. Verba legis
Omnis nobis in hac prius cauſa Iudices de ſcripto & intellectu legis cōtentio eſt, utrum ius uerborū ambiguitate, an uoluntatis fide ſtaturum ſit. Pars enim aduerſa id nititur, parentē fuiſſe in calamitate, eam quæ deſerta ſit: Cuius rei pœna eſt abijci inſepultum. Quid tum fuerit in cauſa, quid ſit poſtea conſecutū, quomodo legē intelligere cōueniat, ſubterfugit dicere, neq; à ueſtigio ſcripti recedit, ſed nuda recitatione contenta eſt. Nos neq; omnibus perſonis, neq; omnibus caſis ſcriptā eſſe legem, & inueni iuſtas ac neceſſarias recedendi cauſas: & cui rei ſemper ius ſatis plenum eſt bonum animum fuiſſe, poſtremò non hoc eſſe differere contēdimus, atq; eò cauſam dimittimus, ut nō ſit abſoluendus adoleſcens, niſi etiam laudandus. Qui autem dubitat an ſcripti uoluntatē ſequi cōueniat, is mihi uidetur quæſtionē tentare, incertus qua de re. Ideo pauciora adijciam, quòd nobis quoq; (ſi ita pergitis) afferet quandam cauillationē iſta ſermonis ambiguitas. ac uideri poterit omnem actionē partis aduerſæ prima ſtatim recitatione ſubuertere. Nam lex cū dicit, qui parētes in calamitate deſeruerit: rurſusq; cū dicit, inſepultus abijciatur: non utiq; id ſignificat, ut non liceat eum ſepeliri, poſtquàm proiectus eſt. Quare aut mihi quoq; permittite ſic agere, quomodo uolo, aut quod magis ueſtrā religionē decet, indignā ſanctiſsimis auribus uerborum captionē, ex utraq; parte præcidite: & cum filium ſingularis exēpli probauero, fortiter ſentite nullam unquā à maioribus noſtris pœnā ſcriptam eſſe pietati. Atq; in eo quod primùm poſueram, non ad hanc rem pertinere legē, non diu uerſabor, neq; dubitatione, quam non habet, afferā moram. Neq; enim puto, ſi ætas impediet infantem, ualetudo ægrū, R.P. Legatum, dux militem, nihilominus obſtricta crudelitas nō accipiet rationem neceſsitatis: & cū ſemel apparuerit patere in eiuſmodi cauſis defenſionem, potero planè eſſe ſecurus: nec

ff timebo

timebo, ne teneri uideatur filius meus, ſi nō potuit omnibus ſuccurrere, dum in ipſa lege occupatus eſt. Pater alligatus eſt, mater cæca eſt, unus utriq; filius, magna locorum diſtantia. Habet lex in medio debitorē. Duc ad utrum mauis, ad utrunq; non potes, niſi hāc cōditionem miſero imponimus, ut quicquid fecerit, proijciendus ſit. Si exierit, mater ſepeliri uetabit: ſi remanſerit, pater. Non dubito fore dubium, quin ius in hac lege fuerit. & mihi, niſi fortè (ut omnia inique iniuſteq; cōquiritis) hic quoq; unius occaſione uerbi aliud putatis iuuare parētes, aliud nō deſerere. Id eſt, de hoc dubitare uultis, utrum parentibus ubiq; ferri oporteat auxilia, ut ego exiſtimo: an uerò non mereatur adiutorium, niſi qui præſente filio miſer eſt. Nam ſi deſerere in calamitate, nihil aliud putamus eſſe quàm à miſero diſcedere, duo ſimul ſcelera permittimus. Primum illud, ut etiam qui aderit poßit impune nihil præſtare: Si quidem abſolutus eſt hac lege, qui ſecūdum miſerū ſtetit. Quo quidem modo non adiutores calamitoſis parentibus filios damus, ſed ſpectatores. Dehinc accidit illud uel grauius, quòd cum rerum neceßitas quotidie nos diuidat, ſi quædam fortuna parentes nos deprehenderit, quamuis exiguo diuiſus ſpatio impune opem non ferret, non ſuccurret, ut hac ſaltem ſe calumnia defendat, Non reliqui, non abſceßi: neq; pede, quod aiunt, uno à parente diſceßi: ſolutus erit omni auxiliandi neceßitate, quādo ueſtra interpretatione abſentia impietatis occaſio eſt. Hoc uoluiſſe legum latorem putatis, ut natus ex nobiſmetipſis in rebus aduerſis præſidiū parenti labore atq; præſtantia ſolueret, lucis uſuram ubicunq;, niſi fortè non ſumus parentes, niſi palàm. Quid eſt ergo non deſerere? Opem ferre, non deeſſe. Omnia hæc eò ſpectant, ut auxilio liberorū tuti ſint parentes. Quod cum ita ſit, tam ad me lex iſta pertinuit, quàm ad matrem. Duo unum uocabamus, uideamus quò ire debuerit. Poteram quidem fortiter dicere, pater iußi. Hoc nomen omni lege maius eſt. Tribunos deducimus, candidatos ferimus. Ius nobis

uitæ

uitæ necisq́; conceſſum eſt. Si nō fecerit quod iubeo,non deferã illum ad ſepulturam. Neceſſe habuit parêre. Non deſeruit,ſed abductus eſt. Crede non contemptu tui uenit in carcerem. Sint ſanè iura paria, ſedeatq́; medius inter duos filius,Iudices,non cōparabo perſonas,quamuis apud omnes gentes plus iuris habeat pater. ſit ſanè natura cōmunis:nō imputabo,quòd nomen dedi,quòd familiã,quòd impẽſas,quòd dum illa acquiro,captus ſum. Non indulgẽtiæ diſcrimẽ excutiã,de qua iam lite conceſſum eſt. Fuerint quidem iſta faciẽda, ſed ego ius meũ reprimo, inter duos parẽtes cæcus affectus eſt. Exorabit,qui prior rogauerit:Tempore certe uinco,antè miſer eſſe cœpi. Tu adhuc integra es,ego iam alligatus ſum. Tu ſana in domo,ego iam penè defunctus in carcere. Tibi adhuc non opus eſt filio,ego iam rogo. Nempe calamitas tua nata eſt poſt epiſtolam meam: niſi te flentẽ conſolari filius uoluiſſet,ante cæcitatẽ tuam exiſſet. Noli mirari,ſi te gratia uinco,antè exoraui filium quàm tu rogares. Si quiſquam figuratione quadam in hac malorum conditione iudicem ponat, fortuna quæſo abſit,cuius tanta calamitas fuit. Abſtulerat quidem tibi oculos nimius affectus,& de quinq́; rerum ſenſibus pars una ceſſabat,& tenebras etiã ſaluis luminibus alternans continua nox duxerat. Maius eſt tamen malum quod ſic fletur. Nam ut meritò queri poſſit ablatas uidendi uoluptates,impeditos rerũ actus:tamẽ ſi nõ iniqui Iudices ſumus, nec ambitioſe miſeri ſunt,qui mederi poſſint,referã,non ſolum qua uincẽda mihi,ſed magis etiã qua conſolanda es. Nam quãdo omne tormẽtum corporis abeſt,dolor mẽbrorum, qui totam cogitationẽ in ſe rapit, feliciter ceſſat,ſupereſt ut cruciet nimiũ otium & aſſidua quies,res ſi nõ ſint neceſſitate iucundæ. Nam uiſus damnum ſarciunt reliquæ uoluptates,odor,guſtus,tactus, auditus: quibus tametſi deeſſe ſummam fatendum eſt, non eſt tamen maximæ calamitatis loco numerãda parum plena felicitas. Domus certe propria,lectusq́; genialis,conuentus propin=

quorum, ſermo amicorum, ipſa (quod rarò contingit) honeſta calamitas, & in quacunq; fortuna beata libertas, tot uoluptates obruere poſſunt unum dolorem. Nam lucis deſiderium ſi malis meis compares, etiam delicatum eſt. Non enim aliquid rerũ natura genitura eſt ſpectaculo noſtro nouum, ac nõ quicquid ſpecioſiſſimũ pulcherrimumq; uiſuri ſumus, uidimus. Nempe quotidie nox oritur, & æquam temporum portionem inuoluit obſcuritas, & ex parte ſui ipſa quodam modo cæca natura eſt. Cui alienis oculis uti licet, audire, imperare, cuius miniſterijs officia non deſunt (non enim defuerunt) niſi ſe erigit, & fortunæ ſuæ rationem reddit, miſer non eſt, præſertim in tam bona cæcitatis conſcientia, animi uitio miſer eſt. Non debet dolere quippiam, qui poteſt gloriari. quanquàm cuiuslibet & quacunque cauſa hunc incurſum paſſæ, leuius eſt tamẽ malum fœminæ. Non enim nauigatis, non legationem obitis, nõ frequenti peregrinatione uariatis aſpectus: non militaris uos, non forenſis ratio deducit. Alioqui ſemper eſtis intra domum, uno plurimum in loco, leuibus officijs affixæ. Tuum quidẽ affectum ſi bene noui, nulla magis cauſa cæcitatẽ doluiſti, quàm quòd ad redimẽdum maritum ire non poſſes. Hæc tua calamitas erat, æſtimemus meam. Nulli quidem grauior uiſa eſt tibi, audi tamẽ quàm multa in illis epiſtolis non ſcripſerim. O fili, in quibus te malis reliqui? Iam illa principalis ac maxima dono deum conceſſa libertas, nec hominum ſolum, ſed ferarum uolucrumq; ſenſibus fixa, & ingenita, primum ſpolium fuit. Me ipſe perdidi, teneor uenale mancipiũ, & ciuis Romanus merces fio, & libertatem ſenex dediſco, & natus ingenuus uenire opto. Minimum eſt, quòd habitamus in fluctibus, hyberni nos feriunt uenti, non ſtatio, non ſedes, non quies, ſed quod malorum meorũ maxima portio eſt, tam miſeri ſunt etiam domini mei. Sed citò prætereunda eſt memoria, propter me uxori grauis, mihi propter filium. Tranſeo hirſutos hoſtium uultus, & immaniũ barbarorum feros fremitus, tantumq;

mihi

mihi quotidie eſſe metuendum, quantum pati captus à uiolento pirata potuiſſet. Nihil eſt deſiderio ſuorũ grauius, timui ne quẽ ex meis uiderem. Nihil tẽpeſtate minacius, quotidie naufragiũ optaui. nam mortẽ, cõfitebor, ſenili inertia una cauſa minus cupiebam, ne defunctum nemo ſepeliret. Quã ueſtem relictam captiuo putas, niſi quæ præda nõ erat? quales epulas ciboſq; præbent, qui ipſi rapto uiuunt? Nam illa quidem ſatis digna quis dixerit, udum carcerẽ, & inũdatam ſentina nauiculam, & impoſitum nuda trabe irrequietum latus, reuinctas poſt tergum manus, alligatos tanquã eſſet quà fugeremus pedes? Solæ in carcere tenebræ iuuabant. Sæpe de auribus queſtus ſum, quæ ſonũ flagellorũ, gemitumq; cæſorũ, quamuis impexis obrutæ comis acciperẽt, dura metus ſui exempla. Miſerum me fili, nempe morbo periſti. Compara terram mari, domum naui, lectulum carceri, libertatẽ ſeruituti, deſiderium oculorũ totius corporis dãno. Quò nos longius ducit calamitatum noſtrarum miſera contentio? Cæci tamẽ litigare poſſunt, captiui nec uiuere. Verum hæc etiam ſi in æquo ponerentur, tum multum in alteram partẽ debuiſſent habere momenti, quòd plus mihi poterant prodeſſe quàm tibi. Ei labori incumbere oportet, ubi affectus promittitur: Stulta cura eſt, quæ ſpem non habet. Ego redimi poteram, tu ſanari non poteras. Qualiſcunq; iſta calamitas inmẽdabilis cecidit, non remedium accipere, non uicarium poteſt. Aſſediſſet ſcilicet lectulo inefficax ſedulitas, & acceptis epiſtolis meis iuuenis filius nihil aliud quàm cũ matre fleuiſſet. Quia profectus eſt, alterius tantùm parentis calamitas emendata eſt. Si remanſiſſet, & matrem cæcam haberet, & patrem captiuum. Adijcio quòd tibi nõ neceſſaria filij præſentia fuit. Aſsidere enim, cibos miniſtrare, manum porrigere quilibet poterat. Mentior, niſi factũ eſt: me ab illis captũ, tam dura cõditione uenalẽ, quod utiq; in confeſſo eſt, nemo alius redemiſſet quàm filius meus. Et ego ſic ago, tanquã hæc tantum filius propter me fecerit, quanquàm

*in hoc litigatu quodãmodo tibi ipſa excidiſti, & quanquàm id
agas, ut merita tua iniuria uincas. Et quãquàm nouum induiſti
rigorem, non prohibeo tamen teſtimonium: ad redemptionem
meam filium ipſa miſiſti, cum ſic plangeres, cum mortẽ preca=
reris, cum te omni uiduatã uoluptate clamares, cũ ſæpius geme=
res captiuitatem meam quàm cæcitatem tuam. Non erat illi fer=
reum pectus, nec cor ſilice concretum, ut hæc pati poſſet æquo
animo. Tu filium prima docuiſti ſibi nõ parcere, potius quam
plus flere, potius quàm ipſam reſcindere cæcitatẽ. Profectus eſt,
maritum tibi reddidit. O crimẽ graue. Si hoc antè feciſſet, uide=
res. At retinere nõ potuiſti. Non dicam tibi, habet pietas impe=
tum ſuũ, nec ullum dominũ nouit affectus: nec ille te potuit reti=
nere, ne fleres. Audi quod eſt uerius, aliud putauit. Nõ erat cre=
dibile obſtare te redemptioni meæ. interpretatus eſt maternum
metũ, & maris domui noſtræ male experti periculum credidit,
timẽs ne ſi tibi paruiſſet, nemo nõ uos putaſſet colludere. Cæte=
rum me poterat nõ redimere, cũ tu clamares, Cæca ſum, oculos
deſiderio uiri perdidi, ſolitudinem ferre non poſſum. Ita ille ad
redemptionem meam excuſatius profectus eſſet, ſi me minus de=
ſideraßes? Dubitabitur an tua cauſa fecerit? & filium & uirum
habere non poteras, reddidit tibi quem magis amabas. Siſte iam
lachrymas, maritum reducem & incolumẽ accipe. Quid iraſce=
ris? Quæ tãta mutatio eſt? quis hoc crederet? Quereris diſceßiſſe
quem odiſti, cum eum rediſſe nolis, quem diligis. Atqui ſi (ut
ſuprà probauimus) is parentes in calamitate deſerit, qui opem
non fert, & (ut nunc oſtendemus) optimus filius corpore ſuo
adiutoria matri redemit, profectò opem tulit: id eſt, nõ deſeruit.
Nam ſi, ut antè dixi, ne ueſtigio quidem abijſſe à miſeris licet,
ne ipſorum quidem cauſa qui adiuuãtur, diſcedere fas erit: nec
cibos ſaltẽ petere, aut alia uſibus neceſſaria parare continget.
Si uerò dum adiuuatur parens, nihil refert ubi ſit ille, qui adiu=
uat, quia præſens cura exhibetur, quicquid tibi ego præſtiti, ad*

autorem

autorem muneris,id eſt,redemptorem meum tranſferendum eſt. Non aſſedi,non conſolatus ſum, non miniſtraui, non tuli,non deniq; totus tibi rediui. Verum fatendum eſt,ſi deſertam te putas,mea culpa eſt.Sed iam tempus eſt iſta quæ non excuſata debent uideri,uerum pulchra atq; magnifica,animo maiore defendere,& cum iudicium agatur exempli,tandem cauſam ſuam intelligere.Hoc ſaltem habebis miſerrime fili,quod honoratis cõtingere funeribus ſolet, defunctus laudaberis. Omnia licet huc reuocemus præterita,& ad canendas unius laudes uniuerſorum uatum ſcriptorumq; ora conſentiant,uincet tamen res iſta mille linguas, ipſamq; ſi ſit aliqua corpore uno, facundiam materia ſuperabit,etiam ſi nihil dixero,niſi quod obiectum eſt. Lucem libertatemq; patri filius reddidit,& (quod antè inauditum eſt) magis me amauit quam uellẽ.Ingreſſus eſt maria,in quibus iam minimum periculi tempeſtas habet,& quod inter iſta difficilimum eſt,amore mei uicit etiam matrem ſuam.Tace nefaria lingua,ergo tu iſta laudas?Obtulit ſe captiuitati:quia ſciebat graue eſſe alligari,malis patris ſucceſſit. Subit liberus pœnam pietas etiam ſceleribus grauem. Tu melius uxor,quæ facturum retinebas. Comparate nunc,ſi quis patrem per hoſtes ſolus tulit, qui cum uenientia in patrẽ tela excepiſſet,ſimplici tamen morte defunctus eſt.Vnũ legimus,qui uicarias pro patre non quidẽ piratis aut in mari manus obtulerit,ſed ubi redimi poſſet. Me miſerũ dicendum eſt quod hoc ipſo admoneor exemplo,in honorẽ pietatis etiam damnati ſepeliuntur. Hæc alij laudant,ego queror. Te quidem iuuenis omnia ſecula loquẽtur,& admirabile exemplum tenaci memoriæ traditum,in ipſa aſtra ſublimem pennata uirtus feret. Sed mihi iſta laus tua carè conſtat. Non erat ſatius lectulo matris incumbere,& in huius miniſterijs deditũ ſecura ocia impendere?Soli tibi contigerat,ut poſſes patrem excuſare, non redimere.Me interim,ut cœperat,tabes lenta conſumeret. Me quæ debebat ſola,ſenem mors redemiſſet,& cum exanime

corpus in fluctus eſſet abiectum, ſi contigiſſet ſimilis tempeſtas, quod æquius erat, tu me fili ſepeliſſes. Fefellit te ingenitus honeſtis animis gloriæ amor, ſpes tibi perpetuæ laudis impoſuit. Vbi uirtus? ubi pietas? periſti miſer, & malè audis. Non morięti pater aſſedi, non ægri caput molliori ſede compoſui, non fatigatũ latus mutaui, nõ ſpiritũ excepi. Abſens, extinctus, euerſus, mortem tuam inueni. Nemo ægro uincula laxauit, nemo manus ferro ſordidas ad accipiendos remiſit cibos. Tantùm catenarum cauſa ſolutus es, neglectus, deſpectus. Quid? uilis ſenis uicarius, inter tot ardentiſſima febrium deſideria, non habuiſti, quem poſceres: quomodo te uincula compoſuerãt, iacuiſti: matrẽ, patrẽ, propinquos tantum cogitaſti. Nunquid indulgeo mihi, quòd te puto inſpiraſſe, in carcere meo? Nondum matri ſatisfactum eſt. Quoniam pœnas à cadaueribus exigis, audi ſequẽtia tempora: mors ipſa filij tui naufragiũ fecit, per tot fluctus uolutatum corpus intumuit, tot illiſum ſcopulis, tam ſpatioſis tractum arenis, nunquàm tamen infelicius, quàm cum uenit in terram. O quàm graue eſt mori: quantò grauius, quòd ego uiuo ſuperſtes filij mei? Viuo omnibus dijs hominibusq;, ſed ante omnes mihi & inuiſus, & infeſtus, & uxoris quoq; pietatem perdo. In funere filij diuortium fecit. Video hæc rerũ naturæ bona, quæ filio abſtuli: Omnis me ætas mei admonet luctus: ſenectus, ad quam non peruenit: miſera pueritia, quam nunc tranſiuit: adoleſcentia, in qua perijt. Superſum, ut ſi feliciſſimè ceſſerit, rogum meũ uideã, & edaces circa corpus filij mei flammas. Si hoc non contigerit, nigrũ cadauer & deforme etiã ignotis ſpectaculum. Inter hæc mala, credetis, puto, ſi dixero, uellẽ oculos nõ habere. Quid nũc amplius? Ad te uxor preces conuertam irritas, male tentatas? Tu uerò perge, & bono tuo utere, felicem te, quòd in hac fortuna iraſceris. Ad hoc cõfugiendum eſt. Per communes caſus, per calamitatem meam, humanæ calamitatis exemplar, ita uos cõiuges ueſtræ ament, non ſic deſiderent, ita hoc orbitatis meæ ultimum exem

exemplum ſit, ita uobis habere tam pios filios nõ neceſſe ſit, miſeremini. Si uicarium accipitis, me proijcite. Nõ inuidioſæ preces ſunt, nihilominus impero. Non læta ſententiam ueſtram ſequetur gratulatio, nõ ad tẽpla deducar, ſed ad ſepulchra. Etiam cum uicero, flendũ eſt. Si uerò uincimur, ibo in littus miſer, planctibus aues abigam, aut me corpori filij mei uelut tumulum imponam. Iacebimus duo inſepulta cadauera: me feris obijciã, aut circa ſingulorum domus ad genua prætereuntium ibo, & recepto tam miſeris more ſupplex non cibos petam, non ſtipem, mẽdicabo terram, & collatas miſerantium manu glebas: aut (quod certè licet) filium in mare proijciam. Iam crudeles aquæ, & uẽti male ſecundi reddo uobis. ueſtrum beneficium. Ferte quò libet, ad barbaros licet, ad hoſtes licet, ad piratas. Fortaſſe aliquis iubebit ſepeliri, certe (quod ſciam) nemo prohibebit.

TORMENTA PAVPERIS. ARGVM.
Liberum hominem torqueri ne liceat. Pauper & diues inimici. Pauperi erat filius. Nocte quadam pauper cum filio reuertebatur. Interfectus eſt adoleſcens. Offert ſe pauper in tormenta, dicens à diuite eum interemptum. Diues contradicit ex lege.

Pro paupere contra diuitem. 7

SENTIO *Iudices plurimum detrahi calamitatibus meis miſerationis, quòd ad uos detuliſſe uideor nimium fortem dolorẽ, & triſtiſſimæ orbitatis mihi quoq; acceſſiſſe nouitatẽ: quòd cum aduerſus me tam grauia, & crudelia depoſcam, patior inuidiã hominis exigentis aliena tormenta. Non poſſum tamen uel in nobis approbare quid patiar, quòd mihi non eſt relicta miſeri patris infirmitas. percuſſorẽ filij mei uidi, & miſerior ſum, quàm ſi neſcirem, quis occidiſſet. Fateor igitur Iudices, ipſe miror unde ad hoc probationis genus repentè cõfugerim. Veneram tanquam nunciaturus indubia; manifeſta: nec alium expectaueram publicarũ*

ſuſpicionum de filij mei morte conſenſum, quàm ſi percuſſorem uideretis omnes. Hic hic ut torquerer, inueni. Poſtquàm ſatis nō uidebantur explicare uerba quod uideram, cōfugi ad fidem doloris. Quid faciam, ſi temeritates quoq; noſtras conſcientia reorum non poteſt pati? Intellexi miſeratione factū, qui ut torquerer exegeram, ex quo me diues non putat aliud in quæſtione dicturum. Neq; ego Iudices quenquam ueſtrū dubitare crediderim, ex qua conſcientia, qua trepidatione deſcēdat, ut quis torqueri nolit inimicum. Quos nunc putatis cruciatus diuitem pati, quem dolorē, quòd hoc mihi negat? quàm uellet ideo tantum filium meum non occidiſſe, ut mihi poſſet indulgere tormēta? An hoc creditis Iudices diuitem facere legum libertatisq; reſpectu, & reum pro exemplo eſſe ſolicitum? Ille uerò nunc laceratur, & ſic magis noſtro dolore fruitur. Operæprecium eſt inimico negare tormenta, cum feceris, ut uelit ipſe torqueri. Illud igitur à uobis Iudices infelicißimus omnium mortaliū peto, ne cū inaudita, incredibilia paſſus ſim, miſereri uelitis corporis mei: crudelius, & indignius eſt quàm torqueri, non impetrare tormenta. Eſt aduerſorum meorum & iſta nouitas, quòd neceſſe habetis ea mihi ratione ſuccurrere, qua odiſſetis alium: nec quicquā eſt homine infelicius, pro quo tormenta ſunt. Percuſſorem à me filij mei uiſum eſſe contendo. Facinus eſt hoc uos non deprehendere, ſi mendacium eſt. Facinus hoc me non probare, ſi uerum eſt. Quòd ad me quidem Iudices pertinet, orbitatis meæ repeto præſentiam, & noctem illam rurſus ante oculos meos cogitationes reponunt. Iam mihi uideor & in tormentis eſſe confeſſus. Filium Iudices habui ſicut erecti ac ſublimis animi, ita qui nondum ſuos haberet inimicos, & quem nemo adhuc niſi cauſa tantum mei doloris occideret. O parentū miſera conditio, quàm nouis inuſitatiſq; patemus inſidijs? Nos exaſperamus, nos offendimus, inimici tamen liberos noſtros oderunt. Quis hoc unquam Iudices ſimulatū timuiſſet ingenium, ut eodem aliquis excogitaret

ſtaret animo,& quòd parcit,& quòd occidit? Reliqua Iudices non debebam niſi in quæſtione narrare. Felices illos in mei cõparatione patres,qui periiſſe liberos ſuos nuncijs credũt. Ego ſum inaudita malorũ nouitate perculſus,cuius unicus ideo tantũ occiſus eſt,ut uiderẽ. Reuertebamur nocte pariter, ſicut omnia nos uitæ miniſteria iungebant,& homines quibus non ſeruos præſtabat fortuna cuſtodes, tuebamur pauperẽ mutua pietate comitatum,inuicẽ ſuſtinẽtes,inuicem nixi,nec niſi magna percuſſoris diligẽtia ſeparãdi,cum diues medio noctis horrore ſtricto mucrone proſilijt,& ſtupentibus attonitisq; miſeris confodit illum fortiorem:illum,qui fortaßis aliquid in mea morte feciſſet. Confiteor Iudices,nihil tunc oculorum meorum diligẽtia,nihil egit cura miſeri patris. Percuſſor uoluit agnoſci.Vos nunc ciues,uos omnes humani generis affectus,miſerrimus interrogo pater.Suadete quid faciã. Hunc quem uidetis circa me ſanguinem,de filij mei uulneribus accepi. His manibus labentis unici mẽbra ſuſtinui. In oculis adhuc uultus illius moriẽtis,hærent auribus uerba ſuper cadauer habita inimici exultãtis. Fidẽ tormẽtorum,quouſq; percuſſoris filij mei conſcius ero? Aperite pectus iſtud,& totum de uiſceribus meis latronis egerite ſecretum.Vidi,& mihi non creditur.Vidi,ita poßim & in tormentis idem dicere.Aut ſi compono, ſi fingo,urar , lacerer,& non probem. Si uidetur,torquẽdus ſum Iudices,ut hoc deſinam dicere. Nec me Iudices fallit quãtam molem accuſationis , etiã in manifeſta ueritate ſuſceperim.Diuitem detuli reum pauper inimicus,occiſi pater,& poſtulo ut mihi credatur teſtimonium in mea orbitate dicenti. Itaq; non deprecor quo minus mihi uelitis iraſci:donec probem,torquete tanquam mẽtientẽ. Lex,inquit, liberum hominem torqueri uetat.Per fidem,Iudices,quis nõ hoc cũ reſpondere credat,cuius tormẽta poſcantur? Nemini Iudices credo dubiũ,legem quæ torqueri liberũ hominẽ uetat,hoc proſpexiſſe tantũ,ne quis torqueretur inuitus,et iura quæ nos à ſer

uilium

*uilium corporum conditione ſecernunt, impatientiæ tantũ ſuc-
curriſſe nolentium. Omniũ beneficiorum iſta natura eſt, ut nõ
ſit neceſſitas, ſed poteſtas. Quicquid in honorem alicuius inuẽ-
tum eſt, deſinet priuilegiũ uocari poſſe, ſi cogas. Cuncta ſi ui-
detur iura percurrite, nuſquã adeò pro nobis ſolicita lex eſt, ut
quod præſtat, extorqueat. Dedit cæco talionis actionẽ, non ma-
nus recuſantis impellit: iniuriarum, cædis agere permiſit, ſed nõ
cogit inuitos. Adeò penè leuius eſt ultionẽ perire quàm poteſta
tem. Genus ſeruitutis eſt coacta libertas, & cadẽ iniquitas quic-
quid de inuito homine facias. Vis ſcire quid lex iſta proſpexe-
rit? Non exigo, ut torquearis. Quàm multa dij deæq; nõ minus
ſunt iuſta, quam lex exigit, quarundam inuidia rerũ, ut uinci ſe
magnitudo patiatur, & quicquid accidiſſe miireris, tantundem
poſcit in ultione nouitatis. Filius in cõſpectu patris occiſus eſt,
torquete ſecuri, nihil iniquius fieri poteſt. Ignoſcãt perſuaſio-
nes, ſi facinus iſtud omniũ illicitarum rerum cõſumpſit inuidiã.
Et unde tormentis ſalua iuſtitia eſt, plus eſt de quo quæritur,
quàm quomodo quærẽdum. Nullum debet inimicum uideri ge-
nus probationis eſſe, quod ſolum eſt. Et quicquid potuit pro-
deſſe ſeueritati, nunquàm nocuit exemplo. Sufficit libertatis re-
uerẽtiæ, quòd torquetis inuiti, quòd contra me nõ alius inuenit.
Liberum torqueri non licet. Hoc eſt Iudices propter quod filiũ
meum diues corã me non timuit occidere. Filium igitur meum
in conſpectu meo occiſum eſſe contendo. Quid dicitis? Ita non
erat contra proclamationis huius fidem, ſi nunc agere poſſem
quietum modeſtumq; miſerum? Vultis cùm hoc uiderim, tantùm
teſtimonium dicam? Mirum hercle, ſi ſcindo ueſtes, nudo cor-
pus, ignes, flagella depoſco. Inſaniat neceſſe eſt pater, cũ ſolus
hoc ſciat. Fallitur Iudices quiſquis hoc quod poſtulo, contẽptũ,
quiſquis audaciam uocat. Filius urit, exagitat, & inter tormen-
ta fugio dolorem. Si mẽtientis eſt uelle torqueri, inuenite quid
facere debeat, qui uerum dicit, & non probat. Mentiris, inquit.*
Bene

Bene quòd & tu fateris nõ eſſe mihi ſine quæſtione credendum. Et *quas per fidem mendacio meo cauſas diues aßignas?* I*gnoro percuſſorem.* Deinde *te potißimum de quo quererer, elegi.* An *ſcio, & ſimultatibus noſtris occaſionem orbitatis indulgeo?* Decipi *me non potuiſſe manifeſtum eſt.* Filius *meus cum pariter rediremus, occiſus eſt.* An *dignoſcere percuſſorem nocte non potui, cum percuſſor potuerit eligere, fugere?* Quid *ais?* I*uuenẽ meum alius occidit, & tu mihi ſolatium ultionis imples?* Te *accuſo ſcilicet, ut interim neſcio quis ille fugiat, euadat.* Quod *tu mihi genus furoris aßignas, ut maximi ſceleris ultio pereat falſæ accuſationis incerto?* Homo *qui me uidiſſe contẽdo, cum occideres filium meum, niſi de te uindicor, non reliqui mihi, ut hoc de alijs probarẽ.* O *te extra omnes humanorum pectorum affectus inimice ſepoſitum, nunc qui me putas poſſe mẽtiri.* Perdidi *infelix illum chariorem pauperibus affectum.* Succurrere *mihi putas, quòd aliquando diſſedimus?* Falleris, *deciperis.* Hominis *cuius occiſus eſt filius, unus inimicus eſt.* Sanè *poßit aliquis hãc doloris dißimulationem mendacio perferre uerborum, torqueri uolo.* Nihil *eſt tãti niſi uerum: uidelicet inter ignes, ac flagella ſufficit mihi, ſi dixero: hic eſt inimicus animæ, qui nobis ſubinde maledixit, hic ille contumelioſus, ille impotens.* Ego *neſcio an mihi poßit in quæſtione ſufficere, quòd uidi, & quòd inimicus me contendit ideo uelle torqueri.* Tormenta *poſtulo.* En *ad quod confugiat homo, qui ſe ſciat poſſe mẽtiri?* Nulla *eſt ratio quæſtionum relicta mortalibus, ſi adiuuant contra ueritatẽ: & ſublata eſt de rebus humanis neceßitatis huius utilitas, ſi uiam tuetur ultro, explicatq; fingẽtibus.* Hucuſq; *durant artis ingenia mortalium, ut ſit aliquis ſecreti firmitate compoſitus, hominem tamen ultrà non ſequitur animus.* Non *uacat aſſerere, quæ finxeris, tunc cum uix prodeſt & uerum fateri.* Et *nemo non contra id torquetur, quod dixit ante tormenta.* Non *refert, cuius ad equuleũ nominis perſuaſionem, quas ſilentij afferas cauſas.* In

ſas. In quæſtionibus tantum corpora ſumus,& nemo nõ contra aliquem torquetur affectum. Exigam quæſtionẽ,aut recuſem? Quid intereſt tormentis breui futurus ſimilis homini, qui fateatur inuitus? Nouum Iudices inauditumq́; rebus humanis aperitur exemplum. Nemo unquam ideo torqueri non debuit, quia mentiretur.Sed ſi fas eſt Iudices dubitare de fide quæſtionum,alius debet eſſe ſuſpectus,ille ſcilicet in quo ſeruilium pectorum receſſus,in quo uerniles excutiũtur artus.Quoties tortori eſt rixa cum membris,tum cruciatus agnoſcit aſſiduis ſupplicijs durata patientia:& homini non eſt noua res dolor corporis appliciti,quòd ſciſſa laceratáq; ueſte primum ferre nõ poteſt pudorem,quòd neſcit ad flagellorum uices mẽbra componere,nec ullo uerbera frangit occurſu. Nos inquã ſumus,quos leges ſuperuacuum putauere torqueri.Vnde nobis inter iſta ſecretum?In tormentis libero homini opus eſt patiẽtia, ut uerum dicat. Sed,inquit,ideo torqueri non debes,quia exigis,ut torquearis.Aliud ſunt inimice tormẽta,aliud uelle torqueri.Felices illos qui recuſare uoluerunt. Meretur clementiam & fauorem quiſquis ad illa tremẽs exanimiſq́; perducitur,quẽ uix à genibus tortor abducit,cui iam ſciſſas quoq; difficile poſſis eripere ueſtes. Ego quẽadmodũ uultis deprecer,qui uideor prouocaſſe tortorẽ? Ille ille ſine ulla miſeratione laceratur,cui ad ſingulos ictus dicitur,ipſe uoluiſti,quem non decet rogare,qui creditur fingere proclamationes,ſimulare gemitus,de quo primũ uidentur uindicãda tormẽta.Non inuenio Iudices,quid ſperare poſſit,qui mentitur,& exigit quæſtionẽ.Homini qui uult torqueri,diu nõ creditur,nec uerũ dicenti.Nec eſt Iudices quòd putetis adeò mihi triſtiſſimã orbitatẽ omnes humanorũ pectorũ rapuiſſe ſenſus,ut non intelligã petere me,quod diues poſſit euadere,& penè magis pro percuſſore torqueri. Sed quid me facere uultis?Nõ debeo uideri poſſe mẽtiri homo,qui cũ filius meus occideretur interfui.Veritati tantũ præſto patiẽtiã,exigo quæſtionem,

ſtionē,in qua quid dicturus ſim,neſcio:quid debeā dicere,uidi. Scio,uultis poſt hoc argumentis,ſuſpicionibus agam. Breuiora tormenta ſunt. Non inuenio Iudices,cur renuat tantopere diues quæſtionem,poſtquàm ſuperſunt adhuc incerta ac dubia. Facinus eſt tamen me non torqueri,ſi mihi torto utiq; credendū eſt. Quouſq; me crudeliſsime mortaliū metus ſimulatione deludis? Ego magis qui poſtulo tormēta,timeo:ego qui nihil facere potui,cum uiderem. Suſpecta tibi eſt noſtra patientia. Vides enim, hortatur nos contra dolorē primæ robur ætatis,ſolidum plenūq; corpus. Quàm facilis,quàm expedita res eſt torqueri miſerum? Affero ad quæſtionem iam planctibus membra liuētia. Quātum animæ,quātū ſanguinis orbitas traxit? Quātò imbecilliora ſunt hæc quotidianis lamentationibus euerberata uitalia? Quicquam ergo fingere poteſt hic pallor,hæc macies,& iam torto ſimulis infirmitas? Adijce quòd nihil minus in quæſtione diu poſsis dicere,ſi mentiaris,quàm quòd oculis ſcias:et breuiſsimū cōfeſsionis eſt genus dixiſſe,quòd uideris. Felices dices quos tortor interrogat,qui non habēt in ſua poteſtate credētes. Impatientiſsima res eſt poſſe cum uelis,deſinere torqueri. Quin potius, inquit, probas? Fiduciam hominis,qui ſcias hoc me uidiſſe ſolū. Sine dubio diues multa te poterāt argumēta cōuincere,ſi deferret alius, & eras manifeſtiſsimus reus, ſi mihi percuſsor quærendus eſſet. Quis enim credibilior in cæde pauperis, quàm diues inimicus? Aut de quo facilius cōſtare poſſet ſcelere,quòd cauſam nō habet niſi de ſola ultione? Non inuenit multa uerba,uidiſſe. Nec mihi debet perire probatio iſta,quia poteras et accuſari. Exigit probationes,cū facinus ſic diſpoſuerit,ne poſsit probari. Quē mihi nox teſtem,quos præſtare potuit oculos nuda ſemper,incomitata paupertas? Tibi ſeruus à conſcientia ſceleris ſummouendus fuit:& iſta ratione quis intereſſet,quem putares poſſe torqueri? Et totum facinus in has anguſtias redegiſti,ut illud ſoli ſcirent,qui faciebant,& cui non crederetur. Nunquid dubitaretis

quærere

quærere,ſi alius ſciret hoc ſcelus? Facinus eſt ideo filij mei perire uindictam,quia pater uidi. Ego uerò Iudices & ex hoc quòd recuſat diues quæſtionem,partem probationis impleui. Accuſatoris tormenta nunquàm timebit reus, niſi de quo credi poteſt & ante tormēta. Cur,inquit,ſi mihi cauſæ ſceleris ſimultates noſtræ erant, non te potius occidiſſem? Vere crudelis,ego te hoc maximè argumento percuſſorem probo, quòd mihi pepercisti. Tuum fuit hoc inimice commētum,occiſo filio ſeruare patrem. Parcendi tamen mihi uel hæc fuit ratio,quòd defendi non poteras,ſi duo periſſemus. Audire mehercle mihi uideor illas cogitationes,illa ſcelerum ſecreta conſilia: Quid mihi cum uulneribus? quid cum cruore conſumptæ,& iam penè abeuntis animæ? Occidatur potius ille iam iuuenis,iam inimicus,de ſene uindicabitis me patris oculi. Vis mirer quòd me nolueris occidere? Queri mehercule te puto, quòd in ſenectute magni doloris uita breuis eſt. Pepercisti mihi,quo modo excogitāt artes detinere ſupplicia,et de pereūtibus magis ſæuitia eruitur dolore ſuſpēſo. Agnoſco noctis illius inimicæ clementiam,quòd me torqueri non uis: ex hoc euenit,quòd neq; occidisti. Tentat Iudices efficere diues, ut incredibile uideatur quòd occiſum ab eo cōtendo filium. Dictiurum nunc putatis,magis intereſſe ſecuritatis,ut quis facinus ſibi tantummodo credat,& id tutius eſſe inimico patre, quàm conſcio. Plus eſt quod affirmo. Filium in conſpectu patris occidere,ſic operæprecium eſt,ſi illud ipſe facias: Perdit plurimam de ſceleribus uoluptatem qui mandat,& minus gratiæ rebus ex nuncio uenit. Occidet alius te iubente, ſed uulneribus illis non fruentur oculi: ſed plus eſt, ut ſingultibus abeuntis animæ, ut cruore ſatieris,ut collapſum palpitantemq; uideas,ut me uidente. Conuenit Iudices quòd ipſe diues hoc fecit,& quòd ego uidi,ratio ſæuitiæ eſt,ut aliquis coram me occidatur,propter quē occiditur. Fidem ueſtram Iudices,ne me ideo nō putetis uidiſſe, quia nihil feci. Seruulorum iſte liberorumq; dolor eſt, occiſo

homine

homine ſtatim ſcire quid faciat, exclamare, procurrere, fidẽ deorum hominumq; teſtari, poſtea cum lachrymis uenire. Vultis percuſſorem inuadam? Vultis fugientem ſequar? interim deficientem quis excipiet? cui ſe morientis imponet infirmitas? Scis profectò percuſſor facinus ordinare, diſponere: filium occidere coram patre ſecretum eſt. Miſeremini Iudices igitur, ut hinc quoq; uelitis exiſtimare diuitis conſciẽtiam, quòd contentus eſt, ne de ſcelere quæratur: nõ habet fiduciam hominis, qui me ſciat mentiri: & quod non minus debetis attendere, quàm ſi fateretur, non putat ſibi ſaluum, ut iterum neget. Diſsimules licet, non eſt innocentiæ metus cum timentur aliena tormenta. Quid ait diues? Orbitatem meam in tale genus uſumq; conuertet, ſi paterni doloris autoritas facinus impingit alienũ? Deinde nõ ipſe affers equuleos, nõ ipſe diſponis ignes. Diceres mehercule te uelle torqueri: ego ſcindo ueſtes, tu intremiſcis: ego ad flagella nudo corpus, te facit pallor exanimem: ego equuleos, ego poſco flammas, tu non habes in meo dolore patientiam. Rogo quid aliud faceret, qui occidiſſet? Quid nunc agam miſer? gratiam confeſsionis ante tormenta conſumpſi. Scio quantò credibilius fuiſſet, ſi hoc ſtatim inter ignes, inter flagella dixiſſem, & multum de autoritate primæ proclamationis amiſi. Non eſt tamen quòd ſuperuacua putetis eſſe tormẽta, quãquam dixerim quicquid ſciebã. Habeo adhuc ex illo multa referre ſecreto, quæ argumẽta faciet dolor. Non refert an me uidiſſe dixerim, tormentis hoc probaturus ſum, debuiſſe mihi credi ante tormenta. O quantopere nunc inimice torqueris, quòd te coram iudicibus interrogo, quòd hoc nõ potes mihi fateri. Sed ſi bene gaudij tui perſpicio ſecretum, non putas te negare quia uidi. Arrogantiſsime percuſſorum euaſiſſe te putabas, quòd illud duo tantum ſciebamus? Meis, meis hoc ignibus nega, & dum me per ſingulos artus tortor interrogat, perfer ſaltem non credendi patientiam, cum ego me uidiſſe proclamem, tu nullam afferas innocentiæ probationem. Non

gg potes

potes aliter abſolui, quàm ut illud ego negem. Nec tamen Iudices *putetis ſolo me calamitatum ambitu petere quæſtionem, dabo propter quod torqueatis irati. Filiũ meum illum ſingulis uobis uniuerſisq; laudãdum, iuxta quem fœlix, iuxta quem arrogãs eram, occidit. Mea ninua libertas, ita ego te non equuleo efferã, non ſuper ardentes eximam flammas?* Nunc me uindicas, nunc *tueris.* Modo *coram me filium meum diues occidit fiducia tui. Concurrite omnes liberi, omnes parẽtes, urite, lacerate hos primùm patris oculos, diſtrahite has manus, quæ nihil pro pereunte fecerunt, hoc corpus, hæc membra, quæ de complexu latronis uulnera nulla retulerunt. Siue hoc pœnam, ſiue uultis eſſe clementiam, debeo tam miſer eſſe dum probo, quàm cum uiderem. Miſerum me, ſi fas eſt in quæſtione mentiri. Sine dubio diues hoc captauit recuſando quæſtionem, ne crederetur. Sed dura parumper anime, uidiſti. Nunc infœlix ad nos miſeros pietas redi, quod fieri in ipſa orbitate non potuit, & uires quas improuiſus abſtulit dolor, probatio reſtituet. Cum flammis urẽtur nuda uitalia, nox illa occurret: cùm mẽbra fidiculæ flagella laxauerint, rurſum ante oculos ſit moriẽtis unici uultus, hæreãt uerba percuſſoris, mandata pereuntis. Filium ſpectaſſe morientem longa præſentia eſt. Neſcis infœlix ſenectus, quanta tibi opus ſit ueritatis contentione, ut pœniteat diuitem, quòd nõ duos occîdit.* Iam *nunc tamen uobis* Iudices *infirmitatem meam allego, commendo. Si me fortè fidiculæ flagella mutauerint, ego tamẽ uidi. Si uocem in equuleis ignibusq; perdidero, ego tamẽ uidi. Si totus undiq; dolor pariter admotus occiderit, ego tamẽ uidi. Alioqui niſi hoc animo meo, niſi licuerit oculis, morerer hoc dolore, quo puto me poſſe torqueri.*

GEMINI LANGVENTES. ARGVM.

Gemini quibus erat pater, & mater, ægrotare cœperũt. Conſulti medici dixerunt eundem eſſe languorem. Deſperãtibus reliquis promiſit unus ſe alterum ſanaturum, ſi alterius uitalia inſpexiſſet. Permittente patre execuit infantem,

tē,& uitalia inſpexit. Sanato uno, accuſatur pater ab uxore malæ tractationis.

Pro matre contra patrem. 3

QVAMVIS Iudices plurimum infelicißimæ matris aduerſis miſerationis abſtulerit, quòd ex duobus liberis pari deſperatione languentibus alter euaſit, & pleriſq; maximum dolorē prima fronte tractantibus uideatur auiditas gaudiorum, ut modò ad totius orbitatis redacta patientiam, iam non ſit unius ſalute contenta: non poßumus tamen affectibus ueſtris non hanc primam triſtißimæ calamitatis allegare menſuram, quæ ex ipſa quoque ſolatij ſui cōditione deſcendit. Minus miſera, quereretur de marito, ſi ſanari nec ille potuiſſet, pro quo eſt frater occiſus. Nunc infelix par non eſt dolori, nunc non inuenit ulla ſolatia, ex quo ſibi uidetur filium perdidiſſe uicturum. Super impatientiam triſtißimæ orbitatis increſcit, quòd intelligit illum non ſine ſanitate fuiſſe languorem, nec perſuaderi miſeræ poteſt perituro laboraſſe fato, in quo inuentum eſt quod ſanaret alium. Captet licet crudelißimus ſenex parricidij immanitatē metu maiore protegere, non inuenio unde colligi poßit utrunq; fuiſſe moriturū. Ex duobus ægris non perijt, niſi qui occiſus eſt. Ante omnia igitur illud à uobis infelicißima mater petit, ne maximi ſceleris ideo decreſcat inuidia, quia pati uidetur, & reus ex orbitate tantundem. Non perdidit filium, quiſquis occidit. Explicat à dolore patrem, quòd ſibi uidetur feciſſe rem maximā, & in locum iuuenis amißi ſubſtituit de uanitate ſolatium. Alia eſt, alia cōditio matris, quæ medico non credidit, apud quam ſæuißimæ conditionis immanitas fidem non potuit impetrare tentandi. Pro utroque timuit, pro utroque ſperauit. Facinus eſt eum maioris pietatis uideri, qui de morte filij putauit alterius uel certa ſalute tranſigere. Sic debetis odiſſe patrem, tanquam duos occiderit, cuius non interfuit uter occideretur. Eſt tamen ſanctißimi

Iudices quod de crudeliſsimo parricida queri poſsit nõ ſola mater. Adiecit humanis calamitatibus ipſam ſanitatem, & morborum languoriſq; uiolentiam medicinæ conceſsit. Filium occidit (ſi ipſi creditis) fortaſſe moriturum, & hominem cuius charitas debuerat ipſa deſperatione creuiſſe, in hoc ſolum impendit, ut tantundem ſupereſſet incerti. Non exonerat Iudices immanitatem ſæuiſsimi patris, quòd hac ratione credidit de languente filio. Rem inauditam, rem facere crudelem. unam rationem habet, ſi ipſe ſanetur. O tristior indigniorq; ſemper menſura calamitatum magna felicitas. Hunccine fecit exitum illa modo ciuitate tota conſpicua mater? ille indiſcretus ab utroque latere comitatus? ille gaudentium dulcis error oculorum? Quid mihi mortem nunciatis unius? Perdidit miſera geminos. Paßi ſunt enim lãguorem miſerrimi iuuenes, ſine dubio pariter unáq;, nõ fraternitate, non animæ corporumq; conſortio, ſed conditione fragilitatis humanæ, qua ſic extranei quoque duo languere potuiſſent. Non negauerim morbum grauem, & parentibus utiq; metuendum: de cuius tamen adhuc, ut parciſsimè dixerim, remedio quæreretur. Quid refert an medici cõſenſerint utrũq; periturũ, cum eundem dixerint eſſe languorem? Manifeſtum eſt de duobus nõ dixiſſe uerum, quos de altero conſtat eſſe mẽtitos. Iam tamẽ Iudices, de tam perdita pronunciatione nõ querimur, quòd ægros quos ſibi uidebantur explicare non poſſe, parentibus crediderunt. Innocentior eſt ſimplicitas deſperare, ſi remedia non noueris, & hanc ignorãtiæ malo probitatem, ut languorem quẽ neſcias, tantum neges poſſe ſanari. Maximi tamen uirorũ, & quibus artis ſuæ ſoluendo non ſit humanitas, ſi ſciebant hoc genus curationis, & illud non indicare uoluerunt, uultis & illos mentitos breuiter probem? Deſperauerunt de languore, cuius remedium (ſi patri creditis) alius inuenit. Siue enim Iudices uaniſsimus neſcientiũ uidit hanc patris in periculo liberorũ rigidã nimiamq; patientiã, & hominem in filiorum languore ſolicitũ de

remedio

remedio generis humani:ſiue captauit ex hoc uultu quandã artis mutationem imitari, quando ſanare non poterat, & ignorantiæ pudorem tegere magno tentauit incerto: ſiue ut aliud uideretur dixiſſe quàm reliqui, uerba deſperationis incredibili uanitate uariauit, magnaq́; miſeros parentes ambage ſuſpendens tutißimum putauit promittere, quod deberet nemo experiri, cauſas quidem ſe dixit ignorare morborum, ſed ſalutem ſpopondit unius, ſi licuiſſet alterum occidere, lacerare, perſpicere. En cui *pietas patris, cui credere ſolicitudo debuerit, dixit ſe ſcire remediũ, quod neſciebat.* Vultis *intelligere* Iudices *nihil impatientia charitatis feciſſe patrẽ?* Nõ *retulit ad matrẽ, adacta eſt à morte filij uel ſanitate diſcedere.* Nõ *propinquos cõſuluit, nõ amicos, ſed ſua tantùm perſuaſione, mediciq́; contentus, quod nocentius eſt quàm ſi ipſe occidiſſet, alterutrum potuit eligere.* Dicat *nũc parricida, quid fecerit illud, quòd etiam de ſimilibus tam paribus ægris in alterum deſperatio illa præualuit?* Si *medici non interfuit, uter occideretur, conſtabit uiuere utrunq; potuiſſe: ſi interfuit, conſtabit non eundem fuiſſe languorem.* Q*ualis fuerit illa curatio, quid paſſus ſit iuuenis in morte, qua medicus parabatur, omniũ cogitationibus liquere crediderim.* Ideoq́; *parcimus auribus matris.* Breuiter *tamẽ longæ crudelitatis explicãda ſæuitia eſt.* Ex *omnibus quæ pertulit, leuißimũ fuit, quòd occiſus eſt.* Non *eſt quòd ueniam triſtißimæ curationis paret, quòd uidetur in alio fratre explicata promißio.* An *alterum medicus ſanauerit, fortuna uiderit: quod negari non poteſt, alterum medicus occîdit.* Erumpit *hoc loco mulier infelix, & tota libertate proclamat,* Redde *mihi marite filium, quẽ tibi pariter medicoq́; cõmiſi.* Hic *eſt ille ueſter inſanabilis, recipe quẽ mihi credidiſti, hic ille moriturus, hic quẽ permiſeras medico, ſi maluiſſet occidere.* Vide *quid profecerint anxia uota pietatis, ſolicitæ preces.* Dum *iam frigidi pectoris calorem ſuperpoſitis reuocamus uberibus, dum frigentia membra continuis oſculis, & ſpiritu trepidæ matris*

tris animamus, dum labantes oculi ad noſtras exclamationes noſtroſq; planctus admiſſa paulatim luce laxantur, dum multa mẽtior, multa promitto, & fratrem dico ſanatum, reſpexit ad uitam, conualuit, euaſit. Non tamen iacto pietatem, nõ arrogo mihi proſperæ curationis euentum. Quid hunc ſanauerit, uis ſcire breuiter? quod potuit utrũq; ſanare. Pudeat uos ò iura legeſq́;, quòd miſerrimu ſexus dolorem his cluſiſtis anguſtijs. Ita maritũ quòd occiſus eſt filius, malæ tractationis uxor accuſat. Perdiderunt legis huius autoritatem, quæ ad illas uxorias querelas matrimoniorũ ſolent deferre delicias. Ego illam datam miſeris tantum matribus puto poteſtatem, ab iniquo coniuge explicare diuortium: & contra maritales tuetur iniurias, ubi nolis præſtare patientiam. Illis ſuccurrit, quas nefas eſt ab uiro diſcedere, quas in peßimi cõiugij durum perpetuumq; complexum, cõmunium pignorum nexus arctauit, quæ malos maritos pariter, & patres nec relinquere nec ferre ſufficiunt. Facinus eſt ideo euadere maritum, quia damnaretur, ſi de illo minore dolore quereretur. Itaq; impudenter facit quòd pro detracto matrona cultu, negatoq; comutatu, faſtiditis noctibus, pulſataq; facie, filium comploarat occiſum. Sileo adhuc illa per quæ parricidij creuit immanitas. Occiſum filium obijcio, putate, luxurioſum, perditum, nocentem: fingite hoc patrem ira, indignatione feciſſe: quantum facinus ſit filium occidere, nemo magis fatetur, quàm qui uult uideri ſe illud feciſſe pro filio. Ecquid Iudices, uel ex hoc totus animus mariti, tota triſtißimæ coniugis calamitas perſpici poteſt, quòd ſe negat matri communium liberorum debere rationem? Placet ergo mortales, ut de hominibus in quos plus ex harũ ſanguine, ex harum tranſit anima, non habeant partem, niſi tantũ doloris? Solos ergo cõmunicabit miſera planctus, & ab omnibus conſilijs, quibus ordinatur iuuẽta, uita diſponitur, extranea uoluntate, uilitate ſepoſita, circa mœrores tantũ lachrymarumq; cõſortium orbitate iũgetur? Si meherculc fas eſt exiſtimare utri plus

plus parenti debeatur ex liberis, non improbe totam poteſtatem ſibi uindicabit affectus, quæ decẽ menſibus antè ueſtrã incipit diligere noticiam, & cum uos patres gaudiũ primum faciat oculorum, antè ſunt cõſcientia matres. Facinus eſt ideo tantùm illis minus licere, quia minus facere ſufficiũt. Vos eſtis qui creſcentes adhuc iam peregrinationes, qui iam adultos in caſtra magnorũ parentũ uanitate dimittitis. Erubeſcitis deſiderijs tanquã infirmitate, & unde uelociſsimus tranſitus eſt in rigorem, liberos uultis amare patientiã. Quàm multa ideo tantũ de filijs facitis, quia licet, & frequentius poteſtatis ueſtræ iactatione, tanquã aliquo grauitatis genere delinquitis? Non habet orbitas ueſtra lachrymas, ſuper ardentes rogos tenetis inconcuſſam rigidamq́; faciẽ, itis obuiam conſolationibus, & quod omnem modũ ſeritatis excedit, captatis in magna calamitate laudari. Quicquã ergo erit quod de communibus pignoribus, non pari mente, pari impatiẽtia, uel ſi neceſsitas poſtulet, pari rigore faciatis? Mali tantũ patris intereſt, ut matri minus liceat. Sanè cedat uobis circa regendas communium pignorum mentes ſexus infirmior, uos mores, uos uitæ genus, uos matrimonia, cæterosq́; actus ueſtra perſuaſione firmetis: nũquid arrogãs cõſortium, nũquid impotẽs ſocietas eſt, liberos communes eſſe languẽtes? Si quis imò pudor eſt, cede nũc tota poteſtate matri, illius ſit in ægri toro proximus locus, hæc adhibeat fomẽta, porrigat cibos, ſi quid impatientia, ſi quid flagrantiũ uiſcerũ poſsit infirmitas, mater neget, mater indulgeat. Illas quas ĩmodicus ardor diſcutit ueſtes, hæc ſuper fatigatos reponat artus, illa iactatas toto lectulo manus ſedulo contineat affectu. Fruſtra captas uideri ultionẽ magnæ charitatis, ab omni curæ ratione ſepoſitus. Cũ circa curationes liberorũ nõ cõſentiunt parẽtes, curationis eſt culpa, nõ matris. Quid quòd filium occidit innocẽtẽ, cui nihil obijcere, nihil poterat iraſci? Filium (ſi ipſi creditis) pro fratre mori paratum, cuius ſuprema ferre nõ poterat. Nouũ Iudices, & incognitũ rebus humanis au-

 dite

dite facinus. Iam parricidium pietas, charitas, & impatientia or bitatis admittit. Malo odium, *querelas,* execrationes, *quàm ut quis liberos affectu quo ſeruantur, occìdat. Quid refert an per hoc alterius filij anima redimatur? Si parricidiũ fas eſt ullas accipere cauſas, filius propter ſe tantùm debet occidi. Adijcite Iudices immanitati, quòd occìdit ægrum.* Omnibus *equidem morta libus maiorem crediderim de languore uenire reuerentiam, & illorum quoq; quos inter ſupplicia pereuntes auido ſpectamus aſſenſu, iuxta ualetudines tamen morborumq́; uiolentiam quodam innocẽtiæ fauore miſeremur. In carceribus, & in illa profunda nocte pœnarũ irreligioſius ille anheli pectoris pallor inſpicitur, non ſic cõfundunt obuios grauioribus catenis colla ſtridentia & diutino ſqualore concreta facies: ut ille quem ad ſingulos conatus, greſſusq; labentem uix trahit impellitq; longus ordo uinctorum, & inter tot deſtinatos, totq; perituros, omniũ tamen in ſe retorquet oculos unus æger. Quid ais? tu illum quem nunc nefas eſt caſtigare, reprehẽdere, cuius auribus parcere debuerunt ſæuiora uerba, ſi quid negares, uidereris occidere, ferro, uulneribus aggrederis?* Non *poteſt hinc tibi uenire defenſio, ut hoc ſis pro alterius ſalute commentus. Inter duos liberos pari deſperatione languentes da bonum patrem, non præponderabit alterutrum, non eliget, ſed ut incertũ orbitatis euadat, ipſe morietur. Tẽtat hoc Iudices crudeliſſimus ſenex excuſationẽ temeritatis ſuæ de medicorum trahere conſenſu. Deſperauerant, inquit, de duobus. Sed ut incertum orbitatis euadat, ſepono pauliſper immanitatem patris, qui credidit, & de arrogantiſſimæ perſuaſionis hominibus queri, de totius generis humani nomine uolo. Quàm multas artes miſera mortalium ſolicitudo fecisti? Fato uiuimus, languemus, conualeſcimus, morimur: medicina quid præſtas, niſi ut iuxta te nemo deſperet? Dicturum me putas, non credo renunciantibus, non accedo cum deſerunt, relinquuntq; languentes. Ego uerò medicis non credo ſperantibus*

tibus. Aſpicite maiorem partem generis humani, & ſi me interroges, illam robuſtiorem, illam adhuc in prima rerum naturæ ueritate uiuentem, nullos artis huius nouit antiſtites, nec minus tamen bellorum uulneribus, morborumq́; medetur incurſibus, non diſputationum uanitate ſolerti, ſed experimẽtis, & inuicem per ſimules dißimilesq́; caſus obſeruatione ducente, tradita ratione ſuccurrit. Non *medicina ſanat, ſed quicquid uidetur ſanaſſe, medicina eſt.* Quo *uultis animo feram, quòd ars (quantum dicitis) inuenta pro uita, ſi dijs placet, autoritatẽ formamq́; captat, ut longè uentura ſuprema proſpiciat, ut adeſſe fata denunciet, quæ nec timentur, & maxima ſcientiæ pars eſſe cœpit ſanare non poſſe?* Quiſquam'*ne ab homine, qui adhuc loquitur, ſpirat, intelligit, ſic recedet, quemadmodum relinquitur exanime corpus, & ibi finem uitæ putabit, ubicunq; ſcientiæ ſubſtiterit infirmitas?* Si *fragilitatem mortalitatis, incertosq́; uelimus æſtimare caſus, tantundem periculi habet omnis æger.* Iniquißimum *eſt deſperationes uocari, quoties remedium medicina non inuenit, & anguſtias ſiue artis, ſiue mentis humanæ, ad inuidiam referre fatorum.* Nihil *magis intereſſe omnium puto, quàm ut ſpes pro homine tam longa quàm uita ſit.* Vnde *putatis inuentos tardos funerum apparatus?* Vnde *quòd exequias planctibus, ploratu, magnoq́; ſemper inquietamus ululatu? quid quòd facinus uidetur credere tam facile uel morti?* Vidimus *igitur frequenter ad uitam poſt conclamata ſuprema redeuntes.* Pleriq; *conualuerunt negligentiæ bono, quoſdam explicuit quicquid alios fortaßis occideret.* Hos *indulgentiæ temeritas, illos adiuuit deſperationis audacia.* Datur *fortaßis huic arti perſpicere morbos, profutura meditari, ſed unde ſciet, quantũ inter uiſcera, latentesq́; pectoris ſinus, unicuiq; animæ natura conceſſerit? quam proprietatem ſpiritus, quam corpus acceperit?* Non *tam uariæ mortalibus formæ, nec in uultibus noſtris ſedet tanta diuerſitas, quanta latet in ipſis dißimilitudo uitalibus.* Inenarra-

bile,indeprehenſibile eſt,quicquid nos alimentorum uaria compago formauit. Et prout in nos plura ſeu rariora de terrenis ſeminibus cœleſtibusq; coierunt, ita uel duramur tacita ratione, uel ſoluimur. An deſperantibus credi debuerit, uos æſtimabitis.qui negauerunt ægros poſſe ſanari, nec in hoc probauerũt, qui euaſit,nec in illo quem non languor occidit. Iuſtas mehercule haberet mulier cauſas querelarum, ſi noua incognitaq; ratione uel utrunq; ſeruaſſet. Nunquàm ex magno uenit affectu incredibilia uel profutura tentaſſe, & in re quæ plus de incerto habet, temeritas experimenti ſolam probat deſperationis audaciam. Quid refert cuius ſit conditionis æger, quantum adhuc ſpei,quantum uideatur habere de uita? Sacroſancti ſint parentum metus. Dij non ſinant, ut ex liberis uilior incipiat eſſe periturus. Medici deſperauerunt. Quid iſtud ad patrem? Spera tu,iube ſperare matrem, tuis potius affectibus, tuis crede uotis. Et hoc de parricidij facilitate eſt, circa filiorum languorem ad deſperantes potius accedere. Fidem habes hominibus,quos mentiri alius affirmat,contra quos iterum credis uni præſertim. Peſſime hercle de tua feritate ſentirem, ſi in quacunq; filij curatione non adhiberes propinquos, non interrogares amicos, non reſpiceres ad matris animum: non hanc primam impatientiam, non hunc conſulis timorem. De nullo filio minus debet ſoli ſibi permittere pater, quàm qui uidetur utiq; moriturus. Fratres, inquit, & gemini erant, ideoq; credibile eſt illis eundem fuiſſe languorem. Rogo quis in ullo mortalium ferat ignorantiam pariter & affirmationem: quiſquis neſcit quod genus languoris ſit,non poteſt ſcire an idem ſit. Nihil Iudices in rebus humanis uoluit eſſe rerum natura tam ſimile, quod non aliqua proprietate ſecerneret. Quid refert an ex iiſdem prima illa duorum corporum animorumq; compago ſeminibus oriatur? Sibi quiſq; firmatur, ſibi quiſq; cõponitur, & duo pluresúe fratres naſcuntur fato ſingulorum. Hanc ipſam uidi indifferentiam, quã
miran

mirantur occurſus,ſtupent ciuitatis oculi, parentum tamẽ agnitio dignoſcit,ſeparat notitia nutricum,& fallentibus notis, eſt rurſus quod faciat ipſa ſimilitudo diſsimile. In pleriſq; quamuis ſit indiſcreta facies, inuenitur tamen alius oris ſonus, habitus, inceſſus:ſed ut ipſa conſentiant,diuerſa mens, contrarij mores, & uitæ genera rixantia. Quid quòd non eandem eſſe naturam geminorum probat etiã fortuna diſsimilis? Hunc percuſsit paupertate perpetua,illum inſperatis opibus excoluit. Illius per titulos & honores, illius per ignobiles obſcuraſq; ſordes totam duxit ætatem. Simule eſt, quicquid accipiunt ex homine gemini: diſsimile,quicquid ex fato. Nec enim tam pariter in lucẽ de maternis exiluere uiſceribus,ut illos eadẽ origo ſignauerit. Quantum putas interfuiſſe temporis, dum primum uteri pondus egeritur,dum parumper exonerata uitalia altero rurſus homine laxantur? Breue fortaſsis exiguumq; uidetur mortalibus oculis,ſed ſi terrena mẽte perſpicere uelis orbis huius uaſtitatẽ, ſcies multum eſſe,quod inter duas trãſcurrat animas. Voluitur ſuper nos hæc cœli ſyderumq; cõpago, & ſol præcipiti per procliue decurſu,totius diei noctiſq; breuitate emenſus oriẽtis occidentiſq; curſus, diuerſorum ſyderũ in primo ſtatim ortu rotato ſe rurſus axe cõſequitur. Hoc tu paruum credis eſſe ſpatiũ, quod diuerſis pariter rebus impletur? Quantum inter illa tranſcurrentis horæ momenta naſcitur, perit. Igitur quando unquam peregrinati ſunt unà,militauere pariter? quid nõ diducti ſeparatiq; fecerũt? quando illos languor, quando ſuprema iunxerunt? Et quandoq; ſit neceſſe eſt aliter, ex geminis quòd pariter languerunt, non ſic accidit quomodo fratribus, ſed quomodo duobus. Non eodẽ fato languere geminos,quemadmodũ uultis, breuius probem, quàm quòd nec uterq; occiſus eſt, nec uterq; ſanatus. Sed fingamus hoc eſſe uerum, quòd deſperauerunt medici: relinque nobis pater innocentiam calamitatis, ſalua ſolatia ſint de liberis,quos tibi uideris nõ perdidiſſe niſi fato. Quis ex parentibus

neſcit

neſcit hac ſe mortalitatis procreare lege? Sed indigni exitus ſupra orbitatē ſunt. Ideo magis flemus illos, quos bella rapuerūt, hauſit incendium, naufragia merſerunt. Fortius feras inter aßidentium manus, inter ſuorum officia labentes, cum ſe inuicem oſcula, cum ſe ſatiauere ſermones, cùm data ſuprema mandata ſunt, & ſe ſcit pietas omnia feciſſe pro uita. Igitur uerum dixerim, illos mori credimus, hos perire. Non inuenio quemadmodum excuſationem pater de conſenſu poßit accipere medicorum. Hoc eſt quod omnem comparationem feritatis excedit. *Filium pater propter hominem, quem non putauit poſſe ſanari occidit? quod tu monſtri portentiq; genus es? habes parricidij patientiam, non habes orbitatis.* Ita *demum potes ferre filij mortem, ſi facinus adieceris.* Tu *occidis, quia deſperauere medici. Quererer mehercule ſi reliquiſſes, ſi quid de continuatione curæ ſolicitudo laxaſſet. Nihil ergo plus facies, quàm illi qui nunc plures fortaßis circūeunt ægros, quos detrahit, quos auocat alia curatio. Filios ſaltem committe uel matri, de fortuna queratur, dijs faciat inuidiam. Mulieri quæ ferre non poteſt, quòd uideris deſperaſſe, nunquàm ex hoc rationes reddas, quòd occideris. Quis hanc Iudices impudentiam ferat? tentat pater, ut & huic rei credatis, quod deſperauerunt omnes, & quòd ſperauit unus. Noſtræ quidem querelæ ſufficit non conueniſſe medicis: & cum inuentus ſit, qui contra ſenſum deſperantium genus aliquod ſanitatis afferret, fas erat Iudices ut adhuc inueniretur alius qui lætiora, utiliora promitteret.* Hoc nunc me queri putatis, *quòd in re, de qua credere nec omnibus debuiſſet, acceßit uni.* Non *intereſt an ſuperſit remedium, quod tentare non debeas: & ubi tantundem periculi ſperes, quantū deſperatio habet, melior exitus eſt, qui facit miſeros innocentes.* Quid *inuidiam prioribus medicis paramus? Nemo magis deſperat, quàm qui ſe negat noſſe lāguorē. Quid agis pater? Ita tecū quiſquam ſic audet agere de duobus filijs, tanquam de duobus ægris?* Tu *ex geminis alterum*

rum occidendum dabis? Non ferrem, ſi ſeparare expoſiturus au deres, ſi contentus eſſes educaturus alterutrum, non ferrem à piratis captum filium alterius uicaria ſeruitute redimentem. Tu de orbitate facies uices, & caſum ſingulorum per utrunq; diffundes? Parricidium uocarem, ſi promittēte medico quòd ſanaret unum, poſſes eligere periturum. Penè crudelius eſt geminos diuidere quàm perdere. En ſcientia cui debeat credi: negat ſe ſcire cauſas languoris, deinde promittit quicquid licere nō deberet nec intelligentibus: Occidam, inquit, deinde ſanabo. Memineris pater in hac conditione prius eſſe, ut occidas. Non eſt tanta pietas ſeruare filium, quantum facinus occidere. Tu nūc hoc putas profundæ artis eſſe ſecretum? Verba tantū deſperationis inuoluit, & homo cautiſſimæ uanitatis captat illam nouiſſimam circumire breuitatem. Vides quanta promuſſum ſuum experimentumq; caligine medicus inuoluerit? nunquàm cōſtabit, an fuerit languore moriturus æger, qui aliter occiditur. Nō noui, inquit, languoris genus. Poſt hanc uocem mehercule non deberes committere ægros, etiam ſi uellet experiri potionis hauſtus, ciborū fomētorumq; nouitates. Neſcio, inquit, ſed ſi permiſeris alterius aperire uitalia, pectus effringere, remedium fortaßis inueniam. Iam excuſatus es medice matri, ſperaſti ne tibi crederetur. Differo pauliſper quòd de fratribus, quòd de geminis, quòd pater hoc facit non conſentiente matre, publico potius mortalitatis contendo nomine, nō debere genus iſtud curationis admitti. Actum eſt uelut de genere humano, ſi nobis pro ſalute ægri opus eſt morte hominis alterius: & penè ratio ſanitatis intercidit, ſi cōſumit medicina tantundem. Ego quenquam dicentem feram, ut inueniam ualetudinis cauſas, date mihi aliud corpus, alia uitalia occidam: deinde ſalutaria quæram, profutura meditabor? Ita non facilius eſt noſſe languorem? Quæ hæc eſt impudentia crudeliſſimæ utilitatis? Aegrum placuit occidere, ut inueniretur cur non debuiſſet occidi. Nullum ſanctiſsimi Iudices natura morborum

rum

rum genus ſolis uiſceribus abſcondit, & quicquid cauſas uale-tudinis de uitalibus trahit, in corpus emanat. Inde pallor, inde macies, quòd ad interiorem dolorem ſuperpoſita conſentiunt. Non inuenio, cur hominem uulneribus exquiras, cur remedia quoq; uitalibus per corpus immittas, & in latentes meatus per hæc quibus tegimur, medicina deſcendat. Cur ergo non eadem ratione languor admittit intellectum ſui, qua ſanitatem prodit? Abditos profundosq́; morbos aut citatior clauſit ſanguinis cur ſus, aut crebrior anhelitus laborantis animæ indicat. Crede de his ante omnia ſenſibus, oculis tuis, & ipſos de quibus agitur, modò ſingulos, modò pariter interroga, cui potiſsimum parti graue tacitæ pectus pōdus inſederit, unde prorumpat in gemitus conſcius dolor. Medicus qui per hæc non poteſt inuenire lan-guorem, non inuenit nec remedium. Quid ſi aliquid ſanato me-dicina poteſt præſtare rationis? Sufficit quòd aliquando iã facta ex unius hominis inſpectione, ad totius intellectum naturæ me-dicina profecit. Quid allaturus huic ægroto eſt, quod non tot ſeculorum, tot languentium experimenta deprehenderint? Vis tu potius hac audacia, qua ſecreta languoris exquiris, remedia tẽtare? Breuior uia ſanitatis humanæ, propior noſtræ ſalutis uti litas eſt. Si uiſcerũ nimius ardor ſtricta circa ſe membra durauit, adhibe remedia laxantia. Si fluitat nimijs æger laboribus, præ-ſtò ſint, per quæ preßis cluſisq́; uenis in nouas uires corpus are ſcat. Si parum prodeſt abſtinentia, rurſus ciborum qualitate fo-ueatur. Si ſpiritus receptis premitur alimentis, ad puriores mea-tus ieiunio fameq́; tenuetur. Contigit tibi magna experimento-rum materia medice, ægri duo, & languor idem. Non eſt opus ut expectes quando ſuper unius hominis patientiam explicet profuturorum magna diuerſitas. potes experiri pariter eadem conſentanea, diuerſa, pugnantia. Nulla ratio eſt uulnerum, ſan-guinis, ſupremorum. Quemadmodum ſanari debeat alius æger, ſcire non poßis, niſi ex altero ſanato. Quid quòd etiam ut idem

ſit ua

ſit ualetudinis genus, neceſſe eſt tamen duorum corporum diuerſitate uarietur? Nunquàm in alienis uiſceribus inuenias totum, quod de altero quæras, & alius languor eſt, alius æger. Cur maximũ nefas alterius filij ſalute defendis? Homo in quo ſola quæritur cauſa languoris, propter medicum occiditur? Adijce quòd nec deprehendi ex non ſanato poteſt ullius cauſa languoris. quicquid nos in uitia morborum à naturali ſanitate commutat, facit aut nimij ſanguinis pondus exæſtuans, aut ſuperfluens calor, aut naturalem modum humor exundans, aut ſpiritus per tacitos meatus non ſolita laxitate diſcurrens. Quid horum, ſi uitalia ferro uulneribusq; reſecentur, ſaluum poteſt eſſe languentibus, cum compreßi ſpiritus laborem protinus ille reſerati pectoris meatus emittat, ſanguis iiſdem pariter deprehendatur, egrediaturq; uulneribus? An fas putatis, ut ſuam ſeruent uiſcera nudata faciē? ut nihil perdat ex priore natura illud pectoris uitæq; ſecretum, cum admiſit oculos? Plurimum in nobis etiam timore mutatur. Quantum affert ſolicitudo, gaudium, dolor, & aliquis ſubitus affectus? Quoties dum ad curationē præparatur æger, dum cõponitur ad ſua remedia corpus, medentiũ manus anima deſtituit? Iam uerò ad ſingulos ictus, & longißimas uulnerũ moras quantũ ex toto homine cõuertitur clamore, gemitu? Neceſſe eſt omnes perire, quibus cõtinetur uita, cauſas, quoties uita ipſa conſumitur: & cũ homine qui propter intellectũ languoris occiditur, ipſe quoq; paulatim languor emoritur. Differ ſaltē pater hanc crudelitatem: quicquid ex filio facis, facies ex cadauere. Si poteſt deprehendi languor, cum occidit, facilius cum occiderit. Interrogare mehercule hoc loco libet, utrum'ne perituriũ pater, an medicus elegerit? Negauit ſua intereſſe, quē occideret: hoc ſi alter periſſet, probauerat utrunq; fuiſſe periturum: cum conualuit, probat utrunq; uicturũ. Ad ſæuißimam curationem potuit ægrũ facilius mehercule explicare, ſi eſſet unici pater. Sufficit ergo cõparare, decernere, num iterũ ille tibi pretioſior, ille melior

incipiet

incipiet eſſe uicturo. Vbi eſt impatiētia patris, qua uix dimittitur cadauer in rogos? qua corpus exanime detinetur amplexu? Dij immortales quàm ſæua, quàm crudelis eſt ipſa cūctatio, dum deliberas, dum unumquenq; detractas, parricidiū in utroq; conſumis. Duorū utilitate fit, ut ex fratribus poßit alteruter occidi. Nunquā Iudices res tam horribilis, tam inauditæ feritatis admiſſa eſt. Filium pater propter eum occidit, quem etiam ipſum poterat occidere. Transfert Iudices reus in medicū electionis inuidiam. Ille, inquit, æſtimauit, ille decreuit. Ergo manifeſtum eſt non parem fuiſſe languorem. Ex duobus ægris plus habuit ſpei, propter quem debuit alter occidi. Recede pauliſper mulier infelix, filij tui nobis reſerēda curatio eſt. Felices ægri qui lāguore moriuntur, qui ſupremos anhelitus inter ſuorū amplexus, inter ſuorū alloqa poſuerūt. Vt erat iuuenis primo ipſo cōparationis incerto, mox electione cruciatus, abacta eſt à perituro prima mater, & modo ſedula miniſteria ſeruorum repentè mutata ſunt in mortis officia. Detrahuntur trementibus uelamenta membris, & ut graſſaturas manus totum corpus admitteret, nudatur miſerabilis ac deflenda macies. Toto deinde tenditur thoro, & ad immobilem rigidamq; patiētiam per omnia lectuli ſpatia duraturus exponitur. Accipit carnifex ille telum, non quò dextera ſtatim totum uulnus imprimeret, ſed quod leuiter paulatimq; deſcendens animā in conſilio mortis ac uitæ librato dolore ſuſpenderet. Hæc exhortatio, hoc fuit perituri iuuenis alloquium: Fortiter dura, patiēter admitte, ſanabitur frater. Non eſt quòd exanimeris metu, dolore deficias. Caue uiſcera exclamatione ne laſſes, anhelitu gemituq; concutias, ne remedium pereat alienum. Paßus eſt miſer diſcurrentem per omnia reſerati pectoris improbum uagæ artis errorem. Contentum fuiſſe medicum toto homine diſcurrentem primo putatis aſpectu? Egeſta ſæpe uitalia, pertractata, diducta ſunt: fecerunt manus plura quàm ferrum. Stat iuxta medicum pater apertis uiſceribus inhiās, ſtillantem

tem animæ ſedem cruentis manibus agitantem: ne feſtinet, hortatur: iubet altius diligentiusq́; ſcrutari, interrogat, dubitat, cōtendit, affirmat, & accipit de filij morte rationem. At mulier infelix cluſis aduoluta foribus, cruentumq́; ſecretum toto corpore effringens, uelut ſuper buſta, tumulosq́; clamabat: Audi *miſerrime iuuenis, ſi quis adhuc tibi ſupereſt ſenſus, exaudi, nō permiſit hoc mater, crede orbitati meæ, crede lachrymis, nec frater hac uellet ratione ſanari.* Inter *hæc reficiebatur miſer hauſtibus, detinebatur hoſtilibus alloquijs, comprimebatur reſiduus cruor, cludebātur aperta uitalia.* Nemo *unquam tam noua pertulit commenta ſæuitiæ. tanquam ſanaretur, occiſus eſt.* Ite *nūc & quærite, an potuerit medico ſanāte uiuere, qui tandiu uixit, dum occiditur.* Vos *tunc putatis illius tantum languoris mediciū quæſiſſe cauſas? quæſiuit quicquid neſciebat, & uſus occaſione rariſſima in omnem uoluit proficere nouitatem.* Dij *immortales quantum infelix iuuenis animæ, quantum ſanguinis, quantum habuit ex uita, qui pertulit ordinē longiſſimæ curationis?* Vix *ægrè miſero licuit mori, uix à cruciatibus ſuis anima dimiſſa eſt.* Inuētum *putatis eſſe languorē?* Inuentum *eſt illum potuiſſe ſanari.* Agedum *commento tuo ſenex ſuperbus exulta, habes quod liberis, quod parentibus, quod imputare ſeculo poſſis, feciſti medicum parricida meliorem.* Libet *mehercule intueri par illud: ægrum uidiſſes hominem, qualem nō ſalutares medentium manus, non ars inuenta pro uita, ſed diri ferarum rabidiq́; morſus, & auium fames ſatiata deſtituit, hinc alium in nouas uires recensq́; robur reddito uigore ſurgentem.* Vultis *ſcire* Iudices, *unde uenerit tanta diuerſitas?* Illum *pater curauit, hunc mater.* Quātum, *inquit, miſera pertuli laborem, dum tam magnam foueo triſtitiam?* Non *fuit mihi rixa cum morbis, nec cum repugnantis ualetudinis rigore contentio: totus in lachrymas mœroremq́; reſolutus oderat lucē, reſpuebat cibos, faſtidiebat hauſtus, & uitā parricidij pudore fugiebat.* In *omni proclamatione*

gemituq́; frater, ille diebus ac noctibus cogitationes, ille torquebat oculos. De quibus tu ægris impotentiſſima medicina mentita es? Non fuit, non fuit ſolo languore periturus, quem non potuit nec mors fratris occidere. Quid igitur, inquit miſerrima fœminarum, ſæuiſſime ſenex ex hac recordatione triſtiſſimæ orbitatis ad hos uultus, faciemq́; conuerteris? Sine dubio filius eſt, & poſt grauiſſimas denuntiationes redditus uitæ. Sed ignoſcat natura, pietas, non eſt ſolatium matri unus ex geminis. Felicior ille dolor eſt, qui tranſigi ſaltem cum oculis poteſt, renouatur, accenditur, & in his uultibus illum quotidie putat uidere pereuntem. Sed & ipſe gaudio redditæ uitæ lætitiaq́; non fruitur, nec ſe credere poteſt charitate prælatum, quẽ medicus elegit. Sentit infelix cuius orbitatis unicus ſit, quibus lachrymis perfundantur oſcula, quàm magnis profundisq́; ſuſpirijs concutiantur amplexus. Miſera uerecundia ſanitatis ingratæ, pretium ſibi uidetur fratris occiſi. Conuertitur hoc loco Iudices mulier infelix, & uelut ad quandam præſentiam amiſſi iuuenis, Siue, inquit, tandem ſecuritate mortis explicitus, in aliquo ſedis æternæ pudore requieſcis, ſiue excluſus ac uagus, & inter fabuloſa ſupplicia metuendus adhuc laceratione, per ſtupentes horrentesq́; manes umbra diſcurris, audi miſerrimæ matris iniquiſſimam complorationem. Non quidem licuit mihi in illud cubiculum conditorium tuæ mortis irrumpere, nec ſuper chariſſima membra proſtratæ meis uulnera tua tegere uiſceribus: quod ſolum tamen potui, corpus quod medicus, quod reliquerat pater, hoc ſinu miſera collegi, ac uacuum pectus frigidis abiectisq́; uiſceribus rurſus impleui, ſparſos artus amplexibus iunxi, membra diducta compoſui, & de triſti terribiliq́; facie tandem ægri cadauer imitata ſum. Hoc eſt tamen quod de triſtiſſima orbitate præcipuè ferre nõ poſſum, propter fratrem uideris occiſus, nec tamen unquam conſtare poterit, an tu ſanaueris fratrem.

Abdicare & recuſare liceat. Pauperis & diuitis inimicorum filij iuuenes amici erant. Filius diuitis, cum in piratas incidiſſet, ſcripſit patri de redemptione. Illo moráte profectus pauperis filius cum amicum apud piratas non inueniſſet, quia laniſtæ uenerat, peruenit in ciuitatem in qua munus parabatur, ſub tẽpus ipſum, quo pugnaturus erat diuitis filius. Pactus eſt cum munerario pauper adoleſcẽs, ut uicarijs operis redimeret amicum. Petijtq́, ut ſi egeret pauper pater, alimenta ei præſtaret. Ipſe in pugna occiſus eſt. Diuitis filius reuerſus egentem inuenit pauperem: palàm cœpit alere. Abdicatur.

Pro filio contra patrem. 9

NEMINEM unquam Iudices intra tam breue ætatis ſuæ ſpatium plura terra mariq; perpeſſum, quàm quæ proxima peregrinatione uel tuli, uel timui, uel uidi, facilis, ut opinor, fides eſt, cum ex omnibus quos nouimus mortalibus unus nominari me miſerior poßit, quem infelicẽ ego feci. Tamẽ in hac quoq; omnia excogitantis in me fortunæ uiolentia cõfiteor nunquã hunc me concepiſſe animo metum, ne poſt redemptum per alienas manus filiũ diſpliceret patri meo miſericordia. Illas uerebar magis iam non tacitas uulgi opiniones, quibus crudelitatis atq; ſeuitiæ reus peragor apud pleroſque ſanctos & graues homines. Nondum excuſare potui, quòd redemptus ſum. obijcitur mihi orbatus ſenex, & ille qui mihi modò ſaluo filio etiã cõtra diuitẽ ſteterat, amißis in uno iuuene omnibus bonis inimicæ domus ſupplex. Licet enim totas aduocemus in odia fortunæ uires, & egentem unũ ſenẽ uniuerſa gratiæ mole calcemus, cõfitendũ eſt tamẽ, plus amici nocuimus q̃ inimici. Quin ipſa prorogatæ quotidiana ſtipe infelicis animæ uidetur quodãmodo maligna clemẽtia. Quod enim beneficiũ eſt, efficere ut uiuat orbus? Vnũ tamẽ uel grauius crimẽ infelix hæc abdicatiõis meæ fortuna defendit, quòd uix ad

ſuſtinendum ſpiritum ſufficientes cibos,prorſus tantum mortis impedimenta,auara manu dederim.Puto iam ignoſcetis omnes, ſi plus præſtare nō potui inuito patre. Quāquam Iudices oboritur animo meo nonnunquā & illa ſuſpitio,quòd patrem non alimenta uni ſeni parce uiuere aſſueto, nec liberaliter data,nec diu danda,in offenſam mei cōpulerint. Quantulū eſt enim facultatibus diuitis,quod ſub patre ſanè tenaci filio familiæ ſupereſt? Ac ſi foret maius fortè momentum:quis tamen parens tam durus eſt,ut propter aliquam impenſam carere filio uelit, quòd ipſe celatus ſit,quòd non ſuæ miſericordiæ pauperē commiſerim,nō rogauerim,præſertim qui quicquid unquam petij à patre,exoraui? Sed neq; hæc ultimo fulmine caſtigari meruit in differēdis precibus uerecunda cunctatio. Qui dum tempus opportunum, faciles aditus,hilariorem animū capto,interim uolui ſupereſſe, cui ignoſceret. Neq; inficior tamē fuiſſe me lentiorē quàm opor tuit,tametſi hoc præcipue habere uideor patris ſimile. Sed ſi ulla emendatio pœnitētia eſt,hic in publico uobis adhibitis rogabo. Non ego æs alienum luxuria cōtraxi,nec profuſus in uitia fortuna noſtra male uſus ſum. Redemptionis meæ precium debeo. Si impetro,intelligam uerum eſſe,quod quidam opinātur,ambitioſum patrem publicare uoluiſſe domus ſuæ miſericordiam,ne uiderētur pauperes tantum uitam inimicis ſuis dediſſe. Si perſeuerat,ut porrectos egēti cibos mea fame repēdat,& expulſum omnibus bonis filium ſimilem faciat inimico, uereor ne iniquis exiſtimatoribus inexpiabilis illius & ſæpe reprehenſi odij culpa uideatur penes patrem,qui tam facilè iraſcitur. Verum enim ſic placet, fortunæ magis moribus diſsidere, quàm ſuis. nam & paupertatis eſt proprium,quando alia deficiunt,exercere libertatem,& dum contemptus fama uitatur,potentiores uel ambitioſe offendere, & nacta bonam conſcientiam magna fortuna indignius imparē aduerſarium patitur. Ergo conſeruit,ut ſolet, caſus duratura longius à paruis initijs odia,dum cōtumeliā humilitas

*militas facilius intelligit, dignitas grauius. Neq; ulla fuit æmula tio (quæ enim eſſe inter impares poteſt?) ſed fato quodam ſimi- lis ex diuerſis cauſis contentio. Hic iraſcendo pertinax erat, ille * incendendo cōtumax. Quanquam niſi ultimā exprimere con- feſsionem uicti utiq; placuiſſet, multa iampridem ſigna dederant xeniæ, finemq; pugnæ petentis. Nam quò pertinuiſſe credimus, quòd pauper adoleſcens relictis omnibus ſolū me quem coleret, quem amaret, elegerat? Sine dubio a primis ætatis annis iunxe- rat nos ille potentiſsimus amor puerilis, dum aut nulla erant in- ter parētes odia, aut à nobis non intelligebantur. Poſt diductas tamen domos perſeuerauit, imò impenſius laborauit. Et ſiquid mihi in eo perſpectum eſt, nihil horū fecit inuito patre. Quan- tum intelligere potui, pauper ſine dubio pudore cedendi, ne dā- naſſe cauſam ſuam uideretur, ſimul quòd nulla ipſi dabatur gra tiæ uia, ſtare uiſus in ſuſcepto circuitu, tamē quoſdam molliores tētauit aditus, & dum firma tandem pax interpretaretur, filium nobis obſidem dedit. Ac ne meus quidem offendi uiſus eſt pater, certe nunquam reprehendit, nunquàm prohibuit, nec clam feci, nec contumacem aduerſus patris imperia unquam fuiſſe me uel ipſe rerum declarat ordo. Nam quamuis infeſtum latronibus mare iuſſus intraui. Neq; diſsimulauerim magnas fuiſſe cauſas patri, cur hoc mihi imperaret, quod ipſe facere non potuerat: ego etſi neſciebam, non interrogaui, ſatis plena ratio fuit patrē uelle. Felix nauigantium conditio, qui procellas modo & ſæ- uos tempeſtatis incurſus, & albentes fluctibus ſcopulos, aliaq; pericula tantum maris pertulerūt: ego miſer naufragis inuideo, captus barbaris manibus, nec tam nexu catenarū uinctus, quàm pondere, inundatum carcerem tuli, & uincula macie laxaui. Quis nō ignoſceret omnibus, qui poſt hoc exemplum nauigare timuiſſent? Ego qua una ſpe miſera trahebatur anima, literas de redēptione ſcripſi patri (teſtor deos) ſoli. Quid enim ſentire ui- derer de parētis affectu, ſi hoc incolumi redemptionē ab alio pe*

*in cædendo

tiuiſſem? Nam quod unum mihi ſecundum patrem fortuna uidebatur paraſſe præſidium, hoc ſperare in illa ſorte non poterã. Quid attinebat amico ſcribere, quem ſciebam non habere, unde redimeret? Nunquamne mihi dabitur liberum tempus conquerendi apud patrem de amicis ſuis, qui proficiſci uolentem retinere tentarunt, qui piæ feſtinationi attulerunt moras? Profectus eſſet tamẽ uel inuitis omnibus (quis enim non hoc præſtaret filio pater?) niſi quòd interim amicus anteceßit. Illum nõ pericula maris, non infeſti latronibus ſinus, non uicinum meæ fortunæ documentũ prohibuit. Minus hæc miror de amico: illud eſt quod penſari nullis beneficijs poßit, proficiſcentẽ non retinuit pater. Imò ſiquid in ſubſidia uitæ ſepoſuerit parca frugalitas, id omne in impenſas itineris contraxit & cõtulit. Infelicißime ſenex, ſic egere cœpiſti. Dicam nunc ergo per quos iuuenis præſtantißimus nauigauerit fluctus, quos acceſſerit ſcopulos, quãtos luſtrauerit ſinus? Faciliora iſta putant qui nunquàm nauigauerũt. In omnia præceps, ſine reſpectu ſui, quem iam tum apparebat uitæ non parcere, adijt, explorauit, & tamẽ ille quoq; qui tantopere feſtinabat, ſerò peruenit. Audite audite Iudices nouam captiui querelam, iam miſer apud piratas non eram. Alebat deuotũ corpus grauior omni fame ſagina, & inter debita noxæ mancipia contemptißimus tyro gladiator, ut nouißime perderem calamitatis meæ innocentiam, diſcebam quotidie ſcelus. Hæc tamen omnia ſuſtinui, tuli: adeò difficile eſt etiam ſua cauſa mori. Et iam dies aderat, iamq; ad ſpectaculum ſupplicij noſtri populus cõuenerat, iam oſtentata per arenam periturorũ corpora mortis ſuæ pompam duxerant: ſedebat ſanguine noſtro fauorabilis dominus, cum me, cuius, ut interiecto mari, nõ fortunã quiſquã noſſe, nõ natales, non patrẽ poterat, una tamen res faceret apud quoſdam miſerabilem, quòd uidebar iniquè comparatus. Certa enim arenæ deſtinabar uictima, nemo munerario uilius ſteterat. Fremebant ubiq; omnia apparatu mortis: hic ferrũ acuebat, ille accende

cende

cendebat ignibus laminas: hinc uirgæ, inde flagella afferebãtur, omnes piratas putares. Sonabant clangore ferali tubæ, illatiſq; libitinæ thoris ducebatur funus ante mortem. Vbiq; uulnera, gemitus, cruor, totũ in oculis periculum. Si quid eſt in me abdicatione dignũ Iudices, unum crimẽ agnoſco, quòd in hæc amicum meũ miſi. Eſt quidem felicibus diff. cilis miſeriarũ uera æſtimatio, figurare tamẽ poteſtis qui tunc animus mihi, quæ cogitatio fuerit. Nanq; & natura redit in extremis triſtis præteritæ uoluptatis recordatio, & mihi cum generis cõſcientia, cũ fortunæ cõſcius aliquando fulgor, cũ liberales artes, cum omnia quondã honeſtiora munerario meo, domus, famulia, amici, cæteraq; nũquàm uidẽda in ultima mortis expectatione ſuccurrerẽt tenẽti ſeruilia arma, & ignominioſa morte perituro, tum (ſi ulla miſeris eſt fides) quod horum omnium ignari agerent propinqui, nihil peius de fortuna mea ſuſpicantes, quam quòd ſcripſeram: illud tamen grauiſſimũ, quòd patrẽ qui tandiu nõ ueniret, captũ putabam. Ergo tota cogitatione intentus in mortẽ, expectabam cruentum illum cõfectorem. Quis enim dubitet, quid futurum fuerit, ſi ego pugnaſſem? Ille quoq; occiſus eſt, qui inter nos, ut apparet, fortior fuit. His cogitationibus attonito, & in mortẽ iam penè demerſo, inopinata ſubitò amici mei ſpecies effulſit. Obſtupui, totumq; corpus percurrit frigidus pauor, neq; aliter quàm ſi uana obijceretur oculis imago, mente captus ſteti. Vbi primũ lux redijt, laxatumq; eſt iter uoci, Quid tu, inquam, quo caſu perueniſti huc miſer? Nunquid & te uẽdidere piratæ? At ille cõplexus ceruices meas, effuſis in pectus meũ lachrymis ſolutus, & intercepto propè iam ſpiritu, ſerò, iam trepidãte me, primã uocẽ, & diu ſolam edidit, Satis uixi. Vt uerò cauſas itineris reddidit, & ueniſſe ſe ad redimẽdum indicauit: Et unde inquã tibi pecunia? niſi rediſtis in gratiã, & te pater meus miſit. Audite gentes, audite populi, non ſolita iudicium noſtrum corona circũſtet, ſed ſi patitur natura rerum, totus ad cognitionẽ talis

exempli orbis circunfluat. Tacete priora ſecula, in quibus tamē à primordio generis humani, paucißima amicitiæ paria admirabiliora fecerat longa temporibus noſtris fides intercepta: quicquid hiſtoriæ tradiderunt, carmina finxerūt, fabulæ adiecerūt, ſub hac cōparatione taceant. Quis crederet (ſi dubitari poſſet) inter duos amicos, quorum alterum immunem malorum omniū fortuna fecerat, alterum piratis ac laniſtæ tradiderat, meliorem conditionem fuiſſe captiui? Si diues eſſem, inquit, pecuniam pro te attuliſſem. Quod unum pauperibus præſidium eſt, manus habeo, has piratis daturus fui, has pro te in pugnam uicarias dabo. Ignoſce pater, quòd nimia contentione affectus penè tibi orbitatis uulnus impreſſerim. Teſtor deos non per me ſtetiſſe, quòd uiuo. Neq; enim ita me efferarat ludus, aut in tantum durauerat animum cædis longa meditatio, ut eum amicum uellem occidi, qui pro me mori poterat. Vindicabam mihi fortunam meam, & adhuc neceßitatis gladiator depugnare etiam uolebam, neq; ullis precibus poteram euinci: quanquàm ſe non ſuperſtiturū alioqui minabatur, idq; unum affirmabat intereſſe, utrum uicarium mallem habere mortis, an comitem. Non uici. Quid igitur actum ſit quæritis? Duxit me ad munerariū Iudices. Quas ego illius preces, quàm pertinaces lachrymas, quàm miſerabilem obteſtationē uidi? Nemo unquā ſic rogauit mißionē. Transferuntur in illum detracta corpori meo arma, & male aptatis inſignibus feſtinatū par producitur. Quid me admonetis ſupremarū amici mei precū, quibus hæc alimēta caro empta, inopi patris ſenectæ petita? adiutorium hoc ad cauſam putatis? Me pudet, quòd rogatus ſum. Per hāc, inquit, mihi lucē ultimā, per notißimā amoris noſtri fidē, nō ſinas mēdicare parētē meū. Suſtineas, adiuues, præſtes affectū: ſi mereor, tu ſis illi uicarius meus. Nec plura dicēdi tēpus fuit: iamq; ſuprema per galeā dederam oſcula, digreßiſq; in diuerſum miniſtris permiſſus Mars erat. O quàm ſolicitus ſpectaui, quàm attonita mēte, quàm ſimili

corporis

corporis motu. Quoties ad infeſtũ mucronẽ, quaſi ipſe peteret, me ſummiſi? Quoties ad conatus erectus ſum? O miſera cogitatio, ô crudelis natura metus, meritò tu amice pugnare maluiſti. Facinus indignum, illum animum, illum ardorem nõ contigiſſe caſtris, nõ bellicis certaminibus, ubi uera uirtus nulla pugnandi lege præmium ſcribitur. Qua ui prælium inuaſerat, iratus etiãnum tanquam aduerſario meo, ad omnes impetus excipiebatur callide ueterani gladiatoris aſtu, omnes conatus cõtra ſe erant. Nec difficilem tamen ſub illo præſertim autoramento habuiſſet miſsionẽ, ſed noluit gladiator uiuere. Igitur iam nudum corpus uulneribus offerens, ut totam propè mercedem ſemel ſolueret, ſtans perijt. cui licuit in patria, in domo, inter propinquos, ſecuro cõſeneſcere æuo, cui trãquillam ſine reprehenſione agere uitam, iacet cõfectus uulneribus, & primo iuuẽtæ flore fraudatus perijt miſer fato meo. At ego qui debebar illi fortunæ, quem mors ſibi deſtinauerat, emiſſus ludo nocentior, quàm uenditus, etiam uiatico illius infelicis reuertor. Placeamus licet nobis fortuna noſtra pater, pauperi ſoluendo non ſumus. Siqua eſt fides Iudices, pudet me contrà indicare mea beneficia, nec uideor uobis rationem poſſe reddere, quòd mihi tam parũ obijciatur. Redemptoris mei patri in pretiũ meum orbo, egenti, quid præſtiti? Quod pirata capto, quod laniſta gladiatori, exiguã ſtipem & cibos ſemper petendos. Quãtulum enim dari poterat, quod non ſentiret dominus tam curioſus? De hac re conſediſtis, hoc cõcitauit iſtam iudicij ſcenã, panis datus mendico, & dilata hac impotentiæ noſtræ opinione uidebamur amicos ferro occidere, inimicos fame. Computemus totam iſtam meæ luxuriæ impenſam, audite ſummam, & miramini, ſi hos ſumptus ne diuitiæ quidem ſuſtinent. Tanti conſtat patri captiuitas mea, cum tam carè redemptus ſim. Quo tandem patereris animo, ſi delicatus adoleſcens præſertim ſplendidis opibus, uel ex ætate mores, uel ex fortuna traxiſſem, & tẽpeſtiua cõuiuia, & peruigiles ludos

aduocata ſodalium turba, ſolutus atq; affluens agere, tantumq́; impenderem, quantum non poſſet te ignorante conſumi, quæ tamen ipſa boni patres libenter annis remiſerunt, cum abdicatione dignum putes, & ultimo patriæ poteſtatis fulmine coërcendum, quare mendico ſeni porrexerim, ut parciſſimè dicam, quod illi filius miſit? Non redempta meretrix, nō egeſtum cōuiuijs fœnus, nō lenonum paraſitorumq́; chara adulatio in crimē uenit, cibaria ſenis nempe unius ætate ac malis cōfecti. Hoc diuitias tuas concutit, hoc fundatam paternis auitisq́; opibus domum exhaurit. Si tam auarus es, computa, adhuc de alieno uixi. At hæc fortaſſe quæ circunſtat iudicium corona, & omnis ignara cauſæ turba, magnum neſcio quod & portento ſimile crimē expectat. Abdicas me pater tam citò? Modo tibi ex illa funeſta peregrinatione inſperatus reuertor, unde ut uenirem, uix optare potuiſti. Nulla adhuc pro reditu meo ſoluta ſunt uota, non percuſſæ dijs immortalibus hoſtiæ, redemptori certe gratiā non retulimus. At ego expectabam, ut deſiderio incēſus affectus uix poſſet expleri, ut poſt infauſtam profectionem uelut obiurgatus tanto periculo, nūquàm me poſt hoc ſaltem peregre dimitteres. Vix ſalutatis laribus expellor, & apud pleroſque dubitari poteſt, an admiſſus ſim. An hoc agis, ne quid tibi præſtitiſſe uideatur, qui me redemit? Sæuus enim credo & impius, & (quod maximum omnium uitiorū ſignum eſt) ingratus beneficia patris non æſtimo. Fortaſſe cui uitam debeā, neſcio: nulla eſt apud animum meum memoria meritorum. Miſerum me quòd non poſſum tantum ſoluere, quantum accepi. Quanquàm cauſas abdicationis pater altius repetit, & ultra peregrinationem meam inquirit, idq́; ratione duplici. Primùm ut reum, quia premere atrocitas criminum non poteſt, turba confundat: deinde ut grauius uideatur iudiciū patris, cum is damnet, qui ſoleat ignoſcere. Cur, inquit, cum ego inimicum haberem pauperem, tu amicum filium eius habuiſti? Volo Iudices omiſſa omni contentione ſcili

ne ſcilicet ſic agere,peccaui,ueniam peto,et errare hominis eſt, & ignoſcere patris. Duxit me ſimilis ætas,euicerũt officia, cepit fides,amantem odiſſe non potui. Nihilominus ſatis abundeq; pœnarum eſt, & ſi pietatem tuam bene noui,plus quam uelles,datum eſt. Quantumlibet peccauerim, quid amplius iratißimus dominus exigeret? Ludo tibi ſatisfeci. Nullum'ne cladibus meis finem dari placet? Parum eſt quòd inſanos pertuli fluctus,& ſæuis tempeſtatibus commiſſus,arbitrio uentorũ pependi? Parum eſt quòd in nefarias latronum manus præda perueni, & (quæ ultima malorũ etiam ſeruorũ conditio eſt) ſine exceptione uendlis? Inde me ſi uoluiſſet,emere potuit inimicus. Parum eſt quòd me diu piratæ in carcere retentum, quia redemptorem illis diuitem promiſeram patrem,in ludum uendiderunt tanquam decepti? Quòd quotidianæ pugnæ meditatione tandiu mori didici? Quòd compoſitus,armatus,inductus perieram,ſi melior amicus fuiſſem,niſi me noua uelut in portu adoptata tẽpeſtas,paternis laribus extorrẽ,& neceſſarij quoq; uictus inopem,circum ad alienas mitteret domos? Pudet enumerare calamitatum mearum gradus,piratam,laniſtam,patrem. Atqui pars iſta criminis Iudices mei non defendi meruit,ſed laudari. Neq; enim reperio, quid in rebus humanis excogitarit natura præſtantius amicitia,quid concordia contra fortunã maius auxiliũ. Nam primum præter cætera animalia induit noſtris pectoribus quandam ſocietatem,quæ mutuo gaudere congreſſu, contrahere populos,condere urbes edocuit: & cùm mentibus noſtris uarios impoſuerit motus,nullum profectò meliorem beneuolentia tribuit affectum. Quid enim foret humano genere felicius,ſi omnes eſſe poſſent amici? Non bella,ſeditiones, latrocinia,lites,cæteraq; mala,quæ hominibus ex ſeipſis nata ſunt,fortunæ acceßiſſent. Id quia nimium deo uiſum eſt,at certe honeſtis conuenire mentibus, fidem colere,amoris gratiam referre, omnibus temporibus,omnibus gentibus præcipuũ,& quodammodo

modo ſacrum fuit. Neq; enim niſi optimis mentibus contingit, ut aut ſic amare ſciant, aut ſic amari mereantur. Hoc ego crimẽ expaueſcam? Scires quantopere gloriarer pater, ſi cum amico ego rediſſem. Niſi fortè ſimulitudine flagitiorum ductus, turpi me coniunxerã iuueni, quæ uita ſine dubio nomen amicitiæ non accipit, tametſi ad paria ducente natura uitia conuenerũt. Obijce mihi amicum, & habes maledicẽdi materiam, gladiator fuit. Quare amicus illius fuiſti? Ita opinor, pœnitet. Effert te longius dolor, & nimia cõcitatus ira, quò progrediare nõ reſpicis. Non ſentis pater hoc te mihi obijcere, quòd uiuam? Quiſquam de illa amicitia queri poteſt præter pauperem? At ego inimicum habebam illius patrem. Decuerat quidem ſimultates, quas maximi omnium mortalium eſſe uoluere ſapiẽtes, in his deſinere in quibus naſcerentur. Nam ſic quoq; immodicas ſerit diſcordiarum fortuna cauſas, etiamſi non hæreditaria ſubeamus odia, ac diutius inimicitiæ maneant quàm inimici. Tamen ſi quid aduerſus te ipſe commiſit adoleſcens, ſit hoſtis & meus. Si innoxius & omni uacans culpa charitatem mereri cupit, ſi nullius me amici filius ualidius amat, quì tandẽ uis pater reſpuam, & iratas obijciam manus? Tu quoq; non odiſſes pauperem, ſi te amaret. Inſerit tamen ſe, & beneficijs certat. Noras adoleſcentem omnia ultro præſtantem, & ſic me amabat, quamuis tu eſſes inimicus patri. Adijce, ſi tanta in adoleſcente indoles fuit, quantam nulla unquam cognouere ſecula, ſi fides antiquiſſima, & cum deorũ cœtu permixtis inaudita temporibus, ſi me ſemper habuit chariorem ſpiritu ſuo, etiam'ne deſpicienda mihi rariſſimi boni occaſio fuit? At ego perpetuam quandam mihi gloriã reor, quòd ille cœleſtis animus me potiſſimum quẽ amaret, elegerit, quodq́; ego ſim probatus tanto iudice. Me quoq; igitur feret fama per gẽtes, & amici laudibus illuſtrior uiuã. Credet aliquis idem me pro illo fuiſſe facturum. Cur cum inimici nos eſſemus, uos amici fuiſtis? Aliud hoc loco crimen agnoſco. Peccauimus enim fateor,

peccaui

peccauimus, quòd cũ amici eſſemus, uos inimici fuiſtis. Hæc Iudices diutius exequerer, niſi abſoluta eſſet ipſo iudice patre. Lõgum iam iſtius criminis tẽpus eſt, nunquàm obiecit, nunquã excanduit. Et quid hoc inter nos pater cõuenit? niſi longiores repetis offenſas. Apud malignos uidearis me iratus non redemiſſe. Sed ſi quid antè cõmiſiſſem odio tuo dignũ, potuiſti me redẽptũ non recipere. Manifeſtũ eſt ergo te patiẽte, id eſt, te uolẽte amicum mihi fuiſſe iuuenem. Et ſane non ſolus in hac fuiſti ſententia, idem filio permiſit & pauper. Atqui ſi pars hæc cauſæ, quæ confeſsione longi ſilentij abſoluta, hodie in acceſsionem criminis alterius deducitur, poteſt apud uos impetrare ueniam: facilior certe ſequentiũ ratio eſt. Ille enim ſanè fuerit inimici filius, hic iam eſt amici pater. Nec ignoro Iudices quàm male iſta defenſio de humano genere mereatur, ſi adeò nihil eſt per ſe miſericordia, ut niſi ulterior aliqua neceſsitas pudori uim fecerit, pro ſummo crimine damnanda ſit minus neceſſaria humanitas Ergo ſi alienum & ignotum, tamen (quæ publica omniũ mortalium, quippe ſub uno parente naturæ, cognatio eſt) hominem cibo fortè iuuiſſem, pœna dignum uideretur ſeruaſſe perituram animam, & ignouiſſe rebus humanis, & reſpectu communis omnium ſortis, uelut adorato numini, & ſtipem poſuiſſe fortunæ? Si hoc crimen eſt, laudetur ergo crudelitas, nihil habeatur piratis laniſtisq; prudentius. Ferantur ſanè profutura humano generi duo exempla intra tam breue tempus, propter miſericordiam alter abdicatus, alter occiſus eſt. Quod crimen ſi fatendum ſit, non animum mihi ipſe finxi, aut mea poteſtate regitur affectus, in arbitrio formantis more omnium naturæ cõpoſitus, cum crimine meo natus ſum. Nam ſiue cœleſtis prouidentia, ſiue irrationabilis caſus, ſiue aſsignata ſiderum curſu naſcẽtibus nobis neceſsitas multa uarietate pectora noſtra diſtinxit, nec minus numeroſas animorũ quàm corporũ dedit formas. Sunt quorum mentes etiã nocentium ſupplicia cõfundant, qui ad omniũ ſanguinem

guinem palleſcant, ignotorũ quoq; miſerijs illachryment. Sunt contrà qui ne ſuorum quidem miſereātur. Mihi mite pectus, & mollis affectus ad omnem calamitatum conſpectum tremit. Noli me exiſtimare mea fortuna pater, non habeo gladiatoris animũ. Vtinam quidē mihi cauſa permitteret ſic gloriari, iuuenis cōceptus ſplēdidis parētibus, cũ ſolum tam ſpecioſæ fortunæ crederē fructũ poſſe prodeſſe, & cōtra uarios mortaliũ caſus quaſi portum benignitatis aperire, concupiui quandā humanitatis unicā gloriam periturum hominē, ſiue illo naufragio eiectus, ſiue ſpoliatus incendio, ſiue exutus latrocinio erat, naturæ patriæq; reſtitui. Paria tecum facio R.P. quæ propter me unicũ ciuē perdideras. Hæc me magis decet impenſa quàm ueſtis, quàm argentũ, quàm ubi laus emitur. Vbi enim pecunia melius poni pōt, quàm ubi fœnus bonitatis extēditur? Magna conſciētia eſt felicitatem meruiſſe. Ignotus ſanè ſit & alienus: quid fuerit antè, non quæro, poſt hæc erit amicus. Et hercule quò quiſq; plus poteſt, quoq; latius patet ad fortunæ incurſus, hòc magis cogitare debet, atq; reſpicere, quantum in nos fortunæ regnũ ſit, quàm inſtabili ſede humana cōſiſtant. Non me aurata laquearia nec radiantes marmore columnæ, nec graues cruſtæ fecerint immemorē fragilitatis. Multa ſæpe & locupletibus accidunt, ſæpe in imum ſumma decidunt. Ego uidi pauperē auxilia diuiti ferentem. Sed ſanè ſuperbius æſtimet miſerias longa felicitas, & alienũ caſum facilè deſpiciat ſecurus ſui. Ego quoties auxilia calamitatis petere aliquem uideo, non poſſum nō moueri fortuna mea. Succurrit mihi cōtinuò tempus illud, quo ipſe clementiā optabam. Ignoſce pater, ſi penitus animo meo hic inſedit affectus: amare miſericordiam miſer cœpi. Sed inimicus, inquit, meus eſt. Nā quis nos tantopere laudaret pater, ſi hoc amico præſtaremus? Hæc eſt celebranda uirtus, hæc animi ſuſpiciēda moderatio, uincere iram, & inter ſimultates quoq; meminiſſe hominis. Vt Fabio Maximo immortalē attulit laudē ereptus ex hoſtiũ manibus inimicus, ut

Tibe

Tiberiũ Gracchũ admirata ciuitas eſt, Scipione in carcerẽ duci prohibito, te quoque ſimilis animi magnitudo memoriæ dabit. Tuis enim opibus uiuit inimicus. Quicquid eſt iſtud quod ſenex inops ex noſtra domo accipit, ſi nõ iraſceris, tu præſtitiſti, tibi hoc pulchrũ atq; magnificum eſt. Nam ego ſi quid in patrẽ ſeruatoris cõſero, nõ ſum laudãdus. Neq; expectaueris hoc loco pater, ut illa dicam, Semper odiorum honeſtus occaſus eſt: & dum ſimultates nihil aliud habẽt quàm nocẽdi cupiditatem, ſpecioſa in melius animi mutatio eſt cũ exẽpli honore, iũctæq; ex hoſtili penè cõcurſu in affinitatem manus. Vnde tantũ miſero boni, ut inimicus ſit? Aſpice ſolum egẽtem ſenẽ omnibus præſidijs deſtitutum, non'ne contumeliam fortunæ tuæ facis, ſi hunc odiſti, & adhuc tua putas intereſſe, ne uiuat? Nulla tibi contingere maior ultio poteſt, quàm ſi talis eſt, ut illius etiam nos miſereamur. Magna mehercule iam de uetere æmulo pœna ſupereſt panẽ eripere mẽdico, & grauiſſimæ per ſe fortunæ manu pondus imponere. Age ſi periſſet, cadauer calcaſſes? Feræ mehercule generoſiores iacẽtes trãſeũt, & reſeruati hoſtes reſtitutæq; urbes maiora cauſæ exẽpla ſint, quod ſcio, uictis etiã gladiatores parcũt. Poſt orbitatem, poſt egeſtatẽ, quid amplius poteſt pati, niſi quod optat? Vlterior'ne tibi aliqua ultio quærenda eſt? aut aliquid rerũ natura peius capit? Quis nõ te omniũ mortaliũ inhumaniſſimũ putet, ſi hoc aduerſus inimicũ tuũ ſaltẽ optaſti? Si mehercule inexpiabiles odiorũ cauſæ, & cõpoſitis quoq; fabulis ulteriores inimicitiæ fuiſſent, auſim dicere, ſi propter illum liberos perdidiſſes, accipienda tamen erat à fortuna talis ſatisfactio, certe ad uitãdam inſolentiæ opinionẽ, quæ ferè immeritam quoq; patiẽtiã carpit, ne uagaretur per urbem inuidioſus mẽdicus, et calamitates autori cauſas uulgus egereret odiorũ. Neſcio quomodo omnis pro laborãte fauor eſt, nec ulla perpetuam gratiam ſeruat, niſi modeſta uictoria. Noſtra potiſſimum clementia ſuſtineatur, ne illius alij miſereãtur. Facilis, ut animaduertere

uos ſpero Iudices, defenſionis meæ curſus eſt: antequàm incipiã habere cauſam nimium bonam, hîc iam cõſcientia trepidat, & ratio uelut inter binos deprehenſa ſcopulos, cum aliud obijciatur, aliud defendendum ſit, hæret in dubio cum beneficijs meis computare non audeo. Cognouiſtis expoſitionem cauſæ, quanta quãq; excedentia fidem adoleſcẽtis optimi merita narrauerim: hæc mihi omnia ſine dubio ille præſtitit. Si quid intereſt, debitor delicatus ſum. Quid in hac parte defenſionis agam Iudices? Dicam, referre gratiam beneficijs uolui? Ità'ne tandem aliquis mẽdicare amici patrem æquo animo uiſurus fuit? At ille me redemit, cui nihil retuli. Dicã me moueri ſupremis amici mei precibus? Egregia uerò comparatio. At ille mihi præſtitit, quod nõ rogaui. Vtrò me uertam? Tãquam honeſtum defendam factum, an tanquam neceſſarium? Alterum abſolui facilius poteſt, alterum laudari rectiſſimum, opinor, ueritatis intereſt. Audi pater, alimẽta iſta quæ donata egenti putas, quanti illi cõſtent. Si accepto captiuitatis meæ nuntio nullis precibus adductus, nullis epiſtolis uocatus adoleſcens ad liberãdum me uinculis piratarũ profectus eſſet, quibus tamẽ meritis penſarem, cum id mihi præſtitiſſet, quod ego tantum à patre ſperaui? Intrare maria præſertim tam recẽti documento timẽda, & latrones ultro quærere, & cum præter uicarias manus nihil eſſet, nauigare uoto captiuitatis, quis poſſet alius quàm qui paratus eſſet pro amico mori? Magnum hoc per ſe ac ſeculo noſtro uix credibile Iudices, illud uerò omni prædicatione maius, ad redimẽdum me profectus eſt, cum mẽdicaturum patrem ſuum ſciret. Atqui ſperare poterat futurũ, ut ſine ullo periculo ſuo redimeretur nihilominus amicus, cum haberẽ diuitẽ patrẽ. Sed noluit ipſum itineris apparatũ, & ne qua periret redemptionis hora, præceps cucurrit. Prò fidem deũm hominumq;, quẽadmodum ad redemptionẽ amici feſtinat, etiam cuius pater lentus eſt. Terentium, quẽ inter cæteros captiuos ſecũdo Punico bello Scipio Africanus uinculis exoluerat

exoluerat, memoriæ tradidere maiores inſigne receptæ libertatis pileo teſtantem in triũpho ducis eſſe conſpectum. Et ille quidem maioris momẽti acceſſione publicam ſenſerat filicitatẽ, priuatim tamen debere ſe putauit uictoriæ beneficium. Quid me facere conuenit, qui per maria latrocinijs infeſta ſolus petitus ſum, qui lucem, libertatem, denique quicquid patri debeo, non ignarus, ut primo natalis horæ tempore, ſed uidens ſentiensq; acceperim, nec ſolum donatus his bonis, ſed ſummis periculis liberatus ſum? Non'ne me ex amici fide natum, & tenacioribus beneficiorum uinculis fatear eſſe conſtrictum? Miſerrime, amice fideliſſime ingratum me moriẽdo feciſti. Et quãtulum eſt quod adhuc loquor de mea infelicitate, de piratis? Leuis eſt iſta fortuna, hæc etiam nunc recepit moram, ſolent expectare latrones redemptorem. In ludo fui, qua pœna nullam ulteriorem ſcelera nouerunt, cuius ad comparationem ergaſtulum leue eſt. Hoc ſi ſciſſes pater, affirmo, promitto, cuius pietatis es, nemo te anteceſſiſſet. Illa, certum habeo, expectas ut dicam, morabar inter ſacrilegos, incendiarios, & quæ gladiatoribus una laus eſt, homicidas incluſos turpiori cuſtodia, & ſordido cellarum ſitu. Iamq; in eam ueneram fortunam, ut me uictum recipere nõ poſſes, uictorem nolles. Aderat hora ſupplicij mei, qua nuſquam morandum, iam præbendus erat iugulus, & fundẽda uita cũ ſanguine. Neq; enim dubitare de euẽtu licet, exemplar fati mei uidi. Si me ab his imminentibus malis pecunia redemiſſet, beneficium tamen potius dicerem magis æſtimãdum eſſe quàm precium. Sed apud malignos interpretes poſſet uideri uel ſpem ſecutus aliquã uenturi temporis uel præſentis uoluptatem. Hoc admirabile: & uni tantum pietati referendum eſt, dedit beneficiũ quod nũquàm reciperet, & cum amicum quem redimebat habiturus non eſſet, nihil aliud emit quàm honeſtam mortis conſcientiam. Trãſtulit ergo in ſe fortunã meam, ſubijtq; nõ ſolum fortiter, ſed etiam libenter id, quod mihi miſerũ putabat. Res dictu incredibilis, gla-

diator dimißus, redemptor occiſus eſt. Recepit pectore aduerſo ferrum. ut quaſi quam emittebat animã, in meum pectus transfunderet, & hoc uno triſtis occiditur, quòd amplius amicũ uiſurus non erat. Eant nunc antiquarũ conditores fabularũ poetæ, & ſe ad exhortandã amicitiæ fidem magna quædã compoſuiſſe carminibus putẽt, ſi dixerint aliquos per maria terraſq; aſperiorem fortunã amicorum tantum ſecutos, aut principẽ Græciæ uirũ in ultionẽ interfecti amici inauſpicata bella geßiſſe. Nã inter fratres quoq; illa maxime admirabilis, tamẽ alterna mors eſt. Vna fingitur coniux, quæ iã perituri uitam mariti uicaria morte ſua redemit, adijciturq; miraculo fabulæ, feciſſe hoc eam quod non præſtitiſſet pater. En indubitabile ſeculi decus, & fictis maius, ut moreretur pro me amicus, ſuum reliquit patrem, meũ uicit. Et ſanè quid profuiſſet feſtinatio patris, etiam ſi ad redimendum me prior fortè ueniſſet? Hoc me precio nemo alius redemiſſet. Neq; uerò plurimum fuit præſtitiſſe mortem, nanq; interim ſpecioſo titulo bene uita pẽſatur: illud uerò exiſtimo grauius, nomen gladiatoris accipere, ſubire dominum laniſtam. Minus te amice laudarem, ſi uiciſſes. An ille animus rediret in cellulam, ferret ſaginam, magiſtrum, perſonam denique ſceleris? Mea depugnaſti cauſa, tua periſti. Hæc tamen omnia ultimæ fortunæ nomina, ut mihi detraheret, induit ſibi. Venit in arenam homo, nec ſceleratus, nec infelix. Ecquando Iudices hoc audiſtis? Bonitate ſua gladiator factus eſt. Vtinam Iudices hæc quæ illi ſpecioſa ſunt, tam honeſta eſſent & mihi. Quoties ad infelicißimum reſpexi ſenem, cuius orbitate uiuo? cum cõfectum cladibus, & tantum pœnæ ſuæ reſiduum conſidero, uerum fatendum eſt, pudet me precij mei. Video ſenem meliore ſui parte præſepultũ, omnis etiam ſpei ſuperſtitem, orbum, deſtitutum. Illud tamen ſolatium eſt, quòd niſi talem amicũ habuiſſem, hæc de te dicerentùr. Huic patri inuidioſa quædam, opinor, & quæ beneficio mortis penſetur, criminoſa liberalitas contigerit egenti. Alioqui duo egẽtes,

& circa omnium uel ignotorum domos ſtipem rogabimus pariter. Si quis grandis natu parens eſt, miſerebitur ſenis: ſi quis iuuenis filius, miſerebitur adoleſcentis. Fortaſſe *proderit mendicaturo mihi, quòd ipſe aliquãdo egentem pauperem alui.* Accipe *ſatisfactionem in quacunq; parte rerũ naturæ es amice chariſſime, non excidêre mihi tua mandata, fortuna defecit, opes auferuntur.* Quod *unum mihi relictum eſt, en polliceor patri tuo uicarias manus.* Quid *uis porrò faciam?* Agreſtia *opera delicatior quòd à fortuna non didici, & quotidiani quæſtus operis duobus egentibus non ſufficit.* Miſerum *me, ſi exoluere fidẽ uoluero, fortaſſe mihi in ludum reuertendum eſt.*

SEPVLCHRVM INCANTATVM. ARG.

Malæ tractationis ſit actio. Quæ amiſſum filium nocte uidebat in ſomnis, indicauit marito. Ille adhibito mago incantauit ſepulchrum, Mater deſijt uidere filium. Accuſat maritum malæ tractationis.

Pro uxore contra maritum. 10

QVAMVIS Iudices *inter eos qui liberorum mortibus deſtituti, cũcta uota, & præparatas ſpes in ſenectutem ante ſe egerunt, id ferè acerbiſſimum certamen cõflictationis oriatur, ut unuſquiſq; luctibus ac lachrymis ſuis credat accedere quandam dignitatem, ſi miſerrimus eſſe uideatur: hæc tamen fœmina neq; nato, neq; publico genere miſerabilis, non impudenter inter cæteras matres, quæ aut unicos, aut iuuenes pios filios perdiderunt, eminere & occupare quendam mœrentium principatum differentia nouæ calamitatis affectat, quæ ſola omnium ſupra fidem infelix in uno filio iam alteram patitur orbitatem.* Priorem *quidem illam ut communem cæteris, & fato accidentem, fortius utcunq; tolerabat.* Nam *& de filio nihil aliud perdiderat miſera, niſi dies, nec iam timebat ne ille, quo fruebatur, mori poſſet.* Planctibus *lachrymiſq;, penè improbe dixerim, parcius utebatur, nec ſibi*

permittebat dolor lugere uenientem. Nunc deſtituta ſolatio per-ſuaſione fraudata, dum non putabat periſſe, quem poterat uidere, eripuit ingrata filio alterum titulum. Miſer ille niſi teneretur, iã ad patrem ueniſſet. Tantum miſera petit, ne minus perdidiſſe uideatur, quàm ipſa deſiderat. Non inani perſuaſione, nec cogitationibus ficta lugentis umbra ueniebat, nec agitabat incertos leuis imago ſomnos, ac ne confuſi quidem triſti cinere uultus, et infernũ fauilla caput noctibus ſuis obibat, ſed filius erat qualis aliquando & iuuenis, & pulcher habitu, nec aſpici tãtũ uideriq; contentus, uerum ſi quid deſiderio creditis miſeræ, quæ ſolã uidit, amplexus, & oſcula dabat, & tota nocte uiuebat. Multum perdidit mater, ſi cõtingebat hoc illi, non minus ſi uidebatur. Nũc tenebras inanes, & lõgas oculis flentibus noctes, iuxta ſomnum mariti peruigil, & tantum deſerta metitur. Non deſiderio fictus, aut fucatus habitu, nec ut ſomniorum uanitate conſpicitur, ſed experta non totum mori hominem, illud quod nec flammis uritur, nec cineribus extinguitur, nec urnis ſepulchriſq; ſacris premitur, expectat. Nunc iſta carcere obſeràtam animã, & repugnantẽ magico iuuenẽ cogitat ferro. Infelicißima omnium mater plus aliquid eſſe quàm umbram filium putat, poſtquàm potuit includi: nec ſua tantummodo pœna proprioq; ſupplicio deſerta conſumitur reſciſſa orbitate: uel magis cruciatur, quòd non licet filio uenire cupienti. Nunc barbaro carmine grauem terram totis noctibus pulſat, & impoſitum ſibi ſepulchrum, quod non poßit euoluere, quæ ſolebat ipſos diſcutere inferos, umbra miratur. Miſer quem non tantum uerba clauſerunt (nam forſitan per illa pertranſiſſet) ſed uincula ferrea, ſolidi nexus ad mortẽ reduxerunt. Quomodo tenetur infelix, qui ne propter hoc quidẽ uenit, ut queratur? Miſereor fœminæ, cuius inuidiæ totum facinus aſcribitur. Maritus ſic filium incluſit, tanquam ſe inquietari mater iſta quereretur. Igitur Iudices nemo miretur, ſi ad tam crudelem, ac tam immitem patrem

umbra

umbra nō uenit. Sciebat ubi lachrymas, ubi poſſet inuenire ſingultus, à quo magis deſideraretur. Nanque iſti ferreum pectus, & dura præcordia, nec ſunt de orbitate ſenſus. Quid enim inhumanius patre, quid inueniri truculentius poteſt? Inuidit matri, ne filio frueretur: nec hoc ideo fecit, quia uidere ipſe malebat, ne uiuentem quidem adhuc & incolumem tam blāda, tamq́; debita pietate proſequebatur, ut defuncto ſeruaturus affectū etiam ſepulti pater uideretur. Tanto magis effuſa mater, & ſuis ac paterni uicibus occurrens. Hæc pallidior ad metus, ad uota pronior, non diebus ſecura, non noctibus. Et ille miſer intelligebat utri promptior ex parentibus, & facilior eſſet affectus. Itaque ab huius oſculis, ab huius fœminæ ceruice pendebat. Et quia longum eſt officia præterita debitæ pietatis agitare, illo ipſo languore quo filius caducum illud & fragile corpus amiſit, quæ perditè mulier, & uſque in exemplum, modò ſuper ora pallentis infelices lacerabat oculos, nunc ſiccata fruſtra ubera querebatur, nunc ſuperſtitem cædebat uterum. Notabat hæc ille deficiens, mandabatq́; morti ſuæ, cui periret. Vbi ſunt qui citò iubent ſtare lachrymas, quibus non placet longum agere mœrorem? Retulit umbra gratiam matri. Scio, intelligo, cum inter gementes cadauer iacet medium, & cum omnes uidetur remiſiſſe curas, tunc ſentit, & intelligit, & inter ſuos iudicat. Moneo te orbitas, moneo effuſius fleas, effuſius efferas, nunquàm periſſe credas. Filij ſui umbra cui non apparet, iraſcitur. Iam gelidi piger corporis ſanguis omnes in mortem ſtrinxerat uenas, & nutantium fulgor extremus uaneſcebat oculorum, & iam deſperantibus medicis crediderat pater, adhuc tamen ſperare mater uidebatur, & quamcunque corporis partem oſculis miſera tepefecerat, illi uitæ calorem rediſſe clamabat. Oderat ignes, oderat rogos, reponi corpus, & ſeruari membra cupiebat. Et nunc infelicem magis matrem pœnitet, quòd ſepultus eſt, qui poterat reuerti. Scitis ipſi quo exequiarum die

labore extracta ſit, quandiu filium tenuerit allambentibus flammis. Vnde enim ſperaret, ut poſtea uidere contingeret, ut extra orbitatem haberet oculos? Iam magum miſera quærebat, ut umbra euocaretur. Reliqua mater infelix, tu ad Iudices referre debebas, & niſi orbitate, niſi lachrymis uox mutaretur in gemitus, noctes tuas quantò melius tuo ore lugeres. Ego utcunq; potero perferam. Satiare miſera, ſatiare ſaltem memoria diei illius, quo exequias unici duximus. Iam planctus, inquit, lachrymasq; conſumpſeram, & tenebras ueluti perpetuas uenire gaudebam, iam fatigata propinquorum officia defecerant, iam plangorem familiæ altus ſopor uicerat. Rogo nequis tam contumelioſus ſit in matrem, ut per quietem contigiſſe filium dicat. Vnde miſeræ tunc, unde ſomnus? Nihil de te marite nihil queror. Satis magnas dediſſes pœnas, ſi totis noctibus mecum flere uoluiſſes. Vidiſſes utiq; non quemadmodum tenues rerum imagines ſolent cogitationibus accipere corpus, cùm uanæ abſenti animo cogitationes finguntur: ſed ipſum uti filium, qualis blãdiſsimus erat, & ſi admittatur, uidebo. Subitò ante me diductis conſtitit tenebris non ille pallens, nec acerbo languore conſumptus, nec qualis ſuper rogos uidebatur & flammas, ſed uiridis, & ſanè pulcher habitu. Neſcio ubi totam reliquerat mortem, non igni torridæ comæ, nec fauilla funebri nigra facies, nec uix bene cinere compoſito umbræ recentis igneus ſqualor. Proclamaret mater infelix etiam ſi talem uidere deſiſſet. Primo tantum ſtetit, & ſe permiſit agnoſci. Ego tunc plurimum ſtupui non auſa oſcula dare, non iungere amplexus: infelix primam perdidi noctem, dum timeo, ne fugeret. Hanc tu marite perſuaſionem putas, & uanum animi mei lugentis errorem? Quicquid eſt in filio, plus apud matrem fit, cum deſinit. Vis denique ſcire, quid uxori tuæ detraxeris? ex defuncto filio non habet aliud, quod ſperet. Iam nox altera aderat, & primis ſtatim tenebris præſtò filius erat, non ille ut pridie procul, & tantum uidendus, ſed audacius, & propius,

propius, & ad matris manus tanquam corpus accedens. Nec iam niſi cum luce certa, fugacibusq; ſideribus, inuitus ille uaneſcebat ex oculis, multum reſiſtens, ſæpe reſpiciens, & qui ſe promitteret etiam proxima nocte uenturum. Iam mœrori locus non erat, mulier filium nocte uidebat, die ſperabat. Quid attinet ſingula referre? Nullis, inquit, deſtituta ſum tenebris, donec ſcelerata tacui. Satiabar oſculis, ſatiabar amplexibus, & colloquebar, & audiebam. Miſera plus perdidi, ſi nemo credit. Iam cœperam tuam quoque marite crudelis agere cauſam, rogabamq; iuuenem, ut paternis oculis quoque lætus occurreret, & tibi ingrate dimidia nocte cedebam. Iam miſer & ille pollicebatur: hæc me fiducia perdidit, ut confiterer. Rogo quid tam muliebre, quid tam maternum fieri poteſt? Gaude, inquit, marite gaude, filium fortaſſe nocte proxima uidebis, illum quem crudelibus flammis exuſſiſti, ex quo cineres, & oſſa ſuperſunt, iuuenem uidebis, & fortè etiam die ſperes. Ego certe totis noctibus mater ſum, uideo, fruor, iam & narro. Exitum paterni affectus quæritis? Filium uidere timuit. Sic magum protinus neſcia matre, cuius horrido murmure imperioſisq; uerbis dij ſuperi maneſq; torquentur, excogitator iſte mortis alterius aduocat, non ut exorati manes diducerentur, nec ut euocata nocturnis ululatibus undecunque umbra properaret, ſed tanquam parum ſepulchra premerent, & tumulorum leue nimis pondus eſſet, filius inquit, meus non ſatis perijt, adhuc fulgore ſiderum fruitur, & nocte noſtra. Nam cum dies óccidit, imponit morti ſuæ finem, domum repetit, & maternos territat ſomnos. Inueni aliqua, inueni uincla uerborum, ſed arte tota, ſed labore toto. Magna tua gloria eſt, ſi retines filium, qui redit etiam à morte ad matrem. Noxium ſepulchro circũdatur carmẽ. Tunc horrentibus uerbis urna præcluditur, tũc primũ miſer filius mors, & umbra fit. Ite nũc & putate uana fuiſſe matris ſolatia. Filiũ iſta ſi cogitationibus et inani perſuaſiõe uidiſſet, adhuc uideret. At quæ ſupplicia

ſuſtinuit infelix illa ſtatim nocte? Iam totam domum ac familiam quies prima ſopiuerat, & tacentibus tenebris uenerat tempus dulciſſimum matri, iacebat hæc inſomnis, inquieta, cum diceret, Iam ſtatim apparebit, iam ſtatim ueniet, nunquàm tamen tardius uenit. Miſeram me fili, proxima nocte iam ueneras. Ecce iam medios ſidera tenent curſus, indignor, iraſcor, ita demũ mihi ſatisfacies, ſi apud patrem fuiſti. Miſeram me, iam maligna mundus luce clareſcit. Quando uenies? iam redire debebas. At poſtquàm alteram tertiamq; noctem deſerta uanis quæſtubus duxit, tum triſtiora lugubria, tũ ſqualidæ magis placuere ueſtes, tum repetitis ſanguinauere planctibus iam conualeſcentes lacerti. Nihil eſt infelicius matre, quæ perdidit aliqd in filio, poſtquàm extulit. Cum uerò cõperit noctes ſuas iuuenis neceſſitatibus magicis excantato periſſe ferro, quantum illa præfixum clauſumq; tumulum nudis cecidit uberibus, quo fletu ſepulchra perfudit, quo gemitu audientem fortaſſe, & exire cupientem fruſtra uocauit animam. O natura crudelis, plus magum poſſe quàm matrem. Vbi ſunt qui acerbas mortium neceſſitates, & ferrea iura fatorum, & inuictas nec ullo mœrore mutabiles inanium leges querebãtur umbrarum? Filium tuum mulier infelix non impoſitæ inferis cluſere turres, nec ſpiſſa perpetuæ noctis caligo compeſcuit, non fabuloſa uatibus palus multumq; celebrati curuato igne torrentes: hæc permeabat, hæc omnia nocte tranſibat, leuioremq; mortem ſuam fecerat, quàm ſi peregrinaretur, & abeſſet. Et nunc minus mali pateretur, ſi non ſentiret. Ille qui non uenit in quendam carcerem translatus à tumulo, patitur ueneficia uitæ. Magnæ ſunt ergo umbrarum catenæ, & quanquàm uolatilem uagamq; imaginem morti ſtringunt, atq; alligant, tanquam reum corpus animam. Ferro uerò ac lapidibus arctare, et ut ſolẽt bellicæ robur accipere portæ, ipſam umbram iam catenis alligare, iam clauſtris, non dico crudele eſt, portentoſum, nefarium utiq; ſi hæc faciat, qui ſenſurum filium credat.

Et

Et nūc illos miſerrima mater in corpus putat & in membra de-ſcēdiſſe mucrones. O' mage ſæue, crudelis, ò in lachrymas arti-fex noſtras, uellem non dediſſes tam magnum experimentum. Iraſcimur tibi, & blandiri neceſſe eſt. Dum cludis umbram, in-telligimus ſolum te eſſe, qui poßis euocare. Videtur itaq; mulier infelix à dignitatis dolore ſecedere, quòd tam uxorias in forum querelas, & tanquam delicatæ matronæ deſideria pertulerit. Non enim ueſtes, nec aurū, nec ambitioſos quærit ornatus, con-tenta eſt orbitas ſordibus ſuis. Ac ne pellicis quidem dolore com pellitur, nec tacita gaudia mariti, impatiētia & muliebri uani-tate complorat. Sed nec relictum torum deſertumq́; genialē ue-lut contempta uilitas uxoris ulciſcitur, alia longè, alia de nocti-bus cura eſt. Ne timueris, quæcunq; eſt dignitas, eſt magni dolo ris, nihil queritur miſera, niſi par orbitati, niſi matre dignum, quod publicos conſumat oculos, quod ignotas quoq; exigat la-chrymas. Quantam enim à marito acceperit iniuriam, ſcire uul tis? Sola mater filium perdidit, nec poteſt inuidiā facere morti. Antè itaq; quàm ſciatis Iudices, quis dolor, quis'ue mœror, quæ tanta impatientia eruperit, ut mulier aliquando dulcium oblita tenebrarum, clarum nitorem publicæ lucis, & diem etiam domi inuiſum, in foro interq́; leges notabilis & ſepulchris abſtracta pateretur, certum profectò habetis neq; audaciā, neq; impuden-tiam, nec uanitatem unquam querelas habuiſſe miſerorū. Quàm uerum eſt quicquid exclamat calamitas, nec ab infelicibus ficti temere exeūt gemitus. Mulier quæ ſanguinātes ad Iudices por-rigit lacertos, quæ ſciſſo laniatoq́; uultu, quæ liuidis profertur uberibus, magno dolore cogitur, ut hoc potius agat, quàm cine res oſculetur, quàm complectatur urnam. Grauis teſtis querelæ orbitas eſt. Et antequàm ad genus illatæ iniquæ iniuriæ uenio, cur marite, quæ ex te filium perdidit, quicquam poteſt queri? Crudelis orbitatem feris adhuc alio dolore, tanquam parum deſi-deria conficiant, quæ de unico gerit, non pateris animam ua-

care lachrymis ſuis tu, qui ſinum debes, qui colloquia & amplexus. Quàm miſera eſt quæ queritur, & de ſolatio ſuo non coniugis deſiderijs large indulget, nihil aſpere, nihil contra uoluntatem. Habet priuilegium ſuum mater infelix, molles manus, & mutia fomenta magnis uulneribus admoueas. Quæ ſe adhuc ſecari plaga permittit in ſummo eſt. Viri forſitan quo modo fortior ſexus ſit, & contra dolorem quàm imbecillis animus magis pugnat. Itaq; totum iſtud lugere fœmineum eſt: & ſimul ac orbitas imbelle pectus inuadit, animus ille qui luctus ſuos ſequitur, incipit indulgẽtiam ſentire lachrymarum. Fidem tuam marite, coniugi flere liceat, ſatiari gemitu, orbitati permitte quandiu uelit flere. Odi patrem, patrem, qui cum filium & ipſe perdiderit, putat nimis lugere matrem. Quid ergo queritur, inquis? Hoc primum, filium non quomodo debes ſcelerate deſideras. Magno animo orbus es, loqueris fuiſſe mortalem, & interpretaris nihil ſupereſſe poſt flammas. Flet iuxta latus & plangit uxor, tu ſiccos oculos habes. Illa totis noctibus funebres exercet ululatus, tu graues ſomnos ac placidã quietem. Pater crudelis, pater immemor, quid uis tibi amplius obijciamus? Ex quo perdidiſti filium, nunquam ſic deſideraſti ut uideres. Quid quòd eripuiſti matri ſolatium, puta uanum & ſuperuacuum? Nolo iudices, nolo corripias: ſcires, quantum eſſet hoc, ſi tantundem doleres. Res indignior non eſt, quàm quòd tibi de eo poſtulas credi, quod nõ uidiſti. Indulge ſanè uanæ rei, ignoſce, libenter ſe orbitas decipit. Magnas calamitates uana ratio ſuſtentat, quòd indulgent mala perſuaſionibus ſuis. Quicquid ad miſeros pertinet, crudelius eripitur, quo minus eſt. Clamat itaq;, clamat mater infelix, ſi mihi aliquem imaginem filij mei, uel paruuli, uel iam adulti, uel nouiſſimam iuuenis auferres, inijcerem tamen miſera tanquam corpori manũ, illam ſimilitudinem flens tenerem, illos oculos, illam gratiſſimã faciem, & ritus oris expreſſos & adumbratos artificis manu uultus. Sed illum perdi-

di,

di, unde imago, unde ſimulitudo, unde ſolatium. Fili plus hodie amiſi quàm cum elatus es. Poſt mortem te tuam uidi. Si meher-cule notas in corpore unici ueſtes ſubtrahere tentares, dicerem, ſuccurre ſolatio meo. Hæc omnia apud me filij mei membra ſunt, ego oſculabor, amplectar, flebo ſuprà. Non eſt ratio fortaſſe. Ideo quicquid rationem uicit, affectus eſt. Nihil eſt ſce-leratius prudenti orbitate. Leuia, inquit, leuia loquor. Ego fi-lium meum uidebam. Quæ'nam iſtum fortuna, quæ indulſerat conditio naturæ? Non excludebat orbitas oculos tuos. Eras iam conſecuta mater, ut iuuenem die abſentem putares. Maximam perdidit mors acerbitatem, ſi poßis uidere quē amiſeris. Videre ergo tibi contingebat ô mulier uultum, habitum, corpus, inceſ-ſum. Non crederem niſi te perdidiſſe ſentires. Tempora ergo cum morte diuiſeras, & ſuperſtite filio fruebaris omnibus tene-bris. Quantum perdideris hinc æſtima, hoc tibi ſi non contigiſ-ſet, non eras tam improba, ut optares. Aliquis (ô pietas) ſepul-tus & conditus, cæteri corporis cinis & fauilla, tamen corpus ſumebat in nocte, & ad ſolita uiuentis membra reuocatus præ-bebat ſe matris oculis, qualem non crederes receßurū. Nec queri de luce poteramus, quantum licebat, aderat. Videbas ergo mu-lier ac præſentia fruebaris. Videbam, inquit, & fruebar. Et ad quem pertinebat rogo, etiam ſi decipiebar? Sed quid ego utor teſtimonio tuo? Mago credo & tunc uidiſſe te filium, & nunc nō uidere. At tu miſera nihil crudelius ex marito timebas, quàm ne tibi non crederet. Nemo, inquit, oculis meis fidem detrahat. Fili indulgentißime adoleſcens uidi te, nec ſemel uidi. Certum eſt, fixum eſt, eripi non poteſt. Quatenus impius pater & hoc tibi auferre conatur, ut te ueniſſe non credam? Nec illud garrulā la, nec uana uoce uulgaui: uenire te nulli indicaui, niſi qui de-beret optare, ut hoc poſſes. Patri tantum tuo, patri (ignoſce de-ceptæ) confeſſa ſum, dum interrogo an te & ille uidiſſet. Ita-que das mulier infelix graues nimiasq; pœnas: efficit magus, ne fili

ne filium uideres, & ſolum apud te reliquit, ut meminiſſes, quod uideras. Totum tamen illud ſolatium tuum refer miſera, ſi potes, & primùm cõfitere ſimpliciter, an ſoporis pondus illud, & neſciæ quietis uanitas fuerit. Apud me quidem ſatis miſera, ſatis eras mater infœlix, etiam ſi tale ſomnium perdidiſſes. Miſerere, inquit, melius de affectibus meis ſentias. Non ego fatigata planctibus ſenſi ueniſſe noctem, uidere filiũ peruigiles meruiſtis oculi, ſed primùm dum metuo, umbra proceſsit ſubitò: dij boni quod ego gaudium, quam uidi fœlicitatẽ. Conſtitit ante me filius meus, diſcuſsit tenebras, ita dimittatur aliquando. Proſilui protinus, & acceſsi, uultus, comas, ora perſpexi, meus erat. Quàm lætum ſe, quàm hilarem offerebat, quomodo perſuadebat mihi, ne crederem morti? Scelerate neſcis pater, quàm ſimilem uiuenti filium incluſeris. Circumibant totum corpus oculi, non inueniebam, quid ignis egiſſet. Subinde dicebam, hunc ego extuli, hunc rogo impoſui, ex hoc ego cineres & oſſa collegi? Si talis eſt, quid habeo quod lugeam? Periſſe filium meum hoc uno intelligebam, quòd illum non poteram & patri oſtendere. Confitebor, primùm tamen nec ego credidi nocti, & tanquam uictis iraſcebar oculis, & erubeſcebã miſera, ſi quies fuiſſet. Ecce iterum iuuenis, ecce iam quotidie uenit. Quid habeo quod imprecer? Verum eſt utiq;, quod ſemper eſt. Nouiſsimè non tanquam umbra ueniebat, ſed aſsidebat, ſed amplexus dabat. Ego ſentiebam & recipiebam. Quotieſcunq; domus fuerat grato ſopore proſtrata, aderat ille, quales humanis ſe offerunt oculis propitij dij, quale lætiſsimum numen eſt cũ ſe patitur uideri. Sicut omnis religio templorum, omnis religio lucorum, cum tacuere mortalia, & profani procul errauere ſedibus totis, ſolitudine frui, & de ſuis dicitur exire ſimulachris: ita iuuenis meus noctibus totis agebat filium, & paterna domo ac penatibus ſuis fruebatur placidus ac mitis & matri propitius: ut numen & deus dilabi ſideribus, & uenire de liquido puroq; aëre uidebatur. Quid imprecer ſceleratiſsimo

patri

patri? umbram probare uoluit. Miſeremini Iudices, ut hoc faci- nus, quibus debetis, accipiatis animis. Maius parricidio, maius quam ſi filij ſepulchrum funditus eruiſſet, & ſacratos morte la- pides, etiam cineres & oſſa religioſe quieſcentia fracta ſpar- ſiſſet urna. Aduocatur homo, cuius ars eſt ire contra naturam. Qui ſimul ac ore ſqualido barbarum murmur intonuit, fallé- req; coëgit ſuperos, audire inferos, tremere terras, ut experimē- tis loquentium fama eſt, conſtitit iuxta tumulum miſerrimi iuue nis mors certior: Nunc opertæ, inquit, arcana mea tenebræ ad- iuuate me digna, nūc omne per unum numen, & religio, quam iſti irrogo, propius adeſte, ſuccurrite. Magis mihi laborandum eſt, quàm cum ſidera mundo reuelluntur, cùm iubentur hyberni fluuiorum ſtare decurſus, cùm potentiore carminis ueneno uicti rumpuntur in mea ſtrumenta ſerpentes. Cuſtodiendus eſt iuue- nis, aſſignandus eſt inferis, & denſioribus transfuga claudendus eſt tenebris. Quantò facilius opus erat, ſi reuocaretur? Mox in ipſam dicitur incubuiſſe pronus urnam, & inter oſſa & inter cineres uerba clauſiſſe. Hoc tamen ſubinde reſpiciens confiteba tur, repugnabat umbra. Itaq; carminibus non ſatis credo, præfi- gamus omne tumuli latus, & multo uinciamus ſaxa ferro. Iam bene habet, expirauit aliquando, non uideri, non progredi po- teſt. An mentiar, ſcies proxima nocte. Omnes mehercule paren- tes utiq; qui liberos perdiderunt, ire in iſtos oculos, in iſta ora debebant. Tu ſic filium tuū cluſiſti, tanquam nocentes ad infe- ros reuocari ſoleant animæ, quæ inter languentium familiam, & triſtes penatium morbos uagæ errantesq; magica uanitate captantur? Laqueóne uitam damnatus eliſerat? Noxium per ſua uiſcera exegerat ferrum? An ex conſcientia uenena præſumpſe- rat, nec recipiebat ſe, niſi carmine incluſus? Quādo domū tuam funereus & ſqualidus, quando te terruit? Crudeliſſime omnium pater, de filio tuo malam umbrā feciſti. Quas nūc putas uxoris miſerrimæ eſſe cogitationes? qua materna uiſcera perſuaſione torqueri

torqueri? Nunc filius meus illic unde uenire cõſueuerat, iacet ſtri ctus, alligatus, impatiẽs. Queritur ſolito terram grauiorẽ, utiq; cum ſentit ueniſſe noctem, quando umbræ fęliciores dimittuntur ad matres. At uerò ſiqua inter manes colloquia ſunt, & eſſe cre do, non deeſt qui iuueni meo dicat, Quàm uilis tuis fuiſti, qui li benter te perdiderũt? Quid illa mater, ad quã ire conſueras, has tibi catenas, hæc uincula pro merito reddidit? Infęliciſsima o- mniũ mulier & ſi magus etiã recedat, hoc periclitatur, ne filius ſe putet ueniſſe ad inuitam. Agit iam hoc loco nobiſcũ maritus grauius, altius, ſapientius, ut homo ſine dolore. Negat ullos eſſe manes, contendit omnia perire cum corpore, nec remeare ui- uentes à cinere ſenſus, nec tam uideri imagines hominum quàm cogitari, & oculos luctibus credere. Quod ſi ita eſt, magum ad quid aduocauit? Peſsimus parentum, qui dum liberos ſuos ſepe- liant, flere contenti, ut obiter ab rogo ſiccis oculis reuertantur, negat ad manes, negat ad umbras peruenire quod plangas, affir mat perire lachrymas, affirmat perire ſingultus. O' ſceleratum hominem, quiſquis luget & timet, ne hoc perdat. Vana ergo ſa- pientes perſuaſione fruſtrati, qui conſtare homines & perfici corporeis alimentis animæq; dixerunt, corpus caducum, fragile, terrenum, ut ſicca humidis, calida frigidis, reſolutis aſtricta pu- gnarẽt, partim aut doloribus affici, aut nouiſsimis annis, aut ſe- nectute diſſolui. Animam uerò flammei uigoris impetum peren- nitatemq; non ex noſtro igne ſumentem, ſed quò ſidera uolant, & quò ſacri torquentur axes, inde uenire unde rerũ omniũ au- torem parẽtemq; ſpiritum ducimus: nec interire, nec reſolui, nec ullo mortalitatis affici fato: ſed quoties humani corporis carcerẽ effregerit, & exonerata mẽbris mortalibus leui ſe igne luſtraue- rit, petere ſedes inter aſtra, donec in alia fata ſeculo pugnante tranſmigret: deinde prioris corporis meminiſſe. Inde euocatos ꝑdire manes, inde corpus & uultus, et quicquid uidemus accipe re, occurrere ſuis imagines charas, aliquãdo & oracula fieri, &

noctur

nocturnis admonere præceptis, ſentire, quas mittamus inferias, & honorem percipere tumulorum. Rogo cũ filius perit, nõ'ne ſatius eſt hoc credere? Tuæ tamen, inquit, hoc quieti præſtiti, ne attonitis agitata terroribus, ſolicitas ſemper ageres, ſuſpenſasq́; duceres noctes. Ita parricida cõmune facinus feciſti: & imputas quòd filium uidere deſijmus? Somnum enim antè petebamus, & placidum ſoporem, crudelis. Nunc inquieta, nunc attonita mater eſt, nunc perdidimus noctes. Vmbram'ne tu filij rem formidoloſam, rem plenã putaſti eſſe terroris? Quid illa lætius facie? quid illo blandius uultu? quid magis adulatur oculis? quid poſſũt uidere libẽtius lachrymæ? Nõ magis metuẽda eſt umbra filij quàm cadauer. Neceſſe eſt ut mors horrida fiat aliena. Sed aliæ forſitã animum imagines territant, & tunc inferi uocãtur, cum ignoti ſunt. Itaq; prudenter ſi tantum ad ſuos ueniunt. Sceleratus ille, ille impius, quicunq; defunctum filium uidit, & meminit quòd elatus eſt. Terrebaris, inquit, & ſolicitis noctibus laborabas. Ita'ne es marite crudelis? Tu cluſiſſes filium, etiam ſi ad te ueniret? Nec magus, inquit, incluſit umbram, ſed perſuaſioni tuæ ſuccurrit: ideóq; putas nõ uenire illum qui nec antè ueniebat, quia nec factum eſt aliquid in quo auocareris. Hoc ipſo incipit mater ſibi gratulari. Ita non tenetur, inquit ille, non premitur, nullo carmine, nullo incluſus eſt ferro. Remouete ergo omnia & interrogabo. Ego autem ſcelerata tam citò credidi, ita non ille ad me ueniret ſolutus & liber? non ad hos oculos, nõ ad hos properaret amplexus? Quando enim me iuuenis ipſe niſi flentem, quando non liuidũ pectus & ſanguinantes uidit lacertos? quãdo non erubuit matri feciſſe terrorẽ? Arte cluditur miſer, arte retinetur. Quid uis carmina tibi amplius præſtent? effecerũt quod promiſerant. Deſinis erubeſcere iam quòd filium non uides? At tu cuius in leges dij ſuperi, maneſq́; torquẽtur, qui nocturno terribilis ululatu profundum ſpecus & ima terrarum moues, modo ſeruientium reuocator animarum, nunc idem crudelis

& inex

& inexorabilis cuſtos aliquando preces & matris admitte. Paciſcere quantilibet, totos lugentis poſce cenſus, non ut labores, nec ut horridum carmē exerceas: ſed ut ferrum tuum refigas, ut uerba tua reſoluas, ut nihil feceris, dimitte tantum, & euocaſti. Nihil ipſe crudeliter, patri ſcio paruiſti, ſed & huius etiam lachrymis, planctibus huius indulge, conſule famæ tuæ. Execrabilem te mage facies & inuiſum, ſi facilius de filio exoraris, ut includas. Nec tu marite, nec tu timueris, ne ultricis umbræ uanis exagitere terroribus, ullis imaginibus, hinc ſecura dabitur quies, ſcit ad quam debeat uenire dimiſſus. Iuuenis pijſſime, iuuenis indulgentiſſime, nunquàm matri tuæ umbra nec manes, ſi modò ueneficum pondus & terroribus omnibus uerba grauiora mago patiente diſcuſſeris, ad me, inquit mater infelix, ad meas noctes, ad meas lachrymas, ad illos uiuentes mihi ſemper amplexus miſeræ propera. Scio quid mihi nocuerit, ſcio quid me torſerit. Fruar, & tacebo.

DIVES ACCVSATVS PRO-
ditionis. ARG.

Pauper & diues inimici, utriq; terni liberi. Bellum incidit ciuitati. Diues dux creatus, profectus eſt in caſtra. Rumor ortus eſt ab eo prodi Remp. Proceſsit pauper in concionem, & accuſauit diuitem proditionis. Abſente eo populus lapidibus liberos eius occidit. Reuerſus diues eſt uictor à bello. Petit ad ſupplicium filios pauperis. Pater ſe offert. Contradicit diues. Erant enim leges, ut proditor morte puniretur, & calumniator idem pateretur, quod reus, ſi conuictus eſſet.

Pro diuite contra pauperem. II

EXPECTAVERAM quidem ut de inimici mei ſupplicio non quæreretur, nec me decipi poſſe crediderā in ultione, quam mihi debeat ciuitas tam liberi doloris. Sed quatinus eò malorum nouitate perueni, ut in uindicta primùm mea conſulere leges ac iura uelletis, quæſo ne quis prodeſſe pauperi uelit, quòd nec defendi

poteſt

poteſt ſine genere pœnæ. Plus meretur pati homo, qui (ſi ipſi creditis) debet occidi. Hoc eſt quinimo Iudices, *quod ſupra omnes calamitates meas ferre nõ poſſum, uidetur ſibi ſatis uixiſſe pauper, poſtquàm occidit liberos meos.* Operæpreciũ *putat coram impatientia mea felicem conſummare patrem, & gaudiorũ ſuorum ſatietati hoc quoq; adijcit, ut orbitatem meã liberis ſuis relinquat.* Fidem *ueſtram* Iudices, *ne pereat, quod ultioni meæ cõtingit, bonus pater.* Actum *erat de ſolatijs meis, ſi liberos ſuos pauper mallet occidi.* Illud *planè* Iudices *etiam in hac pauperis impudẽtia miror, liberos meos pudore deceptæ ciuitatis occidit, deinde me crudelem uocat.* Paruulos *ſuos oſtendit, allegat, tanquam non ego potius querar hoc de quoquam patre fieri, nec intelligit, quantũ debeat ad impatiẽtiã noſtri doloris accedere, ſi paſſus ſum quod & in ultione miſerũ eſt.* Facinus *eſt* Iudices *quẽquam calamitatum ſuarum inuidiam pati: ſic ultionẽ meam debetis aſpicere, tanquam & liberos ſuos pauper occiderit.* Nec *me fallit* Iudices *pleroſq; credere, callidiſsimũ pauperẽ nec mori uelle, & hoc quòd nudat iugulũ, pectus opponit, artes eſſe pro uita. Sed ego illum non credo mentiri, ego qui ſcio, quid maluiſſem.* Nunquam *hoc aduerſus nos excogitaſſet, niſi impatientiſsimus pater: & hanc pœnæ meæ ſuppliciorumq; nouitatem de ſua pietate commẽtus eſt.* Nihil *magis de inimico efficere uelis, quàm quod ipſe ferre nõ poßis.* Habet *hoc mali* Iudices *principũ innocẽtia, quòd inimicos eſſe nobis, niſi poſtquam nocuerint, neſcimus, & tunc omnibus patemus inſidijs, quoties nos odit inferior.* Homo *qui omnẽ aduerſus ſuperiora rabiem de ſui utilitate ſumebat, qui genus libertatis putabat odiſſe maiores, nulli charitati, nullis implicitus affectibus, quòd humilis, quòd eſſet abiectus, in furorẽ ſe magnæ colluctationis exercuit.* Primo *ſe meum dixit inimicum.* O *dij deæq;, cuius ego monſtri artes pertuli? in cuius feritatis colluctatione duraui?* Inimicum *habui, neq; occidere cõtentum & mori paratũ.* Gratias *ago ciuitati,*

quòd in illis neceſsitatibus, in quibus nihil adulationi, nihil præſtabatis obſequijs, laudatus ſum teſtimonio periculorũ. Bellum mihi fatumq́; publicæ ſolicitudinis credidiſtis. Sed neq; ego rem melioris ducis facere potui, quàm quòd ſine liberis meis profectus ſum. non reliquiſſet illos dux proditurus. Non puto Iudices adhuc quæri, unde illæ falſarũ ſolicitudinum fabulæ repentè proruperint, quis primus trepidæ ciuitatis aures rumore cõpleuerit, cum uideatis quis ſic egerit, ut crederetis. Vidit hanc inter metus ueſtros occaſionem, & quia ſemper apud ſolicitos in deterius prona perſuaſio eſt, abuſus eſt hoc, quòd poterat uideri timere uobiſcum. Igitur homo qui nullum conſcium meũ, nullum mihi crimẽ obiecit, de mendacij magnitudine fidem ueritatis captauit. Ciuitas deinde cui accuſator proditam ſe eſſe perſuaſerat, fecit quicquid de me facere potuit. Liberos meos quos inimicus tota ſua concione monſtrauerat, occidit genere, quo pereunt nocentes. Feretis me Iudices, liberius aliqua dicentem? Rem peßimi exempli paſſus eram, etiam ſi prodidiſſem. Scio uos Iudices hoc loco mirari innocentiam meam. Vt primũ enim mihi calamitates meas nuncius in caſtra pertulit, non arma proieci, non ſtationes uallumq́; deſerui, totam orbitatem meam in bella conuerti, tanquam liberos ibi perdidiſſem. Si unquam Iudices in me habuiſſent profanæ cogitationes locum, ſi patriam odiſſe uel pro liberis meis poſſem, proditorem me feceratis. Neceſſe eſt Iudices hoc primum reuerſus exclamem, Ita pauper etiam nunc liberos habet? Adhuc inimici mei plena domus eſt? O᷉ miſeræ cogitationes, ò decepta ſolatia. Sic ego reuertebar quaſi uindicatus. Quas ego legionum ueſtrarum indignationes, quem fortißimi exercitus compeſcui dolorem, dum omnibus promitto liberos ſuos, dum minus pro uindicta mea puto, quicquid ipſe feciſſem? Congerantur iam licet aduerſus omnium mortalium nocentißimum cuncta ſupplicia, ego tamen maximum ultionis meæ ſolatium perdidi, quòd pauperi uos

potius

potius debueratis iraſci. Quoniam igitur adhuc cum paupere legibus ac iure conſiſto, liberos eius in ſupplicium patris peto. Quid ſatis imprecer homini qui fecit, ut quiſquam deberet ſic uindicari? Calumniator, inquit, idem patiatur. Permittunt mihi Iudices calamitates meæ queri de hac lege, tanquam parum nobis in ultione proſpexerit: contra nos inuentus eſt uindictæ modus, quo non debeamus eſſe contenti. Quiſquam'ne mortalium idem uocat facinus & pœnam? Tantum'ne doloris uenire de ſupplicijs, quãtum de calamitatibus putat? Neſcit profecto, neſcit quãtam patiẽtiam pater mœrori, quãtum animo mẽbriſq; rigoris inducat, quod patiaris agnoſcere. Innocentia opus eſt, ut miſerum faciat dolor. Conſtet licet utrinq; mortium numerus, totidem nobis ultio cadauera aſſignet, plus tamen eſt de innocentibus. Et quicquid patiuntur deprehẽſi, licet ſolatio idem ſit, æquitate minus eſt. Vt idem ſit ſupplicium nocentis & facinus, una ratione efficias, ut illud ferre non poſſit. Fruſtra æſtimatis quàm crudele, quàm ſæuum ſit quod petimus, inquantum exceſſerit uſitata genera pœnarũ. Explicata eſt Iudices, explicata legis inuidia, cum quis quod patitur & efficit. Quid quòd hoc ſolum eſt pœnæ genus in quo non debeat nocens niſi de ſe queri, & tanto minus habeat eſſe miſerabilis, quanto maior eſt quod patitur inuidia? Quid æquius excogitari, quid iuſtius poteſt? Graſſatus aliquis eſt ferro, præbeat & ipſe ceruices. Miſcuit noxiũ uirus, refundatur in ſuum facinus autorem. Oculos rapuit, effodit, reddat de ſua cæcitate ſolatiũ. In nullo mortaliũ perferre poſſum ſceleris ſui impatientiã. Breuiſſima eſt iuſtitia uindictæ, cum facinus mẽſura pœnæ eſt. Et ſi naturam ultionis inſpicias, optime uindicatur quiſq; quomodo miſer eſt. Fidem ueſtram Iudices, ne ideo tantum putetis iuſtum, quod exigit reus, quia ego recuſo. Nõ ferretis me pauperis mortẽ petentẽ, ſi liberos ſuos obtuliſſet. Ex omnibus tamẽ quicũq; incognita, inaudita paſſi ſunt, nullos hac lege magis uindicãdos puto, quàm

quorũ liberos aliquis occîdit. Quid mihi pro hoc redditis leges? ubi reſpiro? ubi claudo gemitus? unde ſumo ſolatiũ? Bene, bene admones dolor, illos, illos liceat inuadere, qui nũc magis amantur, quos orbitas noſtra cõmendat. Sic quoq; circunſcribimur, niſi totidem ſunt, niſi illis par eſt ac ſimilis ætas, & ante omnia optimus pater. Deceperas me fortuna, deceperas, ſi mihi tam grande feciſſet facinus homo, qui liberos nõ haberet. Quid quòd ex omnium ſcelerũ comparatione nihil eſt deteſtabilius hominibus, qui leges ipſas faciũt nocentes? Veſtro mehercule nomine calumniãtibus debetis iraſci, quorũ nefas nõ poteſt niſi per iudicum facinus imponere. Actum eſt de rebus humanis, ſi de criminibus noſtris tãtundem mẽdacijs licet: nec ullus innocẽs hucuſq; felix eſt, ut diligentiæ fingentiũ par ſit. Quẽquam'ne mortalium in re quam finxerit, quam compoſuerit, inuenire aliquid quod poteſt probationem uocare, & facinus explicare facilitate uerborum? Magis oderis mendacium, cùm ſimile uero eſt. Quoties manifeſtum eſt aliquem periſſe ſine cauſa, calumniantibus iraſci debeas, ut poſsis illis ignoſcere, qui crediderunt. Adijcite huic execrationi, quòd calumniatus eſt in bello, quòd de proditione, quòd de duce, quòd hæc omnia fecit inimicus. Nõ eſt quod ſe publico tueatur errore, nec in excuſationem afferat, tanquam crediderit & ipſe fingẽtibus. Nemo ſic decipitur, ut de inimico ſuo mẽtiatur. Rumor, inquit, fuit te prodidiſſe. Bene admones. Hunc primum calumniæ tuæ obijcio rumorem. Quis enim Iudices neſciat hanc famæ eſſe naturam, ut ſit primo unius hominis audacia? De nulla re locutus eſt continuò populus, nec quicquam adeò ſubitò ſtatimq; notum eſt, ut in illo pariter omnium ſermo conſentiat. Quam non poſsit mouere ciuitatem, quem non replere populum, ſi quod omnibus nobis narres, in nullo non cœtu loquaris, & de re quam tum maxime fingas, iam dicas eſſe rumorem? Quanta tibi deinde mentiendi materia de periculorum noſtrorum occaſione ſuccurrit? Nihil eſt tam capax

pax

pax malignitatũ ſermonumq́;,quàm bellum. Quid intereſt unde ſumpſerit rumor ortum? Quod negari non poteſt,tu cõcionaris,accuſas,tu crimẽ de fabula facis. In rumore,cuius probationes,cuius argumenta non habes, calumniæ genus eſt primum credere. Sed,inquit,mori debeo,quia lex qua te accuſaui, hoc proditorem pati iubet. Poteram quidem breuiter reſpondere, legem quæ calumniatorem idem pati iubet,eius pœnam exigere quod feciſſet, non quod facere uoluiſſet. Fingamus enim non hoc pauperem captaſſe quod accidit, cui debet imputari exitus,qui de calumniæ tuæ fluxit errore? Vultis ſcire Iudices aliud quæſitũ quàm quod lex quæ mori iubebat? Accuſauit me eo tempore quo nõ poteram damnatus occidi. Dic nunc,nõ ego effeci,ut occiderẽtur liberi tui,& aude ciuitatis illud uocare facinus. Non tamen ullis efficies artibus, ut non potius miſerear reip. meæ,nõ minus & illa facinus eſt paſſa quàm pater. Coacta eſt liberos Imperatoris uincẽtis occidere. Fallitur Iudices quiſquis ullum facinus in rebus humanis publicũ putat. Perſuadentium uires ſunt,quicquid ciuitas facit, & quodcunq; facit populus,ſecũdum quod exaſperatur,iraſcitur. Sic corpora noſtra motum niſi de mente nõ ſumunt,& otioſa ſunt membra,donec illis animus utatur. Nihil eſt facilius quàm in quemlibet affectum mouere populum. Nulli cum coimus ſua cogitatio, ſua mens,aut ulla ratio præſtò eſt:nec habet ulla turba prudentiam ſingulorum,ſiue quòd minus publicos capimus affectus,ſiue negligẽtior eſt qui ſe non putat ſolum debere rationem,& multi fiducia facimus omnium. Quam non poßit Rempub. turbare, confundere,ſi quis repentè proclamet,Prodidit uos Imperator ueſter,addixit, & nunc ille liberos habet? Si mehercule poſt hanc inimice uocem templa monſtraſſes, ſacrilegum continuò flagraſſet incendium, ſi cõuelli ſimulachra uoluiſſes,feciſſet cinerẽ de numinibus ſuis facinus audacia. Vis ſcire tuũ eſſe quicquid ciuitas fecit? Gloriareris illo,ſi prodidiſſem. Nõ eſt Iudices

quòd uos à grauitate iuſtitiæ dolor ultionis abducat, quòd mortem ſuam inimicus offert. Non petit illud, niſi quiſquis ipſe non debet occidi. Sepoſita igitur pauliſper lege mei doloris, hoc tãtum ab affectibus ueſtris omnium mortalium nomine peto, ne cui nocenti pœnæ præſtetur arbitrium. Infinitam Iudices ſceleribus aperitis audaciam, ſi pœnam licet eligere condemnato: nec iam ullam mortalium innocentiam trepidatione contineas, ſi patitur deprehenſus quiſque quod ipſe maluit. Leuat omnes cruciatus, omnem dolorem, præparata mentem compoſuiſſe patientia. Fallitur quiſquis humana tormenta ſola nominum atrocitate metitur. nulla pœna eſt, niſi inuito. Non habemus ullum, niſi ab impatientia dolorem, & ut aliquid crudele, ſæuum ſit, metus facit. Supplicium quiſquã uocat ad quod proſilitur, quod expoſcitur, quod circa ſe non habet moras? Illò per fidem, illò trahite damnatos, quò non ſequantur. Tunc eſt pœna, cum periturus trepidat, hæret, cũ reſtringit ſupremo uincula conatu. Volo perituri prius uidere pallorem, audire gemitus, uolo circunſpiciat, uolo queratur. Fidem ueſtram Iudices, ne nocẽtibus ſupplicij ſui cõtingat electio. Minus iniquum eſt ut euadat nocens pœnam, quàm ut cõtemnat. Mortem uero damnatis quiſquis præſtat, indulget, nec ſunt alia beneficia pœnarũ. Fallitur quiſquis illam uelut omniũ ſuppliciorum ſummã putat. Occidi non eſt pœna, ſed exitus. Neq; enim habet impatientiã aut dolorem, quod poßis aſpicere quaſi fatum. Quòd ſi liberos relinquas, imò ſi ſerues, quàm felix exitus eſt plenusq; lætitiæ? Lucrificit mortis atrocitatẽ, quiſquis laudatus occiditur. Me, inquit, occidite. Nõ habet liberos inimice, nõ habet, quiſquis hoc te uelle miratur. Saeue, crudelis, ego tibi permittã mori? Vt quid iam mihi melius optem? Vides quantum feceris nefas? Idem pro liberis meis offerre non potui. Tu uero paruulos tuos tene, ut in iſto potius moriantur amplexu. Tu nunc quoq; non euades, non effugies. Quacunq; te duxerit orbitas, ſequar: effundam,

ſi quod

ſiquod parauerit uenenum, ſubtraham omne ferrum, incidam quoſcunq; ſtrinxeris nexus, ab omni reuocabo præcipitio. Etiã *occiſis liberis tuis, non idem patieris inimice, niſi uixeris.* Nec *uereor* Iudices, *ne putetis utriuſq; noſtrum orbitatem ſimili eſſe ratione tractandam. Admouebuntur ecce cõtra lachrymas meas liberi quos nemo noſcet.* Patris *innocentis occiſi ſunt paruuli, quos nunc circa templa ferretis, circa quos ſe celebraret ueſtra lætitia.* Facinus *eſt* Iudices *minorem eſſe tranſactarum mortium miſerationem.* Non *inuenio quemadmodum liberis prodeſſe debeat odium patris.* Perierunt *etiam illi quorum nec pater debebat occidi.* Me *miſerum, quòd ſic quoq; multa habiturus es, quibus ego qui uindicabor, inuideam. Oſculaberis antè perituros, alloquêris, accipies ſuprema mandata, & moriturum te continuò promittes.* Exonerabis *gemitus tuos, cum eorum ſepulchra numerabis. Siccabit oculos, quòd meam nũc quoq; reſpicies uacuam domum.* Me *miſerum, pauperis tantum ſolatium futurum eſt, quòd pares ſumus.* Quid *quòd in ipſa comparatione mortis non idem patientur liberi tui? occidentur uno fortaßis ictu, & erit ultio manibus contenta carnificis.* Paruulos *meos occîdit quicquid fuit tota ciuitate telorum, omnis ſexus, omnis ætas, omnis infirmitas.* Nihil *eſt crudelius morte hominum, quos populus occidit: & ſolus hic exitus eſt, à quo non eſt nec cadaueribus ſalua reuerentia.* Hoc *me nunc complorare tantum putatis, quòd non ſum liberis meis antè ſatiatus?* Miſer *ego nec ad cadauera acceßi, non in ſepulchra maiorum meis manibus intuli, nec licuit ſuper ipſa corpora proclamare, nõ feci.* Qualem *ego illum patria perdidi diem, cũ duces ab explicito bello reuertuntur?* Non *me lætæ cinxere legiones, non effuſi obuiam ciues triumphali circa currus meos exultauere lætitia, ſequebar captiuos meos triſtior uictor, mæſtus undiq; claudebat exercitus, occurrentium lachrymæ propinquorum & erubeſcentis circa me populi timida ſolatia.* O *ſucceßuum quoque noſtrorum*

miſera conditio. Ergo ego uictoriam meam non narrabo ſine fletu, nemo amicorum propinquorumq; coram me de bello meo loquetur? Nihil eſt crudelius calamitate, quam gaudia reducum. Quoties redierit ille lætus uobis in ſupplicia mea dies, lugubres mihi ferte ueſtes, renouate ſeruuli planctus, parate ſolatia propinqui. Nulli liberi impatientius deſiderãtur, quàm qui propter patrem uidentur occiſi. Sed uerum Iudices fatendum eſt, timeo mehercule ne par ſolatijs meis non ſim, ne me iſte quo pro liberis iraſcor affectus, in media ultione deſtituat. Sed adiuuate, miſeremini propinqui, adiuuate amici, & ſi fortè defecero, tu ultionem meam popule conſumma. Timeo mehercule ne cum carnifex propius acceſſerit, ſubitò proclamem, iam malo patrẽ. Sed ſi quis eſt pudor, oculi differte lachrymas, abite gemitus, horridũ, trucem debeo præparare & miſerum. Deprehẽde igitur omniũ mortalium callidiſſime hunc, quem ſimulas, quem nunc imitaris affectum, tunc ſciemus quo animo rogaueris, ut potius ipſe morereris. Sed ſi bene noui capax omniũ malorum ſcelerumq; pectus, inimice uiues & libenter, & fortiter, & quaſi uindicatus.

PASTI CADAVERIBVS. ARG.

Cum ciuitas fame laboraret, miſit ad frumenta Legatum, præſtituta die intra quam rediret. Profectus ille emit, & ad aliam ciuitatem tempeſtate delatus duplo uendidit, & duplum frumenti modum comparauit. Illo ceſſante corporibus ſuorum paſti ſunt. Reuerſus ad præſtitutam diem Reipublicæ læſæ accuſatur.

Pro ciuibus contra legatum. 12

QVAMVIS Iudices innumerabiles me indignãdi cauſæ initio ſtatim actionis ſtrãgulent, quia nec dicere uniuerſas ſemel poſſum, nec gregatim erũpentes differre gemitus (leuior eſt enim dolor qui diſponitur) primũ tamen ille ſibi aſſerit locũ, qui eſt ex hoc iudicij tempore, & tam lentæ uindictæ dilatione ortus animi mei propè dixerim furor, quòd hominem tam ſceleratũ, ut nos quoq;

fecerit

fecerit nocētes, legibus accerſimus, quòd defendi patimur, quòd ut puniatur, precamur, quòd damnatus quoq; uel morte defun- getur, quam nos in illa funeſtiſsima fame, dum ſepeliri licuit, optauimus: uel exilio, quod hic quantopere contemnat, apparet, qui tam lente in patriam reuertitur. Quāquā de quo exilio lo- quar? Quālibet ignominia dimittite domo notatū, habet quò eat. Non publicis manibus exeuntē diſcerpſimus? non (quoniam ſemel conſueueramus, & bona fide ferarū eſſe ciuitas cœperat) hic primus, nobis ex tam tardo cōmeatu placuit cibus? Sic enim iſtum laniari, ſic confici, ſic conſumi oportuit iure noſtro. Quis credat? ego me ab hoc abſtinere potui, cum & eſurirē & iraſce rer? Sed frumēto occupati ſumus, nec quicquam aliud uidemus. O quanta es fames, quæ tam grandem iram uiciſti? At ego etiā ſi talis ultio contigiſſet, ſi me à nefario graſſatore reipublicæ nō lingua, ſed dentibus uindicaſſem, nihil tamen iræ, nihil uindictæ præſtiterā, hoc & meis feci. Aeſtuant adhuc intra pectus ſepul- ta uentribus noſtris cognata uiſcera, & tumeſcere intus atq; in- dignari uidentur, & ſera pœnitentia redundant. Iam enim ua- cat nobis lugere, iam cibos noſtros efferimus, uiſcera cremamus, nam cætera nobiſcum ſeplientur. O fames inaudita, in qua le- uius eſt, quòd eſurimus. Ignoſcite tamen uiolati manes meorum, hic uos alloquor, ignoſcite quòd ora temerauimus, quòd ab ho- mine deſciuimus. Non ut infelicem animam ſuſtineremus, non ut inuiſum ſpiritum produceremus, fecimus: una cauſa mortem di- ſtulimus, quòd ſi expiraſſemus, idem timebamus. Et ego quidem me conſumptis excuſo, qui mihi ipſe iraſci non poſſum: at ipſe interim ſtat, ut uidetis, longa uia ſaginatus, & ſatur, atq; abun- dans publico commeatu, ad mentionem ciborum noſtrorū ple- num faſtidio uultum trahit, & exangues ac pallidos ad calcu- lum uocat, quaſi ego non cōfitear illum etiam nimium multum attuliſſe. Tam pauci, rari per uias interlucent, & quamuis odio euerſoris noſtri euocatus è latebris ſuis populus, ſubſellia nō im

plet. Pauci *ſceleribus paſti, alienis mortibus ſalui, quòd uiuunt ipſi ſibi rei, graues, ægra et tabida membra in publicũ protulerunt.* Hæ *ſunt ciuitatis reliquiæ, quas uidetis.* Sic *tabuimus, ut miſeri nec uiuos habeamus, nec mortuos.* Hic *eſt populus, hæ uires, hæ ſpes, hæ opes.* Niſi *tandem ad uadimonium* Legate *ueniſſes, non multorum dierum cõmeatum habebamus.* Quò *nunc tantum frumenti? quò claſſem commeatu grauem?* Multum *hercule negociatione tua actum eſt.* Frumentũ *habeo, populum nõ habeo, nuſquam opus eſt, iam licet uendas.* Dum *tu ſalutis publicæ nundinator proximum quenq; emptorem dimittis, dum aut funera noſtra uendis, aut ſcelera: dum populo tuo fame moriente alienæ ciuitati legatus es factus, nos interim cibos ex malis inuenimus, & fames ſe ipſa pauit, & miſeriæ noſtræ crudeles factæ ſunt.* Patiamur *te defendi, ſi abſolui ſaltem nos poſſumus.* Hæc *nunc* Iudices *ego ſolus queror? ad me magis pertinent? aliquid proprie paſſus ſum? non cõmunem dolorem accuſator habeo cum iudicibus?* Quiſquam *in hac uindicta alteri cedit? non publica inopia, non totius populi mẽdicitas una fuit?* Niſi *quia funeſtas epulas, & nefarios inuenimus cibos, non putamus famem fuiſſe.* In *omnes gentes, in omnia uentura ſecula proſcripti ſumus, omnes hæc prodigia narrabunt, omnes execrabuntur, niſi qui non credent.* Famem *ipſam infamauimus, & (quod miſeris ultimum eſt) miſerationem quoque perdidimus.* Adhuc *tamẽ una defenſio fuit, quòd uidebamur in hæc omnia iſtius opera impulſi.* Si *hic innocens eſt, noſtra culpa eſt.* Etiam'ne *publica mala narrabo, & miſerijs noſtris cõuicium faciam?* Exibunt *uerba? ſubſequetur ſermo? non alligabitur lingua?* Planè *nihil non poſſumus.* Exploramus *ordinem cladis noſtræ, & ſimpliciter omnia indicantur.* Decet *iſta noſtro ore narrari.* Sed *nouimus, & nimium meminimus, iudex doceri non debet. opinor, reo indicanda ſunt, qui à malis publicis abfuit, qui hoc certe maximũ debet patriæ ſuæ beneficium, quòd à fame ſolus dimiſſus eſt.*

ſus eſt. Audi itaq; audi, frumẽtum iſtud quod lucrifeciſti, quanti nobis conſtet. Aliquis fortaſſe Iudices miratur, etiam ſi huius feralis anni fructus ceſſauit, quòd tamen illa ſuperior longi temporis beata fœcunditas tabuerit, & ſecum iſte dubitat, quid ſit in cauſa, cur ciuitas opulenta quondam, nihil frumẽti niſi in ſpe habuerit. Sic fit, ubi uicinis ciuitatibus uẽdimus, & undecunq; offulſit lucrum, ſine reſpectu ſalus publica addicitur, in uacuam poſſeſsionẽ fames uenit. Etiã ſi quid reſidui erat, ut carius quidam uenderent, ad annonæ incendium ſuppreſſum eſt. Teſtor tamẽ conſcientiam ueſtram, nõ ſumus queſti quãdiu duplo emebamus. Non enim uulgaris illa labes frumenti fuit, qualis nec alijs ab agricolis accuſari ſolet perfidia terrarum, & ingratæ meſsis irritus labor. Noua & inaudita, abominãda lues, quæ nihil homini reliquit præter hominẽ. Aut aſtricta citra conatum ſata ſub ipſis tabuere ſulcis, aut leui rore euocata radix in puluerẽ incurrit, aut peruſtis torrido ſole herbis moribunda ſeges palluit. Nullus imber ſitiẽtis ſoli puluerẽ terſit, nulla ſupra arẽtes campos ſaltẽ umbra nubiũ pepẽdit. Calidi ſpirauere uenti, maturitatẽ præcepit æſtus, etiã ſicubi forte ieiunæ herbæ ſolum uicerãt, uanis tantũ ariſtis ſpem feſellerũt, & inanes culmos triſtis agricola iactauit uẽtis nihil relicturis. Leuia queror, prata exaruerũt, perierũt frondes, germina nõ exierũt, nuda terra & rudes glebæ, & aridi fontes erãt. Niſi hæc omnia inter ſciẽtes dicerẽ, poterã uideri falsò queſtus de hoc anno, quo tãtum frumenti uendidimus. Vtinam ſaltẽ nobis rudem uictum ſyluæ miniſtraſſent, & carpere arbuſta, cõcutere quercum, legere fraga licuiſſet, & quæcũq; primi mortales ante traditos diuinitus mitiores cibos cõtra famẽ obiecerũt, peſtifer annus reliquiſſet. Nõ erã delicatus. Sed ô triſtis recordatio, funeſta neceſsitas, nihil habuimus quo uiueremus, præter famẽ. Nec tamẽ in totũ queri de numinibus poſſumus, maria certe ſecũda experti. Si uoluiſſet ſeruare legatus diem, quem illi felicitas temporis dederat, potuit

nobis

nobis frumentum bis afferre. Vt primum tanti mali ſenſus in ciuitatem percrebuit, cum iam urgente inopia quotidie malum arctius premeret, & præſente fortuna prior tamen eſſet futuri metus, apparuit nullum ex propinquo eſſe præſidium, cũ finitimas quoq; ciuitates incendium noſtrum aduſiſſet. Erat quidẽ aliquid in uicino adhuc frumẽti, ſed iam nemo uendebat. Ergo ut uidimus ſalutẽ publicam trans mare petendam, ſe in curiam quiſq; cogunt. Vt arma bello, ut aqua incendio inclamari publice ſolent: ita uno quodam conſenſu non ætatibus expectatis, nõ honoribus, pariter retulimus, probauimus, decreuimus, pedibus, manibus iuimus in ſententiam neceßitatis, nec ordo nos officiorum moratus eſt. Legationẽ multi pollicebantur, nec innocentiæ iſte beneficio uel autoritatis meritorumq; reſpectu electus eſt, una cauſa nos mouit, quòd ſe citò rediturum pollicebatur. Pecuniã ſine numero infudimus, frumẽtum ſine modo mandauimus, quãtum potuiſſet, afferret, feſtinaret modò. Hoc una uoce ſupplices acclamabamus, ac ne moraremur, ne hoc quidem diu rogauimus: una tantũ uox fuit, quam iſte pro quodam præiudicio amplexus eſt: Nihil agis afferẽdo frumentũ, ſi poſt illum diem ueneris. Noſtris manibus legatum in nauem tulimus, ac ne quid moræ eſſet, pro ſua quiſq; portione etiam commeatum dedimus, retinacula incidimus, & littus ingreßi claſſem publicis manibus impulimus. Inde fugientia uela longo uiſu proſecuti, facilem emptionẽ, ſecundos uẽtos, placidum mare, non ſecus ac ſi ipſi nauigaremus, precati ſumus. Quis credat hoc de tam miſeris? Omnia à dijs impetrauimus, ſcilicet unum ſupereſt, ut pro aliena ciuitate uota ſoluenda ſint. Citò peruenit, citò emit, citò redijt quò uoluit. Quid prodeſt expectare? Alia ciuitas prior eſt, & ſanè religioſus legatus diem expectat. Nos interim coacta primò ex agris pecora diripuimus, & ne uenturo ſaltem anno proſpici poſſet, non reliquimus qui ararent boues. Iam ſeruis fugas imperauimus, iam procumbentes ante limina

mina principum pauperes in ipſis precibus expirant. Plorantibus liberis Legatum promittimus. Iam tantum ſibi quiſq; cura eſt. Nihil tamē horum etiam nunc in inuidiam Legati queror, adhuc prior curſus eſt. Hactenus noſtra mala tulimus, in reliqua legatus nos uicarius dedit. Si quicquam tibi humani ſanguinis ſupereſt (niſi nimia ſaturitate alienæ fortunæ cogitatio excidit) reſpice patriæ caſum, reſpice neceſsitatem grauiſsimam. Miſeri te miſimus, expectant pallidi, exāguesq; ciues tui, & quicquid extremi ſpiritus adhuc ſupereſt, ſpe tui trahitur. Figura tibi exeſos uultus, decreſcētē populum, iam præmortuas uires, nec quicquam horū potes ignorare, ſi quid tibi credimus, fame laborantem ciuitatem uidiſti. Feſtina, dum ſuperſunt, quibus legationem renuncies. Feſtina, dum mori ultimum eſt, frumento digni ſumus. Quid in nos conuertis etiā alienæ ciuitatis famem? Quatenus nobis computandum eſt, propter te duplum mali tulimus, tu ſuper frumentū publicum ſtertis, & omnes maris circumuectus oras, littora portusq; cognoſcis. Tu inter duas ciuitates fatorum arbiter, alienæ conditor, tuæ euerſor, ſalutem noſtram peregrinis admetiris, & ſecunda tempeſtate in patriā ferentes habens, cōtrarios uentos exoptas. Nos per arentes effuſi campos morientium herbarum radices uellimus, eò quidem fortius, ut ſi fieri poſsit, in uenenum incidamus, ſubeūtes inſolitis cibis. Et ſicubi fortè uberius paulò pabulum contigit, de paſcuis rixa eſt. Amaros fruticum cortices, & ramorū male arentium pallidas frōdes decerpimus, morbida quicquid fames coëgit, corpus admiſit. Iam paſsim moriuntur: peſtilentiumq; more pecudum ſubinde aliquis ex populo in ipſis paſcuis procūbit. Crebrior quotidie interitus, & latior ſtrages, & me miſerum, iam fames deſinit. Quos teſter deos? ſuperos'ne quos per tantum nefas fugauimus? An inferos, quos nobis permiſcuimus? An noſtram malam conſcientiam, omnia nos antè feciſſe, quæ nemo præter nos fecit? Pecora cecidimus, campos euulſimus, ſyluas

deſtruxi

deſtruximus, nouiſſimè nihil relictum eſt præter eſurientes, & mortuos. Si qua eſt fides, libenter hanc partē accuſationis ſubinde differo, adeò ubi tantum nefas narrādum eſt, etiam exigua temporum lucra ſectari libet, & neceſſe eſt reo indicare, qui à malis publicis abfuit, quàm multis non ad diem uenerit. Ignoſcite dij hominesq́; ſceleri quidem ultimo, ſed tamē quod feciſſe miſerrimum eſt. Non habitant unà pudor, & fames, & cum ſemel intrarit impotēs domina, feras etiā & ingētes belluas ſubigit. Terram morictes momorderunt. Memetipſum, ſi nihil fuiſſet aliud, comediſſem. Sed confitendum eſt, legati beneficio non defuit. Poſtquam omnē patientiam uicerat ignea fames, poſtquàm ſpes quoq;, quæ miſeris ultima eſt, omnis abierat, & frumentū toties ſibi fruſtra promiſſum animus iam ne cupere quidem audebat, ſubijt furor, & alienatio mentis, & tota ſui arbitrij fames facta eſt. Animus malis diriguerat, os inſolitis cibis ſtupebat, feris inuidere cœpimus. Primo tamen furtim, & intra ſuas quiſq; latebras admiſit hoc monſtrū, & ſi paulò citius ueniſſes, potuiſſet hoc negari. Si quis ex ſtrage corporū defuerat, ſepultum putabamus, nec tamen indicauit quiſquam, nec deprehendit aliquis. Nemo ut hoc faceret exemplo impulſus eſt, ſe quiſq; docuit, omnes ſcire cœpimus, poſtquàm omnes fecimus. Quoties tamen antequàm inciperē, in portum cucurri, quādiu in altum intentus, ſiquæ eſſent in cōſpectu naues, oculos fatigaui? Tibi Legate tempus differre facile eſt, qui tuam tantū partem non uendidiſti. Tu quem habeas diem uideris, ego ſeptimū expectare nō poſſum. Ergo rabidi ſuper cadauera incubuimus, & clauſis oculis, quaſi uiſus cōſcientia acerbior eſſet, tota corpora morſibus cōſumpſimus. Subit interim horror ex facto, & tædium ac deteſtatio ſui, & planctus. Sed cum ab infauſtis fugimus cibis, urit iterū fames, & quod modo ex ore proiecimus colligendum eſt. Nunc mihi illa fœda uidentur, nunc abominanda, laceri artus, & nudata oſſa, & abrepta cute intus cauū pectus.

ctus. Nunc occurrũt effuſa præcordia, & liuidæ carnes, & expreſſum dentibus tabum, & exhauſtæ oßibus medullæ. Quantulum enim corporis fames relinquebat? Nunc illud horreo tempus, ſiquando aut manus incidit, aut facies, aut aliquid denique quod hominem propria nota ſignat. Nunc cibi ſuccurrũt, quos imponere in menſam non auſus ſum. Confitendum eſt enim, deuorauimus homines, & quidem auide, qui diu nihil ederamus, & tamen cœpiſſe difficilimũ fuit. Poſtquàm ius factum eſt, poſtquàm nemo erat in ciuitate quem confiteri puderet, tum uero iam in poſterum proſpicimus, & funera horreis condimus. Retrò aguntur exequiæ, aut citrà, aut ad rogos pugna eſt. Hæres cadauer cernit. Nouum & incredibile, niſi noßemus, monſtrum habuimus, ſine rogis peſtilentiam. Mortui ratio non conſtitit. Periſſe ciues ſcio tantũ, quia inter uiuẽtes nõ uideo. Aegri aßidentes timebant, & labentẽ animã ſupremis domeſticorũ oculis reducebant. Primo tamen nihil rogabant ſuos niſi totam ſepulturam. Vt maior urgere neceßitas cœpit, beneficium factum eſt expectare dum moritur. Nemo adeo affinis fuit, nemo tam coniunctus, quo pietas abſtineret, noſtros comedimus, noſtros. Nam ſi alienos uellemus, nemo audebat, nemo cedebat. Nihil eſt tamẽ quòd indignari uelitis, narraui uobis lucrũ ueſtrũ. Frumẽtũ duplo uẽdidimus, & callidißimus legatus uicinæ ciuitati impoſuit. Plena nunc horrea, bonæ rationes, onuſtæ naues ſunt, & quò magis gaudeamus tanto bono, pauci ſumus. Nam quòd ad temporis excuſationem pertinet, nihil eſt opinor quòd æſtuet, in deſertum non incidit populum, nec ſanè fuit cur feſtinaret, etiã nunc expectare poteramus. Sola eſt noſtra ciuitas quæ fame perire non poßit. Dißimulaturum me putatis iſtius patrocinia? Confiteor, uenit ad ultimum diem, attulit frumentum, gratulemur, quòd iam nulla ciuitas fame laborat. O' ſi uires ſufficerent, latera durarẽt, aliquid ex aridis diu faucibus reſiduæ uocis exiret, quãta indignatione opus erat, ubi pro omnibus dolendũ eſt? Cerno.

Quod

Quod cum ita ſit, uniuerſi qui aſſumus, proclamemus, hæc tota concio in unam uocem cōſentiat, non eſſet tamē futura par crimini inuidia. ut omnes accuſemus, quota pars queritur? Secum quiſq; reputet, quæ tulerit, quid admiſerit. Planè immanis bellua eſt, & nō tantū neceſſitatis cauſa per nefas paſtus, qui quòd comederit hominē, non iraſcitur. Succurrite dolor & ſeri uomitus, & ultrix pœnitentia. Ades longi ieiunij imperioſa neceſſitas, & uos intus implicitæ, ſi quid poteſtis, admonete animæ, & à ferali uentre prorumpite, dum commiſſum nefas deuoto capite expiamus, & quaſi luſtrata urbe feralem uictimā uiolatis manibus mittimus. Decēt nos tales hoſtiæ, in iudicium perduxi publicū ſcelus, & infamatæ ciuitati quæro uelamentū. Nemo non commiſit aliquid, habetis tamē, ſi uultis, unum, & pro omnibus nocentem. Reip. læſæ accuſo. Mirari uos certū habeo hanc uerbi ſegnitiem, cum ciuitas tota conſumpta ſit, cum populus in ſe tabuerit, quo perſtricta tantummodo patria, & leuiter (quod aiunt) manu offenſa intelligi poßit. Sed ferenda eſt, ut in cæteris, hæc quoq; rerum naturæ iniuria, quòd non tam immanibus factis paria uerba accōmodauit, & fames noſtra, fames dicitur: & cibi noſtri, cibi uocātur, & Reſp. nunc læſa. Nec ſcilicet niſi peracto legitimo ordine reus punietur. Omnia rogo ſcrupuloſe agantur. Videte ut iure iraſcamur, qui contra ius uiximus. Imò etiam, ſi libet, defenſionem audiamus, & iam nunc nos moretur. Neget læſam Rēp. quia pluſquā læſa eſt. Nō enim diſcuſſos alicuius operis angulos, nec reciſas lucorū frondes, nec publicarū ædium diſperſos parietes obijcimus. Ac ſi uidebitur, adijciet forſitan nō eſſe Remp. quæ perierit. Id enim ſupereſt, ut iam hoc nomē extinctum audiamus. Procedet eouſq; fortaſſe, ut eſuriſſe nos neget. Non inficior autē parū proprie hoc legis uerbo nefas iſtius ſignari non poſſe. Maiores enim ne lædi quidem Remp. impune uoluerunt, ideoq; exiſtimo etiam hoc eſſe comprehenſum. Nemo autem uerebatur, ne abſolui poſſet crimen

lege

lege maius. Quid quòd actionem Reip. læſæ tentat in legẽ malè geſtæ legationis deflectere? Eligit reus crimen, hoc eſt, noxius crucem optat. Non ſuſtineo iudices in tanto animi motu argumenta conquirere, nec impetus iræ meæ in digitos deſcẽdit, hoc tamen ſcio, non cadit in formulam publicus dolor. Nec ſi adeò iudicibus quid paßi ſunt exciderit, ut has ferant cauillationes nõ diluentes crimen, ſed differẽtes, populus quoq; impunitũ nefas ſine lapidibus præteribit, non præſcribes. Te accuſare malè geſtæ legationis poſſum. Agè porrò, ſi occiſos obiecero homines, non tu es cauſa mortium? Si uiolata ſepulchra, non propter te rogos fraudauimus? Sed Legatus fuiſti, quod tamẽ ipſũ quid eſt aliud quàm Remp. tractare? Rem autem qui male agit, ut arbitror, lædit. An exiſtimas hanc legatis dari peccandi licentiam, ut quæcunq; ſcelera in eo officio commiſerunt, cum his omnibus hac una lege decidant? O nimium inuidendam huius legationis conditionem, ſi tibi & famem remiſit, & legem. Sed errauerim ſanè, & quia nullum in foro noſtro iudicium fuit, deſuetudine ipſa iura exciderint, quomodo legem meam effugis? Nam niſi malis ſtupeo, duo ſunt omnino quæ in eiuſmodi crimine quæri ſoleant, An læſa ſit reſpublica, an ab eo, qui arguitur, læſa. In quibus ſi quid tibi fiduciæ fuiſſet, non à criminibus crimina appellares, nec ad alteram pœnam transfugeres, ſed te ab hac quæ intẽditur, tuereris. Dico læſam eſſe Rempub. Oratione hic opus eſt, aut reliquorum more accuſatorum hoc nunc mihi quærendum, quomodo res uerbis aggrauetur. Adeo infirmata eſt calamitatum memoria, quæ ſi poſſet excidere, non tamen narranda ſolum nobis, ſed oſtendenda erat ruina publica. Agedum, ſi uidetur, extra portas proſpicite ſqualida arua, & ſpinis obſitas ſegetes, & ſemeſos arborum truncos. Viduis cultore agris, errant à fame noſtra innocentes feræ, inanes uillæ ſunt, & deſerta horrea in ruinam procumbunt. Nullus inuerſis aratro glebis campus uiret, nullum ſolum opere renouatur. Iam & in ſequẽ-

tem annum famem timeo. Redite in domos ueſtras, uidebitis noxios focos, & ignes tabo cadauerum extinctos, & tecta mortibus grauia. Cum maxime inferimus in tumulos oſſa inſepulta, ducimus opertas exequias, & ad ſepulturā reſidua conſtruntur, tandem cadauera igni permittimus. Vbi uerò uniuerſas familias fames extinxit (quæ pars maxima eſt) inanes domus ſitum ducunt, iacent relictæ ſine hærede ſarcinæ. Inuenitur tamē interim clauſa domo conditus dominus, ſi cuius mors famē euaſit, quē rimātes nō inuenere proximi, qui inter ſuos ultimus deceſſit. Quò uos mitto? Ipſam intuemini concionē, unius deficientis ſpeciem tota ciuitas habet, cauum macie caput, & conditos penitus oculos, & laxam cutem, nudos labris tremētibus dentes, rigentem uultum, & deſtitutas genas, & inanes faucium ſinus. Prona eſt ceruix, tergum oſſibus inæquale, infernis imaginibus ſimile, fœda etiā cadauera. At ſi quis talis non eſt, cōfiteatur ſe uſq; ad ſaturitatem comediſſe. Sua quiſq; cōſulat miſera præcordia, ſuum uentrem conſcientia grauem. Dic nunc Legate, innocens ſum, quòd ad illum diem ueni. At ego propter te nocens ſum, quòd ad illum diem uixi. Quæ comparata nobis mala nō delicatas lachrymas habēt? Aliquem populum hoſtilis exercitus intra portas cogit, ſolet uenire ultima obſeſſis inopia, ſed euerti certe licet. Victor captiuum aut occidet, aut paſcet. Tormēta quidā piratarū tulerūt, fælices quibus contigit innocentia. Mors certe finis eſt, nec ſæuitia ultra fata procedit. Aut etiam ſi quis adeò hominē exuit, ut ibi pœnā quærat, ubi ſenſus doloris nō inueniat, nēpe tamē cadauera feris obijciet. Circundati ſunt quidā flāmis, ipſa tamē pœna habuit ſepulturā. Nos incendij cinerem perdidimus, noſtra etiā ruina tabuit, noſtra mala non latent, nō ignis defunctos cremauit, non feræ lacerauerunt, non aues attigerunt, & tamē cadauera mortibus annumerare poſſumus. Citra ſpem cōualeſcendi afflicti ſumus, imò etiam citra uotum. Grauior in dies facti pœnitentia eſt, pudet uitæ, lucem ac ſidera intueri non

audeo

audeo, quotidie felices mortuos clamo, & malæ conſcientiæ facibus agitatus nihil fortunatius in æterna ſede utcunq; cōpoſitis puto (adeò mors placet) iam etiā cibis noſtris inuideo. Præteritæ diſſero, ipſa ex nimia cupiditate nocet abundantia, deſideratos diu cibos auide haurimus, & laſſam famem ſaturitate ſtrāgulamus. Morimur adhuc etiam frumento tuo. Atqui cæteræ Reipub. partes, quæ ſunt ad uſum populi cōparatæ, & leuiore cum dāni ſenſu pereunt, & facile remedium accipiunt, cum reparari poßit amiſſum. Opera reſtituā, ærarium replebo, naues, arma reficiam: hic uulnus altißime penetrat, hic ipſa uitalia ſe rumpunt, ubi populus ruit, ubi continuis funeribus omnis ſexus atq; ætas ſemel ſternitur. Exhauſta eſt ciuitas & deſolatæ domus, triſte florentis quondam fortunæ indiciū, laxi muri. Quàm multi in ciuitate noſtra perierint quæritis? Minima quidē portio ſupereſt, ſed etiā ex hoc intelligi poteſt, eſurienti populo ſatis fuerūt. Plurimum tamē intereſt quomodo perierint. Felix peſtilentia, felix præliorū ſtrages, deniq; omnis mors facilis, fames aſpera uitalia haurit, præcordia carpit, animi tormentum, corporis tabes, magiſtra peccandi, durißima neceßitatum, deformiſſima malorum. Hæc ad humile opus nobiles manus mittit, hæc alienis pedibus mendicātes proſternit, hæc ſæpe ſociorum fidem fregit, hæc uenena populis publice dedit, hæc in parricidiū pios egit. Adhuc tamen unum uidebatur remediū non expectare mortis diem, & tabeſcentem quotidie ſpiritum ſuperuenictibus malis ſubducere: nam in fame nemo quidem mortis immunis eſt. At non tua culpa fames cœpit: Sed uulneratum iugulaſti, titubantem ſtrauiſti, fumantem incendiſti. Ne quid inique faciam, diuiſa ſunt mala. Primam famem fortunæ imputo, ultimam tibi. Moram tuam itineribus ſeparo. Deniq; ex eo inopiā tibi obijcio, ex quo propter te tuli. Itaq; caritas annonæ, rarum frumentum, cædes ac direptio pecorum, fuerint fortunæ, fuerint anni, fuerint temporum. Aliam conditionem habent ciuiū mortes,

& cadauerū dira laceratio, & peiores inopia cibi. Hæc fames iam tua eſt. Puta me in præſenti nihil adijcere niſi hoc unū, tardius quàm potueras ueniſti: nondum tibi obijcio duplicata tempora, nec remenſum toties mare, nec graues ancoras: nondum tantam moram, quanta legationi ſatis eſſet. Si innocentes eſſemus, populum ſeptem diebus perdidiſſes. Anguſtos humani ſpiritus terminos fames fecit, morimur, deficimus: feſtina miſericors, omnes excipe auras: etiam ſi tota ſecundis flatibus tetenderint uela uenti, tamen remis adiuua, ſalutem publicam uehis. ſpiritum populi tui reportas, omnium noſtrum in iſta claſſe nauigant animæ. Iuramus per tuum reditum, effuſi per gradus templorum uota ſuſcipimus, tendimus manus, nam quas feriamus hoſtias non habemus. Quid ſpem publicam ad ancoras alligas? nō ſtat interim dies, & plenis uelis mors uenit. Feſtina, merita tua non conditores æquauerint, non ipſi dij plus præſtiterint. Tibi nos, tibi liberos noſtros, tibi quicquid homini iucundum eſt, tibi debemus quicquid uicinæ ciuitati præſtitiſti. Non dico illa quæ poterā, puta cærulus imber in naues ruit, claßis inter fluctus latet, nec inter canentes colliſarū aquarum ſpumas uela dinoſcimus, egerit ex fundo arenas mare, micant ignes, intonat cœlū, ſcißis rudentibus tempeſtas ſibilat, denique ſidus hybernum cōditur, tu tamen perſeuera, frumentum uehis, nihil horum neceſſe eſt feliciter nauiganti. feſtina. Quererer ſi naues commeatu tardaſſes. dum uelocitatis ratio haberetur, mallem accipere dimidium. Non delicati ſumus, non luxuriæ quæritur abundantia, ſed unde ſpiritum ſuſtineamus, unde mortem differamus in præſentia quantulumcunque. Si plus opus fi erit redibis. Siccæ fauces ſunt, æger anhelitus os tendit. Iam fruſtra in ſinu parentum liberi plorant, & nondum editi conceptus intra uterum famem ſentiūt. Iam nemo diues eſt. Auras captamus, & rore ueſcimur, & iam ſperare tormentum eſt, quotidie uires deficiunt. Iam nō imus in littus, ſed redimus, in editis ſcopulis populus ſedet, dum

naues

naues expectat, in paſcua non redit. Aquas ingredimur, & unus aſpectantium rictus eſt, & cum defecerūt omnia, expirant. Te, te expectantes intentis oculis morimur, in mare mortui cadunt. Quoties ſole percuſſa nubes refulſit, nauē putamus, quoties fractus uēto fluctus incanuit, uela interpretamur. O mobiles miſerorum ſpes, ad unaquæq; ſolatia, ab unoquoq; quomodo nutant? Hæc certe nauis eſt, ecce uela pandūtur, propius appellitur, & accedendo creſcit, noſtra eſt, ſuos in utranque partem uentos habuit, noſtris uotis gubernati flatus ſunt. Hæc dicimus, at illa interim tranſuolat. Fletus inde & deſperatio, & lucis odium. Nihil enim grauius quàm deſtitutæ ſpes torquent. Ne interrogare quidem licuit, aut quærere, nemo applicabat. Ergo incerti omnium rerum pependimus, nihil quiſquā cognouit. Saltem ſi ſcire licuiſſet ubi frumentū uēdidiſſet, ipſi petiſſemus. Iam quomodo ad ſingula momēta temporū mutabātur animi, bene eſt, ſerenus ſol occidit, purus ſe dies tollit, ad nos uenti ferunt, iam ueniet. Pendet interim fames, & illud quod iandiu cogitat, differt, ita tamen ut ſubinde cōputet, quot dies ad mortem ſuperſint: nam quid proficit? Meminiſtis, cū contrarij uenti flare cœpiſſent, & in altum fluctus à terra uolarent, quanta cōploratio, quanti planctus fuerint, retinebitur, ſtabit, laborabit. At, ſi dijs placet, legatus noſter tum maxime bene nauigabat. Nos in hac fortuna, in tam graui caſu, in eiuſmodi cogitationibus ſumus: Tu ſinus maris circuis, & per omneis curuatorum littorū ambitus terrā legis. Sic fit ut te iuuet diu nauigare. Nullus amœnus prætermittitur portus, nulla celebris ciuitas inuiſita tranſitur. Mentior, etiam ad eſuriētes applicas. Dein ſi quam timoris iniuriam quereris, non ferā te morantem. Quomodo ſatis accuſabo uendētem? Spiritus noſtros trāſcribis, ſalutē noſtrā exponis. Quæ diu inæſtimabilis fuit, innocentiā publicam uendis. Frumentū non naufragio perdidimus, non latrocinio, lucro perimus. Tempeſtas quoque aliquam nauem in medium littus

impingeret,& ex claſſe numeroſa omnes fluctus exhauſiſſet. Perijt frumētum,quia claſsis uenit in portum. Ita nos alienæ ciuitati Legatum miſimus,& uilia ac deuota capita uicinorum delicijs morimur. Nobis nihil iā reſidui ſpiritus ſupereſt,nos in cōſpectu mortis ſtamus,nos Legatū frumētumq; noſtrū ore aperto expectamus,claſsis noſtra uecturam facit,& uicinarum ciuitatum copias introducit. Penè à conſpectu noſtro uela conuerſa ſunt,quantulo minus quam congeſti frumenti puluerē uidimus, tantum iam temporis tranſiuit ex quo pecuniā contulimus, Legatum creauimus. Iam dinumeratis tēporibus quæ ſecundi uenti breuiora fecerunt,quotidie ſpero,& ſanè propè eſt. At Legatus meus ad emendum modo proficiſcitur. Tibi ergo tot ciuium mortes imputo,tibi ſtragem populi, tibi liberorum parentumq; miſerrimas pœnas,tibi quicquid paſsi ſumus,tibi, quod grauius eſt,quicquid fecimus. Et ſcilicet ſperas, ut tātam ſceleris inuidiā ab animis noſtris duplæ pecuniæ ſtrepitus auertat? Neſcis quàm multa uendideris. Duplo uendidi. Ita'ne infelicitas mea negocianti tibi lenocinata eſt? Quòd fame perire ciues meos patior,quòd ut ueſtram ciuitatem ſeruem , meam euerto , quòd à tam uicinis littoribus claſſem torqueo, quòd ad diem redire non poſſum, quòd precium conſtituitis,quòd occulto datis duplum,patrocinio meo quātulum lucror? At nos inepti ac ueſani de fame querebamur,grauis nobis inopia,intolerabilis, & miſera: accerſita mors uidebatur. Nūc agimus gratias induſtriæ Legati. Reſpub. noſtra locupletior perit. Sacer ſanctus mercator opportunum, opinor,inuenit mercis exactum. Miror hercule, ſi tam bene negocium geſſeras,quomodo nobis pecuniam nō retuleris. Duplo uendidi. Decepiſti uicinam ciuitatē, circumſcripſiſti,itaq; queritur. Duplo uendidi. Hoc enim unum ſupererat , ut deuectum tantidem uenderes. Habita eſt itineris ratio,habita uſurarū. Ego uerò malo quod tam magno uendidiſti. Apparet enim te nihil coactum. Sed ſi ſemel ponis haſtam ſalutis , ſi redemptores uitæ admittis,

admittis, & nos admone, melius uendes. Nos *quicquid in domibus habemus, quicquid in templis, quicquid ciuitas ſuum uocat, congerere parati ſumus.* Frumentum *pecunia remetiamur, libertatem noſtram addicimus, fines publicos tradimus: omnia licet eadem uicina ciuitas polliceatur, plus nõ poteſt.* Proſit *mihi quod apud negociatores ſolet, in anteceſſus dedi.* Triplum, *quadruplum, quantum popoſceris accipe, & illa pecunia frumentum licet uicinis afferas, ſi nobis nihil de commeatu noſtro partiris, nos uicinæ ciuitati uẽdemus.* Liceat *ſeruire ubi frumẽtũ eſt.* Non *exigua res eſt, pro uita, pro ſepultura, pro Innocentia licemur.* Non *poteſt hic cõmeatus tam care emi, quàm expectari.* Sed *niſi uendidiſſem, inquit, fame laboranti ciuitati, timui ne raperet.* Et *ita utiq; occupare uoluiſti, ut nobis iniuriã tu potiſsimum faceres.* Multum *mehercule uos fallit opinio iudices, ſi ullam cauſam ita euidentem deferri poſſe in forũ putatis, cui nulla ne mendacij quidem uelamenta contingant.* Opinione *ſua defenditur, & quæ res minime coargui poteſt, utitur ſe teſte.* Ne *nos periremus, non timuiſti, ne repetiti commeatus poſt diem noſtræ mortis applicarentur, non timuiſti.* Noſtris *certe malis quanquam nihil poterat accidere inopinatum, tamen inter metus tempeſtatum, & ancipites incerti maris caſus, confiteor, ne frumentum ſalua claſſe perderemus, non timuimus.* Non *dico ut maxima uis parata ſit, ut more immanis latrocinij turba raptorũ littus premat, uel repugna, uel fuge, uel roga.* Incenſurum *naues depreſſurumq; minitare potius, quàm totum frumẽtũ utiq; populo pereat.* Partire *uel gratis, dũ nobis aliquid quo reſpiremus afferas.* Illud *quo certe nihil aſperius accideret, rapi patere.* Faciat *fortuna quod uoluerit, legatus à præcepto nõ recedat.* Refer *nobis ſaltẽ iniuriã noſtrã, mitte nuncios, ita famem differemus, rapiemus furẽtes arma, & ſe in obſidionem ciuitatis inimicæ ſine delectu populus effundet, uaſtabo interim fines, hoc eſt, per aliena prata paſcar.* Si *qua in uillis deprehẽdero pecora,*

diripiam, bellum me alet. Citius ad frumentum peruenie mus, quàm tu cum frumento redibis. Adiuuabunt pugnantem iuſta ſacramenta. Si cõtigerit æquum fortunæ iudicium, non meos tantum cõmeatus recipia: ſi minus, certe dabitur bene mori. Liceat & manum conſerere, in acie confligere, condant ſe poſtea licet muris, longius obſidio eat, interim certe hoſtium potius cadaueribus uiuemus. Sed nulla uis fuit, nulla exterior iniuria, tuũ certum commeatum nemo rapuit, iure miſeri ſumus, & ex ſtipulatu Legati noſtri perimus. Vendidit quantũ uoluit, quãti uoluit, et ut hoc ad noſtras accederet moras, fortaſſe diu cõcionatus eſt. Omnis cum fide perſoluta pecunia eſt. Hoc quî colligo? Qui quanti uult uendit iudices, poteſt non uendere. Nam per fidem, ſi rapere alienum frumentum & poſſunt, & uolunt, quid ita duplam pecuniam ſoluunt? Nam quemodo in magna inopia quicquid emi poteſt, uile eſt, ita cum poſsis habere gratuitum, duplo carum eſt. Sed mihi credite, color iſte patrocinij eſt, & diu in ſaturo ocio cogitata defenſio. Nõ poteſt ſimulis uſquam fames fuiſſe. Nos graue huius anni ſidus afflauit, noſtrum hoc fatum fuit, quos non tantum ſata, ſed etiam empta fallunt, qui noſtra pecunia, noſtra claſſe, noſtro legato, noſtro uento, felicißimo curſu, commeatum tamen perdidimus. Nos à frumento longius ſumus, ad illam ciuitatẽ potuit frequenter accedere negociator, ſæpius applicari onuſta claßis: itaque nõ miſere Legatos, nullus illis cõmeatus longius petendus fuit, quòd felicißima annona, affluentibus copijs, fortunatis opibus contigit, nihil emerunt niſi deuectum. Quare nulla cauſa iſtius quem fingis metus fuit, nulla utique uis. Forum legiſti, & quia adhuc ſupererat tempus, obiter negociatus es. Rapturos putaui. Quid dicis ſcelerate? Et cũ hoc timeres applicabas? Onuſtus uiator apud latrones hoſpitaris? Commeatum publicũ annonæ in ſcopulos impingis, & plenæ frumento claßis ancoras ad famẽ ducis? Non præcides medium mare, non uelut inhoſpitales Syrtes, aut uoracem Charybdim

præter

præteruchêris? non tota in fugam uela torquebis? Nuſquam eſt periculoſius legationis tuæ naufragiũ. Tu ut cogi poſſes, tu ut auferri frumentum poſſet, effeciſti. Tantũ habituri ſumus, quantum reliquerit pudor eſurientium. Quid te duplo frumentum ita ctas uendidiſſe? Potuerunt nihil ſoluere: quod refers, alienum beneficium eſt. Alterũ confingitur hoc loco mendacium. Tempeſtate, inquit, appulſus ſum. Ita planè infœlix nauigator es, & cuius uotis auræ non reſpondeant. Neſcimus te duplo melius nauigaſſe, quàm ſperaueramus? Neſcimus ſingulis commeatibus bina itinera confecta? Neſcimus in una legatione uentos quater ſecundos? Sat erat uerbo negare, quod uerbo ponitur. Remoue hanc ſpem eludendæ mẽdacio ciuitatis. Quo damno probas tempeſtatem? Quid amiſiſti? Frumentum certe totum uenit in portum. Nec laboraſti, tanquam nimium onuſtas naues ſimulaueris, duplum afferre poterant. Non uexata armamenta, turbatosq́; funes, aut ſciſſos uelorũ ſinus quereris: claßis ſtatim exijt, & quod magnum integræ ſignum eſt, cita redijt. Porrò tempeſtas in unum agebat angulum, nihil potuerunt obliquata uela deflectere. Non potes ultrà procedere, citrà applica. Effuge raptores, effuge non dimiſſuros. Si aliud fieri non poteſt, cum tempeſtate decide, naufragio in deſertum littus impinge. Quid deuitata procella prodeſt? quid ſubducta nubibus inuijs claßis? In portu naufragium fecimus, & frumentum ad ancoras perdidimus. Ego uerò, inquit, attuli, & quidem duplum. O nos fœlices, rumpamus ſaturitate præcordia, paſcamur in præteritum, & famem cruditate penſemus. Frumentum attuliſti. Quid quòd medicina mortuorum ſera eſt? Quid quòd nemo aquas infundet in cinerem? Quid quòd extincto populo etiam nouendialis tarde uenit? Quid quòd iam ego frumentum nõ deſidero? Naufrago tabulam abſtuliſti, mortuo applicas nauem. Duplum eſt, infunde in ſepulchra, & admetire tumulis, ibi ſunt qui mandauerunt. Quid aliud effeciſti afferendo frumentũ, quàm ut nos

quod adhuc fecimus, pœniteret? Nunc me magis pudet, nunc cibos meos obiurgo, potui heri nō comediſſe. O nefas, in quo me ſcelere commeatus deprehendit. Siccine paria fecimus? Adhuc nihil habuimus, ſed nunc licet reponamus. Quis autem unquam penſabit neceſſaria ſuperuacuis? Duplum attuliſti, ſed illis qui perierunt nihil. Sed non poſſumus iam non feciſſe quod fecimus: plerunq; ſera pro nullis ſunt: ſed & temporū iſta momentis aut precioſa fiūt, aut uilia. Vis ſcire quantū inter hoc tēpus & illud interſit? Tenta igitur forum tuum, totum hoc nō potes dimidio uendere. Supereſt adhuc unum patrocinium, in quo ſpes omnis profligatæ cauſæ conſiſtat. Ad diem ueni. State hic certè iudices. nam ferri non poteſt, exundat altius dolor. Pudorem publicum quamuis proiectum & iam olim ſepultum hucuſq; protrahis? Cur non expectauimus? Cur famem nō ad conſtitutum diſtulimus? Cur ad tantum nefas acceſſimus? In hac lance publica cauſa iudices pendet: aut iſte tarde fecit, aut nos cito. Hoc uidelicet expectaſti, & ne captioſum eſſet officio tuo maturius rediſſe, ex induſtria tempus triuiſti. Non tempeſtas in cauſa fuit, non uis ulla uicinæ ciuitatis. Vna ratione moratus es, nondum erat tempus. Adeóne nobis miſeriæ publicæ exciderunt? Adeo inſperato frumento obſtupuimus, ut hæc audienda ſint? Vltimum omnis memoriæ reum una uox innocentem facit: Populatorem euerſoremq; ciuitatis niſi ad ſupremum damnabo, abſoluatur. Publicus reus redijt. Illum reſpondet diem dedimus. Tu tamen ſi interpellatus tempeſtatibus ſerius ueniſſes, excuſares mare & ambiguos flatus, & tibi bonam cauſam habere uidereris, cum diceres, antè non potui. Et nos hoc cogitauimus, his caſibus ampliauimus tempus. Nos illum tibi diem dedimus, ſed quia illud citius emiſti quàm ſperauimus, ſupra uotum noſtrum nauigaſti, ad proximum littus mature claſſiſq; applicata eſt: ego tibi poſſum ſatis iraſci? Felicitatem noſtram perdidiſti. Ergo quantum in te, tempus conſumptum eſt, dies exceſſit, peius pati nihil poſſumus,

ſed

ſed peßima diu patimur. Imputa nobis propitios uentos, & ſecundum mare, & ciuitatis opulentæ liberalitatem, quæ tantum frumenti uendidit, quantum duobus populis ſatis eſſet. Quantumlibet uelocitate tua glorieris, cōputa, ſi placet, quando primum conterminos portus onuſta claſſe comprehenderis, quàm tarde à uicina ciuitate ueniſti. At etiam, ſi dijs placet, animo defenditur, & quam cauſam uexandæ ciuitatis habuerit, quærit. Iſtud ego interrogare debueram, non ubiq; iudices morandum eſt. Alioqui ſi quid requirere uellem, multa occurriſſent. Solent hi negociatores, præter hæc aperta pretia, priuatum aliquid ac proprium ſtipulari, utiq; cum alienam rem uendunt. Poteſt fieri ut primo lucrari uoluerit pretium, ſerius deinde ſubuenerit reddendæ rationis, dicendæq; cauſæ cogitatio. Venijt fortaſſe frumentum lucro, redemptum eſt patrocinio. Poteſt fieri ut aliquam gratiam ſperauerit à ciuitate ſeruata, occulta quædam in ciuitate ſua odia, quæ plerunq; ex inanibus cauſis oboriuntur, habuerit. Multa ſuccurrunt, ſed (ſi qua eſt iudices dicenti fides) ego nihil inuidioſius reputo, quàm quòd ciuitatem ſuam ſine cauſa perdidit. Quæcunq; ratio, quodcunq; propoſitum fuit, audi quæ paßi ſumus, poſtquàm redire potuiſti. Tranſeo tormenta noſtræ inopiæ, maciem corporis, uulſos terra deſtrictosq; ramis cibos, quòd aris altaria non impoſuimus, quòd populus corporibus ſuis uias ſtrauit, quòd mendicus quem rogaret non habuit. Non obijciam tibi famem. O triſtis recordatio, ò tormētis omnibus conſcientia grauior, rumpe ferreum pectus, & ardentia ſcelera uiuentesq; intus epulas excute. Luctantur intra uiſcera animæ, & uterum funeribus grauidum mortes agunt. Credibiles fabulas fecimus, felices miſerias, ſcelera innocentia. Omnes quaſcunq; clades fama uulgauit, ſolatia hinc petant, hic audiēt occiſos ſine ſanguine, ſepultos ſine ignibus cibos. Si quis mentitus eſt Cyclopas, Læſtrygonas, Sphingas, aut inguinibus uirginis latratum Siciliæ littus, & quæcunq; miſer didici domi,

comites quæro, hinc argumentum, hinc fidem accipiant. Quædam planè falſa ſunt: Sol in ortu ſuo non occidit, nec ad humanorum uiſcerũ epulas diem uertit. Vidit nos uulneribus paſtos, & ad euiſcerata corpora illuxit. Publice monſtra cõmiſſa ſunt, & inexpiabile nefas uno ore ciuitas fecit. Pœnis noſtris iam ne fames quidem ſatis eſt. Hoc non omnes feræ faciunt, & quamuis ſenſu careant muta animalia, pleraq; tamen innocentibus cibis ueſcuntur, uti quæq; conſuerunt. Inter homines etiam, ſiqua alienis membris imprimunt dentem, mutuo tamen laniatu abſtinent, nec eſt ulla ſuper terras adeò rabioſa bellua, cui nõ imago ſua ſancta ſit. Nos quibus diuina prouidentia mitiores cibos conceſſit, quibus ſociare populos, mutuo gaudere comitatu, ſidera oculis animiſq; cernere datum eſt: uiſa non ante nos fecimus, nigros fame dentes pallidis cadaueribus impreſſimus, & inter horrorem ac famem reſtrictis labris morſus abrupimus. Cadauera rogis deuoluta ſunt, & ad funera tanquam ad naues concurrimus. Deficit aliquis extremo iam ſpiritu pendẽs, tamen durat, quia prius moriturum alterum putat: inuicem expectãt, & ſi ſpei figuratione tardius cadit, morſibus pugnat. Nõ in omnibus morteis expectãtur, pater liberos eſurit, & oppreſſa decimo menſe mater ſibi parit, redit in uterum laceratus infans. Cludũt domos, ne quis funus eripiat. Solæ ſunt diuitiæ mortium: uelut infauſtæ aues ſupra expirantes ſtamus. Secreta miſeri petunt, in ſolitudinem fugiunt, & ubi nulla ſpes uitæ ſupereſt, mortes ſuas abſcondunt, iam morituri ad feras confugiunt. Dehiſce terra, & hanc noxiam ciuitatẽ (ſi hoc ſaltem fas eſt) hauſtu aliquo ad inferos conde. Cœleſtes auras contaminato ſpiritu polluimus, & ſideribus ac diei graues & inuidiam ſeculo facimus. Nullas iam ſpero fruges, propitios deos nõ mereor. Quomodo me à ſcelere meo diuellerem? in quas ultimas terras, quæ inhoſpitalia maria conderem? Meum ſanè conſciẽtia urunt animum intus ſcelerum faces: & quoties facta reputaui, flagella

mentis

mentis ſonant, ultrices uideo furias, & in quãcunq; me partem conuerti, occurrunt umbræ meorum. Habitat neſcio quæ in pectore meo pœna, & ne morte ſaltem hos metus effugiam, occupant grauia apud inferos ſupplicia, uolucris rota, & fugacibus cibis eluſus ſenex. Adeo ne apud inferos quidem ulla pœna eſt fame maior, & ille hæc patitur qui hominem appoſuit epulandum. Nobis imminet ſaxum, nobis ſtridunt ferreæ turres, noſtris cauſis urna iam ſtetit, nobis uiuax ipſum creſcit iecur, quia illic quoq; uiſcera tantum aues laniant. Excipiunt nos in proximo littore inhumatæ noſtrorum animæ. Miſerum me, uerá ne hæc ſunt, an mens aſpicit? Laceros uideo manes, & truncas partibus ſuis umbras. Quid hoc eſt? Non de ſepulchris inſurgunt, nõ aliquo terrarum hiatu procedunt umbræ noſtrorum, de populo exeunt. Illum tedis incendite, illum anguibus petite, & tam longæ moræ exigite rationem. Vobis dicat, duplum attuli. Vobis dicat, ad diem ueni. Ego ſi huius pœnam uidero, poſſum reddere rationem, quòd uixi.

APES PAVPERIS. ARG.

Damni per iniuriam dati ſit actio. Pauper & diues in agro uicini erant iũctis hortulis. Habebat diues in horto flores, pauper apes. Queſtus eſt diues flores ſuos decerpi ab apibus pauperis. Denunciauit ut transferret. Illo non transferente, flores ſuos ueneno ſparſit. Apes pauperis omnes perierunt. Reus eſt diues damni iniuria dati.

Pro paupere contra diuitem. 13

CREDO *ego iudices pleroſq; mirari, quòd homo tenuis, etiam antequàm quod habebã perdidi, pauper, auſus ſim iudicio laceſſere diuitem utique uicinum, cumq; notæ impotẽtiæ, expertæ crudelitatis, in tantis fortunæ uiribus pernicioſum inimicum, etiãſi uenena non habeat. Neq; ipſe hoc periculũ ignoro, expertus non leui documento, quanti ſteterit mihi quòd ſemel imperata non feci. Sed neq; illud iudices damnum tolerabile eſt pauperi, cum*

tam paruis etiam diuites moueantur. E*t mihi quanquam propè nihil iam relictum eſt quod perderem, ſi tamen iſta impune ſuſtinenda ſint, ſolatium erit iram potius quàm contemptum pati.* N*ec ſanè uitæ cauſa iam ſupereſt, ſi ad cæteras humilitatis noſtræ contumelias hoc quoq; accedat, ut ſi habemus aliquid, migrandum ſit: ſi perdidimus, tacendum.* V*num oro, ne cui minor dignitate ueſtra uideatur cauſa litis meæ.* A*nte omnia enim non debetis expectare ubi pauper magna perdiderim, ſed quantulum eſt quod abſtulerit mihi diues, minus eſt quod reliquit.* E*t tamen quis indignatur apes formula uindicari, cum uenenis etiã floſculi uindicentur?* Q*uod tamen iudices (quanquam euerſus, & ab omni ſpe tuendæ paupertatis excluſus) æquiore animo tolerarem, ſi cuius culpæ, etiam ſi iniuſtam pœnam, meritam tamẽ iram tuliſſem.* S*ed circunſpicienti omnia nihil mihi obijci poteſt à diuite, niſi quòd uicinus ſum.* E*ſt mihi paternus iudices agellus, ſanè anguſtus & pauper, non uitibus conſitus, non frumentis ferax, nõ paſcuis lætus, ieiunæ modo glebæ atq; humiles thymi, & non late pauperi caſæ circuniecta poſſeſſio.* V*erum mihi uel hòc fuit gratiſsima, quòd non fuit digna quam diues concupiſceret.* I*n hoc ego uitæ meæ ſecreto remotus à tumultu ciuitatis ignobile æuum agere procul ab ambitu, & omni maioris fortunæ cupiditate conſtitui, & dum moleſta lege naturæ tranſiret ætas, uitam fallere:* H*oc mihi paruulum terræ & humilis tugurij ruſticum culmen æquitas animi regna fecerat, ſatisq; diuitiarũ erat nihil amplius uelle.* Q*uid prodeſt?* S*ic quoq; me latentẽ inuenit inuidia.* N*ec ab initio iudices uicinus diuitis fui, pares circa me habitauere domini, & frequentibus uillis concors uicinia paruos limites coluit.* Q*uod ciues paſcebat, nunc diuitis unus hortus eſt.* P*oſtquàm proximos quoſq; reuellẽdo terminos ager locupletis latius inundauit, æquatæ ſolo uillæ, & exciſa patria ſacra, & cum coniugibus paruiſq; liberis reſpectantes patrium larem, migrauerũt ueteres coloni, & latæ ſolitudinis indiſcreta*

unitas

unitas facta eſt, poſtquàm ad apes meas diuitis fundus acceſsit. Nanq; ego iudices dum fortius opus permiſit ætas, terram manibus ſubegi, & difficultatem labore perdomui, & inuito ſolo nonnihil tamen fœcũditatis expreſsi: cito labitur dies, & procliuis in pronum fertur ætas: abiere uires, ſenſus meus, defectaq; labore ſenectus, magna pars mortis nihil mihi reliquit niſi diligẽtiam. Circunſpicienti quod conueniret opus inualidæ ſenectutis curæ, ſuccurrebat ſequi pecora, fœtuq; placidi gregis paupertatẽ tueri, ſed ex omni parte circuniectus diuitis ager uix tenuem ad greſſus meos ſemitam dabat. Quid agimus? inquam. Vndique uallo diuitiarum clusi ſumus. Hinc hortuli locupletis, hinc arua, inde uineta, hinc ſaltus, nullus terræ datur exitus. Quæramus animal quod uolet. Nã quid apibus inuenit natura præſtantius? Parcæ, fideles, laborioſæ, ò animal ſimile pauperibus. Et ſanè dabat occaſionem mihi opportunitas hortuli mei. Eſt nanq; poſitus ad ortus ſolis hyberni, apricus, omnibus uentis medius. Fuſus ex proximo fonte riuus, crepitantibus inter radiantes calculos aquis, utrinq; ripa uirente præterfluit. Satis conſiti flores, & uiridis paucarum arborum coma naſcentibus populis prima ſedes, unde ego frequenter conſertum nouæ iuuentutis agmen ramo grauescente ſuſcepi. Nec me tanta capiebat uoluptas, quòd fluentia ceris mella conderem, quòd ad ſuſtinendas paupertatis impenſas deferrem in urbẽ, quod diuites emerent, quàm quòd aduerſus omnia laſſæ tædia ætatis habebam ſenex quod agerem. Iuuabat aut lenta uimina uernis fœtibus texere, & ne æſtiuus ardor aut hyberna uis grauidam penetraret aluum, biantes rimas tenaci linire fimo, aut fiſsis apibus ultro præbere mella, aut fugiens examen ære terrere, aut bella ſedare pulueris iactu: tum ne quid periculi ſaltem ſingulis eſſet, auidas longe fugare uolucres, & arcere parua dictu animalia, recluſas interim ſcrutari apium domos, ne per uacuas aluos fœda peſtis inſidioſas texeret plagas. Dederam laboribus meis iuſtam ſenex miſsionem,

nem, habebam quæ pro me opus facerent. Quò non penetras liuor improbe? Quid'ue ſcabræ malignitati clauſum eſt? Inuidit pauperi diues. Cum euocaſſet me ſubitò trepidum, totoq́; fortunæ ſuæ ſtrepitu circũſletiſſet, Quid tu, inquit, non potes imperare apibus tuis intra priuatum uolent, ne hortorum meorum floribus inſideant, ne in meo rorem legant? Remoue, transfer. Impotentiſſime tyranne, quò? nunquid tam latum poßideo agellum, ut illum apes tranſuolare non poßint? Neq; tamen tantum inerat pectori meo robur, ut non perturbarer denũciatione notæ impotentiæ. Volui relinquere auitos lares, & conſcios natalium parietes, & ipſam nutriculam caſam, iamq́; pauperem focum, & fumoſa tecta, & cõſitas meis manibus arbuſculas transferre deſtinatus exul decreueram. Volui iudices decedere, uolui, ſed nullum potui inuenire agellum, in quo nõ mihi uicinus diues eſſet. Nec tamen licuit diu quærere. Forte ſerenus pura luce fulſerat dies, & hilaris matutini ſolis tepor ad quotidiana opera lætius ſolito agmen effuderat. Quin ipſe ſpectator operis (præcipua nanq; hæc mihi uoluptas erat) proceſſeram, ſperans fore ut uiderem quemadmodũ aliæ libratæ pennis onera conferrent, aliæ depoſita ſarcina in nouas prorumperent prædas, & quanquam anguſto feſtinaretur aditu, turba tamẽ exeuntiũ non obſtaret intrantibus, aliæ militaribus caſtris pellerent uulgus ignauum, aliæ longum permenſæ iter fatigatæ anhelitum traherent, hæc ad æſtiuum ſolem porrectas panderet pennas. Miſerũ me, ignoſcite modo gemitibus meis. Non floſculos perdidi, nec caduca folia proximo lapſura uento. Apes cum uolarent, ſuffugium tenuitatis meæ, ſolatiũ ſenectutis amiſi. Nunquam me aliàs pauperem putaui, triſte me excepit, expectatq́; ſilentium, & inanis aluei inchoata tantum opera, & rudes ceræ. Vos Iudices æſtimate quatenus recipiatis hunc affectum meum. Libenter bibiſſem, ſi inueniſſem uenenum. Hoc mihi damnũ non brumæ glacialis penetrabilis rigor, non ſuppreßi longa ſiti flores iduxerũt.

Ieiunam

Ieiunam miſeris famem non auiditas iniuſta domini nihil mellis reſeruantis, non æqualis feſſas morbus inuaſit, non damnatus ſedibus ſuis auias fuga petiere ſyluas. Apes pauper miſer in opere perdidi. Parauit homo nefarius ante omnia tãtum ueneni, quod poſſet & diuitis hortis ſatis eſſe, & liniuit flores maleficis ſuccis, & in uenenũ mella cõuertit. Sparſit omnibus floribus mortem, & quantò plura interim corrupit, quàm quæ apes abſtuliſſent. Illæ ſtudio quotidiani operis excitatæ, ut primũ aurora lucem uocauit, in aſſueta miſeræ paſcua uolant, ut antequàm noctis humorem radij Solis ebiberent, matutinos legerẽt rores, & cœleſtes aquas ad horreum ferre poſſent, nec ſibi, ſed operi biberẽt. Hic triſte ſpectaculum, & tantũ non ipſi qui fecerat, miſerãdum. Illa ad primum feralis ſucci hauſtum inſolito cõſternata guſtu fugit, ſed fugiſſe nihil prodeſt. Illa longiores expetitura paſtus in altum tollitur, uitamq; in aura relinquit. Hæc primo ſtatim floſculo immoritur. Illa rigeſcẽtibus morte pedibus exanimis, ſicut hæſerat, pendet. Alia defecta niſu uolandi adhuc per terrã languide repit. Si quas tamẽ uſq; ad ſedem ſuã diſtulit mors lentior, ſicut ægræ ſolent, ſub ipſis pẽdere portis, in globum nexas & mutuò amplexas mors ſola diuiſit. Quis figurare poſſit, quis dicere quàm multas mali formas, quàm uaria leti genera fecerint tot mortes? Semel ut ipſe triſtem finiam expoſitionem, dicẽdum eſt, omnes perdidi. Celebre illud aluearium, & domino ſuo notius, ad nihilum recidit. Audete nunc laceſſere diuitem quibus uitæ cauſa ſupereſt, exerite libertatem fortibus uerbis, ſi quid offenderit, & quod difficilimum fuit, iam expertus eſt uenenum. Quòd ſi mihi fortuna uel ingenij uires, uel ſuas dediſſet, crimen iſtud nõ priuatam taxationẽ formulæ merebatur. Venenum leges habere, emere, noſſe denique uetãt, ineuitabilem peſtem occulta fraude graſſantẽ. Male hæret ibi innocẽtia, ubi in poteſtate eſt ſecretũ ſcelus, uelut uenenũ, et quidem præſentaneũ, inuentum, cõpoſitum, datum eſt. Quãtu-

lum intereſt quis biberit? Homo dedit, & homini dari poteſt. Non adeò deſunt odiorũ cauſæ, ut iam rara ſimultas ſit: & ut uideatur aliquis nihil magis quàm malos odiſſe, libebit aliquãdo longius manum porrigere, et indulgere animis. Credite mihi Iudices difficilius eſt uenenũ inuenire, quàm inimicum. Sed me conſcia mediocritatis infirmitas intra meas tãtummodo cõtinet querelas, nam damnũ id eſt Iudices grauiſsimum. Pauper uulnus accepi, quod mihi diutius deflendum apud uos quàm probandũ eſt. Nam coarguẽdis quidem criminibus quis labor eſt aduerſus confitentem? Habent diuites hoc quoq; contra nos cõtumelioſum, quòd nõ tanti uidemur ut negent. Porrò qui cõfeſſum defendit, non abſolutionẽ ſceleris petit, ſed licẽtiam. Longius iſta quàm timui quæſtio peruenit, non de præterito tantum litigamus. hoc agitur ut etiam ſi quid fortè reparauero, iterum diuiti liceat occidere. In duas enim quantum animaduertere potui quæſtiones diuidit cauſam, an damnũ ſit, & an iniuria datum. Negat eſſe damnũ, quòd animal liberũ, & uolucre, & uagum, & extra imperia poſitũ perdiderit. Negat iniuria datũ, quòd in priuato ſuo, quòd eas quæ ſibi nocerẽt extinxerit, poſtremo quòd ſparſo tantum per flores ueneno ipſæ apes ultro ad mortẽ uenerint. Vt mihi eſſet quod his poſſem reſpõdere, æquum erat inter uicinos ſic agi? Sed excutiam ſingula, nec prius meis argumentis nitar, quàm diuerſa repulero, quoniamquidem quæritur an damnum ſit perdere, quod lucrum eſt habere. Liberum animal puto, nõ dico fœtus meis manibus exceptos, & in tutam conditos ſedem, & reſeruatis ad ſupplementa generis fauis examen uernaculum. Quoniam quidem tyrannorũ iura defendis, natos in priuato meo, puta me uel inanis arboris trunco, uel cauis inuentos petris, domũ fauos retuliſſe, multa nihilominus quæ libera fuerãt, tranſeunt in ius occupantiũ, ſicut uenatio & aucupatio. Nam ut cætera animalia hominũ cauſa finxerit Prouidẽtia, quod omnibus naſcitur, induſtriæ præmiũ eſt. Quid autem

tem nõ liberũ natura genuit? Taceo de ſeruis, quos bellorũ iniquitas in prædã uictoribus dedit, iiſdem legibus, eadem fortuna, eadem neceßitate natos. Ex eodem cœlo ſpiritũ trahunt, nec natura ullis, ſed fortuna dominũ dedit. Cur infrænatis equis uictor inſidet? Cur iniuſto quotidie iugo boum colla deterimus? Cur in uſum ueſtium ſæpe pecori lanæ detrahuntur? (taceo de ſanguine & epulis per mortem paratis) Si omnia quæ libera generantur, naturæ demus, deſinitis diuites eſſe. Si uero hæc conditio eſt, ut quicquid ex his animalibus in uſum hominis ceßit, proprium ſit habẽtis, profectò quicquid iure poßidetur, iniuria auffertur, ut uolucres mites, & aliæ quæ per ruſticas uillas, quæq; ditibus cellis ſaginantur, in quibus tamen domini ambigua poſſeßio eſt, & uaccæ, & armenta, & omne pecudum genus. Sed illa impoſitus cohibet magiſter. Peius'ne domino in ijs ius eſt, quibus cuſtode non opus eſt? Nam ſi hoc dicitis, nihil eſſe noſtrũ quod perire poßit, ex nullius animalis damno hæc edi formula poteſt. Nam & errare pecudes ſolent, & fugere quotidiana mancipia. Si hoc in cæteris non obſtat, uagari tu nolles, in opus exire, & ad quotidianum cenſum laboris aßidui non detrectare militiam. An non ipſæ domum ſua ſponte reuolant, finemq; laboris ſui ſole metiuntur, & omnis intra ſolitas domos turba conditur, noctemq; modeſto ſilentio trahunt? Age porrò, ut non ſit earum certa poſſeßio dum uolant, nempe quia cum remearunt, cõcludi, trãsferri, donari, uenire poſſunt, in poteſtate ſunt. Quomodo autem poteſt ſine damno meo perire, quod quotidie meum eſt? At extra imperia poſitũ eſt. Mirum hercule, ſi negato commercio ſermonis humani, ſunt in cæterorũ animalium forma. Tamẽ quam dominus dedit incolũt ſedem, laſciuientẽ luxuria fugam tinnitu cõpeſcimus. Etiam ſi diuerſis regibus coorta ſeditio ad bellũ inflãmauit iras, exiguo puluere, uel unius pœna ducis reſedit omnis tumor. Illa uero admirãda ſedulitas, q. operi totus inſumitur dies, in dominorum reditus ablata ſupplẽtur.

Age ſi obſequi poſſent, quid amplius imperares? Intelligo his uanis ultra neceßitatem eſſe reſponſum. Si non ſunt apes meæ, ne id quidem quod his efficitur meum eſt. Atqui nulla unquam inueniri potuit impudentia, quæ fructus mellis in dubium uocaret. Hoc ergo fieri poteſt, ut quod naſcitur, meum ſit: quod generat, alienum? Age ſi mihi alui furto abeſſent, utrum nulla daretur actio? An uiminis modo uiliſq; texti pretium formula taxaſſem, & perinde agerē, quaſi inanes perdidiſſem? Niſi fallor, eſſet æſtimatio & apum. An tandem quas ſurripere non liceret, liceat occidere? Non eſt damnum, quòd exutus ſum, quòd reditus perdidi, quòd annuos fructus præſidia paupertatis amiſi? Nō eſt damnum id perdidiſſe, quod (ut proximo utar argumento) ſi habere uoluero, emendum eſt? Quid ergo tibi opus eſt maleficis ſuccis, cum liceret palàm trucidare, & plenas uel cremare igni, uel aquis immergere aluos? An eſt aliquod animal quod non liceat niſi uenenis occidere? Vt damnum ſit, inquit, iure tamen feci in priuato meo. Per fidem ueſtram Iudices ſuccurrite exemplo, non ſufficit his partibus unus ruſticus pauper, obuiam publice eundū eſt & obijciendæ aduerſus naſcentē licentiā cōſenſu manus. Credite mihi maior lite quæſtio eſt. Hoc uobis hodie iudicandū eſt, ubi ſcelus facere non liceat. Nam cur non hoc idem de homicidio reſpōdeat, cur non de latrocinio? Non enim iure iſta, ſed modo differunt. Aperitur ingens funeri uia, & obluctantia diu legum uelut clauſtris ſcelera libera porta prorumpunt. Si in priuatum iura non ueniunt, & in manifeſtißima quaq; noxa non de facto quæritur, ſed de loco, non æqua portione cum ſceleratis terras diuiſimus. Vbi enim non iam diuitū priuatum eſt? Parum eſt proximos æquare terminos, & poſſeßiones ſuas uelut quaſdam gentes fluminibus montibuſq; diſtinguere. Iam etiam deuios ſaltus, & ſyluas uaſta ſolitudine horridas occupant totas, atq; intra paucorum umbram latent, è finibus ſuis populus excluditur, nec ullus procedentis finis eſt, niſi

niſi cum & in alterum diuitem inciderit. Adduc tamen ſpolia tranſeuntium,& abacti pecorũ greges,ſub hoc titulo defendebantur,iam priuati ueneni trãſcriptio eſt. Iterũ ac ſæpius Iudices admoneo,conſiderate,diſcite, aut nihil uſquã contra ius licet,aut in priuato omnia. At enim aduerſus inferentẽ damnum iſta ultio fuit. Dicam nunc quam iniqua ſit inuicem iniuriæ cõpenſatio,quamq́; nõ ſolum legi aduerſa,ſed etiam paci? Barbarorum mos eſt populorum,quos procul omnis iuris humani ſocietate ſummotos proxima belluis natura efferauit. Nos ideo magiſtratus legesq́; a maioribus noſtris accepimus, ne ſui quiſque doloris iudex ſit,& aſsiduæ ſcelerum cauſæ ſe refellant,ſi ultio crimẽ imitabitur. Damnũ accepiſti. Erant lex,forũ,iudex,niſi ſi uos iure uindicari pudet. At mehercule iam ad arma mittimur, & inſtituitur pernicioſa nocẽdi contẽtio, & in uicem legis ira ſuccedit. Premetur quidẽ obnoxia infirmitas,& paucorũ dominio ſubiecta plebes triſte ſeruitium perferet. Eſt tamen & pauperibus interim dolor,& ut facilius nobis noceri poteſt,ita uobis latius. Poſtremò placeas licet tibi opum tuarũ fiducia diues, ſi mihi uiuere non expedit,pares ſumus. Quid ergo? Si quid tibi dãni attuliſſent apes meæ,non mihi auferretur ratio,ſed forſitan aliqua daretur & tibi. Nũc uero quid quereris? Credo depopulatos agros,euerſosq́; reditus. Non enim debet leue eſſe damnũ quod diues ferre nõ poſsit. Decerpebant,inquit,flores meos. Ecquid intelligitis Iudices quanto dolore dignũ ſit,quod ego perdidi,ſi etiam hoc damnum eſt,flores auferre? Ita planè. Alioqui tu illos in uetuſtatem reſeruabas,& durarẽt adhuc,niſi ad hortum tuũ apes ueniſſent. Cuius rei inueniri poteſt breuior ætas? Nanq; dum immaturos exterior alligat cortex, nodum dixeris florem. Paulatim deinde uiuidiore ſucco tumeſcit uterus,& albentes accipit rimas,necdum tamẽ flos eſt. At cum ſe ruptis iam tunicis in patulũ capita fuderunt,& uelut fiſſa in orbem,iamq́; eorũ uidetur maturitas,& ignotus occaſus eſt,et iam ſine uentis

quoq; ſoluta natura, labitur gratia, nec quiſquam eſt flos niſi nouus. Quare ſi dicerem, abſtulere peritura, & quæ protinus humi iacuiſſent in uſus hominũ conuerſa, inauditus tamen liuor uideretur etiam apibus inuidere. Nunc uero diſſerendũ mihi eſt quàm mometoſa ſit huius animalis rapina. Neſcimus qua pernicitate plerunq; uix cõtactis floribus reuolet, diſcurratq; per ſingulos uelox experimẽto, quàm etiã ubi immorabantur, libratis pendeant alis. Quis unquã quod ferentẽ apem uiderat, ubi deeſſet inuenit? Quantulũ uero eſt, quod ex his manu cõſitis floribus legant? Prata ſyluæq;, uel maturæ fructibus uites, & fragrãtes thymo colles (quantũ coniectura ſuſpicari poteſt) pabulum miniſtrant. Non ex omnibus floribus carpunt utilia operi ſuo, ſed in omnibus quærũt. Præſens & quidẽ protinus illa redditur merces, quòd omnibus quibus inſedere, odorẽ mellis inſpirant, & breui cõtactu uim ſui relinquunt. Hoc tu damnũ intelligis, hoc ueneno uindicas, quod mehercule inhumane etiã fumo prohibuiſſes. An nõ te ſolus uicinus colui? Nõ frugũ mearũ primitias omni uere miſi? Nõ ſi quis ceris nouis cãdidior incidit fauus, tuis reſeruatus eſt menſis? Cũ paruis mediocritate munuſculis iſta ſemper adijceretur cõmẽdatio, Hoc tibi mittũt apes meæ. Puto relata eſt mihi gratia. Admonui, inquit, & ut trãsferres denũciaui. Idcirco cõtumacẽ merito puniſti. Non enim uideo quid aliud patrocinio tuo cõferat hæc denũciatio, ſuperuacua ſi non licuit tibi facere ꝙ queror, iuſta ſi licuit: iuſta autẽ ultio ſine iſta, aut ne cum iſta quidẽ ualeat. Pudoris uero quod uelamentũ eſt male audere, culpam defendi ſuperbia? An tandem tuas pecudes quãuis diffuſa ſtabula nõ capient, tibi omne armẽtis mugiet nemus, tu gregibus arua ſulcabis, et ad excolẽdos agros ꝓcedet ignota etiã uillicis familia, tuis horreis populi annona pẽdebit, nec tamẽ inuidebimus, nec quiſquã tã graue putabit ſibi iſtud fortunæ tuæ põdus: nos ſi paucas apes intra anguſtias pauperis horti cõpoſuimus, quæ tamẽ uobis mella faciũt, id prorſus indigne ferendum

dum

dum eſt: & quod nunquã fando cognitũ eſt, uicinus diuitis pauper moleſtus eſt? Adeò parũ eſt plurimũ poßidere, ut cùm ſeruis quoq; ueſtris habere peculium liceat, inuidioſum nobis putetis, quicquid egeſtatis nomẽ exceſſerit? Tanto'ne his, in hac, ut putamus, æquißima libertate, legibus uiuimus, ut nobis habere medelam nõ liceat, uobis liceat habere uenena? Poſtremò quidem diuitis patrocinio nõ putaui Iudices reſpondendum, niſi rideri ueſtram maieſtatem contumelioſa defenſione non ferrem. Vltro enim, inquit, ad mortem uenerunt apes tuæ. Ita planè. Alioqui tu uenenum floribus dederas. Impudentiæ'ne Iudices eius aßignem, ſi hoc mihi apud uos obtinuerit, an ſtultitiæ ſi ſperauit? Si uenenum homini dediſſet, diceret ipſum labijs admouiſſe pocula. Si percuſſorem poſuiſſet in ſaltu, ipſum in inſidias ultro ueniſſe clamaret. Si telum obiectaßet in tenebris, nõ illatum ſua culpa contenderet. Ego Iudices quid dico? Duo eſſe ſola quæ omni in crimine ſpectanda ſint, animum & euẽtum. Quis animus diuitis fuit, cum uenenũ ſparſit? ut apes perirẽt. Quis euẽtus? perierunt. In ſumma Iudices quis dubitet, quin damnum ei ſit imputandum, ſine quo nõ accidiſſet? Intelligo neq; prudentiam ueſtram deſiderare plura de cauſa, neq; ueſtram fidem ac religionem egere exhortatione uere iudicãdi. Quid moror igitur? Tenet me dolor, & aſſuetæ uoluptatis deſiderium. Sunt quædam in hac cauſa, quæ ſarcire pœna non poßit. Maior forſitan materia uideatur affectus. Si pauperes amare niſi paria non poſſumus, & neceſſario nobis pretioſa quæ ſola ſunt, animum meum extinctæ unius horæ momento tot animæ mouent, quot perierunt de me bene meritæ. Quin ipſum leti genus addit indignationem, ueneno perierũt. Quis hoc ulla ſatis proſequi poßit inuidia? Apes ueneno. Hæc illis gratia refertur, quòd fructibus noſtris inuigilant, quòd quotidiana ſtatione laboris aßidui ne dãno quidẽ ſummouẽtur? Nam et cætera animalia uidetur mihi natura uſibus noſtris genuiſſe, hæc etiã delicijs, cũ eo

quòd in illis quæ uel ſcindendo ſolo uel maturando itineri cō-paramus, multus ante reditus inſumitur labor,& cum perdomanda,cum alenda ſint,nihil tamē poſſunt ſine homine,& tantum coacta proſunt. Apes faciūt iniuſſæ fauos,ſine ullo rationis humanæ miniſterio totus fructus ultro uenit. Adijce quòd cætera animalia,aut ſatis incurrūt,aut uitibus nocēt,primaq́;, ut fama eſt,hoſtiæ cauſa pecudi fuit læſa fruges. Harum ita innoxius per prata ſyluasq́; diſcurrit labor,ut tantū factū opus appareat. Qua ſatis digna proſequar laude? Dicam animal quodammodo paruū hominis exemplar? Hoc humana excogitare nō potuit ſolertia. Etiā ratio noſtra,quæ ſub terris lucrū inuenit,quæ maria inquiſitione ſua ſideribus immiſcuit,hoc tamē efficere,cō ſequi,imitari nō potuit. Venena potiùs inuenimus. Iam primum futuræ laudabilis uitæ digna principia, non illas libido progenerat,domitrixq́; omniū animaliū Venus,utq́; homines in exu ſationē ſui fabulis tradiderūt,etiā deorum poſteritas has regiis ſuis excepit. Abeſt inimica uirtutū uoluptas caſtis ſine labe corporibus. Solæ omniū nō edunt fœtus,ſed faciunt. Ipſæ paulatim ſicut ſtipatæ ſunt per mella uiuiſcunt,& ut oportet animal laborioſum,ex opere naſcuntur. Inde ut adoleuit iuuentus,& ad ſimiles labores ætas roborata conualuit,relinquitur liber parē-tibus locus. Et ne coacta in anguſtum multitudo noua turba laboret,quaſi habita uerecundiæ ratione,cedit populus minor, ſuſpenſumq́; proximis ramis examē humanas manus expectat. Acceptas cum fide colit ſedes. Et cum ingenia noſtra,quæ nos ſcilicet ambitioſi noſtri æſtimatores proxima diuinis credimus, ad percipiēdas diſciplinas multo labore deſudēt,nulla apis niſi artifex naſcitur. Quid credas aliud quàm diuinæ partem mētis his animis ineſſe? Quid præcipuum referas? Non ut cætera animalia per paſtus uaga incertum quieti capiunt cubile, noctis arbitrio ſemper habitatura, ſed tutas ſedes continent, urbes tectis,turba populos imitantur. Non ut feræ uolucres, non ut

præſen

præſentis modo cibi memores in diem uiuunt, duraturus hyemi reponitur uictus, & repletis uere cellis tutus annus eſt. Etiam *cum ad humanos uſus opera ſubducta ſunt, reparare amiſſa cõtendunt, & labor damno incẽditur, & nunquam deficit animus antè, quàm locus.* Quid *quòd inter animalia quæ nõ uerba cõiungunt, non uerba rationis inuicẽ negãt, tantus operis cõſenſus eſt, tanta difficilimæ rei laboris concordia?* Non *humano uitio in proprios queq; uſus lucrum ducit, in publicũ uiuitur, & communes opes congeruntur in medium, nec fas eſt delibare guſtu, priuſquã plena horrea ſecuros ſpondeant mẽſes.* Quis *porrò tantus ardor operis, quæ'ue officiorum partitio, ut aliæ congerant onera, aliæ accipiant, aliæ linant?* Quæ *ſeueritas in caſtigãda inertia?* Multa *dictu uiſuq; mirãda, præuidere tẽpeſtates, nec dubio ſe cœlo tradere, nec ultra uiciniam nubilo tendere.* Iam *ſi leues iniquior aura rapuit, ad dirigendos in deſtinata curſus modico lapilli pondere librare pẽnas.* Illas *maiorum pectorum totis pro rege caſtris procurrere, & inire bella, mortemq; honeſtã pro duce oppetere.* Adijce, *quòd ſi quas aut ætas longior, aut morbus oppreßit, efferuntur prius corpora: poſteriorq; operum quàm funerum cura eſt.* Quid *illigare cruribus flores? quid ore ſuccos in publicum ferre?* Me *tamẽ ipſius operis præcipua admiratio ſubit, non eſt temere, nec fortuitam figuram, & ſedes modo reponẽdis cibis quæſiſſe credas, rudis cera componitur, accedit uſibus inenarrabilis decor.* Nam *primum tenacibus uinculis fundamẽta ſuſpendunt, tum ab exordio in omnẽ partem opus æqualiter creſcit, nec quicquam ex inchoatis paruũ eſt, quod nõ ſua portione perfectum ſit iam, nec alia parte opus eſſet.* Gemina *frons ceris imponitur, & cùm foraminibus tantum ſpatiũ detur, quãtum ad generanda examina purã ſpem capiat (ipſi enim ſibi inuicem anguli hærent, & ita mutuò uinciũtur, atq; alligantur, ut quod uoles id medium ſit) his textis ne uniuerſi mellis effluat põdus, inter ſepta onera cludũ-*

tur. Quis non ſtupeat hoc fieri poſſe ſine manibus? nulla interueniente doctrina hãc artem naſci? Quid non diuinum habent, niſi quòd moriũtur? An uero autorem uini Liberũ colimus, primitiæ frugum Cereri referũtur, inuẽtrix oleæ Minerua narratur: mella genuiſſe minus eſt, & interponenda guſtus uoluptate tantum effeciſſe, quantum ne ipſa quidem rerũ natura per ſe potuit? Ad plurimarum incurſus ualetudinum remedium eſt, & præſentiſsima medicina. Nam quòd ad cibos quidem pertinet, diuites uiderint. His animalibus aliquis inſidiari potuit, & inſidiari quare mella facerent? Hæc peſtiferis ſuccis exquiſita per fraudẽ morte cõfecit, & quod ſit indigniſsimũ, quò facilius deciperet, fortaſſe uenenũ melle permiſcuit. Quæ tam inhumana crudelitas? Quis tam inauditus liuor? Nihil enim eſt quòd utaris patrocinio tuo diues, paucorum damno foliorũ doluiſſe te ſimulas. Dum meas apes occidere uis, flores tuos inutiles feciſti.

ODII POTIO. ARGVM.

Meretrix amatori ſuo pauperi dedit odij potionẽ. Adoleſcens deſijt amare. Accuſat illam ueneficij.

Pro iuuene contra meretricem. 14

SENTIO Iudices hanc quoque calamitatibus meis acceſsiſſe nouitatem, ut uobis nondum uidear odiſſe. Nec me præterit plurimũ perire de nocentiſsimæ potionis inuidia, dum me putatis adhuc im patiẽtia priore miſerum. Quæſo tamẽ uel hinc totam delati ſceleris probationem grauitas ueſtra proſpiciat, quòd dolori meo querelæq; non creditur, nec amo qui accuſare poſſum, nec odi qui amare mallem. Quid eſt aliud quod bibi quam uenenum? Licet igitur nocẽtiſsima fœminarum rideat quòd accuſo, & in manifeſtiſsimi ſceleris cõfeſsione per ludibrium malorũ euadere tentet meorum: non hoc eſt quod hodie me torquet ac lacerat, quòd à deterrimæ mulieris charitate diſceſsi, ſed quòd remedij mei patior dolorẽ. Fidem iuſtitiæ, fidem ſeueritatis humanæ, ne

mere

meretrici proſit, uel quòd præuaricatione uideor explicatus. Pro me forſitan fuerit, ut amare deſinerem, contra me inuentum eſt, ut inuitus odiſſem. Hoc primum itaq; Iudices à clemētia publica peto, ne quòd uidetis triſtē habitu, dirumq́; cōſpectu, uerbis aſperum, contentione terribilem, mores putetis. Hæc eſt illa ſanitas mea, ſi omnium in hac corporis mentisq́; dierum noctiumq́; feritate, ille modo lætus, ille (ſi creditis) nimiū remiſſus amator excandui. Miſeremini Iudices, ne uobis uenefica ſic imponat, tanquam hoc mei charitate commenta ſit. Suum animum, ſuum tantū ſecuta faſtidiū eſt. Odij potionē cōtra ſe nemo dabit homini, niſi quem oderit. Quæſo itaq; obteſtorq́; uos ſanctiſſimi uiri, ut calamitatis meæ penitus uelitis æſtimare menſuram. Perdidi infelix quòd quādoq; potui amare deſinere: patior neceſſitatem rei, quam breuiter utiq; noluiſſem: excogitatur contra animum futuramq́; rationem, ne quod relinqueretur meus eſſet affectus. Iterum cum meretrice compoſitus ſum, rurſus in ſe cogitationes meas, rurſus retorſit oculos, & hominem quem ab incommoda charitate uel ſatietas, uel ætas, uel fortunæ ſuæ fuit dimiſſura conditio, ad perpetuā impatientiam uiribus nimiæ diuerſitatis implicuit. Hoc ſolum inſanabile genus mortis eſt, ut odiſſe cogaris. Feſtina ad cōplorationem præſentis doloris anime, feſtina, ſed te à prioribus malis recens abducit indignitas, altius gemitus, altius querela repetenda eſt. Cum meretricis ſit quòd amator odi, cuius putatis eſſe quòd pauper adamaui? Non quidem ego Iudices ex illis unquam fui, quibus nobiles opes, affluentes indulſit fortuna diuitias, quorū felicitas capere poſſet in amore luxuriam. Habui tamen unde ad uitæ neceſſitates, conceſſa gaudia parca mediocritate ſufficerent. Ideoq́; meretrice tantū, & quæ certiſſima eſt in uoluntate frugalitas, una fui ſemper eademq́; contentus. At iſta ſeria, grauis, quæ nunc amari recuſat, ò quam uoluit amari, quibus artibus, qua calliditate miſeram ſimplicitatem meam ſolicitauit primū, deinde tenuit, donec

quan

quantulancunq; ſubſtantiam in huius ſinus credulus, iamiamq́ ſecurus amator egererem. Iam fruſtra captauit uideri miſerari conditionē in quam nos ipſa detraxit. Breuiter totū nocentiſsimæ mulieris accipite facinus, pauperem me fecit, deinde ferre nō potuit. Siue enim Iudices communium, quæ ad corrūpendas expugnandasq; mentes excogitant ingenia, meretricū placuit experimentum, & in me tentatum eſt quantū quis amare, quātum quis poſſet odiſſe, ſeu mulier omnibus expoſita mortalibus uanitatem faſtidio mei deſpectuq; captauit, ei fama inde quæſita eſt, ut à ſolis uideretur amari debere diuitibus. Non erat profectò quod paulò antè patiebar, iam tunc noſter affectus, quòd ſcortorum foribus hærebam, quòd (ſi iſtis creditis) paupertatē in lupanarium obſequia tranſtulerā, pallor & deformis macies inde ueniebant, unde nunc quòd excandeſco, quòd fremo. Nunquam hoc tantū meretrix ſcit, quemadmodū non ametur. Quod negari igitur Iudices nō poteſt, uirus homine firmius, mente cōſtantius, quod immodico ardoris æſtu, & exundāte impatientia poſſit etiam recuſantis animi dolorē compeſcere, diris utiq; carminibus, & feralium percantationum terrore permixtum, lenitate uultus, & blanda porrigētis diſsimulatione protectū, iam peruſtis, iam laborātibus uiſceribus infudit, & hominē ſolatijs potius ac mollium remediorū ratione tractandum exaſperauit ira, dolore concluſit, magnaq; miſerum commutatione renouauit. An fecerit Iudices, ut amare deſinerem, uos exiſtimabitis, fecit ut amare mallem. Explicitum me putatis, & ab incōmodo hilariorem dimiſſum? Nunc nunc me fateor debere ſanari. Habet aliquod ſolatium quiſquis in amore miſer eſt, quòd abſtulit fidem: leuior eſt calamitas, cui blanditur aliquid de uoluptate lætitia. Nunc infelix uror ac laceror, nūc me retinere, nunc regere non poſſum. Crudelius eſt odiſſe meretricem. Veneficij ago. Sepoſita pauliſper Iudices noxiæ potionis inuidia, non'ne uobis uidetur implere ſceleris fidē, quòd abſtulit fidem conditio perſonæ? Veneficium

neficium Iudices tota uita meretricis eſt. Parũ ſe lenocinijs, parum putant agere mendacijs. Et cum omnis ad expugnandas mẽtes cura collata ſit, non ſufficit tamen, ut de ſui charitate corpori credant. In hoc noctium dierumq́; ſolicitudo conſumitur, quemadmodũ de libidinibus fiat affectus, qua ratione tranſcurrentia quotidie deſideria teneantur: ne cui proſit offenſa, ne quem explicet pudor, ne quem ſatietas aliquando dimittat. En quam putetis ignorare quibus uincatur oculis, quæ per incommoda deſideria flagrantes mentes corrumpat primum, deinde conſumat, cum ſciat quibus oſcula, quibus arctiſsimi rumpantur amplexus, quæ pro lætitia dolorẽ, pro blanditijs gaudijsq́; triſtitiam præcipiti uelocitate ſubſtituunt. Infinitum eſt quantũ ex medicamento deprehendi poſsit notitia peiorum, nemo ſcit tantum remediũ. Tentat Iudices mulier impudentiſsima ſceleris inuidiam nomine potionis effugere, & uenenũ negat eſſe tantum, niſi quod occîdit. Facinus eſt Iudices euadere nocẽtes, quia iam facinus plura deuitat. Quid refert, animo noceat aliquis, an mẽbris? Eodem ſcelere porrigitur omne, quod non licet. Vnumquodque ex his quod datur, uenenum eſt. Excuſatio mehercule adhuc pro ſexu tuo, pro conditione mulieris, ſed ut illa noſſes, gratia tui, deſideriumq́; poſſes ingerere nolentibus, excogitaſti per quod maritos à coniugum charitate diducas, per quod iuuenum mẽtes abiungas ab alijs fortaſſe meretricibus: odij medicamentum nunquam ideo tantum meretrix habuit, ut illo contra ſe uteretur. Me quidẽ Iudices ſi quis interroget, in cõparatione ueneficij de quo queror, minus odiſſe debeat, quod occîdit. Et ſicut ex ipſis quoq; mortiferis mitiora ſunt, quæ ſtatim tota uelocitate graſſantur, & dolorem inter exitũ uitamq́; non detinẽt, ita crudelius quod ſic ordinatur, ut corporis parcat inuidiæ, & ſit tantum animi uenenum. Quid ais? non eſt noxium uirus niſi quod occîdit? Quid ergo uocaremus illud quo lumina ſola raperẽtur? quo pars aliqua membrorum debilitate langueſceret

ſceret? Tu te uenificā negas, quæ potes potione facere tantum offenſæ, quantum ira, quantum dolor? Amabit cui permiſeris, execrabitur ille quem iuſſeris, accipiēt à te deſideria noſtra ortum, finem, modū. Sanè & amor, & odium naturalis uideatur affectus, ueneficium ſunt cum iubentur. Quid quòd non poteſt non habere uim ueneni, quod contra uoluntatem homini datur? Video cur ſibi medicina permittat corporum uitia mēbrorumq́; morbos infuſis medicaminibus expellere, & ſine animæ ſpiritusq́; contagione, quæcunq; extrinſecus accidunt, potione uincuntur. Non poteſt ullus affectus ſedibus ſuis per uirus expelli, niſi totorum cōcuſſione uitalium: & cum anima conſtet ex ſenſibus, quæcunq; auferre tentaueris, illa ſtatim prima noſtri parte corporis retenta, cōfectoq́; quod petebatur, reliqua quoque uiribus uicinæ tabis expirāt. Quædam formæ medicamina poſſunt aliud uocari, quàm uenenum: dare quod non licet, non eſt aliud quàm ueneficium. Quantum nefanda de pœnis humanis excogitare potuiſti! Innocentius mehercule fuerat, ut amaret aliquis inuitus. Potionem excogitaſti qua bella cōmittere, qua ſe totum humanū genus poſſet odiſſe. Potes efficere ut non amēt liberos parentes, ut propinquitas, ut fraternitas, ut amicitia ſe collidat. Odij potionē nemo accipit, niſi cōtra hominē quē non debet odiſſe. Tētat hoc loco nocentiſſima fœminarū de ſcelere ſuo facere beneficium. Meretricem, inquit, amaueras. Differo pauliſper Iudices affectus huius excuſationem. Dij deæq́;, quantum in hoc contumeliæ eſt, quòd ſibi meretrix uidetur adamata? Tu tibi cuiuſquam affectus cenſoria grauitate præſtabis? Tu tibi æſtimare permittes, quàm frequenter aliquis lupanar intret? Tu cui non licet excludere debilitates, faſtidire ſordes, expoſita ebrietatibus, addicta petulantiæ, & quæ nouiſſima uilitas eſt, noctibus populoq́; conceſſa, mores iuuentutis emendas? Aequiore animo feras, ut meretrix uelit adamari. Eras, inquit, amator & pauper. Volo Iudices ſic apud uos pauliſper agere, tanquam

quam

quam in hoc me affectu propinqui amiciq́; caſtigent. Non ego *alicuius matrimonij corruptor inuigilo,nec efferas cupiditates per illicitos duco complexus.* Inuētas *credo meretrices,ut eſſet aliquid quod liceret amare pauperibus.* Nullam *ego circa corpora iſta conſiſtere impatientiam puto.* Diliguntur *immodice ſola quæ non licent.* Vt *in furorem charitas aliqua conualeſcat,opus eſt difficultatibus. Breuis de conceßis, ſed ſtatim ſatietati uicinus affectus eſt.* Non *fouet,nō nutrit ardorem cōcupiſcendi,ubi frui licet.* Et *quæcunq; in mentibus circa permiſſa coaleſcunt, non ſunt deſiderij, ſed uoluntatis.* Hoc *ipſum tibi mulier obijcio, quòd nos in fabulas ſermonesq́; miſiſti.* Solus *debet amare meretricē,quē meretrix oderit.* Pauperi *dedit odij potionē.* Quid *illam putatis dediſſe diuitibus? Si mehercule repentè nobis contingerent opes, iterum nos in ſui charitatem alia potione reuocaret,& iſta nunc ſeria,grauis uellet impatiētia priore retinere.* Meretrix *pauperem amatorem propter ſe tantum non poteſt pati. Amanti,inquit,dedi.* Hoc *ſi remedium eſt,detur ſcienti. Prima pars ſanitatis eſt, ut libenter accipiat.* Quinimo *cur non potius datur amaturo? Quanto melius,quāto prouidentius,& minore bibentis dolore conſtabit,ut adhuc labentem aggrediaris animū,ut tum adoleſcētis ardoris impetus in paruis extinguatur elementis?* Eo *tempore das potionē, quo pariter duos patiar affectus. Aliam impatiētiam paras,& accipio odium,quia iam amorem ferre nō poſſum.* Non *deſino, ſed eſſe aliud incipio,nec emēdor in amore, ſed transferor.* Illa *uera ſunt remedia,quæ fugatis morbis cauſiſq́; lāguoris poſtea nō ſentiūtur,& ea tantū innocēter dabuntur,quæ potētiæ ſuæ qualitate conſumpta deſinunt cum profuerunt: tu mihi dediſti quod ſemper exaſperaret.* Perpetua *res eſt odiſſe ſine cauſa.* Du*cam licet uxorem,te tamē odero:in peregrinas expeditiones patria dimittat,te tamen cogitationes ſermonesq́; reſpicient.* Quid *intereſt quemadmodum poſſederis animū meum,quēadmodum mihi*

mihi à te non liceat abire, diſcedere? Feciſti ut te ubiq; perſequar, ut meis fortaßis manibus inuadam, uelim dare uenenum. Qui meretricē odiſſe nō deſinit, amator eſt. Sed infelix miſereris mei. Quid ergo ſanitate tam rigida? Paulatim potius rationē cōpeſce, miſceātur conſilia, blanditijs ueritas tēperetur. Alioqui non eſt quòd abigas, quòd expellas. Exaſperant neceßitates, & in amore cōtentio ſemper accendit. Adiuuabit te interim libertas ipſa qua fruar, tempus, ſatietas, & fortaſſe amator alius admonens cōditionis. Sed inter oſcula, inter amplexus, paupertatem non tanquam exploraris, ſed tanquam miſercaris allega, quanquam quid opus fide? ſine curer ut deſinam, ſi quantum affirmas, inuitum miſeraris ac diligis. Amatori unum remedium eſt, amari. Si tamē neceſſariam putas emendationem, quàm multa ſunt amantium remedia citra uenenum? exclude, dimitte, faſtidium poſſet quantum non poſſet præſtare paupertas. Fac ut me potius ipſe caſtigem, ut erubeſcam, ut aliquando deſperem. Is tantum in amore ſanatur, qui quòd deſinit, ſibi debet. Homo igitur qui meritò indignarer, ſi hoc tantum feciſſet aliquis, ut diligi deſinerem, quāto iuſtius queror, factus cum iam ſum alius infelix, alia patiens? Decipiunt nos rerum falluntq́; nomina, & ille qui odit, de amore miſer eſt. Non refert animi quid nimium uelis, & inter ſanitatem languoremq́; nihil intereſt, ſi utrunq; ferre non poßis. Fruſtra mihi quiſquam blanditur remedio, cuius patior tormenta, cruciatus. Aliud eſt ut amare deſinas, aliud ut oderis. Receßiſſe nunc me tantū putatis ab amore meretricis? Ablatus eſt mihi ille hominis melior affectus, perdidi miſer quicquid eſt, unde gaudium, unde uenit uitæ tota lætitia. Amor ille per quem rerū naturæ ſacra primordia totiusq́; mundi elementa creuerunt, qui tenet nunc figitq́; rixantia, & de cōtrarijs depugnantibusq́; ſeminibus molem perpetuæ ſocietatis animauit, fugatus eiectusq́;. Non habeo infelix affectū, quo quādoq; poßim ducere uxorem, amare liberos, appetere amicitias, ſperare cōui-

ctus.

ctus. Quiſquis odij medicamentum biberit, unũ fortaßis oderit, ſed amare neminẽ poteſt. Dij immortales, quid ego hauſi, quale uiſceribus uirus ingeſtum eſt? Nõ fuit illud unum uenenum, bibi miſer execrationis quicquid totius mortalitatis ira cõtulerat, quod erat omnium animalium furor, omniũ ſerpentiũ congeſta rabies. Odij medicamentum quid aliud eſt, quàm aßiduus animi labor, perpetua triſtitia, & homo ab omnibus gaudijs in contubernium doloris abductus? Fieri nõ poteſt ut uirus tã impotens ſemel in uiſcera receptũ ſit, & in unũ tãtummodo ſenſum, mandeturq; quouſq; dominetur. Ecce iã mulier odi, qd tamen adhuc facere illud in uitalibus putas? Paulatim ſe neceſſe eſt per totum diffundat animũ, & quãuis primo ſtatim hauſtu illud expugnet in quod datur, breui tẽpore in nominis ſui potentiã omnes reliquos ſtringit affectus. Medicamẽti cui tantũ contra animũ primum licet, prima fortaßis uis erit odium, exitus iſte, ut uenenum ſit. Reſpondere Iudices illis libet, qui me paulò antè dicunt in amore fuiſſe miſerabilem. Quanto crudeliora, quanto grauiora patior, qui dicor explicitus? Modeſtior cum amarẽ, & quietior fuerat ſanè pallor in facie, ſed ipſa quoq; comis, optanda triſtitia. Inueniebam colloquia, merebarq; ſermones, nunc me omnes fugiunt, auerſantur, oderunt. Tum frequenter à lupanari deducebat pudor, abijciebat occurſus: nunc publica detinent, conqueror, aßiſto, conuitior. Prò miſeranda conditio, rideor ubiq;, narror, oſtendor. Ego ſum tota ciuitate meretricis inimicus. Sic patior miſer illas lupanarium inſultationes, illa corriualium maledicta, conuicia: non poſſum ſatis tormentorum exprimere menſuram. Odi, nec unquam uiſus ſum magis amaße. Intelligitis puto Iudices hominem, qui tantum ad uos detulit animi mentiſq; cruciatus, & pro uita queri. Sed potio infelix, quicquid eſt, per quam paulatim proficiſcitur ad mortem, aßidue mecum rixatur affectus, & breui neceſſe eſt conſumar. Quotidie uincor. Quæ putatis eſſe tormenta, quem dolorem, cum mens uetatur oculos

ſequi, cum à luminibus ſuis animus abducitur? Quod non profi cit, hoc ſupereſt, ut occidat. Me infelicem, ſi uenenum iſtud non habet mortem, ſi mihi inter hos dolores lõgior uita ducenda eſt. Cur ergo poſt hoc animi uices commentaq; proſpicio? Si meretricis impotentiæ omnia licent, hoc erit remediũ, ut amare rurſus incipiam.

ODII POTIO II.

Ex ſuperiore argumento Declamatio.

Pro meretrice contra iuuenem. 15

E T S I Iudices *ita à natura comparatum eſt, ne ſit ullus iuſtior dolor, quàm beneficij ſui perdidiſſe rationem, nihilq; grauius afficiat conſcientiã bonorum, quàm quotieſcũq; nulla merita ceciderũt: nõ efficiet tamen nefandum præſentis reatus indignumq; diſcrimẽ, ut miſera puella non gratuletur ſibi, quòd illam pauper accuſare iam poteſt. Timuerat infelix, ne remedio ſuo ſic repugnaret pauper, ut magis amaret, ne iuuenis in omni genere animi contentioſus ac pertinax, potionẽ illam dolore coactæ ſanitatis expelleret. Bene quòd & terribilis, & minax eſt pauper, quòd pœnam noſtrã, quòd ſanguinẽ petit, nõ expectes, ut ſtatim gratias agat, qui ſanatur inuitus. Nobis tamen iudices hodiernã pauperis mentẽ non prima fronte tractãtibus miſerrimus iuuenis nõdum uidetur explicitus, & ſi bene prioris ardoris impatientiam noui, quod maxime facit, ira, nõ odium eſt. Alioqui ſi profeciſſet remediũ, & à priſtino furore iam liber animo intellectũ ſanitatis admitteret, omnem adhuc puellæ uitaret occurſum, nõ ſibi crederet ultionem, & ipſum quoq; iudicij timeret adire complexum. Deprehenſa eſt puto nouiſsime potionis ſuperuacua perſuaſio. Amat Iudices, amat qui queritur quòd nõ ametur. Quid agam Iudices hoc loco? ſub quo tẽperamento defenſionem periclitantis aggrediar? timeo ne ſi cœpero ſimpliciſsimæ puellæ laudare*

mores,

mores, referre probitatem, amare rurſus pauper incipiat. Siue enim Iudices malignitas eſt perſuaſionis humanæ formã uacantem uocare meretricem, ſeu miſeræ nomen id impoſuit aliquis amator, cui cum corporis bonis fortuna non dederat unde ſeueri matrimonij caſtitati ſufficeret, laborauit neceſsitatũ ſuarum cuſtodire probitatem: nullius unquam per hanc matrimonij turbata concordia eſt. Nemo queſtus eſt pro filio pater. Nemo exhauſtas facultates in auidiſsimos ſinus pœnitentiæ dolore defleuit. Tẽtet licet ingratiſsimus iuuenis inuidiã miſeræ facere prioris affectus, non poterit obijcere meretrici, & quòd amarit, & quòd amare deſierit. Ne quẽ igitur accuſator hac prima fortunæ ſuæ cõploratione decipiat, tanquam meretricis charitate cõſumptus ſit: ſecuri eſtote pro innocẽtia noſtra, talis incidit, talis adamauit, nec habuit quod perderet in tã immodico ardore, niſi mentem. Vidiſtis enim notiſsimũ tota ciuitate miſerũ. Cum lupanari noctibus diebuſq́; deſeruiens, & quamuis indulgentiſsimæ puellæ ſimplicitate frueretur, modo tamen maledictis opprobrijſq́; uulgi, modo crebra riualium contentione pulſatus, abigi tamẽ compeſciq́; nõ poſſet, mouit mitiſsimã puellam hic infelicis affectus. Laboranti primo ſui uoluit facultate ſuccurrere, ſed quicquid indulſerat, fouebat ardorem, quæq́; in hac impatiẽtia, prona perſuaſio eſt, quia nihil præſtanti meretrix tam ſæpe cõtingeret, amari ſibi uidebatur. Poſtquàm nihil miſeratio, nihil proficiebat humanitas, tẽtauit aſperitate diſcutere. Popoſcit, excluſit. Non defuerunt miſero preces, adhibita ſunt ex ipſa iuuenis cõditione cõſilia. Sed iſta uincebat, & uires amoris impedimenta perdebãt, donec intelligeret hominẽ, qui explicari ratione nõ poterat, neceſsitate ſeruandum. Puto Iudices fruſtra male audit in immodico pauper ardore. Meretrix magis amauit hominẽ, à quo noluit amari. Cõſumptis igitur optima fœminarum cunctis indulgentiæ ſeueritatiſq́; conſilijs, dum apud omnes de pauperis ſui amore conqueritur, incidit remedium, quo iã dicebatur

batur alius amator explicitus. Quæ prima igitur medicamenti pariter ac dantis integritas eſt, non negatura porrexit, adiuuit, deinde quod dederat, imperauit ſibi nequas admitteret amplius preces, ne querelis aſſiſtentis, ne lachrymis moueretur, excluſit. Vultis ſcire Iudices ubi ſit medicamenti quod obijcitur totus affectus? Quiſquis odiũ dedit, omnia poſt hoc facit, ut debeat amari. Quanto iuuenis hoc melius in forum aliquando ueniſti? Incipis agere ſerium, grauẽ, iam leges, iam iura loqueris, conuiciaris, maledicisq́; meretricibus. Hunc tu animum modo inter libidines ac ſcorta perdebas, macie notabilis, pallore deformis, ſoláq; impatientiæ tuæ fabula notus. Perieras infelix, niſi bibiſſes uenenum. Veneficij agit. Credam mehercule Iudices ad ſubſcriptionem huius immanitatis expectaſſe publicæ ſe ueritatis aures. Quodnam ſeculo nefas nunciaret hic gemitus, quæ proſiliret orbitas de nouercalibus quæſitura cõmiſſis? Quæ peſtiferis hæredẽ medicaminibus enectum triſtis comploraret affinitas? Non pudet ergo quòd uacatis lupanarium querelis, & ad uos deferuntur amantium rixæ? Videtis hunc accuſatoria fronte terribilem? oſcula poſcit, deſtitutos queritur amplexus. Vultis uos abire potius in ueſtra ſecreta, ibiq; gaudia querelasq́; mutata conuerſatione conſumere. Non agnoſcunt leges ac iura miſeros. Hic audiuntur feræ calamitates. Non eſt ultione dignus, de quo poteſt efficere meretrix ut queratur. Et quando unquam Iudices audiſtis de ueneficio uiuum querentem? facinus hoc ſemper ex mortibus cepit inuidiam. Si latrocinium probes, cruore, uulneribus: ſi ſacrilegium ſpolijs numinum, prædáq; templorum: ita ueneficium ſi arguis, oportet oſtendas putre liuoribus cadauer, inter efferẽtium manus fluens tabe corpus. Vt iam iſtud obijcere poſſit & uita, debet aliquid eſſe paſſa, quod inuidiam mortis imitetur. Veneficium uoca quod cæcitate graſſatur, quod in aliqua deprehenditur debilitate membrorum. Profer agedum corporis notas, in quas ſe noxiæ potionis uagus feruor effuderit, ubi de-

paſta ſenectus uiſceribus ſæuitura conſederit. Aſpicio par laboribus corpus retinere ſua miniſteria, ſufficientem animum ſerijs actibus, accuſatoria firmitate robuſtum. Crede iuuenis omnibus qui te modo noueramus, nunc acrior erectiorq́; recedit in ſenſus uigor, in membra ſanguis, uiribus uelut nouæ iuuentutis exultans. Bibiſſe te medicamentũ probare non poſſes, niſi meretrix fateretur. Quòd ſi permittitis Iudices, ut quicquid extra cõſuetudinem datur, ad huius uulgi referatur infamiam, beneficiũ male audiẽdo uitetur ſanitatis, ſtatimq́; merebitur ſceleris inuidiã, quicquid profuerit inuito. Illud tantum noxium uirus uocauere leges, quod non admitteret interpretationis incertũ. Iniquißimum eſt uenenũ uideri, quod in poteſtate bibentis eſt, an ſit remedium. Sentit Iudices iuuenis crimen quod detulit, nec nomine, nec effectu ſcriptionem legis implere, itaq; ex uocabulo mulieris quærit inuidiam. Meretricem, inquit, accuſo. Neſcis, mihi crede iuuenis, ſceleris, quod detuliſti, qualẽ mihi debeas probationem. Rem expecto mehercule, ut ſit ante omnia minax uultus, feralis habitus, horreant ſqualore crines, rigeat ſuper nefãdas cogitationes efferata triſtitia. Facinus quod dicitur inquietare ſuperos, ſidera diris agitare carminibus, tumulos, buſta ſcrutari, et amputatis cadaueribus ipſas in ſcelus armare manus, fieri non poteſt, ut autorem ſuum non ſtatim primo prodat aſpectu. Vides ueneficæ nõ horridos uultus, placidamq́; faciem. Si cogitationes, ſi conſilia pertractes, ſola cura de forma eſt, omnis in hoc collata meditatio, ut ſolicitet aſpectu, ſermone detineat. Audio ſubinde exactas mero noctes, tua mulier conuiuia, perditas amantium rixas. Meretricis unum ueneficium eſt, ne deſinat amari. Nunquid inique Iudices in tanti ſceleris ſubſcriptione depoſco, ne nominibus reos uelitis æſtimare, ſed moribus? Venefica tua quid prius unquam, quid ſimile commiſit? Cuius per hanc expugnatus animus? Quis queritur iuuenis, quis ſenex, quis pauper alius? In te ergo ſolo uenefica, in te

*tantum aliud iſta quam meretrix. V*ultis *integritatẽ puellæ breuiter probem?* Hanc quam nunc *deteſtatur, accuſat, amare mallet.* Omnia Iudices *facinora (niſi fallor) cauſas uel de cupiditate, uel de ſimultatibus trahunt.* Quod *odiũ de amatore meretrici? Quæ præda de paupere?* Odium, inquit, accepi. Ecquid Iudices? *Satis me cõtra infamiam ueneni uel ſolũ medicamẽti nomen abſolueret.* Nec *inuenio, cur debeat idem uideri, quod non poteſt idem uocari.* Agedũ *iuuenis potionis imple huius immanitatem, dic odiũ accepi contra coniugem, contra liberos meos, ut à ſacris auocarer affectibus, ut pignora ſancta deſpicerem.* Illud *odium in meretrice facinus eſt, quo utitur in ſui charitatem.* Ita *uel hoc ſolum ſufficit excuſationi, quod illa contra ſe tantum dedit.* Odium, inquit, accepi. Nunc *te hîc repoſco iuuenis inuidiam, quam fortunæ noſtræ paulò antè faciebas. Dic, meretrix dedit, proſtituta porrexit.* O' *quàm timuerã, ne diceres, amatoriũ ſui.* Conſurge *agedũ iuuenis, & totis corporis animiq; uiribus imple ſuſceptæ accuſationis horrorẽ.* Eſt *quod audiente tota ciuitate proclames,* Miſeremini *mei, adiuuate, ſuccurrite, bibi medicamentum crudele, ſæuum : deſij pauper amare meretricẽ.* Iam *iam non inquietis noctibus uagus uiliſsimi cuiuſq; perditos patior ictus, nõ excluſus ante lupanarium fores poſterũ diẽ peruigil amator expecto.* Poſſum *nauigare, colere terras, ſufficio militiæ, redditus eſt mihi animus, quo fierem maritus, quo ſenectuti liberiſq; proſpicerẽ.* Quantum *dij deæq; remedium conditioni bibentis ualuit, fecerat te potio iſta felicem, ſi diuitem puella.* Ita *uel hoc non ſolum* Iudices *innocentiſsimæ puellæ pro defenſione ſufficeret, quòd nihil fecit ſua cauſa?* Amatorem *dimiſit, explicuit illa, quæ captare dicitur, ut ametur, quæ ſolicitat, quæ corrumpit affectus.* Ingrate *quanta de te potuerit gratia frui.* Non *quidem confers precia, non ſtipes, ſed aſsides, ſequeris, hæres, præſtas comitatum, fauorẽ, laudas, ubiq; miraris.* Hinc *ergo iratus meretricibus, quòd illas etiam pauperes amẽt, quòd facilè cõtingant,*

tingant, quòd laboribus exorētur adeūtium facies, hinc amator ut diuites ament, in crimen maximum captas transferre benefi-cium. Vt aliquis amare deſinat, non niſi ab amante præſtatur. Quid ais iuuenis? Ita bibiſti potionem, quæ finem cupiditatibus daret, premeret ardorem, deſideria reſtingueret? Abi, recede, dum puellæ publico generis humani nomine gratias agimus, quòd hoc fieri poſſe monſtrauit. Furor ille qui (ſi credimus) numina quoq; detracta ſideribus miſit in terras, qui de ſacris ueneranidisq; pignoribus monſtra commentus eſt, ardor qui miſcuit hominum ferarumq; concubitus, ferrum, ignes, clauſtra laxabat, per interiecta late maria fugiebat, uetatur, perit. Accipite, quod magis debeatis ſtupere quàm mirari, remediū amoris mulier inuenit. Deſinite nunc inceſtum timere mortales, nulla pietas horreat nefandæ cupiditatis inſtinctum: quicquid nō parentū miræ caſtigationes, non ſerij propinqui, non paupertas, non neceſſitas poterat efficere, hauſtus breuis, facilis, unus extorquet. O ſi quis odium poſſet omnium bibere uitiorū. Felix profectò mortalitas, ſi reliquos lapſus incōmodosq; mētis errores fas eſſet infuſa potione cōpeſcere. Facinus eſt, quòd maximum remedium gratiā ſui, autoris uocabulo perdit. Miraremur hominē, qui illud contra meretricem dediſſet. Tibi tamen ultra omnes immodica cupiditate flagranti, tibi præcipue ſuccurrendum iuuenis. Cuius homo conditionis adamaueras? Diuitijs opus eſt, ne ſimus in amore miſeri: & impotentiſſimi mali difficultates illi fortaſſe non ſentiant, quos contra faſtidia cæterosq; contemptus explicat felicitas magna pecuūdi. Felix profectò qui nō niſi facultates in lupanari effudit. Tu perdis animum, ille æs, tu bibis uxoria, tu lachrymis rogas, pallore blandiris, & quod ad peſſimum ſpectat euentum, miſerabilis ſis oportet, ut amator eſſe uidearis. Finge te nullum huius affectus ſentire cruciatum, id amare te pauper ſaltem nō pudet? Homo cui nō uacaret agere longa languoris ocia, ægrumq; non deceret totarum noctium quies, ex-

cuſare non poßis,ſi tantum perdideris dies,cuius cenſus ex manibus,ex laboribus ſubſtantia, quæ quotidie poſcit ultra rationem indies demenſus,amentiam pateris, felicium oſcula tantum amplexuſq; meditaris, & unde tibi calamitatis huius non poteſt nec uenia contingere,de uoluptate miſer es. Expectandũ *uiddicet quãdo te fames,inopia caſtiget,ſed inter iſta cœpiſti. Quid iam facere poteſt ratio,conſilium?* Odio *ſanandus eſt,quem non explicat, qudd pauper adamauit.* Nõ *tamẽ intelligere poſſumus tecum ſolam fuiſſe paupertatem.* Iterum, *non opes tantum tibi, non facultates defuerunt: non erant,quãtum uideo, propinquĩ, non amici, alioqui illi te potius noſtra potione ſanaſſent: uel ſi ignoraſſent huius graminis uires, uinculis nexibuſq; tenuiſſent. Quid blandis affatibus impotentißimum eludis affectum? Datum eſt remedium dolori, qui ſæpe egit in laqueos,in præcipitia compulit, qui cruciatus laborantis animæ uulneribus emiſit: Quantum amori in hominem liceat,illi magis ſciunt,qui amãt.* Iunge *nunc cum fortuna tua conditionem mulieris adamatæ.* Incideras *quidem miſer in puellam minimè ſuperbam, minimeq; difficilem. Quaſdam tamen non poſſumus circumire meretrices. Quàm multa pro illis exigit ſexus,ætas poſcit, ſemper neceßitas petit corporũ,cultus poſcit,ſtationis triſtißimæ impatiẽtia.* Totos *infelix dies lupanariũ foribus impendis,ut quando proſtituta pauperi uacet.* Cõtentione *munerantium dilatus, excluſus ocium meretricis expectas.* Negatur *tibi complexus, indignatione perſequeris.* Contingit,*uerũ felicitate corrumperis.ſpem gaudia parant,aduerſa contritionem.* Ex *utraq; fortuna deſideria coaleſcunt.* Nobis *crede qui uidimus, quis tibi uni fuit corporis habitus,quis pallor,quàm miſerabilis,quàm pudenda triſtitia? Quoties tu uenenum bibere uoluiſti?* Nõ *eſt igitur iuuenis,quòd tibi queraris illam mitißimam partẽ humanæ mentis ablatam.non charitatem, ſed impatientiam:non uoluptatem, ſed tormenta:non amorẽ,ſed quod amaueras perdidiſti.* Amoris

(*ſi ſa*

(ſi ſapientiæ ſequamur autores) antiquiſsimum numen, & cui ſe naturæ debet æternitas. Sed ille mitis & ſerius honeſtis cupiditatibus & uiribus ſacræ charitatis exultans, ut qui cuncta priſcæ noctis operta caligine diduxerit primum, deinde miſcuerit. Hic uerò quo perditis uiſceribus adhæremus inquieti, laſciuiẽtis adhuc ætatis inſtinctu tumultuoſus ac petulans, telis funereis facibusq́; armatus. Præſtat igitur ille mortalibus liberos hac uſitata coniugij pietate. hic inceſta, libidines, adulteria, meretrices. Referam nunc fabuloſas immodici furoris prodigioſasq́; nouitates, conceptum neſcientibus oculis ignoti hominis aſpectum, formam ſuis in ſe luminibus ardentem, uirgines patrũ ſenectute flagrantes, mortalium ferarumq́; uultus uſq; in monſtroſæ fœcunditatis onera perlatos. Ex omnibus tamen quæ nobis patiẽtibus extorquet affectus, hoc ſæuiſsimum patimur, quòd nemo uult in amore ſanari. Ego tamen, inquit, amare mallem. Hoc eſt ergo propter quod opus odio fuit. Nihil agebant caſtigationes, nec preces, conſilia perdebantur. Odio debet amator explicari, quẽ ſanat adamata. Interrogare te hoc loco libet, nunquid accuſare poſſes, ſi quod fecit medicamento puella, feciſſet animo. Licuit te repoſcere quãtum numerare nõ poteras, faſtidire, contẽnere. Iam indignaris, quòd te maluit remedio, quàm dolore ſanari? Mulier cui ad dimittendum amorem ſufficiebat, ut odiſſet, ipſa pro te commenta eſt, ut illam tu potius odiſſes. Finge te tamen aliqua remedij tui ſentire tormenta arrogantiſsime miſerorũ: tu autem ſperabas ardoris immodici felicem ſtatim ſanitatẽ? Quid ſi queratur æger abſtinentiæ dolore ſanatus? Excuſſa ſunt plerunq; languentium uerberibus redemptaq́; debilitate uitia: ignibus, uulneribus interdum profutura graſſata ſunt, & quæ fuiſſent mala ſanitatis, in gratiam remediorum de maioris periculi comparatione redierunt. Vix mehercule contingere poteſt, ut hilares ab hac impatientia lætiq́; diſcedant, quos pudor, quos ſatietas, quos pœnitentiæ ratio dimittit. Nec ſine aliquo morſu

reſilitur à malis, quæ uoluptate tenuerunt. Iterũ materia amoris eſt deſinere, nec queri. Opus fuit pari diuerſitate, uiribus quantis adamaſti, ne * reſpiceres, ne frequẽter in media ſanitate ſubſiſteres. Quale tibi remedium debuerit adhiberi, uel ex hodierno ſentis iuuenis affectu. Pro homine qui poſt odiũ queritur, quòd non amet, parum fuit, ſi amare deſineret. Audi igitur ingratiſsime, quatenus ad publicas aures ſecreta noſtra proferre uoluiſti. Dedi, quid enim, inquit, facerem, quæ remedia tua multa perdideram? Ferre miſera non poteram, quòd te iam cœperũt omnes ridere meretrices. Repete agedum illarum colloquia noctium, quibus te frequenter alterius, & fortaſſe diuitis amoris iniuria receptum inter oſcula amplexuſq; monui. Quid miſer cum fortuna, quid cum mea conditione rixaris? Parce neceſsitatibus meis, duo pauperes ſumus. Sed & tu quoties in ſinus meos lachrymis fletuq; reſolutus exclamaſti? Sentio furorem, ſed imperare oculis, ſed animum regere non poſſum: quàm libenter te mulier odiſſem. Non eſt igitur ingratiſsime mortalium quòd beneficium noſtrum nomine potionis infames. Remedium bibiſti, ſed illud odium tuum eſt. Quid? quòd furis, conuiciaris, exclamas, non eſt hauſtus illius affectus, ſed amor. Talis fuiſti. Aliud ſunt, aliud illi, quos in uoluptates ſuperfluentium facultatum mittit ſecura felicitas. Improbius pauperes amant. Sic tumultuabaris admiſſus, ſic moras, ſic impedimenta ferre non poteras. Maledicebas populo, cõuiciabaris intrantibus. Cuius unquam felicius commutata fortuna eſt, ſi tunc omnes oderas, nunc unam pauper odiſti? Quin potius iuuenis admittis conſilij rationem? Quid agis infelix? Cur redditam modo ſanitatem rigore nimiæ cõtentionis exaſperas? Prædico, teſtor, cõſumis odium, nondum totam mentem uis perfuſa poſſedit, adhuc circa te duo maximi rixantur affectus, adiuua potius, adiuua potionem. Cõtradic agedum quicquid eſt aliud quod tumultuatur, exæſtuat: totumq; ſanitas componat hominem. Tunc te ſciemus amare deſiſſe, cum deſieris

*recideres

odiſſ

odiſſe. Et innocentiam quidem puellæ ſatis, ut ſpero, defendimus, magnitudo periculi uocet preces. Cõſurge agedũ miſerrima fœminarũ, reliquã defenſionis tuæ partem tuere lachrymis. Accuſator quid ſperas? quid expectas? Ad genua tua nõ mittimus eã. Toto licet infelicẽ terrore conuenias, non exoſculabitur manus. Mortem, ſuprema denuncies, te nõ rogabit. Fruſtra tibi aliquid de periculo noſtro metuq; promittis. Neſcis, puella non habet odij remediũ. Sanè tamen uiribus potionis effectũ ſit ut accuſaueris innocentẽ, ſufficit ultioni uidiſſe pallentem, ſatis eſt audiſſe gemitus, memineris hanc eſſe quam tu non iuuenis odiſti. Quid agis? etiam'ne perferres illud pronũciationis anceps, illud humanæ ſalutis incertum? Numerabis ergo ſententias, & ſi damnaueris, exultabis nefande, gaudebis? Puto nõ adamaſti. An & ſequeris, dum carnifex trahit? Intereris dũ hos oculos occiſura cõtingit manus, dũ hæc amplexibus tuis nota ceruix ad ſupremos nudatur ictus? Non exilies, nõ pectus oppones, nõ fidem hominum deorumq; clamabis? Accipies percuſſam ſuper palpitantia membra conſiſtens? Potes hoc uidere? potes hoc ferre? Sanatus es. Quòd ſi quid triſtius iudicij huius attulerit euentus, dij rapide pereuntium beneficiorũ ſemper ultores, dij quos iſte crudelis in amplexibus puellæ frequẽter mœrore, lachrymis, aut finẽ amoris rogauit, aut mortẽ, date nobis iuſtam de ingrato iuuene uindictam. Non imprecamur debilitates, naufragia, morbos. Pauper ſit, & amet quancunq; meretricem, & amare non deſinat.

AMICI VADES. ARG.

Duo amici, ex quibus uni mater erat, peregre profecti, ad tyrannũ appliciti ſunt. Mater cognito quòd filius haberetur à tyranno, flendo oculos amiſit. Oblata eſt à iuuenibus tyranno cõditio, ut dimitteret alterum ad uiſendam matrẽ, ad diem præſtitutã reuerſurũ, ita ut niſi occurriſſet ad diem, de eo qui reſtiterat, pœna ſumeretur. Et iureiurãdo aſtrictus eſt. Venit iuuenis in ciuitatem. Mater detinet ex lege, qua parentes in calamitate deſerere non licebat.

Pro iu

ETSI *ſanctiſsimi uiri olim omnes uideor humanorum pectorũ affectus in ſolam amicitiam contuliſſe, & patior inuidiam hominis, qui ſibi non reliquerit, ut amaret & matrem: quoties tamen uniuerſam pietatis conſcientiam intueor, in qua minimum eſt, quòd uideor bonus amicus: non poſſum non hanc primam electionis noſtræ complorare fortunam, quòd mihi neceſſe eſt, aut amicum relinquere, aut matrem. Facinus ſeueriſsimi uiri, facinus ſit impatientiſsimis affectibus meis, quòd ſuccurri non poteſt duobus. Excedit omnem querelæ meæ complorationem, quòd tam diuerſis meorum conatibus aduerſa conueniunt, ut uidear eligere. Quid non darem miſer pro luce matris, qui ut illam uiderem, amicum dedi? Fidem ueſtram Iudices, ne inter maximas neceßitates pereat uſus hominis, qui paratus eſt duobus impendi. Iam hic eſt tota ratio clementiæ, ne ibi me detineatis, ubi non proſum. Nec diſsimulo ſanctiſsimi uiri perferre me cũ maximi, tum incredibilis exempli fidem, ut non immerito poßim uideri cum matre colludere. Ego uideor excogitaſſe iſtum colorem, & hoc quòd detineor, amicitiæ uocatur infirmitas. Miſeremini Iudices, tentate me & dimittite. An uoluerim reuerti, ſcire nõ poteſtis, niſi reuertor. Illud ſanctiſsimi Iudices, illud affectus meos torquet ac lacerat, quòd ſim ingenti expectatione deceptus. Sperauerām futurum, ut hoc loco rem magnam faceret & mater. Parauerām apud tyrannum hanc iactationem, ut me crederet remißum: & genus oſtentationis adamaueram, ut mirarẽtur hominis fidem etiam in orbitate. Quo uultis hoc animo ferã, quòd etiam ut reuertar, amico meo mater impoſuit? Et quantum ad hanc pertinet, maximum iuuenem decepit, illũ qui meos crediderit affectus. Non poßum iudices litis huius diſsimulare facinus. innocentius fuerat, ut ego nollem reuerti. Viderint ſanctiſsimi*

uiri,

uiri, qui receptas nominum perſuaſiones uelut aliquam ſeruitutem charitatis attendunt. Me ſi quis interroget, nullos affectus tãtum naſci puto. Et ſi quis omnia uera ratione reſpiciat quicquid liberos, fratres, propinquos inuicem tenet, amicitia eſt. Homines igitur, quos cum maxime incredibilium rerum loquitur inuidia, ſumus ſine dubio eiuſdem pars animæ, non eiuſdẽ pondus uteri: & quanto minus in cauſis, tanto plus in affectu eſt. Admirabilior charitas in quam coimus uiribus noſtris. Non pudet Iudices hanc fateri perſuaſionem, minus debetur homini, qui aliquẽ ideo tantum amat, quia neceſſe eſt. Ita eſt Iudices, ita eſt, à primis ſtatim ætatibus in eandem coire uitam, habet aliquẽ fraternitatis affectum. Sic effectum eſt, ut nos ſtatim fama committeret, & tali certamine coimus, ut ſiquid accidiſſet uni, deberet alteri exemplum. Inde eſt quòd & pariter reuerti contempſimus, & quaſi facilius eſſet inter fidos, placuit ſub incerto pelagi cohærere. Nec tamẽ uanitate, nec diſcurſu putetis extractos, magnas & inexplicabiles nauigandi fuiſſe cauſas, uel hinc poteſtis exiſtimare, quòd nos non detinuit hic mater. Vtrum'nc igitur Iudices ſumere de nobis etiam nunc uoluit experimẽtum ipſa amicitia, & parum fortuna credidit hominibus adhuc tantum feliciter amãtibus? An hæc eſt magnæ ſemper opinionis inuidia, nec ulli unquam tam plena confeßione laudantur, ut illos non ipſa quoq; amicitia tentare uelit? Littoribus appulſi ſumus homines, quorũ omnia caſus, fama cuſtodiebat, conſumimur ter rore, qui parentibus ſtatim cæcitas eſt. Hinc illud euenit, quòd ſumus pariter alligati. Sic magis aduerſus ſolutum carcer inuentus eſt. Pudet Iudices fateri, iam in hoc uictus, iã inferior receßi, ex duobus magis amatur, quem tyrannus paratus eſt alligare. Quantum tibi amice debeo? Non potuit nos diuidere niſi mater. Tibi primum cæcitas nunciata eſt, tuus hic affectus fuit, quòd hoc crediderit tyrannus. Quid ille non fecit, ut Rex deſiderauerit uicarium corpus? amplexus eſt catenas. Sponderi ſibi uoluit

hominem

hominem rediturum per maria, per matrem, repromiſit de incertus tanquam de animo ſuo. Quis hominum pro ſe tam multa feciſſet? Præſtitit inquam amicus, præſtitit rem quam uidebatur ideo tyrannus indulſiſſe, ne fieret, & hominem qui in rebus humanis hunc eſſe nolebat affectum, decipimus, dum tentamur. Ego nō inuenio, cur horreat mater carcerē, quid ſibi uelit quaſi deſtinatas operire ceruices. Non odit me tyrannus, cuius nō intereſt an alium occidat. Miſerere mater (ſi quis magnorum meritorum pudor) querere quòd unum de cæcitate impatientius ex nobis amaris ſemper abſentem. Cui tu fortunas, quibus neceſſitatibus iniicis manus? Me ad amicum meum admitteret alterius catena, & tyrannus nunc mihi portas aperiret, ſubſidio nauigium pirata præſtaret. Si mehercule antè morerer, ire deberes mater ad diem. Miſera non intelligis quantò te magis & plus obligauerit amicus? plus debes homini, qui me tibi remiſit, ex quo pati non potes ut reuertar. Libet mehercule Iudices, libet miſereri hominum, qui me laudant reuertētem. Amicus mihi credidit, ut redirem. Ita nunc ego facio rem magnam, ego ſum ille bonus amicus, ille mirabilis, ille narrandus. Si qua dicentis fides eſt, facinus mihi uidetur, quòd ſcio me non eſſe periturum. Sentit Iudices & ipſa mater rem ſe facere turpiſſimam, ſi neceſſitate detineat. Itaq; mulier quæ adhuc de affectu cūcta fecerat, ad legem ſubitò cōuertitur. Peſſima Iudices cauſa matris eſt, in qua plurimum lex poteſt, Liberi parentes in calamitate ne deſerant. Facinus eſt Iudices hoc dici homini reuerſo. Ita nunc ego contemno matrem, ego deſpicio cæcitatis obſequia, homo qui omniū calamitatum mearum ambitum in hoc conſumpſi, ut redirem, qui inter ſupremas ſolicitudines nō pro me rogaui? Mihi quiſquam contumacium ſupplicia liberorum, mihi neglectæ pietatis minatur inuidiam? Bone Iupiter, quanti mihi conſtitit, ne malus filius uiderer. Imputem tibi neceſſe eſt mater, quòd meum amicum propter te reliqui, ad quem facinus eſt non reuerti. Nondū

Iudi

Iudices neceſſitates meas, nondũ amici merita refero, interim cõ tendo tunc eſſe tantum legis huius uſum, cum in calamitate ſoli ſunt parentes. Magnam partem mortalium fortuna dimiſit à le gibus, nec ulla iura tam triſtia ſunt, ut ea in diuerſis patiantur homines. Ego cùm me neceſſitas rapit, ſic habeo queri, quaſi re- linquar. Excuſatæ ſunt parentibus liberorum calamitates, & ſi quem lex iſta deprehenderit, in alterius ſtatum tranſeat neceſſe eſt tanquam orbitatem. Quid enim ſi detinente matre alter è la- tere reuocaret, & ſi bella militem poſcerent, ſi Legatum patria dimitteret, ueluti ad propriam deſcendam neceſſitatis meæ cõ- plorationem? Si me damnatum pœna cõſtringeret, uidelicet ef- fringeres carcerem mater, iniiceres carnifici manum & peri- turi filij iugulum autoritate iuris operires? Dij deæq;, quàm lon gè eſt lex quæ retinet hominẽ, qui pœnæ non uenit. Neſcis quã- tum intelligo mater, quantam inuidiam debeant facere liberis parentes, à quibus relinquuntur. Mater quæ ſe deſeri queritur, illud exclamet, Filium meũ ciuitas peregrina ſolicitat, ut amœ- nos neſcio cuius receſſus orbis petat, debilitati meæ ſubtrahit hu- meros. Iuuenis meus abducitur amore meretricis, & ab officijs ciuitatis uitijs abſtrahitur oculorũ. Eiuſmodi gemitu filium ne- ceſſe eſt perſequaris, ut quòd detineor obiter & pœna ſit. Non facit iſta lex ad liberos, qui miſericordia detinentur. Vt turpe ſit quòd recedo, in eo tantum eſt ad quem reuertor: & ut faci- nus ſit relicta mater, non faciunt niſi cauſæ relinquendi. Homo qui ad tyrannum reuertor, ſi malo animo relinquo matrem, dignus ſum qui detinear. Non eſt itaq; quòd ſubinde nominis ue ſtri beneficia mater opponas, non eſt quòd utilitati tuæ fieri po- teſt, ſi credimus eſſe in rebus humanis & alterum affectum ami- citiæ, quam mihi uidetur natura excogitaſſe, ut coire inuicem poſſit totum hominũ genus, quæ ideo nondũ circa ſe tenet om- nes admirationes, quia tota non contingit, quæ tamen peruene- rat ad incredibilium fidem, niſi illam uos impediretis. Amicitia

pluri

plurimorũ corporum,unus animus,uicariæ manus,fortior quàm matris affectus.Rogo quid refert,quid uocetur ille,quiſic amat? Quid intereſt ex quibus magna merita deſcendant?Vultis ſcire quid de hoc affectu ſentiat mater?Et amicum meum putat malle ne reuertar.Finge me poſitis pauliſper meritis,quibus obligatus ſum, hoc tantum dicere: Amicus alligatus eſt, ire uolo mater ut redeat,ut conſoler,ut dominum rogem,ut ſi tyrannus exegerit, uicarium corpus opponã.Quid detines?quid moraris? Hoc eſt tempus propter quod coimus.Neſcias an diligat,cuius non habet experimenta niſi ſola felicitas, & ſi uitæ præſtes omnia ſecunda,amicus otioſa res eſt. Dicturum me putas, hoc expectat alligatus,expectat totum imò genus hominum, & nos in hanc fidem perſuaſionis receperunt, ut ſi hoc faciam, nemo miretur. Vis ſcire mater quem affectum, quam reuerentiam in calamitatibus amico præſtare debeamus? Nullam legem timuit,ne relinqueretur.Differo interim cauſam amicitiæ,agere pauliſper omniũ libet,& tyrannus mihi credidit,uolo reuerti.Nulli unquam mater plus commiſit fides, neminem magis obligauerunt expectationes. Credidit mihi homo,cui res fauorabilis contingit,ſi decipitur, qui ſibi excogitaſſe contra omnes amicos uidetur, ut illi imponeremus.Non eſt quòd mihi ſupplicia,quòd omnẽ mortis apparatum mater opponas.Facinus eſt,id tantum hominibus bene credere quod expedit:& actũ eſt de rebus humanis,ſi ſola ſeruatur utilitatum fides.Infinitum eſt, quãtum mihi crediderit tyrannus, ſi me occiderit reuerſum. Intelligit Iudices & ipſa mater, quantæ reuerentiæ locum amicus obtineat, quæ incipit contendere affectu.Niſi fallor igitur,cùm ego ſim materia litis, hoc primum exiſtimare debetis, uter in ea calamitate plus fecerit. Ante omnia permitte mihi de hoc affectus tui genere mater queri. Quid tibi tam rabido, tam præcipiti dolore uoluiſti? Quid aduerſis tuis præſtare faciem, & in oculos tuos accipere nuncium?Non reliquiſti tibi,ut redimeres, ſine dubio adiecisti ad ma

ad matris affectus.oculos in media orbitate fudiſti,ſed illud non laxat catenas,non explicat corpus. Quid mihi prodeſt iſte qui ſe cōtra filium cōſumpſit affectus? Plus feciſſet mater,quæ iſſet ad tyrannū. Alligatus ſum,tu nunc ſic flebis tanquam ſoluar in lectulo,tanquā in tuis manibus expirem. In quibuſdam calamitatibus deſperatio non eſt ſummus affectus,& quiſquis orbitatē ſtatim credit,feſtinat ad impatientiæ ſecuritatē. Inſimules licet mater tantæ pro me impatiētiæ,tam incredibilis affectus, amicus rem difficiliorē fecit, quòd ſeruauit oculos ſuos,ut alligaretur. Dij deæq; quantū ille præſtitit,qui mihi inuidit pœnam meam, nec receſsit.Ille,illc terribilem carcerem facit,qui inde procedit. Iam non corpori nexus hærebat,nec aliud quàm reſederāt pondere catenæ,conſumpti longo ſqualore uultus,concretæ noctibus diebuſq; ſuper ora lachrymæ. Miſeremini Iudices, ne perdat autoritatē meritū quod ultra expectationem eſt. Ponite ſub oculis alligatos,quorum alterum amicus redemit,alterū mater. Rogo uter plus fecerit.Bone Iupiter quàm auide,quàm fortiter uincula noſtra tractauit.Quibus ille precibus exegit,ut ſibi crederetur.Accipe,inquit,has manus,hæc membra,ſi fieri poteſt,ut amicum matri remittamus. In totū explebo,ſi uideatur,uicaria pœna locum recedentis. Vel ſi uis utiq; tibi dimiſſa membra reſtitui,ſpondeo quencunq; iuſſeris aperto iugulo diem.Fidē deorum hominumq;,quid non factum eſt,ut amicū meum pœniteret?Ingeſtum eſt miſero illud carceris tenebrarumq; ſecretum, grauioribus uinculis opus eſſe carnifex dixit ad bonū amicum. Accedere ad illud cubile iuſsi ſunt homines nocētes,& ſubinde dictum eſt:Vide tamen amicus ſi tanti eſt. Vna uox,unus miſeri gemitus,urite,lacerate,diſtrahite,ille tamē reuertetur. Miſerere mater,magna res agitur, amicum meum reliqui contendentem cum tyranno. Excuſo me uobis humani generis affectus, & tibi ante omnia mater excuſo, quòd hoc fieri paſſus ſum. Vlla ergo in rebus humanis neceſsitas tanti fuit, ut illum amicum

meum in carcerem ipſe deducerẽ, ut ſqualorem meum, meas catenas in membra feſtinãtis exuerem, ut tam abrupti commeatus diem contra tot incerta promitterem? Teſtor te miſera cõſcientia, & ſi quod nos in illa neceßitate numen aſpexit, quantum ſimus rixati circa catenas, quàm omnia fecerim, ut ille potius ueniret ad matrẽ. Fateor Iudices unius cogitationis pudore uictus ſum, quòd tanti beneficij difficultatẽ ab amico nõ accipere, affectus uidebatur hominis, qui non credidiſſet. Miſerere mater, ne me ſolutum putes, amicum alligaui. Hæ ſunt catenæ quæ regunt membra, quæ per maria, quæ per infinita terrarum ſpatia reſtringunt. Sic non poteſt carcer effringi. Inuideo tyranno, ſcit alligare amicos, ſcit tenere dimiſſum. Iterũ ac ſubinde proclamem neceſſe eſt, ego amicum meum alligaui, & ut te uiderem, pœnam meam altero homine impleui. Scio quo hoc amicus præſtiterit animo, ſed ego rem feci hominis nõ reuerſuri. Interrogo hoc loco impatientiam tuã mater, interrogo quid faceres, ſi nos ad te uidendã deduxiſſet alligatos aliquis ſatelles, ſi barbarus aliquis? Fruereris oſculis? fruereris amplexibus? Nõ eſt quòd te iſta tanquã leuior, tanquã expeditior conditio decipiat. Quid putas eſſe, quòd me dimiſit ſolutũ ire quò uellẽ? Crudelis artifex non reliquit nobis, ut imponeremus. Superuacuò igitur hoc uos in matris cauſa mouet, quòd cæca eſt, hoc quòd nobis inuidiam facit uulneribus oculorum. Nolite detiuendi putare cauſas, idem uidens faceret. Nec plus eſt quod non poteſt cæcitas ferre, quàm mater: ut aliqua filio carere non poßit, nonnunquam calamitas facit. Quòd ſi Iudices in perſona mea, nec affectu, nec meritis inferior eſt amicus, quid aliud iuſtitia ueſtra debet attendere, quàm uter plus patiatur? Iam ſatiauit dolorem mater, egeßit æſtus, effudit impetũ, iam non deſiderant oculi, cũ cadunt. Adijce quòd hanc qualencunq; fortunam inter amicos tenet, inter propinquos, habet omnia miniſteria ſua debilitas, ſuas cooperationes. Vis ſcire quantò intolerabilius ſit quod patitur

amicus

amicus? Excæcauit te, quòd ego ſic tenebar: ille accipit cibos, quos carnifex, quos tortor apponit.

VENENUM EFFUSUM. ARG.

Filium ter abdicare uoluit pater, uictus. Inuenit quodā tempore in ſecreta domus parte medicamentū terentem. Interrogauit quid eſſet, cui paraſſet. Ille dixit uenenum, & ſe mori uelle. Iuſsit pater bibere. Ille effudit medicamentū. Accuſatur à patre parricidij.

Pro filio contra patrem. 17

LASSATUS per diuerſos miſeræ mentis æſtus, & eundem dolorem, dum me ab utroq; animi genere ſemper quod impulerit abducat, & in pertinaciam deſperationemq́; neutram mihi liceat perferre patientiam, hoc primum à notiſsima clementia ueſtra peto, ne miremini quòd inter tam uaria triſtiſsimaq́; fata cōſilio diductus ſum, nec pro malis meis quicquā melius inuenire potui, quàm ut morerer, nec pro innocentia, quàm ut uiuerem. Nouo igitur Iudices inauditoq́; genere diſcriminis utriuſq; animi reus qua ſatis calamitates meas comploratione, quo deflebo gemitu? Filium mori uolentem penè occidit, quòd interuenerat, pater. Videtis adhuc illa ſecreti noſtri cōtentione rixantē. Quicquid citra ſuprema, citra exitium eſt, contumaciam uocat, quantum abſolutionem aſpicit, uictus. Quis poſt hoc quærat ac dubitet, quo me affectu iuſſerit uirus haurire, qui parricidiū uocat, quod non biberim? Permiſſurus fuit, ſi bibere uoluiſſem. Quæſo itaq; Iudices delationis hodiernæ penitus uelitis perſpicere cauſas. Obijcere putatis parricidiū patrē pro ſe? Necatur, uritur, ſine dubio torquetur uita. hoc enim non poteſt ferre, quòd mori filiū iuſsit, nec coēgit, & ſcit facinus fuiſſe in imperio, ſi innocentia eſt quòd recuſaui. Siue quid crudelitatis eſt, uel ab inuidia ſe criminibus meis defendit, excuſat, & ne uocē illam tanquā peractū facinus oderitis, ſubſtituit pro malo patre miſerū. Hic eſt Iudices deprehenſæ impietatis æſtus. Nemo unquam uolet innocē-

tem filium uideri, quem uoluerit occidere. Illud quoq; Iudices à grauitate publica peto, ne quis me mori uoluiſſe non credat cõtumaciter. Adhuc prioris cõſtantiæ meæ more defendor: alia eſt mihi ratio cum uici, & fortior ſum reus quàm abſolutus. Sed tunc tantum par eſſe non poſſum calamitatibus meis, cũ me cõſtare cœpit nihil aliud eſſe quàm miſerum. Bene quòd rurſus uocauit in forum, iuſsit integritatis agere cauſam, fecit ut mihi uidear perdidiſſe mortem. Si pœnitet patrẽ, quòd me bibere iuſſit uenenum, ego ferre poſſum, quòd effudi. Licet igitur immitiſsimus ſenex cõfundere publicos conetur affectus, querelarum fronte mutata, nõ ſumus noui uobis accuſator & reus, nec nos modo pietatis euerſæ recens aſſeruit immanitas. Parricidam me olim uocat. Ita eſt enim Iudices, ita eſt, iam pridem hominũ nefandorum ſolis nominibus accuſatur. Sic mihi illa prima patris maledixit aſperitas. Hic eſt ille, quem deſinere iam iuſſeratis, qui ſemper ad uos recurrit, & uincitur. Fallitur quiſquis illam de moribus ſenis laſsitudinem uel patientiam ſperat. Patri qui abdicare non potuit, minus eſt filius nocens, quàm abſolutus. O pertinaciſsimum accuſatorum genus, uicti parẽtes. Dum autoritatem nominis ueſtri fortius imperioſis aſseritis affectibus, & ne pudorem pœnitentiamq; fateamini, contumacia uindicatis errorem, calamitatibus meis acceſsit, ut ter abſoluerer. Nanq; ut erat in ſuperuacuo odio mei ſenex prima luce deprehenſus, ferre non potuit, quòd reddebar inuito: & quia à iudicibus nõ impetrauerat, ut abdicaret, apud ſe tenuit, ne deſineret hoc uelle. Credidit tamen aliquid profuturum querelarũ errore repetito, & ſperauit iuxta contentionem ſuam, ut laceſſeret aliquãdo pro me iuſta miſeratio. Quid facerem igitur? quò uerterem iam fatigatam innocẽtiam? Nec exire me decebat ex domo, ne uiderer quicquid uos non crediderati agnoſcere, nec expectare poterã, cum mihi rurſus aliam ſeriẽ malorum minaretur, quòd me iam cœperat pater contẽtione qua uobis iraſcebatur,

odiſſe

odiſſe. Tandem infelix miſertus mei, miſertus patris cũ de præteritis proſpicere iurgia tam longa quam uitam, captaui fateor omnem occurſum, quẽ mihi uidebar exaſperare præſentia, exorare dum morior, & tanquam nouiſſimum ambitus genus excogitaui, ut me in honorẽ ſui reuerentiamq́; pereuntem, ſic odiſſe deſineret, quomodo parcere ſolet ira cedenti. Non habet alium quàm mortis exitũ filius, qui nec recõciliari poteſt, nec abdicari. Erat in domo noſtra locus, in quo ſedebã ſemper reus, in quẽ reuertebar abſolutus, querelis meis lachrymisq́; iam conſcius, in quem ſe ferant. In hunc quęrens non tanquam cuſtodiæ patris imponere (nam quid poſſit inueniri, quò non captantis aliquid deprehendere cura ſequeretur?) ſed ſicut ſolent qui immori uolunt pudore, nõ ira ab omnibus quæ uidebantur auocatura, ſeceſſi. Nam nec placuerat exitus genus querulum, tumultuoſum, aut quod faceret inuidiam. Sed quid mihi tecum eſt integritatis nimia ſimplicitas? Non putat ſe poſſe deprehendi quiſquis uenenũ parat ipſe poturus. Totus oculis animoq́; cõuerſus hærebam miſer in opere moriendi (nec diſſimulo) cũ quadam cunctatione, cum mora ſicuti bonæ conſcientiæ lenta mors eſt, nec præcipiti per ſuprema trepidatione feſtinant, quos hoc ſolum quòd ſui miſerentur occidit. Abijt per tacitas cõqueſtiones mẽs, in obitus contemplatione poſita, & hauſturus potionem, qua renuntiarẽ rebus humanis, totam apud ſe repetebat animus innocentiam ſuam, cum pater ſecretum quod per impatientiam pereuntis impleueram (quantum credo) lachrymis meis gemituq́; perductus, intrauit. Non poteſt uideri Iudices ſuſpicatus aliquid de parricidio: quid tererẽ, cui pararẽ, neſciebat qui interrogauit. Nuntio uobis ſanctiſſimi uiri, nihil à morientibus fingi, nihil uita laborante ſimplicius. Ad ſubitum interuentum patris nõ tanquam deprehenſus obſtupui: facinus me tacẽte nõ pallor, non eſt confeſſa trepidatio: nec ſicut accidere nocẽtibus ſolet, illa obuia ſemper errantium patrociniorum uerba ua-

 riaui

riaui,cum me repentè interrogatione ſubita auocauit,abduxit, quæſiuit quid tererẽ,cui pararẽ. Sed ego ſine cunctatione, ſine tarditate reſpondi,& me mori uelle:eadem ueritate & confeſſus ſum uenenũ eſſe,quod terebatur. Date Iudices patrem qui filiũ mori nolit & credit. Quis habeat Iudices dicẽti fidem? Venenũ filij quod inuenerat pater,non ille potius effudit:ſtetit quinimo intrepidus,arrogãs iuxta orbitatẽ quam uidebat,& mihi mortem,quam promiſerã,quã minabar,ingeſſit. Bibe,inquit. Quis poſt hoc Iudices,expectat,ut continuò paream iubenti? Ita demum mihi nõ eſt aliud relictum, ſi patri parui. Audite nunc dij pariter atq; homines,quid poſt tres abdicationes, & querelas toties iudicum grauitate percuſſas,uelut attonitus,amens nuntiet ſeculo pater parricida ſæuus,parricida crudelis. Non bibi uenenum. Hoc eſt totum facinus meum,uiuo,reſpondeo,nõ fugio iudicem,non cedo criminibus. Iam non miror quid ſit circa quod impatiẽtia deceptæ crudelitatis exæſtuet,pluſquàm orbitatis gaudium,quod modo perdidit ſenex:ſperarat ut occidere me poſſet meo ueneno. Sed quatenus inueniſſe ſe putat quod cre deretis,ut contẽtionibus ſubinde damnatis autoritatem de nouo dolore circundaret,inuſitata commentus eſt. Quæ ſola mihi ſupereſt ratio uiuendi, facinus ea ſimplicitate,ea fide denego,qua confeſſus ſum de ueneno. Parricidij agis. Abſtuliſti quidem mihi partem,ut exclamarem hoc loco, fieri non poteſt. Scio quãtum defenſioni meæ difficultatis adiecerit,quòd iampridem in domo noſtra humanorum pignorum ratio non conſtat, ſed pronuntiatum liquet utri ex nobis facilior ſit impietas,uter iuxta alterius languorem ſuprema non fecerit. Tu unicum quotidie proturbare conaris è domo, uelles inopiam meam, uelles aſpicere ſqualorem. Ego oſculor illas expellentis manus,ego abijcientis genua teneo,& ad patrem qui me tam notabiliter odit,non habeo cur uelim redire, ſi non amor. Præualeret nominis tui fortaßis autoritas, ſi contẽtio noſtra cœpiſſet à ueneno. Conſum-

pſiſti

pſiſti quicquid eſt, quod parentes ab omnium ſcelerum ſuſpicione defendit. Non habet pater unde parricidium de filio credat, niſi quem poſſet occidere. Me quidem pater infelicis huius perſuaſionis ſimplicitatem ſi quis interroget, nec à te parricidiũ fieri poſſe credo, niſi meo ueneno. Facinus tamẽ in omnibus incredibile pignoribus, nullus difficilius quàm liberis puto. Vos adhuc in ſuprema noſtra præcipitat autoritas, qui filium occidere uocatis plerunq; grauitatem, ſicut abdicationis emendationem, ſicut reliqua ſupplicia noſtra rationis fronte protegitis, cunctosq́; prærigidæ mẽtis affectus uocabulo molliore lenitis. Nos nec felices facinus iſtud poſſumus concipere, nec miſeri. Non perueniunt ad nefas iſtud nec neceſſitates. Omnis citra deſperationem dolor, ira langueſcit. Et quantò dij deæq; difficilius ſi pararetur ſine conſcio, ſine miniſtro, totumq́; facinus, & animum filij poſcat, & manus. Memento cuius obijcias immanitatis horrorem patrem occidere uelle. Hinc tantum accipis uires, ut mori poſſis deprehenſus. Vt ſciatis, inquit, uerum eſſe quod obijcio, & abdicare uolui. Non poteſt pater efficere genus querendi, pertinacia probationis. Tu cum dicis, filius me uoluit occidere, uideris tibi facere prioribus iudicibus inuidiam, exclamare, uos faciles, uos miſericordes, hunc mihi redditis. Sed iniquiſsimum eſt, ut abdicatio, quæ nec in ſui ualuit effectum, fidem maiori crimini præſtet. Non ſum reus inexplorati pudoris, nec anteacta uitæ meæ ſub hodierna primum lite tractantur. Felicior innocentia eſt citra ſuſpiciones, certior poſt reatum, & quantum infamiæ præſtant obiecta, dum nutant, tantundem autoritatis abſoluta reſtituunt. An ſcilicet ſuperatus eſt gratia pater, & apud ſenes, & apud parentes autoritate prævalui? Viderint qui calamitatibus ſuis ſic blandiuntur, ut ſibi afuiſſe credant miſericordiam, fauorẽ: filius à patre delatus nunquàm poterit ſuperior eſſe niſi cauſa. Sanè tamẽ feramus, ut prima abdicatione non egeſſeris totum dolorem, multa tibi de cri-

minibus meis uerecũdia querendi, multa paternæ pietatis abſtulerit infirmitas, quid non implet repetita delatio? Reuerſus es in forũ iam ad Iudices iratos. Quanto terrore cuncta pertulit pudor ille iam uicti, & redeuntis in damnatam colluctationem? Acrior ſemper ex uerecundia dolor. Sed & iudicum cura quãtò malignior circa rediturum reum? Quàm multis placet illa de ſimulitudine pronunciationis autoritas, & ſeuerior uidetur diuerſa ſententia? Tertia uero abdicatio dij immortales quem apparatum, quem mouit ambitum? Ego miror, quòd mihi licuit audiri, quòd me nõ ſtatim primus querelarum tumultus oppreſſit. Quid poſt iſta noui pater obijci poteſt? Inter leges, inter iura conſenui, non habeo in moribus meis, quod non melius Iudices ſciant. Scilicet capit natura rerum, ut futurus parricida non præmiſerit notas, nullis antè ſit maximi ſceleris immanitas tumultuata flagitijs, & quandoq; culeo, ſerpentibus expianda feritas, ſub placida mente primam pertulit ætatem. Aliud eſt miſerorum genus quod clementia, quod ſuccurrendi fauore dimittitur. Abſoluerunt me, qui ſciebant non profuturum mihi quòd non abdicarer. Proclames igitur licet, ſubinde detuli, ſæpe queſtus ſum, ter abdicare uolui: hoc tamen res iſta debet efficere, ut tibi oporteat credi, quicquid aliud obieceris. Non enim ſequitur pater, ut me tuis criminibus accuſes, quòd nocentẽ tuis moribus probes filium. parricidam nõ facit ſeueritas ueſtra, nõ ſæuitia, non terror: ad tam grande facinus nõ ira opus eſt, ſed moribus: non dolore, ſed mente. Omnes iniuriæ leuius exaſperant, leuius oderunt, innocentis filij ultio eſt mori. Quòd ſi manifeſtum eſt, nihil tunc in moribus fuiſſe meis, quod poſſet eſſe ſuſpectum, exiſtimemus, unde poſtea traxerim parricidij cauſas. Vos libet interrogare hoc loco Iudices, quis magis debet innocentiam amare? Vici patrẽ, omni nunc ſolicitudine, omni labore cuſtodiam illam gratiam, illum ambitum meum, quo remuneror aduocatos, quo perſoluo iudicibus illud, propter quod

audeo

audeo domum reuerti, propter quod non timeo caſus, non ſubi- ta pro patre, non maligna fata. Fidem non capit, ut me tres ab- ſolutiones, & innocẽtem probauerint, & effecerint parricidã. Præterea pater quàm infirmum me, quàm trepidum reddit ipſa uictoria? An ſcilicet ignoro, quòd me reuerſum circunſiſtat to- tius domus maligna cura, quòd uiuo inter homines, quibus apud te gratiam parat, ſi de nobis aliqua mentiantur, fingant? Vide- licet hoc nos in facinus præcipitat, impellit, quòd aliquid ſpera- mus de teſtamento tuo. Quid ego non ſentio, quòd ſimuli ſcele- re miſſus in domum, à charitate tamen excluſus, abiectus ſum? Rogo qua fiducia facinus paro toties delatus, & paterna con- queſtione petitus? Quod uis patrocinium ſperem pro parrici- dio meo? Defendi non poſſem, ſi bibiſſes tu uenenum. Finge me parricidij uoluntatem, finge habere cauſas, unde occaſionẽ, un- de fiduciam? Ego nec mori poſſum, niſi ut deprehendar. Vene- num paro, qui non miniſtrum, qui non inuenio conſcium. De- ſpicior à liberis, contemnor à ſeruulis, euitant ſermonem meum, colloquia fugiunt, & charitatem tui ſimulant odio mei. An ui- delicet ſpero poſſe fieri ut ipſe porrigam? Eſt enim mihi ad con- uictus tuos facilis acceſſus. Venenũ mehercule putabis quicquid dederint hæ manus. Et uirus præſentaneum paro, quod ſtatim, quod ſubitò corripiat? At quemadmodum mihi ſuperſit ulla de- fenſio? An lentum & quod tarda peſte cõſumat, ſcilicet ut non ſtatim exclames, ut te meum uirus bibiſſe non credas? Rogo, cui paraui uenenum, quod dare non poſſum niſi mihi? Ita, inquit, parricidæ argumentum eſt & hoc ipſum quod habuiſti uene- num. Omnibus Iudices, quibus ad ſcelerum conatus adiuuatur deteriorũ quotidie fœcunda mortalitas, non hanc ſolam poten- tiam natura conceſſit, in quam malis mentibus, & nocentiũ du- cuntur ingenijs: ſed illis uſus ex animo eſt, totumq; quod fa- ciunt, de conſcientia poßidentis accipiunt. Quid enim ſi latro- nem gladio tantum probes? Sic munimus & ſomnos. Excute

peregrinantium ſinus, hærent tela ſolicitis. Non uetant iſta leges parare, proſpicere, nec inſtrumēta prohibent, ſed exiſtimāt uſus. Finge me uelut in media proſperitate uitæ proclamare: Venenum paraui, ad quod incerti caſus, ad quod languor, dolor, ad quod confugeret improuiſa debilitas. Miramini, quòd hoc fecerim homo, qui circa me fortunam, qui diſcrimina humana laſſaui, cui neſcio quid adhuc paret toties uicta delatio? Debuit habere in ſua poteſtate mortem, quem pater poteſt occidere. Non eſt, inquit, credibile ut mori uolueris abſolutus, qui reus noluiſti. Poteram quidem dicere pater, uixi, dum ſpero fas eſſe, ut incipias aliquando miſereri, ut te ſqualor meus frangat, mitigent lachrymæ, pallor exoret, ſed ignoſce innocētiæ, tunc me decuit pertinax, & rigida defenſio. Vixi, ne me uideretur expuliſſe de ſeculo profundorum ſcelerum deprehenſa trepidatio: ne ſuper cadauer meum proclamare poſſes, certe meritò timui, meritò prædixi uenenum, qui uiuendi non habebat audaciam. Ne ſupremis meis cōuiciareris, ne quid poſſes obijcere iam non negaturo. Verum tibi de impatientia mea fatendum eſt, eadem mente nolui mori, cum abdicares, qua non bibi, cum iuberes. Sed fruere iterum, fruere ſæpius confeßione tam miſera, & quia oculos ſpectaculo non licuit implere, ſatientur aures, uolui mori. Adijce, ſi uidetur, hanc malis noſtris contumeliam, ut interroges, quare abdicare me ſubinde uoluiſti. Quid ais rerum naturæ pietas? ita iuſtiores cauſas habet impatientia, quàm corporum damna, quàm facultatū triſtis euerſio? In ſuprema præcipitat me pater. Ita non hæc uana uox complectitur omnes calamitates? Non uidemini nunc uobis uniuerſos audire miſeros? Poſſumus fortaßis aliorum accidentium ſperare finem, non habent proximorum odia regreſſum. Quæcunque nexus accepere naturæ, & quæ ſanguine uiſceribusq; conſtricta ſunt, non laxantur diducta, ſed pereunt. Quæ de primo tenore naſcendi uix in contrarium uicta deflectunt, diuq; prauitatis ſuæ rigore

durata, mox in priſtinum curſum remiſſa non redeunt, ſed quò totum pondus omnesq́; uires inclinata traxerunt, uigore quo ſibi permiſſa creuiſſent, in ipſius uitij robur adoleſcunt. In hoc eſt tota difficultas, ut incipiat non amare filium pater: hoc cum fronte confeßionis accipit, reliqua præcipiti furore decurrunt: redituris charitatibus obſtat, quicquid obſtiterat odijs. Semel ſibi parentes liberiq́; mutantur, ſemel auferuntur. Felices qui habent in conſcientia ſua, quod debeant emendare, corrigere. Illa demum poteſt ira deſinere, quæ coaluit ex uitijs liberorum. Ego quid facio, cui non luxuria, non eſt mutanda petulantia, cuius abdicatio non de meis, ſed de patris moribus uenit? Fruſtra mihi exhortationes, fruſtra blandientur uana ſolatia. Hominis quem pater odiſſe nō deſinit, unus exitus eſt, ut ſe oderit. Et quantulum habet de toto dolore noſtro ille quo uenitur ad iudicem dies? Ego cum dico, pater me odit, illud exclamo, omnes ſine me ſunt feſti dies, omnis lætitia ſine filio, non alloquitur mœſtum, non aßidet ille languenti. Gratißimus quiſquis de nobis triſtius aliquid attulerit, quiſquis maledixerit, conuitiatus abſenti. Ego ſi hoc poſſum ferre, merui. Alia ſunt aduerſa, quæ de continuatione ſui patiētiam parant, quæ durāt aßiduitate, firmantq́; mentem. quòd te pater oderit, quotidie nouū eſt. Minus fortaßis urant inuicem ſimultates, & mutuis deteſtationibus inuiſa reſpirent. Odium is tantum filius perferre poterit, qui & ipſe oderit patrem. Vos nūc Iudices, uniuerſos quinimo mortales infelicißimus iuuenis interrogo, quid me facere uultis. Explicuit nos ſine dubio de criminibus exitus, quòd abſolutus ſum: tamen non hoc effecit, ne mori uelim, ſed ut mihi liceat & uiuere. Victus ſum enim mehercule, uictus ſum Iudices abſolutionibus meis, & (quæ certißima eſt animæ laborātis infirmitas) miſera felicitate defeci. Quē mihi uultū domū reuerſo, quē ſuadetis animū? Nō decet gaudiū meū, exaſpero hilaritate: nō decet mœror, offendo triſtitia: capto ſermonē, inuiſus ſum

tanquam arroganter inſultem. Doloris cauſa dicor, ſi propius aſpiciar:uideor, ſi recedo,cõtemnere. Quouſq; uincemus? Neſciunt prorſus abdicationibus mederi, qui nõ ſtatim cedunt,qui cõſcientiæ ſuæ rigore nitũtur. Non uincitur pater,nõ ſum abſolutus,cũ domum ueni,nemo me diligit, nemo reueretur. Iam ad nos de penatibus illis non pertinẽt niſi ſecreta,niſi latebræ. Non exuo,nõ depono ſordes,& mihi quotidie ſenex tanquam accuſaturus occurrit. Attendo,quid faciam,quid loquar,qualis aſpiciar,& (quod malignißimũ eſt ſolicitudinis genus)me ipſe cuſtodio.Satiaſti me uita, ſatiaſti,& cũ felicibus quoq; ueniat ex nimia proſperitatis cõtinuatione faſtidium,quod tædium pa ras,laßitudine miſerorum. Conſumpta eſt in lachrymis,in precibus ætas,exacti ſordibus dies,anxietate noctes. Quid mihi cõtra tam indigna,tam grauia promittat integritas? Abdicari debet,quẽ nocẽtem pater odit:mori,quem innocẽtem. Sed ut credamus,inquit, uoluiſſe te mori,cur potißimum ueneno? Poßis quidem pater hãc de omni ſupremorũ genere litẽ facere moriẽtibus:& quia rerum natura uarias fatorũ uias indulſit animæ, in nullo nõ exitu ſimili ratione reprehendas quicquid electum eſt. Sic ſuper ſtrictum nudatumq; mucronem proclamares,cur nõ ueneno? Sed nihil eſt delicatius exitu,quem nõ ſupplicia,nõ metus, ſed collecta de calamitatibus commẽdat infirmitas. Mihi tamen præcipue cum hoc mortis inſtrumento propria concordia eſt,nõ ſpargit cruorẽ,nõ trucẽ cadaueris relinquit aſpectum,placida eſt,quieta eſt. Ingratißime ſenex,ego & hoc ſic moriẽdo proſpexerã,ne me occidiſſe alius uideretur. Te nũc ap prehendo,te interrogo pater,ita parricida ſum ego,qui uenenũ affero in domum tuã imparatum,rude,terendum,cui tam multa reſtãt antequã dari poßit? Ita parricida ſum,qui iuxta te quæro ſecretũ,qui de potione tibi incerta,quam nemo detulit,quàm ſimpliciter, tam facilè reſpõdi? Secedo in medios penates,nullos ab introitu præpono cuſtodes, non euito trãſitus,non excludo

uentu

uenturos. Rogo utrũ hæc omnia ſunt occidere uolentis, an mori. Venenum quod tibi pararetur, inueniſſes abſconſum, reconditum, multum circa illud palloris attoniti, cõciſa uerba, trepida ſuſpiria, & me negantem. parricida deprehenſus effudiſſet uenenum, ne fateretur. Cur ergo, inquit, ſi tibi parauerag, non bibiſti? Breuiter pater & ſecũdum naturam cõditionis humanæ reſpondeo, nihil aliud eſſe in poteſtate miſerorum, quàm ut mori uelint. Ego cum dico mori uolo, non hoc dico moriturus ſum. de animo meo reſpondeo, non promitto de fato. Miraris quòd quamuis iam teneam uenenum, multum tamen adhuc caſibus incertisq; ſupereſt accipere? perfoßis plerunq; uiſceribus uitam tamẽ ab ipſa deſperatione redeuntem? Strictos circa colla laqueos, aut nexus, aut ipſius corporis ruina decepit, rotatos per abrupta molis iactus explicuit. Tam cõſentaneũ eſt, ne moriatur qui uelit, quàm quòd morimur inuiti. Sed malo ſicut cœpi, ſimplici tecum ratione conſiſtere. Nihil æquè pater impetu cõſtat, quàm mori uelle, nec quicquam res humanæ impatiẽtius habẽt pereuntis affectu. Hunc ſi retinere nolles, ſufficit ut moreretis, & rationẽ quoq; homini mortis eripiet, ſi quis abſtulerit ardorem. Frãgit animum, quiſquis interuenit, abducit, auocat, quiſquis alloquitur. Ambiuntur cuncta moriendi ſpatia pro uita. Ideo nos mehercule crediderim eiuſmodi exitũ eligere ſecretum. Minimum eſt quod confundat hominẽ infirmitate morientem, & exiguis cauſis opus eſt, ut diſpliceat obitus, quẽ miſero ſuaſit integritas. Quid ſi interueniat aliquis, qui gaudeat, qui uindicari ſe putet, ſi teſtes adhibeat oculos, quibus inuidẽdum ſit? Statim mehercule arrogãs uita ſimulabitur, ſtatim cõtumax dolor cum deprehenſa morte diſſentiet. Neſcis quantũ mihi hæſitationis putaueris, cũ interrogas, dum reſpondere cogis. Sed quẽ & reddere, iterum litigare, defendi. Me uero tũc pariter omnes tenuiſtis affectus, indignatio, pietas, reuerentia, dolor. Ego propter patrem mori poſſum, coram patre nõ poſſum*

*parauerit

ſum. Adijce nunc quod & dixiſti, bibe. Si mehercule ſaucium palpitantemq; iuſsiſſes adigere ferrum, premerem cluſis uulneribus animā: ſi ſtringere aptatos ad colla nexus, conarer abrupto deſilire laqueo: ſi uero inijceres manū ad præcipitia properāti, flecterem in plana curſum. Meritò prorſus anima ſecretū ſolitudinemq; captaueras. Interuenit pater, actum eſt, perijt ille ſuſceptæ mortis ardor, & utroq; nos reſoluit affectu: mori non debeo, ſi uetuerit: nō potero, ſi iuſſerit. Bibe, inquit. Nondum quidem potioni uirus aptatum eſt, ſed me ideo deprehendiſti, quia adhuc terebatur. Multa tamen mihi pater antè faciēda ſunt. Volo prius cōuocare ſeruulos, contrahere libertos, cōplorare, conqueri, mandare, defendi. Bibe. Mihi uerò tunc adieciſſe uiſus es, teneris, hæres, eamus ad Iudicem. Bibe. Sed hoc iubes tanquam negem uenenum. Interrogare uos uelut in illa ſecreti noſtri præſentia libet, quem mihi poſt hanc uocem animum datis. Dicit hoc accuſator, dicit hoc uictus, dicit ſecretò, dicit ſic ut poßit negare ſi bibero. Bibe. Ego quidem uolo, & hoc quàm maxime paro, ſed totum hūc animum ſenex tua auiditate mutaſti. Bibe. Quid reſtat aliud quàm ut recuſantis ora diducas, ut infundas per oppoſitas manus? mihi uerò tūc excidit quid uelim, quid pararim. Vidi truces loquentis oculos, uultus parricidali ardore ſuffuſos, iuberi mihi uidebar, ut biberem tuū uenenum. Neſciſti pater pertinaciam meam ſeruare, neſciſti. Filium propter te mori uolentem deprehendiſti. Vis occidere? ueta, inuade poculum, ne hauriam, bibam. Exclama, temerarie quid facis? Iam deſino iraſci, iam reuertor in gratiam. Properabo, ut hoc ſecum aures ferant, ut impatientia tua fruātur oculi. Tibi imputes quòd in me retorſiſti, quòd ablata ſunt ſacramenta pereundi. Innocenti facilius eſt mori, ſi rogetur ut uiuat. Fidem deorum, in quam me contumaciam pater, in quem tunc impuliſti contentionis ardorem, cum diceres bibe. Nec uiuere mihi libuit, nec mori. Ereptus ſum miſer animo meo, &

impro

improuiſa uoce percuſſus,ſteti ſine affectu,ſine negatione attonitus,amẽs,& me penè aliter occidi. Nihil eſt profectò improuiſorum dolore torrentius,& fractæ malorũ contentione mentes ad inexpectata caligant. Non querelas poſt hoc inuenio,nõ uerba,non lachrymas. Ad nullius rei conatũ ſufficit mori alterius animo,& ſuo ueneno. Licet igitur noua me reatus mole cõ uenias,non pœnitet tamen illum fixiſſe,illum non pœnitet ſpiritum rigoremq; pereundi. tanquam parricida moriebar. Pater qui queritur quòd non bibi,iam nunc diceret deprehenſus erat, negare non poterat. Eſſem nunc ter abdicatus, & me contenderet ad Iudices meos redire non auſum. Bene quòd ſic effudi, tanquam rurſus uita placuiſſet. Venenum quod uideretur deprehenſum,nemo ideo bibiſſe crederetur, quia ſibi parauerat. Dic nunc,non fui paſſurus ſi bibere uoluiſſes. Deinde hoc ſic probas,ut me hodie quoque coneris occidere. Non eras paßurus. Quando per fidem inijcis manus, potuit eadem, potuit peragi breuitate qua iuſſeras. Non eras paſſurus. Deinde non timuiſti, ne mihi animum pereundi uel hoc faceret,quòd putabam me iuberi? Facinus eſt ſi morior,ut poſtea quæratur,an uolueris occidere. Tu licet inuidiam uocis illius alterius mentis ſimulatione defendas,occiſuri tamen fuit ipſum experimentum. Non intereſt rigoris,quædam patiaris,an tentes. Nunquàm mouebit patrem filius hoc,quòd moritur,quem non mouit hoc,quòd paratus eſt mori. Quid nunc faciam Iudices pertinaciſsimo rigori? in quod me componam patientiæ genus? uidetis hominem quem nullus animi mei ſtatus mutat, quem conſtantia noſtra, quem offendit infirmitas, uiuere nolo, perturbat, expellit. Mori conor, interpellat, exagitat. Iam fortaßis aliquid (ſi nobis hodie quoque clementia ueſtra ſuccurrerit) parauit, inuenit. Quis finis,quis exitus incredibilium malorum? de filio abſoluto fecit ut mori mallet,de moriente ut uiueret. Vos uerò ſanctiſſimi uiri, quo iam ambitu, quibus poſſem conuenire precibus?

Ille

Ille ueſter infelix, ille ueſter abſolutus, flere uetitus eſt. Non habet gratiam ſuam toties genua complecti, & ad fatigatam miſericordiam noui diſcriminis pōdus attulimus. O mors ſemper imparata miſeris, negata cupientibus, quādo ſuccurres? Me infelicem, perdidi uenenum. Sed quatenus aliquid pater expectationi tuæ repromiſi, nolo deſperes. Fruere quinimo ante ſuprema, ante exitum meum hac uoce, uiciſti. Neſcio quidem quod rurſus eligam obitus genus: an placeat reparare uirus infelix. Sed prædico, teſtor, quæcunque ſederit traditio leti, miſerere, ne iubeas, miſerere, ne cogas. Facilius me occiderēt gemitus tui, lachrymæ tuæ. Et ne mihi putes illam ſecreti noſtri excidiſſe uocem, uenenum quidem te iubente bibere non potui, quandoq; tamen hoc occidet, quod bibere iuſsiſti.

INFAMIS IN MATREM. ARGVM.

Malæ tractationis ſit actio. Specioſum filium infamem tanquam inceſtum cum matre committeret, pater in ſecreta parte domus torſit: & occidit in tormentis. Interrogat illum mater, quid ex filio compererit. Nolentem dicere malæ tractationis accuſat.

Pro muliere contra maritum. 18

ETSI Iudices callidiſsimus parricida facinus ſuum ſic ordinauit, ut uobis matrem faceret inuiſam, ſiue diſsimularet miſera mortem filij ſui, ſiue quereretur: tantáq; monſtrorum nouitate circūdatam eò perduxit, ut ſibi uideatur infamaturus iterū uel patientiam noſtram, uel dolorem: matri tamen in cuius calamitatibus, ne minimum ſibi uindicat orbitas locum, ideo ad uos fugiendum fuit, ut ſciretis non illi præſtari, quòd tacet maritus. Laudo Iudices, laudo miſeram, quòd interrogare noluit domi, quòd nihil fecit & ipſa ſecretò. Hic corā ciuitate, corā liberis ac parētibus, & (licet diſsimulare parricida uideatur) coram rumore mater inquirit, quid tormētis unici quæſierit, quid morte cōpererit. Reſpon

deat

deat ſaltem reus, fateatur iratus, cur in peracta crudelitate mode ſtiæ fronte ſubſtitit. Nec uxori poteſt uideri parcere, de qua ſcire uoluit, an eſſet inceſta: nec filio, quem tanquam ſciret occidit. Ante omnia igitur Iudices mulier infelicißimi pudoris hoc ab affectibus publicis petit, ne uobis accuſare uideatur. Reã ſe inceſti, reã parricidij putat. Exhibet populo cõſcientiam ſuã, & aduerſus quencunq; ſermonem, quodcunq; ſecretũ, marito, famæq; præſtat interrogandi poteſtatem. Vellet innocẽtiam ſuis probare uiſceribus, uellet in equuleos, in ignes hanc miſerã præcipitare pietatem. Ignoſcite Iudices impatientiæ, quæ cõtra callidißimam dißimulationem libertate doloris exæſtuat. Inceſtũ probaretur ſilẽtio patris, ſi taceret & mater. Equidẽ Iudices tã cõtrarios affectus ſenis ſatis admirari, ſatis ſtupere nõ poßũ. In rumore tã ſuſpicax, poſt tormẽta patiẽs, modo ad fabulas uulgaresq; ſermões pronus ac facilis, in orbitate, in parricidio, reatus quoq; dolore, cõticuit. Quò repentè reuerſus eſt? in quam modeſtiã deſperationemq; defecit? torſit tanquam dicturum: tacet, tanquã dixerit. Fidẽ igitur ueſtrã Iudices, ne cui præſtet magnæ ſeueritatis autoritatẽ non poſſe defendi, ne'ue ideo ſuſpicari nefanda malitis, quia ſe parricida miratur. Parcere nunc illum cuiquam tacẽdo creditis? loqui ſe tum maxime putat. Et ſi bene artes & profundæ mẽtis conſilia perſpicio, reſpõdere ſibi uidetur plus, quàm mater interrogat. Fallitur quiſquis hunc eſſe credit inexplicabilis doloris æſtu, & inter ſilentij confeßionisq; cauſas miſerũ pudorem. Alium exitum nõ habet, quàm ut reſpondere nolle uideatur quiſquis filium occidit, & probare nõ poteſt propter quod debuerit occidi. Coniungat quantum uolet nocentißimus ſenex cum rumore populi ſilentium ſuum, & relatura ordinem triſtißimæ ſortis collata malignitate cludat ora, compeſcat aditus, ſecuri tamen eſtote mortales, fas eſt innocentißimæ matri uelut in templis, uelut apud ipſos proclamare ſuperos, amaui filium meum. Matrona Iudices cuius puellares annos, primam rudẽq;

coniugij mentem nulla libidinum reſperſit infamia, cui impudẽs rumor, ſuſpicax maritus nihil unquã potuit obijcere niſi filium quæ pudentiæ prima fiducia eſt, edidit partum, quem maritus agnoſceret, non timuit ne ſtupra furtiosq; concubitus paruuli uultus, aut creſcentis infantiæ ſimilitudo detegeret. Natum de ſe continuò (ſi quid ipſi creditis) impatientius complexa quàm reliquæ parentes, non in nutrices nec in miniſteria ſepoſuit, ſuis aluit uberibus, ſuo fouit amplexu. Nunquid & hos annos parricida, nunquid & pueritiam miſeri iuuenis infamas? Actum eſt de ſacrorum nominum fide, ſi ut uideatur innocens mater, ætas tantùm filij fecit. Accendebat hanc erga unicum optimæ matris impatientiam rigidus pater, aſper maritus, & ſibi uidebatur pa rum implere, quem pro duobus conferebat affectum. Rarus hic nanque ad oſcula, difficilis amplexibus, & qui unicum aſpiceret animo quo quãdoq; poſſet occidere, fecit ut notabilior eſſet charitas matris. Omnis igitur miſeræ ſermo cum filio, omnis in publicum pariter egreſſus. Gaudebat etiam quòd laudãdus occurſibus, quòd omni frequentia cœtuq; conſpicuus, populo iam ipſe fateretur, quòd plus amaretur à matre. Miſeremini Iudices, ne nefandas ſuſpiciones maritum ex ullius traxiſſe credatis indicijs, ſuum rigorem, ſuum tantùm ſecutus eſt animum. Filium ſi non ames, uideatur tibi mater adamaſſe. Queſturum nunc me Iudices putatis de licentia ſermonis humani? Ego uerò iuxta hunc patrem non accuſo rumorem. Quæ materia fabulæ tam impudentis, quis fuerit autor, iſte probauit, qui credidit. Facilimum fuit, ut loqueretur populus de inceſto, de quo mirabatur patrem ſuſpicari. Hæc ſunt Iudices quæ mater fecit ſecurè, ſimpliciter, palàm, coram marito, coram ciuitate. Refert nũc ſuum iſte ſecretum. Iuuenem (quæ integritatis prima ſimplicitas eſt) nihil timentem in partem domus, qua nulla proclamatio, nullus poterat gemitus audiri, rapuit, abduxit. Ibi uerberibus, ignibus, omni crudelitatis arte conſumpſit. Quis unquam Iudices peius de inno

de innocentia temporum, de ſacris meruit affectibus? torſit filium, ut probaretur inceſtū, occidit, ut crederetur. Ponite nunc ante oculos Iudices duorum parētum confeßionem. Mater exclamat, filium amaui: pater dicit, occidi. Nefas eſt utrunq; putetis innocentem. Iam quidem nocentißime ſenex grande deprehenſæ feritatis indicium eſt: quòd cum filium occideris, ut interrogeris expectas. Non erumpis ab illo ſecreto tuo terribilis in publicum, & homo filij cruore perfuſus nō proclamas, nō deos hominesq; teſtaris, non occidis & matrem. Scilicet modeſtia te ſcelerum tuorum quàm maxime decet, & ideo tibi relinquis unde ſis quietæ patientiæ. Miſer parcis uxori, coniugales deos & lectuli iura reuereris? O quàm non habet nec quod mentiatur. Malæ tractationis agimus. Placet ergo Iudices, ut illa uoce qua matrimoniorum conquerimur iniurias, gemitu quo corporum contumelias, dāna, cultus, & negatos in publicū deflemus egreſſus, orbitates ac liberorum ſuprema plangantur. Quid tamen faciere uultis miſerum dolorem, ſi non habet aliam ſexus hic legem, ſi intra iuris huius anguſtias omnis nuptiarum querela cōſtricta eſt? Mater quæ de morte filij maritum malæ tractationis accuſat, nō uindicat, ſed probare cōtenta eſt, quòd non debuerit occidi. Omittamus paulisper Iudices orbitatis triſtißimæ dolorē, & in parricidio malæ tractationis reddamus aliunde cauſas. Ita non iuste quereretur uxor, ſi diceret: adulterum de me facilè ſuſpicatus es, citò credidiſti? Matronalis pudor tutelā non ex ſua tantum innocentia habet, infirmitas huius ſexus nō poteſt totā improbitatis exiſtimationem debere tantum moribus ſuis: omnis in fœminas uenit maritorū prædicatione reuerentia, oēs ſermones originē de ueſtris pectoribus accipiūt. Triſtior uultus, querela, faſtidium, fatū eſt coniugij. De pudore pronūciat, mittit in ora populi, mittit in fabulas, hoc proxima miniſteria narrant, hoc exteri putant. Nemo peiore exemplo temere de uxore credit, q̄ cui oēs credituri ſunt. Sanè faciat uos pronos ad ſuſpicio-

nes nimia charitas, & ex impatientia diligendi plerũq; deſcendat, ut credas facilè quod timeas. Furtiua *ſtupra, raptosq; concubitus obijciat uel falsò maritus, fas eſt, fieri ſolet, parcius tamen ſi iam ſit & mater, ſi in fidem caſtitatis uxoria fœcũditate profecerit.* Quid *ſi ſit iam iuuene quoq; filio ſeuera, iam nurũ nepotesq́; proſpiciat?* Miſeremini *temporum, ne alienæ innocentiæ interpretationem de ſuis quiſq; moribus trahat.* Inceſtum *poſſe fieri pater hoc ſolo uult probare, quòd filium potuit occidere.* Rumor, *inquit, fuit.* Eſt *hercules cui contra rerum naturam, cõtra parẽtes liberosq́; credatur.* Rumor *fuit. Hoc ergo ſic audiemus, tanquã ſi diceres, cõſcius detulit ſeruus, nũciauit ancilla, im prouiſus aſtiti, dum nõ timeor adueni.* Rogo Iudices *utrum credibilius putatis, inceſtũ de matre, an de rumore mẽdacium?* Rem *impudentiſsimam populus loquendo fecerat, niſi pater credidiſſet.* Peſsimum Iudices *humanarũ mentium malum eſt, quòd ſemper auidius infanda finguntur, nec uſquam ſe maius operæpreciũ putant maligni facere ſermones, quàm cũ incredibilia quaſi deprehenſa narrantur.* Neceſſe *eſt contentioſius loquaris quod probare non poſsis, & affirmationem ſumit ex homine, quicquid nõ habet ex ueritate.* Eſt *tamen hoc iniquiſsimũ de loquacitate populi, quòd plerunq; famam accendit contentio nõ credẽtiũ.* Materiã *miraris rumoris, de qua nemo nec ſibi credit, quam qui narrat aſsignat alij?* Rumor *res ſine teſte, ſine indice, res ex incertis improbiſsima, maligna, fallax, & ſimilis ſilentio tuo.* Quid *& ipſe de rumore ſenſeris, uis breuiter probem?* Tormentis *quærendum putaſti, an uerum diceret.* Sanè *ſit aliqua publici ſermonis autoritas in illis, ad quæ fas eſt populi peruenire notitiam.* Video *cur adulteria proferantur in fabulas; explicantur per miniſteria, per conſcios, habent inconſulta gaudia.* Pars *uoluptatis uidetur eſſe iactatio.* Facinus *uerò cui ſi fas eſt, ut illud humanæ mẽtis capiat audacia, circũdatur undiq; nox profunda, denſior caligo tenebrarum, quod nocentes ſuis quoque*

oculis

oculis uix fatentur, non ſeruo, non creditur ancillæ. Quid internũtijs, quid opus eſt miniſterijs? ſufficit animus duorum, explicat omne filius materq́; ſecretum. Inceſtum tanto incredibilius eſt, quanto & de illo plures loquuntur. O' miſera conditio ſexus, cuius ipſæ plerunque uirtutes, fabulas parant. Cur iſta nullis in publicum gaudet egreßibus? Vnde aduerſum omnes tã rigida conuerſatio, tam ſeuerus affectus? Nihil concupiſcit, nihil ergo deſiderat? Filius poßidet cuncta tempora, uniuerſos occupauit affectus. filius matris tota iactatio eſt. Rogo nunquid adamauit? Mihi credite, non eſt nefandorum iſta ſimplicitas. da ut ſit hæc inter matrem, & filium conſcientia, parcent oſculis palàm, abſtinebunt coram patre complexibus, omnis familiaritas ſubſtringetur in publico, ſermones, occurſus coram ſeruulis libertisq́; uitabunt, & maximi ſceleris ardor captabit affectare grauitatem. Elige parricida quod uoles, inceſtum diligens ſuſpectum non erit, negligens deprehenditur. Sed quid ego ſic ago, tanquam inauditum, incredibile ſcelus locutus ſit populus? Teneo in hoc ſermone facinus unius mali mariti. Non intereſt inceſtum de uxore fingat, an credat. Quid iſte, ergo non timuit tam nefandæ rei famam, nec ad aures patris peruenire rumor erubuit? Dißimules licet, à te malignitas accepit ortum, te ſecutus eſt quiſquis hoc auſus eſt narrare, proferre. Da bonum patrem, bonum maritum, dicturum me putas, non credet? Neſciet eſſe rumorem. Ite nũc Iudices, & adhuc dubitate quis famæ fuerit autor, cuius pater agit cauſam. Specioſus, inquit, fuit. Non magis hoc facinus in matre eſt, quàm crimen in filio. Specioſus fuit. Vt hoc obijci poßit, ut debeat, adijce & adulter, et raptor, in illa matrona maritali dolore penè percuſſus, in illa uirgine publica ſubclamatus inuidia, quanquàm hæc quoque intra notos diſcurrunt iuuentutis excurſus. Quid ais? ab inceſto libidines cœperũt? hoc primũ unquã iuuenis admiſit? hoc ſolum argumentum ſumis ex forma? Dic potius, de-

prehendi iuuenem mihi uenena miſcentem:in necem meam conſcientia ſceleris eſt armatus. Infinitum eſt quantum debeat antè feciſſe filius,ut de illo inceſtum pater ſibi credat. Specioſus fuit. Quis enim non eſt formoſus filius matri? Amant debilitates, amplectuntur illum morborum ſuppliciorumq; pallorem, & in uires charitatis accreſcit ipſa miſeratio. Nō impedit ægræ pietatis animum deformitas,pulchritudo non auget. Amare liberos unus affectus eſt. Liberi marite, liberi non amantur oculis; non complectitur mater ore,non uultu,ſed eſt in filio matri neſcio quid homine formoſius. Poßit forſitan nouitas ſolicitare uiſus,expugnare mentes, in matris aſpectu coaleſcit infantia, pueritia cōſurgit,iuuenta ſurrepit, ſpecioſum ſuū quotidie uidet, miratur,amplectitur. Quæ tandiu amauit,quando incipiet amare deſinere? Non eſt opus nocentißime ſenex ad hoc nefas charitate,ſed amentia,ſed furore. Vt in iuuene ſuo mater poßit concupiſcere quòd formoſus eſt, oderit oportet quòd filius eſt, & adeò ſacris affectibus nō adiuuatur in facinus,ut ad illud niſi per obliuionem ſui tranſire nòn poßit. Quid? quod & incredibilius eſt, quòd parem duorum poſcit inſaniam, & ad inceſtum opus eſt ut adamet & filius,nō ut adametur ſolū. Ab utro deinde uultis incipere preces, uenire ſermonē? Audebit hoc rogare filius matrem, mater hoc impetraturam ſe ſperabit à filio? Hunc animum tuum ſenex, quo cum maxime taces (ſi non eſt callida,non maligna ſimulatio)de fide tanti ſceleris interrogo, an poteſt mater admittere, quod loqui non poteſt pater? Specioſus fuit. Libet interrogare hoc loco omnes humani generis affectus. Placet ergo ut ſi filio obtigerit indulgentior facies, uultus erectior,refugiat mater amplexus? Si uirginem uſque ad notabilem ſpeciem natura formauerit,timeat oſcula pater, horreatq; contactum? Dij deæq; male perdant tam impudentes ſolicitudines,tam nefarios metus.Propè eſt ab inceſto, timere ne fiat. Malo ſimplicitatem, quæ non uereatur infamiam,malo nudos affe

dos affectus, inconſultamq́; pietatem. Nihil de ſe fingi, nihil credat poſſe narrari. Teneat inſatiabiliter, auide. tanti ſama non eſt, ut amet filium mater ſolicitudine pudicitiæ. Me quidem marite ſi quis interroget, omnes matres liberos tanquam adamauerint, amant. Videbis oculos nunquàm à facie uultuq́; deflectere, comere caput, habitumq́; componere, ſuſpirare cum receſſerit, exultare cum uenerit, conſerere manus, pendère ceruicibus: non oſculis, non colloquijs, non præſentiæ uoluptate ſatiari. Hoc eſt ergo in tam nefanda ſuſpicione ſæuiſſimum, inceſtum non poteſt fingi, niſi de optima matre. Execrarer mehercule Iudices, ſi crimen iſtud clarius obiecißet filio pater, ſi uſq; ad uerborum proceßiſſet amentiam. Nemini minus fas eſſe debet credere inceſtum, quàm qui propter illud paratus eſt filium occidere. Quid quòd non credis tantum nefande, ſed quereris? Ita tu non times monſtri huius agitare ſecretum? Populus loquitur inceſtum, ſed tu nega. Ciuitas infamat, tanto magis oſculare unicum, & coniugem tene, pariter duos circa tuum ſtringe complexum. Prò inaudita ſeritas, ita patri non ſufficit non credere inceſtum, quod non poteſt probare? Ferrem tamen adhuc ſuſpiciones tuas nefandißime ſenex, ſi dißimulanter indicia tanti ſceleris agitaſſes. Obſerua ſermones, ſecreta cuſtodi, omnium dierum noctiumq́; momentis ſagax ſcrutator inſiſte. Quid tibi cum abruptis? quid cum ſupremis? Inceſtum iam credas oportet ut torqueas. At tu, prò nefas, uerberibus, ignibus, & tota crudelitatis arte ſcrutaris rem, de qua non deberes interrogare ſeruos, de qua uernilium quoque corporum patientiam petulanter excuteres. Laminas accendis, equuleos moues, & parricidio ſuſpicaris inceſtũ. Neſcis quod præceps, quod abruptum tam nefandæ diligentiæ furore commoueas? Pater, qui de inceſto filium torquet, non eſt neganti crediturus. Omnium quidem Iudices inceſtorum ſuſpiciones peſſimè ſemper à corporibus incipiunt, nec bene de cuiuſquam moribus illam partem hominis

interroges, quæ non animo, ſed dolore reſpõdet. Nondum dico *quem torqueas, quis inter equuleos igneſq; ponatur, cuius ar- guta prius indicia præcedant, nouiſſimũ debet eſſe, quicquid tor quet & punit.* Fidem *hominum deorumq́;, ne grauitatem pute- tis à nouiſſimis ultimisq; cœpiſſe.* Non *habet probationem faci- nus, de quo pater nõ poteſt alium torquere quàm filium.* Video *quà poſsis ratione defendi, ſi omnia antè feciſti, ut inceſtũ aliter erueres.* Quid *ais?* Interroga*ſti ſeruulos, non potuit conſcius in- ueniri?* Exquiſi*ſti ancillas, non apparuit miniſtra flagitij?* Non *obſcœna literarũ commercia, nõ fatentis deprehendiſti nefandæ blanditias?* Nihil *iuuenis maritus, dominus pater?* Nunc *& dic ſciſſe rumorem, ſed ut torqueas, ducatur tamen quæſtio per cõ- iugis miniſteria, per filij ſeruulos, in illa potius uilitate deſæuiat.* Prius *eſt ut repudietur uxor, ut diuortio fiat in domo grande ſecretum.* Excedit *omnem immanitatem, filium ideo torquere, ut ſciat an innocens torqueatur.* Vnicum *pater ignibus uerberi- buſq; interrogas, rogo quid facturus ſi pernegauerit?* Videlicet *ut laudes, deinde dimittas: ut amplectaris peruſta uitalia, & la- ceri pectoris uulnera pietati rurſus admoueas.* Solus *ſupereſt pu- dor homini, qui torſit unicũ, ut torquere debuerit.* Faciat *te ne- ceſſe eſt res iſta peſſimum patrem, & oderis oportet filiũ, cui ſa- tisfacere nõ poſsis.* Iamiam *malo uenena, ferrũ, ſubitos ictus, im- prouiſamq; mortem.* Inceſtum *qui non credit, torquere non de- bet: qui credit, ſtatim debet occidere.* Quòd *ſi tormenta etiã filij placẽt, ſi præſtanda eſt ſatisfactio tam nefandi rumoris, exigo ne perdas quæſtionem: in media ciuitate, in ipſa cõſtitue fama, ad- uoca illos malignos, illos loquaces, & ſeculi rẽ exquire audiẽte populo.* Coram *omnibus torqueri debet, de quo loquuntur om- nes.* Interroget *quiſq; quod uolet, ſuis credet oculis.* Cur *in ab- ditam ſemotamq́; partem iuuenis abducitur?* Secretum *quæſtio- nis nec inceſto filio debetur, nec innocẽti.* Dabo *adhuc inter ſe- cretum publicationemq; temperamentum.* Aduoca *propinquos,*

adhibe

adhibe amicos, circumpone iuueni ſerios ſenes, interſint magiſtratus, adſiſtant quibus habere poßit ciuitas fidem. Præſtare debes aut tibi ut probare poßit, ſi confeſſus fuerit: aut filio, ſi pernegauerit. At tu nefande, crudelis tollis quæſtionis alteram partem, efficis ne poßit amplius innocens eſſe qui tortus eſt. Quid agunt contra populum tormenta ſecreta? Prædico, teſtor, iterum dantur malignis alimenta ſermonibus, & à quæſtione ſepoſita in maius reditur incertum. Coram omnibus torquere debet filium pater, & qui uult abſoluere, & qui eſt paratus occidere. Non uultis Iudices ad facinus indigniſsimæ quæſtionis accedat, & quòd ipſe torſit filium pater? Adeóne non potuit libertis aut ſeruulis neceßitas iſta mandari, non carnifex potius adhiberi? Pater in tormentis filij non auerſos tenuit oculos, ipſe ueſtes ſcidit, uelamenta lacerauit, manibus flagella concußit, renouauit ignes, & mori filium cõtentione non ſiuit, diduxit os, quod iam ſuprema claudebant, fouit animum, ut longis cruciatibus patientia ſufficeret. Ò dignum patrem, cui dicat innocens filius, feci. Non mehercule improbe mihi proclamaturus hoc loco uideor, hominem qui torquetur in matrem, debere coram matre torqueri. Cur excluditur infelix à ſua cauſa, à ſua quæſtione? Adhibe ſpecioſi cruciatibus hanc nimis amantẽ: huius gemitus excipe, huius ſuſpiria oculosq; cuſtodi: ſi quod facinus admiſſum eſt, torquebis quidem filium, ſed fatebitur mater. Irrumpere me tum maxime puta in illud tuum parricida ſecretum, inijcio properanti quæſtioni manum, inhibe ictus, ſubtrahe pauliſper ignes, quicquid eſt quod eruiſti, profer in medium, memento te feciſſe de filio propter quod tibi non debeat credi. Quid ſpiritum dolore præcipitas? Quid miſeræ interualla patientiæ pertinaci crudelitate continuas, ſi fruſtra tibi ſufficere credis quod audieris nunciare, proferre? Inceſtum ut credatur, ipſe debet audiri. Mirabar & ego Iudices ſi tam nefanda quæſtio alium exitum potuiſſet habere, quàm mortem. Hic eſt parricidij pudor,

ſic deſinunt, quæ incipere non debent. Facinus quæſtionis operis ſcelere maiore, exire tibi uideris per orbitatem. Scimus unde uenerit iſta contentio, nihil extorſit ſæuitia miſero. Vincit torquentem qui occiditur. Iamiam non miror, quòd poſt iſta non habes uocem, uerba nō inuenis. Vnicum ſine teſte laceraſti, unicum occidiſti, ſoli tibi deinde notū uis uideri celare facinus, & in parricidio quæris aliunde triſtitiam. Præpoſtera res eſt filiū occidere, deinde erubeſcere. Fas non eſt non eſſe notum, propter quod ſe parricida putat innocentē. Eligas utrum uoles, aut tormenta damnes neceſſe eſt, aut ſilētium. Quod non debet indicari, quæri non debet. Poßis uideri fortaßis crudelißime ſenex ſilētium filio præſtare, ſi uiueret. Cōſumpta eſt paterni nominis religio, omnis pietatis ſublata reuerētia. Si hoc ille meruit, parum in quæſtione, parum ultionis in morte eſt. Vindicare uis confeßionem? induc cadauer, & ſuper illa uulnera omnes pone cauſas. Non eſt eiuſdem fateri cur torſeris, & tacere cur occideris. Quid ais ſæuißime parricida? Filium conſumpſiſti per flagella, per laminas. Potes agere, uiſcera de tuis concepta uitalibus, ſanguinem qui de tua fluxit anima, non inſania, non furore, ſed (quantum uis uideri) conſilio, grauitate laceraſti. Potes tacere, ſuper uulnera unici, ſuper exutos artus metuendus aßiſtis, & cauſas quærente matre, quærente populo, hoc ſolū dicis, occidi, contenta eſſe debet incerto. Interrogari nunc te marite credis à matre ſola? cauſas mortis illius repoſcit ſolicitudo generis humani. Stant circa liberos attoniti parentes, horret inuicē ſe charitas fraterna complecti, rupta eſt illa oſculorum inter ſoceros generoſq; ſimplicitas. Quouſq; nos cū ſilentij tui interpretatione committis? Si nihil factum eſt quod debeat erubeſcere temporū pudor, quid ſibi uolunt uerba media, ſuſpenſa? Si nefas prodigioſis ſimile fabulis deprehēdiſti, miſerere, ne ſis una morte contentus. Inceſtum grauius odiſſe debes: quòd & uenit in forum, quòd audaciam innocentis imitatur, & tacenti uidetur iraſci.

Cum

Cum filium propter rumorem torſeris, propter tormenta occideris, non eſt media res, ut neutrum ſciamus. Mater quidem Iudices innocentiſſima hoc cōplorat, hoc ferre non poteſt, quòd nihil parricida reſpondet. Sed nobis uidetur iamiamq; eſſe dicturus. Non fallit nos nefande quid captes, hoc quòd ſupra ſilentiũ trahis alta ſuſpiria, quòd prorumpenti uideris exclamatione deficere, mendacio paratur autoritas, & in fidem erupturæ uocis affertur, ut fateri uidearis inuitus. Dic tamen, par eſt huic rei matris integritas, ut mentiaris. O quanto nunc dolore torqueris, quòd inſtantem non potes aliqua truci proclamatione diſcutere. Non uerba tibi contra miſeram, ſed argumēta deſunt: non uoce, ſed probatione deficeris. Quod ſolum datur, relinquis infamiæ, & nos cum perpetua ſermonum malignitate committis. Qui interrogantem nec damnat, nec abſoluit, rumore contētus eſt. Modeſtiã mariti pariter & patris accipite. De muliere quæ cōuinci nō poteſt, ſufficere ſibi putat, ut inceſta credatur. Quis unquã tam nefandas artes, tam cruentũ deprehendit ingenium? quia nō poteſt probare quod dixerit, captat ut credatur quod non dixit. Diſſimulas, taces ſæue, crudelis? inueniſti tormēta patris. Audi quid miſera ſimpliciſſimo dolore proclamet. Nō efficies, inquit, callidiſſime parricidarũ, ut non audeã cadauer amplecti. Ego uerò inceſta ſum, ſi poſſum moderari gemitus, cōprimere lachrymas. Coite in funus omnes liberi, omnes parētes, cuſtodite plãctus meos, obſeruate ſuſpiria, ſi quid feci, ſi qd admiſi, fatebor. Ecce ſupra lectulum effuſa ferralē, laceros artus & peruſtũ complexa corpus exclamo, teneo unicũ meũ, uelit nolit inuidia, meũ miſera formoſum. Hoc erat quod infeliciſſimã matrem ultra ſolitæ charitatis exagitabat affectus, amabam mariteperiturum. Infames quantumlibet hanc impatientiam, ego mihi uideor defuiſſe, ceſſaſſe, multum de lætitia, multum perdidiſſe de gaudijs. Nemo unquam filium nimis amauit. Excuſo tibi, inquit, iuuenis innocentiſſime, quòd ſupremis tuis nondum

præſt

præſtiti miſera comitatum. Viuere quidem te defuncto continuo nō debui, ſed mori marito tacente non potui. Rumpam tædium lucis inuiſæ, ſed prius licuerit coram ciuitate manibus tuis iuſta perſoluere, cum damnato ſupra callidiſsimum ſilentium parricida, nihil te dixiſſe conſtiterit. Ignoſce quòd ad iudicium iſtud orbata duraui. Timui ne ſi ad exitū impatiētia, ſi præcipiti pietate properaſſem, faceret aliū parricida de mea morte rumorē.

INFAMIS IN MATREM. 11.

Ex ſuperiore argumento, Declamatio.

Pro uiro contra uxorem. 19

DEBEBATVR *quidem triſtiſsimæ orbitatis miſero pudori, ut iam taceremus omnes, & poſt tam prodigioſas rerū ſermonūq; nouitates, oportuerat hoc eſſe nouiſsimum de malis infelicißimæ domus, quod occidi filium pater. Sed quoniam mulier immodici ſemper affectus, ſupra cuncta quæ uel paßus ſum paulò antè, uel feci, reatus quoq; me dolore concußit, ueni petiturus à uobis ne me ſcientem ſilentiū contentioni præſtare credatis. Non quia occidi filium taceo, ſed occiſus eſt ut tacerē. Vtinam Iudices negare poſſem quòd occidi, utinam totum miſeræ neceßitatis ordinem fas eſſet intrare, & oris huius premere ſecretum. Miratur hanc aliquis patientiam meam? Ardor ille qui me modo impegit in filiū, ipſa ſui immanitate conſumptus eſt. Quicquid erumpere poſſet in proclamationē, parricidio peractū eſt, in orbitate conticuit. Non habeo affectum, niſi quo cuncta tantum patiar, audiam, feram. Vtrunq; de filio fieri nō poteſt, ut & occiderim, & fatear cur meruerit occidi. Quapropter Iudices ſatis admirari, ſatis ſtupere non poßum, quòd mulier cuius præter optimam ſanè conſcientiam, ſexus quoq; maiorem malis noſtris pudorem præſtare debebat, tacere nō poteſt ſilentium meum. Nouo quinimo fabuloſoq; ſecum impatientiæ genere diſſentit. Queritur de populo quòd loquatur, de patre quòd taceat. Nec contenta confeſ-*

confeßione mariti, nihil ſe diſsimulare, nihil ſcire reatus autoritate teſtantis, mauult de ſilentio meo facere ſecretum orbitatis. Iſtud anietia ſit an innocẽtia, perditus dolor uiderit. Ipſius animus poteſt ſcire quid filius meus dixerit, quæ me putat habere quod dicam. Fidem igitur ueſtrã Iudices, ne uos orbitatis miſeratione confundat ſola mater, ne'ue maximæ calamitatis ibi tantum putetis reſediſſe ſenſum, unde uos lachrymæ gemituſq́; cõueniunt. Mei magis debetis in uxoris comparatione miſereri, qui filium & perdidi, & occidi. Ego ſum infelicior ex parentibus duobus, qui quicquid Iudices iſta complorat, & patior, & feci. Felicem ignorantiæ conſcientiam matris, qua ſufficit interrogare. Maior me impatientia, maior urit affectus, cur filium occiderim, indicare non poſſum, nec pœnitet quòd occidi. Infelix ſenectus, miſera patiẽtia, ſic quoq; quàm multa dicẽda ſunt? Fuimus quondam, Iudices, fuimus felicißimi parentes, cũ adhuc rudis unici nobis blãdiretur infantia, durauitq́; domus tota proſperitas, quandiu pariter fruebamur, pariter diliximus, quãdiu ciuitas de nobis hoc ſolum poterat loqui, filium nos habere formoſum. Vt uerò in eam adoleuit ætatem, in qua corporalibus bonis iuuentus inſolenter exultat, ſuperbus atq; arrogans, in nullũ uitæ genus, non in priuatos, non in publicos actus florẽtem duxit ætatem. Dij immortales quantus qualiſq́; circa iuuenem rumor ingemuit? omnium maledictis ſucclamatus, omnium denunciatione damnatus eſt, donec & ipſe conſenſum circa ſe publici doloris agnoſceret. Inde rarus in publico, & tanquã patris occurſus, tanquã ciuitatis ora uitaret. Non eſt leue concipere uerbis, in quantam ciuitatis execrationem, in quantam culpam iuuenis inciderit. Dictus eſt occidere poſſe patrem, dictus eſt dignus, quem poſſet etiam pater occidere. Quid facerem Iudices infelicißimus ſenex? iamiam non euitabat fama nec patrem, iam meis auribus nemo parcebat. Interrogare non audebam, diſsimulare non poteram. Fallitur quiſquis me putat quicquam feciſſe conſilio

ſilio: impetus, ac temporis ipſius neſcio quis ardor explicuit. Præparari filio tormenta non poſſunt. Eſt in miſeris penatibus pars remota, ſepoſita, profunda tenebris, triſtis acceſſu, omnibus apta flagitijs, & in qua audeat facere facinus & pater. Illò fateor dum me uariæ cogitationes per totius domus ſpatia circũagunt, quãtum intelligere licuit, improuiſus adueni. Et ille quidem ad conſpectum meum tanquam deprehenſus obſtupuit, refugitq́; trepidus, puto ne quærerem cauſam. Irrumpo feſtinanter, auide, ſine liberto, ſine ſeruulo, ſicut me deprehenderat temporis illius fatum, manibus, ictibus, & quæcũq; ex obuijs dolor in telorum tranſtulerat uſus, ultra uires ſenectutis aggreſſus, ignes ex proximo raptos, uerbera quæ caſus obtulerat, non diuiſo dolore, non per partes, non per interualla ſuſpenſo, ſed ſemel, ſed pariter inuado. Pars ſecreti fuit, ut ipſe torquerem. Dij immortales, quæ contumacia, quæ fuit illa patientia, cum domi torqueretur à patre, non inuocare matrem? Non repugnauit iuuenis, non oppoſuit manus, nullum implorauit auxilium. Merſis tantum deiectisq́; luminibus tanquam unquam flagella ſuſtinuiſſet, tanquam meis torqueretur oculis, omnes ictus excepit in faciem: uerberibus, ignibus, laudatos uultus uelut illis iraſcere tur, oppoſuit. Reddo teſtimonium nouiſſimum pudori, cum iam mori uellet, occiſus eſt. Laudo Iudices patientiam matris, cum & ipſa ſemper plurimum eſſet domi, & ab illo ſecreto fortaſſe non longe, interuenire noluit, interpellare non auſa eſt. Sed & manibus meis gratulor, quòd non propinquus aliquis non amicus irrupit, occidiſſem quiſquis me tunc auſus fuiſſet interrogare pro filio. Sepeliui tamen lacera membra, funus indulſi, oſſa collegi. Non iniecit uxor lectulo manũ, non inter exequias plãctibus eliſisq́; uberibus mihi fecit inuidiam. Vnde in hanc impatientiam prorupit, exiluit? domi me nihil interrogauit. Poſſum iam mater infelix coram liberis ac parentibus, poſſum audientibus dijs hominibusq́; clamare, & ego amaui filium meum, non oſculis,

oſculis, non infirmitate, non lachrymis, ſed uiribus, dolore, patientia. Vnicum quem ſi acie clauſiſſet hoſtis, uicaria morte ſeruaſſem: ſi ſubitum cinxiſſet incendium, extuliſſem relicta meorum parte membrorum, eripui malignitati, abſtuli famæ. Habeo quod imputem tibi naturæ pietas. Rem difficilimam feci, quòd non me potius occidi. Malæ tractationis accuſat. Adeo'ne uxor tibi parum uideor dediſſe pœnarum, poſt periculum & labores ne lucrifaciat pater, quòd occidit filium ſuum? Non pudet ergo, ſi iraſceris parricidæ? Quid tibi cũ lege, quam uos propter minores accepiſtis affectus? Querelas habet iſta, non gemitus, & matre ſepoſita ſolam complorat uxorem. Rurſus ad populum uocas miſerum pudorem? materiam noui rumoris accendis? Perdidi ergo rationem ſecreti mei. Sic omnia feceram, ne quid aut quæri poſſet, aut dici. Iam uerò quid impudentius, quid indignius, quàm cum ſibi de liberis credunt licere tantundem, & æquum ius patris ac matris eſſe contendunt, quaſi neſciant nobis arbitrium uitæ necisq; commiſſum? Non eſt priuilegium, filium occidere cum fieri poteſt, nec quiſquam tantum ideo fecit, quia liceret. Viſcera unici lacerare ſuffeci. Ignoſce, ſi non potes mihi credere, nemo filium ſuum occìdit odio, non erit tanti iuuenis inuiſus. Illud eſt in patribus uſque ad parricidium terribile, quòd amant, quòd ſuccurrunt, quòd ſibi uidentur aliter non poſſe miſereri. Non eſt quòd uos ab exiſtimatione malorum meorum mollior ſexus abducat. Maioris affectus eſt filium occidere, quàm uindicare. Deſine igitur me mulier fatigare interrogationibus tuis. Ita tibi non uidetur omnia reſpondere pro filio, qui dicit, occidi? Et licet comprimantur exclamationes, ora claudantur, nihil negat, qui hoc fatetur. Atqui ſummorum facinorum ipſa immanitas innocentia eſt. Filium pater non demens, non inſanus occidi. Hominem extra ſenſus affectusq; poſitum quiſquis nunc miſeratur, occìdit. Vides ſenem ſanguine ſuo fluentem, laceratis exuſtisq; illis ſanctioribus

charioribuſq; uiſceribus ſuper exanimis unici corpus cruentis manibus iacentem? Horreo cadauer, & uelut corpora quæ cœleſtis exanimauit ignis, adire propius timeo. Ad quædã facinora ſufficit claudere oculos, uultus auertere, tacere, mirari, & incredibiles calamitates relinquere ſuis cauſis. Miſerere, ne quid amplius quæras, ne quid interroges. Dicturum me putas, parce ſeculo, parce marito, parce patri? Tu uerò parce illi qui occiſus eſt. Nouum Iudices uxoris in maritum crimen audite. Silentium eſt de quo queritur. Solebat indignatio ueſtra conuitia noſtra ferre non poſſe, & matronalis indignatio dicere uidebatur, non parcis erga me marite uerbis, nullam habet noſtri tuus ſermo reuerentiam: facilè prorumpis in opprobria, facilè quod libet obijcis, exclamas, & dum nimium libertati uocis indulges, poteſt populus aliquem de me facere rumorem. Tu mulier obijcis mihi rem quæ nulli unquam crimini fuit, ſola in noſtris moribus innocentiam uoce reprehenſam tuetur taciturnitas. Vide cur manus, cur uerba peccare uideãtur. Illis infamamus, his torquemus, occidimus. Vis ſcire quàm non poßis queri de ſilentio meo? Felicißima fueras ſi idem feciſſemus omnes. Finge me pauliſper ſepoſitis ſilentij cauſis, hoc tantum reſpõdere, non pro..o ſecretũ. Ex omnibus Iudices, quibus humana pectora ſerijs grauibuſq; complectuntur affectibus, nullam difficiliorem quàm ſilentij credo uirtutem, adeoq; promptißimo ſermone facilè delinquimus, ut conſtantiam tacendi neq; in alijs ferre poßimus. Crimen hoc in me mulier uocat, quod in priſcis illis morum mentiumq; rectoribus fuit prima ſapientia, quòd quoſdã totius uitæ pertuliſſe patientiã magis illa miſera miratur antiquitas, quàm quòd temporum uices, ſiderum curſus, & profunda naturæ uelut conſcia ratione ſanxerunt. Quæ per fidem impotẽtia eſt effringere rigens ſacra dißimulatione pectus, euoluere animum, quem ſuper ſua ſecreta compoſitum non lætitia, non dolor, non neceßitas, nõ fortuna laxauerint? Quiſquis de tacente queritur,

Valla ſic illa ad poſteriꝰ, hęc ad prius dicta refert.

multo minus ferre poterit loquentem. Nec adeò cōiugali ſocietate cuncta miſcentur, ut nihil ſibi aduerſus hanc concordiam proprium relinquat animus. Eſt aliquis etiā à ſanguine ſuo ſecretus affectus, genusq; reuerentiæ, ut tacenda minime uelis ſcire chariſsimos: quædam non poßis uerberibus, equuleis eruere, & pleroſq; uideas fortiter ſuper ſua ſecreta morietes. Agedum (ſi uidetur) utrunq; ſexum, omnem conditionem, omnem ſcrutemur ætatem, nullum ſine cōſcientia pectus, nulla uita ſine cauſis tacēdi. Si te interrogaret omnia maritus, haberes aliquid & tu quod non fatereris. Et quanto ſilentium grauius eſt in ſene, uerecūdius in marito, ſanctius in patre? Pudeat nos mulier infirmitatis. Vicit nos modo iuuenis ille conſtantia, mori uoluit, ut taceremus. Vides mulier quibus interpretationibus præſtes tuū dolorem? Diceris ideo me interrogare, quia ſcis omnia me potius pati malle, quàm loqui. Quis enim in hac ciuitate nō nouit taciturnitatis meæ rigorem? Quis ignorat, qua cūcta ſoleam ferre patientia? Ne occiſurus quidem ſuſpiria gemitusq; præmiſi. Nihil feci, unde erupturum quādoq; in orbitatem patris animū Aut tu præſcio timore ſentires, aut ipſe periturus. Hanc nūc me [illegible] cōſcientiā putas, quòd nihil in publico, nihil in ullo mihi permiſi proclamare conuentu? Ego uero non ſum queſtus de iuuene nec tibi, nec captaui, ut illum mecum & mater odiſſet. Fruſtra te putas extorquere accuſatione poſſe, quod mihi non ipſæ calamitates, nō dolor, nō meditatio orbitatis expreßit. Vras licet, durabo, perferā, paſſus ſum iam, quod erat difficilius, occidi. Torſit, inquit, filium meum. Breuiter iudices ratio reddatur: infamē. Quid refert an innocentē, ſi illud omnibus liquet? Iuuenem cūctis pignoribus inuiſum, omnibus affectibus grauē maligni fecere ſermones. Quid agimus animi? quēadmodum effugimus, euadimus? In tanta infamia nihil facere, credentis eſt. Vis me circumire ſingulos, reclamare populo, cum rumore rixari? Tuæ fortaßis infirmitati conueniat negare: me tantum fortior*

**imprecationibus*

aſſertio unici decet. Eripiendus eſt non contentione uerborum, ſed ut ciuitas ſtupeat, ut erubeſcat. Torquere me filium putas? Inuidiã facio populo. Videor mihi illis uerberibus lacerare famam, illis ignibus increpare rumorem. Quæſtio de infami filio unam rationem habet, ut probes innocentem. Dij mala prohibeant, ut noueris illum dolorem, quo poteſt torquere filium pater. Nihil eſt infelicius homine, cui de unico ſuo mors ſola non ſufficit. Iuuenẽ in cuius animo perdiderãt nomina noſtra reſpectum, quem quotidie neceſſe habebamus excuſare rumori, qui inter nos formoſum malebat agere quàm filiũ, uerberibus ignibuſq; conſumpſi. Vis, uis ſcire quanta tormentorum ratio fuerit? Debuit etiam tortus occidi. Si tamen utiq; mater uis ſcire cauſas, leniter audi. Proſpiciebam miſer in grande quãdoq; facinus prorupturum, quòd ocio uitam, quòd deſidẽ domi perdebat ætatem. Non peregrinationibus excolere mentem, nõ experiri militiam, non tentare maria, non rura colere, non adminiſtrare rempublicam, non ducere uolebat uxorem. Prætereà traxerat ex frequẽtibus caſtigationibus tædium patris, & in execrationẽ mei, conſcientia qua non emendabatur, exarſerat. Timebat occurſus, non audebat adire: colloquia, oſcula, cõuiuia fugiebat. Breuiter perditiſſimæ mentis definienda menſura eſt. Oderat me filius, & timebat. Filiũ igitur totius ciuitatis exiſtimatione dãnatum, quẽ adhuc uiuere mirabãtur homines, torſiſſe me putas? Ego uero occidi tarde diu. Quæſtionẽ illud uocas? Pœna, ſupplicium, & malorum meorum exitus fuit. Nulla ratio eſt interrogãdi hominem, cui non eſt fas niſi negare. Quanta tamẽ mihi fuit & in quæſtione moderatio? Non enim præcipiti raptus impulſu exilui repẽte, ſubito, nec captus dolore cæco impatientiæ meæ uelox uulnus induxi. Non poteſt nõ ratione occidi filius, cum antè torquetur. Dedi moras, ſpatium, tempus indulſi. Vides quãtam hic malignitatibus potuerim præſtare materiã? ſi in illo ſecreto, gladio tantũ, ſi uulneribus egiſſem,

exitum

exitum fecerat iuuenis deprehenſi. Non eſt igitur mulier quòd mihi facias duplicatæ quæſtionis inuidiam, id eſt, quòd torſi, & occidi. Sola eſt huius neceſſitatis ratio de morte. Illud eſt parricidium, filium torquere uicturum. Putas iuuenē uiuere potuiſſe, cui iam non poterat niſi morte ſuccurri? Quem contra malignos ſermones aſſerere ca peram, non reddidi rurſus infamiæ, neq; in oculos, & ora uulgi de ſecreto patris emiſi: prouidentia mea tibi quoq; mater, ne in hunc interrogetur, eripui. Ille uero non fuīt poſt tormenta laturus uitæ pudorem, ut interrogaretur à ſingulis, ut negaret. Verum mulier affectibus tuis renunciandum eſt, ad totius domus noſtræ pertinere innocentiam credidi, ne ſe ipſe potius occideret. Sentit iudices mulier ad ius querelæ ſuæ nec quòd torſerim, nec quòd occiderim pertinere. Ita quærit, quid mihi dixerit ille, de quo neſcit, an dixerit. Quid ais mater impatiens? ita in morte filij tui nihil aliud ad te pertinet quàm quid locutus ſit? Ita ſi reſpōdero remittis parricidiū, tormenta non obijcis? O inconſultam muliebrem ſemper amētiam, q[illegible]d iuuenis in tormentis dixerit, tanquam ignoret, interrogat: [illegible]hil me comperiſſe non credit, tanquam ſciat quid dixerit. Fi[illegible]mmunis ſanguinis, fidem cōmunium malorum, neq; parr[illegible] me uelis agitare ſecretum, ne calamitatibus noſtris grauē facias innocentiā tuam. Viderit, quid meruerit iuuenis ille, ego iam poſſum ſuprema revereri, & poſt exitum unici reuertor in patrem. Maior defunctis liberis præſtanda reuerentia eſt, nec quicquam minus cōuenit affectibus patris, quàm ſi inſultare uideatur occiſo. In gratiā me cum filio reduxit orbitas, iram noſtram mors ſeuera compoſuit. Quinimo recogitanti mihi totum ſecreti illius ordinem, ſubit tacita miſeratio, quantam ego debeam reuerentiam filio, quem potui torquere ſolus, quem potui ſolus occidere. Perſeueras, cogis, inſtas? Inuicem te mulier interrogo, cur ſi tantopere uolebas ſcire, quid interrogarem, quid ille loqueretur, non irruperis in quæſtionem, quam nullis

miniſtris, nullis cuſtodibus uallauerat pater? Quãto melius mater ipſum adiſſes, quanto fortius interrogaſſes una, quanto tibi plura dixiſſet? Quis te mulier affectus abegit, tenuit, excluſit? Agnoſco uerecundiam tuam: timuiſti, credo, ne ſi in illo ſecreto fuiſſemus omnes, occidiſſe filium diceretur & mater. Inſtas tamen, & miſeri ſenis ora diducis. Puta me hoc ſolum dicere, ex maximi facinoris cunctatione ueniens, quid audierim, nondum ſcio, totus adhuc ſum in parricidio meo, & poſt mortem unici omnia quibus laceratus, occiſus eſt, in animum meum tormenta redierunt. Eſt quidem difficile, ut aliquem pati pudorem parricida uideatur, uerũtamen ſtupore, amentia, & ſilentio in orbitate defeci. Ablata eſt mihi omnium uerborũ fides, omnis ſermonis autoritas, nec habet cauſam loquendi, cui non poteſt credi. Deſine mulier interrogare. Filium quem occidit pater, nec abſoluere, nec accuſare iam debet. Quid, inquit, dixit cum occideres? Miſeram parricidij innocentiam, quòd hoc me non poteſtas, non magiſtratus, non propinquus aliquis, non amicus, non ille ſemper loquax populus ac malignus interrogat. Quieſcitis, tacetis. Me infelicem nunquid ſcitis omnes? Puta me mulier h[illegible] tibi reſpondere, non habent incredibilia uocẽ. Quædam [illegible]ra ſunt, quàm ut illa capiat modus ſermonis humani. Tu uero crede nihil aliud fuiſſe quàm furorẽ, inſaniſſe me puta, uidebam, quæ non fiebant: audiebam, quæ nemo dicebat. Hoc ſolum non inſanientis habui, quòd tacebam. Finge me reſpondere, nihil dixit, nihil locutus eſt, non credis? Atqui multo minus creditura quid dixerit. Accipe mulier breuẽ ueramq; rationẽ, cur in quæſtione iuuenis occiſus eſt. Torquebam, nec interrogabam. ſi qua ad aures tuas ab illa quamuis remota domus parte perlata uox eſt, meus gemitus fuit, meorum uiſcerum dolor. Quæris cur nihil dixerit? quia non habuit quod ſcire uellem, quod audire deberem. Nihil aliud quæſtio illa captauit quàm ſilentiũ, quod præſtare uita non poterat. Quiſquis in tormẽtis occiditur, ideo

tortus

tortus eſt, ut occideretur. An tu quæſtionem illam fuiſſe credis, qualis uernilibus corporibus adhibetur? ideo enim equuleos mouebam artifex ſenex, tenebam fidiculas ratione ſæuitiæ, ut leuiter ſedibus ſuis remota compago per ſingulos artus membra laxaret. Conſumptus eſt ſpiritus ſilentio ſui, & uerbera ignesq́; animum pariter uocemq́; cluſerũt. Videbatur mihi premere gemitus, tenere ſuſpiria: & ſic nihil dixit, tanquam torqueretur ab homine, qui ſciret. Miraris hanc in filio contumaciam, in iuuene patientiam? patri torquenti non poteſt aliter reſponderi, quàm ut mori malit quàm confiteri. Quod ſufficit igitur interrogantibus reſpõdeo, mulier occidi. Fallitur quiſquis expectat, ut obijciamus illa communia: ego uero proclamo, non luxurioſum, non amore meretricis infamem, nihil ille delinquebat quomodo liberi ſolent, monſtrum erat inenarrabile, quod nollem deprehendere, quod ferre non poſſem. Miratur aliquis quòd nõ abdicauerim, nec notiſſima ultione patrũ fuerim tantum expuliſſe contentus? Tuus mulier nefarius, tuus inconſultus non per[illegible]ſit affectus. Filium cui contra ſeueritatem meam ignoſcebas, [illegible]uem mecum odiſſe non poteras, ſecuta fuiſſes abdicatum. Finge [illegible]ẽ dixiſſe neſcio quid, ego audire nihil potui: non enim po[illegible] alicuius more conſederam, nec torquentibus alijs agebam iudicem patrem. Ego tunc cuncta & paſſus ſum pariter, & feci. Non uacabat aures præſtare uerbis, excipere gemitus, exiſtimare ſingultus: auocauit me cõtentio, dolor, orbitas, parricidiũ: omnia facta ſunt feſtinatione præcipiti. Idem patris affectus eſt torquere ut ſcias, occidere ut neſcias. In meam, inquit, infamiam taces. Ita nunc primũ laboras miſera de fama, & poſt unici mortem pertinere ad te cœpit quid loquantur homines? Scilicet filius impẽſus eſt, ut erubeſceres, ut male audires? Adeóne hoc captanti non erat ſatis rem totam cõmiſiſſe rumori? Ego uero me famæ tuæ mulier oppoſui, & inter matrem filiumq́; medius parricidium feci, unicũ occidi, ne quid aliud loquerẽtur

homines. Alioqui ſi hoc capto, quod putas, quouſque taceo? in quod tempus differo illā quā me putas premere uocē? ecce reatus iudiciū pronuncio, ego tamē ſcire me nego. Egregiā rationem malignitatis, locuturus aduerſus uxorē: feci, ne mihi crederetur. Fateor igitur, nihil ad certū indubitatumq́; perduxi, hoc eſt quinimo propter quod ad mortem uſq; cōtendi. Non explicant tormēta quæſtionē, quæ occidunt. Quid, inquit, dixit? Felicem te miſera, ſi neſcis, quid dixit. Ita non es cōtenta cōſcientia tua, non ſufficit quod nō habuit ille, quod negaret, quod fateretur? Poſcis uerba quæſtionis, cogis, extorques. Teſtor, tu facis, ne poſſis negare, quod dixero. Quid dixit? paraſſe ſe parētibus uenenū? negas. Proditionis agitaſſe ſermones? negas. Tyrānidis iniſſe cōſilium? negas. Et quicquid dixero negabis. O bonæ cōſcientiæ incauta ſimplicitas. Ita nō times, ne coactus loqui multa fingam, multa componam? Si potes ſcire mulier an mentiar, ſcis quid dixerit. Quid dixit? nihil. Quid dixit? omnia. Maledixit ſeculo, fecit tēporibus inuidiam, deteſtatus eſt patrē, cōuiciatus eſt matri. Quid dixit? plus quàm interrogabam. Vic[illegible] mulier obſtinationē meam. Audi breue ſuccinctumq́; reſpōſum[illegible] quid dixerit: quod quæris, quod putas. O ſi quis in illam u[illegible]creti noſtri potuiſſet adhibere præſentiam, uidiſſetis no[illegible]genus quæſtionis: ſtabam ſenex furijs mōſtroſæ feritatis accinctus, manibus exertis, hinc ignibus, hinc uerberibus armatus: ſuper ora, ſuper oculos iacentis aſſiſtens clamabam, furioſe, demens tace. Et ille uelut exuſtis amputatiſq́; per quæ dolor exit in uerba, fuit attonitus, amens. Quoties admotis ignibus ad aliquam corporis partem, totū pectus impoſuit? quoties hiatu oris auide flammas aduerſus exeuntia uerba collegit? Cum uerò iam totus calor uerberibus expulſus ignibus nouiſſimi doloris erumperet, pertractis ab ima pectoris parte ſuſpirijs breuiſſime collecti ſpiritus, ille quo redditur anima ſingultus, fuit ſimilis exclamaturo, neſcio quid, quod & tu fortaſſis audires. Occupaui, fateor, & aduoca

aduocatis quas iam cõſumpſeram uiribus,manibus,telis,totoq́; corpore pariter adnixus antequàm mentiretur,occìdi. Miſera temporis illius recordatio,deficientẽ in manibus meis filium uidi,aſpexi ora pallentia,frigidos halitus,interrupta ſuſpiria,& animam magno ſilentio exeuntem,non tamen tormenta laxaui, nõ ſubtraxi,reſtinxiq́; flãmas. Miſerere mulier, ne quæras amplius uocẽ huius affectus,filiũ qui moriebatur occìdi. Non perdidi tamen,non perdidi unici mortem,fortunã non perdidi,iam me non interrogat niſi ſola mater. Conſiſte agedũ mulier loco meo,& in habitum paterni furoris accincta admoue equuleos, flagella,laminas:prædico,teſtor,aliter non poſſum loqui,aliter mihi nõ poteſt credi. Quãquàm miſerrime iuuenis (fas eſt enim iam tuos alloqui manes) exprimere mihi uocem nullus poterit dolor:quantum uolet laceret,uel occìdat, uincere me tormenta docuiſti.Si tamẽ fas eſt cogitationis memoria tractare uerba miſeræ quæſtionis,cur me corã pòpulo magis interrogas? Eamus uxor in illam deſolatam domũ,in illud iam patris filijq́; ſecretũ, ib[illegible] me interroga,ubi torſi,ubi occìdi,ubi adhuc forſitan filij tui [illegible]a per mæſtos penates anima diſcurrit. Porrigat aliquis imag[illegible] iuuenis occiſi, ponat in ſinu matris illas ueſtes, quibus ipſa iuuenẽ miſera comebat.Eamus ad tumulum,miſceamus ſupra buſta lachrymas.Ibi aut tacebimus pariter,aut inuicẽ confitebimur. Iamiam miſer mori poſſum, explicuit te ſolicitudo, pietas.Non ſcribo tabulas,teſtamento ſupremo uerba non credo, & ego moriar in tormentis meis. Illud tantum nouiſsimis precibus à te ciuitas,per liberos, per coniugẽs,pèr natos,à te uxor,per occiſi iuuenis umbram peto,à te mater, ne quid amplius quæras,tu infamiam ne dicas.

M. FABII QVINTILIANI DECLAMATIONVM FINIS.